

ARASTIRMA-İNCELEME DİZİSİ

İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

İKİNCİ KİTAP

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 470
Araştırma-İnceleme Dizisi: 123

ISBN: 978-975-16-3294-4

İBN-İ SİNÂ

Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

Düzeltilme: Suzan GÜR

EL-KÂNÜN FİT TİBB

İkinci Kitap

©Atatürk Kültür Merkezi-2017

Beşinci Baskı: 2000 Adet

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel.: 0312 284 3418
Belgegeçer: 0312 284 3465
www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım

ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.

İbrahim ALTUNCU

www.aleftanitim.com

Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN

Basım Hizmetleri: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)

Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)

El-Kânûn fi't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya .— 5. Baskı .—

Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2017.

2. c. (x, 712 s.) ; 24 cm .— (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 470 .

Araştırma-İnceleme ; 123)

İndeks içerir.

Bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751632944

1. İBN-İ SİNÂ, 980-1037. EL-KÂNÜN FİT-TİBB

2. TİP, TÜRK

3. TÜRK TİBBİ

4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU

5. TİBBİ BİTKİLER

I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

İBN-İ SÎNÂ

EL-KÂNÛN Fİ'T-ṬİBB

İKİNCİ KİTAP

Çeviren

Prof. Dr. Esin KÂHYA

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ KISIM (TRACTUS PRIMUS)	3
BİRİNCİ MAKALE	3
İKİNCİ MAKALE (İlâçların Tecrübe ile Belirtilen Mizaç Kuvvetlerinin Tarifi)	10
ÜÇÜNCÜ MAKALE (Basit İlâçların Mizaçlarının Kıyas Yoluyla Tarifi)	13
DÖRDÜNCÜ MAKALE (Basit İlâçların Etkilerinin Tarifi)	25
BEŞİNCİ MAKALE (İlâçlara Dışarıdan Kazandırılan Özellikler Hakkında Hükümler)	37
ALTINCI MAKALE (İlâçların Yetiştği veya Bulunduğu Yerlerden Toplanması ve Saklanması)	43
İKİNCİ KISIM (Basit İlâçların Açıklamalarındaki Kaideler ve Onların Sistematik Sınıflanması)	45
BİRİNCİ MAKALE (Elif Harfi)	63
İKİNCİ MAKALE (Be Harfi)	121
ÜÇÜNCÜ MAKALE (Cim Harfi)	164
DÖRDÜNCÜ MAKALE (Dal Harfi)	186
BEŞİNCİ MAKALE (He Harfi)	210

ALTINCI MAKALE (Vav Harfi)	216
YEDİNCİ MAKALE (Ze Harfi)	223
SEKİZİNCİ MAKALE (Ha Harfi)	252
DOKUZUNCU MAKALE (Tı Harfi)	292
ONUNCU MAKALE (Ye Harfi)	311
ON BİRİNCİ MAKALE (Kef Harfi)	321
ON İKİNCİ MAKALE (Lam Harfi)	354
ON ÜÇÜNCÜ MAKALE (Mim Harfi)	377
ON DÖRDÜNCÜ MAKALE (Nun Harfi)	412
ON BEŞİNCİ MAKALE (Sin Harfi)	425
ON ALTINCI MAKALE (Ayn Harfi)	466
ON YEDİNCİ MAKALE (Fe Harfi)	489
ON SEKİZİNCİ MAKALE (Sad Harfi)	510
ON DOKUZUNCU MAKALE (Kaf Harfi)	517
YİRMİNCİ MAKALE (Re Harfi)	547
YİRMİ BİRİNCİ MAKALE (Şin Harfi)	560
YİRMİ İKİNCİ MAKALE (Te Harfi)	584
YİRMİ ÜÇÜNCÜ MAKALE (Se Harfi)	599
YİRMİ DÖRDÜNCÜ MAKALE (Hı Harfi)	605
YİRMİ BEŞİNCİ MAKALE (Zel Harfi)	637
YİRMİ ALTINCI MAKALE (Dad Harfi)	640
YİRMİ YEDİNCİ MAKALE (Zı Harfi)	643
YİRMİ SEKİZİNCİ MAKALE (Gayın Harfi)	643
SÖZLÜK	651
DROG ADLARI DİZİNİ	675

BİLGELİK VE SAĞLIK

İnsan, beden sağlığı ile ruh sağlığını bozmamak ve bozdurmamak için uğraşan; hem kişi, hem de topluluk ve toplum ölçeğinde, sağlıklı ilişkinin oluşturulması ve yaşatılmasına çalışan bir canlıdır. İnsan, hakkı olmayanı istememek; görevini, mutluluk verecek ölçüde yerine getirmek; yaratılış sebebini ve Yaratıcısını aramanın doğurduğu tatlı ürpertinin devamını istemek adına, bunun gereklerini yaparak ruh sağlığını koruyan varlıktır. Sağlık denilince, sportmen bir vücut değil, iman, akıl, zihniyet ve yaşama sevinci arızalarına yol açmayacak bir beden ve ruh düzeni anlaşılmalıdır.

Beden sağlığı, bozulması hâlinde ise, öncelikle diğer varlıklardan yararlanılarak hazırlanmış dâr/der, em, ilaç adı verilen iyileştiricileri kullanmak sûretiyle tedavi olunur. İnsanın başka varlıklardan alınmamış ilaçlarla tedavisi ise, kendisinin bedeninden kan verme (hacamat), dağlatma, kesip atma şekillerinden biri ile sağlanır.

Türk soylu halkların geliştirdikleri sağlık kültürü, hem Çin, hem Hint-Tibet, hem Mançu-Tunguz adlı komşu halkların, bilgileriyle genişleyip zenginleşmiş bulgu ve uygulama tercihleridir.

Atatürk, dünya medeniyetinin, Türk kültüründen kaynaklandığını sezen, kavrayan ilk insandır. Bu anlamda, O, Orta Asya merkezli bir kültür hazinesi ve göç yolları teorisini, öncelikle Türk aydınının, sonra da peşin hükümlü olmayan yabancıların önüne koydu. O'nun bu ileri görüşlü düşüncelerini, Türkiye'de anlayan da çok fazla değildir. Discovery kanalda yapılan bir yayına konu olan bark tipi mezarlar içinde bulunan mumyalar göstermiştir ki, MÖ 2000. yılda,

a) Ameliyat yapan (mumyalanan erkeklerden birinde, göğüste, iki ayrı yerde dikiş vardı),

b) İnsan ruhunun ve vücudunun kokuşmasına mâni olmak üzere geliştirilmiş bir mumyalama kültürü bulunduğunun işareti olan bir kültür hayat sürmüştür.

Asıl önemli olan, Çinli tarihçilerin ve genetikçilerin iş birliği yaparak, Karbon 14 metoduyla bu cesetlerden alınan parçaların, MÖ 3000-2500'lü yıllara ait olduğunu iddia etmeleridir. O tarihte yazıyı, mumyalama tekniğini ve ameliyat etmeyi bilen bu insanların Çinli olmadıkları reddedilmez bir gerçek olarak, araştırmacıların da kabul ettiği bir husus idi. Kazıların yapıldığı Loulan, Subeşi, Urumçi, Kaşgar adlı şehirlerin, Orhun Abidelerinde 'Ötüken yış' olarak belirtilen ve en eski Türk coğrafyasına ait yerleşim merkezleri olduğu açıktır. Diğer taraftan, atlı kültürün hiç şehirleşmediğini zannetmek yanlış veya bir iki şehir kurulmuşsa da, Çin tipi olduğu hatalı görüşü yaygındır. Türk yerleşmesinin tarihi, ne yazık ki aydınlık değil. Uygur devrinde çok gelişmiş olan Budizmi seçtikleri zamana kadar canlı bir şekilde yaşatılan sağültim usûl ve teknikleri, Kamlık dinine bağlı olmak açısından milattan önceki 100'lü veya 1000'li yıllara dayanmaktadır. Analogik olarak denilebilir ki, Türklere karşı bir set yapmış olan Çinlilerden de, o çevrede yaşamış ve yaşamakta olan halklardan da, Türklerin bilgeliği ve sağlıklı kılma yöntemleri çok ileri idi.

Çeşitli zamanlarda ifade etmeye çalıştığım üzere, Türk düşüncesi ile Türk'ün yaşama ve yaşatma anlayışı, sağlıklı insan, sağlıklı çevre biçiminde özetlenebilir.¹ Bugün, hem mekanik ve makina sistemlerinin, hem de bilgisayar sistemi ile robotların işletme düzenleri üzerinde, dokuz yüzyıl önce düşünmüş olan Karahanlı Türklerinden Cezeri'nin Arapça yazdığı kitap da, 16. yüzyılda Latince'ye, 18. yüzyılda İngilizce'ye çevrilmiş ve Avrupa'da ders kitabı olarak okunmuştur, İbn-i Sînâ'nın kitabı gibi...

'Sağlıklı Kılmanın Bilimi' veya 'Sağlıklılaştırmanın Kuralları' adıyla çevirebileceğimiz *El-Kânûn fi't-Tıbb*, Sînâ oğlu, Yıldız'dan doğma bir Türk hekiminin kitabıdır.

Çok sık tartışılan konu, bu kitabın Arapça yazılmış olmasıdır. Önceki ciltte ifade etmeye çalıştığım üzere, Hz. Peygamber'in vefatından iki yüzyıl sonra, sadece bir dinin ve kitabın dili olarak değil, bilim, siyaset ve iletişim dili olarak Arapça şâha kalktı. İncil'in dili

¹ İbn-i Sînâ, *El-Kânûn fi't-Tıbb I*, Haz. Esin Kâhya, AKM Yay., Ankara 1995; Şerefeddin Sabuncuoğlu, *Mücerrebname*, Haz. İlter Uzel-Kenan Süveren, AKM Yay., Ankara 1999; Anarkan Arstanbek kızı Nadirova, *Tabiat Derdin Devası*, AKM Yay., Ankara 2000.

olan Latince, nasıl ki, 10. yüzyıla kadar bilim üretiminin hem aracı, vasıtası, hem de hedefi idiyse, Kur'an da hem kendi tebliğ sistemi, hem de mesajın aracı olan mecazlı dili ile, milâdî 8. yüzyıl ortasından 15. yüzyıla kadar süren bir mutlak hakimiyet dönemi yaşadı.

Kur'an, görüntü/geçici/rüyâ/hülyâ/hayâl ve serâbın yakamızdan düşüp, aklımızdan uzaklaşıp, değişmez hakikatin bizimle bütünleşmesini isteyen kitap... Ve Kur'an, ruh sağlığını öncelikli bir mesele sayarak, beden sağlığıyla ilgili örtülü hükümler de vererek, 'şifâ'nın hem hakkımız, hem de vazifemiz olduğuna inandıran kitap...

Kuran-ı Kerim'in bu işlevinin farkına varan Türkler, halk arasında yaşanan gelenekli tıbbî, sistematik bilgiye dönüştürme yönünde çalışmalar da yaptılar. Bu çalışmalar, Türk dilinin şivelerinden biriyle, kullandığı alfabelerden biriyle olduğundan daha sonraki zamanlar için canlı kalamadı. Türk şivelerinde gerçekleşen ses, kelime ve cümle yapısındaki değişmeler ile alfabedeki değişmeler, birçok el yazması eserin günümüze ulaşmasına engel olmuştur. Orhun Abidelerinden sonra, parçalanarak mahallî dillere dönüşen Türk dili, öksüz ve çaresiz kaldı. Türklerin ortak bir kültür dili yaratması, Doğu'da Çağatay-Hakaniye, Batı'da ise Selçuklu-Osmanlı çizgisiyle mümkün olabilmiştir.

Balasagunlu Yusuf veya Kaşgarlı Mahmud, Ahmet Yesevî yahut Ali Şîr Nevâî gibi ulu ata-babalarımız, hem kendi halkına, hem de dindaşları olan Arap ve Farslara, Türkçe'nin iman (din), bilgi (bilim ve felsefe) ve kanaat (edebiyat ve siyaset) dili olduğunu anlatmaya çalıştılar.

El-Kânûn, hangi Türk şivesiyle yazılabilirdi? Her toplulukta farklı adlarla anılan hastalıkları iyileştirmede kullanılan otları, ortak bir dil ile tedavi aracı hâline yükseltmek, hemen hemen imkânsız idi...

İbn-i Sînâ'nın kitabı, birkaç açıdan, kendisi Türk olan bir kişinin kaleminden çıktığını düşündürüyor:

Esin Kâhya Hanım'ın beni ikaz ettiği üzere, kitapta bazı ilaçların veya doğru ifadeyle drogların adları ile bitkilerin adları, Arap diliyle değil, Türk diliyle ifade olunmuştur:

- 1) Temür, temürlü (demirli)
- 2) Öd (öd kesesi, öd ağacı, öd otu): İbn-i Sînâ, bizim sarı sabur

da dediğimiz bu otun adını, Arapça'ya geçince de kendi söyleyiş ve imlâsı ile kullanmıştır.

3) Kan alma ve, Hz. Peygamber'in tercih etmediği yönündeki ifadesiyle benimsemediğini belirttiği dağlama yöntemi, çok gerekli olduğu hâllerde Türklerde yaygın olarak kullanılan bir tedâvi usulüdür.

4) Tortu yahut Arap alfabesinde "dordu" veya "durdu" biçiminde okunacak şekilde, tamamen Türkçe bir kelime olan drog adı ise, coğrafyanın önemini, Türk kültürünün kelime servetini dışlayamayan ve özüyle ilgili bilgilere bütünüyle yabancı kalamayan bir araştırmacı karşısında olduğumuzu düşündüren bir örnektir.

5) Otlarla coğrafya arasında yakın bir ilişki olduğunu bilmeyen yoktur. Arap ve hattâ İran coğrafyasında değil, Türk Dünyasında yetişen otlarla ilgili, ekstre, usâre, öz alma, tedavide kullanma usûllerinin Türklerde yaygın olduğunu biliyoruz.

Sadece bu beş açıdan bakmak bile elinizdeki eserin sahibinin Türk olduğunu göstermeye yeter. Kaldı ki, bunun aksini söyleyen de, bir tek delil gösteremez.

Kültürün aslî unsurlarından biri olan sağlıkla ilgili alanda, Türklerin geçmişte ve bugün meydana getirdiği biliş, buluş ve kılışları, günümüz okuyucusuna ulaştırmak bizim görevlerimizdendir diye düşünüyoruz.

Prof. Dr. Esin Kâhya, bu çetrefil işi üstüne aldı. Birinci cildini daha önce bastık. İkinci cilt ise, Hoca'nın el yazılı notları hâlindeki defterler biçimindeydi. Uzmanlarımızdan E. Kılıç'ın bu safhada hizmeti oldu. İmran Baba ise, Türk kültürüne kitapla hizmet etme konusunda benimle yarışan bir arkadaşımızdır.

İbn-i Sînâ'yı rahmetle ve minnetle, üç arkadaşımı ise teşekkürle anmak, zevkle yaptığım bir iştir.

Prof. Dr. Sadık TURAL

Bağışlayan ve Yargılayan Allah'ın Adıyla,

Allah'a şükür ve onun seçkin kullarına selâm olsun, ve sonra Allah'a şükür, hamd ve selâm olsun. Onun peygamberlerine selâm olsun. Şüphesiz ki, bu kitap *İkinci Kitap*'tır. Biz, onu birinci kısımda (kitapta) ele aldığımız tıbbın genel hükümlerini ele alan kısımdan ayırdık. *İkinci Kitap* basit İlaçlar hakkındadır. Bunu da iki kısma ayırdık. Bunlardan ilkinde, İlaçların yapı özellikleri ele alındı, açıklandı ki, bunun bilinmesi tıp bilimi için önemlidir. İkinci kısımda ise, basit İlaçların etkileri ve güçleri anlatıldı. İlk kısım **altı** makaleye ayrılır:

Birinci Kısım:

- Birinci Makale : Basit İlaçların Mizaçlarının Tarifi
- İkinci Makale : Deneysel Olarak Basit İlaçların Tarifi
- Üçüncü Makale : Karşılaştırmalı Olarak Basit İlaçların Mizaçlarının Tarifi
- Dördüncü Makale : Basit İlaçların Kuvvetlerinin Etkilerinin Tarifi
- Beşinci Makale : Hâricen Kullanılan İlaçların Etkileri
- Altıncı Makale : İlaçları Toplama ve Daha Sonra Kullanmak için Biraraya Getirme (Depolama)

İkinci kısmı on iki alt gruba ayırdık:

- Birinci Grup : Fonksiyonların ve Duyuların Bütününü Kapsayan Bir Tablo
- İkinci Grup : Çıkıntılar

Üçüncü Grup	: Şişler ve Pistüller
Dördüncü Grup	: Cerahat ve Yaralar
Beşinci Grup	: Keskin Âletler
Altıncı Grup	: Baş Organları
Yedinci Grup	: Gözün Kısımları
Sekizinci Grup	: Göğüs ve Solunum Organları
Dokuzuncu Grup	: Beslenme Organları
Onuncu Grup	: Sindirim Organları
On Birinci Grup	: Hummalar
On İkinci Grup	: Zehirler

Ancak, bu tabloyu da ikiye ayırdık; bunlardan birinci parça giriştir. Ben burada basit İlaçların her biri hakkında, her birinin hazırlanmasını kolaylaştıracak şekilde, orada bilgi verdim ve onlarla ilgili işlemlerden söz ettim. İkinci kısım yirmi sekiz makaleden meydana geldi.

BİRİNCİ KISIM (TRACTUS PRIMUS)¹

BİRİNCİ MAKALE (De Complexionibus Medicinarum Singularum)

Birinci Kitap'ta (Libbro prima) biz, sıcak ilâçlardan, soğuk (frigida) ilâçlardan, nemli (humida) ilâçlardan ve kuru (sicca) ilâçlardan bahsettik ve bundan amacımız onların vücuda kıyasla durumunu belirlemektir.² Yine bu kitapta, mürekkep (bileşik, kompleks) terkiplerin, maden nevinden ve bitki veya hayvandan elde ediliyorsa da, hepsinin esas itibariyle dört unsurdan meydana gelmiş olduğunu açıkladık. Bu ilâçların bazıları diğerleriyle karışıp, kaynaşmış olduğunda, bu ilâçların karışmış olduğu diğer ilâçların etkisi de onlarda görülür; öyle ki, bu ilâçların bazıları terkinin etkisini değiştirir veya ona hâkim olmak suretiyle onu dengeler. Böylece hakikî mizaç (complexio verro) meydana gelir.³

1 *El-Kânûn fi't-Tıbb*'ın XIII. yüzyılda yapılmış olan Latince çevirisi ile metin karşılaştırmak suretiyle, metindeki teknik terimler parantez içerisinde gösterilmiştir. Osmanlıca metni, Dr. Kenan SÜVEREN günümüz Türkçesi'ne aktarmıştır.

2 "Bundan amacımız, meselâ, ilâç sıcak dediğimiz zaman, o ilâcın sıcaklık derecesinin bedenimizdeki sıcaklığa oranla daha fazla olduğunu söylemektir. Aynı şekilde, ilâcın soğuk olduğunu söylediğimiz zaman da amacımız, bedenimize göre soğuk olduğunu belirlemektir." Tokatlı Mustafa Efendi.

3 "Yani, su ateşi soğutur; ateş suyu ısıtır; hava toprağı nemlendirir; toprak havayı kurutur. Böylece dört unsurdan her birinin özelliğı zıt özellikteki unsurun etkisiyle azaltılır. Bu şekilde etkileşen unsurlar, belli seviyede dengeye gelirler; hattâ öyle eşit hâle gelirler ki, ılımlı bir yapıya kavuşurlar. Buna artık sıcak veya soğuk denemez. Aynı şekilde, toprak havayı ne kadar kurutursa, hava da toprağı o kadar nemlendirir ve ılımlı bir yapı oluşur. Böylece, birinin etkisi fazla olup, bu etkisi baskın özellik gösterirse, mizaç o yönde gelişir. Meselâ, sıcak özellik baskın olursa, sıcak mizaçlı olur. Soğuk özellik baskın olduğunda, mizaç soğuk olur. Aynı şekilde, baskın özellik rutubetli veya kuru olma ise, mizaç da nemli veya kuru olur. Unsurlardan terkip hazırlandığında, hazırlanan terkinin mizaçları biraraya geldikten sonra, oluşan yeni mizaca 'hakiki mizaç' denir." T.M.

Hakikî mizaç meydana geldikten sonra, meydana gelen şeylerin nitelikleri ve etkilerini kabul ettiğinden dolayı, mizaç mürekkebe (kompleks) hâle gelir; mürekkep mizaç özelliği gösterir. Ayrıca, biz bütün mizaçların kaç kısma ayrıldığını açıkladık. İnsanda mutedil mizaçtan kastedilen nedir, ve İlâçlarda mutedil mizaçtan ne kastedilmektedir? [Onu da açıkladık.]⁴

Belirlenmiş bir mutedil insan mizacı vardır ve belirlenmiş ilâcın da mutedil mizacı vardır. Eğer kuvveti yerinde, faal hâldeki insan vücuduna [ilâç] verilirse, onda, ağır bir sıcaklık meydana gelir ve yararlı olmaz; insan vücudunda sıcaklık, kuruluk, nemlilik, soğukluk etkisi meydana getirir. İnsan mizacı, insanın mizacı gibidir; insanın mizacı, insan için olandan başka şekilde değildir. Bunun ilâçta da olması gerekmez.

Mizacın iki çeşidi olduğunu biliniz. Bunlar, *birinci mizaç* (*mizac-ı evvel, complexio prima*) ve *ikinci mizaç*'tır (*mizac-ı sani, complexio secunda*). Birinci mizaç, unsurlardan (dört unsurdan) meydana gelen mizaçtır. İkinci mizaç, birinci mizaçtakilerin birkaçının biraraya gelip, o terkinin yapısını meydana getiren droglarla, onların mizaçlarının dışında oluşturdukları mizaçtır. Bu bileşik terkiplerdeki mizaç, *mizac-ı sani*'dir (*ikinci mizaç*). Tiryaklerin ve diğer terkiplerin yapısına göre, basit drogların her birinin bir hakikî mizacı ve birinci mizacı vardır. Bileşik terkipler hazırlanırken, İlâçlar belli bir yöntemle homojen ve tek bir madde hâline gelince, terkinin mizacı ikinci mizaç olur.

Şüphesiz ki, ikinci mizaç sadece onun yapısından değil, tabiatından dolayı da o şekilde oluşmuş olabilir.⁵ Süt (lac), su, kazein (cubuiyet, caseilate) ve yağla (butyrositate) hakikaten karıştırılmış olup, bu üçünden meydana gelen şey tabiat olarak basit değildir; muhtemelen aynı

⁴ "Şöyle ki, herhangi bir insan bedenine verildiğinde, bedenın ısısı ilâç üzerinde etki gösterip, onu hazmederse, ilâç, diğer besinler gibi, bedeni besleyemez veya böyle bir etki göstermez. Belki midede sindirildikten sonra, ortaya çıkan etkisi bedeni ısıtır veya soğutur, yahut da nemlendirir veya kurutur. Bu dört özellik ne kadar bedende mevcutsa da, ilâç alındıktan sonra bunlarda artma gözlenir." T.M.

⁵ "Meselâ, gül ve şeker karıştırıldığında, meydana gelen gülbeşeker mizacının ne gülle, ne de şekerle bir ilgisi vardır; onda yeni bir mizaç ortaya çıkar; bunun birinci mizaçla ve hakikî mizaçla bir ilgisi yoktur. Belki ikinci mizaç olabilir. Bazen bu ikinci mizacın oluşumunda terkip değil de drogların yapısal özelliği etkin olabilir. Süte benzer maddelerde olduğu gibi." T.M.

şekilde karışıp, uzlaşmışlardır. Muhtemelen de bu ikinci mizaçtır; tabii fiiller sonucudur; sun'î fiillerin sonucu olarak meydana gelmemiştir.⁶

İkinci mizaç bazen iki kısma ayrılır; biri *mizac-ı kavi* (*kuvvetli mizaç, complexio verro fortis*) ve diğeri *mizac-ı rahv'*dır (*yumuşak mizaç, complexio debilis*).⁷ Ancak yumuşak mizaç ve sert mizaç birlikte, ayrılmaz şekilde basitlerden oluşan tek bir mizaç meydana getirmişlerdir; onları⁸ yoğun ısı ile birbirinden ayırmak mümkün değildir. Hattâ onlardan bazısını dışarıdan uygulanan ateşin ısısı ile bile ayırmak zordur; altın tozu (*cirm-i zeheb, corpus oles*) gibi. Çünkü bazı mizaçta nemlilik ve rutubet o kadar karışmıştır ki, ve bu öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki, ateş bile onları ayırmaktan aciz kalır. Ateş, sıvıyı [yükselterek], ona akışkanlık kazandırır; terkip kuvvetiyle maddenin bütün kısımları biraraya gelir, toplanır; buharlaşması ve toprak kısmının çökmesi mümkün olmaz.⁹ Hâlbuki, odunda veya daha çok da kalay (plumbo) ve kurşunda (lingo) böyle değildir. Eğer onların ateşle eriyip ayrılabilen kısımları ayrılır ve katı kısımları çökelirse, bu daha çok onların mizacının ağır ateşe karşı gösterdiği zaafıtan dolayı olmayacaktı; [onların] ayrılabilen kısımları ayrılamayacaktı; çökelebilen kısımları çökelemeyecekti.

İlâç, kolayca ayrılıp yumuşuyorsa, bu mizaç uygun, *mutedit mizaç*'tır (*complexio non est firm*). Bu İlâçların mizaçları bütün vücutta şekli değişene kadar aynı kalır ve dengelilik geri döner; hâkim olan maddeye doğru meyletmez. Ancak mizacın kendisi bozulup değişirse, ilâç etkisiz kalır. Eğer mizaç normalden çıkıp sertleşmeye yönelirse,¹⁰ mizaç bozulursa, vücutta etkisini gösterecek kadar kalır ve kendi bozulup, yarasız hâle gelince etkisi yok olur. Eğer mutedit mizaç sertleşirse,

⁶ "Sütü teşkil eden üç maddenin terkihi dört unsurdan oluşmasına rağmen, süt kendini teşkil eden bu maddelerden etkilenmez ve ilk ve hakiki mizaç olmaz. Belki ikinci mizaç olup, gayr-i hakiki mizaç olur. Çünkü hakiki mizaç, basit elementlerden oluşan basit maddelerin mizacıdır. Sütün içerdiği maddelerin her birinin mizacı ikinci mizaçtır."T.M.

⁷ "Çünkü yapıları bozulup, yarasız hâle gelene kadar maddeler birbirinden ayrılmaz."T.M.

⁸ "Tabii vücut ısımız bu terkipteki maddeleri zor ayırır."T.M.

⁹ "Terkip kuvveti açısından sıvının bütün maddelerinden madensel (toprağa ait) maddeleri harekete geçip, yapışır ve yumuşak maddelerle diğer katı maddelerin ateşte ayrılmalrı zordur. Dolayısıyla, altının buharlaşabilen kısmını buharlaştırıp, diğer maddelerini çöktirmek mümkündür."T.M.

¹⁰ "Maddelerin kaynaşması normalden fazla, fakat sert mizaca göre daha az olsa,"T.M.

[yani maddelerin kaynaşması normalden fazla, sert mizaca göre daha az olursa, bu ilâç] vücutta bozulup, yararsız hâle gelene kadar kalır, ancak etkisi yok olur.¹¹ Ama mizaç mutedil değilse, akıcılık bozulmayı kolaylaştırır. [Bileşik ilâçların] mizacı dayanıklı olmayıp, yumuşak olursa, onu meydana getiren maddeler peşpeşe ayrılır, parçalanır ve mizacı teşkil eden her bir basit madde vücutta kendilerine özgü etkilerini ortaya çıkarıp, gösterirler;¹² [vücutta] bazı etkiler meydana getirirler. Bazısı şöyle etki yaparken, diğerleri ise onun zıddı etki yapar.

Aynı şekilde, bazı hekimler, “bu ilâç kuvvetli terkiptir; onda soğuk ve sıcak gibi zıt etkiler bulunur” demişlerdir. Bu hekimlerin ve onu destekleyenlerin, bu şekildeki ilâçların mahiyetini anlamaları gerekmez. Sen bilmelisin ki, sıcaklık ve soğukluk aynı yerde bulunmaz; onların hepsi, aynı etkiyi yapıyorsa, bir kısmı maddi olarak sıcak, diğeri soğuktur, yani iki farklı etki yaratan kısımları vardır. Onların hepsi bir terkip olarak etki ederler; [kısımların müstakil etkisi yoktur].¹³ Şüphesiz ki, [sıcak ve soğuk etki gösteren İlâçların] 2 kısımdan meydana gelmiş olması, ancak onların bileşik terkipte olmalarıyla mümkündür. Aynı şekilde, biz bunu, bu farklı etkilerinden dolayı, ondan başka bir cins ilâç zannedebiliriz. Ancak, bileşik terkiplerin zıt kuvvetleri olur.

Belki bütün terkip şeklindeki ilâçlar zıt kuvvetlerden meydana gelir.¹⁴ Bundan, aslında onların ya zıt kuvvetlerden meydana geldiği, ya da yakın etkileri zıt olan kuvvetlerden meydana gelmiş oldukları anlamı çıkarılmamalıdır. Bu türde ilâçlar birbirine benzer etki gösterirler; çünkü benzer kuvvetler, benzer etkiler meydana getirirler. Bu gereklidir. Hattâ bazı İlâçlar, organın bir kısmını etkiliyorsa, bu ancak

¹¹ “Çünkü yapıları bozulup, yararsız hâle gelene kadar maddeler birbirinden ayrılmaz. Bozulma ve parçalanma gerçekleştiği zaman etkileri kalmaz.”T.M.

¹² “Şöyle ki, ısıtıcı maddeler ısıtıcı etkiler, soğutucu maddeler soğutucu etkiler ortaya koyar.”T.M.

¹³ “Bu kısımlar biraraya gelerek, tek bir madde gibi görüneceğinden, terkinin tümüne atfedilebilir.”T.M.

¹⁴ “Yine bazı hekimlerin ‘kuvvetli terkip’ diye özellikle açıklamalarının dışında kalanların kuvvetlerinin olmadığı zannedilmesin. Belki bütün İlâçlarda bir kısım nemlilik ve bir kısım kuruluk bulunacak, kuvvetli terkip teşkil edebilir.”T.M.

onu bozar, çünkü benzer etkiler bütünde etkin olmalıdır. Onların vücuttaki etkisi kesinlikle zıt olmamalıdır.¹⁵

Eğer bir ilâç uygulamasından sonra, [insan vücudunda] basit madde etkisi gösteriyorsa, bu maddenin içinde zıt kuvvetler ihtiva eden diğer bir maddenin bulunması gerekir; o da etkisini gösterir ve [bu iki zıt kuvvetten bir etki ortaya çıkar]. [Bu yeni etki] ilâcın ihtiva ettiği maddenin etkilerinin birbirine benzemesini sağlar. Aslında, eğer bu ilâç vücutta basit madde etkisi gösteriyorsa, [yani ihtiva ettiği maddelerin etkileri benzese de ve gerçekten o ilâç kuvvetler bileşimi olsa da, hekimlik yönünden ona terkip denemez]; onun basit olması gerekir. [Çünkü, bazı ilâçlardaki] maddelerin vücudun bütün kısımlarına etkisi benzer olup, bunların ihtiva ettiği maddeler birbirine benzer etki gösterirler. İlâç verildikten sonra, ilâcın içindeki maddelerden bir kısmının etkisini vücut kabul eder; diğerini etmez. Vücut, bu yönde bütün olarak hareket edip, kabul edilen maddeye göre, işlem yapar. İnsan vücudunda herhangi bir organa, verilen ilâçtaki basit madde etki ettiğinde, bu maddenin yanı sıra, ilâçta, farklı etkileri olan başka bir madde de bulunabilir. Bu türden ilâçlar verildiğinde, bazı organlar, ilâcın içindeki maddelerden bir kısmının etkisini kabul eder ve bu maddeler, şüphesiz ki çoktur; [onların içinde] faydasız olanı yoktur. Ancak, eğer benzer etki göstermezlerse, [buna kuvvetler bileşiği denemez].¹⁶ Bize göre, aykırılık ve benzerlik ilâcın içinde olmalıdır. Ancak, ilâçlar, vücut üzerinde farklı etkilerine göre sınıflandırılmazlar; ilâcın benzerlik ve ayrılığı onun işlevinin farklılığından kaynaklanmaz; [burada sözkonusu olan] onun içindeki (maddelerinin) farklılığıdır. Onun vücuttaki işlevi basit olanları uzlaştırmak ve bazısını ısıısıyla ayırdetmektir.

¹⁵ “Lâkin, daha önce söylendiği gibi, gerek tabii gerekse sun’i bileşik terkiplerin bir kısmının yapısı zayıf olur ve maddelerin birbirinden ayrılması kolay olup, diğerleri üzerinde etkileri tam olmaz ve etkileri de birbirine benzemez. Belki maddelerin etkilerine diğerlerinin etkisi sonuç olarak zıt olur veya yakın etkileri zıt olur. Bu şekilde zıt olan maddelerin arasında birlik ve beraberlik olmaz. Bu tür ilâçlara da hekimler ‘kuvvetler terkipleri’ derler. Bazı ilâçlar vardır ki, yukarıda özellikleri açıklananların aksine terkipleri sağlamdır. Bunlardaki maddelerin diğerlerine etkisi tam olup, bu türden ilâçların içerdiği maddeler vücutta birbirine benzer etki gösterirler.”T.M.

¹⁶ Bu kısım sadece Osmanlıca metinde bulunmaktadır.

Burada bizim sözkonusu ettiğimiz basit ilâçlar bu şekilde zıtlıkları içermez; onların kuvvetleri de uyumludur. [Onların]¹⁷ pişme ve ayırdedilmeye müsait olmayan özellikleri burada ele alınmadı. Bizim burada ele aldığımız ilâçlar bu yönden uyumlu olanlardır; papatya (chamomilla) gibi.¹⁸ Bu ilâçların kendileri kuvvetlidir ve onların çekme (kabız) güçleri vardır ve ısıtmakla, kaynatmakla ve yıkamakla, bünyesindeki kuvvetleri ayırdetmek mümkün değildir. Lahana (caules), papatya gibi dayanıklı değildir. Lahana gibi olanların özü, çekme özelliğindeki toprak ve ince, çok miktarda lifli maddeyle karışmıştır. Eğer o, lifli madde özelliği olan erimiş su içinde pişirilirse, [vücuttaki] suyu temizler, atar ve çekme etkisi olan toprak cevheri kalır ve bunun sıvı kısmı müşhil özelliği gösterir. Onun katı kısmı kabız yapar. Mercimek [les],¹⁹ adam otu (fructus mandragora), tavuk ve sarmısak (*Allium sativum*)²⁰ da böyledir. Şüphesiz ki, onda kuvvet azdır. Aynı şekilde, sarmısağın temizleyici ve yakıcı bir yapısı vardır; onun yumuşak ve lif kısımları bu özelliğe sahiptir. Kaynatılınca yumuşak kısmı lif kısmından ayrılır. Aynı şekilde soğan, turp ve diğer benzeri yapıda olanlar, aynı özelliği taşırlar.²¹

“Turp yenen besinleri sindirir, fakat kendisi sindirilmez diye bir söz vardır”, denir. Bu söz, onun yapı özelliğinden kaynaklanmaktadır. Pişmiş turp, midede yumuşak kısımlardan ayrılarak, bu kısmın yapışkanlığını²² önler.

Yumuşak yapıdaki bazı ilâçların yapısında bulunan bazı basit maddeler yıkamayla ayrılır. Hindiba (endiua) ve yeşil sebzelerin (plurimus oleru) büyük bir kısmı böyledir. Hindibanın cevheri mürekkep-

¹⁷ “Onlar vücudun ısıyla uyumazlar; aynı şekilde, ısıtma, suda kaynatma ve yıkamayla bünyesindeki maddeleri birbirinden ayırmak mümkün değildir.”T.M.

¹⁸ “Papatyada bulunan ödem ve şiş giderici etkisiyle kabız etkisi her zaman vardır. Hâricen lapa veya yakı gibi kullanılmak üzere kaynatılıp uygulanan papatyada, bu iki etkiyi ayırmak mümkün değildir. Uygulandığında, doku üzerinde her iki etki de görülür. Fakat drog miktarı açısından, içerdiği zayıf terkipler kaynatıldığı zaman, kuvvetleri ayrılarak, kuvvetler terkihi hâline gelir.”T.M.

¹⁹ “Mercimekte terkip böyledir; o, zayıf yapıdadır; kaynatıldığı zaman suyu ishal etkisi gösterir.”T.M.

²⁰ “Sarmısağın yapısı da yumuşaktır; onun iki kısmı vardır: Biri yumuşak, lifli kısmı; diğeri ağır ve yoğun kısımdır. Kaynatılmayla, ağır kısmı yumuşak kısımdan ayrılır.”T.M.

²¹ “Yani yumuşak kısımları kaynatılma sonucu ağır kısımlarından ayrılır.”T.M.

²² “ve rutubeti ile”T.M.

tir; madeni ve çoğunluğu olmak üzere, soğuk sıvı kısımlardan meydana gelmiştir; içinde az miktarda yumuşak madde vardır. Birinci maddeden dolayı, yiyenlerde soğutucu etkisi vardır. İkinci maddenin etkisi ile tıkanıklıkları açar ve tıkanıklık yapan maddelere akışkanlık sağlar. Bu yumuşak ve açıcı özelliğe sahip kısım buharlaşmayla hindiba ve [diğerlerinde] yüzeye çıkar, yayılır. Eğer suyla yıkanır, yüzeye hiçbir şey çıkmaz. Bu yüzden sebzelerin yıkanması, şeriat ve tıp açısından açıklandı.

Bu sebepten dolayı, kişniş (*coriandrum*) gibi bitkiler, [soğuk ve madensel sıvılar çoğunlukta olduğundan dolayı, bu tür droglardan fazla yenildiğinde]²³ insan vücudunu soğutur. Eğer onlarla ödem ve şişlere lapa yapılırsa, muhtemelen ısıtarak tedavi eder; özellikle buğdayla (*gratis*) karıştırılınca, daha etkin hâle gelir. Çünkü o topraklı ve büyük soğutucu gücü olan sıvı ve ince yumuşak, çözücü kısımlardan meydana gelmiştir; tatbik edildiğinde, ağır, yoğun sıcaklığı azaltır; ondaki cevheri çözer, yumuşatır.²⁴ Bu türden ilâçlar alındığında vücudun tabii ısısı, ona yönelip yumuşak kısımların sıcaklığını ilâçtan ayırır. Bu yumuşak kısımlar, derinlere nüfuz edip, etkisi görülmeden önce yok olur. Bol miktarda madensel soğukluk geriye kalacağından, kuvvetle soğutur; fakat lapa veya yakı olarak kullanılırsa, madensel özellikler gözeneklerden nüfuz edemeyeceğinden, soğutma etkisi karın içi yara ve şişlere ulaşamaz; ancak yumuşak kısımlara nüfuz ederek, iltihabı yapıyı pişirip, giderebilirler.

Eğer yumuşak ilâçlar nüfuz ederken, soğuk madensel maddelerden bir kısmı da nüfuz ederse, irinin toplanıp, birikmesini önler ve atılmasını sağlayarak, yararlı olur. Ayrıca, vücudun fazla hararetini de giderir. *Birinci Kitap*'ta da benzeri bilgileri vermiş olduğumuz gibi, soğan yakısı veya lapası yakma özelliğine sahiptir; yenecek olursa, herhangi bir zarar vermez, [fakat değişen özelliğinden dolayı iyileştirici özelliği ortaya çıkar].²⁵ Bu ilâçların [içlerindeki farklı maddeler dolayısıyla]

²³ Bu kısım sadece Osmanlıca metinde vardır.

²⁴ "Karın bölgesine tatbik edildiğinde, soğutur. Bunun sebebi şudur."T.M.

²⁵ "Küzbere (kişniş) benzeri sebzelerin açıkladığımız özelliklerine benzer veya yakın özellik göstermesinden kaynaklanır. Bunu açıklamamızın amacı, yani bazı ilâçların hâricen veya dâhilen kullanıldığında etkileri de değişir dememiz, bilinmesi gereken kesin bir kuraldır. Sonuç olarak denilebilir ki, bazı ilâçların iki türlü etkileri vardır."T.M.

yapıları farklı olduğu gibi, etkilerinde de uyuşmaları mümkün değildir. Ondaki etkilerden biri hâricen hissedilir; ağaç kavunu (citri) gibi.²⁶ Belki karnıyarık tohumu (cortex psylii) gibi etkileri gizlidir. Üstündeki rutubet (su) fazlasıyla soğuk etki gösterir; [kullanan kişiyi soğutur],²⁷ fakat onun içindeki unu (farina medullae) ısıtıcıdır; hattâ böylece o yakıcı bir ilâç veya yara açan bir ilâçtır. Onun tohumunun kabuğu diyafragam gibidir. Kabuk sağlam olduğunda, kabuğun içindeki, yani undaki ısıtıcı etki içeriden dışarı çıkmaz ve kabuğun dış [kaygan yüzeyi]²⁸ içteki unun etkisini göstermez. Eğer onun unu dışarıya çıkarsa, ferahlatıcıdır. Bazı kişiler ona “dışarı atıcıdır” demişlerdir. Çünkü onun dövülmüş, toz edilmiş unu cerahatleri çekip atar. Ketan (coton) tohumunun iyisi ve döğülmüş olanı ile yakı yapılırsa, soğukluğu ve cerahatin olgunlaşmasını engeller. Böylece cerahatin doku içinde toplanmasını önlemiş olur.

Bizim burada ele aldığımız konu için bu kadar açıklama²⁹ yeterlidir.

İKİNCİ MAKALE

(İlâçların Tecrübe ile Belirtilen Mizaç Kuvvetlerinin Tarifi)

İlâçların etki ve güçleri iki yolla tarif edilir. Bunlardan biri kıyastır; diğeri tecrübedir. Burada tecrübeden söz edelim.

Tecrübe Yolu

Diyoruz ki, tecrübe, ilâcın kuvvetini öğretir. Bunun geçerli şartları şunlardır:

1. İlâcın tabii olması, fazladan, ilâve edilmiş özellikleri olmaması gerekir. Ancak sıcak arızidir; [sıcaklık olmamalıdır], soğuk olmamalıdır, ilâve özelliği olmamalıdır. Başka bir drogla karıştırılmak su-

²⁶ “Utrucun üst kabuğu, ikinci dereceden sıcak ve üçüncü dereceden kurudur; etki kısmı soğuktur; humınas (kuzukulağı), üçüncü derecenin başlarında soğuk ve kurudur; çekirdeği, üçüncü derecenin başında sıcaktır ve ikinci dereceden kurudur. Bu İlâçların etkileri hâricen görülür. Diğer türün iki türlü etkisi vardır; fakat hâricen bu etkiler kesin olarak belirlenemez.”T.M.

²⁷ Bu kısım sadece Osmanlıca metinde vardır.

²⁸ Bu kısım sadece Osmanlıca metinde vardır.

²⁹ “Allah’ın izniyle”T.M.

retiyle ilâve bir özellik kazandırılmış olmamalıdır veya başka benzeri yoldan yapılmamış olmamalıdır. Çünkü meselâ, su (aqua) soğuktur, ancak ısıtılınca sıcaklık kazanır ve vücudu ısıtır ve ısıtılarak sıcaklık özelliği kazandırılmıştır ve sütleşen otu (euphorbiceae) tabiatı gereği sıcaktır; ancak soğuk bir etkenle işlem yapılırsa, soğuk bir hâle gelir. Bademin (amigdala) yumuşak, dengeli bir tabiatı vardır. Ancak, bozulup acılaştığında kuvvetli ısıtıcı özellik kazanır. Balık eti (psciu quamis) şüphesiz ki soğuktur ama, eğer tuzlanırsa, kuvvetli ısıtıcı özelliği kazanır.

2. Araştırmacı tek sıkıntısı olan hastalık üzerinde araştırma yapmalıdır. Eğer hastalık birden çok sıkıntı veriyorsa, ilâçların da birden çok etkisi olması gerekir. Onlar üzerinde tecrübe yapıldığında, onların hangisinin yararlı olduğu belirlenemez. Eğer insan balgamî bir hummaya tutulmuşsa, garikun, ağaç mantarı (kav mantarı) (agaricum, polyporus officinalis) verilir ve humma şifâ bulursa, ağaç mantarı sıcak olan bir hastalığa yararlı olduğundan dolayı, sıcak olması icap etmez. Muhtemelen o, hastalığın balgamını çözmüş veya onu kusturmuş olabilir. Şüphesiz ki, hummayı meydana getiren maddenin atılmasında yararlı olmuştur. Bu aslında [ya] doğrudan ağaç mantarı karışımından ortaya çıkmış olabilir; onun kendi tabiatına göre sıcak olan hummayı, ya tabiatıyla [soğuk tabiatıyla onu soğutarak], ya da maddesiyle, [yani hummaya sebep olan maddenin atılmasıyla] tedavi eder.

3. İlâcın bir çeşit, yani kompleks olmayan, basit hastalığa iyi gelmesi ile ilâcın tabii yapısı hakkında karar verilmez. Eğer o iki hastalık için kullanılır ve bunlardan birine yararlı olursa, yani soğuk hastalık için kullanılıp faydası görüldükten sonra sıcak hastalık için kullanılıp hiç faydalı olmazsa, o zaman ilâcın tabiatının sıcak olduğuna karar verilir. Eğer ilâç soğuk yapıdaki bir hastaya iyi geldiği gibi, sıcak yapıdakine de iyi gelirse, ilâcın tabiatı soğuk ya da sıcak denemez. Çünkü bazı ilâçların iki zıt özellikte olan hastalardan birine doğrudan, diğerine dolaylı etkisi olabilir. Meselâ, sakamonya (scammonea) eğer, soğuk hastalıklarda kullanılsa, ısıtıcı etkisiyle faydası olur. Humma-i gıbb (dört günde bir gelen nöbet) (febris tertiana) gibi sıcak hastalıklarda kullanılsa, yine etki gösterip, safranın atılmasını ve hummanın iyileşmesini sağlar.

Zıt yapıdaki hastalıklara etki gösteren ilâçların deneysel sonucu, bize ilâcın yapısı hakkında bilgi vermez. Ancak, deneysel çalışmada her iki tür hastalığa da etkili olanın hangisine doğrudan, hangisine dolaylı etki yaptığı belirlenebilir. Eğer soğuk hastalık üzerinde etkili ise, ilâcın yapısı sıcak; sıcak hastalıkta etkili ise, ilâcın yapısı soğuktur.

4. Denenen ilâcın etki gücünün hastalık mizacının gücüne denk olmasıdır. Eğer hastalık mizacının soğukluğu, ilâcın mizacının sıcaklığı ile eşdeğer değilse, şüphesiz onun, yani ilâcın etkisi olmaz. İlâcın mizacını öğrenmek için, ilkin o, soğuk mizaçlı insanlarda kullanılır; daha sonra yavaş yavaş soğuk mizacı artan hastalıklarda kullanılır. Bu işleme ilâcın kuvvet derecesi ve diğer özellikleri belirlenene kadar devam edilir.

5. [Denemek için kullanılan ilâcın] etki etme ve faydasını gösterme zamanının gözlenmesidir. Eğer ilâç alındıktan hemen sonra etkisini gösterirse, bu ilâcın doğrudan hastalığa iyi geldiğini gösterir. Ancak ilk kullanılışını izleyen kullanımlarında aynı şekilde olumlu etki yaratmazsa, bu hâl ilâca şüpheyile bakılmasına sebep olur ve onun değersiz olduğunu gösterir. Bu ilâcın etkisi doğrudan etkili olmayabilir, yani dolaylı olarak ilâç etkilemiş olabilir. Böyle bir ilâcın gücü ve ilk gösterdiği etki ile daha sonraki etkisi arasında şüphe ve güvensizlik meydana gelir. Ayrıca ilâcın etkisinin dışarı atıldıktan sonra görülmesi de söz konusudur. Eğer ilâç etkisini doğrudan gösteriyorsa, bu etki ilâç vücuttayken ortaya çıkar; eğer ilâç vücuttan atıldıktan sonra etkisini gösteriyorsa, bu vücuda direnç kazandırmak için verilen bir destek olarak ortaya çıkar.

Bazı ilâçların dolaylı etkisi daha önce, doğrudan etkisi daha sonradan görülebilir. Meselâ, sıcak suyun etkisi gibi; sıcak su ilkin ısıtır, ancak ikinci gün ya da daha sonra soğutucu etki gösterir. Onun tabii etkisi soğutucudur; arızî etkisi ise ısıtıcıdır.

6. Kullanılan ilâcın genellikle veya ekseriya aynı etkiyi gösterdiği görülür. Ancak, onun arızî olarak gösterdiği etki, onun tabii etkisi değildir. Ancak dâima gösterdiği etki tabii etkisidir. Ekseriya gösterdiği etki de onun tabii etkisidir.

7. İlâcın insan vücudu üzerinde denenmesi gerekir. Eğer insan dışında, başka bir varlık üzerinde denenecekse, iki şekilde bu deneme yapılmalıdır:

a. İnsan vücudundaki sıcak etkili olan ilâç alınsa, bu ilâç aslan (leone) ve at (equo) vücudunda soğuk etki yaratabilir; ya da at ve aslan vücudu için sıcaklık etkisi yaratan ilâç insan vücuduna göre soğuk olur. İlâçların bu şekilde açıklanması, insan vücudu esas alınarak, ona göre yapılmıştır. Meselâ, ravend otuna (reubarbaru, rheum officinale) göre şiddetli soğuktur ve insana göre sıcaktır.

b. İkinci olarak, bazı ilâçlar bazı vücutlarda etkili, bazılarında etkisizdir; meselâ, kurtboğan (quinia, aconitum) gibi. [Bu bitki] insan vücudu için öldürücü derecede zehir etkisi yapar, fakat sığırcık kuşu (napellus) için yiyecektir; sığırcık kuşunu zehirlemez.

Bunlar, ilâçların etkilerinin deneysel yoldan belirlenmiş olan yasalarıdır. Bu böylece bilinmelidir.

ÜÇÜNCÜ MAKALE

(Basit İlâçların Mizaçlarının Kıyas Yoluyla Tarifi)

İlâçların etkisi kıyas yoluyla [burada verilecektir]. İlâçların etkisini belirten bazı kurallar onların süratle ısıya ve sıcaklığa ve yine süratle donmalarına dayanarak belirlenmiştir. Bazıları, onların kokuları, renkleri ve tatlarına göre ayırdedilmiştir. Bazıları ise, bilinen etki ve kuvvetlerine göre tespit edilmiştir. Bunların etkilerini belirlemek için birinci yol, yoğunluk ve hacimde birbirleriyle güçleri eşit olan maddeler, ayrı ayrı ısıtılıp, onlardan hangisinin diğerlerinden daha sıcak olduğuna ve onların ısıyı kabul ediş hızına dolaylı olarak karar verilir. [Onlardan hangisi daha çabuk ısıyı kabul ediyorsa, o daha sıcaktır]. Aynı şekilde, hacim ve yoğunluk olarak eşit olan ilâçların hangisi ayrı ayrı soğutulduğunda diğerine göre daha çabuk soğuyorsa, o [diğerine göre] daha soğuktur. Ancak, hacim ve yoğunluk, sıcaklık ve soğukluğa bağlıdır; hacim ve yoğunluğu dış sebeplerden dolayı (sıcaklık ve soğuklukta) eşit olabilir. Ancak yukarıda açıklanan yol ile her iki özellik yönünden aynı olan ilâçlar sıcaklık ve soğukluk bakımından farklı olabilir. Kısaca ifade edilecek olursa, bazı tabiaten sıcak olan droglar dışarıdan soğukla temas ederek, hacim ve yoğunluk bakımından soğuk tabiatlı drogla aynı olur. Hekimler dışındakilerin tabii usûllerine göre, bu ilâçlardan sıcak olan ısıtılınca, sıcak olan iki misli daha fazla ısınır; çünkü ısıtma sıcak mizaçlı nesnenin, sonradan ka-

zandığı soğukluk özelliğini giderir ve asıl sıcak olma özelliği ısı kaynağındaki ısı ile desteklenir ve çabuk ısınan ilâç hâline gelir. [Ancak ısı kaynağının soğuk tabiatlı drogu ısıtması o kadar çabuk olmaz. Bu yüzden onun ısıtma etkisi daha yavaş olur, diyoruz.] Her ne kadar bu konu ile ilgilenenler daha çok hekimlerin dışındakilerse de, yine de, onlara [bu konudaki şüphelerini gidermek için], bilgi verildi. [İkinci olarak], iki ilâçtan birinin hacmi, diğerinin yoğunluğundan fazlaysa, hacmi fazla olan ilâcın sıcak ya da soğuğu kabul etmesi, yoğunluğu fazla olana göre, daha çabuk olur. İlâçlar sıcak ve soğuklukta farklı olsalar da, bu özellik değişmez. Biz diyoruz ki, bazı maddeler ateşte kor hâline getirilirse ve daha sonra kor hâlinde soğutulursa, kıvamı, yani hacmi ve yoğunluğu eşit olandan hangisi daha çabuk soğuyorsa, o diğerine göre soğuk mizaçlıdır; yine ateşte hangisi daha çabuk kor hâline geliyorsa, o sıcak mizaçlıdır.

Çabuk soğuyan ilâçların soğuması ve çabuk ısınan ilâçların sıcak olmasının sebebi (üçüncü şekli) şöyle olur: Sıcak ilâç yutulduğunda vücudun normal ısısıyla süratle etki gösterir; soğuk tabiatlı ilâç, vücut ısısı sebebiyle yavaş etki eden ilâçtır; kısacası etkisi çabuk olan ilâç sıcak ilâç, yavaş olan soğuk ilâçtır. Bunlar tıbbî bilimler için delil olarak sunuldu.

Aynı zamanda yoğunluğu fazla olan madde çabuk ve şiddetli yoğun şekilde ısınıyorsa ve yavaş soğuyorsa, ısıtıcı etkisi vardır; soğuk mizaçlı ilâç, ısınması yavaş olan ilâçtır. İlâcın çabuk ısınmasından, yanmasından, onun sıcak olduğu söylenemez. Eğer, soğuk ilâç hacmine bağlı olarak çabuk yanıyorsa, bu aynı zamanda zaafıtan dolayıdır; meselâ, içkinin (asitli, ekşi, şarap vb. hamız maddelerin) sıcaklığı, su kabağı (oleum de cucurbita) yağınınkinden fazladır. Çünkü kabak yağı ateşten indirildiğinde, donmuş gibi bir kıvam kazanır; bu da onun ısı kaybını yavaşlatır, halbuki şarap (sedvinu) çabuk soğur. Bu madde (şarap) yoğunluk kazanmaz; donmuş gibi bir hâl almaz. Bu gibi maddeler donmazlar; donmayan maddelerdir. Bu özellik ile riki bölümlerde açıklanmıştır. Eriyip kaybolan maddelerden kıvamları eşit olanların hangisi soğuğu çabuk kabul ediyorsa, o diğerlerine göre daha soğuk yapılıdır.

Maddelerin bir kısmı ısı ile koyulaşır; diğer bir kısmı ise, soğukla koyulaşır, katılaşıp, sertleşir. Soğuk ile sertleşenler, ısı ile yumuşarlar,

sıvılaşırlar. Isıyla koyulaşanlar, sertleşip, katılaşırlar, sulandırılarak sıvı hâle gelirler. Bunlar Galenos'un görüşleridir; daha önceki filozoflarınkiyle uyuşmaz; onlara ters düşer. Başka bilimde de bu konuda bilgi vardır.

Eğer bazı ilâçlar, diğerlerine nispetle, daha sıcaksa, ancak daha ağır-sa, yanabilecek durumda ise, o tıpkı soğuk ve yumuşak yapıda olanlar gibidir ve bazısı soğuktur, ancak o ısıtılmak suretiyle inceltilip, yumuşatılabilir; yumuşamayı kabul edebilir ve hareketi artmazsa, değişiklik yapılmazsa, sertleşir ve fazla soğumaz. Aynı zamanda, soğuk ve yumuşak ilâçların yanması, yumuşamadan dolayı, sıcak maddeleri meydana getirdi. Sertleşme ve koyulaşma, sıcaklık veya soğukluk gibi sebeplerle bağlanamaz; sertlik ve yoğunlaşma ısıyla olduğu gibi, bazen de, yapıdaki kıvamı sağlayan maddelerin çokluğu sertliğe sebep olur. Bazen sıvı ve uçucu maddelerin çokluğu onun yoğunluğunu arttırdığı gibi, hacmini de artırır. Ancak maddelerdeki uçuculuk arızî olup, bunlar soğuyunca sıvı hâline dönüşürler ve yoğunluğunu arttırırlar; mürekkep bir terkip oluştururlar. Sıvı ilâçların kaynama ile bünyelerindeki sıvı buharlaşıp katılaşıp; ısıtıcı kaynaklardan uzaklaştırılınca, eski hâline döner; katılaşmadan dolayı meniye arız olduğu gibi. Ondan sıcak ince buhar çıkarsa, ayrılırsa ve ana madde onlarla birlikte fazla sıcaklığın oluşmasına engel teşkil etmezse, birinci kısmın şiddetli ısıda olması gerekir ve uçuculuğun ona girmesine mani olunmaz. [Bu terkipte sıvı ilâçlar içlerindeki maddelerin buharlaşmasıyla katı hâle gelirler ve çoğunlukla soğuk sıvılar ateşte katılaşırlar ve bunlar bu yolla değişirler ve ateş uzaklaşınca eski hâllerine dönerler]; meninin (sperma) katılaşmasında görüldüğü gibi. Sıcakta ondan ince bir buhar ayrılır ve bulunduğu yer fazla ateşin onunla birlikte olmasına engel olmaz.

1. Sebep: İlâçlar şiddetli hareket dolayısıyla aşırı sıcaktır ve uçuculuğun ona dâhil olmasına ve sıvı oluşmasına engel değildir; onların kuvvetli olması gerekir.

2. Sebep: Şiddetli soğuktur veya sıcaktır; bu ilâçlar şiddetli soğuktur veya sıcaktır.

3. Sebep: Şiddetli sıcaklık ve soğukluk içinde vardır; birinci ve ikinci içinde mevcut olması gerekir.

4. Sebep: Hekimler tarafından bilinmesi gereken sonuncu kural, tabiî yapısı sıcak olan ilâçlarda lezzet olarak tatlılık, acılık, tuzlu-

luk ve keskinlik vardır; ısıyla bu tatların dışında tat meydana gelmez. Soğuk cevherlerde ise, burukluk, ekşilik ve kekremilik vardır ve aynı zamanda güzel, hoş kokululuk ancak sadece sıcak cevherli olanlarda bulunur; rutubetli maddelerin ve yoğun olanların rengi beyazdır; bu da onların cevherlerinin soğuk olmasından ileri gelir. Ancak yüzeyi kuru olan ve ovulan cisimlerin yüzeyinin beyazlığı sıcaklığındandır ve eğer bu iki zıt şeyden meydana gelmişse, siyahtır. Şüphesiz ki, soğuk cisimler rutubetliyse, beyaz renkte ve kuru ise, siyah olur; sıcak nemli cisim siyah olur; sıcaklık nemli cismi karartır ve kuruluk beyazlatır ve bunun doğru olduğunun bilinmesi gerekir.

Ancak, bu konuyu ilgilendiren diğer bir sebep daha vardır. Dolayısıyla, bundan değişik sonuçlar istidlal edilir; özellikle renkler ve kokularla ilgili birçok sonuç elde edilebilir. Buna göre, birinci olarak, ilâçları meydana getiren maddeler birbirine zıt maddelerden meydana gelirler. Bunun mizacına *birinci mizaç (complexio prima)* denir.

Daha sonra, birinci mizaçla bir terkip karıştırılırsa, bunun mizacına da *ikinci mizaç (complexio secunda)* denir. [Bu] koku veya renk yahut lezzet olarak değişiktir. Bir kısmının diğeriyle aynı olmaması normaldir. Eğer ikinci kısım terkip maddelerinin bir kısmı, diğer kısımların kabul ettiği renk veya koku ya da lezzet ilkinkeine zıt ise, onun renk ve koku ve lezzet olarak sahip olduğu mizacın sınırları bilinemez ve bu [mizaç] sabit değildir. İnsanların bu konuda şöyle bir tahmin yaptığı söylenir: Eğer renkler [bu terkipte] birbirine zıt ise, sonra bu aynı renktekiler birbirine eşit miktarda iseler, ikinci mizaçtaki terkinin rengi bu iki rengin karışımından meydana gelmiştir ve ikinci mizacın rengi sanki iki rengin karışımı gibidir. İkinci mizaçtaki terkinin rengi şüphesiz ki tek renk olmaz, yani eğer terkindeki renklerden biri siyah, diğeri beyazsa, ikinci mizaçtaki terkip ne siyah ne de beyazdır; bu iki rengin karışımı renktedir. Aynı şekilde koku veya lezzet de renkler gibidir. Eğer bunlar birbirlerine eşit miktarda iseler, mevcut lezzet veya kokuyu atarlar; ortadan kaldırırılar. Eğer kısımlardan biri rensiz veya kokusuzsa, ikinci terkip renkli veya kokulu olanın koku veya rengini alır. Tıpkı şeffaf olanla karışan bir kısım maddenin, o terkibe rengini vermesi gibi. Meselâ, beyaz renkli ve renkli madde ile karışırsa ve bunlar miktar olarak aynı olsa, onlardan güçlü olanın

hâkim olacağına göre, ancak beyaz renk güçlü değildir, ama yine de terkinin rengi beyaz görünür. Beyaz ve şeffaf kısım karıştırıldıkça renk kaybolur. Çünkü bu terkinin iki kısmı (renk veren ve renksiz kısım) eşit olduğu gibi, renklendirme gücü olarak da eşit olabilirler. Böyle terkiplerde öyle bir yapı ve kuvvet hâsıl olur ki, renklerin kuvvetleri arasında denge sağlar. Çoğunlukla renkli kısımdan renksiz olan daha güçlü olduğunda, zıt etki meydana gelir ve karışımın rengi kaybolur. Eğer iki kısım miktar olarak ve güç olarak eşit olduğunda iki güç arasında denge oluşursa ve biri diğerinden çok daha güçlü ise ve bu renkli olandan geliyorsa, terkinin rengi beyaz olur. Meselâ, hâkim renk beyaz olup, bu beyaz terkip soğuksa, bu beyazlık onun yapısını sıcağa çeker ve bu terkipte miktar eşitse, böyle olur ve ancak rengi olmayan, miktar olarak diğerine göre daha azsa, şüphesiz ki çok ve kuvvetli olan etkili olur; onun rengi hâkim olur. Ancak terkihi oluşturan maddelerden renkli olan madde olarak çok, fakat renksiz olan daha etkiliyse, miktarı fazla olanın rengi aynı kalır; kuvvetli olanın da kuvveti biraz azalır; kuvvet almaya devam edemez. Meselâ, 1 ratl³⁰ süte, 2 miskal³¹ sütleğen (euphorbiaceae, gum euphorbium) karıştırılıp, gözlenir ve karışımda ısıtıcı bir etki görülmez. Sütleğen ısıtıcı etkiye sahip olduğuna göre, sütün ısısının artması gerekirdi. Sütleğenin bu karışımın rengini değiştirdiği de farkedilmez. Sütün renginde bir farklılık görülmez; beyazdır. Ancak bu içilen maddenin soğuk olduğunu ve bundan dolayı beyaz olduğunu söylediğimizde yalan söylemiş oluruz. Bu doğru değildir. Bu renk, terkip hâlinde soğuk bir içecek olmamasından kaynaklanmaz, çünkü kuvveti dolayısıyla rengi galip olan maddenin rengindedir. Ondaki hâkim olan madde beyaz olduğuna göre, terkinin de beyaz renkte olması gerekir. Aynı zamanda tabii beyaz olan terkiplerin gayet sıcak olanla karıştığını varsayalım. Onun soğuk olması beklenir. Meselâ, beyaz biber (piper album) [böyledir]. O böyle bir karışım şeklindedir ve aynı zamanda tabii bir karışımdır. O, iki kısmın, yani iki özel keyfiyetin biraraya gelmesinden oluşmuştur. Bu iki kısım birbirine eşittir ve birinin mizacı diğeriyle uyuşmaz, çünkü

³⁰ “ratl veya rıt: Bağdat ve Suriye’de kullanılan, yaklaşık 2 kilo ağırlığında ölçü.”T.M.

³¹ “miskal: 1,5 dirhem ağırlığında”T.M.

onlara ait keyfiyet birbirine zıttır; burada güçlü olan hâkim olur. Bu durum tatlılarda daha belirgindir; hattâ belki de gerekli ve daha sık görülen bir durumdur. Onlardan daha seyrek kokularda ve onlardan da seyrek olarak, renklerde görülür. Özellikle renklerde geçerliliği azdır. Bunun sebebi, tat kuvvetinin koku ve renk kuvvetinden az olmasıdır. Bu kısım (tat) hisse kesintisiz, doğrudan ulaşır. Onun parçacıkları doğrudan duyu organına ulaşır; [halbuki] koku ince parçacıklar şeklinde buharın içinde buruna ulaşır ve buharın yoğun olmaması gerekir; o dolaylı olarak duyu organına koku taşır. Renk de aynı şekilde görülerek hissedilir; görülen renk galip olup; gizli kalan mağlup olur. Bu koku için de geçerlidir; koku da hissedilerek idrak edilir. Hoş koku ve reнге göre tat daha etkindir. Bazen koku tada, lezzete dayalıdır ve lezzet de genellikle sağlığa işaret eder; o şeyin iyi olduğunu belirlemeyi sağlar. Ayrıca, koku ve renk de aynı şekilde işlevlidir. Eğer tatta böyle bir terkip olmazsa, uygunsuzluk gösterirse, o zaman afyonda (opium) [olduğu gibi] sıcak tabiat yerine çok fazla soğuk tabiat taşır, yani bir ilâç yendiğinde sıcak etki yapıyor diye, ona sıcak tabiatlı diyemeyiz; o soğuktur.

Şüphesiz ki, genellikle yiyecek yendiğinde soğuk olursa, o sıcaktır, çünkü ekseriya ilâç, görünen fiili ve etkileri sıcaktır. Eğer hâl olarak, bu ilâç terkip olarak soğuk, tabii mizaç olarak sıcaksa, onun soğukluğu açıklandığı şekilde kesilir; böylece hararet ortaya çıkar. Bütün bu durumda daha baskın ve daha yoğun ve daha hâkimse, lezzette ilkin o görülür. Bundan dolayı, mizacı sıcak olan ilâçlarda ekşi veya buruk bir tat yoktur. Ancak, acı veya yakıcı ilâçlar sıcak mizaçlı olmazlar; onlarda soğuk mizaç hâkimdir. Aynı şekilde, ekseriya soğukluk hâkim durumdur, ancak zorunlu değildir.

Sen, tatlar, kokular ve renkler hakkında bizim ve de hekimlerin sana söyledikleri gerekli yasaları öğrenmelisin. Onlar (hekimler) tatları ikiye ayırırlar:

1) Basit Tatlar: Onlar dokuza ayrılırlar. Aslında tatlar sekiz çeşit olup, dokuzuncunun tadı yoktur. Buna lezzetsiz, yavan (non habet saporum) denir; onun hiç lezzeti yoktur; şüphesiz onda herhangi bir lezzet algılanmaz; su gibi. Böylece hükmen, lezzetler dokuz olarak belirlenir. Ancak tatsız olanın fiilen veya hükmen ve bilkuvve olarak

kesinlikle lezzeti yoktur; o hiçbir etki yapmaz. Lezzeti olmayanlar ikiye ayrılmıştır:

a) Tatsız olanın gerçekten tadı yoktur ve bunun yanı sıra, diğerinde tat vardır; hakikaten tatsız olan tatsızdır. Hissi olan tatsızın kendisinde (nefsinde) his vardır; lezzet vardır, ancak onlar yoğun olduğu için çözülmezler ve dile yayılıp onunla karışmazlar ve lezzetleri idrak edilemez. Ancak eğer onlar, dağılıp parçalara ayrılırsa, inceltilirse, lezzetlerini hissetmek (algılamak) mümkün olur. Meselâ, bakır (adustum) ve demir (ferrum) böyledir. Onların lezzeti hissedilmez, çünkü onlar parçalanmazlar; parçaları birbirinden ayrılıp, dil (lingua) üzerinde yayılmaz ve onların lezzeti idrak edilmez; zevk hissi meydana gelmez. Sonuç olarak, onlar parçalanıp, birçok parçalara ayrılırsa, güçlü tatları ortaya çıkar; birçok yoğun maddede olduğu gibi ve ancak diğer zikredilen sekiz tat gerçek tattır. Onlardan sonra tatsızlık gelir. [Asıl tatlar] a- tatlılık (dulcedo); b- acılık (amaritudo); c- tuzluluk (salsedo); d- ekşilik (acetosito); e- keskin lezzet (acutas); f- burukluk (styptica); g- yağlılık (unctuosa); h- kekrelik (pontica).³²

Tadı olan maddeler, ancak toprak yumuşaklığındaki maddeler ve ince maddelerdir. Ancak, onların tabiatlarının sıcaklığında ve soğukluğunda mutedil maddeler denir.

Tatlı olan madde fevkalâde yoğundur ve ancak yumuşak olabilir ve mutedil de olabilir [ne sert ne de yumuşaktır]. Onlar [tatlı maddeler] sıcaktır veya soğuktur veya sıcakla soğuk arasındadır; mutedildir. Eğer madde yoğun olursa, o sıcaktır ve lezzeti acı olur ve eğer soğuksa, onun lezzeti kekremsidir ve eğer o sıcaklık veya soğuklukta mutedilse, tatlıdır ve yumuşaktır. Eğer yumuşak ve tatlıysa, keskin, yakıcı bir lezzeti vardır; eğer soğuk ve yumuşaksa, o ekşidir ve eğer ne sert ne yumuşaksa, o yağ gibi bir lezzete sahiptir ve yoğunluğu mutedil olan madde sıcaksa, o tuzludur ve eğer soğuksa, buruk bir lezzeti vardır ve eğer ısı olarak mutedilse, tadı yoktur; lezzeti yavandır (verba). Bu açıklama doğrudur; sonra üstüne tuz serpilir. Çünkü [tuzsuzluk] daha güçlü bir acılık etkisi yapar. Tuz döküldüğünde sulanma ve parlaklık oluşur; o

³² Bu madde İbn-i Sînâ'da yoktur.

acılık ve rutubetle engellenmiş gibidir. Bu da, açıkladığımız durumu ortaya çıkarır, yani tuzluluğun acılıktan daha güçlü olduğunu gösterir. Aynı zamanda, eğer tuz içindeki sıvı sıcaklığın etkisiyle azalırsa, tuzun lezzeti acılaştır. Aynı şekilde, o daha parlaktır ve acı tuz, acı tuzlu sudan daha sıcaktır ve tuzlu su daha soğuktur. Buna ilâve olarak, daha soğuk olan buruk lezzetli olandır; daha sonra ekşi olandır. Bundan dolayı olgunlaşmamış meyvalar ilkin fevkalâde kekremsi ve soğuk yapıdadır. O, içine hava ve su çeker, böylece olgunlaştıran güneşle ısınmış hava ile yavaş yavaş olgunlaşır; ekşiliği kaybolur, tıpkı koruk gibi. O, ilkin buruk lezzettedir, kekremsidir; bu lezzet keskin değildir, sonra lezzet tatlılığa dönüşür. Eğer o, sıcakla olgun hâle getirilirse, muhtemelen kekremsiliği atlanır; diğer meyvalar (fructus) zeytin (olive) gibidir, lâkin, ekşidir. Ekşi olanların soğuğu kekremsi olanlardan daha azdır, ancak onların (ekşilerin) bedende soğuması daha kolay olur ve ona nüfuz eder. Buruk ve kekremsi lezzetler birbirine çok benzer. Ancak buruk olan, duyunun alış yüzeyini etkiler ve kekremsi olan, hem dış tarafını, hem de içi tarafını etkiler ve buruklaştırır. Dil üzerinde bu lezzete karşı katılma meydana gelir, çabucak küçük parçalara ayrılmaz; onların bazıları kolayca biraraya gelmez; parçaları birbirine yapışıp toplanmaz; bazıları süratle [dilin üzerini etkiler]; ona yapışır, onu âdetâ yakar. İşte bu şekilde, incirdeki (ptibus) gibi, onun dildeki özel yayılmasına göre iki etkisi vardır: değişik yerlerdeki parçacıkları bûzer ve dilde sertlik hâsıl eder. [Dilin] deliklerinden (poris) giren lezzetin oradaki kısımlarda birbirine zıt etkileri ve benzeri etkileri olur.

Kekremsi yumuşak maddeler, dilin içine nüfuz eder. Yakıcı maddeler ve acı maddeler dili tahriş eder ve yakıcı maddeler dilin hem içini, hem dışını etkiler ve hem de dilin iç yapısını farklılaştırır; çünkü yakıcı maddelerin yapısı incedir ve dilin içine işleyebilir. Ancak, acı maddeler ağır ve yoğun yapıdadır ve kurudurlar; bundan dolayı onların dilin iç kısmına nüfuz edip, zarar vermeleri mümkün değildir. Bu maddeleri hayvanlar yemezler; yani bu [türlü bitki ve meyvalarda] bazı hasarat bulunmaz. Hayvanlar kuru olduğundan [onları] yemez. Tahriş eden ve çok sert olan acı çok güçlü sıcaklık hâsıl eder. Yakıcı olan maddeler, acı maddelerden daha sıcak olurlar, bundan dolayı [temas ettiği organın] içine nüfuz ederler ve onu şiddetle parçalar ve şiddetle ayrıştırırlar,

hattâ yiyeceklerde bile yaralar açarlar ve iltihaplı yaralar meydana gelmesine sebep olurlar.

Tatlı ve yağlı maddeler dili gevşetirler ve yayvanlaştırır; soğukluğundan oluşan rutubeti, ılımlı sıcak yapısıyla akışkan hâle getirir, fakat onu çözmez; sertliği giderir, lâkin tatlı maddeler ısıtıcı özellikleriyle bilinir ve yağlı maddeler tatlı maddeler kadar ısıtıcı değildir. Tatlı maddeler [ısıtıcı özellikleri dolayısıyla] genellikle [kolay] pişirilir. Hekimler, tatlı maddelerin lezzetli olduğunu, çünkü onların yoğun maddeleri uygun bir şekilde akışkan hâle getirdiğini söylemişler. [Tatlı maddeler] katılığı yumuşatıp, akışkan hâle getirir, ancak onu parçalamaz ve yapısını farklılaştırmaz, bu maddelerle karşılaşınca şiddetli etki göstermez; [tatlı maddeler] diğerleri üzerinde ısıtıcı etki göstermez. Tatlı maddeler lezzetlidir; tıpkı normal ısıdaki su gibi, [bundan dolayı] zarar görür, [organlara] bu su serpilir. Ancak bu kısmında [bu konunun] fevkalâde ayrıntılı olarak ele alınması gerekti.

Tatlılık, beslenmenin gereği ve şartıdır. Besleyici olan suyun tatlı olması gerekir; tatlı olmayan su besleyici değildir. Ancak, bazı hekimlere göre, bazı gıda maddelerinin besleyici ve faydalı olabilmeleri için tatlı olmaları gerekmez; tatlı olmayanlar da besleyici olabilir. Bu yağlılıkla tatlılığın birbirleriyle ilgisi vardır; ancak, yoğun katı maddeler ısıtılarak, [sıcaklığın etkisiyle] tatlılığa dönüştürülür. Eğer suyla o madde inceltilecek olursa, hava nevinden maddelerle karıştırılırsa, katı ve yoğun maddeler tatlanır. Eğer katı maddelerde hava ile temas ederse, onların yapılarına su vasıtasıyla karıştırılınca, reaksiyonu şiddetli olur.

Acı ve tuzlu maddeler dilin diğer lezzetleri algılamasını engeller; onu bir nevi soyutlar. Ancak tuzun ayrışması daha hafiftir; ağır suların ve yıkanır ve onun dildeki etkisi çok sert olmaz; [tuzlu maddeler] dil üzerinde yayılır ve organın her tarafında aynı şekilde etki yapar. Ancak tuzlu maddeler midenin ağzını (xiphoid process) rahatsız eder.

Acı maddelerin ayrışması daha şiddetlidir; hattâ öyle ki, bu etki ile dilin farklı taraflarına farklı şekilde yayılır.

Yakıcı maddeler ve asidik maddeler dili dağlayıp, yakarlar. Ancak yakıcı maddeler sıcaklığı ile daha şiddetle yakar. Asidik maddelerin yakması daha hafiftir. Onlar ısıtmaz.

Tuzluluk, acılığın tatsız sıvılarda erimesiyle ortaya çıkar. Eğer acı madde kül suyu gibi tadı olmayan bir suda eritilirse [sıvı buharlaşır], tuz ortaya çıkar. Asidik olan maddeler hararet noksanlığından tatlılığa dönüşür. Bu maddeler, kekremsi maddeyi fazla sıcak ve rutubetle pişirir. Onun hepsinin maddesi acı rutubetli cevherdir ve aynı zamanda, tatlılığın cevheri rutubetlidir; acı ve kekremsilik cevheri kurudur.

Tatlıların pişirici ve yumuşatıcı etkisi vardır; çok besleyicidirler ve tabii olarak insanlar onları sever; çekme güçleri vardır. Acıların etkisi, akıcılık vermek ve lezzeti yoğun kılmaktır. Kekremisilerin etkisi: Onlar zayıf etkili iseler, kabız yaparlar; yoğun etki yaptıklarında kabızlık da artar. Yağlılık yumuşatıcıdır, kayganlaştırıcıdır, az da olsa pişiricidir. Yakıcı maddeler, çözücü, parçalayıcı ve kokuşturucudur. Tuzlu maddeler, akışkanlık verir ve hafifletir, yıkayıcıdır ve boşaltımı sağlarlar ve iltihabı engeller ve kuruturlar.

Birden çok lezzetten meydana gelip, lezzetlerin birleşmesinden oluşan lezzetler vardır; tıpkı safranın biraraya gelişi ve yakıcılık içinde birleşmesi gibi. Bunlara kötü mizaçlı denir. Bunlar safra gibi biraraya toplanmıştır ve kabuğu soyulmuş Çin tarçını (cassia bark) içinde olan tuzluluk ve çok fazla tuzlu veya acı su diye adlandırılır; pişmiş baldaki (lacibus) acılık ve tatlılığın birarada olması gibi ve patlıcandaki (melongena) yakıcılık, acılık ve burukluğun biraradalığı gibi ve hindibağdaki yavanlığın biraradalığı gibi ve muhtemelen iki lezzetten meydana gelen bir lezzetin ihtiva ettiği lezzetlerden biri kaybolsa, diğerinin etkisini destekler. Meselâ, şarabın lezzetleri, yani keskin ve yakıcı oluşu, çözeltide sabit kalır; o akıcıdır; keskinleştikçe, sirkeye yaklaştıkça, soğutucu özelliği artar; hiddet ve yakıcılığı delikleri açar; ferahlatıcı olarak etki eder. Sıcaklıkla, ısındığında, yani, sirke hâlinde, keskin ve yakıcı hâli kalmaz; soğukluk kazanır, hâli değişir. Koruktaki ekşilik ve burukluk gibi. Bazen iki lezzet biraraya gelir. Burada kuruğun burukluğu, kekremsiligi, onun ekşiliğine mani olur; onu ortadan kaldırır. Kuruğun (vero) ekşiliği soğukun artmasını engeller. Bazan yoğunluk keyfiyeti etkiler veya olumsuz etki yaratır; sirkenin (lactiacetosa?) durumunda olduğu gibi. İnce yapılı sirkenin yoğunluğu onun soğukluğunu gösterir; ancak onun yoğunluğu artarsa, beden derinliklerine ulaşamaz; soğukluğu azalır. Başlangıçta tek lezzet olmaz; karışık olabilir.

Zaman içinde [bu karışık tatlar] kaybolur; koruk suyunda olduğu gibi. Ancak koruk suyu sıkılıp bir süre beklenirse, ekşiliği artar; kekremsi maddeler ve diğerleri çökeler.

Bazı durumlarda ise, bazı tatlar, safken, tek başınayken [yani, durum ilkininkinin tam tersi iken], zaman içinde lezzet (tat) başka tatlar kazanır, karışık hâle gelir; balda olduğu gibi. Bal zaman ilerledikçe acılaşır, yakıcılık kazanır, fevkalâde acı ve yakıcı hâle gelir; acılığı zaman içinde artan veya çok yakıcı hâle gelen üzüm gibi. Üzüm suyu da zaman içinde acılaşır veya acılıkla karışık bir hâl alır, sonra yakıcılık kazanır ve kekremsi bir lezzet alır. Erik suyu (laxiitas pauca) tatlı ile karışık buruktur ve yuvarlak şişler hâlindeki yaraları iyi eder, onların iltihaplarını (ulcerum) bertaraf ederek, iyileştirir; dalağa (spleni) fevkalâde iyi gelir. Eğer safra kesesinde (ventris) zaaf yoksa, ona iyi gelmez.

Bu şekildeki [ekşilik ve acılıkla karışmış, çekme ve kabız etkisi gösteren] bütün ilâçlar mide ve karaciğere (hepatis) iyi gelir. Ancak, sadece acı ve yakıcı olanlar, karın organlarına (visceribus), eğer kabız görülüyorsa, o zaman yararlıdır; çünkü bu ilâçlar acı etkileriyle, kabız etkisiyle, karın organlarının işlevini korur.

Bazen acı ve kabız özelliği olan ilâçlarda acılık özelliği çok görülmez. Bu tip ilâçlar safravî maddeleri kolayca, sıvı maddeleri zorlukla atarlar; onların özellikle balgamla karışmış maddeleri kolayca boşaltma güçleri yoktur. Eğer burukluğu acılığından daha güçlü ise böyledir; pelinde (absinthium) görüldüğü gibidir.

Bütün buruk ve tatlı maddeler de aynı şekilde karın organları için iyidir. Çünkü bu tip ilâçlar lezzetli ve güçlü olurlar. Acı maddeler de yararlıdır; çünkü onların etkisi mutedil olanlara benzer; bütün boşluklarda olumlu etkisi vardır.

Buruk ve ekşi olan ilâçlarda, eğer yağlılık veya yavanlık (tatsızlık) varsa ve bunların hepsi birlikte bulunuyorsa, yanmayı engeller ve et yapma özelliği kazandırır. Şüphesiz ki, kabız etki yakıcı ve acı etkisiyle karışacak olursa, o karmaşık (mürekkep), ateşli ve topraktan bir cevher yapısı kazanıp, ciddi yaraları iyi eder. Kuvvetli terkip, kuvvetli maddelerden meydana gelen ve şartlara uygun lezzetlerde olan terkiptir.

Burada verilen bilgiler, lezzetler hakkında olup, onların usûlü hakkındaki açıklamalarımızdır. Ancak bunlar tabiat bilimleriyle ilgili fonksiyonlardaki kesin, doğru, hakikî bilgilerdir. Burada verilen kadarı hekimler için yeterlidir.

Kokularla (odores) ilgili açıklamalar şunlardır: Kokuların meydana gelmesinde sıcaklık ve soğukluğun rolü vardır; koklama (olfactio) ve aksırma (ipsorum sternutatio) genellikle ısıyla ortaya çıkar; çünkü koku alma işlevi, ince buharlar çıkaran maddeden meydana gelen nesneye yaklaşmakla olur. Bu maddeden çıkan kokulu, ince buharlar hava yoluyla gelip, kokuyu meydana getirir. Koku alma yollarından biri ve de çoğunlukla rastlanan şekli, yanma şeklinde veya tatlıya meyilli olarak, hoş bir biçimde hissedilen kokunun toplanmasıdır. [Koku organda toplanır. Birincisi ve çoğunlukla rastlanan şekli] kokulu cismin kokusunun hava yoluyla his organına gelip, onu tahrik edip, tanınması şeklindedir. İkinci olarak, cismin havaya bıraktığı kokunun buruna ulaşmasıyla alınır. Koku tatlı ve güzelse, bu kokuların tamamı sıcak mizaçtadır. Asidik (ekşi) veya rutubetli, küflenmiş, rutubetli ve bozulmuş olan cisimlerin hepsi soğuk yapıdadır. Ekseriya, sıcak yapıda olanlar iyi cisimlerdir. Fakat nemli olanlar iyi değildir; ancak, onlar ruhu sakinleştirir ve nefesi açar (anhelitus), kafuru (cafora) ve nilüfer gibi. Onların cisimleri soğuk olduğundan tatlı değildir; hafif kokuludurlar. Koku beyine (cerebrum) ulaştığında hoş bir sıcaklık olur. Aynı zamanda, bütün baharatlar sıcak yapıdadır; bundan dolayı, diğerlerine hâkim olurlar.

Ancak renkler (coloribus) konusuna gelince, daha önce açıkladığımız gibi, etkilerinin değişik olduğunu ve kokular gibi güçlü etki yapmadıklarını biliyoruz. Ekseriya, renklerin belli bir mânâsı vardır, fakat onların çoğunluğunu kapsasa da, bu anlamla zıt düşenler vardır. İlâçların bazıları beyazdır, bazıları kırmızı ve bazıları siyahtır. Eğer ilâcın nevi soğuksa, o zaman hâkim olan, diğer daha az soğuk olanlar üzerinde hâkimdir. Eğer sıcaksa, bu fonksiyon tamamen tersi olur. Bu şeyler farklı farklıdır. Naklettiğimiz gibi, bu kaideler pek az basit ilâç (medicinarum singularium) hâriç, diğer pek çok ilâç için geçerlidir.

DÖRDÜNCÜ MAKALE (Basit İlâçların Etkilerinin Tarifi)

Diyoruz ki, basit ilâçların genel ve lokal etkileri vardır; bazıları genel etkiye sahipmiş gibi görünür; ısıtıcı ilâçlar (calefactio), soğutucu ilâçlar (infrigidatio) gibi, ya da maddeleri çeken (attractio) veya dışarı atan maddeler (expulsio) gibi yaraları iyi eden veya benzeri etkiler yapan ilâçlar vardır; meselâ, kansere yararlı olan basit ilâçlar gibi; onlar basur memelerine (hemorrhoidibus) yararlı gelen ilâçlardır. Sarılık (icteritia) gibi ve benzeri etkileri yapan ilâçlara lokal etkili ilâçlar denir. İshal gibi, idrar gibi boşaltımda etkin olan benzeri ilâçlar ise, genel etki gösteren ilâçlardır. Bu ilâçlar, her ne kadar belli bir organı etkiliyor gibi görünseler de, onların etkileri de, zararları da geneldir; etkiledikleri organların yanısıra, bütün vücudu da dolayısıyla etkilerler. Biz, bu genel etkili ilâçlar ve benzerleri hakkında bilgi vereceğiz. Onlar şöyledir:

I. Birincil Etkili Olanlar,

II. İkincil Etkili Olanlar.

I. Bunlardan birincisi dört hıta göre dört etki yapar:

- a. Soğutucu olanlar (infrigidatio),
- b. Isıtıcı olanlar (calefactio),
- c. Nemlendirici olanlar (humectatio),
- d. Kurutucu olanlar (exiccatio).

II. Bu grup ilâçların etkileri, her ne kadar onlara benzerse de, onlarla karşılaştırılınca, etkileri ya daha az, ya da daha çoktur. Meselâ:

- a. Yakma (adustio),
- b. Kokuşma (iltihaplanma) (putrefactio),
- c. Dondurucu (congelatio),
- d. Pişirici (calefacientes).

[Şüphesiz ki, her ne kadar ısıtma ve soğutma ilk etki ilc aynı ise de, miktar ve oranları farklıdır. Yakıcılık ve yangı her ne kadar bir ısı eylemi ise de her ısı yakıcı değildir, ayrıca yangı yapmayabilir. Isının bir sınırı ve derecesi vardır. Isı o seviyeye gelince bir kuvvet doğar, bu

kuvvetin etkisiyle ısı yakıcı özellik gösterir. Bu özellik ikinci etkidir.]³³ İkinci etkilemede açıklanan etkilerden başka etkiler de vardır. Ancak bunlar sedatif ve narkotik, örten ve kaplayan (cicatrize), uyuşturan, yapıştıran, birleştiren, ferahlatan, yaran ve benzeri şeylerdir.

Genel etkiye benzer etkisi olanlar, ishal, idrar (ventris solutio) ve ter gibi sıvıların boşaltımında etkisi olanlardır. Onların etkilerinden söz etmeden önce, onların yapılarındaki özelliklerden söz edelim. Bu ilâçların özellikleri söylendiği gibi dörttür. Bunlarla birlikte, onların renkleri ve kokuları vardır. Bunlardan başka, onların meşhur, çok bilinen yapısal bazı başka özellikleri de vardır. Bunlar,

- a. Yumuşaklık,
- b. Yoğunluk,
- c. Gevşeklik,
- d. Keskinlik, gevreklik,
- e. Katılık,
- f. Akışkanlık,
- g. Sululuk, salgılı olma,
- h. Yağlılık,
- ı. Emicilik,
- k. Hafiflik,
- l. Ağırlık olarak sıralanır.

Yumuşaklık, ilâçların kendine ait bir özelliktir. Bu ilâçlar kullanıldığında, onun küçük parçaları bedenın tabîî gücünü kaybetmiş en ücra köşelerine kadar gidip, onları etkiler. Meselâ, safran (crocus), tarçın (cinamomun) gibi. Bu ilâçlar ve benzerleri hafifletmek suretiyle bütün hastalıklara olumlu tesir yapar; onlar yakıcı değildir. Onlar yakıcılığı giderir, yakıcı maddeleri kurutur; yoğun, katı ilâçlara göre daha etkilidirler. Yoğun ilâçlar ise, aynı etkiyi yaratmazlar; onların küçük parçacıklara ayrılıp, vücudun her yerine dağılmasından dolayı, nüfuz etmesi mümkün değildir. Meselâ, bal kabağı (curbita) ve nûka (gypsum) gibi. Yapışkan ilâçlar pek iyi etki yapmazlar; onların etki ve fonksiyonları olumlu değildir. Çünkü, onların sıcak, ağır etkileri vardır; onlar sünerler, parçalanmazlar. Eğer bir tarafa doğru çeki-

³³ Bu kısım sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde bulunmaktadır.

lirlerse, hattâ her iki taraftan yapıştırılıp, çekildiklerinde bile, esnek oldukları için, kopmazlar, uzarlar; bal (mel) gibi.

Gevrek, kırılıp parçalanabilir ilâçlar, sıkıştırıldıklarında küçük parçalara ayrılıp ufalanırlar. Bunlar kuru ve katıdırlar; onlarda donukluk vardır. Meselâ, sabır otu (aloebonum) gibi.

Katı İlâçlar şekil olarak iyi değildir; hangi şekle girerlerse, o şekilde kalırlar. Beraberlerindeki diğer ilâçlarla aynı şekilde kalıp, bir başka şekle dönüşmezler. Yapılarındaki biraz soğukluk dolayısıyla şekilleri sabit kalır; şekilleri kendiliğinden değişmez. Bunlara örnek olarak balmumu (cera) verilebilir. Onun akışkanlığı vardır; fakat bir sebep olmadan akışkanlık kazanmaz.

Akışkan ilâçlar sabit değildir; onların belli bir şekli ve hacmi yoktur. Sert bir cisim üzerine akarlarsa, hattâ yol bulurlarsa, her yöne doğru hareket edebilirler. Meselâ, bütün sıvılar gibi. Akışkan ilâçlar şekilsizdir; suya dönüştürülebilir. Sıvı cisimdeki rutubetle karışmış parçacıklarıyla belirginleşmiştir ve onun maddesi yapışkan partiküllerin biraraya gelmesinden oluşmuştur; meselâ, sinir otu (pire otu, psyllium), hatmi (althea) ve akışkan tohumlar (semina mucilaginoso) kayganlaştırarak ishal yaparlar; ancak, eğer bu terkipler kavrulursa ve sonra ısıtılırsa, onun akışkanlığı kaybolur ve kabız yapma özelliği kazanır.

Yağlı maddeler (İlâçlar) (oleagina), yağdan meydana gelmiş maddelerdir. Meselâ, tanecikler (grana) gibi.

Emici ilâçlar (spongiasa), kuru yapılar olup, fiilen toprağa ait bi-leşimlerdir; bu yapılarından dolayı, su ve rutubeti içlerine çekerler. Bu maddeler onların gizli deliklerinden içeri girerler. Meselâ, sönmemiş kireç (calx non extincta) böyledir. Ancak, hafif ve ağır olan maddelerin yapıları bellidir, aşikârdır ve bu ilâçların bilinen etkilerini zikrettiğimiz şartlara göre sıralamamız gerekir; sonra söylendiği gibi, bu ilâçların hepsinin isimlerini, açıklamalarını, sınıflamalarını yapmamız gerekir.

Isıtıcı İlâçlar Listesi

1. Grup

- Yumuşatıcı,
- İltihap giderici,
- Kurutan, gevrekleştiren,

- Açan,
- Gevşeten,
- İltihabı olgunlaştıran,
- Çeken,
- Hazmettiren,
- Koku gideren,
- Kızartıcı,
- Kaşıntı veren, tahriş eden,
- Yara açan, yara yapan,
- Kaşındırıcı,
- Yakıcı, ateş yapan,
- Parçalayan, ufalayan,
- Çürüten, iltihap yapan,
- Dağlayıcı, yakıcı,
- Soyucu, sıyırıcı.

Soğutucu İlaçlar Listesi

2. Grup

- İtici,
- Katılaştırıcı,
- Hazmı önleyici,
- Uyuşturucu.

Nemlendirici İlaçlar Listesi

3. Grup

- Gaz yapıcı, şişirici,
- Yıkayıcı, temizleyici,
- Yaraları temizleyici,
- Kaydırıcı,
- Düzleştirici.

Kurutucu İlaçlar Listesi

4. Grup

- Kurutucu,
- Sıvı çıkartan,
- Büzen, kabız yapıcı, katıltan,
- Tıkanmayı önleyen,

- Yapışkan,
- Yaraları iyileştiren,
- Et bitiren, et yapan,
- Örtücü, koruyucu.

Bunların dışındaki droglar, özellik ve etkilerine göre iki gruba ayrılabilir:

1. Grup

- Öldürücü,
- Zehirleyici,
- Koruyucu, önleyici, tedavi edici,
- Panzehir.

2. Grup

- İshal edici,
- İdrar söktürücü,
- Terletici.

Aşağıda, yukarıda verilen ilâçların hepsinin şekilleri ve yerleri açıklanacaktır.

İnceltici, Yumuşatıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, içinde bulundukları hıltın kıvamını mutedil ısıyla daha da inceltirler. Meselâ, çürdük otu, hâşâ, kekik ve papatya gibi.

Çözen, İltihap Gideren İlâçlar: Bu ilâçlar, vücuttaki kötü, bozuk hıltları ayırıp buharlaştırır, yani, onları dağıtıp, yayıldıkları yerlerden çekip çıkarırlar; bu hareketlerine de ısıları vasıtasıyla sözkonusu hıltı yok edene kadar devam ederler; meselâ, kunduz hayası gibi.

İltihap Giderici İlâçlar: Bu ilâçlar, yapışkanlıklarıyla rutubeti harekete getirirler, tahrik ederler ve organın donmuş maddelerini atıp, tıkanmış olan deliklerini açarlar; bal suyu gibi. Bütün bu tip ilâçlar, kendilerinde müşhil etkisi olmamasına rağmen, tabii yumuşatıcı özelliklerinden dolayı müşhil etkisi yaparlar. Acı olan bütün ilâçlar böyledir.

Kurutan, Gevrekleştiren İlâçlar: Bu ilâçlar, derinin yüzeyini etkilerler; onda pürüzler, girinti çıkıntılar meydana getirirler. Bu terkipler, deride cevherlerinin yoğunluğu ile şiddetli kabız etkisi yapabilirler. Onlar, ayrıca, şiddetli yakıcı etkileriyle etraflarını çevreleyen maddeleri parçalarlar. Onlar, dokunun düz (sert) oluşumunu da sağ-

larlar. Ancak, arızî olarak sert deri üzerinde akıcı olup, yumuşak olabilirler. Eğer sert doku üzerinde yoğun bir kıvamda akarlarsa, satıha değişik sertlikler kazandırır; onun rutubetli bir madde salgılamasına sebep olurlar. Bu sıvı, açıcı, canlandırıcı etki yapar ve onun sertliğini bertaraf eder; onun normal görüntüsünü kazanmasını sağlar. Bu ilaçlar bazen çok az miktarda yumuşatır. Yonca (?) etkisi böyledir. Genellikle bu ilaçların etkisi sertleştiricidir. Onlar kemikler, kırıklar üzerinde çok etkindir. Cilt üzerinde etkileri azdır.

Açıcı İlaçlar: Bu ilaçlar, içerideki boşluklarda bulunan maddeleri hareketlendirir; onların dışı açılan deliklerine giden yollarını açar ve bu ilaçlar akışkan ilaçlardan daha güçlüdür; Makedonya maydonuzu gibi. Bu ilaç çevresindekileri inceltir, yumuşatır ve yıkayıp temizler. Temizlemenin anlamını biliyorsunuz. Ayrıca, onlar bütün yakıcı maddeleri ve bütün yumuşak, ince, yoğun olmayan maddeleri açar. Eğer yumuşak ve akıcı maddeler normal sıcaklıkta iseler, onlar üzerinde de etkilidir. Bütün yumuşak ve ekşi maddelere de açıcı etki yaparlar.

Gevşeten İlaçlar: Bu ilaçlar, rutubet ve normal ısılarıyla, organların deliklerini tıkayan yoğun maddeyi gevşetir, yumuşatır, delikleri gevşetip genişletir ve fazlalık maddeler oradan atılır; turak otu, dere otu ve keten tohumu gibi. [Bunlardan hâricen yakıcı uygulanınca, gevşetici, gözenek açıcı ve yumuşatıcı etkileri görülür.]³⁴

İltihabı Olgunlaştıran İlaçlar: Bu ilaçlar, hıltların pişmesini sağlar. Onların ısıları mutedildir ve içlerinde çekme ve sertleştirme gücü olduğundan kötü hıltları çekip sertleştirir, yayılmalarını önlerler. Aynı şekilde, iltihabı da sertleştirerek yayılmasını önlerler. Onların (kötü hıltların) çözölemeyen, katı (kuru) kısımlarıyla, sıvı (rutubetli) kısımlarını ayırırlar ve buna yakma denir. [Olgunlaştırma ise, bunun tersidir, orada çökme olmaz; hıltın normal bir kıvamı vardır.]³⁵

Hazmettirici İlaçlar: Bu ilaçlar, alınan besin maddesinin sindirimini sağlar. Ancak bu konuda daha önce bilgi verildiğini biliyorsunuz.

Koku Gidericiler: Bu ilaçlar, ısı ve kuruluklarıyla, [havaî] kokuları hafifletirler, onların yoğunluğunu azaltırlar. Kokunun çözülmesi

³⁴ Bu kısım sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde vardır.

³⁵ Bu kısım sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde vardır.

ve yoğunluğunun azalması dolayısıyla o bölgedeki koku genel olarak hafifler; sedef otu tohumu gibi.

Kesici ve Sökücüler: Bu ilâçlar, deri ve vücut arasına (organ ya da kısım arasına) girerek, dokuya (organa) yapışıp kalan hıtları, o kısma girerek ayırır; deri ve organ arasına yayılarak, bu hıtların oradan kolayca ayrılmasını sağlarlar; hardal, bal ve sirke karışımı gibi.

Bu ilâçlar, kesicinin, ayırıcının zıddı yapıştırıcı, yumuşatıcının zıddı sertleştirici, sulandırıcının zıddı koyultucu şeklinde, kullanıldıkları yere göre, zıt etkiler gösterirler. Bunlara benzeyen bütün ilâçlar onlar gibi etki gösterirler. Ayırıcı, kesici, sökücü ilâçların hıltın kıvamını etkilemesi şart değildir. Belki daha önceki yoğunluğuna göre onu parçalayıp, kıvamını inceltebilir.

Çekici İlâçlar: Bu ilâçlar, yumuşaklık ve hararetleri vasıtasıyla maddeleri kendi bulundukları yere doğru çekerler; kunduz hayası gibi. Çekici ilâçlardan, şiddetli olanları beden derinliklerindeki damarlardaki [maddeleri] çekerler. Eğer, bedene lavman yapıldıktan sonra uygulanırlarsa, mafsâl ve siyatik ağrılarına iyi gelirler; dikenli yerinden çeker ve placentayı bulunduğu yerden şiddetle çekip çıkarırlar. Bu ilâçlar, hapis olanları bulunduğu yerden çekip çıkarırlar.

Dağlayıcı İlâçlar: [Dağlayıcı ilâçların kuvvetli nüfuz etme kabiliyetleri vardır ve yumuşak bir yapıya sahiptirler.]³⁶ Geniş bir alanda, ancak bu alan içinde birbirine yakın, çok farklı sayıda, küçük küçük noktalara etki ederler. Ancak bütün bu yerlerde hissedilen ağrılar tek bir ağrı gibi ve etkilenmiş organın ağrısı gibi hissedilir. Meselâ, oraya hardal veya sirke sürülse, bu şekilde dağlayıcı etki yapar.

Kızartıcı İlâçlar: [Kızartıcı] ilâçlar, ısıtıcı etki yapıp, organı ısıtırlar. Bu ısınmanın çekim gücü etkisiyle kan yüzeye hücum eder ve deriyi kızartır; hardal, incir ve yarpuz gibi İlâçlar bu şekilde etki eder. Kızartıcı ilâçlar dağlama ile uygulanır.

Kaşıntı Yapan (Pruritus) İlâçlar: Bu ilâçlar, sıcaklıklarıyla, kaşıntı yapan hıtları deri gözeneklerine doğru çekerler. Onlar yara meydana getirmezler. Bu ilâçlar, muhtemelen sert tüylü, dikenli ilâçlardır; meselâ, kebikec (kebikengi) gibi.

³⁶ Bu cümle sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde vardır.

Yara Açan İlâçlar: Bu ilâçlar, cildin kısımları arasındaki rutubeti çözer ve yok ederler; vücudun derinliklerindeki maddeleri deri yüzeyine doğru çekerler; böylece yara meydana getirirler; mürekkep ağacı gibi.

Yakıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, ince, yumuşak hıltları eritip, yok ederler ve onların çökeltilerini bırakırlar; sütleğen otu gibi.

Kaşındırıcı İlâçlar (Corrosivac): Bunlar, çözücü ilâçlardır; hıltları çözerler ve etleri harap ederek, yara meydana getirirler. Zencar (cinnabar) veya bakır karbonat, verdigris gibi.

Parçalayıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, taşlaşmış hıltları parçalayarak, küçültür ve âdetâ kum hâline getirir; Yahudi taşı ve diğerleri gibi

Kokuşma Yapan İlâçlar: Bu ilâçlar, organın bozuk mizacını veya ruhun mizacının v.s. bozukluğunu bertaraf eder; yani rutubetin miktarını değiştirmez, fakat onu çözer, yapısını değiştirir, eritir, böylece kısımlar sağlıklı olmaz. Aynı zamanda, bu ilâçlar yakıcı etki gösterebilirler veya rutubeti çözüp, yok ederler. Muhtemelen, onda yüksek harareten başka bir şey meydana getirmeyecek olan kötü bir rutubet kalabilir. Bu, iltihap meydana getirir; sıçan otu, arsenik ve safsiya (gumma rute agrestis) gibi.

Dağlayıcı İlâçlar: Dağlayıcı ilâçlar, et yiyen ilâçlardır; cildi kurutup sertleştirerek yakarlar, maddeyi tıpkı meşe kömürü gibi yaparlar. Eğer akış yüzeyde ise, cilt delikleri onların yollarını tıkar; bunlara ham, pişmemiş ekmek (eschara) denir. Bu ilâçlar kanı arterlerde hapsedmek için kullanılır; bakır sülfat ve demir sülfat gibi ilâçlar bu gaye için kullanılır.

Soyan, Sıyran İlâçlar: Bu ilâçlar, ciltteki normal görünüşünü kaybetmiş, bozulmuş kısımları sıyırmak suretiyle cilde parlak bir görünüş sağlar; arabian costus veya acı costus, ravend (rhubarb, rheum palmaatum), [lohusa otu, boru elması]³⁷ gibi İlâçlardır. Bunlar sedef hastalığı ve cilt lekelerinin hepsine iyi gelir.

Soğutucu İlâçlar: Bu ilâçlar herkes tarafından bilinir.

Kuvvetlendirici İlâçlar: Bu İlâçlar, yoğunluğu ve mizacı düzenlerler; böylece fazlalıkların veya fazlalık nevinden olan şeylerin alın-

³⁷ Bu ilâçlar sadece Tokatlı Mustafa Efendi'de zikredilmektedir.

masını engellerler. Bunlardan terra sigillacta ve tiryak (theriaca) gibileri takviye eder. Ancak, bu ilâçlar mizacı soğutarak, ona denge kazandırır. Kullanıldığı organ sıcaksa, onu soğuturlar. Galenos'ta görüldüğü gibi, gül yağı bu çeşitten bir ilâştır.

İtici İlâçlar: İtme, çekmenin zıddıdır ve bu tip ilâçların yapısı soğuktur; organları soğutarak, yoğunlaştırıp sıkılaştırır; organın gözeneklerini daraltır; harareti engellediklerinden, çekme gücünü azaltır; organdaki akışı dondurduklarından veya oradaki maddeleri yoğunlaştırdıkları için, organın akışkan maddeleri almasını engellerler, Bektaşî üzüümü gibi. Bu ilâçlar şişlerde ve iltihaplı yaralarda yararlı olur.

Yoğunlaştırıcı, Katıltıcı, Katılaştırıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, ince, yumuşak ilâçların zıddıdır. Bu ilâçlar üç şekilde rutubetin yoğunluğunu artırır: a- onları dondururlar; b- kıvama koyultup sertleştirirler; c- ilâçla rutubet karışıp, katılaşp sertleşir.³⁸

Hazımsızlık için İlâçlar: Hazmetme, pişme ve iyice olgunlaşma birbirinin zıddıdır. Bu ilâçlar, soğuklukları dolayısıyla, yoğun ve garip ısının besindeki ve hıtlardaki etkisini bertaraf eder; böylece hazmedilmeyen ve pişmeyen maddeleri kusturur.³⁹

Uyuşturucu İlâçlar: Bu ilâçlar, soğuk yapıdadır; bu soğukluk öyle bir seviyededir ki, organa his ve hareket veren ruh cevheri, yoğunlaşıp sertleşir, yani onun mizacındaki his ve hareket gücü soğur, uyuşur; onun maddesi ağırlaşır; nefsanî güç görevini yapamaz; organ mizacını kaybeder.⁴⁰ Aynı zamanda, nefsanî gücü etkiler. Afyon ve ban otu bu tür ilâçlardır.

Nemlendirici İlâçlar: Bu ilâçlar bilinmektedir. Onlar taze ve yenileyicidirler; böyle ilâçların etkileri herkesçe bilinmektedir.

Gaz Yapan İlâçlar ve Besinler: Bu ilâçların yapılarında ağır, değişik bir rutubet vardır. Onlarda ağır sıcaklık olduğunda, süratle çözüp

³⁸ "Bu açıklamalara göre, sertleştiriciden amaç, yoğunluğu, sertliği kapsayan genel bir ifadedir. İnceltip yumuşatmaktan amaç ise, sıvıları kapsayan genel bir ifadedir. Daha önce söylendiği gibi, sıvıların tersi katılar, katıların tersi de sıvılardır, sözlerine bakıldığında, iki ifade arasında terslik ve uyumsuzluk yoktur."T.M.

³⁹ "Bu ilâçlar soğuklukları dolayısıyla, vücut ısısının besinlerde ve maddelerdeki etkisini engeller. Bu yüzden, hararet besinleri ısıtıp, hazmedemez. Aynı şekilde, maddeleri de ısıtıp, olgunlaşmasını sağlayamaz. Hattâ besinler hiç hazma uğramadan olduğu gibi kalır. Diğer maddeler de olgunlaşmadan kalır."T.M.

⁴⁰ "Organda canlılık görülmez; dışarıdan müdahaleye cevap vermez."T.M.

eritemezler; muhtemelen kokuya, gaza dönüşürler; bürölce, gaz yapan yiyeceklerdendir. Bütün gaz yapan maddeler, baş ağrısı yapar, göze zararlıdır. Ancak bunlar hazmettirici besinlerdir. [Gaz yapan besin ve ilâçlar üçe ayrılır:]⁴¹

a. [Alınan besin maddesini midede hazmettirerek]⁴² rutubeti midede gaza dönüştürür.

b. Bu gruptakiler midede gaza dönüşmez; fazla rutubet bağırsaklarda gaz meydana getirir.⁴³

c. Bu maddeler midede gaz meydana getirmez, ancak damarlarda gaz meydana gelir ve bu gaz mideye atılabilir veya midede hiç gaz olmaz; meydana gelen gaz tamamen damarlarda kalır. Bu maddelerden tamamen midede gaz meydana getirenler ve orada koku hâsıl edenler, bu gazları mideden dışarı atamazlar; damarlara nüfuz eder, orada koku olarak kalır ve genel olarak bütün gaz yapan ilâçlar, gaz yapan acaip değişik bir rutubetle karışmış hâlde bulunurlar;⁴⁴ meselâ, zencefil ve su teresi böyle ilâçlardandır. Bütün gaz yapan ilâçlar damarlara nüfuz eder ve bu ilâçlar cinsel heyecanı artırıcıdır.

Temizleyici, Yıkayıcı İlâçlar: Bu ilâçların hepsi, etkileriyle maddede akışkan hâle getiren ilâçlardır. Muhtemelen, onlar dolaylı olarak bu görevi yerine getirirler; yani rutubetin dolaylı etkisiyle bu görevi yaparlar; yani akma hareketiyle bu etkiyi meydana getirirler.

Temizleyici maddenin yumuşak, ince ve akıcı olması gerekir. Bu nitelikteki maddeler, organın damarlarının da hareketine uyarak, [onların etkisiyle] akıp, organı ve dokuları etkiler; rutubetiyle fazlalıkları yumuşatıp, akmalarını sağlar ve onları dışarı atar.⁴⁵ Meselâ, arpa suyu ve saf su ve diğer benzerleri gibi.

⁴¹ Köşeli parantez içindeki cümle, Tokatlı Mustafa Efendi'ye aittir.

⁴² Köşeli parantez içindeki ifade, Tokatlı Mustafa Efendi tarafından ilâve edilmiştir.

⁴³ "Bu grupta olan maddelerin gaz etkisi, midede hazmedildiği zaman görülmez; belki damarlara ulaştığında rutubet gaza ve kokuya dönüşmeye başlar ve tamamı damarlarda gaza dönüşür."T.M.

⁴⁴ "Gaza sebep olan maddelerin tamamı, midede de gaza dönüşen türdendir. Fakat bu gazlar tamamen midede oluşmaz. Gaza dönüşme devam ederken, damara geçiş söz konusudur. Bazı maddeler vardır ki, onlarda rutubet fazladır ve içinde bulundukları besin maddesinin tamamını gaz yapıcı hâle getirirler."T.M.

⁴⁵ "Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, temizleyici ilâçların yumuşatıcı ve akıcılık sağlayıcı etkileri vardır. Bu, dolaylı olarak temizleyici etki anlamına gelmektedir."T.M.

Yara Temizleyici ve Yumuşatıcı İlaçlar: Bu ilaçlar, rutubetli olup, onların rutubeti yaraların rutubeti ile karışır ve yaranın rutubetini artırır; böylece yaranın kurummasına ve onun kabuk bağlamasına engel olurlar.

Kayganlaştırıcı İlaçlar: Bu ilaçlar, bir kanalda kalmış olan cisimlerin bulunduğu yeri ısıtıp, kayganlaştırır, cisimlerle karışır, onları yumuşatıp, akıcı hâle getirir. Buna ilâve olarak, cismin bulunduğu yeri harekete getirir. Eğer cisim yüksek yerde ise, ağır yapısından dolayı yavaş hareket eder; ya da defedici kuvvetin itmesiyle hareket eder; meselâ, erik ishal yapar.

Düzleştirici İlaçlar: Bu ilaçlar, pürüzlü ve sert organ yüzeylerine yayılarak, onları düzleştirir, pürüzlerini giderirler. Bu işlemi, sadece sert yüzeyde yayılıp, onu örterek yaparlar veya onun üzerine⁴⁶ rutubeti yaymak suretiyle, yüzeydeki pürüzleri giderirler.

Kurutucu Etki Yapan İlaçlar: Böyle ilaçlar, hareketleriyle rutubeti ve yumuşaklığı yok eder.⁴⁷

Büzen İlaçlar, Sertleştiren, Katılaştırıcı İlaçlar: Bu ilaçlar, etkiledikleri organların aşırı hareketine mani olurlar ve böylece oralarda maddenin toplanıp, yoğunlaşmasına sebep olurlar.

Sıvı Çıkartıcı İlaçlar: Bu ilaçlar, kullanıldığında, organları sıkıştırır, büzer ve oralarda birikmiş olan ince, yumuşak rutubetleri çekip, parçalarını biraraya toplar ve bu maddeyi sıkıştırıp, dışarı atar.

Tıkayıcı İlaçlar: Bu ilaçlar, yoğunlukları dolayısıyla kuru olur ve onların kuruluk ve yapışkanlığı kanalların tıkanmasını sağlar.

Yapıştırıcı İlaçlar: Bu ilaçlar, kurudur; onlardaki rutubetten kolayca yapışkan bir salgı meydana gelir. Bu madde yayılır ve kanalları tıkar; o kötü bir akışkan maddedir. Bütün bu yapışkan ilaçlar, akışkan ve kayganlığı olan maddelerdir. Onlar ısıyla temas ederse, yapışkanlık özelliği kazanırlar ve kötü bir şekilde tıkayıcı hâle gelirler.

Yara İyileştirici İlaçlar: Bu ilaçlar, kurudur ve dokuların cerahatlerindeki rutubete yoğunluk kazandırır. Böylece ayrılmış olan yüzeyleri yapışkanlığı ile biraraya getirip, yapıştırır. Kardeşkanı ve sabır gibi.

⁴⁶ "bedende mevcut diğer bir" T.M.

⁴⁷ "yumuşaklığı ve ayrıştırabilmesiyle rutubeti yok eden ilaçlardır." T.M.

Et Bitirici İlaçlar: Bu ilaçlar, huimmalar dolayısıyla meydana gelen cerahatdeki kanı düzeltir; bu kanın mizacını düzenlerler. Onlar kurutucu mizaçlarıyla et oluşmasını sağlarlar.⁴⁸

Örtücü İlaçlar: Bu ilaçlar, kurutucu özelliktedir; bu özellikleriyle onlar, cerahatin sathını kuruturlar. Böylece yaranın yüzeyinde kabuk oluşmasını sağlarlar; dolayısıyla, yani, tabii deri oluşana kadar o kısmı dışarıdan korurlar. Sıcaklık ve soğukluğu normal olan bütün ilaçlar, yarayı yakmadan kuruturlar.

Öldürücü İlaçlar: Bu ilaçlar, mizacı aşırıya götürerek, bozarlar; sütleğen ve afyon gibi.

Zehirler: Bunlar, mizacı herhangi bir fazlalık meydana getirmeksizin, bozarlar; ancak, muhtemelen, insan mizacına uygun olmamaları dolayısıyla zarar verirler; öldürücü etkiye sahiptirler; kurtboğan gibi.⁴⁹

Tıryak ve Panzehirler: Her iki neviden olanların hepsi, ruh gücünü ve sağlığını, nefse zarar verecek zehirleri atarak korur. Tıryak adı daha çok sun'i yoldan ve madenî zehirlere karşı olan ilaçlar için kullanılır. Panzehir adı ise, tabii yoldan meydana gelen zehirlere karşı kullanılan ilaçlar ve benzerleri için kullanılır. Ancak bu ikisi arasında çok büyük fark yoktur.

Ishal ve Ter Yapan İlaçlar: Onların etkileri adlarından anlaşılmalıdır. Eğer bütün ishal yapan ilaçlar kabız da yapıyorsa, çiğdem gibi, onlar mafsâl ağrılarına da iyi gelir. Çünkü müşhil süratle soğutur ve maddeyi çeker. Onların sıkıştırma özelliği de vardır. Bu maddeler kanallara baskı yapar, sıkıştırır ve maddenin geriye dönmesine engel olur; onun arkasından başkası gelmez. Bütün ilaçlar, eğer çekme ve çözme özelliklerini birlikte gösteriyorlarsa, etki mutedil olur.

Balgamî şişlerde ortaya çıkan eklemlerin hareket kaybında ve spazmlarda bu ilaçların olumlu etkisi olur. Çeken, katıltan ve ayırıcı etkilerin her biri kurutma etkisiyle mümkündür. İki özelliği birden taşıyan ilaçlarda kurutma etkisi çoktur.

⁴⁸ "et bağlamayı sağlarlar; kanı etc dönüştürürler."T.M.

⁴⁹ "fakat doğrudan öldürücü değildirler. Afyon türü droglar hem zehirler, hem öldürürler." T.M.

Müşhil ilâçlarının etkileri ve diüretik (idrar söktürücü) ilâçların etkileri birbirine engel olurlar. Çünkü diüretik ilâçlar, atılacak olan sıvıları mesaneye doğru çeker ve tortuları kuruturlar. Müshil ilâçlar ise, onları ısıtma ve soğutma gücü ile biraraya toplar. Isıtma ve soğutma gücü olan ilâçlar, iltihaplı ve yangılı şişlerde yararlıdır. Çünkü bunlar türlü maddeleri soğukluklarıyla çekerler, biraraya toplarlar ve ısıtarak onları çözerler, ayrıştırırlar. Bu soğukluk ve tiryak özelliklerine sahip olan ilâçlar, travmalarda fevkalâde yararlıdırlar. Sıcaklık ve tiryak özelliklerini taşıyan ilâçlar, kalbin soğukluğuna diğer ilâçlardan daha fazla yararlıdırlar. Ancak bu tip ilâçlar bölücüdür, ayırıcıdır; bütün mizacı ısılarıyla şekillendirirler.⁵⁰ Böylece organ üzerinde etkin olacak olan maddeye karşı mahallî güç onu korur ve soğutucu etkiye sahip maddenin bu etkisi, etkin olduğu yerdeki Tanrı'nın verdiği tabii güç tarafından engellenir. Bu gücü Tanrı sağlar.⁵¹

BEŞİNCİ MAKALE

(İlâçlara Dışarıdan Kazandırılan Özellikler Hakkında Hükümler)

Dışarıdan müdahale ile tabii yapısı dışında özellik kazanmış ilâçların bu durumu kazanmalarının sebebi, becerikli bir şekilde (sanatla) bu özelliği kazanmalarıdır. [Bazı drogılara dışarıdan yapımla ve oluşumla ilgili işlem uygulanırsa, o drogda yeni bir özellik oluşur.] Meselâ, ilâçlar pişirilmekle, dövülmekle, ateşte yakılmakla, yıkanmakla, soğutulup dondurulmakla, bir başka ilâçla karıştırılmakla tabii etkilerinin dışında

⁵⁰ "Fakat bunlar hekimin tedavisiyle ilgili değildir. Tabii güçle gerçekleştirilebilirler. Mesclâ, ödemini veya iltihaplı şişin iyice olgunlaşması döneminin sonuna doğru, hekim, şiş giden ve iltihabı boşaltan ilâçları karıştırarak, hastaya içirir veya hasta bölgeye hâricen uygular. Tabii güç, karışık etki gücüne sahip ilâçtan ayrıca bir etki ortaya çıkarıp, şiş oluşturan madde üzerine etki ettirir ve bu maddenin yok olmasını sağlar. Aynı şekilde, bu etkiyle ilâçtaki atılmayı sağlayan soğukluk, zararlı maddenin dışarı atılmasını sağlamış olur. Terkibi oluşturan bu etkin maddeler hasta bölgeye ayrı ayrı uygulandığında, terkinin uygulandığı zamankiyle aynı etki ortaya çıkmaz."T.M.

⁵¹ "Ulu Tanrı'nın yarattığı bu tabii güç, insan bedeni için yaratılmış olup, bedenini kendini koruması ve hayatını devam ettirmesi için gerekli olan etki ve fayda, Tanrı'nın izniyle bu güçle sağlanır ve zararı dokunan maddelerin atılmasını da bu güç gerçekleştirir. Bu şekilde faydanın sağlanması, zararların atılması Tanrı'nın verdiği tabii güçle olur. İnsan vücudunda Tanrı tarafından bilinip, işlenen maddeler de vardır. Hekim bu türden olaylara karışmaz ve bilemez. Ancak ilâcı hazırlayıp, hastaya içirir. (Arapça dua.) Yukarıda açıklanan konular, hekimler tarafından bilinmesi ve uygulanması gereken konulardır."T.M.

özellikler kazanır. Bazen ilâç, başka ilâçlarla karıştırılmasından dolayı, değişikliğe uğrar.⁵² Bu değişik özellikler, terkinin özelliğine benzer. Biz diyoruz ki, bu özellik, kesif ilâçlardan, pişirilerek çıkarılmaz, ancak uzun süre pişirmekle veya kaynatmak suretiyle çıkarılabilir. Kebir kökü, labsan denen bitkinin yaprağından elde edilen süt, yani gebere (mehren),⁵³ lohusa otu ve yabanî zencefil bu türden ilâçlardır.⁵⁴ Mutedil ilâçların normal pişirilmesi onların etkilerini ortaya çıkarması için yeterli olur. Eğer kuvvetle ısıtılırsa, onun etkileri bozulur; istenen etki ortaya çıkmaz; idrar atmaya yarayan ilâçlar böyledir, ve aynı şekilde ustuhudus, karabaş, lavanta ve buna benzer ilâçlar bu yapıdadır. Bazı ilâçların etkileri normal pişirme ile bile bozulabilir. Muhtemelen, bunlar çok az pişirilmelidir. Eğer daha fazla olursa, onun etkisini azaltır. Aftimon gibi ilâçlar fazla ısıtılınca etkisini kaybeder; bazı ilâçlar da, iyice pişirilince gücünü kaybeder; bürölce, lablam bunlardandır. Bürölce biraz fazla kaynatılırsa, ne gücü, ne de etkisi kalır.⁵⁵ Meselâ, mahmudenin hafifçe ovalanması gerekir. Bu arada ısı oluşmamasına dikkat etmelidir; ısı onun gücünü etkiler, onun gücünü yok edebilir. Zamkların çoğu bu şekildedir ve bu maddeler bu sebepten su ile eritilir. Bütün ilâçlar çok fazla dövülürse, etkilerini kaybederler; küçük parçacıklara veya toz zerreciklere ayrıldığında güçlerini koruyamayabilirler. Muhtemelen, bir cisim toz hâline getirildiğinde, daha önce sahip olduğu gücü koruyabilir. Şüphesiz ki, maddenin belli bir miktarı belli bir şeyi uyatabiliyorsa, yarısı daha az etki yapar, diye bir kural yoktur. Miktar uyarı için yeterli olmayabilir. Meselâ, on kişi bir yükü bir günde on fersah götürüyorsa, bu kişiler beşer kişilik iki grup hâlinde yükü taşısalar, aynı yükü yarım fersah mesafeye götüremezler. Aynı şekilde, yük yarıya bölünse, yine beş kişi bu yükü o mesafeye götüremezler. Taşınmaya uygun bir kuvvet veya güçle taşınabilen şeyler, daha az güçle taşınmaz. Çünkü parçalanmış cisimler biraradayken belli bir güce sahiptir; parçacıkların kendine ait bir gücü yoktur. Böyle ilâçlar dövül-

⁵² "yeni özellikler kazanır." T.M.

⁵³ Mehren için bkz. Dozy, II. Cilt, s. 446.

⁵⁴ "Bunlar şiddetli veya uzun süre kaynatılmazsa, etkileri açığa çıkmaz." T.M.

⁵⁵ "Bunlar şayet yaş ve taze iseler, sıcak su içinde ovalanır; kuru iseler, çok hafif kaynatılır." T.M.

düklerinde küçük parçacıklara ayrılırlar; onların güçleri de azalır; ancak bu etkileri ile bütün hâlindeki etkileri arasında bir oran yoktur. Bir cisim dövülünce, onun büyük bir parça hâlinde iken sahip olduğu etki kaybolur; onun sureti de kuvveti de, ortadan kalkar. Mürekkep ilâçlar için böyle şeyler söylenmiştir. Bileşik ilâçların etkileri, onları oluşturan ilâçlara bağlı değildir. Onlar biraraya gelip, terkip teşkil ettiklerinde, etkileri de farklılık kazanır. Meselâ, bir ilâç hıtlara (asit hâldeyken) kusturucu etki gösterirken veya onların dışarı atılmasını sağlarken, o, su ile karıştırılınca bu gücü kaybolur.⁵⁶ Ancak eğer bu ilâç dövülür ve küçük zerrelere ayrılırsa, vücudun deliklerinden kolaylıkla ve süratle nüfuz eder ve organları etkiler; eğer yoğunluğu fazla olursa, yoğunluğu artarsa, orada fazla kalmaz, dışarı çıkar.⁵⁷

Galenos'un dediği gibi, "kemuniye (macun-u kemuniyyeye ait ilâçlar, kemuniyeyi meydana getiren ilâçlar), iyice dövülünce değişikliğe uğrayarak kabız etkisi ishale dönüştüğünden, kabız olan bir hastada kullanıldı ve macun (ilâç) kendi etkisini göstermeyip, idrar söktürücü etkisi yaptı." Bundan dolayı, yumuşak, ince yapılı ilâçların fazla dövülmemesi gerekir. Ancak, yapısı sert olan ilâçların iyice dövülmesi gerekir; özellikle de bu ilâçların vücuda nüfuz etmesi isteniyorsa, bu şekilde muamele edilmelidir. Çünkü bu ilâçlar yoğun olup, ağır hareket eden ilâçlardır; meselâ, gidip gelen etki yaratan (kesin etki yaratmayan) ilâçlar gibi. Mercan, inci, kan taşı ve benzerleri gibi terkiplerden meydana gelen bileşiklerde bu maddelerin iyice dövülmesi gerekir.

Ancak, ilâçların yakılmasının amacı onların güçlerini azaltmaktır. Bazılarında ise, tersine, ilâçların güçlerini artırmaktır. Bütün yumuşak, ince, ancak sıcak yapıdaki ilâçlar veya normal yapıdaki ilâçlar, yakıldıkları zaman sıcaklıkları azalır ve cevherleri (sıcakta ayrışır, çözülür. Meselâ, bakır sülfat ve demir sülfat bu tip ilâçlardır.)

Ancak, sert, yoğun ve etkili olan ama sıcak olmayan ilâçlar yakıldığında, onların güçleri ve etkileri artar; meselâ, kireç gibi. Çünkü o,

⁵⁶ "aynı maddeler için kurutucu etki göstermez."T.M.

⁵⁷ "diğer organlara nüfuz edip, ihtiva ettiği sıvıyla beklemeden, ısı etkisiyle atılacak maddeleri atarlar."T.M.

içinde şiddeti olmayan bir taştır; yakıldığında onun şiddeti değişir, sıcaklık özellik kazanır.

İlâçlar beş sebepten dolayı yakılır:

1. İlâcın hiddet ve şiddetini azaltmak için,
2. İlâcın hiddet ve şiddetini artırmak için,
3. İlâcın yoğun yapısını yumuşatıp, inceltmek için,
4. Dövülmesini kolaylaştırmak için,
5. Cevherindeki zararlı maddeleri yok etmek için.

Bunlara örnek olan ilâçlar şunlardır:

1. Bakır sülfat, demir sülfat,
2. Kireç,
3. Yengeç ve geyik boynuzu. Bu sonuncu yakılır.
4. İbrişim, ipek. Bu, kalbi takviye için iki şekilde alınır:
 - a. Yakılarak kullanılır.

b. Makasla kesilerek kullanılır. Ancak, kesilerek kullanıldığında, yakılarak kullanılmasından daha yararlıdır. Fakat, onun küçültülmüş parçacıklarının küçüklük derecesinin yeterince olup olmadığını iyi değerlendirmek gerekir.

5. Vücuttaki taşlara karşı kullanılmak üzere akrebin yakılmasıdır. Ancak, ondaki zehiri gidermek için ilkin yıkanmalıdır. Bütün keskin, fevkalâde yumuşak ve ince yapıdaki ilâçlar bu şekilde muameleye tâbi tutulmalıdır. Onların bir kısmında ilkin ısı görülür; daha sonra soğukluk meydana gelir.⁵⁸ Bu durum topraktan elde edilen ilâçlarda görülür. Bu tip maddeler, yakılıp yıkandığında, ilkin sıcak, sonra soğuk meydana gelir. Meselâ, sönmüş kireç böyledir; yıkandığında, mutedil kireç kalır ve onun yakıcılığı kaybolur. Ancak, ilâç her zaman bu şekilde soğutulmaz. Bazen ilâçların (suda) küçük parçalara ayrılması ve içindeki maddelere ayrıştırılması mümkündür. Böylece gaye hâsıl olur;⁵⁹ meselâ, çinkonun su içinde dövülmesi gibi. Ondaki bazı maddelerin istenmeyen etkileri yıkanarak bertaraf edilir.

Bazı ilâçların etkileri dondurularak değiştirilebilir. Bu tip ilâçların durumlarına göre, donmalarıyla uyuşmayan, acaip bir durumları vardır. Bazı droglarda yumuşak bir kuvvet vardır. Böylece bu özellik

⁵⁸ "Yıkabilen ilâçların kimisinde hararet gizli kalmış görüntüde olup, yıkandığı zaman açığa çıkar; hararet geçince soğuk oluşur."T.M.

⁵⁹ "böylece madde saf olarak elde edilir."T.M.

onda sıcak etkinin ortaya çıkmasını sağlar; sıcak etki ortaya çıkabilir ve onun soğuk etkisinin ortaya çıkmasını engeller. Birçok soğuk ilâçta, meselâ Ermeni taşında ve lapis lazulide dikkatle araştırıldığı gibi.⁶⁰ Böylece onların istenmeyen etkileri bertaraf edilir.

Ancak, birçok soğuk yapılı ilâç, birlikte olduğu sıcak yapılı ilâcın etkisinde kalır ve onların soğuk yapıları sığağa dönüşür. Hâlbuki onların yapısı soğuktur ve etkileri de soğuk olmalıdır. Bu ilâçlar kendi özellikleriyle uyuşmayan özellikler kazanmışlardır. Böylece etkilerini sürdürürler. Kazandıkları bu özelliğe uygun etki yaparlar. Birçok soğuk ilâç, eğer sıcak etki yapan unsurlarla karışmışsa, sıcak etki yapar; sütleğen, kunduz hayası, misk, şeytanti bu tip ilâçlardandır.

Sıcak özellikte olan birçok ilâç, soğuk etki yapan unsurların etkisiyle soğuk etki yapan ilâçlar hâline dönüşebilir; kâfur ve sandal gibi. Bunların özellikleri soğuktur. Karışıkları zaman, soğuk etki yapan ilâçlar hâline gelirler.

Bundan dolayı, ilâçların etkilerini bilmek gerekir ve farklı cinsteki ilâçları onlarla uyuşmayan bazı ilâçlarla karıştırmamak, onları birarada tutmamak gerekir.

İlâçların karıştırılmalarının ve bir terkip oluşturmalarının belli başlı üç amacı vardır:

1. İlâçları etki yönünden takviye etmektir.
2. İlâçta istenmeyen bir etki veya yan etki varsa, onu karıştırarak ortadan kaldırmaktır.
3. İlâçta faydalı etki yanında zararlı bir etki de söz konusuysa, karışımla o zararlı etkiyi ortadan kaldırmak ve onu iyi etkili hâle getirmektir.

Bunları örnekle açıklayalım:

1. Bazı ilâçlar, ishal etkisi zayıf ilâçlardır. Bunlar uygun ishal etkisi olan ilâçlarla karıştırılır. Bunlar yeterince pişmedikleri zaman, görevlerini yerine getirirler; meselâ, ipomea turpethum kökünün ishal yapma etkisi vardır, fakat etkisi zayıftır; keskin maddeleri çözecek gücü yoktur. Yumuşak balgamları dışarı atar. Zencefil karıştırılırsa, soğuk hıltlarla yoğun hıltlar üzerinde etkisini gösterir ve onları dışarı

⁶⁰ “Bu türden ilâçların soğuk etkisinin ortaya çıkması istenirse, dondurma işlemi uygulanır.” T.M.

atar. Aynı şekilde, sütleğen otu zayıf ishal etkilidir; biber ve yumuşak ilâçlarla karıştırılırsa, süratle ishal etkisi kazanır ve maddeyi çözer. Aynı şekilde, ravend de kabız etkilidir; ancak onda açma özelliği de vardır. Ravend, kılirmeni, Arap zankı ile karıştırılırsa, şiddetli kabız etkisi ortaya çıkar. Bazı ilâçların belli kısımlara nüfuz edip, etkin olabilmesi için taşıyıcı ve onları yönlendirici ilâçlarla karıştırılması gerekir. Meselâ, safran, gülle ve kafur ve mercanla karıştırılınca, onların vasıtasıyla kalbe nüfuz eder.⁶¹ Bazı ilâçlar zıtlarıyla karıştırılırlar; turp tohumu, karaciğere nüfuz etmesi ve orada kalması için sulandıran ilâçlarla karıştırılır. Böylece fonksiyonunu tamamlayana kadar orada kalması sağlanır. Turp tohumu, ishal edici bir özelliğe sahip olduğundan, karışımı tahrik edip, atılacak maddelerin süratle kana geçmesini sağlar.⁶²

2. İstenmeyen etkilerin yok edilmesi için; meselâ, etkileri aynı olan iki drogu ele alalım. Bunların etkilerinin kuvveti söz konusudur ve bu kuvvetler birbirine ters veya tersliğe yakın olumsuzluk içinde olsun. Bu tür ilâçlar birlikte kullanıldığında, onlardan daha kuvvetli olanı etkilerler. Eğer onların ikisi birden etkili olacak olurlarsa, birbirlerinin etkilerini engellerler. Meselâ, menekşe ve helile (mirabalan) gibi. Bu iki ilâç da ishal etkilidir. Menekşe yumuşatarak, helile sıkarak ve yoğunlaştırarak ishal yapar. Bu ikisi birlikte kullanıldığında, etkileri zıt olduğundan, menekşe yumuşatır, helile sıkıp katılaştırır. Ama eğer ilkin menekşe kullanılıp, sonra helile kullanılırsa, sıkıp katılaştırır ve ishali artırır.

3. Ancak, üçüncü olarak, meselâ, sabır ve kesira (kitre zankı) veya balsam karışımını alalım. Sabır, ishal yapar ve bağırsakları boşaltıp temizler; ancak bağırsak florasını bozar ve damarları açar. Kitre zankı, bağırsak florasını düzeltir ve balsam, kabız etkisi yapar. Sabıra, kitre zankı ve balsam eşlik ediyorsa ve sonuncu çok değilse, sabır, organı yıkar, bağırsak florasını düzeltir; balsam damarların açılmasını engeller. Böylece tedavi uygun şekilde yapılmış olur. Hekimlerin bu kaideleri ve yararlı örnekleri, ilâçlar ve onları kullanabilmek için, bilmeleri gerekir.

⁶¹ "Bazı ilâçlar etki ettikleri yerde kalmazlar. Onları tutmak için," T.M.

⁶² "Turp, ters yönde gidişi etkiler ve etten maddenin karaciğerde kalmasını sağlar." T.M.

ALTINCI MAKALE

(İlâçların Yetiştği veya Bulunduğu Yerlerden Toplanması ve Saklanması)

İlâçların bazısı madenî, bazısı bitkisel ve bazısı hayvanî kaynaklıdır. Madenî kökenli olanlar, onların en iyileridir;⁶³ çünkü onlar herkesçe bilinir. Bunlara Kıbrıs demir sülfatı, Kirman zacı örnektir. Buna ilâve olarak, madenlerin veya madenî ilâçların karışmış oldukları terkiplerden arındırılmış olması, yani yapıları saf ve temiz, ayrıca lezzeti ve rengi de kendine özgü olmalıdır. Bitkisel ilâçlar, bitkilerin yapraklarından, tohumlarından, köklerinden, gövde kabuğundan, dallarından, çiçeklerinden, zamklarından elde edilir. Bazı ilâçlar bitkinin tamamıdır.

Bitki yaprakları yeterince geliştikten sonra toplanmalıdır; rengini atmış, kurumuş olmamalıdır; düştükten sonra ise, asla kullanılmamalıdır.

Tohumlar ise, asıl şeklini alıp olgunlaştıktan, kabuğu kuruduktan ve suyunu tamamen kaybettikten sonra toplanmalıdır.

Kökler ise, yaprakları sararıp döküldükten sonra toplanır. Çiçekler tomurcuklandıktan sonra, buruşup dökülmeden önceki bir dönemde toplanır. Bütününü toplanacak bitkiler ise, tohumları çıkmaya başladığı dönemde, tazeyken toplanır. Bitki bütününü toplanıp kullanılacaksa, tohumlanmaya başladığında toplanır. Bitkinin köklerinde buruşup kuruma, suyun çekilmesi yavaş olursa, dallarında ve gövdesindeki kabuklanma yavaşlar. Ayrıca, tohumlarında çekirdeklenme daha fazla olur. Bunlara ilâve olarak, meyvalar etlenip sulansa, ağırlığı artar; daha lezzetli olur; yani meyvalar sararıp solmuş ve pörsümüş, incelmış olmamalıdır. Muhtemelen o, ağır, olgun olmalıdır; böyle olduğunda çok iyi olur ve iyi hâldeyken toplanmalıdır.

Meyva, hava iyiye toplanmalıdır; bunlar, hava rutubetli olduğunda toplananlardan daha iyidir. Yabanî meyvalar bahçede yetiştirilenden daha sert ve küçük olur. Ayrıca, bol güneşte, dağ eteklerinde ve etrafındaki düzlüklerde, yaylada yetişen meyvalar daha sert ve etkili olur. Meyvalar konusunda verilen bu bilgiler, çoğunlukla geçerli

⁶³ “en iyi bilinenidir” T.M.

kurallardır. Nadir olarak, buna uymayanlar da vardır. Bunların dışında, meyvanın rengi tam rengine ulaşmışsa, tadı ve kokusu artmışsa, kendi cinsi içinde kuvvet kazanmıştır. Haşhaş gibi bazı kurutulmuş otların veya bitkilerin dayanma süreleri iki veya üç senedir. Çok az bitkinin üç seneden fazla dayanma gücü vardır.⁶⁴ Bazılarının süresi üç seneden fazladır. Zamklar ise, akışkanlığı kesilip, sertleşmeye başladığı zaman, toplanırlar. İyiye kuruyup ezilinceye, dağılacak hâle gelinceye kadar beklenmez. Zamkların etkisi fazladır; ancak dayanma süreleri üç seneden fazla olmaz. Özellikle sütleğenin dayanma süresi fazla değildir. Ancak, etkileri daha güçlü olan zamklar, etkileri daha az olan zamklardan daha uzun sürelidir. Her türlü ilâç, etkisi zayıfsa, iki katı kullanılarak, istenen etkiye yakın bir etki sağlanır.

Hayvan kaynaklı ilâçlar, sağlıklı ve dinç hayvanlardan ilkbahar mevsiminde elde edilir. İstenen ilâçlar vücutça sağlam hayvanlardan, onlar kesilip temizlendikten sonra, alınır. Hastalıklı veya ölmüş hayvanlardan elde edilmiş olan ilâçlar tercih edilmemelidir. Hekimlerin bu kaidelere basit ilâçların hazırlanmasında uymaları gerekir.

Şimdi ikinci kısma başlıyoruz. Bilinen basit ilâçların veya üzerinde araştırma yapılarak tanınabilen basit ilâçların değiştirilebilmesi veya yerine bir başkasının kullanılabilmesi konuları bu bölümde açıklanacaktır.⁶⁵

⁶⁴ "Mecelâ, iki çöplemenin (yani siyah çöpleme ve beyaz çöplemenin) dayanma süresi üç yıldan fazladır."T.M.

⁶⁵ "Biz, adından başka bir şey bilmediğimiz ilâçları kullanmayız ve bu kitabın başlarında açıklamalarını verdiğimiz gibi, Tanrı'nın emirleri doğrultusunda, O'nun uygun gördüğü şekilde, biraraya getirir ve uyguluruz."T.M.

İKİNCİ KISIM

(Bazı İlâçların Açıklamalarındaki Kaideler ve Onların Sistematik Sınıflaması)

İlkin, onlarda belirlediğimiz gibi, delilleri verdik. Biz, buradaki listelerde maddelerin yapım şekillerine ve boyalara da açıklık getirebiliriz. İlk dört liste, görülen işlerle ilgilidir.⁶⁶ Diğer listelerde olanlar, ayrıntılı açıklama ve yorum isteyen konulardır.

Bütün listeler hakkında bir hüküm verilmemesini istiyoruz. Çünkü biz bunu yapmadık. Muhtemelen basit ilâçlardan bulduklarımızı verdik; onların yararlarını söyledik ve burada zorlu bir çalışmaya gidilmedi; zorlukla biraraya getirildiği düşünülmesin. Böyle zorlu bir çalışma içine girilmedi. [Bu listelerde adı geçen basit ilâçların ayrıntılı açıklamalarına geçmeden önce maddelerin değişik isimler ve gruplar hâlinde listelendiğini belirtelim.]⁶⁷

Birinci Liste

Bu listeye boyalar ve onların etkileri dâhil edilmiştir.

1. Yumuşaklık, incelik özelliği,
2. Yoğunluk,
3. Esneklik,
4. Emicilik,
5. Yumuşatıcılık,
6. Durduruculuk,
7. Yapışkan,
8. Çözölmüşlük,
9. Temizleyicilik, açıcılık,

⁶⁶ "Herkes tarafından bilinen şeylerdir." T.M.

⁶⁷ Bu ifade, sadece Tokatlı Mustafa Efendi'de geçmektedir.

10. Yapışkanlık,
11. Gevrekleştiricilik,
12. Düzleştiricilik, düzelticilik,
13. Açıcılık,
14. Damar ağzlarını açma,
15. Hafif müshillik,
16. Kesicilik,
17. Koku kesme,
18. Çekici, cezbetme,
19. Dağlayıcılık,
20. İticilik, açıcılık,
21. Temizleyicilik,
22. Sakinleştiricilik,
23. Ağrı verme,
24. Kızartıcılık,
25. Muhakke (kaşıntı verme),
26. Yara açıcılık,
27. Elail (kaşıntı verme),
28. Yakıcılık, ateş yapma,
29. İltihap gidericilik,
30. Çürütücülük, iltihap yapıcılık,
31. Dağlayıcılık,
32. Güçlendiricilik,
33. Olgunlaştırıcılık,
34. Hazmı önleyicilik,
35. Uyuşturuculuk,
36. Gevşek dokuları sıkıştırıcılık,
37. Gaz yapıcılık,
38. Yıkayıcılık, temizleyicilik,
39. Yakıcılık,
40. Sıvı çıkartma, sıkma,
41. Kabız yapma, sertleştirme,
42. Ateş gidericilik, antipiretik,
43. Terleticilik,
44. Terlemeyi önleyicilik,

45. Kanı durdurma,
46. Hazmı kolaylaştırma,
47. Hazmı zorlaştırma, hazımsızlık yapma,
48. Zararlı sıvıları atmak,
49. Fazla beslenme, şişmanlık,
50. Yetersiz beslenme, zayıflık,
51. Organları güçlendirme.
52. İç organları güçlendirme,
53. Hıltların atılması,
54. Hıltların eritilmesi,
55. Seveda (kara safra) hastalıklarına yararlılık,
56. Sevdavî hılt yapma,
57. Safra yapma,
58. Safranın zararlarını atma, yok etme,
59. Balgam yapma,
60. Balgamin zararlarını atma, yok etme.

Eski hekimler, bunların havanın olağandışı oluşundan ortaya çıktığı ve hafif müshillerin alınması ve önerilmesi konusunda hemfikirler.

İkinci Liste

Cilt Hastalıkları Hakkında⁶⁸

1. Temizleme (zararlı maddelerden kurtarma),
2. Rengini koyulaştırma,
3. Yanmayı giderme,
4. Lepra için yararlı olan,
5. Açan cinsten olanlar (temizleyenler),
6. Lepraya karşı olan,
7. Lepra oluşması (vukuu),
8. Kurta karşı olan (kurttan kurtaran),
9. Benler ve çillerden kurtaran,
10. Yara izlerine karşı,
11. Kızamık izlerine karşı,

⁶⁸ "Bu listede, ciltte oluşan hastalıklar sıralanmıştır. Bazı basit ilâçlar bu listede bulunan hastalıklara iyi gelir."T.M.

12. Yüz (yanak) ve dudaktaki ihtilâfa iyi gelen [ilâçlar],
13. Rengin kızarması,
14. Ayaktaki rahatsızlığa yararlı olan,
15. Kızamık işaretini (izini) gideren,
16. Vücut ve koltuk altı ter kokusunu gideren,
17. Bedende ve koltuk altında kötü koku oluşturan,
18. Chorion (placenta) ve dikenini çekip çıkaran,
19. Dişleri parlatan,
20. Dişlerin çekilmesi,
21. Nefes kokusuna karşı,
22. Buğuya karşı,
23. Buğu çeken,
24. Şişmanlatıcı (kilo aldırıcı),
25. Zayıflatıcı,
26. Bitlenmeye karşı,
27. Biti çekip çıkaran,
28. Dolamaya iyi gelen,
29. Cüzzama karşı,
30. Cüzzamı çekip çıkaran,
31. Diş etlerine iyi gelen,
32. Tırnak kırılmasına iyi gelen,
33. Tırnakların yenilenmesi,
34. Tırnaklardaki beyaz noktalara karşı,
35. Memeleri koruyan,
36. Testisleri koruyan,
37. Rengi güzelleştiren,
38. Güzel koku veren,
39. Tüyleri karartan,
40. Tüyleri beyazlatan,
41. Tüyleri uzatan,
42. Tüyleri azaltan,
43. Tüyleri kızılaştırıcı (saçı kızıl yapan),
44. Saçları güçlendiren,
45. Saçları düzleştiren,
46. Saçların tellerinin uçlarını çatallandıran,

47. Kellik hastalığına iyi gelen,
48. Kılın çatallanmasına engel olan,
49. Yılancık hastalığına karşı,
50. Saç dökülmesine karşı,
51. Kelliğe engel olan,
52. Saçın kaybolması,
53. Kellik,
54. Saç tıraş etme,
55. Saç çıkarma.

Üçüncü Liste

1. Sıcak şişlere karşı olan,
2. Soğuk şişlere karşı olan,
3. Karın şişliği yaraları,
4. Sinir şişleri yaraları,
5. Kas şişleri,
6. İki kulaktaki yaralar, şişler,
7. Koltuk altındaki iltihaplar,
8. Sıvı artması,
9. Karaciğer iltihaplı şişler,
10. Dalağın iltihaplı şişleri
11. Penisin iltihaplı şişleri,
12. Uterusun iltihaplı şişleri,
13. Mesanenin iltihaplı şişleri,
14. Memenin iltihaplı şişleri,
15. Yumurtalıkların iltihaplı şişleri,
16. Böbreğin iltihaplı şişleri,
17. Makadın iltihaplı şişleri,
18. Basur iltihaplı şişler,⁶⁹
19. Balgamdan kaynaklanan iltihaplı şişler,
20. Gevşek yaralar,
21. Şişkinlik, gaz,
22. Kanser hakkında,

⁶⁹ 5-18 arası T.M.'de yok.

23. Katı iltihaplı şişler, bel fıtığı,
24. Sıraca,
25. Kayık şeklinde yara,
26. Kan tümörü, iltihaplı yara,
27. Yanık,
28. Uçuk,
29. Deride kaşıntı,
30. Deride darıya benzer sivilceler yapan hastalık (herpes miliana),
31. Hassas cilt,
32. Gece yanığı (erypsipelas),
33. Sığır vebası, veba,
34. Açık yara enfeksiyonu,
35. Ürtiker, sivilce,
36. İltihaplı ödem,
37. Sıcak şişler oluşması,
38. Soğuk şişler oluşması,
39. Kanser oluşması.

Dördüncü Liste

Cerahatler ve Yaralar

1. Hızlı yayılan yaralar,
2. Habis, kötü huylu yaralar,
3. Kokuşmuş, çürümüş yaralar,
4. İltihaplı yaralar,
5. İrinli yaralar,
6. Basur yaraları, hemoroid,
7. Olgun yaralar,
8. Hıyarcıklı veba ve derideki kararmadan kaynaklanan yaralar,
9. Başlangıç hâlindeki yaralar,
10. Et düşürücü, doku kaybettiren yaralar,
11. Tamamlayan, bitiren, sonuçlandıran yaralar,
12. Uyuz yaraları,
13. Kaşıntılardan kaynaklanan yaralar,
14. Ateş yanıkları,
15. İrritasyon,
16. Organın kokuşmasına engel olan yaralar,

17. Gece yanıkları,
18. Kuru, yumuşak yaralar,
19. Alındaki soyulma,
20. Sevdavî uyuz,
21. Organ engelleyen,
22. Kokuşmuş yaralar,
23. Akciğer yaraları.

Beşinci Liste

Kısımların Eklemleri

1. Eklem ağrıları,
2. Yok olmasından, hermesinden çözülmesi,
3. Yırtmak, ayırmak,
4. Morarmış, ezilmiş,
5. Morarma,
6. Yorgun, güçsüz olma,
7. Sinir ağrısı,
8. Doğrudan sinirden kaynaklanan,
9. Bel kasının sertleşmesi,
10. Soğuk sinir rahatsızlığı (zayıflığı),
11. Kuru sinir,
12. Sinirlerin güçlenmesi,
13. Sinir şişi, iltihaplı şişlik,
14. Sinir yaraları,
15. Sinir incinmesi,
16. Göğüs ağrıları,
17. Düşme,
18. Vurma,
19. Titreme, kasılma,
20. Uzatma, yayma,
21. Felç inmesi,
22. Titreme,
23. Çıkma,
24. Dedikodu,
25. Fıtık,
26. Çıkık ağrısı,
27. Ayak ve parmakların ağrısı,

28. Boğaz ağrısı,
29. Nikris vakası,
30. Eklemlerin gevşemesi,
31. Kasın damarlarında takatsizlik,
32. İnme,
33. Kalça kemiği ağrısı.⁷⁰

Altıncı Liste

Baş Organları

1. Sıcak baş ağrısı,
2. Soğuk baş ağrısı,
3. Baş ağrısı,
4. Beyin zaafı,
5. Başı güçlendirme,
6. Beyindeki büyüme,
7. Beynin temizlenmesi,
8. Beyindeki kokuları yok etme,
9. Beyindeki tıkanıklığın açılması,
10. Başın ağırlaşması,
11. Koma,
12. Uyutma,
13. Şaşılık,
14. Sarhoşlukta zehirli maddeler ortaya çıkması,
15. Saraya yararlı olma,
16. Güçle yararlı olma,
17. Düşmeye yararlı olma,
18. Baş dönmesi ve şaşılığa yararlı olma,
19. Komaya yararlı olma,
20. Hayal mahsulü, melankoli,
21. Korkutma, anksiyete, panik,
22. Delilik,
23. Çocukların uykusundan uyandığında rastlanan şaşkınlığa iyi gelir.

⁷⁰ 27-33 arası sadece T.M.'de var.

24. Değersiz, yararsız su fazlalığına iyi gelir.
25. Sıcak beyin hummasına iyi gelir.
26. Sihirli beyin şoklanmasına iyi gelir.
27. His kaybı, katalepsi,
28. Korumayı güçlendirme,
29. Geride unutkanlık bırakma,
30. Fazla içkiden faydalanma,
31. Çınlama ve tedavide yararlı,
32. Sağırılık ve hafif sağırılığa yararlı,
33. Kulak ağrısına yararlı,
34. Kulak yarasına yararlı,
35. Nezleye ve gribe yararlı,
36. Burun kanamasına yararlı,
37. Burun kanaması,
38. Aksırık,
39. Aksırık giderme,
40. Yara ve ağrılara yararlı,
41. Ağız hastalıklarına yararlı,
42. Salyanın akmasını engeller,
43. Dişleri kuvvetlendirir,
44. Gereksiz sertlik için yararlıdır,
45. Eklemlerdeki kaşınmalara iyi gelir,⁷¹
46. Titreme,
47. Kalsiyum atılması,
48. Kemiklere yararlı,⁷²
49. Diş ağrılarına yararlı,
50. Dişin çıkması, düşmesi,
51. Dişin yarasını sakinleştirir,
52. Hararete iyi gelir,
53. Dil şişlerine (şiş, yaralara) iyi gelir,
54. Kurtboğandan geçen hastalığa iyi gelir,
55. Zor dinen diş kanamalarına iyi gelir,

⁷¹ T.M.'de yok.

⁷² 48-50 arası T.M.'de yok.

Yedinci Liste

Göz Hastalıklarının İlâçları

1. Sıcak göz İltihabı (ophtalmia),
2. Müzmin ophtalmia,
3. Gözdeki uzun süreli körlük,
4. Yaralar,
5. Güzel kokular,
6. Gözün üst kapağının hareketi, seyirmesi,
7. Yeni oluşmuş kanlanma,
8. Mavilik oluşması,
9. Beyaz leke oluşması,
10. Göz küresinde kalınlaşma,
11. Korneanın kalınlaşması,
12. Sürekli göz yaşarması,
13. Korneanın rutubetli olması,
14. Gözden yaş gelmesi,
15. Görmenin güçlenmesi,
16. Nezleye mani olma,
17. Hastalığın ilerlemesi,
18. Daralma,
19. Genişleme,
20. Göze su inmesi,
21. Renkli su inmesi,
22. Katarakt,
23. Perde oluşması,
24. Gözün pupilla kısmının harap olması,
25. Kristalin humorun renginin değişmesi,
26. Görme zaafı,
27. Gözün perdelenmesi,
28. Göz kapağında kaşıntı,
29. Katılaşma,
30. Kötü seçim,
31. Nüfuz edici vuruş,
32. Göz kapağındaki ülser,
33. Kıl (kirpik) çoğalması,

34. Kirpiklerin dökülmesi,
35. Korkma (bakamama),
36. Farklılaşma,
37. Göz sinirinin yapışması, birleşmesi,
38. Göz kapaklarında bit,
39. Uçuk,
40. Uyuz,
41. Kıl dönmesi,
42. Kılınma,
43. Gözün conjunctiva tabakasındaki iltihabının kırmızı benekleri,
44. Pistil, pimles,
45. Kanser,
46. Delik, oyuk oluşması,
47. Deri soyulması,
48. Gözün kornea kısmında şişlik,
49. Kristalin humorda değişiklik.

Sekizinci Liste

Nefes ve Göğüsteki Organlar

1. Göğüs ve nefes organlarını güçlendiren,
2. Nefes organlarını güçlendirme,
3. Nefes organlarına zarar veren,
4. İki tonsildeki ve küçük dildeki şişlere yararlı,
5. Boğaz ağrısı ve kabakulak,
6. Kan pıhtısı,
7. Nefes bozuklukları,
8. Nefesle ilgili olanlar,
9. Göğüsteki katılma,
10. Göğüste sertleşme,
11. Sesteki sertlik (uyumsuzluk),
12. Sesin çatallanması,
13. Sesin engellenmesi,
14. Sesi temizleme,
15. Sesin güzelleştirilmesi,
16. Kuru öksürük,
17. Müzmin öksürük,

18. Zatü'l-cenb,
19. Akciğer hastalığı,
20. İltihaplanma,
21. Hafifçe pohlamak (üfleme),
22. Akciğer veremi,
23. Diyafragma yaralarını temizlemek,
24. Kanın hafifçe dışarı atılması,
25. Böğürlerde ağrılar,
26. Kanın donması,
27. Akciğerden kaynaklanan problemler,
28. Kalbin güçlenmesi,
29. Suyun tutulması,
30. Kalpteki kötü sıcak mizaç,
31. Soğuk kötü mizaçlı kalp,
32. Diyafragmada ağrı,
33. Göğüs şişleri,
34. Sütle tıkanmış, engellenmiş.

Dokuzuncu Liste

Besin Organları ile İlgili Olan Hastalıklar

1. Mideyi güçlendirme,
2. Mide zaafı,
3. Hazmetme,
4. Hazmı düzeltmek,
5. İştihayı açmak,
6. İştihanın kesilmesi,
7. Bozuk iştihâ,
8. Mideyi beslemek,
9. Su çekmek,
10. Hıçkırık,
11. Kusma,
12. Endişe,
13. Geçirmeye karşı,
14. Geçirme,
15. Gevşeme,
16. Mide yanması,

17. Midenin esmerleşmesi,
18. Midenin tıkanıklığının açılması,
19. Susama,
20. Mideye yararlı olma,
21. Sakinleştirme,
22. Mide yaralarına yararlı olan,
23. Mide ağrısına yararlı olma,
24. Mideyi kaygan hâle getirmek,
25. Mide şişlerine yararlı,
26. Karaciğeri güçlendirme,
27. Karaciğere zarar veren,
28. Karaciğerin ağrısına karşı,
29. Karaciğer tıkanıklığına karşı,
30. Karaciğer şişleri,
31. Karaciğerin sıcak şişleri,
32. Soğuk karaciğer şişleri,
33. Karaciğer katılması, yoğunlaşması,
34. Karaciğeri katılaştırma,
35. Sarılığa karşı yararlı olma,
36. Sarılık olması,
37. Karında su toplanması,
38. Derideki kırışıklıklar,
39. Etle dolu hâle gelmeye karşı,
40. Davul gibi şişmek,
41. Dalak ağrısına karşı,
42. Dalak şişlerine karşı,
43. Dalağın katılaşması (sertleşmesi),
44. Dalağın birden şişmesi.

Onuncu Liste

Hareket Organları

1. Kolayca geçmek,
2. Rutubet hıltlarının ayarlanması,
3. Kötü hıltlar,
4. Sevdayı (hıltı) yumuşatma,
5. Su unsurunu düzenlemek,

6. Kanı düzeltmek,
7. Tutmak,
8. İshale yararlı olmak,
9. Keskinliğe (yoğunluğa) karşı olma,
10. Gaza iyi gelme,
11. Soyup atmak, ovup çıkarma,
12. Cholera morbus'a karşı,
13. Kolera oluşması,
14. Bağırsakların kayganlaşmasına karşı,
15. Bağırsaklarda hareketin yavaşlaması,
16. Çarpılmaya karşı,
17. Bağırsak yaralarına karşı,
18. Kusura karşı,
19. Doluluktan kusurlu olana karşı,
20. Soğuk kulunca karşı,
21. Sıcak kulunca karşı,
22. Bağırsak şişi,
23. Solucan,
24. Bağırsak kurdu,
25. Bağırsak ağrıları,
26. Bağırsak gazı kokusu,
27. Gaz çıkarma,
28. Gazlı kulunçlar,
29. Şişli kulunçlar,
30. İdrar atma,
31. Menstrual kanı atımı,
32. İdrar ve menstrual kanın atılması,
33. İdrar tutulması,
34. İdrar yaraları,
35. İdrarın damla damla akması,
36. İdrarın süreksizliği,
37. Kanlı idrar,
38. İltihaplı idrar,
39. Böbreği güçlendirme,
40. Böbreğin zarar görmesi,

41. Şeker, diyabetis,
42. Böbrek taşı,
43. Mesane taşı,
44. Taş,
45. Böbreğin şişleri,
46. Böbrek yaraları,
47. Böbrek ağrısı,
48. Böbrek yaraları,
49. Mesane yaraları,
50. Mesane uyuzu,
51. Mesanede kaşıntı,
52. Mesane ağrısı,
53. Mesane gevşekliği, zayıflığı,
54. Mesanenin güçlendirilmesi,
55. Mesanenin zarar görmesi,
56. Rahim ağrısı,
57. Rahim akıntısının hapsolması,
58. Rahimin akıntı yapması,
59. Menstrual sıvısının tutulması,
60. Rahimin şişlerine yararlı olması,
61. Rahimin sertleşmesi,
62. Rahimin ağzının uzaması,
63. Rahimin ağzının tıkanması,
64. Rahimin ısınması, ateşlenmesi,
65. Rahimin daralması,
66. Rahim gazlarına yararlı olan,
67. Rahimin basurları,
68. Rahimin yaraları,
69. Düşük yapmak,
70. Hamileliğe engel olma,
71. Kısırlık,
72. Fötüsün tutulması (hamilelik),
73. Fötüsün öldürülmesi,
74. Düşük,
75. Meşimenin (placentanın) dışarı çıkması,

76. Doğumun kolay muntazam oluşu,
77. Nefesi açmak, temizlemek,
78. Cinsel isteği artırma,
79. Meninin azalması,
80. Uykunun azalması,
81. Cinsel heyecanlanma (sexual erection),
82. Tecavüze karşı yararlı,
83. Penis şişlerine (iltihaplı) yararlı,
84. Penis yaraları,
85. Makad çıkması,
86. Makadın güçlendirilmesi,
87. Makad şişlerine yararlı,
88. Makad yaraları,
89. Makadın yarılması,
90. Makad ağrıları,
91. Makad basurları,
92. Kanama,
93. Kesik yapma âleti (mikad),
94. Makadın gevşemesi ve çıkması,

Onbirinci Liste

Hummalar (Ateşli Hastalıklar)

1. Sıcak hummalar,
2. Müzmin soğuk hummalar,
3. Karışık hummalar,
4. Üç günde bir gelen nöbetli hummalar,
5. Lekeli humma,
6. Kronik humma,
7. Dört günde bir gelen humma,
8. Aralıklı nöbetleri olan hummalar,
9. Veba,
10. Öldürücü hummalar,
11. Her gün gelen nöbetli humma,
12. Eski humma (uzun seneler sonra tekrar etmesi),
13. Yarım (tertian fever),
14. Sarsan humma.

Onikinci Liste

Zehirler

1. Tiryak,
2. Antidot,
3. Böcek öldüren,
4. Böcekleri kaçıran,
5. Zehir,
6. Öldüren ilâçlar,
7. Aşırı etkili öldürücü ilâçlar,
8. Sünbül boynuzları yılanı,
9. Safra kesesinin uzantısı (vipear),
10. Baldıran (*conium maculatum*),
11. Afyon,
12. Ban otu (*hyosciamus*),
13. Sarsan, huzursuz eden ilâçlar,
14. Eğimli, mütemayıl ilâçlar,
15. Mantar,
16. *Cantharis vesicatoria*,
17. Kaplanboğan,
18. Bir nevi kaplanboğan,
19. Deniz tavşanı,
20. Yılan ısırması,
21. Engerek yılanı,
22. Akrep,
23. *Tarantula* (*Phalmigium* of *Dioscorides*) ve örümcek,
24. Çekirge,
25. Bit (*Nisroch biti*),
26. Köpek ısırması,
27. Deniz incisi,
28. Sansar (*Mustela vulgaris*),
29. Gereğinden fazla (gizli) kötü etkili,
30. Zehirli yay,
31. Ermeni yayı,
32. Öldürücü maddeler,
33. Dövülmüş pamuk tohumu.

Burada ilâçların ve onların sayılarını vermek istedik ve zikrettiğimiz kaidelere burada sadık kaldık. Listeyi oluşturan ilâç yoksa, onun muadili verildi.

Kaideler iki kısma ayrılır:

Birinci Kısım

(Listeyi Meydana Getiren İlâçların Açıklanması)

Bilinmelidir ki, [burada] tabîi olarak oluşturulmuş basit ilâçların topluca bir listesini yukarıda verdim; görünen dış veya iç organlar üzerinde etkili basit ilâçların yararları hakkında bir sanatın istediği prensipler ve yasaları verdim ve onların listesini yaptım.

İkinci olarak, deri ile ilgili olanları verdim.

Üçüncü olarak, basit ilâçların niteliklerini, tabiatlarını verdim.

Dördüncü olarak, onların tamamının hisleri ve durumlarını verdim. Meselâ, çözeltiler, olgunlaşması ve değişmesi, değişimler, dönüşümler ve sedatifler (narkotikler) ve birinci kısımda zikrettiklerimizin hepsinin filleri gibi.

Diğer hislerin hepsini ele aldım. Burada aynı zamanda boyaları da ele aldım. Böylece bu kısmı kolayca tamamladım.

Beşinci kısım, ziynet ile ilgilidir. Ancak, derideki lepra lekelerinin ve [cilt hastalıklarının], lekelerinin yok edilmesi ile ilgilidir. Aynı zamanda, kıllar ve onların bulunduğu bölgeler ve uzamalar ve eller ve süslerin kullanıldığı kısımlar hakkındadır. Buna ilâve olarak, ciltte istenen her şeyi kolayca düzeltmek için ciltle ilgili onda olup biten her şey veya kıl veya belirtileriyle birlikte diğer organlardaki her şey hakkında bilgi verdim. Böylece, süratle etkili olan bütün ilâçlar biraraya getirildi.

Altıncı kısım, basur ve şişler hakkındaki işlemleri ihtiva eder ve aynı zamanda bütün daha önce gelen sınıflardaki bu konuyla ilgili ilâçlar bulunur.

Yedinci kısım, aynı zamanda yaralar ve cerahatlerle ilgilidir ve boyalarla ilgilidir.

Sekizinci kısım, aynı zamanda mafsâl hastalıklarıyla ilgilidir.

Dokuzuncu kısım, bütün baş hastalıklarıyla ilgilidir.

Onuncu kısım, göz hastalıklarıyla ilgilidir.

On birinci kısım, nefes ve göğüs organlarının hastalıklarıyla ilgilidir.

On ikinci kısım, gıda organları hastalıkları hakkındadır.

On üçüncü kısım, dışarı atan organlarla ilgilidir.

On dördüncü kısımda, hummalar ve onunla ilgili olanlar ele alınır.

On beşinci kısım, zehirli ilâçlarla ilgilidir.

On altıncı kısım, sürekli hastalıklarla ilgilidir, çünkü ilâçlardan gayeye uygun tedavi bulunmaz. Muhtemelen bütün listelerdeki ilâçlar biraraya getirilmiştir ve listelerin bazısında [bu hastalıklar] bulunmaz. Bu sebepten dolayı, kitabımızda bu bilgiler bulunur.

İkinci Kısım

(Yeni Bir Tertip Üzerine Basit İlâçların Açıklanması)

Burada ilâçları, adlarını, alfabetik sıraya göre zikrettiğimi söylüyorum. Bütün ilâçların yararları listede zikredilmiş olup, hangi organlarda olduğunu burada zikrettim. Bu kısmı 78 kısma ayırdım. Her bir kısım ilâcın adıyla adlandırıldı ve onların sayısı aynı oldu. Kitabın birinci cildinde ele alınmayan bütün ilâçların etkileri ikinci kitapta ele alındı. Bu kitap böylece tamamlandı.⁷³

BİRİNCİ MAKALE

(Elif Harfi)

İKLİ'L EL-MELİK

(Sarı Yonca; Melilotus Officinalis)

Genel Nitelikleri: Bir otun çiçeğidir. Rengi ve şekli hilâle benzer; rengi saman sarısıdır. Dioscorides, buna iskifun adını verdiklerini söylemiştir ve iskifun kuru bir haşıştır; birçok dalları vardır. Dalları dört köşelidir ve beyaz renge yakındır. Yaprakları ayvanın yaprağına benzer, ancak onunki uzundur ve o kadar sert değildir; küçük tüyleri kar gibi beyaza yakın renktedir. Kıraç bölgelerde (sert iklimlerde) yetişir.⁷⁴

⁷³ “Bu kısımda, listeyi oluşturanlar, herhangi bir ilâç bulunamadığı zaman, onun yerine geçebilecek muadili verilir, derler. Daha önce açıklandığı gibi, bu on altı listeden ilk üç liste, bazı ilâçlarda tamamının bulunduğu gibi, bazısında kısmen bulunur. Biz, ikinci cildin ikinci makalesini ikiye ayırıp, birincide basit ilâçların listesini topluca vermiş olduk. İkincide ise, basit ilâçlar alfabetik bir sıralamaya sokuldu.”T.M.

⁷⁴ “Böylece iskifunun nasıl bir bitki olduğu ve iklimi el-melik olduğu da açıklandı.”T.M.

Yararları: Sarı yoncanın sağlam, düzgün bir gövdesi vardır; rengi hafif beyazdır ve tadı acıdır ve kendine has kokusu vardır. Dioscorides, iyisinin safran rengine ve keskin kokulu olduğunu söylemiştir. Onun hafif kokulu olanı da vardır; onun rengi boy otu rengindedir.

Yapısı: Normal yapıda olan sarı yonca, birinci derecede sıcak ve kurudur. Gençl olarak terkip hâlinde olup, onda sıcak soğukluğa hâkimdir. Bedigores (Bedigoures), onun mutedil sıcak ve soğuklukta olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onda hafif kabız ile çözücü etkiler vardır. Bundan dolayı olgunlaştırıcı etki yapar. Bitkinin özellikle fazla maddeleri giderdiği söylenmiştir. [Hekimler] onun öz suyunun kaynatılmış meyva sularıyla birlikte karıştırıldığında, ağrılara iyi geldiğini söylemişlerdir. Aynı zamanda, söz konusu organlarda⁷⁵ [sinirlerde] inceltici, çözücü etki yapar.⁷⁶

Şişler: Yumuşak ve sert şişlere iyi gelir, yararlıdır. Özellikle, kaynatılmış meyva sularıyla karıştırıldığında, çok iyi etki gösterir. Aynı zamanda, yumurta akı ve boy otu ve keten tohumu ve haşhaşla karıştırılınca, ödeme uygulandığında, iyi sonuç alınır.

Cerahat ve Yaralar: Sarı yonca, rutubetli yaralara iyi gelir.⁷⁷ Bunun için su ile bitki hamur hâline getirilir ve yara üzerine uygulanır veya hafif kuru balçık ve mercimek ile karıştırılıp, çıban üzerine sürülür.

Baş Organları: Bu ilâç kulak şişlerine, şiş yaralarına yararlıdır ve şiş ağrılarını teskin eder. Kaynamış meyva suları ile ve diğer daha önce söylenen maddelerle karıştırılıp, ilâcın öz suyu kulağa damlatılır. O, ağrıya çabucak etki eder; ağrıyı keser. Bu karışım ağrıyan kısma sürülüp, ovalanır, baş ağrısını keser.

Göz Organları: [Sarı yonca, göz organları hastalıklarına iyi gelir.] Gözlerin şişlerine kaynamış meyva sularıyla karıştırılıp sürülerek, merhem şeklinde uygulanır.

Dışarı Atan Organlar: Makad ve yumurtalıkların (ünseyeyn) şişlerinde, kaynamış meyva sularıyla ve pişmiş şuruplarla karıştırılıp, merhem şeklinde, söylendiği şekilde uygulanır.⁷⁸

⁷⁵ "sinirlerde" T.M.

⁷⁶ "ödemlerini giderir, sağlamlaştırır." T.M.

⁷⁷ "İklilü'l-melik, şehidiye denen çıbanlara ve sulu çıbanlara da iyi gelir." T.M.

⁷⁸ "İklilü'l-melik, makad, testis ve rahimin şişlerine ve urlarına yararlıdır." T.M.

Eğer yaprakları ve dalları kaynatılıp, suyu içilirse, idrar söktürücüdür. Eğer kaynatılıp, içilirse, menstrual kanı söktürür ve kötüsünün dışarı çıkmasını kolaylaştırır; düşük yaptırır.

Sarı yonca, makad, testis ve rahim şişlerine ve ularına yararlıdır. Eğer kaynatılarak elde edilen suyu ile testisler yıkanır, bu bölgede olan sivilcelere iyi gelir.

ANİSON

(Anason; *Pimpinella anisum*)

Genel Nitelikleri: Anason, razyanec-i rumî denen bitkinin tohumlarıdır. Onun tohumu bitkiden daha tatlıdır ve daha yararlıdır.

Yapısı: Galenos (Calinos), onun ikinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kuru olduğunu söylemiştir ve ikincinin ikinci dereceye meyilli olduğunu da söyler.

Etkileri: Anason, kabızı biraz giderir; hafif müsekkindir; ağrıyı giderir ve özellikle kurutulmuş drogun gazı çözüp atan etkisi vardır. Anasonda keskinlik özelliği vardır. Dolayısıyla, yakıcı ilâçlarla etki bakımından benzerliği vardır.

Şişler: Anason, şişlere ve yumuşak şişlere iyi gelir.

Baş Organları: Onun (anasonun) buharına baş tutulursa, baş ağrısını sakınleştirir ve buruna buharı çekilirse, baş dönmesini giderir.

Gül yağı ile karıştırılırsa ve kulağa damlatılırsa, vurma ile oluşan çınlama ve yırtılmalara iyi gelir; aynı zamanda, ağrıları da giderir.

Göz Organları: Müzmin görme bulanıklığına yararlıdır. Kadınlarda süt ifrazatını artırır.

Beslenme Organları: Rutubetli borakstan oluşan aşırı su içme isteğini keser. Karaciğer ve dalak tıkanmalarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Anason, idrar söktürür ve kadınlarda oluşan beyaz bir akıntının atılmasını sağlar ve cinsel hareketteki beyaz rutubetin rahimden atılmasını sağlar. Muhtemelen, kanı tutar ve ishal kesici etki gösterir ve idrar söktürür; böbreklerdeki, mesanedeki ve rahimdeki tıkanıklıkları açar.

Hummalar: Eski (kronik) hummalara yararlıdır.

Zehirlenme: Zararlı zehirlere ve havaya yararlıdır. Ondan 1/2 dirhem yemek veya suyunu içmek, böcek sokmalarına karşı yararlıdır; böcek sokmalarını iyi eder.

AFSANTIN (Pelin Otu; *Artimisia absinthium*)

Genel Nitelikleri: Pelin otunun yaprağı yabancı kekiğe benzer; onda acılık, burukluk ve yakıcılık vardır. Hüneyn b. İshak, afsantinin birçok çeşidi olduğunu, onun Horasan'da, Uzak Doğu'da ve Ligyam dağında toplanmış, Sus, Tarsus'tan getirildiğini söylemiştir. Daha öncekinden farklı olarak, onlar beş gruptur:

1. Susî,
2. Tarsusî,
3. Nebatî,
4. Horasanî,
5. Rumi'dir.

Nebatî olan çeşit kokuludur ve bütün çeşitlerinin içindeki maddelerden dolayı kabız etkisi vardır; maddesi yumuşaktır. Dolayısıyla, açıcı ve yumuşatıcıdır. O, şeyh sınıfından olup, bundan dolayı da bu adla (asnaf-ı şeyh) adlandırılır. Bazı hekimler onu şeyhü'l-rumî diye de adlandırır. Onun öz suyu daha güçlüdür.⁷⁹

Özel Nitelikleri: {Onun daha iyisi susî, tusî, anber}⁸⁰ rengindedir; ovulduğunda sabır kokusundadır.

Yapısı: Onun sıcaklığı birinci derecedir; kuruluğu ikinci derecede, öz suyu ise üçüncü derecededir. Bazıları onun kuruluğunun ikinci derecede olduğunu söylemiştir ve bu tabiidir.

Etkileri: O, sertlikleri açar ve onun sertliği sıcaklığından daha güçlüdür ve nebatî çeşidi daha yoğundur ve sıcaklığı daha azdır; bundan dolayı, midede balgam olsa da, bu balgamı atmakta etkili olmaz, onu çözemez. Aynı zamanda, o çözücü de değildir. Onun ayırıcı, çözücü etkileri vardır. Yiyecekleri güveden ve diğer haşarattan korur ve kâğıtları da haşarelerin kemirici etkisinden korur.

Süslenme: Cildin rengini güçlendirir; saçkıran ve yılancık hastalıklarına da iyi gelir. Gözün altındaki morlukları yok eder ve ciltteki diğer lekeler iyi gelir.

⁷⁹ "Pelinin öz suyunun etkisi, bir başka bitki olan ferasiyun öz suyu ile mukayese edilir." T.M.

⁸⁰ { } arası T.M.'de yok.

Cerihat ve Yaralar (Şişler): Karındaki yaralardan kurtulmakta yararlı olur. Ağız yoluyla uygulanan tedavilere de iyi gelir.

Baş Organları: Başta oluşan rutubeti kurutur, onun öz suyu baş ağrısı yapar. Fakat bunun sebebi mideye dokunması olabilir. Kaynatıldığında buharları kulak ağrısına iyi gelir ve şaraptan önce içilirse, sarhoşluğu giderir ve pişirilip boğaza bağlanırsa, boğazın içindeki sıkıntıları giderir. O, kulakların arkalarında oluşan şişlere iyi gelir. Kulak ağrısına ve kulak rutubetine de iyi gelir. Balla şerbet yapıp içilirse, felce iyi gelir.

Göz Organları: Özellikle gözlerdeki kronik göz ağrısına iyi gelir. Nebatî olan türü gözün altına tatbik edilirse, katarakta yararlıdır. Kaynatılmış meyva suyu ile karıştırılıp, dışardan göze tatbik edilirse, gözün conjunctiva tabakasında oluşan kırmızı noktacıkların giderilmesine yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Şurubunun içilmesi, göğüs kafesindeki kıkırdak yapılarının zorlanması ve yırtılmasında yararlı olur.

Beslenme Organları: On gün sürekli olarak günde üç defa pelin şerbeti içilecek olursa, iştihayı artırır. Pelin şerbeti mideyi takviye eder. Midede başka etkileri de vardır. Pelin öz suyu on gün günde üç kez alındığında özellikle sarılık için yararlı olur. Hattâ vücuttaki su birikmesine yararlı olur. Aynı zamanda pelin otu, incir, natrun (sodyum karbonat, boraks) ve şeytan unu, delice otu, yulaf unu karıştırılınca, baş ağrısına iyi gelir. İncir, susam yağı ve boraks karıştırılınca, aynı hastalık için (dalak hastalığı) yakı olarak kullanılır.

Pelin otu, özellikle solucan düşürmek için iyi gelir. Mercimekle veya piriñçe pişirilip, kaynatılıp, yedirilirse, etkisi fazla olur; mideye dokunur; özellikle mide ağzına dokunur. Çünkü nebatî türü, pelin dışında, diğer pelinlerin yapısındaki mineraller mide ağzı için uygun değildir.

Eğer o sümbülle karıştırılırsa, mideye iyi geldiği gibi karına da iyi gelir ve eğer karaciğer, mide ve böğür üzerine yakı olarak vurulursa, karaciğer ve böğür ağrılarına iyi gelir. Gül yağı ile karıştırılıp sürülürse, sertlikleri yumuşatır, faydalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Balla karıştırılıp, verilir. Pelin otu, idrar söktürür ve safranın salgılanmasını, atılmasını sağlar. Balgam üzerine etkisi yoktur ve bağırsaklarda da etkin değildir. Pişmiş ve ıslatılmış pelin otunun dozu 5 ile 7 dirhemdir. Tabii olarak, herhangi bir

muamele yapılmadan kullanılan dozu 2 dirhemdir. Onun şurubu da yararlıdır; şurubu başın şakak çatlaklarına yararlıdır. Eğer pelin otu tek başına veya pirinçle pişirilerek ve bol içilirse, bağırsak kurtlarına iyi gelir. Bu arada biraz ishal etkisi görülür. Aynı şekilde, eğer mercimekle pişirilerek kaynatılıp verilirse, yukarıda söz konusu edilen bütün etkileri gösterir. Damarları hılt ve safra ve diğer sıvılardan temizler ve onları atar.

Hummalar: Pelin otu özellikle eski hummalara yararlıdır. Onun öz suyu kasık otu usaresiyle karıştırılırsa, aynı etkiyi taşır.

Zehirlenme: Zehirli su yılanı ve akrep zehirine karşı yararlıdır ve derine nüfuz eden zehirlere karşı etkilidir. Pelin otunun şurubu baldıran otunun kötü etkilerini giderir. Özellikle sirkeyle içilirse, zehirli mantarlara iyi gelir. Eğer pelin otu toz edilip, böceklerle serpilsen, sivrisineklerin zehirini engeller. Pelin otu karıştırılmış mürekkep ile yazılmış kitapları fare ve diğer kurtlar kemiremez.

Bedeli: Pelin otunun yerine bir misli yavşan veya bir misli Ermeni kili kullanılır. Mideyi takviye için, bir misli asarun (asarabacca arasum europaeum) ve yarısı kadar helile (myrobalon umblica officinalis) kullanılır.

AS

(Hazeran, Bit Otu; *Myrtus communis*)

Genel Nitelikleri: Bilindiği gibi, bit otunun acılığı, burukluğu, tatlılığı vardır. Bit otu acılığı, burukluğu, tatlılığı ile bilinir. Onun gövdesinin ilik gibi bir oluşumu vardır. Bu kısım daha güçlüdür. Bu kısmın Himalaya meşesi ile şurubu ve tableti yapılır. Bit otunun içinde mineraller vardır ve onun yapısı dolayısıyla yumuşaktır, incedir. Onun öz kısmı gövdesindedir ve rengi de gövdesinin rengindedir; yuvarlak, avuç içi şeklindedir. Onun bütün yararı ihtiva ettiği yağındadır.

Özel Nitelikleri: Bit otunun daha iyisi siyaha çalan renktedir. Buna hüsrevani denir; yaprakları yuvarlaktır. Dağlık bölgede yetişenler hepsinden daha iyidir ve beyaz çiçekli bit otu daha iyidir. Yapraklarından elde edilen öz suyu beyazdır.

Bu öz suyu zaman içinde özelliğini kaybeder ve bozularak küflenir. Öz suyundan tablet yapılarak, onun nitelikleri korunur. Yapısında hafif bir sıcaklığı vardır ve soğuk ona galiptir. Kabız özelliği, soğuk-

luğundan daha fazladır. Soğukluğu birinci derecedendir; kuruluğu ikinci derecedendir.

Etkileri: İshali önler ve damarları daraltır; bütün rutubet ve sıvıların organlara akışını engeller. Eğer bit otu ile hamamda vücut ovulsa, cildin altındaki rutubetin dışarı atılmasını sağlar. [Bit otu] kaynatılarak, kırık kemikler üzerine tatbik edilirse, bununla kaplanıp, ovulursa, kemiklerin kaynamasını sağlar. Vücut bit otu ile ovulunca, tutya gibi vücudun güzel kokmasını sağlar. O içildiğinde de aynı etkiyi gösterir. Aynı zamanda, tohumunun ve konsantre özünün etkisinin kabız etkisi, onun soğutma etkisinden daha güçlü olur; pek az besleyicidir. Kabız yapıcı, akciğer ağrısına iyi gelen ve öksürük giderici şuruplar arasında bit otu şurubu kadar güçlü olan yoktur.

Süslenme: Onun yağı, öz suyu ve pişmiş bit otu, saç köklerini güçlendirir ve saç dökülmesini önler; saçları azaltır ve özellikle saçları siyahlaştırır. Özellikle çekirdeği bu etkiye sahiptir. Bit otunun yağda⁸¹ pişmiş çekirdeği terlemeyi önler ve damarlardaki bozuklukları düzeltir. Kuru bit otu yaprakları koltuk altındaki ve kasıklardaki kötü kokuları engeller ve onun kılları tutya gibidir ve siyahımsı kırmızı lekelere, döküntülü lekeler ve sedef türü döküntü ve kırışıklıklara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar (Şişler): Bit otu sıcak şişlere, kızarıklıklara ve kaşıntıya ve sivilceye ve benzeri iltihaplı yumuşak şişlere iyi gelir. Yanıkta olan acıyı hafifletir. aynı zamanda, bit otunun yaprakları kaynatılıp, zeytin ve sirke ile birlikte karıştırılıp, bir yakı şeklinde kullanılırsa, yukarıdaki hastalıklara iyi gelir. Aynı şekilde, bit otunun yağından hazırlanan merhemler aynı faydayı sağlar. Kurutulmuş bit otu, dolamaya iyi gelir. Aynı şekilde, ondan sadece 1 kırat (1 arpa ağırlığı) aynı etkiyi gösterir. Eğer pişirilip kullanılırsa, aynı etkiyi yapar. Onun tohumu şurupla pişirilirse ve yakı şeklinde kullanılırsa, yararlıdır. O, ayrıca eller ve ayaklardaki yaralara iyi gelir. Genel olarak yaralara da iyi gelir ve onların soyulmasını engeller ve aynı zamanda baş yaralarını kurutur.

Hareket Organları: Şarapta kaynatılan tohumu eklemlerin gevşemesini sağlar.

⁸¹ "Burada tereyağı denir. Zeytinyağı diye kullanıp, bazı kitaplarda tereyağı dendiği kaydedilmiştir." T.M.

Baş Organları: Baş ağrısına engel olur ve sıkıntıları rahatlatır ve baş yaralarını kurutur. Eğer onun suyu kulağa damlatılırsa, kulak akıntılarını giderir. Onun suyunu içmek, diş etlerinin gevşekliğini giderir. Onun yaprakları, şurupla pişirilir ve başa sürülürse, şiddetli baş ağrısına iyi gelir. Onun şurubu içki içmeden önce içilirse, sarhoşluğu önler.

Göz Organları: Göze uygulandığında, onun zonklamasını ve [zararlı maddeleri] içeri çekmesini önler. Eğer arpa ile kaynatılırsa, göz şişlerine yararlı olur. Bit otu yakılıp elde edilen külleri gözde oluşan et (pterygium) için kullanılan ilâçların terkibine katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bit otu, kalbi güçlendirir ve çarpıntıyı giderir. Onun tohumları tatlı olduğundan, öksürüğe mani olur; öksürüğü ve akıntıyı keser. Bazılarında müşhil etkisi yaratır; bazılarında da kabız etkisi yaratır. Aynı zamanda onun tohumları kan tükürmeye de iyi gelir.

Beslenme Organları: Bit otu, özellikle mideyi güçlendirir ve onun tohumları midenin fazla salgı yapmasını engeller.

Dışarı Atan Organlar: Onun meyvasının öz suyu idrar söktürücüdür, onun kendisi idrar yolları ve mesanedeki yanmaları önler ve regl zamanında fazla kanamayı önler ve onun suyu tabiatı düzenleyicidir; dıştan uygulanınca safra salgısını durdurur ve cardomom yağı ile birlikte balgamin atılmasını kolaylaştırır ve onun pişmiş tohumları uterusun rutubet ve salgıları için iyi gelir. Dışarıdan yakı şeklinde basur memelerine iyi gelir ve testisin iltihaplı şişlerine de iyi gelir ve onun pişmiş makad ve uterus çıkmalarına karşı kullanılır.

Zehirlenme: Az miktarda içildiğinde zehirlere yararlıdır ve aynı zamanda, onun tohumu, eğer şurubu içilirse, aynı şekilde, akrep ısırmasına⁸² ve böcek ısırmasına karşı iyidir.

AKAKYA

(Arap Zamkı; *Acacia arabica*)

Genel Nitelikleri: Arap zamkı, akakyanın öz suyudur. Bundan bazen tablet yapılır. Zamk gibi yapışkan bir yapıya sahiptir. Bu yapışkanlık yıkamakla giderilebilir. Çünkü onun yapısı yoğun madensel madde-

⁸² "zehirli örümcek ve akrep sokmasına" T.M.

lerle, yumuşak, yapışkan [organik] maddelerden meydana gelmiştir. Yumuşak maddelerden dolayı yapışkan [zamk] özelliği gösterir ve yıkanarak bu yumuşak maddeler giderilir. Etkinliği ile derinlere nüfuz eder ve soğutur. {Dioscorides, akakya ağacının Mısır'da ve diğer yerlerde yetiştiğini söylemiştir. Onun dikenli vardır ve dikenleri gayri muntazamdır. Aynı zamanda, onun dallarındaki çiçekleri beyazdır; meyvası beyaz, acı bakla gibidir; kılıf içindedir. Meyvası ile birlikte inceltir, saflaştırılır ve ondan öz suyu çıkarılır. Bazılarına göre, suyla ovularak eritilir, çözülerek elde edilir. Sıvı ondan yüzeye doğru yükselip dışarı çıkar ve bu fil devam eder; böylece temizlenmiş bir sıvı görülür. Sonra ondan tabletler yapılır}⁸³ ve ilâç olarak kullanılır.

Özel Nitelikleri: Akakyanın etkileri güçlüdür. Onun salgısı hoş kokulu, rengi siyaha çalan yeşil renkte ve reçinesi yoğundur.

Yapısı: Yıkanmış olan akakya ikinci derecede soğuk ve kurudur. Yıkanmamış akakya birinci derecede soğuktur ve kuruluğu üçüncü derecenin sınırları içindedir.

Etkileri: Akakya, kabız etkilidir; kanın akmasını engeller.

Süslenme: Tüyleri karartır ve kanı dindirir; cildin rengini güzelleştirir ve soğuktan oluşan çatlamalara yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar (Şişler): Bit otunda zikrettiğimiz bütün şişlere ve yaralara yararlıdır ve yumurta akıyla karıştırıldığında yanıklara ve sıcak şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: O, eklemlerin tutukluklarını, gevşekliğini giderir.

Baş Organları: Ağız yaralarına iyi gelir.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir ve onun daha ayrıntılı görmesini sağlar ve bu etki daha çok Mısır'da yetişen akakyada görülür. O, aynı zamanda, göz ağrısını teskin eder ve gözde görülen kızarıklık giderir. Göz preparatlarında bu drog yer alır.

Dışarı Atan Organlar: Ondan yakı yapılırsa veya cilt onunla ovulursa, içilen şeylerin dışarı atılmasını engeller. O, kanlı ishal ve bağırsaklardaki ülserlere iyi gelir ve rahimin akıntısını keser; makadın ve rahimin dışarı çıkmasına engel olur. Her ikisinin (anüs ve rahim) gevşekliğine de yararlıdır.

⁸³ { } arası T.M.'de yok.

İSKİL

(Ada Soğanı; *Urginea Indica*)

Genel Nitelikleri: O, demir soğanı diye adlandırılır. Çünkü onun ateşi kesen ve kuvvetli yakıcı özelliği vardır. Pişirildiği zaman gücünün azaldığını söylemişlerdir. Pişirilmiş olan ada soğanının rengi sarımsı beyazdır; kurumuş şeftaliye benzer. Ada soğanının katil denen bir cinsi vardır ve bazıları onu bulbus denen türü ile karıştırmışlardır. Bunlar farklı türlerdir.

Özel Nitelikleri: Ada soğanının üstü boynuzsu renktedir; lezzeti yakıcı acılıktadır.

Yapısı: Üçüncü derecenin sınırındadır.

Etkileri: Antienflamatuvar etkisi vardır; kanı ve diğer zararlı maddeleri dışarı çekme özelliğine sahiptir. O, yara yapıcı ve yakıcıdır. Yoğun bağırsak muhtevasını gücüyle yumuşatıp parçalamada etkilidir. Bu etkisi ısıtıcı etkisinden daha fazladır. Ada soğanından yapılan sirke, vücudu güçlendirir, ona zindelik verir ve sağlıklı kılar.

Süslenme: Siğile sürülürse, onu doker. Zeytinyağı ve çam sakızı ile yapılan terkip tüy çıkartır. Bu terkip saç dökülmesine karşı kullanılır. Özellikle soğanının iç kısmı bu amaçla kullanılır. Dalak şişkinliği olan kişi 40 gün haşlanmış ada soğanının suyunu içerse, yararlı olur denir. Bazıları bunun 41 gün olması gerektiğini söylerler. Bu terkip, su birikmesi olan hastalar ve sarılık için de yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Güçlü bir idrar söktürücüdür. İdrar zoruna iyi gelir ve regl kanını da söktürücüdür. Onun sirke ve şurubu da aynı etkiye sahiptir. Ada soğanı, rahimin boğulmasına (abortus) iyidir, aynı zamanda, sirkesi ağır hıltların atılmasında yararlı olur.⁸⁴ Ayklanmış ada soğanı, kendisinin sekiz misli⁸⁵ tuzla karıştırılır, aç karnına 2 mis-kal⁸⁶ içilir. Bu terkip ağzın hıltlarının atılmasını sağlar; onları temizler; aynı zamanda, gevşeklik yapar. Onun tohumu dövülüp, kuru bir kapta toz hâline getirilir; o balla karıştırılıp, yapıyı tabii hâle getirir; tutulan gereksiz maddelerin dışarı atılmasını sağlar; kabızlığı giderir. Onun

⁸⁴ "histeriye karşı iyidir."T.M.

⁸⁵ "altı misli" T.M.

⁸⁶ "1,5" T.M.

makad ve rahim ağrılarına yararı vardır ve bağırsak sancılarına çok iyi gelir.

Hummalar: Onun sirkesi, kronik ateşli nöbetlere iyi gelir.

Zehirlenme: Eğer o kapı üzerine asılacak olursa, yılan, akrep ve diğer zararlı, zehirli böceklerin eve girmesini engeller ve fareleri öldürür. Sirkeyle kaynatılıp hazırlanan ilaçla yılan sokmuş kişinin vücudu ovulursa, panzehir niteliği taşır. Ada soğanından yapılan sirke, cildin rengini güzelleştirir.

Cerahat ve Yaralar: Yüzeyde olan (ciltte olan) yaraları etkiler, ancak organlarda olan yaralara pek olumlu etkisi yoktur; bu tip yaraları açar, azdırır.

Hareket Organları: Sinirler üzerinde hafif uyarıcı etkileri vardır. Ancak sinirsel ağrılara, eklemlere, felçlere, kadınların kanallarına ve siyatik üzerinde olumlu etkisi vardır. Aynı zamanda, özellikle erimiş ve şurup hâlinde olanı etkilidir.

Baş Organları: Sara ve melânkoli üzerinde etkilidir. Diş etlerini ve sallanan dişleri pekiştirir. Ağız kokusunu giderir.

Göz Organları: Ada soğanı yenirse, görme keskinleşir, güçlenir.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım, öksürük ve sesin kalınlaşmasına yararlı olur. Bunun için balla karıştırılıp, ondan 3 kırat⁸⁷ içilir. Boğaz hastalıklarına iyi gelir; boğazı güçlendirir, sağlamlaştırır, ona yararlıdır.

Beslenme Organları: Dalağın yoğunlaşmasına iyi gelir; mideyi ve sindirimi güçlendirir, geçirme ve besinlerin ağıza gelmesine karşı yararlıdır. Aynı zamanda olumlu etki yapar.

Bedeli: Ada soğanının muadillerinden biri yabanî kimyon veya üç katı azak eriği ve hammamedir.

EZHAR ve FUKAHE

(Sakal Otu, Kan Dindiren; Andropogon Muricatus)

Genel Nitelikleri: Onun Arap'taki [türü] güzel kokuludur ve diğer türü çalı şeklindedir ve bunun bir kısmı ince ve sert yapılı ve bazıları

⁸⁷ "9 kırat" T.M.

kalındır ve yumuşak yapılı olup, kokusuzdur.⁸⁸ [Dioscorides] sakal otunun iki çeşidi olduğunu söyler. Bunlardan birinin meyvası yoktur; diğerinin meyvası siyahtır.

Özel Nitelikleri: Sakal otunun Arabîsi daha iyi ve kalitelidir. Bu tür kırmızıdır; güzel ve keskin kokuludur. Bu türün çiçekleri olgunlaşınca mora döner. Onun ince dalları vardır. Güzel kokusu, elde ovalanınca çıkardığı kokuya benzer bir koku verir. Onun daha çok çiçeği, dalları ve kökleri yararlıdır. Kökü kuvvetli kabız yapar ve dilde yakıcı ve zıt etkiler oluşturur.

Yapısı: Çalı türünde olanın soğuk kuvveti vardır. İbn-i Cerih'e göre, bütün türleri soğuktur ve kökü şiddetli kabız yapar ve çiçeği hafif ısıtıcı özellik taşır. Çiçeğin kabız etkisi ısıtıcı etkisinden daha azdır. Arabî türü, yapı olarak sıcaktır ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Sakal otunun kabız etkisinden dolayı herhangi bir organ-da kanama olduğunda, çiçeği onu durdurur. Sakal otunun yağında bile bu etki görülür. Kökünün kabız gücü daha fazladır. İshali önler, yapıyı kabız eder. Sakal otu maddeyi olgunlaştırıp, yumuşatır ve damarları açar; kanı ve özellikle rahim ağrılarını giderir; gazları giderir. Gazın ve kötü kokuların atılmasını sağlar.

Cerihat ve Yaralar: Sakal otunun yağı uyuza, kaşıntıya iyi gelir; hattâ hayvanların kaşıntılarına bile iyi gelir.

Şişler (İltihaplı Yumuşak Şişler): Sakal otunun yakısı veya lapası şişlere iyi gelir ve şurubu içteki (karın bölgesindeki) yaralara yararlıdır. O, karın organlarındaki⁸⁹ soğuk şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Kaslara yararlıdır ve kas spazmlarını ve kramp- larını giderir. 4 miskal biber ve onun yağı karıştırılıp içilirse, ağrı ve sıkıntıları giderir.

Baş Organları: Özellikle Acem türü başa ağırlık verir; lakin onun dalları, kalın olanlarının tohumu, uyku (narkotik) ve ağırlık verir (se-datif). Bitkinin bütün türleri diş etlerini güçlendirir ve rutubeti gide- rir. Bitkinin çiçeği başı rahatlatır.

⁸⁸ "Eldeki mevcut *Kânûn* nüshalarından bir kısmında Arabî, bir kısmında Acemî türü geç- mektedir. Önce Arabî'yi, sonra Acemî'yi kullanmanın daha uygun olduğu kanaatinde- yim." T.M.

⁸⁹ "bağırsaklardaki" T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğer ağrısına iyi gelir. Sakal otunun çiçeği burun kanamasına iyi gelir.

Beslenme Organları: Bu bitkinin kökü midneyi kuvvetlendirir; iştihayı artırır, kusmayı önler; özellikle 1 miskal alınır ve biberle birlikte alınır, bu etkiyi yapar. Bitkinin çiçekleri mide ağrılarını giderir ve mide şişlerine ve karaciğer şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bu bitki, özellikle rahimin ağzına iyi gelir ve eğer pişmiş bitkinin üzerine oturulursa, sıcak rahim şişlerine iyi gelir. Aynı zamanda, eğer o rahim içine damlatılırsa veya tohumları kaynatılıp buharları rahime buhar şeklinde tatbik edilirse, aynı şikâyet için yararlıdır. Bütün sakal otlarının çaluları, dalları, kadınlardaki kanamayı keser. Onun çiçekleri, böbrek ağrılarına iyi gelir ve kanamayı önler. Sakal otunun köklerinden elde edilen şuruptan 1 miskali biberle karıştırılırsa, vücutta su toplanmasına iyi gelir. Onun çiçekleri makaddaki şişlere iyi gelir.

Zehirlenme: Sakal otunun kalın dallı cinsinin köke yakın yapraklarından taze iken toplanıp zehirli böceklerin soktuğu yere yakı gibi tatbik edilirse, yararlı olur.

ASARUN

(Yabanî Nardin, Kedi Otu; *Valeriana wallichii*)

Genel Nitelikleri: Ot cinsi bitki olup, {Çin'de yetişir}.⁹⁰ Tohumu çoktur ve kökleri kalındır; eğri büğrüdür; ayrık otu denen bitki gibi güzel kokuludur; dilde yakıcı, dalayıcı bir etki yapar. Çiçekleri köküne yakın yapraklar arasından çıkar. Çiçeğin rengi ban otu gibi mordur ve kökleri diğer kısımlarına nisbetle daha etkili olduğundan⁹¹ köklerinin kullanılması tercih edilir. Yabanî nardin ve azak eriği etkisine sahiptir, fakat kökleri ondan daha kuvvetlidir.⁹²

Özel Nitelikleri: Yabanî nardinin iyisi ve tıbben faydalısı, kokusu güzel ve keskin olanıdır.

⁹⁰ { } arası T.M.'de yok.

⁹¹ "hekimlerce" T.M.

⁹² "Baskı nüshalarda yabanî nardin Çin'den gelir, diye kayıt vardır. Diğer nüshalarda bu kayıt yoktur. Diğerlerinde, Afrika veya Avrupa'da toplandığı ve iyisinin Kuzey Batı Afrika'dan, Cezayir denen yöreden geldiği yazılıdır." T.M.

Yapısı: Yabanî nardin üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Bazıları, onun kuruluşunun sıcaklığından daha az olduğunu söylerler.

Etkileri: Bu bitki, açıcı etkiye sahiptir ve karın bölgesindeki ağrıları teskin eder. Özellikle doluluk bölümünde açıklanacak olan konular üzerinde bu etki fazlasıyla görülür. Onun yumuşatıcı ve çözücü etkileri vardır. Soğuk organları ısıtır ve akışkanlığı artırır.

Hareket Organları: Kadınların kanallarını açmada {daha önceki sayfalarda görülen ağrılarda yararlıdır ve özellikle doluluk (istiska) kısmında ele alınan şiddetli susuzluğa iyi gelir.}⁹³

Göz Organları: Korneanın sertleşmesinde yararlıdır.⁹⁴

Beslenme Organları:⁹⁵ Bunun için şöyle bir terkip hazırlanır: Ondan 3 miskal alınıp, (yaklaşık 2 kg) sıvı (su veya meyva suyu) içinde 2 ay kadar bekletilir, sonra su süzülür ve sarılık ve doluluk için kullanılır. Ateşli hastalıklara iyi gelir. Dalağın sertliğini giderir.

Dışarı Atan Organlar: Bu bitkinin diüretik etkisi vardır; mesaneyi güçlendirir ve bağırsakları temizlemede iyidir. Onun şurubundan 7 miskali balla karıştırılırsa, meniyi artırır.

ANZARUT, ENZERUT (Geven; *Astragalus sarcocolla*)

Genel Nitelikleri: Anzarut, dikenli bir ağacın zamkudur ve acı lezzetlidir.

Özel Nitelikleri: Onun iyi türü sarıya çalan renkte olup, günlük zamkına benzer.

Yapısı: Bazıları (bazı hekimler), onun ikinci derecede sıcak, birinci derecede kuru olduğunu söylediler. İbn-i Ceric, bunun Farsça adının verducan olduğunu ve onun cidden sıcak olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onun özelliği yapışkanlığıdır, fakat şişlerde iltihap toplanmasını ve doku oluşumunu sağlar. Anzarutta yara kapatıcı, kesik yerleri birleştirme gücü vardır. Bundan dolayı, yaraları ve kesiklerin kaynamasını sağlar. Anzarutta acılık gücü vardır. Dolayısıyla, kıvamı sağlama ve ayırıştırma, çözme gücü vardır.

⁹³ { } arası T.M.'de yok. "siyatige ve müzmin kalça ağrılarına iyi gelir."T.M.

⁹⁴ "Ameliyatlarda saydam tabaka ortaya çıkar."T.M.

⁹⁵ "Karaciğerin kanallarının doluluğuna cidden iyi gelir ve karaciğerin sertleşmesine çok etkilidir."T.M

Süslenme: Özellikle, bunu içmeyi alışkanlık hâline getirenlerin saçlarının döküldüğü söylenir.

Cerahat ve Yaralar (Şişler): Ölü, cerahatli dokuları döker, böylece iltihaplı yaraların ve şişlerin iyileşmesini sağlar. Yara yerine onun kökü tatbik edildiğinde, o yerdeki cerahatleri, yaraları kurutur.⁹⁶ Ayrıca, yerinden oynamış eklemleri de pekiştirir, düzelmesini sağlar.

Baş Organları: Kulak İltihabı, yaraları olan hastalara balla fitil hazırlanır ve anzaruta da bulanır ve fitil kulağa sokulur. Böylece, kulak ağrısı birkaç gün içinde iyi olur.

Göz Organları: Anzarut, göz ağrısına, özellikle çapağa ve aynı zamanda, göz nezlesine iyi gelir. Eşek sütüyle terbiye edilmiş anzarut,⁹⁷ göze batan cisimlerin dışarı atılmasında kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Balgam karakterindeki maddelerin atılmasında ve özellikle kalça kemikleri ve eklemler üzerinde etkilidir.⁹⁸

EBHEL, ÜBHEL

(Ardıç; *Juniperus communis*)

Genel Nitelikleri: Ardıç ağacıdır. Onun küçük ve büyük olmak üzere iki grubu vardır. Bunların ikisi de {Rum illerinden gelir}.⁹⁹ Onlar muşmulaya benzer. Keskin ve güzel kokusu vardır.

Servi yaprağı gibidir; çok dikenlidir; kökleri fazla, fakat kısa gövdelidir. Diğeri ilgın gibidir; tadı servininki gibidir ve bu ikincisinin kuruluşu daha fazla, sıcaklığı daha azdır ve ondan alındığında tarçın onun yerine geçebilir. Bu türün bir kısmı iki kısım tarçın yerine geçer.

Yapısı: Bazı hekimler, ardıcın meyvasının ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylerler.

Etkileri: Ardıç, şiddetli çözücüdür ve kurutucudur; yakıcı etkisi vardır. Yakıcı etkisiyle kurutucudur. Onda kuvvetli kabız etkisi vardır; ısıtıcı ve ferahlatıcı yağ terkiplerinden konur, dâhil edilir ve ekseriya sıkılarak elde edilen yağlara katılır.

⁹⁶ “Yeni açılan yaraları çabuk iyileştirir.” T.M.

⁹⁷ “bu amaçla kullanılır.” T.M.

⁹⁸ “Kıkırdak dokularda oluşan sıvılar üzerinde çok etkilidir. Anzarutun dozu 1 dirhemdir ve anzarutun içilecek hâle getirilmesi, tabiplerin tarifine göre, benekli eğrelti ile yapılır.” T.M.

⁹⁹ T.M.’de yok.

Cerahat ve Yaralar: Yenirse, kaşıntıya yararlıdır ve balla birlikte alınırsa, eski, geçmeyen yaralara iyi gelir. Saiye denen uçuğu engeller ve organları karartan gangrenleşmiş yaraları da tedavi eder. Ancak o yaralara yakı hâlinde vurulur ve ancak yapışkan ve kuruluğundan, şiddetli sıcak olduğundan onları olgunlaştırmaz, muhtemelen kurur.¹⁰⁰

Baş Organları: Derin bir tavada çözücü yağlarla ardıç meyvaları kararınca kadar kaynatılsın. O, kulağı sağır olanların kulağına damlatılırsa, iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Ayrıca, ardıç meyvalarının şurubunu kanama geçiren hamile kadınlar içse, çocuğunu düşürür. Eğer ardıç meyvasından fitil yapılsa veya [ardıç meyvalarının] yağı çıkarılıp kullanılırsa (makada sokulsa), aynı şikâyeteye iyi gelir.¹⁰¹

ÜŞNET

(Meşe Yosunu; *Parmelia perlata*)

Genel Nitelikleri: Yosun, yumuşak ve ince kabukludur. Palamut, çam ve ceviz ağaçlarının üzerine sarılır. Bazıları, onun Hint'ten ve Çin'den getirildiğini söylerler.¹⁰²

Özel Nitelikleri: Onlardan beyaz yosun iyidir, siyah olan iyi değildir. Dioscorides, iyi yosunun çamın üzerinde olduğunu söylemiştir. Daha sonra ceviz ağacının üzerinde olanın iyi olduğu kaydedildi. Bunların içinde en iyi ve güzel kokulu olanı açık maviye çalan beyaz renkte olanıdır.

Yapısı: Onda az miktarda soğukluk vardır, bu ılık suyun serinliği gibidir; normal kabız etkisi vardır. Bir grup [hekim] onun için birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kuru olduğunu söylerler. Birçoğu da, çok kuru yapıda olduğunu söylerler.¹⁰³

¹⁰⁰ "İltihabı toplayıcı özelliği yoktur."T.M.

¹⁰¹ "veya yakılarak dumanından tütsü yapılsa. Bedeli: Ardıç meyvesinin muadili, eşit miktarda Seylan tarçını veya sıvı cevizidir."T.M.

¹⁰² "ki bu doğrudur."T.M.

¹⁰³ Bu fikir ayrılıkları üşnetin bulunduğu ağacın kabuklarının yapısından kaynaklanır. Üşnetin tabiatının, bulunduğu ağacın kabukları yapısında olduğu düşünülür. *Kânûn*'un yazarı, yosun hakkında değişik fikir ve düşüncelerin olduğunu belirtmek için bunları yazdı."T.M.

Etkileri: Yosunun kabız, çözme, uyuşturma ve yumuşatma gücü vardır. Özellikle, çam ağacından alınan yosunun kabız etkisi mutedildir. Palamuttan elde edilen yosun, tıkanıklıkları açar; gevşek ve pörsümüş dokuları sıkıştırır.

Şişler ve İltihaplı Şişler: Ateşli şişler ve iltihaplı yumuşak şişler üzerine yosun uygulandığında onların yangısını alır, teskin eder; sertliğini giderir; etli şişleri rahatlatır; hafifletir, yok eder.

Hareket Organları: Eklemelerdeki tutukluğu gidermek için hazırlanan yağlı terkiplere konursa, sertliği çözer ve giderir. Aynı etkiyi pişmiş yosun da gösterir.

Baş Organları: Şarap içine konan yosun, sakinleştirici ve uyku verici etki yapar.

Göz Organları: Görmeye parlaklık ve canlılık kazandırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalp çarpıntısına, taşikardiye iyi gelir, yararlıdır.

Beslenme Organları: Kusmayı önler; midayı güçlendirir. Çeken (kabız eden) şarap içinde bekletilmiş yosun, gazları giderir. Karaciğer ağrılarına ve zaafına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahimin tıkanık kanallarını açar. Eğer yosunla hazırlanan su banyosuna oturulursa, rahim ağrılarına iyi gelir; regl söktürücüdür.

Bedeli: Yosunun muadili, bire bir oranında yabancı kimyondur.

AZFARÜT-TİB

(Şeytantırnağı; Trombus sps)

Genel Nitelikleri: Bu bitki parçalıdır, her parçası tırnağa benzer.¹⁰⁴ Dioscorides, onun Hint denizinde bir adada bulunan bir cins sedefin kabuğu olduğunu söylemiştir.¹⁰⁵ {Onda sünbül oluşmuştur.}¹⁰⁶ İki çeşidi vardır. Kızıl Deniz'deki (Süveyş Körfezi) ve Babil cinsi. Babil cinsi siyah ve sarıdır. Her ikisinin de güzel kokusu vardır. Kanaatimce, Süveyş Denizi'nde olana Kureyşiye adı verilir. Bu cinsin ete ve deriye yapışık olduğu söylenir. Muhtemelen, bu cinsin bir kısmı da Cidde'den gelir ve bu ilâç olarak kullanılır. Temizleyici ve güzelleştirici özelliği vardır.

¹⁰⁴ "Ateşte yakılarak, tütsü şeklinde kullanılır."T.M.

¹⁰⁵ "Bu sedef, sakı parçası gibi serttir; inci sedefi gibi berrak ve düzgün değildir."T.M.

¹⁰⁶ { } arası T.M.'de yok.

Özel Nitelikleri: Bunun iyisi, beyaza yakın renkte olup, Kılmız bölgesi (Süveyş Körfezi), Yemen ve Bahreyn bölgesinde olanıdır. Ancak, Babil’de olanlar siyahtır ve pek küçüktür. Aktarlar bunların iyisinin Bahreyn bölgesinden gelen olduğunu söylerler. Sonra Mekke ve Cidde’ninki iyidir. Muhtemelen Abadan yöresinde az olur.¹⁰⁷

Yapısı: Onun mizacı, ikinci derecede sıcak ve kurudur. Kuruluşunun üçüncü dereceye yakın olduğu söylenir.

Etkileri: Yumuşaktır; sert maddeleri yumuşatıcıdır.

Baş Organları: Onun dumanları, buharları, tutsüsü saraya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Buharları isteri ve rahim tıkanıklıklarına iyidir.¹⁰⁸ Eğer sirke şeklindeki şurubu içilirse, karın ve onun cinsinden kısımları yakar.¹⁰⁹

ENFAHA

(Memede Olan Hayvanların Midesindeki Süt;
rehnet;congulum pitua)

Genel Nitelikleri: Bu drogun çeşidi elde edilen hayvanın çeşidine göre değişir. Bunlar aşağıda yeri geldikçe verilecektir.

Özel Nitelikleri: Bunlardan hepsinin içinde en iyisi ve en faydalısı tavşandan elde edilir. Bütün bunların hepsi sıcak, kuru ve ateşli olur.

Etkileri: Donmuş kanı ve kesilmiş veya ekşimiş sütü ve sertleşmiş hıltları eritip çözer; normal olanları dondurup katılaştırır. Bu maddelerin hepsinde, parçalanmış gücü vardır ve her türlü akışı engeller. Kadınlarda olan akıntıyı engeller; hepsi yumuşatıcıdır. Onun kurutuculuğundan şüphe yoktur. Galenos (Calinus), kabız etki gereken yerde ben onu kullandım, demiştir.

Baş Organları: Bütün cinslerinden eğer içilirse, saraya iyi gelir. Özellikle de kufi denen bir deniz hayvanınıninki çok yararlıdır; Rum denizinde yaşar.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerdeki donmuş kanı eritip çözer, pıhtılaşmış kanı eritip, yok eder, atar.

Beslenme Organları: Çözölmüş süt, mideye iyi gelir, ancak eğer onun sirkesiyle içilirse, midedeki pıhtılaşmış kanı çözer.

¹⁰⁷ “ancak onlar da iyi ve kalitelidir.”T.M.

¹⁰⁸ “Temizleyici olarak kullanılır; hekim Bolus’a göre.”T.M.

¹⁰⁹ “Sindirim sistemine uyarıcı etki yapar. Bu etki herhangi bir türe özgü değildir.”T.M.

Dışarı Atan Organlar: Kadınlar regl döneminden sonra bu ilâcı kullanırlarsa, hamile kalmalarına sebep olur; ancak içerlerse, hamile kalmalarını engeller. O, rahmin tıkanıklığına yararlıdır ve özellikle kufi denen hayvandan elde edilenin rahim ağrılarına yararı vardır. Onun bağırsak yaralarına da yararı vardır ve özellikle taylaunkinin yaralara çok olumlu etkisi vardır.

Zehirlenme: Bunun bazı çeşitlerinin panzehir etkisi vardır ve baldıran otu zehirine karşı etkilidir ve ona uygundur. Bunun için keçi yavrusunun ve aynı şekilde antilop yavrusu dişisi ve yavrusunun ve de erkek kuzunun [midesindeki süt] baldıran otu zehirine karşı etkilidir ve bütün bunlar zehirli hayvan sokmalarına karşı da etkilidir. 1/6 dirhem içilir. Onun şurubunun ağırlığı 10 kıratır.¹¹⁰ O, kaynatıldıktan sonra 2/3'ü uçan bir nevi şurup çeşitidir ve [bu madde] sütleğen otu çiçekleriyle birlikte panzehirdir.

EMLEC-AMLEC

(Helile Meyvası; *Embllica officinalis*)¹¹¹

Genel Nitelikleri: Helile ağacı meyvasıdır; boyacılıkta kullanılır.¹¹² Koyulaşmış öz suyu helilenin öz suyundan daha zayıftır, fakat onun gösterdiği etkiyi gösterir. Helilenin meyvası muamele edilip, terkip hâline getirilir; buna şir-i emlec denir.

Yapısı: Yahudi kavmine göre, helilenin meyvasının mizacı sıcaktır. Aynı kavmin birçok hekimine göre, ikinci derecede soğuktur. Doğu Hindistanlılara göre, onda ısıtıcı etki vardır. Doğru olan, onun kuru ve az miktarda soğuk olduğudur.

Etkileri: Kanın hararetini yatıştırır.

Süslenme: Saç köklerini güçlendirir ve kılları siyahlaştırır.

Hareket Organları: Sinirler üzerinde gerçekten etkilidir ve eklem-lere de yararlıdır.

Göz Organları: Gözleri kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi, hâfızayı ve zekâyı güçlendirir.

¹¹⁰ "10 kıratından az olur."T.M.

¹¹¹ "Bu, mirbah diye bilinir. Helileden daha zayıftır. Onun koyulaşmış öz suyu kullanılır." T.M.

¹¹² "Hindistan civarından gelen ve o yörede yetişen bir drogdur."T.M.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir; kusma ve yanmayı giderir; iştihayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Mideyi güçlendirir ve cinsel gücü de artırır. Bazılarına göre, karnı tutar (kabızlık yapar), fakat onun koyu öz suyunun karın üzerinde yumuşatıcı etkisi vardır. Onun başka organlarda da yumuşatıcı etkisi vardır. O, basur memelerine iyi gelir.

UKHUVAN

(Papatya, Köpek Papatyası; *Pyrethrum parthenium*)

Genel Nitelikleri: Onun beyaz ve sarı türü vardır. Beyaz olanı daha kuvvetlidir. İnce dal şeklinde gövdesi ve dalları üzerinde sarı sakız çiçeğine benzeyen çiçek yaprakları olan beyaz çiçekleri vardır; güzel kokulu ve lezzetlidir. Dioscorides, bazılarının amoryon veya kurmiyun, bazılarının da arkasmun adını verdiklerini söylemiştir. Onun yaprakları kişniş yapraklarına benzer. Çiçekleri beyaz olan yuvarlaktır ve ortası sarıdır ve ağır bir kokusu vardır; tadı acıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: [Bitkinin] ısıtıcı, olgunlaştırıcı ve tıkanıklıkları açıcı etkisi vardır. Kırmızı papatyanın kabız etkisi vardır; akıcı bütün maddeleri engeller. Ayrıca çözücü etkisi de vardır. Ekseriya onun kabız etkisi kurutma şeklindedir. [Papatya] kanın akışını sağlar, kolaylaştırır ve aynı zamanda, onun yağı yumuşatıcıdır ve kanalları açar; sürüldüğü yerleri yumuşatır.

Baş Organları: Eğer ağızda çiğnenirse, uyku verir ve yağı kulak ağrılarına yararlıdır.

Hareket Organları: O, sinirlere yararlıdır. Eğer pişmiş papatya ile yün ıslatılıp, ağrıyan yerlerin üzerine konursa, [eklemdeki] ağrıyı geçirir.

Şişler:¹¹³ [Şişlere ve iltihaplı şişlere] iyi gelir. Midedeki sıcak şişleri ve oradaki pıhtılaşmış kanı çözer ve soğuk şişlere yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Nasırlara yararlı olur ve kuru, kötü ve irinli yaralara, sinir¹¹⁴ iltihaplarına da iyi gelir.

¹¹³ "Allah'ın izniyle" T.M.

¹¹⁴ "eklem" T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer sekincebin (bal+sirke karışımı) tuzla birlikte içilirse, astıma küsküt (bağboğan) şurubu gibi yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide ağzına zararlıdır; eritici, çözücü etkisinden dolayı, midede olan rutubeti kurutur; oradaki kan pıhtısını çözerek, giderir.

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetli söktürücüdür. Mesanedeki kanı çözer, eritir ve taşı kırar, parçalar. Eğer çiçeğinin şurubu ile birlikte içilirse, taşları düşürür. Regl kanını ve idrarı söktürür; aynı zamanda, yağı ile ovulursa, güçlü bir söküp atma gücü gösterir. Aynı şekilde, onun yağı ile ovulunca, rahimin sertliğini giderir ve rahimin kanallarını açar. Ballı sirkeyle birlikte küsküt şurubu gibi içilirse, kara saf-rayı ve balgamı atar. Makattaki sert ve sıcak şişleri giderir; basurları açar ve o ve yağı fıtık ameliyatından sonra yapılan tedavide kullanılır. Kulunç ve mesane ağrılarına ve dalağın sert urlarına yararlı olur.

AZERYUN

(Şakayık; *Helianthus annuus*)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri (Süslenme): Saçkıran için, dövülerek sirkeyle karıştırılıp, tatbik edilirse, yararlı olur.

Hareket Organları: Sirkeyle birlikte siyatige iyi gelir ve kadınların kanallarını açar.

Dışarı Atan Organlar: Dioscorides, dağ şakayıkını kadınlar sürünseler veya hazırlayıp kullansalar, eğer hamile iseler, çocuk düşer, demiştir.

Zehirlenme: Şakayık, bütün zehirlere iyi gelir ve özellikle zehirli hayvan sokmalarına iyi gelir.¹¹⁵

ASTAREK

(Günlük, Sığla; *Styrax officinalis*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun günlüğün bir çeşidi olduğunu söylemiştir ve bazıları da, zeytin ağacının zamkı olduğunu söylemişlerdir. Günlüğün buharı (tütsüsü) reçine ile aynı amaçla kullanılır.

¹¹⁵ "Galen buna şahitlik etmiştir."T.M.

Özel Nitelikleri: Keskin ve güzel kokulu olan, aynı zamanda iyi ve kalitelidir. Dioscorides, onun içinde parlak, kahverengi reçineye benzer, yağlı bir madde bulunduğunu söylemiştir. Onun kısımları beyaza çalan renktedir; güzel kokuludur ve kokusu uzun zaman kalıcıdır ve eğer böyle olursa, rutubet yapar, bal gibi. Onun yüzeyinde yuvarlak, bilye gibi parçacıklar vardır. Ondan Arap zamkına benzer bir zamk alınır. Onun saf olanının renk ve kokusu sarı zamka benzer ve “*onda zamk vardır*” denir. Bir grup insan da, ondan yağ ve mum elde ettiklerini ve onların günlükle karışık olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: O, üçüncü derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

Hareket Organları: Yorgunluk giderici ilaçların terkbine girer.

Baş Organları: Başa ağırlık ve sersemlik verir, fakat nezle ve gribe iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe iyi gelir; ses kısıklığını giderir; sesi rahatlatır.

Dışarı Atan Organlar: Yağı, rahimdeki sertlik ve tıkanıklığa iyi gelir; regl kanını söktürür ve rahmi açar. Eğer katran ile birlikte yutulursa, mizacı yumuşatır.¹¹⁶

İSMED

(Antimon, Sürme Taşı; Stibium antimonium)

Genel Nitelikleri:¹¹⁷ Öldürücü bir yapıya sahiptir. Antimonun öldürücü etkisini önleyecek diğer maddelerle karıştırılmadıkça kullanılması doğru değildir. O, kırmızı kurşun gibi güçlüdür.¹¹⁸

Özel Nitelikleri: Antimonun iyisi, tahta gibi olur ve¹¹⁹ yabancı maddelerle karışmamıştır. Ovalandığında çok çabuk kırılır.

Yapısı: O, birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur. Bu kuruluk kırmızı zacin kuruluşundan daha fazladır.

Etkileri: Kurutucu ve bozucu etkisi vardır, ancak yakıcı etkisi yoktur.

¹¹⁶ “bağırsak muhtevasını yumuşatır.”T.M.

¹¹⁷ “O, madensel bir maddedir”T.M.

¹¹⁸ “Onun gibi soğuk ve kurudur.”T.M.

¹¹⁹ “tozlu ve kirli”T.M.

Cerihat ve Yaralar: Yaralara iyi gelir. Et uzamasını önler; taze yağla karıştırılıp, yanıklar üzerine sürülürse, iyi gelir. Ayrıca, üstübec ile karıştırılıp sürülürse, yara olmasını engeller.

Baş Organları: Beyin zarında (dura mater) olan kanamaları engeller.

Göz Organları: Gözlerin sağlığını korur; onların yaralarını giderir, iyi eder.¹²⁰

Bedeli: Antimon yerine yanmış kurşun kullanılır.¹²¹

AĞLACUN

(Peygamber Ağacı; Aquilarie agallocha)

Genel Nitelikleri: Peygamber ağacı, Hindistan ve Batı ülkelerinden gelmiştir; serttir. Mermere benzer; benekli olur; onun kabuğu güzel kokuludur; kabuğu rengârenk bezenmiştir.

Süslenme: Eğer bu ilâç çiğnenirse veya pişirilip, gargara yapılırsa, ağızdaki kötü kokuya iyi gelir. Bu ilâçla losyon yapıp, bütün vücuda sürüldüğünde, bedenin güzel kokmasını sağlar. Bazen de onun yağı tütsü şeklinde kullanılır.

Beslenme Organları: Bu ilâcın kökünden 1 miskal içilince, mide zaafını önler ve salgılamayı düzenler; karaciğer ve böğür ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun şurubu, bağırsak yaralarına ve kolite iyi gelir.¹²²

AFTIMON

(Küsküt, Cinsaç; Cuscuta epithymum)

Genel Nitelikleri: Tohumları, çiçekleri ve küçük dalları olan bir bitkidir. Yendiğinde fevkalâde yakıcıdır. Kırmızı tohumları, yabani

¹²⁰ "Gözde oluşan çapaklanmayı tedavi eder. Buruna fitil yapılırsa, kan dindirici etki gösterir."T.M.

¹²¹ "İsmed yerine nuhas (bakır) kullanılabilir. Bakır iki çeşittir. Kırmızı olanına bakır, sarı olanına pirinç denir, Aynı şekilde, rasas (kurşun) da iki çeşittir. Beyazına kalay, siyahına Arapça anuk veya esrib denir. Türkçe adı ise, kurşundur. Bütün bu metallerin yakılmış, erimiş olanları, ismedin muadili sayılırlar. Yakma işlemi ile ilgili bölümde anlatılacaktır." T.M.

¹²² "Bu amaçla rektal yoldan kullanılır."T.M.

kekik gibi kuvvetlidir, lâkin, yabanî kekik ondan daha zayıf etkiye sahiptir. Onun yabanî kekik cinsinden olduğu da söylenir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, Akriti veya Kıbrıs¹²³ tarafından gele-nidir, kırmızıya çalanıdır. Rengi ne kadar kırmızıya yakın olursa, o kadar kaliteli olur.

Yapısı: Galen'e göre, üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Hüneyn [b. İshak] üçüncü derecede kuru ve birinci derecenin sınırında sıcaktır, demiştir.

Etkileri: Nefesi rahatlatır; nefes darlığı ve nefes almaya ve ayrıca sevdavî hastalıklara iyi gelir.

Hareket Organları: Kasılma ve kramplara yararlıdır.

Baş Organları: Melankoli ve saraya iyi gelir.

Beslenme Organları: Aşırı safravî mizaçlı olanlara bulantı ve sıkıntı verir ve kusturur; susuzluk hissi verir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsaçı şurubu 4 dirhem içilir. Bal ve tuzla karıştırılıp içilirse, güçlü şekilde kara safra atar; aynı zamanda, balgamı atıcı etkisi de vardır. O, tek başına 2 dirhem şurubundan içilir. Eğer kaynatılıp içilecekse, 4 dirheme çıkarılır. Onu badem yağı ile karıştırmak daha uygun olur ve bunu kaynatmak gerekir.¹²⁴

USTUHÜDÜS

(Lavanta, Karabaş; Lavandula stoechas)

Genel Nitelikleri: Arpa gibi bir bitkidir; kırmızı tüylü, küçük tanele-ri vardır. Yaprakları ve dalları küsküt (cinsaçı) gibi toprak renginde-dir. Dalları üzerinde yaprakları vardır; onların üzerinde tomurcukları yoktur; yakıcı ve hafif sıcaktır. Lavanta, yapı olarak mürekkeptir. Madenî olan kısmı soğuk, diğerleri sıcaktır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Eritici, çözücüdür. Keskinliği ile yumuşatır ve aynı za-manda şurubu tıkanmaya engel olur; onları açar ve akışkanlaştırır. Aynı zamanda kabız etkisi vardır. Bedeni ve iç organları takviye eder ve ufûneti engeller.

¹²³ "Suriye" T.M.

¹²⁴ "Şöyle ki, terkinin diğer maddeleri kaynatılırken, kaynamış aftimon bunlara ilâve edilir. Dozu, yukarıda verildiği gibi, sade olarak 4 dirhemdir ve dirhem miskal yerine kullanılmıştır." T.M.

Hareket Organları: Pişmişi, mafsal ağrılarını teskin eder ve kaburga ağrılarına iyi gelir. Onun şurubu sinirlerde soğuktan oluşan rahatsızlıklara diğer ilâçlardan daha etkilidir. Özellikle, sinirlerde¹²⁵ ve onların soğuktan olan hastalıklarında kullanılması yararlı olur.

Baş Organları: Melankoli ve saraya yararlıdır.

Beslenme Organları: Sıfravî mizahta olanlara bulantı verir, kusurur.

Dışarı Atan Organlar: İdrar organlarını güçlendirir; balgam ve sevdanın (kara safra) atılmasını kolaylaştırır. Galen, bunu zikretmemiştir. Onun saf şurubundan 12 kusuradır.¹²⁶ O, ballı sirke ve tuzlu bir şeyle içilir.

UŞAK

(Amonyak zamkı; Gum ammoniac)

Genel Nitelikleri: O, tarsus denen bitkinin zamkıdır. Tarsus bitkisi-ne ezak-ı zeheb de denir. Çünkü kâğıt, bez gibi üzerine yazı yazılacak şeyler bununla sıvanır.¹²⁷

Yapısı: İkinci derecede sıcak, birinci derecede kurudur.

Etkileri: Çözücü ve kurutucu etkisi fazladır. Yumuşatıcı etkisi ile damar ağzlarını açarak, kanın akışını mümkün hâle getirir. İshal yapıcı maddelerin terkiğine girer. Onun çekici ve yumuşatıcı etkisi vardır.

Şişler (İltihaplı Şişler): Sirkcyle ve natrunla birlikte hâricen kullanıldığında, sıracaya, sertliğe ve kelliğe iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Akciğer cerahatleri ve bütün kötü huylu ularlar için yararlıdır ve sağlıklı doku oluşmasını sağlar.

Hareket Organları: Kadınların kanallarının ağrısına iyi gelir ve taşların verdiği ağrıya ve mafsal sertleşmesine bal veya arpa suyu ile karıştırılmak suretiyle kullanıldığında iyi gelir. Eğer bal ve ziftle yakı yapılırsa, eklemelerin kemikleşmesini çözer ve eğer sirke ve kil ve kına yağı ile karıştırılırsa, yorgunluk ve hâlsizliğe iyi gelir.

¹²⁵ “kaburgaların zaafı”T.M.

¹²⁶ “1 kusura, 10 dirhemdir.”T.M.

¹²⁷ “Tarsus, havuç gibi köklü bir bitkidir ve sakıza uşak da denir.”T.M.

Göz Organları: Göz kapaklarının sertliğini giderir ve gözün beyazını da yumuşatır, sertliğini giderir. Gözün rutubetine yararlıdır.¹²⁸

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer bal ve arpa suyu ile karıştırılıp, pastil yapıp alınırsa, nefes darlığı ve astıma yararlı olur ve nefes alıp vermeyi düzenler. Diyafragma yaralarına yararlıdır ve bademciklere iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer ondan 1 dirhem içilirse, dalak sertliğine ve karaciğer sertliğine iyi gelir; aynı zamanda eğer dışarıdan karına sürülse, aynı etkiyi yaratır; vücutta su toplanmasına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür, hattâ kanı da söktürür; kan iletir ve kabak çekirdeği gibi kurtları söküp atar ve fötüsü canlı ya da ölü olarak çıkarır (düşük olmasına sebep olur). Regl kanı söktürür. Sirkeyle karıştırılıp, hâricen sürüldüğünde, sertliği giderir, yumuşatır.

Zehirlenme: Onun şurubu, sarı sakız ve altın suyunun yiyeceklerden meydana gelen zehirlere karşı panzehir etkisi vardır. Bu zehir ok uçlarına sürülerek savaşta kullanılır. Tavşan maddesinde et arasında zehir olduğu açıklanacaktır. O, yağı ile birlikte sürünge hayvanları kaçıtır. Eğer su'd adlı bitki ve zeytinyağı ile karıştırılırsa, onlara bununla tuzak hazırlanır, böcekleri öldürür. Zehirlenmeyi keser.

Bedeli: Hulbu't-nuhal'dır (yani bal arısının tozu ve çamurudur). Bal arısının çiçeklerden topladığı çiçek tozudur; arı kovanlarında bulunur.

ANCUDAN

(Şeytintersi; Ferula assafoetida)

Genel Nitelikleri: Onun beyaz ve siyah olmak üzere iki çeşidi vardır. Siyah olan daha kuvvetlidir ve bu siyah olan yiyeceklerle karıştırılmaz; onun kökünün tadı kudret helvasına benzer, tabiat olarak havaîdir. Şeytintersinin hazmından daha zor değildir. Hiltit onun zamkıdır. Daha sonra o, müstakil bir başlık altında anlatılacaktır. Onun pişmişi veya sirkesini kullanmak, sadesinden çok daha yararlıdır.

¹²⁸ "göze parlaklık verir."T.M.

Yapısı: Üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: O, yumuşatıcıdır ve kökü gaz yapıcıdır. Eğer beden şeytanterisiyle ovulursa, özellikle, kuvvetle atılması gereken maddeleri dışarı çıkarır.

Süslenme: Vücudu ter kokusundan kurtarır. Zeytinyağı ile yakı yapılırsa, göz altında biriken kana (hematom) karşı kullanılır.¹²⁹

Şişler: Karında ve bağırsaklardaki şişlere yararlıdır ve eğer şeytanterisinden veya onun kökünden merhemlerin içine karıştırılırsa, sıracaya iyi gelir.

Hareket Organları: Süsen yağı ile kına yağı karıştırılırsa, özellikle eklem ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun kökü, bağırsaklarda kabız etkisi yapar, fakat kendi sindirimi zordur. Ancak mideyi ısıtır ve onu kuvvetlendirir; iştihayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer nar kabuğu ile pişirilirse, anüsteki basur memelerini patlatıp giderir; idrarı artırır; dışkı ve yel kokusunu artırır, tiksindirici hâle getirir; mesaneye zararlıdır.

Zehirlenme: Haşarata karşı panzehir etkisi vardır.

USTUR

(Usturgaz, Kudret helvası; *Ecinos echinatus*)

Genel Nitelikleri: Yapı olarak ancudana (şeytanterisi) benzer, fakat ondan daha acıdır; [hekimlikte] sirkesi daha yararlıdır.

Yapısı: Sıcaktır ve kuruluşu üçüncü derecenin sonundadır.

Etkileri (Beslenme Organları): Sirkesi, mide için iyidir; mideyi takviye eder; onu güçlendirir ve iştihayı artırır. Onun cismi, kusturucu etkiye sahiptir ve sindirimi güç olup, mideden bağırsaklara geçişi zordur.

Hummalar: Özellikle dört günde gelen nöbetlere yararlıdır; ateşli hummalara yararlıdır.

¹²⁹ "Hematom üç çeşittir: 1) Mor-siyah renkli, 2) Beyaza çalan kahverengi, 3) Koyu kahverengi. Tedavide her üç hematom için geçerlidir. Çünkü bu görüntüler kanamanın şiddetine göre değişir." T.M.

ANBERBARİS (Kadıntuzluğu; Barberis aristata)

Genel Nitelikleri: Onun diğer adı, zırışk (berberis vulgaris)tır.¹³⁰ Yuvarlak ve kırmızı yapraklıdır; uzun, düz ve siyah yaprakları da vardır; kumlu, nemli topraklarda veya dağlık arazide yetişir. Dağlık arazide yetişeni¹³¹ daha kuvvetlidir.

Özel Nitelikleri: Şurubu, safraya engel olur.

Yapısı: Üçüncü derecenin sınırında sert yapıdadır; daha kuvvetlidir.

Şişler: Özellikle, yarıklı şişlere hâricen yakı şeklinde uygulanırsa, iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideyi ve karaciğeri güçlendirir ve susuzluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar:¹³² Şurubu, rahimden gelen akıntıyı keser. Eğer hamile kadınların karnına kadın tuzluğu köküyle üç kere vurulursa veya sertçe bununla karın ovulursa, kadın çocuğunu düşürür ve kanın aşağı akmasına karşı yararlı olur; onu durdurur. Makaddan gelen kanı keser veya sindirim sisteminden gelen kanı durdurur.

İSFENC (Deniz Süngerî; Spongia officinalis)

Genel Nitelikleri: Gevşek, yün gibi yumuşak, gözenekli bir deniz cismidir. Onun bir hayvan olduğu ve bulunduğu yerde hareket ettiği söylenir.

Özel Nitelikleri: Tazesi, çok kuvvetlidir ve şiddetli kurutucudur.¹³³ Tazeyken güçlü oluşu denizdeki canlılığından kaynaklanır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

¹³⁰ "Anberbaris, Farsçadır. Arapça asrade, Türkçe kadıntuzluğu adı verilir. Bu drog, anberbaris veya emirbaris adıyla kullanılır; her ikisi de doğrudur. Berbaris dahi denir. Anberbarisin bir türü yumuşak, kumlu topraklarda yetişir."T.M.

¹³¹ "sert yapıdadır" T.M.

¹³² "İshali önleyip, bağırsak muhtevasını katılaştırır." T.M.

¹³³ "su çekme özelliği vardır." T.M.

SÜNGER TAŞI¹³⁴

Etkileri: Özellikle kuvvetli kurutucudur. Eğer tazesı yakılıp, zeytinyağı ile karıştırılıp kullanılırsa, kan kaybını önler; kanın akışını keser veya kesilen organın üzerine tatbik edilirse, kanın akmasını engeller. O, dağlanacak yere tatbik edilir; onunla dağlama yapılır. Bunun için sünger yakısı ve kül hâline getirilip, dağlanacak yere konur. Böylece kan kaybı önlenmiş olur ve aynı zamanda, kanı kesmek için katran veya zifte bulaştırıldıktan sonra sünger yakılır, fitil yapılır; kan akan damarın kesik ağzından içeri sokulur.¹³⁵ O, taşı ısıtmasının dışında, yumuşaktır, kurutur ve akıtır.

Şişler: Balgamdan oluşan şişleri kurutur.

Cerahat ve Yaralar: Sirke ile ıslatınca, cerahatlı yaralar üzerine konunca, onları iyi eder ve balla pişirilirse, cilt üzerindeki yaraları iyi eder; aynı zamanda, kuru olarak yaralar üzerine konursa, su ile veya şarapla¹³⁶ ıslatılıp, yaralar üzerine tatbik edilirse, kronik rutubetleri kurutur; cildi temizler.

Solunum ve Göğüs Organları: Sünger [külü] zeytinyağı ile yakılırsa, kan tükürmeye karşı iyi bir ilâçtır.¹³⁷

Dışarı Atan Organlar: Süngerde bulunan taşlar mesane taşlarını parçalar. Galen ise, sünger taşının gücünün mesaneye kadar ulaşmadığını, mesane taşını parçalayamadığını, ancak böbrek taşlarını parçalayıp, ufaladığını kabul eder.

EL-İBAR VE'L-ANUK

(Siyah Kurşun; Plumbum)

Genel Nitelikleri: [Bu maddeler] siyah kurşundur.¹³⁸ Siyah kurşun, sıvıdır (hidrat?). Soğuk, bu sıvılığı dondurur ve onun içinde havaıyet (oksijen ?) ve maden vardır. Siyah kurşunda su ile ilgili kısımlar

¹³⁴ "Süngerin içindeki aralarda bulunur."T.M.

¹³⁵ "Böylece akan kan durur. Eğer zeytinyağı ile karıştırılıp yakılırsa, külü, kan kaybını keser."T.M.

¹³⁶ "veya sirkeyle" T.M.=

¹³⁷ "sünger yakılıp, külü zeytinyağı ile karıştırılırsa ve merhem hâlinde uygulanırsa, kan tükürmeye iyi gelir."T.M.

¹³⁸ "Bazıları aynı gösterip, ıbara, rasas-ı muhrike, anuka ise, rasas-ı esved derler. İbar ve anuk tek bir maddedir. Rasas-ı esved'dir."T.M.

(hidroksil grubu) fazla değildir ve Galen'e göre, rutubet içermesinin delili, ısıtıldığı zaman süratle erimesidir. Havaiyyet içermesinin delili ise, yumuşayabilmesi ve işlenebilir yapıda olmasıdır. Madensel göstergesi ise, nemli olan toprağa gömüldüğünde, şişmesidir (oksitlenmesi).

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve nemli olmasıdır.

Etkileri (Şişler): Ondan alındığında, katılığı, sertliği azaltır. O, tek başına toz hâline getirilip, üzerine onun içinde eriyebilen yağlar katılır; bu terkip sıcak şişlere ve [yanık şişlere] yararlıdır; onları soğutur, ateşini düşürür ve kötü huylu yaralara iyi gelir. Bunlar arasında kanserli ular da vardır. Kışın yaprak hâline getirilip kullanılırsa, sıracaya, bezlere ve eklem yaralarına, onların şişlerine de iyi gelir. Cidden onları giderir, yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Söz konusu yanmış kurşun, özellikle yıkanmış kurşun habis (kötü) yaraları yıkar ve kanser yaraları ile eklem yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Söz konusu yanmış kurşun ve pişmiş kurşun mafsallara iyi gelir ve eklemlerin bağlantısı ve bezler üzerinde eğer bu tatbik edilirse, çok etkili olur.

Göz Organları: Yanmış kurşun, özellikle de yıkanmış kurşun tatbik edilirse, iyi olur ve aynı zamanda, kuru göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yanmış kurşun, göğüs yaralarına ve aynı zamanda, sıcak (ısıtılmış) olanı da bu hastalıklara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Söz konusu yanık ve sıcak kurşun, basur memelerine iyi gelir; yaprak hâlindeki kurşun yaprak hâlinde [cinsel organların üzerine] serilirse, cinsel uyarıyı azaltır; gece kendiliğinden olan boşalmayı engeller. Testisler ve peniste oluşan yaraları da tedavi eder.

UŞNAN

(Sabun Otu, Çögen Otu; *Saphonaria officinalis*)

Genel Nitelikleri: Onun iyi ve güzel olan cinsi, beyazdır ve hur el-esafir diye adlandırılır. Bir başkası yeşildir.

Etkileri: Temizleyici ve açıcı etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: 1/2 dirhem ile 1 dirhem arasında alınır, idrar zorunu giderir. 5 dirhem kadarı, canlı veya ölü, düşük yaptırır; yani çögen otunun 1/2 dirhemi regl kanı söktürücüdür ve 3 dirhemi vücutta biriken suyun atılmasını kolaylaştırır.

Zehirlenme: 10 dirhem çögen otu zehirlenmeyi önler. Yeşil çögen otu tütsüsü, zehirli böcekleri kaçırtır.

ASABIÜ'L-SAFER (Zerdeçal; Curcuma longa)

Genel Nitelikleri: Parmaklara benzeyen, avuç içi gibi bir bitkidir; sarı ve beyaz renkli, alacalı bir rengi vardır. Sert, sağlam bir yapısı vardır; hafif tatlıdır. Bazısında beyaz renk yoktur, sadece sarıdır.

Yapısı: O, ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, yumuşatmak suretiyle ağır fazlalıkların atılmasında yararlı olur.

Hareket Organları: Sinirlere ve onların organlarına yararlı olur.

Baş Organları: Bu ilâç, akıl hastalıklarına çok iyi gelir.

Bedeli: Akıl hastalıklarında kullanılan muadili, birbuçuk katı fil-bahri ve üçte biri kadar kırkboğum olur.

ONUMALI YAĞI

Genel Nitelikleri: Cidden sıcak bir çeşit yağdır; hattâ baldan daha tatlıdır. Bu madde, Palmyra, Tadmor yöresinde yetişen bir ağacın gövdesinden sızan tatlıdır. Bu sızıntıya bir çiçek yağı karıştırılırsa, bu karışım ummalı yağ veya bal yağı diye adlandırılır.

Özel Nitelikleri: İyisi, daha saf ve daha çok beklemiştir ve daha kıymetlidir.

Yapısı: Sıcak, rutubetlidir ve sıcaklığı rutubetinden daha fazladır.

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): Merhem şeklinde kullanıldığında, çıban ve yaralara yararlıdır.

Hareket Organları: Mafsal ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Başta sersemlik ve ağırlık yapar.

Göz Organları: Eğer o göze sürülürse, göz şikâyetlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: 3 ukiyye ilâçtan alınıp, 9 ukiyye sarı sakız suyu ile karıştırılır; bu karışım kullanılırsa, hıtları atar, ama tembelleştirir, hararet verir, fakat gevşetmez, onunla rahatlama olmaz. Bu ilâcın yararı vardır. Ancak onun dendiği üzere [kullanılması gerekir].¹³⁹

¹³⁹ "dikkatli kullanılması gerekir." T.M.

AĞALUCİN

(Peygamber Ağacı; *Aquilaria agallocha*)

Genel Nitelikleri: Hindistan veya Arap ülkelerinde yetişen bir bitkidir; kokuludur ve kabuğunun üstü renkli, süslüdür. Onda acılıkla birlikte burukluk da vardır.

Baş Organları: Pişmiş olan drog ile gargara yapılırsa, ağız kokusuna iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Bel ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısına iyi gelir. Ondan bir miskal alındığında, mide gevşekliğine ve onun zayıflığına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Suyu içildiğinde, bağırsak yaralarına ve sıcağa kolike iyi gelir.

ÜMM-Ü GİLAN

(Akasya; *Acacia Arabica*)

Genel Nitelikleri: Soğuk ülkelerde yetişen ağaçtır.¹⁴⁰

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; kanın akışını ve diğer akışkanların akışını büzücü etkisiyle engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeyi engeller.

AZARAKİ

(Azrakyun, Köpük)

Genel Nitelikleri: O, deniz köpüğü nevindendir. Cansızdır; çalılara ve kamışlara yapışık olarak bulunur. Çok kuvvetli ve keskin olduğu için ağızdan alınmaz; etkisi azaltılarak, hâricen merhem olarak kullanılır. Hekimler onun deniz köpüğü cinsinden olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Çok sıcaktır.

Etkileri: Mizacı soğuk olanların mizacını düzenler; fakat onun hâricen kullanılması kolay değildir, cesaret gerektirir.

¹⁴⁰ "Bazı nüshalarda, çölde yetişen bir ağaçtır, diye yazılıdır. Diğer nüshada, dikenliler cinsinden olduğu yazılıdır. Bu, akasya türlerinden bir türdür ve herkes tarafından bilinir. Fakat bu açıklamada, ağacın yararlarından uzaklaşmıştır. Kimisi meyvasının, kimisi de çiçeğinin faydalı olduğunu söylerler. *Kânûn*'da bunlar yazılmamıştır." T.M.

Süslenme: Çillere ve cilt lekelerine karşı kullanılır.

Şişler: Süt lekesi denen beyaz sivilce gibi oluşumlara iyi gelir.¹⁴¹

Cerahat ve Yaralar: Ciltte uyuza, dolayısıyla oluşan yaralara ve temriyeye iyi gelir.

Hareket Organları: Kadınların kanallarına yakı şeklinde konarak açılır.¹⁴²

AZADDIRAHT

(Tesbih Ağacı, Çin Mürveri; Melia azedarach)

Genel Nitelikleri:¹⁴³ Farsça bir kelimedir; yaşlı ağaç anlamına gelir. Azaddıraht ağacı diye bilinen bu ağacın meyvası¹⁴⁴ lotusa benzetilir; ona Rey bölgesinde ehlile (helile) ağacı ve kettâr ağacı da denir. Tebriz’de ona tâhak denir. O, ağaçlardan ulu bir ağaçtır.

Yapısı: Çiçekleri üçüncü derecede sıcak, birinci derece sınırında kurudur.

Etkileri: Çiçekleri açıcı etkilidir.

Süslenme: Yapraklarının suyu bitleri öldürür; saçları uzatır ve özellikle, ağacın kökü şarapla kullanılırsa, bu etkisi artar.

Baş Organları: Beyindeki tıkanıklıkları açar.

Solunum ve Göğüs Organları: Meyvası, solunum organlarına (göğüs organları) zararlıdır ve hattâ öldürücüdür.

Beslenme Organları: Onun meyvasının mide üzerinde zararlı etkisi vardır.

Hummalar: Tesbih ağacının kabukları, kenevir ve acı hıltla kaynatılırsa ve içilirse, balgam kökenli hummalara iyi geldiği söylenir.

Zehirlenme: Ağacın tomurcuklarının usaresi balla birlikte kullanılırsa, bütün zehirlere karşı mukavemet sağlar. Onun meyvası, muhtemelen öldürücü olabilir.

Bedeli: Onun muadili olarak kenevir yaprağı ve lotus yaprağı kullanılır.

¹⁴¹ “bunlar sıkıldığında içinden yağ ve iltihap çıkar.”T.M.

¹⁴² “merhem şeklinde siyatiğe de iyi gelir.”T.M.

¹⁴³ “Farsça kelimedir, yaşlı ağaç anlamına gelir.”T.M.

¹⁴⁴ “ünnab meyvası”T.M.

IRSA (Süsen; Iris florentina)

Genel Nitelikleri: O, gök mavisi, süsen köküdür ve gövdesi olan ot cinsi bir bitkidir; üzerinde beyaz, sarı ve gök mavisi ve kırmızı olmak üzere çeşitli renkte çiçekleri vardır; mor çiçekleri de vardır. Gök kuşağını oluşturan renkte çiçekleri olduğundan ona süsen adı verilmiştir. Bitkinin kökünde düğümler (yumrular) vardır; onun yaprakları incedir. Bitki yaşlandıkça kökü kurtlanır. Dioscorides,¹⁴⁵ yapraklarının yabanî süsene benzediğini, uzun ve kendinden büyük olduğunu, gövdesi ve dalları üzerinde peş peşe aynı hizada çiçekleri bulunduğunu, onların çeşitli renklerde olduğunu söyler. Bu renkler sarıya çalan, erguvanî ve gök rengine çalan renklerdir. Bu zıt renklerinden dolayı süsen adı verildiğini söyler. Süsenin kökü sert ve düğümlüdür, güzel kokuludur; kökünün gölgede kurutulup, keten ipe dizilerek saklanması gerekir.

Özel Nitelikleri: Süsen kökünün iyisinin sert, dolgun, gözeneksiz, kısa boylu, rengi kırmızıya çalar; güzel kokuludur. Onda toprak kokusu olmamalıdır. O, dilde keskin bir tat bırakıp, aksırtıcı etki göstermektedir.

Yapısı: İkinci derecenin sınırında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, temizleyici, inceltici, açıcı ve parlattıcıdır. Onun öz suyu ballı su ile karıştırılırsa, ağır, katı balgamin çözülüp atılmasını sağlar.

Süslenme: Süsen, bir misli çöpleme ile karıştırılırsa, ciltteki pigment bozukluğundan oluşan leke ve çilleri yok eder ve normal görüntü verir.¹⁴⁶

Şişler: Pişmiş süsen, sertleşmiş, katılaşmış şişleri yumuşatır. Sıracaya iyi gelir ve süt lekese denen sivilce ve cilt bozukluklarını yumuşatır.

Cerahat ve Yaralar: Kirli ve irinli yaralara iyi gelir ve doğrudan nasırlar üzerine uygulandığında, onları yok eder. {Oralarda et bitirir.}¹⁴⁷ Zorunlu bile olsa kemikler üzerinde etkilidir. Kemiklerin üzerinin etle kaplanmasını sağlar.

¹⁴⁵ "yapraklarının yerden çıktığını" T.M.

¹⁴⁶ "ve bunu tek başına yapar." T.M.

¹⁴⁷ { } arası T.M.'de yok.

Hareket Organları: Onun yağı, eğer şarap ve sirke veya şurupla birlikte içilirse, kasılmaları, krampları çözer; yırtılan kaslara yararlıdır.¹⁴⁸ Onunla yapılan lavman, siyatiğe iyi gelir.

Baş Organları: Sedatif ve uyku vericidir. Kronik baş ağrılarını giderir. Bazen onunla gül yağı ve sirke karıştırılırsa, baş ağrısını engeller. Süsen, aksırığa sebep olabilir. Pişmiş süsen ile yapılan gargara diş ağrılarını giderir ve onun yağı sirke ile birlikte kulak uğultusunu önler ve müzmin (kronik) nezleleri engeller ve onun yağı burunda oluşan kötü kokuyu önler; pişmiş süsen de aynı etkiyi gösterir; yaralara da iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Beyine sıkıntı getirir.¹⁴⁹ Böğür organlarına iyi gelir ve öksürüğe ve zatülcenbe ve nefes darlığına, koyu kıvamlı mukoz salgının olduğu boğaz hastalıklarına karşı faydalı olur. Göğüste atılması gereken salgının atılması zor olduğundan, önce yumuşatır, kanalları açar ve daha sonra atılmasını sağlar. Göğüs hastalıklarında, meyva sularıyla kullanılır. Aynı terkip gargara yapılırsa, küçük dil şişmelerine de iyi gelir.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğer ve dalak ağrılarını sakinleştirici etki gösterir. Eğer sirke ile karıştırılıp içilirse, özellikle dalak ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerini patlatıp, açar ve kolik iltihaplarını bertaraf eder. Erkek üreme organlarından kendiliğinden gelen akıntıya mani olur. Şarapla içilen süsen, regl söktürür. Ayrıca rahminde şişlik, ur veya soğuk ağrı olan kadınlar kaynayan süsen buharına otursun, faydasını görürler. Eğer kurumuş süsen içilse, sarı suyu safrayı ve balgamı hıltı atar ve bir içimlik dozu yarım ukiyyeden 7 dirheme kadardır.

Hummalar: Onun yağı, üşütmeye ve titremeye etkilidir.

Zehirlenme: Eğer sirkeyle içilirse, bütün zehirlenmelere yararlıdır.

ANCURA

(Isırgan Otu; *Urtica urens*)

Genel Nitelikleri: Isırgan otunun tohumlarının rengi pırasa tohumunun rengine benzer, fakat daha ufak ve daha parlaktır, onun

¹⁴⁸ "Kırılan kemiklere iyi gelir."T.M.

¹⁴⁹ "Koklandığı zaman gözü parlattır."T.M.

gibi uzun değildir, kısadır. O, dalayıcıdır, hattâ¹⁵⁰ bağırsaklarda bile yanma ve kaşıntı yapar.

Yapısı: Isırgan otu ve tohumu üçüncü derece başına kadar sıcaktır ve üçüncü derecede kurudur. Tohumu ikinci derecede kurudur ve tohumun kuruluğu daha azdır.

Etkileri: Kuvvetli çekici, yara yapıcı ve kuvvetli yakıcıdır. Onun için [hekimler], ısıtıcı etkisinin fazla olmadığını, fakat arasına girerek, dokuyu şişirme kuvveti olduğunu ve gerilme, kabarma yaptığını söylemişlerdir. Yaralarda yakıcı özellik göstermez. Etki olarak, pişirilen ısırgan otunun etkisi kalmaz.

Şişler ve İltihaplı Yaralar: Sirke ile merhem yapılırsa, uygulandığı bölgedeki dübeyle denen çıban ve ırları patlatıp deler; onları tedavi eder, iyileştirir. Onun tohumu kanserli ırlara iyi gelir. Aynı şekilde, onun külleri¹⁵¹ kanserli ırlara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Külü tuzla karıştırılırsa, köpek ısırıklarından meydana gelen kötü huylu yaralara ve ırlara iyi gelir.

Hareket Organları: Tuzla merhem yapılırsa, eklem yenilenmesinde yararlı olur.

Baş Organları: Isırgan otu yaprakları iyice dövülüp, burun deliklerine tatbik edilirse, burun kanamasını durdurur; kuvvetlice temizleyerek, burun tıkanıklıklarını açar.¹⁵² Isırgan otu tohumu ile diş etleri ovulsa, dişler dökülür ve bu ot kulak arkasında oluşan ırlar üstüne merhem şeklinde uygulanır. Bu ura kabakulak adı verilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer o arpa suyu ile kaynatılıp içilirse, göğüse iyi gelir, temizler, rahatlatır. Yine ısırgan otu yaprakları arpa suyu ile pişirilirse, göğüsteki dolgunluk veren mukoz salgının atılmasında yararlı olur. Isırgan otu tohumu, astım ve nefes darlığını giderir ve zatü'l-cenb'i tedavi eder.

¹⁵⁰ "sindirimde bile bu etki kaybolmaz." T.M.

¹⁵¹ "ile yapılan merhem" T.M.

¹⁵² "Ayrıca, herhangi bir rahatsızlıktan ötürü burunda oluşan kötü duyu kaybını da, burun tıkanıklıklarını açarak, önler. Daha önce açıklandığı gibi, burnun gerisinde koku duyu organları vardır. Burunda muraftat denen, sünger gibi delikli bir kemikli yapı vardır (ethmoid kemik). Bu delikler tıkanığında (sinüs, sinüzit), koku organları koku almaz olurlar. Ancura ve benzeri droglar bu kanalları açacağı için koku duyumu gerçekleşmiş olur." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Isırgan otu, şurupla içilirse, cinsel heyecanı artırır ve tahrik eder; rahim ağzını açar; spermilerin rahim içine ulaşmasına engel olur; aynı şekilde, yumurta ve soğanla karıştırılıp yenirse, yine aynı etki görülür. Eğer sarı sakızla birlikte ovül şeklinde kullanılırsa, regli söktürür, döl yatağını açar; aynı zamanda, sarı sakızla pişirilip içilirse, aynı etkiyi gösterir. Isırgan otu yaprağı merhem şeklinde rahime uygulandığında yerinden çıkmış rahmi yerine iter, normal şeklini almasına yardımcı olur (prolopsus uteri). Biriken balgamî hıltların atılmasını sağlar. Bütün hıltların atılması ısırgan otunun ishal etkisi sebebi ile olmaz. Isırgan otu yağının ishal etkisi yabanî safranın ishal etkisinden daha fazladır. Sedef tuzuyla ısırgan otu yaprağı pişirilirse, kabızlığı yumuşatır. Şayet bağırsaklarda ishal etkisi göstermesi istenirse, ısırgan otu tohumu iyice dövüldükten sonra şurupla karıştırılıp içilirse, iyi gelir. Isırgan otu şurubu içilip, daha sonra gül yağı içilmelidir. Böylece boğazı yakması önlenmiş, boğazdaki yakıcı ve dağlayıcı etkisi bertaraf edilmiş olur. Isırgan otu, bazen balla fitil yapılarak, zararlı hıltların atılmasında kullanılır.

AFYON

(Papaver somniferum)

Genel Nitelikleri:¹⁵³ Haşhaş bitkisi usaresidir; siyahtır. Mısır kökenlidir; onu koklamak uyutur.¹⁵⁴ Onun bir içimlik dozu en fazla 2 daniktir. Yabanî maruldan bile afyon elde edilir. Ancak ondan elde edilen uyuşturucu etkisi daha zayıftır. Afyon kızdırılmış bir deney kabında kızarınca kadar kavrulur.

¹⁵³ "Alışkanlık yapıcı" T.M.

¹⁵⁴ "Bu usare güneş etkisiyle oluşur. Bu yüzden haşhaş üreticileri tarlaya sabah erkenden çiğ denem serpentinin buharlaşma zamanı giderler. Haşhaş usaresinin alınabilmesi için kellenin üst kısmına bıçakla yüzeysel bir daire çizilir. Bu çizginin sıvı sızdıracak kadar olması, derine inmemesi gerekir. Daha sonra, bu daireden itibaren kellenin dibine kadar incek ve belli aralıklarla tüm kellei kaplayacak şekilde, boyuna olarak, yine aynı şekilde, çizilen kellelerden sıvı sızması olur. Bu sıvılar parmakla sıvanarak bir kaptan toplanır. Daha sonra, bu çizilen kellenin, bir gün bir gece bekletildikten sonra üzerinde biriken sıvılar tekrar sıyrılıp, alınır. Toplanmış olan bu iki ayrı sıvı biraraya getirilip, bir havanda dövülerek tablet hâline getirilir ve saklanır. Güneş görmüş afyondan kasıt, bir içimlik dozu en fazla 2 daniktir." T.M.

Özel Nitelikleri:¹⁵⁵ Oğuşturulduğunda, kolayca dağılır. Suda ısıtıldığında, topaklanmadan kolayca erir. Güneşte bozulur. Ateşe tutulunca, parlak alev hâline gelir.¹⁵⁶ Bu şekilde muamele edilmiş afyon sarı renkli olur ve suya atıldığı zaman, boyası suya çıkar. Bu şekilde zamkla muamele edilmiş olanı, zayıf kokuludur. [Bu özelliği ile gelincik (mamis) karıştırılıp, karıştırılmadığı, yani saflığı ortaya çıkar.]¹⁵⁷

Yapısı: Afyon, dördüncü dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Dıştan tatbik edildiğinde, içildiğinde, merhem gibi tatbik edildiğinde, bütün ağrıları teskin edicidir. Onun [kullanılabilecek] en büyük dozu bir mercimek büyüklüğündedir.

Şişler: Sıcak (yangılı) şişlere mani olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları kurutur.

Hareket Organları: Yumurtanın safrasıyla karıştırılırsa ve hâricen tatbik edilirse, gut (nikris) hastalığına iyi gelir ve özellikle sütle karıştırılıp tatbik edilirse, ağrıları teskin eder (sakinleştirir).

Baş Organları: Fitilli veya fitilsiz uygulandığında, uyku vericidir. Safran (zafiran), sarı sakız (mürr) ve gül yağı ile karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulakla ilgili sıkıntıları giderir; kronik baş ağrılarını giderir; zihin ve anlayış üzerine de etkisi vardır; kavrama yeteneğini ortadan kaldırır.

Göz Organları: Göz üzerinde zararlı etkisi vardır. Göz ağrılarına, sancı ve sert şişlerine, anne sütüyle karıştırılmak suretiyle kullanıldığında yararlı olur; ağrıyı giderir; ancak görmeye zararlı olduğundan, eski hekimler onu kullanmazlar.

Solunum ve Göğüs Organları: O, öksürük üzerinde etkilidir; şiddetli öksürüğü hafifletir.

Beslenme Organları: Sıcak ve rutubetten gevşemiş olan midmeyi topalayıcı ve büzücü etki yapar. Afyon, kunduz hayası ile kullanılacak olursa, sindirimi zayıflatır veya tamamen ortadan kaldırır.

Dışarı Atan Organlar: İshali giderir; ülser ve bağırsak yaralarına iyi gelir.

¹⁵⁵ "Bazı hekimler, ateş üzerinde bir saksı içinde kızarıncaya kadar kavrulmasını ve ondan sonra yenilmesini söylerler."T.M.

¹⁵⁶ "Afyon bazen gelincik denen drogla karıştırılır."T.M.

¹⁵⁷ Bu ifade sadece T.M.'de vardır.

Zehirlenme: Afyon, dondurarak öldürür. Onun panzehiri, cündi-bedester denilen kunduz hayasıdır.

Muadili: Aynı miktarda ban otu tohumu ve bir misli bezr-i fahdır (adam otu tohumu).

UTRUC

(Ağaç Kavunu, Limon; *Citrus medica*)

Genel Nitelikleri: Onun sertliği diğer kısımlardan zayıftır;¹⁵⁸ utruc diye bilinen [bitkinin] kabuğundan elde edilen yağ güçlüdür ve bütün kısımlardan elde edilen yağlardan daha etkilidir.

Yapısı: Ağaç kavununun kabuğu birinci derecede sıcak, ikinci derecenin sınırlarında kurudur. Onun etki kısmı¹⁵⁹ birinci derecede sıcak ve aynı derecede nemlidir. Bazıları, onun birinci derecede soğuk ve rutubetli olduğunu ve soğukluğunun daha çok olduğunu söylerler. Onun ekşiliği üçüncü derecede soğuk ve kurudur; onun tohumları birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Ağaç kavunu, şişirtici, kabartıcı etkiye sahiptir ve yaprakları bu etkiyi gidericidir; çiçeği yapraklarından daha yumuşaktır ve onun ekşiliği kabız yapar. Safrayı giderir ve onun tohumu, kabuğu eritici, çözücüdür. Eğer onun kabuğu elbiselerin içine konursa, güvelere karşı korur; kokusu havayı temizler; havayı bastırıp deodorant etkisi gösterir ve vebaya (salgın hastalıklara) karşı korur.

Süslenme: Ekşi ağaç kavunu, cildi parlatır ve sivilce ve ciltteki lekeleri giderir. Onun kabukları ayıklanıp yıkanır ve merhem hâline getirilirse, lepra (lepra vulgaris) ve ağız kokusuna iyi gelir; onun şişmanlatıcı etkisi vardır; onun kabuğu ağız kokusuna iyi gelir.

Şişler: Ekşi ağaç kavunu, temreye yararlıdır.

Hareket Organları: Onun yağı, istirahat (gevşeklik, zafiyet) iyi gelir; onun yağı kabuğundan ayrılırsa, felce iyi gelir ve ekşisi sinirlere zararlıdır.

Baş Organları: Ağaç kavunu, yüz felcine iyi gelir; pişmiş ağaç kavunu ağız kokusunu gerçekten giderir.

¹⁵⁸ “kabuğundan elde edilen yağ, çiçeğinden elde edilene göre, her zaman daha etkilidir.” T.M.

¹⁵⁹ “çekirdeği” T.M.

Göz Organları: Ekşi ağaç kavunu ile hazırlanan damlalar gözün sarılığına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ekşi ağaç kavunu, sıcak (sıkıntılı) kalp çarpıntısını giderir ve marmelatı boğaz (hulk) ve akciğere çok yararlıdır. Lâkin ekşi ağaç kavununun göğüste kötü etkisi vardır ve ağaç kavununun sütü sirke ile pişirilirse ve ondan yarım sekerce (4 ons tıbbî ölçü, sıvı ölçüsü olarak 6 ons, 2 ölçü küçük kaşık) içilirse, sülük denen hayvanı öldürerek vücuttan atılmasını sağlar.¹⁶⁰

Beslenme Organları: Onun eti mideye zararlıdır, hazmı zorlaştırır, ekşime yapar. Marmelatı yenmelidir veya marmelatı balla birlikte yemek uygundur; bu şekilde yenirse, hazmı kolaylaştırır, ancak yine de fazla yememelidir. Ancak, onun yaprağı midneyi ve bağırsakları (iç organları) kuvvetlendirir ve onun çiçekleri ve kabuğu eğer yemek pişirilirken içine katılırsa, sindirime yardımcı olur. Kabuğun kendisi pişirilmeyip, öylece yenirse, [sertliği dolayısıyla] hazmedilmez. Onun kabuğunun pişmiş kusmayı önler. Onun ekşi suyu (ekşi utruc suyu) mide cidarına yararlıdır. Ekşi ağaç kavunu [aynı zamanda] sarılığa da yararlı olur. O, safravî kusmayı önler ve açıcı etki gösterir. Ağaç kavunu kullanılacaksa, ondan önce ve sonra hiçbir şey yenmemesi gerekir (Onun tek başına alınması gerekir).

Dışarı Atan Organlar: Ağaç kavununun etli kısmı, kulunç ağrısına sebep olur. Ekşi ağaç kavunu, karına kötü etki yapar; safravî ishale faydalıdır; çekirdeği (tohumu) basur memelerine yararlıdır. Onun çekirdeğinde güçlü bir müşhil etkisi vardır ve ekşi öz suyu kadınlardaki aşırı seks isteğini teskin eder.

Zehirlenme: Onun çekirdeklerinden 2 dirhemi kaynamış şurupla veya sıcak suyla kullanıldığında, bütün zehirlenmelere karşı etkilidir. Özellikle, akrep zehirlerine karşı ağız yoluyla (oral yolla) veya akrebin soktuğu yere merhem şeklinde uygulanırsa, faydası görülür. Kabuğu da aynı etkiyi gösterir. Şurup şeklinde, yılan sokmalarına karşı ağız yoluyla alınırsa, yararlıdır; aynı zamanda, kabuğunun merhemi de [hayvanın soktuğu yere tatbik edilirse] yararlı olur.

¹⁶⁰ "1 sekerce = askerce = 6,4 estardir, ve her estar ise, 6 dirhem ve 2 daniktir."T.M.

ISKANFUR, ASKANKUR (Bir Nevi Kertenkele; *Malaya carinata*)

Genel Nitelikleri: Bu, suda yaşayan bir hayvandır; Mısır'da Nil nehrinde avlanır. Onun timsah nevinden olduğu söylenir ve eğer timsah suyun dışında kalıp büyürse, iskanfur olur, derler.

Özel Nitelikleri: Iskanfurun iyisi bahar mevsiminde, çiftleşme döneminde avlanır. Iskanfurun en iyi organı göbeğidir.

Etkileri: Iskanfur, sinirlerin soğuk hastalıklarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Iskanfurun tuzu¹⁶¹ cinsel gücü artırır. Eti de cinsel gücü artırıcıdır; özellikle, göbek eti ve böbreklerine yakın olan bölgedeki et ve yağları fazlaysa cinsel uyarıcıdır.

ICCAS-İCAS (Erik; *Prunus domestica*)¹⁶²

Genel Nitelikleri: Herkes tarafından bilinen bir meyvadır. Erik denen meyvadır. El-besti'nin¹⁶³ [eriğin] dört çeşidi vardır: 1. Siyah erik, 2. Sarı erik, 3. Beyaz erik, 4. Kırmızı erik. Siyah ve sarı erik kırmızıdan daha serttir ve beyaz erik ağır olur; hafif ishal etkisi vardır. Ermeni eriği, Ermenilerin yaşadığı bölgenin eriğidir ve daha tatlıdır, fakat çok şiddetli ishal etkisi vardır ve iyisi ise büyük [etli olan] eriktir.

Yapısı: İkinci derecenin başlarında soğuk ve ikinci derecenin sonlarında rutubetlidir.

Etkileri: Onun zammı yumuşaktır; fazlasıyla kesici ve ayırıcıdır. Dioscorides'e göre, Şam eriğinde büzücü ve kabız etkisi vardır. Galen ise, onda kabız etkisi olduğunu kabul etmez. Eriğin fazla besleyici etkisi yoktur. Bundan dolayı yemekten önce yenir ve içilir. Daha sonra ballı su ve şekerli su içilir.

¹⁶¹ "derisi" T.M.

¹⁶² "Erik denen meyvadır. Hemzeli ve şeddeli "cim" harfiyle sözlüklere girmiştir. Arapça asıllı değildir. Çünkü Arapçada "cim" ve "sad", kelime içinde birarada bulunmaz. Bazıları da icas (erik) kelimesinin Şam'da yetişenlere ait olduğunu söylerler. Bunun gibi, mişmur (kayısı), kümesra (armut) kelimesinin de o yöreye mahsus olduğunu söylerler. Ayrıca incas diyerek "nun" eklemek de doğru değildir." T.M.

¹⁶³ "Belesti" T.M. El-besti = belesti = besti = İskenderiye civarında yetişen bir erik cinsi.

Cerahat ve Yaralar: Onun zamlının yaralar üzerinde iyileştirici etkisi vardır. Sirkeyle kullanıldığında temreyi yok eder; özellikle de çocuklarda, bu hastalık için şekerle kullanılır.

Baş Organları: Erik yapraklarının suyu ile eğer gargara yapılırsa, nezleye engel olur; bademcik ve küçük dil hastalıklarını engeller.

Göz Organları: Erik zamlı, damla yapıp kullanılırsa, görmeyi güçlendirir, kaşıntısını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları:¹⁶⁴ Müzmin kalp (kronik kalp) iltihaplarını giderir.

Beslenme Organları: Tadı acı ve ekşi arasında olan erik ve tatlı olanı rutubetiyle midenin gevşemesine sebep olur. Bütün erik türleri mide için uygun değildir.

Dışarı Atan Organlar: Tatlı erikler safra üzerinde şiddetli ishal etkisi gösterirler; taze eriğin ishal etkisi, kuru erikten daha fazladır. Onun ishali sümüksü, gevşeten maddelerin varlığından kaynaklanmaktadır. Bazı hekimler, Şam eriğinin¹⁶⁵ kabız etkisi olduğunu söylerler. Bunun yanı sıra, bazıları da, hiçbir erikte kabız etki olmadığını iddia ederler. Galen ve Dioscorides'in Şam eriğinin kabız etkisi olduğunu söylemesinin hatalı olduğunu; aslında onun ishal etkili olduğunu söylerler. Onun zamlı mesane taşlarını parçalar ve erik suyu regl kanı söktürür ve erik ne kadar küçükse, ishal etkisi o kadar azdır.

İSFİDAC

(Üstübec, Kurşun Karbonat, Plumbum carbonicum)

Genel Nitelikleri: Üstübec, bakır, kurşun veya kalayın yumuşak külüdür. Eğer bu terkip şiddetli ateşe maruz bırakılırsa, üstübec ve kurşun meydana gelir; bu ateşe maruz bırakılmadan dolayı çok fazla yumuşak hâle gelir ve bütünüyle sirke ile elde edilir; tuzlu suyla da üstübec elde edilir. Bu yöntemler âlimlerin kitaplarında kayıtlıdır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: Sirkeyle elde edilen üstübec fazlasıyla yumuşaktır ve deriden nüfuz etmesi kolaydır. Diğerlerinin yumuşaklığı fazla değildir. Onun yapısı özellikle kurşun ağırlıklıdır.

Şişler ve İltihaplı Şişler: Soğuk ve katı şişleri yumuşatıcıdır.

¹⁶⁴ "Tadı acı ve buruk ekşi arasındadır."T.M.

¹⁶⁵ "ve tam olgunlaşmamış yabani eriğin" T.M.

Cerahahtve Yaralar: O, yaraları yumuşatan pomatların terkbine girer ve¹⁶⁶ orada et bitirir ve bozuk dokuları ortadan kaldırır. Aynı zamanda, kurşunlu üstübeşte et bitirme etkisi daha fazladır.

Göz Organları: Gözün iltihaplı, yumuşak şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: O, makattaki yarık ve çatlakların ilâcıdır ve gerçekten yararlıdır.

Zehirlenme: O, zehirli maddelerdendir ve bu konu zehirler kısmında işlenmiştir.

ABANOS (Diospyros ebenum)

Genel Nitelikleri: Habeşistan'dan getirilen ağaçtan elde edilen odun diye bilinir. Dioscorides'e göre, o Habeşistan'dan getirilir; siyah renktedir, onda tabakalar düz değildir; yongası çıkmaz, yanıcı özelliği olduğu söylenir; eğer kesilirse, dili yakar.

Özel Nitelikleri:¹⁶⁷ Siyah, tekdüze, damarsız olmalıdır, çizgiler olmamalıdır; dış yüzeyi kazınmış boynuz görüntüsünde ve sert olmalıdır. Tadı yakıcı ve ağızı dalayıcı olmalıdır; yakıldığı zaman kokusu çıkmalıdır, bu koku âdeta ıtır gibi olmalıdır.¹⁶⁸

Yapısı: İkinci dereceden sıcak ve kurudur ve bir kavime göre, abanos, her ne kadar sıcak yapılysa da, kanın hararetini söndürür.

Etkileri: Abanos suda eritilecek olursa, etken maddeleri suya çıkar. Bu maddelerin yumuşatıcı ve parlatıcı etkisi vardır.

Göz Organları: Gözün zarlarına ve beyazına parlaklık verir. Toz edilmiş abanosdan fitil yapılsa, ayrıca gözdeki yaralara iyi gelecek, yumuşatacak ilâçları âdeta bir bilek taşı görevi görüp, onları keskinleştirir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ "fitil yapılarak, oralara doldurulur."T.M.

¹⁶⁷ "Abanosun kalitelisinin özellikleri şunlardır:"T.M.

¹⁶⁸ "Dioscorides, abanosun iyisinin Habeş bölgesinde yetiştiğini ve bunların içinde siyah renklisinin makbul olduğunu söyler. Ayrıca tabakaları ve katları olmayıp, rendelenmiş boynuz gibi ve kazınmış dağarcık (?) gibi olmalıdır. Kesildiği veya kırıldığı zaman, kırık yüzeylerinin keskin ve yakıcı olması gerekir. Dioscorides'in dışındakiler, iyisinin düzgün ve tabakasız olanı, dış yüzünün boynuz gibi düz ve sert olanı, tadının yakıcı acı olanı olduğunu söylerler. Ateşe konduğunda, kokulu çiçeklerden çıkan koku gibi koku verir. Basılı nüshada, her ne kadar bu açıklamalara ters düşen konular olsa da, yine de aynı şeyler kayıtlıdır. Bu nüshada, 'karn-ı mahrut' yerine 'karn-ı mahkuk' yazılıdır. Bu da, konik boynuz yerine halkalı boynuz demektir."T.M.

¹⁶⁹ "Bundan dolayı, abanosla bilenen âletlerin onunla teması göz ilâçlarını takviye eder."T.M.

Eğer abanosun testere ile kesilerek elde edilmiş olan-talaşı tuğla üzerinde yakılırsa ve bu yakılmış madde ile göz yıkanır, gözdeki müzmin yaralara iyi gelir. Ayrıca kuru kaşıntılara ve kronik akıntıya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Hekimler, böbrek taşlarına iyi geldiğini söylemişlerdir; bazıları da, karın gazlarını giderdiğini söylerler.

UZNÜ'L-FAR

(Mercanköşk, Sıçankulağı; Auricula muris)

Genel Nitelikleri: Mercanköşk bir ottur; onun, Galen'e göre, bir ot olarak etkisi, kuru zaçla aynıdır ve bu isim iki farklı ota verilmiştir. Bunlardan birisi Galen tarafından açıklanan ottur ki o, ebegümeci kokusu verir ve diğeri Dioscorides'in söylediği ottur ve lablaba benzediği düşünülür, fakat onun yaprakları ona kıyasla daha küçüktür ve toprağın üstünde ince ve otsu bir gövdesi vardır. Hemen her yerde yetişir; kokusu ve lezzeti azdır; belirgin bir kokusu ve tadı yoktur; çiçekleri kişnişin lacivert çiçeklerine benzer; onda kanca gibi çıkıntılar görülür. Özellikle su kenarında yetişenler keskin lezzetlidir. Mercanköşkün iyi etkisinin pelin otuna benzediği söylenir.

Yapısı: Galen'e göre, o birinci derecede soğuk ve rutubetlidir ve diğeri tamamen sıcak cinstendir.

Etkileri: Birinci nevi kabız etkisi gösterir ve diğeri¹⁷⁰ kurutucu, kızdırıcı etki gösterir.

Cerahat ve Yaralar: Dioscorides'in tarif ettiği tür, dikenli battığı yerden çıkarır ve cerahati yapıştırır, yaralara yararlıdır.

Baş Organları: Saraya iyi gelir; enfiye şeklinde buruna çekildiğinde, yüz felcine iyi gelir, beyni temizler.

ERNEB-İ BERRÎ¹⁷¹

(Kara Tavşanı; Lepus ferrist)

Etkileri: Tavşanın kursağı, mayalar bölümünde açıklanan bütün etkileri gösterir; yumuşak ve hoş etkilidir ve bundan dolayı işlerde fazladır.

¹⁷⁰ "Dioscorides'in tavsif ettiği ot ise,"T.M.

¹⁷¹ "Genel Nitelikleri: Karada ve denizde yaşayan tavşanlardır. Deniz tavşanı eğilerek avlanır; sedeflidir, kırmızıya çalan renktedir ve parçaları arasında yosun yaprağı gibi şeyler vardır."T.M.

Süslenme: Tavşan kanı sivilce ve kızarıklığa iyi gelir. Tavşanın başı iyi bir ilâçtır. Özellikle deniz hayvanının başı çok iyi bir ilâçtır. Tavşanın başı¹⁷² alınıp yakılır; külleri baş üzerindeki kılların bitmesine yararlı olur.¹⁷³

Hareket Organları: Tavşan beyni hastalıkla birlikte ortaya çıkan titremelere etkili olur. {Ayrıca hastalıktan önce görülen titremelerde de yararlıdır.}¹⁷⁴

Baş Organları: Eğer çocuk dişleri tavşan etiyle ovulacak olursa, dişlerin daha çabuk çıkmasını sağlar ve dişler çıkarken ağrı ve sızı yapmaz. Aynı zamanda tavşan beyni, tereyağı, kaymak ve balla karıştırılacak olursa ve eğer sirkeyle içilecek olursa, sara üzerinde etkili olur.

Dışarı Atan Organlar: Eğer kadınlar tavşan kursağını (mide) reglden sonra üç gün içerlerse, kadının hamile kalmasını sağlar ve rahim akıntılarını önler; kara tavşanının kanı içilecek olursa, bağırsak yaralarına ve şişlerine iyi gelir ve karın ishallerini iyi eder.

Zehirlenme: Kara tavşanının kursağı, sirke ile birlikte tiryak ve panzehir özelliği gösterir. Eğer tavşan kanı kurutulursa, Ermenilerin zehirli oklarına karşı etkilidir.

EBU HULSA

(Eşek Marulu; *Onosma echinoides*)

Genel Nitelikleri: Bazı kavimler eşek marulunun hassü'l-hımar olduğunu söylerler. Aynı zamanda, şencar ve şenkar da derler. Onun sert ve siyah olanının dikenli bir yapısı vardır. Köküne yakın yerde yaprakları vardır. Kökü parmak kalınlığındadır, kırmızı renktedir; yaz aylarında kökü ovulursa, eli boyar. Onun bir cinsi daha vardır; onun yaprakları küçük ve rengi kırmızıdır;¹⁷⁵ onun 4 türü vardır:

1. Ebu hulsa,
2. Ebu savirus,

¹⁷² "karnı" T.M.

¹⁷³ "Saçkıran ve kelliğe yararlı olur. Tavşanın karın organları (bağırsak ve midesi), bir saç üzerinde kavrulsa, bu yakılan maddeler, iyi bir ilâç olur ve kafada saç bitmesini sağlar. Dioscorides, deniz tavşanının yalnız veya yemekle yendiğinde, kavurmasının saç dökülmesine sebep olduğunu söyler." T.M.

¹⁷⁴ { } arası T.M.'de yok.

¹⁷⁵ "sarıdır" T.M.

3. Ebu celsus (Evcalsus),

4. Ebu eksufanir.

Özel Nitelikleri: Hepsinin kuvveti birinci sınıftır.¹⁷⁶

Yapısı: Galen, ebu hulsanın bazıları sıcak ve kurudur ve diğerleri onun aksidir, der.

Etkileri: Ebu hulsa denen türünün, kabız etkisinin yanı sıra yumuşatıcı etkisi de vardır ve bundan dolayı acı ve buruk bir lezzete sahiptir; diğerlerinde kabız gücü daha fazladır. Sınıflamadaki son ikisi, ilk türden daha sıcaktır; kökü, yapraklarından daha kuvvetlidir.

Süslenme: Sirke ile merhem yapıp, vitiligo üzerine uygulanır ve o cildi soyarak, iyi eder. Yaprığı kökünden daha zayıftır.

Şişler ve İltihaplı Şişler: Keşk (buğday) ununun kökü eşek marulu ile birlikte uygulandığında, şişlere etkilidir ve aynı zamanda, eşek hıyarı kökü aynı etkiye sahiptir.¹⁷⁷ Eşek hıyarının iç yağı sıracaya tatbik edilirse, yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Mum ile birlikte yaralar üzerine tatbik edilirse, bütün yaralara iyi gelir; özellikle de, ateş yanığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Eşek hıyarı kökü mideye âdetâ kaplayıcı etki gösterir. Pişmiş eşek hıyarı, safran ile birlikte sarılığa ve kulak ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş eşek hıyarı, safran suyu ile birlikte böbrek ağrılarına ve böbrek taşlarına iyi gelir. Eğer eşek hıyarının kökünü hamile kadınlar kullanırlarsa, abortus etkisi gösterir. Onun yaprakları şarapla karıştırılıp kullanılacak olursa, kabız etkisi gösterir. Lâkin eşek hıyarı, acı hıltları ayrıştırır, çözer. Sarı yapraklı eşek hıyarı, çördük otu ile veya hardalla birlikte bağırsak kurtlarını öldürür ve onları dışarı atar. Aynı zamanda, bitkinin bütün türleri aynı etkiyi göstermesine rağmen, sarı yaprakları diğerlerinden daha etkilidir.

Hummalar: Bu bitkinin pişmiş kökü, safran suyu ile birlikte kronik hummalara yararlıdır.

¹⁷⁶ "Hepsinin kuvveti iki evvelki sınıftır; kayıtları da vardır." T.M.

¹⁷⁷ "Levmayıs yerine evlucyas veya ebu celsus kullanılabilir." T.M.

Zehirlenme: Eğer pişmiş kırmızı yapraklı ve sarı meyvalısı¹⁷⁸ çiğnenip, tükürülürse, böcekleri öldürür.¹⁷⁹ Yukarıda söylenen iki ilaç yılan sokmasında içildiğinde veya merhem şeklinde yılanın ısırıldığı yere tatbik edildiğinde, zehirlenmeyi önler.

ELMAS (Elmas; Adamus)

Genel Nitelikleri: Kelimenin aslı mas'tır, mim'le başlar.¹⁸⁰ Alfabetik kaidelere göre mim harfinde ele alınması gerekirdi, ancak elmas diye bilinir. Dolayısıyla, burada elif harfinde ele alındı.

Yapısı: Kimileri soğuk ve kuru olduğunu, kimileri de kuvvetli sıcak ve kuru olduğunu söyler.

Etkileri: Elmasta çok fazla şiddetli parlaticı güç vardır. Dioscorides'e göre, elmas yakıcı, tahrik edicidir ve külü kokuludur.

Süslenme: Cidden dişleri parlatır.

Baş Organları: Bir grup (kavim), onun eğer ağız içinde tutulursa, dişleri parlattığını söylerler. Kimileri de onun bu etkisinin bulunduğu yerde çok yılan olmasından kaynaklandığını söylerler, yani yılanların bulunduğu bölgede elmas yılanın zehirinden kazandığı kuvvetle dişlerde bu etkiyi gösterir.¹⁸¹ Bu insanlar yılan zehirinin dışarı çıktıktan sonra etkisini kaybettiğini bilmezler.

Dışarı Atan Organlar: Bazı kavimler, mesanede taş olduğunda, ondan küçük bir parça [idrar kanalına] şırınga edilerek mesaneye sokulursa, taşı parçalar derler. Bunun herhangi bir yararı olmaz.

Zehirlenme: Elmasın zehir üzerinde yok edici etkisi vardır.

ERMAK (Kısrak)

Genel Nitelikleri: Yemen kısrakı kokulu bir odundur; rengi kabuk rengindedir.¹⁸²

¹⁷⁸ "sarı yapraklı, kırmızı meyvalısı" T.M.

¹⁷⁹ "Hame, baykuş cinsi bir kuştur." T.M.

¹⁸⁰ "elif ve lam, harf-i tariftir." T.M.

¹⁸¹ "Bu gibi sözlerin tamamı İranlı türü abartılı sözlere sahip kişilerin ifadelerindendir." T.M.

¹⁸² "Buradaki ağaç kabuğundan kasıt, tarçın kabuğudur ve eğer kabuğa benziyorsa, burada kastedilen Çin tarçınıdır, diye açıklamada bulunurlar." T.M.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir, ona güzel bir koku verir.

Şişler: Merhem hâlinde yangılı yaralara yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları iyi eder ve yayılmasını engeller, kurutup, tedavi eder; çünkü bu ilâcın kurutucu etkisi vardır. Dokuların kokuşmasını, çürümesini engeller.

Baş Organları: Beyini ve diş etlerini güçlendirir; ağız hastalıklarında olumlu etkisi vardır.

Göz Organları: Göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi ve bütün iç organları güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bütün tabiat mizacı üzerinde pekiştirme, katıltma etkisi vardır.¹⁸³

EL-LEBAH

(Sedr Ağacı; *Balanites aegyptica*)

Genel Nitelikleri: Ona sedr ağacı denir. Halbuki o, el-lebahtır ve lebah olsaydı, alfabetik olarak lam harfinde yer alması gerekirdi; o, Mısır'dan getirilmiş büyük bir ağaçtır; lezzeti orada değişiktir.¹⁸⁴ Dioscorides ise, bu ağacın Mısır'da yetiştiğini ve meyvasının yendiğini söylemiştir.¹⁸⁵ Muhtemelen, bu ağaçta taran cinsinden hayvanlar bulunur. Özellikle, Mısır topraklarının Said bölgesinde (yukarı Mısır) bulunan ağaçlarda bunlar çoktur. Bazı kimseler, İran diyarında bu ağaçtan yiyenlerin olduğuna inanırlar. Ancak, daha sonra ağacın Mısır'a nakledildiğini ve onun mizacının değiştiğini¹⁸⁶ söylemişlerdir.

Etkileri: Kanamaya mani olur. Eğer bu ağacın yaprakları, kanayan organ üzerine serpilirse, kanamayı keser.

¹⁸³ "Ermakın sindirim üzerinde kabız etkisi vardır."T.M.

¹⁸⁴ "Havuç gibi kökü olan bir bitkidir. Diğer nüshalarda yazıldığı gibi, sedr ağacı veya herhangi bir ulu ağaç değildir. Ulu bir ağaç olduğunu söyleyenler, bu ağacın bir başka ülkeden getirildiğini ve ondan sonra Mısır'da yetiştirildiğini ifade ederler."T.M.

¹⁸⁵ "Dioscorides ise, bu droğun fursi adı verilen bir ağaç olduğunu söyler. Ona göre, normal meyvası vardır ve bu ağaç üzerinde bol miktarda örümcek adı verilen zehirli hayvanlar barındırır."T.M.

¹⁸⁶ "fakat ağaç Mısır'da yetiştirildikten sonra yapısının değişikliğe uğradığını" T.M.

İNSAN¹⁸⁷

(Homo sapiens)

Süslenme: İnsan menisinin lepra hastalığı üzerinde etkili olduğu söylenir. Aynı şekilde, çocuk idrarının bakır bir kap içinde ayrıştırılan tuzunun yüzdeki çillere faydası vardır ve insan pisliği temizlemeye yararlıdır.

Şişler: İnsan idrarının tortusunun yangılı şişlere iyi geldiği söylenir. Aynı şekilde, idrar kaşıntıya (uyuza) iyi gelir. Ayrıca, sıcak insan dışkısı, yangılı şişler üzerinde etkilidir ve iltihaplı yaraları bertaraf eder.¹⁸⁸ İnsan [semeni], tereyağı ile karıştırılıp uygulanırsa, şişlerin büyümelerini engeller.

Cerahat ve Yaralar: İnsan idrarı, yaranın kaşıntısına, temreye ve uyuza iyi gelir; kötü faaliyetlere ve zararlı kurtlara engel olur. Özellikle insan menisi, bağirsak kurtlarına yararlıdır.

Hareket Organları: Regl kanı, gut ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda, insan menisi, bal¹⁸⁹ ve zeytinyağı ile birlikte gut ağrıları için iyidir.¹⁹⁰

Baş Organları: Kulağı ve dişi ağrıyan kişinin kulağına yanmış insan kılı, gül yağı ile karıştırılıp damlatılırsa ve dişe tatbik edilirse, diş ve kulak ağrısını giderir. Oruçlu kişinin tükürüğü, kulağına kurt kaçan kişinin kulağındaki kurdu çıkartır. Yanmış insan kemigi, sara tedavisinde iyidir. İnsanın kulak kiri, baş ağrısına iyi gelir.

Göz Organları: İnsan idrarı, bakır bir kapta pişirilirse, bu terkip gözün akına beyazlık verir ve göz kapaklarına faydalıdır. İnsan kılı, tabii kurşun oksit ile karıştırılırsa, gözdeki sivilce ve arpacığa iyi gelir.

¹⁸⁷ “Genel Nitelikleri: İnsan, konuşan ve düşünen bir hayvandır. Kaderinde ölmek vardır, fakat henüz ölmemiştir. Kendi iradesiyle hareket eder. İnsan, konuşan hayvandır, demek yeterli iken, yukarıdaki gibi bir ifade kullanan İbn-i Sinâ’nın amacı, gelecekte yapılacak olan tariflere dikkati çekmek olabilir. İnsan türü, üç âlemin en şerefliisidir. Bu, görüntü ve yapısı bizzat korunan cisimler üç kısımdır: 1. Bitkiler, 2. Madenler, 3. Hayvanlar. Bunlara üç tabii âlem denir. İşte insan bu âlemlerin en şerefliisi ve en makbul olanıdır.” T.M.

¹⁸⁸ “İnsan tüyünün külü, çıkan sivilceleri giderir.” T.M.

¹⁸⁹ “afyon” T.M.

¹⁹⁰ “İki nüshada, afyon yerine cbyun yazılıdır. Eğer bunlar doğrusa, lügatte geçmesi gerekir. Ebyun adıyla tanınan drog yoktur. Belki doğrusu şudur: Ebyun, Cezire’de bir yerin adıdır ve Direbyun olarak tanınır ve Hz. Nuh’un kabri o bölgededir.” T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Çocuk idrarı içildiğinde, nefes darlığına ve göğüs sıkışmasına iyi geldiği söylenir.¹⁹¹ Anne sütü, akciğer veremine çok iyi gelir. O, deniz tavşanı zehirine ilâttır.

Beslenme Organları: İnsan sütünün mide yanmasını teskin ettiği söylenir. Bu, 2 kaşık ölçüsünde veya 4 onzluk idrarla, ballı sütle farketirmeden hastaya içirilirse, sarılığa iyi gelir ve ballı su ve nohut suyuyla içilirse, daha faydalı olur.

Dışarı Atan Organlar: İnsan sütü, idrar çöktürür ve muhtemelen regl kanı kadına fitil şeklinde verilirse, hamile kalmaz; önleyicidir ve¹⁹² insan sütü rahim yaralarına ve iltihaplarına, onların akıtılmasına yararlı olur; hamileliği de önler. İnsan idrarının ishali kestiği ve tekrar tekrar kaynatılıp, 2 ratl (yaklaşık 3 kg.) kalınca, bu miktar kullanılırsa,¹⁹³ rahime faydalı olduğu söylenir.

Hummalar: Kuru insan dışkısı, balla veya şurupla karıştırılıp kullanılırsa, sıtmanın tekrarlayan nöbetlerini önler.

Zehirlenme: Süt, bir nevi tiryaktır; deniz tavşanının zehirine karşı panzehir etkisi vardır ve insan dişinin tozu ve yakılmış dişin külü yılanın soktuğu yere serpilse, buna yararlı olur, zehirlenmeyi önler. İnsan dışkısı, insan ısırmamasından oluşan yaraya iyi gelir. Aç insanın tükürüğü, yılan ve akrebi öldürür ve eğer insanı ısırsa, onun tükürüğü, ısırılan yerde azgın yara açar.

İBRİŞİM

(İpek İbrişim; Bombyx mori)

Genel Nitelikleri: O, ipektir ve ipek böceğinin kozasıdır. Kalbi kuvvetlendiricidir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve aynı derecede kurudur.

Özel Nitelikleri: İbrişimin ham olanı (boyanmamış) makbuldür. Boyanmış olanı da işe yarar. Makasla kesilmiş olanı yanmışından daha etkilidir.

¹⁹¹ "Hekimler söyler. Bence, çocuk idrarı kötü ve hoş olmayan bir ilâttır. Zira idrar, dışkı gibi tiksindirici bir maddedir. Diğer ilâçlar varken, idrarın kullanılması ve özellikle de yenilip içilmesi doğru değildir. Bir hadis-i şerif'e göre, mundar olan şeylerde şifâ aranmaz."T.M.

¹⁹² "bazılarına göre" T.M.

¹⁹³ "rahimi boşaltıp, temizlediği söylenir." T.M.

Etkileri: Onun, yumuşatıcılık, ferahlatıcılık ve emicilik özelliği vardır.

Beslenme Organları: Akciğerin katılığına, burukluğu ve acılığı ile iyi gelir. Bu düzleştirici, yumuşatıcı ve emiciliğinden dolayı, yakıcı değildir ve mutedil soğutucudur. Bu etkilerde yakıcılık yoktur. Bu özellikler herhangi bir ibrişime ait değildir.¹⁹⁴ İbrişimden damlası yapılırsa, göze yararlı olur, göz yaşına mani olur.¹⁹⁵ Gözdeki yaralara engel olur. Çünkü onun mizacı kuruluk açısından normal olduğundan, gözü de kuruluk olarak normale döndürür. O, canlılığı takviye eder ve böylece mideyi de besinlerden iyi yararlanacak şekilde takviye eder. İbrişimin belli dozda kullanılması gerekmez.

AKATMAKAT

(Akitmakit; *Caesalpinia bonducella*)

Genel Nitelikleri: Bir Hint ilâcıdır. Şakayika benzer.¹⁹⁶

Baş Organları: Başın buharlaştırılacak kısmı ovuşturulur. Bu ovma saraya mani olur.

ASFANAK

(İspanak; *Spinacia olecracia*)

Genel Nitelikleri: Bilinir.¹⁹⁷

Yapısı: Birinci derecenin sınırında soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Yumuşatıcı etkisi vardır ve sumaktan daha besleyicidir. Onda akıcılık gücü vardır ve o, yıkayıcı ve temizleyicidir. İspanak, safrayı tutar. Muhtemelen bazen mide onu kabul etmez; midede olumsuz etki yaratır. O, yapraklıdır ve yaprakları yenir.¹⁹⁸

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğer ve göğüsteki ateşli ağrılara yiyerek ve lapa şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

¹⁹⁴ "Bütün ibrişimler bu özelliği gösterir." T.M.

¹⁹⁵ "gözün kuruluğunu normale döndürür." T.M.

¹⁹⁶ "İbn-i Sina'ya göre, fauya (bir nevi kokulu bitki) etkileri gösterdiği için, bitki cinsinden bir drogdur ve doğru olan da budur. Fakat drog genelde bir taş olarak tanınır. Bu droga hacir-i ukab (kartal taşı) veya hacir-i veladet (doğum taşı) da denir. Dört cinsi vardır ve etkileri geniş olarak açıklanmıştır." T.M.

¹⁹⁷ "İspanak, bir sebze cinsidir." T.M.

¹⁹⁸ "İspanak suyunda bir sertlik vardır. Bu yüzden, bazen mide ispanak suyunu kabul edemeyebilir. O zaman ispanak suyunu süzüp, attıktan sonra yemek uygundur." T.M.

Hareket Organları: Kanlı sırt ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karın içini yumuşatıcıdır.

EL-NEFEL

(Yonca, Sarı Yonca, Su Yoncası)

Genel Nitelikleri:¹⁹⁹ Deniz kaynaklı bir ilâçtır. Baharda çıkar ve koku yoncaya benzer; çok dallıdır. Ada keberesinin tohumlarına benzer, kuş tohumları gibi tohumları vardır.

Yapısı: Sıcaktır.

Beslenme Organları: Dalağa gerçekten yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürücüdür.

EL-SEFANÎ

(Deve Otu; *Echinops echinatus*)

Genel Nitelikleri: Deve otunun, ra'î'l-ebî denen bitki olduğu sanılır.²⁰⁰

Etkileri (Dışarı Atan Organlar): Böbreklere yararlıdır.

Zehirlenme: Köpek ısırığına karşı fevkalâde yararlıdır.²⁰¹

ALUSEN²⁰²

(Bir Cins Erik; *Lupinus termis*)

Genel Nitelikleri: Kalkana benzeyen bir ottur. Bundan dolayı mesa (kalkan) da denir. Birinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Normal şekilde kurutucudur ve parlatıcıdır.

Süslenme: Ciltteki lekelerle iyi gelir. Bütün cilt hastalıklarına karşı normal şekilde kullanılabilir.

¹⁹⁹ "En-nefel, nef el olarak geçmektedir. Fısıfısa (yonca) benzer; onun gibi bir bitkidir. Arap kaynaklı bir drogdur."T.M.

²⁰⁰ "Deve otuna bu adın verilmesinin nedeni, devenin, bu ottan yedikten sonra, zehirli hayvanların zehrine karşı korunmuş olmasıdır. Eğer deveye zehirli bir hayvan çarpacak olursa, deve gider, bu otu bulur ve yer. Şayet bulamazsa, ölür. Bu bitkinin çiçeğinden zehirli hayvanların soktuğu kişilere de içirilir. Bazıları, geyikdiline, deve otu derler. Geyikdili ise, diğ otu denen bitkidir."T.M.

²⁰¹ "Köpek ısırığına karşı çok etkili olduğunu Bolus gözlemiştir."T.M.

²⁰² "Bu drogun ismi iki hemze ve arasında elif ile daha sonra ötreli lam, üstünlü sin ve sonunda nun'dur. Bazen bundan sonra vav fazladan konur. Bazı *Kânûn* nüshalarında, çift hemzeli yazıldığı gibi, ikinci hemze terkedilip, oluşan şekilde de yazılmıştır. Bu droga ayrıca el-sulhafat (kaplumbağa) da denir."T.M.

Zehirlenme: Galen, onun özellikle köpek ısırığına karşı iyi geldiğini ve kuduza karşı etkili olduğunu söylemiştir. Bu ilaç bundan dolayı Yunancada alusen diye adlandırılmıştır.²⁰³

ITRATİKUS²⁰⁴

(Sığırkuyruğu)

Genel Nitelikleri: Bu, urethrayla ilgili diye bilinir.

Yapısı: Çok fazla soğutucu etkisi vardır; kabız etkisi yoktur.

Etkileri: Onun etkisi, çözücü, ayrıştırıcı ve soğutucudur.

Şişler ve İltihaplı, Yumuşatıcı Şişler: Urethranın sert şişlerine sürülürse veya üzerine asılırsa, iyi gelir.

ARDAKYANI

(Kebere; Capparis spinosa)

Genel Nitelikleri: Ulu bir ağaçtır. Kebere çok keskin kokuludur, öldürücüdür; kabuklu tohumları vardır. Rahib diye tanınan bitki uzmanı, onun yapı olarak köpek üzümü ve Yahudi kirazından daha etkili olduğunu söylemiştir.²⁰⁵

Etkileri (Katı ve Yumuşak Şişler): Rahib'in dediğine göre, karındaki şişlere iyi gelir. Ondandır yapılan şerbetten 2 ölçek dozda da kullanılır. Ciltte meydana gelen yangılı şişlere dışardan yakı şeklinde tatbik edilir. Bu ilaç şişlere iyi gelir.

Zehirlenme: Böcek sokmalarında, sineğin soktuğu yere sürülür.

AKFERASKUN, AKFERASFUS

Genel Nitelikleri: İran kaynaklı bir drogdur. Onun dalları ve demet şeklinde kolları olan bir ağaç olduğunu söylerler.

Baş Organları: Zihin ve hâfıza üzerinde etkili olup, unutkanlığı önler.

²⁰³ "Galen, bu drogun köpek ısırığı ve kuduza karşı özellikle etkili olduğunu şöyle açıklar: Bir toplumu kuduz daladı ve bu drogla hepsi şifâ buldu ve onun için adını alusen koydular. Alusen, Yunanca kuduzdan koruyucu demektir." T.M.

²⁰⁴ "Mânası, şebih bi'l-kevheb'tir. Yıldızla benzer. Bazıları, bunyum da derler; mânası halib'tir; halibi uretra hastalıklarına iyi geldiği için bu ad verilmiştir. Türkçede adı, ayı-kulağıdır." T.M.

²⁰⁵ "ve ikinci derecede kuru ve soğuk etkisinin onlardan daha fazla olduğunu söylemiştir." T.M.

UBUTILUN-EBU TAYLUN (Abutilan indicum)

Genel Nitelikleri: Kabağa benzeyen bir bitkidir. Huzistan'da hekimler onu bu isimle tanırlar.

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): Merhem şeklinde sürüldüğünde yararlı olduğu söylenmiştir. Yaralar üzerine tatbik edildiğinde, konduğu yeri etlendirip, yarayı kaynaştırır.

ASYUS²⁰⁶

(Yumuşak Sarımsı Taş; Asya Taşı)

Genel Nitelikleri: Asyus, üzerinde asyus çiçeği denen tuz oluşmuş bir taştır. Bu tuzun denizin neminden ve dalgalarından meydana geldiği tahmin edilir.²⁰⁷

Etkileri: Eğer ziftle merhem yapılırsa, bu merhem yaranın cerahatini çözer, eritir, giderir.

Cerahat ve Yaralar: Kötü, eskiden meydana gelmiş, derin ve büyük yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: [Bu taş] arpa unu ile gut hastalığını iyileştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla birlikte akciğer yaralarına yararlı olur. Eğer eklemelerinde sıkıntı olanlar el ve ayaklarını kaynamış asyus suyu içine sokarlarsa, fayda görürler.

Beslenme Organları: Asyus, sönmemiş kireç ve sirkeyle birlikte dalak üzerinde merhem şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

ATYUT²⁰⁸

(Hint Fasulyesi; Corylus avellana)

ERNEB-İ BAHRÎ

(Deniz Tavşanı; Aplysia depilans)

Genel Nitelikleri: Sedef renginde bir hayvandır; bir şeylerin parçacıkları arasındadır; dişlerin arasındaki şeylere benzer.

²⁰⁶ "Yunanca bir kelimedir; hafif, yumuşak anlamına gelir. Bazı deniz kıyılarında hafif ve yumuşak, diğer taşlar gibi sert olmayan, irili ufaklı taşlar bulunur. Denizin çırpıntı ve dalgaları bu taşlar üzerine geldikçe, madensel maddeler bu taşlar üzerinde bir cisim oluşturur. Güneşin etkisiyle de bu cisim kuruyarak, nişadıra benzer bir görüntü alır. İşte üzerinde oluşan cisimle birlikte bu taşlara esyus denir veya taşın üzerinde oluşan maddeye esyus zahiri denir."T.M.

²⁰⁷ "dalgaların yukarı çıkıp, tekrar üstüne düşmesinden meydana gelmiştir."T.M.

²⁰⁸ "Birçok nüshada, bu ilâcın adı tı harfi ile verilir. **Genel Nitelikleri:** Bu drog birçok nüshada yoktur. Mevcut olanlarda da, hakkında fazla bir bilgi olmadığı yazılıdır."T.M.

Süslenme: Onun kanı sıcaktır; ciltteki lekeleri giderir; lepra, cüz-zam gibi hastalık yaralarına iyi gelir ve başı yakılırsa, kellik hastalığında başta saç bitirir. Özellikle ayı yağı ve yılan yağı ile birlikte çok yararlıdır.

Göz Organları: Damla veya merhem şeklinde göze uygulansa, görmeyi parlaklaştırır.

Zehirlenme: O, zehirli ilâçlardan biri olarak kabul edilir ve akciğerlerde yara meydana getirerek, onları öldürür.

AKSUN²⁰⁹

(Beyaz Kenger Otu; Berberis vulgaris)

Genel Nitelikleri: Bu ilâç, İran ve Kirman bölgesinin ilâcıdır.

Yapısı: Sıcak ve yumuşaktır.²¹⁰

ANAGALLİS²¹¹

(Farekulağı; Anagallis)

Genel Nitelikleri: Bu drogun iki türü vardır. Bunlardan birinin çiçekleri sarıdır ve diğerinininki mavimsidir.²¹²

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): İlâcın iki türü de cerahatli yaralara iyi gelir. Yaraların içindeki sıvıların atılmasını sağlayarak, onların yayılmasını engeller.

Baş Organları: Bu drogun hangi türüyle gargara yapılırsa yapılsın veya burun yoluyla enfiye şeklinde çekilsin, bol miktarda balgam söktürücü özellik gösterir. Aynı zamanda, balgam kafanın hangi tarafından indiyse, o taraftaki azı dişin ağrısını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Bu ilâç şarapla içildiğinde, böbrek ağrılarına iyi gelir. Bazı kavimlere göre, bu ilâcın mavi çiçekli olanı mide şişkinliğini giderir, normale döndürür. Kırmızı çiçekli olan daha etkilidir.

²⁰⁹ "Hemze'den sonra kaf ve sin, daha sonra vav ve nun ile yazılır. Başka nüshalarda böyledir. Bu yazılış, İbn-i Kıptî nüshasına uygundur. Diğer nüshalarda, nun yerine re yazılıdır. İkisi de uygun olacaktır."T.M.

²¹⁰ "Bolus (Kalus?) adlı tabip, bu drogun sıcak ve yumuşak olduğunu söyler. Yani bu drogun gövde kabukları soyulup, yenabilir. Kökünün sakızında ısı teşekkül eder. Kökünden veya yaprağından üç dirhem alınıp, şarapla içilirse, ense tutulmasının boyuna yayılmasını engeller ve spazmın kuru olanı hâriç, diğerlerinin hepsine etkilidir."T.M.

²¹¹ "Bazı nüshalarda, iki elifarasında nun ve sonra gayın ile yazılıdır. Bazılarında ise, altında bir nokta ile be ve ayın harfiyle yazılıdır."T.M.

²¹² "Sözlüklerde "Ayn" harfi bölümündedir ve allessi (bir çeşit buğday?), süsen gibi çiçeği olan bitkidir, diye kayıtlıdır."T.M.

Zehirlenme: Bazılarına göre, eğer bu ilâç şarapla içilirse, yılan sokmalarına iyi gelir.

EBRAK

(Talk; Lapis specularis, talcum)

Genel Nitelikleri: İran kaynaklıdır.

Baş Organları: Akıl ve hâfıza üzerinde etkilidir.

USBİD

(Bir Nevi Nilüfer; *Nymphaca* sps.)

Genel Nitelikleri: Hint nilüferine benzer.²¹³

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir.²¹⁴

ERTEDBERİD²¹⁵

(Bir Çeşit Soğan)

Genel Nitelikleri: Kesilmiş soğan gibi bir ilâçtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Basura iyi gelir.

AFYUS²¹⁶

(*Avafinus; Scilla bifolia*)

Genel Nitelikleri: Afyus, hadeke (yabanî turp) benzeyen bir ilâçtır (drogdur).²¹⁷

Yapısı: Galenos, onun ikinci derecede soğuk ve birinci derecede buruk olduğunu söylemiştir. Onun meyvası (tohumu?) birinci derecenin başında sıcak ve kaba özelliktedir; burukluğu (kurutuculuğu) ikinci derecededir.

Etkileri: Çocuklarda kasıkları korur ve orada tüy çıkmasını engeller.

Beslenme Organları: Onun meyvası, sarılığa iyi gelir.

ANDARUSARUN²¹⁸

(Hanımeli; *Helysarum coronarium*)

Genel Nitelikleri: Fâs (balta) diye adlandırılan bir ilâçtır. Çünkü onun baltadaki gibi iki ağzı, iki ince ve keskin tarafı vardır.

²¹³ "Bu drogun Hint kaynaklı bir oklu kurt olduğu söylenir."T.M.

²¹⁴ "Hint bilginleri ise, fazlasıyla sıcak olduğunu söylemişlerdir."T.M.

²¹⁵ "Ernedrend" T.M.

²¹⁶ "Akys" T.M.

²¹⁷ "Hadek, patlıcana verilen isimdir. Bazılarına göre, yabanî patlıcandır."T.M.

²¹⁸ "Bazı nüshalarda, enderufeykus diye yazılmıştır."T.M.

Yapısı: Sıcak yapıdadır ve onda acılık ve burukluk vardır.

Etkileri: Bağırsaklardaki tıkanıklıkları açar.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına yararlıdır.

ASABİ'Ü'L-HERMES

(Çiğdem, Alaca Çiğdem; *Colchium variegatum*)

Genel Nitelikleri: Çiğdem çiçeğine verilen addır. Onun etkisi çiğdem gibidir.

ATMUT, ATMAT

(Hint Baklası; *Corylus avellana*)

Genel Nitelikleri: Hint baklası, Hint kökenli bir ilâçtır. Buzidan, şişmanlatan bir etkisi vardır ve bu ilâcın Hint baklasına benzemesinden dolayı, onun diğeri ile aynı olduğu düşünülmemelidir.²¹⁹

Yapısı: Sıcak ve nemlidir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırıcı etkisi vardır.

ITABAS²²⁰

(*Polulus alba*)

Genel Nitelikleri: Itabasin (atma'nın) garb (kavak ağacı) olduğu söylenir. Garb ise "Gayın" harfinde ele alınacaktır.

ERZ

(Pirinç; *Oryza saliva*)

Genel Nitelikleri: Pirinç, herkesçe bilinen bir tanedir.

Yapısı: Sıcak ve kurudur. Sıcaklığı kuruluğuna baskındır. Ancak, bazılarına göre, sıcaklığı buğdaydan daha fazladır.

Etkileri: Pirinç çok iyi besleyicidir; ancak kuruluğa meyillidir. Sütle veya badem yağı ile pişirilirse, besin değeri artar; kurutucu ve kabız etkisi ortadan kalkar. Eğer gece kepekli suda ıslatılsa, kendisinde soğukluk oluşur; onun temizleyici özelliği de vardır.

²¹⁹ "İbn-i Kipti, *Kânûn*'da bu kayıt varken, atamat, atmut ve atyutun hepsinin aynı drog olduğunu ve bındık-ı Hindi (Hint fındığı) adıyla geçtiğini kaydetmiştir. Hint fındığı, sıcak ve kurudur. Halbuki bu drog, sıcak ve nemlidir, diye düzeltili. Fakat bu şekilde bile, *Kânûn*'a aykırı oldu. Buzidan, müstacil (acil) denen ve Hindistan'dan getirilen bir kökün adıdır."T.M.

²²⁰ "Atma" T.M. "Ta'dan sonra mim ve sonunda elif olarak Sultani nüshada kayıtlıdır. Diğer nüshalarda mim yoktur. Sadece bir nüshanın sonunda iki elif yazılmış olup, elifi memdude olduğuna işaret edilmiştir. Herhalde Yunancadır."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Suda kaynatılmış pirinç, fevkalâde kabız etkiye sahiptir ve sütle pişmiş pirinç meniye artırır; kabız etkisi görülmez. Sütle kaynatılan pirinç eğer kabuğundan ayrılmamışsa, yani kepek suyunda bir gece ıslatıldıktan sonra pirinç kabuğundan ayrılmadan kaynatılıp, suyu uçurulsa, bu şekilde hazırlanan pirincin kabız etkisi kalmaz; soğukluk özelliği kazanmaz.

İTRİYE-UTRİYE

(İtrium vermicilli)

Genel Nitelikleri: Pişmiş şekilde kullanılan droglardandır. Memleketimizde iplik (rişte) diye bilinir.²²¹ O, macun şeklinde kullanılır. Suda etle veya sadece suyla pişirilerek kullanılır.

Yapısı: O, sıcak ve çok nemlidir.

Etkileri: Şüphe yoktur ki, utriyenin mideden geçmesi ve sindirilmesi çok zordur. Çünkü utriye öyle bir macundur ki, mayası yoktur ve bazılarına göre etsiz pişirilene daha hafiftir ve utriye, biber ve badem yağı ile pişirilirse, etkisi öncekinden daha iyi olur. Hazmı kolaylaştınca, gerçekten çok besleyici olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğere faydalıdır; öksürüğü ve kan tükürmeyi önler; özellikle, semiz otu ile pişirilirse, bu etkisi artar.

Dışarı Atan Organlar: Onun bağırsaklar üzerinde yumuşatıcı etkisi vardır.

ANDER-AKDER²²²

(Kirman Civarında Yeşiten Bir Hububat)

Genel Nitelikleri: Bir nevi hububattır. Bu Kirman çevresinde yetişen bir ilâçtır. Aklı, zekâyı ve hâfızayı geliştirici etkileri vardır.

AHİLUS

(Ardıç, civan perçemi)

Genel Nitelikleri: O, sanderistis, sinderistis, sandarus diye de adlandırılır. Galen, ardıçın sinderististen daha fazla kabız etkisi olduğunu söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: O, kanın akmasını durdurur ve bağırsak yaralarını ve kadınların kanamalarını önler.

²²¹ "Farsçada dererîşte denir."T.M.

²²² "Baskı nüshalarda, nun ile ander şeklinde yazılıdır."T.M.

UFARİKUN

Genel Nitelikleri: O, Rum ülkelerinde (Anadolu'da) yetişen bir ilâçtır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve muhtemelen regl kanallarına yardımcı olur; kanamayı düzenli kılar.

Hareket Organları: Ondandır hergün kırk gün süre ile içilirse, dört günde bir gelen humma nöbetlerine iyi gelir.

ESİMEDYUN-İSMEDYUN²²³

Etkileri: Onun şiddetli soğutucu etkisi vardır. Bünyesinde sıvı rutubet bulunur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüslerin dik durmasını sağlar; sarkmasını önler.²²⁴

Dışarı Atan Organlar: İçilirse, içen kişiyi kısır bırakır.

Bu, "Elif" harfinin son sözü idi. Tamamı 77 ilâçtan meydana gelmiştir.²²⁵

İKİNCİ MAKALE²²⁶

(Be Harfi)

BAN OTU

(Hyasciamus niger)

Genel Nitelikleri: Taneli sınıfından bir bitkidir. {Taneleri aşağıda ve büyüktür ve yukarıya doğru beyaza döner.}²²⁷ Onların taneleri yumuşak ve yağlıdır.

Yapısı: Üçüncü dereceden sıcak ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Ban otunun taneleri, özellikle sertleşmiş ağır maddeleri keser, giderir. Sirke ve su ile birlikte²²⁸ bağırsaklardaki tıkanıklığı giderir. Tanelerin küsbesinde acılık ve kabızlık etkisi bulunur. Bundan dolayı,

²²³ "Bu drogün ne olduğunu bilmiyorum."T.M.

²²⁴ "Bu etkisi Kalus denen bir hekimce açıklanmıştır."T.M.

²²⁵ "Böylece clif'le başlayan droglar tamamlandı. Daha önce bu makalede 78 drog olduğu söylenmişti. Fakat erneb-i bahri ve erneb-i berri tek başlık altında olunca, drog sayısı 77 olarak bu makale tamamlanmış oldu."T.M.

²²⁶ "Bu makalede 58 drog vardır."T.M.

²²⁷ { } arası T.M.'de yok.

²²⁸ "kaynatılırsa" T.M.

kabuğunda kabızlık etkisi vardır. Genellikle, yağında bile kabızlık etkisi vardır. Bütün olarak parlatici ve temizleyici özellikler gösterir.

Süslenme: Banın taneleri sivilce, çil, kızarıklık, yara izleri gibi ciltteki yaralara iyi gelir. Banın yağı da cilt problemlerine iyi gelir.

Şişler: Ban, bütün katı şişlere iyi gelir. Eğer merhem terkbine katılarak cilde tatbik edilirse, şişillere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeli ban, cildin kurumasını ve bozulmasını önler; sivilcelerin çibana dönüşmesini engeller ve yumuşak iltihaplı şişlere ve çatlaklara yararlıdır, onları önler.

Hareket Organları: Eklem ve eklem kaslarını ısıtır ve sertliğini yumuşatır. Yağı özellikle bu konuda yararlıdır.

Baş Organları: Baş ağrısını giderir ve kabız etkisi dolayısıyla burun kanamasını durdurur. Ban yağı, kulak ağrısı ve çınlamasını giderir. Özellikle, ördek yağı ile birlikte kullanıldığında, bu etki fazlasıyla görülür. Ban kökü kaynatılsa ve suyu ile gargara yapılsa, diş ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğerin katılığına ve şişliğine karşı yararlı olur. Eğer sirkeyle içilirse, 2 dirhem ban karıştırılırsa ve içilirse, bazen ekmek unuyla, bazen de yulaf unuyla ve cratinis suyu, bakla unu veya meyan kökü unuyla karıştırılıp, dalak üzerine uygulanırsa, faydalı olur. Mide için ban iyi gelmez. 1 miskal ban, balla karıştırılıp içilirse, şiddetli kusturucu olarak görev yapar ve ishal yapar. Tohumu da aynı görevi yapar.

Dışarı Atan Organlar: Onun tohumları 1 miskal balla içilirse veya fitil yapılırsa ya da kendi yağı ile fitil yapılır veya içilirse, balgamin atılmasını sağlar.

Bedeli: Banın muadili, bir misli kızıl boya, bir buçuk misli selahi kabuğu (tarçın kabuğu), onda bir oranında Hindistan cevizi kabuğudur.

BABUNC

(Papatya; *Matricaria chamomilla*)

Genel Nitelikleri: Sarı, beyaz, kırmızı çiçekleri olan bir ottur. Yaprakları ve çiçekleri kurutulur, tablet yapıp saklanır. Kökü de aynı şekilde toplanıp, saklanır. Galen, papatyanın yumuşatma özelliğinin güle yakın olduğunu, ancak papatyanın sıcak olduğunu ve onun

sıcaklığının zeytinyağı gibi normal olduğunu söylemiştir. Papatya, yol kenarlarında, kıraç arazide yetişen bir bitkidir; bahar aylarında toplanır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Açıcı ve yumuşatıcı yoğunluğu, çözücü etkisi yanında, hafif çekici özelliği de vardır. Muhtemelen, böyle çekici özelliği olmadan çözücü özelliği olması papatyaya mahsustur.

Şişler: Sıcak şişleri teskin eder ve onları soğutur. Çok sert olan şişlikleri yumuşatır, çözer. Eğer suyu içilirse, karnın iç organlarındaki yoğun şişleri yumuşatır, çözer.

Hareket Organları: Gerilmiş, sertleşmiş eklemleri rahatlatır ve sinirleri güçlendirir; sinir sistemini takviye eder. O, güç kaybını önleyen ilaçların hepsinden daha etkilidir; çünkü onun sıcaklığı hayvan sıcaklığına benzer.

Baş Organları: Beyini güçlendirir; soğuk baş ağrısına iyi gelir ve beyindeki fazlalık maddelerin çözülüp atılmasını sağlar. Çünkü o, çekmeksizin çözücüdür. Bu ona ait bir özelliktir. Ağızda oluşan aft üzerinde etkilidir.

Göz Organları: Gözün fazla gözyaşı salgılamasına, çapaklanmaya, sivilce ve arpacık çıkmasına, göz ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Saraya iyi gelir.²²⁹

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür; taşı atar ve özellikle, kırmızı çiçekleri olanın bu etkisi vardır. Papatya, mesanenin soğuk ve sıcak ağrılarına iyi gelir ve regl kanını söktürür. Onun suyunda parlatma etkisi vardır ve placentaya faydalıdır.

Hummalar: Onun yağı dört günde bir gelen nöbetleri olan hummaya yararlı olur; hastayı onun yağı ile ovmalıdır. Çok şiddetli olmayan, fakat kronik ateşli hastalıklara iyi gelir. Ayrıca, bağırsaklardaki ve diğer bölgelerdeki ateşli yaralara iyi gelir; onlara merhem şeklinde tatbik edilir.

Bedeli: Onun muadili, beyini takviye eder ve baş ağrısına iyi gelir.

²²⁹ "Sindirim sistemindeki kanamaları giderir."T.M.

BAZAVERD

(Boğa Dikeni, Eşek Dikeni; *Centurea phyllaca phalla*)

Genel Nitelikleri: O, beyaz diken denen şeydir ve demir dikenine benzer; ancak onun beyazlığı daha fazladır ve dikenleri daha uzundur; onun yaprakları maydanoza benzer ve onlar incedir, fevkalâde beyazdır. Dalları ikiye ayrılmıştır. Çiçekleri kırmızıdır. Tohumları safran tohumuna benzer, lâkin daha yuvarlaktır.

Yapısı: Onun kökünde soğukluk ve kuruluk vardır. Bunların yanında az da olsa çözücü etkisi vardır. Onun tohumunun suyu sıcak, yumuşatıcıdır. Bazısı, bütün kısımlarının sıcak olduğunu söyler.

Etkileri: Onun çözücü, eritici etkisi vardır ve açıcıdır; özellikle onun tohumu büzme ve kasma etkisi yapar. O, normal kabızdır.

Şişler: Balgamî şişlere karşı, çözücü etkisinden dolayı, iyi gelir. Onunla yakı yapılırsa ve özellikle köküyle yapılırsa, yararlı olur.

Hareket Organları: Normal çekme, çözme, eritme etkisiyle kramplara karşı yardımcı olur; aynı zamanda, aynı özelliklerinden dolayı, çocuklara da yararlı olur. Eğer onun şurubu içilirse, kasların hareketindeki bozukluklara yararlı olur; hareket bozukluklarına iyi gelir.

Baş Organları: Bu drogün suyuyla gargara yapılırsa, diş ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeye iyi gelir ve özellikle onun kökü, bu şikâyet için yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide zaafına iyi gelir ve ondaki tıkanıklığı açar.

Dışarı Atan Organlar: İshale yararlı olur; özellikle onun kökü, bozuk mideden kaynaklanan ishalleri iyi gelir.

Hummalar: Uzun süreli balgamlı hummalara, periyodik sıtmalara iyi gelir. Mide zaafından kaynaklanan ve bütün müzmin kronik ateşli hastalıklara iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep sokmalarında, ilâç iyice ezilip, sokulan yere tatbik edilse, zehiri çeker.

Bedeli: Ateşli hastalıklarda şahtere onun yerine kullanılabilir.

BELSAN

(Balsam Ağacı, Mekke Pelesenki; *Commiphora opobalsamum*)

Genel Nitelikleri: O, Mısır'ın Aynü's-Şems denen bölgesinde yetişen bir ağaçtır.²³⁰ Onun yaprakları ve kokusu sedefe benzer; ancak onun yaprakları beyaza çalar. Ağacın boyu kadıntuzluğu (amberbaris) ailesinden bir bitkidir. Onun yağı, tohumundan daha yararlıdır. Tohumu daha kuvvetlidir. Onun yağı şöyle elde edilir: Siriyüs yıldızının doğuşundan sonra, derin bıçakla ağaç üzerinde çizik yapılır veya çentik açılır; sene içinde toplanan miktar ertal kadar (yaklaşık 1/2 (500 gr.) kilo ağırlığında) olur.²³¹ Dioscorides'e göre, bu ağaç sadece İsrail ve Filistin'de bulunur; sertliği ve boyları birbirinden farklıdır.²³²

Özel Nitelikleri: Dioscorides, balsam ağacı yağının saf olup olmadığını incelemek için şöyle bir yol olduğunu söylemiştir: Balsam yağı süt üzerine damlatılıncasütü dondurmuyorsa, o zaman saf değil, karışıktır. Eğer başka bazı yağlarla karıştırılmışsa, meselâ kına yağı, damla sakızı yağı, süsen yağı ve süt yağı, çam yağı gibi yağlarla karıştırılır; aynı şekilde kına yağı içine karıştırılmış mumla karıştırılmıştır. Yine bazıları, eğer onun balsam ağacı yağı suya damlatılırsa, süratle süt kıvamını kazandığını söylemiştir.²³³ Ancak karışımsa, böyle olur. Yağ safsa olmaz; ancak o, zeytinyağı gibi ortaya çıkar ve toplanır veya ayrılır; sabit ve keskin bir kokusu vardır. Saf olduğu zannedilir. Eğer suya damlatılırsa, ilkin suyu içine çeker, sonra üzerine çıkar. O, erimez, çözülmez,²³⁴ ondan farklı durur. Pamuğa emdirilmiş balsam yağı, suya batırıldığında pamuktaki yağ olduğu gibi suya geçer. Balsam yağı belli bir derecede

²³⁰ "Başka bölgede yetişmediğini söylerler."T.M.

²³¹ "Bu da yaklaşık 10 bardak olur, anlamına gelir. Çünkü ortal azı gösterir; fakat diğer nüshalarda yazıldığına göre, bir senede toplanan yağ miktarı 50 büyük bardağa yaklaşır."T.M.

²³² "Sultanî olan nüshanın dışında, bu açıklamalara ters düşen ifadeler de vardır. Bugün sadece Sultanî olan nüshayı tercüme etmemiz yeterlidir. Çünkü bu nüshada drog, belesan ağacı olarak kayıtlıdır ve bu açıklamalar âlimlerin ifadeleriyle de uygunluk gösterir. Ayrıca daha fazla açıklamada bulunmanın gereği yoktur; yani dünyada bir cins ağaç daha vardır ki, bu ağacın yağı da aynen balsam ağacı yağının etkilerini gösterir."T.M.

²³³ "Süt gibi suyu da koyulaştırır."T.M.

²³⁴ "Pamuğa emdirilmiş belsan yağı suya bastırıldığında, pamuktaki yağ olduğu gibi suya geçer."T.M.

bulunur. Ancak beklemişti ağırdır. Bu sözlerle bakarak, balsam yağının saf olup olmadığı kolayca anlaşılır.

Yapısı: [Balsam ağacı] ikinci derecede sıcak ve kurudur; onun tohumu daha sıcaktır ve ondan daha kurudur. Onun yağı onlardan daha sıcaktır ve sıcaklık olarak üçüncü derecenin başlarındadır; ancak o tahmin edilen sıcaklıkta değildir.

Etkileri: O, tıkanıklığı açar ve rahatsız bağırsaklara yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları temizler ve özellikle irise de bu etkiyi yapar ve kemiklerdeki kireçlenmeyi giderir.

Hareket Organları: İçildiğinde siyatige iyi gelir; kaynatılırsa, kramplara karşı iyi gelir.

Baş Organları: Baş yaralarına iyi gelir ve başı rahatlatır; saraya ve baş dönmesine iyi gelir.

Göz Organları: Göz tabakasını parlatır ve onun yağı görmeyi keskinleştirir.²³⁵

Solunum ve Göğüs Organları: Onun taneleri böğür ağrılarına iyi gelir; ağır astıma ve nefes darlığına yararlıdır; soğuk akciğer ağrılarına da iyi gelir. Onun tohumu soğuk akciğere de yararlıdır ve öksürüğe iyi gelir. Aynı zamanda, onun yağı ve bütünüyle drog, safra kesesi üzerindeki bağırsaklara iyi gelir.

Beslenme Organları: Zayıf sindirime yararlıdır; pişmiş olanı hazımsızlığa iyi gelir ve mideye yararlıdır; karaciğeri güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve idrar yollarındaki sancıya iyi gelir; rahimin rutubetini atar ve buharları rahimi iyi eder, ondaki soğukluğu giderir. Fötüsü ve placentayı da atar (abortus etkisi). Onun yağı, bütün rahim ağrılarına iyi gelir. Onun pişmiş, rahimin ağrısını giderir; gül yağı ve mumla birlikte hazırlanan fitilleri, makad soğukluğuna ve idrar zoruna iyi gelir.

Hummalar: Onun yağı, sıtma nöbetlerine iyi gelir.

Zehirlenme: Zehirlere karşı dayanıklıdır ve yılan zehrine karşı yararlıdır; onun yağı baldıran zehrine karşı iyi gelir ve sütle içilirse, haşarat ve böcek sokmalarına karşı iyi gelir.

²³⁵ "Göz nezlesinde kullanılan terkiplerin bileşimine girer." T.M.

BENEFSEC

(Menekşe; Viola odorata)

Genel Nitelikleri: Çok bilinen bir drogdur. Bitkinin kökü kendisinin etkisine yakın etki gösterir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Bazıları onun birinci derecede sıcak olduğunu söyler; ancak yaprağının soğuk olduğundan şüphe yoktur.

Özel Nitelikleri: Bazıları, onun normal kan oluşumuna etkisi olduğunu söylerler.

Etkileri: Arpa lapasıyla birlikte yapılan merhemi, sıcak şişlere iyi gelir; onun yaprağı da aynı etkiyi yapar.

Cerahat ve Yaralar: Menekşe yağı, kaşıntıya iyi gelir.

Baş Organları: Eğer koklanırsa, baş ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: Onunla (yağı) ovulursa veya içilirse, ateşli göz ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ateşli öksürüğe iyi gelir ve göğüsü yumuşatır ve özellikle, şekerle marmelât şeklinde terkip hâlinde kullanılırsa, daha iyidir. Böğür ve akciğer ağrılarına iyi gelir ve özellikle zatürreye daha etkilidir.

Beslenme Organları: Mide iltihaplarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun şurubu, böbrek ağrılarını giderir; idrar söktürür. Kuru menekşe, safra salgısına yardımcı olur. Onun şurubu, bağırsakları yumuşatır. Makadın dışarı çıkmasını engeller.

BEHMEN

(Zerdali Diken; Centaurea behman)

Genel Nitelikleri: O, bir cins ağaçtan kesilmiş odun parçacıklarındandır. Onun kökü, bükük, kırıktır. İki çeşidi vardır. Birincisi beyazdır, diğeri kırmızıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Süslenme: Şişmanlatıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi gerçekten kuvvetlendirir. Çarpıntıya yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi artırıcı etkisi vardır.²³⁶

Bedeli: Bir katı ebegümeci ve yarısı kadar sığırdilidir.

BİRİNCASF

(Civan Perçemi; *Achilea millepholium*)

Genel Nitelikleri: O, pelin otuna benzeyen bir bitkidir; fakat ondan daha yeşil bir bitkidir; yapışkan bir sıvı içerir. Bir cinsi kısa dallı iri yapraklıdır; diğeri küçük yapraklıdır, yaprakları incedir. Yaprakların rengi beyaz ve sarıdır. Bahar ve yaz mevsiminde ot ortaya çıkar. Galen, onların ot cinsinden olduğunu söyler. Her ikisinin yapısı aynı olup, aynı isimle adlandırılmış olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve nemlidir.

Özel Nitelikleri: Çok iyi yumuşatıcı, açıcıdır ve merhem veya yakı şeklinde uygulanırsa, fazlalıkları çekip, dokulara sızmasını önler.

Etkileri (Baş Organları): Lapası, soğuk baş ağrılarına iyi gelir ve kaynatılmış drog çok etkilidir. Burun tıkanıklığına ve nezleye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Böbreklerdeki taşları atar ve regl kanını söktürür ve akıtır; onun katılığı şurup olarak ve yakı ya da merhem şeklinde tatbik edilir. 5 dirheme kadar olan dozlar hâlinde kullanılır.

BELADIR AĞACI

(Beladur, Mürekkep Ağacı; *Semecarpus anacardium*)

Genel Nitelikleri: Beladır, hurmaya benzeyen bir meyvadır; ceviz içi gibi tatlıdır; zararlı etkisi yoktur; kabuğu gözenekli ve parçalıdır. Bunların aralarında yapışkan kokulu balı vardır. Bazı insanlar bunu ağızlarında çiğnerler; zararı olmaz.

Yapısı: Dördüncü derecenin sonlarında sıcak ve kurudur.²³⁷

Etkileri: Onun balı yakıcıdır; merhemi bal, kan ve diğer hıtları yakıcıdır.

Süslenme: Siğilleri giderir ve vitiligo lekelerini giderir; dövmeyi de bertaraf eder.²³⁸ Balgamî olan saçkıranı bertaraf eder.

²³⁶ "Bu etkisi belirgindir."T.M.

²³⁷ "Dördüncü derecede sıcak ve kurudur."T.M.

²³⁸ "Dövmec, kola ve diğer organlara yiğit kişilerin iğne batırıp, daha sonra çivit ile boyayarak, yaptıkları şekillerdir. Bu lekeler kolay kolay çıkmaz, ancak beladıyla silinirse çıkar."

Şişler: Karındaki yangılı şişleri uyarıp, harekete getirir.

Hareket Organları: Soğuk sinirlere yararlıdır; gevşemelere ve felçlere yararlıdır. Eklemleri güçlendirir.

Baş Organları: Ankardia diye bilinen macunu zihin bozukluğuna, unutkanlığa iyi gelir; lâkin kuruntu ve mâlihulyaya uyarıcı etki yapar.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerine karşı, yakılıp, külü kullanılırsa, onları kurutur.

Zehirlenme: O, bütün zehirlere karşı iyidir; hıltları yakar, onlar üzerinde öldürücü etkisi vardır; onun panzehiri ekşi ayrandır ve ceviz yağı, beladının etkisini azaltır.

Bedeli: Onun muadili, 5 katı fındık ve 4 ölçü belesan yağı ve 3 ölçü beyaz nefit olup, bütün hastalıklarda bu muadil kullanılır.

BEVRAK; BURAK (Boraks; Sodium borate)

Genel Nitelikleri: O, tuzdan daha kuvvetlidir ve kuvveti onun cinsindendir; ancak onda kabız etkisi yoktur. Boraks, fırınlanmış sakı içinde iyice kavrulup, kuruyuncaya kadar ısıtılarak hazırlanır.

Özel Nitelikleri: Boraksın iyi cinsi, Ermeni cinsi olup, hafif, kolayca dağılan, sünger gibi beyaz olanlardır. Gül gibi ve kırmızı olanlar yakıcıdır. Onun Afrika türü de vardır. Tuzla boraks mukayese edilirse, boraks yenmez. Boraks ancak önemli bir sebepten yenir. Boraksın köpüğü kendinden daha yumuşaktır. Onun köpüğünde de içindeki kuvvet vardır. Onun köpüğü cam gibidir; kristal yapıdadır; çabuk dağılır.²³⁹

Yapısı: İkinci derecenin sınırında kuru ve sıcaktır; kuruluğu muhtemelen üçüncü dereceye çalar.

Etkileri: Parlatma etkisi vardır ve yıkayıcı, temizleyicidir. Özellikle, Afrika türü kabukları temizler, soyar ve ağır hıltları engeller. Boraks parlatır ve onda az miktarda kabız etkisi vardır. Afrika türünde kabız etkisi yoktur; çok parlatıcı ve temizleyici etkisi vardır. Tuzda ise, kabız etkisi çoktur; parlatıcı ve temizleyici etkisi azdır.

T.M.

²³⁹ "Boraksın çeşitli maddeleri vardır; içinde değişik organik maddeler vardır. Zebad-ı züccaci, değişik madensel maddelerden meydana gelmiştir."T.M.

Süslenme: Boraks, eğer üstlerine serpilirse, tüyleri inceltir. Eğer onunla merhem yapılırsa ve beden ovulursa, kanı vücudun dışına çeker, cilt rengini güzelleştirir,²⁴⁰ cilde canlılık getirir; ancak ağız yoluyla fazla alınırsa, rengi karartır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve kaşıntı üzerinde olumlu etkisi vardır. Özellikle, Afrika boraksı yaradan çıkan sıvıyı çözüp eriterek yok eder. Sirkeyle karıştırıldığında, aynı şekilde, kaşıntıya ve uyuza iyi gelir.²⁴¹

Hareket Organları: Felçlere iyi gelir ve özellikle de üzerinden zaman geçmiş felç olaylarında etkilidir. O, burulmuş sinirler üzerinde de etkilidir.

Baş Organları: Boraks, baştaki hazazaya (kepek) iyi gelir.²⁴² Boraks köpüğü, balla karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulağı açar ve sağırlığı giderir ve işitmeyi sağlar. Şarap veya zufa otu suyu ile karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulaktaki uğultuyu, çınlamayı keser.

Beslenme Organları: Boraks, mideye iyi gelmez, kötü etki eder. Afrika türü, midenin çalışmasını takviye edip, muhtevasını parçalamasını sağlar. İncirle karıştırılıp, merhem yapılırsa, ödemleri gidermede yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Eğer fitil yapılırsa, bağırsakları boşaltır. Eğer şarapla veya pişmiş dere otuyla karıştırılıp içilirse, sakinleştirir. Aynı şekilde, onun gibi aynı etkiyi tuz da gösterir; ancak, boraksın etkisi daha fazladır. Bazı ilaçlarla birlikte içilince, bağırsak kurtlarını öldürür ve onları dışarı atar. Aynı şekilde, eğer boraksla kişinin karnı ovulursa ve ateş karşısına oturtulursa, parazitleri öldürür.

Zehirlenme: Yakıcı veya yakıcı olmayan kötü etkilere karşı oluşan nefes darlığına karşı bütün borakslar, özellikle de Afrika kökenli olanı, iyi gelir.²⁴³ Onun köpüğü de aynı şekilde yararlıdır. Eşek ve hınzır yağı ile köpeğin ısırdığı yere sürülürse veya su ile içilirse, yararlı olur. Aynı şekilde, bu terkip İspanyol sineği (cantarides vesicatoria) içen kimse-

²⁴⁰ "kanın ciltte yayılmasını sağlar."T.M.

²⁴¹ "sivilce üzerinde etkisi vardır."T.M.

²⁴² "Boraks, başta oluşan, hazaze denilen illete iyi gelir; hazazeye ibriye de denir, baş ve üzerinde yara vs. yokken baş derisinde oluşan döküntü, konak, kepek."T.M.

²⁴³ "Boraksların hepsi, özellikle de Afrika kökenli olanı, zehirli gül vb. yenildiği zaman oluşan nefes darlığı ve asfeksi gibi olaylarda fazlasıyla etkili olur."T.M.

lerin zehirlenmelerine karşı yararlıdır.²⁴⁴ Bu böceğin benzerlerinden kaynaklanan zehirlenmelere de iyi gelir; zehirlenme etkilerini yok eder. Assafoetida ile birlikte sevr kanının verdiği rahatsızlığı ortadan kaldırır.

BASAL

(Soğan; *Alium cepa*)

Genel Nitelikleri: Soğan, herkesçe bilinen bir drogdur. Onda acı tadı ile birlikte yakıcılık özelliği de vardır ve bu da ona kabız etkisi kazandırır. Yenecek olan soğanın uzun olması gerekir. Onun çeşitleri vardır. Kırmızı olan soğan, beyaz olan soğandan daha acıdır ve aynı şekilde kuru soğan tazesinden daha acıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcaktır ve onun rutubeti daha fazladır.

Etkileri: Kesici ve yumuşatıcıdır. Özellikle, yenildiğinde bu etki görülür. Onda kabız etkisiyle birlikte parlatıcı etki de görülür ve açıcı etkisi vardır. Kötü bir kokusu vardır. O, kanı yüzeye çeker ve cildin kızarmasına sebep olur. Pişmemiş soğanın besin olarak değeri yoktur. Zirbace denen yahni soğanla pişirilirse, hıltları biraz yoğunlaştırır. Ancak pişmemiş soğana nisbetle daha az zararlıdır. Eğer posası kullanılırsa, kokusu bazen kabolur.²⁴⁵

Süslenme: Cildi kızartır; onun tohumları sedefi giderir. Saçkıran olan bölge soğanla ovulursa, çok faydalı olur. Ayrıca tuzla birlikte siğil üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Onun suyu, iltihaplı yaralara ve tavuk yağı ile birlikte ülserleşmeye ve ayak yaralarına iyi gelir.

Baş Organları: Eğer soğan suyu buruna damlatılırsa veya çekilirse, baştaki ağrılara ve çınlamaya iyi gelir; kulaklardaki iltihabı açar. Soğan, baş ağrısı yapar. Ayrıca, hıltların oluşmasına sebep olduğundan, insanın aklını kaybetmesine sebep olabilir. O, ağız salgısını artırır.

Göz Organları: Yenen ve içilen soğan suyu göze inen ve gözde oluşan maddeler üzerinde etkilidir. Görmeyi parlaklaştırır ve göze beyaz düşse (katarakt?), onun suyu sürme şeklinde tatbik edilirse, faydalıdır.

²⁴⁴ "Aynı şekilde, zerarih (kuduz böceği) içen kimselerin zehirlenmelerine ve kudurmalarna karşı etkili olur."T.M.

²⁴⁵ "azalır."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Soğan suyu ile bal karışımı, boğazdaki iltihaplı ağrıya (bademciğe) iyi gelir.

Beslenme Organları: Soğanın sindirimi zordur; bir çeşit bulantıyı tahrik eder ve soğan yemek zayıf mideyi güçlendirir ve pişirilirse veya iki defa közlenirse, onun besleyiciliği artar. İnsanda susatıcı etki gösterir ve sarılığa etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerinin ağzılarını açar. Her cins soğan cinsel gücü harekete geçirir ve soğan suyu regl söktürür.

Zehirlenme: Köpek ısırmasına iyi gelir. Eğer, onun suyu üzerine tuz veya sedef otu dökülüp kaynatılırsa ve merhem yapıp köpeğin ısırıldığı yere bağlanırsa, iyi olur. Soğan yendiğinde, samyeli denen rüzgârın zararlı etkilerini bertaraf eder. Bazıları, bundan dolayı samyeli denen bir türlü zehirlenmede soğan yenirse, midede rutubetli hıltlar oluşursa, zehirin etkisini ortadan kaldırdığını söylemişlerdir. O, gerçekten gayet yararlıdır.

BAKLA-İ YUNANİYYE²⁴⁶ (Amaranthus blitum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu bitkinin kesinlikle ilâç özelliğinde olmadığını söylemiştir. Onun sulu olduğunu ve kara pazı gibi yiyecek olarak yenmediğini söylemiştir. Ondaki su oranı diğer bütün bakla türlerine göre daha fazladır; hattâ marul ve kabaktan bile daha suludur ve besleyici değeri de azdır. Onun emilmesi de güçtür.

Yapısı: Galen, onun soğukluk ve rutubetinin ikinci derecede olduğunu söylemiştir.

Şişler: Sıcak, yangılı şişlere onunla lapa yapılır.

Cerahat ve Yaralar: Açılmış veya yarılmış yaralar üzerine de aynı şekilde merhem olarak uygulanır.

Baş Organları: Onun suyu gül yağı ile karıştırılırsa, güneş çarpmasından kaynaklanan baş ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe iyi gelir; onu teskin eder ve özellikle badem yağıyla pişirilirse veya nar suyu ve bakla ile pişirilirse, aynı şekilde, şiddetli susuzluğu giderir.²⁴⁷

²⁴⁶ "Bu droga bakla-i Arabiyye de denir." T.M.

²⁴⁷ "Bu terkip birlikte alınacak olursa, baş ağrısına iyi geldiği gibi, yüksek ateşi de düşürür." T.M.

BULBUS (Ada Soğanı; Scilla sps.)

Genel Nitelikleri: Yeneni küçük soğandır; nergis soğanına benzer. Onun yaprakları sarmısak yaprağına ve çiçeği menekşeye benzer. Onun bir nevi kusmaya sebep olduğunu ve bazıları onun soğan (bulbus esculentus) olduğunu söylerler. Bazıları ise, onun soğan (bulbus esculentus) olmadığını iddia ederler. Onun talhabiyya denen çeşidi olduğunu söylemişlerdir ve onun anais veya abais denen ada soğanına benzediğini ifade etmişlerdir.

Yapısı: Ada soğanının yapısı soğana yakındır ve o birinci derecede kurudur; rutubeti daha fazladır.

Etkileri: Gaz yapıcıdır, terleticidir ve dile sertlik verir.

Süslenme: Özellikle sivilceler üzerine güneşte sürülürse, yararlıdır. Aynı zamanda, iltihaplı yaraların izlerini yok eder; dil ve damağı sertleştirir ve yumurta sarısı ile birlikte sürülürse, siğillere iyi gelir ve ballı sirke ile birlikte yumuşak yaralar üzerine tatbik edilirse, yararlıdır.

Cerhat ve Yaralar: Meduz (deniz anası) veya balıktan hazırlanan bir preparat ve balığın kafası ile közlenirse ve çenede oluşan yaraya sürülecek olursa, onu yok eder.²⁴⁸

Hareket Organları: Eğer ada soğanı sirke ile karıştırılıp, yakı yapılacak olursa, kaslara iyi gelir; yakı yapıldığında, guta ve eklem ağrısına iyi gelir. Tek başına burulan, bükülen sinirlere karşı yakı yapılır. O, yine merhem olarak tırnaklarda oluşan yaralara, kulak yanıklarına ve benzeri yanık ve çatlaklara iyi gelir. Onunla buğday, yulaf ve küçük burçaklar birleştirilerek hazırlanan karışım lapa şeklinde uygulanırsa, bu şikâyetlere aynı şekilde iyi gelir.

Baş Organları: Baştaki yarık ve yaralara iyi gelir. Baş yarılan fakat kafa kemikleri kırılmayan, sadece kafa derisi yırtılan kişiye, yumurta sarısı ile karıştırılarak, yırtılan yere sürülür.

²⁴⁸ "İbn-i Kutbi'nin açıklamasına göre ise, şöyle yapılır: Ada soğanı sıcak kül içinde közlenip, pişirilir. Mısırlıların dedikleri balık başları yakıldıktan sonra, pişmiş ada soğanıyla karıştırılır ve çenede oluşan yaralar üzerine tatbik edilir. Çenedeki yara dediğimiz yara ise, küçük ve birbirine yakın benekler, noktacıklar hâlindeki sivilcelerdir; zaman geçtikçe çoğalır ve birbiriyle birleşirler. Yunancada bu hastalığa suka denir ve çoğunlukla imhatan önce ortaya çıkar." T.M.

Göz Organları: Tek başına ada soğanı veya yumurtanın sarısı ile karıştırılarak, göz kapaklarına sürülür. Eğer bu terkibe sirke katılırsa, kirpiklerin dökülmesini önler. Ayrıca göz pınarlarındaki şişmelere iyi gelir.

Beslenme Organları: Ada soğanının tatlı ve kırmızı olanları, mideye iyi etki yapar. Bal ile birlikte yakı yapılırsa, mide ağrılarına ve hazımsızlığa iyi gelir ve acı olan ada soğanı iyi bir hazmettiricidir ve onun besleyici yönü de vardır. Acı ve çiğ olanının besin değeri çok değildir ve ayrıca yemesi ve hazmı güçtür.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

BEZR-İ KATUNA

(Karnıyarık; *Plantago ovata*)

Genel Nitelikleri: Karnıyarık iki türdür. Biri yazlık, diğeri kışlıktır. Hangisi olursa olsun, onlardan 2 dirhem dozda kullanılır. Onlardan iyisi, tanesi dolgun olup, suya konduğunda dibe çökendir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve nemlidir.

Etkileri: Karnıyarık, kurutulduktan sonra gül yağı ile karıştırılır ve bu terkip kabız özelliği gösterir. Sirke ile karıştırılıp yakı yapıldığında, baş ağrısına iyi gelir ve o çok etkilidir.

Şişler: Sirke ile dövülüp yangılı şişlerin üzerine tatbik edildiğinde, uçuğa ve ciltteki kızarıklığa iyi gelir. Özellikle, kulak altında olan ve balgamî özellik gösteren şişler üzerinde etkindir.

Hareket Organları: Sinirlerdeki bükülme, gevşeme ve spazma, ateşli eklem ağrılarına, guta, sirkeyle karıştırılıp, yakı yapıldığında, yararlı olur.

Baş Organları: Yangılı baş ağrılarında başa bağlanırsa (yakı veya lapa şeklinde), yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Onun salgısı, gül yağı ile veya badem ile karıştırılınca, şiddetli safradan oluşan susuzluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar: 2 dirhem ağırlığındaki karnıyarık, gül yağı içine karıştırılıp kavrulursa, sıkıştırıcı etki yapar ve bağırsaklarda olan ülserlere ve özellikle çocuklardakine fevkalâde yararlıdır. Onun salgısı kendisi ve menekşe yağı ile birlikte purgatif etkisi görür, bağırsakları yumuşatır.

Hummalar: Karnıyarık tohumu, ateşli hastalıklarda ateşi ve yangıyı giderir.

BUYANIS²⁴⁹

(Maydanoz; *Petroselinum sativum*)

Genel Nitelikleri: Genellikle bu drogun kökleri kullanılır ve zamkı ve öz suyu vardır. Onun zamkı öz suyundan daha kuvvetlidir ve bazen öz suyu eşit miktarda zeytinyağı ile karıştırılır ve bazen de şarapla karıştırılıp içilir ve hattâ karışım içilmezden önce ilkin kıvamlı hâle gelene kadar dövülür. Böylece karışım normal hâle gelir, ağırlığı, hiddeti normalleşir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Nitelikleri: Çözücüdür.

Cerhat ve Yaralar: Şiddetli kurutma etkisi vasıtasıyla kemiklere kabuk bağlatır; yaralara karşı faydalıdır.

Hareket Organları: Sinirlere çok yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsteki ağır fazlalıkları temizler, onları atar; akciğerleri ve akciğer yaralarını, eğer şerbet şeklinde içilir ya da yakı şeklinde uygulanırsa, tedavi eder.

Beslenme Organları: Dalak sertliğine, dışardan yakı şeklinde veya sıcak su ile yakı yapılarak kullanılırsa, yararlıdır.

BUSR ve BALAH²⁵⁰

(Ham ve Yarı Olgun Hurma; *Phoenix dactylifera*)

Genel Nitelikleri: İkisi de gayet iyi bilinir. Hurma iklim olarak sıcak memleketlerde bulunur.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve soğuktur. Yarı olgun hurma, bir cins hurma olan kasbdan daha kabız ve daha buruktur.

Etkileri: Ham hurma ve yarı ham hurma gaz yapıcıdır. Eğer onun meyvası su ile içilse, yarı ham hurmanın olgunlaşmasından hemen

²⁴⁹ "Bu drog *Kânün* nüshalarında iki nokta ile kayıtlıdır. İbn-i Kıptî nüshasında kaf ile 'cbu kanis' olarak kayıtlıdır. Kelime kaf ile değiştirilip, Arapçalaştırılmış olabilir. Mısır ve Şam yörelerinde 'gaslu'l-rebi' (cerhat atan, iltihap söktüren) denir."T.M.

²⁵⁰ "Bu, hurmanın hamıdır. Muhammed Elvanî, *Tercüme-i Sabak*'inde şöyle der: 'Hurma önce tomurcuktur sonra yeşil meyvaya dönüşür. Meyvanın kabuğu açılıp, düştükten sonra ham hurma ve daha sonra yarı ham hurma adını alır. Yarı ham hurma daha sonra sulanıp, yumuşayarak, olgun meyvaya dönüşür.'"T.M.

öncesinde gaz yaptığı görülür ve guruldama yapmasına daha çok rastlanır. Yarı ham hurma ve ham hurma bağırsaklarda tıkanıklık ve kabızlık yapar. Pişmiş yarı ham hurma ağır ısıyı koruyarak iltihabı teskin eder. Ancak şiddetli ateş üzerinde etkisi yoktur. Ham ve yarı ham hurma fazla yendiğinde, vücutta yoğun hılt oluşmasına sebep olur.

Baş Organları: Yarı ham hurma baş ağrısı yapar. Ondandır çok yenilirse, sarhoşluk verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Her ikisinin de göğüs ve akciğer için iyi olmayan etkileri vardır.

Beslenme Organları: Her ikisi de büzüşme, mide ve karaciğerde tıkanıklık yapar ve onların sindirimi yavaş olur. Besin değerleri her ikisinin de azdır. Şurupları ve bulamaçları da çok az sindirilir.

Dışarı Atan Organlar: Her ikisi de bağırsaklarda kabız yapar. Özellikle, eğer sirke veya palamut şurubu ile karıştırılırsa ve içilirse, bu etki artar. İdrarı artırır. Eğer palamut şurubu ile içilirse, rahimdeki akıntıyı ve basur memesi akıntısını önler.

Hummalar: Her ikisinden de çok miktarda alınırsa, titreme yapar ve âdeta kişinin tüyleri diken diken olur.

BUNK

(Menengiç, Sakız)

Genel Nitelikleri: O, Hint ve Yemen'den gelen bir drogdur. Bazıları, onun köklerinden iyisinin, sıcakta akan Mısır dikenini olduğunu söyler.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, hafif sarı olup, kokusu hoş olandır; rengi beyaz ve kokusu ağır olanlar değildir.

Yapısı: Birinci dereceden sıcak ve kurudur ve bazılarına göre, o birinci derecede soğuktur.

Etkileri: Organları güçlendirir.

Süslenme: Cilde yararlıdır ve derinin altındaki nemi yüzeye çekip, cildi nemlendirir; vücudun güzel kokmasını sağlar. Tüy dökmek amacıyla kullanılır; kirecin kokusunu giderir.

Beslenme Organları: Mideye yararlı olur.

Baş Organları: Akıl ve zihinde karışıklık yapar.

BİTTİH

(Tatlı Kavun, Karpuz; Cucumis melo)

Genel Nitelikleri: O, bilinen bir drogdur.

Yapısı: İkinci derecenin başlarında soğuk ve onun sonlarında rutubetlidir. Çekirdekleri kavrulursa, birinci derecede kuru olur. Kökü de kurudur.

Etkileri: Kavunun olgunu yumuşaktır. Tam olmamış olanı serttir ve kabak tadındadır. Onun olgunu da karında açıcı etki gösterir. Helyunun (kuşkonmaz) oluşturduğu etki diğerlerinden daha faydalıdır.²⁵¹ Kuşkonmazın etli kısmı temizleyici özelliğe sahiptir. Özellikle, tohumları bu etkiye sahiptir. Bitkinin hamı da, olgunu da temizleyici güce sahiptir ve tohumları güçlü temizleyicidir. Kavun, midede bulunan hıltları değiştirir ve o safradan ziyâde balgama ve sevdaya yönelir. Kuşkonmaz, kavun gibi süratle değişme göstermez.

Süslenme: Kavun, cildi temizler ve özellikle de onun çekirdekleri cildi temizler; onun içinde çekirdeklerle birlikte atılan kısımlar vardır, bunlar da cildi temizler. Kavun, ciltteki lekeler ve kızarıklıklara iyi gelir ve özellikle eğer kavunun içindeki atılacak kısımlar fındık yağı ve buğday yağı ile karıştırılıp yoğurulacak olursa, güneşte kurutulursa, bu karışım cilt hastalıklarına iyi gelir.

Göz Organları: Onun kabuğu alına konursa, göze nezle inmesini engeller ve o iyi bir ilâçtır.

Beslenme Organları: O, kusturucudur ve özellikle onun kökünden 2 dirhem, şarapla birlikte kusmayı tahrik eder; özellikle de kökü bu etkiyi yapar. Ancak herhangi bir pürüz yaratmaz. Eğer ondan içilirse veya kavun içilirse, eğer o sindirilmeden kalırsa, regli tahrik eder, kanama meydana gelir. Kuşkonmazın hıltlar üzerindeki etkisi daha fazladır. Eğer onun boşluğundakilerden yenecek olursa, onların besleyiciliği veya yararı daha fazladır. Kavunun yemekten sonra yenmesi daha faydalıdır. Eğer yemekten önce yenirse, mide bulantısı

²⁵¹ "Benim elimdeki nüshalarda he harfiyle helyon yazılmıştır. Helyon, he harfi sırasında bulunması gereken bir bitkidir. Bunun köküne Rumca saparna denir. Battih sınıfından olanlar için de bir nokta konarak, be harfiyle belyun ve mim harfiyle melyun olarak yazılmıştır. Balyan, Fars dilinde şemame denilen bitkidir, aynı türdendir ve Farsçada destembuye (kokulu bir nevi kavun) denir. Melyun ise, kelek dedikleridir. Bizim düşünceye göre, harflerde değiştirme yapılarak, melyun veya belyun, kitaplara helyun olarak yazılmıştır." T.M.

ve kusma yapar. Ateşli mizaçlılar, kavun yedikten sonra üzerine ballı sirke içmelidir. Rutubetli mizaçlı olanlar, kavun yedikten sonra üzerine zencefil macunu veya kokusu güzel, yıllanmış şarap içmelidir.²⁵²

Dışarı Atan Organlar: Kavun, idrar söktürür. Ham veya olgun kavun, böbreklerdeki ve mesanedeki taşlara yararlıdır, onların atılmasını sağlar. Eğer böbreklerdeki taş küçükse, daha etkilidir. Kuşkonmazın idrar söktürücü etkisi daha azdır. Eğer yumuşaksa, onun dışarı atılması daha kolay ve daha süratlidir.

Zehirlenme: Kavun ağır midede bozulursa, bağırsaklarda zehire dönüşür. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa, onu süratle dışarı atmak için hemen ve öncelikle kusturmalıdır; mümkün olduğu kadar bu kusmayı tekrarlamalı ve midenin temizlenmesi sağlanmalıdır.

BEYD, BEYZ (Yumurta; Ovum)

Genel Nitelikleri: Bilinen [bir drogdur].

Özel Nitelikleri: En iyisi, taze tavuk yumurtasıdır. Yumurtanın içinde ise daha faydalısı, yumurtanın sarısıdır. Pişmiş yumurtanın ise iyisi, sert olan değildir. Tavuk yumurtasında beyaz ve sarısının karışmayacak şekilde pişmiş olanıdır. Tavuk yumurtası dışında iyi sayılan yumurtalar, sülün, keklik ve çil dedikleri kanatlılar sınıfından kuşların yumurtalarıdır. Ördek ve benzeri hayvanların yumurtaları hıltları bozar [iyi değildir].

Yapısı: Yumurtanın tabiatı normale meyillidir. Beyazı soğuğa meyillidir; sarısı ise sıcağa meyillidir. Hem sarısı, hem beyazı rutubete meyillidir, fakat beyazın meyili daha fazladır. İvez (kaz) ve naam (deve kuşu) yumurtası daha mutedildir.²⁵³

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır ve özellikle sarısında bu etki vardır.²⁵⁴ Yumurtanın akı, yanık ağrılarına iyi gelir. Çünkü yumurtanın akı hem besleyicidir hem de jelatinimsi bir yapısı vardır. O, süt gibi akıp gitmez, bir tabaka hâlinde kalır. Çok pişmiş yumurtanın hazmı

²⁵² "Dinlenmiş reyhan şurubu içilmelidir."T.M.

²⁵³ "Tercüme-i Sabak'ın ıvezz'i hemze'nin kesresi, vav'ın fethası ve ze'nin şeddesiyle tabir edilen kazdır. Bazılarına göre ise, ördektir, der. Fakat hekimlerin kaz anlamında kullandıkları düşünülen 'badi' kaz ve ördek için müşterek bir isim olmasına rağmen, çoğunlukla ördek için kullanılır. Edebiyat ilminde 'anes' imlâsıyla kullanılır."T.M.

²⁵⁴ "Kaynatılmış ya da közlenmiş yumurtada bu etki daha fazladır."T.M.

zor olur, fakat besin değeri yüksektir. Uygun olanı, az pişmiş olandır; onun sindirilip, etki etmesi süratli olur.

Süslenme: Yumurtanın beyazı, güneş yanıklarına iyi gelir. Sarısı, kavrulup bal ile döğülerek karıştırılırsa, ciltteki benek ve siyah noktaları giderir.

Yumurtanın beyazının ateşten oluşan yanıklara karşı iyi etkisi vardır. Toy kuşunun yumurtası siyahtır; boyama özelliği vardır, fakat bu özelliği belli zamanlarda vardır. Buna göre, bir yün parçası yumurtaya sokulur, bir müddet beklenir. Daha sonra, ipliğe batırılır, eğer ipliğin rengi koyulaşırsa, o yumurtanın boyama özelliği vardır. Aynı şekilde, leylek yumurtasında da boyama özelliği olduğu söylenir.

Şişler: Aynı şekilde, yara ve şişler için hazırlanan şırıngaların ter kibine de girer. Zeytinyağı ile karıştırılarak, yulancık üzerine tatbik edilir.

Cerahat ve Yaralar: Makaddaki ve anüsteki yaralara yararlı olur ve ateş yanıklarına bir parça yünle yumurta sürülerek tatbik edilirse, yarayı engeller. Aynı şekilde sıcak su ile oluşmuş yanıklara, aynı muamele yapılırsa, aynı sonuç alınır.

Hareket Organları: Sinirleri yumuşatır ve bütün eklem ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Beyin zarının kanamaları için hazırlanan ilaçların ter kibine girer ve nezleyle yararlıdır. Tavuk yumurtasının sarısı kulaktaki yangılı şişlere iyi gelir. Yabanî kablumbağa yumurtasının saraya iyi geldiği söylenir.

Göz Organları: Yumurtanın akı, göz ağrılarına iyi gelir. Onun sarısı safranla ve gül yağı ile kavrulduğunda, gözde oluşan travmalara iyi gelir ve arpa unuyla birlikte göz nezlesine karşı merhem olarak kullanılır. Aynı şekilde, yumurta sarısı ve günlük alına konursa, göz nezlesine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yarı pişmiş yumurta boğazdaki sertliğe, öksürüğe ve kaburgaların içindeki şişliğe yararlıdır; onları tedavi eder. Eğer yumurta sarısı iyice ezilip inceltirse, etkisi daha da artar. Yabanî kablumbağa yumurtası çocukların öksürüğünü hemen keser.

Beslenme Organları: Yumurta olduğu gibi pişirilip sirkeyle yenirse, mide ve bağırsaklardaki sindirimi engeller; ancak yemek borusunun sertliğini giderir. Pişmiş yumurta gaz yapar.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş yumurta sirke içine konursa, ishale ve ülsere engel olur. Onun sarısı, böbrek ve mesane yaralarına iyi gelir. Yumurta eğer közde (duman olmayan bir ateşte) pişirilir ve kabız yapıcı ilaçlar veya koruk ile alınırsa, ishali önler; bağırsak ve mesanenin sertliğini giderir. Bağırsaklardaki yara ve ülserler için yumurta, melilot otu ile birlikte kullanılır. O, makad ve kasık yaralarına iyi gelir ve ondan fitil yapılsa ve kullanılsa, yine yararlı olur. Eğer terkip gül yağı içinde hazırlanıp, makad şişlerine uygulanırsa, iyi gelir. Onun yumurta akı alınıp, çırpılır ve kına yağı ile muamele edilir ve ondan fitil yapılır. Bu da rahime konursa, rahim yaralarına ve gevşemiş rahime iyi gelir. Yumurta çiğ olarak içilirse, ciğerden kan gelir ve kanlı idrar atılır. Bütün yumurtalar ve özellikle de serçe yumurtası cinsel gücü artırır. Kaz yumurtasının zeytinyağı ile karıştırıldığında ve rahim içine damlatıldığında, damlatılmasından itibaren dört gün sonra regl kanını söktürdüğünü söylerler.

BAL, BUL²⁵⁵

(Hint Hıyarı; Cucumis sp.)

Genel Nitelikleri: Buna Hintliler, Hint hıyarı derler. O, Hint hıyarıdır ve o, hıyar-ı şenbere (sinameki) benzer. O, acıdır ve zencefile benzer.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Bazılarına göre, üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Sinirlerin sağlamlığını takviye eder ve onların rutubetine, hastalığına, meselâ, felç ve yüz felcine iyi gelir.

Beslenme Organları: Hint hıyarı, mideyi kızdırır ve kusmaya iyi gelir ve mide ilaçlarının terkiplerine girer.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda da kabız yapar ve gaz gidericidir.

BALİLAC

(Helile; Terminalia belerica)

Genel Nitelikleri: Hint hıyarının yapısı helileye yakındır ve ona benzer tatlı sütü vardır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk, ikinci derecede kurudur.

²⁵⁵ Bu terimle (Bkz., *Doz*, Cilt 1) İslâm Dünyasında üç farklı bitki kastedilmiştir: 1. Mürver, 2. Hint hıyarı, 3. Aspalathe meyvasıdır. Bunlardan İbn-i Sinâ muhtemelen ikinci anlamı kabul etmiş gibi görülmektedir.

Etkileri: Onda parlatıcı etki vardır. Onun etkileri farklı farklıdır; hem yumuşatıcı, hem de kabız etkisi vardır.

Beslenme Organları: Mideyi sıvayıp kaplayarak temizler. Midenin gevşekliğine ve rutubetine iyi gelir. Mideyi helileden daha iyi hiçbir şey temizleyip sıvayamaz.

Dışarı Atan Organlar: Muhtemelen, [bu bitki] bağırsaklarda kabız etkisi yapar ve bazılarına göre yumuşatır; ancak, onun etkisi dış bağırsak üzerindedir.

BAZRENCBUYEH²⁵⁶

(Oğul Otu; *Melisa officinalis*)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bütün balgam cinsi hastalıklarla sevdavi hastalıklar üzerinde etkilidir.

Süslenme: Ağız kokusuna gayet iyi etki eder.

Cerahat ve Yaralar: Sevdavi kaşıntılara iyi gelir.

Baş Organları: Beyindeki tıkanıklıkları ve nefes darlığını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi ferahlatır ve nefes darlığını giderir.

Beslenme Organları: Sindirim için uygundur ve hıçkırığa yararlıdır, hıçkırığı giderir.

Bedeli: Onun bedeli, aynı ölçüdeki ibrişimdir ve 1/3'ü kadar ağaç kavunu yaprağıdır.

BADINCAN

(Patlıcan; *Solanum melongena*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir.

Özel Nitelikleri: Onun tazesı daha iyidir ve bayatı iyi değildir. Onun tadı ve yapısı, kali (kalya taşı, potasyum hidrat) denen yiyeceğin taamıdır (tadındadır).²⁵⁷

Yapısı: İbn-i Maserceveyh'e göre, o soğuk mizaçtadır; ancak doğru olan, acılık ve yakıcılığının üstünlüğünden dolayı ikinci derecede sıcak ve kuru olduğudur.

Etkileri: Sevdanın ortaya çıkmasına ve tıkanıklıklara sebep olur.

²⁵⁶ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir." T.M.

²⁵⁷ "Kali, yeşil üşnan (dikenli çöğen) ve diğerlerinden elde edilen rutubete (sıvıya) denir. Bu rutubet, hacir-i rehçe (değirmen taşı) benzer ve ilgili bölümde açıklayıcı bilgi verilecektir." T.M.

Süslenme: O, cilt rengini bozar; cildi karartır ve sarartır. Küçük patlıcanı yemek,²⁵⁸ ciltte döküntüler ve sivilceler meydana getirir.

Şişler: Kanseri şişler yapar; cüzzam ve sertlikler meydana getirir.

Baş Organları: Baş ağrısı ve damarda tıkanıklık, ağızda aft yapar.

Beslenme Organları: Karaciğerde ve dalakta tıkanıklık yapar. O, bu şekilde pirişilip yenirse, karaciğerdeki tıkanıklığı açar.

Dışarı Atan Organlar: Patlıcan, basur memeleri yapabilir; fakat gölgede kurutulup, ağaç kabuğu gibi sertleştikten sonra dövülerek kullanılırsa, basur memelerine yararlı olur. Patlıcanın kendisinin kabız veya müshil etkisi yoktur. Fakat zeytinyağı ile veya sirke içinde pişirilirse, iyi etkisi olabilir.

BEHRAMEC

(Sögüt Çiçeği; *Salix caprea*)

Genel Nitelikleri: Bu [drog] kokulu cinstendir.²⁵⁹

Etkileri: Dışarıdan vücudun hemen her yerine ovularak uygulanmaktadır. Gazlı organların gazını dağıtır.

Baş Organları: Sögüt çiçeğinin tomurcuk ve kokulu çiçekleri, baş ağrılarına iyi gelir. Onun yaprakları, koklansa bile, aynı etkiyi yapar.

Dışarı Atan Organlar: Sögüt çiçeği, bağırsaklarda boşaltıcı etki gösterir.

BUZİDAN

(Sahlep; *Orchis morio*)

Genel Nitelikleri: Hint kaynaklı bitkisel bir drogdur. Onda kuduz otuna benzer bir etki vardır.

Özel Nitelikleri: Sahlebin iyisi ve kalitelisi beyaz renkte, sert, yumruları çok ve katı olanlarıdır. Ancak dalları ince, yumuşak ve hafif beyaz olanları iyi değildir. Bazen sahlep çiğdemle karıştırılır. Ancak dalları ince, yumuşak ve hafif beyaz olanı iyi değildir. Bazen sahlep, çiğdem ile karıştırılır.²⁶⁰

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

²⁵⁸ "onun etli kısmı olmaması ve sadece kabuktan ibaret olması sebebiyle" T.M.

²⁵⁹ "Belh dolaylarında yetişen söğüt ağacının çiçekleri olduğu söylenir. Bu droga rank da denir. Farsçada adı behramdır. Fakat tahrif edilerek, behramec denmiştir." T.M.

²⁶⁰ "Berberiyeye, çiğdeme benzeyen bir bitkidir. İbn-i Sînâ'ya göre, luab-ı berberiyeye, suruncandır." T.M.

Etkileri: Yumuşatıcıdır.

Hareket Organları: Eklem ve gut ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

Zehirlenme: Zehirlenmeye yararlıdır.

BİRİNKİ'L-KABULÎ²⁶¹

(*Embelia ribes*)

Genel Nitelikleri: Hint veya Çin kaynaklı bir hububattır. Onun iki çeşidi vardır. Biri küçük ve beyazdır; üzerinde siyah benekler vardır. Diğeri büyüktür; kırmızıya yakın, alacasızdır. Küçük olanı, daha kaliteli ve iyidir.

Hareket Organları: Eklemdeki balgamın yok edilmesi için çok etkili bir ilâçtır ve bu gaye için kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Balgamı bağırsaklardan atar ve bağırsak kurtlarını ve solucanları bağırsaklardan çıkarır. O, gerçekten çok etkilidir.

BUKİSA²⁶²

(Karaağaç; *Fraxinus ornus*)

Yapısı: Soğuktur.

Etkileri: Canlılık verir ve kabız etkisi vardır. Meyvasının kabuğu rutubetlidir.

Süslenme: Yüzü parlattır.

Cerihat ve Yaralar: Bu ilâç toz edilip, yara üzerine serpilirse, kaşıntıyı ferahlatır ve cerahatlere tatbik edilirse, büzücü ve parlattıcı etkisiyle onları kapatır ve özellikle ağacın kabukları bu etkiyi daha fazla gösterir. Pişmiş kökleri ve yaprakları kırık kemikler üzerine sarılarak, onların kaynaması sağlanır.

Solunum Organları: Onun kalın kabukları, eğer 1 miskal soğuk su ile veya reyhan şurubu ile içilirse, balgamın atılmasını sağlar.

BEHAR

(Krizantem, Kasımpatı, Öküzgözü; *Anthemis arvensis*)

Genel Nitelikleri: O, kav-i çeşm yani öküzgözü diye adlandırılan bir drogdur. Onun çiçek ve yaprakları sarıdır ve ortası kırmızıdır.

²⁶¹ "Farsçadır; Arapçalaştırılıp, birinc denmiştir. Kabul, Hindistan'daki bölgenin adıdır." T.M.

²⁶² "İbn-i Sinâ, bu drogu tanımadığını söylemektedir." T.M.

Papatyadan kalın yaprakları vardır; papatyaya göre çiçeğinin yaprakları daha büyüktür.²⁶³

Yapısı: İkinci derecede sıcak, birinci derecede kurudur.

Etkileri (Baş Organları): Onu koklamakla, başta olan yollar ve ağrılık²⁶⁴ kaybolur.

BUSİR²⁶⁵⁻²⁶⁶

(Ayıkulağı; Verbascum thapsus)

Etkileri: Şiş ve ödem çözücü ve gidericidir; özellikle, altın sarısı çiçekleri olanlar bu etkiyi gösterir.

Süslenme: Yabanî ayıkulağının çiçeği, ciltteki tüyleri kırmızılaşdırır.

Şişler: Onun kaynamış yaprakları, şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Ayıkulağı, yaralar ve irinli yaralar üzerine bolca karıştırılıp, yakı şeklinde uygulanır.

Hareket Organları: Kaynatılmış ayıkulağı, kemik kırılmalarına ve kas ezikliklerine iyi gelir.

Baş Organları: Pişmiş olarak ayıkulağı, gargara yapılırsa, diş ağrısına iyi gelir.

Göz Organları: Pişmişi, yangılı göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Pişmişi, kronik öksürüğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Beyaz ve siyah yapraklı ayıkulağı, kronik ishale iyi gelir.

BENC

(Ban Otu; Hyoscyamus niger)

Genel Nitelikleri: En zehirli, taneleri siyah tohumlu olanıdır, sonra kırmızı ve beyaz olanı gelir. Beyaz renkliler daha az zehirlidir. Bundan dolayı beyaz olan kullanılır. Siyah ve kırmızı olanlar kullanılmamaya çalışılır. Siyah ban otunun zehiri erguvan rengindedir;

²⁶³ "daha çok sayıdadır. Bazı nüshalarda, verdi'l- babunc yerine varakü'l-babunc diye yazılmıştır."T.M.

²⁶⁴ "gözle görülebilir şekilde" T.M.

²⁶⁵ "Diğer kitapta, bevsıra yazılıp, cevseran diye yorumlanmıştır. Yunan dilinde kalunus denir. Mânası, ayıkulağı demektir, şeklinde kayıt vardır."T.M.

²⁶⁶ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur."T.M.

kırmızı olanın zehiri ile sarı ve beyaz olanın zehiri beyazdır veya sarı renklidir; onun rutubeti yağimsı görüntüdedir.

Özel Nitelikleri: Beyaz olanı kullanılmalı, kırmızı ve siyah olanı kullanılmamalıdır. Fakat bazen siyah ban otu dallarının öz suyu afyon muadili olarak kullanılmaktadır.

Yapısı: Siyah olan kurudur; soğukluğu ve kuruluşu üçüncü derecenin sınırındadır ve beyaz olan ise, birinci derecede kuru ve soğuktur.

Etkileri: Uyuşturucu, kanamayı dindiricidir ve travmatik ağrıları uyuşturucu etkisiyle dindirir.

Süslenme: Ban otu, şişmanlatıcıdır, çünkü kan yapıcıdır ve kanı koyulaştırma özelliğine sahiptir.

Şişler: Şişlerin ağrılarını dindirir; sertlikleri giderir; kızarıklıkları alır.

Hareket Organları: 3 kırat ban otu, ballı su ile karıştırılıp içilirse, gut ağrılarını dindirir. Onun yapraklarından üç veya dördü kaynamış şarapla içilirse, kemiklerdeki kaşıntı ve yanmayı geçirdiği söylenmiştir.

Baş Organları: Bütün ban otlarının her türünün öz suyu kulak ağrısını sakınleştirir; sirke ve gül yağı ile birlikte diş ağrısına iyi gelir. Aynı zamanda, onun tohumu da aynı etkiyi gösterir. Tohumu ve kökü sirkeyle pişirilirse, her çeşidinin yağı ağrı kesicidir. Ban otu sakınleştiricidir; durgunluk ve hâlsizlik verir. Eğer onun yaprağın- dan biraz yenirse, zihne bulanıklık verir. Aynı zamanda, pişirilmiş yaprakları ve yağı kulağa damlatılırsa, kulakların ağrısını teskin eder.

Göz Organları: Göz üzerine onun öz suyundan ve yapraklarından veya tohumlarından lapa hazırlanıp, göze tampon yapılırsa, şiddetli göz ağrısını teskin eder. Onun çiçekleri, yaprakları veya tohumları alına lapa şeklinde tatbik edilirse, göz nezlesini engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer ban otu tohumundan 6 kırat içilirse, aşırı kan tükürmeye engel olur. Onun yapraklarından hazırlanan lapa, göğüs şişlerine tatbik edilirse, muhtemelen ilâç, öksürüğü teskin eder ve lapa şeklinde göğüs şişleri üzerine konursa, onların ağrısını dindirir.

Dışarı Atan Organlar: Ban otu, rahim ağrılarını teskin eder ve kanamayı keser; onun yapraklarıyla lapa yapıp, testis şişleri üzerine konursa, ağrılara iyi gelir.

Zehirlenme: Ban otu, aklı karıştırır ve zihinde bulanıklık yapar; hâfıza kaybına ve deliliğe yol açar.²⁶⁷ Ban otu, zehirli droglar sınıfındandır.

BENEKSA, BENKÎH²⁶⁸

(Şimşir; *Buxus sempervirens*)

Genel Nitelikleri: Bunun etkisi mercimeğe benzer ve sindirimi ondan daha zordur.

Yapısı: Yapısı normaldir, kuruluğa meyillidir.

Etkileri: Mercimek gibi kabız özelliktedir ve sevdavî hıtlar meydana getirir.

Hareket Organları: Eklemeler üzerinde olumlu etkisi vardır ve onunla yakı yapılırsa, çocuklardaki fituğa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda kabız etkisi gösterir.

BAT

(Badi, Ördek; *Anas*)

Genel Nitelikleri: Kuş cinsindendir.

Yapısı: Diğer evcil kuşlardan daha sıcaktır. Bazıları, soğuk mizaçlı kişileri ısıtır ve sıcak mizaçlı olanları ateşlendirir.

Etkileri: Onun yağı, ağrıları gidermede çok etkindir. Vücudun derinlerinde olan yanmayı ve ağrıyı giderir. O, diğer kuş yağlarından daha faydalıdır. Onun eti, gazları dağıtır ve giderir. Ördek kursağı çok besleyicidir.

Süslenme: Onun yağı, rengi saflaştırır; sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Ördek eti midede ağırır ve özellikle kaz eti mideye çok ağır gelir; hazmı güçtür.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü ve meniyi artırır.

BERSİYAVUŞAN

(Kız saç; *Adiantum capillus*)

Genel Nitelikleri: İnce bir ottur. İrmak ve dere kenarlarında yetişir. O, taze kişniş gibidir, onun gibi rutubetlidir. Ancak dalları kırmızıdan

²⁶⁷ "solunum yetersizliğine sebep olur." T.M.

²⁶⁸ "Bir nokta ile be'den sonra nun, kaf ve sin ile yazılmıştır. İbn-i Kipti'nin kitabında ve sözlükte nun'suz şekliyle yazılı olan buksadır. Bunlardan beneksa mevcut değildir ve şimşir olarak yorumlanmıştır. Bazı özellikleri *Kânûn*'da açıklanan özelliklere uygundur." T.M.

siyaha doğrudur; gövdesi ve çiçekleri yoktur ve onun etkisi süratle kaybolur.

Yapısı: Galen, onun mutedil olduğunu söyler. Ben, onun sıcağa meyilli ve kuru olduğunu söylüyorum.

Etkileri: Ödem giderici, açıcı ve yumuşatıcı özelliktedir. Onda kabız etkisi vardır; akıntıyı önler. Eğer horoz ve bıldırcın yemine karıştırılırsa, onları ürkek hâle getirir.

Süslenme: Onun külü, sirkeyle ve zeytinyağı ile karıştırılırsa, saç-kırana iyi gelir ve ayrıca mersin yağı ve şarapla kullanılacak olursa, saçları ve kılları uzatır, ancak onların miktarını artırmaz.

Şişler: İltihaplı dokulara iyi gelir.

Cerahatve Yaralar: Nasırlara ve deri altındaki, et içindeki boşluklara ve rutubetli kötü yaralara yararlı olur.

Baş Organları: Onun külünün suyu, başın kepeğine iyi gelir.

Göz Organları: Kırpiklerin dökülmesine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerlere çok yararlıdır ve öksürüğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte alındığı zaman, yarsız besinlerin mide ve bağırsağa geçmesini sağlar; dalak ağrılarını geçirir ve sarılığa iyi gelir; idrar söktürür ve taşları keser; regl söktürür; placentayı dışarı atar ve lohusalık sonrasında kadının temizlenmesini kolaylaştırır ve birçoklarına göre, kabız ve İbn-i Maserceveyh'e göre, ishal yapar.

Bedeli: Onun bedeli, aynı miktarda menekşe ve yarıısı kadar da rub-u sustur (meyan kökü).

BADERUC-BAZERUC-BAZRUC

(Reyhan; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: O, huk (reyhan) diye çok bilinen bir bitkidir. Onun yağının etkisi mercanköşk bitkisinin etkisine benzer, fakat ona göre biraz zayıftır; ayrıca bu drogda zıt kuvvetler vardır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak olup, ikinci dereceye meyillidir. Kuruluşu ise birinci derecededir ve ondaki rutubet fazladır; bu nem ikinci dereceye girer, ancak onun yapısına dâhil değildir, onun kimyasal yapısı içinde değildir.

Etkileri: Onda kabız ve ishal etkileri vardır. Ancak ishale uygun bir hıltla aynı zamanda vücutta olursa, yapısındaki ishal özelliğine

uygun olarak, ishal özelliği gösterir. Bu ilâcın ödem giderici, çözücü, olgunlaştırıcı ve gaz yapıcı özellikleri vardır. O, çok hızla kokuşturur, çürüten bir drogdur. Sevdadan oluşan kötü hıltları, tohumu yok eder.

Şişler: Sirkeyle ve gül yağı ile karıştırılırsa, yangılı şişler üzerine sürülürse, yararlı olur.

Baş Organları: Onun öz suyundan buruna damlatılırsa, baş ağrısına iyi gelir ve özellikle, şarap ve kafur katılıp fitil yapılırsa, hafif sağırlığı giderir ve aksırığı teskin eder. Kimisinde de, mizacına bağlı olarak, aksırık meydana getirir.²⁶⁹

Göz Organları: Göz travmalarından kaynaklanan sıkıntılara yararlıdır. Eğer onunla göze tampon yapılırsa, iyi olur. Baderuc yendiğinde rutubet hâsıl olduğundan dolayı, görmede bulanıklık meydana getirebilir. Öz suyu göze damlatıldığında, görmeyi güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Gerçekten kalbi güçlendirir; akciğer ve göğsü kurutur. Onun öz suyundan bir kaşık dozda alınsa, solunum bozukluğuna iyi gelir. Onun suyunun kan tükürmeye de yararı vardır ve süt salgısını artırır.

Beslenme Organları: Bu ilâcın sindirimi zordur. Sindirim sırasında mideye sıkıntı yaratır ve özellikle de, onun yaprağının suyunun bu etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Kabız etkisi vardır. Ancak hıltları sarfetmek ve atmak için kullanılırsa, ishal etkisi gösterir; mideye zararlıdır. Onun tohumu idrar zoruna iyi gelir.

Zehirlenme: Arı, akrep ve deniz yılanı sokmalarına karşı iyi gelir.

BERTANİKİ (Horozibiği)

Genel Nitelikleri: Kimilerine göre, horozibiği denilen bitkidir²⁷⁰ ve onun yaprağının yabanî kuzukulağına benzediği söylenir. Ancak, siyah renkli, hoş görüntülü bir [bitkidir].²⁷¹

Etkileri: Onun yaprakları gayet kabızdır.

²⁶⁹ "Diş ağrılarını giderir."T.M.

²⁷⁰ "Onun bustan-ı cfruz denen bitki olduğu söylenir."T.M.

²⁷¹ "Bazıları, diğerlerinin söylediği gibi, horoz ibiği benzetmesini kabul etmezler. Yapraklarının hıyara benzediğini ve hıyar yaprağının da horozibiği yaprağı ile benzerliği olmadığını ifade ederler."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları ve cerahati kapatır, onları örter.

Baş Organları: Onun suyu ağızdaki kronik yaralara iyi gelir, onları kökünden söküp atar. Özellikle, meyan kökü gibi koyulaştırılmış olarak kullanılırsa, iyi olur.

BİLMUN, BAYLMUN²⁷²

(Yabanî Semiz Otu; *Portulaca oleracea*)

Genel Nitelikleri: Bu drog, semiz otunun yabanîsidir. Zehirli sütü olan bir bitkidir. Onun tohumlarında diğer sütü zehirli bitkilerin tohumlarındaki gibi kızdırıcı etki vardır.

Etkileri: Bağırsaklarda ishal etkisi gösterir.

BAKLATÜ'L-HAMKA

(Semiz Otu; *Portulaca oleracea*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: Onun öz suyu diğer kısımlarına nisbetle daha yararlıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve ikinci derecenin sonunda nemlidir.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır ve kronik akıntıyı keser.²⁷³ Çok fazla besleyici özelliği yoktur. Safra söktürücü etkisi vardır.

Süslenme: Vücutta oluşan siğillere, üzerleri kazınarak semiz otu sürülürse, yapısal özellikleri dolayısıyla, siğilleri giderir.

Şişler: Sıcak şişlere ve kızarıklıklara dışarıdan sürülürse, bu şişkâyetler giderilir.

Baş Organları: Eğer semiz otu şarapla karıştırılıp, baş onunla yıkanır, baş derisindeki iltihaplı yumuşak şişlere iyi gelir; onları yok eder. Başın vurmaktan kaynaklanan ağrılarına iyi gelir.²⁷⁴

²⁷² "Sultanî nüshada, be harfinden sonra iki ye harfi arasında, lam'dan sonra vav ve nun harfleriyle bilyun olarak yazılmıştır. Fakat İbn-i Kiptî ve Hacı Hızır Paşa nüshalarında, be, lam, mim harfleriyle belmun olarak yazılmıştır. *Kânûn*'un baskı nüshalarında ise, be yerine fe ve ikinci ye yerine mim harfiyle filmun olarak yazılmıştır. Be ile yazılmış olan her ne kadar fe ile yazılmış olana uygun değilse de ve değiştirilmiş olsa da, *Kânûn*'da droglarla ilgili açıklayıcı bilgiler doğrudur."T.M.

²⁷³ "kronik kanamaları dindirir."T.M.

²⁷⁴ "Sertliği giderip, yumuşaklık ve esneklik verdiği için diş etlerinde ve diş eti ağrılarında da kullanılır. Şiddetli, ateşli ve zonklama şeklindeki baş ağrılarında etkili olur."T.M.

Göz Organları: Göz ağrılarına yararlıdır ve göz damlaları terkibine girer; fakat eğer fazla alınırsa, gözde perdelenmeye sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun öz suyu, büzücü etkisi dolayısıyla kanamayı durdurur.

Beslenme Organları: Mide iltihaplarına yararlıdır. Şurup hâlinde ve yakı şeklinde uygulanırsa, karaciğer iltihabına yararlıdır; safra kusmasını engeller ve şehveti azaltır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarında lavman yapmakta kullanılır ve safranın bu yolla atılmasını sağlar; böbrek ve mesane ağrılarına ve yaralarına iyi gelir; ekseriya cinsel arzuyu yok eder; Maserceveyh, onun cinsel arzuyu artırdığını zannetmiştir. Bu doğruysa, ancak mizacı sıcak ve kuru kişilerde olabilir. O regli dindirir ve rahim yanmasını giderir; kanamalı basur memelerine yararlıdır. Onun öz suyu bağırsak akıntılarını keser. Semiz otu kavrulup yendiğinde, ishali keser.

Hummalar: Şiddetli ateş ve nöbetlere karşı da etkilidir.

BINDIK

(Fındık; *Corylus avellana*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Fındık ekseriya cevize nisbetle daha besleyicidir. Çünkü daha fazla mineral madde içerir; yapısı daha serttir ve daha az yağ ihtiva eder; onun sindirimi yavaş olur.²⁷⁵

Yapısı: O, sıcaklığa ve kuruluğa meyilli bir yapıdadır.

Etkileri: Fındık, safra meydana getirir; onda cevize göre daha fazla kabız etkisi vardır; mide ve bağırsaklarda gaz yapar.

Süslenme: Yakılmış fındık, tüylere kına rengi verir.

Baş Organları: Fındık, baş ağrısı yapar. Biraz biberle birlikte yenirse, nezlenin olgunlaşmasını sağlar. Hippokrates, onun beyin faaliyetlerini artırdığını söylemiştir.

Göz Organları: Bazıları, gözü perdeli çocukların bingılacağına bu ilâktan sürülürse, gözlerin perdesinin kalkacağını düşünmüşlerdir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla fındık yenirse, kronik öksürüğü keser ve nefesi açar; kanamayı durdurur; tükürük atmayı keser.

Beslenme Organları: Fındığın hazmı cevizden daha zordur.

²⁷⁵ "Bu özellikler onun besleyici olduğunu gösterir."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun kabuğu, kabız yapar; bağırsakları sıkıştırıp büzer.

Zehirlenme: Zehirlenmeye karşı iyidir; özellikle, incir ve sedef otu ile birlikte akrep sokmalarına karşı çok etkilidir.

BENCENKUŞT²⁷⁶

(Hayıt; *Vitex agnus costus*)

Genel Nitelikleri: Sulak yerlerde veya su kenarında yetişen bir ağaçtır; sert, çalı gibi dalları vardır; yaprakları zeytin ağacının yapraklarına benzer. Ancak hayıtkiler daha yumuşaktır. Hekimlere göre, onun sadece tohumları, çiçekleri ve yapraklarıyla meyvası kullanılmaz, ondan elde edilen diğer şeyler de kullanılır.²⁷⁷ Bu kısımlarında yumuşaklık, burukluk ve yakıcılık, keskinlik özellikleri vardır. Bu özellikleriyle kuru sedef otuna benzer.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, çözücü, gaz çıkarıcıdır. Onda açıcı ve kabız etki görülür. Kendisi gaz yapmaz.

Süslenme: Yüz rengini canlandırır.

Hareket Organları: Onun yaprağı ile yapılan yakı, incinen sinirlerle uygulanır; yorgunluk giderir.

Baş Organları: Şurup şeklinde içilirse, durgunluk ve baş ağrısı yapar. Eğer, yakı şeklinde uygulanırsa, baş ağrısına yararlıdır. Kavrularak yenirse, hafif baş ağrısı yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Anne sütünü artırır; fakat meniyi azaltır. 1 dirhemlik dozlar hâlinde kullanılır.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki ve dalaktaki tıkanıklıkları giderir ve dalağın sertliğinde gerçekten yararlıdır. Eğer ballı sirke ile birlikte 2 dirhemlik dozlar hâlinde alınırsa, dalağın sertliğini giderir ve ödeme yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağrıları çeken kadın pişmiş drog üzerine oturursa, ağrısını dindirir ve şişlerinde (rahim urlarında) de

²⁷⁶ "Beşparmak adında bilinen bir drogdur. Farsçadır. Bir diğer adı da hamse-i asabtır. Bitkinin dallarının ucunda, parmak şeklinde yapraklar vardır." T.M.

²⁷⁷ "Bu bitkinin gövdesi ve yaprakları ilâç olarak kullanılmaz." T.M.

bu usûl iyi gelir. Meniyi kurutur;²⁷⁸ kavrulmuşu penis altına konursa, ereksiyonu engeller; eğer isterik kadınların cinsel organlarına buharı tutulursa, istekleri azalır. O, idrar söktürücüdür ve onun tohumları makat yanıkları, çatlaklarının tedavisinde yararlıdır. Onunla testislerle dışarıdan tatbik edilirse, şişkinliğini giderir; onun tohumu, özellikle bu tedavide yararlıdır.

Zehirlenme: 1 dirhem dozda yılan zehirine karşı kullanılır. Aynı zamanda, köpek ısırığına ve diğer hayvanların sokma ve ısırmalarına karşı lapa şeklinde uygulanırsa, iyi gelir. Yapraklarıyla tütsü yapılırsa, haşaratı kaçıır.²⁷⁹

BESFAYEC, BISBAYIC²⁸⁰

(Çıyan Otu, Benekli Eğrelti; *Polypodium vulgare*)

Genel Nitelikleri: İnce, donuk görümlü, siyaha ve kırmızıya çalan renkte, ince kurtlar gibi birçok kolları olan bir bitkidir. Onun lezzeti buruk bir lezzettedir. Bazıları, bataklıklarda yetişen bir ağacın üzerinde olduğunu söylemiştir. Bazıları da, taşların üzerinde yetiştiğini söylemiştir.

Özel Nitelikleri: Çıyan otu ağır, küçük parmak boyunda kırmızıya ve sarıya çalan, sık görünümlüdür. Onun iyi cinsi tanıda acılık, burukluk ve tatlılık olan yani tadı karanfil gibi olanıdır.

Yapısı: Onun sıcaklığı ikinci derecededir ve üçüncü derecede kurudur; kurutması abartılıdır.

Etkileri: Çözücü, eritici, gaz giderici ve rutubeti dağıtııcıdır.

Hareket Organları: Onun yakısı sinirlerin burkulmasına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Sevdanın sancısız atılmasını sağlar. Balgamı ve sıvı keymusu kolayca atar. Onları ishal yapıp dışarı atar. Horoz, balık veya sebze çorbaları içinde pişirilirse, çıyan otu kulunca iyi gelir; bakla çorbası da aynı etkiyi yapar. Çıyan otu kökü ballı su üzerine içilirse, balgama ve safraya ishal etkisi gösterir. Ondandır yapı-

²⁷⁸ "Eğer futenele (yarpuz) birlikte içseler veya buğu yapsalar, rahim ur ve şişlerine iyi gelir." T.M.

²⁷⁹ "Bütün bu sözler hekimlerin sözleridir." T.M.

²⁸⁰ "Farsçadan bozma bir kelimedir. Ash, besbaydır. Kesiretül'ercal (çok ayak, kırk ayak) anlamına gelir.

lan şerbetten 6 kermet (her kermet 6 kırattır) veya her doz iki dirheme tamamlanabilir. Onun bal şurubu ile suyu karıştırılıp içilmesi iyi olur ve ondan önce turuncdan 4 dirhem kadarı pişirilmek suretiyle içilir.²⁸¹

Bedeli: Çıyan otunun muadili, küsküt ve yarısı kadar gühercedir.

BUSSED

(Mercan; *Corolium rubrum*)

Genel Nitelikleri: Bilinen [bir taştır]. Onun kırmızı, siyah ve beyaz renkte olanları vardır.²⁸²

Yapısı: Birinci derecede soğuktur; ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; kanamayı durdurur ve kurutur. Kabız etkisi daha fazladır. Ancak kurutma etkisi de güçlüdür.

Cerhat ve Yaralar: Anormal dokuları yok eder.

Göz Organları: Gözü parlatarak, güçlendirir ve rutubetini emici özelliği ile giderir; özellikle, yıkanmış ve yakılmış mercan bu etkiyi gösterir; yaraların izlerini ortadan kaldırır ve gözyaşlarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ağızdan gelen kanı dindirir; kan tükürmeyi önler. Aynı zamanda, yıkanmış ve yakılmış mercan aynı etkiyi gösterir; mercan kalbi kuvvetlendirir. Çarpıntıyı giderici ilâçlar arasındadır.

Beslenme Organları: Suyla birlikte dalak şişlerine iyi gelir ve ona yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklardaki yaralara karşı iyi gelir.

BİŞ

(Kurtboğan; *Acontinum napellus*)

Genel Nitelikleri: Zehirli ve öldürücü bir bitkidir.

Yapısı: Çok sıcak ve kurutucudur.

Süslenme: Kurtboğan, hâricen sürülürse, lepraya iyi gelir veya sindirime yardım eder; tohumu çözücü özelliktedir ve aynı zamanda, cüz-zama iyi gelir.

²⁸¹ "Suyla karıştırılmış şarap ile içilmesi veya önce tırh denen balıktan yenmesi uygun olur. Tırh, buheyre-i ercis (?) (Ercis Gölü veya Denizi)den avlanan bir cins balıktır. Tırh, bir karış boyda, bol havyarlı bir balıktır ve tuzlanarak dağıtımı yapılır. Eğer besfayic kaynaklar olarak kullanılacak olursa, dozu 4 dirheme kadar değiştirilebilir."T.M.

²⁸² "Mercan adı verilen taşın köküdür. Mercan, Atlas Okyanusu ve Akdeniz'in derinliklerinde bulunur."T.M.

Zehirlenme: Kurtboğan, içeni zehirler; ondan yarım dirhemden fazla içen kişinin genellikle vücut fonksiyonları bozulur ve ölür diyorum ve onun panzehiri kurtboğan faresidir. O, bir cins fare olup, bu bitkiyle beslenir ve zehirlenen kişi bu hayvandan yerse, bu zehirlenme dolayısıyla hayatını kaybetmez. Misk ilâcı ona karşı mukavemet sağlar; ondan yapılacak macunlar, bu konuda yararlı olur.

BULLUT

(Palamut, Meşe Palamudu; *Quercus robur*)

Genel Nitelikleri: O bilinen bir ilâçtır. Kabız etkisiyle bilinir; palamut kestaneden daha az kabız etkisi gösterir ve palamutun en kabız yapan, etki gösteren kısmı, iç kısmı ve iç kabuğudur.

Yapısı: Palamut ikinci derecede soğuk ve kurudur ve soğuklukta ikincinin başındadır. Kestane tatlı olduğundan biraz sıcaktır. Palamut yaprağı daha çok kabız etkisi ve daha az kurutma etkisine sahiptir.

Etkileri: Kestanede parlatma etkisi vardır. Onların bütün türlerindeki karnın alt kısmında gaz yapma ve yakma etkisinden dolayı, kanamaları durdurur ve özellikle onun kurusu²⁸³ bu etkiye sahiptir. Onların hepsi organları takviye ederler, güçlendirirler. Kestanenin sindirimi zordur ve besleyicidir. O, şekerle karıştırılırsa,²⁸⁴ daha besleyici hâle gelir. Galen, onun bütün hububat türlerinden daha besleyici olduğunu, hattâ bazı kıtlık dönemlerinde, sert ve hazmı zor olmasına rağmen, halkın palamut unuyla ekmek yaptığını söyler. Ancak kestane tatlı olduğundan diğer türlerden daha besleyicidir. Belki domuzlar için iyi gıda sayılır. Bazı topluluklar palamut ile beslenirler; ondan ekmek yaparlar ve bunun onlar için bir zararı yoktur; yararı vardır.

Şişler: Palamut, keçi yağı ve tuzlu domuz yağı ile karıştırılınca, dokuların sertleşmesinde yararı vardır Palamut meyvası, yeni oluşmaya başlamış yangılı şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Eğer palamut yakılıp öyle kullanılırsa, yok eden, koparan, hızlı ilerleyen yaralara engel olur. Palamut yaprağı, eğer yaprak toz edilip yara üzerine serpilirse, kesik yerlerin birleşmelerini sağlar.

²⁸³ "iç kabuklarına böyle etkisi vardır."T.M.

²⁸⁴ "zararlı etkileri kalkar."T.M.

Baş Organları: Palamut, bağırsaklarda kabız etkisi gösterip, gaz atımını engelleyip, baş ağrısına sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeyi önler.

Beslenme Organları: Mide rutubetine karşı iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklardaki yaralara iyi gelir; kanamaları durdurur; idrar atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Böcek ısırılmalarından zehirlenmeye karşı etkilidir; onun kabuğu, inek sütüyle pişirilirse, zehirli oklara karşı iyi gelir. Kestanenin yenen kısmı, zehirlenmeye cidden iyi gelir.

BESBASE

(Küçük Hindistan Cevizi; *Myristica fragrans*)

Genel Nitelikleri: Küçük Hindistan cevizi, birbiri üzerine konmuş, kat kat olmuş, sertleşmiş, kurumuş, sarı ve kırmızımsı renkli yapraklara benzer; ağaç kabuğuna ve oduna benzer bir yapıdadır. Dili dalayıcı ve büzücü bir tadı vardır. Hint biberi gibi keskin lezzetlidir. Çin’de yetişir.²⁸⁵ İbn-i Maserceveyh, onun Hindistan cevizi kabukları olduğunu söylemiştir. Mesih ise, küçük Hindistan cevizinin narmüşke (Hint narı) benzediğini, hattâ ondan daha iyi olduğunu söylemiştir.²⁸⁶

Yapısı: Bolus (Paulus), onun normal olduğunu söylemiştir. Diğer hekimler, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu ve onun sıcaklık ve kuruluğundan şüphe edilemeyeceğini söylemiştir.

Etkileri: Gazları çözer, atar; onda kabız etkisi vardır.

Şişler: Sertliği, ağır katılığı çözer; eğer balmumu ile karıştırılırsa, bu etkiyi gösterir.

Süslenme: Güzel koku verir.

Baş Organları: Menekşe yağı ile kullanılırsa, baş ağrısını dindirir ve şiddetli rüzgârdan olan baştaki ve şakaklardaki sıkıntıyı (baş ağrısını) giderir.

Beslenme Organları: Karaciğer ve mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: İshali giderir, peklik verir; rahimde olan ülserleşmiş yaralara iyilik verir.

²⁸⁵ “İbn-i Kifti der ki”T.M.

²⁸⁶ “Narmüşk, Hint narı çiçeğidir.”T.M.

BERZ-İ KATTAN

(Keten Tohumu; Linum usitatissimum)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi boy otu etkisindedir.

Yapısı: Birinci derece sıcaklıktadır; rutubette mutedildir. Bazıları, keten tohumu tazeleyen pişirilirse, rutubeti fazla olur demişlerdir.

Etkileri: Olgunlaştırıcı ve fazla rutubetiyle temizleyicidir ve gaz yapıcıdır. Kavrulmuş tohumları da tutucudur, kabız etkiye sahiptir. Bu etki aşırı değildir, normaldir. Diğer kızartılmış olanlardan daha normaldir. Bir tavada kızartılmış keten tohumu yumuşatıcılarla karıştırılırsa, ağrı kesici olur. O, ağrı kesici olarak papatyadan daha az etkilidir.²⁸⁷

Süslenme: Boraks ile ve incirle yakı yapılır ve yüzdeki sivilcelere, lekeler ve yaralara kullanılırsa, iyi gelir. Tırnak kırılmalarına, yarılmalarına, kıvrılmasına iyi gelir. Eğer kendisi kadar hardalla karıştırılıp, balla macun yapılarak kullanılırsa, bu etki elde edilir.

Şişler: Keten tohumu, eğer küllü su ile birlikte kullanılırsa, içte ve dıştaki yangılı şişlere ve kulak arkasındaki şişlere iyi gelir, onları yumuşatır, antiemflamat etkisi vardır.

Hareket Organları: Eğer bal ve balmumu ile karıştırılırsa bütün kurumuş organlara yararlıdır; özellikle kıvrılmış tırnaklara yararlı olur.

Baş Organları: Onun buğusu (dumanı) nezleye iyi gelir. Aynı zamanda, ketenin kendisinin buharı da yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Balgamî öksürüğe karşı iyi gelir ve özellikle onun kavrulmuş olanı yararlıdır.

Beslenme Organları: Mideye iyi gelmez ve hazmı biraz zordur.

Dışarı Atan Organlar: Tavada kızartılmış keten tohumu, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir; kızartılmamış olan keten tohumu, normaldir ve zayıf idrar söktürücü etkisi vardır; ancak pişmekle güçlenir. Eğer balla ve biberle birlikte yenirse, cinsel gücü artırır ve rahime pişmiş keten tohumu şırınga edilirse veya üzerine oturulursa, ondaki (rahimdeki) gevşekliği giderir ve şişliklere (urlara) iyi gelir; aynı şekilde, bağırsaklardaki, mesanedeki ve böbreklerdeki yaralara yararlıdır. Pişmiş keten tohumu, gül yağı ile şırınga yapılsa, bağırsak yaralarına çok iyi gelir.

²⁸⁷ "Papatyadan daha etkilidir."T.M.

BERDÎ

(Hasır Otu, Papirüs; *Papyrus antiquorum*)

Genel Nitelikleri: Bu bitki, bilinen bir drogdur.²⁸⁸ Bu bitkiden²⁸⁹ kâğıt yapılır ve yakıldığında şiddetli kurutucu etkisi vardır.²⁹⁰

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Hasır, kanamayı durdurur ve onun külü kanamayı engeller.

Cerahat ve Yaralar: Cerahatlerin üzerine toz hâlinde ekilir ve onları iyi eder. Sirke içinde bırakıldıktan ve kurutulduktan sonra, nasır ve nasırlaşmış dokular üzerinde ve cerahatlerde yararlıdır.

Baş Organları: Hasırın külü, ağızdaki aftlara yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun külü, kan tükürmeyi durdurur.

Dışarı Atan Organlar: Hasırdan alıp, ketenle birlikte boru hâline getirip, fitil şeklinde basur memelerinde kullanılırsa, yararlıdır.

BAKLA

(*Vicia faba*)

Genel Nitelikleri: Herkesçe bilinen bir ilâçtır. Mısri, Nebatî ve Hindi olmak üzere çeşitleri vardır. Nebatî olanın çok fazla kabız etkisi vardır. Mısri olan daha rutubetlidir ve daha az besleyicidir; daha çok gereksiz rutubeti vardır. Onun sindirimi zordur ve genellikle çok gaz yapıcıdır. Eğer böyle olmasaydı, çok iyi besleyici olarak arpa keşkekinden (arpa ile yapılan yemek) daha aşağı kalmazdı. Bu sayede oluşan kan daha güçlü ve ağır olur.

Özel Nitelikleri: Baklanın iyisi tombul, beyaz, kurtlanmamış olanıdır. Onun yenebilir hâle getirilmesi için pişirip, içine tuz, biber²⁹¹ ilâve edilmelidir ve yağda pişirilmelidir. Hindî türdeki bakla kızartılarak ve başka ilâçlarla veya tek başına özel dozlarla belirlenerek kullanılır.²⁹²

Yapısı: Bakla, normale yakın mizaçtadır; soğuk ve kuruya meyilli bir yapısı vardır. Ekseriya onun tazesinde fazla rutubet vardır. Tazesi

²⁸⁸ "Bu bitkiden hasır yapılır."T.M.

²⁸⁹ "Mısır'da" T.M.

²⁹⁰ "Tıp kitaplarında, saf kâğıt dendiğinde, bu bitkiden yapılmış kâğıt anlaşılır. Bu kâğıtta herkesçe bilinen kâğıdın etkisi, kuvveti vardır."T.M.

²⁹¹ "kekik ve tere" T.M.

²⁹² "Baskı nüshalarda mastar, bakla-i Hindî'nin müşhil terkiplerinin içine belli dozlarda katıldığı ve başka faydası olmadığı belirtilmiştir."T.M.

soğuk ve rutubetli olacağından normaldir. Bazıları, baklanın soğukluğunun ikinci dereceye gireceğini söylerler. Bu ifade abartılıdır.

Etkileri: Bakla çok az temizleyici ve çok gaz yapıcıdır. İyice pişirilirse, gaz yapma özelliği kaybolmaz; arpa keşkeki gibi olmaz. Şüphesiz ki, arpa keşkekinin gazı da birkaç defa iyice kaynatıldıktan sonra giderilebilir. Ancak baklanın kabuğu soyulup, daha sonra kazanda ezilerek pişirilirse, pek az gazı kalır ve onun ununun gazı daha azdır. Ancak, nebatî olan baklanın kabız etkisi şiddetlidir. Onun kabuğunun kabız etkisi kendisinden fazladır. Onun temizleyici özelliği yoktur. Baklanın Mısırî olan çeşidi, daha çok kabız etkiye sahiptir ve onda temizleyici etki de vardır; vücutta yumuşak dokular (et) ve ağır hıltlar meydana getirir. Hippokrates, Mısırî baklanın iyi bir besin ve vücudu koruyan bir ilâç olduğunu söyler. Eğer, kabuğu soyulmuş ve ikiye bölünmüş bakla, kanayan, kesilmiş yaranın üstüne konulsa, kanamayı durdurur. Tavuklar baklayla beslense, tavukların yumurtaları kesilir. Ondan yiyen kişiler kâbus görürler; ayrıca tazesı daha fazla kaşıntı yapar.

Süslenme: Eğer bakla kabuğu tüylere sürülürse (yakı yapılırsa), tüyleri inceltir, zayıflatır, lekeleri giderir. Özellikle, bebeklerin kasığına bundan sürülse, bebeğin tüylenmesini önler. Aynı şekilde, eğer yüzdeki lekeler üzerine konursa, yüzdeki yara, leke izlerini giderir, yok eder, cilde parlaklık verir. Onun kabuğunun lekeleri giderme, yok etme etkisi vardır. Cildin parlaklığını ve canlılığını artırır.

Şişler: Şarapla bakladan yakı yapıp, testislere tatbik edilirse, iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Kas yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Adale kramplarına iyi gelir. Onun pişmişi ile yakı yapılırsa ve domuz yağı ile karıştırılıp tatbik edilirse, guta iyi gelir.

Baş Organları: Baş ağrısı yapacağından, baş ağrısı çekenler kullanmamalıdır. Mısırî nevinin içindeki yeşil filizlerden alınıp, ondan yense, lezzeti acıdır. Eğer söz konusu kısım döğölüp, ezilip, gül yağı ile karıştırılırsa ve kulağın içine damlatılırsa, oradaki ağrıyı giderir.

Göz Organları: O, balla birlikte, boy otuyla karıştırılıp, bu lapa göze tatbik edilirse, renk kaybı, siyahlaşma, göz kararması yapar. Hâricen tatbik edildiğinde iyi gelir. Ayrıca günlük, kuru gül ve yumurta akı

ile birlikte yakı yapılırsa, göz kapağının kapanmamasına iyi gelir ve gözbebeğinin yukarı dönmesine, kaymasına karşı da yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bakla, göğüs organlarına, kan tükürmeye ve öksürüğe iyi gelir. O, balla ve boy otu tohumunun unu ile karıştırılırsa, boğazdaki şişlere ve bademciklerdeki iltihaplı şişlere iyi gelir ve ondan yapılacak yakı memelerdeki şişlere iyi gelir; ondaki sütün peynir gibi katılaşmasına sebep olur.

Beslenme Organları: Onun sindirimi yavaşdır; dışarı atılması ve bağırsaklardan inmesi yavaş olur, ancak tıkanıklık meydana getirmez. Bakla kabuğu sirkede pişirilirse, kusmaya mani olur ve Hindî bakla kusmayı tahrik eder; kusma refleksini harekete geçirir.

Dışarı Atan Organlar: Sirkeyle ve suyla pişmiş bakla kabuğu, kronik ishale karşı iyi gelir ve özellikle, onun kabuğu ülserleşmiş yaralara iyi gelir. Nebatî çeşidinin ülserler üzerinde iyi etkisi vardır. Kavrulmuş bakla ununun da etkisi vardır. Aynı şekilde, kavrulmuş tanelerinin çorbası içilse de, ülserlere yararlıdır. Aynı zamanda, lapa şeklinde uygulanırsa, testislerin şişlerine iyi gelir; özellikle şarapla ve Hindî çeşidi ile pişirilip, lapa şeklinde uygulanırsa, bu şikâyeteye yararlı olur. Eğer ondan az bir miktar içilse, hattâ bu miktar 3 dirhemden az olsa bile, mide ve bağırsaklarda ishal etkisi gösterir.

BABİLUS²⁹³

(Yabani Gelincik; Papaver dubium)

Genel Nitelikleri: Bu drog, yabanî haşhaş diye tanınan bir bitkidir. Zehirli süt içeren herhangi bir bitki gibi ishal etkisi vardır.

Yapısı: Çok sıcaktır.

Dışarı Atan Organlar: Zehirli sütleri olan bitkiler gibi ishal yapar.

BEVL

(İdrar; Peri ouron)

Genel Nitelikleri: Onun Arapça çoğulu ebval (bevl)dir. İdrarın en iyisi Arap develerinin idrarıdır ve en zayıf etkili idrar ise, insan idrarıdır. Evcil ve burulmuş domuz idrarı insan idrarından daha zayıftır. Eski idrarlar ondan daha kuvvetlidir. Bütün iğdiş edilmiş hayvan idrarları daha zayıftır. En temiz idrar insan idrarıdır.

²⁹³ "Son harfi sin'le veya sad'la yazılabilir." T.M.

Yapısı: Onun sıcak ve kuru olduğu söylenir.

Etkileri: Bütün idrarlar temizleyicidir. İnsan idrarı, üzüm külüyle karıştırılırsa ve akıntı olan kısımlara hâricen sürülürse, bu akıntıyı durdurur; deve²⁹⁴ idrarı ile yuvarlak kurtlara karşı iyidir ve onu yıkar. Aynı şekilde, idrar bozucudur.

Süslenme: Gerçekten adison hastalığını giderir, temizler.

Cerahat ve Yaralar: Eşek idrarı, hızlı ilerleyen yaralar ve rutubetli yaralara iyi gelir. İnsan idrarı da iyi gelir. Özellikle, beklemiş idrar aynı etkiyi gösterir. Boraksla birlikte verilirse, kaşıntı ve deri sertleşmesine ve lepraya iyi gelir. Ekşi su ile birlikte idrar tortusu hâricen kullanılırsa, kızarıklığa, kaşıntıya, sivilcelere ve uzun süren yaralara, eski yaralara²⁹⁵ iyi gelir. Ayakta olan yaraların üzerine işenir ve kurumaya bırakılır, yara tamamen geçene kadar ayak yıkanmaz.

Hareket Organları: Sinir ağrılarına, idrarın ağrı kesici etkisi vardır ve özellikle, evcil veya vahşi keçi idrarının etkisi vardır. Özellikle keçi idrarının kasılma ve felç türü gevşemeler üzerinde etkisi vardır. Keçi idrarı koklanırsa, aynı etki hâsıl olur.

Baş Organları: Öküz idrarı, eğer sarı sakızla karıştırılıp, kulağın içine damlatılırsa, ağrıyı teskin eder ve aynı zamanda keçi idrarı da yalnız veya sarı sakızla birlikte kulak ağrılarına iyi gelir. Beklemiş insan idrarı kulak iltihaplarına iyi gelir ve erkek deve idrarının çok şiddetli etkisi vardır. Şiddetli burun tıkanıklıklarını açar ve onun keskin kokusu duyulur.

Göz Organları: Bakır kapta kaynatılarak kurutulan idrarın gözdeki katarakta ve özellikle de arpacığa yararı vardır. Onun pırasa ile birlikte kaynatılmasıyla elde edilen terkip de aynı etkiye sahiptir.

Solunum ve Göğüs Organları: Bebek idrarının soluğun kalkmasına, nefes nefese kalmaya karşı iyi geldiği söylenir.

Beslenme Organları: Dalağı hasta bir kişi vardı; rüyasında idrarından her gün üç kere içmesi söylendi. Bu kişi bu emre uydu ve günde üç kere idrarından içti ve o²⁹⁶ sağlığına kavuştu. İnsan idrarı ve deve idrarı, ödeme ve dalağın sertleşmesine iyi gelir. Özellikle, deve sütüyle birlikte içilirse, etkisi daha da artar. Hz. Peygamber'in

²⁹⁴ "veya öküz" T.M.

²⁹⁵ "kurtlanmış yaralara" T.M.

²⁹⁶ "Allah'ın izniyle" T.M.

ödemen şikâyet eden bir topluluğa, “deve sütü ve idrarı içerseniz, sağlığınıza kavuşursunuz” dediği rivâyet edilir. Onlar, idrarı içtiler ve sağlıklarına kavuştular.²⁹⁷ Dağ keçisinin idrarı da dokular arasında oluşan ödeme iyi gelir. Özellikle, güzel kokulu sünbül, idrara karıştırılırsa, etkisi olağanüstü artar. Aynı zamanda, domuzun mesanesinde beklemiş idrar da şarap ile karıştırılarak kullanılırsa, fazlasıyla faydası görülür.

Dışarı Atan Organlar: Domuz idrarı, mesane ve böbrekte oluşan taşların dışarı atılmasını sağlar. Eşek idrarı, böbrek ağrılarını iyi gelir. İnsan idrarı, pırasayla pişirilirse, rahim ağrılarını iyi gelir. Eğer 5 günde her gün iki defa olmak üzere onun buharına tutulsa, söz konusu ağrıları giderir.

Zehirlenme: İnsan idrarı, yılan ısırmasına iyi gelir; yılanın ısırıldığı kişilere insan idrarı içirilir veya ısırılan yere bu idrar sürülür. Eğer yılan kayalık ve kıraç yer yılanı ise, insan idrarının etkisi daha fazladır. Boraksla birlikte insan idrarı köpek ısırmasına ve diğer bütün zehirli hayvanların sokmasına karşı ve de deniz tavşanının zehirine karşı yararlıdır.

BUZAK

(Tükürük, Salye; Ptysis)

Genel Nitelikleri: Etkisi kuvvetli olan, aç kalmış kişilerin tükürüğüdür ve özellikle, mizacı sıcak olan kişilerin tükürüğüdür.

Cerahat ve Yaralar: Temre (kubai) üzerinde etkilidir.

Göz Organları: Göze perde inmesine (katarakt?, körlük) ve göz tiğine iyi gelir.

Zehirlenme: Bütün haşaratı, yılanı ve akrebi öldürür.

BA'RÜ'L-HAYEVAN

(Gübre, Hayvan Dışkısı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Süslenme: Kertenkele (Mısır'ın büyük kertenkelesinin; uroprastix spinipcs) pisliği, lepraya ve ciltteki lekelerle, sivilcelere iyi gelir, onları temizler. Deve gübresi aynı gayeyle kullanılır, fakat temizleyici özelliği yoktur.²⁹⁸

²⁹⁷ “Bu hadis-i şerife bağlanan rivâyete ‘arının kıssası’ denir. Kayıtlarda geçer.”T.M.

²⁹⁸ “vardır diyenlerin sözleri kabul edilemez.”T.M.

Baş Organları: Kertenkele pisliği, siğillere, yuvarlak kurtlara iyi gelir, onlardan vücudu temizler. Erkek deve pisliği, burun kanamalarını dindirir. Sara ilâçlarıyla birlikte kullanılırsa, yararı olur.

Göz Organları: Kertenkele pisliği, göz akını parlatır.

Cerahat ve Yaralar: Erkek deve pisliği, yumuşak iltihaplı urlar ve yaralara iyi gelir.²⁹⁹ Koyun gübresi de kafa yaralarına iyi gelir.

Şişler: Keçi pisliği, sıracaya iyi gelir. Aynı şekilde, deve pisliği ve koyun pisliği, ciltteki yangılı şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Deve pisliği, eklem ağrılarını ve onlardaki ırları, şişleri teskin eder, giderir.

Dışarı Atan Organlar: Kuru keçi pisliği, bir parça yünle birlikte rahmin akıntılarını keser.

Zehirlenme: Keçi gübresiyle, 5 sekerce (1 sekerce: 2 küçük kaşık; 4 onz), siyah şarap kaynatılır ve taze gübreyle kaynatılırsa, aynı şekilde yararlı olur. Ondan yılanın soktuğu yere sürülse, zehirlenmeyi önler; aynı şekilde yanmış koyun gübresi macun yapılır, kuduz köpeğin ısırıldığı yere sürülürse, faydası olur.

BASL-I ZİR³⁰⁰

(Bir Çeşit Soğan)

Genel Nitelikleri: Etki olarak ada soğanına (basl-ı far) benzer, tadı da ona benzer. Onun muadili olarak kullanılır, ancak ondan daha zayıftır.

Etkileri: Soğuk rahim ağrılarını teskin eder.

Zehirlenme: Zehirlere karşı yararlıdır; akrep ve örümcek sokmalarına karşı ya hâricen incirle karıştırılıp yakı yapılır ya da şurubu içilir.

BENAT-I VERDAN³⁰¹

(Hamam Böceği; *Periplaneta orientalis*)

Etkileri (Dışarı Atan Organlar): Bu drogun eritici ve tahrik edici etkisi vardır. Zeytinyağı, mum, yumurta sarısıyla yakı yapılırsa, rahim

²⁹⁹ "Kuruh-u şehdiyye denen kafa yaralarına da iyi gelir."T.M.

³⁰⁰ "Kânûn'da ze, ye ve nun harfleriyle yazılmıştır. Diğer kitaplarda, nun yerine re vardır. 'Zir' olarak geçer."T.M.

³⁰¹ "Aktarların bildiği bir drogdu; kirli, pis kokulu ve buharlı yerlerde bulunur."T.M.

ve böbrek ağrılarını giderir;³⁰² idrar ve regl söktürücü etkileri vardır. Abortus etkisi vardır. Yabanî kimyon ile birlikte basur memelerine iyi gelir.

Hummalar: Sıtma nöbetlerine iyi gelir.

Zehirlenme: Böcek sokmalarına iyi gelir.

Bedeli: İt sineği denen bir ilâçtır.

BEDAŞKAN³⁰³

(Katır Tırnağı; *Spartium junceum*)

Genel Nitelikleri: Ayı sarmaşığı denen drogun muadilidir. Aynı etkileri bu drog da gösterir. Drog, odunsu bir yapıdadır.³⁰⁴

BAKLA-İ YAHUDİYYE³⁰⁵

(Yahudi Baklası; *Malya rotundifolia*)

Yapısı: Normalin çok üstünde sıcaktır.

BİŞMUŞ-U BUHA³⁰⁶

(Kurtboğan Faresi)

Genel Nitelikleri: Bişmuş, bir ot türüdür ve biş (kurtboğan) ile birlikte yetişir. Bişmuş hangi tür kurtboğan etrafında yetişirse, o tür kurtboğanın meyvası ve tohumu olmaz. O, kurtboğana karşı olan panzehirdir. Kurtboğandaki bütün yararlı şeyler bişmuştaki (kurtboğan faresi) vardır. Onun cilt lekelerine ve cüzzama karşı olumlu etkisi vardır. Kurtboğan faresi, kurtboğan kökleri civarında yaşayan fare gibi bir hayvandır.³⁰⁷

Süslenme: Cüzzama olumlu etkisi vardır.

Hareket Organları: Eklemlerdeki cüzzama olumlu etkisi vardır.

³⁰² "bu organları sertleştirir" T.M.

³⁰³ "Bedeskan, bezasfan veya bedaskan da denir; hepsi Farsçadır." T.M.

³⁰⁴ "Zenci kadınlar, bundan bilezik yaparlar." T.M.

³⁰⁵ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur; yani Yahudi hindibağı türünden bir bitkidir ve aktarlar bilirler." T.M.

³⁰⁶ "Sultan nüshalarında böyle kayıtlıdır. Baskı nüshada ise, bişmuş buhu şeklinde yazılıdır; yani bu ota bişmuş denir. Bazı kayıtlarda, buhu yerine bişa ve bazı *Kânûn* nüshalarında bişa şeklinde yazılmıştır." T.M.

³⁰⁷ "Bu cümle, diğer yazarların *Kânûn*'daki ifadeden alıp, yorumladıkları ve kitaplarına yazdıkları, dolayısıyla kendilerine göre doğru olan açıklama ve tercümelelerdir. Halbuki *Kânûn* incelendiğinde, zehirli bitkinin adının biş olduğu ve civarında yetişen odun adının bişmuş olduğu görülür." T.M.

Zehirlenme: Bütün zehirlenmelere, yılan zehirine karşı etkilidir, panzehirdir.

BATBAT

(Çobandeğneği; *Polygonum arviculare*)

Genel Nitelikleri: Çobandeğneği denen bir bitkidir. Onu “Ayn harfi” kısmında vereceğiz.³⁰⁸

BUŞ-U DERBENDİ

(*Bush darbandrium*)

(Derbend bölgesinde, koyunların otladıkları yerde yetişen bitkidir.)

Genel Nitelikleri: Bazıları, bu drogun Ermeni bölgesinden getirildiğini söylerler. O, yörenin koyunları kuru ot yedikleri zaman tırnaklarında oluşur ve [drog olarak] tırnaklardan alınır.

Şişler: Sıcak şişler ve çıbanlar üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hareket Organları: Yangılı gut hastalığına yararlıdır.

BUTM

(Yabani Fıstık Zamkı; *Pistacia terebinthus*)

Biz onu “Ha” faslında “habbül-hadra” (menengiç, sakız ağacı) ile birlikte zikrettik. Bu ikinci söz (butm), “Be” harfindedir.

“Be” harfindeki ilâçların tamamı 57’dir.³⁰⁹

ÜÇÜNCÜ MAKALE³¹⁰

(Cim Harfi)

CEVZ

(Ceviz; *Juglas regia*)

Genel Nitelikleri:³¹¹ Ceviz, bilinen bir ilâçtır; sıcaktır.³¹² Şayet ateşli kişiler ceviz yiyecek olurlarsa, arkasından ballı sirke içmelidirler.³¹³

³⁰⁸ “Açıklama, ilgili bölümde Allah’ın izniyle yapılacaktır.”T.M.

³⁰⁹ “58”T.M.

³¹⁰ “Bu makalede 30 drog kayıtlıdır.”T.M.

³¹¹ “Ceviz, bilinen bir drogdur. Ceviz denince akla cevz-i rumî gelir, yani Anadolu’da yettiği herkesçe bilinen ve Anadolu insanının bildiği ve yetiştirdiği cevizdir. Bir cevz-i rumî daha vardır ki, daha sonra açıklanacaktır ve kehribar denen madde onun zamkudur. Bu droga anlamsız olarak rumî denmiştir. Tıp kitaplarında, rum kelimesi geçtiği zaman, Avrupa veya Anadolu kasdedilir, diye yazarlar. Köken olarak Rum, İsa bin İshakü’n-Nebî Aleyhi’s-Selâm’ın oğlunun adıdır.”T.M.

³¹² “Dolayısıyla, ateşli yapısı olanlara ve midesi zayıf olanlara zararı dokunur.”T.M.

³¹³ “Böylece cevizin vereceği rahatsızlık önlenmiş olur.”T.M.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecenin başında kuru-
dur. Onun kuruluşu sıcaklığından azdır. Onun rutubeti ağırdır; bek-
ledikçe bu nem kaybolur.

Etkileri: Kavrulmuş cevizde çok fazla kabız etkisi vardır. Onun
yaprakları ve kabuğu kanamaları durdurur. Onun yanmış kabuğu
kurutucudur, ancak yanma hissi vermez. Beklemiş ceviz yağı, aynen
bekletilmiş zeytinyağı gibidir; eski cevizin temizleyici, parlatici özel-
liği güçlüdür.

Süslenme: Travma sonucu ciltte kalan izlerin üzerine onun rutu-
betiyle lapa yapılırsa, iyi gelir.³¹⁴

Şişler: Çiğnenmiş cevizin sütü sevdavî yara hâline gelmiş şişler
üzerine yakı olarak uygulanırsa, yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Onun zambkı, yangılı yaralara faydalıdır; irinli
yaralara merhem şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

Hareket Organları: Bal ve sedef otu ile birlikte sinirleri teskin
eder.

Baş Organları: Baş ağrısı yapar ve onun yaprağının suyu kulağa
aralıklı olarak damlatılırsa, yararlı olur. Huzistan hekimleri, cevizin
dili ağırlaştırdığını ve ağızda sivilce oluşturduğunu söylerler.

Göz Organları: Onun yağı, gözdeki irritasyonu giderir ve kızarıklık-
la iyi gelir ve yine göz etrafında çıkan nasırlara da yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kabuğunun suyu, boğazdaki
ağrıları engeller ve öksürük üstünde etkili değildir ve eskimiş ceviz
yağı, boğaz ağrısı yapar.³¹⁵ Her türlü cevizle meme başlarına yapılan
yakı, onlardaki şişlere iyi gelir ve özellikle de muluk-i kebir denen
cevizle yapılan yakı bu işte etkindir.

Beslenme Organları: O, hazmı zorlaştırır ve mide için ağır olan
bir besindir. Taze cevizin mideye zararı azdır. Eğer taze ceviz ka-
bukları soyulup, balla karıştırılarak yenirse, soğuk mideye yararlıdır;
onun soğukluğunu giderir. Bence, ceviz sadece sıcak mideli olanlar
için uygun değildir.

Dışarı Atan Organlar: Ceviz, sivilce ve alerji yapar. Kavrulmuş
ceviz akıntıyı keser. Ceviz kabuğu, regl kanını durdurur ve ondan

³¹⁴ "Sıkılmış yapraklarının suyu, saç boyalarının terkebine girer."T.M.

³¹⁵ "Huzistan hekimleri demiştir ki,"T.M.

yapılan lapa böbrek üşütmelerine iyi gelir. Onun kabuğunun külü, regli durdurur ve şarapla birlikte içilirse, cenini düşürür. Eğer safrayla yense, ishal etkisi dolayısıyla bağırsak kurtlarını bile atar. Cevizin körbağırsak (caecum) üzerinde yararlı etkisi vardır.

Zehirlenme: İncirle ve sedef otu ile birlikte bütün zehirlere iyi gelir; soğan ve tuzla birlikte yakı hâlinde köpeğin ısırıldığı yer üzerine konursa faydalıdır. Kuduza karşı da yakı olarak kullanılır.

CEVZÜ'L-BUVA, CEVZÜ'L-BUYA (Küçük Hindistan Cevizi; *Myristica fragrans*)

Genel Nitelikleri: Bu, cevizdir; büyüklüğü afs kadardır. Kolayca kırılır, ince, güzel kabuğu vardır; güzel kokuludur.³¹⁶

Yapısı: Mesih der ki, ikinci derecenin sınırı ile üçüncü derece arasında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır.

Süslenme: O, ciltteki lekeleri ve çilleri yok eder.³¹⁷

Göz Organları: Gözün ifrazatına karşı yararlıdır; onu güçlendirir.

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalağı ve mideyi kuvvetlendirir; özellikle mide ağzını güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda kabız etkilidir ve idrar zoruna iyi gelir; idrar söktürür. Eğer yağda (yağlı bileşiklerde) bırakılıp, sonra kullanılırsa, ağrılara iyi gelir ve aynı zamanda, fitil ve ovüllerin terkbine katılır. O, kusmayı engeller.

Bedeli: Muadili, 1,5 misli sünbüldür.

CÜNDİBEDESTER (Kunduz Testisleri; *Castoreum*)

Genel Nitelikleri: O, denizde yaşayan bir hayvanın testisleridir; aslında çift olup, her ikisi de bir köke açık gibidir. Onun kabuğu incedir, kolayca kırılır ve elle ezilince parçalanır.³¹⁸ Kullanılacak olan

³¹⁶ "Bir Çin drogudur. Bu bilgiler Sultan nüshasında kayıtlıdır." T.M.

³¹⁷ "Ağız kokusunu gidererek, güzel kokmasını sağlar." T.M.

³¹⁸ "Sultan nüshasında, doğuda yaşayan bir hayvan olarak geçer; diğer nüshalarda, deniz hayvanının testisleri olarak geçer. Bu testislerin sahibi olan hayvan iki cinstir; biri doğudadır, yabani; diğeri denizde bulunur veya deniz kenarlarında yaşar. İbn-i Kutbi'nin bahsettiği beri, yabani veya berri anlamına gelebilir. O zaman bu hayvan tek cins olur. Genelde köpeğe benzediğinden, su köpeği olarak da bilinir. Fakat köpeğe göre daha

testis tek olmamalıdır, ikisi birden bulunmalıdır ve birbirine yapışık gibi durmalıdır. Böyle olanlar kullanmaya elverişli ve kalitelidir. Böylelerinin başkalarıyla karıştırılma korkusu olmaz. Aksi takdirde, opoponaks, zambak ve kanla macun yapıp, içine azıcık kunduz testisi katılıp, mesane torbası içinde kurutulur ve hayvanın organı yerine kullanılır. Testisleri açan kişinin sert deriyi yardıktan sonra, testislerle birlikte derinin altında bulunan sıvıyı alması gerekir. Bu rutubet bal gibidir ve bu sıvı da içinde olduğu testislerle birlikte kurutulur.

Yapısı: Testisler, kurutucu ve ısıtıcı olan drogların hepsinden daha iyidir. Geçerli olan, üçüncü derecenin sonunda, dördüncü dereceye kadar sıcak ve ikinci derecede kuru olmasıdır.

Etkileri: Gaz gidericidir. Testislerle masaj yapılan organlarda ısıtıcı etki gösterir. Testisler içinde mum gibi bir madde vardır. Bu madde yakıcı olduğundan, ısıtıcı etkisi vardır.

Şişler: Yangılı şişlere yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Kötüleşmiş yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Sinirlere yararlıdır; onları ısıtır. Spazm, felç, el ve ayaklarda hissizlik gibi şikâyetlere yararlı olur.

Baş Organları: Unutkanlığa iyi gelir. Sirke ve gül yağı ile karıştırılırsa, hafif uyku verir. Eğer bal ve biberle karıştırılırsa, yararı olur, zararı olmaz. Onun dozu 1 çorba kaşığıdır ve soğuk rüzgâr çarpmasından kaynaklanan baş ağrısını giderir. Baş ağrısına buhar olarak veya hâricen sürülürse, iyi gelir. Soğuktan meydana gelen sağırlığa iyi gelir. Kulaktaki uğultu için en iyi ilâttir. Bir mercimek tanesi kadar kunduz hayası (testisi), yağ içinde ezilip, kulağa damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun buharı, parçalanmalara, akciğer şişlerine ve benzeri hastalıklara iyi gelir.

Beslenme Organları: Sirkeyle birlikte kolike iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Sirkeyle birlikte alındığında, hıçkırığı giderir, fakat susuzluk hissi verir. Regl söktürür ve eğer yarpuz ve iki dirhem balla birlikte alınır, zarar vermeden rahimin boşalmasını ve ceninin dışarı atılmasını sağlar.³¹⁹

küçük yapıdadır ve parlak, saf tüylüdür. Rengi kahverengiye çalar siyahtır. Koyu siyah renkte değildir."T.M.

³¹⁹ "Rahimin soğukluğunu, ağrısını ve hayaların soğukluğunu giderir."T.M.

Zehirlenme: Haşarat soktuğunda yararlıdır ve çöplere yendiğinde boğazda oluşan olumsuz etkilere karşı iyi bir panzehir niteliğindedir. Onun siyah mat renkte olanı, zehir etkisi gösterir. Bunu içenler aynı gün içinde ölürler.³²⁰ Ayrıca, bu zehirlenmenin panzehiri, bersan'dır (şaraptan oluşan sirke ve eşek sütü).

Bedeli: Kunduz testislerinin muadili, aynı miktarda azak eğiri (ge-lenge?) ve öküzün boynu üzerindeki bağ ve yarısı kadar biberdir.

CAVŞİR (*Ferula galbaniflua*)

Genel Nitelikleri: Bir ağacın yaprağıdır ve yerden fazla yüksek değildir; incir yaprağına benzeyen koyu yeşildir. Yaprakları, beş parçalı ve yuvarlak kenarlıdır. Sapı, hıyar sapına benzer; üzerinde toz gibi tüyleri vardır. Yaprakları, çok küçüktür ve uçlarında dere otu tacı gibi tacı vardır ve sarı renkli, güzel kokulu çiçekleri vardır. Kökü, tek kök üzerinden dallanmış, birçok dallara ayrılmıştır. Kök üzerinde kalın bir derisi vardır. Kökü, kötü kokuludur ve bu kökten beyaz zamk çıkarılır.³²¹ Kökün gövdesinde bir açma yapılır ve orada safran renginde bir sıvı görülür; safran rengine benzer. [Bu] opoponaks kalitesindedir. Onun bir türü iskilikiyun gibidir. Onun gövdesi incedir, böyle ince uzar.³²² Daha sonra, rezene yaprakları gibi dallara ayrılır. O, daha zayıftır ve diğerinin ise, papatya gibi beyaz ve altın sarısı yaprakları vardır.

Özel Nitelikleri: Onun kökleri beyazdır; dili yakan bir lezzeti vardır; kırık, bükük değildir; kokusuzdur. Meyvaları gövdesi üzerinde olup, fevkalâde siyahtır.³²³ Onun zamkı beyaz, içi safran rengi olup, suda eriyebilir. Rengi siyah ve yumuşak olan zamkları amonyak zamkı ile karıştırılıp, kullanılır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Cavşir, gazları çözer, atar, dokuları yumuşatır.

Şişler: O, sertlikleri yumuşatır; tomurcukları, sivilceleri yumuşatır ve giderir.

³²⁰ "ayrıca zatülcenbe yakalanırlar."T.M.

³²¹ "İşlem sabah vakti yapılır. Kökün etrafında bir çukur açılır ve çukurun içine yaprak döşenir."T.M.

³²² "dallanmadan önce yarım metre kadar uzar, sonra dallanır."T.M.

³²³ "en iyisi meyvalarıdır."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onların kökleri, etten soyulmuş kemikler için iyi bir ilâçtır; balla birlikte kronik yaralar ve yılancık ateşine iyi gelir. Onun tomurcukları cerahata, çıban ve sivilcelere iyi gelir ve bütün kötü yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Kratin suyu ile veya şarapla içilirse, travma sonucu kaslardaki sıkıntılara iyi gelir. Bazıları, onun sinirlere iyi gelmediğini söylemişlerdir. Bunun sağlam sinirler için doğru olduğu söylenebilir, ancak rutubetli sinirler için doğru değildir.³²⁴ O, kadınların kanallarına iyi gelir ve ondan içmek bu şikâyeteye iyidir. Yorgunluğu giderir ve mafsâl ağrılarına karşı iyi gelir. Hepsi guta, yakı şeklinde tatbik edildiğinde iyi gelir.

Baş Organları: Diş çürüklerine, eğer onunla diş doldurulursa, iyi gelir; onların ağrılarını giderir. Baş ağrısına, sancıya, bebeklerin ağrı ve sancılarına iyi gelir.

Göz Organları: Göze damlatılırsa, gözü kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun yapraklarıyla ağrıyan böğürlerin üzerine yakı yapılırsa, iyi gelir. Aynı zamanda, soğuktan meydana gelen böğürlerin ağrısına ve öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalak sertliklerine yakı veya sirkeyle içilirse, iyi gelir; hâricen ve dâhilen dalak sertliğine yararlıdır. Bunun için şöyle yapılır: Bir çömlek veya kavanoz içine 'unnab özü konur, içine 10 dirhem cavşir konur ve iki gün bekletilir. Daha sonra süzülüp, dalak için kullanılır. Bu öz suyu, ödeme yararlıdır.³²⁵

Dışarı Atan Organlar: Rahim sertliklerini yumuşatır ve damla damla akan idrarı söktürür. Eğer fındık büyüklüğünde içilirse,³²⁶ sıcak idrarı ve regli söktürür. Rahim üşütmelerine iyi gelir. Onun meyvası, aynı zamanda regl söktürür, özellikle pelin otu ile kullanıldığında bu etki belirlenir. Cenini düşürür ve özellikle onun kökü abortus etkisi gösterir. Onun şurubu da aynı etkiyi gösterir. Rahmin yangılarına ve şişmesine, sertliklerine iyi gelir. O, kulunca yararlıdır ve ham hıltların atılmasını sağlar. O, mesanedeki kaşıntıya iyi gelir.

³²⁴ "Çünkü cavşir, bu hastalık durumunu kaldırarak, sinirleri sağlığına kavuşturur."T.M.

³²⁵ "Hattâ, ölçü olarak bu 20 kıştlık boş kavanoz kullanılır; küçük kavanoz kullanılırsa, 4 kışt olduğu farzedilir ve bal için kışt 1,5 kışttır. 1 dirhem, 1 miskal olarak kabul edilir."T.M.

³²⁶ "1 fındık, 1 dirhemdir."T.M.

Hummalar: Kratin suyu ile nöbet şeklindeki yüksek ateşlere iyi gelir.

Zehirlenme: Ziftle birlikte cavşirden merhem yapılırsa, köpeğin ısırdığı yere sürülürse, çok iyi gelir. Zeravend ile birlikte onun öz suyu içilirse, aynı şekilde yararlıdır.

Bedeli: İncirdir. Etki açısından amonyak zamkı (gum ammoniac), cavşir benzeri etki gösterir.

CİLLEVZ

(Çam Fıstığı; Pinus gerardiana)

Genel Nitelikleri:³²⁷ O, çam fıstığıdır; cevizden daha besleyicidir, ancak sindirimi daha zordur. Onun mürekkep bir yapısı vardır; hem sıvı, hem de toprak (madenî) nevinden maddeler içerir. Ondaki gaz nevinden maddeler daha azdır. Onunla ilgili daha ayrıntılı bilgi “Çam” maddesinde verilecektir.

Yapısı: Onun normal bir yapısı, çok az sıcaklığı vardır.

Etkileri: Vücudu besleyicidir; bağırsaklardaki kötü rutubeti düzene sokar. Onun hazmı zordur, geç hazmedilir. Onun soğuk olanının hazmı bal ve sıcak olanının hazmı Tebriz şekeriyle kolaylaştırılır. Böylece çam fıstığının besleyici değeri daha da artar. Çam fıstığı suda ezilirse, acılığı ve yakıcılığı gider ve dolayısıyla yemesi kolaylaşır. Hattâ besleyici olmayan küçük çam fıstığı da bu şekilde hazırlanacak olursa, onun besleyici değeri ortaya çıkar. Bu küçük çam fıstığı bütün memleketlerde bulunur.

Hareket Organları: Sinir ağrılarını ve romatizmal ağrıları giderir. Sırt ve siyatik ağrılarına iyi gelir. O, kas yorgunluğu ve gevşemelerinde faydalıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerler için iyi bir temizleyicidir. Onlardaki irin ve ağır hıltları atar. Akciğerlerdeki mukoz sıvı ve irinlerin dışarı atılmasını sağlar.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır; özellikle ondan yapılan ezme bu etkiye sahiptir. O, irinlere ve mesanedeki taşlara karşı yararlıdır.

³²⁷ “Onun iki cinsi vardır; biri sanavber-i kibardır ki, fıstığına cillevz denir; diğeri ise sanavber-i sagirdir.”T.M.

Zehirlenme: İncirle veya hurmayla birlikte akrep sokmalarına karşı etkindir.

CENTİYANA

(Eşek Turbu, Eşek Hıyarı; *Gentiana lutea*)

Genel Nitelikleri:³²⁸ Yaprakları, köküne yakın olup, ceviz yaprağına benzer ve hattâ sinir otu gibi onun rengi kırmızıdır; ortası, kabarık ve yüksektir; parmak kalınlığında ve içi boş bir gövdesi vardır. Boyu yarım metre kadardır; yaprakları birbirinden ayrıdır. Bazılarının meyvaları kabuk içinde sanki huni gibi bir yapı içinde olur. Onun kökü uzundur. Eşek turbu (centiyana), dağlık, gölgelik ve nemli, sulak yerlerde yetişir. Onun adının bir zamanlar Centin diye bilinen bir melikten geldiği söylenir. Yüksek dağlık yerlerde daha çok bulunur. Onun öz suyu şöyle çıkarılır: Beş güne kadar su içinde bekletilir ve daha sonra kaynatılır, süzülür, hattâ bal kıvamına gelene kadar bekletilip, kullanılır.

Özel Nitelikleri: Eşek hıyarının Anadolu'da bulunan nevinin rengi koyu kırmızıdır, daha serttir, kalın parmak gibidir, parmaktan daha kalın veya daha ince olabilir. Rengi sarıdan siyaha doğrudur ve gövdesinin kırılan yeri sapsarı olur, rebvend'e yakındır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Açıcıdır, onda kabız etkisi vardır; kökünün açıcı yumuşatıcı, temizleyici etkisi çok fazladır.

Süslenme: Onun kökü addison hastalığına iyi gelir. Sözkonusu edilen öz suyu da aynı etkiyi yapar.

Cerahat ve Yaralar: Cerahat ve yarayı temizler. Özellikle onun öz suyunun bu etkisi vardır.

Hareket Organları: Ondan 2 dirhem şarapla içilirse, sinirleri dolayıp, burulan kişiye yararı olur. O, yüksek yerden düşen kişilere de faydalıdır.

Göz Organları: Ondan sürme hazırlanıp, sürülürse, gözdeki konjunktiva iltihaplarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: 2 dirhem eşek hıyarı öz suyu zatülcenbe iyi gelir.

³²⁸ "Bodur bir bitkidir." T.M.

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalak tıkanıklıklarını açar. Ondandır 2 dirhem, sedef otu ile birlikte içilirse, karaciğer ve dalak ağrılarına iyi gelir ve onların soğukluğuna karşı da yararlıdır ve de onların şişlerine de yararlı olur. Onun kökünün şurubu, soğuktan rahatsızlaşmış, düzeni bozulmuş mideye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür ve kökü fitil veya ovül gibi kullanılırsa, abortus etkisi gösterir.

Zehirlenme: O, akrep sokmasına karşı en iyi ilâttır ve 2 dirhem şarapla alınır, bütün haşarat sokmalarına, köpek ısırıklarına ve bütün yırtıcı hayvan ısırıklarına iyi gelir.

Bedeli: Eşek hıyarının muadili, 1,5 misli asarabacca (arasum europeum) veya yarısı kadar gebere (apparis)dir.

CEVZÜ'L-CUNDUM³²⁹

(Ardıç; Juniperus)

Yapısı: Hekim Bolus, onda güçlü bir soğutucu etki olduğunu ve hâretini giderdiğini ve çok az kurutucu etkisi olduğunu söyler.

Etkileri: Kanamayı durdurur.

Süslenme: Şişmanlatıcıdır.

Cerâhat ve Yaralar: Temriyeyi tedavi eder.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırıcıdır.

CEVZÜ'L-SERV³³⁰

(Servi Kozalağı; Compressus sempervirens)

Etkileri (Cerâhat ve Yaralar): Fıtıkta yakı olarak kullanılır.³³¹

³²⁹ "Harf değişikliğiyle, gevz-i kendim, cevz-i cendim olmuştur. Cevz-i gandum da denir. **Genel Nitelikleri:** Bazıları, şa'ir-i rumî (arpa) denen bitki olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ifade sadece Sultânî nüshada vardır; diğerlerinde yoktur. Fakat diğer kitaplarda cevz-i cendimin şahmül-arz (mantar) olduğu ve Dakka civarında bulunan harr-i hamam, Endülüste ise, türbetül'-asel veya sadece türbe olarak bilindiği yazılıdır. Sarıya çalan beyaz bir rengi vardır. Bu isim meşhur olduğundan ve açıklamaya gerek olmadığından, meşhur olan isim bırakılarak, fazla tanınmayan isimle kaydedilmiştir. Arpa, pirinç ve Trabzon hurması sıcak ve soğuğa göre normaldir. Aşırı kuru ve kabız etkisi pirinçten fazladır."T.M.

³³⁰ "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. **Yapısı:** Sultânî nüshada, soğuk ve kuru olduğu kayıtlıdır."T.M.

³³¹ "Ayrıca, yangılı şişlerde, travmalarda hâricen pomat olarak kullanılır."T.M.

CEBLAHENK

(Sarı Süsen; Xanthoxilon badruna)

Genel Nitelikleri:³³² Onun etkisi harbaka benzer.³³³ Onun siyah turbid (convolvulus turpethum) tohumu olduğu söylenir. Sarı ağacın sarı turbid olduğu da söylenir. Semerkant civarında yetişir ve sarı ağacın iyisi Hindistan'da yetişenidir. O, turdi (savaşbaltası)ye benzer.

Hareket Organları: Bazıları, 2 dirhem bu ilâçtan kulunçlu hastalara verildiğinde, iyi geldiğini söylemişlerdir.

Beslenme Organları: O, kusturucudur, fakat öldürücü etki gösterebilir.

Dışarı Atan Organlar: İshal yapar ve onun şerbetinden 1/2 dirhem civit ile alınır.

CEVZÜ'L-HİNDÎ

(Hindistan Cevizi; Cocos nucifera)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır. Narcil olarak bilinir.³³⁴ Hindistan cevizinin iyisi fevkalâde beyaz renktedir; suyu tatlıdır. Eğer içinde suyu yoksa, o bayatlamıştır. Böyle kurumuş cevizin katılaşmış beyaz kısmı olur.

Yapısı: Taze Hindistan cevizi ikinci derecenin başında sıcaktır ve birinci derecede kurudur. Eğer Hindistan cevizi taze ise, onun birinci derecede rutubeti vardır.

Etkileri: Hindistan cevizi ağırdır, fakat olumsuz etkisi yoktur. Hindistan cevizinin beklemiş yağı sırt ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Ağır bir besin olmasına rağmen, pek az zararlıdır. Onun kabuk kısmı sindirilmez, dolayısıyla soyulması gerekir. O yendikten sonra yemek yenmemesi gerekir. Belli bir süre beklemek gerekir. Taze Hindistan cevizi yağı, yağın kaynamasından daha iyidir. Midede yapışkanlık meydana getirmez ve ağırlık hissi vermez.

³³² "Ceblahenk veya celebehenk de denir."T.M.

³³³ "Çöplemenin yerine geçebileceği söylenir. Bu ifade Sultanî nüshada kayıtlıdır. Diğer nüshalarda ise, turbid-i asfer (convolvulus turpethum) tohumu olduğu kayıtlıdır. Bir diğer tarifi de, ceblahenk kökünün kabuğunun turbid-i asfer olduğudur. Yetiştigi yer Semerkant civarında bir bölgedir. Fakat sarı ağacın iyisi Hindistan'da yetişir. Ceblahenk-i Hindi (Hint sarı ağacı) turdiye (savaşbaltası) benzer. **Etkileri:** Bazı hekimler, sarı ağaçtan 2 dirhem dozda felçli hastalara verirler ve bazen etkisini de görürler."T.M.

³³⁴ "Baskı nüshalarda, 'yeclib mine'-z-zenc' kaydı vardır."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır; onun yağı basura iyi gelir; özellikle eski yağdan ve aynı şekilde, güneşte bekletilmiş yağdan 1 miskal içilirse, hemoroid üzerinde olumlu etkisi vardır. Eğer eski Hint yağı alınırsa, bağırsak kurtlarını öldürür ve ishal yaparak onların atılmasını sağlar.

CEVZÜ'L-RUMÎ³³⁵

(Anadolu'da Yetişen Ceviz; *Fructus juglans regia*)

Genel Nitelikleri: Cevz-i rumî, egirus (?) dedikleri bir ağaçtır.³³⁶ Verendanus denen nehirde yetişen bir ağaçtır. Bu ağaçların akıcı bir zamkı vardır. Ağaçtan akıp, nehre süzülen zamklar nehirde donarlar. Bu donmuş zamka aylakton denir. Bazıları da, husufurun adını verirler. Bu donmuş zamk, bizim kehribar dediğimiz maddedir. Bu zamk elde oğulduğunda, güzel bir koku çıkar; rengi altın sarısı rengine döner.

Yapısı: Üçüncü derecede ısıtıcı ve birinci derecede şiddetli kurutucudur. Zamkında kurutucu etki çoktur.

Etkileri (Baş Organları): Dioscorides, kitabında cevz-i rumî meyvasının sirkeyle içildiği zaman saraya iyi geldiğini yazmıştır.³³⁷

Beslenme Organları: Cevz-i rumî zamkı içildiği zaman midede salgılanmayı önler.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak salgılarını da engeller. Bu zamk, fayda sağlamak için pomatların bileşimine katılır.

CEVZÜ'L-TARFA

(İlgın, Tamarisk; *Tamarix gallica*)

Genel Nitelikleri: Bu, gezmazektir.³³⁸

Yapısı: Onun sıcaklığı normaldir veya birinci derecenin başında sıcaktır. Kuruluğu ise, birinci derecenin sonundadır veya onun üstündedir. Bazılarına göre, o birinci derecede soğuktur.

³³⁵ "Sultanî nüshada ikinci, baskı nüshada on birinci olarak kayıtlıdır ve ikisi arasında fark vardır. Herkesçe bilinmesi açısından iki kaydı da vereceğiz." T.M.

³³⁶ "Baskı nüsha cetvelinde kayıtlıdır. (158/a, s 44)" T.M.

³³⁷ "**Baş Organları:** Dioscorides, kitabında cevz-i rumî meyvasının sirkeyle içildiği zaman saraya iyi geldiğini yazmıştır. Baskı nüshada ise, cevz-i rumî yapraklarının sirkeyle yakı yapılmasının gut hastalığının belirtilerini yok ettiği yazılıdır." T.M.

³³⁸ "Çok eski zamanlarda aktarlar ona azebe derlerdi." T.M.

Etkileri: O, çok iyi kan dindiricidir.

Baş Organları: Onun sirkeyle karışımı ile yapılan gargara, diş ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Su ve sirkeyle pişirdikten sonra, dalak sertleşmesine iyi gelir.

CÜLNAR

(Nar Çiçeği; *Punica granatum*)

Genel Nitelikleri: Bu, yabanî rummanü'l-beri Farisî veya rummanü'l-Mısırî çiçeğidir. O, kırmızı ve beyazdır. Nar çiçeğinin usaresi yapı olarak heyetü't-tısa (tekesakalı) benzer. Hekim Bolus, onun etkinliğinin nar yağı ile aynı olduğunu söylemiştir.

Yapısı: O, birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Vücuttaki bütün akıntılara kötü etki yapar, onları keser. Kara safra meydana getirir.

Süslenme: Diş eti kanamalarına iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Kronik yara ve irinli yaralar, baştaki yırtıklar, parçalanmalar ve vahşi hayvanların parçaladıkları organları iyi eder.

Hareket Organları: Ondan alınırsa, boyundaki urları tedavi eder.³³⁹

Baş Organları: Sallanan dişleri kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ciddî kanamaları önler.

Dışarı Atan Organlar:³⁴⁰ Bağırsaklardaki yaraları engeller ve rahim akıntılarını önler.

Bedeli: Onun muadili, nar çiçeği tomurcuğu ve palamuttur.

CUFT-İ AFREND, CUFAT-I EFREND³⁴¹

(Orkide; *Satyrion minus*)

Genel Nitelikleri: O, çam gibi bir şeydir; başında diken gibi iki çıkıntı vardır. Bunların bademe benzediği söylenir. Muhtemelen o ikiye ayrılıp, açılır.

Etkileri (Dışarı Atan Organlar): Bunlar cinsel gücü artırır.

³³⁹ "Bazı nüshalarda, akur yerine akud yazılmıştır. Eğer bu kelime doğruysa, vücutta oluşan yumru ve urları yumuşatıp, tedavi eder, anlamına gelmektedir."T.M.

³⁴⁰ "Fıtık için, cül nar (nar çiçeği) yakı şeklinde uygulanır."T.M.

³⁴¹ "Farsça sözlüklerde geçer; aslında tek olmayıp, çift anlamına gelir."T.M.

CİBSİN

(Cibs; Hyrous Calcium Sulphate)

Genel Nitelikleri: O, hacet-i cas denen şeydir. Onun katları beyaz, şeffaftır; tahta gibidir. Yakılırsa, yumuşaklığı artan bir maddedir.

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Yapışkan bir özelliğe sahiptir. Akıntı ve sızıntı olan bölgenin üzerine serildiğinde, onu durdurur ve “Be” harfindeki droglar açıklanırken söylendiği gibi, onun büzme kabiliyeti de vardır. O, aynı zamanda büzer. Çünkü onda yapıştırma gücünün yanı sıra, birleştirme gücü de vardır. Dolayısıyla, serildiği yerde birleştirmeye birlikte kabız etkisi gösterir. Yakılacak olursa, yumuşatıcı ve kurutucu özelliği artar.

Baş Organları: Eğer başta kötü bir ağrı varsa, başa cibs şurubu sürülür, veya onunla takke gibi örtülür. Eğer cibs, Ermeni inciri, mercimek ve az miktarda sirke ilâve edilerek kullanılırsa, daha etkili olur. [Ermeni inciri ve mercimek ve mersin ve biraz sirkeyle daha etkin hâle gelir.] Eğer cibs, Ermeni inciri ve mercimekle (mersin) ile ve sirkeyle birlikte uygulanırsa, bu etkisi daha da artar.³⁴²

Göz Organları: Göz için kullanılan cibs, sertleşmesi için yumurtanın beyazıyla karıştırılır ve konjunktivitte kullanılır.

Zehirlenme: O, boğucu zehirler grubundandır; onu yiyen kişiyi boğarak öldürür.

CA'DE, CO'DA

(Yavşan, Koyun Yavşanı; Teucrium polium)

Genel Nitelikleri: O, şih (pelin) cinsindendir.³⁴³ Yavşanda az miktarda yakıcılık vardır. O, iki çeşittir: a) Kısa olan, rengi sarıya çalan beyazdır; içi tohumla doludur; boyu kısa olanın lezzeti keskin ve acıdır; başı küre gibidir; içinde beyaz tel gibi bir şeyler vardır. Ağır ve kötü bir kokusu

³⁴² “Birçok nüshada, tin-i ermeni, mercimek, keyustidas, mersin suyu ve çok az sirke şeklinde kayıtlıdır. Bazılarına göre, heyufestidas, lihyeti't-tis, teke sakalıdır. Diğerlerine göre ise, lihyeti't-tis diplerinde yetişen, onun köküne yapışan bir mantar türüdür. Bu nüshalara göre, burun kanamaları için hazırlanan terkibe jipsin yanında heyufestidas ve mersin suyu da katılmalıdır.”T.M.

³⁴³ “Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Saba*'da şih için, bir ot olduğunu ve ona yavşan dendiğini yazar.”T.M.

vardır. b) Büyük olan, zayıf yapıdadır, ancak acılık ve keskinlik onda da vardır. Dağ yavşanı denen bu değildir, küçük olandır.

Yapısı: Küçük olan üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur ve büyük olan ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Açıcı ve yumuşatıcıdır ve özellikle büyük olan karındaki bütün tıkanıklıkları açar.

Cerahat ve Yaralar: Taze yavşan, yaraların rutubetini kurutur ve özellikle de büyük olan kötü yaraları kurutur. Küçük olan da aynı etkiye sahiptir.³⁴⁴

Baş Organları: Yavşan, baş ağrısı yapar.

Beslenme Organları: O, sirkeyle birlikte dalak şiş ve sertliğine iyi gelir; mide için zararlıdır ve kara sarılık için yararlıdır. Özellikle de, büyük yavşan pişirilip, kullanılırsa, yararlı olur ve ödeme yararlıdır ve genel olarak, o midneyi rahatsız eder.

Dışarı Atan Organlar: O, idrar ve regl söktürür ve gerçekten bağırsak kurtlarına, parazitlere iyi gelir.³⁴⁵

Hummalar: Kronik nöbetli ateşli hastalıklara iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep sokmasına karşı iyi gelir ve büyük yavşan pişirilip kullanılırsa, bütün böcek sokmalarına yararlıdır ve eğer toz hâline getirilip, böceklerin bulunduğu yere serpilirse, onları kaçıır.

Bedeli: Parazit gidermek, regl ve idrar söktürmek için, onun muadili, aynı miktarda taze nar ağacı kabuğu ve 3 ölçü Çin tarçını kabuğudur.

CUMMAR³⁴⁶

(Hurma Tomurcuğu; *Phoenix dactylifera*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve birinci derecede kurudur.³⁴⁷

Solunum ve Göğüs Organları: Boğazın sertliğine iyi gelir.

³⁴⁴ "Sultanî nüshada, kurusunun da iyi geldiği yazılıdır. Kuru yavşan, kötü huylu yaraları iyi eder. Bunun için küçüğünün kurusu tercih edilir. Onun etkisi fazladır."T.M.

³⁴⁵ "Felç ve adale gevşeklikleri üzerinde etkilidir."T.M.

³⁴⁶ "Muhammedü'l-Vanî'nin *Tenüme-i Sahak*'inde, hurma tohumunun hurma olduğu ve bütün hekimlerin bildiği yazılıdır. Şahm, hurma ağacının uç kısımlarında olan ve hurma göbeği denen tomurcuklardır. Sözlükte, hurma olduğu kayıtlıdır. İbn-i Kipti de hurma olduğunu söyler."T.M.

³⁴⁷ "Bazı nüshalarda, kuruluşu ikinci derecenin altındadır, der. İbn-i Kipti ise, birinci derecenin sonunda soğuk ve kurudur, diye kaydeder."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Akıntı ve kanamaları durdurur.

Zehirlenme: Arı sokmalarına karşı, arının soktuğu yere sürülürse, faydalı olur. Yakı şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

CUMMEYZ³⁴⁸

(Yabanî İncir; *Ficus glomerata*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kitabında cummeyzin (yabanî incir) incir ağacına benzer, büyük bir ağaç olduğunu söyledi. Onun süt gibi salgısının bol olduğu yapraklarının duta benzediğini, senede üç veya dört meyva verdiğini, onun meyvalarının, dallarının çıkmayıp, dalın gövdesi üstünden çıktığını söylemiştir. Onun meyvaları yabanî incire benzer. O, ham incire nisbetle daha tatlıdır. Onun tohumları incirinki kadar çok değildir. Yabanî incir, demirden yapılmış kuş tırnağı gibi bir âletle çizilirse, olgunlaşmaz. Onun Karta denen bölgede ve Rodos (adası) denen yerde çok yetiştiği söylenir. Onun meyvası her zaman insanlara yararlıdır ve ona soykemoron derler. Onun anlamı tın-i ahmerdir (yabanî incir). O, bu isimle de isimlendirilir. Çünkü onun lezzeti azdır. Adada yetişen iyi bir cinsi daha vardır. Ona aktalen denir. Onun yaprakları şeftalinin yapraklarına benzer. Onun meyvasının büyüklüğü erik büyüklüğündedir ve o daha tatlıdır ve onun meyvası kadar diğer şeylere de benzer.

Yapısı: Yabanî incir, sıcak ve nemlidir.³⁴⁹

Etkileri: Bazılarına göre, o bir ağacın sütüdür ve meyva vermeden önce alınması gerekir. Ağacın dış kabuğu soyulursa, süt görülür. Bu süt toplanır ve kurutulularak tablet hâline getirilir. Bu tablet yumuşatıcı ve eritici özellik gösterir.

Beslenme Organları: Dioscorides, yabanî incirin pek az besleyici olduğunu söylemiştir. Mide için zararlı olduğunu da söyler.

Cerahat ve Yaralar: Bu ağacın sütü, iyileşmesi zor olan şişleri iyi eder.

Dışarı Atan Organlar: Karında ishal etkisi vardır.

Hummalar: Bu ağaçtan elde edilen süt, kızartıya iyi gelir.

³⁴⁸ "İncire benzeyen küçük bir meyvedir." T.M.

³⁴⁹ "Sultanî nüshada, soğuk ve nemli olduğu kayıtlıdır. İbn-i Kıptî'de ise, birinci derecede sıcak ve kuru olduğu söylenir." T.M.

Zehirlenme: Aynı zamanda, haşaratın soktuğu bölgeler bununla ovulursa, yararlıdır.

CAS

(Hydrous Calcium Sulphate)

Cibs gibi bir drogdur.

CİLD

(Deri; Cutis)

Genel Nitelikleri:³⁵⁰ Onun iyisi, memede olan hayvanların derileridir.

Etkileri: Derinin besleyici değeri çok azdır, o jelatinimsidir. Yumuşak, gevşek bir yapıdadır; yani paça suyu gibidir ve keçi derisinin sümüksü iç kısmı, kanamalı bölgeye sürülse, kanı dindirir.

Süslenme: Yılan derisi, yakılarak, saçkırana karşı hâricen kullanılır.

Şişler: Su aygırının derisinin sivilce ve lekeleri yok ettiği söylenir.

Cerahat ve Yaralar: Katır türü hayvanların derileri yakılarak, şiş olmadığı takdirde, yangılı ve iltihaplı yaralar üzerine tatbik edilirse, iyi gelir. Bu ilâç aynı zamanda ayaklarda, bacaklardaki darlık dolaşısıyla meydana gelmiş yaralara ve basur memelerine iyi gelir. Eğer koyun derisi yüzölüp, hemen sonra ezilen şiddetli travma geçirmiş bölgeye uygulanırsa, bu deriyle arası sarılacak olursa, travmanın etkisini azaltır ve sıkıntıyı giderir; âfete mani olur. O, kötü huylu yaralar ve uyuz hastalığı için de iyi gelir.

Beslenme Organları: Kuşların kursaklarını meydana getiren deri ve özellikle, horoz kursağının derisi kurutulup, toz edildikten sonra, kaynamış şarapla kaynatılıp içilse, mide ağrılarına iyi gelir.

Zehirlenme: Yeni yüzülmüş keçi derisi, yılanın soktuğu yere sarılırsa, dokudaki zehirin dışarıya çekilmesini sağlar.

CENAH

(Kuş Kanadı; Palergium)

Genel Nitelikleri:³⁵¹ Onlardan iyisi, tavuk kanatlarıdır. Kaz kanatlarının sindirimi kolay ve besleyicidir. Ancak kazın diğer kısımlarının sindirimi zordur. Kanatların hareketi çok olduğu için hafiftir ve sin-

³⁵⁰ "Bilinen hayvan derileridir."T.M.

³⁵¹ "Bildiğimiz kuş kanatlarıdır."T.M.

dirimi de kolaydır, hafiftir. Kaz. kanadının eti çoktur. Kalbe yakın olduğu için, besleyici değeri de vardır.

Şişler: Bazılarına göre, vereşan denen kuşun kanadının tüyleri eğer aynı miktarda ban otu ile karıştırılıp, yakılırsa ve sıracıya tedavisi için kullanılırsa, sıracının urunu iyi eder.³⁵²

Yukarıda sözkonusu edilen yakılmış tozlar, ekmek üzerine tuz gibi ekilerek kullanılırsa, yine sıracıya üzerinde etkisini gösterir, onu ısıtmadan çözer, ortadan kaldırır.

Dışarı Atan Organlar: Bazıları ekmekle hazırlanan bu terkinin karında ishal meydana getirdiğini söylemişlerdir.

CARU'N-NEHR

(Bir Nevi Nilüfer; Potamogetan nataus)

Genel Nitelikleri: Onun çiçeği nilüfere benzer ve su içinde yetişen bir bitkidir. Suda gayet rahat görülür. Bitkinin yarısı su içinde kalır. Onun kuvveti kazın kuvvetine yakındır.

Yapısı: Dendiğine göre, soğuk ve kabız bir yapıya sahiptir.

Cerhat ve Yaralar: Kötü huylu yaralara ve kaşıntıya iyi gelir.

CERAD

(Çekirge; Locusta migratoria)

Genel Nitelikleri: Çekirgenin kanatlarında yağ vardır.

Etkileri: Bazıları, çekirgenin sığiller üzerinde olumlu etkisi olduğunu söylemişlerdir.

Beslenme Organları: Yuvarlak ve oval yapıdaki çekirgelerden 12 adet alınır. Onların başları ve ayakları koparılıp, ezilir; üzerine az miktarda kuru mersin ilâve edilir. Bu ilâç organlarda ödem olduğunda içilir.

Dışarı Atan Organlar: Tütsü yapıldığında, idrar zoruna ve damla damla akan idrara yararlıdır ve özellikle kadınlardaki idrar zorunda yararlıdır. O, basurda tütsü yapılarak kullanılır.

Zehirlenme: Besili kanatsız çekirgeler, kebab edilip yense, akrep sokmasına yararlıdır.

³⁵² "Muhammedü'l-Vani, *Tercüme-i Sabak*'inde, vereşanın kumru diye bilinen kuş olduğunu söyler. Bununla ilgili bir atasözü vardır: 'Ba'letü'l-verşan yekl-i rutebü'l-müşan', yani, kumru bahanesiyle hurma ağacına çıkıp, hurmanın iyisini yer. Sözlükte, atasözü şöyle açıklanır: Bir kimse yaptığı bir işte amacı neyse, onu açıklamaz, fakat başka bir iş için açıklama yaparak, niyetini gizler." T.M.

CEMİSAFRUM

(Fesleğen; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Fesleğenin kuvveti patlıcan ve pelin kuvvetindedir.

Etkileri: Açıcıdır, teskin edicidir ve gazları giderir, özellikle de kötü gazları bertaraf eder.

Beslenme Organları: Midede bulunan yapışkan rutubeti çözer, giderir ve çocukların mideleri için yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahmin kokusuna yararlıdır.

CUBN

(Peynir; Seriparium)

Genel Nitelikleri: Peynir, ya kesilmiş sütün ya da sütün yapılır. Kesilmiş sütün yapılan el-akt (peynir) derler.³⁵³

Yapısı: Taze peynir, ikinci derecede soğuk ve rutubetlidir; eski ve tuzlu peynir sıcak ve kurudur. Suyunda bulunan burukluk dolayısıyla, sıcaklığı azdır. Peynir suyundaki burukluk, kan ve safravilikten kaynaklanır.³⁵⁴

Özel Nitelikleri: Peynirin iyisi, sakız gibi benek olmayan, ne çok hızlı ne çok yavaş mayalanmayan, yani normal süre içinde mayalanan, lezzeti yerinde, tadı hoş, tatlıya meyilli, lezzeti mutedil tuzlulukta olan, keskin lezzette olmayandır. Peynir yendikten sonra geğirmede peynir kokusu gelirse, bu tür peynir iyi değildir. Ekşimiş sütün yapılan peynir iyidir. Yumuşatıcı şeyler peynir üzerine yenirse, onu bozar. Bundan dolayı, bu bozulan maddeler deliklere girer, damarlara ve kanallara nüfuz eder ve bütün vücuda dağılır, zararlı etki meydana gelmesine sebep olur. Yumuşatıcı ve eritici şeyler yiyen keçinin sütünün peyniri, ayrık otu ve burçak gibi taneli şeyler yiyen keçinin sütünün peynirinden daha iyidir.³⁵⁵

Etkileri: Taze peynirde temizleyici ve rutubetlendirici bir özellik vardır. Şişmanlatıcı bir özelliği de vardır. O, yemek üzerine balla ye-

³⁵³ "Yani akit, keş denen yoğurttan hazırlanan bir peynirdir ve Türkler tarafından yapılır." T.M.

³⁵⁴ "Yani peynir suyu, peynir yapılan sütün serum kısmıdır. Dolayısıyla, kanda bulunan elementler ve safra bu suya geçer." T.M.

³⁵⁵ "Maş, Hint fasulyesine benzeyen taneli bir bitki şeklinde de geçer." T.M.

nir. Eski peynir, temizleyici ve parlatıcıdır, kendine uygun safravî hıltı meydana getirir, tuzludur. Eski olmayan peynirler mutedil bir yapıya sahiptir. Peynir suyu, köpekler için şişmanlatıcı ve cidden çok besleyicidir.

Süslenme: Peynir suyu, ödemi ve şişleri giderir. Sevdaya karşı ilâçlarla birlikte kullanılırsa, yüzdeki sivilce ve lekeler iyi gelir. Eğer bir misli nar kabuğu ile pişirilirse ve yarısı kalana kadar bu işlem sürdürülürse, yüzdeki kasılmaları, felçleri engeller. Eski peynir çok iyi zayıflatıcıdır.

Şişler: Tuzsuz taze peynir, şiş ve tümör oluşmasına ve cerahatli yaralara engel olur.

Cerahat ve Yaralar: Eski peynir, zor yaralara iyi gelir ve cerahatlere de iyi gelir. Taze peynir, hafif travmalardan olan cerahatli yaralara iyi gelir. Taze peynir bu bakımdan daha güçlüdür. Bu yaraların kistleşmesini ve tümörleşmesini önler. Bunun için çınar yaprağı ve kuzukulağı ile birlikte kullanılması gerekir ve onun suyu uyuza iyi gelir.³⁵⁶

Hareket Organları: O, beklemiş zeytinyağı veya tuzlanmış inek paçası suyu ile karıştırılıp, eklem taşlarına (eklemdeki kireçlenmelere karşı) hâricen yakı şeklinde uygulanır. Ondan cibs gibi maddeleri dışarı atar. Bu terkinin gerçekten çok faydalı olduğu söylenmiştir.

Göz Organları: Tuzlanmamış peynirle, göz ağrıları ve göz kapakları ağrıları için yakı yapılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Peynir suyu pişirilir ve sütü az olan kadınlara, sütlerini artırmak için kullanılır.

Beslenme Organları: Tuzlu ya da tuzsuz peynir, mide için zararlıdır; mideyi kazır. Dioscorides, taze peynirin mideye iyi geldiğini söylemiştir, fakat biz bunu kabul edemeyiz. Tuzlu, eski olmayan peynir mideye ne yararlı, ne de zararlıdır. Onun emilmesi ve bağırsaklara geçişi daha süratlidir. Keşin mideye zararı, diğer peynir türlerine göre daha fazladır.

Dışarı Atan Organlar: Peynir, böbreklerde ve mesanede taş meydana getirir. Özellikle taze peynir, daha fazla taş oluşmasına sebep

³⁵⁶ “Van halkı sözlüklerinde, peynir suyunun mısır-i haderle birlikte ciltteki sivilce ve kızarıklıklar için kullanıldığı yazılıdır.” T.M.

olur. Baharatla birlikte yenen taze peynirin taş yapma ihtimali daha fazladır. Tuzsuz peynir yumuşatıcıdır. Peynir suyu, safra salgısını artırır ve içindeki mineral maddeler ve temizleyici maddeler dolayısıyla, bu etkisi, yani safra salgısını artırma özelliği vardır. Eğer bala karıştırılırsa, faydası çok artar. Keçi ve koyun sütünden yapılan peynirle hazırlanan peynir, bağırsakların yaraları üzerinde yararlı olur ve özellikle, pişirilerek hazırlanmış olanların etkisi çoktur ve onlar ishale mani olurlar. Bazen pişirildikten sonra, gül yağı veya zeytinyağı ile ezilip kavrulursa, ereksiyona yararlı olur.³⁵⁷

Zehirlenme: Yarpuz otu ile birlikte hâricen sürülürse, zehirlenmelere iyi gelir.

CEDVAR³⁵⁸

(Kurkum; *Delphinium denudatum*)

Genel Nitelikleri: Zeravende benzer, ancak ondan daha incedir. Etki olarak ondan daha etkilidir. Zencefile benzeyen bir bitkiyle birlikte yetiştiği bölgelerde, o bitkinin kolları ondan daha zayıftır. [İbn-i Maserceveyh] kurkum, turunc gibi, ama ondan daha zayıf etki gösterir demiştir. Ben diyorum ki, eğer İbn-i Maserceveyh kurkumun turuncdan daha zayıf olduğunu söylemek istiyorsa, doğru değildir. Kaplan otunun daha zayıf olduğunu düşünüyorum. Bence İbn-i Maserceveyh, bu görüşe kendi tecrübeleriyle sahip olmuştur. Biş civarında yetişen kurkumun, yukarıda ifade edilmiş olduğu gibi,³⁵⁹ kaplan otundan daha güçsüz, daha az etkili olduğu düşünülemez.

Zehirlenme: Bütün zehirlere, yılan sokmasına, zencefile benzeyen zehirli bitkiye ve diğerlerine karşı panzehirdir.

Bedeli: Onun muadili, üç katı miktarında zerenbad (yabanî zencefil) amonum zerumbet veya curcuma zerumbetin kökleridir.

³⁵⁷ “Penis zehiri denen hastalıklarda, bağırsaklar tıkanır; bölgenin rutubeti eriyip akar; hasta sık sık tuvalete gider; ishal zannedilerek, ishal tedavisi uygulanır. Bu takdirde hasta kısa zamanda ölür.”T.M.

³⁵⁸ “Bitkinin kökleridir. Bu bitki biş (kurtboğan) denen bitkiyle veya tek başına yetişir.”T.M.

³⁵⁹ “zayıftır. Bundan dolayı, zehir özelliğine sahip olan bir bitkinin zehirini ve kuvvetini azaltabilen kurkumun”T.M.

CEZER

(Havuç; *Daucus carota*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur ve onun tohumları çok kuvvetlidir. Yabanîsinin tohumları drogdur. Dioscorides, onu sınıflandırmıştır ve onun yaprağının rezene yaprağından daha küçük olduğunu söylemiştir. Onun dalları, bir karış boyundadır, tomurcuk çiçekleri küzbere veya dere otu gibidir. Onun meyvası beyazdır. Çok güzel kokusu vardır ve taşlık kıraç bölgede yetişen bir çeşidi de, Anadolu kerevizine benzer; keskin yakıcı lezzette olup, güzel kokuludur. Üçüncü bir nevi, kişniş yaprağına benzer; çiçekleri beyazdır; biraraya toplanmıştır ve tohumları ceviz gibi kapsül içindedir. Tohumları kimyona benzer.

Yapısı: İkinci derecenin sonunda sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): Onun tohumları ve yaprakları, yaraların üzerine³⁶⁰ dökülürse, yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Havucun sindirimi zordur ve onun ezmesinin hazmı kolaydır ve ödemi önler.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak ağrılarını rahatlatır ve özellikle, duku denen yabanî olanının şiddetli kolit üzerinde etkisi vardır. Onun tohumları da aynı etkiyi yapar, idrar söktürücüdür; aynı zamanda, havuç yaprağı cinsel gücü artırır ve özellikle, bostan havucu bu etkiyi taşır, çünkü gaz yapma özelliği vardır. Yabanî havuç tohumu o kadar gaz yapmaz. Yabanî havuca benzer bir bitki daha vardır; ona şekakil denir. Bazı hekimler, onu yabanî havuç olarak kabul ederler. Eğer böyle sayılırsa, bunlar, bostan havucundan daha fazla cinsel uyarıcı güce sahiptirler. Ayrıca, idrar ve regl söktürücüdürler. Yabanî havuç, şırınga yapılırsa veya içilse, bu etkileri gösterir. Onun tohumları ve kökü zor doğuma karşı kullanılır.³⁶¹

CIRCIR

(Tere; *Eraca sativa*)

Genel Nitelikleri: Onun bilinen iki türü vardır: yabanî tere ve bostan teresi. Tere tohumu pişirilip, hardal yerine kullanılır. Hardalın muadili olarak kullanılır.

³⁶⁰ "dövülüp, ezilerek" T.M.

³⁶¹ "Baskı ve diğer nüshalarda, düşüğe de iyi geldiği yazılıdır; fakat havuç her ne kadar düşüğe iyi gelse de, Sultani olan nüshaya güvenmekte yarar vardır." T.M.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak, birinci derecede kurudur. Onun tazesinin birinci derecede rutubeti vardır.

Etkileri: Yumuşatıcı ve gaz yapıcı etkisi vardır.

Süslenme: Tere suyu, sığır safrasıyla birlikte, yara izlerini giderir. Onun suyu ya da tohumu sivilce ve çilleri giderir.

Baş Organları: Tere, baş ağrısı yapar; özellikle tek başına yenirse, bu etkisi görülür, bu etki hissedilir. Bu zararı hindibağ ve semiz otu giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: O, kadınlarda süt ifrazatını artırır.

Beslenme Organları: Alınan besinlerin sindirilmesinde yardımcı olur.

Dışarı Atan Organlar: Onun yabanîsi, idrar söktürür; cinsel heyecanı artırır ve özellikle onun tohumlarında bu özellik vardır.

Zehirlenme: Eğer yenir, fesleğen şurubu üzerine içilirse, diğer zehirli hayvanların zehirlerine karşı panzehir etkisi taşır.

CAVRES³⁶²

(Darı; *Panicum miliaceum*)

Genel Nitelikleri: Onun üç cinsi vardır: a) Bunlardan biri pirince benzer, ancak pirincin besleyici gücü daha farklıdır. b) Bütün durumlarda darı daha iyidir. Çünkü onun daha etkili kabız gücü vardır.

Yapısı: İkinci derecenin sınırında soğuk ve kuru niteliği vardır. Bazıları, onun birinci derecede sıcak olduğunu söyler, fakat bu doğru değildir.

Etkileri: Onda kabız ve yakmadan kurutma gücü vardır. Darı, sakinleştirici ve ağrı gidericidir. Eğer darı yiyen kişide idrar akışı olmazsa, darıyı yiyen kişi zehirlenir. Bunun biraz besleme özelliği ve biraz yumuşatma özelliği vardır. Ancak bazılarına göre, eğer süt veya kepek suyu ile pişirilirse, onun beslenme özelliği artar. Semen ve badem yağı ile yenirse, çok besleyici olur.

Beslenme Organları: O, mide için ağır gelir. Ondan ekmek yapılır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürücüdür.

³⁶² "İbn-i Kutbi, caversin (darı) Farsça olduğunu ve darı anlamına geldiğini söyler. Arapça dahudur. Hekimler arasında, caversten kasıt, baştaki tek tük taneciklerdir ve o toz rengindedir."T.M.

CEVZÜ'L-MASEL

(Tatula, Şeytan Elması; *Datula stramonium*)

Genel Nitelikleri: O, zehirlidir ve uyuşturucudur; cevizle benzer. Üzerinde sert ve kısa dikenleri vardır, cevzü'l-kay (*nux vomica*) gibi; içi portakal gibidir.

Etkileri: Ödem yapıcıdır.

Baş Organları: Beyin organlarına zarar verir. Unutkanlık yapar. 1 denk (1/6 dirhem) dozda içilirse, beyine zarar verir.

Zehirlenme: O, kalbin düşmanıdır. Ondan 1 dirhem almak, zehirleyicidir.

CASUS

(Serçe Otu; *Silena inflata*)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi ve yapısı daha önce verilen ilâcinkine benzer.³⁶³ Onun şerbetinden yarım dirhem alınır. Bu, "Cim" harfindenki açıklamanın sonudur.

Buradaki ilâçların tamamının sayısı 30'dur.

DÖRDÜNCÜ MAKALE³⁶⁴

(Dal Harfı)

DARSINI³⁶⁵

(Tarçın; *Cinnamomum zeylanicum*)

Genel Nitelikleri: Onun birçok çeşidi vardır. Yetiştigi bölgelerde farklı farklı isimleri vardır. Ancak, onun en iyisi siyaha çalındır. O, sert, dağlık yerde yetişir. Bir diğeri beyazdır.³⁶⁶ Bir başkası parçalıdır; gevşektir, şiş, kabartılıdır; siyah kökü vardır; üzeri boğumludur; üzerinde kabarcıklar ve düğümler vardır.³⁶⁷ Üçüncüsünün kokusu balsama benzer, kokusu ban ağacının balsamı gibidir. Onun kabuğu kırmızıdır ve etkisi bir süre kalır; özellikle dövülüp şarapla tablet yapılırsa, etkisi uzun sürelidir. Dioscorides, tarçının bazısının güzel kokulu iken,

³⁶³ "Bu drogun etki ve faydasını öğrenmek için daha öncekinin okunması yeterlidir." T.M.

³⁶⁴ "Bu makalede 26 drog yer alır." T.M.

³⁶⁵ "İbn-i Kutbi, bu adın sin ağacından geldiğini söyler." T.M.

³⁶⁶ "kaba, kof ve parçalıdır." T.M.

³⁶⁷ "Üçüncü tür, siyah renkli, pürüzsüz yüzeylidir; üzerinde boğumlar vardır." T.M.

bazısının da sedef otu veya yabanî sedef otu kokusuna benzediğini söylemiştir. Ayrıca o, dilde yakıcı bir lezzet bırakır. Sıcak bir yapısı vardır. Dövuüğü ve kazındığı zaman kolayca ufalanmaz ve kırıldığı zaman orada ince toprak gibi bir görüntü oluşur ve eğer onu inceler-sen, bunlar maddenin parçalarındandır. Şüphe yok ki, onun incelen-mesi kolaydır. Bu parçalıysa, ufalanıyorsa, şüphe yok ki, o iyi değildir. Dioscorides, aynı şekilde, tarçının yalancı tarçın diye adlandırılan bu grubundan söz eder. Bu bitkinin kokulu ve sert olup, zayıf olduğunu söyler. Yine tarçının zenciya diye adlandırılan bir başka türü vardır. Onun dış görüntüsü tarçına benzer, fakat onunla tarçın arasında fark vardır. İkincisinin kötü ve pis bir kokusu vardır. Tarçının bir başka çeşidi daha vardır. Kırfı diye bilinen bu çeşit, kökü ve düğümleriyle tarçına benzer. O tarçın odunsudur; sert ve sağlamdır; yapı olarak daha uzundur. Tarçının kokusu daha güzeldir. Fakat kırfanın aynı derecede iyi değildir. Bazıları, kırfanın tarçın nevinden olmadığını söylemişler-dir. Onun tarçından yapı olarak farklı olduğunu söylemişlerdir. Bazen yalancı tarçından yağ çıkarılır ve saklanır.³⁶⁸

Özel Nitelikleri: Güzel kokulu, tadı yakıcı ve rengi karışık alaca-lı olmayanlardır. Dioscorides, onun iyisinin, taze, tozunun siyahtan kızılığa meyilli olanı olduğunu, dallarının ince, birbirine yakın, par-lak olanlar olduğunu, içinde tatlılık ve yakıcılık ve tuzluluk olduğunu söylemiştir. Onun ısırlıp yenmesi kolay değildir. Kokusunun diğer her şeyi bastırması da onun kalitesini gösterir. Onun (tarçın) kötüsü asniyye (ham kavun cinsinden), kunduriyye (kundur nevinden), seli-hayye (balsam nevinden), zuhimiiyye (bir nevi ağaç), beyaz, içi boş, taş gibi olup, parlak, yumuşak, ince, sert kökleri vardır. Tarçının etkinliği: İyisinden tablet yapılp, hazırlanabilir. Eğer tarçın toz hâline getirilip, tablet hâline getirilirse, 15 yıl etkisini koruyabilir; ondan sonra, zayıf-lamaya, etkisi azalmaya başlar. Onun köklerinin alınması gerekir ve bu başlangıçta, kokusuyla muayene edilebilir; kokusunun genzi ve burnu doldurmasıyla anlaşılır. Bu koku engellenemez. Kötü olan bunun al-tındadır; kokusu ondan azdır, [etkisi] daha zayıftır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

³⁶⁸ "Bu açıklamalar baskı nüshada vardır, diğerlerinde yoktur." T.M.

Etkileri: Dioscorides, bütün tarçınların etkisinin açıcı, ısıtıcı ve düzeltici olduğunu; bütün kötü etkileri çekip iyileştirdiğini söyler. O, bütün kötü etkileri düzeltir; bütün kötü hıltları iyileştirir. Onun yağı çözücü etki gösterir.³⁶⁹

Süslenme: Mercimek gibi olan benlere, kızartı ve çillere iyi gelir. Sirkeyle birlikte dudaklardaki uçuklara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Temre şeklindeki yaraları iyileştirir.

Hareket Organları: Tarçın yağının felç üzerinde olağanüstü olumlu etkisi vardır.

Baş Organları: Kronik nezleyi bertaraf eder ve onun yağı baştaki ağırlık hissini giderir; beyni rahatlatır. Onun rutubetini ayrıştırarak, bunu yapar. O, genel olarak, kulak ağrısını giderir ve bununla ilgili kullanılan bütün ilaç terkiplerine katılır.

Göz Organları: Katarakta ve bütün göz hastalıklarına iyi gelir ve göz kenarlarına sürme gibi çekilir; gözdeki ağır rutubeti gidericidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yaraları giderir ve öksürüğe karşı yararlıdır; göğüsteki zararlı maddeleri atar. Karaciğerdeki tıkanıklıkları açar ve onu güçlendirir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir ve rutubetini kurutur; ödeme karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ve böbrek ağrılarına ve onlardaki şişlere yararlıdır. Biraz zeytinyağı, balmumu ve yumurta sarısıyla, etkisi azaltıldıktan sonra, kullanılır. Aksi takdirde, güçlü tarçın bu organları sertleştirir (böbrekler ve rahmi sertleştirir). O, idrar söktürücüdür, regli söktürür ve abortus etkisi vardır. Özellikle, kurdumana (hardal ailesinden, kardaman) ile birlikte basura iyi gelir.

Hummalar: O, titreme nöbetlerine, özellikle de onun yağı, iyi gelir.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına iyi gelir.

Bedeli: Kabız, özellikle seliha (Çin tarçını) ağacı kabuğudur veya onun daha zayıfı kebabe (cubeb) veya daha zayıfı ebheldir (ardıç, juniper verries).

³⁶⁹ "Sert ve yoğun olan şeyleri eritir."T.M.

DURUNC

(Kaplan Otu; *Droncum hookeri*)

Genel Nitelikleri:³⁷⁰ Odunsu yapıda parçalardır; onun boğumları kaddar kökleri vardır ve sarıdır. İç kısmı beyazdır ve dış kısmı oldukça sert ve ağırdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gaz dağıtıcı etkisi vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir; çarpıntı ve taşikardiye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki gazları dağıtır.

Zehirlenme: Zehirlere karşı yararlıdır; şerbeti, akrep sokmalarına ve örümcek sokmalarına yararlıdır ve incirle birlikte hâricen pomat şeklinde uygulanırsa, yararlı olur.

Bedeli: Bir misli zurunbad (kafur kokulu, zencefil nevinden bir kök) ve 1/3'ü kadar karanfil kullanılır.

DAR-I ŞEŞ'AN³⁷¹

(Debbağ Mersini; *Myrica nagi*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bazı insanlar tarafından fesafon diye adlandırıldığını söyler. Süryaniler onu bakosebin diye adlandırır. İranlılar ona dar-ı şiş'an derler ve o sert yapısı olan bir ağaçtır. Bu yapısından dolayı sarp ve sert yerlerde yetişir. Bundan dolayı haşna denir; çok dikenlidir. Bazı eczacılar onu bazı yağların içinde kullanırlar. O, Absurun denen bölgede ve Kuzyavid denen bölgede yetişir. O, etki yönünden farklılık gösteren kısımlardan meydana gelmiştir. Onun kabuğu yakıcı özellik gösterir ve çiçeği sıcaktır; odunsu kısımları büzücü, yakıcıdır. Onda soğukluk vardır ve dolayısıyla farklı etkilere sahiptir. Yakıcılığı ile ısıtıcıdır ve kabız etkisiyle soğutur. Bazıları, onun Hint sünbülünün kökü olduğunu zannederler. Bu belirleme doğru değildir.

³⁷⁰ "İbn-i Kutbi'ye göre, kaplan otunun yaprakları yere yapışık olur ve rengi yaprağına yakın renkte, sarıya çalar, alt taraftadır. Bu yaprakların ortasında bir sap çıkar. Sapın uzunluğu iki karış veya biraz daha fazladır. Bu sap incedir; içi boştur ve kökü vardır. Şekli akrebe benzer. Her sene bu kök ve saplardan bir kısmı düşer, bazısı kalır. Böylece bu kökün her sene kalan kısımlarında birer boğum olur. Bir kökte iki veya üç boğum vardır. İbn-i Kutbi, onu bu şekilde tarif eder. İbn-i Sînâ'ya göre ise,"T.M.

³⁷¹ "Farsça bir kelimedir. Arapçası kuzuldur. Bu drog odû'l-bark diye tanınır."T.M.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi ve kalitelisi, kabuğu soyulduğu zaman kırmızı renkte olandır; tatları iyi ve kokuları güzeldir. Beyaz renkte ve tatsız olanlar iyi değildir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecenin sonlarından üçüncü dereceye doğru kurudur. Üçüncü dereceye olan bir kuruluğu vardır, denir. Kimilerine göre, üçüncü derecenin başına varan bir kuruluğa sahiptir. İkinci ifadedeki kuruluk, birinci kuruluktan daha iyidir. Bazıları ise, onun soğuk olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onda çözücü ve kabız etki vardır; gazları çözer; akıntıları ve kanamaları dindirir ve sıkıntıyı giderir.³⁷²

Hareket Organları: Özellikle sinir gevşekliğine³⁷³ iyi gelir.

Baş Organları: Debbağ mersini, burundaki kötü koku ve akıntılara iyi gelir ve buruna onunla yapılan fitil bunu engeller. Pişmiş droglara ağızdaki pistül için yakı yapılır (pomat yapılır) ve dişlere de iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişinin suyu, göğüsten gelen kanamayı (ağızdan gelen kanı) engeller (durdurur).

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş, karında kabız etkisi yapar; bağırsaklardaki gaza ve idrar zoruna iyi gelir ve ceninin (fetüsün) düşüp, dışarıya atılmasına sebep olur. Kasıklardaki kötü yaralara iyi gelir ve üreme organlarındaki benzeri şikâyetlere karşı, o yaraların üzerine etkisi iyi gelir.

Bedeli: Onun bedeli, ban otu tohumlarından 3 ölçüdür. Onun sinirler üzerinde etkisi vardır ve onun ağırlığı asarun kadar, onun özelliği ve ağırlığı ölçüsü durunc gibidir.

DİBK

(Ökse Otu; Viscum album)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun meyvası³⁷⁴ siyah nohut gibidir, tam olarak yuvarlak değildir.³⁷⁵ Kırıkları yapıştırır. Ele bula-

³⁷² "İrinleşmiş yaralara iyi gelir." T.M.

³⁷³ "uyuşukluğuna" T.M.

³⁷⁴ "Van halkı dilinde bu şekilde okunur; yapışkan bir nesnedir. Bununla kuş avlanır. Hekimler arasında böyle bilinir. Dalı bir yapısı vardır. Aşağıda açıklanacak ağaçların gövdesinde sanki ağacın filizi imiş gibi çıkar; fakat ağacın kendi dallarına ve filizlerine benzemez. Biraraya toplanmış sert dalcıklardır. Tek kökten top top çıkarlar. Her top küçük ağaçcik görünümsünder. Küçük, yumuşak yapraklı, düz, yeşil renklidir. Nar ve as yaprakları gibi küçük olur." T.M.

³⁷⁵ "Kânûn nüshasında, bükümlü olur, şeklinde yazılıdır. Kırıkları yapıştırır. Ondan bir süt çıkar; bu süt yapışkan bir yapıya sahiptir." T.M.

şınca tutkal bulaşmış gibi olur. Onun cevheri (madeni) meşe ağacı, elma ve incirdir. Onun içinde mayı (akıcı) güç vardır. Onun büyük miktarda gazı vardır.

Özel Nitelikleri: İyisi, taze, pürüzsüz, içi pırasa renginde, dışı koyu (yeşil) renktedir. Yakılır, sonra pişirilir.

Yapısı: Uzun süreli uygulandıktan sonra ısıtıcı özellik gösterir. Yafesya gibidir. Ancak o, ökseden daha zayıf ısıtıcıdır. Onda (ökse) rutubet vardır. O, olgunlaşmamıştır Onun hepsi üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Ökse otu çözücüdür, ağır rutubeti çözer, güçlü çekme gücü ile derinlerden rutubeti çeker, onu yumuşatır. Bazıları, onun hafif rutubette etkisi olmadığını söylemişlerdir.

Süslenme: Eğer tırnak üzerine duruncula birlikte konulursa, düşecek tırnağı birleştirir.

Şişler: Soğuk şişleri çözer ve özellikle kireçle takviye edilen drogün etkisini artırır. Ökse, kurdeşen türü kaşıntı ve sivilcelere de iyi gelir.

Hareket Organları: Aynı miktarda ratinec (reçine=çam ağacı reçinesi) ve mumla birlikte eklemeleri yumuşatıcıdır.

Baş Organları: Eğer mum ve çam reçinesi ile karıştırılırsa, kulakların arkasındaki soğuk şişlere iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer onun üzerine kireç dökülüp, hâricen dalak üzerine tatbik edilirse, dalağı eritir (çözer).

DUD

(Kurtcuk, Kurt)

Genel Nitelikleri:³⁷⁶ Kırmızı (kermes, meşe üzerinde yaşayan bir kurt) kurdudur.³⁷⁷ Bu kurt, subagındır (dud-i sabagın). Onun gücü,

³⁷⁶ "Tedavi amaçlı faydası olan kurtlardır."T.M.

³⁷⁷ "Bu isim Rumca veya Türkçe olabilir. Aslı, bir tür mannadır. Çınar ve palamut ağaçlarının yapraklarına gökten tane tane düşer; her tane başlangıçta mercimek büyüklüğünde, kırmızı renkte ve kurt şeklindedir. Günden güne büyüyerek iri nohut tanesi kadar olur ve kırmızılığı artar. Bu oluşumlara, Mayıs ayına kadar kalırlarsa, kırmızı adı verilir. Eğer Mayıs ayından önce toplanacak olurlarsa, kırmızıdan faydalanılır. Bununla ibrişim boyarlar. Eskisinin boyası yenisinden daha kuvvetli olur. Bu oluşum, eğer toplanmaz, yapraklar üzerinde bırakılırsa, hattâ Mayıs ayından sonraya kalırsa, canlanarak katlanır ve uçar. Bu uçabildiği (ergin) dönemde, bit yumurtası gibi yumurta (tohum) bırakır. Dolayısıyla kırmızı, canlı ve ruh sağlayan yumurta gibi bir maddeden oluştuğu için yenmesinde sakınca yoktur, şeklinde açıklama yapılır."T.M.

isfidacin üstübec gücü gibidir. O, daha incedir ve içe nüfuz etme özelliği daha fazladır. Bazıları, onun meşeden (palamut gibi) elde edileninin kaliteli olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Taze kırmızı kurtu, soğutucudur ve onda kuruluk özelliği vardır.

Etkileri: Kırmızı kurtu, yakmadan kurutur. Galenos,³⁷⁸ onda normal kabız etki olduğunu söylemiştir.

Cerahat ve Yaralar: Sirke, şarap ve balla birlikte dud-u kırmızı sinir iltihaplarına iyi gelir. Eğer su testisinin altında yetişen kurtlardan 1 miskal kadar içilirse, ödemli kaslardaki kasılmaları giderir ve tetanoza da iyi gelir.

Baş Organları: Yine, su testisi altındaki kurtlar, nar kabuğu ve gül yağı ile dövülüp kulağa damlatılırsa, kulağın ağrısını giderir (keser) ve sakinleştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yine, testi altındaki kırmızı kurtlar (tesbih böceği), balla birlikte boğaza iyi gelir. Aynı zamanda, eğer yenirse ve ezilerek kullanılırsa, bademciklere iyi gelir. Ayrıca, nefes darlığı ve astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Testi altındaki böcek (tesbih böceği) sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yine aynı böcek (testi altındaki çok ayaklı kurt) şarapla içilirse, idrar zoruna iyi gelir (iyi ilaç olur).

Zehirlenme: Dud el-bakl (sebze kurdu), zeytinyağı ile ezilip, haşaratın soktuğu bölgeye sürülürse, zehirlenmelere iyi gelir.³⁷⁹

DARZİ

(Binbir Delik Otu; Hypericum perforatum)

Genel Nitelikleri:³⁸⁰ Darı, arpaya (şa'ir) benzeyen taneli bir bitkidir. Bu ilaçta kızılık vardır. Çiçekleri kahverengiye çalar; ince, uzun yapıdadır; acıdır.

³⁷⁸ "Dioscorides" T.M.

³⁷⁹ "Kânûn'da bahsedilen dudü'l-bakl, yenen sebzelere bulunan yeşil renkli bir kurttur. Bu kurdun gövdesinin altında, vücudunun dışında ayak vazifesi gören birtakım organlar vardır; bunlar çok sayıdadır. Bu kurdun yapısı, soğuk ve kurudur. Tazeyken rutubetlidir. İşte haşarat sokmasında kullanılan, hattâ zehirlenmelerde içilen bir kurttur ve etkisi denenmiştir." T.M.

³⁸⁰ "Darı, Farsçadır." T.M.

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun yapısının (mizacının) soğuk olduğunu ve iyi olduğunu, onun ikinci dereceye meyilli sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Buruk ve kabız etkisi vardır; hurma suyu ile karıştırılınca, kabız etkisi dolayısıyla ekşimeyi engeller.

Şişler: Onda dokulardaki sertliği yumuşatma ve iyileştirme özelliği vardır.

Baş Organları: Başta kızarıklık yapar.

Dışarı Atan Organlar: Makat ağrılarına iyi gelir ve o kaynatılıp buharına tutulsa, makattaki gevşemeye iyi gelir. Eğer 2 dirhem kadarı zeytinyağı ile karıştırılırsa, basurlar üzerine tatbik edilirse, etkili olur, ona yararlı olur.

Zehirlenme: Zehirlere karşı iyidir (iyi bir tiryaktır).

Bedeli: Üçte biri ölçüdeki badem ve yarısı kadar übhelle sertleşmiş dokuları çözer, sertliğini giderir; ebhelle (juniper tohumu) olan karışım hamilelere verilmez.

DECCAC ve DIYK (Tavuk ve Horoz)

Genel Nitelikleri: Her ikisi de bilinir. Yaşlı horozun özelliği vardır. Özellikle onu zikrediyoruz. Galenos, besledikten sonra yemenin (pişirmenin) gerektiğini söylemiştir. Onun karnının içindekiler çıkarılır, karnı tuzla doldurulur, sarılır ve 20 kast (1/6 tarak, 1/2 şar) pişirilir ve 1/3 kutulat kalana kadar pişirilir ve onun hepsi birden içilir. Sonra, her yerde bu zikrettiğimiz şekilde yapacağız (Horozun hazırlanmasında biz de bu zikrettiğimiz yöntemi kullanacağız).

Özel Nitelikleri: Rufis (Rufus Ephesus), horozun iyisinin ise yumurtlamaya başlamış tavuk olduğunu söyler. Yumurtlamayan, yaşlı tavuğun eti iyi değildir.

Yapısı: Pilicin ve yaşlı tavuğun etinden (yağından) daha sıcak olur.

Etkileri: Canlı (sağlıklı) ve kuvvetli horozun eti çabuk sindirilir.

Hareket Organları: Horozun yukarıda tarif edilen terkiibi, felce ve eklem ağrılarına iyi gelir. Onunla, besfayic (sifayic, polypodium vulgare, küçük Hindistan cevizi), şebes (örümcek), tuz 20 kutuli su içinde 1/3 veya 1/4'ü kalana kadar pişirilmelidir.

Baş Organları: Tavuk etinin kebabı, kabızlığı artırır ve tavuk, beyin zarı (dura mater) kanamalarını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Horozdan hazırlanan yukarıda zikredilmiş olan terkip, nefes darlığına iyi gelir. Tavuk eti, sesi güzelleştirir. Horozun yukarıdaki terkibi, besfayic (polypodium vulgare) ve örümcekle karıştırılıp pişirilirse, bütün bu hastalıklara iyi gelir. Piliç (tavuk), mide yangılarına (iltihaplarına) iyi gelir.

Beslenme Organları: Yukarıdaki horoz haşlaması, gazdan doğan mide ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Aynı şekilde besfayic ve örümcek kaynatılıp kullanılan horoz haşlaması kulunç üzerine tatbik edilirse, gerçekten iyi gelir. Tavuk eti meniye artırır ve sözkonusu horoz haşlaması kara safrayı teskin eder. Kurtum (carthumus tinctorius) ile birlikte balgam gidericidir. Eğer kabız yapan ilaçlarla birlikte pişirilirse, kaynatılırsa, suhece (ülser, yara) iyi gelir. Sütle birlikte mesane yaralarına iyi gelir.

Hummalar: Horoz haşlaması, kronik nöbetlere (hummalara) iyi gelir.

Zehirlenme: Eğer tavuk göğüs (kalbi) tarafından açılıp, zehirli hayvanların soktuğu yere tatbik edilirse, hemen bütün zehirlenmeleri önler; işlem tekrarlanırsa, vücutta zehirin yayılmasını önler. Aynı şekilde, zehir içen kişilere tavuk veya horozun, örümcek (şibs) ve tuzla kaynatılıp hazırlanmış terkibinden verilirse (yedirilirse), kusturarak zehirin akıtılmasını sağlar.

DİMAG (Beyin; Cerebrum)

Özel Nitelikleri:³⁸¹ Beyinlerin iyisi, kuşların beyinidir. Özellikle dağ kuşlarının beyinleri en iyisidir. Dört ayaklı hayvanlarda da beyinleri iyi olanlar vardır. Bunlar gamel (kuzu) beyini ve sonra da buzağı (acl) beyinidir.

Yapısı: Beyinin yapısı (mizacı) soğuk ve nemlidir.

Etkileri: Beyin, balgam ve yoğun hıltlar oluşturur.

³⁸¹ "Beyin, bilinen bir organdır. Beyinden amaç, hayvan beynidir."T.M.

Baş Organları: Tavuk beyini, beyin zarındaki kanamaya iyi gelir. Deve beyini kurutulup, hurma sirkesiyle karıştırılarak kullanılırsa, sara için iyi gelir. Sara tedavisinde kullanılır.

Beslenme Organları: O, sindirim sırasında bulantı verir. O, iştihayı keser. Onun baharat ve sebzelerle yenmesi gerekir. Yemek üstüne yenirse, kusturucudur. Beynin sindirimi zordur; mideye sıvaşıp, bulaşır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları yumuşatır ve ördek beyini makad şişlerinde ve ularında ilâç olarak kullanılır.

Zehirlenme: Zehirlenmiş kişilere beyin iyi gelir; eğer kullanılırsa, beyin yenirse, hayvanların zehirini giderir (tiryak etki).

DULB³⁸²

(Çınar; *Platanus orientalis*)

Yapısı: Kabuğu ve onun cevizi (meyvası) şiddetli kurutucudur. O, birinci derecede soğuktur. Onun cevizi ve kabuğu şiddetli temizleyicidir, parlatıcıdır ve kurutucudur.

Etkileri: Hanafis (kın kanatlı bir böcek, osuruk böceği) onun yapraklarında, cevizinde ve kabuğunda bulunur, (yapraklarını öldürür); şiddetli kurutucudur. Onun yaprağındaki tüy ve tozlar, duyu organlarına iyi gelmez. Diğer kısımları çok kurutucudur.

Süslenme: Onun kabuğunda parlatma özelliği ve kurutucu özellik vardır ve barsa (vitiligo)³⁸³ iyi gelir

Şişler: Onun yaprağı, balgamlı şişlere, mafsaldaki şişlere ve de dizlerdeki şişlere ve ulara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Onun külleri eğer yaralar ve cerahatlar üzerine konursa, iyi gelir, onları iyi eder Onun kabuğu, sirkeyle pişirilirse, yanıklara iyi gelir.

Hareket Organları: Onun yaprakları eklem ağrılarına ve yangılı şişlere, özellikle de dizlerdeki şişlere iyi gelir.

Baş Organları: Onun yaprağı sirkeyle kaynatılıp, diş ağrılarına kullanılır; onun tozu (tüyleri), kulağın ışıtmesine yardımcı olur.

³⁸² "Genel Nitelikleri: Bilinen bir ağaç türüdür."T.M.

³⁸³ "ve adison hastalığına" T.M.

Göz Organları: Yaprığın tozu (üzerindeki tüyler?) göz için zararlıdır. Ancak onun yaprağının rutubeti göze iyi gelir; eğer yaprak yıkanır, pişirilirse, ondan yapılan lapa (pomad) gözden inen nezleye iyi gelir; gözdeki ağrıya ve heyecana (tik, gözün çırpınması) iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yapraklardaki tüy ve toz, akciğerlere ve sese zarar verir.

Zehirlenme: Onun taze meyvası, şarapla birlikte sokan hayvanların zehirine iyi gelir. Onun cevizi, yağla birlikte merhem şeklinde zehirli hayvanların soktuğu yere tatbik edilirse, yararlıdır. Hanafis denen böcek, çınarın kabuk ve yaprağı için (tehlikelidir) öldürücüdür.

DIFLA³⁸⁴

(Defne, Taflan; *Nerium odorum*)

Özel Nitelikleri: Onun iki cinsi vardır: a) Karada olanı, b) Suda (nehirde) olanı. Karada olanının farkı, yapraklarının semiz otu yaprakları gibi olup; ondan daha ince olmasıdır. Onun dalları uzundur ve toprağa yakındır; yapraklarının yanında dikenleri vardır. Viranelik bölgelerde, harabelerde yetişir. Nehirde yetişen cinsinin gövdesi dikeye yükselir; onun dikenleri tüyümsüdür; yaprağı söğüt ve bademin yaprağına benzer, lezzeti acıdır. Gövdesi ada soğanının gövdesinden daha serttir. Çiçekleri kırmızı gülünkü gibidir, hattâ onunkinden daha güzeldir, üzeri tüy gibi şeylerle kaplıdır. Meyvası serttir, açılınca iç kısmı yün gibidir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: İyi bir çözücüdür ve kaynatılıp suyu serpilse, böcekleri (ahşap evlerdeki ağaç kurdu ve böcekleri) öldürür ve kaçıır.

Şişler: Onların yaprağı, katı şişler üzerine konursa, onlara fevkalâde faydalı olur.

³⁸⁴ "Genel Nitelikleri: Van halkı sözlüklerinde, dıflı, dal'ın kesri, fe'nin sükunu ve elif'in kesri ile bir acı ottur. Halk arasında zehir ağacı diye tanınan bir ağaçtır. Bazıları, kelimayı dişi yapmak için tenvin koymaz; bazıları da elif koyarak, kelimeye tenvin meydana getirir. Özetle, sözlüklerde, ağırlığı üzere okunduğu kayıtlıdır. Bu drog bir çeşit acı ottur. Farsçada, harzelure (zakkum?) denir ve öldürücüdür. Sarı renkli, gül biçimli çiçeği ve harnub (keçiboyunu) gibi meyvesi vardır. Kaşıntı ve uyuz üzerinde etkilidir. Sırt ve böğür ağrılarına karşı hâricen faydası olur. Dıfla, yıkanıp, özü çıkarıldıktan sonra, kaynatılırsa ve bir bölgeye serpilirse, oradaki böcekleri kaçıır; böceklenmeyi önler. Bu drogun ağaç olmayıp, bir ot olduğuna dair İbn-i Kipti'nin ifadelerinde açıklık vardır. Ayrıca *Kânûn*'da da işaret edilmiştir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Kaşıntı ve uyuza iyi gelir; ciltteki kabukları döker (onlar üzerinde etkilidir). Özellikle bu iş için onun yapraklarının öz suyu kullanılır.

Hareket Organları: Kronik sırt ağrılarına ve diz ağrılarına merhem şeklinde uygulanırsa, iyi gelir.

Baş Organları: Onun çiçekleri aksırtıcıdır.

Zehirlenme: O, zehirli etkiye sahiptir. Şarapla ve sedef otuyla birlikte karıştırılıp, böcek sokmuş kişilere verilir. Fakat bana göre (İbn-i Sînâ), bu tehlikelidir. Onun kendisi ve çiçeği, insanın solunum yollarına ve böbreklere iyi gelir. Bazıları, o şarap ve sedef otuyla içilirse, zararlı olmaz, zehirli etkisi kalmaz, demişlerdir.

DARÜ'L-FÜLFÜL

(Sivri Biber; Piper longum)

Genel Nitelikleri: Bu drog, küçük yapıdadır; parmaklara ve dökülen söğüt çiçeklerine benzer, ancak ondan daha küçüktür. O, sert ve katı bir yapıdadır. Onun lezzeti bibere benzer ve o biberin ilk meyvasıdır. Bunlar biberden daha nemlidir. Bu meyvalar yenir; ancak onun ilk meyva olması dolayısıyla lezzeti yoktur.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, muamele istemeyendir (muamele kabul etmez), ılık suda erimez, çözülmez, öylece kalır. Lezzeti de bibere benzer.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcaktır ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı ve çözücü etkisi vardır. Soğuk hastalıklara karşı iyidir.

Göz Organları: Biber (sivri biber), keçi karaciğerinin suyu ile birlikte göz kararmasına (gaşa) iyi gelir.

Beslenme Organları: Hazmettiricidir; mideyi harekete getirir ve güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır ve onun etkisi zencefilin etkisine benzer.

DEHMEST³⁸⁵

(Defne; Laurus mobilis)

Genel Nitelikleri: Dehmest, gar denen bir ağaçtır. Onun yaprakları ve taneleri kullanılır. En çok etkili olan da taneleridir. Ondan sonra

³⁸⁵ "Farsçadır. Defne ağacıdır; meyvesine habbül'-gar denir."T.M.

kökünün kabuğudur. Burada onun filleri tam olarak “Gayın” faslında ve “Gar” başlığı altında verilecektir.

Yapısı: O, üçüncü dereceden sıcaktır ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Defne, uyuşmalara, felçlere iyi gelir, güçlendirir.

Baş Organları: Onun toz edilmiş hâli aksırtıcıdır.

Beslenme Organları: Dalak ve şişlere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca iyi gelir.³⁸⁶

DEVSER

(Yulaf; *Triticum ovata*)

Genel Nitelikleri: Yulaf, otsu bir bitkidir. Onun yaprakları buğday yaprağına benzer; ondan daha yumuşaktır ve onun meyvası iki veya üç kat kabuk içindedir (kapak içindedir); onun üzerinde kıl gibi uzantılar vardır. Ondan öz suyu elde edilir ve korunur (saklanır). O, ottan daha yararlıdır

Yapısı: Birinci dereceden sıcaktır ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Onun kurutucu ve çözücü etkileri vardır.

Şişler: Katı, sertleşmeye eğilimli şişleri yumuşatır ve onların sertleşmesine engel olur.

Süslenme: Yulaf, saçkıran hastalığını giderir.

Göz Organları: Yulaf kirpiklerin dökülmesini engeller.

DERDAR³⁸⁷

(Meşe; *Ulmus dryopteris*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, o bir ağaçtır ve bu ağaç hilâf (söğüt) ağacıdır, der. Ona Şam halkı derdar der. Arap halkı ise, ona şeceretü'l-bak adını verirler; ağaçtan ilkin nar tomurcuğu gibi oluşumlar çıkar. Bu tohumcuğun içinde rutubet vardır. Bu rutubetten sinek oluşur ve aynı zamanda ağacın kabuğunda da rutubet vardır. Eğer bu rutubet kurursa, sinek gibi hayvanlar çıkar. Bu ağacın yaprakları taze iken pişirilip, yenir.

³⁸⁶ “İbn-i Kıptî, bunun için, şayet habbül-gar toz edilerek içilirse, kulunç ağrısını anında keser, demiştir. Bazıları, dehmet suyunu içenlerin zehirlerle karşı dayanıklı olduğunu söylemektedir.”T.M.

³⁸⁷ “Kara ağaç denilen bir ağaçtır, diye kayıt vardır. Halimi’ye aittir. Kavak ağacıdır. Arapça şeceretü'l-bak denir. Tomurcuk gibi üzerinde kabarcıklar vardır. Bunları, yaşlı kadınlar şişleri ve ırları gidermek için sütle birlikte kullanırlar. Kavak ağacına garab da denir ve ileri bölümlerde yeri geldiğinde bilgi verilecektir. Fakat burada söylenenleri de kabul etmek gerekir. Bunların benzerleri tamamen söğüt sınıfına girerler.”T.M.

Etkileri: Onda büzücü, tutucu ve parlatıcı etki vardır. Onun kabuğu kabız etki taşır ve köküne yakın yerlerdeki kabukta bu etki bulunur.

Süslenme: Onun çiçeğindeki rutubet, yüzü parlatır, temizler ve taze kabuğu sirkeyle tatbik edilse, görmeyi parlak, keskin yapar.

Cerihat ve Yaralar: Onun kabuğu travmaya maruz kalan kısmın üzerine konursa, iyi gelir ve cerahate de iyidir, onu iyileştirir. Aynı şekilde, onun yaprağı, kabuğu ve çiçeği cerahat için iyi gelir. Aynı zamanda, kabuğunun çürüyüp, dağılmasıyla elde edilen madde, yaralar üzerinde olumlu etki yapar. Yaraların kötüleşmesini ve dağılıp yayılmasını engeller. Özellikle de, anasonla birlikte bu etkiye sahiptir. O, pişirilip macun yapılarak, yara üzerine uygulanır.

Hareket Organları: Onun kökü ve yaprağı pişirilir ve kırık kemikler üzerine uygulanırsa, yararı olduğu söylenir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kabuğu ağırdır. Eğer pişirilip, 1 mis-kal sade olarak alınırsa veya soğuk suyla alınırsa, balgam söktürür (Balgamın dağılmasını ve giderilmesini sağlar).

DIODAR³⁸⁸

(Sedr Ağacı; *Cedrus deodara*)

Genel Nitelikleri: O, ardıç cinsi bir ağaçtır. Ona Hint çamı, sanavberi'l-Hind adı da verilir. Onun odunsu yapısı zurunbadla (zedoavy, bir nevi Çin kökü, amonum zerumbath veya curcuma zerumbet bitkisi) gibi çok serttir. Onun sütüne şir-i divdar denir. Onun sütü, sıcaktır ve susatır.

Yapısı: Kuruluşu üçüncü derecededir, sıcaklığından fazladır.

Etkileri: Onun sütü, yakıcıdır. Onun etkin maddeleri kabız özellik gösterir.

Hareket Organları: Uyuşmaya, felçlere iyi gelir. Bu hususta bundan iyisi yoktur.

Baş Organları: Beyindeki soğuk hastalıklara yararlıdır; koma hâline ve saraya iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun sütü, susatır.

³⁸⁸ "Halimi bir drogdu. Bir cins ardıç ağacıdır. Süt gibi sıvı salgısı vardır. Sür-i divdar denir. Uyuşma, felç, yüz felci için bundan daha iyi bir ilaç yoktur." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesanedeki taşları dışarı atar; bağırsaklarda kabız etki gösterir. Eğer pişmiş drog üzerine oturulursa, makaddaki (anüs) gevşekliği giderir.

DURDI-DORDU³⁸⁹

(Tortu, Çökelti)

Özel Nitelikleri: Tortunun iyisi, beklemiş ve eskimiş sirke tortusudur. Daha sonra buna benzer tortular gelir. Sirkenin tortusu çok şiddetli olur. Tortuyu kullanmak için zebedü'l-bahr (sünger)in yakıldığı gibi yakılıp, iyice kurutulduktan sonra, kullanılması gerekir. Bu işlem için, tortu küçük bir kaba veya cezveye konur ve ağzı kapatılır.

Tortu beyazlanana kadar yakma işlemi devam eder. Daha sonra elde edilen toz (hâricen) gerekli (tedavi edilecek) yere serpilerek kullanılır. Kullanılacak tortu her seferinde bu işlemden geçirilir (Kullanılacak tortunun güçlü olması için her seferinde taze olması gerekir). Çünkü beklemiş tortunun gücü azalır. Havadan etkilenmemesi için tortunun kapalı bir kapta saklanması gerekir. Bazen de tutya gibi yıkanır.

Etkileri: Sirke tortusu, tortuların en kuvvetlisidir. Onun kuvveti temizleyicidir, parlaticıdır, kabız etkisi vardır, yakıcıdır, kötü kokuludur. Bu etkiler ayrı bir özellik taşır.

Süslenme: Eğer tırnakları beyazlayan kişilere ratiyanec ile birlikte verilirse, rengini düzeltir.

Şişler: Yanmamış tortu, kendi başına veya as ile birlikte verilirse, iltihaplı şişlere iyi gelir; bu şişler yara olmamıştır, içleri iltihaplı şişler şeklindedir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yanmamış tortu, memelerde kan toplanması nedeniyle oluşan kokuşmayı giderir.

Beslenme Organları: Yakılmamış tortu, midede salgılanmayı engeller.

Dışarı Atan Organlar: Eğer rahime dışarıdan sürülürse, yanmamış tortu regl kanamasını dindirir.

³⁸⁹ "Muhammedü'l-Vanî, Türkçe *Sabak* adlı eserinde, dal'ın zammı ve ikinci dal'ın kesri ve sondaki ye'nin çift okunmasıyla, herhangi bir sıvının dibe çöken kısmı diye açıklamıştır. **Genel Nitelikleri:** Modern tıpta, tortu deyince bildiğimiz sirkenin dibine çöken kısım anlaşılır. Bu kayıt Sultanî nüshada vardır."T.M.

DUHAN (Tütün, Tütsü Dumanı)

Genel Nitelikleri:³⁹⁰ Burada ilâç amacıyla kullanılan maddeler, maddensel elementlerdir. Bunlar farklı maddelerden meydana gelmiştir. Bunların hepsi de kuru maddelerdir.³⁹¹ Onun maddeleri madenseldir ve içinde yakıcı kuruluk vardır.

Özel Nitelikleri: Dumanların içinde en etkilisi katran dumanıdır. Sonra rutubetli (sıvı) zift dumanı gelir. Daha sonra sırasıyla meyan, sonra mürr (sarı sakız), sonra günlük, sonra butm dumanı gelir. Bunların yanısıra nefis dumanı en etkili duman gibi zannedilir.

Etkileri: Ödem giderici ve çözücüdür.

Göz Organları: Günlük ve terebentin buharları göz yaralarına iyi gelir ve arpacık (sâr) bitmesini engeller; ülser şeklindeki yaralara engel olur. Ayrıca gözde oluşan benekleri, ağrısız yaraları ve çibanları da giderir.

DOKU (Yabanî Havuç; Daucus; Peucedanum grande)

Genel Nitelikleri: O, yabanî havuç tohumlarıdır. Cezer (havuç) başlığı altında bu konuda yabanî cezeri, cezer el-beri (yabanî havuç) kısmında bilgi verildi.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

Etkileri: Güçlü bir açıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürücüdür ve regl kanı söktürür ve o her iki şikâyetinde de genel olarak yararlıdır.

DEMÜL-AHVEYN (Kardeş Kanı; Ejder Kanı; Calamus draco)

Genel Nitelikleri: Kırmızı renkli bir öz sudur ve herkesçe bilinir.

Yapısı: Onun sıcaklığı kuvvetli değildir ve bazıları onun soğuk olduğunu söylemiştir; ancak onun içi (yapısı) ikinci derecede kurudur.

³⁹⁰ "Duman anlamına gelir. Cisimler yakıldığı zaman hafif ve yanıcı olan elementler cisimlerden ayrılarak, havaya karışır. Bu şekilde yanma suretiyle cisimden ayrılarak havaya karışan ve uçucu olan elementlere duhan denir. Yani, yanıcı ve uçucu elementlerdir." T.M.

³⁹¹ "Bu uçucu maddelerden is olur. Mürekkep için kullanılan is de böyle bir maddedir. Hekimler çoğunlukla bu uçucu maddeleri drog olarak kullanırlar. Yanıcı maddeleri ayırırlar." T.M.

Etkileri: O, tutucu, hapsedicidir. Akmayı engeller.

Cerahat ve Yaralar: O, yaraları ve cerahatleri tedavi eder.

Beslenme Organları: Midneyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda kabız etki gösterir; ülserleri ve anüsteeki çatlakları giderir.

Bedeli: Bazıları, marulun onun bütün fonksiyonlarını yaptığını söylerler.

DEND³⁹²

(Kene Otu, Habbü's-Selâtin; Croton tiglium)

Genel Nitelikleri: Fıstık gibi Çin'den gelmez, (fıstık gibidir). Kızıl Hint yağı bitkisi ve şehrine (şehri-i hırva)³⁹³ gibidir. Üzerinde siyah noktalar vardır. Hindî olan daha küçüktür. Çin'de yetişene göre küçük, Aden, Yemen civarında yetişene göre büyüktür. Sütünün rengi sarıya çalar ve zaman içinde eksilir, uçar, hattâ bozularak kısa sürede kaybolur. Süt, bitkinin yetiştiği bölgede daha süratle bozulup, kaybolur.

Özel Nitelikleri: Onun en iyisi ve kuvvetlisi, Çin'de yetişendir, sonra Hindistan'da ve Yemen'de yetişendir. Bu sonuncusu zararlıdır ve etkisi hemen pek azdır; karın ağrısı yapar ve sıkıntı verir. Dend-i sîni'nin demir bir âletle kabuğu soyulur. Dudaklara değdirilmemelidir, o dudakların rengini giderir. Cildi bozar; ciltte lekeler meydana getirir. Dendin kabuğu soyulunca içinden "dil" denen ince bir şey çıkar. Bu uzantı, tanenin orta yerinden diğer başa kadar uzanır (tanenin yarısı uzunluğundadır). Bu dil alınıp, dudaktan uzak tutulur.

Yapısı: O, çok sıcaktır.³⁹⁴

³⁹² "Halimîdir. Hekimler arasında habbû's-selâtin olarak tanınır; zehirlidir. Eseditusi (?), kabız ve buruk etkisinden dolayı, mazı ve nar kabuğu gibi boğaza takılan her maddenin dend olduğunu söylemiştir. İbn-i Kiptî ise, dendin Çin kunduzu (hırva-i sîni) olduğunu söylemiştir. Bazıları da, Hint yağı bitkisi (habbû'l-mülük) olduğunu ifade etmişlerdir. Kene otu olarak Van dili sözlüklerinde kayıtlıdır. Bu yüzden drog için herhangi bir belirleme yapılmamıştır."T.M.

³⁹³ "Yemen taraflarında Sina gibi bir yörenin adını taşıyan şehri-i hırva, günlük bitkisinin yetiştiği bölgede yetişir."T.M.

³⁹⁴ "Bunun harareti dördüncü derecenin sonuna ulaşır. Kurtboğan gibi zehirlidir. İlâç amaçlı kullanılmamayı gerektirecek kadar zehirlidir. Doğru olan, bu uzantı koparıldıktan sonra kullanılması gerektiğidir."T.M.

Süslenme (Etkileri): Ödemi engeller. Yumuşatıcı İlaçlarla karıştırıldıktan sonra kullanılan dend, saçları siyah renkte korur (saçların ağarmasına engel olur).

Dışarı Atan Organlar: Şiddetli (had derecede) ishal etkisi vardır ve tanelerinden yapılan şerbetten yarım ölçü (1,5 ölçü) kullanılır; o, eklemlerdeki rutubeti, sevdâyı ve balgamı giderir (ishal olarak atar). Soğuk ülkelerde ancak soğuk mizaçlı insanlara verilebilir. Bazen bünyesi güçlü ve ishale dayanıklı kişilere, işlenmiş kene otundan verilebilir. Toz hâline getirilen dendin, nişasta ve zafiran türü bir başka müshil etkili ilaçla karıştırılması uygun olur. Onun forbiyun (efriyun, afyon) ile karıştırılması iyi olmaz. Bunların yerine tırbid (convolvulus turpethum, bir purgatif Hint kökü), eşek sütü, pelin usaresi, Nil tohumu (the indigo plant, fumigation of wild rue) ve safran (kurtum-u hamsan)la karıştırılmalıdır.

DEM

(Kan; Sanguine)

Genel Nitelikleri: İnsan kanı domuz kanıyla çok benzer. Hattâ onların etleri de organizmaları farklı olmasına rağmen birbirine benzer.³⁹⁵ Bir kişi, domuzu haram saymayan bir grup insana, insan etini domuz eti yerine satmış ve alıcı grup, içinden parmak (insan parmağı) çıkana kadar onun (etin) insan eti olduğunu anlamamışlardır (Böylece insan ve domuz etinin birbirinden farklı olmadığı ortaya çıkmıştır). Denir ki, bir kimse, insan kanı üzerinde deney yapmak isterse, domuz kanı üzerinde tecrübe yapabilir, ancak şüphesiz-ki, o, insan kanından daha zayıftır; ama insan kanı ona benzer. Biz, kan hakkında söylenen bu sözlerin pek çoğunun güvenilir olmadığını kaydediyoruz.

Özel Nitelikleri: İlaç olarak kullanılacak olan kanın, temiz, kokmamış ve renginin bozulmamış olması gerekir.

Etkileri: At kanı, yakıcı ve pis kokuludur; yenmesi ve sindirimi zordur.

Süslenme: Sıcak tavşan kanı, lepra ve cilt bozukluklarına iyi gelir. Bazıları, yarasa kanının kıl çıkmasına engel olduğunu söylerlerse de

³⁹⁵ "Kan, akıcı, kırmızı renkli, dört hılttan biridir. Doku ve hücreleri besleyen bir sıvıdır. Arızalanan dokular bu sıvıyla düzeltilir. Bu kayıtlar Sultanî nüshada vardır."T.M.

doğru değildir; o, sağlığa aykırı değildir. Yeşil kurbağa kanı ve kurt (hılm) kanı, saç ve kıl çıkmasını engeller.³⁹⁶

Şişler: Tavşan kanı, yangılı (sıcak) şişleri hızla pişirir.³⁹⁷ Erkek keçi kanı da yangılı şişlere iyi gelir ve o kan donduktan sonra kullanılır. Regl kanının kızarıp, şişen dokular üzerine sürüldüğü söylenir. Dem-i sur (boğa kanı) katı şişler üzerine sürülür ve sıcak tavşan kanı³⁹⁸ sivilceler üzerine sürülür.

Hareket Organları: Regl kanının, üzerine damlatıldığında, nikris (gut) hastalığına iyi geldiği ve ona faydalı olduğu söylenir.

Baş Organları: Güvercin (hammam), üveyik ve yabanî güvercin kanları, sıcak olarak kafatası yarık ve çatlaklarına damla damla damlatılır. Yine bunların yağları,³⁹⁹ gül yağı ile karıştırılarak, yüksek yerlerden düşme sonucunda oluşan şişler için kullanılır.⁴⁰⁰

Galenos, yukarıda ifade edilen kan pıhtılaşmasını (bu kusurlu keyfiyeti) onun (kanın) bir süre bir tarafa konup bekletilirse, zararlı hâle geleceğini, kullanılmaz olacağını, ancak gül yağı ile karıştırılırsa, tekrar kullanılabileceğini söylemiştir. Aynı şekilde denir ki, tavuk kanında da böyledir (Şayet pıhtılaşacak olursa, gül yağı ile karıştırılırsa, o eski hâline gelir). Güvercin kanı,⁴⁰¹ burun zarı kanamalarını dinlendirir ve erkek kuzu kanı, şarapla karıştırılırsa, saraya iyi gelir. Aynı şekilde, erkek deve kanı, saraya iyi gelir denmiştir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü Galenos, erkek deve kanının sarayı giderecek özel-

³⁹⁶ “*Kânûn*’da, dem-i hılm diye yazılmış. Sözlüklerde, hılm, kurdun küçüğüne veya büyüğüne denir, ifadesi vardır. İbn-i Kiptî, onu kurd-u kelbiye diye adlandırır; gözden çıkan tüyleri engeller, şeklinde açıklama vardır. Kan, bazılarınin iddiasına göre, memelerin büyümesini engeller. Fakat bu doğru değildir.”T.M.

³⁹⁷ “Erkeç denen”T.M.

³⁹⁸ “alerjik şiş ve”T.M.

³⁹⁹ “donmadan”T.M.

⁴⁰⁰ “Hammam, güvercindir, yabanî güvercindir; görüntü olarak üveyik’e benzer ve vereşan, güvercine benzeyen bir kuştur. Şücac, şacemin çoğuludur. Baş yarıklarına denir. Diğer organlardaki yaralara cerahat denir. Şücacın değişik şekilleri vardır. Haşime, kafatası kemiğinin kırılması veya yarılmadır. Anum (amet), kafa yarıklarının beyine kadar ulaşan şeklidir. Bu arada kalın zar (dura mater) ve ince zar (anaclinoid mater) vardır. Kafa yarıklarıyla ilgili daha geniş bilgi almak isteyen, *Kitâb-ı Fıkhyye’nin* kafa yarıklarıyla ilgili kısmını okuyabilir.”T.M.

⁴⁰¹ “Eşek kanı”T.M.

liği olmadığını söyler. Bence, deve kanının saraya iyi gelmesi genel olarak tedavi özelliğinde değildir. Belki saraya karşı kullanılmış ve bir tesadüf eseri iyi geldiği görülmüştür.⁴⁰²

Göz Organları: Verel ve herzun (kertenkele türleri) kanları, görmeyi güçlendirir. Hırba (bukalemun) kanı, göz kapağındaki kirpiklerin çıkmasını engeller ve aynı zamanda, bazılarına göre, yeşil kurbağa kanı da kirpik çıkmasını engeller. Ancak bu deneysel yolla kanıtlanmamıştır. Güvercin, üveyik ve yabancı güvercin kanları, özellikle onların kanatlarının kan damarlarındaki kanı, göz kapakları üzerine damlatılırsa, iyi olur. Güvercin ve benzeri kuşların kanları ve kemik iliklerinin kanlı bölümleri de damlatılsa, üst göz kapağına (göz kapağının köküne) damlatılsa, göz kapağı şikâyetlerine iyi gelir. Galenos, göz için kullanılacak başka ilâçlar varsa, onları kullanmak gerektiğini söylemiştir.⁴⁰³

Solunum ve Göğüs Organları: Baykuş kanı, astıma çok iyi gelir. Aynı şekilde, onun eti ve et suyu da iyi gelir.⁴⁰⁴ Yarasa (haffaş) kanının memeyi son şekliyle koruyup, büyümesini engellediğini söylerler. Bu açıklama doğru değildir. Ancak keçi yavrusunun kanından bozulmadan önce 1 ukiyye alınır ve o sirkeyle karıştırılır ve 3 gün boyunca içilirse, bu etkiyi gösterdiğine, memenin büyümesini engellediğine şahit olanlar vardır.

Dışarı Atan Organlar: Regl kanının (rahime) tatbik edilmesinin, hamile kalmayı önlediği söylenir. (Erkek keçi, teke) kanı ve diğer deve kanları kurutulduktan sonra kullanılırsa, ishali önler. Keçi kanı balla birlikte içilirse, kansere iyi gelir (Kötü mizaçlı urlara iyi gelir). Erkek keçi (teke) kanı kurutulduktan sonra kullanılırsa, böbrek taşlarına iyi gelir, onları parçalar.

⁴⁰² “Çünkü bu şekilde, bazı ilâçların nelere iyi geldiği ancak deneysel yollardan ortaya çıkar. Yoksa, ilâcın özelliklerinden dolayı herhangi bir yoruma gidilmez. Deve kanının saraya iyi gelmesi de böyle tesbit edilmiştir. Deve kanı değişik şekilde etki göstermiş olabilir ve bu da ancak deneysel yolla öğrenilebilir. Eğer deney yapıp, kanın saraya iyi geldiği tesbit edilirse, kanın saraya iyi geldiğini ifade eden kişilerin doğru söylediği anlaşılmış olur.”T.M.

⁴⁰³ “kemik ucunu göze değdirmenin tehlikeli olduğunu söyler.”T.M.

⁴⁰⁴ “Hekimler”T.M.

Zehirlenme: Keçi, geyik veya tavşan kanları kurutulup, şarapla birlikte içilecek olursa, zehirli Ermeni oklarına iyi gelir. Köpek kanı, kuduzla iyi gelir ve aynı şekilde, kuduz köpek kanı, kuduz hastalığına iyi gelir; kuduz onunla tedavi edilebilir.

DİNARUYE⁴⁰⁵

(Çördük, Zufra, Devrak; *Echinophora tenuifolia*)

Genel Nitelikleri: Bazıları dinaruyenin hira denilen drog olduğunu söylerler. Bu drogun açıklamaları, ilgili bölüm geldiğinde zikredildi. Zufrada zikredildi.

DUHN

(Yağ, Bitkisel Yağ; *Oleum*)

Genel Nitelikleri: Daha önce duhnü'l belesan (balsam yağı) açıklanmıştır. Duhnü'l hurug (Hint yağı) ve duhnü'l ficl, güç yönünden birbirine çok benzer. Her ikisi de çözücüdür. [Karşılaştırılacak olursa] bu yağlardan her ikisi de kuvvetlidir, denilebilir. Ancak turp yağı (duhnü'l ficl) ısıtıcıdır ve eski zeytinyağına benzer.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır. Yasemin ve susam yağı üçüncü derecede kuru ve sıcaktır. Ancura yağı ve kurtum (safran) yağı birinci derecede sıcak ve ikinci derecede rutubetlidir. Nergis yağı ikinci derecede sıcak ve birinci derecede nemlidir. Duhnü'l hiri (ebegümeci yağı) ikinci derecede sıcak ve nemlidir. Aynı şekilde, ban yağı ve acı badem yağı ikinci derecede sıcak ve nemlidir. İtraf-i kerim (üzüm çiçek ve filizlerinin yağı), gül yağı ve duhn'u luffahın (yebruh meyvası yağı)⁴⁰⁶ soğutucu ve kabız etkisi birbirine çok benzer. Ayva yağı da bunlara çok benzer. Duhnü-l babunc (papatya yağı) normal derecede sıcaktır. Dere otu yağı da papatya yağına benzer, ondan daha ısıtıcı etkilidir. Duhnü-l nercis (nergis yağı) kuvvet ve etki yönünden dere otuna benzer, fakat nergisin kokusu daha fazladır; dolayısıyla başa sürmek için uygun değildir. Benefsec (menekşe) yağında

⁴⁰⁵ "Halimîdir. Dinaruye, curdek denilen ottur; devrak otu da denir. Bu otlar cacık yapılır. İbn-i Kiptî, Farsça olduğunu, hira ve zufraye adını verdiklerini söyler. Fakat Batılı hekimlere göre, hira başka ve zufra da başka bir drog adıdır."T.M.

⁴⁰⁶ "veya habbû's-selâtin (adam otu) de denir."T.M.

kabız etki yoktur, ancak onda az miktarda soğutucu etki vardır. Sedef otu yağı çözücü, eriticidir. Biz, burada yağların hazırlanış şekillerini vermeyeceğiz, ancak onların terkiplerini *Akrabadin*'de açıklayacağız. Yağların, kust yağı ve duhnü'l dar-ı şeş'an (tarçın yağı)ın hangi ilâçlarla birleşip terkip oluşturduğunu vermeyeceğiz. (Bileşik drogla-rın terkiplerini vermeyeceğiz). Onların terkiplerini ve kullanılışlarını *Akrabadin*'de (*Beşinci Kitap*) ele alacağız.

Etkileri: Badem yağı, özellikle acı badem yağı açıcı etkilidir.⁴⁰⁷ Ayva yağlarının kabız etkisi ve soğutucu etkisi vardır. Papatya yağının ağrıları dindirme özelliği vardır, dokuların sertleşmesini önler. As yağının dokuları sertleştirme ve güçlendirme (destekleme) özelliği vardır. Ayva yağına nisbetle daha fazla soğutucudur. Maddelerden (dokulardan) bir şey sızmasını önler. Sedef otu yağı, gaz gidericidir ve gar (defne) yağına benzer, hattâ ondan daha fazla ısıtıcıdır. Her ikisi de kronik ağrıları ve gazları giderir. Costus (kust) yağı, ban yağının karıştıdır, kötü kokuları giderir (deodorant etkisi görülür).

Süslenme: Gar (defne) yağı, saçkıran ve kelliğe karşı kullanılır. Hazeran yağı, kıl diplerini pekiştirir, saçların siyah kalmasını sağlar (Saçların ağarmasını engeller, önler). Costus yağı, saçların ağarmasını önler; tabii renklerini korur. Badem yağı ve bal, özellikle acı badem yağı ve erimiş balmumu ile süsen kökü, yüzdeki cilt kırışıklıklarını önler; ayrıca diğer cilt bozukluklarına ve alerjik cilt hastalıklarına da iyi gelir. Kaynatılmış badem yağı, ciltteki batma ve karıncalanmaya iyi gelir. Hint yağı, ciltteki sivilce ve kızarıklıklara iyi gelir. Boy tohumu yağının cilt rengini koruyucu etkisi vardır. Özellikle, gözlerin etrafındaki morarma ve renk değişimini giderir.⁴⁰⁸

Şişler: Badem yağı, şişlerin yumuşatılmasında etkilidir. Süsen yağı, eski (kronik) sertlikleri yumuşatır, iyi eder.

Cerahat ve Yaralar: Hint yağı, kistleşmiş sivilce ve çıbanlar için kullanılır. Boy tohumu yağı, bulaşıcı, yayılabilen sulu çıban ve yaralara karşı kullanılır. Costus yağı, alerjik kaşıntı ve uyuza iyi gelir.

⁴⁰⁷ "Elma ve" T.M.

⁴⁰⁸ "Badem yağı, eklemelerin yerlerinden oynamasında ve çıkıklarda iyileştirici etki gösterir." T.M.

Hareket Organları: Badem yağı, eklemlerdeki gevşekliğe iyi gelir. Papatya yağı, yorgunluk ve bitkinliği önler. Süsen yağı ve dere otu yağı da bu özelliğe sahiptir. Ayrıca soğuktan etkilenmelere de bu yağlar faydalı olur.

Baş Organları: Badem yağı, baş ağrısını giderir. Ayrıca kulak çınlaması, sağırılık ve kulak travmalarında kullanılır. Acı badem yağının hayâl ve kabus görenlerde de iyi etkisi vardır. [Ancak bu yağ] daha çok kulak tıkanması, kulak çınlaması, kulak ağrısı ve kulak kurtlarına karşı kullanılır. Gül yağı, beyinin iltihaplarında, onun başlangıcında ve sonrasında çok etkilidir; beyinin gücünü çoğaltır ve belleği güçlendirir. Onun rahatlatma etkisi vardır. Bundan dolayı, Galenos'a göre, gül yağı çok soğuk vücutları ısıtır ve sıcak vücutları soğutur; normale döndürür. Bize göre, sıcak vücutları soğutma kabiliyeti biraz daha fazladır. Defne ve sedef otu yağları müzmin baş ağrılarına iyi gelir. Boy tohumu yağı, baş yaralarına iyi gelir. Hint yağı, baş yaralarına ve baştaki şişlere iyi gelir, kulak yaralarına da iyi gelir.

Beslenme Organları: Badem yağı, dalağa iyi gelir, [ancak] mide için ağırdır.

Dışarı Atan Organlar: Isırgan otu yağı ve safran yağı, bağırsakları temizler. Gül yağı, boşaltılması gereken maddeler olduğunda onları temizler, dışarı atar; fakat kabız etki göstererek onları tutar. Hint yağı, müshil etki gösterir; bağırsak kurtlarını atar. Badem yağı, böbrek ağrılarına iyi gelir. İdrar zoruna ve taşlara ve mesane ağrılarına iyi gelir. Süsen yağı, doğumu kolaylaştırır; rahim ağrılarını teskin eder; oral ve fitil olarak kullanıldığında, rahim ağrılarını giderir. Boy tohumu yağı da bu şikâyetlere aynı şekilde yararlı olur ve rahimdeki şişlere, yangılı rahim ırlarına ve doğumdaki güçlüklerle de yararlı olur. Hint yağı, makaddaki ırlara yararlı olur; rahim darlıklarına ve rahim dönmesine etki gösterir, iyi gelir.

Hummalar: Papatya yağı, yüksek ateşe karşı gül yağından daha iyidir. Dere otu yağı, nöbetlere iyi gelir.

Bedeli: Belesan (pelesenk) yağının muadili, acı akasya veya aynı dozda darı yağı ile yarım dozda Hindistan cevizi yağı, çeyrek dozda eski zeytinyağıdır. Defne yağının muadili, sıvı zifttir. Süsen yağının

muadili, defne yağıdır. Isırgan otu yağının muadili, daha zayıf olması-na rağmen, safran yağıdır. Kına yağının muadili merzencüş yağıdır. Nilüfer yağının muadili, gül yağı ve menekşe yağıdır. Hint yağının muadili, turp yağı veya keten yağıdır. Fakat tersine keten yağının muadili, Hint yağı değildir.

DURRAC-TURAC

(Çil, Çil Kuşu; *Francolinus perdicinae*)

Genel Nitelikleri:⁴⁰⁹ Herkesçe bilinen bir kuştur. Onun eti, keklik etinden⁴¹⁰ daha yararlı, daha iyidir, daha lezzetlidir. Biraz kurudur ve az miktarda sıcaktır.

Baş Organları: Çil kuşunun eti, beyini güçlendirir; hâfızayı güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Çil kuşunun eti, meniye artırır.

DARKİSE⁴¹¹

(Kökнар; *Abies webbians*)

Genel Nitelikleri: Darkise, Hint kaynaklı bir kabuktur. Şiddetli kabız etkisi vardır.

Özel Nitelikleri: Kabız etkisi vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ağızdan kan gelmesine, zatülcen-be yararlıdır. Sesi güzelleştirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına faydalıdır.

DARUBTARİS⁴¹²

(Eğrelti, Besfayec; *Dryopteris filixmas*)

Genel Nitelikleri: Yaşlı palamut ağaçlarına sarılan ve eğreltiye benzeyen bir bitkidir. Ancak o eğreltiden daha küçüktür ve dalları daha

⁴⁰⁹ "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sabak* adlı eserinde, durrac, dal'ın zammı, ra'nın şeddi ile turac denilen kuştur, demiştir. Bu kuşa, ha'nın fethi, ye'nin sakini ve ka'nın fethi şeklinde okunarak, haykatan da denir." T.M.

⁴¹⁰ "ve güvercin etinden" T.M.

⁴¹¹ "İbn-i Kutbi, darkisenin talisfer (bakla) veya benzeri bitkinin tohum kabuğu olduğunu söylemiştir. Bazıları da, besbase olduğunu ifade ederler. Besbase, ilgili bölümde açıklandı. Talisfer, Hindistan'dan gelen, sert, buruk, lezzetli bir cins kabuktur. Çok az kokuludur; tazeşi koyu kırmızı, eskisi siyah renktedir." T.M.

⁴¹² "Yunanca bir isimdir. Bellut-u serhas anlamına gelir. Türkçe adı eğreltidir." T.M.

kısadır. Kökleri karşılıklı ve birbirine karışmış durumdadır. Yakıcı bir tatlılığı vardır; acılık ve burukluk taşır. Kötü bir kokusu vardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Süslenme: Kılları inceltir; tüy dökücü etkisi vardır.

Hareket Organları: Felce ve yüz felcine iyi gelir.

Bu, “Dal” harfinin son kelâmıdır. Bu makalede 26 drog vardır.

BEŞİNCİ MAKALE⁴¹³

(He Harfi)

HEYUFARİKUN⁴¹⁴

(Kantaron; Hypericon perforatum)

Genel Nitelikleri: Kantaron, dallı bir bitkidir ve onun çiçeği farklıdır. Onun dallarında sumak şekline benzer tanecikler vardır. Bunlar kırmızı renktedir.

Özel Nitelikleri: Galenos, onun sadece çiçeklerinin değil, meyvalarının da kullanılabileceğini söylemiştir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve ikinci derecenin sınırında kurudur.

Etkileri: O, şişleri, iltihaplı şişleri çözer, eritir; merhem olarak açıcı etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Onun yaprağı, yakı olarak uygulanırsa, ateş yanıklarına iyi gelir. Kaynatılmış mayasıl otu (kantaryon), cerahatlere ve kötü yaralara çok yararlıdır. Eğer kaynatılmış mayasıl otu yaprağı kötü kokulu yaralar üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Hareket Organları: Bu terkip (kaynatılmış mayasıl otu), kalça kemiği ağrılarına ve siyatik ağrılarına iyi gelir. Onun pişmişi, özellikle şarapla birlikte kaynatılmışı, bu etkiyi gösterir. Eğer kırk gün süre ile içilirse, siyatik ağrılarını tamamen giderir.

Dışarı Atan Organlar: O, idrar söktürür ve regl söktürücü özelliği vardır. Meyvası, kara safrayı dışarı atar.⁴¹⁵

Bedeli: Onun muadili, eşit dozda ıdhır ve kebere kökleridir.

⁴¹³ “Bu makalede 26 drog vardır.”T.M.

⁴¹⁴ “Yunancadır; bilinen bir drogdur. Bazıları, yanlışlıkla heyufarikunun dad-i rumi (tormentil) veya habb-i belesan olduğunu söylemişlerdir.”T.M.

⁴¹⁵ “doğumu kolaylaştırıcı etkisi vardır.”T.M.

HELİLEC⁴¹⁶

(Helile; Terminalia chebula)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, helilec (helile) diye bilinen [bitkinin] birçok çeşidi olduğunu söylemiştir. Bir cinsi küçük ve incedir; ikinci-si esved-i Hindî'dir (Hindistan karası) ve o olgundur; etli yapıdadır. Üçüncüsü kabilidir. O, hepsinin büyüğüdür. Dördüncüsü helilec-i Çini (Çin helilesi), hafif ve incedir.

Özel Nitelikleri: Helilenin iyisi, koyu sarı renkte, ağır, içi dolu ve sert olandır. Kabili cinsinin iyisi, etli ve daha ağırdır; suya atıldığında dibe çöker ve rengi kızıla çalar. Çin helilesi kuşburnuna benzer.

Yapısı: Sarı olan helilecin siyah olandan daha ısıtıcı olduğu söylenir ve Hindî, kabiliden daha az soğuktur ve hepsi birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Bütün helile türleri acılığı giderir; zararları önler.

Süslenme: Kara helile, rengi sarartır.

Şişler: Helilecin bütün türleri cüzzama yararlıdır.

Baş Organları: Kabili türü, duyu gücünü artırır; hisleri güçlendirir; hâfızayı ve zihni açar. Aynı zamanda, baş ağrısına da yararlıdır.

Göz Organları: Sarı olan cinsi, oral yolla kullanılırsa veya damlatılırsa, göze yararlı olur, gözdeki fazlalık maddeleri atar.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer içilirse, çarpıntı ve sıkıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalak ağrılarına yararlıdır. Özellikle, bütün beslenme organlarına yararlıdır. Helilecin siyah cinsinin büyüğü ve küçüğü mideyi güçlendirir; özellikle gazlar üzerinde etkisi fazladır. Onun marmelatının yararı olur (mideye). Yiyeceği sindirir ve bunu da mideyi boşaltarak, mideyi temizleyerek yapar; onu yıkar; onu iyice sıvar. Aynı şekilde helilecin siyah türü de böyledir, ancak bu cinsi daha zayıftır. Onda kabili türündeki özellikler görülür. Kabili türünün gaz dağıtıcı etkisi vardır. Ödemi önler (Vücutta bu birikmesine mani olur).

Dışarı Atan Organlar: Kabili türü ve Hindî türü kavrulup, zeytinyağı ile karıştırılırsa, vücutta su toplanmasını engeller. Sarı cinsi-

⁴¹⁶ "Ehlilec olarak da bilinir. Kimileri, helile olarak okunduğunu da söylerler. Fakat Arap gramerine göre, helilec olarak okunması daha uygundur."T.M.

nin ishal etkisi vardır; biraz balgam atar. Siyah türü, kara safrayı atar ve basur memelerine karşı olumlu etkisi vardır. Kabilî, kara safrayı ve balgamı atar. Kabilî cinsinin kuluncu bertaraf ettiği söylenir. Kabilî cinsinden yapılan şurup, ishal için iyi gelir. 5 dirhemden 11 dirheme kadar kullanılır. Diğer kullanımlar için 2 dirhemdir. Diyorum ki, bu doz artırılabilir. Safravî (sarı) tipi, 10 dirhem ve daha fazla kullanılabilir. Bunun için dövülüp, su ile karıştırılarak kullanılır.

Hummalar: Kabilî, kronik hummalara iyi gelir.

HİLBEVVA–HALBEVVA⁴¹⁷

(Küçük Kakule; *Elettaria cardamomum*)

Genel Nitelikleri: O, hayr-ı bevva'dır (kakuledir) ve kakuleden daha yumuşaktır. Ancak, kakule denince daha büyüğü anlaşılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Özel Nitelikleri: Yumuşatıcıdır.

Beslenme Organları: Karaciğeri ve soğuk mideyi güçlendirir. Sindirimi gerçekten rahatlatır.

HEZARCEŞAN⁴¹⁸

(Şeytan Şalgamı; *Bryonia alba*)

Genel Nitelikleri: Onun meyvaları üzüm salkımı gibidir. Deri tabaklamasında, tüyleri ve kolları dökmekte kullanılır. Şeytan şalgamı hoş kıvrıklıkları yanısıra salkımları da vardır; bunlar şeftali kurusuna benzer ve o ağza alınıp çiğnendiğinde yumuşar, ağızda acı bir tat bırakır. Bu ilâçla ilgili geniş açıklama "Faşera" başlığı altında verilecektir.

HİNDİBA⁴¹⁹

(*Cichorium intybus*)

Genel Nitelikleri: İki cinsi vardır: a) Yabanî ve b) Bostanî.

a) Yabanî olanın yaprakları geniş ve parçalıdır.

b) Diğer hindibağın yaprakları ince ve dardır. Onun yaprakları ise marula benzer; ancak [hekimlerin] dediğine göre, etkisi maruldan

⁴¹⁷ "El-Hac Hızır Paşa, hil-i bevva, hal-i bevva ve hayr-ı bevvanın kakulenin küçüğünün isimleri olduğunu söyler. Sevsemin de denir. Kakule, mercimek büyüklüğündedir ve küçüğüne dişi kakule denir. Büyük olanına erkek kakule denir."T.M.

⁴¹⁸ "Farsça bir kelimedir. Faşera denilen drogdur."T.M.

⁴¹⁹ "Hendebe ve hindeba şeklinde de okunabilir. Dioscorides'in eserinde kayıtlıdır."T.M.

daha azdır. Ancak⁴²⁰ hindibağın karaciğer tıkanmasına karşı açıcı etkisi vardır. Bu etki hindibağda daha güçlüdür. Besleyicilik ve ateşi düşürmekte de maruldan daha iyidir.

Özel Nitelikleri: Onun acı olanının karaciğerin çalışmasında daha çok yararı vardır.

Yapısı: Birinci derecenin sonunda soğuktur ve kuru hindibağ birinci derecenin başında kurudur. Taze hindibağ birinci derecenin sonunda rutubetlidir.

a) Yabanî hindibağın rutubeti daha azdır ve ona tarhoşkuk derler.

b) Bostanî hindibağ daha rutubetli ve daha soğuktur. Sonbahara doğru hindibağın acılığı arttığı için sıcaklığı da biraz artar; fazla etkili olmaz.

Etkileri: Karın boşluğundaki organların tıkanıklığını açar. Şiddetli olmayan, makul bir kabız etkisi vardır. Hindibağ suyu, üstübeç ve sirke ile birlikte soğutulmak istenen organa sıvansa, çok etkili olur.

Hareket Organları: Hindibağ, hâricen gut hastalığına karşı kullanılır.

Göz Organları: Sıcak göz ağrılarına iyi gelir. Hindibağ sütü, göz akını parlatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Hindibağ, arpa suyu ile merhem yapılırsa, göğüs sıkışmasına (çarpıntı=hafakan) iyi gelir ve kalbi güçlendirir. Eğer hıyar-ı şenber, hindibağ suyunda ezilirse ve onunla gargara yapılırsa, boğazdaki sert şişlere iyi gelir.

Beslenme Organları: Bu terkip, kusmayı ve bulantıyı giderir. Sıcak ve kötü mizaçlı mideyi kuvvetlendiren ilaçlardandır. Ayrıca, yabanî hindibağa kıyasla bostanî olan hindibağ daha iyi etki eder. Hindibağın (soğuk ve sıcak her iki mizaçtaki) karaciğerin üzerinde etkisi yoktur, ancak, zararı da yoktur. Zararı diğer sebzelerden daha azdır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer hindibağ sirkeyle yenirse, karın organlarında sıkıştırıcı etki yapar. Özellikle yabanî olanı daha etkilidir.

Hummalar: Hindibağ, dört günde bir gelen nöbetlere ve soğuk hummalara iyi gelir.

⁴²⁰ "bize göre" T.M.

Zehirlenme: Eğer onun kökleriyle yakı yapılırsa, akrep, böcek, arı ve zehirli kertenkele sokmasına iyi gelir. Dâhilen kullanıldığı gibi, ısırılan veya sokulan yere hâricen de sürülür.

HELİYUN⁴²¹

(Kuşkonmaz; *Asparagus officinalis*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı âlimlerin ona meyan adını verdiğini söylemiştir. *Asparagus* diye de adlandırılmıştır.⁴²² Mevakinus adı da kullanılır. Eğer koç boynuzu kesilip, toprağa gömülse, ondan helyun çıkar.

Yapısı: Isıtıcı ve soğutucu etkisi olmadığından, onun mutedil olduğu söylenmiştir. Ben diyorum ki, bu doğru değildir. Kayalık bölgelerde yetişen helyun böyle değildir. Bana göre, bunlar sıcağa yakın yapıdadır. Ayrıca, bitkide çok yakıcı bir süt oluşur.

Etkileri: Onun etkisi temizleyicidir; iç organlardaki bütün tıkanıklığı açar; özellikle de karaciğerdeki ve böbreklerdeki tıkanıklıkları giderir. Onda çözme ve eritme özelliği vardır.

Hareket Organları: Sırt ağrıları için, kaynatılmış helyun içilir. Siyatiğe iyi gelir.

Baş Organları: Karaciğerin tıkanıklığını açar ve çarpıntıyı giderir. Onda dağıtıcı kuvvet vardır.

Dışarı Atan Organlar: Gazları dağıtıp, çıkmasını sağlar. Hekim Rufus (Ruphus Ephesus), onun bağırsaklarda kabız etki yaptığını, bunun da fazla idrardan kaynaklandığını söyler. Diğer hekimler, onun bağırsaklarda müshil etki yaptığını ifade ederler. Birçok hekim, helyunun balgamî kuluncu ve gazları dağıttığını söylemiştir. Pişmiş helyun kökleri, idrar söktürür ve idrar güçlüğüne faydalıdır ve meni artırır ve cinsel güce yararlıdır; zor doğumlarda faydalıdır. Aynı zamanda, onun tohumu, eğer ovül şekilde kullanılırsa, regl söktürür, böbrek kanallarını açar. Eğer helyun şarapla pişirilirse, örümcek sokmasına karşı etkili olur. Pişmiş helyunun köpeklerde öldürücü etki gösterdiği söylenir.

⁴²¹ "Sözlükte, sıcak, nemli, cinsel gücü artıran bir bitki olduğu yazılıdır. İbn-i Kutbi, Yunanca bir kelime olduğunu söyler. Sonbaharda ortaya çıkıp, kışın görüldüğünü ve suyu çekilmiş, kumlu gibi olan yerlerde yetiştiğini ifade eder." T.M.

⁴²² "Diğerleri, helyun derler." T.M.

HEZARTUMAN⁴²³**(Hurtuman, Burçak; Avena sativa)**

Genel Nitelikleri: Hurtumanın etkisi arpa gibidir veya arpa ile buğday arasında bir kuvveti vardır. Kavrulmuş hurtuman arpaya göre daha kabız etkilidir.

Yapısı: Rutubete meyilli normal bir yapısı vardır.

Etkileri: Yakıcı olmayan, kurutucu bir etkisi vardır. Ayrıca hem eritici, çözücü, hem de kabız etkiye sahiptir.

HEYUFASTİDAS-HEYUFAKSATİDAS⁴²⁴**(Yer Narı; Cystinus hypocistis)**

Genel Nitelikleri: O, bitki usaresidir; heyetü't-tis de denir. Soğuk, kabız etkisi vardır. Biz onu "Lam" kısmında zikrettik (Lam başlığı altında verdik).

Yapısı: Soğuktan kuruya çalar.⁴²⁵

HERNAVAH⁴²⁶**(Öd Ağacının Meyvası)**

Genel Nitelikleri: Sarı renkli, bibere benzeyen bir drogdur. Kokuludur. Öd ağacının kokusuna benzer. Kuzey Bilad el-Sakaliba (Kuzey Avrupa) ülkelerinden gelir.

Yapısı: Normaldir.

Beslenme Organları: Mideyi kuvvetlendirir ve hazmı kolaylaştırır; şehveti güçlendirir.

HERKALUS-HERFULUS⁴²⁷**(Eşek Marulu; Avena sterilis)**

Genel Nitelikleri: O, bir nevi bakladır. Huneyn b. İshak, onun hass-ı hımar olduğunu söyler. Biz, onu "Ha" harfinde ele alacağız.

⁴²³ "Farsçadır. Kelimeyi bozup, hurtuman derler. İbn-i Kutbi, cülbana (mürdümük) benzeyen tanelerdir, der. Başkaları da, cülbanın kendisi olduğunu söylerler; fakat bu yanlıştır." T.M.

⁴²⁴ "Bazı kitaplarda, heyufastidas olarak yazılmıştır. Yunancadır." T.M.

⁴²⁵ "İbn-i Kutbi, bu drogun başka bir bitki olduğunu düşünmüştür." T.M.

⁴²⁶ "Kurnuve diye de geçer. Öd ağacının meyvesi olduğu söylenir." T.M.

⁴²⁷ "İbn-i Kutbi'nin eserinde, herfilus olarak yazılmıştır. Yunanca olduğu iddia edilir. Bazıları, yahudi baklavası (baklava-i yahudiyye), bazıları da eşek marulu (hass-ı hımar) olduğunu ve gerçekte hindibağın bir türü olarak şenciya dendığını söylerler. Bunlar yanlıştır." T.M.

Yapısı: Soğuk ve rutubetlidir. Az miktarda kurutucu ve ısıtıcıdır ve kabız gücü vardır.

Etkileri: Onda kabız etki vardır; bu etki olduğu iddia edilir.

HEŞTUDHAN⁴²⁸

Genel Nitelikleri: Tüccarların bildiği, Hindistan kökenli bir ağaçtır.

Hareket Organları: Özellikle, nikris (gut) hastalığına iyi gelir.

HERİSE⁴²⁹

(Dibek, Bir Nevi Yemek)

Genel Nitelikleri: Bilinen, pişmiş bir drogdur.

Süslenme: Besleyici bir drogdur; vücudu zayıf olanlara verilmesi uygundur.

Beslenme Organları: Hazmı zordur, ağırdır; çok besleyicidir.⁴³⁰

Herise, “He” harfinin son sözüdür (drogdur). “He” harfinde 12 drog vardır.

ALTINCI MAKALE⁴³¹

(Vav Harfi)

VESME⁴³²

(Nil Yaprağı, Gecesevası Yaprağı)

Genel Nitelikleri: Nil (gecesefası) yapraklarıdır.

Özel Nitelikleri: Onun en güzeli Horasan’da bulunur.⁴³³

⁴²⁸ “Farsçadır. Hindistan’da yetişen bir ağacın ismidir. Pek tanınmaz. İbn-i Kutbi’de kayıtlıdır.”T.M.

⁴²⁹ “Sözlüklerde, herise dibeye verilen isimdir. Dolayısıyla, dibekte öğütülen unla yapılan yemeğe herise denir.”T.M.

⁴³⁰ “Baharatla yenmesi uygundur. Allah’ın izniyle, heriseyle birlikte bu bölümü de sona erdirdik. Hz. Muhammed, heriseyi sevdiği için bu yemek halk arasında kıymetli sayılır. Normalde, bu drogun pişmiş şekli meşhurdur, diye yazılı duasının beşinci ciltteki Akrahâdin’de geçmesi gerekir. Sözlükte, büyük bir ağaç olduğu ve ünnab gibi meyvesi bulunduğu kayıtlıdır.”T.M.

⁴³¹ “Bu makale 8 drogdan meydana gelmiştir.”T.M.

⁴³² “Sözlüklerde, nil yaprağına bu ad verildiği kayıtlıdır. Boya amaçlı kullanılan bir başka bitkiye de bu isim verilir. Yumuşatıcı etkisi vardır. Muhammedü’l-Vanî’nin eserinde, vav’ın fethi ve sin’in kesri ile okunan bu drog, kadınlar tarafından kozmetik amaçlı kullanılır. Bu drogun vusma şeklinde okunması yanlıştır.”T.M.

⁴³³ “Nil, cevd anlamına gelir. Mavi renkli boya olarak kullanılır.”T.M.

Yapısı: Birinci derecenin sınırında sıcak ve ikinci derecede kuru-
dur.

Etkileri: Onun kabız ve cila (parlatma) etkisi vardır.

Süslenme: Saç boyası olarak kullanılır.

VERD⁴³⁴

(Gül; *Rosa damascus*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir. Onun maddesi sıvı mineral kökenli maddelerden meydana gelmiştir. Onda yakıcılık ve kabızlık vardır ve acı olmasına rağmen biraz tatlıdır. Onun sıvısında çok az sıcaklık hissedilir. Bundan dolayıdır ki, onun tatlılığı güzel, acılığı hoştur. O, yararlıdır; kabızlığı böylece yumuşar ve çoğunlukla bu nezleyi meydana getirir. Onun acılık gücü, eğer gül taze ise sabit kalır. Eğer kurursa, acılığı kaybolur. Bundan dolayı, gül yağı tazeyken ondan 10 dirhem dozda içilse, ishal etkisi gösterir. [Gül çeşitlerinden] verd-i mümkün diye adlandırılanı sıcaktır. Onun kökü, 'akırkaha (yapışkan otu, *anthemis pyrethrum*) gibi yakıcıdır.

Yapısı: Galenos, gülün insan bedenine göre soğuk olmadığını ve onun birinci derecede soğuk olması gerektiğini söyler. Bolus, gülün sıcak bir terkibi olduğunu söyler ve kabız özelliği bulunduğundan söz eder. İbn-i Maserceveyh, gülün birinci derecede soğuk ve ikinci derecenin sonunda kuru olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onun kurutucu etkisi vardır ve bu etkisi kabız etkisinden daha fazladır. Çünkü onun acılığı lezzetindeki burukluğun fazlalığından ileri gelmektedir. O, açıcı, temizleyici, parlatıcıdır. O, vücuttaki safranin etkisini düzenler ve yavaşlatır. Onun tohumu [diğer kısımlara göre] en şiddetli kabız etkisi gösterir. Aynı zamanda, çiçeklerinin ortasındaki kısımları yine kabız etkisi gösterir. Gülün bütün kısımları karın boşluğunda takviye edici etki yapar. Kabız etkisi yumuşatıcı, eritici ve kurutucu etkisine engel olmaz [Her iki etkiyi de gösterir]. Taze gül kuru güle nisbetle daha fazla soğutucu ve kabız etki gösterir. Gülde ayrıca çekici etki olduğu ve bu etkiyle dokulara batan diken vb. maddeleri çekip aldığı iddia edilir.

Gül suyunun iyisi ve kalitelisi, beyaza çalan taç yapraklardan elde edilen sudur ki, bu yapraklar gölgede kurutulur ve kullanılır.

⁴³⁴ "Her çiçeğe gül denmesine rağmen, asıl gül, gül bitkisinin çiçeğidir." T.M.

Terkibin yapılışı şöyledir: Taze gül yaprakları alınır; gölge bir yere bırakılır ve kırıncaya kadar beklenir. Bundan 40 miskal alınır; iyi sünbülden (sünbül-ü tayyib) 5 miskal ve 6 miskal mür (sarı sakız) alınıp, hepsi karıştırılır ve küçük tabletler yapılır. Bazen (hekimler), bu terkibe kust ve süsen de ilâve ederler. İkişer dirhem ilâve ederler. Bazen kadınlar bu terkibi güzel kokmak için merhem gibi kullanırlar; [boyunlarına ve kasıklarına] sürerler veya bu terkipile bütün bedenlerini ovarlar; koku olarak kullanırlar.

Cerahat ve Yaralar: Onun, siğiller üzerine sürülürse, siğilleri giderdiği söylenir. Gül, bütün yara ve pişiklere iyi gelir.⁴³⁵ Derin yaralarda et bitmesini (doku yenilenmesi) sağlar. Bazılarına göre, diken ve benzeri dokuya batan şeylerin battığı yerden çekilip atılmasını sağlar.

Baş Organları: Baş ağrısını teskin eder; giderir. Onun kaynatılarak elde edilen suyunun buharı da aynı şekilde baş ağrısına iyi gelir. Gül yağı, belki de gülün kendisi koklandığında aksırtır. Bazılarına göre, gül yağında birbirine zıt etkiler vardır; (bunlar) çekici ve temizleyici etkiyle, itici, yok edici etkidir.⁴³⁶ O, sıcak mizaçlı beyinlerde aksırtıcı etki yapar ve onun tohumu diş etleri üzerinde pekiştirici etki gösterir, aynı zamanda, kaynamış suyu ile yapılan gargara aynı etkiye sahiptir ve o, kulak ağrılarına da iyi gelir.

Göz Organları: Sıcaktan oluşan göz ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda, kuru gül kaynatılarak, (damla şeklinde) ağır göz kapaklarına [damlatılırsa] iyi gelir (göz kapağındaki çapaklara iyi gelir). Gül suyu ve gül yağı da aynı etkiyi gösterir. O, konjonktivite yararlıdır ve onu bertaraf eder. Göz hastalıkları için daha çok beyaz gül kullanılır. Beyaz gülün etkisi dahi kesin değildir.

Solunum ve Göğüs Organları: Gül suyu koklanırsa, bayılma ve içte fenalık gelmesine (baygınlığa) iyi gelir. Onun suyu ve dalları kan tı-

⁴³⁵ "özellikle vücudun terleyen kasık ve koltuk altı gibi bölgelerinde oluşan yara ve pişiklere çok iyi gelir." T.M.

⁴³⁶ "Kullanılan gülün ilkin çekici etkisiyle buharı (ince fazlalıkları) ve uçucu kısımları beyine gelip, o bölgede tutulmasını sağlar. Sonra yine gülün itici ve atıcı etkisi ortaya çıkıp, aksırtarak tutulan buhar ve uçucu kısımlar bulunduğu yerden dışarı atılır. Böylece gülün aksırtıcı etkisi kendisinin çekip tuttuğu buharının dışarı atılması için oluştuğuna göre, gülün verdiği zarara karşılık, ilacı yine kendisi olmuş olur." T.M.

kürmesine iyi gelir ve aynı zamanda onun tomurcukları da aynı etkiyi gösterir.

Beslenme Organları: Gül, karaciğere ve mideye iyi gelir; gül ve balla yapılan (hazırlanan) terkip, ki ona celencebin denir, mideye iyi gelir ve hazma yardımcı olur. Gül ve onun suyu midenin fazla salgı yapmasına karşı yararlıdır. Gül yağı, mide iltihabına iyi gelir⁴³⁷ ve aynı zamanda, gülün kendisi de mide hastalıklarına iyi gelir. Onun şurubu, mide gevşekliğine iyi gelir.⁴³⁸

Dışarı Atan Organlar: Gül, makad üzerine bir tüyle tatbik edilirse, ağrıyı alır; o, rahim ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda, kaynatılmış gül kurusu, düz bağırsak ağrılarına iyi gelir. Ayrıca, bağırsak yaralarında pişmiş gül lavman şeklinde yapılarak kullanılır. Gül şurubu da bağırsak yaralarında etkilidir. Kurutulmak üzere gül serilmiş yerde uyuyanların cinsel isteği azalır. Muhtemelen, 10 dirhem taze gülden 10 defa verilirse, ishal yapar. Kuru gül ishal yapmaz, gül yağı karında ishal yapar.

VEC⁴³⁹

(Azak Eğiri, Tath, Hoş Kokulu Su Zambağı; *Acorus calamus*)

Genel Nitelikleri: Vec, berdi (papirüs) denen bitkinin köküdür. Genellikle sığ sularda ve bataklık yerlerde yetişir. Beyaza çalan kökleri üzerinde düğümler vardır. Kötü kokuludur ve nadir de olsa güzel kokulu olanı vardır. Vec, sıcak ve ekşidir. Galenos, bitkinin köklerinden başka kısımlarının kullanılmadığını, vecin zeravend ve iris kökü köklerine benzer bir etki gösterdiğini söylemiştir. Dioscorides, onun yapraklarının iris yapraklarına benzediğini, fakat onunkilerinin (irisin) daha uzun ve ince olduğunu söylemiştir. Onun kökü irise benzer, fakat ondan farklı olarak ağ gibidir. Bazıları beyazdır ve düzdür. Onun dışında yumrular vardır ve bunların rengi beyazımsıdır. O yakıcıdır. Ancak kötü kokulu değildir. O, yetiştiği bölgelere göre adlandırılmıştır. Onlara celkiş⁴⁴⁰ denir. Kanserin⁴⁴¹ denir. Aynı şekilde Yusufi Endü-

⁴³⁷ "hâricen kullanılınca da iyi gelir."T.M.

⁴³⁸ "Gül, kuş tersi ile karıştırılıp, mide üstüne sürülse, mide ağrılarını giderir."T.M.

⁴³⁹ "Bin en-nas-i ekber denilen bitkinin köküdür."T.M.

⁴⁴⁰ "halkiş" T.M.

⁴⁴¹ "kalserin" T.M.

lûsî'nin⁴⁴² bildirdiği onun bir başka türü vardır. Bu Endülüs'te yetişir, ona ergalan denir. Onun iyi cinsi Endülüs'te yetişendir.

Özel Nitelikleri: Onun nitelikli olanı, katı (kalın), çok dallı ve güzel kokulu olanıdır. Dioscorides, iyi vecin beyaz ve katı (kalın) olan olduğunu söylemiştir. Ondan başkası yenmez ve erimez, çözülmez, güzel kokuludur.

Yapısı: İkinci derecenin başında sıcak ve kurudur ve normale meyllidir.

Etkileri: Gazları çözer, yumuşatır, yakıcı olmayıp, temizleyici ve açıcıdır. Galenos'a göre, güzel kokulu olması gerekir, ancak kötü kokulu olanı tercih edilir.

Süslenme: Derinin rengini güzelleştirir; sedef hastalığına ve adison hastalığına iyi gelir.

Hareket Organları: Kramplara karşı yararlıdır ve kemiklerin kırıklarına, çatlaklıklarına karşı faydalıdır. Onun kaynamışı da aynı şekilde, hâricen ve dâhilen (içilerek) aynı etkiyi yapar.

Baş Organları: Diş ağrısına ve dil tutukluğuna iyi gelir.

Göz Organları: Gözün ağ tabakasındaki sertliği giderir ve gözün akına yararlıdır, özellikle de onun suyu bu şikâyeteye yararlı olur, görme zorluğunu (körlüğünü) bile giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kaynamış olanı, böğür ağrılarına ve göğüs ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğer ağrısına karşı iyi gelir; mi-deyi takviye eder ve dalağın sertliğine karşı iyi gelir. Büyümüş dalağa iyi bir ilaçtır (onu küçültür); mideye faydalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Kasık sancılarına ve fıtığa faydalıdır. Kaynatılmış olanı rahim ağrılarına iyi gelir; idrar ve regl söktürür ve idrar zoruna (idrarın damla damla akması, prostat iltihabı) iyi gelir. Bunu bazı hekimler söylemişlerdir. Cinsel isteği, arzuyu artırır ve soğuktan oluşan bağırsak ağrılarını iyidir.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına karşı iyi gelir.

Bedeli: Gaz giderici olarak ve karaciğer ile dalağın tedavisinde kullanılırken, bir misli kimyon ve 1/3 ravenddir.

⁴⁴² "Dioscorides'in" T.M.

VERS⁴⁴³

(Seylan Kızılıcağı Ağacı, Kurtum, Kundur; Memecylon tinctorium)

Genel Nitelikleri: Kırmızı, dövülmüş safrana benzeyen bir şeydir. O, Yemen taraflarından gelir. Bazıları, onun ağacından toplandığını (kesildiğini) söylerler.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Kabız etkisi vardır.

Süslenme: Yüzdeki sivilce ve çillere karşı iyi gelir. Eğer o içilirse, lepraya karşı etkili olur.

Şişler: İltihaplı şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz, kaşıntı ve temriyeye, kubaiye (yuvarlak kurt şeklinde deri döküntüsü) iyi gelir.

VESAİH-VESİH⁴⁴⁴

(Kır)

Kürek kiri, ikinci derecede ısıtıcıdır. Kürek, demircilerin kilden yaptıkları ocaktır. Aynı zamanda, bal arısının artıklarıdır.⁴⁴⁵ Buna yakın olan hamamların kenarlarında bulunan kirler normal olarak ısıtıcı etkilidir. Güreşçilerde iki türlü kir vardır: a) Yağlı güreş yapanların yağ ve toz karışımı kirleri, b) yağsız olan ter ve toz karışımı kirdir ki, bu kirler, onların güreş sırasında çarptıkları yerlerde meydana gelir.

Etkileri: Güreşçilerin kirlerinin iki cinsi de normal bir eritici ve olgunlaştırıcı etki gösterir. Ocak kiri, normal derecede temizleyici, cılalayıcı etki gösterir ve çekici özellik taşır. Kirlerin hepsinin diken çekip çıkarma etkisi vardır.

⁴⁴³ "Vanî'ye göre, vers, vav'ın fethi ve re'nin sükunu ile, Yemen'de yetişen ve yüze sürülen bir ilâcın yapısında kullanılan sarı bir ottur. İbn-i Kutbi, bu açıklamayı verdikten sonra, versin Yemen'den toplandığını ve safrana benzediğini, vers dendiğinde Yemen'den toplanan bu drogün aklı geldiğini söyler. Rengi altından daha sarıdır. Afrika'dan geleni siyah, Hindistan'dan geleni kırmızıdır. Bazıları, vers için kurkum ağacının kökleri olduğunu söyler, fakat bu doğru değildir." T.M.

⁴⁴⁴ "Kır demektir. Vesih-i mutlak dendiği zaman, insan kiri anlaşılır. Fakat İbn-i Sinâ bilimsel anlamda düşünmüştür. Genel Nitelikleri: Vücuttan atılan fazlalıkların birarada olduğu maddedir." T.M.

⁴⁴⁵ "Bu ifadeler sözlükte kayıtlıdır. Daha sonra kuvarenin arı kovanı, içindeki peteklerin de bal olduğu yazılıdır. İbn-i Kutbi ise, vesih-i kuvarinin arı kovanlarında dibe çöken atıklar olduğunu ve iyisinin yeşil renkli olduğunu söyler." T.M.

Süslenme: Kulak kiri, parmaklarda çıkan dolamaya ve ayrıca dudaklardaki çatlaklara iyi gelir.

Şişler: Cerahatlere iyi gelir ve arı kovanlarındaki kir (vesahü'l-mesari) memelerdeki şişlere iyi gelir. Hamam kiri, çiçek hastalığına iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Güreşçilerin oluşturduğu kir, ihtiyarların yaralarına ve baş yaralarına iyi gelir. Ocak kiri, yuvarlak kurt şeklindeki yaralara (temriye) iyi gelir.

Hareket Organları: Güreşçi kiri, siyatik için iyi gelir. Eğer ısıtıp merhem şeklinde ağrıyan yerin üzerine sürülürse, parmak eklemlerindeki ağrılara iyi gelir.

VEREŞAN⁴⁴⁶ (Güvercin, Kumru)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur. İbn-i Kutbî, üveyikten büyük, tavuktan küçük bir kuş olduğunu söyler.

Etkileri (Göz Organları): Vereşan kanı, göz iltihaplarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Etinin hazmı zordur.

Dışarı Atan Organlar: Eti, bağırsaklarda kabız etki gösterir.

VEREL⁴⁴⁷ (Kertenkele; Varanus sps.)

Genel Nitelikleri: O, vezag (bir çeşit kertenkele) ve sevamdan (bir çeşit yılan) daha büyüktür. Kuyruğu uzun, başı büyüktür. Deb denen kertenkele, çıplak arazi ve çöllerden başka yerde bulunmaz. Bunların bedeni ve başı verel denen kertenkelenin aksi şeklindedir (başı diğerlerinden büyük, kuyrukları kısadır); tabiat olarak oburdur.

Yapısı: Eti çok sıcaktır.

Süslenme: Bu kertenkele, sivilce ve çillere iyi gelir.⁴⁴⁸ Onun yağı, kadınların cinsel organının büyümesini sağlar.

⁴⁴⁶ "Bir cins kuştur ve sak-i harr da denir. **Genel Nitelikleri:** Bilinen bir kuştur. İbn-i Kutbî, üveyikten büyük, tavuktan küçük olduğunu söyler." T.M.

⁴⁴⁷ "Halk arasında veren de denir." T.M.

⁴⁴⁸ "*Kânûn*'un burasında (bu bölümünde), yapımı zor bir terkip vardır. Şöyledir: 'Müsemmen bi kuvvete şahme ve lahme tabakat-i mir en-nisa.' Tabakat, tabakın çoğuludur ve kadınların cinsel organının dış kısmına (iç ve dış dudaklar) denir. Verelin yağı veya eti, cinsel organın üzerine yakı şeklinde bağlanırsa, organı besleyerek büyütür." T.M.

Etkileri: O, dikenin çekip çıkarılmasında yardımcı olur.

Şişler: Ezilmiş gübresi siğilleri giderir.

Göz Organları: [Hekimlerin ifadesine göre], kertenkele gübresi de deb gübresi gibi katarakt üzerinde etkilidir.

VEDA⁴⁴⁹

(Sedef; Concha veneris)

Genel Nitelikleri: O, sedefdir.⁴⁵⁰

Özel Nitelikleri:⁴⁵¹ Diken vs. çekici etkisi vardır.

Süslenme: Toz hâline getirilmiş (sedef), siğilleri yok eder. Siğiller köklü olsun, yüzeysel olsun, etkisini gösterir.

Bu ilâç (sedef maddesi), “Vav”ın sonuncusudur. Bu makaledeki ilâç adedi 8’dir.

YEDİNCİ MAKALE⁴⁵²

(Ze Harfi)

ZENCEBİL⁴⁵³

(Zencefil; Zingiber officinalis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, zencefil, su’d’a (venüs otu) benzer küçük (ufak) köklerdir; onun rengi beyaza çalar; lezzeti biberinkine benzer, güzel kokuludur demiştir. Ancak zencefilde biber lezzeti yoktur. O, birkaç bölgede bulunan bir ot türüdür. Onun bulunduğu yerler Turgalud⁴⁵⁴ ve Yatfı’dır. Buraların ahalisi otun yapraklarını,

⁴⁴⁹ “Van sözlüğünde, denizden çıkarılan irili ufaklı beyaz boncuklar olduğu, Türkçe yılan başı veya katır boncuğu dendiği, Farsça’da kuşmaki dendiği yazılıdır. İbn-i Kutbi ise, hekimler arasında asdaf-ı sagir (küçük midye) denen bu tür, bakla ve sence büyüklüğünde olur ve taş a veya ağaca yapışır, diye açıklar.”T.M.

⁴⁵⁰ “O, sedef türlerindendir.”T.M.

⁴⁵¹ “Kemikten sert fakat taştan yumuşaktır. Suda ve karada olur. Karada olanların kaynağı sudur.”T.M.

⁴⁵² “Bu makalede 27 drog vardır.”T.M.

⁴⁵³ “Zencebil denince, bu bölgede tanınan drog kastedilir. Sözlüklerde yazılı olan zencebil, kamışa benzeyen bir bitkinin kökleridir ki, bu kökler toprağa yayılmıştır. Yaprakları söğüt ağacına benzeyenin köküne köpek zencefli denir ve köpekler için öldürücüdür. Uşturğar (deve diken), zencebil-i acem ve rasene (ander otu) zencebil-i sani denir. Zencebil, içki anlamında da kullanılır.”T.M.

⁴⁵⁴ “Turvalad”T.M.

bizim sedef otunu kullandığımız gibi, bazı şuruplarda bolca kullanırlar. Zencefilin bir cinsi köpek zencefli diye adlandırılır (zencebil-i kelb). Tabaristan'da felfelek adı verilir. Genel adı (bilinen, yaygın adı) zencebil-i kelb'dir. Bu bitki küçük göllerde ve durgun sularda yetişir. Onun boğumlu bir gövdesi vardır, gövde diz boyuna kadar yüksektir. Dal ve yaprakları naneye benzer. Naneye göre daha küçük ve daha beyazdır ve daha yumuşaktır. Onun tadı biber gibi yakıcıdır; kokusu güzeldir. Küçük meyvaları kapçık içindedir. Yaprakları kök dibinden topluca çıkar; üzüm salkımı gibi birbirine girmiş görüntüdedir. Meyvalar da kökü gibi yakıcıdır. Söz konusu edilen zencefil fazla rutubeti dolayısıyla yenebilir ve yine bu özelliğinden dolayı ısıtıcı etkisi daha fazla olur. Bu yoğunluğundan dolayı, yine huruf⁴⁵⁵ ve hardalın yoğun, ısıtıcı etkisinin uzamasına sebep olur.⁴⁵⁶

Yapısı: Üçüncü derecenin sonunda sıcak ve ikinci derecede kuru-
dur. Fakat onun rutubeti de vardır. Onunla meniyi artırır.

Etkileri: Onun sıcaklığı kuvvetlidir, fakat ısıtıcı etkisini hemen göstermez. Çünkü çok fazla rutubeti de vardır. Onun ısıtması güçlüdür; o, gazları çözücüdür, yumuşatıcıdır. Eğer balla birlikte karıştırılıp alınırsa, fazla rutubeti kısmen kaybolur, çoğu kurur.

Baş Organları: Hâfızayı açar, kuvvetlendirir; boğazdaki, baştaki rutubeti akıtır.

Göz Organları: Rutubetiyle göz hastalıklarına yararlı olur, onları akıtır, temizler, şurup veya göz damlası olarak kullanılır.

Beslenme Organları: Sindirime yardım eder; mide ve karaciğer soğukluğunu giderir ve mide salgısını artırır. Hıçkırığı giderir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır; bağırsakları biraz yumuşatır; Huzistan halkı onun ishal etkisi gösterdiğini söylerler. Bana göre, hazımsızlıktan oluşan hıltları atar, onlara ishal etkisi yapar.

Zehirlenme: Haşarat⁴⁵⁷ sokmalarına karşı da yararlıdır.

⁴⁵⁵ "safsuja veya beyaz hardal?" T.M.

⁴⁵⁶ "aynı zamanda, kendi yoğunluğu da etkisinin uzamasına sebep olur." T.M.

⁴⁵⁷ "ve zehirli hayvan" T.M.

ZUFA-İ RATB

(Ermeni Koyunlarının Kuyruğunda Bulunan Pislik, Kir)

Genel Nitelikleri: Bu drog, Ermenistan'da yetişen koyunların kuyruklarından toplanan bir tür kirdir. O bölge otlaklarında bulunan otlara hayvanların kuyruklarını sürmesinden oluşur. Bazen kirler akıcıdır. Bu akıcı kirler toplanarak, kıvam alıncaya kadar kaynatılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak, birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri: Onun pişmişi eritici, çözücüdür.

Şişler: Katı şişleri çözer, eritir. Bunun için hâricen kullanılır. Pomat (yakı) şeklinde uygulanır.

Beslenme Organları: İncirle veya boraksla birlikte dalak şikâyetlerinde hâricen kullanılır (pomat şeklinde) ve onun şurubu içilirse de yararlı olur. O, ödem için de yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Mesane ve rahimdeki hastalıkların meydana getirdiği sertliği çözer ve onlardaki soğukluğa karşı yararlı olur; böbreklerdeki soğukluğa karşı da yararlıdır.

ZUFA-İ YABİS⁴⁵⁸

(Çürdük Otu; Hyssopus officinalis)

Genel Nitelikleri: O, iki çeşittir: a) Dağ zufası, b) Bostan zufası.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kekik gibi yumuşatır.

Süslenme: Şurubu, cildin rengini güzelleştirir; ciltteki lekeleri yok eder; canlılık verir.

Şişler: Hâricen veya dâhilen katı şişleri çözer.

Baş Organları: Sirkeyle kaynatılmış olanı, diş ağrılarını giderir. İncirle pişirilmişi olanı, kulağa ilâç olarak huni ile uygulanır.

Göz Organları: Kaynatılır, göz kenarlarına pomat şeklinde uygulanırsa, göz kapakları altındaki kana bu uygulama iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerin rahatsızlıklarına iyi gelir. Onun kaynamışı, öksürüğe ve astıma iyi gelir. İncirle ve balla pişirilmişi olanı, aynı şekilde, katı şişlere iyi gelir; nefes alma

⁴⁵⁸ "İbn-i Kutbi, bitkisel bir drog, bir ot olup, birbirine dolaşmış dalları ve yaprakları bulunduğunu, merzengüşe benzediğini, acı lezzette, güzel kokulu olduğunu ve sonbaharın sonuna kadar (doğru) ortaya çıktığını söyler." T.M.

zorluğuna ve astıma iyi gelir. Kaynamışı ile yapılan gargara, boğaz ağrılarına iyi gelir. İncirle birlikte bevrakla dalak üzerine pomat şeklinde tatbik edilince, ona iyi gelir ve o terkip içilirse, ödeme iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Balgamı atar ve bağırsak kurtlarını ishale atar. İris ve cardamonla birlikte karıştırılırsa, kuvvetli ishal gösterir.

ZÜRUNBAD-ZERENBAD

(Yabanî Zencefil; Curcuma zedoaria)

Genel Nitelikleri: Su'd'a (venüs otu) benzer bir ottur. Ancak o, venüs otundan daha büyük, daha az baharatlı lezzette ve daha beyazdır. Çin kaynaklı bir drogdur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gazları çözer.

Süslenme: Ağızdaki soğan ve sarmısak kokusunu giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi ferahlatır.

Beslenme Organları: Antiemetik etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Kanı (bağırsakları) büber, kabız etkilidir; rahimdeki kokuları giderir.

Zehirlenme: Haşaratların zehirlerine karşı panzehir etkisi gösterir. Etkisi safrana çok benzer.

Bedeli: Panzehir olarak muadili, bir buçuk misli durunc (kaplan otu) ve 2/3'ü tarhaşuk-u berrî (yabanî hindiba) ve yarısı kadar ağaç kavunu çekirdeğidir.

ZENCEBİLÜ'L-KILAB

(Su Biberi, Köpeklere Zararlı Zencefil; Apocynum venetum)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır; fülül-ü mai (su biberi) denir. Yaprakları söğüt yaprağına benzer, fakat ondan daha sarıdır; dalları kırmızıdır; zencefil lezzetindedir. Köpekler için öldürücüdür.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

Süslenme: Köpek zencefli, tohumlarıyla birlikte dövülürse, ciltteki leke ve çilleri giderir; eski sivilce ve cilt bozukluklarını yok eder.

Şişler: Taze köpek zencefli, katı şişleri çözer ve eğer tohumu ve tazesıyla birlikte hazırlanan terkip pomat şeklinde tatbik edilirse, bu etki meydana gelir.

ZİBAK (Civa; Mercury)

Genel Nitelikleri: Onun iki türü vardır: a) İşlem gerektirmez; su damlası gibi bir maddedir. Su çeker gibi çekip çıkarılır. b) Diğeri, taş gibi madensel bir maddedir (maden cevheri). Bu cevher ısıtılarak, civa açığa çıkarılır. Altın ve gümüş de madenlerden aynı şekilde çıkarılır. Civa madeninden çıkarılan toprak, taş gibi yabancı maddelerle karışık değilse, zincefr (sarı) renkte olur ve zincefr madenine benzer. Bize göre, belki de saf olan zibak (civa) taşlarının asıl rengi budur ve zincefr buna benzer. Galenos ve taraftarları, zibakın (civanın) maden olmadığını düşünürler. Mürdasenc-i vasası (kurşun oksit) ve altın ve fudda (gümüş) taşlardan çıkarılıp elde edildiği gibi, civanın zincefreden (sencefre=civa sülfid) ateşle elde edildiğini söylerler. Civa taşı işlenebilir madenden değildir. Zincefr taşı ile ziybak taşı (civa taşı) arasında benzerlik olduğu için Galenos, asıl kaynağı zincefr taşı olarak kabul etmiştir. Ziybak (civa taşı) taşının ondan işlenerek çıkarıldığını söyler.⁴⁵⁹ Zincefr, kibrit (kükürt) ile muamele edilir. Sonra civa elde edilen zincefr madeni elde edilir, tıpkı ziybak taşından civa elde edilmesi gibi. Dolayısıyla, ziybak taşı asıl kaynaktır ve ara madde elde etmeden doğrudan civa elde edilebilir. Bazen de civa taşından (ziybak taşı) önce zincefr ve ondan civa elde edilir.⁴⁶⁰

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve nemlidir.

Etkileri: Buharlaştıran civa, kabız etkilidir.

Süslenme: Civa, gül yağı ile karıştırılırsa, öldürücü ilâçtır ve gül yağı ile sirke için (bütün sirkeler) kullanılır.

Cerhat ve Yaralar: Gül yağı ile deri döküntüleri için kullanılır ve deri döküntüleri ilâçlarıyla birlikte iltihaplı yaralara karşı kullanılır.

Göz Organları: Onun buharı, görmeyi yok eder.

Dışarı Atan Organlar: Bolus,⁴⁶¹ muamele edilmiş civanın ilaus (kötü mizaçlı kolik, illiac passion) için kullanıldığını söylemiştir.

⁴⁵⁹ "Bu işlem şöyle yapılır: Zincefr bir pota içine konulur ve ağzı kille sıvanır. Ateşte eritilerek, ziybak taşı elde edilir. Gerçekte böyle değildir."T.M.

⁴⁶⁰ "İbn-i Sina'ya göre, zincefrenin kaynağı ziybak taşıdır; Galenos'a göre ise, zincefre ziybak taşının kaynağıdır."T.M.

⁴⁶¹ "Kolis" T.M.

Zehirlenme: Civa buharı zehirlidir. Dokuları civa alan kişinin ilâcı süttür; süt içirilip, kusturulur. Galenos, bu yöntemin denenmiş olduğunu söyler. Bazıları, civanın kütleli ağırlığı dolayısıyla öldürücü olduğunu söylemişlerdir. Civa neye bulaşırsa, ağırlığı dolayısıyla o şey içinde kaybolur. Böylece [insan vücudunda da aynı şey olur]; dokulara çöken civa insanı öldürür. Fakat bu doğru değildir; çünkü haşarat ve diğer hayvanlar onun buharından (tiksinip) kaçarlar.

ZAC⁴⁶²

(Bakır Sülfat, H_2CuSO_4 ; Ferrous sulphate)

Genel Nitelikleri: Beyaz, kırmızı, yeşil ve sarı zaclar arasında fark vardır. Zac çeşitleri, a) Kalkadis, b) Kalkataran (kalkand), c) Surî'dir. Bunların yapıları (maddeleri) birbirinden farklıdır. Hepsisi madensel cevherlerdir. Fakat işlenme imkânı olmayan taşlarla karışık olarak bulunur ve bunlardan ayrılmadıktan sonra zactan bir yarar sağlanamaz. Bunlardan sarı renkli olanı kalkatardır. Kalkadis beyazdır, kalkand yeşildir ve surî kırmızıdır. Zac türlerinin hepsi suda erir ve kaynatıldığında da erir. Surî cinsi ne suda erir, ne de kaynatılınca erir. Çünkü o, şiddetli çekici ve büzücü özelliğe sahiptir. Yeşil cinsi sarı olandan daha yoğundur ve bileşikler de zor uyum sağlar. Zacın bazı başka türleri daha vardır. Bunların rengi yukarıdaki renkleri ikiye ikiye taşırlar. Bu iki renkten hangisi hâkimse, o rengi taşır. Galenos'a göre, zac-ı ahmer (kırmızı zac) kalkatar denen zac türünden meydana gelir. O, kalkatarın zac-ı ahmer içinde olup, ondan ortaya çıktığını söyler. Bunu ben de böyle görüyorum.

Özel Nitelikleri: Zac çeşitlerinden yeşil olan zac-ı Mısırî, zac-ı Kıbrısîden daha kuvvetlidir. Ancak, göz hastalıklarında, zac-ı Kıbrısî daha kuvvetlidir. Yanmamış zac, yanmış zactan daha kuvvetlidir. Yanmış zac daha hafif etkilidir. Zac türleri içinde kalkadis ve yeşil zac diğerlerine göre daha yumuşaktır. Kalkataran daha normaldir ve surî olan daha yoğun ve serttir. Bundan dolayı suda erimez. Altın gibi rengi ve parıltısı olan zac türünün kuvveti kalkatarın kuvvetine yakındır. Kalkatarın iyisi ve kalitelisi çabucak ufalanıp dağılır; bakırı temiz, beklememiş olanıdır. Zac-i habr ki ona sehire de denir, bunun

⁴⁶² "Van sözlüklerinde, kara boya-i farisiden bozmadır. Aslı zaktır." T.M.

iyisi ve kalitelisi, sert, altın gibi parıltılıdır; onun kuvveti kalkatarınki gibidir ve surînin iyisi Mısır'da bulunur; kırılıp, parçalanınca rengi siyahlaşır; çok gözenekli, kabız lezzettedir (buruk bir lezzeti vardır) ve aynı zamanda kötü kokuludur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Hepsî [zac çeşitlerinin] yakıcıdır; kuruluk ve burukluk verir. Kırmızı zac, kalkatarandan daha az yakıcıdır ve zac-ı esalfeke (ayakkabıcı zacı) hepsinin en kabız etkili olanıdır ve kalkataran muhtedel kabız etki gösterir.⁴⁶³

Şişler: Kalkataran, ateşe (kırmızılığa) ve kötü şişlere iyi gelir.

Cerihat ve Yaralar: Bütün zac türleri, rutubetli sivilcelere (yaralara) ve kaşıntıya iyi gelir; kalkataran ve diğerleri fitil yapıldığında nasıra iyi gelir, nasırın sertleşip katılaşmış yerine sürülür.

Hareket Organları: Suri türü, şarapla birlikte siyatığe iyi gelir.

Baş Organları: Zac, burun deliklerinden tatbik edilirse, baş ağrısı-na iyi gelir ve özellikle kalkataran bu etkiye sahiptir. Bütün zac türleri, apselere ve diş eti yaralarına iyi gelir. Balla hazırlanan fitil zacıla karıştırılırsa (zaca bulanırsa) ve kulak içine tatbik edilirse, kulak yaralarına ve yarayı oluşturan maddeye karşı yararlı olur. Aynı zamanda, eğer toz edilip, kulak içine üflense, aynı etkiyi gösterir. Zac-ı ahmer (kırmızı zac), suri diye bilinir ve dişleri pekiştirici özellik gösterir ve sallanan dişleri sağlamlaştırır. Dil altında oluşan dufda (kurbağa) denen rahatsızlığa yanmış zac ile suruncan karıştırılarak sürülürse, faydalı olur. Yine kayruti (kefen için kullanılan mumlu bez) için yararlıdır; onu yapmakta kullanılır. Özellikle kırmızı zacdandır yapılıp ve ağız ve burun içindeki yaralara tatbik edilirse, yararlıdır.

Göz Organları: Kalkataran özellikle ve diğerleri de genellikle, göz kapaklarının sertleşmesine karşı iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Zac, akciğerleri kurutur, bundan dolayı öldürücü olabilir.

Zehirlenme: Akciğerleri kuruttuğu için öldürücü sayılabilir.

⁴⁶³ "Esakife, esakif'in çoğuludur. Hem ze'nin kesri ve se'nin sükunu ile kefsker (ayakkabıcı) anlamına gelir. Van dili sözlüklerinde bu şekilde kayıtlıdır. İbn-i Kutbi'ye göre ise, doğrusu, zac-ı esakifin kalkadis türü olduğu, ayrıca su ile temasında renginin siyahlaştığıdır." T.M.

ZİRNIH⁴⁶⁴
(Arsenik, AS₂O₃)

Genel Nitelikleri: Madenî cevheri vardır. Onun, a) yeşil, b) sarı, c) kırmızı renkleri vardır.

Özel Nitelikleri: Kırmızı olanın en iyisidir, fakat kullanılabilecek olanı yoktur. Isıtıcıdır, kurutucudur, kokusu kibrite (kükürt) benzer.⁴⁶⁵ Sarı zırnının iyisi Ermeni bölgesinden geleni ve altın gibi parlak olanıdır; ayrıca cibs gibi saydam, ince ve yassı tabakalar hâlinde olmalıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Bütün zırnıh türleri⁴⁶⁶ yakıcıdır. Onlardan kırmızı olanının en iyisi kaldikiyun (kalkandikun) daha iyidir.⁴⁶⁷

Süslenme: Zırnıh, saç ve kıl dökücüdür. Ritiyanec (bir nevi deniz yengeci) ile birlikte [kırmızı lekeler] ve saçkırana karşı yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Zırnıh, tereyağı ile karıştırılarak, iltihaplı yaralar üzerine uygulanır.

Şişler: Tereyağı ve diğer yağlarla karıştırılarak, irinli ve kokuşmuş çibanlara karşı kullanılır. Zırnıh cildi yakar. Mürr (myrrh) ile birlikte ciltteki bit ve kırmızı lekeler için kullanılır. Ziftle zırnıh karıştırılarak, tırnaklardaki lekeler için kullanılır. Bazen bit için ziftle yapılan karışım kullanılır.

Baş Organları: Zırnihtan, özellikle kırmızı zırnihtan yapılan fitil, burunda ve ağızdaki aft türü yaralara sürülürse, etkili olur.

Solunum ve Göğüs Organları: İrin ve iltihap tükürenlere evmali ile birlikte içirilirse, iyi gelir.⁴⁶⁸ Ayrıca ballı su ile de karıştırılarak içilebilir. Kronik öksürüğü olanlara zırnıh ile ritiyanec (deniz yengeci)

⁴⁶⁴ "İbn-i Kutbi'ye göre, Farsça bir isim olan zırnıh, madensel bir drogdur. Ortaya çıkışı kükürt gibidir. Zırnihta ağırlık ve yoğunluk veren bir sıvı kısım vardır. Kükürtte ise, ısı çıkışı vardır. Bu yüzden kükürtteki gibi yakılmaz. Rengi açısından dört cinsi vardır. Sarı, kırmızı, yeşil ve beyaz renkleri ihtiva eder. Kırmızısı çok kuvvetli, sarısı normal, yeşili çok ağır, yoğun ve zararlı, beyazı ise yeşile göre daha az zararlıdır." T.M.

⁴⁶⁵ "İbn-i Kutbi, kırmızı zırnının iyisi bu şekilde anlaşılır, demiştir." T.M.

⁴⁶⁶ "kötü kokuludur ve" T.M.

⁴⁶⁷ "Bazı nüshalarda, kalkandikun, bazılarında feldefiyun." T.M.

⁴⁶⁸ "Evmali, süzme bal ve yılanmış şarapla yapılan bir şerbettir." T.M.

kaynatılarak, hasta bu terkinin buharına tutulur. Zırnıh, bazen astım için kullanılan ilâçların terkinbine karıştırılır (girer).

Dışarı Atan Organlar:⁴⁶⁹ Makaddaki basur ve iltihaplı yaralar için, gül yağı ile karıştırılıp, solüsyon olarak kullanılır.

Zehirlenme: Zırnıh, buharları öldürücüdür.

ZEBDÜ'L-BAHR, ZEBEDÜ'L-BAHR⁴⁷⁰

(Deniz Köpüğü, Sünger; Alcyonium)

Genel Nitelikleri: Deniz köpüğünün beş türü vardır. Birinci türü süngerimsidir. Acımuş yağ gibi kokusu vardır. Yoğun yapıdadır ve denizin dalgaları onu sahile attığı için oradan toplanır.⁴⁷¹ İkinci tür hafiftir, daha uzundur, daha gevşek yapıdadır. Onun kokusu kurbağa yosununa⁴⁷² (tuhlub) benzer. Üçüncü tür, kurt şeklindedir (kırmızı renklidir). Dudi de denir. Dördüncü tür, kirlenmiş sopa gibidir; hafiftir ve beşinci tür, mantara benzer, dışı düz ve pürüzsüz, içi serttir. Kokusu yoktur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kirliliği temizler, yakıcıdır. Üçüncü cinsi, kurtcuk (dudî) gibi olanı, diğerlerinden daha yumuşaktır.

Süslenme: Onun yakılmışı özellikle de üçüncü türün yakılmış olanı, sa'lebe (saçkıran) iyi gelir ve beşincisi yani kutn olanı saçları tıraş etmekte kullanılır ve o addison hastalığına iyi gelir. Denir ki (hekimlere göre), iki deniz köpüğü banyo suyuna ve aynı zamanda süt lekelerinin ilâçlarına da katılır, yüzdeki lekeler ve cilt bozuklukları için kullanılır. Diğer türler tüyleri temizlemek için kullanılır.

Baş Organları: Mantar türü(düz olan), zebtedü'l-bahr, dişleri parlatır ve diğer bütün türler de dişler üzerinde aynı şekilde etkindir.

⁴⁶⁹ "Mide ülserleri" T.M.

⁴⁷⁰ "Sözlük anlamı, deniz köpüğüdür. Hekimlere göre bileşik bir cisimdir. Hafif mineral ve hava kabarcıkları denizin rutubetiyle biraraya toplanır. Denizin süratli ve şiddetli dalgalarıyla bu birikimden oluşan bileşik cisme zebedü'l-bahr denir." T.M.

⁴⁷¹ "Burada, *Kânûn*'da misk-i suluk yazılıdır. Sulukun iki anlamı vardır. Biri ağırlaşmış koku, diğeri balık kokusudur. Biz, daha ağır koku dendiği için balık kokusu yerine ağır koku ifadesini tercih ettik. İbn-i Kutbi şöyle söylemektedir: (Arapça)"T.M.

⁴⁷² "Kurbağa yosununa carsca cagız vara derler. Su yüzünde, kenarlarda ve taşların üzerinde oluşan yosunlardır." T.M.

Şişler: Mantar (düz olan) türü, yağlı (keratinize olmuş) şişlere, yaralara iyi gelir; kurtcuk şeklinde olanı ise, sıracaya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Birinci ve ikinci türleri, yaraya dönüşmüş si-vilcelere ve kızarıklıklara iyi gelir.

Hareket Organları: Kurtcuk gibi olan türü, balmumu ve gül yağı ile birlikte gut hastalığı için kullanılır.

Beslenme Organları: Yine kurtcuk türü, dalaktaki ödeme karşı kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Kurtcuk şeklinde olan türü, idrar zoruna ve mesane kumlarını dökmeye ve böbrek ağrılarına karşı yararlıdır.

ZİNCEFR⁴⁷³

(Kırmızı Kurşun; Murcuris sulphide)

Genel Nitelikleri: Bazıları, zincefrin kuvvetinin esfidac (üstübec) kuvveti gibi olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, onun kuvvetinin kan taşı (sadenc) gibi olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Onun iyisi, sıcak ve kurudur; hem kuruluşu, hem de sıcaklığı ikinci derecenin son sınırındadır. Bundan başka bir şey söylenmez ve bundan başka bir şey bilinmez.

Etkileri: Bazılarına göre, onun büzme gücü çekme gücünden daha fazladır ve diğerlerine göre, onun çekme gücü büzme gücüne nisbetle daha fazladır.

Cerahat ve Yaralar: O, cerahati tedavi eder; yaralarda et bitmesini sağlar ve ateş yanıklarının su toplamasını engeller.

Baş Organları: Diş çürümelerini önler.

ZÜCAC⁴⁷⁴⁻⁴⁷⁵

(Cam, Sırça)

Yapısı: Birinci dereceden sıcak ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Onun büzme ve yumuşatma etkisi vardır.

Süslenme: Dişleri parlatır. Eğer zambak yağı ile karıştırılırsa, tüy çıkarır. Eğer tüy çıkması istenen yer bu terkiyle yıkanır, aynı etkiyi gösterir.

⁴⁷³ "Daha önce zibak (civa) başlığı altında bilgi verilmiştir."T.M.

⁴⁷⁴ "İbn-i Kutbi, Eflâtun'a atfederek, camın iki cinsi olduğunu söyler. Biri taş kaynaklı diğeri kum kaynaklıdır. Asıl tanınan ve bilineni, ham maddesi kum olanıdır."T.M.

⁴⁷⁵ "Genel Nitelikleri: Herkes tarafından bilinmektedir."T.M.

Baş Organları: Baş onunla yıkanır, kepeği giderir ve dişleri parlatır.

Göz Organları: Gözleri parlatır ve onun beyazını (kataraktını) giderir. Yakılmışı daha kuvvetlidir.

Dışarı Atan Organlar: Toz edilmiş ve yakılmış olanı, mesane taşlarını, böbrek taşlarını döker. Bunun için de şarapla içilmesi gerekir.

ZERNEB⁴⁷⁶

(Porsuk Ağacı; *Toxus baccata*)

Genel Nitelikleri: Yuvarlak ve ince dalları vardır. Kalınlığı, çuvaldız kalınlığından kalem kalınlığına kadar değişir. Sarıya çalan siyah renktedir. Çok lezzetli değildir; kokusu yoktur, fakat çok az ağaç kavununa benzer kokusu vardır. Etki ve kuvvet yönünden cevz-i bevveya benzer, ona göre biraz daha hafif etki gösterir. Tarçına muadil olduğu söylenir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda büzme etkisi vardır; gazları çözücüdür.

Baş Organları: Zerneb, suyla veya gül yağı ile soğuk ve baş ağrısı için buruna çekilir.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğer ve mideye yararlıdır; cidden büyük bir yararı vardır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda büzücü etki yaptığı söylenir.

ZÜBD⁴⁷⁷

(Tereyağı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir.

Yapısı: Birinci dereceden sıcak ve rutubetlidir ve rutubeti sıcaklığından fazladır.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, çözücü, eritcidir ve gevşetici etkisi de görülür. Normal vücut üzerinde eritici, çözücü etkisi vardır. Sert bedenlerde (organlarda) bu etki görülmez. Hassas vücutlarda bu etki daha

⁴⁷⁶ "İbn-i Kutbi, Farsça bir kelime olduğunu ve İran yöresinde yetişen bir ağacın yapraklarına dendiğini söyler. Bu ağacın yaprakları tırfa (tamarix) yapraklarına benzer. Sarı renklidir. Arap ülkelerinde yetişmez; fakat Araplar saçları için kullanırlar ve ercelci adını verirler. Kokusu utruc (ağaç kavunu, limon) kokusuna benzer." T.M.

⁴⁷⁷ "Van dili sözlüklerinde kayıtlıdır. İbn-i Kutbi, sütün yağı olduğunu, süte su katarak, çarpma ve sallama yöntemiyle elde edildiğini ve her süttten de çıkarılmadığını söyleyerek, üreticilerin sadece koyun, keçi ve sığır sütlerinden tereyağı elde ettiklerini açıklar." T.M.

kolay görülür. Onun buharı kurutucudur. Müsekkinle birlikte büzücü etki gösterir. Bağırsaklara geçen maddelerin oluşturduğu ağrıyı giderir.

Süslenme: Beden onunla ovulursa, bedene faydalıdır; onu besler ve şişmanlatır.⁴⁷⁸

Cerahat ve Yaralar: Sinir iltihaplarına yararlıdır. Yaraların iltihaplarını çözerek, iyileşmelerini sağlar.

Baş Organları: Beyin zarı için kullanılan terkipler, tereyağı ile birlikte kullanılır. Kulak arkasındaki urlara (şişlere), kasıklardaki urlara, ağızdaki ve dişlerdeki şişlere ve apselerine, kıla' (çobançantası) ve onun terkipleriyle birlikte uygulanır. O, diş çıkmasını kolaylaştırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Soğuktan oluşan kuru öksürüğe iyi gelir, özellikle badem ve şekerle birlikte bu etkiyi yapar. Aynı zamanda, zatülcenbe ve zatürreye iyi gelir. Kan tükürmeye iyidir ve yakı olarak (hâricen) uygulanır. Aynı zamanda, badem yağı ve şekerle birlikte kullanılınca, yumuşatıcı etkisi artar. Tek başına tereyağının temizleyici etkisi daha az görülür. Şekerle alınırsa, aksi olur, yumuşatıcı olmaz. Tereyağı, eğer bir ukiyye alınırsa ve yarısı kadar balla karıştırılırsa, kan tükürmeye engel olur ve kusmayı engeller.

Dışarı Atan Organlar: Tereyağı, yumuşatıcıdır ve genellikle ishal etkisi gösterir. Onunla lavman yapılırsa, yumurtalıklar, rahim ve bağırsaklardaki yaralara ve sert urlara iyi gelir ve mesane girişindeki iltihaplar için kullanılan ilaçların terkbine girer (dâhil edilir).

Zehirlenme: Zehirlere karşı etkilidir ve yılan soktuğu yere pomat olarak tatbik edilirse, yararlıdır.

ZİFT⁴⁷⁹

(Kara Sakız; Pix nigra)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, agra adı verilen ziftin iki cinsi bulunduğunu söylemiştir. a) Bahri (sudan) (suda olur). Siyah olur; akıcıdır.⁴⁸⁰ Bu zift türü merhemlerin terkbine girer. Bu, hekimler arasında

⁴⁷⁸ "Zübdden duman çıkarma yöntemi şöyledir: Zübd yakılır ve üzeri örtülür; alevlerin sönmesi için kabağın bir tarafı açık bırakılır. Çıkan dumanlar kabakta yoğunlaşarak, birikir. Bu birikinti toplanarak, kullanılır."T.M.

⁴⁷⁹ "Van dili sözlüklerinde, kara sakız, kir anlamına gelir."T.M.

⁴⁸⁰ "İbn-i Kutbi, bu cinsin çeşmelerden suyla birlikte aktığını ve bu kaynaklardan çıkan suların sıcak olduğunu söyler. Bu çeşmeler Fırat dolayındaki Heyt şehrinde çoktur."T.M.

kir ve halk arasında kar olarak geçer. b) (İkinci türü) Cebelî (dağa ait) berri (yabani) türü kara sakız.⁴⁸¹ Muhtemelen dağlık bölgede oluşan ağaçlardan akar. Bu ikinci türün de birkaç çeşidi vardır.⁴⁸² Diğerleri de çam türleridir.⁴⁸³ Zift öncelikle nemlendiricidir; sonra kurutucudur. Ziftin çoğu kazm-i kureşi denen ağaçtan elde edilir. Zift yağı katrana benzer.⁴⁸⁴ 1) (Birincisi) damıtma (rutubetini yok etmek için yapılan işlem) işlemidir. Zift bir kabın içinde kaynatılır.⁴⁸⁵ 2)⁴⁸⁶ Zift bir kapta kaynatılır ve kabın üstüne bir parça kumaş asılır. Kaynayan ziftin buharları yünü ıslatır; kumaş sıkılarak, onda toplanan öz suyu alınır.⁴⁸⁷ 3) İmbikle damıtma (distilasyon) yöntemidir. Bu yolla elde edilen zift yağı en iyisi, en kalitelisidir. Bu yöntemle madde kaybı da engellenmiş olur.

Etkileri: Ağır, yoğun hıltları yumuşatır, pişirir; temizleyici, parlatici, ısıtıcıdır. Şiddetli rutubeti vasıtasıyla bu etkiyi yapar. Fevkalâde kuru olan ziftin (kara sakız) kurutucu etkisi fazladır; dolayısıyla merhemlerin terkibine girer.

Süslenme: Zift, tırnaklardaki beyaz lekeleri yok eder ve yakı şeklinde uygulandığında, kanın dokularda yoğunlaşmasına sebep olur.⁴⁸⁸ El ve ayak tırnaklarındaki kırılma ve çatlamaları giderir. Saçkıranda kullanılırsa, saçsız bölgede saç çıkarır.

Şişler: Katı şişleri yumuşatır ve özellikle de rutubetli, yumuşak olanlarında böyle bir etki söz konusudur. Arpa unuyla birlikte karıştırılıp, sıracada, hâricen tatbik edilir. Eğer kibrit (kükürt) veya yenbut ağacının kabukları ile karıştırılacak olursa, ayaklardaki karın-

⁴⁸¹ "suda bulunmaz" T.M.

⁴⁸² "Bir çeşidi yenbut olarak tanınan ağaçtan oluşup, bu ağacın meyvasına kazm-ı kureşi denir. Bu ağacın çam cinsinin küçüğüdür. Büyüğüne erze denir ve sanavberin erkek türüdür." T.M.

⁴⁸³ "Zift, birinci derecede nemlidir. Fakat baskı nüshaların bazılarında rutubetin yok edilip, kuru olduğu yazılıdır. Ziftin çoğu yukarıda bahsedilen yenbut ve kazm-i huriyye ağaçlarından akarak oluşur." T.M.

⁴⁸⁴ "Zift yağı üç şekilde elde edilir. Birincisi, rutubetini yok etmek için yapılan işlem" T.M.

⁴⁸⁵ "gül suyu benzeri çıkan ürüne zift yağı adı verilir." T.M.

⁴⁸⁶ "Zifti kurutmak için yapılan işlem" T.M.

⁴⁸⁷ "Bu usareye zift yağı denir." T.M.

⁴⁸⁸ "ziftin etkileri daha çok ortaya çıkar." T.M.

calanmayı⁴⁸⁹ giderir. Hâricen kullanıldığında, bütün bezlere (gudde-
lere) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Bütün temriyeleri giderir ve derin yaralarda et
bitirir; özellikle de günlük ve balla birlikte kullanıldığında bu etkiyi
gösterir. Rutubetli ve kuru olan kötü yaralara karşı yararlıdır. Şiddetli
(yoğun) iltihapları kurutur.

Hareket Organları: Adaledeki şişlere karşı yararlıdır.

Baş Organları: Kuru ve yaş zift (kara sakız), baş yaraları için çok
iyidir.

Göz Organları: Zift dumanı, kirpikleri güzelleştirir; dökülen kir-
piklerin yerine yenisinin çıkmasını sağlar. Göz yaşının yaralara dol-
masına mani olur. Görmeyi güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Soğuk algınlığından oluşan kuru
öksürüğe karşı yararlıdır; özellikle badem yağı ve şekerle birlikte bu
etkisi vardır. Aynı zamanda, zatülcenb ve zatürrede espektoran etki
gösterir; göğüsü yumuşatarak, balgamı söktürür. Aynı zamanda, ba-
dem yağı ile birlikte bu etkisi artar. Ancak tek başına [kullanılırsa],
temizleyici etkisi azalır. Şekerle ve balla birlikte ağızdan gelen kanı
durdurur ve kusmayı engeller. 1 ukiyye kadarı ve onun yarısı kadarı,
balla birlikte yararlı olur. Boğaza tatbik edilse (hâricen sürülse), ba-
demciğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yumuşatıcıdır ve çoğunlukla ishal etkisi
gösterir. Bağırsak, rahim ve ovarilerdeki katı ve yangılı sert urlar için
lavman yapılarak kullanılır. Mesane ağzı (girişi) yaralarında kulla-
nılan ilâçların terkbine girer. Anüs çatlaklarında hâricen sürülürse,
tedavi eder.

Zehirlenme: Bütün zehirlere dayanıklıdır. Yılan ve benzeri hay-
vanların ısırmaalarına karşı iyi gelir; yılanın soktuğu yere uygulanır.

ZAFİRAN

(Zaferan, Safran; *Crocus sativus*)

Genel Nitelikleri: Bilinen ilâçlardandır.

Özel Nitelikleri: İyisi, taze olandır, rengi güzel, kokusu hoştur.
Beyaza çalan tüyleri vardır. Bu beyazlık az olmalı ve bit yumurtaları

⁴⁸⁹ “ve kaşıntıyı” T.M.

(sirke) rengine benzer olmalıdır. Boyası çıkmamalı; tüyleri kırılmış, dökülmüş, birbirine yapışmış olmamalıdır.

Yapısı: Sıcak ve kurudur. Sıcaklığı ikinci derecede ve kuruluğu birinci derecededir.

Etkileri: Büzücü ve çözücü etkisi vardır. Olgunlaştırıcı etkisi de vardır. Onun büzücü etkisi hızlı ve harareti normaldir; açıcıdır. Galenos, onun sıcaklığının büzücülüğünden daha kuvvetli olduğunu söylemiştir. Onun yağı ısıtıcıdır. Huzistan [hekimleri], onun (zafiranın) bir hılta etki göstermeyip, belli bir seviyede sardığını söylemiştir. İltihap gidericidir ve iç organlarını güçlendirir.

Süslenme: Şişleri çözer ve yumuşatıcı olarak yangılı şişlerde kullanılır.

Baş Organları: Başa zarar verir; baş ağrısı yapar. Baş ağrısı ve sersemlik için meyva suları ile karıştırılarak içilir. O, uyku vericidir. Duyular üzerinde zararlıdır. Şarapla içilirse, baygınlık verecek kadar sinirleri yıpratır. Kulaktaki yangılı şişleri giderir.

Göz Organları: Görmeyi parlatır gözlere parlaklık verir; göz nezlesine engel olur ve gözdeki glukoma engel olur. Bu hastalıkta damla şeklinde kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir. Onu koklamak iyidir, ferahlatır. Karnı ağrıyanlara koklatılıp, uyutulur. Özellikle, onun yağında bu etki vardır. Nefesi rahatlatır ve nefes organlarını güçlendirir.

Beslenme Organları: Bulantı ve kusma yapar. İştihayı keser, azaltır ve midede iştihayı artıran asit salgılamasını engeller, ancak midayı ve karaciğeri güçlendirir. Bunu, sıcaklığı, yayılma ve büzme etkileriyle yapar. Bazıları, dalak için de etkili olduğunu söylemişlerdir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel arzuyu güçlendirir ve idrar söktürür; rahim sertliğine ve tıkanmalarına yararlıdır. Rahimdeki kötü huylu yaralara iyi gelir. Eğer mum veya ilik ve onun zayıfı zeytinyağı ile alınırsa, bu etki ortaya çıkar. Bazıları, onun uzun zaman devam eden düşüklerde (organ gevşemelerinde) içilmesinin yararlı olduğunu düşünürler ve zaman zaman da doğumda yararlıdır. Gevşeklik yapıp dışarı atma özelliği de vardır.

Zehirlenme: Onun 3 miskali yenirse, öldürücü etki gösterdiği söylenir.

Bedeli: Onun muadili, eşit miktarda costüs ve 1/4 miktarda seliha (balsam, ban tree) kabuğudur.

ZENCAR (CuSO₄, Göztaşı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur. Belli yöntemlerle bakırdan elde edilen bir maddedir. Onun elde edilme yollarından birincisi, bir parça bakır sirke tortusu içine bırakılır, sonra bakırın üzerine asit etkisiyle oluşan ürünler kazınarak toplanır ve sirke dökülerek, ıslatılmış bir yere gömülür ve zencar (göztaşı) oluşana kadar bırakılır. Daha sonra oradan çıkarılarak, saklanır.

İkinci yol: Sirke dolu bir kabın üzerine bakır kap konularak, zencar oluşana kadar beklenir. Daha sonra oluşan göztaşı kazınarak alınır.

Üçüncü yol: Bakır, nişadıra bulaştırılıp, ıslak bir yere gömülür. Daha sonra oluşan zencar alınır. Bu yol çok kullanılır.

Dördüncü yol: Bir tür zencar daha vardır. Sirke distilasyonla buharlaştırılıp, kalan çökelti bakır havan içinde, bakır havan eliyle çok sıcak ve güneşli bir havada dövülür. Bu işleme, sirke bakırla reaksiyona girip, göztaşı teşekkül edene kadar devam edilir. Daha sonra üzerine eşit miktarda toz ve şap ilâve edilir. Tekrar dövülerek, macun kıvamına gelene kadar yoğrulup, kurutulur. Daha sonra üzerine bir miktar sirke ve çocuk idrarı dökülür. Bu macun ıslak bir yerde bir sene bekletilir. Daha sonra kurutulup, saklanır.

Zencarın bir türü daha vardır ki, bu, bakır madenlerinde ve açıkça bakır ihtiva eden taş vb. cevherler üzerinde tabii olarak oluşur. Bakır madenlerinde oluşan bu tür zencar da toplanarak saklanır.

Özel Nitelikleri: Madenî olan zencar kalitelidir. Bakır tozu (tupal-i nuhas) ve nuhas-ı muhrik elde edilen zencar daha kuvvetli (etkili) olur.⁴⁹⁰ Sirke ile elde edilen zencar (CuSO₄) nişadirdan daha yumuşak olur.

Yapısı: Dördüncü dereceye yakın sıcak ve kuruluktadır.

⁴⁹⁰ "Bakır tozu, bakırcıların bakırı dövdükçe etrafa dağılan parçaları ve taneciklerine verilen isimdir." T.M.

Etkileri: Zencar, temizleyicidir; sertleşmiş ve çürümüş dokuları yok eder. Zencarın etkisi şiddetlidir. Ancak fitil yapılırsa, etkisi hafifler. Yakıcı ve kurutucu etkisi baskın olur.

Cerahat ve Yaralar: Zencar, yara ve çıbanları engeller ve kayrutu ile birlikte kullanılırsa, kötüleşmiş yaralara iyi gelir. Zencar, boraks ve ilk-i enbat (sakız ağacı zankı) ile [birlikte yapılan terkiibiyle] çıbanlara, addison hastalığına ve vitiligo hastalıklarına karşı kullanılır.⁴⁹¹

Baş Organları: Nişadıyla, şap ve sirkeyle dövülerek yapılan zencar (CuSO_4) toz edilip, buruna çekilip, ağız su ile doldurulursa, burunda kötü yaralara iyi gelir. Demirden yapılmış keskin sirkeyle zencar (FeSO_4), diş etlerindeki yara için kullanılır. O kayrutu (cercloth) ile alınırsa, dişteki şişlere iyi gelir ve aynı zamanda, bakırdan zencar da (CuSO_4) bu şikâyeteye iyi gelir.

Göz Organları: Göz kapaklarının ağırlaşmasına (kalınlaşmasına) karşı yararlıdır. Onu güçlü kılar ve gözü parlaklaştırır. Göz yaralarında kullanılan ilâçlara katılır ve göz yaşı getirir. Eğer göz hastalıklarında kullanılan damlalar içine konan göztaşından önce sıcak suyla ıslatılan bir parça sünger göze sürülürse, uygundur.

Dışarı Atan Organlar: Basur memesi ilâçlarına katılır; zencar ve uşşak ile hazırlanan terkipler, fitil şeklinde basur memelerinde fistül içine uygulanır.

ZEHRETÜ'N-NUHAS⁴⁹²

(Bakır Çiçeği, Bakır Cevheri; Flos aeris)

Etkileri: Büzücü, aşındırıcı ve yakıcı etkileri vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yaralardaki fazla etleri (çürümüş dokuları) yok eder.

⁴⁹¹ "İlk-i enbat, ilk-i butm denen sakızdır. Sakız ağacının meyvasına habb-i hazra denir. Ağacın zankına da ilk-i enbat denir. Hekimler arasında, bu zank terebentin olarak bilinir. Van dili sözlüğünde, nebat, fetha şekliyle okunur. Nebit ise, nun'un fethi ve be'nin kesri ile okunur ve Irak'ta Basra ile Kufe arasında yaşayan bir topluluğun adıdır." T.M.

⁴⁹² "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdu. Madenlerin işlendiği haddehanelerde bakır cevherleri potalarda eritilip, kalıplara dökülür. Kalıplardaki erimiş bakır üzerine su serpilir. Bakırla tepkimeye giren su ile oluşan damlalar kalıp içinde noktacıklar hâlinde donarak katılaşır. Bu taneçiklere zühretü'n-nuhas denir. Bu damlalar ne kadar sert ve hoş lezzette olursa, o kadar kaliteli olur. Taneler ne kadar küçük olursa, o kadar kuvvetli olur." T.M.

Baş Organları: Kulak yaralarını kurutan ilaçların terkbine girer ve rengi beyaz olan zühretü'n-nuhas toz edilerek, kulağa üflense (püs-kürtülse), kulağa yararlıdır. Kronik sağırılığı giderir. Onunla bal karıştırılırsa, bademciklerin ve boğazın (küçük dil) iltihabına karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: 4 evsalus miktarında⁴⁹³ içilecek olursa, ağır, yoğun hıtların ve fazla safranın atılmasını sağlar. Makattaki yaraları ve basur memelerini kurutan terkiplere katıldığı söylenir.

ZUFERA⁴⁹⁴

(Zat Uşşak, Yabanî Anason; *Iphiona* sps.)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, [bu bitkinin] çokça Linufurba bölgesinde, akabis ağacında yetişen bir ağaç olduğunu söylemiştir. Bu bölge Mısır'a yakındır ve o bölgenin halkı bu bitkiye fanakesir derler, yani cevaşir anlamına gelir, çünkü zuferanın kökleri ve gövdesi cevaşire (cavşir) benzer. Züferanın etkisi cavaşir otuna benzer. O ormanlarla kaplı sarp dağların yükseklerinde, küçük dere kenarlarında yetişir. Özellikle rutubetli yerlerde yetişir. Onun gövdesi dere otunun gövdesine benzer; incedir ve üzerinde boğumlar vardır. İkli'le'l-melik gibi yaprakları vardır, ancak onunkiler daha yumuşaktır. Güzel kokuludur, gövdesinin uç kısmı ince ve dağınıktır. Onun çiçekleri taç şeklinde ve tohumları siyahtır; bu tohumların içi boştur, uzuncadır ve rezeneye benzer; tadı yavan fakat kokuludur. Kökleri beyazdır ve güzel kokuludur. Bazıları onun, a) (bir türünün) tanelerinin (tohumlarının) encizana (encidan) benzediğini söylerler. Meyvasına huda⁴⁹⁵ dendiğini ve b) diğer türünün ise, sedef otuna benzediğini ve ona devrak otu (çördük otu) dendiğini söylemişlerdir.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gazları çözer ve ısıtıcıdır.

Beslenme Organları: Sindirimi kolaylaştırır. Mide gazlarına etkilidir. Midenin balgamî yaralarına iyi gelir.

⁴⁹³ "1 evsalus, 5 kırattır."T.M.

⁴⁹⁴ "Yazma nüshalarında, zufera bitkisinin şeytantsine benzeyenin meyvasına hira, sedef otu (sezab)na benzeyenin meyvasına ise dinaruye dendiği, böylece iki cins zurefa olduğu yazılıdır."T.M.

⁴⁹⁵ "hura, artık, atık" T.M.

Göz Organları: Onun tohumu ve kökü, görme bozukluğuna (kör-lüğe) iyi gelir ve görmeyi parlatır (temiz hâle getirir).

Cerihat ve Yaralar: Uyuz ve kaşıntıların sebep olduğu ağrıları giderir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü ve tohumu, sedef otunun etkisine benzer bir etki gösterir; meniye kurutur. Eğer içilirse, regl ve idrar söktürür. Eğer kadınlar ovül olarak alırlarsa, aynı etkiyi gösterir.

Zehirlenme: Hâricen ve dâhilen kullanılırsa, akrep sokmalarına ve hayvanların zehirine karşı yararlı olur.

ZERRİNDIRAHT⁴⁹⁶

(Portakal Ağacı; *Melia azadirachta*)

Hareket Organları: Bu drog, siyatiğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yapraklarının suyu, idrar güçlüğüne karşı ve regl söktürmek için kullanılır; mesanede toplanmış kan pıhtısının atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Hayvan zehirlerine karşı da etkisi görülür.

ZARUR

(Beşbıyık Muşmula, Alıç; *Mespilus azarolus*)

Genel Nitelikleri:⁴⁹⁷ Dioscorides, [za'rurun] dikenli bir ağaç olduğunu ve onun yapraklarının kuraşininkilere benzediğini, meyvasının küçük olup, elmaya benzediğini söyler. Elması (meyvası) kırmızı renkli ve lezzetlidir. Onda üç tanecik (çekirdek) vardır. Bundan dolayı ona tarikunikun adı verilir. Onun mânası, üç tanecikli devâ (ilâç) demektir. Yunanca ona hiflimun (heyfilimun) denir. Onun meyvası yabancı elmaya benzer ve ağacı da elma ağacına benzer. Ancak onun yaprağı, kökü ve meyvası daha küçüktür. Bu ağaç düzdür; meyvası palamut

⁴⁹⁶ "Farsça bir isimdir. Altın çalı anlamına gelir. Baskı nüshada bu isim yazılı değildir. Fakat bu anlama yakın, İbn-i Kutbi'de zercun maddesi kayıtlı olup, mecazen, germe adı verilmiştir, şeklinde bir açıklama vardır. Altın renginde, çalı türü bir bitki olduğu gibi, altın rengindeki şarap da bundan imal edildiği için, zercun adı verilmiştir. Zercun, altın anlamına gelir ve zerrindirahta germe denmesi de normaldir."T.M.

⁴⁹⁷ "Bilinen bir drogdur. Müselleşü'l-alem de denir. Meyvasında üç çekirdek bulunduğu için bu ad verilmiştir. Bir türü daha vardır ki, Yunanlılar heyfilimun ve seltiyun adını verirler. Tüffah-ı berri (yabancı elma) de denir. Ağacın yaprakları elma yapraklarına benzer, fakat daha küçüktür; tadı palamuta benzer."T.M.

tadındadır ve alt kısmı geniştir. Meyvasının rengi, safran ağacınıninki gibi sarıdır.

Yapısı: Bazı kavimler (insanlar), onun soğuk ve rutubetli olduğunu söylerler.

Etkileri: Büzücü etkilidir; iğde daha büzücü etkiye sahiptir. Safra salgılanmasını engeller; salgı ve akıntıyı da engeller; bu etkisi diğer ilâçlardan daha fazladır.

Baş Organları: Baş ağrısı yapar.

Beslenme Organları: Mide için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun büzücü etkisi vardır; ancak idrarı tutmaz.

ZEBL-ZİBL⁴⁹⁸

(Gübre)

Genel Nitelikleri: Değişik yapıda zebl (dışkı, gübre, hayvan atığı) türü vardır. Her hayvanın dışkısı etki ve özellik bakımından farklıdır. Özellikle insan dışkısı, etki ve özellikleri bakımından birbirine benzemez. Ördek dışkısı, çok fazla sıcak olduğu için kullanılmaz. Bazı (şahin), sakr (doğan), başak (atmaca) ve diğer yırtıcı kuşların dışkısı, çok az kullanılabilir. Onların sıcaklığı çok fazladır.

Yapısı: Dışkılardan daha rutubetli ve soğuk madde yoktur. Bunların içinde en ısıtıcısı güvercin gübresidir. Evcil güvercinlerin gübresi, hararet yönünden yabanî güvercinlerden daha azdır. Yanmış keçi gübresi, çok hafif olur, fakat ısıtıcı etkisi artmaz.

Süslenme: Koyun gübresi sirkeyle karıştırılarak, siğil türlerinden olan nemliyye (erysipelas), tutiyye (acollyrium, dutcuk) ve misma-riyye (çivi) gibi siğillere merhem olarak kullanılır. Çekirge gübresi, yüzdeki çil ve lekelerle iyi gelir. Pirinç ile karıştırılmış olan zenzur (sığırcık kuşu) gübresi yukarıda açıklanan hastalıklara karşı kullanılır. Aynı şekilde, kertenkele türlerinin gübrelere, cilt üzerinde güzelleştirici etkiye sahiptir. Keçi gübresi, özellikle dağ keçisinin yanmış gübresi saçkıran için kullanılır. İri fare (sıçan) gübresi de saçkıran için kullanılır. Aynı şekilde, güvercin gübresi, cildin rengini düzelten

⁴⁹⁸ "Hekimler arasında zibl (beraz, dışkı) olarak bilinir."T.M.

ilâçların terkiplerinin içine girer. Dab (zab) ve kelef denen kertenkele türünün gübresi cilt için kullanılır.

Şişler: Sığır gübresi, yangılı çibanların ateşini gidermek için sirkeyle birlikte pomat şeklinde hâricen kullanılır. Koyun gübresi, gül yağı ve mumla birlikte ateş yanıklarına pomat şeklinde kullanılır. Güvercin gübresi, nar-i Farisî denen St. (Anthony) ateşinde ve ateş yanıklarında oluşan doku tahribatını onarmada kullanılır. Keçi gübresi, soyuklara ve derisi yüzülen organlara uygulanır. Güvercin ve tay gübreleri, temriyeye iyi gelir. Aynı şekilde, pirinçle yoğurulan sığırcık kuşu gübresi de temriye için kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Kemik yiyen köpeğin gübresi, balla karıştırılarak, kronik yaralara (hâricen) uygulanır.

Hareket Organları: Sığır gübresinin hâricen uygulanması siyatik tedavisinde yararlıdır. Dağ keçisi gübresi, domuz yağı ile karıştırılıp, pomat şeklinde gut ağrılarında kullanılır; siyatik için de etkilidir. Domuzun kuru gübresi, sirke ile karıştırılıp, kemik zafiyeti ve adale zafiyeti için içilir. Ayrıca, kemik kırıklarında ve vücuttaki bütün dokuların pekişip, sertleşmesinde kullanılır.

Güvercin gübresi, hâricen eklem ağrılarına, eklem romatizması ağrılarına iyi gelir. Keçi gübresi, özellikle karışık sirke ile [romatizmal] şişlik ve sertliklere karşı kullanılır. Bu tedavi şekli Galenos tarafından denenmiştir. Bu hastalıklar için arpa unuyla keçi gübresi de kullanılabilir; fakat zayıf ve eti sıkı olanlar üzerinde daha faydalıdır.

Baş Organları: Burun kanaması olanlara eşek gübresi koklatılır veya şerbet denen gübre suyu buruna damlatılarak kan dindirilir. Güvercin gübresi, sulu çibanlara etkili olur. Ot yemiş güvercin gübresi, tereyle beyda denen baş ağrısı (başı sıkıştıran, âdeta miğfer gibi saran ağrı) için kullanılır. Sığır gübresi, kulakların arkasındaki urlar (şişler) için etkili olur.

Göz Organları: Kertenkele ve timsah gübreleri, katarakta iyi gelir. Güvercin ve serçe gübreleri de aynı etkiyi gösterir. Kırlangıç gübresi bu tedavide en etkili drogdur. Ben balla karıştırarak denedim. Ayrıca, fare gübresi, gözdeki kornea tabakası yaralarında ve onun altında toplanmış olan maddeler üzerinde etkilidir. Bu da tecrübe edildi.

Solunum ve Göğüs Organları: Aynı şekilde, domuz gübresi, su ve şarapla birlikte içilirse, kan tükürmeye ve böğür ağrılarına iyi gelir.

Kemik yiyen köpeklerin pislikleri, boğaz ve bademcik ağrılarına iyi gelir. Aynı şekilde, çocuk kakasının etkili olabilmesi için, çocuğu ekmek ve turmus (acı bakla) ile beslemek gerekir ki, boğaza tatbik edilen maddenin kokusu azalsın. Sığır gübresi, tütsü şeklinde verem ve benzeri türdeki akciğer hastalıklarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Keçi gübresi, özellikle dağ keçisi gübresi, bazı droglarla birlikte sarılık için içilir. Dâhilen ve hâricen kullanıldığında da ödeme (su toplanması) iyi gelir. Hâricen kullanılacaksa, hastanın güneş altında olması gerekir.

Dışarı Atan Organlar: Keçi gübresi, rahim dönmelerinde tütsü şeklinde kullanılır. Özellikle, dağ keçisi gübresi bazı droglarla birlikte kullanılsa, regl söktürür ve abortus etkisi gösterir. Ayrıca dalağın sertliğini giderir. Bu gübreler ezilip, günlükte karıştırılarak, ovül şeklinde kullanılırsa, sürekli rahim kanamalarını dindirir. Keçi gübresiyle yapılan tedavi denenmiştir. Sıcak tavuk gübresi, kulunca iyi gelir. Aynı şekilde, sıcak kurt gübresi, şişten olmayan kulunca iyi gelir. O, suyla içilir veya kaynatılır veya diğer drogların sularıyla birlikte içilmesi uygundur. Bu amaçla kullanılacak kurt gübresinin dikenler ve otlar üzerinden toplanmış olması ve renginin beyaz olması ve de içinde kemik parçası bulunması gerekir. Bu özelliklere sahip gübrenin kulunç üzerinde fevkalâde yoğun etkisi vardır. Topraktan alınan gübrenin terkiibi (yapı özelliği) değişebilir. Kurt gübresi, kurt derisi veya kurt görünce korkup kaçan koyun derisi veya geyik derisi ile yapılan fitil içine konursa, veyahut kamıştan bir boru içine konup, kulunç rahatsızlığı çeken kişinin beli hizasına asılırsa, faydası olur. Galenos, bu işlem için kamış kullanırdı. Rahme denen kuşun gübresi, hamilelerde tütsü şeklinde uygulanırsa, abortus etki gösterir. Fare gübresi, günlük ve şarapla birlikte [karıştırılıp verilince], böbrek ve mesane taşlarını parçalar. Aynı terkip çocuklarda fitil olarak uygulanırsa, bağırsaklardaki ishale karşı yararlı olur; bağırsaklardaki yaralara iyi gelir.⁴⁹⁹ Lavman şeklinde uygulanırsa veya kaynamış sütle içilirse, bu hastalığa (bağırsak yaralarına) ve taşlara iyi gelir. Söylenen doğruysa, fil gübresi, insanın aklını kaybetmesini engeller.

⁴⁹⁹ "Güvercin gübresi" T.M.

Zehirlenme: Keçi gübresi, özellikle de dağ keçisinin gübresi, sirke ve şarapla kaynatılarak kullanılırsa, haşarat ve zehirli hayvan sokmalarına karşı iyi gelir. Galenos, yılan zehirine karşı da etkili olduğuna şahit olmuştur. Merada otlayan eşek gübresinin kurusu, şarapla akrep sokmasına karşı çok etkilidir. Tavuk gübresi, kurtboğan bitkisinin panzehiri, tiryakıdır ve denenmiştir. Ayrıca yapışkan ve yoğun olan hıltları da dağıtır. Keçi gübresi, çekici etkisiyle arı zehirini dokudan emer. Öküz gübresinin yakıldığı yerde haşarat barınmaz.

ZEYTUN (Zeytin; *Olea europea*)

Genel Nitelikleri: Bazı ülkelerde yetişen büyük ağaçlardır. Zeytinyağı bazen ham zeytinden, bazen de olgun zeytinden sıkılarak elde edilir. Hekimler arasında infak olarak bilinen zeytinyağı, ham zeytinden elde edilen yağdır. Bazen mor (kızıl) zeytinden de çıkarılır.⁵⁰⁰ Bundan elde edilen yağın kuvveti olgun zeytinle ham zeytin arasındadır (ortalama değerdedir). İki zeytin türü vardır: a) Yabanî, b) Bostanî (aşılı).⁵⁰¹ Eski zeytinyağı merhem olarak kullanıldığında, kuvveti duhn-u hırva (Hint yağı) kuvvetiyle eş değerdedir. Aynı şekilde, turp ve çörek otu yağlarıyla da eşdeğerlik gösterir (daha çok ısıtıcı etki gösterirler). Zeytinin dalları ve yaprakları yakılıp, külleri kullanılır, bazen de dallar ve yapraklar bala bulanarak yakılır.

Özel Nitelikleri: Sağlıklı insanlar üzerindeki etkisine göre zeytinyağının iyisi ham zeytinden elde edilenidir. Yabanî zeytinin yağının zamkı vardır; bu zamkın iyisi dili yakar. Yakıcı olmayanın zararı yoktur.

Yapısı:⁵⁰² Ham zeytinin yağı birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Rufus (Ephesus), zeytinyağının rutubetli olduğunu söyler. Olgun zeytinyağı normal derecede sıcak ve rutubete meyillidir. Eğer zeytin yıkırılsa, onun rutubeti ve sıcaklığı normale döner; sıcaklığı daha azdır.

⁵⁰⁰ "Mor zeytin, ham olmayan, ancak rengi tam olarak olgunlaşmamış, hafif yumuşak, olgun zeytinin rengi olan siyaha dönüşmemiş zeytindir." T.M.

⁵⁰¹ "Her ikisinden de yağ çıkarılır." T.M.

⁵⁰² "İbn-i Kutbi, bu ifadeyi genişleterek, yabanî zeytinin zamkının sıcak ve kuru olduğunu ve zamktan daha kuvvetli ve iyi olanının katrandan elde edileni olup, sakamonya gibi kırmızı renkte olduğunu söyler." T.M.

Sonuç olarak, olgun zeytin sıcaktır, onun yağı rutubete meyillidir. Yarı olgun zeytin normal soğuktur. Onun dalları ve yaprakları da soğuktur. Ham zeytinin beklemiş (eski) yağı, olgun zeytinyağı yapısındadır (mizacındadır); onun gibi tatlıdır.

Etkileri: Bütün zeytinyağı türleri vücudu güçlendirir; zindelik verir. Yabanî zeytinin yağı bakır kap içinde kaynatılırsa, kuvveti artar; onun gücü hudud (huzuz), hudud-u Hindî (Hint amberbarisi) kuvvetine benzer. Zeytinin salamura suyu tenkiye yapıldığında tuzlu sudan daha kuvvetlidir (etki olarak daha kuvvetlidir). Zeytinyağı eskidiği zaman tadında acılık olmaz.⁵⁰³

Süslenme: Yabanî zeytinin yaprakları dolamaya iyi gelir ve terlemeyi (deriden) engeller. Yabanî zeytinin yağının yararı çoğunlukla gül yağıninkine benzer. Zeytinyağı eğer hergün kullanılırsa, saç ve kılları korur ve çabuk beyazlanmasını önler.

Şişler: Yabanî zeytin, kızarıklık, yüzdeki lekeler ve benzeri yara ve yangılı şişlere iyi gelir; onları çözer ve rutubetini temizler. Yakılan dallarından sızan su uyuza ve oluşturduğu yaralara iyi gelir. Zeytinyağının tortusu, özellikle yaprağı ile birlikte kullanılırsa, yangılı şişlere ilâç olur.

Cerahat ve Yaralar: Yabanî zeytinin yağı, iltihaplı yaralara ve kuru yaralara, uyuzun kaşıntısına iyi gelir. Yabanî zeytinin yaprakları, kızarıklığa, habis ve iltihaplı yaralara, kaşıntı ve karıncalanmaya, kurdeşene iyi gelir. Ham zeytinyağı tortusu, uyuzdan oluşan cilt bozukluklarına sağlıklı görüntü kazandırır. Hattâ diğer etkenlerle oluşan cilt sıyrık ve bozukluklarını tedavi eder. Özellikle turmus suyu (carobs, mısır fasulyesi) da ilâve edilerek kullanılırsa, [bu etki görülür]. Su zeytini denen ham zeytinin salamura suyu ateş yanıklarına sürülse, yanık etkisiyle kızarmasını, su toplanarak kabarmasını ve iltihaplanmasını önler. Yabanî zeytin zamkı, uyuz yaralarına ve temriyeye iyi gelir. Cerahatlere merhem şeklinde uygulanır.

Hareket Organları: Zeytinin tuzlu [salamura] suyu, siyatik için lavman şeklinde uygulanır; sinirsel ağrılara da bu uygulama iyi gelir. Eski (beklemiş) zeytinyağı hâricen gut ağrılarına iyi gelir.

⁵⁰³ "belki bozulma belirtileri gösterebilir." T.M.

Baş Organları: Zeytin yaprağı, koruk suyu ile pişirilip, kaynatılır, bal kıvamını alıncaya kadar bu işlem devam ettirilir; bu terkip çürük dişler üzerine tatbik edilirse, çürük diş yerinden sökülüp çıkar. Yabanî zeytinin yağı, gül yağı ile baş ağrısının tedavisinde aynı etkiyi gösterir. Yabanî zeytin ile usaresi tablet şeklinde kurutulularak saklanır ve kulak akıntıları için kullanılır. Yabanî zeytinin yaprakları, diş eti şiş ve kanamalarına iyi gelir.⁵⁰⁴

Göz Organları: Eski zeytinyağı göze damlatıldığında, körlük üzerinde etkili olur. Zeytinyağı tortusu göz ilâçları içine girer. Yakılmış zeytinyağı yaprakları etki yönünden tutyaya muadil olur. Zamkının da konjonktivit, katarakt ve ağ tabaka sertleşmelerine etkisi vardır. Zeytin yaprakları usaresi, fırlak göz üzerine, kornea tabakası yaralarına ve göz nezlesine iyi gelir. Aşılı zeytinler (bostan) bu amaç için yabanî zeytine tercih edilir. Aynı şekilde, aşılı zeytinin zamkı, göze canlılık ve parlaklık verir; çapaklanmayı ve kataraktı önler.

Solunum ve Göğüs Organları: Siyah zeytin çekirdeği ile astım için, buğu ve tütsü yapılır. Diğer akciğer hastalıkları için de bu yöntem uygulanır.

Beslenme Organları: Zeytinyağı tortusu karın üstüne konduğunda (dışardan karına tatbik edildiğinde), ödemi giderir. Olduğu gibi yenen zeytinin hazmı zordur. Birçok ağır madde ile doludur. O, şehveti artırır ve mideyi güçlendirir. Bağırsaklarda büzücü etki gösterir ve yoğun bir keymus meydana getirir. Sirkeye basılmış zeytin, çözücü etkiye sahiptir. Ham zeytinin yağı, mide için iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Yemekten önce biberle zeytin bağırsakları yumuşatır. 9 ukiyye zeytin, ılık su veya arpa suyu ile birlikte yenirse, ishal etki gösterir. Zeytin, sedef otu ile birlikte kaynatılırsa, şişlerin sebep olduğu kulunca yararlı olur. Onunla lavman yapıldığında, ağır kulunca iyi gelir ve zeytin usaresi (öz suyu) rahim akıntı ve kanamaları için rahime tatbik edilir. Kronik ishal için arpa unuyla karıştırılarak hâricen kullanılır. Zeytinyağı kıvama getirilip, koruk suyu ile lavman

⁵⁰⁴ “Yabanî zeytin, sallanan dişleri pekiştirir. Yabanî zeytinin zamkıyla dişlerin çürükleri doldurulursa, faydalı olur. Zeyt-i akaib (akrep yağı), en iyi ilâçlardır. Zeytinyağına karıştırılmış akrep yağına verilen addır.”T.M.

yapılırsa, hemoroid ve fistüller için (makad hastalıklarında) yararlı olur. Aynı şekilde, bu terkip rahim [yaraları] için de kullanılır. Zeytin ağacı zımkı, idrar söktürücüdür ve abortus etki gösterir.

Zehirlenme: Zeytinyağı, sıcak suyla içilirse, zehirin zararlı etkisini azaltır (kusturucudur). Yabanî zeytin ağacı zımkının panzehir ilâçların terkibine girdiği söylenir.

ZEDEVAR – ZEDVAR⁵⁰⁵

(Cedvar)

ZERAVEND

(Lohusa Otu; *Aristolochia indica*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu drogun isminin ilkin eriston-i levhis olduğunu söylemiştir, ki onun anlamı fâzıl (üstün) demektir. O (levhis), bebek taşıyan kadındır. Bununla, bu ilâcın lohusa kadınlara yararlı olduğu söylenmiştir. Zeravend iki türlüdür: a) Müdahrec (yuvarlak), o kadın ismidir. Yaprakları börölce yaprakları gibi kıvrıktır; güzel kokulu ve keskindir. Yuvarlak görünüştedir. Tek kökten çıkan birçok dal içerir. Çiçekleri beyaz renkte ve sarık şeklindedir. Çiçeğin iç kısmı kırmızıdır. b) İkinci türü (zeravendü't-tavil) katulendis, erkek türüdür. Onun yaprakları müdahrecden daha uzundur. Dalları incedir ve onların uzunluğu bir karış kadardır. Çiçeklerinin rengi morumsudur ve kötü kokuludur. Armut çiçeğine benzer. Zeravendü'l-mudahrec laleye benzer, yuvarlaktır. Lohusa otunun kökü bir karış boydadır ve daha uzundur; parmak kalınlığındadır ve her iki türün kökü de şimşire benzer, zehir gibi acı lezzeti vardır. Lohusa otunun bir başka çeşidi daha vardır ki, dalları ince ve yaprakları boldur. Güzel görünüşlüdür ve yaprakları yuvarlaktır. Hayyü'l-âlem (herdemtaze) denen bitkinin küçük yapraklarına benzer. Çiçekleri sedf otunun çiçeğine benzer ve kökü hayli uzundur; incedir ve kökünün üzerinde ağır kokulu bir kabuk vardır. Parfümeride bu kabuk esans terbiye etmek için kullanılır.⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ "Genel Nitelikleri: Bize göre zedvar, cedvar drogudur ve o drog da daha önce açıklandı." T.M.

⁵⁰⁶ "Bazıları, zeravendin uzun ve yuvarlak olduğunu ve yarılmış üzüm tanesi yapısına benzediğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu şekilde meyvesi olan bir nevinin (yarılmış üzüm

Yapısı: Zeravendin bütün çeşitleri birinci dereceye kadar sıcaktır; üçüncü derecede kurudur.⁵⁰⁷

Etkileri: Parlatici, temizleyici, açıcı, inceltici niteliktedir. Diken gibi çekici özelliği vardır. Lohusa otu, parlatici ve ısıtıcı etkisinden dolayı yaralar için kullanılır. Müdahrec türünün ısıtıcı ve yumuşatıcı etkisi daha fazladır. Isıtıcı etkisi her ikisinin de aynıdır. Hattâ müdahrecin ısıtıcı etkisi biraz daha fazladır. Çünkü müdahrecin kendisi yumuşaktır. Dolayısıyla, müdahrecin gaz ağrılarını giderici etkisi vardır. Üçüncü türünün (yarım üzüm tanesi gibi meyvası olan), etkisi zayıftır.

Süslenme: Lohusa otu, addison (behak) hastalığına karşı iyi gelir. Dişleri ve cildi parlatır; onu temizler. Özellikle, müdahrec, rengi saflaştırır; güzelleştirir.

Cerahat ve Yaralar: Yaralardaki iltihabı temizleyip, iyileştirir ve bitmesini sağlar; etlenmeyi sağlar; özellikle uzun olanının (zeravend-i tavil) bu etkisi vardır. Kokuşmuş, kötü huylu eski yaraları giderir (onlara iyi gelir).

Hareket Organları: Kasların büzülmesinde ve gevşemesinde etkilidir. Gut hastalığında hâricen kullanılır ve özellikle müdahrec (yuvarlak yapraklı türü), bu hastalık üzerinde etkindir. Gut hastalığında o, içilecek kullanılabilir. Ondan yarar görülür.

Baş Organları: Kulak kirlerini giderir ve işitmeyi güçlendirir. Eğer o, balla birlikte kullanılırsa, bu etkiyi yapar. Biberle birlikte kullanılırsa, kulakta kir birikmesini önler. Beyini fazla ve artık maddelerden temizler. O, saraya karşı yararlıdır. Dişleri pekiştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma iyi gelir; özellikle yuvarlak yapraklı olan müdahrec nevinin bu özelliği vardır. Göğüse yararlıdır. Suyu içilirse, böğür ağrılarını iyi gelir. Müdahrecin etkisi daha fazladır.

tanesine benzeyen meyveleri olan bir nevinin) daha olduğunu söylerler. Bu nevi de zeravend-i tavil türündendir. a) Zeravend-i müdahrec türü, dişi türüdür ve yaprakları bürülceye benzer. Ona 'kasus' denir. Güzel ve keskin kokuludur. Yuvarlakçadır. Bu açıklama sadece baskı nüshada var. Aşağıdaki açıklamalar bütün nüshalarda bulunmaktadır." T.M.

⁵⁰⁷ "Birkaç nüshada, üçüncü dereceye kadar sıcak ve ikinci derecede kurudur, şeklinde yazılmıştır." T.M.

Beslenme Organları: Hıçkırığa iyi gelir. Aynı zamanda, sekincebinle (ballı sirke) birlikte dalağa iyi gelir. Eğer dalak üzerine (hâricen) sirkeyle karıştırılıp konursa, çok yararlı olur. Aynı şekilde, müdahrec bu konuda daha etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ondan 1 dirhem⁵⁰⁸ alınıp, toz edilip, içilirse, balgam cinsinden hıltları ishal edip, atar ve safrayı boşaltır. Makada yararlıdır ve eğer onun tavil (uzun) veya müdahrec (yuvarlak) türü mürr (myrrh) ile ve biberle içilirse, doğum yapmış kadınların rahimlerini temizler; regli söktürür ve abortus etkisi gösterir.

Hummalar: Sıtma türü ateşli hastalıklara iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep sokmasına iyi gelir. Özellikle uzun olanının (tavil) bu etkisi vardır. Uzun olandan 2 dirhem içildiğinde, bu etkiyi yaptığı (panzehir etkisi gösterdiği) söylenir. Diğer zehirli hayvanların zehirine karşı, ısırılan veya sokulan yere hâricen uygulanır.

Bedeli: Müdahrecin (yuvarlak) muadili, eşit miktarda zürunbaddır (her derde deva ilâç) ve 1/3 dozda besbase (küçük Hindistan cevizi) ve 1/2 oranda costusdur. Tavinin (uzun olanın) muadili ise, eşit dozda zürunbad ve yarım doz biber (fülfül)dir.

ZAMMARETÜ'R-RA'Y⁵⁰⁹

(Saz; Alisma plantago)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Heyecanı [ve coşkuyu] giderir.

Dışarı Atan Organlar: Galenos'un denediği bir drogudur. Onun yapışkan sıvısı, böbrekteki taşları parçalar. Bazıları, onun bağırsaklardaki yaralara ve ülserlere iyi geldiğini söylemişlerdir. Rahim sıkıntılarını giderir ve fıtığa yararlıdır.

Zehirlenme: Eğer 1 veya 2 miskal bundan içilirse, deniz tavşanı, afyon ve benzerlerinin etkisini giderir.

⁵⁰⁸ "1 miskal" T.M.

⁵⁰⁹ "Mezmuratü'r-ra'y da denir. Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur. Yaprakları sinir otu yapraklarına benzer. Ondan daha narindir. Yapraklar yere doğru sarkıktır. Bitkinin dibinden pürüzsüz ve yapraksız 1 karış uzunluğunda bir gövde çıkar. Gövdenin ucunda baş denilebilecek bir oluşum vardır. Buradan sarıya çalan beyaz çiçek çıkar. Siyah harbaba benzeyen siyah ve ince kökler vardır. Çok güzel kokusu vardır. Bitkinin yapışkan bir sıvısı vardır ve sulak bölgelerde yetişir." T.M.

ZEBİB

(Hezeran, Kuru Unnab, Kuru Üzüm; Vitis vinifera)

Bu drog, “Unnab” içinde, “Ayn” harfinde zikredilecektir.

ZEHRE

(Bir nevi mercimek)

Genel Nitelikleri: Yaprakları mercimeğe benzeyen bir bitkidir. Dalları ve kökleri incedir. Çorak ve güneşli yerlerde yetişir. Tuzlu bir tadı vardır. Bir diğer türü kemafitusa (yer palamutu) benzer. Rengi güzel ve erguvan rengindedir.

Cerahat ve Yaralar: Yara tedavi edici özelliği vardır.

Baş Organları: Fazlalıkları yumuşatır; özellikle de ikinci türü bu etkiye sahiptir. Zehrenin ikinci türü, sekincebinle içilirse, saraya iyi gelir.

ZEVAN⁵¹⁰

(Delice Otu, Çavdar?, Burçak; Lolium Temulentum)

Genel Nitelikleri: Ben diyorum ki (İbn-i Sînâ), zevan, insanlar tarafından buğdaya benzetilerek verilmiştir; onun tanelerinden insanlar ekmek yaparlar. Buna zevan el-kesib (kum tepesi zevanı) derler. Diğerleri zehirlidir, zararlı madde onların tanecikleri içinde oluşur. Bizim vermek istediğimiz bunlar değildir. [Birinciden söz etmek istiyoruz.]⁵¹¹

Özel Nitelikleri: Zevanın iyisi ve kalitelisi, yaprakları hafif olanıdır; ancak çürük ve kof olmayanıdır. Ezildiği zaman yapışkan özellik kazanır. Çiğnenince hafif buruk, ekşimsi lezzettedir. Kolis (Colis?), onun sıcak ve soğukluktaki etkisinin buğdayınki gibi olduğunu söyler. O, kurutucudur ve burada, “Ze” harfinde, söylenecek başka söz yok.

Böylece, bu makaledeki 27 ilâç tamamlandı.⁵¹²

⁵¹⁰ “Van dili sözlüklerinde, buğday tarlalarında, buğdayların arasında yetişen, siyah renkte ve acı lezzette taneler olduğu yazılıdır. Anadolu’da delice adı verilir. Bol yağışlı yıllarda, kıraç bölgelerde yetişir.”T.M.

⁵¹¹ “*Kâmin*’da geçen ikinci tür, lugatte geçen anlamındadır. Birinci, bilginlerin kabul ettiği ve Türkçede çavdar denilen bitkiye uymaktadır. Şeylan denilen kuş yemi için geçerli olmaz. Çünkü verilen özellikler kuş yemine uymamaktadır. Yapısı: Zevanın sıcak ve nemli olduğu söylenir. Rufus ise, sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir.”T.M.

⁵¹² “Bu makalede 28 drog verilmiş oldu. Aslında, zedvar ve cedvar aynı drog olduğundan, 27 drog verilmiş oldu.”T.M.

SEKİZİNCİ MAKALE⁵¹³.

(Ha Harfi)

HUDAD

(Kadıntuzluğu, Diken Üzümlü; Berberis aristata)

Genel Nitelikleri: [Onun iki türünün olması muhtemeldir.]

1) Hindî,

2) Mekkî.

1) Hindînin filizlerin usaresi (öz suyu) olduğu sanılır. Bazen öyle kapaklıdır ki, bu konuda uzman kişiler bile farkına varamayıp, bu usarenin suda kaynamış zerir (altının) suyu olup olmadığından şüpheye düşerler. Onun etkisi (kuvveti), yumuşak ateş cevherine yakın olur, ancak Mekkî olan soğuktur [yakıcı değildir]. O, sunî olarak yapılmış bir şeydir.⁵¹⁴

Dioscorides, kadın tuzluğunun bir ağaç olup, dikenli bir ağaç olduğunu söyler. Üçer tohumlu ve çok dallıdır. Meyvası bibere benzer, tadı acıdır; yumuşaktır ve sarı renkte kabuğu vardır. Kökleri çoktur; güneşli, kıraç yerlerde yetişir. Dalından yeni toplanmış taze yapraklar dövülerek, öz suyu çıkarılır. Eğer yapraklar kurumuş ise, bir süre ıslatılır; daha sonra kaynatılır, süzülür ve sonra tekrar kaynatılır. Kadın tuzluğunun meyvasından da aynı şekilde öz suyu elde edilir. Kadın tuzluğu meyvası güneşte kurutularak, öz suyu çıkarılır.⁵¹⁵ İyi olanı, ateşte mumele edilerek, yüzeyde köpükler hâlinde çıkandır. Onun rengi içinin rengine benzer.

Özel Nitelikleri: Hindî olan, Mekkî olandan saçları kuvvetlendirmede daha etkilidir. Ancak Mekkî olan, şişleri iyi etmede daha etkindir.

Yapısı: Sıcaklıkta ve soğuklukta normaldir; kurulukta ikinci derecededir.

Etkileri: Hindide çözücü ve büzücü etki vardır. Her türlü akıntıya karşı yararlıdır ve onu çözücüdür. Onun çözücü etkisi büzücü

⁵¹³ "Bu makalede 57 drog vardır."T.M.

⁵¹⁴ "Bu ifadeler baskı nüshada daha önce anlatılmıştır. Sultanî ve diğer nüshalarda daha sonra geçer; filizecin filizehrec olduğu ifade edilir. Hadad-ı hindiyeye filizehrec adı verilir. Çünkü filizehrec, fil için öldürücüdür. Fil zehiri anlamına gelir."T.M.

⁵¹⁵ "Bazen hadad usaresi, zeytinyağı, afsantin usaresi ve sığır safrası ile karıştırılır."T.M.

etkisinden fazladır ve bu ikinci derecededir. Büzücü etkisi kurutucu etkisinden hafiftir. Ayrıca yumuşatıcı gücü vardır.

Süslenme: Tüyleri gürleştirir ve kızılaştırır. Bu amaçla Hindî cinsi kullanılır. Yüzdeki çilleri giderir ve bütün hadad türleri dolama hastalığına iyi gelir.

Şişler: O, yumuşak şişlere ve sivilcelere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: [Bütün hadadlar] kötü huylu yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Vücuttaki eklem yerlerini pekiştirir.

Baş Organları: Hindî türü, kulak akıntılarına ve onun yaralarına iyi gelir, onları yok eder. Sallanan dişler üzerine sürüldüğünde, diş etlerini pekiştirir. Diş eti hastalıklarına çok iyi gelir.

Göz Organları: Göz ağrılarına karşı yararlıdır. Göze parlaklık verir (Kornea tabakasına parlaklık verir). Kataraktı yok eder (ondaki perdeyi yok eder) ve gözdeki arpacığı giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hindî türü, öksüren ve kan tükürenlere içirilir.

Beslenme Organları: Hindî türü, kara sarılığa ve dalağa iyi gelir. Aynı zamanda hâricen kullanılır. Bitkinin kendisi de (ağacı da?) bu etkiyi gösterir. Mideden kaynaklanan ishali keser.

Dışarı Atan Organlar: Makat çatlaklıklarına iyi gelir. Kronik ishale karşı verilir. Mide zaafına da yararlıdır. Dizanteriye iyi gelir. İdrar söktürür. Onun meyvası, balgam söktürür ve anüs yaralarına iyi gelir. Rahim akıntılarını keser ve basur memelerine yararlıdır.

Zehirlenme: Onun meyvası, bütün zehirlere iyi gelir. Hindî türü, kuduza karşı içilir.

Bedeli: Onun muadili, onun ağırlığında (ölçüsünde) filizehrec (fil öldüren) ve eşit ölçüde biber ve bir misli sandal türleridir.

HENNA

(Kına; *Lawsonia alba*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kına ağacının⁵¹⁶ yapraklarının dallarından çıktığını söylemiştir. Onun yaprakları zeytine benzer, ancak daha geniş ve daha yumuşaktır, koyu yeşil renklidir. Aşna çiçeğine

⁵¹⁶ "gövdesinin 50 karış boyda olduğunu söylemiştir; ince dallıdır,"T.M.

(moss, ağaç üzerinde yetişen yosun) benzeyen, beyaz güzel kokulu çiçekleri vardır. Tohumları siyah renktedir ve akta (mürver ağacı) adlı bitkinin tohumlarına benzediği söylenir. O, sıcak bölgelerden getirilir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Süslenme: Kindis (magpie, saksagan) suyu ile lapa yapıp, kıllar üzerinde tatbik edilince, onları kızıl yapar.

Etkileri: Kınada çözücü güç vardır ve büzme etkisi yapar ve yakmadan kurutur. Damar ve kanalları açar. Onun yağının çok fazla ısıtıcı ve yumuşatıcı etkisi vardır.

Şişler: Onun kaynatılmışı, yangılı şişler ve balgamlı şişlere ve diğer şişlere (verem-i ernebiyye, evramül-ernebiyye, tavşan şeklindeki şişler) kurutarak yararlı olur.

Cerahatve Yaralar: Kaynamış kına, ateş yanıklarına iyi gelir; onlara hâricen uygulanır. Cerahatler üzerinde kardeş kanı gibi etki ettiği söylenir. Kemik kırıkları üzerine konur, ya tek başına, ya da kayrutu ile birlikte uygulanır.

Hareket Organları: [Onun çiçeği] sinir ağrılarına iyi gelir ve felçle ilgili ilâçların terkbine girer. Onun yağı, fiziksel güçsüzlüğü giderir ve sinirleri rahatlatır. Kırık kemiklere yararlıdır.

Baş Organları: Sirke ile karıştırılarak, hâricen baş üzerine tatbik edilse, baş ağrısını giderir. Aynı zamanda, ağızda çıkan yaraları iyi eder ve ağızdaki pistüllere (uçuk?, kıla'), iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz hastalıkları ve şavsat (kaburganın iç kısmındaki şiş) için hazırlanan ilâç terkiplerine girer.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağrıları için uygun bir drogdur.

HAMMAMA⁵¹⁷

(Kakule; *Amomum cardamomum*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun odunsu yapıda, üzüm salkımı gibi bir ağaç olduğunu söylemiştir. Bazısı kakulenin beyazdır, yap-

⁵¹⁷ "Değişik nüshalarda farklı açıklamalar bulunduğu için, Sultanî nüsha tercüme için tercih edilmiştir. **Genel Nitelikleri:** Hammama, sarmaşık gibi tırmanıcı ve sarıcı gövde ve dallara sahip bir ağaçtır. Dallar birbiri üzerine sarılarak, bir ağ veya salkım görüntüsü alırlar. Çiçekleri tarçın çiçekleri gibi küçüktür; yaprakları faşer (şalgam) yapraklarına benzer; gövde rengi yakut rengindedir. Güzel kokuludur. Hammamanın bu türü sert ve yeşil renklidir; sulak yerlerde yetişir. Kokusu sebaz kokusuna benzer."T.M.

rakları, faşer (şalgam) yaprakları gibi büyüktür ve onun çiçeği Hindî sazec çiçeği (Hint tarçını) gibi küçüktür. Rengi altın rengidir ve onun odun kısmının (gövdesinin) rengi yakut rengindedir. Güzel kokuludur. Onun bir türü de sulak yerlerde yetişir; daha zayıftır, büyüktür, rengi yeşile çalar. Onun odunu seza (sedef) gibidir. Diğer bir türü uzun ve geniş değildir. Katı (sert) değildir; kolayca kırılır; rengi yakut rengindedir. O, unkud gibi (üzüm salkımı) yaratılmıştır. Onun meyvasının kokusu çevrede duyulur (kokusu belirgindir, aşikârdır).

Özel Nitelikleri: Onun birinci cinsinin en iyisi ve kaliteli, altın gibi olan, acı, Ermeni [bölgesinde] yetişendir; güzel kokuludur. İkinci tür, yeşil gövdelidir; zararlıdır; kokusu azdır; sulak yerlerde yetişir. Üçüncü türün en iyisi, beyaza ve kırmızıya çalar; taze olandır ve bu tür, yoğun, pürüzsüz, düz, basık, sert ve acıdır.

Hammanın parçalanmış, ufalanmış olanlarının tercih edilmemesi gerekir. Çünkü bunlar zararlı olur. Dalların tek bir kökten çıkmış olması gerekir. Dioscorides, hammanın iyisinin beyaz ve kırmızımtırak olduğunu, tohumdan çıkıp salkıma benzeyenler olduğunu, ayrıca kokusu ağır, rengi alaca olmayan, yakıcı olan ve bozulmamış olanlar olduğunu söylemiştir.⁵¹⁸ Bazıları, onu ilaç yaparken, yanlışlıkla emvisle karıştırırlar. Çünkü drog hammaya çok benzer, ancak meyvası ve kokusu yoktur. O, Ermeni illerinde yetişir ve onun çiçeği fudencin (yarpuz otu) çiçeğine benzer. Eğer hammanın onunla yanlışlıkla karıştırılmasından korkuluyorsa, [daha önce söylendiği gibi] hammanın ufalanmış ve parçalanmış olanlarından kaçınmalıdır.⁵¹⁹

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: İncelticidir ve onda büzme etkisi vardır ve vec (eğir, zambak) gibi güçlendiricidir.

Şişler: Yangılı şişleri pişirir.

Hareket Organları: Onun pişmiş gut tedavisinde içilir, aynı zamanda, oturarak da ondan istifade edilir.⁵²⁰

⁵¹⁸ "Baskı nüshada, hammanın emunis adı verilen drogla tağış ettiği yazılıdır."T.M.

⁵¹⁹ "Tek kökten çıkmış dalları olan türler, hiçbir droga benzemez; dolayısıyla yanlışlık yapılmaz."T.M.

⁵²⁰ "veya banyo şeklinde suyun içine oturularak, ondan yararlanılır."T.M.

Baş Organları: Başı ağırlaştırır; ona ağırlık hissi verir. Baş ağrısı yapar; uyku getirir. Bazıları, eğer şakaklara dışardan uygulanırsa, baş ağrısını giderdiğini söylemişlerdir. O, müskirattandır; zehirli ve şüpheli bir ilâttır (müveremat).

Göz Organları:⁵²¹ Sıcak göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kaburganın içindeki, soğuktan oluşan şişlerde yararlıdır.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki tıkanıklığı açar ve kaynamış karaciğer hastalıklarına iyi gelir. O, vecden daha kolay hazmedilir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar⁵²² söktürür. Rahimin ağrısını giderir ve rahime tatbik edilen fitillerin terkibine girer. Onun kaynamışına oturulursa, böbreklere iyi gelir ve ondan rahim ağrıları için içilir; iç organlardaki şişlere karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Bazerenc (melissa?) ile yakı (pomat) şeklinde akrebin soktuğu yere uygulanır.

HURF

(Bahçe Teresi; *Lapidium sativum*)

Genel Nitelikleri:⁵²³ Dioscorides, bize göre, bahçe teresinin bir ağaç olup, en iyisinin Babil’de yetiştiğini ve onun gücünün hardal ve turp tohumu gücüne eşit olduğunu söylemiştir. Kimileri, onun gücünün hardal ve bezr-i circir kuvvetlerinin toplamına eşit olduğunu söyler.

Onun yaprakları rutubetli olduğu için etkisi tohumlarının etkisinden daha zayıftır. Kuru yapraklarının etkisi ise, tohumlarının etkisine ulaşır. Çünkü rutubeti yok olmuştur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, ısıtıcı ve yumuşatarak olgunlaştırıcıdır. Sivilcelerin iltihabını giderir.

Süslenme: Bahçe teresi, dâhilen ve hâricen kullanıldığında, saçların dökülmesini engeller.

Şişler: Balgamî karakterde şişler için yararlıdır; su ve tuzla birlikte çibanlara hâricen kullanılır.

⁵²¹ “Kaynamış hammama ile göze sürme çekilir.”T.M.

⁵²² “ve regl”T.M.

⁵²³ “Âlimlerin yaptığı araştırmaya göre, hurf buğdaygillerden bir bitkidir ve habb-ı reşad adı da verilir.”T.M.

Cerahat ve Yaralar: Yaraya dönüşmüş sivilce ve temriyeye yararlıdır ve balla birlikte derin yaralara iyi gelir. Kötü huylu nar-ı farisiyi (St. Antony ateşi) giderir.

Hareket Organları: Sirke ve arpa özü ile birlikte hurf, pomat şeklinde [hâricen] uygulanırsa, siyatige iyi gelir. Bazen bahçe teresi lavman yapılırsa, siyatige iyi gelir. Özellikle, onun, kanla karışık maddeler üzerinde ishal etkisi yapan maddelerden olması gerekir. Bütün sinirlerdeki uyuşmalara iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerleri temizler ve astıma yararlı olur. Astım terkiplerinin bileşimine girer. Göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Bahçe teresi, yumuşatıcı ve dağıtıcı etkisiyle, karaciğer ve mide üzerinde ısıtıcı etki gösterir. Özellikle, balla birlikte dalak üzerine hâricen uygulanırsa, bu etkisi daha fazla görülür. Bahçe teresinin yakıcı özelliği mide için zararlıdır. İştihâ açıcı etki gösterir. Eğer dirhem 3/4 dozunda içilirse, kusturucu etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: O, cinsel gücü artırır; bağırsak kurtlarını döker; regl söktürür ve abortus etkisi gösterir. Kavrulmuş bahçe teresi, kötü etki yapar, özellikle dövülürse bu etki görülür. Onun yakıcı etkisi pişirilerek bertaraf edilir. O, kulunç için yararlıdır; ondan 4 veya 5 dirhem dövülerek, su ile içilirse, ishal yapar ve bağırsaklardaki gazları çözer, atar. Bazıları (bazı hekimler), 3/4 dirhem⁵²⁴ dozda içildiğinde, sarı safra üzerinde ishal etkisi gösterdiğini söylerler.

Zehirlenme: Balla birlikte içildiğinde veya hâricen kullanıldığında, böcek sokmalarına iyi gelir (panzehir). Ayrıca, haşaratın bulunduğu yerde onunla tütsü yapılırsa, haşaratı kaçıır.

HAŞA

(Yabanî Kekik; *Thymus vulgaris*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bilinen bir drog olduğunu, küçük dikenli bir ağaç olup, bükeyli dalları bulunduğunu, bu dikenlerin onun dalları üzerinde durduğunu söylemiştir. Bu dikenlerin üzerine pamuk sarılarak fitil yapılır. Dalların etrafında küçük yapraklar vardır. Dallarının küçük uçlarında pembe⁵²⁵ çiçekleri vardır. Çoğunlukla

⁵²⁴ "18" T.M.

⁵²⁵ "kırmızı" T.M.

yüksek, kıraç ve çorak yerlerde yetişirler. Kırmızıya çalan beyaz renkte çiçekleri vardır. Dalları ıdhır-izhir (batak sazi) dallarına benzer. Onun çiçekleri yuvarlaktır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Rufus, haşanın (kekik), yarpuz (fudenec) gibi kuruluşunun fazla olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Kekik, eritici ve parçalayıcıdır; donmuş kanı bile eritip, parçalar. Kekik şurubu, kışın soğuktan titremeyi önler.

Süslenme: Sığilleri yok eder.

Şişler: Sirke ile kekik karıştırılıp, kötü mizaçlı balgamî şişlerin üzerine sürülür. Kaburgaların iç tarafında olan ağrıyı giderir.

Göz Organları: Yiyeceklere katıldığında, görme gücünü korur ve görme zaafını giderir. Dioscorides, onun bu etkisine şahit olmuştur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü ve akciğerleri temizler; balgam atılmasını kolaylaştırır; balla karıştırılıp kaynatılırsa, göğüs ve kaburgaların alt tarafındaki ağrıları iyi eder ve kurutucu etkisi dolayısıyla kan tükürmeyi önler.

Beslenme Organları: Hazım (sindirim) için uygundur. Onun şurubu sindirimdeki bozuklukları (kötü sindirimi) giderir ve iştihayı azaltır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür; kurtları döker; 2-4 dirhem ondan içilirse, balgamî hıltları temizler; onlar üzerinde ishal etkisi yapar.

HASEK⁵²⁶

(Demir Dikenî; *Tribulus terrestris*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, hasekin (demir dikenî) iki cins olduğunu söyler:

a) Bu cinsinin yaprakları semiz otuna benzer, fakat daha incedir; yuvarlak dalları vardır. Toprağın yüzeyine doğru uzanır; sürünge bir bitkidir. Yapracağının yanında dikenleri vardır. Viranelik yerlerde (harabelerde) yetişir.

b) Diğer cinsi, sulak yerlerde, nehir kenarlarında yetişir; onun dalları sürünücü değildir. Yerden yüksektir; onun yaprakları dikenine

⁵²⁶ "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahak* adlı eserinde, hasekin demir dikenî bitkisi olduğunu ifade eder." T.M.

göre geniştir; dolayısıyla dikenini örter. Gövdesinin üst tarafları alt tarafına nisbetle daha kalındır.⁵²⁷ Üstünde ince tüylere benzer bazı yapılar vardır; bunlar sünbülün tüyelerine benzer. Onun meyvası katıdır, serttir ve diğer grubun (a'nın) meyvasına benzer. Her iki grup da soğutucudur. Horasan'da Setarmus⁵²⁸ nehri kıyısında oturanlar (oturan kavim), hasekin tazeşiyle hayvanlarını yemlerler. Ayrıca onun meyvasından [öğüterek] ekmek yaparlar. O, yendiğinde lezzeti tatlıdır. Genel olarak, yabanî olanı ve bostanî olanı (yetiştirileni) vardır. Bunlardan yabanî olanı (a tipi), mineral maddeler, bostanî olanı da, su bakımından zengindir. Soğuk yapısı az olan, sıvı maddelerden, soğuk yapısı fazla olan ise, kuru minerallerden meydana gelir.⁵²⁹

Yapısı: Demir dikeninin iki grubu da, Dioscorides'e göre, soğuk ve kurudur. Diğerlerine göre ise, o, birinci derecede sıcak ve yine birinci derecede kurudur. Onun mizacı, memleketimizdeki gibidir (Bize göre, bu civarda yetişen hasekler için ikinci ifade doğrudur).

Etkileri: Kabız etkisi dolayısıyla hıltların toplanmasını engeller; onları olgunlaştırır ve yumuşatır.

Şişler: Yangılı şişlerin oluşmasını ve maddenin toplanmasını engeller. O, boğazdaki şişler için iyidir.

Cerahat ve Yaralar: Diş etlerindeki yaralar için yararlıdır.

Göz Organları: Onun suyu, göz damlalarının terkibine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz kaslarında meydana gelen enfeksiyonlara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel arzuyu artırır; böbrek ve mesanede ki taşları parçalar. Aynı zamanda, onun öz suyu, idrar zoruna (asr-ı bevl) ve kulunca iyi gelir.

Zehirlenme: Onun yabanîsinin meyvasından 2 dirhem, yılan zehirine (sokmasına) karşı iyi gelir. Ayrıca ondan 2 dirhem, şarapla zehirlere panzehirdir. Kaynamış demir dikenî, haşarat bulunan yerlerde insektisit (sinek savar, sinek öldürücü) olarak kullanılır.

⁵²⁷ "serttir." T.M.

⁵²⁸ "Yestaramun" T.M.

⁵²⁹ "Bu ifadeler baskı nüshada kayıtlıdır." T.M.

HARMAL⁵³⁰**(Üzerlik; Pegnum harmala)****Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur.⁵³¹**Etkileri:** Parçalayıcı ve yumuşatıcıdır.**Hareket Organları:** Eklem ağrılarına iyi gelir; hâricen uygulanır.**Baş Organları:** Harmalda, içkinin verdiği sarhoşluk gibi, sarhoşluk verici bir etki vardır.**Göz Organları:** Dioscorides, üzerliğin balla ve şarapla ve keklük ödü (safrası) veya tavuk safrası ve rezene suyu ile ezilip, görme zaafında göze hâricen uygulandığını söyler.**Beslenme Organları:** Güçlü bir kusturucudur (emetiktir).**Dışarı Atan Organlar:** Dutla birlikte güçlü bir idrar ve regl söktürücüdür. Aynı şekilde, kulunç üzerinde hâricen ve dâhilen etkili olur.**HILTİT⁵³²****(Şeytantsi; Ferula assafoetida)****Genel Nitelikleri:** Dioscorides, kitabında, şeytan tersinin ancudan denen bitkinin zamkı olduğunu söyler. Bu zamk şöyle elde edilir: Bitkinin gövdesi ve kökleri bir bıçakla kesilir. Kesilen yerlerden zamk sızar.

a) Kurniya denen bölgeden elde edilen şeytantsisini, birisi ağzına alıp emse, o anda bedeninde karıncalanma veya gıdıklanma gibi bir şey meydana gelir. Kokusu fazla değildir; ancak kötü kokulu değildir. Bundan dolayı, onun lezzeti, ağza alınınca hemen kendini belli eder; lezzeti keskindir.

b) Diğer bir tür şeytan tersi, suriya diye bilinir. O, Şam yöresinden gelir; kurniya diye tanınan türüne nisbetle daha zayıftır. Bütün

⁵³⁰ "Halimi, eserinde, sepind ve sepindan-i üzerlik de denilen harmalın nazara karşı tütsü şeklinde kullanıldığını yazar. Van dili sözlüğünde de bu ifadeler vardır. Diğer sözlüklerde bir bitki tohumu olarak geçer. Harmal, harmale ve harimale aynı droglardır, şeklinde kayıt vardır. Yukarıda ifade edildiği gibi, harmal üzerliktir. Harmal kelimesi, tekrarlanmamak için, her ne kadar üzerlik dendiye de, iki türüdür ve (bunların) etkileri değişiktir, demek gerekir veya huruf-u tere-i tız yani acı su ihtiva eden bir tere cinsidir ve cırcır denen tereden ayrı bir türdür ki, hekimler acı tere tohumu adını verirler." T.M.

⁵³¹ "Yapısı: Sıcak ve kurudur." T.M.

⁵³² "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahak* adlı eserinde, hiltitin ancudan denen bitkinin zamkı olduğunu söyler." T.M.

şeytan tersi türleri (birbirine) karıştırılır. Şeytan tersi taze iken sekincebin (ballı sirke) ve bakla unu ile karıştırılır. Yanlış yapıp yapılmadığı rahatlıkla anlaşılabilir. İyisi, saf olanıdır. Bazıları, bitkinin gövdesine saflıyun, köküne de antares derler. Mahrus denen bitki de bu drogun köküdür ve o bütün zamklardan daha kuvvetlidir.⁵³³ Daha sonra yaparak, daha sonra gövdesi gelir. Lonya diyarında yetişen bir ot vardır ki, bu otun kökü ancudan adlı ağacinkine benzer, ancak daha incedir. O, adidir ve onun zamkı yoktur. Yarılsa veya kesilse, o kısımdan akan sıvı, zamk etkisi gösterir. Genel olarak, hiltitin bilinen iki türü vardır:

a) Kötü ve tiksindirici kokuludur, kuvvetlidir.

b) İyi kokuludur. [Fakat kuvvetli değildir.] Kokusu kötü olanı, bütün bitki çeşitleri arasında ısıtıcı etkisi en fazla olanıdır. Bu nevi Kırvanıdır (Mağrib'te bir şehir).⁵³⁴

Özel Nitelikleri: Şeytan tersinin iyi ve kalitelisi,⁵³⁵ saf, rengi kırmızıya çalan, kokusu keskin olan, pırasa kokusu gibi kokusu olan, tadı kötü olmayandır. Ayrıca, eritilmesi ve işlenmesi kolay olup, o bütün cinslerinden daha etkin olandır. İşlendikten sonra rengi beyazlaşır.

Yapısı: Dördüncü derecenin başlarında sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Gazları ayırarak, onları atar, yok eder. O, bununla birlikte dağıtıcı etkiye de sahiptir. Boşluklarda donmuş kanı çözer ve atar; hematomu engeller.

Süslenme: Sirke ile birlikte bir solüsyon hazırlanıp kullanılırsa, saç-kırana iyi gelir. Yemeklerle birlikte alındığında, sivilce ve çilleri yok eder; rengi güzelleştirir. Mismar adı verilen siğilleri yok eder.

Şişler: Organın hareketini engelleyecek derecede kötüleşen yaralar neşterle yarıp, üzerine şeytan tersi uygulanacak olursa, yararlı olur. İçte ve dışta görülen debilata (fistül) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Temriyeye (kavabi) iyi gelir.

Hareket Organları: Nar suyu ile birlikte içilirse, kas dokusunun ezilme ve travmalarına da yararlı olur. Sinirsel ağrıları giderir; felç,

⁵³³ "bu kısmı en çok kullanılır."T.M.

⁵³⁴ "Bazı nüshalarda, kötü kokulu hiltitin her bölgede yetişebileceği (yetişebildiği) ve mahrus denen kökün, ancudanın zamkı olduğu yazılıdır."T.M.

⁵³⁵ "acımtırak,"T.M.

uyuşma gibi sinirsel bozulmalar üzerinde de etkilidir.⁵³⁶ Bazılarının dediği gibi, o balmumu ile karıştırılarak yakılır, biber, sedef otu ve şarapla karıştırılıp içilir.

Baş Organları: Çürük dişleri olanlara ve diş ısırıklarına karşı yemekte verilir veya günlükle karıştırılıp, dişlerin üzerine tatbik edilir. Hiltit, sara üzerinde favanyanın (şakayık, peonia officinalis) gösterdiği etkiyi gösterir. Boğazında sülük olan, hiltit ile gargara yaparsa, sülük bulunduğu yerden ayrılır.

Göz Organları: Gözdeki ibtida el-ma'îye (gözün sulanması?) balla karıştırılarak, tatbik edilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Suda eritilip, yudumlanarak içilirse, ses tellerini rahatlatır ve sesi güzelleştirir; boğazdaki sertlikleri giderir. Yumurtayla karıştırılan hiltit, müzmin öksürüğe ve soğuktan oluşan şişkinliğe iyi gelir (onları ortadan kaldırır). Bademcikler üzerinde yakıcı etki yapar (onların büyümesine sebep olur).⁵³⁷

Beslenme Organları: Kuru incirle alınırsa, sarılığa iyi gelir. Hiltit, mide ve bağırsak için zararlı olan maddelerdendir.

Dışarı Atan Organlar: Basura iyi gelir; cinsel gücü artırır; idrar ve regl söktürür. Sancıları giderir. Bağırsak yaralarına iyi gelir. Bolus'a⁵³⁸ göre, az da olsa hiltit, kabız etki yapar. Onda ishal yapma gücü de vardır. Bir grup insana göre, müzmin (kronik) soğuk ishaller üzerinde etkindir.

Hummalar: Dört günde bir gelen nöbetleri olan hastalıkta gayet yararlıdır.

Zehirlenme: Kuduza, köpek ısırmasına, haşarata iyi gelir. Özellikle, akrep ve örümcek sokmasına iyi gelir. Hâricen zeytinyağı ile birlikte, dâhilen ise şerbet şeklinde kullanılır; ok zehirlenmesine zararlıdır. Bazı zehirlere karşı yararlıdır; onlara panzehir etkisi gösterir.

⁵³⁶ "Bunun için, bazılarının dediği gibi 3 kırat dozda veya" T.M.

⁵³⁷ "Bazı nüshalarda, hintet (buğday) gibi etki yapar, şeklinde kayıtlıdır. Bazı nüshalarda, hintet yerine şibit kayıtlıdır. Hintet baskı nüshalarda kayıtlıdır. Diğer nüshalarda ise, halib şeklinde kayıtlıdır." T.M.

⁵³⁸ "Kolus" T.M.

HANZAL⁵³⁹

(Ebu Cehil Karpuzu, Koloşint; *Citrillus colocynthis*)

Genel Nitelikleri: Hanzalın iki türü vardır. Birisi erkektir, diğeri dişidir; yumuşak ve koftur, beyazdır.⁵⁴⁰

Özel Nitelikleri: Hanzalın iyisi, beyaz renkli ve yumuşak olanıdır. Onun koyu renkli ve sert olanı iyi değildir, zararlıdır.

Ebu Cehil karpuzu toplandıktan sonra, meyvasının olduğu gibi saklanması gerekir. Çünkü meyvanın etli kısmı kabuğundan ayrılırsa, etkisi azalır. Meyvanın toplanma zamanı ise, sarardığı, fakat yeşilinin tamamen kaybolmadığı zamandır [Daha önce veya sonra toplanırsa, zararlı olur]. Eğer ebu cehil karpuzu ağacında tek bir meyva varsa, bundan kaçınmak gerekir; zararlı ve öldürücüdür. a) Erkek ebu cehil karpuzu lifli olmakla, kof hanzala (dişi hanzala) nisbetle daha kuvvetlidir. Bundan dolayı, erkek hanzalın çok iyi dövülmesi gerekir. Eğer dövülmezse, lifler mide ve bağırsak sularıyla (enzim) şişerek, mide ve bağırsakların boğumlarına yapışarak, düğümlenmelere sebep olur. Ebu cehil karpuzu dövüldükten sonra, ballı su ile ısıtılıp kurutulmalıdır. Ebu cehil karpuzu, kesira zamkı (gum tragacanth, kitre zamkı) ile terbiye edilebilir; fakat Arap zamkı ile terbiyesi daha iyidir (Arap zamkıyla terbiye edilince, daha etkili hâle gelir).

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. El-Kundi adlı hekim, onun soğuk ve rutubetli olduğunu söylemiştir. Ancak bununla büyük bir yanılığa düşmüştür.

Etkileri: Yumuşatıcı, parçalayıcı, çekicidir. Çekici etkisini vücut derinliklerinde gösterir. Ayrıca, taze yapraklarının hemostatik etkisi (kan dindiren) vardır.

Süslenme: [Yaprakları] şişleri yumuşatır ve onları olgunlaştırır.

Hareket Organları: Sinir ve mafsalsal ağrılarına, siyatige ve soğuk gut hastalığına yararlıdır.

⁵³⁹ "Muhammedü'l-Vanî, eserinde, hanzal için, karga düğleği veya Ebu Cehil kavunu da denir, der. Sahib-i Sahak, bu drogu draht-i telh (acı meyve) olarak açıklamıştır ki, bu doğru değildir."T.M.

⁵⁴⁰ "Kânün'daki bu açıklamaları yorumlayarak, İbn-i Kutbi şöyle der: Hanzalın erkeği ağır olur ve lifleri çoktur; içi sarı renklidir ve zararlı olduğu için kullanılmaz. Dişi hanzal ise, kof, yumuşak ve hafif; içi beyaz, dışı sarı renklidir; çekirdekleri dolgundur."T.M.

Baş Organları: Beyine yararlıdır. Ebu cehil karpuzu kökleri sirkeyle kaynatılarak kullanılırsa, diş ağrılarına iyi gelir veya kökün içi oyulup, fazlalıkları atılır ve sirke onun içine konur ve sıcak kül içinde kaynatılan sirke ile gargara yapılır. Eğer zeytinyağı içinde kaynatılıp, kulak içine damlatılırsa, kulak çınlamasına yararlı olur. [Dişi çekilecek hastaların] dişinin kolayca sökülmesini sağlar.

Solunum ve Göğüs Organları: Midelerindeki şişkinlikten dolayı hazımsızlık çeken hastaları kusturarak yardımcı olur.

Dışarı Atan Organlar: Mafsal (eklem) ve sinirlerdeki ağır balgamı atar ve aynı zamanda safranın atılmasını da sağlar. Gazlı ve rutubetli kulunçlarda cidden (fevkalâde) yararlıdır. Bazen kanamaya sebep olan ebu cehil karpuzu, ovül olarak kullanılır ve cenin için bazen öldürücü etki yapar. Ebu cehil karpuzu, acılığı nedeniyle bağırsaklardan süratle atılır. Bu yüzden etkisi istenen düzeyde olmaz. Etkinin fazla olması için bağırsaklarda fazla kalması gerekir. Dolayısıyla, bağırsakta ne kadar kalırsa, etkisi o kadar olur. Ebu cehil karpuzunun böbrek ve mesane rahatsızlıklarına etkisi olur. Bunun için onun şerbetinden 12 kırat kullanılır. Ebu cehil karpuzu kullanılırken, çok iyi dövülmesi gerekir. Bazen ebu cehil karpuzunun üstü delinerek içi çıkarılır, içine 'unnab şurubu veya yılanmış tatlı şarap doldurulur ve bir gün bekletilir, ondan sonra kullanılır. Bazen de sıcak kül içinde bekletilip, ısıtılır, ondan sonra kullanılır.

Zehirlenme: Ebu cehil karpuzu, yeşilken toplanıp kullanılırsa, çok şiddetli zehir etkisi gösterir. Hattâ öldürücü olabilir. Tek kökten yetiştirilmiş ebu cehil karpuzu üzerinde şayet tek meyva varsa, bu tek meyvadan 2 danik dozda alınsa, öldürücü olur. Onun kabuğu ve tohumundan 1 danik⁵⁴¹ öldürücü etki yapar. Onun kökleri yılan zehirine karşı yardımcı olur. O, akrep zehirine karşı kullanılan ilâçların ter kibine girer. Hekimler, akrep sokmasından zehirlenen Arap'a onun kökünden 1 dirhem içirmiştir ve Arap'ı zehirlenmekten kurtarmıştır. Ayrıca ondan, akrebin soktuğu yere hâricen de tatbik edilirse, yararlı olur.

⁵⁴¹ "1/6 dirhem" T.M.

HIMMUS⁵⁴²

(Nohut; Cicer arietinum)

Genel Nitelikleri: Nohutun birçok çeşidi vardır. Beyazı, kırmızı-sı, siyahı, burçak gibi olanı, ki gersene (kersene) denir; bostanî ve yabanîsi vardır. Yabanî olan çok sert ve çok acıdır. Şiddetli ısıtıcı etkisi vardır ve bu etki bostanî olanda da vardır. Lâkin bostanî olanın besleyici değeri, yabanî olandan daha fazladır.

Yapısı: Beyaz olanı, birinci derecede sıcak ve kurudur. Siyah nohutun etkisi çok güçlüdür.

Etkileri: Her ikisinin de (yabanî, bostanî) yumuşatıcı, parçalayıcı özelliği vardır. Besin değeri bakladan daha fazladır. Nohutun lezzeti daha yoğundur. Nohut, sert ve dolgundur. Akciğerlere ondan iyi besin teşkil eden başka besin maddesi yoktur. Taze nohutun kuru nohuta nisbetle daha fazla atık maddesi (fazlalığı) vardır.

Süslenme: Sivilceleri giderir; hâricen ve dâhilen cildi güzelleştirici etkisi vardır.

Şişler: Yangılı ve sert şişlere ve diğer tip şişlere yararlıdır; beze şeklindeki şişlere de yararlıdır.

Cerhat ve Yaralar: Onun yağı, temriyeye, kötü huylu yaralara, kanser yaralarına ve uyuz yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Sırt ağrısına iyi gelir.

Baş Organları: Baştaki rutubetli çıbanları giderir. Nohut suyu, diş ağrılarına ve yangılı diş eti apse ve şişlerine, kulak altındaki şişlere iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Sesi güzelleştirir; akciğerleri besler; eğer nohut unundan çorba yapılırsa, bu terkip herşey için çok iyidir (hepsi için en iyisidir).

Beslenme Organları: Onun kaynamışı ödem için iyidir (pişmiş nohut vücutta su toplanmasını önler) ve sarılığa da iyi gelir. Karaciğer ve dalak kanallarındaki tıkanıklığı giderir.⁵⁴³ Nohutun yemek arasına da yenmesi uygundur. Yemek başında veya sonunda yenmemelidir.

⁵⁴² "Muhammedü-l-Vanî, humusun nohut olduğunu ve bakliyat cinsinden sayıldığını söyler. Humus, mim'in kesri ile okunur. Hâlen bu kelime üzerine başka bir kelime gelmemiştir. Hılız (?), kasır (?) anlamında ve cıllık (?) ise Şam yöresinde bir yerin adıdır."T.M.

⁵⁴³ "Özellikle esmer nohutun bu etkisi fazladır."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Siyah nohut pişirilip kullanılırsa, mesane ve böbrek taşlarına abortus etkisi yapar. Badem yağı, turp, kerevizle birlikte yenirse, tam olarak düşük yapılmasına sebep olur; ancak bu terkip mesane yaralarına zararlıdır. Ancak cinsel gücü artırır. Bundan dolayı, erkek develer nohutla beslenir. Eğer nohut suyu aç karnına içilirse, cinsel gücü artırır. Bütü nohut türleri bağırsakları yumuşatır ve böbreklerdeki tıkanıklığı açar. Özellikle kara nohut ve pırasa renginde olanı bu etkiyi yapar. Bazı hekimlere göre, sirkede ıslatılan nohut aç karnına yendiğinde ve yarım gün aç bırakılırsa, kurtları öldürür.⁵⁴⁴ Hippokrates, nohutta tatlı ve tuzlu iki yapı olduğunu ve pişmiş nohutta bu iki mizacın birbirini tamamladığını söylemiştir. Tuzlu mizaç (yapı) bağırsakları yumuşatır; tatlı yapı ise, idrar söktürür ve cinsel gücü artırır.

HINETET⁵⁴⁵

(Buğday; *Triticum sativum*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: İyisi, sertlik ve incelikte normal olanlardır. Daneleri büyük, dolgun, taze ve pürüzsüzdür; rengi kırmızı ve beyaz arasındadır. Kara buğday zararlıdır.

Yapısı: Sıcak ve kuruluk, rutubet yönünden ise normaldir, fakat sütü kuruluğa meyillidir.

Etkileri: Kırmızıya yakın olan buğdayın genellikle yararı büyüktür; pişmiş buğdayın hazmı yavaştır ve gaz yapar, fakat besleyici değeri çoktur. Buğday unu, nişastaya yakın kuvvete sahiptir, fakat ısıtıcı etkisi daha fazladır. Doğal yapısı yapışkanlığı olan buğday unu, sonradan işleme yoluyla yapışkanlık kazanmış olan una göre daha kuvvetlidir. [Dolayısıyla birbiriyle mukayese edilemez.] Buğday lapasının sindirilmesi yavaştır ve gaz yapar. Bunun için, buğday lapası yendikten sonra üzerine tatlı bir şey yenir ve gazını önlemek için de buğday, sıcak su ile önceden yıkanır. Buğdayda kötü hıltlar azdır. Ancak nişastası soğuk, rutubetli ve yapışkan yapıya sahiptir.

Süslenme: Buğday, yüzü temizler; onun unu ve nişastası özellikle zaferanla karıştırılırsa, ciltteki pürüzleri (temre, kelef?) giderir.

⁵⁴⁴ "kurtları döker."T.M.

⁵⁴⁵ "Türkçe buğday, Farsça gendum denir."T.M.

Beslenme Organları: Buğday ve arpa lapaları ağırdır.

Dışarı Atan Organlar: Ham buğday ve aynı şekilde öğütülmüş buğdayın suda ıslatılmış, fakat lapalaşmamış şekli ve bulgur, bunlar yenirse, bağırsaklarda kurtlanmaya sebep olur.

Zehirlenme: Buğday dövülüp, kuduz köpeğin ısırıldığı yere tatbik edilirse, faydası olur. Bize göre ise, karnı aç olan insanın çiğnediği buğdayın tatbik edilmesi daha uygun olur.

HULBİB⁵⁴⁶

(Hulyeb, Hulbe, Boy Otu?, Köpek Zehiri)

Genel Nitelikleri: Bir Hint ilâcıdır. Beyaz suruncana benzer.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gut ve eklem ağrıları için çok iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Balgamî hıltları, ham hıltları ve yoğunlaşmış hıltları ishal etkiyle atar. Ayrıca bağırsak kurtlarını, bağırsak solucanlarını ve ağır hıltları atar.

HUMMAS⁵⁴⁷

(Kuzukulağı; *Rumex crispus*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu bitkinin birçok çeşidi olduğunu,⁵⁴⁸ mineral bakımından zengin topraklarda yetiştiğini söyler. a) Onun yaprağı uzun ve incedir. Bu türü bahçede yetişir; pişirildiği zaman lezzetlidir. b) İkinci türü, ormanlarda yetişir; onun yaprakları sert ve kenarları keskindir. Ona efsulabayın denir. c) Diğeri yabani'dir, devedili-

⁵⁴⁶ "Lam'dan sonra iki noktalı be ile bir noktalı be iledir. Baskı nüshada, ha'dan sonra nun ve iki te ile hintet olarak yazılmıştır. İbn-i Kutbi nüshasında, iki noktalı ye, bir noktalı iki be arasında hulbib olarak yazılmıştır. Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahab* adlı eserinde, hulb, ha'nın zammı, lam'ın fethi ve suskunu ile bir ottur ki, bu otu çoğunlukla karacalar yerler. Bukh el-teysi hulb ve teys zev hulb bi teys'den amaç, karacanın erkeği anlamındadır, der. Bazıları da, hulbun, koyu yeşil renkli ve çok sık yapraklı, sürüngen bir ot olduğunu söylerler ve herhangi bir yerinden koparıldığında, koptuğu yerden süt aktığını ifade ederler. Bütün bu ifadeler içinde doğru olanı, birinci açıklamadır. Çünkü, kelimenin aslı lam'ın suskunu iledir. Kaide olarak, muzaaf olan iki harfin birini ye'ye değiştirmek gerekir. Nitekim temetti ve telazzi ise telazzar idi. Muzaaftan ötürü, ikinci harfler ye'ye dönüştürüldü."T.M.

⁵⁴⁷ "Van dili lügatında, hummas, ha'nın zammı ve mim'in suskunuyla kuzukulağı denen kırmızı çiçekli, ekşi bir ottur, diye geçer."T.M.

⁵⁴⁸ "yağh (killi?)"T.M.

ne⁵⁴⁹ benzer. d) Diğer bir nevi (dördüncüsü), nane yaprağına benzer, dalları üzerinde tohumları vardır. Tohumları küçüktür, kırmızıdır, ekşidir. e) Diğer bir nevine (beşincisi) la'nun⁵⁵⁰ denir.⁵⁵¹ Bu tür diğerlerinden büyüktür. O, ormanda yetişir. Onun etkisi diğerleri gibidir. Ekşi olanına, bazıları yabanî der, onu silk-i berri diye adlandırmışlardır. Bütün yabanî neville ekşi değildir.⁵⁵² Bazılarına göre, balla böyle etkili olur. Onlardan yabanî olanı daha ekilidir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur; onun tohumu birinci derecede soğuktur, ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır. Ekşi olmayan nevillelerinde az miktarda eritici, çözücü etki vardır; ekşi olanlar daha kabız etkiye sahiptir. Ekşisi şiddetli olmayanların besleme özelliği daha fazladır; onlar hindibağa benzer. Ekşi olan türlerin hepsi safra sökücü etki gösterir ve oluşan hıltlar, vücut için yararlıdır.

Süslenme: Kuzukulağı kökü, sirkeyle birlikte tırnakların pul pul ayrılmasına ve sertleşmesine iyi gelir. Eğer şarapla kaynatılırsa, kökleri, hâricen vitiligo ve temriyeye etkili olur.

Şişler: Kökü ile birlikte pişirilerek yaraya dönüşmüş sivilcelerde ve temriyede kullanılır. Onun sıcak suyla pişmişi, uyuz üzerine tatbik edilir. Aynı zamanda, onun kendisi suyla hamamda [aynı gayeler] için kullanılır.

Baş Organları: Onun öz suyu ile diş ağrılarında gargara yapılır. Aynı şekilde, onun pişmişi, şarapla birlikte aynı gaye için kullanılır; o, kulak altındaki şişlere yararlı olur.

Beslenme Organları: Şarapla birlikte kara sarılığa iyi gelir; bulan-tıyı önler; kil ve toprak yemek isteyenlerin iştihasını köreltir, bunları yeme isteğini yok eder. Sirkeyle pişirilip, dalağa yakı yapılırsa, onun şişlerini çözer, eritir.

Dışarı Atan Organlar: O ve tohumları, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir ve özellikle onun eski tohumları bu etkiyi gösterir. Onun bütün sınıflarının tohumlarının, pişirilip yenirse, karnı yumuşattığı

⁵⁴⁹ "yaprağına" T.M.

⁵⁵⁰ "ankalayun" T.M.

⁵⁵¹ "Ona bazıları la'nun der." T.M.

⁵⁵² "Bazılarında ekşi lezzet vardır." T.M.

(bağırsakları yumuşatır) söylenir. Onun tohumlarında mutlak sıkıştırma, durdurma etkisi olduğu söylenir. Bazıları, kızarmış tohumlarda tersi etki vardır derler ve yumuşatıcı, gevşetici etki olduğunu söylerler. Onun kızartılmış kökleri, rahim akıntılarına iyi gelir. Eğer şarapla içilirse, böbreklerdeki taşları kırar. Onun gevşetmesi, yırtıklara iyi gelir. Onun tohumları içilirse, tükürük salgısının kurummasına iyi gelir. Yırtıklara iyi gelmesinin yanı sıra, kayganlaştıır, suyla ve şarapla kolayca yutulur; bağırsaklardaki yaraları giderir ve müzmin ishale iyi gelir. Eğer öğütülürse, safrayı atar ve rahimdeki akıntıyı keser. Şarapla pişirilen bitki, mesanedeki küçük taşları ufalar; regli çok iyi söktürür.

Zehirlenme: O, akrep sokmasına iyi gelir. Özellikle temizleyicidir; onun tohumu, haşarat veya akrep sokmasından önce alınır, bu hayvanların zehirleri zarar vermez.

HERŞEF, HURŞUF (Enginar; Cynara scolymus)

Genel Nitelikleri: Herşef, kerkend (enginar) sınıfındandır.⁵⁵³

Yapısı: Enginar, sıcaklıkta mutedildir ve rutubette ikinci dereceye kadardır. Hûzi, onun soğuk ve rutubetli olduğunu söyler. Mesih, etkide onun helyon gibi olduğunu söylemiştir. Birinci derecede sıcak ve rutubetlidir ve diğerleri, onun birinci derecede sıcak ve ikinci derecede rutubetli olduğunu söylemiştir. Galenos'a göre, herşef, ikinci derecenin sonunda sıcaktır ve bana göre, herşefin cinsleri çoktur; onun nevelerine göre mizaçları da değişiktir.

Etkileri: Pek az yararı vardır (pek az temizler) ve kurutucudur. Onda yumuşatma özelliği vardır. Hûzi, onun kara safra oluşturduğunu söylemiştir; bu doğru değildir.

Süslenme: Enginar, tilki hastalığını (da-i sa'leb) iyi eder ve onun suyu ile baş yıkanır, kamlı (bit) ortadan kaldırır (onları öldürür). Koltuk altındaki kokuyu bertaraf eder; idrar söktürür, bundan dolayı da koltuk altındaki kokuyu giderir.

Şişler: Şişleri çözer.

⁵⁵³ "Kânün'un bu kelâmından anlaşılır ki, kerkend genel addır. Herşef hastır (özeldir). Herşef, kerkendin bir sınıfıdır. İbn-i Kutbî ve Hacı Paşa bunun aksini söylerler. Onların dedikleri bilinir."T.M.

Cerihat ve Yaralar: Onun suyu, katı ve sert yaralar için yararlıdır.

Baş Organları: Onun suyu, hazaza (dry scab, kepek) iyi gelir.

Beslenme Organları: Enginar, kusturucudur; özellikle onun dağlı (dağda yetişen) cinsi. Kökü ve zamkı çok yararlıdır. Bu kerkend (enginar) hakkında daha sonra "Kef" faslında bilgi verilecektir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel isteği artırır; idrar atar ve kokuşmuş (tutulmuş) idrarı dışarı atar. Tabiatı yumuşatır (yapıyı gevşetir); balgamı söktürür ve çok atılmasını sağlar. Ancak, karnı tutar (sıkar, bağırsaklarda peklik yapar) ve şarapla içilirse, bu etki görülür.

HANDUKUK⁵⁵⁴

(Kara Yonca; *Trigonella corniculata*)

Genel Nitelikleri:⁵⁵⁵ Bu bitkinin yabanî ve bostanî olan iki çeşidi ve mısri olan nevi vardır. Bundan alınan tohumlardan ekmek yapılır ve onu yerler.

Yapısı: İbn-i Ceric,⁵⁵⁶ onun ikinci derecenin sınırında sıcak kuru olduğunu söylemiştir. İbn-i Maserceveyh, ikinci derecenin orta seviyesinde sıcak ve bostanî olanın birinci derecenin sonunda sıcak olduğunu (sıcağa benzediğini) söylemiştir.

Etkileri: Bostanî olan, mutedil parlatıcıdır ve kurutucudur. Yabanî olanında ısıtıcı ve kabız etki vardır. Onun yağı, ağır kokuları atar.

Süslenme: Yabanî olanı, kırışık (kalaf) için iyi gelir. Aynı şekilde bostanî olanın da [aynı etkisi vardır].

Cerihat ve Yaralar: Bostanî olanın öz suyu, balla [karıştırılırsa,] yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Onun yağı, gazdan kaynaklanan eklem ağrılarına yararlıdır ve [her ne kadar] zamanla eskimesinden korkulursa da [yağın bu etkisi vardır (devam eder)]. Yabanîsinin de aynı etkiye sahip olduğu söylenir.

⁵⁵⁴ "Kara Yonca" T.M.

⁵⁵⁵ "Kamus der ki, handekuk, handekuki gibi bir baklık adıdır, ki ona zurk derler. Van Kulu lugatinde derler ki, el-zurk, ze'nin zammı ve re'nin fethi ile kara yonca dedikleri handakuk mânasına gelir." T.M.

⁵⁵⁶ "Cerih" T.M.

Baş Organları: Eğer öz suyu burundan çekilirse, baş ağrısı yapar. Sara için fevkalâde yararlıdır.

Göz Organları: Bostanî olanın öz suyu, gözün conconctivasına (beyaz yağına) ve zarlarına, özellikle balla kullanıldığında, yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Özellikle yabanîsi, balgam [hıltının] oluşturduğu kaburgaların ağrılarına yararlıdır; boğazda ağrı ve nefes kesilmesi (asphyxia) oluşturur. Onun verdiği zarar, hass (marul), küz-bere (kişniş) ve hindiba ile giderilir.

Beslenme Organları: Gazlı, soğuk mide ağrılarına yararlıdır ve onun yağı abad (tıkanıklık, yapışkanlık) ve istiskaya (ödem, organda su toplanması) yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür. Yabanî nevi, şarapla birlikte yararlı olur. Tuzlanmış tohumu, mesane ağrısına iyi gelir. Onun yağı, yumurtalıkların ağrılarına ve rahim (uterus) ağrısına iyi gelir. Onun yabanî çeşidi, hayza (menstrual kan) yararlıdır ve karnı [o yağ] güçlendirir; o ve onun tohumları, cinsel arzuyu tahrik eder.

Hummalar: [Bazılarının, bazı hekimlerin] dediği gibi, gün aşırı gelen nöbetin (gıbbu'l-humma) onun 3 yaprağı ile sakinleştiğini veya onun tohumundan 3 tane [içilirse] hummanın devirlerini karıştırdığını ve quaterneri (4 günde bir gelen nöbetler), onun yapraklarından 4 tane içilirse, bozduğunu söylemişlerdir.

Zehirlenme: Akrebin soktuğu yere bu bitkinin suyu dökülürse, her hâlde ağrıyı dindirir ve eğer sakin ve sağlıklı bir organ üzerine tatbik edilirse, onu yakar, ağrı hâsıl eder. Onun tohumu, akrep sokmaları için en güçlü ilâçtır.

HULBE⁵⁵⁷

(Boy Otu; *Trigonella foenum graceum*)

Yapısı: Birinci derecenin sınırında sıcak, birinci derecede kurudur. Rutubeti yok denecek kadar azdır.

⁵⁵⁷ “Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Buy tohumu denen drogdur. Sözlükte, göğüs, öksürüğe, basura, sırtta, karaciğere, mesaneye ve cinsel güce etkisi olan bir bitki olarak kayıtlıdır. Bazı *Kânün* nüshalarında ‘şenbeliz’ olarak geçer. Bu, kaleme alanların hatasıdır. Doğru olan, ‘şenbelile’dir. Halimî, şenbeliz, suruncan çiçeğine verilen isimdir; şenbelile ise, boy tohumu demektir, der. İbn-i Kutbi de, şenbeliz, suruncan gülüdür, diye açıklama getirir.” T.M.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, yumuşatıcı etkileri vardır. Aynı zamanda, hulbede yapışkanlık ve gevşeklik vardır. Yapışkanlığı sıcaklığın vereceği sıkıntıyı engeller. Onun sıcaklığı olumlu bir şekilde yumuşatıcı ve olgunlaştırıcı olur. Hulbenin (boy tohumunun) oluşturduğu bağırsak muhtevası (keymusu), yoğun olmasına rağmen (az olmamasının yanı sıra) zararlıdır.

Süslenme: Boy otu tohumu, defne⁵⁵⁸ ile birlikte tüyler için yararlıdır; yara izlerini giderir ve gül yağı ile yapılan süspansiyonu soğuktan oluşan çatlaklara iyi gelir. O, cilt lekeleri için yapılan ilâçların terkiplerine girer; cildi güzelleştirir. Ağız kokularını ve vücudun kötü kokularını giderir.

Şişler: Balgamî olan sertleşmiş şişleri giderir; onun unu vücudun içinde ve dışındaki yangılı şişlere iyi etki eder; yangılı urları bile yumuşatıp, olgunlaştırır.

Cerahat ve Yaralar: Gül yağı ile birlikte ateş yanıklarına iyi gelir.

Baş Organları: Boy otu ile baş yıkanacak olursa, kepekleri giderir; fakat baş ağrısı yapar. O, mideye zararlıdır; fakat acıyla birlikte olursa, zararı azalır.

Göz Organları: Kaynatılmış boy otu, göz kapaklarına faydalıdır. Onun merhemi, gözdeki şişleri, ağır maddeleri bertaraf eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Boy otu, sesi güzelleştirir ve akciğerleri besler; göğüs ve boğazı yumuşatır; öksürüğü teskin eder ve özellikle astıma iyi gelir. Eğer boy otu, bal, incir veya hurma ile pishirilirse, bu etkiyi gösterir. Onun etli hurma karıştırılarak öz suyu çıkarılır ve bu öz su balla karıştırılır, ateş üstünde bu terkip normal yoğunluğa erişene kadar ısıtılır ve yemekten önce yavaş yavaş yenir.

Beslenme Organları: Dalak için, boy otu, natrun ile birlikte hâricen pomat şeklinde kullanılır ve onun pişmişi sirkeyle mide zafına karşı kullanılır; özellikle tazesı [tercih edilirse] daha etkilidir. Mide ülserlerine bile iyi gelir. Sirkeyle ve acı ile birlikte alınır, bu etkisi ortadan kalkar.

Dışarı Atan Organlar: Rahiminde ağrı olan kadın onun pişmişine oturur ve yakı yapılır [hâricen kullanılır]. Onun kaynatılmışı, sirkeyle bağırsak yaralarına iyi gelir ve aynı zamanda onun tazesı, sirkeyle birlikte eğer ağızda çiğnenirse, aynı etkiyi yapar. Suda kaynatılan boy

⁵⁵⁸ "defne yağı" T.M.

otu, zehirlenmelere ve ishale iyi gelir. Onun yağı, makaddaki şişlere iyi gelir ve aynı şekilde, zehir ve karın ağrıları için lavman şeklinde kullanılır; özellikle de meri (acı safra?) ile birlikte yenirse, etkili olur. Lavman şeklinde kullanıldığında, şayet biraz balla karıştırılırsa, bağırsak muhtevasına fazla yakma hissi vermeden atılmasını sağlar. Pişmiş boy otu, balla birlikte bağırsaklardaki ağır rutubetleri dışarı atar, idrar ve regl söktürür. Rahimde sertlik ve kuruluk sebebiyle zor doğum yapan kadınlara boy otu, ördek yağıyla birlikte fitil olarak uygulanır ve doğum yapmayı kolaylaştırır. O, basur memesi olanlara iyi gelir. Feçes (dışkı), idrar ve terin kokusunu giderir. Onun, turmus (mısır baklası) gibi, dışarı atılması güçtür.

HIRZUN⁵⁵⁹

(Kertenkele; *Flamidactylus flovivirdis*)

Genel Nitelikleri: Hırzun (kertenkele), dıb⁵⁶⁰ denen hayvanın kendisidir; tabiatı verelin (bir nevi kertenkele; büyük kafalı, pürtüklü derili; kırmızımsı sarı renkte; ayaklı ve kamçı şeklinde kuyruklu; testere dişli bir hayvandır) tabiatına yakındır. Çünkü hırzunun besini verel etidir.⁵⁶¹

Göz Organları: Gözde katarakta, kaşıntıya iyi gelir; görmeyi daha iyi yapar.

HALZUN⁵⁶²

(Deniz Salyangozu; *Turbenella rapa*)

Genel Nitelikleri: Deniz salyangozu, sedefiler grubundan bir türdür.⁵⁶³

Etkileri: Kanın akışını artırır.⁵⁶⁴ Göz yaralarına iyi gelir.

⁵⁵⁹ "Muhammedü'l- Vanî, ha'nın kesri, re'nin sükunu ve zel'in fethi ile olduğunu ve bazılarının kelerin erkeği olduğunu ifade eder. İbn-i Kutbi ise, kelerce benzeyen bir hayvan olduğunu söyler; fakat kelerden daha küçüktür, verel yapısındadır."T.M.

⁵⁶⁰ "keler" T.M.

⁵⁶¹ "Dolayısıyla, verelce benzer."T.M.

⁵⁶² "Van dili sözlüklerinde, otlaklarda bulunan bir cins böcek olduğu kayıtlıdır. Bunun mi-deye yararı vardır. Diğer sözlüklerde buna benzer ifadeler vardır. İbn-i Kutbi ise, helezonun sedef ihtiva eden bir hayvan olduğunu söyler. Kara, deniz ve nehir salyangozu çeşitleri vardır. Nazarih denen kara salyangozu ağaçlar ve otlar üzerinde görülür. Bu tür kullanılmaz."T.M.

⁵⁶³ "meds adı verilir, sahillerde bulunur. *Kânûn*'da bu konu, helezonun belli bir sınıfa ait olduğu düşünülerek, sahilde bulunur; meyvalar sahilde olmaz, dolayısıyla buralarda bulunanlar da denize ait helezonlardır, denmiştir."T.M.

⁵⁶⁴ "Kanın ateşini söndürür."T.M.

HÜR-İ RUMÎ⁵⁶⁵

Genel Nitelikleri:⁵⁶⁶ Tarus diye adlandırılır.⁵⁶⁷

Yapısı: İkinci derecede şiddetli ısıtıcıdır ve birinci derecede kurutucudur. Onun çiçekleri şiddetli ısıtıcıdır ve onun zamkı fevkalâde ısıtıcıdır.⁵⁶⁸

Etkileri (Baş Organları): Onun meyvası, sirkeyle birlikte kullanıldığında, saraya iyi gelir.⁵⁶⁹

HAL

Genel Nitelikleri:⁵⁷⁰ Bazıları, ona gülñarü'l-Huzî (Huzî narının çiçeği) derler.⁵⁷¹ Yani Huzistan'da yetişen nar çiçeğidir.

Hareket Organları: Bu drogün sinirlere zararı vardır; kasılma yapar.⁵⁷²

⁵⁶⁵ "Havz-i rumî" T.M.

⁵⁶⁶ "İbn-i Kutbi, büyük ağaçlar olduklarını ve iki türünün bulunduğunu söyler. Biri nebatî, diğeri rumîdir. Nebatinin ağacı yumuşaktır, fakat zamkı yoktur. Baskı nüshalarda havz-i rumî kayıtlı değildir. Diğer nüshalarda ise, hulbeden önce yazılmıştır. Bir diğerinde, havz-i hamamdan sonra kayıtlıdır. Biz, Sultânî nüshayı esas aldık." T.M.

⁵⁶⁷ "Dioscorides, havz-i rumî ağaçlarının ırmak kenarlarında yetiştiğini söyler. Ağacın zamkı vardır. Zamklar ağaçtan alınarak suya düşer ve su içinde donarak katılışır. Halk arasında, bu zamka 'eleberus' adı verilir. Bu zamk altın sarısı rengindedir ve parçalanıp ezildiğinde güzel bir koku çıkar. Bazı nüshalarda, bu zamka kehrihar adı verildiği yazılır." T.M.

⁵⁶⁸ "Yapısı normaldir, az da olsa kuruluğa meyillidir." T.M.

⁵⁶⁹ "Etkileri: Yumuşatıcıdır. Tohumlarında bu özellik daha fazladır. Çok fazla harareti yoktur. Meyvası sirke ile içilirse, saraya iyi gelir. Bu etkisini Dioscorides açıklamıştır. Yapraklarının öz suyu birkaç kere kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını giderir. Meyvasından 1 miskal dozda alınırsa, siyatiğe iyi gelir. Yaprakları sirkeyle hâricen kullanılırsa, gut hastalığının verdiği rahatsızlığı giderir. Meyvası balla birlikte göze damlatılırsa, göze kuvvet verir. Bu etkisi denenmiştir. Zamkı içilecek olursa, mide salgılarını engeller. Aynı şekilde, bağırsak salgılarını da engeller. 1 miskal dozda alınan meyvası idrar damlamasına (prostat) iyi gelir; kadınlar sirkeyle içerlerse, gebe kalmaya karşı korunmuş olurlar. Yaprakları da aynı etkiyi gösterir." T.M.

⁵⁷⁰ "Sultânî nüshada, lam ve dal ile yazılıdır. Birinde yazılı olan diğer nüshada yoktur. Şir-i gun'a duhn-i hall denir. Bu ifade doğru değildir. Ayrıca İbn-i Kutbi'nin eserinde, ha ile lam arasında sin harfiyle hasel adı kayıtlıdır ve bir başka bitki adı olmakla, o da bu drog için uygun değildir." T.M.

⁵⁷¹ "Bu ifade baskı nüshalarda vardır." T.M.

⁵⁷² "Daha önce verilen helezon bahsinde kayıtlı olan, Sultânî nüshada geçen bir ifade vardır. Bu ifade helezona ait olmayıp, bu droga aittir. Dolayısıyla gerekli düzeltme yapılarak, ifade buraya alınmıştır. **Yapısı:** Üçüncü derecede şiddetli ve ısıtıcı ve birinci derecede kurutucu etkisi vardır. Çiçeğin ısıtıcı etkisi şiddetlidir ve zamkına yakın etkidedir." T.M.

HAŞİŞETÜ'Z-ZÜCAC⁵⁷³

(Yapışkan Otu, Cam Otu; Capsella bursa - pastoris)

Genel Nitelikleri: Camlara parlaklık veren bir ottur.⁵⁷⁴

Etkileri: Rutubeti yardımıyla kabız etkisi vardır; yapışkan, temizleyici ve yumuşatıcıdır.

Şişler: Şişleri teskin eder (giderir); yaprağının yangılı şişlere, ateş yanıklarına ve balgamî şişlere yararı vardır. Onun öz suyu, isfidac-ı rasas (kurşunlu üstübec) ile birlikte sivilce ve çıkanların üzerine sürülürse, öz suyu ile gargara yapılırsa, tonsillere (bademciklere) yararı olur.

Hareket Organları: Kayruti ile birlikte bu drog, gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Onun öz suyu, gül yağı ile birlikte kulak ağrılarına iyi gelir. Onun öz suyu, bademciklerin şişleri üzerine sürülür.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun öz suyu, kronik (müzmin) öksürükte yavaş yavaş içilir.

Dışarı Atan Organlar: Basurları giderir (iyi eder).

HIRBA⁵⁷⁵

(Pırasa; Allium porum)

Genel Nitelikleri: Bu bitkiye 'necitis' de denir. Onun tohumları üçgen şeklindeki mızrak gibidir. Yaprığı, üçgen şeklinde, mızrak gibi, kandiriyun yapraklarına benzer.

Yapısı: Hırbanın bostanî ve yabanî türleri vardır. Bostanî türün sıcaklığı azdır; yabanî türün harareti (sıcaklığı) ikinci derecededir.

Cerahat ve Yaralar: Tazesı, cerahati tedavi eder.

Beslenme Organları: Onun kabuğu, sirkeyle dalak üzerine tatbik edilir ve kuru yaprağı içilirse, dalağın rahatsızlığını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle onun yaprağı, mızraklı kandiriyun yaprağı gibi, idrar söktürücüdür.

⁵⁷³ "Aktarların çoğu bu droga encere-i sevda (siyah ısırgan otu) adını verirler. Genellikle çorak yerlerde, duvar diplerinde ve harabelerde yetişir. Kırmızıya yakın ince dalları vardır. Yaprakları üzerinde sert tüyleri vardır. Dalları üzerinde ise, düğme gibi sert oluşumlar vardır. İnsanın elbisesine yapıştığı için, Türkçe 'yapışkan' adı verilir."T.M.

⁵⁷⁴ "Camların lekelerini giderir."T.M.

⁵⁷⁵ "Hırba, kısa mızrak anlamına gelir. Bitki, mızrağa benzediğinden bu adı almıştır. İbn-i Kutbi, bu droga lonhinitis adını vermiştir."T.M.

HALİBİ⁵⁷⁶**(Ayıkulağı; Aster atticus)**

Genel Nitelikleri: Bu bitkiye ‘halibıyan’ adı verilmiştir. Çünkü o, pomat şeklinde uygulandığında, halib (üreterler) şişlerini tedavi eder. O da gül gibi birden ziyâde güçten meydana gelmiştir (birden ziyâde kuvveti vardır).⁵⁷⁷

Yapısı: Onda soğutucu etki yanında ısıtıcı etki de vardır.

Etkileri: [Sıcaklığın etkisiyle] eriticidir, çözücüdür. Soğğun etki-siyle defedici, atıcıdır.

Şişler: Bel bölgesi açılarak, üreterlerdeki şiş üzerine tatbik edilir. Hâricen pomat şeklinde de uygulanır.

HAZA**(Yabanî Anason; Echinophora tenuifolia)**

Genel Nitelikleri: Bu, zufra (zufera, yabanî anason) denen drogdur. O dinaveridir. Onun hakkında daha önce bilgi verdik (ondan daha önce söz ettik).

HASİS**(Sütleşen Otunun Özel Bir Türü)**

Genel Nitelikleri:⁵⁷⁸ O, bir Ermeni ilâcıdır. Aynı zamanda, Fars (İran) kaynaklı olduğu söylenmiştir.⁵⁷⁹ Huzistan hekimleri, hasisin⁵⁸⁰ sütleşen otundan kuvvetli olduğunu, sıcak olduğunu ve eğer 1 dir-hemden fazla alınır, öldürücü olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yakıcıdır; oral yoldan kullanılmaz.

Beslenme Organları: Mideyi yakar, tahriş eder. Kusturucudur (emetiktir).

⁵⁷⁶ “Arapça bir kelimedir. Buyon (?) sözlüğünde, ıstırtıkun olarak geçer. Türkçede ayıkulağıdır, şeklinde kayıtlıdır; fakat ayıkulağı bu türün bir çeşididir ki, kalamus adı verilir. Arapçası azanü'l-deb (ayıkulakları)dir.” T.M.

⁵⁷⁷ “Tercüme-i Sabak'ta, harban iki damardır ki, göbeğin iki yanında yer alır, şeklinde kayıt vardır.” T.M.

⁵⁷⁸ “Ermenistan'dan geldiği için” T.M.

⁵⁷⁹ “İbn-i Kutbi, mum gibi bir drog olduğunu ifade eder. Bazıları da, bitkisel drog olduğunu söyler.” T.M.

⁵⁸⁰ “haşişin” T.M.

HABBÜ'L-BAN**(Ban Otu Tohumu; Melia azedarach)**

Daha önce “Be” kısmında ele alındı.

HABBÜ'L-GAR⁵⁸¹**(Defne Tohumu; Laurus nobilis)**

Genel Nitelikleri: Fındık büyüklüğünde, kabuğu siyaha çalan bir meyvadır. Eğer [meyva] sıkılırsa, sarıya çalan iki parçaya ayrılır; kendine has kokusu vardır. Ayrıntılı bilgi “Gar” başlığı altında verilmiştir.

HABBÜ'Z-ZELEM**(Topalak, Kara Topalak; Cyperus esculentus)**

Genel Nitelikleri: Onun lezzeti güzeldir (çok iyidir). Zur (Zevr ?) şehrinde yetişir.⁵⁸²

Yapısı: O, ikinci derecede sıcaktır ve rutubeti de vardır.

Süslenme: Besleyicidir (şişmanlatıcıdır).

Dışarı Atan Organlar: Meniyi fevkalâde artırır.

HABBÜ'L-MİSEM⁵⁸³**(Mensim Tohumu)**

Genel Nitelikleri: Bu meyva (tane), biber büyüklüğündedir ve rengi de biber rengindedir; kırılması ve dağılması kolaydır. Kabuğu kırılıncaya içinden beyaz ve kokulu bir tane çıkar.

⁵⁸¹ “Van dili sözlüğünde, defne ağacına gar dendiği yazılıdır.”T.M.

⁵⁸² “İbn-i Kutbî, bu drogun iki çeşidi olduğunu, birinin Zevr (Zur) şehrinde yetiştiğini, nohuttan büyük, köşeli ve kokulu olduğunu, diğerinin ise Mısır'da Berberi yöresinde yetiştiğini, uzun ve sarı renkte olduğunu söylemiştir.”T.M.

⁵⁸³ “Hoş kokulu olan bu tohumlara balsam odendron opabalsamum adı da verilir; bazen tohumlar zehirlidir. Amynis toxifera adı verilir. Arapça itrü'l-menşem denir. Çünkü kokulu bir drogdur. Hicaz ve Yemen'de parfüm olarak kullanılır. Özellikle kadınlar kullanırlar ve birleşme veya ayrılık dileyerek kullandıklarından, bu dileklerinin gerçekleştiğine inanırlar. Bu drogun büyüklüğü sakız ağacının taneleri kadardır; rengi kırmızı ile sarı arasında değişir. Dış kısmı parlaktır. Kokusu güzeldir. Irak, Mısır ve Şam yöresi halkı bu drogu bilmez ve yetiştirmezler. İbn-i Kutbî, Muhammedü'l-Vani tercümesinde, menşimin Mekke'de aktarlık yapan bir kadının adı olduğunu söylemiştir ve Huzza ve Curhem kabileleri bu kokudan sürünürlerdi. Hattâ, kokulu muska kullandıkları zaman aralarında caniler çoğaldı. Bu yüzden, 'Esaim men itr-i menşim' sözü, atasözü olarak yerleşmiştir, diye açıklama vermişlerdir. Bazıları da, itr-i menşimin habb-ı belesan olduğunu söylemişlerdir.”T.M.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Beslenme Organları: Soğuktan dolayı midede meydana gelen hastalıklara iyi gelir ve bu söylenen doğrudur.

HABBÜ'L-NİL

(Mavi Gece Sefası Tohumu; *Ipomoea hederacea*)

Genel Nitelikleri: Bu ilâca 'habbu'l-kurtum el-hindî' derler.⁵⁸⁴

Özel Nitelikleri: Onun iyisi ve kalitelisi, ağır, parlak ve taze olanıdır.

Yapısı: Bazıları (bazı hekimler), beşinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemişlerdir; doğrusu, üçüncü dereceye kadar sıcak ve kuru olmasıdır.

Süslenme: Adison ve vitiligo hastalıklarına karşı kullanılır.

Beslenme Organları: Bozucu ve çürütücü etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Ağır hıltları, ishal etkisiyle dışarı atar; aynı şekilde sevdavî (kara safra) ve balgamî hıltları da dışarı atar. Bağırsak kurtlarını ve solucanları düşürür.

Bedeli: Sevdavî hıltlara yararlı olması ve ishal etki yaratması için 1/2 (yarım) dozda şahmû'l-hanzal (su kabağı veya bal kabağı) ile 1/3 (üçte bir) dozda haceri'l-Ermeni (Ermeni taşı) ile birlikte muadili olarak verilir.

HABBÜ'L-SİMNE⁵⁸⁵

(Mayasıl Tohumu; *Buchanania latifolia*)

Genel Nitelikleri: [Bu] ağaç, yabanî olarak çöllerde, kurak yerlerde yetişir; bir karış boyunda ve beyaz renklidir. Yaprakları çok beyaz değildir. Meyvası biber gibidir, yağlı, sütlüdür; bazıları (bazı hekimler), onun sameryuma (yer sarmaşığı) denen bitkinin tohumu olduğunu söylemişlerdir.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ "Van dili sözlüklerinde, kurtum şeklinde de okunduğu ve asfar anlamına geldiği yazılıdır. İbn-i Kutbî, Hindî olan kurtumu açıklarken, Hint kökenli bir drogdu ve lab-laba benzer; etrafındaki bitkilere sarılır; ince, yeşil dalları vardır; yaprakları yeşildir; her yaprakta birer mavi çiçeği ve çiçeklerinde üçer tane tohumu bulunur. Bu tohumları zebibû'l- cebel denilen habbû'l-reis (hezeran)den daha sarıdır ve üçgen şeklindedir; kulanılan kısmı, bitkinin bu taneleridir, der."T.M.

⁵⁸⁵ "Van halkına göre, kadınları şişmanlatmamak amacıyla kullanılan bir drogdu."T.M.

⁵⁸⁶ "İbn-i Kutbî, sameryuma adının Süryanice olduğunu ve haşîşetü'l-akrebe verilen isim olduğunu söyler. Bunun öz suyundan lacivert, hattâ koyu lacivert renkli bir zamk elde edilir."T.M.

Yapısı: Sıcak ve rutubetli yapıya meyillidir.

Süslenme: Besleyici ve cildi güzelleştiricidir.

Beslenme Organları: Midede zor sindirilir; fakat eğer yenirse, sindirildikten sonra fevkalâde besleyici özellik gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi ve cinsel arzuyu artırır.

HABBÜ'S-SANAVBER⁵⁸⁷

(Çam Fıstığı; *Pinus gerardiana*)

Genel Nitelikleri: Bu, tanedir. Onun ağacı fıstık cinsindendir. Kabuğu kof yapıdadır; meyvası (kozalağı) kırmızıdır, kolay parçalanır; içinden çıkan taneler soyulduğunda beyaz renkli olduğu görülür; yağlı ve lezzetlidir. Bu türden çam, büyük olup, dışıdır; ona sus⁵⁸⁸ adı verilir. Küçük olanın⁵⁸⁹ taneleri daha serttir; üçgen şeklindedir; içi tek tanelidir; tadı yakıcı ve buruktur. Bunların ilâç özelliği, besin özelliğinden fazladır (fazla gibidir).

Yapısı: Büyük tanelerin yapısı mutedil gibidir, fakat sıcaklığa meyli vardır; rutubeti fazladır. Küçük olanlar ise, ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, yumuşatıcı ve yakıcı kuvvetlere sahiptir. Özellikle taze olanlarında bu özellik çok fazladır. Fakat suda ıslatılırsa, yakıcı özelliği giderilir ve yumuşatıcı, ayırıcı etkisi daha belirgin hâle gelir. Yapısı mineral ve sıvı maddelerden oluşmuştur; az da olsa uçucu maddeler ihtiva eder.

Süslenme: Şişmanlatır.

Hareket Organları: Büyük taneler yendiği zaman, beden zayıflığı, uyuşma gibi şikâyetlere iyi gelir. Eklemlerdeki rutubet ve ödemleri kurutur.

Solunum ve Göğüs Organları: Küçük ve büyük tanelerin her ikisi de, akciğer iltihaplarını, kan tükürmeyi, öksürüğü giderir ve özellikle taze taneler meyva şurubu ile yenilirse veya içilirse, etkisi daha fazla olur. Eğer taneler tatlı şarapla kaynatılıp içilirse, akciğer iltihabının ve balgamî sıvının atılmasını ve temizlenmesini sağlar. Aynı şekilde,

⁵⁸⁷ "Van dili sözlüğüne göre, sanavber, köknar ağacına verilen isimdir. Kimileri çam ağacı olduğunu, kimileri de meyvasının adı olduğunu söylerler."T.M.

⁵⁸⁸ "şerbin" T.M.

⁵⁸⁹ "buna yenbut adı verilir" T.M.

bu tanelerin kabukları ve yongaları da drogların terkibine katılsa, akciğer üzerinde aynı etkiyi gösterir.

Beslenme Organları: Taneleri, pelin ile birlikte mide üzerine tatbik edilirse, midmeyi temizler; hazmı zordur, fakat besleyici özelliği fazladır; yakıcı özelliğinden dolayı midmeyi yakar. Fakat sıcak suda ıslatılarak, sıcak yapılı olanlara, teberzed (tabarzal, tabarzan)⁵⁹⁰ şekeriyle birlikte, soğuk yapılı olanlara da, balla birlikte yedirilirse, hazmı kolay olur ve mideye de zararı dokunmaz. Dioscorides, sanavber tanelerinin mideye zararı olduğunu söylemiştir. Onun ifadesi, yukarıda açıklanan işlemlerden geçmemiş taneler için doğrudur. Yakıcılığı yüzünden çok fazla yiyenlere elbette zararı olur. Normal dozda çam tohumları, semiz otu ile birlikte içilse, midedeki yanma hissini giderir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi çok artırır ve simsimle (susam) ve teberzedle (şeker) veya balla birlikte yenmesi ve de fanid (tatlı et veya şeker) ile birlikte yenmesi gerekir. Ondan az ya da çok yensin, bağırsaklarda sancı yapar. Onun bu etkisini bertaraf etmek için mayhoş lezzette nar yemek gerekir. Zira mayhoş nar, bağırsak sancısına karşı panzehir etkisi gösterir. Sanavber (çam) tohumları (fıstık), böbrek ve mesane rutubetini giderir, temizler. Böbrek ve mesaneyi takviye edip, idrar tutulmasını sağlar; prostatı giderir. İdrar söktürmek için, onun (habb-ı sanavber) afsantinle birlikte kullanılması gerekir.

HABBÜ'L-KILKIL⁵⁹¹

(Yabanî Nar Tohumu; *Cassia sophora*)

Genel Nitelikleri: Bu tane beyazdır; kurtumdan daha büyüktür. Bu, yuvarlak değildir. Kırıldığında içinden çıkan çekirdeği yağlıdır, tadı da lezzetlidir. Bazıları bu droga yabanî narın tohumu derler. Bazıları, [bunun] mugas denen bitkinin (yabanî nar) kökü olduğunu söylemişlerdir.

⁵⁹⁰ “yani mesat,” T.M.

⁵⁹¹ “Muhammedü'l-Vanî, kılkıln, siyah tohumları olan bir cins ot olduğunu söylemiştir. Halk, habbû'l-kalkıla, kaf yerine fa koyarak ve ötreli okuyarak, fülful der. Asmaî (şâir), bu ifadenin yazım hatası olduğunu söyler. Çünkü kalkıl kaf'la yazılır. Bunun taneleri diğer bütün tanelerden daha sağlamdır ve münhazımın kesri, ha harfi, ze harfi ile, havan destesidir. Sözlüklerde bu şekilde geçer. Bu kelimeler, *Kânün*'da geçen kalclefû'l-eb Yaz'a açıkça ters düşmektedir. İbn-i Kutbî, bu konuya dikkati çekerek, habb-ı kılkil toz rengindedir ve bu renge bazen beyaz, bazen de esmer denir ve ikisi arasındaki bu zıtlık kaybolur, der.” T.M.

Özel Nitelikleri: Kavrulmuşu hafif olur.

Hareket Organları: Bedeni güçlendirir, zayıflamış, hareket kaybına uğramış bedeni takviye eder.

Süslenme: Şişmanlatıcıdır.

Baş Organları: Başta ağrı yapar; eski şarap içerken meze olarak kullanılırsa, bu özelliği daha da belirgin olur.

Beslenme Organları: Kılkal tohumundan fazla yenirse, üreme organlarında ve regl atımında rahatsızlık yaratır. Bal ve teberzed (şeker) ile yenirse, iyi olur, hazmı daha kolay olur. Kavrulmuş tohumun hazmı daha kolaydır. Onun meydana getirdiği hıltlar zararlı değildir. Midede biraz yanma meydana getirir.

HADİD⁵⁹² (Demir; Ferrum)

Genel Nitelikleri: Hadid (demir), üç çeşittir: a) Saburkan, b) Bermahun, c) Fulad diye ayrılır. Saburkana doğal fulad denir; ikincisi dişi demirdir. Üçüncü sınıf, fulad-ı masnu' olup, bermahundan elde edilir. Saburkanın tozlarının etkisi bakır tozlarınıninkine yakındır. Bu, "Ha" harfi kısmında incelenecektir.⁵⁹³

Etkileri: Demirden oluşan zencar (yeşil, zehirli pas), kabız etkilidir.⁵⁹⁴ Demirin pası (habsı), zencarından (üstündeki yeşil pastan) daha zayıftır. Fakat kurutucu etkisi diğer metal paslarına göre daha fazla ve kuvvetlidir.

Süslenme: Demir pası, şarapla birlikte, parmaklarda çıkan dola-malara iyi gelir.

⁵⁹² "Demir demektir. Yapısal olarak iki çeşittir: a) Birinci türü çok serttir. Farsçada şaburkan adı verilir; Arapça adı ise hadid-i zeker, yani erkek demirdir, istam adı da verilir. Bazen de fulab-ı tabii (tabii çelik) denir. b) Yumuşaktır. Farsçada nermihan, Arapçada hadid-i ünsa (dişi demir) adı verilir. Bunlardan başka bir de üçüncü türü vardır ki (c), tabii değildir; kimyasal maddelerle işlenerek, dişi demirden elde edilir. Buna fulad denir. Erkek demirden farkı, sadece fulad denmesidir. Böylece demir üç çeşide ayrılır. Bu bilgiler İbn-i Kutbi'den alınmış ve aktarılmıştır."T.M.

⁵⁹³ "Tupal, çekiç ve benzeri âletlerle dövülen bakır, demir gibi madenlerden çıkan toz ve yonga parçalarıdır. Sadece tupal dendiği zaman, tupal-i nuhas, yani bakır tozu ifade edilmiş olur. Çünkü diğer tupallere göre, bakır tupalı daha çok kullanılır. Demirin tupalı, bakırın tupaline etki ve kuvvet bakımından yakındır. Buradaki ifadeden tupal denince, metallerin asıl parçacıkları, habs denince de, üzerindeki pası veya oksitlenme ürünleri anlaşılmaktadır."T.M.

⁵⁹⁴ "kostik, aşındırıcı etkisi vardır."T.M.

Şişler: Demir pası, şarapla birlikte, yangılı ve iltihaplı şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Şarapla birlikte demirin pası, nikris (gut) için hâricen iyi gelir.

Baş Organları: Demirin pası, keskin sirkeyle dövülse ve onunla kaynatılsa ve damla hâlinde kullanılsa, bu sirke kronik (müzmin) kulak iltihaplarına yararlıdır (kaynatılıp damlatılsa, kronik bile olsa kulak iltihaplarına iyi gelir).

Göz Organları: Demirin pası, göz kapaklarına ve kirpiklerin sertleşmesine iyi gelir.

Beslenme Organları: Demir kızdırılıp, şarap ve su içinde söndürülse, bu su ve şarap, dalak şişlerine iyi gelir ve mide zayıflığına (zaafına) ve gevşekliğine karşı kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Demirin pasında su atıcı güç vardır, fakat o, bakırın pasından daha zayıftır. Demirin pasının kabız (büzme) gücü vardır ve kadınlarda fitil olarak kullanılırsa, rahimdeki kanamayı durdurur. Demirin pasının basuru kurutma özelliği de vardır. Kızdırılıp, şarapta söndürülürse, kronik ishali keser ve hattâ dizantéri üzerinde bile etkilidir. O, makad (anüs) gevşekliğini bertaraf eder; idrar güçlüğü ve regl kanamalarına yararı vardır. Cinsel gücü artırır.

HAMMAM⁵⁹⁵

(Güvercin; Calumba livia)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur.

Yapısı: Güvercinin yeni yumurtadan çıkmış yavrusudur; sıcaklık ve rutubeti çok fazladır. Büyük ve güçlü olan güvercininki daha hafiftir ve yumurtası cidden (çok) sıcaktır.

Etkileri: Yeni yumurtadan çıkmış yavruda çok fazla rutubet vardır.

Baş Organları: Güvercin kanı, beyin zarında olan (kaynaklanan) burun kanamalarını keser.

Beslenme Organları: Gelişmiş güvercinin hazmı hafiftir ve onun

⁵⁹⁵ "Vanî, *Tercüme-i Sahak* eserinde, hammam, boynunda halka olan üveyik, kumru, bağirtlak, yabani güvercin türünden kuşların erkeğine, dişisine münferit olarak verilen isimdir, der. Halk arasında ise, bu türden kuşların evlerde beslenen ve evcil olanlarına hammam adı verilir. İbn-i Kıbtî (Kutbi?) ise, bu açıklamaların doğru olduğunu, fakat daha çok güvercin anlamında kullanıldığını söyler. Yabani güvercin tek renkte, mavi veya gri olur, başka rengi yoktur. Evcil güvercinler ise, değişik renklerde veya alaca olabilir." T.M.

eti güvercin yavrusundan daha iyidir. Onun eti, koruk suyu ile, küz-bere (kişniş) ve hıyar tohumu ile yenirse, iyidir. Onun yumurtası zahmetlidir [yenmez] (kötü kokusundan dolayı pek yenmez).

Göz Organları: Güvercin gübresi, gözün kornea tabakası yaralarına ve katarakta karşı kullanılır.⁵⁹⁶

HUR

(Bir Nevi Çam Ağacı; *Vateria indica*)

Genel Nitelikleri: Bu bir ağaçtır; ona rumî derler. Ondan elde edilen zamk, kehribardır. Biz, kehribarı müstakil olarak “Kehribar” kısmında ele alıyoruz.

Yapısı: Kuruluğa meyilli normal bir yapısı vardır. Onun tohumu daha yumuşaktır; sıcaklığı fazla değildir.

Hareket Organları: Bu ağacın meyvasından 1 miskal, siyatiğe ve uruk-u rumiye iyi gelir. Sirkeyle karıştırılıp, pomat şeklinde uygulanırsa, gut ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Onun yaprağının öz suyu, gevşetir, rahatlatır. Kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını giderir. Onun meyvası, saraya iyi gelir.

Göz Organları: Onun meyvası, balla karıştırılıp, sürülürse, gözü güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Onun meyvasından 1 miskal, idrar tutulmasına (idrarın damla damla akması) iyi gelir ve meyvasından 1 miskal, sirkeyle reglden sonra kullanılırsa, hamileliği engeller; meyvası da aynı etkiye sahiptir.

HABBÜ'L-HADRA⁵⁹⁷

(Sakız, Menengiç, Terebentin Meyvası; *Pistacia terebinthus*)

Genel Nitelikleri: Bu, bilinen bir ağaçtır. Soğuk iklimli bölgelerde yetişir. Fufladis⁵⁹⁸ denen adalarda da bulunur. Bunlardaki daha kalitelidir; bu sakızın rengi beyazdır, gök mavisine meyillidir (çalar); gü-

⁵⁹⁶ “Bu son hüküm baskı nüshalarda vardır.”T.M.

⁵⁹⁷ “Türkçede bitkisine sakız ağacı adı verilir. Arapçası butu' adını alır. Bitki yeşil dalıdır; tanelerin kabuğu taze iken siyaha çalan yeşil renktedir. Kabuğunun altında büyüdükçe sertleşip, katılaşan bir cisim vardır. Bunun içinde yassı, yağlı fıstığı vardır. Bu tane tazeysen habbül-hadra, kuruduktan sonra butu' adını alır.”T.M.

⁵⁹⁸ “Feyladis”T.M.

zel kokuludur. Zamk türleri içinde en iyisi, sakızdan (habbül-l-hadra) elde edilenidir. Daha sonra sırasıyla mastaki (sakız) ve kubar⁵⁹⁹ gelir. O, zararlıdır ve onun ağacı butm, butum (terebentin) diye adlandırılır.⁶⁰⁰

Yapısı: Bazıları (bazı hekimler), onun yağında yumuşatıcılık olduğunu söylemişlerdir. Onda kabız özellik vardır; gül yağında olduğu gibi. Isıtıcı etkisi çoktur; fakat kurutucu etkisi, rutubeti devam ettiği sürece, azdır. Eğer olgunlaşıp, ikinci katı kabuk bağlarsa ve sertleşirse, o zaman kurutucu etkisi üçüncü dereceye ulaşır. Zamk sıcak yapıdadır; çok az kuruluğu vardır.

Etkileri: Isıtıcı, yumuşatıcı, temizleyicidir; onda kabız etki vardır. Zamkının çözücü, eritici etkisi acılığı dolayısıyla mastakiden daha fazladır. Çok az kabız etkisi ve kuvvetli temizleyici, parlatıcı etkisi vardır. Onda açıcı etki vardır ve gaz giderici, yumuşatıcıdır; vücudun derinliklerinden maddeyi çekme özelliği vardır. Genellikle kısa sürelerle mastaki yerine kullanılır; o butum esansı ve kendir esansı gibi ferahlatıcıdır; sıkıntı vermez. Habbül-l-hadra esansı üç kuvvet içerir; bunlar, ısıtıcı, yumuşatıcı ve temizleyici kuvvetlerdir. Bazıları, onun yağında soğutucu güç olduğunu iddia etmişlerdir.

Süslenme: Bu [drog], yüzdeki leke ve çilleri giderir, cilde parlaklık verir, temizler. Bitkinin sakızı (alk) [yüzdeki] kesik ve yanıklara iyi gelir.

Şişler: Onun zamk, katı şişleri pişirip olgunlaştırır.⁶⁰¹ Uyuzu giderir; temriyeyi iyi eder. Yaraları temizlemek ve iltihabı gidermek için hazırlanan pomatların (yakuların) terkiplerine girer. Ciltteki yaraları ve uyuzun oluşturduğu yaraları giderir. Balgamî yapıdaki sivilce ve çıkanlara iyi gelir.

⁵⁹⁹ "neytun" T.M.

⁶⁰⁰ "Sözlüklerde neytun, bir cins kokulu ağaçtır. Neytun zamk bu ağaçtan elde edilir. Ağaçta önce nohut büyüklüğünde zamk oluşur; günler sonra bu zamk gittikçe büyüyerek karpuz büyüklüğüne bile ulaşabilir. Zamk bu şekilde büyüdüktan sonra zarv adını alır. Bazıları butum adını verirler. Şeyh Davud'a göre, zarv, asilbent diye tanınan maddedir." T.M.

⁶⁰¹ "Herkesce bilinen, alk-ı enbatın, butun zamk ve sakızı olduğudur. Bin Ömer ise, fıstık zamk olduğunu, renginin siyaha çalan gri-beyaz, tadının ise acı olduğunu, şiddetli sıcaklarda meyvedan ve ağaçtan sızdığını, adına da reçine dendiğini söyler." T.M.

Hareket Organları: Onun yağı, kas ve hareket gücü kaybı (felçler) için hazırlanan merhemlerin (pomat) terkibine girer.⁶⁰²

Baş Organları: Onun zamkı, bal ve zeytinyağı ile kulak iltihabı için çok iyi bir ilâçtır.

Göz Organları: Onun yağı, kıl (kirpik?) dökülmesine engel olur ve ilâç yenerek alınır, göz kapaklarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hâricen (pomat olarak) uygulanırsa, böğür ağrılarına iyi gelir. Zamkı, akciğer yaralarına ve kronik öksürüğe iyi gelir; onun zamkı sade veya tatlı ile ya da yalayarak alınmalıdır.

Beslenme Organları: Dalağa yararlıdır ve özellikle yağı çok iyi gelir. Ancak iştihayı keser ve aynı zamanda göğüsü rahatlatır.

Dışarı Atan Organlar: Onun zamkı, idrar söktürücü ve aynı zamanda bedeni yumuşatıcıdır. Eğer ondan fındık veya ceviz büyüklüğünde alınır, bu etkiyi yapar. Bağırsaklara yararlıdır; böbrekleri temizler.

Zehirlenme: Örümcek sokmasına karşı, zamkı ve meyvası, şarapla 2 ratl (içilir).

HIRBA⁶⁰³

(Bir Cins Kertenkele, Bukalemun; Chameleon zeylancinus)

Göz Organları: Yağının, dökülen kirpik köklerine sürülürse, onların yeniden çıkmasını sağladığı söylenir.

Zehirlenme: Bazıları, hırbanın yumurtasının öldürücü olduğunu söyler. Biz bu konuyu *Dördüncü Kitap*'ta (*Kânûn*'ün) ele aldık.⁶⁰⁴

HAYYE

(Yılan)

Genel Nitelikleri: Birçok çeşitleri vardır. İlâç olarak pişmiş şekli kullanılır. Su, tuz ve şibit (şibs, dere otu) ile pişirilir. Bazen üzerine zey-

⁶⁰² "felç ve yüz felci için hazırlanan terkiplere girer."T.M.

⁶⁰³ "Vani, bir cins kertenkele olduğunu ifade eder. Bu hayvan güneşe karşı durur ve güneş döndükçe yönünü güneşe göre ayarlar. Güneşin yakıcı sıcaklığının etkisiyle rengi de değişik renkler alır. Ümmü'l Habeyn de kertenkele olduğunu söyler. Yunanlılar hama'l-levn adını verirler."T.M.

⁶⁰⁴ "Bu konu beşinci ciltte açıklanacaktır."T.M.

tinyağı ilâve edilir. Ayrıca yılanın eti ve derisi de kullanılır. Yılanın çeşitleri *Dördüncü Kitap*'ta açıklanacaktır.

Özel Nitelikleri: Onun en iyi ve kalitelisi, dışısının etidir ve derisinin en kalitelisi ise, erkek yılanınkidir.

Yapısı: Onun etinin kurutucu etkisi vardır; ama ısıtıcıdır da. Onun ısıtıcılığı şiddetli değildir. Derisinin kurutuculuğu da şiddetlidir.

Etkileri: Özellikle onun eti, cildi açıp, fazlalıkların içeri nüfuz etmesini sağlar; insan kirli ve yıkanmamış pis bir bedene sahipse, yılan etini çok yiyen kişinin (alışkanlık hâline getiren kişinin) boynunda şişkinlik (su toplanması gibi) meydana gelir; deşildiğinde içinin bit dolu olduğu görülür. Yılan eti yenirse, insanın ömrü uzar ve kuvveti artar; gençliği ve duyguları korunur. O, cüzzamı iyi eder; ona çok yararlı olur. Eğer yılan eti yenirse, saçkırana iyi gelir.

Süslenme: Yılan eti, bitlenmeye, derinin buruşmasına, pul pul olmasına sebep olur. Bunun sebebi, vücuttaki fazlalıkların deri yoluyla atılmasıdır.

Şişler: Onun eti pişirildikten sonra yenirse, sıracaya iyi gelir, yine derisi de aynı etkiye gösterir.

Hareket Organları: Baş ve kuyruğu dörder parmak kesilip sonra pişirilirse, bu söylediğimiz şekilde içilirse ve eti yenirse, sinir ağrılarına iyi gelir. Aynı şekilde derisi de aynı etkiye sahiptir.

Baş Organları: Derisi, şarapla pişirilse ve kulağa damlatılsa, kulak ağrısını dindirir. Derisi, sirke içinde kaynatılsa ve gargara yapılsa, diş ağrısına iyi gelir. Yılan derisinin iyisi, erkek yılanın derisidir. Galenos,⁶⁰⁵ bir ip alınsa, bu ip, özellikle erguvan rengine boyansa ve bu iple yılan bağlanıp, boğazında ve küçük dilinde yaralar olanların boynuna bağlansa, çok yararlı olduğunu söyler.

Göz Organları: Daha önce söylediği gibi, pişmiş yılan ve eti, gözün görme kabiliyetini güçlendirir ve yılan yağı göze su inmesine (gözün sulanmasına) engel olur. Ancak, insanlar yılan yağını gözlerine sürmeye cesaret edemezler.

Zehirlenme: Yılan sokan kimseye, yılanın içi açılıp, soktuğu yere tatbik edilirse, ağrıyı teskin eder.

⁶⁰⁵ "Dioscorides" T.M.

HIMAR

(Eşek; *Equus assinus*)

Genel Nitelikleri: Eşeğin vahşi ve vahşi olmayan neveleri olduğu bilinir.

Süslenme: Eşek etinin ve karaciğerinin külü, çıban yarılarak, zeytinyağı ile birlikte çıbanın üzerine tatbik edilse, çok yararlı olur.

Şişler: Aynı şekilde, eşek karaciğerinin külü, zeytinyağı ile karıştırılarak, sıracı üzerine sürülse, iyi gelir. Cüzzamı iyi eder.⁶⁰⁶

Hareket Organları: Kuruluktan spazma duşar olanlar, eşek eti haşlanarak üzerine oturtulsa, faydası olur.

Baş Organları: Eşek karaciğeri, közlenip, aç karnına saralıya yedilirse, yararı olur. Aynı şekilde, yakılmış tırnağı da yararlı olur. Dozu, her gün iki fincandır.⁶⁰⁷

Dışarı Atan Organlar: Eşek idrarı, böbrek ağrılarına iyi gelir ve vahşi eşek idrarı, mesane taşlarını parçalar.

HACERÜ'L-YEHUD⁶⁰⁸

(Yahudi Taşı; *Laudaikos lithos*)

Genel Nitelikleri: Büyüklüğü, küçük ceviz tanesi kadardır; hafif bir uzunluğu vardır; palamuta benzer yapıdadır. Bu taşın üzerinde uzunlamasına çizgiler vardır; ayrıca dairesel çizgiler de vardır. Bunlar enine çizgilerdir, diğerleri de kesişirler. Çizgiler (boyuna) birbirine paraleldir. Araları parlaktır (karanlık içinde parıltı).⁶⁰⁹

Beslenme Organları: Mideyi zayıflatır ve iyi gelmez; iştihayı keser.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek taşlarına yararlıdır; onları parçalar, düşürür ve sıcak su ile 10 ölçü içilirse, mesane taşlarına iyi geldiği iddia edilir; fakat kesin değildir. Makattan gelen kanı kestiği söylenir.

⁶⁰⁶ "Sara üzerinde etkisi vardır." T.M.

⁶⁰⁷ "İbn-i Kipti (ye göre), cığer bir seferde içilmeyip, azar azar içilirse, dozu her seferde yarım dirhemdir." T.M.

⁶⁰⁸ "*Kânün*'da sonu ye'siz olarak yazılmıştır. Bazı nüshalarda yehudi olarak kayıtlıdır. Bu taş, Filistin'de, Şam bölgesinde ve Beyrut dağlarında bulunur. Zeytin-i beni İsrail adıyla tanınır. Rengi yeşilimsi siyahtır." T.M.

⁶⁰⁹ "Taş ıslatıldığı zaman, içinde yer yer küçük noktacıklar şeklinde kuru yerler kalır; bu yerler parıltıdır." T.M.

HACERÜ'L-İSFENC (Sünger Taşı; Lapis spongia)

Genel Nitelikleri: Süngerin içinde bulunan [ve ondan çıkarılan] taş-
tır.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek taşlarını kırar, döker.⁶¹⁰

HACERÜ'L-LEBENİ (Süt Taşı; Galactites lithos)

Genel Nitelikleri: Eğer su ile ezilecek olursa, ondan süt gibi bir sıvı meydana gelir. Bundan dolayı, süt taşı denir; rengi kül gibidir; lezzeti tatlıdır, onun eriyiği (çözeltisi) bir hokka içinde saklanır.

Yapısı: Normaldir (mutedildir).

Şişler: Yangılı şişlerin üzerine ilk anda tatbik edildiğinde, etkili olur; fakat etkisi çok kuvvetli değildir. Zaman içinde etkisi olur.

Göz Organları: Su içinde ezildikten sonra, süzüntüsü (süzülüp elde edilen suyu) göze damla olarak tatbik edilirse, fazla maddelerin göze inmesine ve gözde oluşan yaralara engel olur.

HACERÜ'L-RUHA (Değirmen Taşı; Lapis asius)

Şişler:⁶¹¹ Bu, değirmen taşıdır; kanamayı durdurur ve yangılı şişlere mani olur.⁶¹²

HACERÜ'L-MİSEN⁶¹³ (Bileği Taşı, Yağ Taşı; Lapis escota noxia)

Süslenme: Onun tozu, kadınların göğüsleriyle, erkeklerin testisleri (er bezi) üzerine sürülerek, onların büyümesini önlemek için hâricen kullanılır.

Şişler: Onun tozu, yangılı meme şişlerine iyi gelir.

⁶¹⁰ "Bunun için 2 danik (denk) dozda şarapla içilir. Kurutucu etkisi vardır. Kurutulması istencen herşey için kullanılır. Su içinde ezildiği zaman tamamen erir ve diğer öz suları gibi içilir." T.M.

⁶¹¹ "Genel Nitelikleri" T.M.

⁶¹² "Taş kızdırılıp, çıkan buhar ve akıntısı yangılı şişleri tedavi eder." T.M.

⁶¹³ "Bıçak ve diğer kesici âletlerin bilendiği bileği taşıdır. Vani ve İbn-i Kaptı, bu taşın muhtelif renklerde, kırmızı, gri, yeşil gibi olduğunu söyler. Genel Nitelikleri: Bilinen bir taşıdır." T.M.

HACERÜ'L-ACI⁶¹⁴⁻⁶¹⁵**(Fil Dişi, Mermer; Marmor lapis ivory)****Etkileri:** Kurutucudur ve temizleyicidir; kanı dindirir.**Cerahat ve Yaralar:** Cerahat ve yaralardaki kanamayı durdurur.**HACERÜ'L-'ASELÎ****(Bal Taşı; Lapis melitites)****Genel Nitelikleri:** Çözeltisinde tatlı bir lezzet olan ve aynı süt taşı gibi etki gösterir bir taştır. O, şadenc kuvveti ve bir cins ısı taşır. Hekimler, drog sınıfından sayarlar.**HACERÜ'L-KAMER⁶¹⁶****(Ay Taşı; Lapis lunaris)****Genel Nitelikleri:** Bu taş bazakü'l-kamer veya zübedü'l-kamer denir. Ay ışığının çok olduğu zamanlarda bulunur. Batı ülkelerinde çoktur ve hafiftir.**Etkileri:** Meyva vermeyen ağaçların üzerine asılarak, meyva vermesini sağlar.**Baş Organları:** Saraya iyi gelir. Saralının boynuna asılır.**HACERÜ'L-SEMİTUS, HACERÜ'L-İSMİTUS****(Kan Taşı; Hematite)****Genel Nitelikleri:** Bu taşın etkisi, şadene benzer; fakat ondan daha zayıf bir drogdur.⁶¹⁷**HACERÜ'L-HABEŞÎ⁶¹⁸****(Habeşistan Taşı; Lapis thyites)****Genel Nitelikleri:** Bu taş, Habeşistan'da çıkar. Sarıya çalan bir rengi vardır. Kazındığı zaman çıkan tozları dilde yakıcı bir etki yapar. Bu toz ve çökelti süte benzeyen beyaz renktedir.

⁶¹⁴ "Fil dişine verilen isimdir. Diğer kemikler için de kullanılır. Bu isim İbn-i Kıptî nüshasında ve diğerlerinde kayıtlı değildir. Hacer-i acı'nın hacere-i şerit olma ihtimali vardır. Zira sarı mermerdir ve rengi fil dişi rengine benzer ve etkileri bile uygundur."T.M.

⁶¹⁵ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

⁶¹⁶ "Sonuna ye getirilerek, kameri de denir. Batı yörelerinde çokça bulunan hafif beyaz bir taştır. İnce ve şeffaftır. Kaya ve taşlar üzerinde, ay ışığı altında nemlilik ve atmosfer etkileri ile uzun bir zaman içinde oluşur."T.M.

⁶¹⁷ "Şaden adı Farsçadır ve kırmızı renkli taş verilen isimdir. Çok çabuk parçalanıp ufalanır. Taşın her tarafı tamamen kırmızıdır; damar, çizgi vs. bulunmaz. Tabii ve suni olarak iki cinsi vardır. Şadene dendiği gibi, şadenec de denir."T.M.

⁶¹⁸ "Habeş zebercedine benzer; bu yüzden bazıları, bir cins zeberced olduğunu söyler."T.M.

Göz Organları: Gözde akıntı, çapak, yara ve şiş olmadığı takdirde, gözün zarına etkilidir. Gözde yara ve kesiklerden kalan izleri ve leke-leri yok eder. Eski ve sert olmayan, yani yumuşak ve yeni olan zufre (pterygium) oluşumunu giderir.

HACERÜ'L-EFRUHİ⁶¹⁹⁻⁶²⁰

(Parlak Taş, Işıklı Taş; Lapis phrygius)

Etkileri: Kurutucudur. Bu etki, kabız, yakıcı, çözücü ve eritici etkiyle birlikte olur.

HACERÜ'L-HAYYE⁶²¹

(Yılan Taşı; Lapis ophites)

Dışarı Atan Organlar: Mesane taşlarını dağıttığı söylenir. Galenos, taşın bu etkisini kabul etmemiştir.

Zehirlenme: Bu taş, yılan sokan kişinin üzerine asılsa, etkisi olur. Galenos, bu etkinin kesin, gerçek ve denenmiş olduğunu söylemiştir.

HACERÜ'L-YUFTA Bİ'Z-ZEYT⁶²²

(Therakios lithos)

Özel Nitelikleri: Bu taş, zeytinyağı ile söndürülür, su ile kullanılır (yani taş önce iyice kızdırılır, sonra zeytinyağında söndürülür, daha sonra da su ile kullanılır).

Zehirlenme: Bu taştan böcek ve haşarat kaçarlar.

HACERÜ'L-YEŞİM⁶²³

(Yeşim Taşı; Lapis jaspis)

Beslenme Organları: O, mideye iyi gelir. Galenos, eğer taş (o), böbrek ve mide hizasına bağlanırsa veya asılırsa, mide ve yemek borusuna yararlı olur, demiştir.

⁶¹⁹ "İbn-i Kipti, bu taşın İstanbul yöresinde bulunduğunu ve su üzerinde kabuk yüzer gibi yüzdüğünü söyler."T.M.

⁶²⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur."T.M.

⁶²¹ "İbn-i Kipti, bazılarının bu taşın panzehir olduğunu söylediklerini ifade eder. Kimilerinin de panzehir taşından başka bir taş olduğunu ve zeberced madeninde bulunduğunu kabul ettiklerini söyler. Sert, esmer, güzel, beyaz ve kül rengi gibi değişik renkleri vardır. Kimisi üç çizgi ihtiva eder, yani çizgili olur."T.M.

⁶²² "Bazı nüshalarda, haccer-i zeyt olarak geçer."T.M.

⁶²³ "Bazı nüshalarda, sonundaki fe yerinc be kullanılmıştır. Baskı nüshalarda, haccerü'l-şif şeklinde yazılır; be ile yazılı şekli yeşim denilen taştır. Akaik de denir. Hakkında yazılı birçok eser vardır. İbn-i Sînâ, bu taş için yeşib olması gerekir; çünkü herkes yeşibi bilir, demiştir. Genel Nitelikleri: Hacerü'l-yeşibin yapısı tarafımızdan bilinmemektedir."T.M.

HACERÜ'L-ASAKİFE⁶²⁴ (Kunduracı Taşı; Demir Sülfat)

Solunum ve Göğüs Organları: Küçük dile, şişlere ve boğaz yaralarına yararlı olur.

HACERÜ'L-ERMENİ (Ermeni Taşı; Lapis arminium)

Genel Nitelikleri: Bu taşın rengi lâciverde benzer. Tam lâciverd renginde değildir. Bazen boyacılar ve nakkaşlar lâciverd yerine kullanırlar. Yumuşak bir taştır.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. Yıkanmamış olanı, kusturucu etki gösterir. [Mide için] her hâliyle zararlı etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Sevdaya şiddetli ishal etki gösterir. Bu etki lâciverdden daha şiddetlidir. Safranın hacer-i Ermeniyle tam olarak kusturulduğu [tabipler tarafından] öğrenildikten sonra, sevdanın atılması için kullanılan harbakü'l-esved (siyah çöpleme) terk edilip, yerine hacer-i Ermeni kullanılmaya başlamıştır.

HACERÜ'S-SAHR⁶²⁵ (Ciğer Otu, Liken)

Genel Nitelikleri: Galenos, bunun (hacerü'l-sahrın) taşlar üzerinde yetişen ve yosuna benzeyen bir drog olduğunu söylemiştir. İki yönden kurutucu etkisi vardır. Taştan parlatıcı ve kurutucu etki, sudan soğutucu etki kazanır.⁶²⁶

Etkileri: Kurutucu ve soğutucudur. Dioscorides, kanı dindirdiğini söyler. Ben de aynı şeyi söylüyorum.⁶²⁷

⁶²⁴ “**Genel Nitelikleri:**Bilinen bir taştır. Muhtelif renkleri, kırmızı, sarı, siyah gibi, üzerinde taşıyan sert bir taştır. Parçalandığı zaman grileşir. Kunderacılar kullanır.”T.M.

⁶²⁵ “Türkçede ciğer otu denir. Latinceye ayaşka denir. Mısırlılar hınna-i kırış adını verir. Islak yerlerde, çiğ düşen bölgelerde, kayalar üzerinde çıkan yeşilimsi yosundur. Soğuk yapıda, çekici özelliği olan bir drogudur.”T.M.

⁶²⁶ “Soğuktan donduğu zaman, don ve kuruluk hâsıl olur. Böylece taştan ve sudan kurutucu etki kazanılmış olur.”T.M.

⁶²⁷ “Bu drog, sadece baskı *Kânûn* nüshasında vardır.”T.M.

HACERÜ'L-MESANE⁶²⁸**(Mesane Taşı; Lapis vesicae)**

Genel Nitelikleri: Bazıları, mesanede meydana gelen taşın, içilirse, mesanedeki taşı parçalayacağını söylemiştir.⁶²⁹

“Ha”daki İlâçlar tamamlandı. Burada 53 drog kaydedildi.

DOKUZUNCU MAKALE⁶³⁰**(Tı Harfi)****TEBAŞİR⁶³¹**

**(Hint Kamışı ?, Bambunun Silisli Katı Kısım;
Bambosa arundinacca)**

Genel Nitelikleri: Tebaşir, kına bitkisinin yakılmış kısımlarıdır. Denir ki, rüzgârla sallanan dallar birbirine çarparak ve sürtünerek kızışır, yanmaya başlar ve bundan tebaşir oluşur. Tebaşir, Hindistan’da elde edilir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Kabız ve dışarı atıcı etkileri vardır; biraz çözücü, eriticidir ve onun soğutucu etkisi fazladır. Çözücü etkisiyle safrayı çözer. Kabız etkisinden dolayı kurutucu etkisi fazladır. Onun gül gibi bileşik kuvveti vardır (birden çok kuvveti vardır).

Baş Organları: Ağızdaki pistüllere ve ürpertiye yararlı olur.

Göz Organları: Tebaşir, gözdeki yangılı şişlere iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir (takviye eder); çarpıntı ve ateş basmasına ve bayılmaya iyi gelir; mideye dökülen safranin verdiği ağırlık, o, mide üzerine sürülerek, bertaraf edilir.

Beslenme Organları: Baygınlığa karşı yararlıdır; kusturucudur; mide iltihabına ve zaafına iyi gelir; sıkıntıyı giderir.

⁶²⁸ “Baskı nüshalarda şunlar yazılıdır.”T.M.

⁶²⁹ “Bazı nüshalarda ise, böbrek ve mesane taşlarını parçalar, diye yazılmıştır. İbn-i Sinâ, bu droga kavm-i ani dendiğini fakat kendine göre doğru olmadığını söyler. Galenos da geçerli bir isim olduğunu açıklamıştır. Bu makaledeki 57 drog tamamlanmış oldu.”T.M.

⁶³⁰ “Bu makalede 32 drog vardır.”T.M.

⁶³¹ “Hakkında iki yorum bulunur: 1. Tebaşir, kına denilen bitkinin yaşlısının içinde bulunur. Kınanın gövdesi boğumludur ve boğumlarından elde edilen kalitelidir. 2. Adı geçen kına bitkisinin yakılmasıyla oluşur ve külüne tebaşir denir. Yanma şöyle olur: Hava ve rüzgârın etkisiyle ağacın dalları sallanarak birbirine çarpar; böylece birbirine çarpa çarpa dallar ısınarak tutuşur ve yanmaya başlar. Yandıktan sonra kalan külleri tebaşir adını alır. Fülful-ü esvedin (siyah biber) yetiştiği bölgelerde bulunur. İyisi, saf ve beyaz renkte ve dirhem yuvarlak olanlardır. Bu drog, yanmış koyun kemigi ile muamele edilir. Benzerliği sadece görünüştedir. İbn-i Sinâ, bu iki yorumdan ikinciye itibar etmiştir.”T.M.

Dışarı Atan Organlar: Safravî hılta engel olur.

Hummalar: Had derecedeki nöbetlere mani olur.

TARHUN⁶³²

(*Artemisia dracunculus*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. [Hekimler] 'akırkarhanın (yapışkan otu, dracunculus pellitory, anthemis pyrethum), dağ tarhununun kökleri olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Bilinen tarhun, ikinci derecede kuru ve sıcaktır. Onda uyuşturucu etkisi vardır. Bu yüzden bazıları, onun kuru ve sıcak olduğuna itimat etmemişlerdir.

Etkileri: Onun hafif rutubeti vardır. Bir çeşit soğutucu etkiye sahiptir.

Baş Organları: Eğer ağızda çiğnenirse ve emilirse, ağızdaki yaralara iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Sindirimi zordur.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel isteği keser.

TARHAŞKUK

(Yabani Hindibağ; *Cichorium intybus*)

Genel Nitelikleri: Hindibağ diye bilinir.

Yapısı: Onun soğukluğu rutubetinden fazladır. Ancak onda rutubet vardır.

Özel Nitelikleri: Onun soğukluğu açıcıdır.

Göz Organları: Onun sütü, gözün beyazını (conjunctiva) parlatır.

Beslenme Organları: Onun öz suyu, ödeme karşı faydalıdır. Karaciğer kanallarını açar.

Zehirlenme: Zehirlere karşı etkili olduğu söylenir. Zehirlenen yere sürülür. Özellikle, akrep zehirlenmelerine karşı yararı vardır.

TARFA⁶³³

(Ilgın; *Tamarix gallica*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bilinen bir ağaç olduğunu söylemiştir. Göl kenarlarında yetişir; meyvası görünüş olarak çiçeğe ben-

⁶³² "İbn-i Kıptî, bilinen bir sebze türü olduğunu söyler. Mesihî ise, akırkarhanın tohumuna tarhun dendiğini söyler. Bu doğru değildir. Ayrıca, tarhunun tohumu olmaz, diyenlerin ifadeleri de doğru değildir. Çünkü her iki bitkinin de tohumları vardır ve yetiştirilir." T.M.

⁶³³ "Türkçede ılgın ağacı denir." T.M.

zer; üşneye (amber, muscus arbores) benzer bir yapısı vardır. Mısır ve Şam yörelerinde bahçelerde yetişir (yetiştirilir). Bostanî olan türü her bakımdan yabanîsine benzer; meyvası palamut gibidir; dilde buruk bir lezzet bırakır; bu yüzden de o diş ağrısı meydana getirir. Göz ve ağız için yapılan ilâçların terkiibinde palamut yerine kullanılır. Şayet içilirse, kanı dindirir, ishale karşı da etkindir.

Etkileri: Onda kabız, parlatici ve temizleyici etki vardır; kurutucu etkisi de vardır, ancak şiddetli değildir. Suyu temizleyicidir (dışarı atıcıdır) ve kurutucudur. Temizleyici ve parlatici etkisi kurutucu etkisine baskındır. Meyvası şiddetli kabız etki gösterir. İlgin çok az oranda yumuşatıcı etki gösterir. İlgin, yumuşatıcı etkisinin yanı sıra, palamutun yerini tutan bir ilâçtır.

Süslenme: Aşırı bitlenmiş kişiler kaynatılmış ılgın suyu ile yıkanır, bitleri öldürür.

Şişler: Yumuşak ve balgamî şişlere tarfa yaprakları kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Onun yağı rutubetli ve iltihaplı yaraları (uyuzdaki yaraları) kurutur. Döğülmüş ılgın veya ılgın külü, ateş yanıklarına ve sulanmış yaralara karşı kullanılır. Meyvası ve külü, iyileşmesi zor yaralara karşı kullanılır; çürümüş et ve dokuları temizler.

Baş Organları: Pişmiş yaprakları şarapla gargara yapılırsa, diş ağrısını giderir. Diş çürüklerine de etkilidir. Onun meyvası, yendiğinde, özellikle diş çürüklerini engeller.

Göz Organları: Onun meyvası, palamut (afs) ve hudud (?) yerine kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Müzmin (kronik) astım üzerinde özellikle meyvasının etkisi fazladır.

Beslenme Organları: Dalları sirkeyle tamamen özü çıkıp, kıvamlanıncaya kadar kaynatılıp, hâricen dalak üzerine uygulanırsa, dalak rahatsızlıklarını giderir veya yaprakları ve dalları şarapta kaynatılıp içilirse, aynı şekilde etki gösterir. Aynı şekilde, ılgından şurup yapılsa ve içilse, aynı etkiyi gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Kronik ishale iyi gelir. Eğer kaynatılıp, onun üstüne [hasta] oturuksa, rahim akıntısına iyi gelir Aynı şekilde, onun tohumu fitil yapılsa, [bu hastalığa] yararlıdır ve tohumu içilirse, yine aynı yarar sağlar.

Zehirlenme: Onun meyvası, örümcek sokmasına karşı yararlı olur.⁶³⁴

TARAIYİS-TARASİS-TURSUS⁶³⁵

(Mantar; *Cynomovium coccineum*)

Genel Nitelikleri: Kesik odundur. Ağır kokuludur; kalınlığı bir parmak kadardır; uzunluğu azdır ve lezzeti buruktur, dilde buruk lezzet bırakır. Gri renktedir. Kuvveti cülmar (nar çiçeği) gibidir. Bunun soğuk ülkelerden getirildiği söylenir.

Etkileri: Kabızdır; söylendiği gibi, bütün dokularda kanın oluşumunu engeller.⁶³⁶

Hareket Organları: Hareket gücünü kaybetmiş eklemleri takviye eder.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğerin tembelliğini engeller.

Dışarı Atan Organlar: Kabız etkilidir; kanamayı durdurur ve keçi sütü ile pişirilip içilirse, bağırsak kanamalarını önler.⁶³⁷

Bedeli: Taraiyisin bedeli (muadili), 1/2 dozda, yanmış, yıkanmış yumurta kabuğu, 1/3 dozda marul ve 1/10 dozda Arap zamlıdır.

TALK⁶³⁸

(Mika; *Talcum*)

Genel Nitelikleri: Bazı hekimler, onun içilmesini tehlikeli bulurlar. [Çünkü] midenin kıvrımlarına (kırpıntı, yarıklarına) ve onun içindeki-

⁶³⁴ "İbn-i Kutbi'nin yazdığına göre, meyvası ortalama nohut büyüklüğündedir ve içinde birbirine yakın tohumları vardır ve bu tohumlara habbül-esel denir. Bu açıklamadan, esel deyince tohumları olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü esel, tarfanın büyük sınıfıdır." T.M.

⁶³⁵ "Tursusun çoğuludur. Muhammedü'l-Vani, tursusun yenen bir ot olduğunu ve tabiple-rin üşkirgar dediğini yazar. İbn-i Kutbi, odunsu yapıda kısımları olan, mantar gibi bir cisim olduğunu söyler. Havuç gibi toprağa batır ve kızılığı vardır. Çoğunlukla nohut bitkisinin altında, derelerde ve ağaç altlarında görülür. Kısacası tarasis (tursus), mantar türü bir bitkidir. Kırmızı renklisi tatlı ve yenilebilir. Beyazı acıdır." T.M.

⁶³⁶ "pıhtılaşmaya sebep olur." T.M.

⁶³⁷ "ayrıca, bağırsak mukoz sıvısının da sıyrılıp, gaitayla çıkmasını önler." T.M.

⁶³⁸ "Ta ile olan ilaçların altıncısı olan talktır. Kamusta, talkın bir ilaç olduğu yazılıdır; onun-la ateş yanığı tedavi edilir. Yaygın olan şekli lam'ın sükunu olmasıdır veyahuh talk laf-zında Ebû Hatem şöyle der: Talk, misl gibidir ve bir taştır: Öğütüldüğünde kat kattır. Onun katları (çubuk gibi nesneleri, şeyleri) vardır, iyi öğütülmez. Hamamlarda olan tepce camları yerine onlardan konur ve talkın iyisi Yemen talkıdır, sonra Hint talkıdır, sonra Endülüş talkıdır. Talk eriyip, çözülmez; sirkede çözülür. Sirkenin hilesi budur ki, taş tabir olunan küçük taşlarla talk birlikte yakılır ve yanmış olan bu (madde) ılık su içine konur; çözülünceye kadar çalkalanır, yanmış olan (kütleden) suyu çıkar ve suyu çözülüp, talk saf olarak elde edilir. Güneşe konup, kurutulur. Kamusta böyle yazılmıştır." T.M.

lere yapışır; ağız ve yemek borusunda kalır. Bundan dolayı, çözülmeye ihtiyaç gösterir; eritmeye ihtiyaç duyduğunda bir bez parçası içine konup, o bez parçası içinde eriyip, çözülene kadar dövülür (sallanır); suya daldırılması gerekir. Eğer bez parçası içine erimesine engel olan küçük taşlar konmuşsa, suya daldırılması gerekir. Eğer insan bez içinde [talkın] baş parmağı ve parmağı arasında ovarsa ve bir çanak içine koyarsa⁶³⁹ ve ondan alıp, zamk suyu ile ve diğer sularla hâricen kullanırsa, (talkın) öz suyu istenen şeydir (uygun bir terkiptir).

Özel Nitelikleri: Onun kireçle karıştırılanı daha güçlü (etkili) ve yumuşaktır.

Yapısı: Birinci dereceden soğuk ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Kabızdır; kanı hapseder. Civa ve arsenikle hazırlanan kıl dökücüler içinde yer alır. Bolus'un ve diğerlerinin düşündüğü gibi, onun kurutuculuğu çoktur ve o ateşi tahrik etmez; dolaylı yoldan bu etkiyi yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Meme aralarındaki ve memelerdeki şişlere iyi gelir; kulaklar arkasındaki ve diğer yumuşak etlere başlangıçta yararlıdır. Haml (deve kuşu, plumage of ostrich) dili suyu ile kanamayı (kanın akmasını) durdurur.

Dışarı Atan Organlar: Talkın yıkanmış, rahim ve makaddan kan akan kimseye içirilirse veya pomad şeklinde uygulanırsa, kanamayı dindirir. Dizanteriye de yararlıdır.

TUHLUB⁶⁴⁰

(Yosun; Lemna minor)

Genel Nitelikleri: Bu (drog) bilinir. a) Nehri olan sıvıdır, metaliktir (metal içerir). b) Denizden elde edilenin şiddetli kabız özelliği vardır. c) Tuhlubun sahra nevini ise, biz hazaz-ı sahra olarak zikrettik.

Yapısı: Soğuktur.

⁶³⁹ "yani silkelerse" T.M.

⁶⁴⁰ "Tuhlebc. be'nin zammı, ha'nın sükunu ve lam'in zammı ve fethi ilc okunur. Ona bazı yerlerde yunus derler. Türkçeye çeviren kişilerden İbn-i Kıpti, tuhlebin iki kısım olduğunu söyler. 1- Huyutidir. Huyut gibi olup, telebbüd eder, yani gece yapışır ve bir nevi akarsu kenarında olur. Ma-i rahd'da olmaz. 2- İkinci kısım birbirinden ayrı olur ve ona harri'l-defai derler. Bu ikinci kısım meyah-ı kaime ve cevcan inmeyen göllerde (akıntı olmayan göllerde) olur." T.M.

Etkileri: Kötüdür; kanı hapseder. Eğer dışarıdan uygulanıyorsa, deniz cinsinin etkisi daha şiddetlidir.

Şişler: Yangılı şişler ve cemre (döküntü) üzerine uygulanır ve nemle (karıncalanma) ve aynı zamanda adesi⁶⁴¹ üzerine kavrulmuş unla birlikte tuhlu tatbik edilir.

Hareket Organları: Yangılı gut olan yer üzerine konur (tatbik edilir) ve yangılı mafsalları (eklem) ağrılarına iyi gelir. Eğer eski (bayat?) zeytinyağı ile uygulanırsa, sinirleri yumuşatır.

Dışarı Atan Organlar: Onunla yakı yapılır (pomat olarak kullanılır). Bağırsakları tuttuğu (kastığı, sıkıştırdığı) söylenir.

TIHAL⁶⁴²

(Dalak)

Özel Nitelikleri: En iyi ve kaliteli dalak, domuz dalağıdır, ancak onun keymusu iyi değildir.

Etkileri: Onda biraz kabız etki vardır; kanda kara safra (sevda) meydana getirir.

Beslenme Organları: Kekreliğinden dolayı sindirimi zordur.

TALİSFER⁶⁴³

(Kökner; Abies webbiana)

Genel Nitelikleri: Talisferin niteliği kabuk olmasıdır. Onda kabız özelliği vardır, şiddetlidir ve biraz kokuludur; onda metalik (madeni) maddeler çoktur, yumuşak madde azdır.

Yapısı: Galenos'a göre, onda sıcak ve soğuk aşikâr değildir. Bazıları, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemişlerdir.

Etkileri: Onda kabız etki vardır ve kurutma gücü çok fazladır; çözücüdür ve o mürekkep bir yapıdadır (cevher olarak mürekkeptir), ancak mineral maddeler çoğunluktadır.

⁶⁴¹ "garesi" T.M.

⁶⁴² "Kitap ve vezin üzerinedir. Genel Nitelikleri: Bilinir ki, hayvanda olur; (ona) dalak denir." T.M.

⁶⁴³ "Bu devânın (ilâcın) önünde elif vardır. İbn-i Kutbî der ki: Bu ilâc (devâ) afetî (afetle ilgili) besbasedir. Bazılarına göre, bir nevi Hindistan ağacının adıdır ve İbn-i Halhal'a göre, lisan-ı asafirdir. Bazılarına göre, sarmaşıktır ve ottur ki, ona ipek kurdil sarılır. Mecusi (Ali ibn Abbas), Hint zeytininin yaprağıdır, der. O hâlde, bu cümle galatır ve talisferin niteliğine aykırıdır. Belki talisfer kabuktur, Hint'ten gelir, ağır olur, yendiğinde şiddetli kabız yapar. Bundan dolayı Kânün yazarı (İbn-i Sinâ) dedi ki: "T.M.

Dışarı Atan Organlar: Zereb, bağırsak yaraları, rahim kanamaları ve makad kanamalarına yararlıdır. Basur memelerine de yararlıdır.

TARİKAN⁶⁴⁴

(*Carthamus oxya cantha*)

Genel Nitelikleri: Bir nevi bitkidir. Rebi'de (ilkbaharda) yetişir. Tohumu safraninkine benzer.

Zehirlenme: Yılanın soktuğu yere dökülse, ağrıyı sakinleştirir ve sağlıklı organı korur. Haşarat (böcek) ısırmasından ortaya çıkan ağrıyı bertaraf eder.

TİN-İ MAHTUM⁶⁴⁵

(Kırmızı Toprak, Mühür Çamuru; Terra sigillata)

Genel Nitelikleri: Bu tin (toprak), Hira'dan mevkideki (yerden) kırmızı kum tepelerinden getirilir. Hira'dan getirilen bu [şey] zehirli-
dir. Çünkü o düz topraktır; aşağıdadır (temeldedir). Onda kuru ot
bile bulunmaz ve o sahra değildir. Onun hakkında bir olay anlatırlar.
Bundan dolayı da toprağa tin-i kâhini (kâhin toprağı) derler. Bunun
sebebi şudur: Eski zamanda (önceleri) onu kimse alamazdı; bir kâhine
hanımdan başka, yani ancak o kadın bunu alabilirdi. Bundan dolayı
ona kırmızı kâhine dendi, çünkü aslında (gerçekte) onu alan kâhine
kadın kırmızı idi. O kadın Artemis diye adlandırılır. O [toprağı] şeh-
re getirir ve onu suya atıp kuvvetli karıştırır; sonra kendi hâline bira-
kır. Ondaki tortu çökelir; onun suyunu süzer ve (ağır şey) (tortu ?)
atıp (alıp, çıkarıp), mum gibi yumuşak olan (metallerden) hap (huns)
yapıp kullanır. Dioscorides'e göre, bu tin (çamur, toprak) mağaradan
elde edilir. Bu yerler, erkek tuyus (keçi) kanı emmiş yerlerdir, erkek
keçi kanı ile ıslanmış, sulanmış yerlerdir; bu kanla yoğurulmuş toprak,
bu isimle tanınır (kırmızı toprak, çamur).

Özel Nitelikleri: [Kırmızı toprağın] iyisi ve kalitelisinin sabit bir
kokusu vardır; bu koku şibis (*anethum graveolens*) kokusudur; ağızdan
akan kanı keser; o dile yapışır cinstendir (onun iyi cinsi dile yapışır).

⁶⁴⁴ "Rutbu' olan nüshalarda, tî'dan sonra dal ve ye'den sonra ka ile tadikan şeklinde yazıl-
mıştır. İbn-i Kutbi'de zikredilmemiştir." T.M.

⁶⁴⁵ "Bu tin, burdiyye, yüksek yerlerden getirilir ki, orası Hira diye adlandırılır. Hira dedikleri
bir yerdir ki, onda ottan ve taştan (başka) bir nesne yoktur. Yer mülsebadı vakidir. Bunun
gibi Düzir'e Hira adı verilir. Onun için Kerbela'ya da Hira denir (derler). Ha mühem-
mele ve iki noktalı ye ve ra mühemmeledir." T.M.

Etkileri: Bolus, bundan iyi kan dindirici olmadığını söylemiştir. O, (şamus) çamurundan (toprağından) daha kuvvetlidir. Öyle ki, eğer organın dışında şiş varsa, buna dayanamayan organa destek verir; onun dayanmasını sağlar. Özellikle de bu şişler yangılı ise yararlı olur. O, soğutan bir topraktır.

Şişler: Yangılı urlara (şişlere) başlangıçlarında yararlıdır.

Cerihat ve Yaralar: Taze cerahati ve zor yaraları iyi eder. Onlar eğer kötüleşmiş, ilerlemiş durumda iseler, tedavi eder, yaralara şifâ verir.

Hareket Organları: Travmalara ve darbe görmüş dokulara yararlıdır. El ve ayaklarda meydana gelen ödemlerin çürümelerini önler. [Dokuların] yenmesini engeller.

Baş Organları: Nezleyi engeller. Ağız ve dişteki kanamaları önler.

Solunum ve Göğüs Organları: Düşme gibi travmatik olaylarda iç organlarını (karın organlarını) korur. Akciğer yaralarına yararlı olur ve aynı zamanda, kanamaları durdurur (kurutur, kurutmakta yararlı olur).

Dışarı Atan Organlar: Kötü huylu bağırsak yutuklarına (sehe) biraz su ile ağız yoluyla alınırsa, yararlı olur ve özellikle lavmanla anal yoldan yararlı olur, sonra buna ilâve olarak, onun lavmanı ballı su ile yapılır; boyaya (sarfa)⁶⁴⁶ benzer; buna ilâve olarak tuzlu su ile lavman yapılır.

Zehirlenme: Şarapla ağız yoluyla, sirkeyle hâricen kullanılırsa, ısırma ve zehirlenmeye karşı mukavemet sağlar. Ağız (oral) yoluyla alınmış zehiri kusma ile dışarı attırır; özellikle de zehiri içmeden önce [bu kırmızı çamur] içilirse, zehirden daha kolay kurtulunur. Galenos, "[kırmızı çamurla] hazırlanmış ilâcı deniz tavşanı ve zehirli sineklere karşı denedim; çok çabuk etkisini gösterdi" demiştir. Ayrıca, kuduza karşı şarapla [kırmızı çamuru] içirmiş, yılan ısırığına karşı sirkeyle hâricen kullanmış ve üzerine germender (uskurduyun) ve kantaryun yaprağı koymuş ve faydasını gördüğünü söylemiştir.

⁶⁴⁶ "Nüşalar muhtelifdir. Bazısında surufat, bazısında surumat yazılıdır; sarf bir boya maddesidir; kırmızı renklidir ve bununla nal tasma (?) boyanır. Sarım, parça, portakal anlamındadır; saf, kırmızı, homojen olan bal kuvvetli olur. Pürtüklü olan bal kuvvetsizdir. Surufet yazan nüshanın doğruluğu böylece görülmektedir."T.M.

TİN-İ MUTLAK (Adi Toprak)

Genel Nitelikleri:⁶⁴⁷ Bu toprak her yerde bulunur.

Yapısı: Bütün çamurlar soğuk yapıdadır.

Etkileri: Kurutucudur; parlatici etkisi de vardır. Güneşli yerlerde bulunan tin-i har (sıcak toprak, çamur) şiş ve gevşek vücutları (bedenleri) kurutur. Bu toprağın içinde çer-çöp veya güneşte kalmış tuğla parçaları olmamalıdır (karışmış olmamalıdır).⁶⁴⁸ Onun eritici, çözücü etkisi (gücü) vardır. Birkaç defa yıkandıktan sonra kuruluk, sıcaklık ve soğuklukta mutedil olur (normal olur).⁶⁴⁹

Süslenme: Gevşek dokuları sıkıştırır.

Şişler: Mumlu bez (kayruti) ile sıracı (hanazir) ve şişler (urlar) üzerine uygulanır.

Beslenme Organları: Vücudu şiş veya ödemli olan kişiler güneşli yerlerin çamurları (toprakları) ile tedavi edilirler ve özellikle hummalar üzerinde görülür olumlu etkileri vardır.

TİN-İ ERMENİ⁶⁵⁰

(Ermeni Çamuru; Bolus armania rubra)

Genel Nitelikleri: O, bir cins kırmızı ve griye eğimli (çalan) bir kildir. Herkes tarafından bilinir. Boyacılar bunu allim boyası olarak kullanırlar. Elani çamuru, etki olarak ona benzer.⁶⁵¹

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Çok (aşırı) kurutucu etkisiyle kanı tutar.

Şişler: Oral yolla ve hâricen salgınlara karşı kullanılır. Organların kokuşmalarını önler.

Cerahat ve Yaralar: Cerahatlere karşı etkilidir.

Baş Organları: Nezleyle mani olur. Ağızdaki pistüllere yararlıdır.

⁶⁴⁷ "Tin-i mutlak, taş, toprak ve kum gibi maddelerden arınmış, sanki birbirine yapışmış gibi bir yapıda olan bir maddedir. Buna tin-i har da denir."T.M.

⁶⁴⁸ "Şayet karışmışsa, yukarıda söz konusu edilen etkiyi göstermez."T.M.

⁶⁴⁹ "Bütün nüshalarda bu kayıt vardır. Gerçek anlamda, daha sonra yıkanırsa, ifadesi yer alır. Tabiblerin yıkama işi geçmemektedir."T.M.

⁶⁵⁰ "İbn-i Kipti, Ermenistan yörelerinden elde edildiğini ifade eder. Kırmızı, sarı, siyaha meyilli rengi vardır. Hoş kokulu, kütle olarak ağırdır ve dilde yapışma hissi verir."T.M.

⁶⁵¹ "Elani çamuru (tini) işlediğimiz nüshalarda kayıtlı değildir. Fakat sözlükte, Elani için, Merv bölgesinde bir köyün ismidir, der. Kilin çıktığı yer o köy olabilir ve adı da çıktığı yere atfedilmiş olabilir. Elaninin sözlük anlamı, gölge demektir."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeye iyi gelir ve akciğer yaralarını tedavi ederek, veremi önler. Nezleden dolayı göğüs daralması çekenlere yarar sağlar.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına (ülserlere), ishal ve rahim akıntılarına iyi gelir.

Hummalar: Veremin nöbet krizlerine iyi gelir. Özellikle vebanın ateşlerine karşı çok etkilidir. Bir kavime, vebaya karşı sürekli şarapla bunu içmek (şaraba bunu karıştırıp içtiler) çok yarar sağladı.⁶⁵² Sakî, veba hummasında şarapla birlikte içilmesi gerekir, demiştir. Çünkü şarap, bu çamurun kalbe ulaşmasını sağlar.⁶⁵³ Ayrıca, gül suyu ile karıştırılması gerekir.

TİN-İ ŞAMUS⁶⁵⁴

(Samos Adası Çamuru; Terra Samios)

Genel Nitelikleri: Üstad fâzıl hekim Galenos, onun adını şamus yıldızından aldığını söylemiştir. (Ben diyorum ki, insanlar o yüzden bunun talk olduğunu zannetmişlerdir.) Çünkü talka da kevhebü'l-arz (yerin yıldızı) adını vermişlerdir.⁶⁵⁵ Ancak⁶⁵⁶ insanlar, talkın Yunan adalarında bulunmadığını, muhtemelen oralara Kıbrıs Adası'ndan gittiğini [söylemişlerdir].

Etkileri: Galenos, şamus çamurunun kanı dindirme özelliğinin kırmızı çamur gibi olduğunu söylemiştir. Şamus (Samos) çamurunun (tin-i şamus) diğer etkileri de ona benzer. Onun gaz özelliği kırmızı çamurdan fazladır. Ancak o, daha hafiftir. Muhtemelen onun sakız özelliği (yani yapışkan özelliği) daha fazladır; daha yumuşaktır ve kırmızı toprak ondan daha kuvvetlidir (etkilidir).

⁶⁵² "vebadan kurtuldular."T.M.

⁶⁵³ "bu çamur kalbi olumlu yönde etkiler."T.M.

⁶⁵⁴ "Sözlükte, Şamus'un Yunan diyarında bir ada olduğu ve o bölgede üçyüzün üzerinde ada bulunduğu yazılıdır. İbn-i Kipti, *Müfredat*'ında ve Halimi, Farsça yazdığı eserinde, şamus'un iki cins olduğunu söylerler. 1- Kalın ve yoğundur; bileği taşına benzer; çok az parıltısı ve şeffaflığı vardır. Buna kevhebü'l-arz (yeryüzü yıldızı) denir ve kevheb-i şamus da denir. Aynı şekilde, şeffaflığından dolayı, talka da kevhebü'l- arz adı verilmiştir. 2- Beyaz renkte ve hafif tir; deri gibi insanın diline yapışır; su ile ezmek ve inceltmek istendiğinde kolayca ezilir. Yumuşak ve çok çabuk kurutucu etkisi vardır."T.M.

⁶⁵⁵ "ancak, bu doğru değildir."T.M.

⁶⁵⁶ "bu konuda açıklama getiren"T.M.

Yapısı: Şamus çamurunda, sakız gibi yapışkanlık ve esneklik vardır. Yıkılmaya ihtiyaç duyulmaz. Hafif soğutucu olmasına rağmen, dendiğine göre, harareti teskin etme gücü fazladır.

Şişler: Şamus çamuru, yangılı şişleri, başlangıcında diğer çamurlardan daha çabuk tedavi eder. Meme hastalıklarında yararlıdır. Herhangi bir organın tedavisinde kullanılırken, kırmızı çamur gibi sertlik meydana getirmez.

Cerahat ve Yaralar: Onun sakızı, göğüse iyi gelir, ancak bu özelliğinden dolayı ateş yanıklarına, kırmızı toprak kadar iyi gelmez.

Hareket Organları: Dışarıdan (hâricen) uygulandığında başlangıçtaki guta iyi gelir.

Göz Organları: Gözün sert tabakası (cornea)⁶⁵⁷ ve kabarcıklara karşı iyidir (yararlıdır).

Dışarı Atan Organlar: Rahimden gelen kanı durdurur ve kanla ilgili meselelerde yararlı olur.

TİN-İ ME’KUL⁶⁵⁸

(Yenebilen Çamur)

Beslenme Organları:⁶⁵⁹ Mizacı bozan bir maddedir; ancak midenin ağzını kuvvetlendirir. Kadınların yediği bir çamurdur (Tıkayıcı ve engelleyicidir). Yiyeceklerin vereceği zararı giderir. Bu faydası olmasına rağmen yine de kullanılmasını önermem. Kusmayı önleyici etkisi vardır. Bu çamuru yiyenlerin bedenlerinin güzelleştiği ve onun ferahlık verdiği iddia edilir. Bu [etkinin] ancak sadece bu çamuru yeme arzusu duyanlarla karşılaştırıldığında ortaya çıktığı [iddia edilir]. Oburluk ve yeme arzusu ile [tırnak yaralarında] (?) ortaya çıkar. Bu husus önlenip, tabii yollardan atılması gerekir.⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ “kirlenme ve”T.M.

⁶⁵⁸ “İbn-i Kipti, Seynan denilen bölgeden elde edilen bu çamurun yeşil renkli olduğunu, zencera (bakır üzerindeki yeşil pas) benzediğini, tadının güzel olup, yenebildiğini ve fazla zararı olmadığını söyler. Tin-i mek’ul diye tarif edilen çamur, tin-i Nişaburî (Nişabur çamurudur); tin-i İsfahani de denir.”T.M.

⁶⁵⁹ “Genel Nitelikleri:”T.M.

⁶⁶⁰ “Bu kısmın önlenip, tabii yollardan atılması gerekir. Bu konuda kabul edilmesi gereken, Sultani nüshada geçen ifadelerdir. Bu da yukarıda açıkladığımızı ifadelerdir.”T.M.

TİN-İ BELEDİ'L-MASTAKİ⁶⁶¹

(Sakız Kili; Terra chia)

Genel Nitelikleri: Parlatıcı, temizleyici etkisi vardır; yeni doku oluşturur.

TİN-İ AKRİTAŞ⁶⁶²⁻⁶⁶³

(Akritaş Kili, Girit Adası Kili)

Genel Nitelikleri: İçinde hava cinsi (gaz cinsi) madde çoktur ve buraya kadar zikredilen diğer kil (çamur) türlerine benzer; ancak onlara nisbetle daha zayıftır; etkilidir; yakmadan parlatıcı ve temizleyici etkisi vardır; duyuları zayıflatır.

Göz Organları: Gözdeki yaralara ve sivilcelere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Dendiğine göre, doğumu kolaylaştırır ve hamile kadınların üzerine asılsa, hamileliği (gebeliği) korur (koruyucu etki gösterir).

TİN-İ KAYMOLYA⁶⁶⁴

(Terra cimolia)

Genel Nitelikleri: Huneyn (Huneyn b. İshak), bunun tinü'd-dirî⁶⁶⁵ olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁶ Beyaz ve kızıl olmak üzere iki türü vardır. Tabiatı soğuktur.⁶⁶⁷ Bu çamur, özellikle seyran denenî deniz kenarlarından çıkarılır. Onun için de ona seyran denir.⁶⁶⁸

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve birinci derecede sıcaktır.

⁶⁶¹ "Mastaki, Hubus denilen adada yetişen bir ağaç türüdür ve bu çamur da o adanın çamurudur. Dolayısıyla tin-i hubsi de denir. Kimileri de tin-i mastaki derler. Bu çamur sıcak yapıdadır. Diğerlerine ters düşer ve etkisi İbn-i Kipti nüshasında kayıtlıdır."T.M.

⁶⁶² "Akritas" T.M.

⁶⁶³ "*Kânûn*'da akritas olarak geçer; fakat Seyuti, akritaş olduğunu ve onun batıda bir ada olduğunu söyler. Sözlükte ise, buna ilâve olarak, meşhur bir ada olduğu, Ege denizinde 350 mil veya 15 günlük bir mesafe tutan çevre uzunluğu olduğu kayıtlıdır. Eğer ifadenin sonunda Haresmî kayıtlı ise, o zaman Mısır'da peynir ve bal üreten bir bölgenin adı anlamına gelir."T.M.

⁶⁶⁴ "Halimî, kaymolyanın beyaz ve kızıl olan iki türlü toprağın adı olduğunu söyler. Endülüs'ten veya Ermenistan'dan gelen ve hekimler tarafından bilinen bir drogudur."T.M.

⁶⁶⁵ "zirî" T.M.

⁶⁶⁶ "Sözlük olarak, turab (toprak, toz) ile serkin (gübre) karışımı olup, Huncyn ibn İshak, hekimler tarafından bulunduğunu söylemiştir."T.M.

⁶⁶⁷ "zayıf ve kuru olan kimselerde soğukluk oluşturur."T.M.

⁶⁶⁸ "Sözlükte, sirvan olarak geçer. Sirvan bir köy adıdır ve Maşbondan da denir veya bu köy yakın olan Ahra köyüdür. Mısır'da bir bölgeye, İran'da bilinen bir yere ve Rey bölgesinde bir yere de Sirvan denir. İbn-i Kipti, Seyran'dan elde edilen çamura kaymolya dendiğini, mutlak çamurunu (tin-i mutlak) yazarken, inkâr etmiştir."T.M.

Etkileri: Bu çamurun iyisi çok faydalıdır; soğutucu ve çözücü, eritici etkileri vardır. Yıkandığında eritici, çözücü etkisi yok olur.

Şişler: Sirkeyle karıştırılarak, midenin altında olan şişler üzerine uygulanırsa, onları çözer.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle karıştırılıp halledildikten sonra, yaralar üzerine ve diğer cerahatler üzerine onlar şişip kızarmadan önce uygulanırsa, yararı olur.

Baş Organları: Sirkeyle birlikte bademciklerle, kulak altındaki tonsillerdeki şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Vücuttaki bütün yaralara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Her türlü kaymolya çamuru (toprağı), er bezlerindeki (testiküllerdeki) şişlere (urlara) iyi gelir.

TİN-İ KERM⁶⁶⁹

(Asma Çubuğu Toprağı; Amphititis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu toprağın (çamurun) Şam yöresinde bulunduğunu ve renginin kömür gibi olduğunu söyler. Asma kabuğundan elde edilen uzun çubuklar gibi olur; içinde odundan gelen ufak kırmızı parçacıklar vardır. Bunlar çamurun (kilin) içinde ona yapışık ve onun kendi yapısıymış gibi görünürler. Su veya yağda ezilirse, erimesi kolay olmaz. Ancak, onun beyazı ve kolay eriyeni zararlıdır.

Özel Nitelikleri: Doğrusu, rengi siyah olanının kullanılmasıdır.

Etkileri: Kurutucu etkisi vardır, yakıcı da olabilir Bu kilde (çamurda) çözücü etki vardır; onun soğutucu gücünün de olduğu söylenmiştir.

Süslenme: Bu çamur (kil), kirpik çıkaran ilâçların terkibine girer ve aynı zamanda tüyleri (kirpik) ve kaşları boyamakta kullanılan terkiplerin içine katılır.

Dışarı Atan Organlar: Bu kilde (çamurda) asmalar yeşermeden ve yaprakları çıkmadan önce gövde ve dalları sivanır; böylece böceklenmesi önlenir. Şayet bu içilirse, bağırsak kurtları ve solucanlarını öldürür.

⁶⁶⁹ "Germ, üzüm çubuğu anlamına gelir. Tercümetü'l-Vani, İbn-i Kipti, Suriye denen bölgeden geldiğini söyler. Bu türlü üzümler olmadan önce, asmanın dalları sivanıp, kaplanır ve zararlı böcek ve hayvanlardan korunmuş olurdu. Bu yüzden tin-i germ adı verilmiştir." T.M.

TİN-İ MAGRET⁶⁷⁰ (Aşu; Bolus armenia rubra)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâttır.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, Bağdadî olanıdır, ki o koyu kırmızı renkte olup, yabancı maddelerle karışmamıştır.

Etkileri: Bolus'a göre, onun kurutucu ve kabız etkisi, kırmızı kile (toprağa, çamura) göre daha fazladır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarını öldürür ve bol bol içilir; bağırsaklarda kabız etkisi gösterir.

TİN-İ ARDİNİ'L-MEZRU'AT (Tarla Kili; Terra eretria)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, tıpta kullanılan bütün kil (çamur) türlerinin genel olarak kabız ve yumuşatıcı etkileri olduğunu söylemiştir. Bunların dışında bu killerin hepsinin kendilerine ait özellikleri vardır. Ekin ekilen (ziraat yapılan) tarlaların kili iki çeşittir: a) Çok beyaz renkli olan, b) Kül renginde olan. Beyazından kül rengindeki daha iyidir ve o bundan daha yumuşaktır. Bu türün, bakır üstüne sürülürse ve ovuşturulursa, rengi reyhan rengini alır. Bu tür, üstübec (esfidac) gibi üstüne su döküp yıkanır. Bu işlem tekrarlanır. Suyu döktükten sonra süzülmeden güneşte kuruması için bırakılır. Güneş batıncaya kadar (bütün gün) güneşte bekletilir ve bu işleme 10 gün süre devam edilir. Daha sonra gereği üzere tabletler hazırlanır.

Etkileri: Bu türde kabız, soğutma, az da olsa yumuşatma etkisi olduğu söylenir.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları etlendirir ve ârız olan başlangıçtaki cerahatin (iltihaplı yaraların) yapışmasını sağlar.⁶⁷¹

TİN-İ SAMA'Î (Sama Toprağı; Terra sania)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu kilin (çamurun) taş gibi sert olduğunu, boyalarda zımpara gibi yüzey düzeltici ve parlatici amaçla kullanılmakta olduğunu söyler. Bu kilin (çamur) birkaç çeşidi vardır: a) Beyaz bir kil rengindedir; ilki gibi bu da yumuşaktır, b) muhte-

⁶⁷⁰ "Aşu olarak bilinen drogudur. Vanî'ye göre, kırmızı toprak anlamına gelir."T.M.

⁶⁷¹ "Bundan dolayı, kesik yüzlere hemen tatbik edilmesi gerekir."T.M.

lif tabakalar hâlinededir; c) Bazısı çok beyazdır, ağırdır, kolayca toz hâline getirilir. Herhangi bir sıvı ile ıslatıldığı zaman kolayca erirler. Üşnan (çöven otu) ve natrun yerine hamamda kullanılır.

Özel Nitelikleri: Kabız, soğutucu ve kurutucu etkisi vardır.

Etkileri: Kül renginde, beyaza yakın ve beyazında kül rengi olanlarının kullanılması gerekir.

Süslenme: Bedeni temizler, güzelleştirir ve yüzü ağırlaştırır.⁶⁷²

Baş Organları: Duyuları ağırlaştırır.

Göz Organları: Katarakta yararlıdır; sütle⁶⁷³ birlikte göze âriz olan yaralara faydalıdır.

Beslenme Organları: İçilirse, mide ağrılarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Hamile kadınların üzerine asıldığında, gebelik ağrılarını giderir ve çocuğun düşmesini de önler.⁶⁷⁴

TARİKULBUN⁶⁷⁵

(Tarifulun, Katran Yoncası; Psoralea bituminosa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu ilâcın deniz kıyısında, hemen su kenarında biten bir ot olduğunu söylemiştir; ancak o, suyun içinde değildir, fakat sudan uzakta da değildir.⁶⁷⁶ Bitkinin yaprakları atis yapraklarına benzer. Onunki diğerinden daha ağırdır.⁶⁷⁷

Gövdesi bir parmak uzunluğundadır ve üst tarafı yarıktır (ikiye ayrılmıştır). Bu bitkinin gündüz günde üç defa renk değiştirdiği söylenir. Sabah beyaz, gün ortası kırmızıya çalan bir renkte ve akşamüstü koyu kırmızıdır. Kökü beyazdır ve güzel kokuludur. Eğer dil üzerinde ezilirse, ona sıcaklık verir.

Yapısı: Sıcaklığa meyillidir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte ondan 2 dirhem içilse, bağırsaklarda ishal yapar ve idrarı söktürür.

Zehirlenme: Zehirin zararını alır (panzehir görevi yapar). Diğer droglardan önce bu kullanılmalıdır.

⁶⁷² "güzelleştirir, canlandırır." T.M.

⁶⁷³ "sirke ile" T.M.

⁶⁷⁴ "önlediği ifade edilir." T.M.

⁶⁷⁵ "Bu drog, İbn-i Kiptî nüshasında, tarikulyun olarak kayıtlıdır." T.M.

⁶⁷⁶ "Med-Cezir olayıyla suyun gidip geldiği bölgelerde bulunur. Su arttığında bitki suda kalır; su çekildiğinde bitki açığa çıkar." T.M.

⁶⁷⁷ "İbn-i Kiptî, atis yerine Nil bitkisini vermiştir. O, bu atisi Nil'le ifade etmek istemiştir." T.M.

TARİCUMANUS, TARAFHUMAS⁶⁷⁸

(Baldırıkara; *Asplenium trichomones*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazılarının bu ilâca idbar adını verdiklerini söylemiştir. O, bersiyavuşanın (çobandeğneği) yetiştiği yerde yetişir. O, kırtıs denen bitkiye benzer; onun yaprakları gerçekten çok uzundur; onun iki tarafında yer alan yaprakları mercimeğin yapraklarına benzer. Bunlardan bazısı ince, sert ve siyaha çalan dalların üzerinde yer alır. Onların etkilerinin hepsi bersiyavuşanınkiyle benzerlik gösterir.

TATİKAS (Ağustos Böceği)

Genel Nitelikleri: Astafes adlı hekim, bu hayvanın zeytin ağaçlarında uzun süre yaşadığını tahmin eder. Çoğunlukla cızırtılı (kapı gıcirtısı) sesler çıkarır. Şam halkı, ona zir adını vermiştir. Tabaristan halkı ise, ona engürpaşen⁶⁷⁹ demişlerdir.⁶⁸⁰ Horasan'da buna cızır (cesred) denir.⁶⁸¹

Dışarı Atan Organlar: Bu hayvan, bir kap içine konur, pişirilirse, mesane ağrılarına iyi gelir.

TALABYUN, TALAIYUN (Semiz Otu; *Portulaca oleracea*)

Genel Nitelikleri: [Hekimler] bu ilâcı ebrunül-berri (yabanî sak-sı güzeli çiçeği) diye adlandırırlar ve aynı zamanda ricetü'l-berriye (yabanî mantar) denir. Onun gövdesi ve yaprakları ayağa benzer. Bütün yapraklarının yanından dallar ve filizler çıkar. Bunların hepsi 6 ilâ 7 küçük kola ayrılır. Onun yapraklarında sıvı doludur; sıkılınca bu rutubet dışarı çıkar. Onun çiçekleri beyazdır. Asmaların (kolları, uzantıları) arasında çıkar.

Yapısı: Onun yaprağı, vitiligo (bers) üzerine vurulup (pomat şeklinde tatbik edilir), 6 saat o şekilde bırakılırsa, faydası olur. Ayrıca, bu tatbikattan sonra arpa unu uygulanırsa, yararı olur. Eğer [yaprakları] döğölüp, güneşte addison hastalığında (behak, bir cins lepra) uygulanırsa ve kuruyana kadar bırakılırsa, kuruduktan sonra silinirse, bu hastalığın lekelerini giderir.

⁶⁷⁸ "Baskı nüshada, taranhumas yerine tarafhumas şeklinde kaydedilmiştir."T.M.

⁶⁷⁹ "engürpaş" T.M.

⁶⁸⁰ "*Kânin*'da ay nazzacü'l-cneb şeklinde ifade edilmiştir."T.M.

⁶⁸¹ "Baskı nüshalarda çeser diye geçer."T.M.

TARGAFİNA, TARGAKİNTA⁶⁸² (Kesira Zamkı; Astragalus gummifer)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, [bu bitkinin] sert kökleri olduğunu ve çok dallı olduğunu söylemiştir.⁶⁸³ Dalları yerin üzerinde bitmiştir, kısadır, güçlüdür ve onların üzerinde birçok ince yaprak vardır. Yaprakları arasında beyaz, sert dikenleri vardır ve onlar yukarı doğrudur. Bunlar kesilince, sıvı çıkar. Kökü kesilirse, kesilen veya çizilen yerde zambak görünür.⁶⁸⁴

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer balla bu zambak macun yapılsa ve dilin altına konursa, öksürüğe yararlı olur. Göğüsün sertliğini giderir. Eğer 1 dirhem macun içilirse, ki 1 dirhem 18 kırıttır,⁶⁸⁵ tatlı şarapla içilir.

Dışarı Atan Organlar: Kesira zambak, yakılmış ve yıkanmış geyik boynuzu ile veya şabb-ı Yemanî (Yemen şabı) ile karıştırılarak kullanılırsa, böbrek ağrılarına ve mesane yanmalarına iyi gelir.

TUFURYUS, TUKURYUS⁶⁸⁶ (Çobandeğneği, Acı Yavşan; Teucrium flavum)

Genel Nitelikleri:⁶⁸⁷ Dioscorides, onun aşyet (akşamıyemeği, uşyet) diye adı olduğunu söylemiştir; asi-i ra'y (batbat, çobandeğneği) çok dallı bir bitkidir ve dallarının şekli âsaya benzer, bitkinin kendisi kemadiris, kemadesyasa (kısacık mahmut otu, yer meşesi) benzer; onun yaprakları ince yapılıdır, nohuta benzer; Felikiye denen bölgelerde

⁶⁸² "Baskı nüshada tarkakiya şeklinde yazılmıştır."T.M.

⁶⁸³ "Bu diken, kesira denen zambak dikenidir."T.M.

⁶⁸⁴ "İbn-i Sinâ, Dioscorides'ten aktararak böyle demiştir. Bana göre açıklaması şöyledir: Bir cins dikenli bitki vardır ki, büyüyünce ağaç olur. Bu ağaca katad adı verilir. Dikenleri çok sert ve keskin olduğundan, zorluğu olan bir işte darbimesel olarak 'ısab'ın hartü'l- katad' derler. Dioscorides'in bahsettiği bu dallar ve kökler, bu katad denilen ağacın gövdesinde bulunur. Yer adıdır. Sözlük anlamı, insan bedeninde aşırı sıcaktan oluşan isilik. Katad ağacının gövdesi üzerinde yukarıda bahsedilen bitki ürer ve gövde çizildiği zaman kesira zambak akar. Bundan anlaşılır ki, baskı nüshada ve yenbit fevk-i meherz yerine yenbit fevkü'l-arz yazılmış; aynı şekilde ariz (arid) yerine nevasil-i ariz (d) yazılmıştır. Bu baskı hatasıdır. Çünkü tarkakiya bu kökün adı değildir. Belki dallarının adı olabilir."T.M.

⁶⁸⁵ "Baskı nüshada, 1 dirhem 18 kırıttır, denir."T.M.

⁶⁸⁶ "Tarkaridus" T.M.

⁶⁸⁷ "Baskı nüshalarda, turfundus şeklinde yazılmıştır."T.M.

çok yetişir.⁶⁸⁸ Bu drog (ilâç), kuvvetli bir ilâçtır; tazeyken su ve sirke ile içilir. Eğer kuru ise, pişirilerek içilir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer kaynatılarak içilirse, dalak şişlerini çok çabuk ve etkili bir şekilde çözer ve eritir. Aynı zamanda, eğer pişmiş drog, incir ve sirkeyle karıştırılıp, hâricen kullanılsa, gözle görülür şekilde, dalak hastalıklarını tedavi eder.

Zehirlenme: Onun sirke ile yapılan pomatı, hayvan sokmalarına karşı iyi gelir.

TİYKAKUVAVUN⁶⁸⁹

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bunun bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun yaprakları, bostanî inebü's-sa'lebinkine (it üzümü) benzer; onun çok dalları vardır; çiçeği küçük, siyah, çoktur ve tohumu darıya benzer. Harnub-u şamiye (keçiboynuzu ağacı) benzer bir kabuk içinde bulunur. Bu bitkinin kökünden ekseriya yaklaşık bir karış boyunda üç ilâ dört kol çıkar; bunlar beyaz ve güzel kokuludur. Eğer bu bitkiden bir batman miktarı, 6 kutuli (6 ilâ 7 onzluk tıp ölçüsü) şarap içinde ıslatılırsa ve sonra içilirse, rahime yararlı olur ve onu erkek hücrelerini kabul edebilir hâle getirir. Eğer bulamaçla birlikte içilirse, süt salgısını artırır.

TARAGYUN

(Tarabun, Geyzi; Pimpinella tragium)

Genel Nitelikleri: O, Kurutiş'te⁶⁹⁰ yetişen bir bitkidir. Bu bitkinin dalları, yaprakları ve meyvası ahinus (yabanî buğday) denen bitkinin dallarına ve yapraklarına benzer, ancak daha küçüktür.⁶⁹¹ Bu bitkinin Arap zamkına benzer bir zamkı vardır. Bitkinin yapraklarının, meyvasının ve zamkının çekim gücü vardır. Bu bitkinin bir türü daha vardır; yaprakları sukulukunriyun (?) yaprağına benzer. Onun kökleri yabanî turpa benzer.

⁶⁸⁸ "Felikîye, iki dağ ya da tepe arasındaki uçurum veya vadi anlamına gelmektedir; vadinin kenarında bulunur." T.M.

⁶⁸⁹ "Taykakufaun" T.M. "Baskı nüshalarda, taykakuvaun şeklinde yazılmıştır." T.M.

⁶⁹⁰ "Kurutiş, Afrika'da bir yöre adıdır." T.M.

⁶⁹¹ "Baskı nüshalarda, ahsus yerine ahyus yazılmıştır. Her ikisi de İbn-i Kiptî'de kayıtlı değildir. Ahyun bunun üzerine yazılmış olabilir." T.M.

Etkileri: Dioscorides, avcılar tarafından okla vurulan yabani dişi keçinin kaçıp, bu otlar arasına yattığını ve bu bitkinin keçinin etinden oku dışarı çektiğini söylemiştir. Eğer etine diken ve diken benzeri bir şey batmış ise, bu ilâç şarapla birlikte hâricen tatbik edilirse, batmış olan diken ve diğer şeyleri dışarı çekip çıkarır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, idrarın damla damla aktığı durumlarda (prostat, tekatir el-bevl) içilirse, iyi gelir; mesanede taş olduğunda içilirse, taşları atar; idrar söktürür ve onun içilecek miktarı 1 dirhemdir.⁶⁹² Bitkinin diğer türünün (kandıryuna benzeyen taragyun) çiği ve pişmiş yenirse, dendiğine göre, bağırsak yaralarına iyi gelir.

TARAGAYUN⁶⁹³

Genel Nitelikleri: Bazıları, onu sekulikunderyun⁶⁹⁴ diye adlandırır. Toprak üstünde bir bitkidir; boyu bir karıştır veya genellikle bir karıştan da küçüktür. Deniz kenarına yakın yerlerde yetişir; yaprakları yoktur. Onun dalları üzerinde küçük kırmızı üzüme benzer şeyler vardır. Bu taneciklerin buğday tanesi büyüklüğündeki yanları keskindir; sayıları çoktur; kabız etkilidir (buruk). Bazı insanlara göre, bu taneler dövülerek, onlardan tablet yapılır⁶⁹⁵ ve bu, gerektiğinde kullanılmak üzere saklanır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer bu tanelerden 10 tanesi şarapla içilirse, kronik ishali tedavi eder. Dioscorides'in dediğine göre, kronik rahim akıntılarını bile keser.

TARFULUS

(Kısamahmut Otu Cinsinden Bir Bitki; *Teucrium flavum*)

Genel Nitelikleri: Yumuşak parçalar hâlinde bir drogdur. Dalak kuruluğuna karşı iyi gelir.⁶⁹⁶

Bu, "Tı" harfinin son sözüdür. Buradaki ilâçların toplamı 32 tane-dir.

⁶⁹² "dozu 1 miskaldır." T.M.

⁶⁹³ "Taraun" T.M.

⁶⁹⁴ "sukurfun" T.M.

⁶⁹⁵ "İlçimlcr, bu tanelerin dövülerek, tablet yapıldığını söylerler." T.M.

⁶⁹⁶ "Çiçekleri vardır." T.M.

ONUNCU MAKALE⁶⁹⁷

(Ye Harfi)

YEBRUH⁶⁹⁸

(Abdüsselâm Otu, Adam Otu; *Mandragora autumnalis*)

Genel Nitelikleri: Yebruh, luffuh (luffah, mandrake meyvası) denen yabanî bir bitkinin köküdür.⁶⁹⁹ Her ne kadar, yebruh insan görüntüsü demekse de, aynı zamanda, sanemin (güzel kız veya erkek çocuğunun) de adıdır veya bitkinin adıdır. O, insan şeklindedir. Her ne kadar, yebruh insan görüntüsü demekse de, bazı kök ve bitkiye de yebruh denir ki, onlarda böyle bir görüntü yoktur. Yebruh-u sanemi, insan şeklindeki kök anlamına gelir. Bu şekilde görüntüsü olanlar olduğu gibi, olmayanlar da vardır. Onların çoğu yebruh adını almayaya mahzur teşkil etmez. Yebruh adını taşıyanlardan çoğu diğer bir mânaya işaret eder. Yebruh adını alan, gri renkte bir bitki olup, par-

⁶⁹⁷ "Bu makalede 5 drog açıklanacaktır."T.M.

⁶⁹⁸ "Yebruh yerine beyruh da denir. Yebruh, Süryanicedir ve tavizü'l-ruh (muska) anlamına gelir. Sedidi, büyüye bağlayarak, şöyle der: Yebruh yedi çeşittir. Bunların içinde en iyisi yebruh-u sanemidir. Tazeyken parıldar; bir kandil gibi çevresini aydınlatır. Bundan dolayı ona sirac-ı katrib de denir. Bu bitkinin kökü ve nizamı bir put görüntüsündedir. İnsan gibi gövdesi, elleri, ayakları ve diğer organları vardır. Bitkinin toprak üstü kısımları bu put kökün başının üstünden çıkarak, yeşerir. Yaprakları, 'ulleyk (böğürtlen) yaprakları gibidir. Güzel kokulu ve kırmızı renkli meyvası vardır. Dağlık ve ağaçlık yerlerde yetişir. Bu bitkinin kökünün çıkarılmasının zor olduğu söylenir. Kökün çıkarılmasının bir vakti vardır. O vakit, Merih'in en yüksek noktası, gece vaktidir. Hermes, 'Bence en uygun vakit, Merih'in en yüksek olduğu vakittir veya Merih, Küçük Ayı (Ursae Minor) hizasında, yani 24 derece olduğu vakit ya da yüksekliğinin 1/3'ü olan bir boyutta olduğu veya hut Merih'in etkisinin en yoğun olduğu herhangi bir boyutta olması gerekir' der. Kökü çıkarmak isteyenler, Merih'in aşağıda olduğu, batmaya başladığı veya göz kamaştırıcı bir görüntüde olduğu zaman çıkarmaktan sakınsınlar. Bu arada Ay'ın durumuna da dikkat edilmesi gerekir. Ay, Merih'e yakın veya Merih'in olduğu burçta iken çıkarılmamalıdır. Bazıları, yebruhun kökünün çıkarılmasının hile ile gerçekleştirildiğini söylerler. Şöyle ki, yebruhun etrafı kazılır, köküne dokunulmadan etrafındaki toprak çıkarılır. Sonra iki gün aç bırakılmış bir köpeğin boğazına yebruh bağlanır ve biraz öteye gidilerek, köpeğe yiyecek gösterilerek, çağırılır. Köpek yiyeceği görüp, gelince, yebruhun kökü yerinden çıkar ve köpek yere düşerek öler. Sedidi, bu yöntemin doğru ve kesin olmadığını söyler. Hileye gerek görmeden ve korkmadan yebruh çıkarılabilir."T.M.

⁶⁹⁹ "Yebruha sanemi adı da verilir. İbn-i Kiptî, yebruh için, bu kök birbiriyle kucaklaşmış, sarılmış iki insan görünümündedir, demiştir. Yebruh-u sanemi, kökün adıdır. Kökü insana benzeyen bu bitkinin köküne yebruh denir. Yebruhun anlamı, yaratılışında put görüntüsü olan köktür. İbn-i Sinâ şöyle demektedir:"T.M.

çalayıp dağılmaya müsait bir yapıdadır. Büyüklüğü kanbit (2-2,5 kg) kadardır.

Dioscorides, bazı kişilerin yebruha intimas dediğini, bazılarının da mukulen diye adlandırdıklarını söylemiştir. Bir grubun da, varkiya (tek yapraklı) dediklerini ifade etmiştir. “Bu kök sevgiyi artırır” anlamına gelmektedir. Bu anlam yebruhda da vardır. Yebruh iki cinstir: 1) Bir cinsi dişi olarak bilinir, rengi oldukça siyaha meyillidir. Ona reyukas veya hasi denir. Çünkü onun yaprakları marulunki (hams) gibidir. Ancak, ondan daha ince ve daha küçüktür. Onun kökü ve ağır kokusu vardır. Bitki, hemen toprak üstünde yetişir; yani bitkinin yüksekliği yoktur; yapraklarının arasında elmaya benzeyen meyvalar vardır. Meyvasının kokusu güzeldir. Meyvalarının büyüklüğüne uygun sapları vardır ve iki veya üç meyva bir saptaki birbirine yakın dururlar. Meyvaların dışı esmer, içi beyazdır; içlerinde kalın bir kabuk vardır. 2) Yebruhun ikinci türü, luffahın erkeği anlamına gelir; muriyun (muribun) adı da verilir. O, beyazdır ve esnektir. Büyük ve iğnelidir. Yaprakları pancar yaprağına benzer. Meyvası, dişi yebruh meyvasının yaprağına benzer. Meyvası, dişi yebruh meyvasının iki misli kadardır; rengi zafiran rengindedir. Güzel kokuludur; fakat ağırdır. Çobanlar yerler; insanlarda durgunluk yaratır. Onun kökleri de dişi cinsininkine benzer; fakat az da olsa, dişiye göre biraz daha uzundur. Erkeğin görünürde gövdesi yoktur. Bu cinsin tazeyken kabuğundan öz suyu çıkarılır. Bu öz suyunun çıkarılma işlemi şöyle yapılır: Erkek yebruhun kabuğu tamamen parçalanır ve ağır bir nesneyle (şeyle) sıkıştırılır; çıkan öz suyu güneşte katılaşıncaya kadar bekletilir. Daha sonra bir kap içinde saklanır. Aynı yöntemle yapraklardan da öz suyu çıkarılır. Yaprığın öz suyu kabuğun öz suyuna göre daha azdır. Bazen yebruhun kabuğu alınıp, iple çizilir, kuruyuncaya kadar asılır ve bir kap içinde gerektiğinde kullanmak üzere saklanır. Bazı hekimler, kökün tamamını alıp, üçte biri kalıncaya kadar şarapla kaynatırlar ve sonra süzerek bu kapta toplarlar. [Bazen de] yebruh kökünün farklı yerlerinde dirhem büyüklüğünde yuvarlak çukurlar açılır ve bu çukurlarda biriken suyu toplanarak, saklanır. Bu sıvı, öz suyundan daha güçlüdür. Kökün her tarafından bu sıvı alınmaz; deneyle kanıtlanmıştır (öğrenilmiştir).

Bazı hekimler, luffahın sadece gölgede yetişen bir cins olduğunu söylemişlerdir. Bunun yaprakları, luffah-ı ebyez, yani yebruh yaprak-

larına benzer, ancak daha küçüktür; uzunluğu bir karış kadardır; beyaz renklidir. Yapraklar kökün çevresindedir; kökü yumuşaktır ve beyazdır. Kökün boyu bir karıştan biraz fazladır ve onun kalınlığı baş parmağın-ki kadardır.

Yapısı: O, üçüncü derecede soğuktur; aynı derecede kurudur; pek az sıcaktır. Bazı hekimlere göre, onun kökü, kuvvetli kurutucudur ve kökünün kabukları zayıf etkilidir. Yapraklarının hem tazesı, hem kurusu kullanılır. Meyvasında rutubet vardır.

Etkileri: Yebruhun hem içindeki öz sıvısı, hem de sıkılarak elde edilen usaresi uyuşturucudur; onun kanından (içindeki öz sıvısı) sıkılarak elde edilen usaresi daha kuvvetlidir. Her kim ki (bir kimse), eğer herhangi bir organ kesilecekse, ona 3 ebulusat⁷⁰⁰ dozda yebruh şarabı (yebruh suyu) içirilir ve uyuşturulur (sakinleştirilir, sabitleştirilir). Denir ki, yebruh kökü ile 6 saat kaynatılan fil dişi yumuşar ve ona istenen şekil verilebilir.

Süslenme: Yebruh, yapraklarıyla yüz ve cild tahriş edilmeden ovulacak olursa, özellikle yüzdeki lekeleri giderir. Luffahın sütü, çil ve sivilceleri yakmadan ve yara yapmadan giderir. Eğer yaprağın tazesı kullanılırsa, etkisi daha fazla olur.

Şişler: Kötü şişlere, hemoroite ve sıraca üzerine tatbik edilirse, faydası görülür. Yebruh kökü, iyice dövülüp toz edildikten sonra, sirkeyle birlikte yangılı çibanlara tatbik edilirse, oradaki iltihaplı yaraları giderir.

Hareket Organları: Yebruh kökü, kavrulmuş unla birlikte mafsalları için kullanılır. Bazen fil hastalığı için de içilir.

Baş Organları: Sedatif etkisi dolayısıyla uyku verir. Şaraba katıldığında, sarhoşluk etkisini şiddetlendirir. Koklanması ya da rektal yoldan kullanılması da uyuşturucu etki yapar. Bu etkileri gösteren tür, gövdesiz, beyaz yapraklı, erkek denilen cinsidir. Özellikle bu cinsin uzun süre yenmesi felce sebep olur. Yebruh, şarapla karıştırılarak, uykusuzluk şikâyetine karşı kullanılır. Yebruh kökü kabuğundan 3 men (3000 miskal) alınıp, 10 men (10x100 miskal) tatlı şarap içine konur ve bu terkipten üçer kavanoz içilir. Bazen kabuklar şarap içinde kaynatılır ve şarap yapraklarının özünü alır. Uyuşturmak ve uyutmak için

⁷⁰⁰ "9 kırat" T.M.

bu kuvvetli şarap kullanılır.⁷⁰¹ Ben diyorum ki, bir grup hekim, bu uyuşmuş kişileri suya oturtup, masaj yaparak, onları ayıltmaya çalışmışlardır. Bundan maksat, yüzeydeki kanın içe çekilip, hararetin içe çekilmesi ve iç organlarda toplanan kanın ısıtıcı etkisiyle kişinin kendine gelmesidir.⁷⁰² Ondandır içilecek olursa, hisleri iptal eder. Yebruhun üçüncü cinsinin kökünden 1 miskal içilirse veya kavrulmuş unla ve ekmekle karıştırarak yenirse, yahut herhangi bir pişmiş sıvıyla birlikte içilmiş olsa, kısa sürede aklı karıştırır ve uyku getirir. Bu uyku hâli rüyada bazen 3 ile 4 saat devam eder; o kişinin düşünce ve his yeteneği geçici olarak kaybolur. Bazen de ısı kullanmadan, yebruh kökü kabuğundan şarap yapılır; üç batman alınır, üzerine yeterli ölçüde şarap damlatılır ve bu şaraptan 3 kavanoz amputasyon yapılarak, hastaları uyuşturmak için kullanılır. Bu şarabı koklayanlarda da aynı etki görülür. Usaresi bile etkilidir.

Göz Organları: Göz ilâçlarına [yebruh] konur; çok fazla [şiddetli] göz ağrılarını teskin eder. Yaprakları da hâricen [aynı amaç için] kullanılır.

Beslenme Organları: Yebruh usaresinden 1 ukiyye alınıp, yağmur suyu ile hazırlanan bol su ile birlikte kullanılırsa, balgamı harbak (çöpleme) gibi kusturur. Eğer 1 ukiyyeden fazla alınır, öldürücü etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Ubulusun⁷⁰³ yarısı kadar dozdaki miktar, fitil olarak kullanılırsa, idrar atar (diüretik etki gösterir) ve abortus etki gösterir. Luffah tohumları içilirse, rahimi temizleyici etki görülür. Ateş görmemiş kükürtle luffah tohumları birlikte fitil olarak kullanılırsa, bütün rahim akıntılarını keser. Luffah sütü, balgamı ve safrayı artırır. Çocuklar yanlışlıkla luffah yeseler, onlarda ishal ve kusma görülür. Bazen öldürücü etki bile görülür.

⁷⁰¹ "Uyuşturmak ve uyutmak için bu kuvvetli şaraptan çok miktarda, uyumak için az miktarda içilir. Bu şarapla uyuşturulmuş kişiler soğuk suya oturtulur ve ayılıncaya kadar su içinde masaj yapılır." T.M.

⁷⁰² "Dolayısıyla hekimler bu yöntemi uygularlar. Yebruh, duyu azalmasına sebep olur. Dolayısıyla dağlama, sünnet ve amputasyon işlemlerinde önce hastaya yebruh içirilir; böylece hastanın fazla ağrı ve acı duyması engellenmiş olur. Bu etki ve duyu kaybı, uyuşturucu etkisinden kaynaklanır." T.M.

⁷⁰³ "Usulusun" T.M.

Zehirlenme: Zeytinyağı ve balla birlikte zehirlenmelerde hâricen kullanılır. [Dioscorides] özellikle beyaza çalan sarı yapraklı yebruhun inebü's-sa'leb cinsinin zehirli türlerine karşı panzehir olduğunu söyler. Yebruhun öldürücü cinsi yenirse, öldürücü etkisinden önce bir takım belirtiler ortaya çıkar. Bunlar, rahimdeki şişlik ve yanma, delilik (hamre) hâli, gözde fırlaklık (cuhuz) gibi zehirlenmelerde görülen belirtilerdir.

İlâç: Bunun ilâcı, tereyağı ve baldır. Kusturmak yeterlidir.

YENBUN⁷⁰⁴

(Dağ Sedef Otunun Zamkı; *Ruta sylvestris*)

Genel Nitelikleri: O, safiyandır veya sedef otunun zamkıdır. Safsiya adı da verilir.

YENBUT

(Keçiboynuzu; *Ceratonia siliqua*)

Genel Nitelikleri: O, harnub (keçiboynuzu) denen bitkidir. "Harnub" başlığı altında verilecektir.

Yapısı: [Birleşik kuvvete sahiptir.] O, biraz soğuk, biraz sıcaktır. İkinci derecede kurudur.

Özel Nitelikleri: Kusturucu özelliği vardır; yakıcı etki göstermeden kusturur.

Dışarı Atan Organlar: Ağız kokusunu giderir.

Zehirlenme: Kaynamış bitkinin haşarat⁷⁰⁵ üzerinde öldürücü etkisi vardır.

YASEMEN⁷⁰⁶

(Yasemin; *Jasminum grandiflorum*)

Yapısı: Beyaz olanı sarıya göre sıcaktır. Erguvani çiçekli bir cinsi daha vadır. Sarı cinsi erguvani olandan daha sıcaktır. Bütün yasemin çeşitleri, hekimlere göre, ikinci derecede sıcak ve kurudur.

⁷⁰⁴ "Yentun" T.M.

⁷⁰⁵ "bit ve pire" T.M.

⁷⁰⁶ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. İbn-i Kıpti, yasemin, bilinen bir çiçektir; ağacı akasya gibi büyük ve mersin gibi yeşil, pürüzsüz, yumuşak yapraklı bir bitkidir, der. İki cinsi vardır. Biri beyaz çiçekli ve gövdesi zayıftır. Buna zambak adı verilir. Bağdat'ta yoktur, fakat Basra'da çoktur. Diğer cinsi sarı renklidir. Beyaz olanın kokusu, sarı renkli olanına göre daha fazladır. Harareti de sarıya göre daha fazladır." T.M.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; rutubetlidir ve yağının yaşlılara yararı vardır.

Süslenme: Yüzünde çil ve sivilceler olan kişiler, kuru veya taze yase-min dövüp, yüzlerine sıvasalar, çil ve sivilcelerden kurtulurlar. Yasemin çok koklandığı zaman benzi soldurur.

Hareket Organları: Onun yağının,⁷⁰⁷ romatizma ve sinirlerdeki so-ğukluğa (üşütmeye) yararı vardır.

Baş Organları: Onun kokusu, baş ağrısını giderir; özellikle, balgami baş ağrısı varsa, koklatılırsa, baş ağrısını giderir. Hâlis yasemin yağını koklayan kişinin burnu, koklama süresince kanar.

YETU'

(Sütlü Bitki, Sütleğen; *Euphorbia officinarum*)

Genel Nitelikleri: Sütleğen (yetu'), yoğun, keskin ve yakıcı süt gibi bitkilere denir. Bunlardan yedisi meşhurdur.⁷⁰⁸ Bunlar (yedi adedi),

⁷⁰⁷ "özellikle de yaşlılardaki" T.M.

⁷⁰⁸ "a) 'Uşer: Bir cins dikenli ağacın ismidir. Sehr-i 'uşer adı verilen çiğ bu bitkinin üzerine yağar. Yaprığı veya dalı kesilecek olsa, kesilen yerden bol miktarda süt çıkar. Bu ağaçtan akan süt 1 ratl kadar olabilir; çok yumuşak yapısı vardır. Bu yüzden Araplar bal ve yapraklarıyla yastık doldururlar. Ateşi ve yanması da kuvvetli olduğundan çıra yerine kullanırlar. Etkisi aşağıdaki bölümlerde açıklanacaktır. b) Şebnem: Sütleğen cinsinden- dir. Bir karış kadar boya sahip olan, boğumlu çam ve tarhun yapraklarına benzeyen yaprakları olan bir bitkidir. Kırmızı çiçekleri ve mercimek gibi sarıca tohumları vardır. Bazı kitaplarda, küçük nohut gibi meyvaları vardır, şeklinde kayıtlıdır. Kalın bir kökü vardır. Kökünün içinin ve dışının kesilecek kısımları peynir gibi sütle doludur. Bahçe ve bostanlarda yetişir. Diyarbakır'da iyisi çıkar. Acem yöresinde yetişenler iyi değildir; kökü meyvasına göre daha kuvvetli, meyvası da yaprağına göre daha kuvvetlidir. Kullanılışı ve elde ediliş şekli şebnem başlığı altında verilmiştir. c) Laziya: Bir cins küçük ağaçtır. Yuvarlak yaprakları ve sarı çiçekleri vardır; incesi iyisidir. Bütün yeni cinsleri işlenebilir. Laziyadan bir miktar içinde balık olan suya atılsa, balıklar suyun yüzüne çıkarlar. Yetu- ların diğer türleri de bu özelliği gösterir. Laziya çiçeğinden öz alan bal arısı balını ishal şeklinde verdiğinden bu balda acılık olur. Eskiden hekimler lazıyayı kullanmıyorlardı. Eğer kullanmak zorunda kalırlarsa, arpa unuyla karıştırarak, en fazla 1 dirhem dozda kullanırlardı. d) Artenisa: Meryem yıldızları (nücum-u meryem) cinsinden bir türdür. Bazıları da kala adını verirler. Yün vs. bu odunla yıkanır. Artenisa bir cins dikenli ottur. Bir parmak kadar gövdesi vardır; çok dallıdır; yaprakları lahana yaprağına benzer; dal- larının ucunda, içinde ikiye veya üçer tane tohum bulunan kapçıklar vardır; tohumların içindeki çekirdekler sarımsı renklidir; kökü şalgama benzer, onun gibi büyüktür. Ekinler arasında yetişir. Bu drogun kullanılan kısmı, köküdür. Bu drogun adının Rumca olduğu ve 'ezeryon' denen droga bu ad verildiği söylenir. e) Mahundane: Mahudane olarak da geçer; Farsçadır; anlamı, sadece ishali önler, demektir. Şamlı hekimler arasında bu drog 'habbü'l-mülük' olarak tanınır. Bir karış kadar uzayan bir ottur, parmak kalınlığındadır;

kuşer,⁷⁰⁹ şebrem, laiyye,⁷¹⁰ artenisa, mahudane, mazaryun, bentaflundur. Onun beş yaprağı vardır. Hepsî öldürücüdür.

Ekseriya onlardan yararlanılanı sütleridir. Yukarıda sayılan çeşitlerin yanı sıra sütlü başka bitkiler de vardır; bunlardan bilinenleri şunlardır: İzanü'l-far türünden lablab (börölce) ve fûrfahü'l-berri (yabanî semizotu) ve benzerleridir. Leben-i yetu' dendiğinde laiyyenin sütü anlaşılır. Tiryakü'l-furavi ve buşneci denen terkiplerin leben-i laiyye (laiyye sütü) olduğu sanılır. Aynı şekilde [hekimler], yedi sütlü bitkiden sadece erkek yetu,⁷¹¹ hanakiyasın⁷¹² erkek sütlü bitki olduğunu söylerler; bunun dışındakiler dişidir derler. Bana göre, en kuvvetlisi, mersin bitkisine benzeyendir ve ona mevristitas denir. Ondan sonra gelen (etki açısından daha az kuvvetli olan) ve sahrî denen, çorak yerlerde yetişenlerdir. Onlardan daha az kuvvetli olanı bahrî diye adlandırılır. Çünkü o, denize yakın yerlerde (deniz kenarında) yetişir. Bundan daha az kuvvetli olanlar kokiyis denendir. Hekimler onun dişi olduğunu söylerler. Şüphesiz ki, en kuvvetli olanı zikredilen erkek

gövdesinin içi boştur. Gövdeden çıkan yaprakları uzun badem yaprağı gibidir; gövde ucundan çıkan yaprakları daha değişiktir; gövde yaprakları pürüzsüzdür. Uç yaprakları ise küçük ve yumuşaktır. Zeravend-i tavil veya lablab yaprağına benzer. Sarı çiçekleri ve büyük meyva gibi tohumları vardır. Bu çekirdeklerin kendilerine ait kılıfları vardır ve yaklaşık olarak burçak tanesi büyüklüğündedir. Kabuğunun dışı gri, içi beyazdır; tatlı bir lezzeti vardır; kökü incedir; tıpta kökleri kullanılmaz. f) **Mazaryun:** Farsçadır; ot ile ağaç arasında bir yapıya sahiptir. Dalları bir karış kadardır. Yaprakları zeytin yaprakları gibi, fakat daha incedir. Kalın ve acı lezzettedir; dili yakar. İki cinsi vardır. Bir türünün yaprakları ince ve büyüktür. Diğer cinsinin yaprakları kalın ve küçüktür. Bu cins zararlıdır. g) **Bentaflan:** Bu droga bentaflun da denir. Yunancadır. Beş parçalı yaprak anlamına gelir. Bazıları 'tabtatus' da derler; anlamı beş parçalı demektir. 'Bentenatis' de denir. Ayrıca 'fencenkeş' denir. Beş parmak anlamına gelir. Ağaca yakın boyu olan bir bitkidir. Bir karış boyunda ince dalları vardır. Yaprakları nane yaprağı gibidir. Her bir dalında beş yaprağı vardır. Daha fazla ve daha az yaprakları olanlar çok nadirdir. Yaprakları parlak ve ışıltılıdır ve yaprak kenarları testere gibi dişlidir. Çiçekleri beyaz ve sarımsıdır. Sulak yerlerde ve ırmak kenarlarında yetişir. Kökü uzun, kalın ve kırmızımsı renktedir. Kökünün faydası çoktur. Keskin ve yakıcı olmayan bir kuvvetle kurutucu etki gösterir. Bu etkisi üçüncü derecede yer alır. Sıcak ve soğuk açısından normal yapı gösterir. Bu açıklanan yedi adet yetunun (sütlü bitkilerin) hepsi öldürücü etkiye sahiptir. İstifade edilen kısımları çoğunlukla sütleridir."T.M.

709 "uşer" T.M.

710 "laziya" T.M.

711 "sütlü bitki denen" T.M.

712 "harafiyas" T.M.

sütlü bitkidir. Onun dallarının boyu bir karış olup, kırmızıya çalar; sütle doludur ve dalları zeytinin dallarına benzer. Onun sütü beyazdır.⁷¹³ Onun dalları üzerindeki yaprakları zeytin yapraklarına benzer. Ancak onunkinden daha uzundur ve kökü kalındır ve etrafında beş dal bulunur. Bunlar ince olup, burçak gibidir. Onun başında meyvası vardır; kurak ve dağlık yerlerde yetişir. Bu bitkinin sütü, eğer içilirse, balgam atar ve dişi olanı huzi (cuzi) diye adlandırılır. Bu haşişetü'l-far denen bitkiye benzer, ancak daha büyük, daha kuvvetlidir ve daha beyazdır. Onun yaprakları, as yapraklarına benzer, ancak onunki daha büyüktür ve yapraklarının başında diken gibi çıkıntılar vardır. Kökünden birkaç gövde çıkar ve bunlar bir karış uzunluğundadır; bir yıl meyva verir, diğer (onu) izleyen yıl vermez. Meyvası büyüktür; küçük cevize benzer. Bu meyva dili yakar; yakıcılıkta da cevize benzer.⁷¹⁴ Yetiştirme ortamı erkek cinsle aynıdır. O da katı yerde yetişir ve onun sütü, kökü, yaprağı ve meyvasının gücü birincininkiyle aynıdır. Aynı zamanda, onun bulunduğu yer ve yoğunlaştığı (depolandığı) yer ilkinden daha güçlüdür. Yoğundur, şiddetlidir ve burası sahildir. Onlara, aynı zamanda haşhaşi derler. Gövdesi birkaç karış kadardır ve kırmızı renkli olup üzerinde beş veya altı dalı vardır. Yaprağı ufak ve incedir, az uzundur. Meyvası kersene (gersene) gibidir; yaprağı kitana (keten) benzer ve başı yuvarlak ve iki kattır; çiçeği beyazdır ve dallarının başının etrafında fevkalâde lezzetli yuvarlak meyvası vardır ve bu bitkinin hepsinde içinde süt dolu [dalları olan] kökleri vardır. Bu süt ondan çıkartılarak kullanılır. Bu grubun dalları evvelki grupları gibidir. Denir ki, onlar diğerlerine benzerler. Denir ki, o güneş gibidir.⁷¹⁵ Onun yaprağı baklatü'l-humkaya (semiz otu) benzer. Ancak onunki daha incedir ve daha yuvarlaktır. Onun dalları dört veya beş tanedir ve bir kökten çıkmıştır. Uzunluğu bizim karışımızla bir karıştır ve dalları kırmızıdır. Genellikle içleri beyaz sütle doludur. Onun başı şis başına benzer, yüzü küçük yaprağa benzer ve tamamı güneşte birlikte döner. Genellikle harap yerlerde yetişir.

⁷¹³ "Kurak, dağlık bölgelerde yetişir. Sütlü bitkilerin (yetunun) dışısına huzi denir. Bu tür, haşişetü'l-far bitkisine benzer, fakat daha büyük ve kuvvetlidir."T.M.

⁷¹⁴ "Temizleyici etkisi diğer türe göre daha fazladır."T.M.

⁷¹⁵ "Bundan dolayı, ona güneşe dönen, muşemmes denir."T.M.

Onun tohumu sütlüdür; tıpkı sütün [toplandığı] kap gibidir. Meyvası daha önce zikredilen gruptaki gibi olup, gücü de onunki gibidir. Ancak onun gücü diğerlerinden daha fazladır. Denir ki, diğer nevi servi (veya çam) diye adlandırılır. Onun gövdesi kol uzunluğunda olur; kırmızıdır. Ondan yapraklar çıkar ve bu yapraklar ilk biten erzin (pirinç) yapraklarına benzerler. Bu bitkinin yaprakları servi ve çam yapraklarına benzer.⁷¹⁶ Bu bitki aynı zamanda sütle doludur. Onun gücü, zikrettiğimiz [diğer] sütlü bitkilerinkine benzer. Bu sütlü bitkilerden biri de kıraç bölgelerde yetişir; dalları etrafında her taraftan çıkar; çok yapraklıdır; kırmızıdır ve yaprağı as (bit otu) yaprağına benzer; ancak ondan incedir; meyvası asef (altın kap) gibidir. Onun da işi diğer zikredilen nevilere gibidir. Bu sonuncu zikrettiğimiz bitkinin yaprakları kolumusun(ay) kulağı yapraklarına benzer. Kökleri sütlüdür; yaprakları mayi (sıvı) keymusa yardımcı olur. İnsanlar filusayı furbasas denen bitki zannederler. Aynı zamanda, onun sınıfında olarak onun çeşidinden kabul edilir. Onun gövdesinin boyu kol boyu kadardır veya karesi kadar daha fazladır. Üzerinde küçük ince yaprakları vardır. Onun yaprakları surdi' (bir nevi kavun) denen bitkinin çiçeğine benzer. Bu bitkinin çiçeği küçüktür; fırıldak gibidir; tohumu büyüktür; mercimeğe benzer ve kökü beyaz olup, sütle doludur. Bu bitki bazı yerlerde çok miktarda bulunur. Eğer onun kökünden 1 miskal alınıp, bol su ile içilirse, müshil etkisi yapar. Aynı zamanda, meyvası da sütlüdür; meyvasının sütü, ince kersene içinde karıştırılacak olursa, aynı sonucu verir; zikrettiğimiz gibi, fazla yememek gerekir. Onun yaprağından 3 miskal, aynı şekilde muamele edilip, uygulanırsa, aynı fonksiyonu yapar.

Sütlü bitkilerin, bazı kişilere göre, gövdesi boştur. Bize göre, onun gövdesi kalındır; parmak boyundadır, gövdesinin etrafında dallar vardır ve yaprakları gövdenin üzerindedir. Ancak, her ne kadar dallarında yaprak varsa da, gövdede yaprak vardır. Dikdörtgendir; badem yaprağına benzer; ancak onunki daha geniştir ve daha yumuşaktır. Ancak

⁷¹⁶ "Kıraç cinsi veya seçeri denen yetu yaprağı küçük mersin yaprağına benzer. Erkek yetu yaprağı gibi üst tarafı rutubetlidir ve öldürücü etkisi fazladır. Hiyara benzeyen bir cins yetu (sütlü bitki) daha vardır ki, kökü, yaprağı ve diğer kısımları ishal etkisi gösterir. Bas-ki nüshada bu konuyla ilgili fazla ve uzun açıklamalar vardır. Dolayısıyla, sadece Sultani nüshanın tercümesiyle yetinilmiştir."T.M.

dallardaki yaprakları, gövdesindeki yapraklarından daha küçüktür ve zeravend yaprağına benzer. Lablabın da dallarının etrafındaki yapraklar düzdür ve kebere tohumu gibidir. Boşluklarında birbirinden ayrı üç tane taşırılar. Bazılarına, diğerlerine göre, hubbül-kerseneden daha büyüktür. İçindeki kabuğu beyazdır; lezzeti tatlıdır. Onun kökü incedir, beyazdır. Tıbben yararlı değildir ve bu bitki, bütünüyle sütlüdür; yetunun sütüne benzer. Dioscorides'in buraya kadar verdiğimiz açıklamalarına biz de şehadet ediyoruz.

Özel Nitelikleri: Sütlü bitkilerin (yetu') sütü kuvvetlidir; daha sonra tohumu, daha sonra kökü, daha sonra yaprağı etkilidir. Leben-i yetu' dendiğinde, leben-i laiyye anlaşılır.

Yapısı: Onun sütü, dördüncü derecede sıcak ve kurudur; diğer kısımları ikinci derece ile üçüncü derece arasında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Sütlü bitkiler (yetu'), yara meydana getirir. Zehirlidir (öldürücüdür) ve eğer bir miktar yetu' içine balık bırakılırsa, onlar ölür.

Süslenme: Dut şeklindeki salilleri (siğil), et benlerini ve tırnakların etrafındaki fazla etleri ve dokuları düşürerek, yok eder. Tüy ve kılların üzerine güneşte sürülürse, onları doker; daha sonra çıkanlar zayıf olur. Onlara da sürülürse, orada bir daha kıl veya tüy çıkmaz. Sütlü bitkinin sütüne zeytin karıştırılarak, tüy dökücü olarak kullanılır (Böylece zehirli etkisi giderilmiş olur).

Cerahat ve Yaralar: Onun kökü, basurlarda oluşan sertlikleri yumuşatır ve sert olan yerlere sürülse, sertliğini giderir. Bu tedavi temriyeye de yararlı olur. Eğer derin iltihapların üzerine tatbik edilirse, iyi gelir. Aynı zamanda, sevdavî uyuza (cerb), isiliğe, nar-i Farisiye (Fars ateşi) ve gangren olmuş yaralara, dokuyu yiyen yaralara iyi gelir.

Baş Organları: Onun sütü, çürük diş üzerine katranla karıştırılarak tatbik edilirse (damlatılırsa), diş düşürür. Muhtemelen, katran gücüyle diş parçalar. Bundan dolayı, bu tatbikattan önce diş biraz mum tatbik edilerek, (üstü) kaplanır. Sonra bu bitkinin sütü damlatılır. Eğer sirke ile bu süt pişirilirse (kaynatılırsa) ve onunla gargara yapılırsa, diş ağrılarını teskin eder.

Göz Organları: Sütlü bitkilerin sütü, katarakta iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerini düşürür ve balgam söktürür; sıvılar üzerinde ishal etkisi vardır. Onun sütünden 2 ilâ 3 damla incire damlatılıp kurutulduğunda, normal ishal etkisi gösterir.

Aynı zamanda, sütlü bitkilerin sütü, un veya ekmekle yenirse ve içilirse, aynı etkiyi yapar. Eğer onun safı (bitki sütünün), ilkin kayrutu ile veya mum ile karıştırılıp alınırsa veya balla karıştırılarak alınır, bu şekilde alındığında, ağza ve boğaza zararlı etkisi olmaz. Bazen sütlü bitkilerin dalları alınıp, toprak bir kap içinde yavaş yavaş hafif ateşle kavurulur ve ondan sonra dövülerek toz edilir. Bu toz unla karıştırılıp, içilir. Sütlü bitkilerin kuru dallarının gücü zayıftır.⁷¹⁷ Gerefiyun denen zayıf türünün dalları gölgede kurutulduktan sonra kabukları soyulup, alınır ve bu kabuklardan 9 ölçü alınıp, eski şarapla ıslatılır; gece ve gündüz bekletildikten sonra süzülüp, ılıştırılıp, içilir. Bu suretle eziyet vermeden dışarı atılmasını sağlar.

Bedeli: Bağırsaklardaki sıvının ve organlardaki balgamî maddele-
rin atılmasını sağlayan etkisinin muadili, üç katı kadar ırasa (süsen)
kökü ve 3 ölçü sekincebindir (sirkeli bal).⁷¹⁸

“Ye” harfinde toplam 5 ilâç vardır.

ON BİRİNCİ MAKALE⁷¹⁹

(Kef Harfi)

KAFUR

(Kafuru; *Samphora officinarum*)

Genel Nitelikleri: Kafurun birçok türü vardır; fenasuri, riyahi ve de esfer-i ezrak adıyla bu çeşitler tanınır. Kafur, odunuyla karışıktır ya da odunundan süblime edilmiştir. Bazıları, kafurun büyük bir ağaç olduğunu, hattâ ormanın içindeyse, diğer ağaçları gölgesinde bıraktığını ve leopardların bu ağacı mesken tuttuğunu söylerler. Onlara göre, bu ağaçlara erişebilmek ancak yılın belli bir kesiminde (müddetinde) mümkün olabilmektedir. Yine onlara göre, bu ağaçlar, dağ eteklerinde ve deniz kenarlarında yetişirler. Biz, bu ağacın odununu iyice inceledik; bu odun, beyaz, çok hoş ve hafiftir. Bazen bu odunun arasında kafur saklanmış olarak bulunur.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve kurudur.

Süslenme: Kafur, sakalın çoğalmasını sağlar.

⁷¹⁷ “tazesi kadar etkili değildir.”T.M.

⁷¹⁸ “Hekimlerin, hastanın tedavisinde yetu kullandıkları zaman tedbirli olmaları ve hastanın tedaviden zarar görmesini engellemeleri gerekir.”T.M.

⁷¹⁹ “Bu makalede 47 drog işlenecektir.”T.M.

Şişler: Sıcak şişlere (yangılı şişlere) etkili olur. .

Baş Organları: Kafur, sirke, koruk suyu ve ma-i barid el-revc ile kullanıldığında burun kanamasına iyi gelir; kanı dindirir; kanın çözülüp akmasını engeller. Ateşli hastalıklarda oluşan baş ağrısını giderir. Ateşli mizaçlı olanların mizaçlarını takviye eder. Şiddetle etki eder.

Göz Organları: Gözün yangılı şişlerini giderir; terkiplerin yapısına girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalp hastalıklarında kullanılan ilâçların terkiibinde bulunur.

Dışarı Atan Organlar: Ateşli mizaçlı olanların bu tutkularını giderir; cinsel gücü azaltır. Böbrek ve mesanede taş yapar; safrayı azaltır.

KENDİR

(Günlük; *Boswellia glabra*)

Genel Nitelikleri: Yunanistan diye bilinen ülkenin yanında olan Kendir şehrinde bulunur; bu ülkenin adına Murabbat denir. Bu belde (memleket), deniz kenarındadır ve orada deniz ticareti yapılır. O, bu yolla yayılır. Oralarda çok büyük fırtınalar olur; gemilerin kırılmasından, bu değişik rüzgârların fırtınalarından dolayı batmasından, başka yerlere sürüklenmesinden korkulur. Bundan dolayı bir gemi adı murbat diye adlandırılır. Bu yerden (beldeden) kendir getirilir; kendir çoğunlukla deniz yoluyla nakledilir.⁷²⁰ Kendir aynı zamanda Hindistan'da bulunur. Onun rengi yakutidir; onun rengi patlıcan rengindedir; şekli yuvarlaktır. Onun asıl şekli dörtgen şeklinde olup, alınıp sıkıştırılınca, yuvarlak şekil kazanır. Belli bir süre sonunda rengi sarıya dönüşür. Huneyn'e göre, o kendir Yunanistan'da bulunur ve orada ona zeker denir ki, bu da sataunis demektir. Onun bu sıfatı alması, kolayca kırılmasından, sağlam olmamasından kaynaklanır. Diğer türü beyazdır. Eğer kırılırsa, içinde zamk vardır. O, yumuşaktır; eğer tütsü yapılsa, süratle yanar. Bu, batı ülkesindeki kendirdir. Bu, ilkinden daha aşağı seviyededir. Ona kafsifus denir. O, özellikle onların küçüğüdür ve rengi yakuta meyillidir.

⁷²⁰ "Yukarıdaki kısım yerine Osmanlıca metinde şöyle bir kısım vardır: Bilinen zamktır. Bazen diğer zamklarla ve raytiyanecle karıştırılarak terkibi yapılır. İkiisi arasındaki fark şudur: Kendir iltihap yapar; raytiyanec ise tütsüler ve iltihap yapmaz."T.M.

Dioscorides'e göre, kendirin bir başka çeşidi amamitis diye adlandırılır. O beyazdır ve onun diğer kardeşlerinden farkı kokusudur; kokusu mastakinin kokusu gibidir. Kendirin zamkı, çam ve Arap zamkını yener. Eğer zamk ağacı olsaydı ve başka bir marifeti olmasaydı, o, Arap zamkından daha iyi olurdu; çünkü Arap zamkı yanıcı değildir (ateşte yanmaz) ve çam zamkının tütsü şeklinde kullanılması (buhar vermesi) söz konusu değildir. Kendir yanar ve aynı zamanda bayıltıcı bir koku salar. Kendirden önce bir süt elde edilir ve kabuklarından tütsü yapılır. Onun ağacının kısımlarının hepsi drog olarak kullanılır; özellikle yaprakları ilâçlara karıştırılarak kullanılır.

Özel Nitelikleri: Onun (yukarıda) zikrettiğimiz sınıflarından beyaz olanı, aşağı içe doğru kıvrılmış olup, yapışkandır; çiçeği serttir.

Yapısı: Kabukları ikinci derecede kurutucudur ve⁷²¹ daha soğuktur. Kendirin gövdesi, ikinci derecede sıcak ve birinci derecede kurudur ve kabuğu üçüncü derecenin sınırında kurudur.

Etkileri: Kendir, çok kuvvetli ve etkili kurutucu değildir; kuvvetli kabız etkisi de yoktur. Onun kabukları kurutucu etki gösterir. Onun kabuğunda olgunlaştırıcı etki vardır. Kabuğunda tahriş edici ve yakıcı etki yoktur. Kendir çok kullanılırsa, kanda yakıcı etki gösterir. Tütsüsünün kurutucu ve kabız etkisi daha etkili ve güçlüdür. Bazılarına (bazı hekimlere) göre, kendirin kırmızısı beyazına nisbetle daha iyidir ve tozunun (ununun) kuvveti, kendire oranla daha zayıftır.

Süslenme: Balla birlikte kendir karıştırılırsa, dolamaya iyi gelir, onu iyi eder.⁷²² Kabuğu, yara izlerini gidermekte çok etkilidir. Kendirin sirke ve zeytinyağı ile süspansiyonu mürekkep denen ağrıya iyi gelir. Mürekkep, siğil gibi vücutta ortaya çıkan ve içinde karınca gibi nesneler olan bir hastalık türüdür.

Şişler: Kendir, kimolya ve gül yağı ile birlikte göğüsteki (meme-deki) yangılı şişlere iyi gelir ve karın bölgesindeki yangılı şişler için kullanılan ilâçların terkbine girer.

⁷²¹ "gövdesine göre" T.M.

⁷²² "hâricen kullanıldığında onu giderir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Çok iyi iltihap giderici bir etkisi vardır.⁷²³ Onların yayılmasına engel olur. Habis yaraların büyümesini ve yayılmasını önler. Kaz yağı ile birlikte ve domuz yağı ile yanık yaralarına tatbik edilir; soğuktan oluşan ekzama ve mayasıl gibi yaralarda hâricen kullanılır.

Baş Organları: Zihni açıcı etkisi vardır; onu kuvvetlendirir ve bazı hekimler, kendiri masere edip (suda bırakıp, ondan sonra kullanma) sonra suyunu içmeyi önerirler. Ancak devamlı içilirse, baş ağrısı yapar. Onunla başı yıkama yararlıdır. Natrunla karıştırıp, hazırlanan solüsyonla başı yıkamak baştaki yaraları temizler ve kurutur. Şarapla birlikte kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını giderir. Sadece ziftle veya zeytinyağı ve sütle karıştırılıp kullanılırsa bu terkip kulağa sürülürse, kulaktaki kıkırdak doku kırılmalarını önler; burun ve mukozasındaki kanamaları dindirir. O, kulak hastalıklarında kullanılan ilâçların terkibine girer.

Göz Organları: Gözdeki yaraları tedavi eder. Gözdeki kronik çirbanları, şişleri olgunlaştırır. Kendir yağı, gözdeki yangılı şişlere yararlıdır. Gözün akıntısını keser. Kötü huylu yaralara iyi gelir. Gözün kornea tabakasının altında olan [yaraları] iyi eder. Kronik, kırmızı pençe şeklindeki yaralar için eskiden beri kullanılan bir ilâçtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer o, kimolya ve gül yağı ile karıştırılırsa, kadınların memelerindeki yangılı şişlere iyi gelir ve akciğerdeki bronşların ilâçlarına katılır.

Beslenme Organları: Kusmayı önler; mideyi kuvvetlendirir; midede ısıtıcı etki yapar; sindirime yardımcı olur; mide gevşekliğini (sarkmasını) önler.

Dışarı Atan Organlar: Boğaz, mide, rahim ve makad kanamalarını önler.⁷²⁴ Dizanteriye iyi gelir. Eğer fitil şeklinde kullanılırsa, makaddaki kötü huylu yaraların yayılmalarını önler.

Hummalar: Balgamî mizaçtaki hummalarda yararlıdır.

Zehirlenme: Kendir, şarapla çok fazla içilirse, öldürücü etki yapar; aynı şekilde sirkeyle de çok fazla içilirse, öldürücüdür.

⁷²³ "özellikle yeni oluşmuş olanları temizler."T.M.

⁷²⁴ "Bunun için fitil şeklinde kullanılır" T.M.

KEHRİBA

(Kehribar, Ceviz Zamkı; *Vateria indica*)

Genel Nitelikleri: Sandarus (kırmızı arsenik) gibi bir zamktır; serttir; sarıya çalan beyaz renktedir; şeffaftır; kırmızı olanları da vardır. Kuru ot ve tozları kendine çektiği için kehriba adı verilmiştir. Farsça bir kelimedir; toz çeken anlamına gelir. Kehriba, tatlı sıvı maddelerle katı maddelerden (inorganik) meydana gelmiştir. O, cevz-i rumi ağacının zamkıdır ve katı kısmı ince, sıvı kısmı kurudur.

Yapısı: Çok az sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Özellikle kabız etkisi vardır. Hangi organda olursa olsun, kan üzerinde kabız etki gösterir. Kehribanın kuvveti, ağacının çiçeklerinin kuvveti kadardır. Fakat soğukluğu çiçeğinden daha fazladır.

Şişler: Bazı hekimler, onun yangılı şişler üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir.

Baş Organları: Burun kanamalarını keser; baştan akciğere doğru olan akıntıyı keser.

Göz Organları: Göz ilaçlarının terkibine katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kehribar, yarım miskal soğuk suyla içilirse, çarpıntıya iyi gelir ve kan tükürmeyi önler.

Beslenme Organları: Kusmayı önler. Midede zararlı maddelerin bu zararlı etkilerini engeller; mastaki ile birlikte midneyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Makad ve rahim kanamalarını ve boğaz kanamalarını dindirir. Söz konusu edilen zehirlere karşı yararlıdır.

KEMAFİTUS

(Yer Palamutu, Meşecik; *Teucrium chamaephytis*)

Genel Nitelikleri: Gövdesi ve çiçekleri siyaha çalan kırmızıdır. Dalları incedir ve çiçeği yenince acı lezzettendir; çok az kabız etkisi vardır. Yakıcılığı, acılığı derecesinde değildir. Yaprığı otumsu ve yere yaygın şekildedir. Yaprığı biharın (öküzgözü, güzel kokulu bir bitki)⁷²⁵ yaprağına benzer, fakat daha incedir ve serttir (narin yapıdadır); çiçekleri çoktur ve sarı renktedir; biharinki ise sarıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak, üçüncü derecede kurutucudur.

⁷²⁵ "bibar-ı asfer" T.M.

Etkileri: Açıcı ve temizleyicidir. Karın bölgesindeki organlarda ısıtıcı etki yapar; müshil etkisi vardır.

Şişler: Şişlerin tamamen kabarıp patlamasına engel olur.

Cerahat ve Yaralar: Balla birlikte merhem şeklinde kullanılırsa, yaraları iyileştirir. Kokuşmuş irinli yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Siyatiğe (uruk-u nisa) özellikle balla içilirse, iyi gelir. Bazı hekimler, edrumali (sıvı bal) ile kırk gün içilirse, siyatiği iyi edeceğini söylemişlerdir. Nikris şişlerini çözer.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki tıkanıklığı açar; onun hastalıklarına ve dalağın hastalıklarına iyi gelir. Eğer yedi gün peş peşe içilirse, sevdavi sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki tıkanıklığı giderir; idrar söktürür ve idrar zorunu bertaraf eder. Regl kanını söktürür ve böbrek ağrılarına iyi gelir ve balla birlikte rahim içine şırınga edilirse, rahimi temizler. Eğer balla ve kille 2 miskal miktar drog, fitil yapıp kullanılsa, yeterince balgam söktürür.

Zehirlenme: Andekum veya arkustum, rakustum adıyla bilinen zehire karşı iyi gelir.

Bedeli: 1/2 (yarım doz) sisalyus (şeytanterisi) ve 1/4 (çeyrek doz) selihadır (Çin tarçını).

KEMADERYUS

(Yer Meşesi, Kısa Mahmut Otu; *Teucrium chamaedrys*)

Genel Nitelikleri: Kalın reyhan görüntüsünde ve büyüklüğünde dalı ve yaprağı olan bir bitkidir; yeşile çalan renktedir. Yunanlılar bu bitkiye bulut (bellut) el-arz (yer meşesi, palamutu) derler. Yaprakları küçüktür ve palamut (bellut) yaprağına benzer; siyahtır⁷²⁶ ve kökü erguvan rengindedir.

Özel Nitelikleri: Tohumları tamamen belirginleştğinde toplanması gerekir

Yapısı: Galenos, onun üçüncü derecede sıcak ve kuru olduğunu ve güçlü ısıtıcı ve kurutucu etkisi olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Açıcı, kesici, yumuşatıcı etkisi vardır; onda bedeni ısıtıcı bir etki vardır.

⁷²⁶ "sarı siyahtır" T.M.

Cerihat ve Yaralar: Balla birlikte kullanıldığında, kronik iltihaplı yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Tazesi veya pişmiş içilirse, adalelerin kopması-na⁷²⁷ iyi gelir. Ondandır içmek kasılmaları iyi gelir. Şurup ne kadar eskiyse, o kadar yararlı olur.

Göz Organları: Bu drogdan çubuklar hazırlanarak kurutulur ve göz yaralarında kullanılır. Aynı zamanda zeytinyağı ile pişirilmiş şekli veya sürmesi göz yaşına etkili olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Müzmin öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalaktaki sertleşmeyi giderir; onun yoğunluğunu azaltır. Sevdavî (sarılığa) faydalıdır; ondan içince, çok kötü olan sindirime iyi gelir. Ancak, beklemiş şurup daha yararlıdır. İstiskanın (vücutta su toplanması) başlangıcında yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl kanı söktürür ve ceninin (fetüs) düşmesine sebep olur, etkilidir.

Zehirlenme: Böcek sokmalarında hâricen tatbik edilir.

Bedeli: Uruk-u gafet veya iskolokundiryundur.

KEZMAZEK

(İlgın; Tamarix; Tamarix articulata)

Genel Nitelikleri: Tarfa (ılgın) meyvasıdır. “Tarfa” başlığı altında, o kırsımda ele aldık.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

KENDİS⁷²⁸

(Kundus; Soponaria sps.)

Genel Nitelikleri: Çoğunlukla kullanılan kısmı kökleridir ve bilinen bir köktür.

Yapısı: İnsanlar, üçüncü dereceden dördüncü dereceye kadar sıcak ve kuru olduğunu düşünürler.

Etkileri: O, temizleyici, ayırıcı, yara açıcı, yakıcı, kusturucudur; balgamı ve sevdavî safrayı keser.

Süslenme: Addison ve vitiligodan (behak) oluşan koyu renkli lekeleri temizler ve yok eder.

Şişler: Ciltleri ve sivilceleri çok iyi temizler.

⁷²⁷ “kemik kırıklarına” T.M.

⁷²⁸ “Kendiş” T.M.

Baş Organları: Aksırtıcıdır. O, kulağı temizlemek için kullanılan bütün ilâç terkiplerine girer; kulak kirini ve irinini çözer, atar. Özellikle iki tarafta oluşan dolgunluğu (tıkanıklığı) açar, onu giderir.

Göz Organları: Görmede meydana gelen rahatsızlık için yararlıdır.

Beslenme Organları: Kuvvetli kusturucudur ve dalaktaki doluluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar: Dışarı atıcıdır; idrar söktürür; eğer fitil olarak kullanılırsa, regl de söktürür. Abortus etkisi vardır; böbrek ve mesane taşlarını parçalar.

Bedeli: Kusturucu etkisi açısından muadili, aynı miktarda cevzü'l-kay ve 1/3 oranında fülül (biber)dür.

KEBABE

(Hint Biberi, Kebebe; *Cubeba officinalis*)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi fuvveye (kırmızı boya) benzer olup, ondan daha lâtiftir, yumuşaktır. Çin tarafından getirilir.

Yapısı: Onun sıcaklığı, soğukluğu kadardır, derler. O, aslında ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Açıcı, yumuşatıcıdır; ancak çok eritici değildir. Darçın (tarçın) yerine kullanılacak kadar eritici, çözücü değildir.

Cerahat ve Yaralar: Yumuşak organlardaki kötü mizaçlı yaralarda gerçekten iyidir.

Baş Organları: Ağızdaki yaraları iyi eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Gargara yapılırsa, ses tellerini ve sesi temizler.

Beslenme Organları: Karaciğeri güçlendirerek, karaciğerdeki tıkanıklıkları giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yollarını açar ve idrar söktürür; böbrek ve mesanede meydana gelen taşları düşürür. Kadınlar kebabeye çiğnecerk, ağız kokularını giderir.

KİBRİT⁷²⁹

(Kükürt; Sulphur)

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, çekici ve cidden çok iyi çözücüdür.

⁷²⁹ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur." T.M.

Süslenme: Özellikle vitiligoya yararlıdır ve eğer o zamkla karıştırılırsa (butum zamkıyla karıştırılırsa), tırnak üstünde meydana gelen lekeleri temizler. Ateşte [yanmamış kibrit], vitiligo için kullanılır ve tırnak üstünde meydana gelen lekeleri temizler. Sirkeyle karıştırılıncaya, behak üzerinde etkindir.

Cerihat ve Yaralar: Uyuz (cerb) yaralarına iyi gelir. Kubaiyi (ring-worm, scab) temizler ve özellikle butum sakızı ile birlikte kullanıldığında yararlı olur. Bu karışımla (natrunlu karışım) vücudun yıkanması uyuza yararlı olur. Kaşıntı üzerine tatbik edilir. Kubaiye iyi gelir ve terebentin sakızı ile birlikte kullanıldığında etkilidir ve özellikle sirkeyle ve natrunla kullanılırsa fayda sağlar. Kaşıntı için vücudu bu terkiiple yıkamak yararlıdır.

Hareket Organları: Onun natrun ve suyla olan karışımı, gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Buharı, nezleye iyi gelir; sirkeyle ve balla birlikte karıştırılıp, kulak artıklarının temizlenmesinde yararı vardır.

KASILA

(Bir Çeşit Tarçın)

Genel Nitelikleri: Onun gövdesinin kabukları fevvaya benzer; dışı siyah renktedir.

Yapısı: Birinci derecenin sınırında sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Zamk gibi bir drogdur; ısıtma gücü olan ilâçların etkilerini hafifletir.

Süslenme: Dendiğine göre, yüz rengini güzelleştirir.

KESİRA

(Kitre Zamkı; Astragalus gummifer)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bir cins dikenli bitkinin zamkı olduğunu söylemiştir. Ona tarkakiba da denir. Ferganî'nin beyanı (açıklaması) böyledir.

Yapısı: Soğuktur; kuruya meyillidir.

Etkileri: Onun kuvveti, zamkın kuvveti gibidir ve içinde zamkın kurutucu etkisine yakın etkisi vardır.

Göz Organları: Göz hastalıklarında (ilâçlarında), göz hekimi onu zamk gibi kullanır.

KEMALYUN

(Bir Nevi Mezeryon; *Atractylis gummifera*)

Genel Nitelikleri: Mazeryon nevinden bir bitkidir. Siyah ve öldürücüdür. Bu drog, hamalyun diye de bilinir. Biz, “Hamalavun” adı altında daha önceki bölümde açıkladık.

KAKENC

(Fener Çiçeği; *Physalis alkakenge*)

Genel Nitelikleri: Kuvveti inebü’s-sa‘lebin kuvvetine benzer ve özellikle onun yaprağının kuvvetine yakındır.

Yapısı: İkinci dereceye kadar soğuk ve kurudur.

Cerahat ve Yaralar: Usaresi alınıp, yaralar için saklanır. Nasırların sertliğini giderir ve kronik kulak yaralarını iyi eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım ve nefes darlığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Sarılığa yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yolları yaralarını giderir.

KEBİKEC

(Yabani Kereviz; *Linus usitatissimum*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun dört türü olduğunu söylemiştir ve yaprağının küzbere yaprağına benzediğini, fakat daha geniş ve beyaza çaldığını söylemiştir. Çiçekleri sarı renktedir; kimisi kırmızı olur. Gövde boyu iki karışa kadar uzanır. Gövdesi sert değildir. Kökü beyazdır ve harbak gibi dalları vardır; su kenarlarında yetişir. Diğer cinsinin rengi birinciye göre daha gridir; gövdesi daha uzun ve yaprakları damarlı olup, yabani kereviz adı verilir. Üçüncü türün yapısı çok küçüktür ve altın sarısı renktedir. Dördüncü türü, üçüncü türe benzer; fakat rengi süt gibi beyazdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Hepsı çok sıcaktır; yara yapar; kabukları temizler; cildi soyucu, sıyırıcıdır.

Süslenme: Kurutulmuş yaprağı ve dalları sivilceleri giderir. Siğil türlerinden mismarî türde olanları dağıtarak, yok eder. Soğuk etkiyle, bez şeklindeki yapıları da dağıtır.

Cerahat ve Yaralar: Kebikec pişirilip, sıcak suyla damıtılarak uygulanırsa, yararlı olur.

Baş Organları: Onun kurutulmuş kökleri, aksırtıcı etkiye sahip olup, toz edilmiş şekli, sallanan dişlere faydalıdır.

KANKARZİD

(Enginar Zambkı; *Cynara scolymus*)

Genel Nitelikleri: Hurşuf zambkıdır; ilgili bölümde açıklanmıştır.

KARKARHAN⁷³⁰

(Yapışkan Otu; *Sileri chlorifolia*)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

KEŞTBERKEŞT

(Çit Sarmaşığı; *Calystegia sepium*)

Genel Nitelikleri: Sarmaşığa benzer; kimisi birbirine sarılarak büyür. Çoğunlukla, bir kökten beş sap çıkar ve birbirine sarılır. Rengi esmer veya sarımsı olur; tadı pek yoktur. Kimileri bedişkan denen drog olduğunu; bedişşana benzer etki gösterdiğini söylerler. İkinci ifade doğrudur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok yumuşatıcıdır.

KİLDARU-GİLDARU

(Eğrelti; *Dryopteris felixmas*)

Genel Nitelikleri: Serhastır.⁷³¹ Bize göre, sonra “Sin” kısmında ele alınır.

KÜŞUT

(Küsküt, Bağbozan; *Cuscuta reflexa*)

Genel Nitelikleri: O, diken üzerindeki şeydir; ağacı lif-i Mekki (Mekke palmyesi) denen ağaca benzer; yaprakları yoktur; çiçeği ufak, beyazdır. Lezzeti acı, buruktur. Acılığı burukluğundan dolayı fazladır.

Yapısı: Birinci derecenin başında çok az sıcak ve ikinci derecenin sonunda kurudur. Ayrıca zıt kuvvetlere sahiptir.

Etkileri: Temizleyicidir. Zararlı sıvıların vücuttaki kanallardan atılmasını sağlar. Kabız özelliğiyle midede ağrılaştırmacı bir etki yapar.

⁷³⁰ “Bir electual (macun gibi) toniktir. Kebebe (Hint hiberi tohumu), Hint cevzinden baharat, mace, sandal, ıspanak, meşe elması, bal ve falanca denen tohumlardan meydana gelmiştir.” T.M.

⁷³¹ “Serhas-ı teberi” T.M.

Damar ve kanallardaki fazlalıkların atılmasını sağladığı için, temizleyici özellik gösterir.

Beslenme Organları: Özellikle mideyi kuvvetlendirir. Bilhassa, kı-zarmış bu etkiyi yapar. Eğer sirkeyle içilirse, hıçkırığı giderir; karaci-ğerdeki ve midedeki tıkanıklığı giderir. Kanalları açar; onları kuvvet-lendirir. Onun öz suyu, sarılığa çok iyi gelir. Şarap üzerine serpilerek içilirse, mide zaafına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Damarları açıcı özelliği, ceninin kanını te-mizler; onun kirlilikten uzak kalmasını sağlar. İdrar ve regl söktürür. Karın ağrısını, kulunç ağrısını giderir. Fitol olarak kullanıldığında, kanamaları dindirir. Onun kızarılmışı, aynı şekilde, kanamayı dindirir. Rahimdeki akıntıyı temizler.

Hummalar: Kronik ateş ve eski hummalara iyi gelir; tohumu ve öz suyu kaşıntıya faydalıdır.

KEMUN

(Kimyon; Cuminum cyminum)

Genel Nitelikleri: Birçok türü vardır. Bir türü Kirman-ı esved, diğeri Farisî asfer ve bir başkası Şamî ve [dördüncüsü] nebatîdir. Farisî olan, Şamî olandan ve nebatî olandan daha kuvvetlidir ve hemen her yerde yetişir. Bütün türlerin yabanî ve bostanî türleri vardır. Yabanî olanın yakıcılığı daha fazladır. Yabanî olan bir çeşidinin tohumu süsen tohumuna benzer. Dioscorides, bostanî olanın lezzetinin iyi olduğunu belirtmiştir. Özellikle de kirmanî olanın lezzetinin güzel olduğunu söylemiştir. Bundan sonra, Mısri olanın lezzetinin iyi olduğunu belirtmiştir. Bu tür birçok ülkede yetişir; onun dalları uzundur ve yaprakları 4 ilâ 5'tir; incedir, parçalıdır, şahterec (shahtere) yaprağına benzer. Kominun diye adlandırılan kimyon (agriyun) veya yabanî kimyondur; çoğunlukla halkiderun dalları da uzun olan bir bitkidir; ince sütü vardır. Üzerinde 4 veya 5 yaprağı vardır. Yan taraflarında küçük 5 ya da 6 duz (sus ?) vardır. Bunun içinde meyvası ve meyvasının içinde kabuk gibi bir şey vardır. Bir kabuk tohumu sarmıştır ve onun tohumu bostanî olandan daha fazla yakıcıdır ve üzerinde biter. Diğer bir cinsi yabanî kimyon, bostanî olana benzer ve onun yanlarından fise (yelpaze gibi bir yapı, tüy) çıkar; küçük alaka (ılk, kılıç), kuruma (boynuz) benzer ve onun içinde tohumlar vardır. O, şunize

(siyah kimyon) benzer. Onun tohumu içilirse, haşarata karşı (böcek ısırmasına) iyi gelir.

Özel Nitelikleri: Kirmanî, Farisî olandan daha kuvvetlidir ve Farisî olan da diğerlerinden daha kuvvetlidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Onun kurutucu, çözücü ve kesici gücü vardır; onda kabız etki olduğu da söylenir.

Süslenme: Kimyon suyu ile yüz yıkanır, cildi temizler. Aynı şekilde, tekrar kullanılan kimyon aynı işlevi görür; fazla kimyon kullanılırsa, cildin rengini sarartır.

Şişler: Kimyon, kayruti, zeytinyağı ve bakla unuyla testislerin şişleri üzerine tatbik edilir; yahut sadece zeytinyağı veya balla birlikte bu şişler için kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Cerahati tedavi eder ve özellikle tohumu süseninkine benzeyen yabanî kimyon bu iş için kullanılır. Eğer cerahat bu tohumla doldurulursa, çok yararlı olur.

Baş Organları: Eğer kimyon sirkeyle ezilip koklanırsa veya buruna tatbik edilirse, kanamayı dindirir.

Göz Organları: Bazen kimyon çiğnenmeyip, zeytinyağı ile karıştırılıp, daha sonra göz kapaklarına ve altına damlatılsa, göz kanlanmalarında yararı olur. Kimyon tuzla ezilip suyu (sıvısı) göz çıbanlarına, göz kapaklarına ve katarakta damlatılsa, yapışmayı ve kapanmayı önler. Yabanîsinin öz suyu, gözü kuvvetlendirir ve parlatır. Göz yaşını saydamlaştırır. Buna Yunanca “kayus”⁷³² derler. Kayus, tütsü anlamına gelir.⁷³³ Bu usare, gözde çıkan kıllara karşı kullanılır; onlara yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Sulandırılmış sirkeyle içilen kimyon, nefes darlığına iyi gelir. Galenos der ki, nefes darlığı ve çarpıntı-larda (hafakan) etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: Zeytinyağı ile birlikte testisler üzerine uygulanır. Bazen kayruti ile bazen de bakla unuyla birlikte tatbik edilir. Özellikle yabanî olanının taşları parçalama özelliği vardır. İdrar güç-lüğünü giderir. İdrardan kan gelmesini önler; kolit ve göz sancılarında

⁷³² “kasus”T.M.

⁷³³ “Bu usare, kıl alma, dağlama ve yolmada kullanılır. Gözdeki kıllar yolunduktan sonra bu usare kullanılır.”T.M.

iyi gelir. Ballı su ile ezilen yabanî türün usaresi, bağırsak muhtevasının atılmasını kolaylaştırır. Rufus, kimyonun bağırsaklarda müshil etkisi gösterdiğini söylemiştir. Fakat, Kirmanî olanın ishal yapmadığını, belki kabız yapacağını söylemiştir. Kimyonun yabanîsi, idrar ile safra boşalmasını sağlar.

Zehirlenme: Böcek sokmalarına karşı şarapla içilir. Özellikle süsen tohumuna benzeyen yabanî kimyon bu amaçla kullanılır.

KEREVİYA

(Yabanî Kimyon; *Carum carvi*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kereviya, agasane (anason?) diye bilinen bitkinin tohumudur, demiştir. Onun yaprakları ayağa benzer. Ancak rengi agasanenin (anasonun) rengindedir. Yaprığı kemudete çalar, ona meyillidir. Onun gücü anasonunki gibidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gaz gidericidir; kurutucudur. Yumuşatıcı etkisi kimyon kadar değildir.

Beslenme Organları: Acı ve yakıcı besin maddelerinden kaynaklanan kusmayı engeller. Mideyi ısıtır; sindirime yardımcı olur.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendiren göz damlalarına katılır. Ağız yoluyla alındığında, görmeyi zayıflatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Hıçkırığa ve çarpıntıya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bu drogun bitkisi ve tohumu kaynatılıp, içildiği takdirde idrar söktürür; karın ağrısını giderir ve meniye keser ve eğer pişirilmiş (kaynatılmış) bitkiye oturulursa, rahim ağrılarını giderir ve eğer tohumları kavrulur ve basura hâricen uygulanırsa, basuru kurutup, düşürür. Eğer tanecik ya da tohumları içilirse, bağırsak kurtlarını düşürür.

KERSENE

(Bezelye; *Pisum sativum*)

Genel Nitelikleri: Bazıları, onun mülükten (habbül-mülük) daha küçük tanecik olduğunu söylemiştir.⁷³⁴ Onun büyüklüğü mercimek kadardır; fakat onun gibi yassı ve yuvarlak değildir. Kılısızdır, rengi

⁷³⁴ "Bazıları habbül-mülükten daha küçük bir çöp olduğunu söylemişlerdir." T.M.

gri ile sarı arasındadır. Tadı fasulye ile mercimek arasındadır. Sığırlar onunla otlar. Onun tohumunun ayva çekirdeğine benzediğini, onlara göre, özellikle de habbül'l-mülük ya da onun yabancı olanının bu benzerliği gösterdiğini ifade etmişlerdir. Onun rengi beyazdır; sarıya çalar. Dendiğine göre, o kırmızıdır. Dioscorides, bitkinin küçük, ince, yapışkan yaprağı olduğunu ve tohumunun huni [gibi bir yapı] içinde olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak olup, ikinci dereceye meyillidir ve ikinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Açıcı, temizleyicidir. Hıltları atıcı özelliği vardır; onları islâh eder, düzeltir, bu konudaki etkisi turmusa benzer. Beyaza meyilli olanların kırmızıya⁷³⁵ olanlara nisbetle tedavi edici gücü daha fazladır. Eğer iki defa kaynatılırsa, temizleyici özelliği kaybolur. Mineral maddeler kaldığı için tedavi edici özelliği azalır.

Süslenme: Vitiligo, çil, sivilce ve bunların izlerini ortadan kaldırmak için çok iyi bir ilâçtır. Cildi güzelleştirir. Hafif zayıf olanlara yedirilirse, kişinin kendini toplamasına yardımcı olur. Soğuktan oluşan ekzamaya, uyuza ve ciltteki kızarıklıklara, pişmiş çekli kullanılırsa, faydalı olur. Süt oluşmasında yararlı olur.

Şişler: Şişleri giderir ve özellikle memelerdeki sertlikleri (urları) giderir.

Cerahatve Yaralar: Balla birlikte kullanıldığında, yaraları temizler. Sulu ve irinli çıbanları dahi iyileştirir. Göğüsün sertliğini giderir; dokuların (et) ve organların sertliğini giderir. Nar-ı Farisi bertaraf eder ve şahdiyyeye (yılancık?) iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Memelerdeki urlara iyi gelir. Ağır maddeleri atar.

Dışarı Atan Organlar: Kersene yeme alışkanlığı olanlarda, ekseriya güçlü idrar söktürücü özelliğinden dolayı, kanlı idrar görülür. Bağırsak muhtevasının atılmasını kolaylaştırır. Sirkede bekletilip içilirse, idrar zorunu giderir. Karın ağrı ve sancılarını giderir.

Zehirlenme: Yılan ısırıklarına karşı şarapla birlikte hâricen kullanılır. Aynı şekilde, köpek ve insan ısırıklarına karşı da kullanılır.

⁷³⁵ "siyaha" T.M.

KEMAŞİR (Ferula galbanufrue)

Genel Nitelikleri: O, yapı olarak cavişire benzer. Ancak, genellikle ondan daha kuvvetlidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurutucudur.

Etkileri: Yumuşatıcı ve eriticidir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve regl kanı atar. Abortus etkilidir. Onun etkisine zararlı olarak bakılmaz. Sıvıları dışarı atmasından zarar hâsıl olmaz.

KEREMDANE (Bir Çeşit Mezeryon; Coccus cacti)

Genel Nitelikleri: Hekimler, tanelerine önem verirler.

Dışarı Atan Organlar: Öncelikle ısıtıcıdır.⁷³⁶ Vücut sıvılarını ve safrayı kolayca atar.

KÜRKÜNDÜM (Bir Nevi Liken)

Genel Nitelikleri: O, hafif bir şeydir, kil sınıfından hafif bir drogdur. Ona hırrü'l-hamam da denir. Bağdat yöresinde, ona curcendem denir.

Özel Nitelikleri: Onun kalını bulunur ve rakiki zayıftır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve rutubetlidir. Çok az soğutucu etkisi olduğu söylenmesine rağmen, biz bunu tesbit edemedik.

Etkileri: Kurutucudur. Hararet giderici etkisi vardır. Kan dindirici etkisi olduğu iddia edilmiştir. Bu drogun özellikleri şunlardır: 10 ratl bal, 30 ratl su ve 1 kilçe kürkendim alınıp, karıştırılıp iyice dövülse ve bir fıçı içine konup, fıçının ağzı sıkıca kapatılsa, çok kısa sürede içinde sıvı şarap hâline dönüşür.

Süslenme: Çok iyi besleyicidir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi artırır.

KAZURBAN (Kavuzban, Sığırdili; Anchusa officinalis)

Genel Nitelikleri: Arapların lisanü's-sevr dedikleri bitkidir. Ona İranlılar kazuran derler.

⁷³⁶ "rahimin içinde çok iyi ısıtıcıdır."T.M.

Etkileri: Özellikle ferahlatıcıdır ve tutukluğu giderir. Bundan dolayı, biz onu lisanü’s-sevr adıyla ve “Lam” kısmında ele aldık.

KELES (Hint Narı)

Genel Nitelikleri: Hint kökenlidir. Bizim bölgemizde de çok yetişir. Bu bitkinin mugasü’l-hindî denen bitki olması muhtemeldir.

Hareket Organları: Kırık, çıkık ve kireçlenmede çok yararlı olduğunu, getirildiği yerdeki insanlar söylemektedir.

KAŞİM⁷³⁷ (Selam Otu; *Levisticum officinalis*)

Yapısı: Tohumu ve kökü ısıtıcıdır; tohumu üçüncü derecede ısıtıcı ve kurudur.

Etkileri: Gaz giderici, açıcı ve eriticidir.

Beslenme Organları: Mide gazlarını giderip, mideyi takviye eder. Mideyi kuvvetlendirir.

Dışarı Atan Organlar: 1 dirhem alındığında, bağırsak kurtlarını ve solucanları düşürür ve onun tohumu, kuvvetli regl söktürücü olur.

Zehirlenme: Bütün zehirlenmelerde faydalıdır.

KEMAT (Yer Mantarı; *Tuber Cibarium*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun kökünün düz olduğunu, gövdesinin ve kollarının olmadığını söylemiştir. Onun rengi gri olup, kutun (pamuk) rengine benzer. İlkbaharda yerin altındadır ve (hekimlere göre) bu bitkinin meyvası yenir. {O, pişirilir.}⁷³⁸ Onun cevherinde birçok mineraller ve su vardır. Onda hava da vardır (tadı yoktur). Lâtifdir (incedir, yumuşaktır) ve onun lezzeti yoktur.

Özel Nitelikleri: O, kumlu topraklarda bulunur; beyazdır; onda kötü koku yoktur; kurusu kuru olmayana (nemli olana) göre daha unumsudur. Bu drogun kabuğu soyulduktan sonra, bıçakla doğranıp, tuzlu suya yatırılıp (tuzlu suyla ıslatılıp), sonra uzun ve acı hiltit ile kaynatılacak olursa, çok kaliteli olur. Bu drogun unlu sınıfı, özellikle ağaçların altında ve küllü topraklarda (reddiye) yetişendir.

⁷³⁷ “Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.”T.M.

⁷³⁸ { } arası T.M.’de yok.

Etkileri: Cidden ağırdır ve yendiğinde ağır sevdâvî hıltlar meydana getirir.⁷³⁹ Onun hakkında bir şey kaydedilmemiştir. Onun tiryakî şarap olarak içilir ve tat vermek için baharat gibi kullanılır. Onun yaprakları suyla pişirildikten sonra salata gibi kullanılır. Ondan ağır fakat pis olmayan bir gaz meydana gelir. Ancak onu yememek gerekir.

Hareket Organları: Onun felç yapmasından korkulur.

Baş Organları: Başta durgunluk yapmasından korkulur.

Göz Organları: Göze sıvısı damlatıldığında, gözü temizler, parlatır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Mesih adlı hekim ve diğerleri de onun bu faydasını kabul etmişlerdir.

Beslenme Organları: Hazmı zordur; onun 1 miskali midede ağır keymuş meydana getirir. Galen, onun kötü mizaçlı keymus meydana getirdiğini kabul etmez, reddeder.

Dışarı Atan Organlar: Kulunç ağrısı ve idrar zoru yapar.

KEBER-KEBERE (Gebere; Capparis spinosa)

Genel Nitelikleri: O, bir cins meyvadır. Onun kökü vardır ve onun kökünden başka kabak gibi bir meyvası daha vardır. Kebere yakıcıdır. Sıcaklık verir.⁷⁴⁰ İçine konduğu sıvıların kabarıp köpürmesini önler. Hardal gibi, kökü acı ve ekşidir. Bunun kızıl bir cinsi daha vardır. Ağızda sivilce meydana getirir ve ağzın içi kabarıklarla dolar. Dış etlelerinde şişler meydana getirir.

Özel Nitelikleri: Onun kökünün kabuğu kullanılır.

Yapısı: Sıcak bölgelerde yetişen, sıcak yapıdadır. Hepsı ikinci dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, çözücü, açıcı, parlaticıdır ve kökü eritici, parçalayıcıdır; ayrıca, kökünün kabuğu acıdır ve ekşidir. Kabız etkisi vardır. Gaz yapar; meyvası az yararlıdır ve tuzlamadan yememelidir. Onun tazeşi kurusuna göre daha fazla gaz yapar.

Şişler: Onun kökleri sıraca denen hastalığı ve ırları çözer, eritir ve buna kuvvetini azaltacak maddeler karıştırılır; bu amaçla yaprağı kullanılır.

⁷³⁹ "Hz. Peygamber'in ifadesine göre, bu drogun suyu göze parlaklık veririr."T.M.

⁷⁴⁰ "ekşidir" T.M.

Cerahat ve Yaralar: Kökünün kabukları, kötü huylu yaralar ve kötü yaralar üzerine tatbik edilir; onlara çok yararlı olur.

Hareket Organları: Kökünün kabukları, siyatiğe ve evca'-i verak (kalça) ağrılarına iyi gelir. Bazen öz suyu ile lavman yapılır; fevkalâde yararlı olur. Felç ve uyuşmalar için kullanılır. Gövdesi, kabız etkisi dolayısıyla büzücüdür. Kas kopma ve yırtılmalarında faydalı olur.

Baş Organları: Kökünün kabukları, ağızda çiğnenirse, baştan rutubeti çeker, soğuk ağrılarını dindirir. Öz suyu, kulak kurtları için kulağa damlatılır. Ağrıyan dişler için kökün kabukları çiğnenirse, iyi gelir; özellikle de kabuk taze ise, bu etkisi görülür veya yaprakları ağıza yararlı olur. Aynı şekilde, sirkeyle pişirilen, kaynatılmış, şarap veya ilkin şarap sonra sirkeyle pişirilmiş kök kabukları, diş ağrılarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kebere ve benzerlerinin tuzlanmış, astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalakta bir şey varsa, onu giderir, sertliği giderir; ya da hâricen, arpa gibi maddelerle kullanılır veya dâhilen içilir. Özellikle kökün kabukları, dalağın hastalıkları için çok etkilidir. Çoğunlukla, sertleşmiş maddeleri, sevdavi hıltları dalaktan uzaklaştırıp, onu sağlığına kavuşturur.

Dışarı Atan Organlar: Ham ve katı hıltları ishal etkisi gösterip atar. Regl söktürür ve bağırsak kurtlarını öldürür. Basura yararlıdır; cinsel gücü artırır; yenebilecek kadar tuzlu olanı bağırsaklarda kabız etkisi gösterir.

Zehirlenme: O, zehirlere karşı çok iyi bir tiryaktır.

KİŞNİŞ

(Domalan; Tuber cibarium)

Genel Nitelikleri: Kemai cinsindendir; lezzetlidir; çoğunda gerçekten keskinlik vardır; o, gayet keskindir. Kuru yerde yetişir. Tıpkı kemas gibi ve diğer mantar türleri gibi, onun eni gerçekten geniştir.⁷⁴¹ Genellikle bizim memlekette, yani Maveraünnehir'de ve aynı zamanda Horasan'da bulunur. Onun, bu yörenin insanlarına fatr ve kemai kadar zararı dokunmamıştır. Tadı kemaiye göre biraz daha tatlıdır.

⁷⁴¹ "Böbrek şeklindedir. Çiçek hastalığı döküntüleri gibi döküntüler meydana getirir."T.M.

Yapısı: Yapısı soğuktur; fakat soğukluğu diğer kemai ve fatırdan daha azdır. Özü kurudur; ancak rutubet de içerir.

Etkileri: Yoğun yakıcı ve tahrip edicidir.

KEREFS–KERFİS

(Kereviz; *Apium graveolens*)

Genel Nitelikleri: Dağda yetişeni, yabanîsi, bostanîsi, su içinde ve su kenarında yetişeni olmak üzere değişik türleri vardır. Su kenarında yetişeni, bostanî olandan büyüktür; fakat etkisi bostanî olan gibidir. Bu türü daha vardır ki, ona semrinus⁷⁴² adı verilir; bostanî cinsinden daha büyüktür. Gövdesi boş (içi) ve dalları beyaza yakın bir renktedir. Kerevizin bölgelere göre değişen türleri vardır. Kimisi Rumî (Anadolu'da yetişen cinsi), kimisi gayri Rumîdir. Fetrasalyun, dağda yetişendir, fakat her dağda yetişen kereviz, fetrasalyun değildir. Belki kimisi çöl türüdür. Dioscorides, kerevizin çeşitlerinin çok olduğunu söylemiştir. Cebeli olan (dağda yetişen) kerevizin sapları uzundur ve kökleri incedir. Onun kökünün dalları ayrılır; dallarının üzerinde başlar vardır; bu başlar haşhaş başına benzer; ancak onunkiler daha yumuşaktır. Onun dikdörtgen şeklinde meyvaları vardır; kokuları güzeldir; o sahalarda biter. Ancak dağlarda da yetişir. Onun meyvasının ve kökünün etkisi şarapla içildiğinde lezzetli olur. Bunun çölde yetişen kereviz olduğu zannedilir. Bu çölde yetişen kereviz fetrasalyondur, ancak çölde yetişir; onun tohumu nanhah tohumuna ve diğerlerine benzer; onun güzel kokusu vardır; kokusu keskindir, diğerinden daha kuvvetlidir. Ondandır kereviz daha büyüktür ve insanlara göre o semernun diye adlandırılır ve semurbiyun denen bostanî kerevizden uzun; daha büyüktür; onu rengi beyaza çalar; yenen uzun gövdesinin içi boştur; onun içinde çizgiler vardır.

Yaprağı, bostanî olandan daha geniştir ve yaprağının iç kısmı kırmızıya meyillidir ve onun başı benefsecin başı gibidir. Onda çiçekler vardır ve tohumunun rengi siyahtır, köşelidir ve kabukla kaplıdır; onun kokusu keskindir ve kökü beyazdır; güzel kokuludur, lezzeti de iyidir; ağır değildir ve ben onun dağ tipini Tabaristan'da gördüm.

⁷⁴² “semribiyun”T.M.

Onun kökü yerinde birçok kökler vardır. Onun yarıkları vardır; onların boyu havuç gibidir ve dalları ufalanırsa, yoğunlaşır ve ondan kafur suyunun kokusu gibi bir de koku çıkar. Dioscorides'in dediği gibi, bu bitki ağaçların gölgelerinde yetişir. Acemlere göre (İranlılara göre o bostanî kereviz şeklinde yenir), onun kökü pişirilerek yenir. Kerevizin serniyun denen türü yabanîdir. O, tabii ilâç olarak kullanılmaya müsaittir. Genellikle dağda yetişir. Onun gövdesi kerevizinkine benzer. Onun dallarında birçok yaprak vardır ve yaprakları kereviz yaprağından geniştir ve yere doğru meyillidir. Onun yaprağı dışa doğru meyillidir ve yaprağın içinde rutubet vardır. Ele yapışır (yapışkandır). O, katıdır; güzel kokuludur. Onun yapraklarının yemeği ilâç gibidir. Rengi sarıya meyillidir. Gövdesi üzerinde taş gibi yapı vardır; bu, örümceğin oluşturduğu yapıya (taca) benzer. Ondaki tohum yuvarlaktır; lâhana tohumu gibidir, siyahtır; keskin lezzeti vardır; kokusu acıdır ve kökü keskin lezzetlidir; güzel kokuludur. Sulu olmaz; damagı yakar; onun kabuğu siyahtır, içi sarıdır; beyaza çalar; çöl yerlerde ve tepeler üzerinde biter; onun kökünün ve kollarının etkisi ısıtııcıdır ve yaprağı tuzla karıştırılıp yenir.

Özel Nitelikleri: O, Rumiü'l-Cebeli'de (Anadolu dağında) yetiştikten daha kuvvetlidir.

Yapısı: O, birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Rufus Ephesus, bostanî olanın rutubetli olduğunu söylemiştir; ancak onun kökünün kuru olduğunda herkes hemfikirler.

Etkileri: Gaz çözücü, gidericidir; tıkanıklıkları açar; terletici ve ağrı gidericidir. Yabanî olanı, ağrı verir ve yara açar, murabbasi veya çeneği yakıcıdır.

Süslenme: Yabanîsi, ağrı verir ve tırnakları kırar ve ekzamalara karşı kullanılır; soğuktan oluşan çatlaklara karşı iyi gelir. Bostanî olanı, ağız kokusunu giderir.

Şişler: Başlangıcında olan balgamî şişleri çözer ve özellikle de katı ve sıcak şişlere iyi gelir. Bu kereviz, semriniyun diye adlandırılır.

Cerhat ve Yaralar: Yabanî kereviz eğer hâricen uygulanırsa (yakı yapılırsa), yara yapar. Bundan dolayı yangılı şişlere ve yaralara iyi gelir ve özellikle yabanî semriniyunun yararı vardır.

Hareket Organları: Semriniyun, siyatikle ilgili bütün hastalıklara yararlıdır.

Baş Organları: Kereviz, saraya iyi gelmez. Saralının sarasını tahrik edip, artmasına sebep olur. Kereviz kökü, dişi ağrıyan kişilerin boyuna bağlanırsa, dişinin ağrısını giderir.

Göz Organları: Bostanî türü, göz ağrıları için kullanılır; bütün pomat cinsi ilâçların terkibine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe yararlıdır. Özellikle semriniyunun bu etkisi vardır. Aynı zamanda astıma, nefes darlığına yararlı olur. Kereviz, göğüsteki (memelerdeki) yangılı şişlere tatbik edildiğinde, yararlı olur.

Beslenme Organları: Karaciğere ve dalağa iyi gelir; geçirti verir; onun hazmı ve sindirimi zordur. Kereviz tohumu, bulantı yapar. Her çeşit kerevizin bütün mide hastalıklarına iyi geldiği söylenmiştir. Ancak, Rufus (Ephesus) bunun böyle olmadığını, muhtemelen kerevizin mideye zararlı olabileceğini, belki de rutubet topladığını söylemiştir. Ona göre, kereviz, midede uzun süre kalırsa, bulantı yapar. Ancak Rumî (Anadolu'da yetişen) kereviz, mide için iyidir. Galenos demiştir ki, kereviz, yemekten sonra ve marulla birlikte yenmelidir. Kereviz tohumu, vücutta su toplanmasına karşı (istiska) iyi gelir; karaciğeri temizler ve ısıtır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl kanını söktürür. Gebelerde sıkındır. Böbrek, mesane ve rahimde, bütün kereviz çeşitleri temizleyici ve yıkayıcı rol oynar. Kereviz tohumu ve yaprağı, boşaltıcı değildir; ancak kökünde bu özellik vardır ve dağ kerevizi, idrar zoruna iyi gelir; özellikle meşimeyi (placenta) dışarı atar. Yabanî semriniyun, rahimi temizler. Bazıları derler ki, cinsel gücü artırır. Hattâ bazılarına göre, kadınlarda sütün kesilmemesi ve cinsel gücün bastırılması için aşırı kereviz yenmesinin önüne geçmek gerekir. Kereviz'in Rumî nevi (Anadolu'da yetişeni), mesaneye, böbreklere iyidir; makaddaki gazın atılmasını sağlar. Özellikle içilirse, istiskayı (su toplanmasını) engeller.

Hummalar: Hummaların oluşmasına karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Semriniyun kökü içilirse, haşarat ısırmasına (sokmasına) karşı yararlıdır. Eğer bostanî olan, köküyle birlikte kaynatılır

ve içilirse, öldürücü bir ilâçtır ve hayvan sokmasına yararlıdır; ayrıca serbü'l-mürdasence (kurşun zehirlenmesi) yararlıdır ve tiryakların hıltlarındaki kötü etkisine karşı yararlıdır. Mercimekle beraber kaynatılıp içilirse, zehirin etkisini kaldırır. Kereviz yenmesi, akrep sokmasına karşı önlemdir.

KİLYE (Böbrek; Ren)

Genel Nitelikleri: Bilinir.

Özel Nitelikleri: Böbrek, diğer besinlere nisbetle daha çok besleyicidir.

Yapısı: Kuruya meyilli, mutedil bir yapıdadır.

Etkileri: Hıltları atıcıdır ve fevkalâde besleyicidir.

Beslenme Organları: Onun sindirimi zordur ve aşağı indirme işlemi zorla yapılır.⁷⁴³

KERİŞ⁷⁴⁴ (İşkembe; Rumen)

Etkileri: Besleyici değeri azdır. Hazmedilmiş sıvısı zararlıdır. Karın organlarından buna benzeyenler de aynı karakterdedir. Hazmı kolay olmasına rağmen, besleyici değeri akciğerlerden daha fazladır. Kuşların iç organları, hazmedildikten sonra iyi gıda olur. Özellikle, tavuk ve ördek gibi hayvanların iç organları, sindirildikten sonra besleyicidir.

Beslenme Organları: Yavaş hazmedilirler.

KEBED⁷⁴⁵ (Karaciğer, Hepar)

Etkileri: Galiz karaciğerlerden kan meydana gelir (hâsıl olur) ve onun kökeni, yağlı ördeğin ve yağlı tavuğun karaciğeridir.

Baş Organları: Eğer güvercinin karaciğeri ve özellikle keçinin karaciğerini saralı olan kişi yerse, sarası ortaya çıkar. Eğer çürük azı

⁷⁴³ "Alınan gıdaların zararlı maddelerini yavaş yavaş süzer."T.M.

⁷⁴⁴ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir. İşkembe anlamına gelir."T.M.

⁷⁴⁵ "Genel Nitelikleri: Bilinen organdır. Karaciğer anlamına gelir. Karaciğerden çıkan hıltlar mutedil olur."T.M.

dişi üzerine kertenkele (vezag) karaciğeri tatbik edilirse, ağrıyı teskin eder.

Göz Organları: Güvercin karaciğerinin suyu, damla olarak, dâhilen içilerek veya buharı üzerine eğilerek uygulanırsa, gece körlüğüne iyi gelir.

Beslenme Organları: Sırtlan karaciğeri, bütün karaciğer ağrılarına iyi gelir. Galenos, *"Ben, sırtlan karaciğerine gafasa karıştırdım ve karıştırmadan kullandığım terkibe nisbetle daha fazla fayda sağladım"* demiştir. Karaciğerin damarlardan geçişi daha yavaş olur; ancak besili ördük karaciğerinin böyle bir zorluğu yoktur.

Zehirlenme: Kuduz köpek ısırma larında, ısır an köpeğin karaciğeri yenirse, faydası olur. Bununla, ısırılan yerdeki kuduzun başka yerlere dağılması ve zarar vermesi engellenmiş olur. Kuduz köpeğin ısır dığı bir grup insan bu yöntemin dışında başka yöntemler uygulamıştır; ancak hiçbir i yarar sağlamamıştır. Ancak köpeğin karaciğeri yedirlince, insanlar sağlığına kavuşmuştur.

KERNEB⁷⁴⁶

(Lâhana; Brassica oleracea capitata)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Sebzegillerden bir bitkidir.

Yapısı: Kökü yaprağına nisbetle daha rutubetlidir; yabanîsi sıcak ve kurudur. Hepsi birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Lâhananın bostanî, yabanî ve bahrî (deniz kenarında yetişen) türleri vardır. Kimisi de, su lâhanasıdır.⁷⁴⁷ Yabanî lâhana, çok acı ve yakıcıdır; besleyici değeri yoktur. Lâhana kökü nar suyu ile pişirilince çok güzel olur. Karnıbahar (kanbit) ise, ağır bir besindir; kanı koyulaştırır. Ham olarak kullanılırsa, göğüs bölgesinde ve iki yanda gaz yapar.⁷⁴⁸ Bu gazın ağrısı vardır; fakat ağrı gezici değildir. Dioscorides, fermesin (fermesi iraben) yani yabanî lâhananın deniz kenarında ve yüksek yerlerde ve havalisinde yetiştiğini söylemiştir. Kasım'da yetişir; o, bostanî lâhanaya ve diğerlerine benzer. O, keskin beyazdır ve

⁷⁴⁶ "Kerenb" T.M.

⁷⁴⁷ "Baskı nüshada, bahrî yazılmış ve bu nüsha hatalı yazıma müsait değildir." T.M.

⁷⁴⁸ "Baskı nüshada, göğüs bölgesi yerine göbek civarı kaydedilmiştir." T.M.

genellikle kabarıktır. O, acıdır ve eğer onun ortası nar suyu ile kaynatılırsa, boşaltımda yararlı olur. Onun lezzeti güzeldir. Diğer sınıf lâhana, Anagüş'ten (Kuzey Afrika ülkeleri) gelir. O da etkileri açısından bostanî lâhanaya benzer. Onun yaprağı uzun olup, zeravend yaprağına benzer; içe doğru kıskıktır. Yaprığın kökü dallarla birleşmiştir; dalları kırmızıdır; küçüktür ve o lâhananın gövdesindedir; bilab (lablab, yapışkan otu) yaprağında görüldüğü gibi onun sütü vardır. Fazla yenmez; lezzeti tuzluya çalar; acılık da vardır. Eğer pişmişi yenirse, karında ishal yapar.

Etkileri: Onun pişmişi yumuşatıcıdır; özellikle de kurutucudur. Eğer pişirilirse, onun suyu kullanılırsa, bu etki artar. Yaprak saplarının külü kuvvetlidir; kurutucudur; ayrıca ağrı giderme özelliği vardır. Besleyici özelliği mercimeğe göre biraz daha fazladır. Bununla beslenenler ham zararlı madde içerir. Tavuk eti veya sığır eti de pişirilince, bira daha iyidir.

Şişler: Yabanîsi ve deniz kenarında yetişeni ve bostanîsi (bütün türleri), sertlikleri pişirir ve yabanî lâhana yaprağı veya bostanîsinin yaprağı, öğütülüp un hâline getirilirse, yaralara dışarıdan tatbik edilir (yakı şeklinde). O, tek başına ya da sevikle⁷⁴⁹ birlikte bütün yangılı şişlerde (balgamî) yararlıdır; kırmızı ve kötü şişlere yardımcı olur.

Cerâhat ve Yaralar: Yaraları iyi eder ve kötü gayretlere (hareketlere) engel olur. Beyaz olanı, yanıklar üzerine tatbik edilir. Kaşıntılı yaralara iyi gelir ve eğer tuzla karıştırılırsa, nar-ı Farisiye (St. Anthony humması, yılanlık) iyi gelir.

Hareket Organları: Titremeye iyi gelir; yoğurtla birlikte gut üzerine hâricen tatbik edilir. Pişmiş lâhana, ağrıyan eklem yerlerine konduğunda iyi gelir. Eğer hulbe ve sirkeyle karıştırılacak olursa, yakı gibi hâricen tatbik edilirse, gut için yararlı olur ve eklem ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Onun pişmişi ve tohumu şekerle karıştırılarak, kavanoza konacak olursa, iyi gelir, başı temizler. Eğer usaresi ile baş yıkanır-sa, başı temizler. Bu ilâç özellikle dili kurutur. Ağrıya iyidir; uyku verir.

⁷⁴⁹ "Buğday, arpa ve benzeri hububat öğütülüp, kavrulur. Buna sevik denir."T.M.

Göz Organları: Göze zararlı olmasına rağmen, göz damlalarının terkbine girer. Dioscorides, lâhananın yenmesinin göz zaafına iyi geldiğini söylemiştir.

Solunum ve Göğüs Organları: Duhn-u hal ile kaynatılmasıyla elde edilen maddeyle karıştırılıp, gargara yapılırsa, boğaz ağrısına iyi gelir ve kerneb (lâhana) yenirse, sesi terbiye eder. Eğer lâhana çiğnenirse ve emilirse, sesi islâh eder.

Beslenme Organları: Mide için lâhana zararlıdır. Hurma şarabıyla birlikte dalağa ve sarılığa iyi gelir. Dioscorides dedi ki: “Açıklık yerlerde yetişen lâhana mideye iyi gelmez ve kalbe de iyi gelmez. Mide için iyi olan lâhana, tuzla ve su ile muamele edilmiş olan lâhanadır. Eğer yaprağı sirkeyle yenirse, dalaklarla ilgili hastalıklara iyi gelir.”

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür ve tohumu, turmus suyuyla birlikte kurtları (bağırsak) öldürür ve aynı zamanda regl karnını söktürür. Eğer tohumu cinsî münasebetten sonra fitil yapılırsa, meniye öldürür. Onun kökünün külleri, taşları parçalar.⁷⁵⁰ Deniz lâhanası, acılığa ve tuzluluğa meyillidir. Dolayısıyla, bağırsak muhtevasını yumuşatır ve ishal etkisi gösterir. Özellikle, sığır eti ile birlikte kullanılması gerekir. Dioscorides diyor ki, hafifçe yaprakları ve sapları kaynatılır ve yenirse, karında ishal etkisi yapar. Suyu iki defa kaynatılırsa, kabızlık yapar. Lâhana usaresi ve süsen (iris) kökü ile karıştırılırsa, natrun (doğal sodyum karbonat, Na₂O₃) gibi kanı ishal yapar. Onun çiçeklerinden dyster (suppository) yapılırsa, hamile hanıma o içirilirse, cenini anne karnında öldürür. Lâhana tohumu, özellikle de Mısır’da bitenin tohumu bu etkiyi yapar. Eğer içilirse, bağırsak kurtlarını öldürür.

Zehirlenme: Dioscorides der ki, onun öz suyu şarapla birlikte, kuduz köpek ısırmasına iyi gelir. Tiryak şeklindeki hıtlara yararlıdır.

KURRAS

(Pırasa; *Alium parrum*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, pırasanın üç çeşidi olduğunu söyler. Bunlardan biri Şamî olanıdır. Diğerleri nebatî ve berrî olanlarıdır.

⁷⁵⁰ “Usaresi, seylemi, delice otu, unu veya çiçeği ile birlikte fitil yapılırsa, cenini öldürür.”T.M.

Onun kökü Şam'da yetişen soğanınki gibidir. Keymusu atar. İkincisi nebatîdir, ot cinsindendir ve Şamî olandan daha keskindir. Onda kabız eden bir şey vardır. Aynı zamanda kanı dindirir; nebatî olan çeşit de ilâçların terkibine girer.

Yapısı: Pırasa, üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur ve yabanî olan çeşit kurudur, bundan dolayı genişir.

Etkileri: Şamî olanı, sumakla birlikte et beni ve şiğillerin giderilmesinde yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Şamî olanı, tuzla birlikte kötü huylu yaralara iyi gelir. Yabanî pırasa, memedeki yaralara iyi gelir. Eğer nebatî olanı, sirke ile birlikte hâricen uygulanırsa, şişleri temizler.

Baş Organları: Burun kanamasını keser. Bağırsak kurdu olanlar pırasa tohumunu katranla tütsü yapsalar, kurtları öldürür. Pırasa, yiyenlerde baş ağrısı yapar ve kabız görülür. Kulak çınlamasına karşı (hamru'l-uzn), pırasa külü, gül yağı ve şarapla birlikte kullanılır. Özellikle Şamî pırasa, diş ve diş etlerinin yarılmasına sebep olur. Eğer nebatî pırasa suyu ile birlikte alınır ve kendirle ve sütle karıştırılırsa veya gül yağı ve katranla karıştırılırsa, kulağa, onun ağrılarına ve tani-ne (çınlama) yararlı olur.

Göz Organları: Göze zarar verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Arpa ve suyla birlikte yoğun mukoz salgılardan oluşan nefes darlığı için kullanılır. Özellikle, pırasanın balla birlikte faydası çoktur. Akciğer şişlerine iyi gelir. Onları olgunlaştırır. İki dirhem tohumu bir misli mersin ağacı tohumu karıştırıldığında, kan tükürmeye karşı yararlıdır. Eğer yenirse, bronşlara iyi gelir.

Beslenme Organları: Yabanî olan bostanî olana göre, mideye daha çok zararlıdır. Bütün pırasa türleri gaz yapıcıdır. Bundan dolayı iki defa kaynatılır. Rufus Ephesus, onun asit fazlalığını giderdiğini ve ya-vaş hazmedildiğini söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl kanı söktürür; nebatî ve yabanî pırasa mesane ve böbrek yaralarına zararlıdır. Pişmiş pırasa, dâhilen ve hâricen basur memelerine yararlıdır; cinsel gücü artırır. Aynı zamanda, onun tohumu, makat kanamaları ve dizanteri için de mersin ağacı ile birlikte kullanılır. Suyla kaynatılmış yaprakları üzerine oturulursa,

rahim şişkinliği ve sertliğine iyi gelir. Onun kökü, kurtum yağı, badem yağı ve susam yağından biri ile pırasanın beyaz kısımları kaynatılırsa, kulunca iyi gelir. Usaresi, kanı sulandırıcı ilâçlar arasındadır. Onun yabanîsi, regl kanı ve idrar söktürür ve özellikle de ikincisine iyi gelir.

Zehirlenme: Onun öz suyu, yılan sokmasına iyi gelir.

KÜZBERE

(Kışniş; *Coriandrum sativum*)

Genel Nitelikleri: Galenos, onun kuru ve rutubetli olmak üzere iki çeşidi olduğunu ve bileşik kuvvetler ihtiva ettiğini ve de çok az mineral maddeler içerdiğini, sıvısının ılık yapıda ve çok az da olsa buruk olduğunu söylemiştir. Bize göre, onun sıvı kısmı soğuktur; fakat yumuşak ve sıcak bir maddeyle karıştırılacak olursa, o zaman ılık bir yapıya sahip olur. Huneyn de, aynı şekilde, kışnişin soğuk bir yapıda olduğunu söylemiştir ve Galenos'un, kışnişin soğukluğu yoktur, demesinin sebebini, Dioscorides'e karşı çıkmak içindir, diye açıklamıştır. Kışnişin soğukluğuna Rufus Ephesus, Arkaganis ve diğerleri şahitlik ederler.

Yapısı: Birinci derecenin sonunda, üçüncü dereceye kadar soğuk ve ikinci derecede kurudur. İbn-i Cerid'e göre, o ikinci derecede kurudur. Bize göre, kuruluğu çok az, ısıtıcılığı eğilimlidir. Galenos, bunun hemen hepsinin ısıtıcılığa meyilli olduğunu söyler. Kışnişte eriyebilen hafif bir madde bulunması ve şerbet yapıldığında yok olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü o şurup yapıldığında, suyun içinde olsaydı, soğuk etki göstermezdi.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır; öz suyu, sütle birlikte travmaların acısını dindirir. O, yangılı şişleri iyi eder. Sirkeli esfıdaçla, gül yağıyla ve ballı su ve zeytinyağıyla bastırılınca, yılcık ateşine iyi gelir. Bakla unuyla kavrulup, nohut veya nohut unuyla pişirilip, sıraca üzerine tatbik edilirse, etkili olur. Bu terkipler için kışniş usaresi kullanılır. Galenos, eğer kışniş, sıraca üzerine tatbik edilirse, soğuk etki gösterir, demiştir. Buna cevap vermek kolaydır. Kışniş özellikle sıracayı eritir ve yumuşatır veya kışnişte bulunan yumuşatıcı bir madde

sıracaya nüfuz eder, onun yumuşamasını sağlar ve soğuk maddeler sıracaya nüfuz etmez. Eğer sıracada balgamî ve sevdavî hıltlar varsa, diğer soğutucu maddelerle de tedavi edilebilir.⁷⁵¹

Baş Organları: Kişniş, baştan acı ve balgamî buharları uzaklaştırmak suretiyle dolaşıma yararlı olur. Bundan dolayı, saraya yararlıdır; özellikle baştaki buharlara engel olur. Eğer saraya sebep mide buharıysa, bu işlem yapılır. Yaş ve kuru kişnişin birlikte verilmesi zihni karıştırır; yaşı uyku verir; burun kanamasını dindirir. Kula'ya (ağız yaraları) karşı yararlıdır.

Göz Organları: Gözde görme bozukluğu yapar. Onun öz suyu, gözde vurmaya meydana gelen şikâyetlere karşı damla şeklinde kullanılır; özellikle anne sütüyle karıştırılarak yapılan damla yararlı olur. Eğer yapraklarından pomat yapılarak, haricen göze uygulanırsa, maddelerin göze akmasını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Sıcaktan oluşan nefes darlığına iyi gelir. Lisan-ı hamî (sinir otu) suyuyla birlikte iki dirhem dozda içilse, kan tükürmeyi keser.

Beslenme Organları: Kişnişin sindirimi zordur; yangılı midmeyi kuvvetlendirir, böylece kusmayı önler. Midede yemeklerden sonra oluşan ekşi geçirmeleri önlediği söylenir. Gazı ve onun hareketini önler.

Dişarı Atan Organlar: Kavrulmuş tohumları, bağırsaklarda kabızlık yapar. Onun tohumunun meyva özü ile birlikte bağırsak kurtlarını öldürdüğü söylenir. Yaş kişniş, bal ve zeytinyağı ile testislerdeki şişlere yararlıdır. Yaş ve kuru kişniş, cinsel gücü azaltır ve meniye (üreme sıvısı) kurutur.

Zehirlenme: Usaresinden 4 okka içen kişide öldürücü etki yapar; aynı zamanda, uyuşturucu etki yapar. Dolayısıyla, fazla kişniş yemek gerekir.

KÜMESRA

(Armut; *Pyrus communis*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Mineral maddeler ve sıvı içerir. Maveraünnehir civarında bulunan bir cinsine şahemrud denir. Bu

⁷⁵¹ "Sebebi safravi ve balgamî olan maddelerle oluşan baş dönmesi ve saraya iyi gelir."T.M.

armut, çok iri, yuvarlak, çok tatlı, güzel kokulu, ince kabuklu, güzel renkli, sanki şeffaflaşmış şeker gibi bir meyvadır. Onun donukluğu sıklığındandır; yoksa sertliğinden değildir. Kokusu çok güzeldir. Ağacından düşünce dağılır. Zararlı hiçbir yönü yoktur.

Yapısı: Sinî diye tanınan kümesra, birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur. Şahemrudun rutubeti mutedildir.

Etkileri: Bütün özellikleri kabız etki gösterdiğinden, maddeleri tutucu terkiplerin içine girerler; az da olsa temizleyici etkisi vardır. Rufus'a göre, armutun oluşturduğu hılt, elmanın oluşturduğu hılttan daha yararlıdır. Horasan bölgesinde yetişen ve Şah armudu adı verilen armut, bağırsaklarda ishal etkisi gösterir ve oluşturduğu bağırsak sıvısı yani keymusu çok iyidir.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları ve kesikleri iyi eder. Bunun için özellikle yabanîsinin kurusu kullanılır.

Beslenme Organları: Mideyi içten kaplar; sinî cinsi mideyi takviye eder. Hıçkırığı keser ve safrayı azaltır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda özellikle kurusu etkilidir; kulunç ağrısı meydana getirir. Armut, yendikten sonra bal suyu içilirse, bağırsak kurtlarına karşı yararlıdır. O, acı safraya karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Şiddetli kabızlıktan dolayı meydana gelen fissürlere yararlı olur. Yavaş yavaş pişirilerek elde edileni damla şeklinde tedavide kullanılır. Zehirli mantarla pişirilirse, onların (mantarların) zararlı etkisini azaltır.

KURA'

(Paça)

Etkileri: Yapışkan ve sert olmayan bir hılt meydana getirir. Bu hılt, donuk olur (jöle gibi) ve çok az gereksiz madde ihtiva eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Özellikle, arpa unuyla kullanılırsa, ateşli öksürüklere iyi gelir.

Beslenme Organları: Hazmı çok kolaydır; bağırsaklarda kolay emilir; yapışkandır ve katı değildir. Kolay hazmedilmesi, pişerken yavaş yavaş kabarıp, köpürmesinden anlaşılır. Ancak fazla besleyici değildir.

Dışarı Atan Organlar: Yapısında bulunan sümüksü maddelerden dolayı hılt meydana getirir.

KELB⁷⁵²**(Köpek)**

Süslenme: Köpek idrarı, siğillerde kullanılır. Bazı kişilerce, sütünün tüy dökücü olduğu söylenir. Kılı bölgeye sürüldüğünde, kıl çıkmasını engeller. Galenos'a göre, bu iddia doğru değildir.

Beslenme Organları: Galenos, köpek kanının kadın rahminde abortus etkisi yaptığı iddiasını da reddeder.

Zehirlenme: Kuduz köpek kanı, yine kuduza karşı ilâç olarak kullanılır.⁷⁵³

KERM-GERM**(Üzüm Asması; Vitis vinifera)**

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kerm-i berri (yabanî kerm) ve cebeli (dağ kermi) olmak üzere iki kerm (asma) türünün dallarının uzun olduğunu söylemiştir. Cebeli olanın dallarının boyları sarıldıkları ağacın boyu kadardır. Yaprakları, bostanî olan inebü's-sa'leb yapraklarına benzer; belki biraz daha parçalı olabilir. Çiçekleri arpaya benzer, meyvası ise salkım şeklindedir; olgunlaşma döneminde ekşidir; taneleri yuvarlaktır; bitkinin yapraklarından yemek yapılır.

Etkileri: Asma dallarının külü dağlama ilâçlarındandır; tıpkı asma yağı ve gül yağı gibi, fakat sindirim sistemini boşaltma özelliği yoktur. Sıkılmış yağı, sakinleştirici ve ısıtıcıdır. Yabanî asmanın çiçekleri, şiddetli kabız özelliği gösterir.

Süslenme: Onun meyva suyu siğillere, çillere sürülür. Yabanî asma, kepek ve döküntüleri temizler. Kültür üzümünün etkisi zayıftır. Yabanînin suyu, zeytinyağı ile birlikte bazen tüy dökücü olarak kullanılır. Tazesi, özellikle koruk dönemindeyken kullanılırsa, etkili olur. Yabanîsinin yağı, bütün yağların en kuvvetlisidir.

Cerahat ve Yaralar: Üzüm suyu, kaşıntı ve uyuza iyi gelir. Yabanîsinin meyvaları, cerahatlı şişleri engeller.

Hareket Organları: Gövdesinin külü, sirkeyle⁷⁵⁴ karıştırılırsa, sinir harabiyetine iyi gelir (onu engeller). Eğer dalların kökü, zeytinyağı ile

⁷⁵² "Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır." T.M.

⁷⁵³ "Köpek idrarı bekletilip, kokuşturulduktan sonra, saç ve kllara sürülürse, onları uzun müddet kalıcı siyaha boyar. Kemik yiyen köpeklerin dışkıları boğaz ağrısına iyi gelir.

⁷⁵⁴ "zeytinyağı ile" T.M.

birlikte karıştırılırsa, kasların yırtılmasına ve eklemlerin rahatsızlıklarına iyi gelir. Onun külü, su ile içilirse, düşmeye iyi gelir. Usaresinin yağı, kas ve sinir ağrılarına ve yorgunluğa iyi gelir.

Baş Organları: Onun yaprakları ve otu sıcak baş ağrısı için kullanılır. Siyah asmanın kökü ve yabanî beyaz asma kökü, bütün ilâçlardan daha çok temizleyici güce sahiptir. Kulak kirine yararlıdır. Zehire yararlıdır. Yabanîsinin kabuğu, balla birlikte, uzun süren diş ağrısına iyi gelir.

Göz Organları: Bu bitkinin yaprağı, pişirilmiş arpa ile göz şişlerine iyi gelir; onlara nezle inmesine engel olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Bostanî olanın yaprağı, kanamayı durdurur ve aynı zamanda yabanîsinin tohumu içilirse, aynı etkiyi yapar.

Beslenme Organları: Onun yaprağı ve iplikleri, kavrulmuş arpa ile mide şişlerinin üzerine yakı yapılır ve ona dışarıdan sürülerek kullanılır. Onun öz suyu ve yaprağı, harareten doğan mide ağrılarına yararlıdır. Onun yabanîsinin kökü, su veya şarapla içilirse, vücutta toplanmış fazla suların atılmasında yararlı olur. Suyun atılmasını sağlar ve yabanî asmanın meyvası, mide için gayet iyidir; kusturucudur; bulantı ve baygınlığa iyi gelir. Özellikle, yenirse, bu etki görülür.

Dışarı Atan Organlar: Onun yaprağının öz suyu, dizanteriye iyi gelir. Sıcaktan oluşan mide ağrısına iyi gelir. Zamk gibi bitki üzerinde oluşan sızıntıları, şarapla birlikte içilirse, taşları parçalar; gövdesinin külleri sirkeyle karıştırılırsa, basura karşı iyi gelir. Meyvesi, makat üzerinde etkin olur. İdrar söktürür; bağırsaklarda kabız yapar.

Zehirlenme: Asma gövdesinin külleri, yılan sokmasına karşı tiryak olarak kullanılır.⁷⁵⁵

⁷⁵⁵ "KEMERZEHRE-Genel Nitelikleri: Soğuk ve karlı dağlarda bulunduğu ve üzerinin karla kaplı olduğu söylenir. Yaprakları as yaprağına benzer. Bitkinin boyu yaklaşık iki karış kadardır. Kökleri dallara ayrılmıştır. Yaprakları birbirine yakındır. Yaprakları kesildiğinde koyu bir süt akar. Başında tomurcuğu vardır. Tohumları mazaryon tohumuna benzer. Meyvası gersenc büyüklüğündedir. Bu bitkinin üzerinde ipek kurdu gibi kurtlar vardır. Benekli ve işlemeli gibi esmer, kırmızı ve beyaz renklidir. Zehirli madde ihtiva ettiğinden, hayvanlar için öldürücüdür. Hassasiyetten oluşan diş ağrılarına karşı kökleri içilir. Çürük üzerine uzun süre tatbik edilirse, dişi yok eder. Yaprakları içilecek olursa, ishal ve kusturucu etki gösterir. Romatizma, felç ve yüz felcine iyi gelir. Sütü tereyağı ile beraber akrep ve yılan sokmalarına iyi gelir. Bu bitki yılan zehirine karşı çok iyi tiryaktır.

KESİFÜN (Bir Nevi Yabani Zambak)-Genel Nitelikleri: Bu droga, bu ismin verilmesinin sebebi bir şekliyle siyufa (kılıç) benzemesidir. Süsen yapraklarına benzeyen yaprakları vardır; fakat daha kısadır. Yapraklarının iki yanı kılıç gibi ince ve keskindir. Boyu bir karış kadardır. Çiçeği bir sap üzerinde ve birbirinden ayrıdır. Rengi kırmızıdır. Meyvaları yuvarlaktır. Bitki iki köklüdür. Gövdesi kök gibi olanı kalındır. Bundan bitki yükselir; diğeri de gövde kökten çıkan kökcüller gibidir. **Etkileri:** Bu drog kendirle birlikte lapa yapılırsa ve uygulanırsa, ete katılmış diken ve benzeri şeyleri çekerek, çıkmasını sağlar. Aynı terkip, süs kökü unu ve ballı suyla karıştırılıp, sivilcelere üzerine tatbik edilirse, tedavi eder. Dolayısıyla bu drog sivilce terkiplerinin içine girer. Regl söktürücüdür; bunun için fitil olarak kullanılır. Cinsel gücü tahrik ettiği söylenir; fakat çocuk yapma özelliğini yok eder. Fıtığı olan çocuklara gövde kökü içirilirse, faydası olur. **KESYUS-Genel Nitelikleri:** Bu droga bazıları süsen-i berri der. Rumlar ise kesyus der. Bu bitkinin yaprakları süsen yaprağına benzer, fakat ona göre daha parçalıdır. İki kenarı ince ve keskindir; gövdesi yapraklarının arasından çıkar. Uzunluğu bir karış kadardır, gövdesi serttir. Üzerinde üç kenarlı bir kılıf ve kılıf üzerinde pembemsi çiçekler vardır. Çiçeklerin ortası kırmızı veya erguvanî renktedir. Meyvası kulf içindedir, yuvarlak siyah renklidir. Kökleri uzun, kırmızı renkli ve çok boğumludur. **Etkileri:** 3 cüz zehr-i nuhas, 5 cüz kanturyon kökü ve yeteri kadar bal katılıp, pomat şeklinde uygulanırsa, ete batan mızrak ucu, kemik vb. şeylerin dışarı çıkmasını sağlar. Baştaki yarılmalara, öldürücü yaralara ve kesiklere çok iyi ilâç olur. Sirkeyle pomat yapılırsa, balgami işleri iyileştirir. Sirkeyle içilirse, dalak sertliğini giderir. Fıtık, siyatik ve idrar zorluğu için tatlı şarapla içilir. Yapraktan 3 usulü şarapla içilirse, şiddetli idrar söktürücü etki gösterir. **KEŞİŞ-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, çiçekli bir bitki olduğunu, yapraklarının kısusa (duvar sarmaşığı) benzediğini, fakat daha küçük olduğunu; küçük kısa dallarıyla çevresinde bulunan diğer bitkilere sarıldığını söyler. Çorak yerlerde, asma altlarında ve buğday tarlalarında çıkabilir. Bu bitkinin usaresi içilirse, normal ishal etkisi gösterir. **KEMUSBUFA-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bilinen bu bitkinin dallarıyla sütleşen cinsi sürüngen bir bitki olduğunu söylemiştir. Mercimek yaprağına benzeyen bulbus yaprağı gibi narin yaprakları vardır. Meyvası bulbus büyüklüğünde ve yaprağının altında olur. Sapsız çiçekleri vardır; kökü incedir, kökü hekimlikte kullanılmaz. Bu bitki kırsal kesimde nemli yerlerde yetişir. Hâricen tatbik edildiğinde, balgami işleri geçirir. Baş ağrısı ve baş dönmesini geçirir. Erken tedavi ile gözün görme kaybını engeller. Yara izlerini ortadan kaldırır. Balla sürme şeklinde tatbik edildiğinde, gözün görmesini engelleyecek oluşumlara başlangıç hâlinde etkili olur. **KELHİDÜN-U KEBİR-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bu isim altında kayıtlanan boyanın yapıldığı bitkidir, der. Bir karış kadar gövdesi vardır; gövdesi ince olmasına rağmen, çok fazla dal ihtiva eder; yaprakları batrahiyan yaprağına benzer, fakat ondan daha yumuşaktır ve rengi mavîye çalar. Çiçekleri handerili (?) çiçeğine benzer. Her yaprağın yanında bir çiçek vardır. Öz suyunun rengi zaferana benzer. Tadı yakıcıdır; dili az da olsa yakar. Yine bu drogda kötü, zehir gibi bir acılık vardır. Gövde ve kökler hafif, kof yapıda ve çok dallıdır; meyvası haşhaş meyvasına benzer ve sanavber gibi ince uzundur. Tohumları haşhaş tohumundan büyüktür. Bazen, yaz başında kökü, yaprağı ve tohumları sıkılarak elde edilen bitki gölgede kurutulur ve tablet yapılır. Bu bitki kırlangıçların geldiği zamanlarda ortaya çıkar ve kırlangıçların göç ettiği dönemlerde de kurur. Bazı topluluklarda da şöyle bir inanç vardır: Kırlangıç yavrusu kör olsa veya bir insan yavrusu kör etse, yavrunun annesi bu bitkiden getirerek, yavrusunun gözüne sürer ve gözünün açılmasını sağlar. Sivilce ve kaşıntılara iyi gelir. Ağızda çiğnenirse, diş ağrısını keser. Anason ve beyaz şarapla içilirse, sarılığa çok iyi gelir. **KELHİDÜNÜ'S-SAGİR-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bu adın mamirana verildiğini söyler. **KUHL (Göz ilacı)-Genel Nitelikleri:** Sürme-i ismed denir. Bu iki drogun faydası çok olanlarını açıklamış olduk. İnşallah faydalıdır."T.M.

ON İKİNCİ MAKALE⁷⁵⁶

(Lam Harfi)

LADEN REÇİNESİ

(Cistus creticus)

Genel Nitelikleri: Laden, sıvımsı, yapışkan bir maddedir. Onun hakkında şöyle rivâyet edilir: Kasus⁷⁵⁷ denilen bitkiyi yiyen keçi ve koyunun tüylerine ve sakalına yapışır. Çünkü, yağmur çiselediği zaman çiğ damlacıkları yaş bitkinin yapraklarında toplanır ve buna bitkinin sızıntıları karışır. Bu karışım keçi ve koyunların tüylerine yapışır ve laden adını alır. El-Naki (?), ladenin iyisi, yerden yüksek olan ve toprakla temas etmeyen, tüylere yapışık olandır, der. Ardi (madenî) olanı ise, koyun ve keçinin bacak ve tırnaklarına yapışmış, toza ve toprağa bulanmış ladendir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, yağ yönünden zengin olup, Kıbrıs rezini de olur; güzel kokuludur; sarıya çalan renktedir; onda toz, kum bulunmaz; çökelti bırakmaz; ağırdır; zift gibi siyah renkte olanı iyi değildir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Güney bölgelerden elde edilenler sıcaktır. Huzi denen laden, soğuk ve kabız etkilidir, demişlerdir; fakat öyle değildir.

Etkileri: Çok yumuşaktır; kabız etkisi vardır. Yoğun ve yapışkan hıltları olgunlaştırır ve erimesini sağlar. Isıtıcı kuvvetler içerir; damar ve kanalları açar. Ağrı giderici terkiplerin bileşimine girer.

Süslenme: Tüy bitirir; yoğunluğunu ve çoğu, özellikle yağı, şarapla birlikte saçları gürleştirir. Bu özelliği, çok hafif oluşundan ve dokulara kolayca nüfuz etmesinden kaynaklanır. Aynı zamanda, eritici ve çözücüdür; dokuları çürüten iltihabı temizler ve iyileştirir. Saçların beslenmesinde yararlı olan maddeleri çeker. Dolayısıyla, saç dökülmesini ve dazlaklığı önler (temerrüt ve intisar). Fakat saçkıran dolayısıyla dökülen saçların yeniden çıkması için yararlı olmaz. Çünkü saçkıranın saç dökme etkisi, ladenin etkisinden daha kuvvetlidir; laden buna karşı koyamaz ve onun eritme, çözme etkisi, kabız etkisinden fazladır.

⁷⁵⁶ "Bu makalede 26 drog açıklanacaktır." T.M.

⁷⁵⁷ "kisuus" T.M.

Cerahat ve Yaralar: Katahalis de,⁷⁵⁸ ladenin⁷⁵⁹ kulaktaki ağır yaralara iyi geldiğini söylemiştir.

Baş Organları: Gül yağı ile birlikte kulak ağrılarına damlatılır; baş ağrısı ve vurmalar, zonklamalar için kullanılan ilâçların terkibine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğü giderir.

Dışarı Atan Organlar: Fital olarak kullanılırsa, rahim şişlerini çözer, eritir; rahim içine sıvanacak olursa, ölü cenin ve placentanın (meşime) atılmasında yararlı olur. Eski şarapla içilirse, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir ve idrar söktürür.

LUFFAH

(Yebruh, Güzel Avrat Otu; *Atropa belladonna*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. “Yebruh” başlığı altında açıklanmıştır.

Yapısı: Bize göre, üçüncü dereceye kadar soğuk ve rutubetlidir.

LÜBNA

(Günlük; *Liquidambar orientalis*)

Genel Nitelikleri: Mey’a (mia) diye tanınan drogdur. Denir ki, birkaç türü vardır. Akışkan olanına aselü’l-lübna denir. Onun sızıntı sıvısına ‘ıstırak’ denir. Bu sıvı, ayvaya benzeyen bir ağacın sızıntısıdır. Bununla ilgili açıklamayı “İstırak” başlığı altında verdik. Fakat burada bazı konuların tekrar edilmesinin yararı olacaktır. Lübnanın Anadolu’da yetişen bir ağacın yağı olduğunu söylemişlerdir.

Özel Nitelikleri: Lübnanın iyi cinsi, kendi kendine akan bal ve zamk kıvamında, güzel kokulu, sarıya çalan koyu renkte olmayanıdır. Bunun, bazen safraya benzer, koyu renkte, akıcı olanı vardır. Böyle olanlar, bal ve yağla karıştırılıp, güneşte bırakılarak kıvamlı hâle gelene kullanılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, ısıtıcı, eritici kuvveti vardır. Tütsüsü, kendir tütsüsüne benzer. Dolayısıyla, narkotik ve sedatif etkisi vardır. Şam yöresinden elde edilen yağ, yumuşatıcı etki gösterir ve bunun tütsüsü de kendisinininkine benzer.

⁷⁵⁸ “Katacanis”T.M.

⁷⁵⁹ “sulu ve akıntılı yaralara iyi geldiğini söylemişlerdir.”T.M.

Şişler: Dokulardaki (etlerdeki) şişlere iyi gelir. Sulu ve kuru sivilceler ve çıbanlara dışardan tatbik edildiğinde, iyi gelir; ancak kurusu, yağla birlikte kullanılmalıdır.

Hareket Organları: Organları güçlendirir ve eklemlere hâricen ve dâhilen şurup olarak iyi gelir. Adale gevşekliğinde kullanılan yağlardandır.

Baş Organları: Sulu ve kuru nezlede buğu olarak kullanılır. Nezleye çok iyi gelir. Özellikle yağında uyutucu etki vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kronik öksürüğe, balgama ve boğaz ağrısına iyi gelir. Ses kısıklığını giderir.

Beslenme Organları: Kolay hazmedilir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları yumuşatır; idrar ve regl söktürür. Bunun için dâhilen ve hâricen kullanılır. Rahim ırlarını giderir. Bu drogun kurusu bağırsaklarda kabız etki gösterir. Miadan veya sızıntısından 1 miskal, bir misli badem zamlıyla birlikte sıkıntı vermeden balgam söktürür.

Bedeli: Onun muadili, cundibedester ve iki katı oranında yasemin yağıdır.

LAZUVERD

(Lapis Lazuli)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi altın gibidir. Fakat ondan biraz daha zayıftır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak, üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Bozucu, kokutucu, şiddetli temizleyici etkisi vardır. Çok az kabız etkisiyle, yakıcı, yara açıcı özelliği de vardır.

Süslenme: Et benlerini (siğil) düşürür.

Göz Organları: Kirpikleri gürleştirir ve güzelleştirir. Bu etkisinin gayet iyi olduğu söylenir veya kendisinin böyle bir özelliği olduğu ve kirpiklerin gelişmesini, çıkmasını önleyici hıltları attığı söylenir.⁷⁶⁰

Solunum ve Göğüs Organları: Astımı bertaraf eder.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve sağlıklı bir şekilde regl söktürür. Bunun için dâhilen ve fıtıl şeklinde kullanılır. Sevdavî hıltları (maddeleri) dışarı atar ve kana karışan yoğun sıvıların atılmasını

⁷⁶⁰ "bu yüzden etkili olduğu söylenir."T.M.

sağlar. Böbrek ağrısına iyi gelir ve bunun için oral doz 4 kezme⁷⁶¹ kadardır. Eğer diğer terkiplere katılırsa, 1 dirhem dozda katılır.

LUK

(Zamk; Coccus lacca)

Genel Nitelikleri: Bazıları ve Bolus (Bolis), onun mürre (bir çeşit sakız) benzer bir otun zamkı olduğunu söylemişlerdir; kokusu güzeldir. Bazıları,⁷⁶² onun kehribar olduğunu ve kehribar gibi etkili olduğunu söylemişlerdir.

Süslenme: Şiddetli gücüyle cildi inceltir.

Solunum ve Göğüs Organları: Çarpıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğere yararlıdır; onu güçlendirir. Sarılığa, vücutta su toplanmasına ve karaciğer ağrısına iyi gelir.

LAİYYE

(Bir Nevi Sütleşen; Euphorbia officinarum)

Genel Nitelikleri: Dağlarda yetişen bir ağaçtır; çiçeğinde güzel, hafif bir koku vardır. Arılar bundan bal özü toplarlar. O, bufravet ve bu-senc (bir şehir adı) diye adlandırılan tiryaktır. Ben onu ayrıntılı olarak araştırmadım. Onun gücü ferasyuna benzer. Lâkin, ondan daha zayıftır ve sütlüdür.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Bazıları, dördüncü dereceye kadar sıcak ve kuru olduğunu söylerler.

Etkileri: Onun sütü, içinde balık olan göle veya suya atılacak olursa, balıklar su yüzüne vururlar.

Beslenme Organları: Şiddetli kusturucudur.

Dışarı Atan Organlar: Suyu atar.⁷⁶³

LEHYE⁷⁶⁴

(Tekesakalı; Tragopogon porrifolius)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir; keçinin sakalına benzediği için bu adı almıştır.

⁷⁶¹ Kezme, kezm, nehri kenarında yetişen bir nevi at; atın dudağının kısıklığı ve kalınlığı; burundaki kısıklık.

⁷⁶² "Bolus'un bu ifadesini değiştirerek" T.M.

⁷⁶³ "İdrar yollarında ishal etkisi gösterir." T.M.

⁷⁶⁴ "Lihyetü't-tis" T.M.

Yapısı: Az miktarda sıcaklığı ve sıcaklığını örtecek oranda soğukluğu vardır. Fakat şiddetli soğuk değildir. Birinci derecenin sonundadır. Kuruluğu şiddetlidir ve üçüncü dereceye kadar kurudur.

Etkileri: Had dereceye yakın kabız etkisi vardır. Kökünün kabız etkisi daha fazladır ve tiryakların ter kibine girer. Organları kuvvetlendirmek için usaresi kullanılır. Etkisi, gül tohumunununki gibidir.

Cerahat ve Yaralar: Yaprığı kurutulup kullanılırsa, eski yaralara⁷⁶⁵ iyi gelir. Onun çiçekleri bu amaçla kullanıldığında, kuvvetli etki yaratır.

Baş Organları: Onun kökleri, kulak kirini temizleyen ilâçlardandır; yaraları kurutur. Buruna iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun çiçeği, yaprağı ve kökünden biri arpa suyu ile içilirse, akciğer yaralarına iyi gelir ve öz suyu, kan tükürmeye iyi gelir.

Beslenme Organları: O, mideyi güçlendirir ve zararlı hıtların mideye akışını engeller. Özellikle usaresinin bu etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaraları için çok iyi bir ilâçtır. Çiçekleri veya öz suyu şarapla, dâhilen ve hâricen rahim kanamalarında yararlı olur.

LUF

(Yı lanyastığı, Danaayağı; Arum daracunculus)

Genel Nitelikleri: Yı lanyastığının kıvrak ve düz cinsleri vardır. Kıvrıcık olanına lufu'l-hayye denir. Düz olanında mineral maddeler daha fazladır. Bundan dolayı tatlı olan, kıvrıcık cinsine nisbetle daha az tatlıdır, denir. Her ikisi de temizleyicidir. Dioscorides, yapraklarının dırakitus (diyakritun) yapraklarına benzediğini, ancak daha küçük olduğunu söylemiştir. Kökü bir karış kadardır. Bu, ilâç olarak havaneline benzer. Meyvası küçüktür. Yı lanyastığı kıvrıcık cinsi, sarı renklidir ve kamış gibidir.

Yapısı: Düz cinsi, birinci derecenin sonunda sıcak ve kurudur. Kıvrıcık cinsi ise, ikinci derecenin sonunda sıcaktır. Yı lanyastığının kuvvetli olan kısmı, tohumu; en faydalı kısmı ise, köküdür.

⁷⁶⁵ "kokuşmuş yaralara" T.M.

Etkileri: Kanalları açar ve sertleşmiş hıltları normal bir şekilde dağıtıp parçalar. Temizleyici özelliği de vardır. Kıvırcık olan daha kuvvetlidir. Her iki türün madenî (mineral) maddeleri etkilidir.

Süslenme: Kıvırcık olanının kökü, gerçekten ciltteki çil ve lekeleri temizler; özellikle balla birlikte bu etkiyi yapar. Şarapla birlikte şakaklara tatbik edilirse, yarım baş ağrısına iyi gelir.

Şişler: Temizlik gerektiren yaraları temizler.

Cerahat ve Yaralar: Kıvırcık cinsinin kökleri, şeytan şalgamı ile karıştırılarak, habis yaralar için kullanılan merhemlere katılır. Taze yılanıyastığı, cerahatlerin tedavisinde yararlı olur; kuru yılanıyastığı, cerahatlerin tedavisinde diğer droglardan daha etkindir. Bazen bu drogla yaralar ve nasırlar için merhemler hazırlanır. Kökünden nasır için yakı yapılır. Yaprakları, cerahatler için iyi gelir. Yılanıyastığı kökü, sıgır gübresiyle birlikte gut ve kas gevşekliğine iyi gelir.

Baş Organları: Bostanî yılanıyastığı salkımlarının usaresi, kulak ağrısına iyi gelir. Gül yağıyla birlikte kanserleşmiş ve erimiş burun yaralarına iyi gelir. Kıvırcık yılanıyastığı salkımlarının öz suyu, zeytinyağıyla kulak ağrısı için damla olarak kullanılırsa, ağrıyı giderir. Kıvırcık yılanıyastığının kökü temizleyici droglardandır; kulak kirini temizleyip kurutur. Burun yaralarına daima iyi gelir. Yılanıyastığı tohumu, burun basuru için içilir. Hattâ kanserojen olan burun yaraları ve solunum sistemi kanserleri için de kullanılır. Burun için en uygun kullanımı, bir yün parçasını ikiye bölerek, fitil şeklinde ilâcı her iki deliğe tatbik etmektir. Yılanıyastığı kökü, göz yaralarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kronik astım ve nefes darlığına da etkilidir. İlâç, etkinliği kayboluncaya kadar uzun süre kavrulur ve sonra kronik astım ve nefes darlığı olanlara yedirilir. Kökleri de aynı etkiye sahiptir. Kıvırcık türünün bu konuda etkisi fazladır. Bu drogu yiyeenlerde ağır hıltlar meydana gelir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla içilen kıvırcık türü, cinsel gücü tahrik eder. Böbrekleri temizler; basura iyi gelir. Kıvırcık türünün meyvalarından 30 tanesi, sirke veya şarapla içilirse, abortus etkisi uyandırır. Çiçekleri koklandığında da yine abortus etkisi yapar. Bazen çok idrar söktürücü etki gösterir.

Zehirlenme: Eğer onun kökü ile beden ovulursa, yılan sokmaz.

LU'BETÜ'L-BERBERİYYE⁷⁶⁶
(Acı Çiğdem, Bir Nevi Süsen)

Genel Nitelikleri: Suruncan (yabanî safran) gibi bir drogdur. Afrika'da yetişir; oradan gelir. Bazen suruncan bu drogla karıştırılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcaktır.⁷⁶⁷

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü uyarıcı etkisi vardır.

LİSANÜ'L-ASAFİR⁷⁶⁸
(Dişbudak Ağacı; Holarrhena antidysenterica)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri: Yapraklarında kabız ve temizleyici etki görülür.

Cerahat ve Yaralar: Yaprığı, sulu yaraları ve çıbanları çok iyi tedavi eder.

Hareket Organları: Kabuğu, sirkeyle adale travmaları üzerine tatbik edilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Çarpıntıya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

Bedeli: Muadili de cinsel gücü artırır ve eşit miktarda kabuğu soyulmuş ceviz veya ebegümece yaprağıdır.⁷⁶⁹

⁷⁶⁶ "Luabü'l-beririye" T.M.

⁷⁶⁷ "Birinci dereceden rutubetlidir." T.M.

⁷⁶⁸ "Genel Nitelikleri: Safran tanelerine benzeyen tanelerdir." T.M.

⁷⁶⁹ "LİNUS (Demir)-Genel Nitelikleri: Dioscorides, markaşıta denen drog olduğunu söyler. Açıklayıcı bilgi "markaşıta" başlığı altında verilecektir. LUFAS-I ERDİ(?) -Genel Nitelikleri: Dioscorides, dağlarda yetişen bir bitki olduğunu söyler. Yaprakları bostani olanından daha büyüktür. Cebeli olan (dağda yetişen) daha sıcak yapıya sahiptir ve meyvaları daha küçüktür. Fakat daha yakıcı etkili ve kuvvetlidir. Dağda yetişenin tadı bostaniye göre daha kötüdür. Her iki türü de hâricen sürülse veya şarapla içilse, bütün hayvan sokmalarına özellikle deniz hayvanlarının sokmalarına karşı koruyucu olur. LİSKARMUN(?) -Genel Nitelikleri: Bu drog habbü'l-kalt denen drogdur. Zeytin yapraklarına benzeyen yaprakları olan bir bitkidir. Fakat yaprakları daha enli ve uzundur. Köküne yakın yaprakları diğer yapraklarına göre daha enli ve parçalıdır ve toprak yüzeyine yayılır. Sürüngendir. Diri ve ince bir gövdesi vardır. Gövdesi son dönemlerde sertleşerek odunlaşır. Etrafında iki kısma ayrılan dal gibi bir oluşum vardır. Bu dallarda küçük yapraklar ve yaprakların hizasında gersene büyüklüğünde taş gibi sert, yuvarlak ve sert tohumlar vardır. Bu bitki yüksek ve kırıç yerlerde yetişir. Böbrek ve mesane taşlarını parçalayıp, düşürmek için tohumları içilir. LESMAH-Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu bitkinin yapraklarının lisanü'l-haml yapraklarına benzediğini, fakat ondan daha ince ve beyaz olduğunu söyler. Gövdesi ince, düzgün ve bir karış kadardır. Etrafında kumru başına benzeyen bir oluşum vardır. Çiçekleri beyaz olur. Çok hafif sarıya çalar ve narin

LİSANÜ'S-SEVR (Hodan; Onosma brateatum)

Genel Nitelikleri: Mur (biber?) gibi geniş yapraklı bir bitkidir. Düz ve serttir; dalları çekirge (cerad) ayağı gibi serttir; rengi sarı ve yeşil karışımıdır.

Özel Nitelikleri: Bu drogun Horasanî, sert yapraklı, dikenleri dökülmüş, yerinde nokta gibi izleri olan ve köklü olanlarının veya dikenli, tüyü dökülmüş olanlarının kullanılması uygundur. Bu yörede yetişenlerin veya hekimlerin kullandıklarının çoğu lisanü's-sevr değildir. Belki mercanköşk gibi bir tür olabilir. Ancak lisanü's-sevr değildir. Onun yararı yoktur.

Yapısı: Yapısı, sıcaklık olarak normale yakındır; o ısıtıcıdır; birinci derecenin sonlarına doğru sıcaktır; kurutuculuğu ve rutubeti daha azdır. Huziler yapısının ikinci derecenin sonunda soğuk ve rutubetli olduğunu söylemişlerdir; fakat bu yanlıştır.

Etkileri: Yanmışının kuvveti, çocukların et benini, ağız yangılarını giderir. Yanmamış droglarda da bu etki vardır; fakat daha zayıftır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi kuvvetlendirir, ferahlatır. Sıkıntıya, çarpıntıya ve sevdavi hastalıklara karşı şarapla birlikte içilirse, çok etkili olur. Sıcaktan bunalan ve çarpıntısı olanlara Ermeni çamuru ile birlikte 2 dirhem dozda içirilir. Öksürüğe, bronşların kuruluk ve sertliğine karşı, ballı su ve şekerle birlikte içilir.

LİSANÜ'L-HAMEL (Sinir Otu; Plantago major)

Genel Nitelikleri:⁷⁷⁰ Onun büyük ve küçük olmak üzere iki nevi vardır.⁷⁷¹ Dioscorides, ona kesir el-ıdlag demiştir; çünkü onun yedi kenarı olduğunu söylemiştir. Kebir türünün yaprakları daha büyüktür ve küçük olanın yaprakları daha küçüktür. Onun terkinde sıvı ve mineral

yapılıdır. Kökleri harbak-ı esved köklerine benzer, ince yapılı ve güzel ekşimsi kokuludur. Ele bulaşan hafif bir nemliliği vardır. Bu bitki harabelerin bulunduğu yerlerde yetişir. Bu bitki balgamî şişleri hâricen hafifletir. Tek başına veya bir katı dokuyla birlikte içilirse, adale kasılmalarına iyi gelir. Bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. Yine dokuyla birlikte içildiğinde, bağırsak ülserine ve kolite etkisi olur. Regl söktürücü etkiye sahiptir."T.M.

⁷⁷⁰ "Bilinen bir drogdur. Zevsahatü'l-asla ve kesirü'l-asla olarak da adlandırılır."T.M.

⁷⁷¹ "Berr-i sagir ve berr-i kebir" T.M.

maddeler bulunur. Sıvı kısmıyla soğutur ve mineral kısmıyla kabız etkisi gösterir.

Özel Nitelikleri: Büyüğü daha etkilidir. Meyva köklerinin yapısı yaprağına benzer; fakat onlar kuru ve çok soğuktur, denir.

Yapısı: Kökü çok kurudur ve daha az rutubetlidir ve onun soğukluğu hafif şiş gidericidir; kuruluşu ise biraz yakıcıdır. Bu yüzden⁷⁷² yaralar için kullanılır. Bu tedavide bundan iyi ilaç yoktur. Onun açıcı etkisi vardır. Narin yapıdadır. Özellikle kurutulması gerekir.⁷⁷³

Etkileri: Yaprığının kabız ve tutucu etkisi vardır. Suyu soğutucudur. Kanamaları dindirir. Kuruşu yakıcı değildir; bu yüzden, geçmeyen ve eski yaralarda kullanılır. Geçici etkisi vardır. Kökleri sıracalı hastaların boynuna bağlanır.

Şişler: Yangılı şişlere, ateş yanığına, kızarıklık ve karıncalanmaya, iç kulak iltihabına ve sıracaya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Habis yaralar ve yılanıcığa (nar'ül-farisi), derin ve geçmeyen yaralara çok iyi gelir. Bu amaçla kullanılan diğer droglardan daha etkilidir. Kaymolya ve üstübecle birlikte cemre denen çibanelara iyi gelir.

Hareket Organları: Hâricen fil hastalığına yakı şeklinde kullanılırsa, büyümeyi engeller.

Baş Organları: Sıcaktan oluşan kulak ağrısını geçirir. Kökleri kaynatılarak gargara yapılırsa, diş ağrısını giderir. [Eğer hastalık için hazırlanan] mercimek çorbası içine pancar yerine sinir otu konsa, bu çorba sara üzerinde etkili olur. Yapraklarının öz suyu kulak ağrısında damla şeklinde etkili olur. Kökü çiğnense veya suyuyla gargara yapılırsa, diş ağrılarını giderir. Aynı zamanda, onun yaprağı (biberi) gözdeki yaraları (kila') (gözdeki yılanıcığı) giderir.

Göz Organları: Göz ağrılarına karşı hazırlanan terkipler, bu drogun usaresi ile karıştırılırsa, göz ağrısını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Tohumları kan tükürmeye iyi gelir. Mercimek çorbası astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Kökü, tohumu ve yaprakları karaciğer ve böbreklerin kanallarındaki tıkanıklara iyi gelir. Yine mercimek çorbası, vücutta su toplanmasına engel olur.

⁷⁷² "eski ve geç iyi olan" T.M.

⁷⁷³ "Galenos, bu drogun ikinci dereceden soğuk ve kuru olduğunu söylemiştir." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak ülserlerine ve aşırı safra salgısına karşı tohumları içilir ve öz suyu ile lavman yapılır. Bu yöntem, basur kanamalarını dindirir. Yaprakları içilirse, mesane ve böbrek ağrılarını giderir.

Hummalar: Üç günde bir gelen, gab denen ateş nöbetine iyi geldiği söylenir. Bunun için üç adet kökü 4,5 ukiyye şarapla birlikte içilir ve dört adedi aynı şarapla dört günde bir gelen nöbete karşı kullanılır.

Zehirlenme: Kuduz köpek ısırıklarında, tuzla birlikte, ısırılan yere tatbik edilir.

LİSAN (Dil; Lingua)

Genel Nitelikleri: Karışık bir yapıya sahiptir. Yumuşak yapısı içinde damarlar, sinirler ve kaslar birbirine girmiş görüntüdedir. Hıltı rutubetlidir.

LUKFERULES-LUFKARDIS (Lapis aegyptica)

Genel Nitelikleri: Mısır kaynaklı bir taştır. Çamaşırı beyazlatmak için kullanılır. Çok yumuşaktır; suda çabuk erir.

Etkileri: Yapışkandır; yakmadan kurutur. Kabız etkilidir. Hıltların organlara geçişini engeller.

Cerahat ve Yaralar: Yaralara faydalıdır; özellikle yumuşak doku enfeksiyonlarına etkilidir.

{Göz Organları: Garba (kirpik dökülmesi) karşı iyi gelir. Göz yaraları için kullanılan ilaç terkiplerine girer.}⁷⁷⁴

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Müzmin ishale, mesane yaralarına iyi gelir ve kanamalara karşı fitil olarak kullanılır.

LUBYA (Bakla; Vigna sinensis)

Yapısı: Kırmızı cinsi sıcak yapıdadır. İbn-i Maserceveyh ve Ersihanus,⁷⁷⁵ bu nevi fasulyenin soğuk ve kuru olduğunu söylemişlerdir. Buna göre, etken maddesi kurudur; fakat fazla rutubetlidir ve hararete meyli vardır ve kırmızı cinsi sıcaktır.

⁷⁷⁴ { } arası T.M.'de yok.

⁷⁷⁵ "Ercacani" T.M.

Etkileri: Bunun sindirim sisteminden geçişi fasulyeden daha hızlıdır, fakat daha az besleyici değildir. Gaz yapıcı etkisinin fasulyeden daha az olduğu söylenir. Bunda yanılğı vardır. Aslında, maşa göre daha fazla gaz yapar. Bakla ondan daha fazla gaz yapar. Bakla hıltı balgamî rutubettir. Yiyenlerde kabız belirtileri görülür.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerlere ciddi yararlıdır.

Beslenme Organları: Ağır hıltlar oluşturur; hardal bunun zararını önler. Aynı zamanda sirke ile tuz, biberle mercanköşk de bunun zararını önler. Üzerine kuru üzüm şurubu içilirse, yararlı olur (zararını önler). Sirkeyle biraz bakla karıştırılınca, bakla daha az rutubetli olur.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle kırmızı bakla, regl söktürür. Bunun için nardin (boraks) yağı ile birlikte kullanılır.

LEVZ

(Badem; *Amygdalus communis*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun yağı ceviz yağından daha azdır. Bununla birlikte bademde de bol miktarda yağ vardır. Bundan dolayı bademde de acılaşıma ve bozulma görülür. Cevizin hazmı ve safra salgılatması, bademe göre daha fazladır. Bazılarına göre, tatlı badem zankı, Arap zankına benzer.

Yapısı: Tatlı badem normal bir yapı gösterir ve az da olsa rutubete meyillidir. Acı badem üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Acı badem zankı, kabız ve ısıtııcıdır. Her iki badem türünün de açıcı, temizleyici özellikleri vardır; fakat tatlı bademin açıcı etkisi acı bademe göre çok azdır. Çünkü acı badem, yumuşatıcı ve temizleyicidir. Bademin kendisi ilâçtır. Bademde kabız etki olmadığı, besleyici değerinin az olduğu; acı bademin tilkiyi öldüreceği ve besleyici değeri olduğu söylenir. Belki ilâç olabilir, ama tatlı badem aynı zamanda gıdadır. Badem yağı, bademin kendisinden daha çok kullanılır.

Süslenme: Sivilce, çil ve bunların izleri üzerine yüz kremi şeklinde kullanılır. Ciltteki kasılma ve gerilmeleri badem yağı giderir. Acı badem kökleri kaynatılıp, ciltteki benekler üzerine sürülürse, çok iyi gelir. Tatlı badem besleyicidir.

Şişler: Acı badem, şarapla birlikte kullanılırsa, kurdeşene iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Balla ve şarapla uyuz üzerine acı badem tatbik edilir.

Baş Organları: Kulak ağrısına ve kulak kurtlarına, özellikle acı badem çok iyi gelir. Bunun için yağı veya ezmesi kullanılır. Şayet bademli şarapla baş yıkanır, başın rutubetini ve kepeğini temizler. Uyku getirir. Şayet şarap içmeden önce acı badem içilirse, sarhoşluğu önler. Bunun için 50 tane kadar bademin şurup yapılması gerekir. Acı badem ağacı dövülüp iyice toz edildikten sonra, sirke ve gül yağıyla karıştırılıp, başı ağrıyan kişinin yanaklarına sürülürse, baş ağrısını giderir. Aynı şekilde, acı badem yağı da baş ağrısını giderir.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Acı badem, buğday nişastasıyla (nişastec) birlikte kan tükürmeye iyi gelir. Badem, kronik öksürüğe, astıma ve⁷⁷⁶ kan tükürmeye iyi gelir.⁷⁷⁷

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalağın kanallarını açar ve özellikle acı badem damar tıkanmalarını açar. Yeni soyulmuş badem yenirse, midenin rutubetini temizler. Bademin hazmı zor, hıltı yararlı ve besleyici özelliği azdır. Şekerle birlikte yenen badem, çok çabuk uyku getirir. Kavrulmuş badem ağır olur; tatlılığı nedeniyle safrayı uyarıp salgılanmasını sağlar.

Dışarı Atan Organlar: Acı badem, böbrek kanallarını açar. Acı badem yağı, böbrek ve mesaneye yararlıdır, taşlarını parçalar; özellikle ırsa (ırasa, iris kökü) ile birlikte içilirse, etkisi fazla olur. Ayrıca, ırasa ve gül yağı ile birlikte hâricen de kullanılır. Badem, rahim ağrılarına, yangılı şişlere, sertleşme ve doluluğa, idrar zoruna ve böbrek ağrılarına iyi gelir. Fitol olarak kullanıldığında, regl söktürür. Tatlı badem, temizleyici özelliğinden dolayı, kulunca iyi gelir; fakat acı badem daha da etkilidir; yağı ise çok fazla etkilidir.

Zehirlenme: Kuduz köpek ısırmalarına iyi gelir.

⁷⁷⁶ "zatülcenbe" T.M.

⁷⁷⁷ "Bunun için tatlı badem kullanılır. Kavrulmuş badem öksürük ve kan tükürmeye etkilidir." T.M.

LEYMUSON-İİMOSON⁷⁷⁸**(Limonyum, Limon; Citrus limonium)****Etkileri:** Meyvası kabız ve kurutucu etkilidir.**Dışarı Atan Organlar:** Karın gevşekliğine ve kanamaya karşı kullanılır. Şurup şeklinde içilir. Dozu 1 eksusafendir.**LİZAKÜ'Z-ZEHEB****(Hydrous copper silicate)****Genel Nitelikleri:** Bu isme amonyak zımkı adı verilir. Başka bir terkiye de bu isim verilir ki, onun yapılışı şu şekildedir: Çocuk idrarı bakır bir havanda, güneş altında idrar tamamen kuruyuncuya kadar karıştırılır ve dövülür. Elde edilen maddeye bu isim verilir. Bazen madenî de olur. Bu cinsi necardan elde edilir. Sıcak suda eritildikten sonra kurutulur ve sonra madde ortaya çıkar. Bizim tanıtmak istediğimiz drog budur.**Özel Nitelikleri:** Saf, temizlenmiş ve işlenmiş madenden daha kuvvetli ve yumuşaktır.**Yapısı:** Şiddetli sıcaktır.**Etkileri:** Temizleyici, kabız, ısıtıcı, az da olsa yakıcı, kuvvetli eritici ve kurutucudur. Eritici ve kurutucu etkisi, yakıcı etkisinden çok fazladır. Çok fazla yakmadan eritir. İşlenmişinin kurutucu etkisi daha fazladır; yakıcılığı daha azdır. Çünkü çok yumuşaktır. Madenî olan yakılacak olsa, yumuşaklığı çok artar.**Cerahat ve Yaralar:** Dokuları eritir. Cerahatlere çok iyi gelir.⁷⁷⁹**Beslenme Organları:** Kurutucu ve kabız etkisi vardır.**LABLAB⁷⁸⁰****(Boru Çiçeği; Dolichos lablab)****Yapısı:** Sıcaklığı mutedil ve çok hafif kurudur. Huzi'ye göre, soğuktur.**Etkileri:** Eritici ve açıcıdır. Onun dağda yetişen türü içinde mineral vardır ve kabız etki gösterir; suyu yumuşatıcı özellik gösterir. Onun yakıcı etkisi vardır. Kurusunda sıvısı kaybolur. Lablabda tenkiye özelliği vardır.

⁷⁷⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur."T.M.

⁷⁷⁹ "İyileşmesi çok zor olan yaralar için iyi bir ilâçtır."T.M.

⁷⁸⁰ "Genel Nitelikleri: Dioscorides, üç cinsi olduğunu söyler. Biri beyaz, diğeri siyah, üçüncüsü gridir. Siyahın meyvası siyahtır. Kimisi sarımtırak esmer olup, zafcrana benzer. Diğerlerinin meyvası olmaz. Gövdesi ve yaprakları incedir. Kırmızıya çalar."T.M.

Süslenme: Lablabın sütü, uzun saçları döktürür. Bit için öldürücü etkilidir.

Cerihat ve Yaralar: Dağda yetişenlerin taze yaprakları büyük ve açık yaralar için uygun ilâçtır; şarapta kaynatılarak kullanılır. Ateş yanıklarında pomat şeklinde, özellikle kayrutı ile kullanılırsa, iyi gelir; bu etkisinden şüphe edilemez.

Baş Organları: Devamlı ağrıyan kulağa öz suyu ketenle damlatılır; özellikle kulakta sıcak kan varsa, yani kanama varsa, gül yağı ile beraber kullanılır. Sıcak şişlere iyi gelir. Kronik baş ağrısına iyi gelir. Eğer usaresi kulağa damlatılırsa, kulak akıntılarına iyi gelir. Eski (kronik) yaralar üzerinde etkilidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerler üzerinde etkilidir. Astıma yararlıdır.

Beslenme Organları: Karaciğer kanallarını açar. Sirkeli yaprakları dalağa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Öz suyu, yakıcı safra üzerinde ishal etki gösterir. Şayet suyu kaynatılırsa, etkisi artar. Lablabın zararlı türü de vardır. Kanamaya sebep olur.⁷⁸¹

LUAB⁷⁸²

(Tükürük, Salya; Ptyasma)

Etkileri:⁷⁸³ Cinslerinin çokluğu ve ayrılığı ile, bireysel yapıların çokluğu ve farklılığı nedeniyle salyanın çeşidi çoktur.

Süslenme: Hepsi yumuşatıcı ve eritici kuvvete sahiptir. Nemşleri (sivilce, leke) ve ölü kanı temizler.

Cerihat ve Yaralar: Sağlıklı insan salyası, kafurla birlikte uyuz için sürülür.

Baş Organları: Kurtlanmış kulağa sağlıklı insan tükürüğü damlatılırsa, kurtları öldürüp, dışarı atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Tükürük, zehirlere karşı dayanıklıdır. Meselâ, eğer sağlıklı insan aralıklı olarak akrep üzerine tükürürse, akrep ölür.⁷⁸⁴

⁷⁸¹ "Köklerinin usaresi, sirke ve şarapla karıştırılırsa, örümcek sokmalarına karşı etkili olur." T.M.

⁷⁸² "Ağız suyudur; rezav ve rik de denir." T.M.

⁷⁸³ "Genel Nitelikleri." T.M.

⁷⁸⁴ "Aynı şekilde, bir insan diğerini ısırsa, onun tükürüğü diğeri için zararlı olur." T.M.

LEBEN (Süt; Galacto)

Genel Nitelikleri: Yapısı su, yağ ve mineral maddelerden oluşmuş terkiptir. İnek sütü, yağ yönünden zengindir. Deve sütü, yağ ve mineral maddeler yönünden fakirdir ve durudur. Eşek sütü de, yağsız ve duru olur. Koyun sütü, az yağlı ve durudur. İnek sütü, daha yağlı ve daha yoğun olur.⁷⁸⁵

Özel Nitelikleri: İnsan için en faydalı süt, anne sütüdür ve en sağlamlısı da memeden emilendir veya sağıldıktan hemen sonra içilendir. Sütün iyisi, saf ve beyaz renkte, homojen kıvamda, tırnak üzerine damlatıldığında damla hâlinde kalıp, akmayan süttür. Sütü alınan hayvanın iyi besinler yemesi, tadında ekşilik, acılık ve yakıcılık olmayan, güzel kokulu süt olması gerekir. Böyle sütler mümkün olduğunca sağıldıktan hemen sonra içilmelidir. İnsan ağırlığından daha fazla olan hayvanların sütü, insan için pek faydalı olmaz. Ağırlığı insana yakın olan hayvanların sütü, meselâ inek sütü faydalıdır.

Yapısı: Sütün sıvı kısmı sıcaktır. Çökelen kısımları ise, hararete meyilli, normaldir. Genelde süt, asidik, soğuk ve kurudur.

Etkileri: Sütün sıvı kısmı, yumuşatıcı, yıkayıcı, yakmadan boşaltıcıdır. Süt bağırsak sıvısını düzene sokar; bedeni takviye edip, şişmanlatıcıdır. Süt, balla birlikte içildiğinde, karın ve bağırsak yaralarını yoğun hıtlardan temizleyerek düzenlenmesini sağlar.

Beslenme Organları: Keymusa iyi gelir; besleyicidir. Beyini takviye eder; özellikle anne sütünün beyine katkısı çok fazladır. Süt, sindirime müsaittir. Dolayısıyla, sıcak ve kuru yapılı kişilere dahi süt faydalı olur. Bu dönüşüm bir cins hazım olayıdır. Soğuk uzuv, soğuğa meyilli organdan⁷⁸⁶ kan süte dönüşür. Şüphesiz, o süt orada memelerde hazmedilmiştir ve daha fazla hazmedilmeye ihtiyacı vardır. İkinci hazım olayıyla memelerde süte dönüşür (Eğer hararet normalse, kötü olan, zararlı olan kısım mutedil mizaçlı kana süratle dönüşür.)⁷⁸⁷ Rufus'un

⁷⁸⁵ "Bahar sütü, yaz sütüne göre daha sulu olur. Aynı şekilde, taze ot yiyen hayvanların sütleri, kuru ot yiyenlere göre suludur."T.M.

⁷⁸⁶ "memeden" T.M.

⁷⁸⁷ "Soğuk organ sayılan memede kan hazmedilerek, süte dönüşür. Kan, sindirim sisteminin gerçekleştirdiği hazım olayıyla vücut için uygun bir sıvı hâline gelir ve ikinci bir

bu konuda güzel düşünceleri vardır, şöyle ki; sütün soğuğa meyilli olması dolayısıyla balgamî süt zarar vermez. Çünkü balgamî süt zayıf, sıcak yapısıyla gerektiği şekilde kana dönüşmez. Muhtemelen, sütün kana yakın yapıda olması, onun vücutta uygun şekilde kullanılmasını sağlar. Bundan dolayı, mizacı sıcak ve kuru olan kişilere dahi süt yararlı olur; midelerinde safra olmayanlara da etkili olur. Buna ilâve olarak, sütün bedenle bazı münasebetleri vardır. Bunların belli sebepleri vardır. Süt içen kişide sütün hemen sonra bozulmaması ve asitleşmemesi için, onun (kişinin) sakin olması gerekir. Ayrıca, süt içenlerin hemen uykuya yatmaması ve bir süre süt üzerine yemek yememesi gerekir. Süt, dişleri dökülenlere, sıcak mizaçlı çocuklara nisbetle, daha çok yararlı olur. Sıcak mizaçlı çocuklarda, süt safraya dönüşür. Rutubetiyle yaşlılara da yararlı olur. Yaşlılarda görülen kaşıntı ve karıncalanmayı giderir. Fakat yaşlılar süt içtikleri zaman ballı su ile sindirime yardımcı olmaları gerekir. İçilen süt etkisini bağırsaklardaki gereksiz maddelerin atılmasını sağlamakla gösterir; sonra beslenmeyi sağlar; bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. Süt, normalde gaz yapıcıdır, fakat kaynatıldığı zaman bu özelliği gider. O, mürekkep bir yapıya sahiptir. O, sıvı bir kısım ve besleyici bir çökeltiden meydana gelmiştir. Lebabiti (ağız sütü), ağır hazmedilir; ağır hıltlar meydana getirir.⁷⁸⁸ Ağız sütü balla karıştırıldıktan sonra vücuda çok yararlı hâle gelir. Ekşi sütün hıltı ham olur; pişmiş özellikle fazla hılt yapar. Bütün sütler tıkanma yapar, özellikle karaciğerde tıkanmalara sebep olur. Fazla sütün sebep olduğu tıkanmalar benzerlerinin yaptığı tıkanmalar gibi olmaz. Çünkü onun sıvısı temizleyicidir ve çöken kısmı azdır. Süt, iç organlarda bulunan hiddetli ve yakıcı özelliği ile [vücuda] sıkıntı veren maddeler üzerinde etki gösterir. Süt, suda bile olmayan temizleyici özelliği nedeniyle suya göre daha iyi yıkar ve temizler. (Çünkü suda sütün dokularla olan münasebeti yoktur.)⁷⁸⁹ {Organlar üzerinde süt etki edip, onlardaki zararlı hıltların kalmasını

hazım olayıyla da memede süte dönüşür. Dolayısıyla, kan içilecek olursa (olsa), sindirim sisteminde doğrudan emilir.”T.M.

⁷⁸⁸ “Bal, ağız sütünü terbiye ederek, vücuda çok yararlı hâle getirir.”T.M.

⁷⁸⁹ “Bu yüzden, maddeler dokuya zayıf gelirler ve dolayısıyla süt etkisini göstermiş olur. Aynı şekilde, maddeye yardımcı olup, dokuya fayda sağlayacak şekilde yönlendirir.”T.M.

sağlar.} ⁷⁹⁰ Süt, kanamalı hastalar ve karın organları için zararlı olur. Özellikle karın organları için keçi sütü daha da zararlıdır. Çünkü keçi çoğunlukla kabız etkili bitkileri yer. Koyun sütü, keçi sütünün aksinedir; yine de iyi değildir. Hararet yapar. Sütün yapısı çok çabuk değişim gösterir. Özellikle sıcağa dönüşümü çok fazladır. Bozuk sütün vücuda vereceği zararı bir başka madde gideremez. Eşek sütü suludur; domuz sütünün sıvısı olgun değildir ve bahar sütü yaz sütüne oranla daha suludur. Aynı şekilde, çimende ve sulak yerlerde otlayan hayvanların sütü, yaz dönemi otu yiyen hayvanların sütlerine göre daha suludur. Sütün iyisi, yaz dönemi elde edilen süttür. Ancak, yaz dönemi sütleri içilince hararet yaptığı için çekinilir. Bahar dönemi sütleri için böyle bir çekince söz konusu değildir. Deve sütünün besleyici değeri azdır. İnek sütü besleyicidir ve peynir olma özelliği de çoktur. Koyun sütü de aynı özelliğe sahiptir. Deve sütünün yapısı zayıftır. Bunu sırasıyla at ve eşek sütü izler. Deve sütünün içinde tuzluluk ve ekşilik vardır. Böyle olanlar yararlıdır. Deve sütü diğer sütlere göre daha yavaş hazmedilir. Bilinmelidir ki, hayvanlar çok çeşitli olduğu gibi, onların sütleri de çok çeşitlidir. Dişlerin büyük, küçük ve ortası olduğu gibi, sütün de çok farklı görüntü verenleri vardır. Sıcak yapısı dolayısıyla bile değişik türleri vardır. Eti gevşek olanın sütü, eti sıkı olaninkine göre ve zayıf, şişmana ve beyaz, diğer renklere dâima zıttır. Lâkin, zayıf yapıda olanın beyaz olduğu ve vücuttaki absorbsiyonun daha hızlı olduğu söylenir.

Süslenme: Bazıları, sütün bit yaptığını söylerler; pek de yanlış değildir. Cilt bozuklukları üzerine tatbik edildiğinde, cildi temizler. Süt içilirse, cildi güzelleştirir; çoğunlukla ciltteki lekeleri ve benekleri giderir; ancak bu etkisi lufah kadar güçlü değildir. Eğer şekerli süt içilirse, cildi güzelleştirir. Özellikle kadınlarda olumlu etkisi vardır. Ayrıca şişmanlatır. Hattâ peynir suyu, mizacı sıcak ve kuru olanları şişmanlatır ve nemlendirir. Sütün şişmanlatma etkisi, bedeni düzeltme ve besinleri yararlı hâle getirme şeklinde görülür. Eğer süt, ekşimiş yoğurtla kullanılacak olursa, sıcak ve kuru mizaçlı olanları

⁷⁹⁰ { } arası T.M.'de yok.

şişmanlatır. Peynir suyu, sivilce izlerini yok eder. Bazen dâhilen kullanıldığında bile etkili olur.

Şişler: Hastanın yapısında (mizacında) sütü bozup safraya döndürecek madde yoksa, süt, böyle hastaların kötü yaralarına, kabartılarına, sivilce, çıban ve uyuzuna iyi gelir. Süt, bağırsak yaralarına iyi gelmez.

Cerahat ve Yaralar: Hastanın mizacında sütü bozup, safraya döndürecek madde yoksa, bağırsak ve karın yaralarına, yıkama, temizleme ve sıvama özelliklerinden dolayı faydalı olur. Uyuz için, peynir suyu helilele birlikte kullanılır.

Hareket Organları: Süt, sinirler için iyi değildir; özellikle balgamı yapıdaki (mizaçtaki) sinir sahiplerine zararlıdır.

Baş Organları: Keçi sütü, nezleye iyi gelir; nezleyi durdurur ve yangısını düzenler. Ayrıca, boğaz yaralarına iyi gelir. Süt, unutkanlığa, üzüntü ve kuruntuya da iyi gelir. Süt dişlerine iyi gelmez; çürük dişler için zararlı olur ve dişleri dağıtıp parçalar; diş etlerini gevşetir. Bundan dolayı süt içtikten sonra, bal ve sekincebin şurubu ile gargara yapmak iyi gelir. Eşek sütü ile gargara yapıldığında, diş ve diş etlerini pekiştirdiği söylenir. Baş ağrısına, baş dönmesi ve zonklamasına iyi gelmez ve özellikle eğer içtikten hemen sonra uyunursa, baş yönünden sıkıntısı olanların (zayıf olanların) hiçbirine iyi gelmez.

Göz Organları: Süt, bazen görmede bozukluk yapar ve gözü perdelendirir (gışai). Ancak o, göze damlatılırsa, gözün kaşıntısı ve yanmasını önler; göze yapışmış, sertleşmiş maddeleri giderir ve kirpiklerin yumuşamasını sağlar. {Eğer yumurtanın akı, gül yağı ile karıştırılıp, göz üzerine konursa, yararlı olur.}⁷⁹¹

Solunum ve Göğüs Organları: Eşek ve keçi sütleri, öksürüğe ve kan tükürmeye iyi gelir. Kan tükürmeye koyun sütü de iyi gelir. Süt, verem ve akciğer yaralarına kullanılan ilaçlardan sayılır. Sütle gargara yapılırsa, boğaz yaralarına ve küçük dil ve bademcik şişlerine iyi gelir. Fakat çarpıntısı olan için iyi olmaz. Çarpıntı balgamî veya kan kaynaklı olsa da yararlı olmaz; etkisizdir. Deve sütü, astım ve çarpıntıya

⁷⁹¹ { } arası T.M.'de yok.

iyi gelir. Sütün göğüs üzerindeki etkinliği mide ve başa göre daha fazladır.

Beslenme Organları: Süt, tıkanmaların sebebidir. Süt, mesanede tıkanma yapar. Peynir suyu, sarılığa (yerkan) iyi gelir. Deve ve keçi sütünün ikisi de bu hastalığa iyi gelir. Eşek sütü, vücutta su toplanmasını engeller. Bütün sütler dalaktaki sertleşmeye karşı etkilidir. Deve sütü (lukah), hırva (Hint yağı bitkisi) yağı ile birlikte karındaki (karın organlarındaki) sertleşmelere etki eder. Süt, midede gaz yapar ve ağrıya sebep olur ve özellikle ağız sütü, fazla gaz ve ağrı yapar. Süt ve ağız sütü, hıçkırık ve aksırık yapar ve {özellikle süt bunlara sebep olur.}⁷⁹² Süt ve ağız sütü, karaciğer ve dalaktaki birçok hastalığa iyi gelir.⁷⁹³ {Her ikisi de yumuşatıcı tedbirlere ihtiyaç duyarlar. Şüphesiz ki, süt ve ağız sütü, karaciğer ve dalaktaki birçok şişe yararlıdır. Deve sütü karaciğeri tedavi eder.}⁷⁹⁴ Süt vücutta su toplanmasına karşı iyi gelir. Özellikle eğer idrar ile içilirse, bu etkiye sahiptir. İştihayı açar⁷⁹⁵ ve ekşi sütün tadına bakmak cidden çok yavaş olur. Hıltı kurudur. Fakat tabii olarak veya arızî olarak [alınan maddelerle] ısınmış olan mide, bunu sindirip faydalı hâle getirir. Onun buharının⁷⁹⁶ gaz yapmasından da korkulmaz.

Dışarı Atan Organlar: Peynir suyu, yakıcı safranın atılmasını sağlar. Aftimonla birlikte kullanılırsa, yakıcı sevdâyı da atar. Süt, taş yapar. Suyu tamamen uçuncaya kadar kaynatılan süt, bağırsaklarda kabızlık yapar; kanamayı keser. Deve sütü, regl kanı söktürür. İnek sütü, regl kanının atılmasına yardımcı olur ve safra atılmasında da yararlı olur. Süt, rahime şırınga edilerek, rahim yıkanır, yararlı olur. Keçi sütü, mesane yaralarına iyi gelir. Kadın sütü, cinsel isteği artırır ve güçlendirir. Bağırsaklarda gaz oluşturur. Bütün koyu sütler kulunç yaparlar ve taş meydana getirirler. Özellikle ağız, bu etkiye sahiptir. Sütün cinsel gücü uyarışı sıcak bedenlerde, ekşi sütün veya ekşiminin

⁷⁹² { } arası T.M.'de yok.

⁷⁹³ "Karaciğerin genç ve zinde kalmasını sağlar."T.M.

⁷⁹⁴ { } arası T.M.'de yok.

⁷⁹⁵ "Ağız sütü şişmanlatır" T.M.

⁷⁹⁶ "köpüğünün" T.M.

rutubet oluşturmaları ve gaz yapmasıyla olur. Genellikle karnı yumuşatır ve özellikle at, eşek ve deve sütlerinin yumuşatıcı etkisi vardır; sonra sırasıyla inek ve keçi sütlerinin yumuşatıcı etkisi vardır; sonra sırasıyla inek ve keçi sütününki gelir. Sonra onun sıvısı gelir. O, karında yumuşatıcı etki gösterir; kolay hazmedilmez. Tuz, sütün meydana getirdiği ishale ve peynir suyunun oluşturduğu ishale iyi gelir. Pişmiş, taş veya demir kapta kaynatılmış süt, kesinlikle bağırsaklarda kabız etki gösterir. Süt, ülsera iyi gelir; pişmiş ekşi süt, safravî ishalleri iyi gelir. Deve sütü basura iyi gelir. Eğer hâricen (makaddan) süt tatbik edilirse, onun yaralarına iyi gelir; makadın ağrılarını keser, onları sakinleştirir. Bu etki onların kısımları için de geçerlidir.

Hummalar: Keçi sütü ve eşek sütü, çarpma, morluk için iyi gelir (travmalara iyi gelir). Çoğunlukla ekşi süt, yağı alınıp, istimraya uygun hâle geldiğinde, yüksek ateşte kullanılır. Fakat ağır süt yüksek ateşle kullanılmaz; genellikle ateşli hastalıklarda ters etki yapar. {İnek sütü hummalı kişilerde kullanılmaz.}⁷⁹⁷

Zehirlenme:⁷⁹⁸ {Süt, zehirlere karşı kullanılan ilâçlardandır.}⁷⁹⁹ O, özellikle deniz tavşanına (ernebû'l-bahr), dikenlere ve bence (ban otu) karşı iyi gelir ve özellikle ban otu içilmesine karşı kullanılır; özellikle zeraric, kantarit, hırbak, hanek ve kantarit türleri gibi zehirli bitkiler yendiğinde, süt koruyucu etki gösterir. Ban otu içen kişiye süt içirilirse, akli dengesini yerine getirir.

LAHM

(Et)

{**Özel Nitelikleri:**⁸⁰⁰ Herkesçe bilinen}⁸⁰¹ bir besin türüdür. {Et faydalıdır.}⁸⁰² Etlerin içinde en iyisi koyun etidir; ekşimsi ve yumuşaktır. Deve ve keçinin gençlerinin etleri, hem besleyicidir, hem de kolay hazmedilir. Yaşlı develere göre genç develerin etleri daha besleyicidir.

⁷⁹⁷ { } arası T.M.'de yok.

⁷⁹⁸ "Süt, dâhili zehirlenmelere karşı kullanılır." T.M.

⁷⁹⁹ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁰⁰ "Genel Nitelikleri:" T.M.

⁸⁰¹ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁰² { } arası T.M.'de yok.

İyi süt emmiş kuzuların etleri de lezzetlidir; yaşlı (kart) koyunların etleri iyi değildir. Kara koyunun eti beyazıncından daha lezzetlidir (besleyicidir). Erkek koyunun eti de böyledir. Dışınkinden daha besleyicidir. Çok besili koyunun kırmızı ve beyaz eti hafiftir; gövdesi daha az besleyicidir ve mide de yukarı çıkar. Etin en iyisi ve sindirimi kolay olanı, semiz, sert ve kemiğe yakın olanıdır. Hayvanın sağ tarafının eti sol tarafının etine göre daha hafiftir ve daha iyi olur. Kaslı dokuların eti, diğer bölgelerin etine göre daha temiz ve pak olur. Sinirsiz olan gevşek etler de bazen lezzetli olur. Bunlar, özellikle süt veren meme ve tükürük salgılayan dil gibi organların etidir. bu tür organlar balgamî yapıdadır ve besleyici değeri kaslı bölgelerin etleri gibi olur; fakat daha fazla besleyici de değildir. Meme ve koç yumurtasının besleyici değeri fazladır. Kalitesi düşük olan, destek (yastık) niteliğindeki etlerdir. Karaciğerin damarlarına yakın etler ve diğer damarlara yakın etler, kalp eti, dokusu dut gibi olan et (tuse=timus bezi, uykuluk) ve memenin eti gerçekten çok besleyicidir. Eğer memede süt varsa, eti sıkı olur. Yumurtanın eti diğerlerinden daha faydalıdır. Kuş etleri içinde yararlı olanlar, keklik ve kümes hayvanlarındakidir (tavuk); benzerlerinin etleri besleyici değildir. Mizacı kuru olan hayvanların küçüklerinin etleri, büyüklerine göre daha lezzetlidir. Meselâ, oğlak eti keçiye göre daha iyidir. Keçi etinin [oluşturduğu] hıltı bazen zararlı olabilir. Teke eti ise, kesinlikle zararlıdır, kötüdür. Yırtıcı kuşların etleri de iyi değildir, yenmez. Büyük yabanî su kuşları, diğer yabanî kuşlar, tavus kuşu, harban, orman güvercinleri, bağirtlak kuşu ve bunlara benzer kuşlar da yenmez. Bunlar sevdavî ve benzeri hıltlar oluştururlar. Serçeler de tamamen kötü etki yapar ve [yırtıcı] kanatlı kuşlar fevkalâde ağır olup, keymus meydana getirirler. Vahşi kuşların eti sevdaviye meyillidir. Nassarî ve onun yakınında olanlar (onu izleyenler) vahşi hayvan etlerinden iyi olanının, yabanî domuz eti olduğunu, çünkü evcil domuza göre etinin daha hafif ve daha besleyici olup, çok kolay hazmedildiğini ve kış aylarında avlananların çok kaliteli olduğunu söyler. Eti yenecek hayvanların dişine, beslenme şekline, yenip yenmeyeceğine bakılmalı ve “Süt” başlığı altında verilen bilgiler göz önünde bulundurulmalıdır.

Yapısı: Bütün kuşların tabiatı (mizacı), ayaklı hayvanlara göre kurudur. İneğin eti (sığır eti), keçininkinden daha kurudur; keçi eti de

kurudur. Koyun etine göre hazmı daha zordur. Kesinlikle, hayvanların hepsi çok besleyici ve çabuk ısıtıcıdır. Tavşan eti, sıcak ve kurudur. Büyük kuşların, üvezin, hurbanın etleri serttir; fakat ördek ve diğer su kuşlarının eti fazlasıyla rutubetlidir ve rutubetleri koyun etine yakındır. Bazıları kirpi etinin rutubetli olduğunu düşünürler. Sığır eti ise, sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Et, vücudu kuvvetlendiren bir besindir. Besinler içinde kana dönüşmeye en uygun besindir. Izgara etin besini kuru; haşlama etinin rutubetlidir. Haşlama veya sebze ile pişirilen etin kuvveti aynıdır. Et yağı ve iç yağı zararlı besinlerdir. Çok az yendiğinde yumuşatıcı etki gösterir; yemeklere lezzet verecek kadar katılması uygun olur. Tuzlanmış et, her ne kadar aslında rutubetli ise de, kuruluğa dönüşüp, kuru yapıdaki etlerin hepsinden daha kuru olur; besleyici değeri de azdır. Et yağı (yağlı et) karnı (bağırsakları) yumuşatır; fakat besleyici değeri azdır, eriyip bozulmaya elverişlidir; çok çabuk hazmedilir. Bunun yanı sıra etin yağı, iç yağına nisbetle daha çok besleyicidir. Ayrıca etin yağı daha sıcaktır. Sığır etinin besleyici değeri çoktur. Onun ağırlı (kırmızı eti) sevda hastalığı (kötü sevda hıltı) oluşturur. Sığır etinin kalitelisi, dana ve buzağı etidir. Kavun kabuğu sığır etini terbiye eder. Sığır etinin yeneceği en uygun dönem bahar ve yaz aylarıdır. Nasar ve yandaşları (onun yolundan gidenler), sığır etinde domuz etinin esnekliği ve besleyiciliği yoktur, demişlerdir. Domuz yavrusunun [eti] şiddetli ayırıcı etkisi nedeniyle fazla besleyici değeri yoktur. Ördek eti, çok besleyicidir. Fakat tavuk eti gibi lezzetli değildir. Onun karaciğeri, besin olarak çok lezzetlidir, faydalı hıltlar meydana getirir. Ağaçkakan eti, gaz gidericidir. Etler yağsız ve kuru olurlarsa, bozulmaya karşı daha dayanıklı olurlar.

Süslenme: Sığır eti, ciltte döküntüler meydana getirir. Yabanî eşek yağı, cilt bozukluklarını hâricen tedavi eder. Aynı şekilde ördek yağı, kaz yağı da aynı amaçla kullanılır. Yanmış kuzu eti, cilt döküntülerine hâricen sürülür. Aynı şekilde, közlenmiş kurbağa eti de saçkırana (dai's-sa'leb) kullanılır.

Şişler: Sığır eti, kanser oluşturabilir. Aynı şekilde, ağır etler de kanser meydana getirebilir. Sığır eti, katı şişleri çözer.

Cerihat ve Yaralar: Sığır eti ve diğer sert etler, vücutta kaşıntı ve uyuza (cerb) sebep olurlar. Közlenmiş dana eti, uyuz üzerine hâricen uygulanır. Yine sığır eti, cüzzama ve fil hastalığına, damar genişlemesine (devali) sebep olur. Aynı şekilde, diğer sert otlar da bu hastalığa sebep olurlar. Onların yağları, yakı şeklinde (pomat şeklinde) hâricen sinirler üzerine uygulandığında, sertleşmiş sinirlere etkili olur. Mafsal ağrılarında ve gut ağrılarına karşı, hasta tavşan eti suyuna oturtulur. Onun etkisi salebinki gibidir. İbn-i Urus, gelincik etini mafsal ağrıları üzerinde yakı şeklinde uygulamıştır. Vahşi eşiğin iç yağı, Hint yağıyla karıştırılıp, sırt ağrıları için hâricen yakı olarak kullanılır. Aynı şekilde, ağır (kötü etkili) gazlar için de uygulanır. İlgili kısımda ifade edildiği gibi, yılan etinin cüzzama yararı vardır. Kirpi eti de cüzzama aynı şekilde iyi gelir.

Baş Organları: Sığır eti ve diğer ağır etler, zikredildiği gibi, kurutucu etkileri dolayısıyla sıkıntı ve kuruntu verirler. İbn-i Urus, gelincik eti şarapla karıştırılıp, sara hastalığı için kullanılır, der.

Göz Organları: Kuzu etinin külü, beyad al-ayn (katarakt) için kullanılır. Yırtıcı kuş etleri, göze çok iyi gelir; onu kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Tatlı su yengeci, vereme (meshulin) iyi gelir. Cıvciv veya yavru kuş etleri, özellikle boğaz ağrısını artırır.

Beslenme Organları: Yukarıda bahsedilen sert etler, dalağı ağırlaştırır. Ancak kuru küzbere ve zafıranla muamele edilen sığır eti yahnisi, mideye (asit?) madde akışını engeller. Bağırıtlak eti, [bozuk] mizaca ve vücutta su toplanmasına, karaciğerdeki ve dalaktaki tıkanmalara karşı kullanılır. Öncelikle de vücutta su toplanmasına karşı kullanılır. Bağırıtlak eti, yahni yapılarak kullanılır, aksi takdirde hıçkırık yapar. Bazı kişiler (âlimler), mide soğukluğuna, rutubetine ve zaafına karşı yırtıcı hayvan etleri önermişlerdir. Besinlerin süratle hazmedilip kullanılabilir hâle gelmesi, onların sertlik ya da yumuşaklığı ile ilgili değildir. Çünkü evcil ve yabanî domuz etlerinin, sert, kuvvetli ve esnek oldukları hâlde, hazmedilip, absorbe edilmesinin hızlı olduğu söylenir. Aynı şekilde, geyik eti sert olmasına rağmen hazmı çabuk olur. Kirpi eti, ballı sirke ile vücutta su toplanmasına karşı kullanılır. Yırtıcı kuş eti yemek, mide bozukluklarını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Sığır eti, safranın bağırsaklara dökülmesini engeller. Tavşan eti yahnisi, bağırsak yara ve ülserlerine iyi gelir.

Kurutulmuş kirpi eti, sekincebinle böbrek ağrısına iyi gelir. Horoz eti yahnisi, kulunç hastalığına ve sevdaviyyeye iyi gelir. Vahşi eşek yağı, Hint yağı ile birlikte, aşırı kumdan oluşan böbrek ağrılarına iyi gelir. Yırtıcı kuş etleri, zevatü'l-muhalible (muhallesi) birlikte karıştırılırsa, basura iyi gelir. Şarapla terbiye edilmiş sığır eti yahnisi, safra salgılanmasına iyi gelir. Aynı şekilde, bu yahni küzbere ile hazırlanabilir. Ayrıca sirke, sirkeye benzer diğer maddeler, kuru küzbere ve az miktarda zafıran kullanılırsa, aynı etki elde edilir. Kuş etlerinin kebabı veya yemeği, kabız etki yaratır; özellikle keklik türlerinin bu etkisi fazladır. Bağır tlak türlerinin kabız etkisi kuvvetlidir. Kanabir (tarla kuşu) ve toy kuşu (kıta) özellikle haşlanıp, haşlanmış etin suyu içilirse, idrar söktürür. Besili et, diğer etlere nisbetle daha fazla yumuşatıcı etkiye sahiptir.

Hummalar: Sığır eti, eabil kuşunun eti, dağ keçisi eti, büyük kuşların etleri, sıtma nöbeti oluşturur.

Zehirlenme: Gelincik eti, zehiri kurutmak için şarapla birlikte alınır. Közlenmiş kuzu eti, yılan, akrep, sarı akrep zehirlerine karşı yenir. [Aynı şekilde] kuzu eti, kaynamış şarapla kuduz için ve kurbağa eti, haşarat sokmasına karşı kullanılır.⁸⁰³

ON ÜÇÜNCÜ MAKALE⁸⁰⁴

(Mim Harfi)

MİSK

(Moschus morchiperus)

Genel Nitelikleri: Antilop gibi bir hayvanın göbeğidir veya gözüdür. Onun iki tane beyaz renkli boynuz gibi çıkıntısı vardır.⁸⁰⁵

Özel Nitelikleri: İyisi, metalik özelliğinden dolayı tıbbatî (tıptî, Tibet'ten gelen) misktir. Kimileri, kalitesiyle ilgili olarak, iyisi öncelikle Çin kaynaklı olanı, sonra cırcırî ve daha sonra da Hint denizinde olanı diye sınırlarlar. Hayvanın aldığı gıda bakımından sıralama

⁸⁰³ "Bunlar ilâhi ilmin gerçekleridir."T.M.

⁸⁰⁴ "Bu makalede 54 drog işlenecektir."T.M.

⁸⁰⁵ "Bu çıkıntılar sola doğru eğiktir."T.M.

yapılacak olursa, önce behmen otlayanlar ve daha sonra da sünbül otlayanlar ve sonra da normal ot yiyenlerin miski gelir. Renk ve koku açısından ise, sarı renkli ve elma kokulu olan miskler iyi cins birer misktir.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır; bazılarına göre, kuruluğu daha fazladır.

Etkileri: Yumuşatıcı ve kuvvetlendiricidir.

Süslenme: Kaynatılarak kullanıldığında, cilt güzelleşir. Misk, zafferan ve çok az kafur ile enfiye olarak kullanılırsa, soğuk baş ağrısını giderir. Şakakların misk ile ovulması da baş ağrısını giderir. Bu etkisini ayırıcı ve beyini takviye edici özelliği ile gösterir.

Göz Organları: Misk, gözü takviye eder; rutubetini dağıtır; göz akını parlatici ve temizleyici özellik gösterir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi kuvvetlendirir ve ferahlık verir. Çarpıntı ve sıkıntıya iyi gelir.

Zehirlenme: Bütün zehirlere, özellikle kurtboğan zehirine karşı panzehir özelliği gösterir.

MASTAKİ

(Damla Sakızı, Mastika; *Pistacia lentiscus*)

Genel Nitelikleri: Beyaz Rumî ve siyah otsu tipi vardır. Ağaç, çok az sıvı ve bol miktarda mineralden oluşan mürekkep bir yapıya sahiptir. Mastaki, kendirden daha yararlıdır.

Özel Nitelikleri: İyisi beyaz, büyük ve parlak olandır. Mastaki sirke içinde birkaç gün bırakılınca erir ve daha sonra kurutulur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Kendire göre daha az ısıtıcı ve kurutucudur. Ağacında etkili bir soğutucu ve ısıtıcı etki yoktur; kendirdeki ısıtıcı etki, ağacının ısıtıcı etkisinden daha fazladır.

Etkileri: Kabız ve şiş giderici etkisi vardır. Ağacın bütün kısımları kabız etkili ve sıvı, uçucu madde ve diğer mineral maddeleri ihtiva eden bir yapıdadır. Kökü ve kök kabukları akakya (akasya) ve heyufestidasa eşdeğerdir; onlara muadildir. Aynı zamanda yapraklarının öz suyu da aynı etkiyi gösterir. Bitkinin tohumlarından şiddetli kabız etkili bir yağ elde edilir. Galenos da, mastakinin bütün kısımlarında kabız etkiyle yumuşatıcı etki vardır ve yağı da böyledir, demiştir. Otsu mastakinin kabız etkisi az, kurutucu etkisi fazladır. Yumuşatıcı

etkisinden yararlanmak için, nebatî mastaki kullanılması uygun olur. Kabız, yumuşatıcı ve kurutucu olan drogda bu etkiler sıkıntı vermeden kendini gösteriyorsa, o drog kaliteli ve yumuşatıcı olur. Dolayısıyla yumuşatıcılığı, inceliği ve sıcaklığı nedeniyle balgam giderici etki gösterir. Bu etkisi de şiddetli olmaz. Şiddeti ve yoğunluğu diğer zamlara göre daha hafiftir.

Süslenme: Diş etlerine sürüldüğü zaman kalıcı bir hoş etki yapar.

Şişler: Mastaki, kabız ve yumuşatma etkisiyle karın içi şişlerine ve ularına iyi gelir. Otsu, karın içi sertlikleri ve ülserler için uygundur.

Cerahat ve Yaralar: Usaresi (öz suyu) ve kaynatılmış yaprakları saiyeyi engeller; yağı uyuza iyi gelir. Hattâ hayvanların (köpeklerin) uyuzuna bile etkili olur. Yapraklarının usaresi ve kaynatılmış suyu yaraların üzerine sürülür; doku oluşumuna yardımcı olur. Aynı zamanda kemiklerin kaynamasına yardımcı olur. Mastaki çiğnemek, baştan balgamî hıtların çekilmesini sağlar ve beyini temizler. Aynı zamanda gargara yapıldığı takdirde diş etlerini sertleştirir.

Göz Organları: Dönmüş ve kıvrılmış kirpikler mastaki ile düzene sokulur.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe yararlıdır ve kan tükürmeye iyi gelir. Özellikle onun pişmiş kökü ve kabuğu yararlı olur.

Beslenme Organları: Mideyi, karaciğeri kuvvetlendirir ve iştihayı keser; mideyi ve karaciğeri düzenler.

Dışarı Atan Organlar: Karaciğeri ve bağırsakları kuvvetlendirir⁸⁰⁶ ve⁸⁰⁷ onların işlerine yararlıdır. Onun kökü ve kabuğu pişirilir; ülser ihtilaf ve dizanteriye ve tıkanmalara yararlı olur.⁸⁰⁸ Aynı zamanda onun kendi yaprağı rahim kanamalarına ve ağrılarına, rahim akıntılarına, rahim ve makad şişlerine iyi gelir. Aynı zamanda onun ağacının ve tohumunun yağı da yararlı olur.⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ "geçirmeyi uyarır" T.M.

⁸⁰⁷ "balgamı critir." T.M.

⁸⁰⁸ "balgamî ulara iyi gelir." T.M.

⁸⁰⁹ "Ayrıca, idrar söktürücü etkisi de vardır." T.M.

MUV, MU

(Erkek Kızılık; Cornus mascula)

Genel Nitelikleri: Garikun rengine, muhtelif şekillerde parçalı yapıdadır. Onun tozu buruk ve acıdır. Güzel kokuludur, dili yakan bir lezzeti vardır. Bu parçalar bitkinin köküdür. Bu bitki Makedonya'da çok miktarda bulunur.

Özel Nitelikleri:⁸¹⁰ Temiz ve ıslak edilmiş olanıdır. Bu drog birkaç gün sirke içinde bekletilip, daha sonra kurutularak terbiye edilir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak kurudur. Drogda olgunlaşmamış rutubet vardır.

Etkileri: Yumuşatıcı, temizleyici ve açıcıdır. Kuvvet yönünden sünbüle benzer. Lâkin o, daha sıcak ve daha güçlü çekicidir. (Kabız etkiye sahiptir.)

Hareket Organları: Eklem ağrılarına (romatizmal ağrılara) dâhilen ve hâricen etkili olur.

Baş Organları: Donmuş rutubet bulunduğu için çoğunlukla baş ağrısı yarar.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğere ve gaza karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar zoruna içilerek ve hâricen tatbiki yararlı olur. Aynı zamanda mesane ağrılarına ve mesanede ihtikana (kan toplanması) karşı etkilidir. Regl kanı söktürür. Rahim ağrılarına iyi gelir ve fazlalıkların dışarı atılmasını sağlar. Hattâ hastayı drogun suyuna oturtmak dahi fayda sağlar. Kolik, gaz sancısı ve karın gurultusuna da iyi gelir.⁸¹¹

MAZERYUN

(Defne; Daphne mezereum)

Genel Nitelikleri:⁸¹² İki cinsi vardır. Birincisi büyük ve ince yapraklıdır; diğeri küçük, kalın yapraklıdır. Onun yaprakları kullanılmaz, zararlıdır; yaprakları siyah renkte olanları öldürücüdür.

⁸¹⁰ "İyisi, beyaz, hilâl gibidir." T.M.

⁸¹¹ Dövülüp, balla karıştırılırsa ve pastil şeklinde kullanılırsa, bağırsak gazlarını giderir ve idrar söktürücü etki yapar." T.M.

⁸¹² "Çok faydalı sütlü bir drogudur." T.M.

Özel Nitelikleri: Mazeryunun iyisi çok yapraklı olanıdır; bunların yaprakları zeytin yaprağına benzer, incedir. Ancak küçük ve kıvrık yapraklılar zararlıdır. Onun sıkıntısı tahlil (çözerek, eriterek) ile kesilir.

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Soyucu, temizleyici ve yara yapıcıdır; yakıcılığı şiddetlidir.

Süslenme: Bütün mazeryun türleri behak (adison), vitiligo, leke, çil diğer cilt pigment bozukluklarına hâricen kullanılır. Bunun için kibritle (kükürtle) karıştırılarak tatbik edilir.

Cerahat ve Yaralar: Bütün defne çeşitleri balla karıştırılarak, yara ve ülserler için kullanılır. Eritici ve iyiyici türden maddeler içerdiği için gangren olmuş dokuları düşürür. Aynı şekilde cerb (uyuz) yaralarını kurutur.

Baş Organları: Diş ağrısını gidermede, özellikle pişmiş siyah defne çiğnemek suretiyle kullanılır. Bir parça biber ve bir parça mumla dişler ovulur.

Beslenme Organları: Karaciğer⁸¹³ için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Defne, vücuttan suyun atılmasını sağlar. Özellikle çiçekli döneminde toplanan defne, fazlasıyla ishal etki gösterir. Aşırı etkisi, sirkeyle ıslatıp, sonra kurutularak terbiye edilip, hafifletilir. Ondandır 6 dirhem içilir (onun oral dozu 6 dirhemdir). {1,5 ratl suda bu suyun yarısı uçana kadar kaynatılır}.⁸¹⁴ Onun yarısı kalır. Onun 1/4'ü içilirse, bağırsak solucan ve kurtlarını düşürür ve özellikle futenec-i cebeli⁸¹⁵ içinde ondan eksunafe (takribî) dozda 1 ölçü içilmelidir. Bazen 22 dirhem defne 2 cüz şarapla iki ay⁸¹⁶ ıslatılıp bırakılır. Daha sonra vücutta birikmiş suları atmak için kullanılır. Kaynamış defne şiddetli idrar zoruna iyi gelir. Bazıları onun sevdavî balgamî hıltları da attığını söylemişlerdir. Özellikle iki misli afsantin ile karıştırılıp, balla macun hâline getirildikten sonra, bu terkip fitil olarak kullanılırsa, bu etkiye sahiptir. Şayet defne ile safra atılmak is-

⁸¹³ "ve mide" T.M.

⁸¹⁴ { } arası T.M.'de yok. "1/4'ü uçana kadar kaynatılır." T.M.

⁸¹⁵ "funtanec-i cebeli" T.M.

⁸¹⁶ "iki gün" T.M.

tenmiyorsa, terkibe diğer müshil droglardan katmak gerekir.⁸¹⁷ Sevdayı atmak için de sevdayı atacak diğer droglarla karıştırmak gerekir.

Zehirlenme: Defne, şarapla karıştırılıp, böcek sokmalarına karşı kullanılır. Özellikle siyah defnenin kendisi zehirlidir. Defne, kavrulmuş buğdayla karıştırılıp, su ve zeytinyağı ile toprak hâline getirilirse, fare, köpek ve domuzlara öldürücü yem olur. Bundan 2 dirhem insan için öldürücüdür; o etkisini mide bulantısı (kerneb), kusma ve ishalle gösterir.

MERV

(Mercanköşk; Origanum maru)

Genel Nitelikleri: Hint kaynaklı bir drogdur derler. Birçok çeşidi vardır. Bir çeşidinin kokusu güzeldir; ona marhuruhavahir⁸¹⁸ denir. İkinci cinsi beyazdır; mutedildir, onda yara açıcı özelliği vardır. Buna göre, yara yapan mercanköşkdür. Öküzdili, üçüncüsü merv-i ma'huzdur; sıcak, kuru ve yumuşak yapıdadır. Dördüncü cinsi ise, mişbehar (öküzgözü) olarak adlandırılır ve beşincisi vasifehu diye adlandırılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. İkinci dereceden fazla olması konusunda fikir ayrılığı vardır.

Etkileri: Bütün çeşitlerinde hafif bayıltıcı, şişkinlik ve balgam eritici ve nerede olursa olsun tıkanıklıkları açıcı etkisi vardır.

Baş Organları: Sütle birlikte kulak ağrılarına karşı damla şeklinde kullanılır. Mişbehar çeşidi, sıcak baş ağrılarına iyi gelir; diğer çeşitleri soğuk baş ağrılarına iyi gelir; fakat kokulu olan çeşidi, özellikle şarap üzerine kullanılırsa, baş ağrısı yapar.

Beslenme Organları: Mideden balgamin atılmasını sağlar; mide ağrısını giderir ve onu güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları kuvvetlendirir ve onun kavrulmuş tohumu, ülser ve dizanteriye etkilidir. Kavrulmadan kullanılan tohumları, balgama ishal etki gösterir.

⁸¹⁷ "Sevdayı atmak için de aynı yöntemi kullanmak gerekir."T.M.

⁸¹⁸ "mermahuz" T.M.

MERMAHUZ

(Mermahur, Mısır Mercanköşkü; *Origanum maru*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun çiçeği yeşile çalan gri renktedir; güzel kokuludur.

Yapısı: Dımışkî (Şamlı), kış mercanköşkü (mermahuz), mercanköşkten daha sıcak ve kuvvetlidir, demiştir. Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, eritici, gaz giderici ve balgamî tıkanmalar üzerinde açıcı etkilidir.

Baş Organları: Şaraba katılırsa, sarhoşluk etkisini hızlandırır. İçki içtikten sonra koklanırsa, baş ağrısı yapar. Fakat koklamak ve buğu yapmak, burunu açar ve soğuk baş ağrısını giderir. Bu etkisi peline benzer.

Beslenme Organları: Bağırsakları güçlendirir.⁸¹⁹

MUKL EL-YEHUD ve EL-MUKL EL-MEKKÎ

(Yahudi Balsamı ve Mekke Balsamı; *Hyphaena thebaica*)

Genel Nitelikleri: Mukl-u yehud iki çeşittir. Bir türü Avrupa, diğeri ise Arabistan kaynaklıdır. Her ikisi de zamk çeşididir. Devdem (akasya zamkı) meyvası değildir. Fakat mukl-u Mekki (zencefil) ağacının meyvasıdır.

Özel Nitelikleri: İyisi temiz, saf, acı lezzette, gövdeden çabuk sızan, kokusu güzel olandır. Tütsüsünün kokusu, defne kokusuna benzer. Mukl-u yehudun eskisinin (bayatı) yumuşatıcı etkisi, kurutucu etki hâline döner.

Yapısı: Mekke balsamı, soğuk ve kurudur. Yahudi balsamı birinci derecede sıcak ve yumuşaktır; özellikle Avrupa kaynaklısı böyledir. Arabî olan bayatlayınca kurutucu etki gösterir.

Etkileri: Çözücüdür, eriticidir, hattâ donmuş kanı bile eritir; yumuşatıcı ve olgunlaştırıcıdır. Avrupa kökenli olanı güçlü yumuşatıcıdır. Bayat olan Arabî olanı kurutucu etki yapar.

Şişler: Balsam, sert şişleri yumuşatır; eritir; özellikle oruçlu kimşenin tükürüğü ile inceltilen balsamın şişleri delip, yumuşatma etkisi vardır. Aynı zamanda diğer soğuk yapılı şişleri de yumuşatıp eritir.

⁸¹⁹ "Mideyi takviye eder; rutubeti dağıtır. Karındaki tıkanmaları açar."T.M.

Mukl-u yehud (Arabî olan), o taflan meyvası olmayandır. Bu, yani mukl-u yehud,⁸²⁰ sıracaya iyi gelir. Kaynatılarak, karın şişlerine ve ırlarına iyi gelir.

Cerâhat ve Yaralar: Sirkeyle karıştırılıp, sulu yara ve çatlaklar üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Kasların bozulmasına, kasılmalara ve sinir sertliklerine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yollarına, ağrılarına ve yaralarına, kronik öksürüğe, zatülcenbe ve ağrısına iyi gelir. Mukl-u Arabî, gırtlak ve boğaz ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Dâhilen ve hâricen veya tütsü şeklinde basura etkili olur. İshal yapıcı terkibe katılsa, ülsere iyi gelir. İdrar ve regl söktürür. Mekke balsamının söktürücü etkisi olduğu zannedilir. Halbuki Mekkî, tutucu etkiye sahiptir. Taşları parçalar; saf ve koyu renkli olan Arabî balsam 2 miskal dozda dövülüp, ballı suyla karıştırılarak içilse, balgamı⁸²¹ giderir. Her iki muklun ikisi de su atıcı etki gösterir; iltihaplı rahmin ağrısını açar; cenin üzerinde abortus etkisi vardır; rahimdeki iltihabı atar ve makaddaki, er bezlerindeki şişleri giderir, eritir, çözer.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına iyi gelir.⁸²²

⁸²⁰ "Arabî olan" T.M.

⁸²¹ "içi sıvı dolu fitiği" T.M.

⁸²² **MAKLAMENSUS (Buhur-u Meryem)-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bu drogun buhur-u meryem olarak tanıdığını söyler. Iraklılar ve Mısırlılar (Kıptiler) artanisa adını verir. Yaprakları lablab yaprağına benzer. Muhtelif renkleri vardır. Yaprığının çıkışından ucuna kadar beyaz çizgisi bulunur. Gövdesinin ve dallarının üzeri tüylüdür. Çiçekleri kımız güle benzer, kırmızı renklidir. Kökü koyu renklidir ve şalgama benzer ve oldukça derindedir. Bu drogun bir cinsi daha vardır ve bazıları ikinci isimle adlandırılır. Bunun da yaprakları lablaba benzer ve yumuşaktır. Kendini belli eden bir yakıcılığı ve yapışkanlığı vardır; kökü kullanılmaz. Dağ kenarlarında ve kıraç yerlerde yetişir. Gölgeyi yerlerde bol miktarda bulunur. Bazen soyularak, usaresi çıkarılır. **Etkileri:** İyişi, gölgelik yerlerde yetişendir. Sinirsel burkulmalara ve gut hastalığına iyi gelir. Bu bitkinin kökü, taze olarak kurdeşen ve ürtiker için içilir; kaşıntıyı giderir. Sirke ve balla karıştırıldığı zaman, yara ve kesikleri tedavi eder. Tek başına da etkili olur. Başa serpilecek olsa, baş yaralarına ve soğuktan oluşan ağrıya etkili olur. Şayet şarapla karıştırılacak olursa, sarılığa iyi gelir. Sarılık için, bu terkibi içen kimsenin uykuya yatıp, üzerine kalınca bir şeyler örterek, terlemesi gerekir. Hastanın terinin rengine bakıldığında, renginin acı safran rengine benzediği görülür. Bu drogun suyu balla karıştırılıp, göze sürme şeklinde tatbik edilirse, göz zayıflığına ve görme güçlüğüne iyi gelir. Kökü adrucuali adıyla tanınan şarapla fitil olarak kullanılır, regl söktürür. Bazıları, hamile kadınların droğa hazırlanan suya oturduklarında çocukları-

MA⁸²³

(Su; Aqua)

Genel Nitelikleri: Su, yararlı bir maddedir. *Birinci Kitap'ta*, kötü ve iyi sülardan söz etmiştik. Oradan istifade edilebilir.⁸²⁴ Kötü su (bozuk

nu düşüreceklerini, hamile olmayanların ise, hamile kalmayacaklarını söylemiştir. Drogun suyu balla birlikte bir yün fitile bulaştırılıp (sürülüp), makattan tatbik edilirse, ishal etki gösterir. Aynı şekilde, hasta kasık bölgesine ve böğürlerince de hâricen sürse, karnında yumuşatıcı etki gösterir ve karnındaki çocuğu öldürür. Dolayısıyla çocuğu karnında ölen kadınların çocuğunu düşürmek için kullanılan terkiplerin içine girer. Sirkeyle karıştırılan drog, dışarı fırlamış makada hâricen uygulanırsa, makad yerine gelir. Bazıları, doğumdan sonra rahimi temizlemek için içer. Ayrıca karın ağrılarına iyi gelir. Ballı suyla içilirse, öldürücü etkili ilaçlara ve zehirlere, hayvan sokmalarına karşı etkili olur. Özellikle deniz tavsanı zehirine karşı kullanılır. **MARTİS(?) - Genel Nitelikleri:** Tek kök üzerinde çok dallı olan bir bitkidir. Dalların alt kısımları kırmızı renklidir ve kökün etrafını çepeçevre sararlar. Yaprakların üzerinde ince tüyler vardır ve yaprakların arkalarının ortasında sıvı vardır; rengi siyaha çalar; yaprakların kenarları keskindir. Kökten çıkan ana dallardan daha ince birçok dal çıkar. Bu dalların üzerinde sarımsı lacivert çiçekler açar. Kökü kalın, parmak kalınlığında ve üzerinde bol miktarda kökcüklerle kaplıdır. Bu drog tamamen eskülü kendiriyana benzer, fakat biraz daha küçüktür. Bazıları, izanü'l-far olarak bilinen drog olduğunu söyler. Biz sadece açıklama getirdik. **MARZUVAN(?) - Genel Nitelikleri:** Dioscorides, yaprakları hummaza (?) benzeyen bir bitki olduğunu, fakat yapraklarının daha uzun olduğunu söylemiştir. Altı veya yedi yapraklıdır. Yaprakların içleri boştur ve dikine dururlar. Yaprakların üzerinde yapışık olarak bulunan toz gibi yapışkan bir şey vardır. Bahçelerde, gölgelik bölgelerde yetişir. Ekşi lezzetlidir. Çiçeği, meyvası ve gövdesi yoktur. Bağırsak yaraları ve ishal için içilir. Yaprakları eski ve sert olmayan şarapla birlikte içilirse, böcek ve haşarat sokmalarına iyi gelir. Ayaklar bu bitkiyle ovulursa, faydalı olur. **MEREFUN-MEFREFİLUN - Genel Nitelikleri:** Kelime olarak, bol yapraklı anlamına gelir. Tek köklü ve tek gövde üzerinde dalları bulunan bir bitkidir. Yaprakları razıyane yaprağına benzer. Gövdesi muhtelif renkte ve kurudur. Kuruluklarda ve nemli yerlerde yetişir. Bazen toprak üzerine yayılarak, parça parça sürünge bir görüntü verir. Bu drog yaş ve kuru olarak sirkeyle birlikte yaralara tatbik edilir. Yüksek yerden düşen kişilere soğuk suyla içirilir. **MALEYFERUN-MALİFRUN - Genel Nitelikleri:** İki karşı boyunda bir bitkidir; yaprakları fuve yapraklarına benzer. Bitkinin yaprakları luby ve gersenne yapraklarına da benzer. Yaşken 7 dabaktır (?). Çok fazla yağ içerir. Yaprakları toplanıp, hafifçe kurutulur ve döğülür. Bundan fitil hazırlanarak, kandil yerine kullanılır. Bitkinin yağı sertleşmiş deriyi yumuşatır ve pürüzsüz hâle getirir. Bu etkinin bitkinin özelliğinden kaynaklandığı söylenir. Ben bitkinin bu söylenen özelliğine güvenmediğim için bu drog hakkında fazla bilgi vermeyi gereksiz buldum."T.M.

⁸²³ "Su, akıcı ve basit bir maddedir. Diğer maddeleri işleyip, şekillendirmek onun özelliğidir. Suların ayırddilmesinde zorluk olduğu bilinmektedir. Suların kaynakları ve kanalları muhtelifdir. Atmosferin yapısında vardır ve diğer maddelerin bünyesinde de mevcuttur. Dolayısıyla suların ayırddilmesi ve sınıflandırılması zordur."T.M.

⁸²⁴ "Suların iyisi, saf, içilebilir nitelikte olup, diğer maddelerle karışmamıştır. Sindirim sisteminden kolayca emilir ve besinler üzerinde kolayca etki eder. Gaz yapmaz ve uzun müddet beklediği zaman, bozulmaz."T.M.

su), durgun ve bulanık olur. Tadında ve kokusunda tuhaflık vardır. Külü bulanık ve ağır olduğu için çökelmeye, durulmaya çalışır. Onun üzerinde zar gibi kuru, acaib şeyler vardır.⁸²⁵ Otlar suyun yüzünde donmuş bir tabaka meydana getirir. Biliniz ki, bu tip suların zararını, süt, ağır (sert) şarap, nişasta, ince reyhan şarabı ve salatalık (kıssa-i fic) ve bukl-u multefe⁸²⁶ (bakla tozu) sulandırılarak kullanılırsa, temizler, giderir; ağır ve bulanık suların zararını ise, sum (sarmısak), basl (soğan) ve kurras (pırasa) gibi maddeler giderir, onları temizler. Özellikle onların üstüne su içilirse, zararını ve vereceği sıkıntıyı giderir. Özellikle su şarapla karıştırılıp içilirse, bu etkiye sahiptir. Suyun sertliği, bazen yoğunluğu, bazen onun keskinliği ve temizleyici olma özelliğinden kaynaklanır. Bazen de sert suların aşırı boşaltıcı etkisi vardır. Acı suyu tatlılar, tuzlu suyu harnub-u şami, harnub-u as (Mersin ağacı) ve za'rur (muşmula) ve tin (incir) ve sevik düzeltir. Bütün kirli ve zararlı suları sirke terbiye edip, düzeltir.

Yapısı: Deniz suyu, yakıcı ve keskindir. Killi sular (mai'l-buruk) ve benzerleri sinir hastalıklarına iyi gelir. Özellikle bu sularla yıkanmak gerekir.

Etkileri: Soğuk sular, [kanallarında] tıkanıklık olanlara zararlıdır. Dolaşımı iyi olanlara ise iyi gelir ki, bu dolaşım vücuttaki herhangi bir sıvının herhangi bir organında olabilir; hepsi üzerinde etkilidir. Dolaşım bozukluklarına iyi gelir. Şayet sindirim sisteminin emilme, süzme ve atma fonksiyonları normalse, soğuk su, bu sistemleri güçlendirir.

Süslenme: Deniz suyu, soğuktan olan çatlaklara ve yaralara iyi gelir. Ayrıca bitleri (kam1) öldürür ve cilt yüzeyindeki morarma ve kan pıhtılaşmasını da dağılar. Kükürtlü su (mai'l-kibritiyye) cilt bozuklukları olanlara, behak (adison) ve bers (vitiligo) hastalığına iyi gelir.

{**Şişler:** Kükürtlü sular, eklemlerdeki şişlere ve sertliklere ve se'lil (onunla alâkalı kısımlar) için yararlıdır.}⁸²⁷

Cerahat ve Yaralar: Saf su, yaralara iyi gelmez. Onları sulandırır; o, onlara zıttır, ters düşer; yaralar için ona karşı tedbir almak gere-

⁸²⁵ "Bu maddelere kamaş denir."T.M.

⁸²⁶ "bukl-u mutlak" T.M.

⁸²⁷ { } arası T.M.'de yok.

kir. Deniz suyu, kaşıntıya (hıkke), uyuza (cerb) iyi gelir ve kükürtlü su, aynı şekilde uyuza⁸²⁸ ve haşarata karşı iyi gelir.⁸²⁹ Aynı zamanda sa'fete (eğrelti otu yaprakları) de iyi gelir.

Hareket Organları: Deniz suyu, sinir hastalıklarına iyi gelir. Özellikle onunla banyo yapmak yararlıdır. Titreme (ra'se), felç (faliç) ve hadr (uyuşma) gibi rahatsızlıklara yararı olur. Aynı hastalıklara kükürtlü sular da yararlı olur. Bütün eklem ağrılarına ve soğuk sinir rahatsızlıklarına etkilidir.

Baş Organları: Ilık su, baş ağrılarını artırır ve sıcak su da baş ağrısına (suda') zararlıdır. Sıcak deniz suyu buharı baş ağrısına yararlıdır. Bakırlı su (mai'l-nuhas), ağız ve kulağı etkiler.

Göz Organları: Mai'l-kafr, göze zararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Çok soğuk su göğüse zararlıdır. Ayrıca bronşlar (kasaba) üzerinde de zararlıdır. Çünkü su rutubetlidir. Bronşların kuru olması gerekir. Ilık su boğaz (halk), luhat (küçük dil) ve göğüsteki şişlere iyi gelir. Meme (sedi) urları deniz suyu ile ovulur. Killi su (mai'l-buruk) bazen akciğerlere yararlıdır. Şaplı su (mai'l-şab), kan tükürmeye (nefsü'l-dem) iyi gelir.

Beslenme Organları: Demirli suyun (mai'l-hadid), dalak (tıhal) ve mideye yararı vardır. Bakırlı su da demirli su ile benzer etkiye sahiptir. Çok soğuk su dolaşım bozukluğu olanlara iyi gelmez. Deniz suyu ve benzeri sular mideye zararlıdır. Deniz suyu buharı, ödeme (istiska) iyi gelir. Killi sular, bazen mide rutubetinin düzenlenmesi açısından faydalı olur. Şaplı sular, kusmayı engeller. Aynı zamanda kabız (çeken) hummaları da engeller. Kükürtlü sular, dalak şişlerine ve dalak ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda karaciğere de iyi gelir.

DışarıAtan Organlar: Deniz suyu, kolit için lavman yapılıır. [Bazen içilerek] ishal etkisi verir. Sonra üzerine tavuk suyu içilerek, yakıcı etkisi giderilir. Şaplı su, regl kanamasına (nezefe) ve düşüğe (iskat) engel olur. Kükürtlü su, rahim ağrılarına iyi gelir. Soğuk su, cinsel gücü azaltır. Bağırsaklarda kabız etkisi gösterir; meninin hareketini durgunlaştırır. Tuzlu su, ishal yapar; sonra kurutucu etkisiyle kabız ya-

⁸²⁸ "aynı şekilde etki eder."T.M.

⁸²⁹ "Hamamda kükürtlü suyla yıkanmak gerekir."T.M.

par. Madensel sular, idrarı, regli ve doğumu zorlaştırır. Madenî sular, hıltları kurutur ve bazısı (ekseriya) kurutucu etki yapar. Bazısı şaplı sular gibi 'akl yapar ve kulunç da meydana getirir. Demirli ve bakırlı sular, böbrek ve kulunç üzerinde gerçekten iyi etki yapar ve bulanık sular, böbreklerde ve mesanede taş yapar ve içinde demir söndürülen su, kan tükürmeye iyi gelir.

Hummalar: Kükürtlü sular, pis ve durgun sular ve çok sıcak sular, ateş yapar. Sert sular (ağır sular), dört günde bir gelen nöbetler (sıtma) oluşturur.

Zehirlenme: Yılan sokan kimse, denize girse, deniz suyu ile banyo ona iyi gelir. Aynı şekilde zehirli ve zehirsiz hayvan ısırmaalarına iyi gelir.

MİZMARÜ'L-RA⁸³⁰ (Çobançubuğu; Alisma plantago)

Etkileri: Temizleyici kuvveti vardır.

Şişler: Yangılı şişleri giderir.

Beslenme Organları: Karındaki ağrı ve hafif ağrılara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kaynamış ilâç (drog), böbrek taşlarını parçalar. Onun kökü, bağırsakların yaralarına iyi gelir.

MUGAS (Ervalenta; Litsea sebifera)

Genel Nitelikleri: Bazıları, yabanî nar (rumman) kökü olduğunu söylerler. Bizim vereceğimiz bilgiler böyle olmadığını gösterir. Mugasın tohumları cinsel yönden kuvvetli bir uyarıcıdır.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: O, dokuları (organları) kuvvetlendirir.

Süslenme: Çok fazla şişmanlatıcıdır.

Hareket Organları: Eğer kesiklere, morarmaya (vasi, kol ve bacaklardaki morarma) ve kas zafiyetine yakı şeklinde hâricen uygulanırsa, iyi gelir. Nikrise iyi gelir; titremeye ve de çok kötü şekilli, sertleşmiş eklemlere iyi gelir.

⁸³⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Aynı şekilde, boğaz ve akciğerin sertliklerini yumuşatır.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel isteği uyandırır; özellikle onun tohumunun bu özelliği vardır.

MÜRDASENC

(Kurşun Oksit; Plumbi oxidum)

Genel Nitelikleri: Mürdasenc, anuk el-muharriktir ve anuk (kurşun) diğer bileşimlerden de elde edilir. Bu ıslah etme işlemi, sirke içinde veya alkolde kaynatıldıktan sonra bir defa yakılır veya iki defa daha kaynatıldıktan sonra üzeri temizlenerek elde edilir. (O, ayıklanarak, kırmızı kurşun, ayrılır). Aynı şekilde, su ile iyice kaynatılır, öyle ki iyice saflaşsın. Sonra süzülür ve bu sudan (kaynatıldığı sudan) ayrılır; süzme işi birkaç defa tekrar ettirilir; hattâ tuz gibi maddelerle de muamele edilir. Bazen saflaştırma işleminde başka maddeler de kullanılır.

Yapısı: Galenos, kuruluşu meyilli olduğunu, fakat hafif ısıtıcı ve soğuk olduğunu söylemiştir. Diğerlerine göre, olabildiğince soğuğa meyillidir. Saflaştırılmış kurşun oksit kesinlikle soğuktur.

Etkileri: Kabız ve kurutucu etkisi vardır. Kabız etkisinin yanı sıra biraz temizleyici ve biraz da aşındırıcıdır. Sert hıtları yumuşatır. Onun kabızlığı ve temizleyiciliği hafiftir. Yakıların ve merhemlerin maddesine dâhil edilir ve böylece terkinin içinde bulunan, aşırıya kaçan, eritici ve aşındırıcı etkileri hafifletir.

Süslenme: Vücudun kokusunu ve bağırsak gazlarının kokusunu giderir. Kasık yaralarının meydana gelmesini engeller; sivilce izlerini ve kan oturmuş dokuları temizler; özellikle yıkanmış olanı, uyuz izlerinin (asar el-cüderi) kemiklere doğru yayılmasını engeller.

Cerahat ve Yaralar: Yaralarda doku oluşumunu (et bitirici) sağlar. Ancak Galenos, “o, bozucu değil, yenileyici değildir; o, et bitirici değil, eksik (kusurlu) değildir” demiştir.⁸³¹ O, merhemlerin maddesidir.⁸³² Kasık ve uyluk bölgesindeki yaralara iyi gelir. Göz hastalıklarında yararlıdır; gözleri yıkar, parlatır.

⁸³¹ “Buna rağmen onda bu dört özellikten biri bile yoktur.”T.M.

⁸³² “o, merhem olarak kullanılır.”T.M.

Dışarı Atan Organlar: Şayet içilirse, idrar tıkanıklığı yapar. Bizim bölgemizde, boğaz için ve bağırsaklardaki yaralar için çocuklara içirilir. Bazen suyun zararını gidermek için suyun içine kurşun oksit katılır.

Zehirlenme: Zehirli ve öldürücü bir maddedir; idrarı hapseder; karın boşluğunu ve idrar yollarını bozar; dili beyazlaştırır ve solunumu hızlandırır.

MUŞKTARAMÜŞİR⁸³³

(Bir Nevi Misk; Dictamnus albus)

Genel Nitelikleri: Şahesferem denen bitkiye benzer bir bitkinin dallarıdır. Kuru su yendiğinde, başlangıçta hiç tadı ve kokusu yoktur. Sonradan keskin kokusu ve tadı (acılığı) ortaya çıkar. Bu bitkiyi yiyen koyunun sütü kanlıdır. Bu bitki fudenec (futenc) yerine geçebilir; ondan daha etkili olabilir. Onun iki çeşidi vardır: a) muşktaramüşir-ı hak ve b) müzevver-i kazib adını alır. Onlar birbirine benzer, ancak ikincisi daha zayıftır.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, rutubeti, mukoz akıntıları göğüs ve akciğerden dışarı atar.⁸³⁴

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetli regl ve idrar söktürücüdür, hattâ idrardan kan gelir. Ağız yoluyla tütsü veya lavman olarak kullanıldığında, abortus etkisi yapar. İçildiğinde, ağızdan kan gelmesine sebep olur.

MERARE

(Safra; Vesica Fellea)

Genel Nitelikleri:⁸³⁵ Dört ayaklı hayvanların içinde safrası en kuvvetli olan inektir. Sonra sırasıyla, sırtlan (zebi) ve ayı (deb), sonra keçi, sonra koyun safraları gelir. Kuş türlerinde bu sıralama, ilkin horoz, tavuk ve keklik safraları olarak sıralanır. Diğer kuş türlerinin safraları dört ayaklı hayvanlara göre daha kuvvetli olurlar. Dört ayaklı yabani hayvanlar ve yenebilen yabani kuşlara oranla yırtıcı kuşların safraları

⁸³³ "Muşktaramusi" T.M.

⁸³⁴ "Beslenme Organları: Dâhilen baygınlık ve diğer sinir hastalıklarına iyi gelir." T.M.

⁸³⁵ Kendine has özellikli bir maddedir. Safra, akciğerin (?) atığı olan bir maddedir." T.M.

çok kuvvetli ve yakıcı olur. Özellikle de büyük yırtıcı kuşların safraları küçük yırtıcı kuşlara nisbetle daha kuvvetlidir. Safranın içinde iyi olan, rengi doğal sarı renkte olanıdır. Rengi kırmızı veya laciverde çalanlar zararlı olur. Aynı şekilde siyah (koyu kırmızı) olanlar da zararlıdır. Safralardan kuvveti zayıf olan domuz safrası, şebut (kefal veya kalkan?) ve akrep diye anılan hayvan gibi balıkların (istakoz ?) safralarıdır. Kaplumbağaların safraları da dört ayaklı hayvanların safralarına göre daha kuvvetlidir. Dioscorides, safra kesesi sıkıca bağlandıktan sonra, üç taşım kaynatılır; ve rutubeti olmayan gölge bir yerde kurutularak saklanır, demiştir.

Yapısı: Bütün safra türleri dördüncü dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Safraların hepsi sıcak ve temizleyicidir; onlar canlılardaki zikredilen çeşitlilikten dolayı farklılık gösterirler. Ayrıca susuz veya aç olup olmamak, sakın veya hareketli olmak da farklılık yaratır.

Süslenme: Yabanî eşek safrası, et benini düşürür ve hâricen kullanılırsa, şişlerin⁸³⁶ üzerine tatbik edildiğinde, onları yok eder.

Şişler: Cilt kızarıklıkları için kullanılan merhemlerin terkbine girer ve onlara (kızarıklıklara) mani olur.

Cerahat ve Yaralar: Eğer safra, natrunla, reytiyanec ve incirle karıştırılırsa ve merhem hâline getirilirse, uyuzun oluşturduğu yaralara iyi gelir. Sığır safrası, kızarıklığı olan ve şiddetli, ağrılı cerahatlerin hepsinin tedavisinde kullanılan merhemlerin terkbine girer. Teke safrası, vücuttaki siğil (et beni) gibi kabartıları (entusi) ve yaraları bertaraf eder.⁸³⁷ Değişik zamanlarda, değişik yapıda safralara ihtiyaç duyulur. Zaman zaman kuvvetli, zaman zaman zayıf safraya ihtiyaç vardır. Kurt safrası, sinir iltihaplarına çok iyi gelir. Soğuk mevsimlerde kasılma ve spazmları engeller.

Hareket Organları: Teke safrası, fil hastalığına ve varicose'a (devalli) iyi gelir ve aynı şekilde yabanî eşek safrası ve özellikle kurt safrası, [soğuk havalarda] kasılmayı önler.

Baş Organları: Teke ve öküz safraları, kulaktaki taze yaralara iyi gelir ve kartal safrası, zeytinyağı içinde hâll edilip, ağırlaşan kulağa

⁸³⁶ "yara izi" T.M.

⁸³⁷ "Bu konuyla ilgili üç kayıt vardır. Birinde siğilleri, diğerinde pürtükleri ve üçüncüsünde et benlerini düşürür, şeklinde yazılıdır." T.M.

(ağırlaşan işitme için) damlatılır. Aynı zamanda, ağırlaşan işitmeye⁸³⁸ pırasanın öz suyu ile karıştırılıp, damlatılır. Öküz safrası, natrunla ve kaymolya ile karıştırılıp, saçtaki kepek için kullanılır, saç [onunla] yıkanır. Ayı safrası, yalandığında saraya iyi geldiği söylenir. Kaplumbağa safrasının çocukların ağzında çıkan habis yaralara iyi geldiği söylenir. Kaplumbağa safrası buruna çekildiğinde saraya iyi gelir. Bütün safralar burun ezilmesine iyi gelir ve süzgeç kemiğinin (ethmoid kemiği) açılmasında yararlıdır.

Göz Organları: Bütün safralar görme zorluklarına yararlıdır. Yırtıcı kuşların safraları, özellikle kurutulmuş olanları, göze su inmesini (kataraktı) engeller ve o suyu dağıtır. Kullanmak için ilkin bedene tenkiye yapıp temizlemek ve başı temizlemek gerekir.⁸³⁹ Göz için bu faydalı safralar, dört ayaklı hayvanların safralarıdır ve onlardan da antilopun safrasıdır. Kuşlardan keklik türlerinin safraları yararlı olur. Balık türleri içinde şubut (tersi balığı) safrası yararlı olur. Dişi keçi ('anez) safrası, gözün dumanlanmasına yararlı olur. Özellikle dağ keçisinin safrası yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öküz safrası, balla birlikte, bademcik iltihabına yararlı olur; aynı şekilde kaplumbağa safrası da aynı gaye için kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Öküz safrası, basuru açar; bütün safra türleri mutlaka müshil etkilidir.⁸⁴⁰ {Hattâ domuz safrası hızla mesh eder (elle ovar) veya hıklet eder (oraya tatbik eder). Öküz safrası balla birlikte}⁸⁴¹ makat üzerine tatbik edilirse, boşaltıcı etki yapar. Ayrıca bulamaç hâline getirilerek, rahim ağrılarında, er bezleri (testis) ağrılarında hâricen kullanılır. {Safen şişlerinin üzerine de tatbik edilir.}⁸⁴²

Zehirlenme: Dağ keçisi safrası, haşarat sokmalarına karşı panzehirdir. Öküz safrasında da aynı etki görülür.

⁸³⁸ "kulak çınlamasına karşı tanin" T.M.

⁸³⁹ "Böyleşi daha iyi olur." T.M.

⁸⁴⁰ "Bütün safra türleri basuru patlatır." T.M.

⁸⁴¹ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁴² { } arası T.M.'de yok.

MUM

(Balmumu; Cera alba)

Genel Nitelikleri: Saf mum, arı kovanının petekleri ve kenarlarıdır; bal arısı kovanda yumurtlar ve orada bal biriktirir. Siyah mum, kovanın pıslığıdır.

Yapısı: Normaldir.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; yarayı kirle doldurur ve yapısında rutubet vardır. Sürüldüğü yerin deliklerini (gözeneklerini) doldurarak örter. O, soğutucu ve ısıtan bütün merhemlerin terkiplerine girer. Onda (mumda) balda olan olgunlaştırıcı, eritici, çözücü özelliklerin pek azı vardır. Kovan kiri olan siyah mumun derinlerden maddeyi çekme özelliği vardır; batmış olan diken vb. çekip çıkarır. Onda az da olsa güzelleştirici ve temizleyici özellik vardır. Yumuşatıcı özelliği belirgindir.

Şişler: Katı şişleri yumuşatır.

Cerahat ve Yaralar: Derideki sertlikleri yumuşatır; yaraları doldurur; siyah mum, diken ve benzeri nesneleri dokuların derinliklerinden çekip çıkarır.

Hareket Organları: Sinirleri yumuşatır.

Baş Organları: Siyah mum, kuvvetli kokusuyla aksırtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs sertliğine, hâricen ve dâhilen uygulandığında, yararlıdır; özellikle menekşe yağı ile iyice karıştırılıp, [göğüse] tatbik edildiğinde, süt kanallarındaki tıkanmayı giderir. Zannediyorum ki (İbn-i Sînâ), Dioscorides, darı büyüklüğünde hap yapıp, 10 tane içilmesini söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Ondan (mum) yapılmış haplardan 10 adet veya pirinçten yapılmış çorba ile birlikte bağırsak yaraları ve ülserleri için içilir.

Zehirlenme: Onun zehiri çektiği söylenir. [Bıçak veya ok] yaralarının üzerine sürüldüğünde, zehirin etkisini engellediği söylenir.

MIGNATIS

(Mıknatıs; Magneticum)

Genel Nitelikleri: Mıknatıs demiri çeken bir taştır. Yakıldığı zaman kan taşına dönüşür. Kuvveti de ona benzer.

Özel Nitelikleri: Saf ve katıksız olanların rengi, kırmızıya çalan siyahtır.

Etkileri: Temizleyicidir.

Dışarı Atan Organlar: Demir tozu yutup, sindirim sisteminde bu tozdan kalanlara mıknatıs çıkarılır. Mıknatıs, sindirim sistemindeki demir tozlarını çekerek, bağırsaklardan atılmasını sağlar. Mıknatıstan 3 anulusat (ölçü) kratin suyu ile birlikte içilirse, katılaştırmış bağırsak sıvısı (keymus) üzerinde ishal etkisi gösterir.

MARKAŞİTA

(Markasit, Demir Sülfür, Pyrites)

Genel Nitelikleri: O, taştır. Onun, bileşiğindeki maddelere göre, altın (zehebî), gümüş (fedî), bakırî (nuhasî) ve demirî (hadidî) olmak üzere dört türü vardır. İranlılar buna hacerü'r-ruşnayı⁸⁴³ derler ve haccer el-nur (ışık taşı) anlamında kullanılır, çünkü göze yararlıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Onda çekme gücü vardır; olgunlaştırıcı, eritici, çözücü, temizleyici etkilere sahiptir. Onun gücü çok kuvvetlidir. Ancak çok dövüldüğünde gücünü kaybeder.

Süslenme: Hâricen sirkeyle tatbik edildiğinde, bers (adison hastalığı), behak (vitiligo), nemş (sedef) hastalıkları gibi cilt hastalıklarına iyi gelir. Cilt altında urlaştırmış rutubeti eritir. Saçları yumuşatıp, güzelleştirir.

Şişler: Reytiyanec ile karıştırılıp, katı şişlere karşı kullanılır. Eritici, çözücü etkisi dolayısıyla merhemlerin bileşimine girer.

Cerahat ve Yaralar:⁸⁴⁴ Yine zırnıhla birlikte yaralarda merhem olarak kullanılır ve reytiyanecle birlikte fazla etlerin atılmasını, (et benlerinin) düşmesini sağlar.

Hareket Organları: Kaslarda toplanan dokuya benzer maddeleri çözüp, eritip, atılmasını sağlar; orada kalmasını önler.

Baş Organları: Çocukların boynuna asıldığında, onların korkulmasını önlediği söylenir.

Göz Organları: Normal veya yakılmış markaşıta, gözleri parlatır, güçlendirir, onu takviye eder.

⁸⁴³ "hacer-i şitai" T.M.

⁸⁴⁴ "Reytiyanecle birlikte yeni dokuların oluşmasını sağlar." T.M.

MAGNİSYA

(Magnezyum ve Demir Oksit; Magnesia)

Genel Nitelikleri: Bu markaşıta benzer ve belki de ondan daha iyidir.⁸⁴⁵

MİDAD

(Mürekkkep taşı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: En iyisi, ağırlığı hafif olanıdır ve siyah (koyu) renkte olanı kalitelidir.

Yapısı: Hepsi sıcak ve kurudur. Ancak Hindi olanda bu özellik yoktur. Çünkü Hintliler ve Bolus, onu soğutucu olarak kabul ederler.

Etkileri: Hepsi kurutucudur.⁸⁴⁶

Şişler: Bazı [bilginler], Hindi olanın yangılı şişler üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir.

Cerahat ve Yaralar: Çam reçinesi ve mukl (Mekke balsamı) ile hazırlanan midad, ateş yanıkları üzerine sürülür ve kendiliğinden düşene kadar orada bırakılır.

MERZENCÜŞ⁸⁴⁷

(Mercanköşk; Origanum majorana)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, eritici ve açıcıdır. Yağı ısıtıcı, yumuşatıcı bir kuvvete sahiptir.

Süslenme: Mercanköşk suyu, hacamatta kullanılır ve hacamattan sonra oraya mercanköşk suyu sürülür ve hacamat sonrası onun sebep olduğu solgun görüntü giderilir. Kuru mercanköşk, balla birlikte ciltte olan morartılar ve karartılar, özellikle göz altında olan morluklar üzerine sürülür.

Şişler: Balgamî ular ve şişler üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Kıyruti (?) katılır. Burkulmuş sinirlere yararlıdır. Sırt ve urbiye (kol-bacak, organ) ağrılarına yararlıdır. Aynı zamanda balla karıştırılıp, adaleler ovulursa, adale yorgunluğuna iyi

⁸⁴⁵ "Bu drog hakkında bilgi sahibi olmamıza gerek yoktur."T.M.

⁸⁴⁶ "ve kabız etkilidir."T.M.

⁸⁴⁷ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

gelir. Yağı da felçlere ve boyundan sirta kadar ve diğer kısımlardaki tutulmalara iyi gelir.

Baş Organları: Beyindeki tıkanıklıkları açar; şakaklardaki ve baştaki ağrıyı giderir. Aynı şekilde, rutubetten olan ve sevdadan oluşan baş ağrılarına iyi gelir. Kulak ağrılarına, damla veya merhem şeklinde tatbik edildiği zaman iyi gelir. Mercanköşk bitkisinin yağı, tırnak ve kulaklara tatbik edilir.

Beslenme Organları: {Kaynatılmış mercanköşk, ödeme karşı iyi gelir.}⁸⁴⁸

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynamışı, idrar zoruna ve kolike iyi gelir. Onun yağı ısıtıcı ve yumuşatıcıdır; dolayısıyla mu'diden ihtina-kada kadar rahimdeki hastalıklara yararlıdır.

Zehirlenme: O, sirkeyle birlikte, akrep sokmaları için kullanılır.

MEYVİZEC

(Zebib-i Cebeli, Dağ Üzümü; *Delphinium staphysagria*)

Genel Nitelikleri: Dağ üzümü denen drogdur. Bu drog kapcık içindeki taneleridir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yendiğinde yakıcıdır; şiddetli tahrif edicidir.

{Süslenme: Biti öldürücüdür; özellikle arsenik ile birlikte bu etkiye sahiptir.}⁸⁴⁹

Cerihat ve Yaralar: Arsenik ile veya tek başına uyuza (cerb) ve nekşire (derinin pul pul olması) karşı uygulanır.

Baş Organları: Bu [drog] ağızda çiğnenirse, beyinden balgamı ve rutubeti çeker; diş eti ağrıları ve diş eti apseleri için sirkeyle karıştırılıp, gargara yapılır. Balla karıştırılıp, derideki kabartı ve döküntüler için uygulanır.

Beslenme Organları: 15 tanesi safran suyu ile karıştırılıp içilirse, [bağırsaktaki] keymusu dışarı atar.

Dışarı Atan Organlar: Bu drogu içmek tehlikelidir; çünkü mesanede yara açar; fakat uygun ve zararsız dozda kullanıldığında, mesaneyi temizler.

⁸⁴⁸ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁴⁹ { } arası T.M.'de yok.

MUMYA (Asphaltum)

Genel Nitelikleri: O, zift ve kafur⁸⁵⁰ karışımındandır. Ancak tabii olarak daha yararlıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcaktır.⁸⁵¹

Etkileri: Yumuşatıcı, çözücü ve parçalayıcıdır (eriticidir).

Şişler: Balgamî şişlere yararlıdır.

Hareket Organları: Kırık-çıkık ağrılarına iyi gelir ve travma ağrılarına iyi gelir. [Ayrıca] felçlere⁸⁵² dâhilen ve hâricen uygulandığında iyi gelir.

Baş Organları: Baş ve soğuk baş ağrısına, saraya ve baş dönmesine (devvar) iyi gelir. Bunun için buğday tanesi kadar drog (ilâç) mercanköşk suyu ile birlikte buruna çekilir. Kulak ağrıldığında buğday tanesi büyüklüğünde ilâç {civa içinde hâll edilip, kullanılır.}⁸⁵³ Kulak akıntıları ve iltihapları için gül yağı ve koruk suyu (hasrem) ile birlikte doğrudan veya fitil yapılarak kullanılır. Dilin ağrıları için, 1 kırat mumya, sater-i farisi de pişirilip, kullanılır. Aynı şekilde {yumurtalıklar}⁸⁵⁴ kronik baş ağrısı için 1 buğday tanesi kadar drog kunduz yağı ve ban yağı ile birlikte buruna enfiye gibi çekilir.

Solunum ve Göğüs Organları: [Bu drog] akciğerlerden kanamayı önler. Dozu 3 arpa tanesi kadar olup,⁸⁵⁵ cumhurî üzüm suyu ile içilir. {Bademcik için, 1 kırat mumya ballı sirke ile birlikte alınır.}⁸⁵⁶ Boğaz ağrısı için, 1 kırat mumya, dut şurubu veya mercimek lapasıyla birlikte alınır. Öksürük için, 1 tas mumya, erik suyu ve arpa suyu ve de sebisban⁸⁵⁷ suyuyla üç gün boyunca aç karnına içilir. Çarpıntı için, 1 kırat mumya, kimyon suyu, kereviya (bir nevi kimyon) ve nahnavat⁸⁵⁸ ile birlikte içilir.

⁸⁵⁰ "katran" T.M.

⁸⁵¹ "İkinci derecede sıcaktır" T.M.

⁸⁵² "ve yüz felcine" T.M.

⁸⁵³ { } arası T.M.'de yok. "Yasemin yağı ile karıştırılarak kullanılır." T.M.

⁸⁵⁴ { } arası T.M.'de yok. "testisler" T.M.

⁸⁵⁵ "çok az şarapla birlikte içilir." T.M.

⁸⁵⁶ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁵⁷ "sebistan" T.M.

⁸⁵⁸ "nanahat" T.M.

Beslenme Organları:⁸⁵⁹ {Mide zaafı için, 1 kırat mumya ile kimyon, nahnavat ve kereviya karıştırılıp kullanılır.}⁸⁶⁰ Aynı şekilde balgamî hıltları göğüs, mide ve karaciğerden uzaklaştırmak için, 1 kırat mumya ile 2 denk Ermeni inciri (tin-i Ermeni, Ermeni çamuru), 1 denk zafiran ve it üzümü suyu ile veya hıyar el-şenbe ile içilir. Hıçkırık için, 1 habbesi pişmiş kerevizle içilir; dalak ağrısı için, 1 kıratı şekerli su ile içilir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yolları, penis ve mesane yaraları için fevkalâde iyidir. 1 kırat sütle içilir. Eğer ona un karıştırılıp, lavman yapılsa, muhtemelen idrar tutma gücünü artırır.

Zehirlenme: Zehirlere karşı marul ve ancudan (küçük Hindistan cevizi) kaynatılarak kullanılır. Akrep sokması için, 1 kırat mumya, saf sirkeyle içilir ve ayrıca aynı dozda mumya, tereyağı ile birlikte [karıştırılıp], akrep sokan yere tatbik edilir.

MÜRR

(Sarı Sakız, Sarı Yonca; Balsomodendrom myrrha)

Genel Nitelikleri:⁸⁶¹ Bir zamk olup, saf ve karışık şekliyle [iki türü vardır.]

Özel Nitelikleri: İyisi, beyaz ve kırmızıya çalan renkte, ağaca yapışık türde olmayan, güzel kokulu olandır. Beyaz türü, öldürücü olan sütleğen türleriyle muamele edilerek, öldürücü ve zehirleyici [madde, drog] hâline getirilir. Muamelede kullanılan sütleğene barfasis denir; o da bir cins zehirli bitkidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Isıtıcı, açıcı ve eriticidir. Gaz gidericidir. Ayrıca kabız, yapıştırıcı ve yumuşatıcı özellikleri vardır. Drog olarak etkili olduğu şeylerde, tütsüsü de etkili olur. Ancak tütsüsünün kurutucu etkisi fazladır. Dumanı hafiftir ve yakıcı değildir. Kendir dumanına benzer. Dolayısıyla büyük ve etkili terkiplerin içine girer ve bozulmayı (koşumayı) önler. Öyle ki, ölünün bile bozulmasını önler; onu bozulmadan korur. Fazla hıltları kurutur ve Akliteya (İklitya) adasından getirilen mürr, daha fazla ısıtıcı, olgunlaştırıcı ve yumuşatıcı etkiye sahiptir.

⁸⁵⁹ "Aynı terkip mide zaafı için de kullanılır." T.M.

⁸⁶⁰ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁶¹ "Bir nevi zamktır" T.M.

Süslenme: Sarı yonca yağı, ladenle karıştırılacak olursa, saçların güçlenmesini sağlar, onları gürleştirir. Yara izlerini yok eder. Ağıza güzel bir koku verir; kötü kokuları giderir.⁸⁶² Yalnız drogu şarap ve şap ile birlikte kullanmak gerekir. Mürr (sarı yonca) balla karıştırılıp, sigiller üzerine tatbik edilir.

Şişler: Balgamî şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları tedavi eder ve açılmış yaraların doku teşekkülü ile kapanmasını sağlar. Sirkeyle birlikte uyuza karşı kullanılır. Cerahatı kokuşmaktan alıkoyar.

Hareket Organları: {Sedef otuyla karıştırılır, kulak ve diğer kısımlardaki kıkırdakların üzerine tatbik edilir.}⁸⁶³

Baş Organları: Galenos, mürr kokusunun sağlam insanda baş ağrısı yaptığını ve baş ağrısını artırdığını söylemiştir. Mürr, özellikle safıya, afyon kunduz hayası ile birlikte kulak yarıklarına iyi gelir. Sersemleştiricidir ve uyku vericidir. Şarapla ve zeytinyağı ile birlikte sarı sakız, gargara yapılacak olursa, dişleri kuvvetlendirir ve sağlamlaştırır; çürümelerini önler. {Diş etlerinin rutubetini alır.}⁸⁶⁴ Onları sertleştirir. Apseleri yok eder. Hâricen kullanılırsa, baş yaralarını giderir; onları kurutur.⁸⁶⁵ Kunduz hayası ve mamisa (boynuzlu gelincik) ve afyonla birlikte kulak ağrılarına ve kulak akıntılarına karşı kullanılır. Kronik nezle için her iki burun deliğine sürülürse, nezleyi keser. 1 danik dozda ondan [enfiye şeklinde] buruna çekilirse, beyini boşaltıp temizler.

Göz Organları: Gözdeki yara izlerini giderir; ondaki yaraları doldurur ve gözün beyazına parlaklık kazandırır. Göz kapaklarının sertliğini giderir; gözdeki akıntı ve çapaklanmayı giderir; gözdeki bu arazları ve gözdeki sulanmayı başından engeller. Eğer inceyse, zayıfsa, yetui' (sütü zehirli bitkilerin sütü) denen drogla karıştırılıp, onun göz üzerindeki etkisini güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kronik rutubetli öksürüğe, soğuk algınlığına (burde), astıma, nefes darlığına ve böğür ağrısına iyi gelir. Ses tellerini düzenler; ses kısıklığını giderir. Bu etkileri temizleyici ve

⁸⁶² "Aynı şekilde, koltuk altına sürülecek olursa, kötü kokuları önler."T.M.

⁸⁶³ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁶⁴ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁶⁵ "Baş dönmesini giderir."T.M.

yumuşatıcı etkisiyle yapar. Eğer dil altına konursa ve emilirse, boğazdan akan tükürük boğazın sertliğini giderir.

Beslenme Organları: Halis sarı sakız, mide gevşekliğini giderir; safra suyuna ve mide gazlarına etkili olur.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle sedef otu ya da afsantin suyu (turmus) ile lavman şeklinde kullanıldığında regl söktürür. Acılığından ötürü abortus etkisi vardır ve bağırsak parazitlerinin (habbül-kar'a) atılmasını sağlar. Yakı şeklinde kullanılırsa, rahim ağzı iltihabını ve tıkanmasını giderir. Bağırsak yara ve ülserlerini (sacce) gidermek için bakla büyüklüğü dozda mürr içilir.

Hummalar: Biber ve⁸⁶⁶ 1 bakla büyüklüğünde içilen mürr, [sıtma] nöbetinin gelmesini engeller.

Zehirlenme: Akrep sokmasına karşı şarapla birlikte içilir.

Bedeli: Muadilinin 1/2 dozda karabiber olduğu söylenir. Ancak bu doğru değildir.

MURAN, MURRAN (Kızılçık; Lornus mascula)

Genel Nitelikleri: Bir ağacın yenebilen meyvesidir; kuvvetli buruk bir lezzeti vardır.⁸⁶⁷

Etkileri: Kabız ve kurutucu etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Ağaç kabukları yakılarak, suyla birlikte uyuz yaraları üzerine sürülür. O, genel olarak kuvvetli kabız etki yaratır. Meyvesi sertleşmiş olan yaraları tedavi eder.

Zehirlenme: Meyvesinin suyu, içilerek ve hâricen (yakı şeklinde) yılan sokmasına iyi gelir ve odununun talaşının içildiğinde öldürücü olduğu söylenir.⁸⁶⁸

MAMİSA (Gelincik, Boynuzlu Haşhaş; Glaucium corniculatum)

Genel Nitelikleri: Esmere (siyaha) çalan sarı renkte bir sıvıdır; yapışkan değildir. Dağılması, koparılması, kesilmesi kolaydır. Yapısında acılık veren madenler vardır. Sıvı kısmının soğukluğu, göl suyu kadar soğuk değildir. Bu sıvının elde edildiği bitki ot cinsindendir. Yetiştigi

⁸⁶⁶ "suyla" T.M.

⁸⁶⁷ "Türkçede kızılçık adı verilir." T.M.

⁸⁶⁸ "Odunun talaşı içildiğinde kabız etki gösterdiğini Dioscorides ifade etmiştir." T.M.

yörenin adını alır. Kendisine has kokusu, acı lezzeti ve zaferan gibi rengi vardır.

Yapısı: Birinci derecede kurutucudur.

Etkileri: Kabız etkiye sahiptir.

Şişler: Yangılı, sıcak, ağır şişlere yararlıdır. Bedende olan, yangılı olmadığı hâlde yaygın olan kızarıklıklarda etkilidir. Kurutucu etkisi aşırı olduğundan, kızıl türü, kızarıklıklarda ve narin, aşırı hassas bedenlerde kullanılmaz.

Göz Organları: Konjonktivit başlangıcında kullanılmak üzere göz terkiplerinin içine girer.

MEY'A, MİA

(Günlük; *Strex officinalis*)

Genel Nitelikleri: Yaş günlük (mia) iki türlüdür: a) Kendiliğinden akan zamkdir. b) Kaynatma ile elde edilenidir.

a) Birincisi, sarı renklidir ve eskidikçe altın rengine dönüşür.

b) İkincisi, kabuktan elde edilir. Bu siyah renklidir. Ağacın kabukları ısıtılır ve bu kabuklardan elde edilen su, mia-el-rutubetîdir (rutubetli mia). {Ondan geriye külleri ve odunu kalır.}⁸⁶⁹ O, kurudur.

Etkileri: Onun kuvvetli rutubetinden ve kuruluşundan söz ettik. Onda kabız etki de vardır ve kurutucudur.

Baş Organları: Bazı hekimler, beyinden rutubeti kurutarak indirdiğini ve orayı temizlediğini söylerler. Fakat bu etkisi pek fazla güvenilir değildir; çünkü günlük baş ağrısı yapar.⁸⁷⁰

Beslenme Organları: Kuruluk yapar ve bu kuruluk mide için yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Günlük, kurutucudur ve tabiatı sıkıştırır, toparlar.

MAHLEB⁸⁷¹

(Yabani Kiraz; *Prunus virginiana*)

Özel Nitelikleri: İyisi, beyaz inci renginde ve saf olanıdır.

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır. Kuruluşu şiddetli değildir.

Etkileri: Temizleyici, yumuşatıcı, eritici, ağrı kesicidir.

⁸⁶⁹ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁷⁰ "ve baş ağrısı yapan maddelerin beyini temizleme etkisi tartışılır." T.M.

⁸⁷¹ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

Hareket Organları: Böğür (hasıra) ve sırt ağrılarına gerçekten iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ballı suyla birlikte içilirse, baygınlığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca yararlıdır; böbrek ve mesane taşlarına iyi gelir. {Balla karıştırılıp içilirse, sırta iyi gelir.}⁸⁷²

MAGARAT, MAGRA⁸⁷³

(*Bolus armenus rubra*)

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede soğuktur.

Etkileri: Yapıştırıcı ve kabız etkisi vardır.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karında tutucu etkisi mahtumdan daha iyidir. Bağırsak parazitlerini öldürür.

MAHUDANE

(Bir Nevi Kiraz; *Croton tiglium*)

Genel Nitelikleri: Habbü'l-mülük denen drogün yaprağıdır.⁸⁷⁴ {Bizim memleketimizde yetişene seysiban denir.}⁸⁷⁵ Onun yaprakları bir parmak boyunda, küçük balığa benzer. Meyvası iri fındık büyüklüğünde ve üçer üçer dizilidir; kimisi daha az olabilir.

Yapısı: Üçüncü derecede kuru ve sıcaktır.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına, ishal etkisiyle iyi gelir. Aynı şekilde gut (nikris) ve siyatiğe de iyi gelir.

Beslenme Organları: Vücutta su toplanmasında etkili olur; şiddetli bulantı verir. Dolayısıyla mide için uygun değildir.

Dışarı Atan Organlar: Yetuat (zehirli süt içeren bitkiler) gibi ishal etki gösterir. Onun yaprağı, horoz eti çorbasıyla kaynatılırsa, kulunca iyi gelir; o aynı zamanda idrar söktürücüdür. 6 ile 7 meyvası yendikten sonra üzerine soğuk su içilse, safrayı ve balgamı ishal etkisiyle dışarı atar. Onun genellikle içilecek dozu 15 meyvedir (tanedir) ki, bunlar büyük tanelerden seçilir. Küçük tanelerden 20 tane içilmesi uygun

⁸⁷² { } arası T.M.'de yok.

⁸⁷³ "Genel Nitelikleri: Bilinen drogdür. Su içinde ıslanıp, dağılır." T.M.

⁸⁷⁴ "Horasan yöresinde yetişir." T.M.

⁸⁷⁵ { } arası T.M.'de yok.

olur. Eğer fazla ishal yapsın isteniyorsa, taneler ağızda çiğnenerek alınmalıdır. Normal ishal etki için taneler çiğnenmeden yutulmalıdır.

MAHRUT

(Ancudan, Küçük Hindistan Cevizi)

Genel Nitelikleri: O, ancudanın köküdür. Kuvvet ve fayda yönünden bitkiye göre daha hafiftir. “Ancudan” başlığı altında verdiğimiz bilgileri burada tekrarlamamızın ve onları mahrut adı altında vermenin yararı vardır.

Etkileri: Onun çiğnenmesi yumuşatıcıdır.

Beslenme Organları: Onun hazmı zordur ve mideye zarar verir; ancak onun soğuşu mideyi güçlendirir.⁸⁷⁶

MİSEM

(Çitlembik; *Celtis australis*)

Genel Nitelikleri: Buteme (terementin) benzeyen meyvası vardır. Üç parçalıdır ve sarıya çalan renktedir. Kaynatıldığı zaman çok güzel kokusu çıkar. Bostanî cinsinin üç yaprağı vardır. Ayrıca, yabanî ve Mısırî cinsleri de vardır. Bu drogdan ekmek yapılır. O, kılıca benzer.

Yapısı: Bostanî nevi, mutedildir ve yabanî nevi, ikinci dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Üç yapraklı olan bostanî nevinin çok az kurutucu etkisi vardır. Yabanîsinin ise, bu etkisi kuvvetlidir.

MİLVAH

(Koyun Sarmaşığı; *Atriplex hortensis*)

Genel Nitelikleri: Şam kaynaklı bir drogdur. O yörede hunnak (han-nak) diye bilinir. Dügümlü ve parçalı bir yapıya sahiptir. Odunsu bir bitkidir. Hafif siyaha çalar (koyu renklidir).

Hareket Organları: 1 dirhem dozda kratin suyu (kundur, safran) ile birlikte kas kesik ve yırtıklarında kullanılır.

MURD-U ESFEREM, MARDASPEREM

(Bir Nevi Mersin; *Myrtus communis*)

Genel Nitelikleri: Bu adın anlamının, çiçek ve döğülerek toz edilmiş dallar anlamına geldiği söylenmiştir. Gri ve safraya çalan renklidir. Etkisinin bazaverde benzediği söylenir. Bazıları, daha çok beyaza

⁸⁷⁶ “ancak soğuk mideyi güçlendirir.”T.M.

meyillidir. Kimisi de, daha çok sarıya meyillidir. İbn-i Maserceveyh, onun yabancı mersin olduğunu söylemiştir. Diğerleri de, afar-ı rumî demişlerdir. {İbn-i Maserceveyh, "O, bazuvard gibidir" demiştir.}⁸⁷⁷ Huzî,⁸⁷⁸ bu mersinin zararlı asparagus etkisinde ve şiddetli kabız etkisi olduğunu söylemiştir.

Yapısı: İkinci dereceden sıcak ve kurudur.

Baş Organları: Saraya ve beyindeki rutubetlere yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğeri kuvvetlendirir ve karın boşluğundaki organların normal yerlerinden düşmesine karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Makad çıkmasına karşı yararlıdır.⁸⁷⁹

MELİH

Genel Nitelikleri: O, 'avsec (topalak, cehri) gibidir. Yaprığı zeytin yaprağına benzer; sebze gibi yenilir.

Etkileri: Bu drogda tuzluluk, kabız ve rutubet vardır. 1 dirhem dozda kratin suyu (ballı su) ile mideye iyi gelir. Aynı terkip kolik ağrısını da dindirir.

MAMİRAN

(Kırlangıç Otu; *Chelidonium majus*)

Genel Nitelikleri: Boğumlu, odunsu bir bitkidir; siyaha çalar, esmerimsidir. Hafif sarmal yapıdadır ve 'uruk-u sibaginden (herhangi bir boya kökü) daha serttir.

Yapısı: İkinci derecenin sonunda sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok temizleyici, parlaticıdır.

Süslenme: Tırnakların beyazlığını giderir.⁸⁸⁰

Baş Organları: Öz suyu, baştan rutubeti çeker ve beyini fazla hıtlardan temizler. Kökleri, dişlerin ağrısına yararlıdır.

⁸⁷⁷ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁷⁸ "Huzazi" T.M.

⁸⁷⁹ "Bağırsak parazitleri için lavman şeklinde kullanılır." T.M.

⁸⁸⁰ "Beyazlaşan, pul pul dökülen, görüntüsü bozuk tırnaklar üzerinde temizleyici etkisi gösterir." T.M.

Göz Organları: Göz akı üzerinde temizleyici etki gösterir. Göz damlası olarak kullanılsa, gözü kuvvetlendirir ve onun yoğun rutubetini temizler; özellikle usaresinin temizleyici etkisi vardır.

Beslenme Organları: Onun kökleri sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca etkilidir ve⁸⁸¹ idrar söktürür.

MAHİZEHRE

(Zehirli Sarı Çiçekli Süt Otu, Sığır Kuyruğu; *Verbascum thapsus*)

Genel Nitelikleri: Şebrem (deniz marulu) bitkisine benzeyen bir bitkidir. Ona göre kısa boyludur. Rengi sarımsı gibidir. Bazıları, mahi-zehreyi zehirli sütlü otlardan saymışlardır.

Yapısı: Üçüncü dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bu drog, göle serpilse, balıkları sersemletir ve su yüzüne çıkmalarını sağlar.

Hareket Organları: Gut hastalığına, siyatiğe ve mafsallardaki ağrılara, sırt ve böğür ağrılarına iyi gelir. Müshil terkiplerinin içine katılsa, gaz giderici etki yapar.

Dışarı Atan Organlar: Ağır hıltları dışarı atar.

MAŞ

(Fasulye; *Phaseolus mungo*)

Genel Nitelikleri: Yapısı baklagillere benzer; çoğunlukla yaz aylarında kullanılır.

Yapısı: Soyulmuş olanı rutubet ve kuruluk yönünden normaldir. Soyulmamış cinsinin kuruluğa meyli vardır. Bu da kabuğun ekşimsiliğinden ileri gelir.

Etkileri: Baklagiller gibi ağırlı gaz yapar; fakat onlar kadar şiddetli değildir. Baklanın temizleyici ve mercimeğin soğuk etkisi de yoktur. Az miktarda kartumla kullanılırsa, daha iyi olur.

Hareket Organları: Eklem ağrıları için fasulye ve ünnab karıştırılıp, zaferanla kaynatılmış şarapla pomat yapılır ve kullanılır. Aynı terkip adison hastalığına ve morarmaya, çarpmaya karşı da kullanılır.

⁸⁸¹ "Bolus'a göre" T.M.

Beslenme Organları: Keymusa çok yararlıdır; özellikle kabuğunun soyulmuş olanı yararlıdır. Fasulyede, baklada olan bağırsakları boşaltma özelliği yoktur. Şayet badem yağı ile kaynatılacak olursa, oluşan hilt çok yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Fasulye, suda kaynatılıp ezildikten sonra bu suda tekrar fasulye kaynatılıp yenecek olursa, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. Eğer buna nar ve sumak katılarak ekşitilirse, daha da etkili olur. Bazılarına göre,⁸⁸² fasulye cinsel gücü azaltır.

MANNA (Fraxinus ornus)

Genel Nitelikleri: Bu türden oluşumların hepsine verilen isimdir. Hafiftir; ağaçları taşların üzerinde meydana gelir. Oluştuktan sonra bal gibi bir kıvam kazanır ve zamlar gibi kurumaya başlar. Terencebin, şir-i huşk benzeri mannalar Rey yöresinde, Kasran Dağı'nda elde edilen bal benzeri mannalardır. Bu ilâçlar kendi başlıkları altında verildi. Mannalar neyin üzerinde oluşmuşlarsa, onun kuvvetinden kuvvet alıp, kendi sütüne ve tadına katarak, kendi etkisini oluştururlar.

MERMARAD (Mısır Süseni; Origonum marru)

Genel Nitelikleri: Beyaz, kıvrıkcık saç gibi tüylerle örtülüdür. Onun tüyleri çoktur ve kokusu da bibere benzer.

Yapısı: Aza yakın sıcaktır; tadı iyidir.

MILH, MELH (Tuz; Sodium chloride)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Tuzda acılık ve burukluk vardır. Acılığı burka (kıl) yakındır. Kimisi hoş, kimisi ise yara yapıcıdır. Bu cins, kirli kristaller hâlinindedir. Bir başka cinsi neftidir, koyu renklidir; fakat bu rengi kendi yapısından ileri gelmez, [içine karıştığı] neftten ileri gelir. Eritilip, nefti uçurulursa, geriye kalanı kirli kristaller hâlinindedir.⁸⁸³ [Bir başka] cinsi mılh-ı Hindidir (Hint tuzu); siyah renklidir; yapısı mineral yapısından kaynaklanır. Deniz tuzu, suya girer girmez erir. Mılh-ı berî (yabanî tuz, kaya tuzu) ise erimez.

⁸⁸² "Rufus'a göre" T.M.

⁸⁸³ "Mılh-ı nefti dövülecek olursa, tozundan neft kokusu çıkar." T.M.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Acılığı ne kadar fazla olursa, sıcaklığı da o kadar fazla olur.

Etkileri: Temizleyici, eritici, kabız, kurutucu etkileri vardır. Kabız ve eritici özelliği nedeniyle kabız etkisi diğerlerinden daha fazladır. Gaz gidericidir. Kavrulmuş tuzun kurutucu ve eritici etkisi fazladır. Kokuşmayı önler. Sertleşmiş hıtlara da yararı olur. Kristal tuz, normal ve yakıcı tuza göre daha yumuşaktır. Toz edilmiş tuz da kristal tuza benzer. Kristal ve toz tuzların eritici etkinliği daha fazladır. Yara yapıcı tuzun yumuşatıcı ve eritici etkinliği daha azdır. Fakat yenebilir hâle geldikten sonra bu etkisi artar ve mılh-ı keşe (öldürücü tuz) benzer.⁸⁸⁴

Yara yapıcı tuz uzun süre yıkanır, yakmadan kurutucu etki kazanır. Hoş olan tuzun temizleyici özelliği fazladır. Soğuk yemeklere katıldığında, tadını yönlendirir. Mılh-ı dıranî (parçalayan tuz) gaz gidericidir. Acılığı fazla olan tuzun eritici etkisi de şiddetli olur. Bütün tuz çeşitleri donmuş hıtları çözer. Acı tuzda eritici etkinin yanında ısıtıcı etki de şiddetlidir.

Süslenme: Yakıcı tuz, dişlerin çürüğünü temizler. Hâricen sürüldüğünde her türlü kan toplanması ve morartıları giderir. Normal dozda kullanılırsa, tuz, cildi ve rengi güzelleştirir.

Şişler: Tuz, bal ve kuru hurma veya incir birlikte merhem yapılarak, apselere karşı kullanılır. Bal ve pelin otu ile birlikte balgamî urlara hâricen etkili olur. Karıncalanmayı (nemle) önler.

Cerahat ve Yaralar: Ciltteki et benlerini ve pürüzleri temizler. Uyuz ve uyuzun [sebebi olduğu] yaralara iyi gelir. Zeytinyağı ve sirke ile ateşe yakın bir yerde karıştırılarak hazırlanan terkip, hâricen kullanıldığında, alerjik kaşıntılara karşı etkili olur, özellikle de kaşıntı balgamî yapıdaysa, daha da etkilidir. Ateş yanıkları üzerine zeytinyağı ile birlikte uygulanırsa, kızarıp kabarmasını engeller; özellikle burkî ve Afrika cinsinden olanların, diğer tuz cinslerine göre kurutucu etkileri çok fazladır ve rutubetli olanları eritir. Ayrıca dokuları kurutup, büzüştürür.

⁸⁸⁴ "Bazı *Kânün* nüshalarında Keş, bir bölgenin adıdır, şeklinde bir kayıt vardır. Baskı nüshada keş yerine şeb yazılmıştır." T.M.

Hareket Organları: Tuz, un ve balla birlikte sinir burkulmalarına karşı hâricen kullanılır. Zeytinyağıyla karıştırılıp, yorgun kaslar [bu terkipler] ovulur.

Baş Organları: Saçlı deride çıkan sivilcelere karşı tuz, hanzal etiyile karıştırılıp, sürülür. Mılh-ı enduranî, zihni kuvvetlendirir. Tuz, gevşemiş olan dış etlerini sıkıştırır. Sirkeyle birlikte kulak ağrısına karşı kullanılır.

Göz Organları: Göz kapaklarındaki yersiz kıl ve et benlerini yok eder. Kristal tuz, özellikle gözdeki perdeye ve katarakta etkili olur. Göz morarmasına karşı hâricen tuz, kuru hurma veya incir ve bal karışımı kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: {Enduranî (zamk nevinden) ve}⁸⁸⁵ neftî tuz, balla birlikte boğaz iltihabı (hannak), küçük dil şişi ve boğaz ularına (luganig) iyi gelir.⁸⁸⁶

Beslenme Organları: Tuz, kusturucudur. Özellikle neftî ve enduranî olanlar etkindir. Soğuk mide ağrılarına iyi gelir. Bütün tuz türleri hazmı engelleyerek, ishal etki gösterirler.

Dışarı Atan Organlar: Mılh-ı neftî, kokuşmuş balgamî sıvıyı, saf-rayı ve kara safrayı keser.⁸⁸⁷ Çok koyu renkte olan fakat neftî olmayan tuz, balgama ve sevdaya ishal etkisi gösterir. Acı tuz da sevdayı (kara safrayı) dışarı atar. Enduranî olanı, [hem balgamî hem de sevdavî olan hıltı] ishal eder. Tuzun kendisi dizanteri üzerinde etkilidir. Müshil terkiplerde sevdayı ve rutubeti atmaya uygun bir drogdur. Pelin otu ve tereyağı ile birlikte hamur hâline getirilir ve balgamî olan yumurtalık ularında kullanılır. Aynı şekilde pelin otu ve balla birlikte penis (zeker) yaralarına yararlı olur.

Zehirlenme: Keten tohumu ile birlikte tuz, akrep sokmalarına iyi gelir ve dağ pelin otu, zufa ve balla birlikte boynuzlu yılanı karşı kullanılır. Sirkeyle ve balla birlikte dört boynuzlu nehşe ve kırkayak ve arı sokmalarına iyi gelir. Sekincebinle afyonun vereceği zarara karşı korur.

⁸⁸⁵ { } arası T.M.'de yok.

⁸⁸⁶ "Bütün tuz türleri göğüsteki mukoz salgıyı keser."T.M.

⁸⁸⁷ "Tuz, lavman bileşimine katılır."T.M.

MALUHİYA

(Ebegümeci; *Malva rotundifolia*)

Genel Nitelikleri: Bu hubbazi [adlı] bitkidir ve ilgili bölümde verilmiştir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk, ikinci derecede rutubetlidir.

Beslenme Organları: İfade edildiği gibi, karaciğerdeki tıkanıklığı açar.

MİŞMİŞ⁸⁸⁸

(Kayısı; *Prunus armeniaca*)

Özel Nitelikleri: İyisi, Ermeni cinsidir, çünkü ekşime ve bozulma yapmaz. Kayısı yendiği zaman üzerine biraz mastaki çiğnenmelidir ve⁸⁸⁹ 1 dirhem anason⁸⁹⁰ veya 2 dirhem anason çiğnenmelidir. Yahut ekşi şarap veya üzüm şarabı veya bal şarabından biri içilmelidir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve rutubetlidir ve çekirdeğinin yağı ikinci⁸⁹¹ derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Hıltı çabuk bozulur.

Beslenme Organları:⁸⁹² {Hıçkırığı teskin eder. Kayısı, mide için çok yararlıdır.}⁸⁹³ Ermeni kayısı, midede fesad yapmaz; süratle ekşime meydana getirmez. Kayısı yendikten sonra, anason alınmalı ve mastaki (sakız) çiğnenmeli, üzüm suyu veya ayva şurubu içilmelidir. Soğuk yapıda olanlar ballı şurup içmelidir.

Dışarı Atan Organlar: Çekirdeğinin yağı, basura iyi gelir.

Hummalar: Çabuk küflenip kokuştugu için ateş yapar, ancak kuru kayısı hoşafı yüksek ateşe iyi gelir.

MEVZ

(Muz; *Musa paradisiaca*)

Genel Nitelikleri: Tanınmış bir meyvadır. Uzun ve parçalı yaprakları vardır. Onun yaprakları marzuvan yapraklarına benzer. Sadece sıcak bölgelerde yetişir; başka yerlerde yetişmez.

⁸⁸⁸ "Genel Nitelikleri: İyi tanındığı için açıklama yapmaya gerek yoktur."T.M.

⁸⁸⁹ "veya" T.M.

⁸⁹⁰ "2 dirhem" T.M.

⁸⁹¹ "üçüncü" T.M.

⁸⁹² "Suda ezilirse, ateşi düşürür." T.M.

⁸⁹³ { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Besleyicidir, ancak çok fazla besleyici değildir; yumuşatıcıdır. Yendikten sonra tıkanma yapar. Safravî ve balgamî yapıyı artırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve boğazı yumuşatır.

Beslenme Organları: Çok fazla yendiğinde, cidden midede ağırlık yapar. Sıcak yapıda olanlar muz yedikten sonra üzerine sekincebin (oxymel) veya soğuk bal yemelidirler.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi artırır; böbrek için uygundur ve idrar söktürür.

MUH

(Kemik İliği; Marrow Mucloi)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir. Kemik iliğidir. İyisi sığır, kemiği iliğidir, daha sonra keçi kemiği iliğidir. Yaşlı teke ve yaşlı sığırın kemik iliği kurutucudur. Onlar, özellikle organlara ısıtıcı ve kurutucu etki yapar.

Etkileri: Isıtıcı, yumuşatıcı, temizleyici ve çok besleyicidir.

Şişler: Sertleşmeye ve taşlaşmaya dana ve geyik benzeri hayvanların ilikleri çok iyi gelir. Teke ve dağ keçisi türlerinin iliklerinin kuru olması dolayısıyla etkileri olumsuzdur.

Beslenme Organları: İlik, mideyi sıvar; iştihayı keser ve [bundan dolayı] iliği baharatla yemek doğru olur.

Dışarı Atan Organlar: İyi cins ilikle fitil yapıp, rahime uygulansa, rahim sertliğine ve urlanmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Geyik iliği, haşarat ısırığı yere sürüldüğünde, oraya haşaratın gelmediği söylenir.

MERİ, MURRİ⁸⁹⁴

(Bir Cins Balık Sosu)

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.⁸⁹⁵ İbn-i Maserceveyh, balıkla yapılan, arpayla yapılanaya göre sıcaklık ve kuruluk yönünden zayıftır, demiştir. Fakat ben buna katılmıyorum.

Etkileri: Ağır hıtları temizler, yumuşatır ve dağıtır. Kabız etkisi vardır. Balgamin atılmasını sağlar.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir. Ağıza güzel bir koku verir.

⁸⁹⁴ "Bu droga abkame denir."T.M.

⁸⁹⁵ "Arpayla veya balıkla yapılan türleri vardır."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Kokuşmuş, irinleşmiş yaralar için gerçekten iyidir. Balıktan ve tuzlu etten hazırlanan drog, habis yaraların ilerlemesini engeller.

Hareket Organları: Mafsal ağrılarına ve siyatiğe yararlıdır.

Göz Organları: Çiçek? hastalığında göze damlatılarak, hastalığın göze yayılmasını önler.

Beslenme Organları: Midenin rutubetine iyi gelir. Ayrıca karın boşluğunun rutubetini de temizler.

Dışarı Atan Organlar: Kulunç için hazırlanan terkiplerin bileşimine girer. Özellikle ülser için bu drogla lavman hazırlanır.

Zehirlenme: Kuduza karşı da etkilidir.

MEYFUHDEC

(Üzüm Usaresi)

Genel Nitelikleri:⁸⁹⁶ Kaynatılmış ‘unnab (üzüm) usaresidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum için faydalıdır. Bu yüzden, diyakuz olarak tanınan haşhaş şurubuna katılır.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesane ağrısına iyi gelir.

MASL⁸⁹⁷

(Misal, Torba Yoğurdu)

Etkileri: Sevdavî yapıda olanlara çok zararlıdır. Şayet yağlı etle kaynatılacak olursa, çok az fayda gösterir.

Beslenme Organları: Mide için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Makad için yararlıdır.

MAYIH, MAYEC

(Camelina sativa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, ateş yakmak için kullanılan bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun tek ve yuvarlak yaprakları vardır. Yapraklarının dibinde kalkan şeklinde meyvaları vardır. Onlar iki tabakadır; tohumları yere doğrudur. Harabelerde ve yerleşim bölgeleri civarında yetişir.⁸⁹⁸ Kaynatılıp içilecek olursa, hıçkırığa iyi gelir. Aynı

⁸⁹⁶ “Bilinen bir drogdur.”T.M.

⁸⁹⁷ “Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.”T.M.

⁸⁹⁸ “Aynı şekilde, büyük ve küçük baş hayvanların boyunlarına asıldığında, onlardan da hastalığı uzaklaştırır. Bu drog dövülüp, balla karıştırıldığında, cilt bozukluklarını temizleyen terkip elde edilmiş oldu.”T.M.

şekilde, drogu elde tutmak veya devamlı droga bakmak da aynı etkiyi gösterir. Eğer drog toz edilip, yemeğe katılırsa, kuduz köpek ısırın kişilere iyi geldiğinin tahmin edildiği söylenir.⁸⁹⁹

MEN'UR-MENKUR

Genel Nitelikleri: Dioscorides, Mısır kökenli haşhaş olduğunu söylemiştir. Biz bundan dolayı, bununla ilgili bilgiyi orada verdik.

"Mim" harfindeki son drog budur. Burada 45 drog verildi.⁹⁰⁰

ON DÖRDÜNCÜ MAKALE⁹⁰¹

(Nun Harfi)

NERCİS⁹⁰²

(Nergis; Narcissus tazetta)

Etkileri: Kökü çekicidir. Vücut derinliklerinden maddeleri çeker; kurutucudur; temizleyici ve yıkayıcıdır. Yağı, yasemin yağına benzer, fakat ondan daha hafiftir. Onun kökü dikenî çıkarır; özellikle delice otu unu ve balla kullanılması gerekir. Nergis, cilt bozuklukları (kelef) ve lekeler üzerinde etkilidir. Kökünün sirkeyle birlikte kullanılması gerekir. Kökü aynı zamanda saçkırana iyi gelir.

Şişler: Nergis kökü, bal ve gersene ile mum yapılarak, ağrı ve ateş yapan çıbanların ve kistik sivilcelerin baş verip patlaması için kullanılır. {Sinir şişlerine karşı onun kökleriyle pomad (yaki) yapılır.}⁹⁰³

Cerahat ve Yaralar: Cerahatı kurutur; kesikleri de kapatır ve yüzeylerin kuvvetli yapışmasını sağlar; hattâ birleşmesi zor, parçalanmış kısımların birleşmesini sağlar. Balla ezilerek, ateş yanıkları ve sinir iltihapları üzerine tatbik edilir. Şayet bal ve gersene ile karıştırılırsa, kirlenmiş yaraları temizler.

Hareket Organları: Yağı, sinirlere iyi gelir. Nergis kökü, sinir yaraları, burkulmalar ve mafsalları üzerine hâricen tatbik edilir.

⁸⁹⁹ "Bu bitkinin, oturulan odada tavana asıldığında, orada oturan kişilerin sağlığını koruduğuna inanılır." T.M.

⁹⁰⁰ "MEC-Genel Nitelikleri: Farsçada maş denilen drogdur. Gereken bilgi "Maş" başlığı altında verilmiştir." T.M.

⁹⁰¹ "Bu makalede 28 drog açıklanacaktır."

⁹⁰² "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

⁹⁰³ { } arası T.M.'de yok.

Baş Organları: Beyine giden damarları açar ve rutubetli, sevdavi baş ağrılarını giderir. Yağı da aynı amaçla kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer göğüse tatbik edilirse, onun yağı diyafragmadaki katı ve soğuk şişleri çözer, eritir.

Beslenme Organları: Olgunlaşmış hâldeyken⁹⁰⁴ kökü yenirse, bulantı yapar ve kusmayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ondan 4 dirhem⁹⁰⁵ balla karıştırılarak içilirse, mesane ve rahim ağrılarına yararlı olur.⁹⁰⁶ Aynı zamanda, canlı cenini düşürür ve öldürür; yağı, rahim ağzını açar ve onun ağrılarını giderir.

NARDİN (Sünbül)

Anadolu'da yetişen sünböldür ve ilgili bölümde açıklanacaktır.

NİL (Çivit, Çivit Otu; *Isatis tinctoria*)

Genel Nitelikleri: Onun a) bostanî, b) yabanî çeşitleri vardır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kabız etkilidir. Akıntıyı keser ve kurutur. Bostanî olanı, kurutucu etkili ve kuvvetlidir; yakıcı değildir. Fakat yabanî olanı, keskindir ve kurutucu etkisi şiddetlidir. Dokunun derinliklerinden maddeleri çeker.

Süslenme: Cilt bozukluklarını temizler; lekeleri giderir; saçkıranı (dai's-saleb) giderir.

Şişler: Çivit otu, pomat olarak tatbik edildiğinde, vücutta oluşan şişlikleri giderir. Katı dokulardaki kötü şişleri tedavi eder. Başlangıcında olan bütün şişlere yararlıdır. Nemle (sivilce) ve yangılı çibanlara da yararlıdır. Bu amaçla, arpa unuyla birlikte hâricen kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Kuvvetli kurutucu etkisinden dolayı vücudun sertleşmesine sebep olan sıcak cerahatleri ortadan kaldırır. Bunun için bostanî olanın tohumları kullanılır. Yabanî olan şiddetli etki gös-

⁹⁰⁴ "ve kaynatılarak" T.M.

⁹⁰⁵ "2 dirhem" T.M.

⁹⁰⁶ "aynı zamanda bağırsak solucanları atılır." T.M.

terir ve kokuşmuş, irinli yaralar üzerinde daha etkilidir. Yaralar için daha çok bostanî olan kullanılır; kronik yaralar üzerinde de etkilidir. Toz edilip, balla karıştırılınca, ateş yanıklarına ve sinir yaraları üzerine hâricen uygulanır. Batan dikenî çıkarır. Bunun için şeylem unuyla birlikte kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Küçük çocukların şiddetli öksürüğüne etkilidir. Akciğer yaralarına iyi gelir. Sevdavî yaralar üzerinde de etkilidir.

Beslenme Organları: Özellikle yabanî türünün dalak üzerine etkisi fazladır.

NESRİN (Bir Cins Gül)

Genel Nitelikleri: Kuvvet yönünden yasemine benzer, fakat daha zayıftır; nergise de benzer. Yağı daha çok yasemin yağına benzer; etkisi ona göre zayıftır.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Bütün türleri temizleyicidir; özellikle çiçeklerin bu etkisi çok özeldir.

Hareket Organları: Dendiğine göre, sinirlerin soğukluğuna faydalıdır.

Baş Organları: Kulak kurtlarını öldürür ve çınlamasını giderir; diş ağrılarına iyi gelir. Yabanîsi ile şakaklar ovulursa, baş ağrısını giderir. Bütün türlerinin kanalları açıcı özelliği vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz ve bademcik şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Ondan 4 dirhem dozda içilse, hıçkırığı (fevak) teskin eder; özellikle yabanîsinin bu etkisi vardır.

NEMMAM (Fesleğen; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Ona sisenber denir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve üçüncü dereceye kadar kurudur; kokmayı önler.

Süslenme: Bitleri (kaml) öldürür.

Şişler: Karındaki katı şiddetli balgamî şişlere yararlıdır.

Baş Organları: Sirkeyle kaynatılıp, gül yağı ile karıştırıldıktan sonra başa sürülse, unutkanlığa karşı etkili olur. Aynı şekilde, zihin karışıklığına yararlıdır ve nergis kranitise yararlıdır. Sirkeyle pişirilip, gül yağı ile birlikte karıştırılırsa, baş ağrısına iyi gelir; ona karşı yararlıdır. Yabanîsinin yaprağı, pomad şeklinde başa ve alına tatbik edilirse, baş ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer şurup şeklinde içilirse, hıçkırığa iyi gelir. Tohumları daha etkilidir. Soğuk karaciğer şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarına ve solucanlara iyi gelir. Ölü cenini de düşürür; çiçekli olanı idrar ve regl söktürür ve yabani olanı eğer şurup olarak içilirse, idrar tutukluğuna iyi gelir. Taşı düşürür. Aynı şekilde şurubu kolike iyi gelir.

Zehirlenme: Kötü şeylere yararlıdır ve arı sokmasında 2 dirhemi oxymel ile birlikte içilirse, iyi gelir.

NİLÜFER

(Su Zambağı; Nymphaea lotus)

Genel Nitelikleri: Galenos, su lâhanası olduğunu söylemiş ve tohumlarına habbül'-arus denir, demiştir. Bu konuda anlaşma yoktur, denir. Hint nilüferinin kökü adam otunun yerine geçer.

Özel Nitelikleri: Beyaz olanın kökü, siyah olanın kökünün etkisinden daha güçlüdür. Meyvası tohumlarından daha güçlüdür.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve rutubetlidir. Şurubu çok yumuşatıcı etkiye sahiptir. Hindî türü adam otuna eşdeğer sayılır.

{Etkileri: Şurubu çok yumuşatıcıdır.}⁹⁰⁷

Süslenme: Kökü, suyla adison (behak) hastalığına hâricen tatbik edilirse, yararlı olur. Özellikle siyah kökler yararlıdır. Yine siyah kökler, ziftle birlikte saçkırana tatbik edilir.

Şişler: Kökleri, sıcak yangılı şişlere yararlı olur ve dalak şişlerine de yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Onun tohumu ve kökü, yaralara iyi gelir.

Baş Organları: Uyku verir; sıcak baş ağrısını ve safravî baş ağrısını giderir. Fakat bu etkileri zayıftır.

Solunum ve Göğüs Organları: Şurubu, öksürüğe ve karın ağrısına (şu'set) iyi gelir.

⁹⁰⁷ { } arası T.M.'de yok.

Beslenme Organları: Onun kökü ve şurubu dâhilen ve hâricen, dalak şişlerine yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Gece boşalmalarına (ihtilam) iyi gelir. 1 dirhem haşhaşla birlikte içilirse, cinsel gücü azaltır ve özellikle meni-yi dondurur. Onun kökü, kronik ishale iyi gelir ve kronik yaralara da iyi gelir. Onun kökü, mesane ağrıları için dışardan tatbik edilirse, iyi gelir. Onun tohumu herşeyden daha etkilidir. Hattâ o, regl kanamalarını keser. Sarı nilüferin kökü ve onun tohumu, kadın sütü ile birlikte içilirse, rahimden gelen rutubetli akıntıları keser. Şurup şeklinde içilirse, karnı yumuşatır.

Hummalar: Şurubu hummalara yararlıdır.

NA'NA⁹⁰⁸

(Nane; *Mentha viridis*)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur; etkin bir rutubete sahiptir.

Etkileri: Isıtıcı ve kabız gücü vardır. Engelleyici gücü vardır. İhtiva ettiği maddeler yenebilen sebzelerle göre daha hafiftir. Birkaç nane dalı sütün içine konsa, sütün ekşimesini önler. Usaresi sirkeyle birlikte içilse, karın içi kanamalarını dindirir.

Şişler: Kavrulmuş unla birlikte sivilceler üzerine tatbik edilir. Nane, pelin otuna benzemez, çünkü pelin otunda ekşilik yoktur. Nanede eritici, ısıtıcı, hastalık nedenini uzaklaştıracı özellikler vardır.

Baş Organları: Nane, alına hâricen tatbik edilirse, baş ağrısını (suda⁹) giderir. Özellikle arpa bulamacıyla (çorbasıyla) birlikte verildiğinde yararlı olur. Onunla dilin sertliği de giderilir. Onun usaresi safran ile karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulak ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yolu kanamalarına iyi gelir. Kadınların göğsüne sürülürse, sütün orada tutulmasına, donmasına sebep olur; memedeki şişleri giderir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir ve onu sağlıklı kılar; hıçkırığı sakinleştirir; sindirime yardımcı olur. Balgamî ve kanlı kusmaları engeller; özellikle içildiğinde, sarılığın tedavisinde etkili olur.

⁹⁰⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Gaz yaptığından cinsel güç için uygundur. Bostanî olan gaz yapar ki, bu özellik pelin otunda yoktur. Nane, me-niyi artırır veya güçlendirir. Bağırsak kurtlarını öldürür. Eğer cinsî münasebetten önce fitil şeklinde alınır, hamileliği önler. Eğer bir-kaç dalı nar tanesiyle birlikte yenirse, mide ekşimesini engeller.

Zehirlenme: Kuduza karşı etkilidir; özellikle tohumunun bu etkisi vardır.

NARMÜŞK (Hint Narı; Mesua ferrea)

Genel Nitelikleri: O, dal, kabuk ve tomurcuktur. Besbaseye (küçük Hindistan cevizi kozalağı) benzer. Besbaseye göre nisbeten daha az kırmızı olup, sarıya çalar ve keskin kokuludur; etkili olarak nardine yakındır. {Onun kabuksuz olduğu söylenir.}⁹⁰⁹

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Hafif çözücüdür.

Beslenme Organları: Soğuk mide ve karaciğer için iyidir. Etki açısından sünbüle benzer.

Bedeli: Onun bedeli (muadili), 1/4 oranında zencefil ve 1/2 dozda fındık ve 1/3 oranında sünbüldür.

NUHALE⁹¹⁰ (Kepek)

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Temizleyici, yumuşatıcı ve çok boşaltıcı etkisi vardır; fakat germine⁹¹¹ kadar yoğun değildir. Balgam ve gazları çözücüdür.

Şişler: Sıcak yangılı şişlerin başlangıcında keskin sirkeyle onların üzerine sürülür (hâricen tatbik edilir).⁹¹² Nuhale şarabıyla yangılı meme şişlerine hâricen tatbik edilir. Gaz ve balgamdan olan şişleri de yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Keskin sirkeyle birlikte sıcak olarak uyuzdan oluşan yaralar üzerine tatbik edilir.

⁹⁰⁹ { } arası T.M.'de yok.

⁹¹⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur."T.M.

⁹¹¹ "gersine" T.M.

⁹¹² "Bez ıslatılıp, memelere tatbik edilir."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Temizleyerek, göğüsü yumuşatır ve özellikle şeker, badem yağı ve nuhale suyu ile birlikte kullanılırsa, etkisi fazladır. {Özellikle memelerdeki şişlere iyi gelir.}⁹¹³

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları tahrik eder, onların boşalmasını sağlar. Eğer yudumlanarak içilirse, bağırsakları yumuşatır.

Zehirlenme: Yılan ve akrep sokmalarına karşı kullanılır.

NIŞA⁹¹⁴

(Nişasta)

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: Onda güçlendirici ve yumuşatıcı etkiler vardır. 1 cüz nişastanın üç katı su ile pişirilmesi gerekir.

Süslenme: Zafranla cilt döküntüleri (kelef) üzerine uygulanırsa, onları yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları tedavi eder, iyileştirir.

Göz Organları: Gözde akıntı olmasını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır ve yudum yudum içilirse, nezlenin göğüse inmesini engeller.

Beslenme Organları: Nişasta tek başına {ve mercimekle (ades) birlikte}⁹¹⁵ tutucu mizaçtır. Safranın vereceği sıkıntıyı engeller.⁹¹⁶

NUŞARE⁹¹⁷

(Talaş)

Yapısı: Hangi ağaca ait ise, onun yapısındadır.

Etkileri: Aşındırıcı olan odunun talaşı temizleyici olur. Eğer ağacında kurutucu etki varsa, talaşı da aynı özelliğe sahiptir.

Cerahat ve Yaralar: Aşındırıcı odunun talaşı yendiğinde, tedavi edicidir. Kabız olan odunun talaşı da kabız etki gösterir. Meselâ, diken cinsinden olan bazıları benzerleriyle alınıp, şarap ve anasonla karıştırılıp, kavrulur, sonra dövülürse ve uyuz yaraları üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

⁹¹³ { } arası T.M'de yok.

⁹¹⁴ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

⁹¹⁵ { } arası T.M.'de yok.

⁹¹⁶ "Nişa, tek başına veya balla birlikte bağırsaklarda yumuşatıcı etki gösterir." T.M.

⁹¹⁷ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir." T.M.

NERTİS-NERTİKİS

Genel Nitelikleri: Sıcak bir drogdur. İçinde çok fazla kabız etkili olan yeşil bir kısım vardır. Zeytinyağı ile birlikte sürüldüğü zaman damarları açar.

Baş Organları: Burun deliklerine üflenirse, burun kanamasını (ru'af) dindirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Taze meyvası, göğüste toplanan kanı dağıtır.

Beslenme Organları: Onun taze meyvası, kronik ishali engeller.

Zehirlenme: Şarapla içilirse, yılan sokmasına iyi gelir.⁹¹⁸

NANAHAN (Carum copticum)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur⁹¹⁹ ve [bu drogda] çok az mik-tarda acılık ve yakıcılık vardır.

Özel Nitelikleri: Onun tohumları diğer kısımlarından daha fazla etkilidir.

Yapısı: Üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Tıkanmaları açar; kurutucu ve eritici etkisi vardır.

Süslenme: Bunu dâhilen kullanmak ve sürmek, cildin rengini sarartır; adison ve vitiligo gibi hastalıkların terkebine girer. Balla macun yapıldığında, morarma ve kan oturmalarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları:⁹²⁰ Göğüs iltihabını bertaraf eder {ve kalbi takviye eder.}⁹²¹

Beslenme Organları: {Mideye yararlıdır.}⁹²² Kusmayı teskin eder; nefesi iyileştirir. O, karaciğer ve soğuk mide için iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla idrar söktürür. İdrar zoruna iyi gelir; taşı düşürür. Mesane ve böbreklere tamamen yararlıdır. Gaza, kolike iyi gelir. Nanahan, rezene ile birlikte kaynatılarak, buharına oturulursa, rahimi temizler.

Hummalar: Gerçekten kronik ateşe yararlıdır.

⁹¹⁸ "Eğer şarapla birlikte yılan sokan yere sürülürse, etkili olur." T.M.

⁹¹⁹ "onun tohumları meşhurdur." T.M.

⁹²⁰ "Vücudun her bölgesinde kullanılabilir." T.M.

⁹²¹ { } arası T.M.'de yok.

⁹²² { } arası T.M.'de yok.

Zehirlenme: Pişmiş nanahan, akrep sokan yere tatbik edilirse, iyi gelir. Ayrıca böcek (haşarat) sokmasına karşı onun şurubu içilir.

NATRUN (Boraks)

Genel Nitelikleri: Diğer bir adı burkü'l-ermenidir. İlgili bölümde ("Be" harfinde) ondan söz edildi ve biz bunu tekrar etmeyeceğiz.

NEVRE-NURE (Kireç; Calx)

Genel Nitelikleri:⁹²³ {O, taştan, çanak ve çömlekten elde edilmiş olan şeydir.}⁹²⁴

Yapısı: Su ile yeni ıslatılmış veya ıslatılmamış olan nure (kireç) yakıcıdır. Fakat suyla söndürüldükten sonra 2 ilâ 3 gün bekletilen kireçte yakıcı özellik kalmaz; belki ısıtıcı etki gösterir. Sönmüş kireç normal, kuru yapıya sahiptir.

Etkileri: Nure, kanamayı keser; sönmüş kireç yakmaz ve kurutucu etkiye sahiptir. Eğer kireç yağlarla kaynatılırsa, olgunlaştırıcı etkiye sahip olur.

Cerahat ve Yaralar: Et yeme özelliğine sahiptir. Et benlerini yok eder. Ateş yanıklarına iyi gelir.

NESİYANDARU (Çobandeğneği, Madımak; Polygonum cognatum)

Genel Nitelikleri: Zannediyorum ki, Araplar tarafından adı değiştirilmiş olup; onun asıl adı bersiyandarudur. O da "Be" harfi kısmında ele alınmıştır. O, asaü'r-ra'i (batbat)ye tekabül eder.

NAHL (Hurma; Phoenix dactylifera)

Genel Nitelikleri: O, temr (hurma) diye bilinen ağaçtır. Bütün kısımlarının kabız etkisi vardır. Onun hakkındaki bilgi "Temr" başlığı altında verilmiştir.

⁹²³ "Bilinen bir drogdur." T.M.

⁹²⁴ { } arası T.M.'de yok.

NUŞADUR⁹²⁵

(Nişadır; Amonyum clorid)

Özel Nitelikleri: İyisi, saf ve kristalize olanlardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı ve eriticidir.

Göz Organları: Gözün akına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Düşen küçük dili yerine getirir; boğaz ağrısını giderir.

NUHAS

(Bakır; Cuprum)

Genel Nitelikleri: Bakırın bir kısmı sarıya çalan kırmızı renktedir. a) Bu türe Kıbrısı denir; kalitelidir. b) Diğeri, kırmızıdır; saftır. c) Diğer bir türü siyaha çalan kırmızı renktedir. d) Bir diğer türüne ise ‘talikun’ denir. Bu, işlenmiş bakır olduğu için bu adı almıştır. Bakırda asitlik ve kekrelilik vardır. Yumuşak maddelerde yıkanabilir, sert maddelerde yıkanamayan maddeleri yok etmekte iyi bir drogudur.

Özel Nitelikleri: Bakır çiçeği bakırdan daha yumuşaktır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bakırın içinde yakıcılık, büzücülük (kabız) etkisi vardır. Saf bakırdan⁹²⁶ yapılan cımbızla tüyler yolunursa, bir daha çıkmadığı görülür.⁹²⁷

Süslenme: Kulları karartır.⁹²⁸

Cerahat ve Yaralar: Kötü huylu çibanları iyi eder ve onlara engel olur. Et benlerini düşürür. Yıkanmış bakır, cerahatleri iyi eder. Vücudun katı kısımlarında oluşan yaralara balla karıştırılıp, hâricen uygulanırsa, iyi gelir.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir. Göz kapaklarının sertleşmesine karşı yararlı olur.⁹²⁹

⁹²⁵ “Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir.”T.M.

⁹²⁶ “pirinçten”T.M.

⁹²⁷ “Yine pirinç (bronz)den yapılmış bir kapla içilen şarabın sarhoşluğu olmaz. Yukarıda verilen bu iki etkinlik iki ayrı *Kânûn*, nüshasında geçmektedir. Bu, ifadeler, doğruluğunu ve gerçeğini araştırmadan yazan kişilerin ifadeleridir.”T.M.

⁹²⁸ “Kulları düzene sokar.”T.M.

⁹²⁹ “Yanmış bakır, göz yaralarına iyi gelir, irinini boşaltır. Gözün parlaklığını artırır. Gözde fazladan çıkan kullar pirinçten yapılmış cımbızla alınırsa, bir daha çıkmaz.”T.M.

Beslenme Organları: (Tam ve olgunu) safi, edrumali ile birlikte içilirse, safra suyunu dışarı atar. Eğer ağızda tutulursa, kusmayı tahrik eder ve kusturur. Şerbeti 1,5 miskal dozda içilirse, sıkıntı vermeden safranın atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Bakır kapta tuzlu, acılı, tortulu yağ ve et, aynı şekilde ekşi ve tatlı yemekleri bırakmaktan çekinmek gerekir. Ayrıca bakır kaplardan şerbet nevinde şeyler içmemek gerekir; çünkü bakır, kaplar içinde bulunan maddeye kendinden metal verir. [Bakır çalması olur.] Bakır çalığı öldürücüdür.⁹³⁰

NAFT

(Naftalin; Naphtha alba)

Genel Nitelikleri:⁹³¹ {Bilinen nevi beyaz ve siyahtır.}⁹³² Siyah naftalin, Babil ve diğer yörelerin naftalinlerinin yan ürünleridir.

Yapısı: Dördüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; özellikle beyaz olanı eritici, çözücü ve tıkanıklıkları açıcıdır.

Hareket Organları: Kalça ve eklem ağrılarına iyi gelir; özellikle beyaz olanının bu etkisi vardır.

Baş Organları: Naftalin zerkedilmesi, soğuk kulak ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: Gözün beyazına ve göze su inmesine (mai'n-nazil) yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım ve kronik öksürüğe, çok az naftalin sıcak su ile birlikte içilirse, iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer makattan fitil şeklinde uygulanırsa, kolik (mags) ve gazı giderir; bağırsak kurtlarını öldürür ve özellikle siyah naftalinin bu etkisi vardır. Hepsisi idrar ve regl söktürür; mesanenin gazını ve rahimin soğukluğunu giderir.

Zehirlenme: Böcek zehirlenmelerine iyi gelir.

⁹³⁰ "Taze balık, bakır kapta kızartılır veya başka bir kapta kızartıldıktan sonra üzeri bakır bir kapla örtülür ve daha sonra balık yenirse, yiyen kişiyi öldüreceği söylenir."T.M.

⁹³¹ "Bilinen bir drogdur. Su çıkartılır gibi çıkartılır."T.M.

⁹³² { } arası T.M.'de yok. "Beyaz naft (naftalin) iyisidir."T.M.

NEBK

(Lotus Meyvası, ‘Hunnap, Mısır Fulü; Zizypus jujupa)

Genel Nitelikleri: O, dikenli büyük bir ağaçtır. Onun meyvası fındık gibidir.⁹³³ Rengi kırmızıdır; yenebilir. Sıcak ülkelerde yetişen, tadı güzel bir meyvadır. Adı çoktur; her ülkeye göre değişen adları vardır. ‘Kennar’ gibi.⁹³⁴

Yapısı: Lotusun tazesinde ve kurusunda kurutucu ve yumuşatıcı etkisi vardır. Bu etkiler ağacın bütün kısımlarında görülür. Sıdrın (lotus) şiddetli kabız etkisi vardır.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; özellikle kavrulmuşunda bu etki fazladır.

Süslenme: Tüylerin dökülmesini önler ve uzamasını sağlar; onları kuvvetlendirerek yumuşatır. Sıdrın (lotus cinsi) zambakı vardır; bu zambak kepeklenmeyi ve derideki döküntüleri yok eder ve saçları kıvılcıktır.⁹³⁵

Şişler: Sıdr (lotus cinsi), yangılı şişleri yumuşatır ve çözer.

Baş Organları: Sıdr zambakıyla baş yıkandığında, saçları kıvırcık hâle getirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun yaprakları, astım ve akciğer hastalıklarına iyi gelir.

Beslenme Organları:⁹³⁶ Mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: {O, tabii olarak tutucudur ve}⁹³⁷ regl kanamasına ve bağırsak yaralarına özellikle yararlıdır. Mide zaafı dolayısıyla meydana gelen ishali engeller. Sıdr cinsi pişirilip, fitil şeklinde bu hastalık için kullanılır. Rahim akıntuları için şurup hâlinde kullanılır. Taze lotusun etkisi, ayva, za’rur (bir cins elma), çeşitli meyvalar ve mısır gibilerinin tazeleriyle aynı etkiyi gösterir. Bu türlerin normal olanları kabız etkilidir. O, hazmedilemez ve bundan dolayı tabii olarak çoğunlukla hazmedilmeden dışarı atılır.

⁹³³ “Onun meyvası fındıktan daha küçüktür.”T.M.

⁹³⁴ “Sıdr ve hannar gibi.”T.M.

⁹³⁵ “saçları siyahlaştırır.”T.M.

⁹³⁶ “Mide zayıflığından oluşan ishale iyi gelir.”T.M.

⁹³⁷ { } arası T.M.’de yok.

NÜVE⁹³⁸

(Çekirdek)

Etkileri: Kabız ve besleyici etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yanmış, habis yaralara yararlı olur.

Göz Organları: Yakılıp, yıkandıktan sonra göz damlasında tufya yerine kullanılır. Nardinele birlikte kirpikleri çoğaltıp, güzelleştirir.⁹³⁹ Yüz yaralarına çok iyi gelir ve kirpik bitmesini sağlar.

NECM⁹⁴⁰(Domuz Ayrığı; *Cymodon dactylon*)

Cerahat ve Yaralar: Kanamalı, cerahatlı yüzeyleleri birleştirir.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş ayrık otu, taşların düşmesini sağlar. Tohumları idrar söktürür. Şiddetli kabız etkilidir.

NİTAFİLİ (?)

Genel Nitelikleri: Beş yapraklı bir yetudur (sütlü bitki).

Etkileri: Güçlü kurutucudur. Ayrıca bu drogün keskinlik, acılık ve yakıcılık yönünden etkinliği yoktur. Kesiklerde onunla pomat şeklinde tedavi uygulanır. Kanamayı durdurmak için kullanılır.

Şişler: O, çibanlara, sıracaya, balgamlı sertliklere (urlara), dola-maya ve uyuza karşı kullanılır.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına ve siyatiğe iyi gelir. Hâricen ve dâhilen fıtık için kullanılır.

Baş Organları: Onun pişmiş köküyle gargara yapılırsa, dil ağrılarına⁹⁴¹ iyi gelir. Baş ağrıyan hasta otuz gün boyunca yapraklarından hazırlanan şurubu içse, faydası görülür.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmiş, gargara yapılırsa, boğaz sertliğini giderir. Köklerinin usaresi, akciğer ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun kökünün suyu, karaciğer ağrısına ve sarılığa iyi gelir. Eğer birkaç gün bal ve tuzla içilirse, bu etkiyi yapar. Bunun dozu 3 kavanozdur.

⁹³⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir. Her meyvasının çekirdeğine verilen isimdir. Fakat nüve denince, demirhindi anlaşılır." İ.M.

⁹³⁹ "Bazılarının dediğine göre" T.M.

⁹⁴⁰ "Genel Nitelikleri: Herkes tarafından bilinen ve sürüngen olan bitkilere verilen isimdir; fakat necm dendiğinde, şil akla gelir. Türkçede ayrık otudur." T.M.

⁹⁴¹ "ağız yaralarına" T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, bağırsak yaraları ve basurdan kaynaklanan ishale⁹⁴² iyi gelir. Aynı zamanda, pişmiş kökleri de aynı etkiyi yapar.

Hummalar: Onun yaprağı edrumalı veya şarapla içilirse, dört günde bir ve iki günde bir gelen nöbetlere (sıtma) iyi gelir.

Zehirlenme: Onun kökünün suyu öldürücü bir drogdur.

NA‘AM, NAHHAM

(Deve Kuşu)

Genel Nitelikleri: Bazı hekimler, deve etine itibar ederler.

Yapısı: Bazı hekimler, onun etinin sıcak ve yağlı olduğunu söylediler. {Hazmı kolaylaştırır. Bedeni güçlendirir ve onun sağlıklı olmasını sağlar.}⁹⁴³ O, ağır olduğundan kendi hazmedilmez.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

NEMER⁹⁴⁴

(Leopar; Pelis pardus)

Genel Nitelikleri: O, bilinen bir hayvandır.

Hareket Organları: Huzî, onun yağının felç için çok iyi bir ilâç olduğunu söylemiştir.

Zehirlenme:⁹⁴⁵ Onun safrasının ani ölüme sebep olduğunu söylemişlerdir.⁹⁴⁶

“Nun” harfi ile ilgili söz tamamlandı. Burada 26 ilâç hakkında bilgi verildi.

ON BEŞİNCİ MAKALE⁹⁴⁷

(Sin Harfi)

SU‘D

(Hint Selvisi; Cypress rotundus)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bir cins bitkinin kökü olduğunu söylemiştir. Bu bitkinin yaprakları kurrasa (pırasa) benzer, fakat daha

⁹⁴² “ağrılara” T.M.

⁹⁴³ { } arası T.M.’de yok.

⁹⁴⁴ “Nemr-Hayvan” T.M.

⁹⁴⁵ “Bazı hekimler” T.M.

⁹⁴⁶ “Nahl (demirhindi), nahlc (demirhindi), nebiz (hurma şarabı), üçü de bilinen drogdur.

Üçü hakkında da bilgi verilmiştir.” T.M.

⁹⁴⁷ “Bu makalede 52 adet drog işlenecektir.” T.M.

sert, sıkı ve uzundur. Onun gövdesi 1 karış uzunluğundadır. Gövdesi sağlam olmayıp, dik durmaz. Gövdesi gibi yatık durur. Gövdenin uçları küçük yapraklarla kaplıdır. Tohumları da burada yer almıştır. Kökleri zeytine benzer, kimi düz, kimi kıvrıktır. Bina aralarında, pis yerlerde yetişirler. Tarsus, Suriye ve Cezayir'de yetişir. {Ona kavkalades denir.}⁹⁴⁸ İstefan, bazı yağları terbiye etmek için kabız özelliği olan bazı şeylerle karıştırıldığını, böylece tatlandırıldığını tahmin etmiştir.⁹⁴⁹ Su'd, Hindistan ve Kufe'de [de] yetişir.

Özel Nitelikleri: Hint selvisinin iyisi, yoğun, ağır, zor ezilebilen ve kokulu olanıdır. Bitki, kısa boylu ve çok ekşidir.

Etkileri:⁹⁵⁰ Merhemlerin terkiplerine girer.

Süslenme: Cildin rengini güzelleştirir, pürüzlerini giderir. Hindî olanın, saçları, kılları döktüğü söylenir.

Şişler: İyileşmesi zor yaraları ve liflerdeki yaraları iyileştirir.

Hareket Organları: Habbetü'l-hadra (yeşil sebze tohumu) yağı ile kalça ağrılarına karşı kullanılır ve sertliği artırır. Çok kullanılırsa, cüzzama sebep olur.

Baş Organları: Burun ve ağız kokusuna, diş eti gevşekliğine iyi gelir. Hafızayı çok güçlendirir ve ağız içindeki aft şeklindeki yaralara yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Taşı dışarı atar; idrar söktürür ve idrar zoruna (idrarın damla damla akmasına), mesane zaafına ve soğuk algınlığına cidden yararlı olur. {Aynı zamanda bütünüyle yararlıdır. Rahim soğukluğuna fevkalâde yararlıdır.}⁹⁵¹ Basura yararlıdır. {Rahim ağzına pomat şeklinde tatbik edilir. Vücutta su toplanması için yararlıdır.}⁹⁵²

Hummalar: Kronik ateşli hastalıklara, sıtmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep ve böcek sokmasına çok yararlıdır.

⁹⁴⁸ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁴⁹ "İbn-i Sînâ'nın bu konuyu yazması okuyucular için işaret sayılır. Su'd yağının bu elde ediliş özellikleri bazı kitaplarda kesin kayıtlıdır."T.M.

⁹⁵⁰ "İstıcı, çok az kabız ve yakıcı olmayan kurutucu etkileri vardır; açıcıdır, hattâ burunu bile açar. Gazı çıkarıp, kanı yakar."T.M.

⁹⁵¹ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁵² { } arası T.M.'de yok.

SANDARUS

(Kırmızı Arsenik, Kırmızı Ardıç Zamkı;
Trachylobium horemannioum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, sandarusun Arabistan ve Hint'te yetişen bir ağacın zamkı olduğunu söyler. Acıya benzer bir lezzeti vardır. Az da olsa tadı kötüdür. Bazı kişiler onunla tütüsü yaparlar. Mai (mia?) ile ve biberle birlikte gıysilere tütüsü yaparlar. Bu zamk ateşte kaynatıldığı zaman sandarus dediğimiz drog oluşur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kabız kuvvetiyle kan dindirici etki gösterir. Güreşçiler ve pehlivanlar bu drogu kullanarak güç ve kuvvet kazanırlar ve güreşirken nefesleri kesilmez.

Süslenme: Eğer her gün 3 ilâ 4 dirhem sekincebinle birlikte içilirse, zayıflatır.

Cerahat ve Yaralar: Yağı, her çeşit nasırı kurutur.

Baş Organları: Onun tütüsü, nezleyi önler ve diş ağrılarını cidden çok iyi teskin eder. Diş etleri üzerinde etkilidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Çarpıntıya kehriba (amber) gibi yararlıdır. Kanamayı ve rutubetli astımı engeller. Bu etkisi kurutucu özelliğinden kaynaklanır. Bu yüzden güreşçiler kullanırlar.

{**Göz Organları:** Süratle gözde oluşan akıntıyı kurutur. Şarapla ekhele (göz kenarına) sürülürse, görmeyi zayıflatarak, kötü etki yapar.}⁹⁵³

Beslenme Organları: Dalakları rahatsız olanlar kullanırsa, yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Onun tütüsü, kronik ishale yararlı olur; [aynı zamanda] basura da iyi gelir.⁹⁵⁴

SERHAS

(Eğrelti Otu, Erkek Yosun; Dryopteris, Filix-mas)

Genel Nitelikleri: {Hekim Dioscorides, iki gruba ayırır. O, bir bitkidir. Yaprakları yoktur. Çiçekleri yoktur. Meyvası yoktur. Onun yalancı uzun dalları vardır. Büyüktür, yayılmıştır; incedir, tıpkı kanat gibidir.

⁹⁵³ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁵⁴ "Drogon hap şekli kronik ishale, tütüsü basura iyi gelir."T.M.

Onun kokusu (güzel kokusu) vardır. İçinde ip gibi şeyler vardır. Kökü siyahtır; uzundur, parçalıdır. Çok yenince kabız yapar. Dağlık yerlerde yetişmesi mümkündür. [Bir başka türü] sahrada biter. Bağırsak kurtlarına ve ayaklara iyi gelir. Ona kolorhun adı verilir ve insanlardan bazısı ona yelrun der. Bazı eğreltilere bilunteri denir. Butristan'da yetişeni sıcak olup, dişi olana insanlarca nibkaetaris denir ve onun yaprakları diğerlerine benzemez; dalları çoktur, daha uzundur, damarları geniştir, uzunluğu muazzamdır. Çok kırmızıdır, siyaha çalar. Bazısı kan gibi kırmızıdır. Muhtemelen bundan dolayı şurubu istenir şurup olarak kullanılır. İlkın sarmısak yemek gerekir. Erkek ve dişisi olup⁹⁵⁵ erkeği diğerinden daha güçlü etki yapar.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yakmadan kurutucu, acı ve kabız etkileri vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları iyileştirir, kurutur ve zor rutubetli yaralar üzerinde uygulanırsa, onları giderir, iyi eder.

Dışarı Atan Organlar: Eğer 4 miskal dozda özellikle ballı su ve sakomonya veya harbak-ı esved ile içilirse, bağırsak kurtlarını öldürür. {Ondan 1 ölçüsü, 10 ölçü krarit veya 9 ölçüsüyle dışarı atan organlara ulaşır; filen bu bakımdan güçlüdür. Eğer dişi nevinden 3 miskali şarapla birlikte içilirse, uzun bağırsak kurtları dışarı atılır. Dişi eğrelti otu öğütülerek içilirse, mehbulu (delilik) engeller. Ondan içilirse, zihin bozukluğu giderilir. Karın üzerine sürülünce, o kurutur. İçilince cenini öldürür ve ilkin yaprağı ufalanıp pişirilip yenirse, karnı yumuşatır.}⁹⁵⁶

SAZEC

(Tarçın; Cinnamomum tamala)

Genel Nitelikleri: Kuvveti sünbüle yakındır, ancak biraz daha hafiftir; tarçının yaprakları su üzerinde yüzer. Onun dalları şahesfere benzer. Değişik çiçekleri vardır. Bitki, Hindistan'da durgun göllerde yetişir. Su mercimeği denen bitki gibi su yüzünde durur. Onun kökü yoktur; su dibinde bağlantısı da yoktur. Bu yaprakları kurutulur. Bazı kavimler, onun etkilerinin benzerliğinden dolayı Hint'te yetişen nardin yaprağı olduğunu zannederler. Tarçın yağı kuvvet yönünden ekhuvan ve zafeyran yağlarına benzer. Ancak daha kuvvetlidir. {Dioscorides, en güçlü

⁹⁵⁵ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁵⁶ { } arası T.M.'de yok.

olduğu doğru değildir, demiştir Muhtemelen nardin yaprağının kokusuna benzediği için böyle bir vehme kapılmışlardır. Hâlbuki kokusu sümbül yaprağının kokusuna benzeyen birçok şey vardır. Meselâ, asarun ve vec de benzer kokuya sahiptir. O zaman bunların da tarçına benzediği zannedilebilir. Tarçının bir diğer cinsi vardır; Hindistan'da yetişir. Onun yaprakları su yüzünde görülür. Eğer su yazın kurursa, oradaki toprağı bu yerdeki yanmanın desteği ile yakar, pişirir. Bundan dolayı o (tarçın) etkilenmez. Ancak yaprağı bitmez. Tarçından daha kötü kokulu olanlar kötüdür ve kokusu sünbüle benzeyen etkilidir.} ⁹⁵⁷

{Özel Nitelikleri}: ⁹⁵⁸ İyisi, beyaza çalandır; dağınık görüntülü olmayandır; kokusu nardin gibi olandır. Küflenmiş, tuzlu ve pörsümüş olanlar iyi değildir.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Eğer giysiler üzerine serpilirse, onları süsden (güve) koruduğu söylenir.

Süslenme: Eğer dilin altında tutulursa, ağzın kokusunu giderir. Ancak yenmemelidir.

Şişler: Gül suyunda [yaprakları] kaynatılır ve yangılı şişler üzerine tatbik edilir. O, gerçekten yangılı şişler üzerine tatbik edilen bir ilaçtır.

Beslenme Organları: O, mideye ve karaciğere sünbülden daha iyi etki yapar.

Göz Organları: Gözün yangılı şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: O, sünbülden daha çok etkili idrar söktürücüdür.

Bedeli: Onun muadili, ağırlığı kadar talisferan ve sünbüldür.

SEVLAN

(Kan Kökü, Parmak Otu; *Rhamnus persicus*)

Genel Nitelikleri: Anadolu yakalarında yetiştiği bilinen bir bitkidir.

Yapısı: Dördüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Deriyi yakar.

Baş Organları: Meyvası, pancar suyu ile birlikte buruna çekilirse, yüz felcine (lakve) iyi gelir.

⁹⁵⁷ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁵⁸ { } arası T.M.'de yok.

Göz Organları: Göz kapaklarındaki şişlere ve gözün altındaki seyirmelere iyi gelir.

SERV

(Servi; *Cypressus semper*)

Genel Nitelikleri: {Uzun boylu olduğu bilinen bir ağaçtır. Yukarıya doğru yükselmemiştir. Yapraklarında yakıcılık vardır ve kışın güçlü olduğu için kalır. Onun lezzetinde keskinlik vardır. Yakıcılığı azdır, acılığı çoktur; acılığından çok sıcaklığından dolayı yakıcıdır; öyle ki parçaları ufak parçalara ayırır. Onun gücü yakmadan kabız yapmaktır.}⁹⁵⁹

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Bazıları, çok soğuk yapıda olduğunu söylemişlerdir ve bileşik kuvvete sahip olup, sıcaklığı organları derinden kabız edecek kadar güçlüdür.

Etkileri: Yaprakları ve kozalağının kabız ve rutubeti giderme özelliği vardır. Kozalağı yaprağından daha etkilidir. Kozalağında yapıştırıcı ve kan dindirici gücü vardır. Hattâ kokuşmayı bile giderir. {Servi yaprağı, kozalağı ve dalları, eğer tütsü yapılırsa, fazlalıkların atılmasını sağlar.}⁹⁶⁰

Süslenme: Eğer sirke ve termesle (acı bakla, yahudi baklası) pışırılirse ve tırnakların üzerine sürülürse, onlardaki lekeleri giderir. Yaprakları, adison hastalığında cilt lekelerini giderir. {Saçları siyahlaştırır.}⁹⁶¹

Cerahat ve Yaralar: Taze yaprağı, dalları ve kozalağı, sert dokulardaki yaraları, cerahatleri iyi eder. Kaşıntıyı ve çıbanları özellikle arpa unuyla birlikte iyi eder.

Hareket Organları: Taze yaprağı ve kozalağı, fıtık üzerinde etkilidir. Eğer onunla arpa unuyla yakı yapılırsa, çıbanları iyi eder. Sinirleri güçlendirir. Eğer onunla yakı yapılırsa, rahimin gevşekliğini giderir ve onu güçlendirir.⁹⁶²

⁹⁵⁹ { } arası T.M.'de yok. "Zamkı hafif keskin ve buruk acıdır. Burukluğu acılığına göre daha etkilidir. Zamkın keskinliği ve sıcaklığı kuvvetini derinlere nüfuz ettirecek ve yakmadan kabız etkisi gösterecek kadardır." T.M.

⁹⁶⁰ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁶¹ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁶² "Böbreklerin faaliyetini artırır. Kas sistemini takviye eder; gevşeme ve uyşukluklara mani olur." T.M.

Baş Organları: Kozalakları kille birlikte dövülürse, sonra fitil hâlinde buruna konulursa, burun poliplerini ve geniz etini yok eder. Sirkeyle kaynatılırsa, diş ağrılarını giderir.

Göz Organları: Göz şişlerine karşı pomat şeklinde kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Şarapla birlikte kozalağı içilirse, kanamayı ve solunum zorluğunu, kronik öksürüğü de önler ve aynı zamanda pişmişi de cidden yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Yaprığı tıla ile içilirse, idrar zoruna, meseane iltihaplarına yararlı olur. Aynı zamanda fazlalıkların atılmasını kolaylaştırıp bağırsaklar ve karındaki yaralara yararlı olur.

Bedeli: Onun bedeli, yarım dozda nar kabuğu ve eşit dozda kırmızı anzarottur.

SIKURDIYUN

(Yabanî Sarmısak; *Teucrium scordium*)

Genel Nitelikleri: Bu, yabanî sarmısaktır. Bostanî olan küçük dişlidir. Yaprakları ve gövdesi vardır. Gövdesinin uçlarında beyaz çiçekler bulunur. Onun hakkında üçüncü bölümde bilgi verildi.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Kimine göre, dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, açıcı ve temizleyicidir.

Cerahat ve Yaralar: Büyük ve habis yaraları iyileştirir.

Hareket Organları: Kireçlenmiş kaslar için cidden çok iyi gelir.

SUK

(Bir Nevi Sirke; *Embllica officinalis*)

Genel Nitelikleri: Sıkın aslı sarı olanıdır. Emlecten yapılıdır. Ancak bugünlerde mazı ve ham hurmadan yapılan ramek (buruk şerbet) gibi yapılır.

Yapısı: [Suk] birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kabız etkisi vardır. {Dendiğine göre, iyi olanı eritici, çözücü, açıcıdır.}⁹⁶³

Hareket Organları: Sinir ağrılarına iyi gelir.

⁹⁶³ { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Bazıları, iyi sirkenin cinsel gücü artırdığını zannederler. Tabii olanı, tutucudur ve kanamayı (akıntıyı) keser.

SERETAN-I NEHRÎ⁹⁶⁴

(Tatlı Su Yengeci, Kerevit; Cancer fluvial)

Etkileri: Sindirimi zordur, çok besleyicidir. Fasulye ile kaynatmak, onu terbiye eder. Dokuya batan diken ve başka şeyleri çıkarır. Deniz yengeci, yumuşatıcı etkilidir.

Süslenme: {Balla pişmiş}⁹⁶⁵ külleri, ayaklarda soğuktan oluşan mayasıl ve çatlaklara (şekak) iyi gelir. Onun yanmış cilt bozukluklarına (kelef) ve uyuza iyi gelir; onları yok eder.

Şişler: Su yengeci (kerevit), sertleşmiş şişler üzerine tatbik edildiğinde şişleri çözer.

Solunum ve Göğüs Organları: Eşek sütüyle yenen etleri vereme (sel) iyi gelir. Çorbası aynı etkiyi gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Külleri balla birlikte karıştırılıp tatbik edilince, makad çatlaklarına iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep veya örümcek sokmasına hâricen ve dâhilen balla karıştırılıp tatbik edilirse, iyi gelir. Balla karıştırıp içildiğinde kuduz iyi gelir. Bazen bununla centiyana, kuduz için herkesçe bilinen ilâç şeklinde hazırlanır. Bu konu zehirler bahsinde açıklanacaktır. Su yengeci, baderuc ile akrebe yakın konursa, akrep orada hemen ölür.

SERETAN-I BAHRÎ

(Deniz Yengeci; Cancer marina)

Genel Nitelikleri: Seretan-ı bahrî dendiğinde her zaman denizdeki yengeç anlaşılır. Bu tür yengeçler [hâricen tatbik edilip], bütün organları taş gibidir; [serttir.] {Denilir ki, bu yengeç Çin sularından elde edilen yengeçtir ve diğer bulunması gereken sulara oradan girer. Ancak diğer sulara girince veya ona yakın sularda çıkınca ölür. Çin'de geçişine şahit olanlara göre, o taş gibidir.}⁹⁶⁶

Etkileri: Diğer yanmış olanlara göre onun yapısı daha yumuşaktır.

⁹⁶⁴ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Sindirimi zordur." T.M.

⁹⁶⁵ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁶⁶ { } arası T.M.'de yok.

Süslenme: Yanmış, dişleri parlatır; ciltteki izleri ve bozuklukları giderir.

Cerahat ve Yaralar: Yanmış olanı, yaraları kurutur ve sivilcelere iyi gelir.

Göz Organları: Göz akıntılarını giderir ve {tuzla birlikte tırnağı aşındırır, kırar}⁹⁶⁷ göz kapaklarındaki sivilcelere sürme şeklinde çekilir; gözü gerçekten parlatır, temizler.

SIDR

(Lotus Ağacı; *Zizyphus spina christita*)

[Sıdr]ın hâli ve filleri hakkında “Nebk” adı altında “Nun” bölümünde bilgi verilmiştir.

SIRACÜ’L-KUTRUB

(Şeytan Elması; *Mandragora officinarum*)

Genel Nitelikleri: Zufaya benzeyen bir bitkidir. {Dioscorides, çiçekleri harbaka benzeyen bir bitkidir, demiştir. Onun rengi pembedir; dilim dilimdir. Çiçekleri, baş üstündeki siracınki gibidir. Onun çeşitlerinden biri yabanîsidir. Onun herşeyi bostanî olanına benzer.}⁹⁶⁸

Özel Nitelikleri: Tohumu daha çok kullanılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Onun kuru-luğu ikinci derece sonundadır.

Etkileri: O, açıcıdır ve genelde kabızdır. Yoğun kanamaları keser.⁹⁶⁹

Cerahat ve Yaralar: Yaraları tedavi edicidir.

{Baş Organları: Başa yakı şeklinde tatbik edilince, baş ağrısına iyi gelir.}⁹⁷⁰

{Solunum ve Göğüs Organları: Burun kanamalarına iyi gelir.}⁹⁷¹

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına lavman şeklinde tatbik edildiğinde, iyi gelir. Bazı kavimler, yabanî tohumunun 2 dirhem dozda alındığında, karında ishal yaptığını söylemişlerdir.

Zehirlenme: Tohumları şarapla içildiği zaman akrep sokmasına ve zehirine karşı etkili olur. Yine rivâyete göre (bazı kavimlere göre),

⁹⁶⁷ { } arası T.M.’de yok.

⁹⁶⁸ { } arası T.M.’de yok.

⁹⁶⁹ “Damlama ve sızıntıları keser.” T.M.

⁹⁷⁰ { } arası T.M.’de yok.

⁹⁷¹ { } arası T.M.’de yok.

yabanîsinin tohumları akrepler üzerine serpilirse, akrebin hareketsiz ve ölü gibi kalmasını sağladığı söylenmiştir.

SATRUNİYUN, SUTURNİYUN (Dağ Salebi; *Orchis trifolium*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı hekimlerin buna “trikalı” adını verdiğini söylemiştir. Anlamı “üç yapraklı” demektir. [Çoğunlukla] bitkide üç yaprak vardır. Bu bitkinin görüntüsü kuzukulağına veya süsene benzer. Yaprakları kuzukulağının yaprağından küçüktür. Rengi fevkalâde kırmızıdır, kan kırmızısı gibidir. Dalları önce bir karış uzunluğundadır. Çiçeği beyaz süsen çiçeklerine benzer. Kökü ada soğanı köküne benzer. Büyüklüğü elma kadardır; kökün dışı kırmızı, içi yumurta gibi beyazdır. Lezzeti tatlıdır. Bu bitkiye benzeyen bir başka bitki daha vardır ki, ona da sutureniyun adı verilmiştir. Keten tohumuna benzer. Kökünün kabukları ince ve kırmızı renktedir; iç kısmı beyaz, tadı güzel, tatlıdır. Ancak o, dağlık, güneş gören yerlerde yetişir.

Etkileri: Bu bitkinin kökü, eğer elle oğuşturulursa, o anda cinsel arzu uyandırır. Şarapla içilirse, cinsel coşkuyu artırır.

Hareket Organları: Aynı zamanda sukunkur (satruniyun ?) gibi buruk siyah⁹⁷² şarapla içilirse, baş ve boyunun arkasına kadarki kısmında felce ve tutulmaya iyi gelir.

SURUNCAN (Çiğdem; *Colchium luteum*)

Genel Nitelikleri: O, bir bitkinin köküdür. Bitkinin çiçekleri beyaz ve sarıdır. Dağ eteklerinde ve yüksek yerlerde yetişir; yaprakları yere yayılmış olarak durur.

Özel Nitelikleri: İyisinin içi beyazdır, katıdır (serttir), kırılabilir. Kırmızı ve siyah olan kullanılmaz.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur. Fazladan rutubeti vardır. Bazıları, beyaz çiğdemde hafif sıcaklık olduğunu, şayet olmasaydı, ishal etkisi olmayacağını söylerler. Bir başka grup,⁹⁷³ çiğdem sıcaktır, derler.

⁹⁷² “kırmızı” T.M.

⁹⁷³ “çiğdem sıcak olsa, yaraları yakardı; dolayısıyla sıcaklığı yoktur, derler.” T.M.

Etkileri: Onun kuvvetli ishal etkisi vardır ve ayrıca kabız gücü olduğu da söylenir.⁹⁷⁴

Cerahat ve Yaralar: Beyaz (çiğdem), kronik yaralara çok iyi gelir.

Hareket Organları: Nikrise (gut) iyi gelir; hâricen nikrise pomat şeklinde tatbik edildiğinde, ağrılarını keser. Çok kullanıldığında, şişleri sertleştirir ve taşlaştırır. Aynı zamanda o, bütün eklemler için tiryaktır; özellikle felç ve uyuşmalarda iyi ağrı kesicidir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır; onu zayıflatır ve çiğdem kırımızı ve siyahı ishal ilaçlarıyla birlikte kullanıldığında, bu drogları midede tutarlar ve hastalığı daha da artırır.

Dışarı Atan Organlar: Onda müşhil gücü vardır. Cinsel gücü artırır; özellikle zencebil, pelin otu ve kimyonla birlikte kullanılması gerekir.

Zehirlenme: Siyah ve kırmızısı zehirlidir.

Bedeli: Onun eklem ağrılarındaki bedeli, eşit dozda henna (kına) yaprağıdır ve 1/2 dozda mukl-u ezraktir (mavi Arap zamkı).

SELHÜ'L-HAYYE (Yılan Gömleği)

"Hayye" kısmında daha önce bu konuda bilgi verildi.

SADAVRAN⁹⁷⁵ (Demir Tozu)

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Kanı tutar.⁹⁷⁶

Süslenme: Özellikle kılların çıkmasını engeller.

Bedeli: Onun muadili, eşit miktarda filizehrectir ve 3 ölçüsü kasab (kamış) köküdür.

SÜSEN (İris; Iris florentina)

Genel Nitelikleri:⁹⁷⁷ Dioscorides, süsenin bir bitki olduğunu ve yapraklarının kesifrona benzediğini söyler. Ancak diğer kısımları ondakinden büyüktür ve daha enlidir; daha yoğun olduğunu ve onun

⁹⁷⁴ "Bileşik kuvvete sahiptir."T.M.

⁹⁷⁵ "SEYADAVRAN-Genel Nitelikleri: Bu drog hakkında yeterli bilgi sahibi değilim."T.M.

⁹⁷⁶ "kuvvetli kan dindiricidir."T.M.

⁹⁷⁷ "Baskı nüshada şu kayıt vardır:"T.M.

dallarının eğik olup, üzerinde çiçeklerinin bulunduğunu ve çiçeklerinin muhtelif renkte olduğunu, onların beyaz, sarı, pembe ve mavi olduğunu söylemiştir. Çiçeklerin farklı renkte olması açısından süsene benzer. O, kavs-ı fuzuhtur (gök kuşağı); sert ve boğumlu kökü ve güzel kokusu vardır. Bu kökler toplandıktan sonra gölgede kurutulur ve ipe dizilerek mahzende korunur. Beyaz köklü olanlar, acı olup, kuvvet yönünden birinciye göre daha azdır. Birinci tür, yani süsen, eskidiği zaman güvelenip delinir. Güvelendiği zaman kokusu artarak, güzelleşir ve iris süsenin kendisinden ibarettir. Kullanıldığı hastalıklarda etkisi kuvvetli olur. Bostanî irisin mineral yapısı hafiftir ayrıca normal yapıda sıvı ihtiva eder.

Yapısı: Beyaz bostanî olarak bilinen süsen, ikinci derecede sıcak ve kurudur. Yabanî irisin sıcaklığı çok fazladır.

Etkileri: Kökleri temizleyici ve kurutucudur. Yağının yumuşatıcı ve eritici etkisi çok kuvvetlidir. Çünkü onun çiçeği yumuşatıcıdır ve yağ daha da kuvvetli, çözücü, eriticidir. Pişmiş olsun ya da olmasın, irisin gücü diğer droglardan daha kuvvetlidir. O, bunların yanısıra kabız etkisine sahiptir. Ağrılar üzerinde etkilidir ve çürüklere karşı da ayrıca etkili olur.

Süslenme: Sivilce ve cilt döküntülerine iyi gelir.⁹⁷⁸ Yüz temizliğinde etkilidir. Cildi temizleyip sıkılaştırır; sarkmayı ve buruşuklukları giderir.

Şişler: Yaprakları ve tohumları güzelce dövülüp, şarapla karıştırılıp, pomat yapılırsa, çibanlara karşı iyi gelir. Aynı zamanda şişler üzerine, balgamî, yarı şişlere de tatbik edilse, faydası olur. Yaraya dönüşmüş sivilcelere, kötü huylu yara, cilt kalınlaşmalarına ve bozulmalarına faydalı olur ve özellikle diğer bileşiklerle karıştırılırsa, bu etkiye sahiptir.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları etlendirir ve onun kökü, sıcak sudan dolayı meydana gelen yanıklara iyi gelir; çünkü, onları temizleyici etkisiyle birlikte kurutucudur. Aynı zamanda pişmiş yaprağı aynı etkiyi gösterir. Gül yağı ile birlikte kullanılırsa, daha etkili olur. Bakır kap içinde bal ve sirkeyle kaynatılınca, suyu kronik yaralara iyi gelir. Bostanî olan süsen, sıcak su yanıkları için en iyi etkiye sahiptir.

⁹⁷⁸ "Özellikle kökünün etkisi daha fazladır."T.M.

Hareket Organları: Sinir kasılmalarına ve spazmlara iyi gelir. Siyatiğe bile iyi gelir.

Baş Organları: Yabanî süsenin kaynatılan kökü ile gargara yapıldığında diş ağrılarına iyi gelir. Özellikle yabanîsinin köklerinin bu etkisi vardır. O, uyku getirir ve {onun yağı baş yaralarına iyi gelir;}⁹⁷⁹ eğer onun yağı kulağa damlatılırsa, zonklamalara iyi gelir. Onu teskin eder. Sirke ve gül yağı ile pomat şeklinde uygulandığında, baş ağrısına iyi gelir. Eğer bununla burun ovulursa, burunda görülen yumuşatıcı, gevşetici rutubeti giderir.⁹⁸⁰

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kökü nefes darlığına sebep olan mukozu yumuşatır. Özellikle iris bu etkiye sahiptir. Öksürüğü giderir. Göğüste rutubetten dolayı oluşan nefes darlığını giderir.

{Beslenme Organları: Dalağa yararlıdır. O, mideye kötü etki eder. Özellikle de yağının kötü etkisi vardır.}⁹⁸¹

Dışarı Atan Organlar: İçildiğinde, onun yağı rahimin sertliğini eritir, çözüp açar. Kökü gül yağı ile kaynatıldığında, aynı etkiyi yapar. Fakat rahim hastalıklarında görünen bir etkisi yoktur. Aynı zamanda, iris yağı cenini düşürür. Sadece kökü sirkeyle kaynatılırsa veya ban otu tohumu, buğday unu ve gül yağı ile kaynatılırsa, testislerdeki yangılı şişleri ve ırları giderir. Yağı, 1,5 okka dozunda içilirse, ishal yapar. Safravî bağırsakları (ince bağırsakları) iris yağı ıslah eder. Basurların ağzını açar. Aynı zamanda, süsen kökü,⁹⁸² şarapla birlikte içilirse, regl söktürür. Eğer sirkeyle birlikte içilirse, cinsel ilişkiden aşırı zevk alınmasını sağlar. Rahim ağrısı olan kadınlarda bu terkiiple ıslatılmış bez rahim ağzına sıcak kompres şeklinde konursa, rahimdeki ağrıyı giderir.

Hummalar: Sıtma nöbetine ve soğuk algınlığı ateşine iyi gelir.

Zehirlenme: Böcek ve özellikle akrep sokmasına karşı yararlıdır. O ve suyu, şerbeti, tohumu içilirse, bütün kötülöklere yararlı olur. Onun

⁹⁷⁹ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁸⁰ "burundaki İltihabı giderir." T.M.

⁹⁸¹ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁸² "ırsa yağı ve süsen kökü, basurun açılıp rahatlamasını sağlar. Kökü de aynı etkileri gösterir." T.M.

yağı, benc (ban otu), küzbere (gebere) ve futr (futr, öldürücü mantar) içenlere karşı panzehir olarak kullanılır.

SA'TER

(Yabanî Kekik, Mercanköşk; *Zataria multiflora*)

Genel Nitelikleri: Etkisi, kekik (haşa) kuvvetinde ve şurubu kekik şurubu gibidir.

Özel Nitelikleri: Yabanî kekik daha güçlüdür.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çözücü, kabuk kabuk yapan yumuşatıcıdır.

Hareket Organları: Kalçaların ağrılarına yararlıdır.

Baş Organları: Ağızda çiğnemek, diş ağrısını giderir; yakıcı etkiyle diş etlerinin gevşekliğini ortadan kaldırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onların yağları, göğüs ve akciğerlere yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtları ve solucanlarını dışarı atar.

SİSALYUS

(Yabani Kereviz, Selam Otu; *Levisticum aegyptica*)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, onun mesalutifiye diye bilinen bir bitki olduğunu söyler. Yaprakları rezeneye benzer. Ancak o daha ağırdır ve gövdesi daha serttir ve üzerinde taş gibi bir yapı vardır. (Bu taş gibi yapının) içinde uzun sulu bir yapıdadır; acıdır veya yendiğinde çabucak yakıcı (keskin, buruk) bir lezzet hissedilir. Onun kökü uzun, güzel kokuludur. Bir diğer türünün çeşidi bilab yaprağına benzer, büyüktür, ancak ondan daha küçüktür; uzundur. Onun büyük meyvaları vardır; gövdesi uzundur. Ona şebruruş denir; çünkü o ruşa benzer. Onun tırmanıcı kolları ve tohumları koyu siyahtır. O, şiddetli yakıcıdır. Birinciden daha güzel kokuludur. Lezzeti güzeldir. Daha çok sulak olan yerlerde yetişir. Onun etkisi birinci gibidir. Diğer bir sınıfı Falüfernis denen adada yetişir. Yapağı sütleğen otuna benzer. Çünkü o daha yakıcı, daha ağırdır. Onun gövdesi yabani kerevizden daha büyüktür. Birinci fısai gibidir ve beyaz ya'lusfertiya gibidir. Üzerinde geniş bir taş vardır; içinde geniş ve büyük meyvaları vardır. Onun

meyvaları daha güzel kokuludur. Tek başına etkilidir. Soğuk düzlük ve tepeciklerde yetişir. Bir grup, onun⁹⁸³ ancıdan-i rumî olduğunu düşünürler. {Ancak o, biraz daha uzundur ve çok daha beyazdır.}⁹⁸⁴

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çözücü, yumuşatıcı, bulantı vericidir. Aynı zamanda, onun kökü ve tohumu içteki ağrıyı giderir. Donmuş, katılaşmış, balgamî hıltları eriticidir. Yayaların, yürüyerek bir yere gidenlerin gücünü artırır. Sefere çıkarken şarap içinde içilirse, özellikle de biberle birlikte içilirse, gücü artırır.

Hareket Organları: Sırt ağrılarına yararlıdır.

Baş Organları: Sara için cidden yararlıdır. Akı rahatsız eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma, nefes darlığına ve müzmin öksürüğe iyi gelir. Özellikle kökü ve tohumu ile birlikte faydalı olur. Kökleri balla macun yapıp, pastil hâline getirilirse, göğüsü bronşiyal akıntılardan temizler.

Dışarı Atan Organlar: İç organlardaki ağrı ve gazı giderir. Kökleri, özellikle yemeklerin sindirimini kolaylaştırır ve midneyi rahatlatır. Gazları çözer ve bütün hayvanların doğumunu kolaylaştırır. İdrar zorunu bertaraf eder; rahim ağrılarını çözer ve rahmin tıkanıklığını giderir. İç organlarının ağrılarına yararlıdır ve bu bitkinin dallarının ve tohumlarının öz suyu 3 evsule (esulusat) içilirse, meybeheteç'le 10 gün içilirse, böbrek ağrılarını bertaraf eder ve o bütünyle böbreğe yararlıdır. Eğer o idrarın damla damla akması (tekatir el-bevl) hâlinde kullanılırsa, yararlıdır. Regl söktürür. Karın ağrısına iyi gelir.

Hummalar: Dendiğine göre, balgamî hummalara yararlıdır.

SUS⁹⁸⁵⁻⁹⁸⁶

(Meyan Kökü; Glyeyrrhize glabra)

Yapısı: Onun kökü mutedildir. Eğer kökü normalin dışında bir yapı gösterirse, sıcak ve rutubetli olur.

Şişler: Onun öz suyu, dolama üzerine tatbik edilir. Aynı zamanda kökü de [aynı gaye için] kullanılır.

⁹⁸³ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁸⁴ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁸⁵ "Suniz" T.M.

⁹⁸⁶ "Genel Nitelikleri: Birinci nüshada, genel deva-ı list-i arafı olarak kayıtlıdır." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onun öz suyu, cerahat (irinli yaralar) için iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, tırnaklara yararlıdır; onu güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Bronşları yumuşatır ve onlara yararlı olur.⁹⁸⁷ Akciğerlere, boğaza yararlı olur ve sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Rutubeti ile susuzluğu giderir. Aynı zamanda mide iltihabını giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yolları yanmasına yararlı olur. Böbrek ve mesane yaralarına ve cerahatlara iyi gelir.

Hummalar: Kronik sıtmaya iyi gelir.

SIRINC, SURUNC (Kırmızı Kurşun Oksit)

Genel Nitelikleri: Kuvveti sadence benzer. Muhtemelen o daha kuvvetlidir.

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Kabızdır. Esfidaca (üstübec) benzer. Soğukluğu vardır; fakat çok daha ince ve yumuşaktır. Kanamaları durdurur.

{**Cerahat ve Yaralar:** Ateş yanıkları üzerine tatbik edilir.

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetli burun kanamalarını engeller.}⁹⁸⁸

SAKAMONYA

(Mahmude, Kısa Mahmut Otu; Canvalvulus camononia)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, onun üç büyük dalı olan bir bitki olduğunu söylemiştir. Bu dallar onun tek kökünden çıkar. Kökünün ise üç ile dört kolu vardır. Ona mezgube denir. Yaprığı 'asni yaprağına veya bilab yaprağına benzer. Ancak o, ondan daha yumuşaktır. O üç köşelidir. Çiçeği düz beyazdır, kurutucudur. Şekli kurdeleye benzer. Ağır kokusu vardır. Kökü uzundur; ağırdır, kol gibidir; beyazdır, içi sütlüdür. Başının sütü kökündekinden daha iyidir. Kökü ikiye ayrılınca [sütü] elde edilir. Yuvarlak kısım boşalır. Sütü boşluğa doğru akar; sonra kabuğu içinde toplanır. İnsanlara göre, kökünün yuvarlak

⁹⁸⁷ "Usaresi kayrutı şeklinde ateş yanıkları ve kesikler üzerine uygulanırsa, yararlı olur."
T.M.

⁹⁸⁸ { } arası T.M.'de yok.

kısmı üzerinde boş bir kısım vardır. Burada ince kozalağı bulunur. O, boşluk olan yerde biter. Sonra kök ikiye ayrılınca süt akar, hattâ biraz boşalır. Kaldırılınca saf, hafif kokulu olan sakamonya bulunur. Bu zamk elde edilir. Onun rengi beyaza çalar. Dilde bundan dolayı o sanki sütle karıştırılmış gibidir. İnce zamk gibidir.} ⁹⁸⁹

{**Özel Nitelikleri:** Büyük, beyaza çalan mavidir [usaredir]. Tıpkı sedef parçası gibi bir görüntüsü vardır.} ⁹⁹⁰ O, çabuk dağılarak erir; saf suda eriyince süt gibi olur. Kullanılmak gayesiyle hazırlanan en iyi şekli elma içinde közleyip, {kereviz suyu ile karıştırılır. Onun köpüğü giderilir. Kötü sakamonyayı düzeltir. Homojen bir kütle hâlinde olan elma suyu içinden alınır. Anasonla ve duku ile karıştırılıp, o da yine badem yağı ile karıştırılır. Dioscorides, iyi âlâmetinden olan onu dille almamaktır, demiştir. Onun lezzeti şiddetlidir (yoğundur). Bu sütle oluşturulmuş karışım minerale (toprakla) yakıcıdır. Onun türlerinden biri Şamî kökenlidir; biri de Filistin kökenlidir. Her ikisi de kötüdür; yoğunlaştırıcıdır; sütü bayıltıcıdır.} ⁹⁹¹

{**Yapısı:** Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Onun harareti kuru-luğundan fazladır.} ⁹⁹²

{**Etkileri:** Onda temizleme etkisi vardır; çözer, eritir ve o mide ve karaciğer için zararlıdır.} ⁹⁹³

Süslenme: Adison (behak), vitiligo (bers) ve cilt bozukluğunu temizler.

Cerahat ve Yaralar: Bal ve zeytinyağı ile birlikte kaynatılarak, irinli yaralar üzerine tatbik edilirse, yarayı temizler. Sirkeyle uyuz yaraları üzerine tatbik edilirse, temizler.

Hareket Organları: Sirke ve süsenle birlikte eklem yaraları üzerine tatbik edilir; kalçaya yakı olarak tatbik edilir ve siyatik için iyi gelir.

Baş Organları: Onun kökü ve kökünün usaresi, sirke ve gül yağı ile birlikte kronik baş ağrısına iyi gelir. Mahmudenin kendisi sirke ile karıştırılıp baş üzerine tatbik edilirse, kronik baş ağrısına iyi gelir.

⁹⁸⁹ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁹⁰ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁹¹ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁹² { } arası T.M.'de yok.

⁹⁹³ { } arası T.M.'de yok.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbe sıkıntı verir.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere ciddi zararlıdır, onun bu zararı kereviz tohumu ve anason tohumu ile giderilir. Mahmude, bulantı, sıkıntı verir. İştihayı keser. Susuzluk yapar.

Dışarı Atan Organlar: Safraı kuvvetle atar. Mahmudenin gücü yettiği bölgelere göre değişiklik gösterir. Ben tıp kitaplarından birinde, mahmude şerbetinin yüksek dozda yazıldığını görmüştüm. Lâkin hekimler için doğru olan, hastalığın şiddeti ve bedenin gücüne göre dozu ayarlamaktır. {Bağırsaklara zarar verir.}⁹⁹⁴ Abortus etkisi vardır. Onun ağacının kökü eğer 1 dirhem içilirse, safra ve balgam üzerinde ishal etkisi yapar. Bazıları, onun (sakamonyanın) fazla miktarda içilirse ve yarım dirhem alınır, önce kabız, sonra baygınlık, kanallarda büzülme yaptığını, daha sonra muhtemelen aşırı ishal etkisi gösterdiğini söyler ve o öldürür. Onun kökü karında ishal etkisi yaratır. Karar miktarda verilirse, ishal yapmaz ve simsimle (susam) karıştırılırsa, ishal yapmaz. Bazılarına göre, eskimiş tohumlarının şerbetinden tam 3 kaşık {ve 2 kaşık ve 1 kaşık altında verilir. Bunlarla bu bitkiden alınan süt alınır, aynı şekilde 6 kavanoz tuz alınıp karıştırılmıştır. Bazı insanlara göre, bu konuda bizim zamanımızda anlaşma yoktur; ihtilâfıdır.}⁹⁹⁵ Bazıları ise, onun eskisinden az bir miktar alınır, idrar söktürüp, ishal yapmadığını ve biraz sabr ile alınır, bu etkiyi gösterdiğini söylerler. Tırmısla, tuzla ve baharatlı tohumlarla birlikte az dozda, cenini öldürür.

Zehirlenme: Akrep sokmalarına karşı hâricen ve dâhilen kullanılır.

SEKBİNEC

(Çakşır Otu; Ferula persica)

Genel Nitelikleri: Bir cins ağaçtır. Hiçbir yararı yoktur. Ağacın zamkı dışında hiçbir yeri drog olarak kullanılmaz. Kınna (galbanum, bir cins sakız) nevinden olduğu söylenir ki, bu zamk ondan elde edilir. (Sekbinecin elde edildiği neviden bir ağaç olduğu söylenir.) {Dioscorides, onun kinnaya benzer bir zamk olduğunu ve sulak ül-

⁹⁹⁴ { } arası T.M.'de yok. "Fıtıl olarak uygulanırsa," T.M.

⁹⁹⁵ { } arası T.M.'de yok.

kelerde yetiştiğini söylemiştir.} ⁹⁹⁶ İyisi yoğun ve saf, içi kırmızı, dışı beyazdır. Kokusu hiltitin kokusu ile sert galbanum (kınna) kokusu arasındadır. {Zamk çeşidiyle o karıştırılır.} ⁹⁹⁷

{Özel Nitelikleri: İyisinin iç kısmı kırmızıya bakar ve dışı beyaza çalar.} ⁹⁹⁸ Suda süratle erir; galbanumla karıştırıldığında olduğu gibi. {Beyaz kinnaya benzese de} ⁹⁹⁹ İsfahanî olan, onun en iyisidir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Eritici, yumuşatıcı, baygınlık verici, ısıtıcı ve temizleyicidir.

{Süslenme: O, eğer yenirse, cildi güzelleştirir.} ¹⁰⁰⁰

Hareket Organları: Felce, kas ve dokuların kendini toplamasına iyi gelir. Kalçalarda biriken fazla maddeyi, lavman yoluyla verildiği takdirde, temizler; aynı zamanda ağız yoluyla verildiğinde soğuk eklem ağrılarını giderir.

Baş Organları: Soğuktan ve rüzgârlardan oluşan baş ağrısına iyi gelir; saraya iyi gelir.

Göz Organları: Göz damlası şeklinde görme güçlüğüne ve ağır göz kapaklarında gözdeki lekeler dolayısıyla meydana gelen görme güçlüklerinde yararlıdır. Göze inen suya karşı en yararlı bir ilâçtır. Sirkeyle czilip, kıllar üzerine sürülürse, onları döker. {Göze ârız olan yaraları yıkar.} ¹⁰⁰¹

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve böğür ağrılarına etkili bir şekilde yararlıdır. Müzmin öksürüğe karşı iyi gelir. Sezab (sedef otu) suyu ile 3/4 dozda içilirse, solunum bozukluğunu giderir. O, göğüsü temizler; bronşiyal salgıların atılmasını sağlar.

Beslenme Organları: Vücuttan safra suyunun atılmasını sağlar. Tatlı ekmek veya sedef otu ve balla ya da sıcak ekmekle karaciğer ağrılarına iyi gelir. ¹⁰⁰²

⁹⁹⁶ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁹⁷ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁹⁸ { } arası T.M.'de yok.

⁹⁹⁹ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁰⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁰¹ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁰² { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Lavman şeklinde tatbik edildiğinde, kulunca iyi gelir. İçildiğinde, gazlara iyi gelir ve taşları dışarı atar. Cinsel gücü artırır ve rahim ağrılarına yararlıdır. Eğer edrumali ile içilirse, regl söktürür ve cenini öldürür ve karnı yumuşatıp, biriken suların sağlıklı bir şekilde atılmasını sağlar.

Hummalar: Devreden hummalara (sıtma) iyi gelir.

Zehirlenme: Şarapla haşarat ve böceklerle karşı kullanılır ve bütün öldürücü zehirlere iyi gelir. Onun etkisi kınnaınkinden daha kuvvetlidir. Bütün buna benzer zehirlenmelerde olumlu etkiye sahiptir.

SUKULUKENDİRYUN

(Baldırıkara Cinsi Bir Bitki; *Asplenium* sps.)

Genel Nitelikleri: Çöl bitkisi olduğu söylenir; koyu gölgelik yerlerde yetişir. Bir kavim, bir cins işkil olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; eriticidir, fakat çok sıcaklığı yoktur.

Beslenme Organları: Dalak üzerinde çok fazla etkisi vardır. Bunun yapraklarıyla kaynatılan sirkeden yapılan sekincebin 40 gün içilirse, dalağı sağlığına kavuşturur. Hıçkırığa ve sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesanedeki taşları parçalar. Bu bitki asıldığında hamileliği engellediği söylenir.

SUALİ

(Öksürük Otu; *Tusillago farfara*)

Genel Nitelikleri: Sıcak ve sıvı elementlerden meydana gelmiş bir bitkidir.

Yapısı: Normal yapıda sıcak ve buruktur (yakıcıdır).

Etkileri (Şişler): Yapağı, dolamaya iyi gelir, başlangıçta onu eriteyerek iyileştirir. Tazesi, olgunlaşmayan şişleri olgunlaştırır ve derinleşen yaraları iyi eder.

Göz Organları: Göz için hazırlanan terkiplerin içine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe ve nefes darlığına yararlı olduğu söylenir.

SİSARUN

(Siyah Kimyon Odunu)

Genel Nitelikleri: Şunizin odunu olduğu söylenir. Acılık ve burukluk vardır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Eritici, çözücü ve hafif büzücü etkisi vardır.

Beslenme Organları: Pişmiş kökleri, mideye yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş kökleri, idrar söktürücüdür.

SİYUN

(*Sium aquaticum*)

Genel Nitelikleri: Kurretü'l-ayn (göz küresi) meyvaları içinde bulunur; kokusu vardır. Onun hakkında "Kaf" bölümünde bilgi verilmiştir.

Dışarı Atan Organlar: Onun pişmişi ve pişmemişi, taşlara karşı yararlıdır ve dizanteriye karşı iyi gelir.

SUMKUTUN, SUKUTUN

(Herdemtaze, İt Üzümlü Cinsinden Bir Bitki;
Semper vivum tectorum)

Genel Nitelikleri: Ona hayyü'l-âlem denir. Onun lufah cinsi olduğunu veya patlıcana benzeyen çok iyi tanınan bir bitki olduğunu, meyvasının değişik bir drog olduğunu söylemişlerdir. Bilinen iki cinsi vardır: Biri normal yetişeni, diğeri çölde yetişenidir.

Yapısı: Baskın olan yapı soğuk ve kuruluktur; rutubet ve normal sıcaklık da vardır. Yumuşak olduğundan parçalanabilir. Yapışkan soğanı olması dolayısıyla kaşıntı verir. Ayrıca bir özelliği de kabız etkisi yapmasıdır, büzme etkisi gösterir. Kokusu yoktur; tatlı değildir. Tükürük salgısını artırır. Et parçaları arasına girer; onları birleştirip bir şey hâline getirir.

Hareket Organları: Pişmişi, ortada ve etrafta bulunan bozulmuş sinire iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz sertliğini (huşunetü'l-halk) giderir. Kanama, burundan kan gelmesine iyi gelir. Ballı su ile içilirse, akciğerleri temizler.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına ve ülserlerine faydalıdır. Bağırsak fıtığına ve böbrek ağrısına iyi gelir. Dendiğine göre, regl kanamasını durdurur.¹⁰⁰³

¹⁰⁰³ "Erbezlerinde su toplanmasına mani olur."T.M.

SUMAK (*Rhus coriaria*)

Genel Nitelikleri: Horasan ve Şam'da yetişen türleri vardır. Şamî olan, Horasanî olandan daha küçüktür; kırmızı mercimek gibidir ve o, akasyanın ve gülün etkili olduğu alanlarda etkili olur. Sumak, suyla kaynatılıp, bal kıvamına getirildiğinde, hadadın etkili olduğu alanlarda da etkili olur.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Kabız, takviye edici, durdurucu etkileri vardır. Sirkeden daha çok derinlere nüfuz edebilir. Kanı dindirir; hattâ bir kavim, eğer kanaması olan kişinin boynuna sumak asılırsa, kanamayı durdurduğunu söylemiştir. Sumak, safranın iç organlara akışını engeller.

Süslenme: Pişmiş sumak, koyu renk tüylerin rengini açar.

Şişler: Şişlerin üzerine yakı şeklinde tatbik edilir; kızarmayı ve şiş önlr. Dolamaya iyi gelir. Şişlerin büyümesini engeller.

Cerahat ve Yaralar: İnsanı korur.

Hareket Organları: Pişmişi ile şişmemiş yaralar yıkanır.

Baş Organları: Kulak iltihabını engeller. Eğer sumakın zamlı çürük dişler üzerine konursa, onların ağrısını teskin eder.

Beslenme Organları: Mideyi sıvayarak, kuvvetlendirir; susuzluğu, ekşiliği giderir ve safravî kusmayı teskin eder.

Dışarı Atan Organlar: Tutucu özelliği vardır; regli tutar, hapseder ve kanamayı dindirir ve rahim ülserini (kötü huylu iltihaplı yaraları) engeller. Dizanteri, rahim akıntıları ve basur için lavman şeklinde uygulanır. Eğer yiyecekler içine konursa, kronik ishali, bağırsak yaralarını ve bir çeşit karaciğer hastalığı veya boyundaki kernebi ve mide-deki düzensizliği giderir.

SİLK (*Pancar; Beta vulgaris*)

{**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Dioscorides, siyah ve beyaz olmak üzere iki sınıfı vardır, der. İki sınıfı yoktur. İçindeki natroniyye dolayısıyla keymus için kötü etki eder. İstefan ise, Dicle'de ve Basra civarında yetişir. Bir tek kökten dallar ayrılır; uzunluğu bir karıştır. Yapraklarının rengi su teresi rengindedir. Tohumu farklı farklı olup, kökün yanındaki dallarda yer alır. Bir tek kökü vardır.}¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰⁴ { } arası T.M.'de yok.

Yapısı: Bazılarına göre, o birinci derecede sıcak ve kurudur. Gerçekte yapısı bileşik güçler içerir. Bazılarına göre, o soğuktur. Ayrıca onun kökü rutubetlidir.

Etkileri: Pancarın yapısında, yapraklarında yumuşatıcı güç vardır. Onda eritme, çözme gücü vardır. Süsenden daha çok kuvvetli açıcıdır; yumuşatıcıdır. Siyahının içinde kabızlık etkisi vardır ve özellikle mercimekle ve yaprağında mineral maddelerden dolayı çözücü etki vardır. {Bütün pancarlar keymus için kötüdür.}¹⁰⁰⁵ Diğerlerinin de ifade ettiği gibi, pancar az besleyicidir.

Süslenme: Onun öz suyu ve pişmişi ve de yaprağı, çatlaklara yararlıdır. Saçkırana ve ciltteki döküntülere yararlıdır. Eğer onun yaprağından pomat (yakı) yapıp, daha sonra o kısım natronla yıkanır, zor sigilleri iyi eder ve bitleri öldürür.

Şişler: Hâricen şiş ve urlara yakı olarak uygulanırsa, iyi gelir. Hâricen kabarık benler üzerinde etkilidir. Süsenle birlikte yangılı çirban ve şişlere iyi gelir.

Cerâhat ve Yaralar: Pişmiş yaprakları, ateş yanıklarına iyi gelir. Balla birlikte hâricen halka şeklinde çıkıntı yapan cilt hastalığına tatbik edilirse, iyi gelir. {Eğer kötü huylu yaralara hâricen tatbik edilirse, hepsine iyi gelir.}¹⁰⁰⁶

Baş Organları: Horoz safrası ile onun suyu hâricen kullanılırsa,¹⁰⁰⁷ kuvveti giderir ve burun yaralarına iyi gelir. Fatr (ılık su) ile birlikte kulağa damlatılırsa, ağrısını dindirir. Baş onun suyu ile yıkanır, kepeği giderir.

Beslenme Organları: Onun kökü mideye zarar verir ve ekseriya onun yaprağı ile yakıcı özellik kazanır; keymusa da kötü etki yapar ve¹⁰⁰⁸ yaprağı ile yıkanır, his gücü olan mideyi yakar. Onun besleyici değeri azdır. O, karaciğer tıkanıklıklarını giderir. Özellikle hardalla ve sirkeyle birlikte, tuzlara göre açma gücü daha fazladır. Aynı şekilde, dalaktaki tıkanıklıkları da giderir. Acı baharatla yenmesi uygundur.

Dışarı Atan Organlar: Kara pancarın bağırsaklarda kabız etki yaptığı söylenir. Özellikle mercimekle birlikte kullanıldığında bu etkiye

¹⁰⁰⁵ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁰⁶ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁰⁷ "yüz felcini giderir." T.M.

¹⁰⁰⁸ "bulantı yapar" T.M.

sahiptir. Diğer yumuşatıcıdır ve özellikle mercimekle kullanıldığında bu etkiye sahiptir. Şüphe yoktur ki, haşlanmış pancar suyu uçurularak kullanıldığında kabız etki gösterir. Boşaltımı sağlamak için onunla lavman yapılır. Bütün pancar türleri karın ağrısı, kulunç ve gaz ağrısı yapar; fakat acı baharatla yenirse, kuluncu giderir.

SEZAB

(Sedef Otu; *Ruta graveolens*)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, onun bostanî, yabanî ve dağda yetişen olmak üzere üç türü olduğunu söylemiştir.}¹⁰⁰⁹ Dağda yetişen türün yakıcılığı ve keskinliği daha fazladır. Yiyecek olarak (kullanılmaz) yenmek için ancak incir ağacının altında yetişenlerden olması gerekir. Yabanî sedef otuna mina'nurai'ruyun denir. Her millet kendi dilinde bir ad koymuştur. Bazısı, muvelli demiştir. Tek kökten çıkan birçok gövdesi vardır. Diğer türlerine göre daha uzun ve çok yapraklıdır. Kökü kokuludur, çiçekleri beyazdır. Bu türün diğer türlere göre biraz daha büyük, üçgen şeklinde başları vardır. Kapakların içinde yüzü üç kenarlı¹⁰¹⁰ vardır. Bu türün tohumları kullanılır. Onların olgunlaşma dönemi sonbahardır. Diğer türü siyahtır (esmerdir) ve rutubetli bölgelerde yetişir.

Özel Nitelikleri:¹⁰¹¹ Sedef otu türleri, bostanî olan ve incir ağacı altında yetişendir.

Yapısı: İkinci¹⁰¹² derecede sıcak ve kurudur. Dendiğine göre,¹⁰¹³ üçüncü derecede sıcak kurudur; yabanî olanı dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok iyi parçalayıcı, eritici, baygınlık verici, damarları temizleyicidir. Yara yapıcı ve kabız etkileri vardır.

Süslenme: Natrunla birlikte beyaz cilt lekeleri, siğiller ve temriye üzerine hâricen tatbik edilir. Soğan ve sarmısak kokusunu giderir. Saçkırana iyi gelir.

Şişler: Yabanî sedef otu, dövülüp, tuzla birlikte yara üzerine tatbik edilirse, oranın kızarıp şişmesine sebep olur. Boğaz şişlerine ve sıra-

¹⁰⁰⁹ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰¹⁰ "ve çok acı kırmızı tohumları" T.M.

¹⁰¹¹ "Hekimlikte kullanılan" T.M.

¹⁰¹² "Birinci" T.M.

¹⁰¹³ "bostanî olan" T.M.

caya karşı hâricen kullanılırsa, onları eritir, çözer. Bu etkileri zammında diğer kısımlarına nisbetle daha kuvvetlidir.

Cerihat ve Yaralar: Bal ve tereyağı ile birlikte uyuz üzerine tatbik edilir. Sirke ve üstübec ile birlikte uyuzun yaptığı karıncalanma ve kızarıklıklar üzerine uygulanır. Hattâ uzun süre devam edenlere bile etki eder. Eğer mürr ile birlikte uygulanırsa, yaralara faydalı olur.

Hareket Organları: Felce, siyatik, eklem ağrılarına karşı şurup olarak balla karıştırılıp içilirse, yararlıdır.

Baş Organları: Soğan ve sarmısak kokularını giderir. Bazen sirkeyle birlikte burun kanamaları için kullanılır, kanamayı keser. Nar kabuğu içinde ısıtılan sedef otu öz suyu, kulağa damlatıldığı zaman kulağı temizler; ağrısını, çınlamasını ve zonklamasını giderir. Ayrıca kulak kurtlarını öldürür. Onları kulaktan çıkarır. Baş ağrılarına karşı hâricen kullanılır.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir. Özellikle rezene suyu ve balla onun öz suyu karıştırılıp dâhilen alınırsa, bu etkisi güçlüdür; damla olarak da etkilidir. Göz travmalarında pomat şeklinde uygulanır.¹⁰¹⁴ {Göz travmalarında rezene öz suyu ve balla onun suyu ve mürr karıştırılıp uygulanır. Onun tazesı göze hâricen uygulanırsa, görme zaafına iyi gelir.}¹⁰¹⁵

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi, tazesı, şebes (bir nevi akrep) ile kaynatılarak tatbik edilirse, göğüs ağrılarına ve nefes darlığına iyi gelir. Hekim Rufus (Rufus Ephesus), akciğer ağrılarına, böğür ağrılarına, öksürüğe ve kaburga ağrılarına iyi geldiğini söyler.

Beslenme Organları: Hâricen sedef otu, incirle ödeme iyi gelir. Bu hastalara sedef otu ile kaynatılmış şarap içilir. Onun tohumlarından 1 ilâ 2 dirhem kaynatılarak içilirse, balgamı hıçkırığı keser. Sedef otu yemeklere katılırsa, mideyi takviye eder, onu güçlendirir. Dalağa yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi kurutur ve keser. Cinsel istek ve gücü keser.¹⁰¹⁶ Onun bütün sınıfları kabız etkiye sahiptir ve gaz ağ-

¹⁰¹⁴ “Göz travmaları nda, kavrulmuş buğday unu ile birlikte uygulanır.”T.M.

¹⁰¹⁵ { } arası T.M.’de yok.

¹⁰¹⁶ “Hem bostanisi, hem de yabanisi”T.M.

rısını giderir. Zeytinyağı ile birlikte lavman yapılacak olursa, kulunç ağrısını giderir. Makat yaralarına balla karıştırılarak kullanılır. Zeytinyağı ile kaynatılarak, bağırsak kurtlarına karşı içilir. Her iki nevi sedef otu da vücuttaki fazla suların idrarla atılmasını sağlar. Aynı zamanda sedef otu, asma yaprağı ile pomat hâlinde testis şişlerinde uygulanır.¹⁰¹⁷ {Eğer sedef otu ile bal karıştırılıp, uvula ve makad üzerine hâricen tatbik edilirse, orada görülen ağrılara ve yanmalara karşı yararlı olur.}¹⁰¹⁸

Hummalar: Eğer yemekle yenirse, ateş düşürür. Sedef otu yağı ile masaj yapılırsa, ateş düşmesini sağlar.

Zehirlenme: Zehirlere karşı mukavemet sağlar. Eğer 1 dirhem sedef otu tohumu ve yaprağı, şarapla birlikte içilirse, zehirli hayvanların ısırıklarına karşı korur. Özellikle incir ve ceviz ile birlikte dövülüp, yukarıdaki terkipile birlikte içilirse, bu etkisi güçlü olur. Ancak yabancı sedef otu fazla yenirse, öldürücüdür.

SAKUNKUR

(Kertenkele; Mabuya carinata)

Genel Nitelikleri: Mısır'da, Nil civarında bulunan ve avlanan bir kertenkeledir. Onun Nil timsahının yavrusu olduğu sanılır. Hâlbuki timsah, soğuk mizaçlıdır.

Özel Nitelikleri: En faydalı olanı, böbrekler civarındadır.

Dışarı Atan Organlar: Kertenkele, cinsel gücü uyarır, hattâ kişiyi sakinleştirmek mümkün olmaz. Böyle durumlarda marul ve mercimekle yapılmış çorba içilir.

SİSBAN¹⁰¹⁹

(Beşparmak Otu Tohumu; Sesbania aegyptiaca)

Yapısı: Normale yakın bir yapısı vardır.

Etkileri: Yumuşatıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü ve boğazı yumuşatır.

Beslenme Organları: Susuzluğu teskin eder ve özellikle onun tohumu bu özelliğe sahiptir.

Dışarı Atan Organlar: Karnı (karın organlarını) yumuşatır.

¹⁰¹⁷ "ateş düşürür" T.M.

¹⁰¹⁸ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰¹⁹ "SİBESTAN-Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

SARMAK, SURMAK

(Tel Pancarı; *Chenopodium album*)

Genel Nitelikleri: O, kataftır. {O, bir nevi bakla diye bilinen bitkidir. Onun iki cinsi vardır. Onlardan biri bostanî ve diğeri yabanî cinsidir. Onun bostanî olanı pişirilip yenir.}¹⁰²⁰

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Bazılarına göre, mutedil bir mizaca sahiptir.

SAMM-I ABRAS

(Büyük Bir Nevi Zehirli Kertenkele)

Genel Nitelikleri: O, kertenkeledir. Bunun aksini söyleyenler de vardır.

Süslenme: Onunla diken üzerine ve siğil üzerine de bir süre pomat şeklinde uygulanırsa, onu çeker; siğili olgunlaştırır ve onu kökünden tutup, çıkarır. Kertenkelenin kurusunun, zeytinyağı ile karıştırılırsa, saçların döküldüğü yerde yenilerinin çıkmasını sağladığı söylenir.

Etkileri: Onun idrarı ve kanının çocukların fıtığını etkilediği söylenir. Şayet bunlar kaynatılıp, fıtık olan çocuk ona oturtulursa, etkisi görülür. Bazen idrar ve kandan fitil hazırlanarak, çocuğun üreterine sokulur. Bu yöntem boyunca da etkilidir.

Baş Organları: Onun karaciğer ve azı dişi ağrısına iyi geldiği söylenir. {Onun başı öğütülerek, diş etlerinin yendiği yere konursa, diş etleri ağrılarına iyi gelir; onları yok eder.}¹⁰²¹

Zehirlenme: O, ikiye ayrılıp, akrebin ısırıldığı yere konursa, yararlı olur.

SULAHFAT

(Kaplumbağa; *Testudo elegans*)

Genel Nitelikleri: Kara ve deniz kaplumbağası olarak iki çeşidi vardır.

Baş Organları: Kara kaplumbağasının kanının koklanmasının saraya iyi geldiği söylenir. Kara kaplumbağasının ağız yarası için iyi geldiği söylenir. Ondan burun deliklerine damla şeklinde damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Yumurtası, çocukların öksürüğüne iyi gelir.

¹⁰²⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰²¹ { } arası T.M.'de yok.

Zehirlenme: Deniz kaplumbağasının kanı, zehirli haşarat sokmalarına ve zehirli sütlü bitkilerin zehirine karşı kullanılırsa, yararlı olur.

SUMALİ

(Bildircin; Coturnix)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur.

Hareket Organları: Bu kuşu yiyenlerin spazm geçirmesinden korkulur. Çünkü bu kuş harbak yer ve bunun etkisi onun etine de geçer. Ayrıca yapısında kasılma yapacak güçler olduğu zannedilmektedir. Harbak dolayısıyla mizacı müşkilat (problem) yaratır.

SUKKER

(Şeker; Saccharum officinarium)

Genel Nitelikleri: Şeker kamışı (kasabü's-sukkar) şeker yapısındadır. Yumuşatıcı özelliği fazladır.

Yapısı: Soğuk yapıda olanı şeker kamışı şekeridir. O, en yumuşak olandır. Bütün şekerler birinci derecenin sınırlarında sıcaktır ve rutubetlidir. Eski şekerler birinci dereceye çalan kurudur; onların rutubeti zaman içinde kurur; onlar ne kadar eski (az taze) ise, o kadar kurudur.

Etkileri: Şeker, yumuşatıcı, temizleyici, yıkayıcı ve Süleymanî şeker genellikle yumuşatıcıdır ve özellikle faniz ve bal karışımı çok yumuşatıcıdır. Şekerin temizleyici özelliği baldan az değildir. Şeker eskidikçe yumuşar.

Göz Organları: Şeker kamışından elde edilen zamlık gibi şeker, göze parlaklık verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır ve onun sertliğini giderir.

Beslenme Organları: Mide¹⁰²² için iyidir; ancak onda safra oluşmasına sebep olur. Safranın oluşmasına sebep olduğu için zararlıdır. Şeker, kanalları açar. Bala göre daha az susuzluk¹⁰²³ yapar. Özellikle eski şekerin böyle bir etkisi vardır. Eski şeker, kanı koyulaştırır ve midede oluşan balgamı temizler. Şeker kamışı, kusturucu etki yapar.

¹⁰²² “ve karaciğer” T.M.

¹⁰²³ “ve yanma” T.M.

Dışarı Atan Organlar: Şeker, ishal etkisi gösterir ve özellikle şeker kamışının üstü tuzluysa, bu etkiyi gösterir. Süleymanî şeker ve kırmızı şeker, en ziyade yumuşatıcı olandır ve bazen de gaz yapar ve badem yağı ile birlikte kuluncu giderir.

SUKKARÜ'L-ASR

(Bir Nevi Şeker; Calotropis procera)

Genel Nitelikleri: Asr adıyla tanınan bir nevi şekerdir. Tuz parçası gibidir. Onda biraz tatlılık, biraz acılık ve ekşilik vardır. Onun bir cinsi beyazdır. Yemenî cinsidir ve ondan biri ise siyaha meyillidir; bu Hicazî cinsidir.

Etkileri: Ekşiliği ile temizleyicidir.

Göz Organları: Sukkarü'l-aşr, görmeyi sınırlandırır.

Solunum ve Göğüs Organları: O, akciğerlere yararlıdır.

Beslenme Organları: Deve sütü ile karıştırıldığında, ödeme karşı yararlıdır. Diğer şeker neveleri gibi susuzluk yapmaz. Çünkü onun tatlılığı azdır ve o mide ve karaciğer için iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrekler ve mesane için faydalıdır.

SEMEN

(İç Yağı, Et Yağı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun etkisi tereyağı gibidir. Ancak dokuların içinde daha etkilidir. "Zübd" başlığı altında ve onun cinsleri hakkında "Ze" harfinde verdiğimiz açıklamalar çok iyi okunmalıdır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve aynı derecede rutubetlidir.

Etkileri: Yumuşak dokular üzerinde olgunlaştırıcı ve yumuşatıcı etkisi vardır. Sert ve sertleşmiş dokular üzerinde bu etkiyi göstermez.

Şişler: Şişleri olgunlaştırıcıdır. Özellikle çocukların ve kadınların kulak kökünde olan şişleri olgunlaştırır. Ancak bu etki vücudun sert dokuları üzerinde gösterdiği etki kadar olmaz.

Baş Organları:¹⁰²⁴ Kulağın arkasında olan yumuşak şişleri pişirip, olgunlaştırır.¹⁰²⁵

¹⁰²⁴ "Genç ve şişmanlarda" T.M.

¹⁰²⁵ "Şişleri yumuşatmada, eskimiş semenin (iç yağının) etkisi fazladır. T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır ve ondaki fazlalıkları pişirip, olgunlaştırır; özellikle balla, şekerle ve acı bademle karıştırıldığında bu etkiye sahiptir.

Dışarı Atan Organlar: Bademle birlikte bazen karnı tutar, kabız etkisi vardır; bazen de boşaltıcı etki gösterir.

Zehirlenme: İçildiğinde, zehirlere karşı panzehir görevini görür.

SÜNBÜL

(Nardostachys jatamansi)

Genel Nitelikleri: Sünbülün iki türü vardır. Bunlardan iyi olanı sarı sünbül diye bilinir ve diğeri nardindir ki, o Anadolu sünbülüdür. O, Hindî (Hindistan'da yetişen), Surî (Suriye'de yetişen) diye ayrılmıştır. Hepsinde diüretik etki vardır. Surî olan ağırlık olarak güçlüdür (daha ağır bir mizaca sahiptir) ve onun ağacı küçüktür, toprağı ile çıkarılır. Bir bitki daha vardır; sünbülle karıştırılır. Ancak ondan farklıdır; kötü, rahatsız edici kokusu ile ondan ayrılır. Dağda yetişen nardin yaprağı asfura benzer. Aynı zamanda dalları da ona benzer, ancak onun (dağ sünbülü) dallarının içi boştur. Dikensiz, iki veya daha fazla kökü vardır. Gövdesi, meyvası, çiçekleri yoktur. Dioscorides'e göre onun iki cinsi vardır. O, sünbülün Hindî ve Surî olmak üzere iki türünün olduğunu söylemiştir. Surî denen Suriye'de yetişir. Sünbülün yetiştiği bu bölgedeki dağların bir kısmı Hindistan'a ulaşır. Orada yetişen sünbüle Hindî denir. Suriye'de yetişenlere Surî denir. Hindistan'da yetişen sünbüle 'gangitis' denir. Bu ad dağın öbür tarafındaki nehrin adından (Ganj) kaynaklanmaktadır. Bu nehir civarında yetişen sünbüle 'gangitis' denir. Rutubetli topraklarda yetiştiği için zayıf olur. O, diğerlerinden daha uzundur. Bal sünbülü vardır. Tek kökleri çıkar ve bol dallıdır. Diğer türü dağda yetişir; güzel kokuludur; daha kısa boy-ludur; kokusu su'd kokusuna benzer. Nardin-i Surî'de bu özellikler vardır. Onun bir başka nevi daha vardır ki, o 'sakaritki' diye adlandırılır ve o adını bulunduğu bölgeden alır. Çoğunlukla da İsneblen'de bulunur. O, diğer sünbüllerden daha beyazdır. Bazen gövdesinde biş (bir nevi zencefil) gibi bir koku vardır. Bu cins sünbülün kullanılmasına dikkat etmek gerekir. Bu cins sünbül kullanılmamalıdır. {Bazısı nardini alırlar (bazen nardin onun yerine alınır). Suyla muamele edilir ve onun üzerine beyaz sünbül konur. O, kurutulur, ancak toz hâline ge-

tirilmez. O, banla muamele edilir; üzerine su ve şeker püskürtülür. Bu yolla onun etkisi nötralize edilir (olumsuz etkisi giderilir) ve yenisi elde edilir (yeni filizler elde edilir). Onu gerektiğinde temizlemelidir. Onun kökünde toprak cinsi şeyler (mineraller) vardır. O, eriticidir, çözücüdür. O, topraktan alınır. Şüphesiz onun elle yıkanması iyi olur (onunla eli yıkamak iyi olur.))¹⁰²⁶

Özel Nitelikleri: Dioscorides, [iki cins sünbül olduğunu] ve iyi cinsinin¹⁰²⁷ bol başaklı, su'd gibi güzel kokulu, küçük ve dilde yanma meydana getirdiğini söylemiştir. Bu, Suriye'de yetişen türüdür. Hindî türü (sünbül-ü Hindî) zayıftır, daha uzundur ve çoğunlukla yumuşatıcıdır; kötü kokulu olup, gövde yapısıyla kolayca ayırt edilir. Bundan yoğun siyah toz çıkar. Pişirilip sonra sıcak suyla çalkalanarak, biraz su ile ağırlaştırılarak muamele edilir ve satışa sunulurdu. Bu şekilde muamele gördüğü, beyaz olmasından, ince ve büzüşmüş olup, kuvvetinden ve lezzetinden, zayıflığından, kokusundan anlaşıldı. Siyah Hint sünbülü kırmızı olandan daha iyidir. Nardinin iyisi, taze, güzel kokulu, dolgun köklüdür. Ancak bu özelliği ayırıcı değildir. Ancak dallarının beyaz oluşuyla ayırt edilir ve özellikle iç kısımlarının beyaza çalmasıyla ayırt edilir. Özellikle kötü kokanlar yararlı değildir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Açıcıdır; eritip, çözücüdür. Hindî sünbülde çok kabız etki vardır ve sıcaklığı azdır. Bazen ısıtıcı etki görülür; bazen de uygulandığı bölge ovuşturulup, ilaç emildikten sonra sıcaklık ve yanma görülür. İyi sünbülün bir türü de çilektir. Aşırı terlemeyi önler; sünbül toprağı ile elleri yıkamak iyi olur.

Şişler: Şişleri çözer, eritir.

Cerahat ve Yaralar: Yaralardan inen akıntıları, rutubetleri kurutur.

Baş Organları: Nezleye engel olur ve beyni güçlendirir; onu takviye eder.

Göz Organları: Sürme şeklinde göz kapaklarına sürülse, kirpiklerin çıkmasını sağlar.¹⁰²⁸ Nardin bu konuda daha güçlüdür.

¹⁰²⁶ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰²⁷ "tek sap üzerinde" T.M.

¹⁰²⁸ "Bize göre" T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Bütün sünbüller hafakana (çarpıntı) iyi gelir; göğüs ve akciğerleri temizler ve maddelerin mideye akışını engeller.

Beslenme Organları: Karaciğer ve midenin kanallarını açar ve onları güçlendirir. Sarılığa karşı iyi gelir. Zararlı maddelerin mideye inmesini engeller; onun gevşekliğini giderir ve eğer sünbül çeşitlerinden biri şarapla içilirse, dalağa iyi gelir. Eğer soğuk suyla içilirse, kusmayı teskin eder.

Dışarı Atan Organlar: Hepsi idrar söktürücüdür; fakat tomurcuklarının etkisi daha fazladır; çünkü o ısıtıcı etki gösterir; kabız gücü daha azdır. Bütün rahim ularına, pişirilip, içine oturulursa, yararlıdır ve böbrek ağrılarını iyi eder. Zararlı maddelerin bağırsaklara akmasını engeller; özellikle rahimde fazla miktarda akıntı olmasını engeller.

SELİHA

(Seylan Tarçını, Çin Tarçını; Cinnamomum cassia)

Genel Nitelikleri: Onun birçok çeşidi vardır. Onun kırmızı olanı, yemek için iyi olanıdır ve kokusu güzeldir. İkinci türünün tadı sedef otu benzer. Üçüncü türü, mora benzer siyah renktedir. Kokusu gül gibidir. Dördüncü türü siyah renkte olup, kötü kokuludur; ince kabukları parçalanmaya müsaittir. Beşinci türü beyaza çalan renkte ve pırasa kokusundadır. İnce olan başı boştur. Bazıları, tarçınla selihanın benzediğini söylemişlerdir. {Şekli sebebiyle bazıları da onun tarçın ağacında olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak tarçınla seliha arasında esasında (nefsen) münasebet vardır. İşitildiğine göre, seylan tarçını, tarçın ağacı gibi bir ağacın kabuğudur. Çin tarafından getirilir ve seliha güç olarak tarçından zayıftır ve tarçın gibi o da ısıtıcıdır. Dioscorides, selihanın birçok çeşidi olduğunu söylemiştir. Onun Arap ülkelerinde de yetişeni vardır. Onların sapları ağırdır (kalındır); bir nevinin yaprak ve kabukları süsüne benzer. Diğer sınıfları (nevileri) zararlıdır.} ¹⁰²⁹

{Özel Nitelikleri: Onun iyisi, rengi kırmızı olanıdır. Pürüzsüzdür, ağır başı vardır; onun ufak delikleri vardır; kırılımandır, kırılınca koku verir.} ¹⁰³⁰ Lezzeti dili yakar, büzer, buruşturur. Siyah renkli olanı iyi de-

¹⁰²⁹ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰³⁰ { } arası T.M.'de yok.

ğildir. Kullanılan kısmı, yukarıda özellikleri verilen kabuk kısmı olup, odun kısmı kullanılmaz.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Ağır gazları çözer ve onda biraz kabız etki ile yakıcılık özelliği vardır. Genellikle çok incedir; parçalayıcı ve yakıcıdır; kabız etkisi vardır; kabızlığı yapıcı terkiplere yardımcı olur. Çözücülüğü ile ishal yapar. O çözücü, eritici ve kabız etkiye sahiptir; inceltir, inceltme etkisiyle organı güçlendirir.

Şişler: Soğuk ve sıcak yangılı şişleri eritir, çözer.

Cerahat ve Yaralar: Balla karıştırılıp, iç organlarında bulunan yumuşak dokular üzerine sürülür.¹⁰³¹

Göz Organları: Çözücü ve kabız özelliğinden dolayı göz ilâçlarının içine katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüse yararlıdır.

Beslenme Organları: Onun şerbeti, karaciğere iyi gelir veya seliha içine şarap konarak içilir. Mideye yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür; özellikle bu tür hastalıklar (idrar tutukluğu gibi) ağır hıtlardan kaynaklanıyorsa, bu tür hıtları etkiler. [İdrarın rahatça atılmasını sağlar.] Böbrek ve mesane ağrılarına iyi gelir. Eğer onun pişmişi içine hasta oturtulursa, rahimin gevşekliği-ne ve aşırı salgısına karşı iyi gelir. Aynı zamanda, onun dumanı, şurubu ve şarabı, idrar zoruna iyi gelir. Bazıları, cenini düşürdüğünü zanneder.

{Zehirlenme: Haşarat ısırılmalarına karşı iyi gelir.}¹⁰³²

{Bedeli: Tarçının kullanıldığı ilâçlarda onun yerine kullanılır; ancak çözücü etkisi ondan daha zayıftır.}¹⁰³³

SEVİK

(Kavrulmuş Buğday veya Arpa)

Genel Nitelikleri: Onun hakkında “Arpa” (şa’ir) ve “Hintet” bölümünde bilgi verildi.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüse yararlıdır.

¹⁰³¹ “Meme üzerinde çıkan sivilcelere karşı kullanılır.” T.M.

¹⁰³² { } arası T.M.’de yok.

¹⁰³³ { } arası T.M.’de yok.

SİMSİM

(Susam; Sesamum indicum)

Genel Nitelikleri: Onlar ekseriya yağlı tohumlardır. Bundan dolayı kolayca küflenip, bozulmaz. Bazıları, susam yağının sevdavî yapıdakilerden başkasına etkisi olmadığını söylemişlerdir. Bunlara faydası, ısıtıcı olması ve rutubetlendirmesiyle olur. Susamın bir cinsinin adı arsimondur; kötü bir lezzeti vardır.

Özel Nitelikleri: Onun yağından kendisi daha etkilidir (kuvvetlidir).

Yapısı: Birinci derecenin ortalarında sıcak ve sonlarına doğru rutubetlidir.

Etkileri: Uyarıcı, yumuşatıcı, normal yapıda ısıcıdır. Aynı zamanda, onun yağı ve pişmişi de aynı etkilere sahiptir. Susam gevşeticidir; yağı ağır ve kıvamlıdır; küfleri biraz zararlıdır.

Süslenme: Taşları eritir, çözer; kan oturmalarını, morartılarını çözer, giderir. O çatlaklara, sertliklere ve sevdavî yapılarla, içilirse veya hâricen kullanılırsa, yararlı olur ve özellikle kabukları ayıklanmış susam şişmanlatıcıdır. O, tüyleri uzatıcıdır; özellikle onun gövdesinin ve yapraklarının öz suyu, tüyler üzerinde etkilidir; ayrıca saç ve kılların yumuşamasını sağlar. Kepeği giderir. Onun yağının pişmişi, kaynatılarak kullanılırsa, saçları korur, kuvvetlendirir, gürleştirir.

Şişler: Yangılı şişleri çözer.

Cerahat ve Yaralar: Ateş yanığına iyi gelir; yağı içilirse, balgamî ve demrevî kaşıntıyı giderir. Özellikle yıkanmış sabr ve zebib (kuru incir veya hurma) ile kullanılırsa, yararlı olur.

Hareket Organları: Ağır (sertleşmiş) sinirler üzerine hâricen uygulanır.

Baş Organları: Gül yağı gibi etkisi olan susam yağı, fuh ile birlikte ateşli baş ağrısına iyi gelir. Bitkinin öz suyu, kepeği giderir.

Göz Organları: Göz üzerine vurulursa, onun şişlerine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığına (dıkü'n-nefes) ve astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. Bulantı verir, iştihayı çeker ve yiyenlerde çabuk doyma hissi yaratır. Eğer balla yenirse, zararı olmaz. Doyurucudur. İç organların (karın organlarının) boşaltımına

yardımcı olur. Kavrulmuş susamın zararı daha azdır. Onun yağı besleyicidir; susuzluk yapar; susam, kabuklarıyla birlikte yenirse, vücuttaki sıvıların akışını yavaşlatır.

Dışarı Atan Organlar: Kolona¹⁰³⁴ iyi gelir. Reglin atılmasında fevkalâde etkilidir. Hattâ ceninin düşmesine sebep olur. Eğer haşhaş tohumu ile kavrulmuş susam ve keten tohumu birlikte alınırsa, cinsel gücü ve meniye artırır.

Zehirlenme: Yılan ve böcek sokmalarına karşı faydalıdır.

SEMEK (Balık; Piscis)

Genel Nitelikleri:¹⁰³⁵ Balığın çeşit açısından iyisi, fazla büyük olmayan, eti sıkı, dağılmamış, ezilmemiş, sümüksü yapıda olmayan ve lezzetli olanlardır. Lezzeti iyi olan, aşırı yağlı olmayan, ağır olmayan, yağlı olmayan, yakıcı olmayan, sudan çıktıktan sonra çabuk bozulmayan balıktır. Eti sert olan balık küçüktür ve eti gevşek olan balıkların iyisi büyük olanlardır. Eti sert (yoğun) olan balığın tuzlaması tazesine göre daha iyidir. Ancak, balık cinsleri içinde iyisi, balığın yavrularıdır; daha sonra genç cinsleri gelir. Memeli deniz balıkları bunun dışında kalır. Bu iki tür balığın etinin sıkı olduğu kabul edilir. Fakat (kenad), yılan balığı, fersiyuk (deniz atı?)¹⁰³⁶ çok iyidir. Ancak balıkların yaşadığı yere (ortama) göre iyi cinsi, sırasıyla kayalıklarda, kumda, sonra akar olan temiz sularda yaşayanlardır. Suyun durgun ve pis olmaması gerekir. Ayrıca durgun, nehirlerle beslenmeyen, küçük denizler uygun ortam değildir. Deniz balıkları kaliteli ve hafiftir; iyileri suları temiz olan denizlerde bulunur. Fakat rüzgârlı ve dalgalı açık denizlerin balıkları diğer denizlerin ve suların balıklarından iyidir. Devamlı fırtınalı denizlerin balıkları lezzetlidir. Böyle balıkların terbiyeye ihtiyacı durgun su balıklarına göre daha fazladır. Deniz balıkları nehir ağızlarında, kayalık ve kumluk bölgelerde yaşarlarsa, daha lezzetli ve hafif olurlar. Fakat nehir ağızlarında ve kenarlarında değil de açık denizlerde yaşayan balıklar terbiye edilmek ister. Denizlerden nehir ağzına girip,

¹⁰³⁴ "Kulunca" T.M.

¹⁰³⁵ "Herkesçe bilinir." T.M.

¹⁰³⁶ "femesyun" T.M.

suyun akış yönünün tersine, nehir içlerine doğru giden balıkların da terbiye edilmeye ihtiyacı vardır. Besin açısından iyi olan balıklar, ot ve bitki kökü yiyen balıklardır. Bu balıklar, lağım suları ile karışan bölgelerde pislik, zararlı bitkiler yiyen ve onların kökleriyle beslenen balıklara nisbetle daha iyidir. Balığın pişirilme yönteminin iyi olanı, şişe takıp, ızgara yapmak veya kiremit üzerinde pişirmektir. Midesi kuvvetli olanlara tavası uygundur. Baharatla pişirilen balığın hazmı yavaş olur. Pişirilerek yenen balıklar daha kolay hazmedilir. Kolay hazm için en uygun pişirme yöntemi, balığın kaynar suya atılması ve haşlanmasıdır. Tuzlu balığın (salamura) yeni yapılanlarını yemek hayırlı olur. Yakın tarihlerde yapılmış olanlar da yenebilir. İyisi, sirke ve baharatla birlikte turşu şeklinde hazırlanandır. İçinde tuzlu balık, özellikle ceri (yılan balığı) diye bilinen balığın kaynatıldığı su, çok iyi bir tenkiyedir. Bu su, kurucutu olarak kullanılan lavman terkiplerine katılır.

Yapısı: Bütün balıklar, soğuk ve rutubetlidir. Fakat bazı balıklar, ceri ve marmahic ve sebh (sebec, küçük siyah deniz kabukları) gibi, diğerlerine kıyasla ısıtıcıdırlar (sıcak yapıdadırlar). Tuzlu balık, sıcak ve kurudur. Ne kadar uzun süre beklerse, sıcaklık ve kuruluğu o kadar artar. Tuzlu balık, görünüşte acılaşmış gibi olur.

Etkileri: Taze balık, balgamî sıvı oluşturur. Sinirleri gevşetir. Yapısı sıcak olan mide üzerinde yararlı olur; kanı serinletir. Beytü'l-Mukaddes (Kudüs) bölgesinde safyanus diye bilinen bir balık türü vardır. Bu balığın derisinin külleri, gözünde katarakt olan hastaya verilse, kataraktı giderir. Tuzlu balık, özellikle yılan balığının tuzlaması, plasentanın atılmasını sağlar.

Cerihat ve Yaralar: Semaris denen balığın yakılmış başının külleri, yaralardaki fazla dokuların düşmesini sağlar ve yaraların azıp, genişlemesini engeller. Siğilleri ve et benlerini düşürür. Tuzlu balık suyu, kokuşmuş yaralara iyi gelir ve yaranın temizlenmesini sağlar. Tuzlu balık ve salamura balıklarının kokuşmuş iltihabî yaralara da faydası çoktur.

Hareket Organları: Tuzlu balığın suyu ile uzun süre lavman yapılırsa, kalça ağrılarına çok iyi gelir. Tazesi, sinirleri yatıştırır.

Baş Organları: Şam halkının 'sir' adını verdiği bir cins küçük balıktan hazırlanan çözeltiliyle gargara yapılırsa, ağız içindeki aftlar için

çok iyi gelir. [Elektrikli] yılan balığı (sahibü'l-kıla') geçerken onun nefası ve balı alınır. Eğer ağrıyan baş ona yaklaştırılırsa ve [elektrik] çarptırılırsa, baş ağrısıyla hissi iptal eder (Elektrikli yılan balığı başı ağrıyan kişinin başına yaklaştırılıp, elektrik çarptırılırsa, baş ağrısı geçer).

Göz Organları: Sıfyanus denen balığın derisi, göz kapaklarındaki sivilcelere (cerb) sürüldüğü zaman faydası olur ve cilt yanmasına da iyi gelir. O, göz hastalıklarının ilaçlarının terkibine girer. Tuzlu yakılmış derisi, ekhal denen göz hastalığına iyi gelir.¹⁰³⁷ Muklibayurus balığı yiyenlerin gözlerinde perde meydana gelir. Muhtemelen bütün balıklar gözde perde oluşmasına sebep olabilirler.

Solunum ve Göğüs Organları: Taze yılan balığı, akciğerin bronşlarını temizler. Sesi güzelleştirir. Aynı zamanda tuzlanmış balık kafası da aynı etkiye sahiptir. Tuzlanmış balık kafası, bademcik iltihabına iyi gelir ve balık tutkalı (guru's-semek) katılan çorba, ağızdan kan gelmesine (nefsü'd-dem) mani olur.

Dışarı Atan Organlar: Sıfyanus¹⁰³⁸ denen balığın içi, karın organlarını yumuşatır; hazım zorluğunu giderir. Yılan balığının eti, karın organlarını yumuşatır. Eğer taze olarak yenirse, bütün balıklar iç organlarını yumuşatırlar. Tuzlanmış balık, çatlamış makad için iyi bir ilâçtır; özellikle köse olanlara iyi gelir. Sirke, marmahic (bir nevi yılan balığı) ve kus (kambur balık), fersen ve yılan balığı, hepsi cinsel gücü artırır. Bütün taze balıklar sıcak olarak yenir. Tuzlu çekirge suyu ile karıştırılıp, eğer onun içine oturulursa, bağırsaklardaki yaralara iyi gelir.

Zehirlenme: Sımarusun (sardunya?) olarak yanmış tuzlu kafası, kuduz köpeğin ısırıldığı yere sürülürse, yararlı olur. Aynı zamanda, bütün balıklar, şurup şeklindeki zehirler için yararlıdır; aynı şekilde bütün balık çorbaları zehirlenmelere karşı yararlıdır. Anutadis denen balığın çorbası içilse ve daha sonra kusulsa, yılan sokması ve kuduza karşı iyi gelir. Koniyun (kalkan balığı ?) eti, eğer kuduz köpeğin ısırıldığı yere sürülürse, yararlıdır; aynı zamanda benzeri balık eti, haşarat sokmasına karşı, haşaratın soktuğu yere yakı olarak uygulanırsa, yararlı olur. Hâricen kuduz köpek ısırmasına karşı da bu iyi gelir.

¹⁰³⁷ "ekhal denen hastalık için damla olarak kullanılır." T.M.

¹⁰³⁸ "Sakyanun" T.M.,

SEKİNDULYUN¹⁰³⁹(Yabani Kimyon; *Hierocleum spendilium*)**Etkileri:** Sedef otuyla birlikte uyuz üzerine tatbik edilir.**Cerahat ve Yaralar:** Yine sedef otuyla birlikte nasırlar üzerine konur.**Baş Organları:** Uyuyan kişilere bu drogla tütsü yapılır. O, zeytin yağı ile karıştırılıp, kranitis ve lisargus şikâyeti olan hastaların başına merhem olarak uygulanır. Tazesinin öz suyu, kulak yaralarında damla olarak uygulanır. O, baş ağrısında gerçekten yararlıdır.**Solunum ve Göğüs Organları:** Solunum zorluğu ve astıma karşı yararlıdır.**Beslenme Organları:** {Onun kökü, karaciğer ağrılarına iyi gelir ve sarılığa (yerkan) yararlıdır.}¹⁰⁴⁰**Dışarı Atan Organlar:** Balgam söktürür ve rahim yanmalarına (ihtinak el-rahm) yararlıdır.

SEFERCEL

(Ayva; *Cydonia oblonga*)**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Eğer dal ve yapraklarının kül-leri yıkanır, tutya gibi olur. Kıvamlı meyva özü değişmeden uzun süre kalır. Bu ekşimsi, buruk yapısından kaynaklanmaktadır. Elma özü böyle değildir. Rutubet ve soğuk sıvı ihtiva ettiğinden çok çabuk bozulur.**Özel Nitelikleri:** Közlenmiş ve kül bastı yapılmış ayva çok faydalıdır. Ayvanın külbastısı şöyle yapılır: Ayvanın sap kısmından tutulup ayrılarak, içindeki çekirdekleri çıkarılır. İçinin boşluğu balla doldurulur, delik sıvanıp kapatılır ve [meyve] sıcak kül içine gömülür.**Yapısı:** Birinci derecenin sonunda soğuk ve ikinci derecenin başında kurudur.**Etkileri:** Büzücü ve kuvvetlendiricidir. Çiçeği bile büzücü etki gösterir. Yağı da aynı şekilde büzücüdür Ayvanın kendisi, daha az kabız etki gösterir. Çekirdekleri yumuşatıcı etki gösterir; hıltların bağırsaklara inmesini engeller.¹⁰³⁹ "Genel Nitelikleri: Genel niteliklerini bilmediğim bir drogdur." T.M.¹⁰⁴⁰ { } arası T.M.'de yok.

Süslenme: Terlemeyi keser ve onun yağı, soğuktan oluşan çatlamalara iyi gelir.

Şişler: Onun yağı, kaşıntıya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Onun yağı, kötü yaralara faydalıdır.

Hareket Organları: Çok yendiğinde, sinirsel ağrı yapar.

Göz Organları: Yangılı göz şişleri üzerine külbastı yapılmış ayva tatbik edilirse, iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığı ve astıma iyi gelir; ağızdan gelen kanı engeller. Boğaz sertleşmesine zararlıdır; akciğer bronşlarını yumuşatır ve onun salgısını düzene sokar (bronşların salgısını düzenler), onları rutubetlendirir.

Beslenme Organları: Kusmaya, sarhoşluğa iyi gelir; susuzluğu giderir ve fazla salgı yapan mideyi kuvvetlendirir. Pişmiş ayva ve şuru bu veya usaresi şaraptan sonra alınırsa, sarhoşluğu engeller ve ondan şarapla alınırsa, azalan arzuyu takviye eder. Mideyi güçlendirir ve balgamî kusmaları engeller.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür; fakat bu etkinin aracı olmadan olamayacağı söylenir. Çünkü ayvanın kabız etkisi vardır. Balla pişirilen ayva, kuvvetli idrar söktürücüdür. Ancak ayvanın bağırsaklarda kabız etkisi görülmez. Ayva, kulunç ve kolik yapar. Dizanteri için yararlıdır. Regl kanamasını tutar. Usaresi veya yağı, penis ucundan uretraya damlatılacak (verilecek) olursa, idrar yanmalarını (sistit) giderir. Onun yağı, böbrekler ve mesaneye yararlı olur. Eğer yemek üzerine yenirse, boşaltımı kolaylaştırır; hattâ çok yenirse, yiyeceklerin hazmedilmeden dışarı atılmasına sebep olur. Pişmiş ayva, makad ve rahime hâricen lavman şeklinde uygulanır.

SEFENDASFEND¹⁰⁴¹

(Yabanî Sedef Otu, Suriye Sedef Otu; Peganum harmala)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok kötü etkilidir.

Zehirlenme: Bütün zehirlere karşı yararlıdır.

¹⁰⁴¹ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdu."T.M.

SEMURBİYUN, ŞEMURNİYUN (Yabanî Kereviz; *Apium petroselinum*)

Genel Nitelikleri: O, yabanî kerfestir. “Kereviz” kısmında anlatıldı.

SEFİDUS

(Eşek Hıyarı, Acı Dülek; *Momordica elaterium*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, ona sefidus der. O, kısa-i hıvardır. Biz onu “Kaf” bölümünde ele aldık. Onunla ilgili olan bütün okunuş ve filleri de yine orada verdik.

SÜLUSUN

(Örümcek Otu; *Cyanotis axillaris*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı insanların sülusunu nebat zannettiklerini, Şam halkının ona ankebut (örümcek) dediğini söylemiştir. Onun yaprağı hamalavuna benzer; beyazdır. Tazesi tuzla ve yağla kavrulup, yenir.

Beslenme Organları: Sütü veya onun kökünden elde edilen öz suyu, 1 miskal ballı su ile birlikte içilirse, şiddetli kusturucu etki yaratır.

((Burada ismi yazılmamış bir drog (sayfa kenarına yazılmış) daha vardır.)

Genel Nitelikleri: O, yabanî bakladır. Onun lezzeti keskindir, öyle ki, sanki içinde safra cinsinden bir şey var gibidir. O, çiğ ve pişmemiş olarak yenir.

Beslenme Organları: Mide için iyidir ve pişmişi eğer içilirse, mesane ve böbreklerin ağrılarına, karaciğer ağrısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karın organlarına müshil etkisi yapar.} ¹⁰⁴²

SERİŞ

(Çiriş Otu; *Asphodelus tenui folius*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, ona bazı insanların siriş dediğini, ondan siriş denen bir zamlık elde edildiğini söylemiştir. Onun yaprakları Şam pırasasına benzer. Pürüzsüz bir gövdesi vardır. Üst kısmında çiçekleri bulunur. [Bunlara anbarikun denir.] ¹⁰⁴³ Onun kökü uzun, yuvarlak, palamut gibidir. Onun etkisi sıcaktır.

¹⁰⁴² { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁴³ { } arası T.M.’de yok.

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Isıtıcıdır.

Şişler: Eğer kavrulmuş buğdayla karıştırılacak olursa, başlangıç safhasındaki yangılı şişlere karşı yararlıdır.

Cerihat ve Yaralar: Pomat şeklinde irinli, iltihaplı, kötü huylu yaralara, dolama, ateş yanıklarına iyi gelir.

Süslenme: Onun külü, saçlardaki saçkırana karşı pomat şeklinde kullanılır ve saçların çıkmasını sağlar. Ciltteki beyaz lekeler güneş altında iyice ovulduktan sonra sirkeyle birlikte bu drogün kökü tatbik edilirse, bu lekeler kaybolur.

Baş Organları: O, tek başına veya kendirle, balla karıştırılıp, ağrının olduğu tarafın aksi taraftaki kulağa damlatılırsa, ağrıyı dindirir. Onun kökünün suyu, eskimiş tatlı ve acı şarapla karıştırılıp pişirilirse, kulak için iyi bir ilâçtır.

Göz Organları: Aynı şekilde, bu terkip muhtelif göz ağrı veya göz kaymaları için de iyi bir ilâçtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer bu drog 2 miskal içilirse, böğür ağrılarına, öksürüğe ve kas zaafına iyi gelir. Onun kökü, şarap tortusuyla pişirilirse, meme şişleri için gerçekten iyi bir ilâçtır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ondan 1 miskal tatlı şarapla birlikte içilirse, idrar ve regl söktürür.¹⁰⁴⁴

Zehirlenme: 3 miskal dozda böcek ve haşarat sokmalarına karşı içilirse, yararlı olur. {Onun yaprağı lapa şeklinde uygulanırsa da aynı etkiyi yapar.}¹⁰⁴⁵ Eğer onun meyvası ve çiçeği şarapla içilirse,¹⁰⁴⁶ akrep zehirine karşı çok yararlıdır.

Bu madde (söz), bu makalenin (yani “Sin” harfinin) son kelâmıdır. Toplam olarak burada 52 adet drog zikredilmiştir.

¹⁰⁴⁴ “Bu etkisine Galenos şahittir.”T.M.

¹⁰⁴⁵ { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁴⁶ “reyhan şurubuyla içilirse”T.M.

ON ALTINCI MAKALE¹⁰⁴⁷

(Ayn Harfi)

‘AR‘AR

(Ardıç; *Juniperus communis*)

Genel Nitelikleri: Ardıç, bir dağın tepesinde yetişir. Onun, büyük ve küçük olmak üzere, iki nevi vardır.

Yapısı: Sıcaklığa ve kuruluğa meyillidir. Onun tanecikleri (tohumu) birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Isıtıcı, yumuşatıcı ve bulantı vericidir. Meyvasında kabız etki de vardır. Bu kabız diğer ağaçların kabız etkisinde değildir.

Hareket Organları: Ezilmiş kaslara çok iyi gelir.¹⁰⁴⁸

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ağrılarına ve öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Kusturucudur ve sindirim sistemindeki tıkanıklıkları açar. Onun şurubu mide için gerçekten iyidir; mide gazlarını giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür; rahimin doluluğunu ve ağrılarını giderir.

Zehirlenme: Haşaratın ve büyük hayvanların verdiği zararlı etkiyi defeder ve tütsü şeklinde etkili olur. Ağacın hangi kısmından tütsü yapılsa, haşaratı o bölgeden uzaklaştırır.

‘ASA‘UR-RA‘İ

(Çobandeğneği; *Polygonum aviculare*)

Genel Nitelikleri: Bu, batbat dedikleri bitkidir. Erkeği ve dişisi vardır. Erkeği daha kuvvetlidir.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; fakat bitkinin sıvı kısmı fazladır. Vücuttaki maddelere karşı kötü etkisi dolayısıyla karın organlarında kurutucu etkisi olduğu sanılmaktadır. Aynı zamanda, kanı dindirici özelliği vardır.

Şişler: O, balgamî kızarıklıklara ve karıncalanmaya karşı pomat şeklinde kullanılır. Yaralı şişlere gerçekten iyidir.

¹⁰⁴⁷ “Bu makalede 32 ilâç açıklanacaktır.” T.M.

¹⁰⁴⁸ “Romatizmada etkilidir.” T.M.

Cerahat ve Yaralar: Taze cerahatlara çok iyi gelir; onları iyileştirir.

Baş Organları: Onun öz suyu, kulak kurtlarını öldürür ve onun (kulağın) yaralarını kurutur.

Solunum ve Göğüs Organları: Sıvısı, ağızdan gelen kanı keser.

Beslenme Organları: İlâç, soğuk olarak mide iltihabına karşı kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki kanamayı keser; bağırsaktaki yaraları ve ülserleri iyi eder. Dioscorides, idrar söktürüp, taş olan kişileri rahatlattığını söylemiştir.¹⁰⁴⁹

‘ABİSRAN¹⁰⁵⁰

(*Artimisia abrotonum*)

Etkileri: Çözücü, eriticidir.

Baş Organları: Beyinde olan soğuk yapıdaki (mizaçtaki) hastalıklara yararlıdır. Soğuktan oluşan kronik nezleyi giderir.

Göz Organları: Drogun suyu, gözün görme yeteneğini keskinleştirir.

‘İLK

(Sakız; Resin)

Genel Nitelikleri: İlk-i enbat (nebat sakızı) ve rezene ile ilgili bilgi verilirken ve diğer ilklerle ilgili kısımlarda bilgi verildi.

Yapısı: İlk-i enbat sıcaktır ve sonra servi zımkı gelir ve sonra ratinec gelir.

Etkileri: Eritici, çözücüdür; ancak ratinec çözücü değildir. Servi sakızı, ilk-i enbattan daha kuvvetli çözücüdür ve daha çok ısıtıcıdır.

‘ARTENİSA

(Buhur-u Meryem, Yemen Tavşan Kulağı, Yunan Siklameni;
Juniperus communis)

Genel Nitelikleri: Drogun kullanılan kısmı kökleridir. Drog, buhur-u meryem olarak tanınır. Biz de bu başlık altında onu açıkladık. Dioscorides, artenisanın nohuta benzer tomurcuklarının olduğunu,

¹⁰⁴⁹ “idrar tutukluğu olan kişileri rahatlattığını söylemiştir.”T.M.

¹⁰⁵⁰ “Genel Nitelikleri: Genel özelliklerinin ne olduğunu bilmediğim bir drogdur.”T.M.

yaprağının lahanaya benzediğini söylemiştir. Onun kökleri siyahtır, luft şalgamı gibi. Bu bizim daha önceden bildiğimiz 'artenisa değildir. Bizim 'artenisa olarak bildiğimiz drog, kısa, yoğun dikenlidir; kökü beyazdır. Yün yıkamada kullanılır. {Dioscorides, onun buğday arasında yetiştiğini söylemiştir.}¹⁰⁵¹ Aşağıdaki açıklayacağımız kullanılış şekli, bizim bildiğimiz 'artenisaya aittir. Dioscorides ile ilgili açıklamalarda Yunancadan tercüme eden kişinin hatâ yapmış olması gerekir.

Etkileri: Çözücüdür, parçalayıcıdır.

Hareket Organları: Kalça ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Şiddetli susatıcıdır; açıcıdır, misfatî (süzgeç, ethmoid kemik) tıkanıklığını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hıçkırığı giderir.

Dışarı Atan Organlar: Cenini düşürür.

Zehirlenme: Pişmiş drog, hayvan ısırığının üzerine tatbik edilir. Aynı zamanda, içerek de kullanılır.

Bedeli: Onun cenini düşürmekte ve zehirlere karşı etki olarak muadili, uzun lohusa otu, utruc çekirdeği ve pelindir.

'USFUR, ASFAR

(Yabanî Safran; *Carthamus tinctoris*)

Genel Nitelikleri:¹⁰⁵² Dioscorides, onun uzun yapraklı, sert, kıvrılabilen, dikenli yapıda bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun boyu iki karıştır. Gövdesinin başında diken yoktur; yuvarlaktır. Zeytin tanesi gibidir.¹⁰⁵³ Çiçekleri zafrana benzer ve beyaz renktedir ve bazısı kırmızıya çalar. Onun çiçekleri yiyecek olarak kullanılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Normal kabız ve olgunlaştırıcı etkisi vardır.

Süslenme: Cilt bozukluklarını ve döküntülerini giderir.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle birlikte uyuz için kullanılır.

Baş Organları: Yabanî 'usfurdan balla hazırlanan solüsyon, çocukların "konak" denilen kepeklerine sürülürse, iyi gelir.

¹⁰⁵¹ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁵² "Bilinen bir bitkidir." T.M.,

¹⁰⁵³ "Gövde başı yuvarlak, toz gibi yapıdadır. Bazı çiçekleri daha uzundur." T.M.

'UNSUL

(Ada Soğanı; *Scilla indica*)

Genel Nitelikleri: Baslu'l-far denen drogdur. Yaprakları süsen yaprağı gibidir. Siyaha çalan renkte yağı vardır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Parçalayıcıdır. Onda yakıcılık özelliği vardır.

Süslenme: Onun yakılmışı balla macun yapılır; saçkıran ve sedef hastalığı üzerine tatbik edilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğazı tahriş eder ve kasları sertleştirir. Astım için iyidir; göğüs hırıltılarına ve müzmin öksürüğe iyi gelir.

'AKIRKARHA

(Nezle Otu, Yapışkan Otu; *Anacyclus pyrethrum*)

Genel Nitelikleri: Genellikle onun kökü drog olarak kullanılır. Dioscorides, onun bitki olduğunu söylemiştir; onun gövdesi mazaryon gövdesi gibidir ve onun tepesi şebis gibidir. O, saça benzer ve onun kökü parmak kalınlığındadır. Ancak onun iyisi dili şiddetle yakar.

Özel Nitelikleri: Onun iyisinin sıcaklığı dili yakıcıdır ve büyüklüğü parmak kadardır.

Yapısı: Bazılarına göre, o ince, yumuşak, soğuktur. Ancak sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, ağızda çiğnendiğinde balgam meydana getirir. Yakıcı gücü vardır. Zeytinyağı ile bedene masaj yapıldığında dolaşımı hızlandırır.

Süslenme: Zeytinyağı ile karıştırılırsa ve masaj yapılırsa, müzmin sinir (istirha) uyuşukluğuna iyi gelir. Ayrıca kasılma ve spazmlar üzerinde etkilidir.

Baş Organları: O, gözlerdeki tıkanıklıklar için fevkalâde açıcıdır. Onun pişmişi, diş ağrılarına, özellikle soğuktan oluşan diş ağrılarına iyi gelir. Onun kökü, sallanan dişleri pekiştirir. Eğer sirke ile pişirilirse ve hazırlanan solüsyonla ağız gargara yapılırsa, iyi gelir.

Hummalar: Eğer sıtma nöbetine tutulan kişilere bu bitki zeytinyağı ile oluşturulan terkiple masaj yapılırsa, hastaya nöbet gelmez. Bu yöntemin, diğer ateşli hastalıklara da uygulanırsa, yararlı olduğu söylenmiştir.

‘İNEBÜ’S-SA‘LEB (İt Üzüümü; *Solanum nigrum*)

Genel Nitelikleri:¹⁰⁵⁴ {Dioscorides, onun birçok çeşitleri olduğunu söylemiştir. Bunlardan biri bostanî olan çeşididir. O, yenen bir drogudur. O, büyük değildir, onun birçok dalları vardır; yapraklarının rengi siyahtır ve büyüktür ve meyvası yuvarlaktır. İlk yeşildir, daha sonra siyahlaşır. Eğer olgunlaşırsa, kızarır. O yenirse, zarar vermez. İkinci nevi “el-te’afün” diye adlandırılır. Onun yaprağı birinci gruptakinin yaprağına benzer. Ancak ilkinden daha geniştir. Onun yaprağı kol-tuk altlarından çıkar; uzarsa, yere doğru meyilli olur. Meyvası üst kısımdadır. Yukarı doğrudur, yuvarlaktır, mesane (torba) gibidir. O, kırmızıdır; içi doludur, tıpkı üzüm tanesi gibidir, ancak o da yenir. Onun etkisi birinci gruptaki ve diğerleri gibidir. Ancak bu yenir. Bu iki grubun da öz suyu çıkarılır; gölgede kurutulur. Her ikisinin de etkileri aynıdır, birdir. Üçüncü çeşit uyku vericidir. Onun çok dalları vardır ve bunlar da dallanmıştır; içindeki usare kızartır; parçalayıcıdır. Yaprağı yağlıdır. Onun yaprağı elma yaprağına benzer; lezzeti ayva gibidir. Çiçeği koyu kırmızıdır. Meyvası kılıf içindedir ve rengi zafran rengindedir. Kökünün kabuğu kırmızıdır. Onun iyisi çöllerde yetişenidir. Dördüncü sınıfı delirtir. Tabaristan halkı onu “kuberil” diye adlandırmışlardır. Ona Yunanlılar da birçok isim vermişlerdir. Onun yaprakları cırcır yapraklarına benzer, ancak diğerinden daha büyük ve geniştir. Dallar köklerinden çıkmıştır; onun 10 ya da 12 kökü vardır. Onun uzunluğu bize göre bir karıştır; etrafında zeytine benzer başlar vardır. Ancak üzerinde cevzü’l-delb gibi ince tüyler vardır. O zeytinden daha büyüktür ve daha enlidir. Çiçeği koyu renktir. Çiçekten sonra yükleme (dolgunluk-hamilelik) olur ve onun içinde 10 veya 12 tane meydana gelir. Bu tanecikler yuvarlaktır, siyahtır, yakıcı üzümdür, labbab taneciklerine benzerler. Onun kökü bir hayli kalındır. İçi boştur ve uzunluğu bize göre bir karıştır. O, dağlık yerlerde yetişir; bulunduğu yerde yakıcı rüzgârlar vardır. O, delb ağaçları arasında yetişir. Beşinci grup bazı insanlar tarafından “verbitmus” diye adlandırılır. O, zeytin ağacına benzeyen bir bitkidir; birincinin içinde biter. Onun dallarının uzunluğu bir karıştan azdır

¹⁰⁵⁴ “Bu, bilinen bir drogudur.”T.M.

ve cidden serttir. Onun beyaz çiçekleri vardır ve onlar nohut çiçeğine benzer. Onun içinde, bize göre 5 ya da 6 tanecik vardır Bunlar içi dolgun, nohuta benzer; onlar serttir, farklı renktedirler. Onun kökü parmak kalınlığındadır ve 1 karış uzunluğundadır. Sahrada biter. O, deniz ya da suda büyümmez. Bu nevi de uyku verir. Ekseriya yenirse, öldürücüdür. Bir grup insana göre, onun kökü sevgi için kullanılır. Sevgi vermek için (sevgi macunu için) kullanılır.} ¹⁰⁵⁵

{**Özel Nitelikleri:** Onun yeşil yaprağı ve son meyvası alınıp, kullanılır. O beşinci nevide zikrettiğimiz gibidir.} ¹⁰⁵⁶

{**Yapısı:** Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur. Uyuşturucu olan cinsi ikinci derecede soğuk ve kurudur.} ¹⁰⁵⁷

Etkileri: Bostanî olanın tohumu, kabız etkiye sahiptir ve o, narkotik özellik (muhadder) taşıyıp, uyku verir; afyona benzer, ancak afyondan daha zayıftır. Onun bir cinsi, bahsettiğimiz gibi, öldürücüdür.

Şişler: İçeride ve dışarıdaki yangılı şişler için hâricen (pomat şeklinde) kullanılırsa, yararlıdır. İçerideki yangılı şişler için suyu içilir. Onun suyu, esfidacla ve gül yağı ile birlikte kızarıklık ve nemle (karıncalanma) üzerine tatbik edilir. Onun kökünün kabuklarının şiddetli kurutucu etkisi vardır. Aynı zamanda, onun yaprağı centiyana ile kızarıklık ve karıncalanma için kullanılır.

Baş Organları: Uyuşturucu cinsinden 12 tanenin üstünde içilirse, çıldırma ve delilik belirtileri görülür. Droğla yapılan gargara, dil şişlerine iyi gelir. Kökünün kabuklarından 1 miskal dozda şarapla birlikte alınırsa, uyku getirir. İt üzümü, eğer incecik dövülürse ve onunla pomat hazırlanıp, başı ağrıyan kişinin başına tatbik edilirse, baş ağrısını giderir. Kulak kökündeki şişleri giderir, çözer ve beyin zarının şişine iyi gelir; kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını iyi eder. Üçüncünün kökünün kabukları, şarapla pişirilip, onunla ağız yıkanır, ağız çalkalanırsa, diş ağrılarını giderir. {Dördüncü cinsten olanı 1 miskal şurupla ve sirkeyle birlikte içilirse, o kişi hayâl görür; vahşileşmez, rüya görür ve incinir; harap olur ve unutkan olur.} ¹⁰⁵⁸

1055 { } arası T.M.'de yok.

1056 { } arası T.M.'de yok.

1057 { } arası T.M.'de yok.

1058 { } arası T.M.'de yok.

Göz Organları: Şiddetli batmayı engeller. Hangi nevi olursa olsun, öz suyu, hattâ uyku vereninki bile, gözün görme kabiliyetini güçlendirir. {Göze sürme şeklinde tatbik edildiğinde göz ağrısını giderir. Suyu gözün akını beyazlaştırır.}¹⁰⁵⁹

Beslenme Organları: Eğer tek başına pomat şeklinde tatbik edilirse, mide ve böbreğin iltihabını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Uyuşturucu cinsinin tohumu, idrar söktürür; bu etkisiyle böbrekleri ve mesaneyi temizler. Bütün nevileri, eğer fitil olarak kullanılırsa, regl kanamasını keser ve kanı durdurur ve de rüyanmayı (ihtilâm, cinsel boşalma) engeller.

Zehirlenme: Kaknec (kış kirazı) diğer bostanî olan ve uyuşturucu nevilerinin dışındaki nevi, it üzümünden 4 miskal yendiğinde, öldürücü etki gösterir. Daha az dozda alındığında, delilik yapar. Pomat şeklinde hâricen kullanımı dışında, it üzümü yararlı bir şey değildir.¹⁰⁶⁰

‘ANBER (Ambera grasia)

Genel Nitelikleri: Anberin denizde bir çeşme olduğu ve bu çeşmeden aktığı söylenir. Fakat anber, deniz köpüğü veya denizde yaşayan bir hayvan dışıdır. {Bana verilen emin bilgiye göre, o, denizin dibinden çıkar ve denizde sürekli olarak hareket eder. O, öyle bir durumdadır ki, ülkelerden diğer ülkelere gider. Bundan dolayı ona “behah” denmiştir. O, deniz sahilindeki nehir ağızlarına gelir; sahilde dalgalarda yükselir. Anber, parçalanmış hâldedir; rengi farklı farklıdır ve hepsi önceliklidir ve o öncekinden elde edilir (Hepsinin başlangıcı, geçmişidir; bu başlangıçta “anber” elde edilir). Bunlar bulundukları memleketlerin sakinlerinden sorulur. Bunun sebebi, bu denizin uygulamasıdır, demişlerdir. Dâima, bu böyle olmuştur.}¹⁰⁶¹

Özel Nitelikleri: {Onun iyisi, parlak gri renkte ve selahatî}¹⁰⁶² olanlardır; daha sonra mavi, sonra sarı renkte olandır. Kötü olanı siyah renktedir ve diğer cinsleriyle karıştırılır. Mum, jips (alçıtaşı) ve ladin

¹⁰⁵⁹ { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁶⁰ “Droğun yenmesiyle ortaya çıkan çıldırma, delirme gibi zararlarının dışında ortaya çıkacak zararların giderilmesi ancak ballı su içmekle mümkündür.”

¹⁰⁶¹ { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁶² { } arası T.M.’de yok.

karıştırılarak taklit edilen anber kötü olan siyah anberden sayılır. Siyah anber bazen balık karnından çıkar. Balıklar onu yerler ve ölürler.

Yapısı: Sıcak ve kurudur. Harareti ikinci derecede gibidir ve kuruluğu birinci derecedir.

Etkileri: Yumuşatıcılığı ile ısıtıcı etkisiyle yaşlılara iyi gelir.

Süslenme: Taklit olanın, eli boyama özelliği vardır. Bu anberle be yazlanan saçlar boyanır.

Baş Organları: Beyine ve hislere yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbe cidden yararlıdır.

'UD

(Sarı Sabır, Öd Ağacı; *Aquilaria agallocha*)

Genel Nitelikleri:¹⁰⁶³ Odun nevindendir. Odun şeklinde kökü vardır. Odunu, Çin, Hint ve Arap ülkelerinden gelir. Söylendiğine göre, odunu, içinde taş ve cevherlerin dövüldüğü parlak bir taşa benzer. Bazısı benekli ve siyahtır. 'Ud, güzel kokuludur. Buruk ve acı bir lezzeti vardır. Onun deri gibi kabuğu vardır.

Özel Nitelikleri: Onun nevilerinden biri mendelidir. O, Hindistan'ın ortasından elde edilir. Bunun yanısıra, Hindî denen bir nevi daha vardır. O, dağlık bölgelerde yetişir ve onun kökü vardır. O, mendeli olandan daha yararlıdır. Onunla [tütsü yapılırsa], bit oluşmasını engeller. Giysilerde bit oluşmasını engeller. Bazılarına göre, mendeli ve Hindî çeşitleri arasında fark yoktur. 'Udun en iyisi Semenduri olanıdır. Semendur, Çin'in (son uç) kısımlarıyla Hindistan bölgesi olmalıdır.¹⁰⁶⁴ [Nitelik yönünden] daha sonra kumarî gelir (Onun Hindî nevinden olduğu söylenir).¹⁰⁶⁵ Daha sonra kakulî ve yabanî öd gelir ve katfî ve sinî gelir. Bu sonuncuya kaşmurî¹⁰⁶⁶ denir. Bu rutubetli ve tatlıdır; bunun altında celaî vardır. O, levânî ve reytanîden daha değersizdir. Mendeli nevi en iyi olarak kabul edilir. Semendurinin iyisi parlak, saydam, sıvısı ağırdır. O, beyaz değildir; ateş üzerinde kalıntı bırakır. Bazıları, onun siyahlığını parlaklığı olarak yorumlamışlardır. Kumarînin iyisi siyah

¹⁰⁶³ "Bilinen bir drogudur."T.M.

¹⁰⁶⁴ "Çin'in ilk kısmı ve Hindistan'ın son kısımları olmalıdır."T.M.

¹⁰⁶⁵ "Daha sonra sini gelir. O, kalite olarak daha aşağıdadır (O, daha kalitesizdir)."T.M.,

¹⁰⁶⁶ "Katmusiniye kaşmurî de denir. Bazı nüshalarda, kaşmurî şeklinde yazılmıştır."T.M.

olup, beyazlıktan yoksundur. Ateş üzerinde kalıntı bırakan, ağır kıvamda sıvısı olanlardır. Bütün 'udların iyisi suda çöker. Eğer çökmez de eriyip kalırsa, onun ruhunun iyi olmadığını gösterir. Çünkü 'ud odundur ve ağaç köküdür; o, toprağa gömülür ve odun çürüyüp kokuşana kadar orada bırakılır; geriye hâlis 'udun kaldığı söylenir.¹⁰⁶⁷

Yapısı: Zannedildiğine göre, o ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır, tıkanıklıkları açar; gazı giderir. Fazla rutubeti eritici ve yok edicidir. Karın organlarını ve bütün organları güçlendirir.

Süslenme: Ağızda çiğnendiğinde, ağız kokusunu giderir; çok hoş bir koku verir.

Hareket Organları: Sinirleri güçlendirir ve onlara yararlı olur; onlara esneklik ve yumuşaklık verir.

Baş Organları: 'Ud, beyine çok yararlıdır ve hisleri güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir ve ferahlatır.

Beslenme Organları: 'Uddan 1,5 dirhem içildiğinde, mide iltihabını giderir; mide ve karaciğeri güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Tutma gücünü artırır ve dizanteriye karşı yararlıdır. Özellikle sevdavi olanı tedavi eder.

‘URUK-U SİBAGİN (Zerdaçal; Curcuma longa)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda temizleyici kuvvet vardır.

Baş Organları: Onun çiğnenmesi diş ağrılarını geçirir.

Göz Organları: Onun öz suyu, görmeyi kuvvetlendirir; gözün saydam tabakasını parlatır, temizler. Katarakta iyi gelir.

Beslenme Organları: Tıkanmadan doğan ağrılara iyi gelir. Özellikle anason ve beyaz şarapla birlikte kullanılır.

‘UNNAB (İğde; Zizyphus vulgaris)

Genel Nitelikleri: Bir ağaç meyvasıdır. Çoğunlukla Cürcan ve Cüran'da yetişir. Aşağı bölgelerde yetişenlerdekinden daha küçüktür.

¹⁰⁶⁷ "bu öd çıkarılıp, kullanılır."T.M.

Özel Nitelikleri: Faydası diğerine göre daha azdır. Büyük olanlar daha iyi olur.

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır. Rutubet ve kuruluk yönünden daha dengeli olmasına rağmen az da olsa rutubete meyillidir.

Etkileri: Galenos diyor ki, {“Onun hıfzısıhha bakımından yararlı olduğunu görmüyorum. Onu sağlığı korumak açısından faydalı görmüyorum. Sağlığı güçlendirdiğini de kabul etmiyorum.”}¹⁰⁶⁸ Başka hekimler ise, onun sıcak kanın keskinliğine karşı etkili olduğunu söylemişlerdir. Bence, bu kanı yoğunlaştırması ve bunu muhtemelen yavaş yapması ile olur. Zannedilir ki, o kanı saflaştırır ve yıkar. Ben bu düşünceyi kabul etmiyorum. Onun besleyici değeri az ve hazmı zordur. Bu drogla ilgili en iyi açıklamayı fâzıl hekim Galenos yapmıştır. ‘Unnab, sağlığı koruyacak, hastalığı engelleyecek pek az şey içerir. Ayrıca çok az besleyici değeri vardır; sindirimi zordur.

Solumun ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğer için gerçekten yararlıdır.

Beslenme Organları: Sindirimi güçtür.

Dışarı Atan Organlar: Bir kavim, onun böbrek ve mesane ağrısına iyi geldiğini söylemiştir.

‘AFS

(Mazı; *Quercus infectria oliv*)

Genel Nitelikleri:¹⁰⁶⁹ Bazı yörelerde yetişen büyük bir ağacın meyvasıdır. Onun meyvaları yeşil¹⁰⁷⁰ iken toplanır. Onlar küçük dişli gibidir; lezzetleri acı ve keskindir. Onda delik yoktur. {Onlar engafinetes diye adlandırılır; çünkü onlar olgun olmayan, hoş olmayan tazedirler.}¹⁰⁷¹ Parlak ve hafiftir ve gözenekleri vardır.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi dolgun, parlak ve serttir; ancak sarı renktedir. Sarı olan¹⁰⁷² biraz yumuşak ve az etkilidir; ateşte yakılır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

¹⁰⁶⁸ { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁶⁹ “Bilinen bir drogdur. Türkçe adı mazıdır.” T.M.

¹⁰⁷⁰ “ve sert” T.M.

¹⁰⁷¹ { } arası T.M.’de yok. “Bazısının acılığı ve keskinliği yoktur.” T.M.

¹⁰⁷² “Kırmızı olan” T.M.

Etkileri: Şiddetli kabız etkilidir. Sıvıların akışını engeller ve cevherleri, mineralleri soğuktur.

Süslenme: Mazı suyu, saçları boyar; onunla saçları yıkamak saçların boyanmasını sağlar.

Cerihat ve Yaralar: Sirkeyle mazı birlikte uyuza karşı hâricen kullanılırsa, iyi gelir; onu yok eder. Eğer iyice dövülüp, et ve fazlalık döküntülerin üzerine uygulanırsa, onları giderir; dokuları tamir eder.

Baş Organları: Kökü, iltihaplı sıvıların dile ve dişlere doğru akışını engeller.¹⁰⁷³ Özellikle çocuklarda ağız yaralarını engeller ve sirkeyle karıştırıldığında bu etkiye sahiptir. Eğer dişlerin üzerine tatbik edilirse, çürük dişlere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer mazı iyice dövülüp, suya serpilirse ve o su içilirse, bağırsak yaralarına ve ishale iyi gelir. Aynı zamanda, eğer meyva suyu ile içilirse, aynı şekilde iyi olur.

‘ULLEYK

(Böğürtlen, Ahududu; *Rubus fruticosus*)

Genel Nitelikleri: Bazıları, ‘ulleykin ‘avsec olduğunu söylerler. ‘Ulleykin köpek böğürtleni denen bir çeşidi daha vardır. Onun meyvası zeytine benzer ve içi yün gibi liflerle doludur. {Bu nevi Zur şehrinde ve Fası ülkesinde bulunur. Bunun yanı sıra ‘ulleyk bir nebattır. İyi bir böğürtlendir. Çünkü Dioscorides, *Tıbbi Maddeler Hakkında* adlı kitabında otlarla ilgili işaretler yapmıştır ve orada ‘ulleykin özelliklerinden bahsetmiştir. Orada o, onun bir nevi böğürtlen olduğunu söylemiştir. Ancak bitkide ve etkilerinde uyumsuzluklar vardır. ‘Böğürtlen, bilinen bir bitkidir. Bu bitkinin dağda yetişen bir türü vardır ki, bu ismi birinci böğürtlene göre kısımlarının daha yumuşaklığı dolayısıyla almıştır. Onda küçük dikenler vardır. Onun bir nevinde diken yoktur ve onun etkisi ilkinke benzer, ancak o daha iyidir. Onun çiçeklerinin unu yapılırsa, balla birlikte karıştırılıp, göz üzerine tatbik edilirse, yangılı şişlere iyi gelir.}¹⁰⁷⁴

{Özel Nitelikleri: Onun öz suyu}¹⁰⁷⁵ güneşte kurutulup kullanılırsa, daha yararlı olur.

¹⁰⁷³ “ağıza ve boğaza alınmasını engeller.”T.M.

¹⁰⁷⁴ { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁷⁵ { } arası T.M.’de yok.

Yapısı: O, soğuk ve kurudur ve meyvasında sıcak yapıda su bulunur.

Etkileri: Bütün kısımları kabız ve kurutucu etkiye sahiptir; suyundan dolayı yaprağında az kabız etki vardır.

Süslenme: Dalları ile birlikte yaprağı pişirilip, kullanılırsa, saçları döker.

Şişler: Yaprağı hâricen pomat olarak karıncalanmaya karşı kullanılır. Kızarıklık üzerine de tatbik edilir. Vücutta ağır hıltlar meydana getirir ve gözle görülür şekilde kurutucu ve yoğun kabız etki yapar. Aynı zamanda, çiçekleri de kabız etki yapar. Köklerinin içinde kabız etkiyle birlikte yumuşatıcı etki görülür. Bundan dolayı taşları parçalar, döker.

{Cerahat ve Yaralar: Yaralara yararlıdır; cerahatleri yok eder.}¹⁰⁷⁶

Baş Organları: Onun yaprakları ağızda çiğnendiğinde, diş etlerini pekiştirir. Ağızdaki yaralara ve aftlara iyi gelir. Aynı şekilde, meyvası çiğnendiğinde, öz suyu ve yaprağı, ağızdaki yangılı ağrılara iyi gelir ve yaprağı onları yok eder; yaprağı baş yaralarını iyi eder. Meyvası, çok yendiğinde, baş ağrısı yapar.

Göz Organları: Gözün şişine iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun yaprakları pomat şeklinde hâricen uygulanırsa, mide zaafına iyi gelir; midenin atamadığı maddelerin atılmasını sağlar; midayı güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Karın organlarını tutar; kabız etkisi yapar. Köpek böğürtleninin meyvasının içindeki yün gibi şeyler alınıp, pişirilip kullanılırsa, bağırsaklarda kabız etkisi yapar. Rahimdeki kronik akıntıyı keser, durdurur. Makatta görülen kanlı basur için makat içine uygulanırsa, iyi gelir; kanamayı durdurur. Onun çiçekleri bağırsak yaralarına, ülserlerine, istilâklerine (diyare) karşı yararlıdır; taşları yumuşatıp [parçalamak] için de yararlıdır.

Zehirlenme: Kırtıs diye bilinen hayvanın ısırıklarına karşı iyi gelir.

'AVSEC

(Kuşburnu; *Lycium europaeum*)

{Genel Nitelikleri: Bir kavim, onun bir nevi böğürtlen ('ulleyk) olduğunu söylemiştir. O, kuşburnudur. Dioscorides, pislik içinde yetiş-

¹⁰⁷⁶ { } arası T.M.'de yok.

tiğini söylemiştir. Onun dallarının üzerinde daha önce zikredildiği gibi dikenler vardır. Onun dalları ve dikenleri böğürtleninki gibidir. Yaprakları uzuncadır, yukarılardadır, üst kısımdadır; rutubetinden dolayı elle sıkılınca, yapışkandır. Kuşburnunun diğer bir nevi bu nevinden farklı olarak beyazdır. Bu nevinden bir başkasının ise, yaprakları siyahtır ve dalları biraz kırmızıya çalar; dalları uzundur. Onun dallarının uzunluğu 5 karış kadardır. Ekseriya onun üzerinde dikenler vardır. Ancak dikenleri pek keskin değildir. Meyvası büyük, incedir, kılıf içinde gibidir. Kuşburnu meyvası tut gibidir; yenir. Ekseriya soğuk ülkelerde yetişir.} ¹⁰⁷⁷

{Etkileri: Bir kavim, onun kapı veya köşelere asıldığını, böylece sihir etkisini yok ettiğini söylemiştir.} ¹⁰⁷⁸

{Cerahat ve Yaralar: Bütün nevilerinin yaprağı, pomat şeklinde uygulandığında, kızarıklığa ve kaşıntıya iyi gelir.} ¹⁰⁷⁹

'ANKEBUT' ¹⁰⁸⁰

(Örümcek; Aranca diodema)

Etkileri: Örümcek ağı, eğer cerahat üzerine tatbik edilirse, kanamayı keser.

Cerahat ve Yaralar: Eğer örümcek ağı, yara üzerine ve cerahat üzerine konursa, onları giderir. ¹⁰⁸¹

Baş Organları: Eğer örümceğin beyaz ve sert yuvası, gül yağı ile pişirilip, kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını dindirir.

Hummalar: Bazıları, örümcek ağı, beyaz merhemlerle karıştırılıp, bez üzerine sürülüp, alına veya şakaklara tatbik edilirse, gün aşırı gelen hummayı bertaraf eder, demişlerdir. Bir başka kavim ise, beyaz örümcek ağı, yağlanarak hastanın ensesine asılsa veya hasta onu yanında taşırsa, yine aynı nöbete (gün aşırı gelen) iyi gelir. Dioscorides, dört günde bir gelen hummayı bertaraf ettiğini söylemiştir.

¹⁰⁷⁷ { } arası 'I.M.'de yok.

¹⁰⁷⁸ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁷⁹ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁸⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

¹⁰⁸¹ "onların şişip, kızarmasını önler." T.M.

‘ADES

(Mercimek; *Lens esculenta*)

Genel Nitelikleri: Mercimek, yenen cinslerdir ve o ades diye bilinir. Onun yabancı cinsi vardır; bu kötü cinsi olup, acıdır; görülür harareti vardır. Onda ayrıca kıvrıklık ve biraz kabız etkisi vardır.¹⁰⁸² Dioscorides'e göre, mercimek bir cins ottur; uzunca, dikine duran bir gövdesi olan çok dallı bir bitkidir; yaprakları ayva yaprağına benzer; uzunca ve dardır ve bu bitki çok yapraklıdır. Yaprakları su içerir, hafif serttir. Beyaz renklidir. Mercimek, tohumuyla ekin şeklinde yetiştirilir. Taberistan'da (İran) dağlık bölgelerde, bol miktarda yetişir. 'Ades olarak adlandırılır. 'Adesü'l-hayye (yılan gözü) şeklinde yılanla nisbet edilir ve ona kendi dilleriyle mercule¹⁰⁸³ derler. Taneleri, küçük mercimek taneleri gibidir. Uzunca tohum, kılıfı içinden çıkar.

Özel Nitelikleri: İyi cins, çabuk olgunlaşan, beyaz renkli, yassıcadır ve içine konduğu suda kararmayandır. Mercimek, iyice dağılınca ya kadar pişirilmelidir.

Yapısı: Galenos, onun sıcaklık ve kurulukta mutedil olduğunu söylemiştir. Ancak o, sıcaklığa meyillidir ve bundan dolayı mercimek yendikten sonra mide veya civarında sindirim sırasında soğukluk meydana gelmez.

Etkileri: Mercimek gaz yapıcıdır ve kabız gücü vardır; temizleyicidir; sıkıntı ve kabız meydana getirir. Kanı koyulaştırır, kıvamını artırır; kanın damarlardaki akış hızını düşürür. Bundan dolayı idrar ve kanın sevdavî hıltlar içerdiği söylenir ve sevdavî hastalıklar meydana gelmesine sebep olur. Muhtemelen keşk (buğday unu) çorbasıyla karıştırılarak hazırlanan karışım, çok besleyici bir besin olur. Çünkü bunlar da birbirine zıt etki gösterir. Bu karışım da mercimeğin daha fazla olması gerekir. Aynı zamanda, mercimeğin pancarla karıştırılarak yapılan yemeği de çok lezzetlidir. Bunlar da birbirine mutedil bir şekilde zıt etki gösterirler. Bunlara futenc ve sa'ter de katılır. Mercimek pastırma (nemkesud) ile de pişirilir. Mercimeğin kendisinin 7 katı suyla iyice kaynatılarak pişirilmesi gerekir.

¹⁰⁸² "Bazı nüshalarda, eritici özelliği olduğu yazılıdır." T.M.

¹⁰⁸³ "mercuva"

Şişler: Eğer sirkeyle pişirilirse ve onunla hâricen pomat şeklinde sıracaya ve katı şişlere uygulanırsa, onları çözer, eritir. Mercimekte hem atıcı, hem de toplayıcı özellik vardır. Çok fazla yendiği zaman, seretan (kanser) ve sekirus denen sert urlar oluşturur.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle pişirilmiş mercimek, yaralara hâricen tatbik edildiğinde, bu kötü huylu yaraları giderir. Eğer uygulandığı yara büyükse, o büzücü droglarla karıştırılmak suretiyle kullanılır; meselâ nar kabuğu ve diğerleri gibi. Deniz suyu ile birlikte karıştırılarak kullanılırsa, kızarıklıklara, karıncalanmaya, soğuktan âriz olan çatlaklara iyi gelir.

Hareket Organları: Sinirler için uygun bir ilâç değildir. O, kavrulmuş buğday unuyla birlikte gut hastalığına karşı kullanılır. Yine mercimek çok yendiğinde, cüzzam meydana gelir.

Göz Organları: Ekseriya gözde görme bozukluğu yapar. Bu, kuvvetli kurutucu etkisinden kaynaklanır. İkli'l el-melik (sarı yonca) ve ayva ve gül yağı ile birlikte gözün yangılı şişleri için kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun deniz suyu içinde pişmiş, pomat şeklinde kan toplanması dolayısıyla olduğu gibi memelerde oluşan şişler üzerine uygulanır.

Beslenme Organları: Hazmı zordur; mide için kötü etkilidir ve gazlar oluşturduğundan mide için ağır gelir. Eğer kabukları soyulmuş 30 mercimek tanesi yutulursa, mide gevşekliğine iyi geldiği söylenir. Mercimeğe tatlı karıştırmak gerekmez; çünkü muhtemelen [bu uygulama] karaciğerde birçok tıkanmalara sebep olur ve mercimeğin işlerinden biri kurutmaktadır, derler. O, şüphesiz vücutta su toplanmasına karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Kabuksuz olarak kaynatılırsa, bağırsaklarda kabız etkisi yapar. Kabuklarıyla kaynatılıp, suyu içilecek olursa, karın organlarında ishal etki yapar. Ancak kabuklu mercimek, su içinde kabukları dağılıncaya kadar iyice pişirilirse, onun kabız etkisi kabuksuzdan daha fazladır ve karın organlarında kabız etkisi vardır. O, hindiba ve lisanü'l-haml (büyük sinir otu) ve kumka ile ve yeşil renginin koyu oluşundan dolayı kara pazı denen pazıyla birlikte kaynatıldıktan veya gülle veya kabız yapan droglarla kaynatıldıktan sonra kullanılır. Eğer

mercimek önce iyice pişirilmemiş olursa, karın organlarında uyarıcı etki yapar. Onunla sarı yonca, ayva ve gül yağı birlikte pomat şeklinde makad şişlerine uygulanır. Acı mercimek olarak bilinen yabancı mercimek, kanamaya sebep olur ve normal mercimek ise, idrar ve kanın yoğunluğunu artırdığından, regl ve idrar atımını azaltır. Yabancı mercimek, sirkeyle birlikte alınırsa, idrar ve regl kanını söktürür; idrar zoruna iyi gelir. Kolik ve bağırsak ağrılarını sakinleştirir.

‘ASEL (Bal; Mel)

Genel Nitelikleri: Çiçek ve diğer şeyler üzerinde görülen çiğ nevin-den bir şeydir, arılar onu toplar. Bu çiğ, bir nevi buhardır; vücutta toplanıp, olgunlaşır, tatlılaşır ve daha kıvamlı hâle gelir. Saydam ve berraktır. Bazen dağlık yerlerde, taş ve ağaçlar üzerinde kendiliğinden bal oluşur ve akar. Daha çeşitlisi görülür. İnsanlar onları görüp toplarlar. Çiğden oluşan balda çiği arılar alır ve bal olarak çıkarırlar. Çiğin bala dönüşmesinde arının etkisi olduğunu düşünüyorum. Arı çiği alıp, bir kısmıyla beslenir ve geri kalanını daha sonra kullanılmak üzere saklar. Balın bir cinsi vardır ki, acı ve zehirlidir.

Özel Nitelikleri: Balın iyisi saf, [berrak] tatlıdır, güzel kokuludur; kırmızıya çalar renktedir; keskin lezzette, homojen, viskos yapıdadır, taneli değildir. İyisi bahar aylarında yapılır. Sonra yaz ve kışıdır. Muhtemelen kış, dendiğine göre iyi değildir.

Yapısı: Arı balı, ikinci derecede sıcak, kurudur. Şeker balı ve şeker kamışı balı birinci derecede sıcaktır; kuru değildir. Birinci derecede rutubetli olması gerekir.

Etkileri: Onun çekici etkisi vardır; damarları ve damar ağızlarını açar; çekici etkisi nedeniyle organların derinliğindeki rutubeti çeker; dokuların çürümesini, bozulmasını önler.

Süslenme: Balla yapılan masaj ve ovma, bitleri ve yumurtalarını öldürüp yok eder. Bal, pisliği temizlemek için özellikle kelef (temrelere, deri döküntülerine) kullanılır ve özellikle de kronik olanları için kullanılır; travma ve çarpma sonucu olan çürüklere hâricen, tuzla karıştırılıp, kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: İrinli ve kirliymiş yaralara ve diğer yaralara yararlıdır. Pişmiş hattâ kaynatılıp katılaştırılmış bal, taze kesiklerin yapışmasını sağlar. Bal şibisle birlikte uyuza karşı iyi gelir.

Baş Organları: Mıhl-ı enduranî ile karıştırılan bal, kulağa damlatılırsa, kulağın rutubetini giderip, kurutur; işitme gücünü takviye eder. Acı ve zehirli bal yendiğinde delilik yapar.¹⁰⁸⁴

Göz Organları: Göze parlaklık verir; onu yıkar ve görme sıkıntılarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla yapılan gargara, boğazdaki sıkıntıları ve bademciklerdeki sıkıntıları (bozuklukları) giderir.

Beslenme Organları: Bal suyu, mideyi güçlendirir ve iştihayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Şeker kamışı balı, karnı yumuşatır ama şeker balı yumuşatmaz. Köpüğü alınmamış bal, gaz yapar ve karında ishal yapar. Köpüğü alınırsa, bu etkisi azalır. Bal pişirilirse, karın organlarını tahrik etmez. Belki balgamî mizaçlı olanlarda tutucu, kabız etki gösterebilir. Besleyici değeri yüksektir. Suyla pişmiş bal, ekseriya idrar söktürür ve bize göre, balın kendisi ve su ile kaynatılmış şekli besin maddelerine karışınca kabız etkisi gösterir. Eğer gıdayı bağırsaklarda yakalarsa ve onların (besinlerin) tutulması (emilmemesi) söz konusu ise, bu sefer ağıza boşaltıcı etki gösterir.

Zehirlenme: Bal, gül yağı ile karıştırılıp, ısıtılıp, sıcak olarak içilirse, böcek sokmalarına ve afyon etkisine karşı panzehir olarak etki yapar. Bal yalamak, kuduza ve zehirli mantarlara karşı çok etkili bir ilâttir. Kaynamış bal, zehirlere karşı etkilidir. Şayet yendikten sonra kusulursa, çok yararlıdır. Susuzluğa sebep olan bal ve ekşi bal yendiğinde de damarlarda büzülme ve delilik yapar. Onun ilâci, tuzlu balık yemektir ve edrumali suyu içmek gerekir.¹⁰⁸⁵

‘UŞER, UŞR

(Boğa Dikeni; *Calopttris gigatea*)

Genel Nitelikleri: Sütleğen cinsinden, Yemen yöresinde yetişen bir ağaçtır. Bir rivâyete göre, gölgesinde oturan insanları öldürür.

¹⁰⁸⁴ “ve bu etki hemen ortaya çıkar.” T.M.

¹⁰⁸⁵ “Belli oranda bal ve tereyağı yenecek olursa, öldürücü bir zehir olur.” T.M.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur. Dördüncü derecede olanlar vardır.

Etkileri: Normal kabız etkisi vardır.

Süslenme: Hâricen sulu yaralara ve uyuza [uygulandığında] yararlıdır.

{Baş Organları: Baş üzerine tatbik edildiğinde harareti giderir. Çocukların ağzında çıkan aftlar üzerine balla birlikte tatbik edilirse, faydalı olur, onları giderir.}¹⁰⁸⁶

Dışarı Atan Organlar: Onun bir türü vardır ki, onun gölgesinde oturan insan zarar görür; bazen de o öldürücüdür. Sütünden 3 dirhem içildiğinde, iki günde insanın karaciğer ve akciğerini parçalayarak, ölümüne sebep olur.

‘AKREB¹⁰⁸⁷

(Akrep; Scorpion)

Baş Organları: Zeytinyağı ile akrep birlikte kulağa damlatılırsa, kulak ağrılarına cidden yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Yanmış akrep, içilecek olursa, böbrek ve mesanelerdeki taşları parçalar.

‘AZAİT¹⁰⁸⁸

(Bir Nevi Kertenkele; Lacerta lizard)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, bazı insanların ona sura dediklerini söylemiştir. O, samm-ı abras (bir cins kertenkele) denen bir çeşit hayvandır.}¹⁰⁸⁹ Ancak onun rengi yeşildir ve farklı hareketleri vardır. Bir kavim, onun ateşe girince yanmadığını söylemiştir. Gücü zayıftır. Zerarih gibi belli şartlarda saklanır. Aynı zamanda onun iç organları çıkarılır; el ve ayakları kesilir ve balla muamele yapılır (balda bekletilir).

{Cerahat ve Yaralar: Zerarih gibi, deri döküntülerine karşı yararlıdır. Merhem içine konduğunda, [gereksiz doku ve etleri] yer ve yumuşatıcıdır.}¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁶ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁸⁷ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

¹⁰⁸⁸ "Azaye" T.M.

¹⁰⁸⁹ { } arası T.M.'de yok.

¹⁰⁹⁰ { } arası T.M.'de yok.

{Süslenme: Zeytinyağı ile pişirildiği zaman tüy bitirici ve saç çıkarıcıdır.}¹⁰⁹¹

‘ANAYLI, ANİLİ (Şalgam; Brassica rapa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, şalgamın bostanî şelcem olduğunu söylemiştir. Biz, bundan dolayı onu “Şın” harfinde ele alıp açıkladık.

‘ALUSIS (?) (Galiopris; Scrophularia peregrina)

Genel Nitelikleri: {Bir kavim, Tabaristan halkının ona birebhim dediğini söylemiştir.}¹⁰⁹² O, herşeyi ile ete benzeyen bir bitkidir. Ancak yapraklarında, et gibi olmasından dolayı, şiddetli, keskin, pis bir koku vardır. Eğer yaprak ezilirse, bu pis koku ortaya çıkar. Onun ince çiçekleri vardır. Meyvası küçük, pembedir ve yol kenarlarında, harabelerde, kıraç yerlerde yetiştiği söylenir.

Etkileri: Sertleşmiş dokuları yumuşatma etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Kötü huylu, özellikle de dokuları yiyen cinsi, yaraları iyileştirir.

Şişler: Kanserli urlara yararlı olur. Sıraca ve diğer şişlere, günde iki defa hâricen merhem şeklinde uygulanırsa, yararlı olur.

Baş Organları: Yaprakları ve dalları, kulak arkasındaki şişlere ve bademcik iltihaplarına iyi gelir.

‘ALYUN

Genel Nitelikleri: Bazıları, onu ‘alyun diye, bazıları da ‘alaryun diye adlandırmışlardır. Bu isim de donmuş süten esinlenerek verilmiştir. Çünkü bu bitki, maya gibi sütün peynirleşmesine, katılaşmasına sebep olur. Bitkinin yaprakları ve dalları harbiyan denen bitkinin dal ve yapraklarına benzer.¹⁰⁹³ Üzerinde sarıya çalan beyaz, ince, zarif, güzel kokulu, çok sayıda çiçekler vardır. Bu bitki orman ve koruluk yerlerde biter.

Etkileri: Çiçeği hâricen uygulandığında, kanamaları durdurur.

Cerahat ve Yaralar: Aynı zamanda, çiçeği ve yaprağı, ateş yanıklarına iyi gelir.

¹⁰⁹¹ { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁹² { } arası T.M.’de yok.

¹⁰⁹³ “Bazı nüshalarda, harbiyan yerine senderviya yazılmıştır.” T.M.

Hareket Organları: Drog, gül yağından yapılmış fitil veya mumla karıştırılıp, beyazlaşınca kadar tuzla kestirilirse, bu terkip yorgunluk ve bitkinliğe ve bunlardan kaynaklanan ağrılara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, cinsel gücü uyarıcıdır.

'URKUB, URKUN

(Çakmuz; *Geranium tuberosum*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, 'urkubun bir bitki olduğunu söylemiştir. Ona göre, 'urkubun yaprakları kırmızı şakaikin yapraklarına benzer. Bu yapraklar uzundur.¹⁰⁹⁴ Onun kökü yuvarlaktır ve yenir. Kökleri bir dirhem şarapla içilirse, gazları atar, giderir. Bunun bir nevinin çok ince dalları vardır ve dalların üzerinde jüt kenevirininkine benzeyen yaprakları bulunur. Dallarının etrafında turna kuşunun başına ve gagasına benzeyen bir şeyler vardır. Bu türün tip yönünden önemi yoktur. Belki başka gayelerle kullanılıyor olabilir. Bunları burada açıklamamız gereksizdir.

Dışarı Atan Organlar: Ondan 1 dirhem şarapla muamele edilirse, rahimdeki koku ve gazları giderir.

'AZAM¹⁰⁹⁵

(Kemik; Os)

Etkileri: Yanmış kemik, eritici ve kurutucudur.

Süslenme: Eğer aslan kemiği ile¹⁰⁹⁶ ciltteki lekeler üzerine uygulanacak olursa, onları ortadan kaldırır.

Hareket Organları: İnsan kemiğinin deri mesamatına ve eklem ağrılarına iyi geldiği söylenir.

Baş Organları: İnsan kemiğinin saraya karşı yararlı (şifalı) olduğu söylenir. Galenos, bir insan var olduğunu ve onun saraya karşı (saralı hastalarına) gizlice insan kemiği içirdiğini söylemiştir.

'İNEB

(Üzüm, Taze Üzüm; *Vitis vinifera*)

Genel Nitelikleri:¹⁰⁹⁷ Beyaz, kırmızı olan, siyah kırmızı olanıyla inceliği, tadı, sertliği ve diğer özellikleri bakımından aynı ise de, beyazı

¹⁰⁹⁴ "ve parçalıdır" T.M.

¹⁰⁹⁵ "Genel Nitelikleri: Herkes tarafından bilinir; kemik demektir." T.M.

¹⁰⁹⁶ "veya insan kemiği ile" T.M.

¹⁰⁹⁷ "Bilinen bir drogdur." T.M.

tercih edilir.¹⁰⁹⁸ Üzüm toplandıktan sonra iki ya da üç gün bekletilirse, daha iyi olur.

Yapısı: Üzüm kabuğu, soğuk ve kurudur; hazmı zordur. İçi sıcak ve rutubetlidir. Onun tohumları kuru ve soğuktur.

Etkileri: Üzüm, dalından koparıldığında yenirse, gaz yapar; fakat kabuğu kuruyana kadar asılan üzüm çok besleyicidir. Bu yönüyle üzüm incire benzer; pek az zararlı yönü vardır. Çoğunlukla besleyicidir. İncirden biraz daha az besleyicidir. Olgun üzümün zararı olgun olmayana nisbetle daha azdır. Eğer o hazmedilmezse, emilmesi, beslemesi zorlaşır. Üzümün olgununun besleyici değeri, genellikle onun suyundan fazladır. Ancak, onun suyunun nüfuz etmesi (emilmesi) daha hızlıdır. Ekşi üzüm, asılarak bekletilirse, tatlanır, ancak koruksa, öyle kalır, tatlılaşmaz; aynı zamanda kuru üzüm, mide ve karaciğere iyi gelir.

Beslenme Organları: Taze üzüm ve kuru üzüm, bağırsak ağrılarına çok iyi gelir. Kuru üzüm, böbrek ve mesaneye faydalıdır ve dalından koparılmış üzüm, bağırsaklarda uyarıcı etki yapar. Gaz yapıcı özelliği vardır; bütün üzümler mesane için zararlıdır.

‘İRK (Kan Serumı)

Genel Nitelikleri: Kanın sıvı kısmıdır. Safra ve diğerleri onu karıştırmıştır. İrk, onun akışkanlığı kaybolmadan yani kurumadan kullanılır. Muhtemelen ‘irk, idrarın pişmesinden, olgunlaşmasından meydana gelmiştir. Çünkü o, sindirimin fazlalıklarıdır. Hâlbuki idrar, sindirim sonrasında meydana gelir.

Etkileri: O, idrardan meydana gelir ve bundan dolayı hayvanların çeşitliliğine ilişkin olarak o da çok çeşitlidir. Kurutucu olmayan ertici etkisi vardır.

Şişler: Güreşçilerin serumu, kasık urlarını eritir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yine güreşçilerin serumu, kına yağı ile karıştırılırsa, kurutucu olup; meme urları üzerine tatbik edilirse, onları çözer; gül yağı ile karıştırılarak uygulanırsa, memedeki katılaşmış sütü çözer.

¹⁰⁹⁸ “Bazı nüshalarda, siyah yerine kırmızı yazılmıştır. Baskı nüshada, cümle düşüklüğü vardır: ‘Beyaz- kırmızı, siyahtan’ şeklinde ifade bulunmaktadır.” T.M.

‘AZİZ¹⁰⁹⁹(Kantaryon Otu; *Hypericum colycinum*)

Genel Nitelikleri: Ancak büyük ‘aziz ve küçük ‘aziz olarak [iki grubu] vardır. Onlar büyük kantaryon ve küçük kantaryondur. Dolayısıyla onlarla ilgili açıklamalar “Kaf” harfi içinde verilecektir.

‘UDU’S-SALİB

(Şakayık, Ayı Güülü; *Paeonia officinalis*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, şakayığın bazı insanlar tarafından zea’l-esba diye adlandırıldığını söylemiştir. {Bazı kavimler de ona alaisî demişlerdir. O, Arapçada tatlı rüzgâr anlamına gelir.}¹¹⁰⁰ O, bir bitkidir; gövdesi 2 karış boyundadır; gövdesinden birçok dallar çıkar. Onun erkek çeşidinin yaprakları şah palamudunun yapraklarına benzer ve dişisinin yaprakları ise semerniyun yapraklarına benzer. Badem kapsülü gibi kapsülleri vardır; bunlar gövdenin etrafında yer alırlar. Bunların içi açılınca ondan kırmızı kan gibi tohumlar çıkar; bunlar çok sayıda olup, küçüktür. Nar tanelerine benzerler ve mora çalan siyah renkte 5 veya 6 tanedirler. Onun kökü, erkek cinsinin kökü, 1 parmak kalınlığındadır; uzunluğu 1 karış olup, beyazdır. Onun lezzeti buruktur. Dişisinin kökü, meşe palamudu gibidir. Onun 7-8 kökü (dalı) vardır. Onun kökü çiriş otuna benzer.

Baş Organları: Eğer tohumlarından 15 tanesi kratin suyu ile içilirse, kâbus için yararlı olur.

Beslenme Organları: Bitkiyi bütünüyle olduğu gibi yemek, mide-deki yanmalar için faydalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Doğumdan sonra kanaması durmayan kadınlara bu bitkinin kökünden badem büyüklüğünde içirilirse, kanamayı durdurur; temizlenmesini sağlar. Şarapla içilirse, rahim ağrısına iyi gelir. Şarapla kaynatılıp içilirse, bağırsaklarda kabız etkisi yapar. Tohumlarından 10 ilâ 12 tanesi, ekşi bir şurupla içilirse, rahim kanamalarını dindirir. Eğer onu çocuk yerse veya içerse, teşekkül hâlindeki taşları düşürür. Tohumundan 10 tanesi, ballı şurupla içilirse, rahim ağrısından oluşan rahim dolgunluğu ve spazmlarına iyi gelir.

¹⁰⁹⁹ “Aziz anatlî”T.M.

¹¹⁰⁰ { } arası T.M.’de yok.

‘ARN-‘URUN

(Mahmuz, At Mahmuzu; Calamintha incana)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, ‘arnın, yapraklarının küçük mercimek yapraklarına benzeyen bir bitki olduğunu söylemiştir. Ancak, onun yaprakları mercimeğinkinden biraz uzundur. Bir karış uzunluğunda bir gövdesi vardır. Çiçekleri kırmızıdır ve kökü küçüktür. Viranelerde, rutubetli bölgelerde bulunur.¹¹⁰¹ Bu bitki bazı ülkelerde bulunur.

Etkileri: Yapraklarından pomat yapılarak kullanılır. Eğer zeytinyağı ile pomat yapılırsa, serumun, vücutta birikmiş fazlalıkların atılmasını sağlar.

Şişler: Eğer öğütücü ve pomat şeklinde kullanılırsa, sivilce ve iltihaplı çibanları eritir ve iyileştirir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer şarapla içilirse, idrarın damla damla akmasına yararlı olur.

‘AKRÜ’Z-ZEYT

(Zeytinyağı tortusu)

Genel Nitelikleri: ‘İkrü’z-zeyt, Kıbrıs bakırından yapılmış bir kap içinde bal kıvamı alana kadar kaynatılırsa, iyi gelir. Hattâ ondan daha da etkilidir.

Baş Organları: Eğer koruk suyu ile kıvamlı bir hâle gelene kadar pişirilirse ve çürük dişlere tatbik edilirse, onların düşmesini sağlar.

Göz Organları: Göz için kullanılan ilaçların terkbine girer.

Dışarı Atan Organlar: Bu drog eskidikçe, bekledikçe etkisi artar; daha nitelikli hâle gelir. Onunla hazırlanan lavmanlar, makad ve rahim yaralarına yararlıdır.

Hareket Organları: Pişirmeden kendisi kullanılırsa, yararlıdır. Eğer gut ve eklem ağrıları için devamlı kullanılırsa, yararlı olur.

{Bu “Ayn” harfinin son sözüdür. Burada zikrettiğimiz drogların tamamı 32’dir.}¹¹⁰²

¹¹⁰¹ “şeklinde Dioscorides açıklama getirmiştir.”T.M.

¹¹⁰² { } arası T.M.’de yok.

ON YEDİNCİ MAKALE¹¹⁰³

(Fe Harfi)

FUDDA

(Gümüş; Argentum)

Genel Nitelikleri: Herkesçe bilinir.¹¹⁰⁴

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Kirli, şiddetli kabız etkilidir; çekici ve eritici kuvvete sahiptir. Gümüş tozu, diğer droglarla birlikte yoğun yapıdaki sıvılara etkili olur.

Şişler: Kaşıntı ve uyuz yaralarına yararlı olur.

Baş Organları: Eğer başka droglarla karıştırılıp kullanılırsa, ağız kokusuna iyi gelir.

Göz Organları: Göze eğer sürme gibi çekilse, görmeyi güçlendirir ve gözleri parlatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer yararlı maddelerle karıştırılırsa, çarpıntıya yararlı olur.¹¹⁰⁵

FANİZ

(Şeker Kamışı Şekeri)

Genel Nitelikleri: Şeker kamışının usaresi iyice kıvam alıncaya kadar kaynatılır. Bu kıvamlı sıvıdan faniz yapılır. Mekran ülkesinde Kirman nahiyesinde bu şekerin imalâthaneleri vardır. İmal edildikten sonra buradan çeşitli ülkelere gönderilir. Bu şeker başka yerde yapılmaz; ancak sadece Mekran'da yapılır.¹¹⁰⁶

¹¹⁰³ "Bu makalede 33 adet drog açıklanacaktır."T.M.

¹¹⁰⁴ "Kıymetli bir maddedir."T.M.

¹¹⁰⁵ "FALANCAMÜŞK-Genel Nitelikleri: Bazıları, falancamüşkün mercancuştan ve nemmamdan daha besleyici olduğunu söylemişlerdir. Kuruluşu onlara göre daha azdır. Bazı nüshalarda, 'bazıları' yerine 'onun için besin maddeleridir' diye yazılmıştır. Bazılarında bunun yerine adel denir ki, bence doğru olan nüsha budur; çünkü falancamüşk bir besin maddesi olmadığından, ona besin maddesi denmesi doğru olmaz. Burunda ve beyindeki tıkanıklıkları hâricen koklama yoluyla ve ağız yoluyla alındığında açar. Hâricen ve ağız yoluyla basura etkisi olur."T.M.

¹¹⁰⁶ "Oradan Secistan'a nakledilir ve Secistan'da imalathane olmadığı hâlde, nakil uygunlaması olduğu için eskiden bu şekere Secistan hazine şekeri denirdi. Suyuti, *Lubbu'l-Lubab*'ında şöyle demektedir: 'Es sicri bilkesri ve's-sükun ve zai ali sacistan ali anber kibas ve kidrikal secistani be kesratın ve sükun' *Kânün* nüshalarında, hazine, ha, ze ve henze ile yazılmıştır. Bazı müfredatta iki çeşidi olduğu, birinin secri, diğerinin harrani olduğu yazılıdır."T.M.

Özel Nitelikleri: İyisi beyaz olur, incedir; Harran'da yetişenidir.

Yapısı: O, birinci derecede sıcak ve rutubetlidir; özellikle beyaz olanı böyledir, o, rutubetlidir.

Etkileri: Şekerden daha ağırdır, daha sıcaktır ve daha yoğundur.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürük için çok iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karnı yumuşatıcıdır; rahimin ve bağırsakların üşümesine karşı iyi gelir.

FU

(Kedi Otu; *Valeriana officinalis*)

Genel Nitelikleri:¹¹⁰⁷ {Bir bitkidir; yaprağı kereviz yaprağı gibi büyüktür}¹¹⁰⁸ ve gövdesi bir karış veya daha uzundur. Parlaktır; dolgun gövdenin üst kısımları parmak kalınlığındadır. Erguvanî renkte ve boğumludur. Nergis gibi veya daha büyük çiçekleri vardır. Çiçekleri beyazdır, üzeri morumsudur. Kökleri kollara ayrılmış olup, kokusunun etkisi sünbüle benzer. {Ona bir kavim, yabani nardin demiştir. Onun kökünün alt kısmında ezhar ve harbakın köklerinde olduğu gibi siyah kollar vardır. Âdeta ağ şeklindedir. Bazılarının rengi beyazdır. Bazıları ise koyu kırmızıya çalar. Bu bitki, Nitis denen ülkede yetişir.}¹¹⁰⁹

Etkileri: Onun kökünün etkisi ısıtıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Böğür ağrılarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür. Kaynatılarak içilirse, regl söktürür. Onun idrar söktürme gücü, Hint sünbülünden ve Anadolu sünbülünden daha fazladır. Hattâ onun bu etkisi aşırıya kaçır.

FUFEL

(Bir Çeşit Hindistan Cevizi; *Aseca catechu*)

Genel Nitelikleri: Cevz-i bevveya benzeyen bir meyvası olan Hint kökenli bir bitkidir. Fakat fufelin kırmızısı keskin şiddetlidir ve kırıldığı zaman parçalara ayrılır, kokusu güzeldir. Hintliler ağız ve nefes kokusunu gidermek için kullanırlar; dişleri kırmızıya boyar; sandala yakın gücü vardır.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve aynı derecede kurudur.

¹¹⁰⁷ "Tanınmış bir drogdur."T.M.

¹¹⁰⁸ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁰⁹ { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Kabız gücü ile soğutucudur.

Şişler: Ağır, yangılı şişlere iyi gelir.

Göz Organları: Gözlerdeki iltihaba pomat şeklinde uygulandığında, tabakalara bu maddelerin yayılmasını engeller.¹¹¹⁰

FELENCEMİŞK

(Fesleğen, Reyhan; *Ocimum gratissimum*)

{**Genel Nitelikleri:** Bazıları, felencemişkin merzencüşden (mercan-köşk) elde edilen bir besin olduğunu düşünmüşlerdir. Bu doğrudur. Biraz kurudur.}¹¹¹¹

{**Baş Organları:** Beyine ârız olan tıkanıklığı giderir; yakıcı bir kokusu vardır. Yemeklerin üzerine konur ve yenir.}¹¹¹²

{**Solunum ve Göğüs Organları:** Balgamdan oluşan sıkıntı ve çarpıntıya (hafakan) iyi gelir. Yendiğinde kalpteki sevdalı hıltları engeller.}¹¹¹³

{**Dışarı Atan Organlar:** İçilirse ve yemeklerin üzerine konup yenirse, basur memelerine iyi gelir.}¹¹¹⁴

FUVE'S-SABAGİN

(Kırmızı Boya; *Rubia tinctorium*)

Genel Nitelikleri: Onun buruk bir lezzeti vardır.

Etkileri: Normal olarak dokuları temizler.

Süslenme: Hâricen sirke ile birlikte uyuz üzerine tatbik edildiğinde, yaraları temizler. Yine sirke ile birlikte vitiligoda görülen beyaz lekeler üzerine sürüldüğünde, onları giderir; cildi bütün lekelerden temizler.

Hareket Organları: Kratin suyu (ballı su) ile içildiğinde, siyatiğe iyi gelir. Bu terkip his kayıpları olan felce de iyi gelir. 1-2 dirhem Çin tarçını ile bir kadeh nebid içilecek olursa, travmalara, düşmelere karşı iyi gelir.

Beslenme Organları: Meyvası, oxymel ile içilirse, dalak şişlerine iyi gelir; karaciğeri temizler ve onlardaki tıkanıklığı açar. Bu etki, bu droga has bir etkidir.

¹¹¹⁰ "Hâricen uygulandığında, bağırsaklarda ishal etkisi yapar." T.M.

¹¹¹¹ { } arası T.M.'de yok.

¹¹¹² { } arası T.M.'de yok.

¹¹¹³ { } arası T.M.'de yok.

¹¹¹⁴ { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Şiddetli idrar söktürücüdür. Hattâ bazen kanamaya sebep olabilir. Bu drogu içen kişinin her gün banyo yapması gerekir. Eğer ovül olarak kullanılırsa, regl söktürdüğü gibi abortus etkisine de sahiptir.

Zehirlenme: Dalları yapraklarıyla birlikte böcek sokmasına iyi gelir.

FENCENCİŞT

(Beşparmak Otu; *Vitex agnus costus*)

Genel Nitelikleri: O, bencenkeştdir. Onunla ilgili ve onun etkisiyle ilgili bilgiler “Be” faslında verilmiştir.

FUL

(Yasemin; *Jasminium fruticans*)

Genel Nitelikleri: O, Hindî diye bilinen drogdur. Onun etkisi yeb-ruh ve lufaha benzer.

Baş Organları: Baş ağrısına pomat olarak uygulanır.

FAGRA

(Zanbak, Iris; *Zauthoxylum alatum*)

Genel Nitelikleri: Nohuta benzer tohum drogdur. Mahleb tohumuna benzer. Onun meyva boşluğunda kendir otu tohumu gibi siyah tanecikler vardır.¹¹¹⁵ Bitkinin aşağı kesimlerinde bulunur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, eritici ve kabız etkisi vardır.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğer soğukluğuna karşı kullanılan ilâçların terkibine girer. Soğuk, kusmaya yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Soğuktan oluşan ishale iyi gelir. Bağırsakları tutar, kabız etkisi gösterir.

FÜLFÜL

(Biber)

Genel Nitelikleri: Galenos, ilkin meyvasının sivri biber olduğunu, sonra meyvasından tohumlarının çıktığını söylemiştir. Bundan dolayı, sivri biber daha rutubetlidir ve yiyenlerin ağzını yedikten sonra yakmaz, hemen sonra yakıcı etkisi olur. Onun kökü kusta benzer ve siyah olanın yakıcılığı daha fazladır. Beyazınki daha zayıftır. Bir ka-

¹¹¹⁵ “Şahdanecinkinden daha büyüktür.” T.M.

vim, o kuruduğu zaman karabiber meydana geldiğini söylemişlerdir. Onun çekme gücü kaybolur. Fakat beyaz biber hızlı kuruduğundan, kuvvetinden bir eksilme olmaz.

Yapısı: Dördüncü dereceye yakın sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda çekme, eritme, çözme, yıkama gücü vardır. Zeytinyağı ile yakı yapılırsa, balgamî türü sıvıyı keser ve balgam mizacındaki tükürüğü tamamen keser. O, ağrı için müsekkin olarak kullanılır ve sinirleri teskin eder; o, sağlık için uygun bir drogdur.

Süslenme: O, natronla birlikte, cilt bozukluklarına ve lekeleri giderir. [Ancak] natronla zayıflatıcı etki gösterir.

Şişler: Ziftle beraber kullanıldığında, sıracayı çözer.

Hareket Organları: Sinirleri ve kasları ısıtır; onun ısıtıcı etkisi gibi bir etki diğerlerinde yoktur.

Baş Organları: Sirke ile birlikte dişlere iyi gelir.

Göz Organları: Beyaz biber görme için kullanılan ilâç terkiplerine konur; gözü temizler, parlatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe karşı pastil şeklinde alınır ve aynı şekilde göğüs ağrılarına karşı kullanılır. Balla birlikte boğaza tatbik edilir. Akciğerleri temizler.

Beslenme Organları: Sindirimi kolaylaştırır; taze gar yaprağı ile içilirse, gazları giderir. Çiğnenirse, sirkeyle birlikte içilirse, tazesı daklak şişlerine çok iyi gelir. Beyazı mide için daha iyidir ve midayı güçlendirir, düzene sokar. Sivri biber, yiyeceklerin kolayca sindirilmesini sağlar.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve cenin üzerinde abortus etkisi yapar. Cinsel temas sonrası spermin dölleme gücünü engeller. Bu etkinin azlığı ya da çokluğu sakamonyanın aksine gelişir. O, meniye şiddetle kurutur. Ancak sivri biber, cinsel gücü artırır. Onun tazesinin dalları, taze gar yapraklarıyla birlikte içilirse, gazları giderir.

Hummalar: Yağlarla birlikte, beden onunla ovulursa, yararlı olur.

Zehirlenme: Beyazı, panzehir terkiplerine girer ve aynı zamanda sivri biber haşarat sokmalarına karşı yararlıdır. Onun tazesı, yağlarla tatbik edilirse, aynı etki elde edilir.¹¹¹⁶

¹¹¹⁶ FÜLFÜL-Ü MA (Su Biberi)- Genel Nitelikleri: Suda yetişen ve suya yakın yapısı olan bir cins ottur. Bibere benzer lezzeti vardır, fakat keskin değildir. **Etkileri:** Yeterli derecede ısıtıcı etkisi vardır, fakat fülfulde bu etki daha azdır."T.M.

FÜLFÜLMUYA (Sivri Biber Kökü; Piper longum)

Genel Nitelikleri: Onun biberin kökü olduğu söylenmiştir.

Etkileri: Soğuktan meydana gelen ağrılara, kasılmalara ve spazmlara iyi gelir.

Hareket Organları: Gut ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Soğuktan kaynaklanan gazlı kulunçlara iyi geldiği söylenir.

FUSİRİKUN

(Kurşun Oksit ve Demir Sulfat Karışımı; Ferrous Sulphate)

Genel Nitelikleri:¹¹¹⁷ Etkisi demir sülfattan daha fazladır. Tersine, yakıcı etkisi daha azdır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz yaralarını giderir.¹¹¹⁸

FAŞERA

(Şeytan Şalgamı; Bryonia alba)

Genel Nitelikleri: Bir kavim onun hezarceşan olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda, ona kermetül'-beyda denir.

Yapısı: Üçüncü dereceden kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Buruk ve temizleyicidir. Kurutucu ve yumuşatıcı özellikleri de vardır. Isıtıcı etkisi normaldir.

Süslenme: Onun kökü, kersene (gersene) ve hulbe ile birlikte şiddetli temizleyicidir. Deride görünen döküntüleri temizler ve yara izlerini yok eder. Şeytan şalgamı, zeytinyağı ile birlikte iyice dağılıncaya kadar kaynatılırsa, yine aynı etkiyi gösterir. Göz altındaki morartıları, kan oturmalarını giderir.

Şişler: Onun kökü, kötü huylu yaraları sütü vasıtasıyla yok eder ve şarapla dolama ağrısını giderir ve yoğun şişleri çözer, eritir. Hemoroidi patlatır. Otuz gün her gün olmak üzere günde üç defa esulus miktarında sirkeyle birlikte içilirse, dalak şişlerini çözer. İncirle yakı yapılırsa, aynı etkiyi yapar; dalağın ağrısını sakinleştirir ve eğer şarapla birlikte pomat şeklinde uygulanırsa, dolamayı teskin eder, zonklamasını keser.

¹¹¹⁷ "Bilinen bir drogudur." T.M.

¹¹¹⁸ "Dioscorides, uyuz için hâricen kullanılıp, daha sonra hamamda yıkanılırsa, açıkça faydası görülür, demiştir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onun kökü, tuzla birlikte kötü yaralara pomat şeklinde uygulanır ve et yiyici (doku aşındırıcı) terkiplerin bileşimine girer. Onun meyvası, normal uyuz ve kaşıntılara ve uyuz yaralarına hâricen solüsyon hâlinde tatbik edilir.

Hareket Organları: Onun kökü, şarapla dışardan pomat şeklinde uygulanırsa, kemik çıkartır ve o her gün 1 dirhem felç için içilir. Dâhilen ve hâricen kemik kırıkları için kullanılır.

Baş Organları: Ondan her gün 6 dirhem dozda içildiğinde, baş dönmesi ve saraya iyi gelir. Fakat zihinde bulanıklık meydana getirir. Onda hıltların oluşmasına sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla birlikte pastil yapılırsa, şeytan şalgamı, bademcik, nefes kokusu, öksürük ve böğür ağrıları için iyi gelir. Eğer onun öz suyu, pişmiş buğday ile birlikte alınırsa, sütün artmasını sağlar.

Beslenme Organları: Galenos, şeytan şalgamının büyüme döneminde, kabuk kısmının kabız etkisi nedeniyle, yenirse, mide için faydalı olacağını söylemiştir. Ancak az da olsa acılık ve yakıcılığı olduğu için midede yanma yapar.

Dışarı Atan Organlar: Yine büyüme döneminde, iç kısmı yenecek olursa, ishal ve idrar söktürücü etki yapar. Kökü, 1 dirhem dozda içilecek olursa, cenin üzerinde öldürücü etki yapar. Fitol olarak kullanılırsa, abortus etki gösterir. Haşlama suyuna oturtulursa, rahimi temizler. Onun öz suyu, balgamî hıltları temizler. Şeytan şalgamı, gerçekten dalak üzerinde etkili olan droglardandır. {Eğer yağlarla pişirilirse, basur üzerinde etkindir; makad için yararlıdır. Onunla kaynatılan su şişler üzerine tatbik edilirse ve ona oturulursa, bu şişleri iyileştirir. Placentayı atar ve onun öz suyu balla birlikte bu etkileri yapar.}¹¹¹⁹

Zehirlenme: Onun kökünden 1 dirhem, haşarat sokmalarına karşı yararlıdır ve bütün haşaratı rahatsız eder.

Bedeli: Onun muadili, ağırlığı kadar durunç ve 1/3'ü kadar besbasedir (Hindistan cevizi kabuğu).

¹¹¹⁹ { } arası T.M.'de yok.

FAŞERSETİN¹¹²⁰

(Kara Şeytan Şalgamı; *Tamas communis*)

Genel Nitelikleri: Bunun faşera cinsinden olduğu söylenir. Onun büyük lahana (leblab) yaprakları gibi yaprakları vardır. Kökünün dışı siyah ve içi sarıdır.

Etkileri: Etkisi şeytan şalgamı gibidir; ancak ona göre biraz daha zayıftır.

Hareket Organları: O da felçlere yararlıdır.

Baş Organları: Büyüme dönemindeki bitkinin iç kısmı yenirse, faşera gibi saraya iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü temizler.

Dışarı Atan Organlar: Yine, gelişme döneminde yenen kara şeytan şalgamı, idrar ve regl söktürür. Onun bütün etkileri şeytan şalgamı gibidir.

FERBİYUN

(Sütleşen Zamkı; *Euphorbia resinefera*)

Genel Nitelikleri: {Hekim Dioscorides, onun bir ağaç zamkı olduğunu söylemiştir. O, toprak tortularından olup, ağaç içinde biten kurumuş bir bitki gibidir. Onun yeri Muruşya'dır. Bu ağaç çok miktarda zamkla doludur ve onun zamkı yakıcı, ısıtıcı ve çok keskindir. Çıkarılan zamk çok sıcak olması bakımından korkutucudur. Bundan dolayı koyun midesine ve yıkanınca bir ağacın gövdesine asılır ve sonra bir ok veya mızrakla delinir, sonra mide (kese) içindeki bu zamktan alınır. Zamk o yerde çoktur. Çünkü o, kendisinden çıkar gibidir. Aynı zamanda dönüşte ondan çıkar. Dolayısıyla onun ağaçtan çıkışı iki gruba ayrılır. a) Anzurret gibidir. Onun kemığının içinde kersine miktarında bulunur. b) Diğeri akr gibi bitişiktir. Anzurrete karışmıştır. Zamk onunla (anzurret) karışmıştır ve onun sıkıntısı suyla zor karışmasıdır. Çünkü eğer dili yakacak kadar acı ise, birincisi onu yakar ve ilkin yakıcılığı zarar verir, sonra tat hissedilir. Onun yakıcılığı bir süredir. Biliniz ki, bu durum ona özeldir. Eskiler de bu ilâç üzerinde durmuşlardır ve Yunan ilminde bunun çeşitleri hakkında bilgi var-

¹¹²⁰ "Faşersin?" T.M.

dır. Bu ilâcın gücü 3-4 yılda değişiklik gösterir.}}¹¹²¹ Beklemiş zamkın rengi sarıya meyillidir ve zeytinyağı içinde emilmesi kolay değildir. Yenisinin erimesi (çözülmesi) terstir (tamamen imkânsız gibidir). Bir kavim, onun etkisinin, kabuğu soyulmuş baklayla karıştırıldığında, uzun zaman üzerinden geçse bile bozulmayacağını düşünür.

Özel Nitelikleri: Sütleğen zamkının iyisi taze, saf, kırmızıya çalan sarı renkte, keskin kokulu ve çürük olandır. Bundan başkası dediğimiz gibi karıştırılmıştır.

Yapısı: Sıcaktır ve kuvveti yumuşatıcıdır, yakıcıdır, temizleyicidir ve ısıtıcı etkisi hiltitten daha fazladır. Isıtmak için hiltit gibi yakı yapılmaz.

Hareket Organları: Ferbiyun, baharlarla yapılan bazı yiyeceklere katılır. Onun siyatige yararı vardır. Üzerindeki dokusu soyulmuş olan kemikleri çabucak örter. Ancak bu etkiyi gösterebilmesi için kemiği örtecek et dokusunun yağla karıştırılmış kayrutı ile karıştırılmış olması gerekir. Ferbiyun, uyuşmuş ve felç olmuş organlara hâricen uygulanırsa, cidden yararlıdır.

Göz Organları: Eğer göze sütleğen zamk damla şeklinde uygulanırsa, gözü temizler ve gözdeki mavi suyu giderir. Ancak onun yakıcı etkisi gün boyu devam eder. Bundan dolayı balla ve diğer göz terkipleriyle karıştırılır.

Dışarı Atan Organlar: Safra suyuna, soğuk böbreğe yararlı olur; kulunca iyi gelir ve onun şerbeti (şurubu) bazı kokulu tohumlarla karıştırılır; ballı sudan 3 esulusat karıştırılıp kullanılır. Bazı Huzistanlılar, ferbiyunun, rahimin ağrısını, şiddetli düğümü, öyle ki abortus için kullanılan ilâçların etkisini, engellediğini söylemişlerdir. Bazısı da, göğüste ve bağırsaklarda, kalçalarda bulunan balgamî mizacı attığını söylemiştir.

Zehirlenme: Bazıları, zehirli hayvan veya haşarat ısırıldığında, eğer kafa derisi kesilip, oraya bu ilâç tatbik edilirse ve daha sonra yara dikilirse, o kişinin bu hayvanın zehirinden ölmeyeceğini söylemiştir. Eğer ferbiyundan 3 dirhem içilirse, mide ve bağırsakları parçalayarak, üç gün içinde öldürür.

¹¹²¹ { } arası T.M.'de yok.

FETRESALYON

(Kereviz, Kaya Maydanozu; *Petroselinum sativum*)

“Kaf” kısmında bu drog ele alınmıştır.

FAGYE

(Kına Tomurcuğu; *Henna blossom*)

Aynı şekilde, bu drog “Henna” (kına) adıyla “Ha” kısmında ele alınmıştır.

FİLİZEHREC

(Teke Dikeni, Oftalmik Diken Üzümü)

Genel Nitelikleri: Bu drogun hazaz ağacı olduğu söylenir ve bibere benzer meyvaları vardır. Bazen kendisinden elde edildiği hazazdan daha etkilidir ve hazaz ondan az da olsa biraz zayıftır.

{Süslenme: Boyası, saçları kuvvetlendirir ve zeytinyağı ile birlikte yapılan boyası saçları döker.}¹¹²²

Beslenme Organları: Pişmiş yaprağı ve tomurcuğu, idrar söktürür ve aynı zamanda ekseriya onun meyvasından içildiğinde, balgamî hıltları atar.¹¹²³

FERASİYUN

(*Marribium vulgare*)

Genel Nitelikleri:¹¹²⁴ Lezzeti acı bir ottur.

Yapısı: Areteyasus (*Aretaeus* ?), onun ısıtıcı ve kurutucu etkisinin kuvvetli olduğunu söylemiştir. Başkaları, onun ikinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kuru olduğunu söylemişlerdir.

Etkileri: Açıcıdır; kurutucudur ve dışarı atıcı özelliği vardır, eritip çözer ve tutucudur. Kabız etkisi vardır.

Baş Organları: Onun öz suyu, kronik kulak ağrılarını giderir ve işitme deliği açmakta yararlı olur; eski ağrılarını giderir.¹¹²⁵

Göz Organları: Balla karışıklığı olan öz suyu, görmeyi sınırlar; görme engeli yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü ve akciğerleri solunum yoluyla temizler.

¹¹²² { } arası T.M.'de yok.

¹¹²³ “Ağacın tomurcukları sirkeyle kaynatılıp, dalak için kullanılırsa, ona iyi gelir. Aynı terkip, sarılık için de kullanılır.”T.M.

¹¹²⁴ “Rengi kırmızı”T.M.

¹¹²⁵ “Usaresi kronik burun ağrılarını giderir.”T.M.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki tıkanıklıkları açar.

Dışarı Atan Organlar: Regl söktürerek, rahimin temizlenmesini sağlar.

Zehirlenme: Tuzla birlikte kuduz köpek ısırılmalarına karşı kullanılır.

FUDENC-FUDENEC

(Yarpuz, Dağ Nanesi; *Mentha sylvestris*)

Genel Nitelikleri: Onun nehir ve dağda yetişen türleri vardır. Yaprakları ve tadı zufaya benzer. Onun bir başka türü daha vardır. O, galicin denen bitkiye benzer. Yarpuzun bir dördüncü çeşidi de, fudenc el-tiş¹¹²⁶ adını alır. Bunun kuvveti diğer türlerin kuvveti gibidir,¹¹²⁷ {yakıcı değildir}.¹¹²⁸ Onun şarabı haşa gibidir ve yarpuzun maddesi yumuşaktır. Cebeli olan, nehrî olandan daha kuvvetlidir.

Etkileri: Keskinliği ve acılığı nedeniyle kuvvetli yumuşatıcıdır. Özellikle dağ türünün yumuşatıcı etkisi daha fazladır. Eğer tek başına içilirse, ırkı atar; kanamaya sebep olur ve şiddetli ısıtıcıdır. (Ateş yapar), çünkü çekici gücü vardır; tutucudur ve kurutucudur ve çok ısıtıcıdır.

Süslenme: Eğer özellikle taze yarpuz şarapla kaynatılıp, hâricen kullanılırsa, ciltteki ve göz altındaki morlukları bertaraf eder.

Cerahat ve Yaralar: Dağda yetişen nevi, kafatası yarılma ve çatlaklarına iyi gelir. Uyuz kaşıntısı ve yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Pişmişi içilirse, kas ve doku sertleşmelerine iyi gelir. Siyatige karşı hâricen kullanılır. Cilde hâricen sürüldüğünde, sürüldüğü yerde yanma yapar ve dokuların yapısını değiştirir. Dokuların derinlerindeki kötü huylu maddeler üzerinde çekici etki gösterir. Eğer bundan sonra birkaç gün peynir suyu yenir ya da içilirse, fil hastalığına ve devaliye (varis) etkili olur. Yarpuz yüksek dozda ağız yoluyla alınırsa, kasılma ve spazmlara yararlı olur. Ayrıca gut hastalığına da iyi gelir; buğu ve tütsü şeklinde bile etkili olur.

Cerahat ve Yaralar: Yarpuz şurubu, cüzzama yararlı olur; cüzzam üzerinde çözücü, eritici etki gösterir. Onun cüzzam üzerinde yumuşatıcı ve dağıtıcı etkisi de vardır.

¹¹²⁶ "fudenc el-biş" T.M.

¹¹²⁷ "büzücüdür." T.M.

¹¹²⁸ { } arası T.M.'de yok.

Baş Organları: Onun öz suyu, kulak içindeki kurtları öldürür; ancak kullananda baş ağrısı yapar. Dağda yetişen nevi, ağız yaralarına iyi gelir ve aşırı burun salgısını düzene sokar. Galihun (galicun) nevinin yakıcı ve büzücü etkisi diş etlerini sıkıştırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi, nefes tıkanmalarına iyi gelir. Ağır, yoğun bronşiyal salgıların atılmasında yarpuz yararlıdır; özellikle incirle birlikte kullanılırsa, bu fonksiyonu yapar. Yanlardaki (böğürlerdeki) ağrıyı kaldırır. Dağda yetişen cinsi bundan daha kuvvetlidir ve galihun (nane) üzerine sirke serpilip, bir müddet sonra bu terkip baygın kişilere koklatılırsa, ayılmasını sağlar. Yarpuzun daha iyisi fudenc-i tiş,¹¹²⁹ çarpıntıya ve sıkıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Arzunun, iştihanın azalmasını sağlar ve mideyi zayıflatır; özellikle yabanî olanının bu etkisi vardır ve bu tür hıçkırığa iyi gelir. Safravî ve sevdavî hıltları temizleyicidir; açıcılığı ve yumuşatıcılığı ile sarılığa yararlı olur. Aynı zamanda onun pişmişi de aynı etkiye sahiptir. Dağda yetişeninin pişmişi ile hıltları atmak için banyo yapılır; bununla vücutta su toplanması yani ödem önlenmiş olur. Eğer incirle birlikte yenirse, iştihayı açar ve haşlanmış ödeme iyi gelir. Galihun, bulantı ve baygınlığı teskin eder {ve ondan pomat yapıp, hâricen kayrutu ile birlikte dalak üzerine uygulanır.}¹¹³⁰ Aynı zamanda yarpuz otunun iyisi, midedeki sıkışma ve sıkıntıya fevkalâde yararlıdır; baygınlık ve bulantıya da yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun pişmişi, idrar söktürür kolik ve cholera morbus'a yararlıdır. Eğer o öğütülerek veya kaynatılarak balla içilirse, cenini öldürür; regl kanını ve balgamı söktürür. Bazıları cinsel gücü keser ve özellikle yabanî cinsi ihtilamı engeller ve yabanî yarpuz, karında, bağırsaklarda sağlıklı boşaltımı sağlar. Rahime yararlıdır ve küçük bağırsak kurtlarını öldürür. Yabanî ve dağda yetişen cinsi, siyah safranın atılmasını sağlar ve bunun için onun meyvasının şurubundan 10 kırat gül suyu ile içilmelidir. Yabanî yarpuz ve onun bütün neveleri, eğer sirkeyle ve çok az meyva suyu ile karıştırılırsa, daha yararlı hâle gelir. Fudenc dövülüp, sirke, su ve tuzla karıştırıla-

¹¹²⁹ "biş" T.M.

¹¹³⁰ { } arası T.M.'de yok.

rak, bu karışımın üstüne serpilirse ve içilirse, daha iyi olur. Galihunla sevdâvî hıltların idrar yoluyla dışarı atılması mümkün olur. Yabanî yarpuz otu, bütün bu görevleri yapar.

Hummalar: Onun pişmişi, yüksek ateş için içilir. Aynı zamanda, içinde piştiği yağlarla karıştırılıp, onunla vücuda masaj yapılır.

Zehirlenme: O, içilirse veya hâricen pomat olarak kullanılırsa, böcek sokmasına iyi gelir ve hâricen ısırlan yer üzerine sürüldüğünde (onunla o kısım dağlandığında), oradan girip, yararlı olur. Zehirlenmeden önce içilen yarpuz, panzehir etkisi gösterir ve kişiyi zehirden korur. Yaprakları serpildiğinde veya tütsü yapıldığında aynı görevi yapar. Yabanî yarpuz, akrep sokması için gerçekten yararlıdır ve dağda yetişeni, eğer kaynatılıp içilirse, yırtıcı hayvan ısırıklarına karşı yararlı olur.

FAT

Genel Nitelikleri: Türklerin yaşadığı yerde kullanılan ve Türklere has bir drogdur.

Zehirlenme:¹¹³¹ Şevkeran (baldıran) içenlere faydası olur. Ayrıca soğuk su ile içilirse, haşarat sokmalarına iyi gelir. Bütün zehirlenmelerde etkilidir.

FAVANYA

(Şakayık, Şakayık Kökü; *Paeonia officinalis*)

Genel Nitelikleri: Erkeği ve dişisi olan bir cins bitkinin kökleridir. Erkeğinin kökleri parmak kalınlığında ve beyaz renklidir. Tadı buruktur ve dişilerinin kökleri saçaklıdır (dallanmıştır).

Yapısı: Sıcaktır, fakat şiddetli değildir.

Etkileri: Kurutucu, büzücü, eritici, açıcı, parçalayıcı ve temizleyicidir. Bir saat çiğnendiği zaman, yapısında burukluğa çalan bir keskinlik ortaya çıkar.

Süslenme: Ciltteki süt lekelerini temizler.

Hareket Organları: Gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Saraya yararlıdır; hattâ asıldığı zaman bile yararlı olur. Onun asılı bulunması saraya engel olur. Onun yardımıyla sara

¹¹³¹ "Ne olduğu iyice bilinmemektedir."T.M.

bertaraf edilir. Bir Yahudi tütsüsünün yararlı olduğu söylenir. Meyvası celencebinle içilirse, çok faydalı olur. Bana göre (diyorum ki), bu etkiler Anadolu'da yetişen şakayık olabilir. Çünkü Hindistan'dakinin bu tip fonksiyonları olduğu söylenmemiştir. Onun tohumundan 15 tanesi, kratin suyuyla veya şarapla içildiğinde, kâbuslara iyi gelir.

Beslenme Organları: Şakayık, tutucu mizaçtadır; onun şarapla pişmişi maddenin mideye¹¹³² geçmesini engeller. Onun tohumu, midayı kuvvetlendirir, onun ağrısını geçirir ve onun yanmasını giderir. Onun kökü, sarılığa iyi gelir ve karaciğerdeki tıkanıklıkları giderir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla içilirse ve söktürücü bazı maddeler içeren maddelerle pişirilirse, regl söktürür ve onun şerbeti de idrar söktürür; onun tohumundan 15 tane alınıp, şarapla veya kratin suyu ile içilirse, rahimin dolgunluğuna, tıkanıklığına iyi gelir. Yine 12 adet tohumu içilirse, kanamayı keser. Eğer köklerinden badem kadarı kadınlara içirilirse, doğum sonrası akıntıları temizler. Onun kökünden yine badem kadar alınıp, içilirse, böbrek ve mesane ağrılarına iyi gelir. Şarap içinde pişirilip kullanılırsa, karın organlarında kabız etkisi yapar; idrar söktürür.

FERFAH

(Semiz Otu; *Portulaca oleracea*)

Genel Nitelikleri: Baklatü'l-hamka denen drogdur. Bu drog hakkında "Be" harfi kısmında bilgi verilmiştir.

FUTR-FUTUR

(Zehirli Mantar; *Boletus crocatus*)

Yapısı:¹¹³³ Dioscorides, onun iki sınıfı (nevi) olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri yenen nevidir; diğeri öldürücüdür. {Bu nevinin öldürücü olmasının sebebi fevkalâde temizleyici olmasıdır. Susuzluktan harap eden veya bozucu, yakmasından dolayı öldürücü bitkilerdendir ya da onun yapısını bozar. Bazılarına göre, sıcak, şiddetli susuzluk yapar. Köklerin dalları futra mahsus özellikler taşır. Öldürücü olanın

¹¹³² "dokulara" T.M.

¹¹³³ "Genel Nitelikleri:" T.M.

yanında biter. Rutubetli olan nevinden olan futr yumuşatıcıdır veya onun sıkıntısı ankebut (örümcek) dokusu gibidir. Eğer ilk çıktığında toplansa, çabukça bozulur. Ancak diğeri mirak (bir nevi hastalık) için alınır ve yenir. O, lezzetlidir. O, zararlı olduğunda, öldürücüdür. Çünkü hazmedilmez ve şiddetli etki yaratır veya hazmedilir. Ancak sevdavî hastalıklar meydana getirir. Onun âriz ettiği zararın ilâcı, tamamının yaprağı ile veya natronla veya tuz, sirke ve nar suyu ile birlikte pişirilip yenmesidir ya da arpayla pişirilip yenmesidir.}]¹¹³⁴ Ancak onun kala’î diye bilinen nevinin kökü olup, öldürücü değildir. Ancak kadınlarda kanamaya sebep olur ve onun kurusunun bu kötü etkisi daha azdır.

Yapısı: Üçüncü derecenin sonuna yakın soğuklukta ve ona yakın derecede rutubetlidir.

Etkileri: Ağır hıltların oluşmasına sebep olur. Terbiye etmek için kumesra ve dağ nanesi ile birlikte kavrulur. Yedikten sonra üzerine nebiz (hurma ve üzümle yapılan bir nevi içki) içilir.

{Baş Organları: Uyuşukluk, hissizlik ve düşme meydana getirir.}]¹¹³⁵

{Solunum ve Göğüs Organları: Öldürücü olan cinsi, sıkıntı, bulantı meydana getirir; çünkü öldürücüdür.}]¹¹³⁶

Besin Organları: Öldürücü olmayan cinsinden çok yendiğinde, onun hazmı zordur. Öldüren cinsi, baygınlık ve soğuk tıkanmalar meydana getirir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar zoru meydana getirir.

Zehirlenme: Onun katil olan nevi, paslı demirler veya kokulu şeyler veya böcekler etrafında yetişir; zeytin nevinden veya zararı yakından bilinen zararlı olan ağaçlar etrafında yetişirler. Onların belirtileri şudur: Üzerleri rutubetlidir; çürük yapıdadır; kötü kokuludur. Bunlar yendiğinde, nefes darlığı ve baygınlık verirler. İlâcı, muktaad (küçük ipek parçaları), fudenc ve sekincebin veya tavuk veya horoz pisliğinin sirkeyle karıştırılıp içilmesidir veya çok miktarda bal yemektir. Ekseriya öldürücü cinsinin yendiği gün ve saatte öldürdüğü söylenir.

¹¹³⁴ { } arası T.M.’de yok.

¹¹³⁵ { } arası T.M.’de yok.

¹¹³⁶ { } arası T.M.’de yok.

FUCL, FUCUL (Turp; Raphanus sativus)

Genel Nitelikleri: Turpun en güçlü kısmı onun tohumudur. Sonra kabukları, yaprakları ve etli kısımları gelir. Turp yağı kuvvetlidir. Onun etkisi Hint yağı gibidir. Ancak o, ondan daha şiddetlidir. Onun yabanîsi, bostanî olan nevinin bütün özelliklerini taşır ve onlardan daha kuvvetlidir.

Özel Nitelikleri: Bitkinin en kuvvetli kısmı tohumudur ve en besleyicisi kavrulmuş olanıdır.

Yapısı: Onun kökü birinci derecede rutubetlidir; tohumu üçüncü derecede sıcaktır.

Etkileri: O, gaz yapar. Ancak tohumları gaz gidericidir. Onda (turp-ta) yumuşatıcı etki vardır ve özellikle de tohumlarında bu etki vardır. Yabanîsi, susuzluk ve hararet yapar. Bu ilâcın pişmiş gıda değerini artırır. Onun besini balgamî özellik taşır; [tıbbî değeri] azalır. Turpta süratle bozulma özelliğine sahip maddeler vardır. Bundan dolayı, bunlar turpun zararlı yönlerini oluşturur. Onun baharla çıkan yaprağı haşlanıp, zeytinyağı ile birlikte uzun süre yenirse, turp besleyici olur.

Süslenme: Darı unuyla karıştırılarak kullanılan turp, saçkırande saçın çıkmasını sağlar. Turp, balla birlikte hâricen kullanılırsa, göz altında oluşan morluk ve karartıları yok eder. Turp, ciltteki lekeleri, döküntüleri, vurma ile oluşan izleri giderir. Turp tohumu, kendis (gerdiş, kükürt) ile hâricen kullanıldığında, adison hastalığında görülen siyah lekeleri yok eder; bu terkip özellikle lavmanda kullanılır. Vücuttaki lekeleri yok eder.¹¹³⁷ İltihaplı yaraları, sivilceleri, darı unuyla birlikte giderir.

Cerahat ve Yaralar: Balla birlikte hâricen kullanıldığında, habis (kötü huylu) yaraları ve süt (?) yaralarını giderir ve onun tohumları, sirkeyle birlikte gangren olarak bilinen yaraları tamamen iyileştirir. Ayrıca bitleri de yok eder.

Hareket Organları: Eklemlerde olan travmaları bertaraf eder ve eklem ağrıları için cidden yararlıdır.¹¹³⁸

¹¹³⁷ "Turbun cildi güzelleştirici etkisi vardır."T.M.

¹¹³⁸ "Romatizma ağrılarına iyi gelir."T.M.

Baş Organları: Baş, diş ve boğaza zararlıdır. Onun öz suyu ve yağı, kulak kiri için yararlıdır.

Göz Organları: Göze zararlıdır; ancak onu temizler, parlatır. Eğer onun suyundan göze damlatılırsa, gözün iç köşesinin altındaki izleri giderir. İbn-i Maserceveyh, onun yaprağının görmeyi kuvvetlendirdiğini söylemiştir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi, kronik ve göğüs-te ağır keymustan oluşan öksürüğe iyi gelir. Onun zehirli asmaların sebep olduğu sıkıntı ve boğulmalara olumlu etkisi vardır. Oxyemde pişmiş tuzla gargara yapılırsa, boğaza iyi gelir. Ancak, normal boğaza zararı vardır. O, süt salgısını artırır.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. Gaz ve geğirti yapar. Yemek sonrası bağırsakları yumuşatır ve boşaltımı sağlar. Yemekten önce yenilen turp, yiyecekleri eritir; ancak midede kalma sürelerini hızlandırmaz. Bu işi dengeli yapmaz ve bundan dolayı kusmaya sebep olur ve özellikle onun kabuğu ile sirke birlikte yenirse, bu etkiyi sağlar. Böğür ve dalak ağrıları için yakı olarak kullanılır. Onun tohumları, sirkeyle birlikte iyi bir kusturucudur ve dalaktaki şişleri eritir, çözer. İbn-i Maserceveyh, yemeklerden sonra hazmettirir, der. Özellikle yaprağı ve yaprağının suyu karaciğerdeki tıkanıklığı açar. Sarılığı giderir. Bazıları, yapraklarının hazmettirici, kendisinin besleyici olduğunu söylemişlerdir. Onun tohumları, karın gazlarını çözer ve giderir. Onun suyu, istiskaya (vücutta su toplanması) çok iyi gelir.

Zehirlenme: Yılan sokmasına karşı etkilidir ve şarapla aynı şekilde böcek sokmalarına karşı iyi gelir. Tohumu, zehirlere ve böcek sokmalarına iyi gelir. Eğer akrep üzerine tatbik edilse, onu öldürür. Onun suyu daha fazla etkilidir ve turp yiyen kişiye akrep sokması herhangi bir zarar vermez.

FISTIK

(Çam Fıstığı; *Pistacia vera*)

Genel Nitelikleri: Bazı bölgelerde yetiştiği bilinen bir ağaçtır.

Yapısı: Hararetinin cevizden daha fazla olduğu söylenir. O, ikinci derecenin sonunda sıcaktır ve onda rutubet vardır. Bazıları, onun soğuk olduğunu söylemişlerdir; ancak bu hatâlıdır.

Etkileri: O, acısı ve kokusuyla karaciğerlerdeki tıkanıklığı açar. Tadı ekşiliğe meyillidir; besleyici değeri çok azdır.

Beslenme Organları: Mide için iyidir ve özellikle Şamî olanının bu etkisi vardır. Tanelerinin sanavbere (çam) benzeyenlerinin de bu etkisi çoktur. Ondaki acılıkla ve ekşilikle, karaciğer kanallarındaki tıkanıklığı açar; özellikle de temizler. Karaciğer tıkanıklıklarını ve besin kanallarını (bağırsakları) açar. Onun yağı, ağırlık ve rutubetten dolayı karaciğerde görülen ağrıları giderir. Bir hekim, fıstığın mide üzerinde yararını da görmedim, zararını da görmedim, demiştir. Bana göre, fıstık kusmayı ve mide bulantısını önler ve mideyi iyileştirir, sağlıklı hâle getirir ve böylece onu güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Fıstık, bağırsaklarda ne kabız, ne de yumuşatıcı etki yapar.

Zehirlenme: O, haşarat sokmalarına karşı yararlıdır; özellikle şarapla fazla kaynatılmış fıstığın bu etkisi vardır.

FİSAFİS

(Tahtakurusu; *Cimex lectularius*)

Genel Nitelikleri: Keneye benzeyen bir hayvandır. Şam yöresinde tanınır. Tahta, sedir ve kerevetlerde bulunur. O, bize göre, encel diye bilinen hayvana benzer.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer sirkeyle veya şarapla içilse, boğazdaki tıkanıklık yapan maddeyi çıkarır.

Dışarı Atan Organlar: O, koklansa, rahim tıkanıklığını giderir ve eğer iyice ezilip, uretra deliğinden onun içine akıtılırsa, idrar zoruna iyi geleceğine, bertaraf edeceğine kaniyim.

Hummalar: Ondan 7 adet alınıp, bakla içine konup, nöbet gelmeden önce hastaya yutturulursa, dört günde bir gelen sıtma nöbetlerine yararlı olur.

Zehirlenme: Bakla içine konmadan öylece yutturulursa, haşarat sokmasına iyi gelir.

FAR¹¹³⁹

(Fare)

Etkileri - Süslenme: Kanı, siğillerin düşmesini sağlar. Farenin gübresi, özellikle balla karıştırılarak saçkıran iyi gelir. Özellikle yanmış etkilidir.

¹¹³⁹ "Genel Nitelikleri: Yer altında yaşayan, bilinen bir cins hayvandır."T.M.

Baş Organları: Ateşte kızartılıp, kurutulduktan sonra, salyası devamlı akan çocuğa yedirilirse, salyayı keser.

Dışarı Atan Organlar: Farenin gübresi, kendir ve edrumalı ile birlikte içilirse, taşları parçalar. Yine pisliği, fitil şeklinde makattan tatbik edilirse, cenini düşürür. Çocukların bağırsaklarını boşaltır ve suyla pişmiş yararlı olur. Suyuna oturtulsa, hastanın idrar zoruna iyi gelir.

Zehirlenme: Eğer akrebin soktuğu yere fare yarılıp bağlanırsa, akrebin zehirini aldığı konusunu hekimler fikir birliği hâlinde kabul ederler.

FERES¹¹⁴⁰

(At; *Eus caballus*)

Etkileri: At gübresinin etkisi, eşek gübresi gibidir.

Şişler: Tay derisi yakılıp, su ve artıklarıyla iltihaplı şişler üzerine uygulanırsa, onu iyileştirir (iltihabını çekip atar).

Baş Organları: Atın dizlerindeki çıkıntılar dövölüp, sirkeyle içildiği zaman, baş ağrısını geçirdiği söylenir.

Dışarı Atan Organlar: At testisi, kronik ishale, bağırsak yaralarına ve ülserlere iyi gelir.

FAKİLAMİNUS

(Günlük, Buhur; *Cyclamen europaeum*)

Genel Nitelikleri: Bu bitkinin buhur-u meryem olduğu ve ‘artenisa’ cinsinden olduğu söylenir.

Etkileri: Tenkiye (temizleyici), parlatici, yıkayıcı, açıcı etkileri vardır. Onun kökünden 3 dirhem içildiğinde, idrar¹¹⁴¹ söktürdüğü çok iyi bilinir.

Süslenme: Ondan 3 miskal biraz fazla tatlı şarapla veya ballı su ile karıştırılıp içilse, sarılığa iyi gelir. İlâcı bu şekilde kullanan kişinin kalın, yünlü örtülerin altına girerek, iyice terlemesi gerekir. Terlediği zaman, terinin safra rengi olduğu görülür. Bu bitkinin kökü, ciltteki sivilce ve lekeleri giderir. Pişmiş drog, soğuktan oluşan çatlakları giderir. Aynı zamanda, kökleri ovulup, içine zeytinyağı konursa ve sıcak kül içinde ıslatılırsa, bu çatlaklara o da iyi gelir.

¹¹⁴⁰ “Genel Nitelikleri: Bilinen, meşhur bir hayvandır.” T.M.

¹¹⁴¹ “ter” T.M.

Şişler: Onun kökleri, iltihaplı şişleri giderir. Onun öz suyu, onları çözer, eritir, katılık ve sertliklerini giderir ve dalak şişlerini, sıracayı, taze ve kuru cerahatleri eritir ve ürtikeri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Onun kökü, sirke ve balla karıştırılırsa veya sade olarak kullanılırsa, yeni kesik ve yaraları bertaraf eder. Onun pişmişi, baş yaraları üzerine konursa, onlar için de etkili olur.

Hareket Organları: Sinir burkulmalarına ve guta karşı yararlıdır. Bunlara hâricen yakı şeklinde uygulanır.

Baş Organları: Şarapla karıştırılarak kullanılırsa, sarhoşluk etkisini artırır. Onun suyu, bazen burun deliklerini açmak için buruna çekilir. Pişmişi, yaralar için ve soğuktan oluşan baş ağrılarında baş üzerine uygulanır.

Göz Organları: Suyu, balla âriz olan akıntıya karşı ve görme zaafına karşı kullanılırsa, uygun olur. Aynı zamanda, [bunun için] buruna da çekilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Edrumali ile birlikte içilirse, balgam söktürür ve keymusu (sıvı bağırsak muhtevası) atar; içilirse, regl söktürür. Bazıları (bazı hekimler), ayak basan kadınların düşük yapacağını zannetmişlerdir. Ayrıca gebe olmayan kadınların dizlerine ve kollarına ondan sürmesinin hamileliği engellediği kabul edilir. Bir yün parçasıyla drogdan fitil yapılacak olursa ve belc ve karına sürülse, karına, belin iki yanına yumuşatıcı etki yapar; ishal yapmaz. Aynı zamanda cenini düşürür ve o cenini öldürür. Onun suyunun bu etkileri daha kuvvetlidir. Onun suyu, sirkeyle karıştırılırsa ve makaddaki fistüle tatbik edilirse, hemoroidin içine çekilmesine sebep olur. Onun kökünün suyu, makaddaki damar ağızlarını açar, fistülün patlamasına sebep olur. Onun kökünün suyu, içilirse veya hâricen uygulanırsa, regl kanını söktürür. Eğer kökünden 5 dirhem balla karıştırılıp alınırsa, kuvvetli ishal yapar; 4 dirheme kadar içilebilir.

Zehirlenme: Öldürücü ilaç içenlere ve zehir içenlere, özellikle de deniz tavaşanı içenlere, içirilir (panzehirdir).

FUKA (Boza)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: Onun aslı [birçok çeşitte] ısıtıcı özellikteki hububatdan oluşur. Hepsinin kaynağı kerfis, beyaz un ve nane ile yapılmış-

tır. Pişmiş ekmekten yapılan boza, mayasız hamurdan yapılan bozaya benzemez; ondan daha iyidir.¹¹⁴²

Etkileri: Boza, gaz yapıcı hıltlar meydana getiren hıltlar oluşturur. Besin yönünden de hayvanın organlarına zararlıdır. Fildişi, boza içinde bekletilip yumuşatılır ve daha kolay işlenebilecek bir hâle getirilir. Dolayısıyla bozanın hayvanların organlarına ne kadar zararlı etki yapabileceğini siz de anlayabilirsiniz. Beyaz un, nane ve kerfisle yapılan drogun meydana getirdiği terkip, bağırsak muhtevasının yani keymu-sun iyi olmasını sağlar ve vücudu ısıtır.

Hareket Organları: Onun sinirlere cidden zararı vardır.

Baş Organları: Beyin zararına da zararlıdır.

Beslenme Organları: Beyaz undan yapılan boza, mide yangısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Arpadan yapılan boza, idrar söktürücü olmasına rağmen, mesane ve böbreklere zararlıdır.

FUSİRİKUN

(Kurşun Oksit ve Demir Sülfat Karışımı)

Genel Nitelikleri: Bu ilâç, uyuz için kullanılır. Mürdasenc¹¹⁴³ (kurşun) ve kalkadis¹¹⁴⁴ alınıp, her ikisi tortulu sirke içinde iyice dövülür ve demir bir kap içine konur ve bir yere gömülerek, kırk günlük bir süre için bekletilir.

Etkileri: Bu terkinin kurutucu etkisi, kalkadisten daha fazladır. Fakat onun yakıcılığı daha azdır ve o daha çok yumuşatıcıdır.

Cerahat ve Yaralar: O, uyuzu iyi eder.

FULEYLUN-FULELUN

(Bir Tür Yasemin, Yasemin Yağı; Phullon merurialis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kıraç bölgelerde yetişen bir bitki olduğunu söylemiştir. Dişi denilen bir türü tuhluba (su yosunu) benzer. Yaprığının yeşili zeytinin yaprağından daha kolaydır. Gövdesi ince ve kısadır. Çiçekleri beyaz ve küçük tohumludur. Fakat tohumları haşhaş

¹¹⁴² "İbn-i Sinâ'nın pişmiş undan kasti, kepeği alınmış, maya katılmış ve tam mayalandıktan sonra pişirilmiş hamurdur. Diğeri ise, maya katılmamış hamurdur; tam olgunlaşmamış çiğ hamurdur."T.M.

¹¹⁴³ "1 ölçü" T.M.

¹¹⁴⁴ "2 ölçü" T.M.

tohumundan daha büyüktür. Diğer sınıfına erkek denir ve dişi olanına benzer. Tohumları ona nisbetle daha büyük olup, meyvası zeytinin meyvasına benzer, onun büyüklüğündedir, salkım gibidir.

Etkileri: Kadınların regl döneminden sonra belirli dozda sürekli içilirse, çocukların erkek olacağı söylenir. Ancak dişi türü içilirse, çocukların da kız olacağı söylenmiştir. Hekimler, bunun böyle olduğunu söylemişlerdir. Ben de bu söyleneni denedim ve söylendiği gibi olduğunu belirledim.

Bu madde “Fe” harfinin sonuncu maddesidir.

ON SEKİZİNCİ MAKALE¹¹⁴⁵

(Sad Harfi)

SANDAL

(Sandalum album)

Genel Nitelikleri: Çok sert odunlu, Çin ülkesine has bir bitkidir. Onun üç çeşidi vardır: a) Sarı, b) Kırmızı, c) Beyaza çalan sarı. Bazı insanlar ona makasirî derler.

Özel Nitelikleri: Galenos ve İbn-i Maserceveyh, kırmızı olan daha kuvvetlidir, demişlerdir. {Bazıları ise, sarısının daha kuvvetli olduğunu söylemiştir. Diğerleri ise, makasirînin en güçlü olduğunu söylemişlerdir.}¹¹⁴⁶

Yapısı: İkinci derecenin sonuna doğru soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Sandal, terlemeyi önler; özellikle de kırmızı sandal böyle bir etkiye sahiptir.

Şişler: Yangılı şişleri çözer; özellikle kırmızı olanının bu etkisi vardır. O, kızarıklık ve çibanlar üzerine sürülse, yararlı olur.

Baş Organları: Baş ağrısı için yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Hâricen ve dâhilen, hummalarda görülen çarpıntı ve sıkıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Yangılı mideye hâricen ve dâhilen tatbik edildiğinde yararlıdır.

Hummalar: Yangılı hummalara, özellikle beyaza çalan sarı renkte olanı, iyi gelir.

¹¹⁴⁵ “Bu makalede 12 drog verilecektir.” T.M.

¹¹⁴⁶ { } arası T.M.’de yok.

SEDEF¹¹⁴⁷**(İstiridyе; *Ostrea edulis*)**

Etkileri: Yabanî sedefin eti, yakılıp, iyice dövölüp, tozu ile beden ovuşturulursa, kuvvetli kurutucu etkisi olur. Fırfır (pembe) diye tanınan sedefin yanmış olanının örtücü ve temizleyici gücü vardır. Bütün sedef tuzlarının çekici gücü vardır. Eğer olduğu gibi kullanılırsa, bu etki daha da artar.

Süslenme: Bütün kabukları temizleyen yanmış sedefler, behaka (adison hastalığı) iyi gelir. Aynı zamanda, olduğu gibi kullanılan sedef, fevkalâde çekme kabiliyetine sahiptir. Placentanın atılmasını sağlar. Pembe sedef, eğer zeytinyağı ile pişirilirse, dökülen saçların yeniden çıkmasını sağlar.

Şişler: İstiridyenin (yabani sedefin) salgısı, kendir, sadid (yara veya cerahat sıvısı) diye adlandırılan drog ve kendirle birlikte ve sabr (sarı yonca) bal kıvamı alana kadar karıştırılırsa, kulak köklerindeki yangılı şişleri kurutur; bu şişlerdeki sıvıya kadar ulaşırsa, onu iyileştirir.

Cerahat ve Yaralar: Fırfır sedefin yanmış, yaraları yıkar ve onları temizler ve onların iyileşmesini sağlar. Yine yanmış, tuzla birlikte ateş yanıklarına iyi gelir. Bunun için pomad yaranın üzerine sürülerek bir süre öylece bırakılır; bu sürede yaranın üzerinden ilaç kendiliğinden dökülür. Bütün sedef nevilerinin külleri uyuza iyi gelir. Özellikle sinir kesiklerine iyi gelir. Bunun için kendir ve sarı sakız ile birlikte yakı şeklinde yara üzerine tatbik edilir. Aynı şekilde, tozuyla kum dövölerek de kullanılır. Galenos, salyangozun olduğu gibi yapıştırılarak da yarar sağlanabileceğini ifade etmiştir.

Hareket Organları: Sedef, gut ağrılarını teskin eder ve eklem şişlerini giderir. Fırfır sedefin külleri, dişleri parlatır. Özellikle tuzla birlikte uygulandığında etkindir. Sedef, sirkeyle dövölerek, burun kanamalarında kullanılır.

Göz Organları: Bütün sedef nevileri, etle birlikte yakıldıktan sonra yıkanır ve göz damlalarına katılırsa, göz kapağı ağırlığını ve katarak-

¹¹⁴⁷ **"Genel Nitelikleri:** Cezayir yöresinde, bazı adalarda ve denizlerde sedef denilen bir tür hayvan bulunduğunu söylerler. Bu hayvanın bütün kısımları taş yapıdadır. Dalgıçlar derinlere dalıp, bunu çıkarırlar ve ikiye ayırarak içindekinin incisini alırlar."T.M.

tı giderir ve perdeyi eritir. Talis-i atık (talifus-u atık, taylûs) olarak tanınan sedef etiyle birlikte yakılırsa ve katranla karıştırılırsa ve dövülüp göz kapağı üzerine tatbik edilirse, kıl ve kirpiklerin çıkmasını engeller. Sedefin bir türü üzerinde bulunan yapışkan madde (salgı), kıvrılan kirpikleri birbirine yapıştırır. Salyangoz salgısı, göz üzerine sürülse, zararlı maddelerin gözde birikmesini engeller; kirpikleri yapıştırır.

Beslenme Organları: Furufus diye bilinen sedefin eti, mideye iyi gelir ve pişmemiş sedef eti mide ağrısını giderir. Fırfır sedef, sirkeyle içilse, dalağı temizler. Eğer onunla yakı yapılırsa, birikmiş suyu giderir. Bu hastalık geçmeden ilaç tekrar alınmaz. İlaç kendiliğinden düşmeden (yakı olduğunda) oradan kaldırılmamalıdır. Sedef-i berinin de (yabanî sedef) şiddetli kurutma etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Fırfır olanın eti, tabiatı yumuşatmaz. Şam'da talbis denen sedefin etinden çorba yapılırsa, özellikle de tazesinden yapılırsa, yumuşatıcı etki gösterir. Aynı zamanda, küçük sedefin çorbası da yumuşatıcı etki gösterir. Fırfır sedefle tütsü yapılırsa, rahimdeki ihtinaka (dolgunluk) iyi gelir. Meşimayı (placenta) dışarı çeker ve Kızıl Deniz'de bulunan kokulu nevisi de rahimdeki dolgunluğu giderir; rahimdeki yanmalara ve ağrıya iyi gelir; çünkü bu nevilerin kokusu cündibedestere benzer. Sedef, fitil olarak kullanıldığı zaman muhtemelen regl söktürücüdür. Bazıları fuceyl (fuhil) denen bir sedef türünün, olduğu gibi yakıldıktan sonra küllerinin yeşil palamut ve beyaz biberle karıştırılarak, hazırlanan terkininin taze kalıp, bozulmadığı sürece bağırsak yara ve ülserlerine çok iyi geldiğini söylemişlerdir. Bu terkinin ölçüleri şöyledir: Sedef külü 4 kısım, palamut 2 kısım ve biber 1 kısım. Bu terkip yemeğe ya da içeceklere karıştırılarak alınabilir.

Zehirlenme: Sedef eti, kuduza karşı da yararlıdır.

SAMG¹¹⁴⁸

(Zamk)

Özel Nitelikleri: İyisi, saf, az kirli ve Arabî cinsidir.

Yapısı: Bütün zamk çeşitleri çok sıcaktır.

¹¹⁴⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogudur."T.M.

Etkileri: Kabız etkisi yanında kurutucu etkisi de vardır. Kurutuculuğu ile kabız etkisini teşvik eder. Akakya zamkı daha kuvvetlidir. Aynı zamanda, panzehir içinde bulunur.

Solunum ve Göğüs Organları: Sıcak, yangılı göğüsü yumuşatır ve akciğerlerdeki yaraların zararını giderir. Sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir.

SABUN¹¹⁴⁹

(Saponis)

Etkileri: Yara yapıcı ve kokuşturucudur.

Dışarı Atan Organlar: Lavman şeklinde kullanılırsa, kulunca iyi gelir; ishal etki gösterir.¹¹⁵⁰

SAHNAT¹¹⁵¹

(Tuzlu Balık Jölesi; Atherina hejalosma)

Etkileri: Kurutucu ve kötü hıltları temizleyicidir.

Cerahat ve Yaralar: Kaşıntı ve uyuza sebep olur.

Hareket Organları: Balgami kalça ağrılarına iyi gelir.

Süslenme: Mideden kaynaklanan kötü buharları bertaraf eder.

Beslenme Organları: Midenin rutubetini temizler ve onu kurutur.

SANAVBER

(Çam; Pinus pinea)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ağaçtır. Biz, onun tohumundan “Ha” kısmında söz ettik; burada ağacın diğer kısımlarından söz edeceğiz.

Yapısı: Hâi türünün kabukları daha etkilidir, o fufi denen nevin-den güçlüdür; fufi daha zayıftır.

Etkileri: Hâi denen nevinin kabız etkisi güçlüdür ve kabuklardaki kurdun zerarih (kantarit) etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yanık yaralarına iyi gelir ve kabuk bağlatıcı, iyileştirici özellik taşır; kabuklarında ülseri iyileştirecek kadar büzücü

¹¹⁴⁹ “Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.”T.M.

¹¹⁵⁰ “veya fitil bileşimlerine de katılabilir. Sabunun içildiği zaman şişirici ve öldürücü etki gösterdiği söylenir.”T.M.

¹¹⁵¹ “Genel Nitelikleri: Küçük, tuzlu balıklardan yayılan bir maddedir. Farsçada mahyabe denir.”T.M.

etki vardır. Hâricen sürülerek ve sarılarak kullanılır. Ayrıca kabukların sıcak su yanıklarına da yararı vardır. Kesikler üzerine yaprakları eritilip, bağlansa, faydası olur ve (hâinin) kabukları travma sonucu oluşan doku ezilmelerine iyi gelir. Yaprakları daha çok etkindir. Çünkü yapraklarında rutubet (sıvı) daha fazladır.

Baş Organları: Kaynatılmış kabuklarıyla yapılacak gargara, balgam söktürücü etki gösterir. Sirkeyle karıştırılıp yapılan gargara ise, diş ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: Yağı, göz kapağının sarkmasına ve gözün iç köşesinin aşınmasına (kırışıklıklarına) iyi gelir.

Solumun ve Göğüs Organları: Eski, kronik öksürüğe onun tohumu yararlıdır.

Beslenme Organları: Yapağı ve kabuğu, eğer içilirse, karaciğer ağrısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Fıstığı, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. {Tohumu, kabuğu ile birlikte hâricen tatbik edilirse, idrar söktürür. Böbrek ve mesane yaralarına iyi gelir. Hâi nevi de aynı şekilde kabız etkiye sahiptir.}¹¹⁵²

SABR, SABIR

(Öd Ağacı, Sarı Sabır; *Alae littoralis*)

Genel Nitelikleri: Rengi sarı ile kırmızı arasında olan donmuş bir usaredir. Onun, Uskutari, Arabî ve Semencanî diye neveleri vardır. Bazı insanlar bitkisinin anduz otuna benzediğini söylerler; fakat bu doğru değildir.

Özel Nitelikleri: Uskutari olan en iyisidir ve onun suyu zaferan suyu gibidir; kokusu fu gibidir. Gövdesi dallara ayrılmıştır. Arabî olanın sarılığı, ağırlığı, yoğunluğu ve parlaklığı ondan azdır. Onan daha mukoz bir yapıdadır ve daha katıdır. Semencanî (Semhanî?) zararlı tipidir; pis, tiksindirici kokuludur ve biraz sarı renklidir. Parlak değildir ve beklemiş sabır, siyahtır.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve aynı derecede sıcaktır. Onun üçüncü derecede sıcak ve kuru olduğunu söylerlerse de, bu doğru değildir.

¹¹⁵² { } arası T.M.'de yok. "Sanavberde oluşan kurtlar yeşil ve kokuludur." T.M.

Etkileri: Bedende kabız ve kurutucu etki yapar. Sabr-ı Hindî'nin faydası çoktur. O, yakmadan kurutur ve onda kabız gücü vardır. O, pek az yumuşatır ve onda kötü huylu cerahatleri yumuşatma gücü yoktur.

Süslenme: Balla birlikte vurma izleri üzerine tatbik edilirse, onları ferahlatıp, rahatlatır, onları giderir. Şarapla birlikte saçların döküldüğü yere tatbik edilirse, dökülmeyi önler.

Şişler: Penis ve anüs şişlerine iyi gelir. Özellikle dilin iki yanındaki kaslar üzerinde etkilidir. Bunun için şarap ve balla kullanılmalıdır.

Cerahat ve Yaralar: Tedavisi zor olan yaralara, özellikle anüs, penis, burun, ağız yaralarına ve nasırlara iyi gelir.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Baştaki safravî fazlalıklara yararlı olur. Eğer hâricen alına uygulanırsa, yararlıdır. Gül yağı ile birlikte baş ovulduğunda, baş ağrısına iyi gelir; onu bertaraf eder. Burun ve ağız yaralarına yararlıdır. O, kulak yarıklarında kullanılan ilâçların terkiplerine girer ve dilin iki yanındaki kaslara hâricen, şarap ve balla uygulanır. Eski tıbbı göre sabr, sevdavî hıtların atılmasını sağlar. O, malihulyaya yararlıdır ve İran sabrı, tutucu özellik gösterir; zihni temizler (ona zarar gelmesini engeller).

Göz Organları: Göz yaralarına, kaşıntılarına ve ağrılarına yararlı olur; onun iç tarafındaki rutubet ve çapaklanmayı kurutur.

Beslenme Organları: Eğer sıcak veya soğuk suyla içilecek olursa, midedeki balgamî ve safravî fazlalıkları atar. Baş boş iştihayı engeller. Midenin safrasından kaynaklanan küçük dildeki yanma ve iltihabı giderir, düzenler. Diğer maddelerle birlikte sabrdan oluşturulan unlar, sabah-akşam yenecek olursa, bağırsaklarda ishal etkisi gösterir; yemekleri bozmaz. Bazen bu unlar gün içindeki mide ağrılarına iyi gelir; karaciğerin tıkanıklıklarını açar; fakat karaciğer için zararlıdır. Bu da boşaltıcı etkisinden kaynaklanır.

Dışarı Atan Organlar: 1,5 dirhem sıcak suyla ishal yapar. 3 dirhem dozda içildiği zaman, tamamen boşaltımı sağlar. Balla birlikte 2 dirhem içildiğinde ise, normal bir ishal etkisi gösterir. Sabr, balgamı ve safrayı boşaltır. Sabr, diğer müshil droglarla birlikte kullanılır ise, onların mideye yapacağı zararları önlemiş olur. Yıkanmış sabr, za-

yıf ishal etkisi göstermesine rağmen, mideye gelir. Balla karıştırılırsa, ishal etkisi yok denecek kadar azalır. İshal etkisindeki çekici gücü azalır. Bağırsak ve kanalların çevresindeki hıltları çekerek, ishal etki gösteremez. Ancak bağırsak muhtevası içinde birlikte olduğu maddeler üzerinde ishal etkisi gösterebilir. Sabrın kendisinin ishal kuvveti vücut derinliklerine nüfuz edemez. Nüfuz etmesi mideye kadardır ve karaciğere kadar nüfuz edemez ve eğer Arabî olan alınıp, dâhilen kullanılırsa, ishal yapar, kolit yapar; bir iki gün boyunca onun ağrı ve sancısı hissedilir. Sabrın soğuk günlerde içilmesi daha hayırlıdır. Soğuk havalarda içildiği zaman, bazen kanamaya sebep olur. Bazen basur ve makat üzerine tatlı şarapla birlikte hâricen tatbik edilirse, bu rahatsızlıklarda oluşan kanamaları dindirir.

Zehirlenme: Soğuk günlerde içilirse, kanı dindirici etki sağlar.

Bedeli: İki misli dozda kullanılan hazaza muadil olur.

SUF

(Yün, Keçi Yünü; Linen)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir.

Cerahat ve Yaralar:¹¹⁵³ Yara ve fazlalık etlere karşı yakılmış sufun etkisi vardır.

SAGRAGUL

(Yağmacı Kuşu; Motacilla flava)

Genel Nitelikleri: O, bir cins kuştur.

Etkileri: İçi, yavaş yavaş içilirse, taşları parçalar.

SADİ'L-HADİD¹¹⁵⁴

(Demir Pası)

Etkileri: Soğutucu ve büzücü etkisi vardır. Kadınların kanamaları üzerinde etkili olur.

SARSAR

(Ağustos Böceği; Polyphaga aegyptica)

Genel Nitelikleri: O, cediddir. Tanınmış bir böcektir. Cüdacüd denen ağustos böceğidir.

¹¹⁵³ "Dioscorides'e göre" T.M.

¹¹⁵⁴ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir madde olup, demir pasına verilen isimdir." T.M.

Baş Organları: Eğer zeytinyağında kaynatılıp, asılarak kurutulursa, sonra yeniden kaynatılırsa, elde edilen sıvı kulağa damla şeklinde damlatılırsa, kulak ağrısı ve zonklamasına iyi geldiği¹¹⁵⁵ rivâyet edilmiştir.

SAFSAF (Söğüt; Solix sofsaf)

Genel Nitelikleri: O, hilafa verilen, bitkinin diğer bir adıdır. Gerekli açıklamalar “Hilaf” başlığı altında verilecektir.

Bu, bu harfın (Sad) son maddesiydi. Burada 11 drog ele alınıp, zikredilmiştir.

ON DOKUZUNCU MAKALE¹¹⁵⁶ (Kaf Harfı)

KARANFİL (Caryophyllus aromaticus)

Genel Nitelikleri: Çin yöresinde yetişen bir bitkidir. Karanfil, bu bitkinin meyvasıdır. Onun yasemine benzediği, fakat zaman içinde siyahlaştığı söylenir. Erkeği, zeytin çekirdeği gibidir; ondan daha uzun ve daha siyah renktedir. Erkek nevi, Hindistan adalarındaki bir ağacın altında yetişir. Bunun sakızının kuvveti, yenildiğinde ‘ilk’inki (zamk) gibidir.

Özel Nitelikleri: Onun iyi cinsinin caf (kuru tohum) gibi tatlı, çok hoş bir kokusu vardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendirir; gözün perdesine (katarakt) ve körlüğüne (kıla') iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideyi ve karaciğeri güçlendirir; gasyana (kusmaya) yararlıdır.

KAKULE (Elettaria; Cardomomum)

Genel Nitelikleri: Büyük ve küçük olarak iki nevi vardır. Büyüğü, kara nohut kadardır ve kabuğu açıldığında içinden beyaz tanecikler

¹¹⁵⁵ “İbn-i Mazarceveyh'ten” T.M.

¹¹⁵⁶ “Bu makalede 55 drog açıklanacaktır.” T.M.

(tohumlar) çıkar. Kokulu ve kebabe (Hint keneviri) gibi yakıcı bir lezzeti vardır. Küçüğü de, karanfil gibidir; kokuludur.¹¹⁵⁷

Yapısı: Üçüncü dereceden sıcak ve kurudur; ezilmiş olanın bu etkisi vardır.

Beslenme Organları: Kusma ve mide bulantısına, eğer mastaki ve nar suyu ile kullanılırsa, yararı olur.

KIRFATÜ'T-TAYYİB

(Tarçın?, Hint Karanfilî Kabuğu; *Cinnamomum cassia*)

Genel Nitelikleri: Karanfil kabuğu, tarçın rengine, kalın kabuklarıdır. İçinde karanfil tadı vardır. Onun etkisi karanfilden zayıftır.

Yapısı: Üçüncü derecede kuru ve sıcaktır.

KIRFATÜ'D-DARSİNİ

(Kokulu Tarçın Kabuğu; *Cinnamomum zeylanicum*)

Genel Nitelikleri: Kimileri, onun tarçın nevinden olduğunu söylemişlerdir; kimileri de başka bir şey olduğunu söylerler. Onun bazıları, tarçın gibi katı ve serttir; bazıları da, sert değildir. Onun bir kısmı, boru şeklinde, bir kısmı beyaz ve bir kısmı da çabucak dağılabilen özellik gösterirler. O, tarçından daha zayıftır.

Yapısı: İkinci dereceden sıcak ve kurudur.

KARDAMANA, KARDAMON

(Yabanî Kimyon; *Carum carvi*)

Genel Nitelikleri: Komena denen bölgede (ülkede) yetişen bir tür bitkidir. Hint ve Arabistan ülkelerinde de yetişir. Bitkiden elde edilen drog, diğer bölgelere de gönderilir.

{**Özel Nitelikleri:** En iyisi olanı, Hint bölgesinde ve Ermenistan'da olandır. O, travmalara iyi gelir; dokuları tamir edici, doldurucu özelliği vardır; kötü hıltları, zararları giderir, onlara zıttır. Aynı zamanda, onun kokusu iyi değildir; safra yapan şeylerle birlikte yenirse, kötü etki yapar.}¹¹⁵⁸

Yapısı: Üçüncü derecede kuru ve sıcaktır.

¹¹⁵⁷ "mercimek büyüklüğündedir." T.M.

¹¹⁵⁸ {} arası T.M.'de yok.

Etkileri: Isıtıcı, ateş yapan etkisi vardır. Onun mideyi, özellikle de karın organlarını takviye eden özelliği vardır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve uyuz yaralarına sirkeyle kullanıldığında yararlı olur.

Hareket Organları: Sinir hastalıklarında yararlıdır ve balgamdan kaynaklanan kalça ağrılarına, kulunca ve kas travmalarına yararlıdır.

Baş Organları: Su içinde içilirse, saraya iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla göğüsteki öksürüğü giderir.

Dışarı Atan Organlar: Gazları atar ve kurtları döker ve solucanlara karşı kullanılır; şarapla birlikte idrar zoruna iyi gelir. Ondan 1 dirhem, gar kökünün kabuğu ile birlikte içilirse, böbrek taşını düşürür. Onun tütüsü cenini öldürür.

Zehirlenme: Akrep sokmasına ve diğer haşaratın sokmasına karşı iyi gelir.

Bedeli: Harmal (yabanî sedef otu kökü) veya izhirdir.

KASAB

(Kamış; Arunda donax)

Genel Nitelikleri:¹¹⁵⁹ {Onun bilinen nevi kuniredir. O, içi dolu olandır. Ondan ok yapılır ve onun dişi olanından araç dili yapılır. Kitaplara göre o iyi mizaçtadır. Ağır olanın içi boştur; nehir kenarlarında yetişir ve rengi beyazdır ve insanlar nehir kenarında yetişen türünün kökünün ince ve boş olduğunu bilirler. Ondan hasır yapılır. Ağır olanı fevkalâde uzundur ve kırılıgandır. O, Hindistan'dan gelir ve ondan (hayvanlar için) sopa yapılır.}¹¹⁶⁰

Yapısı: Şiddetli soğutucu bir etkisi vardır ve onun külü sıcaktır.

{**Etkileri:** Kökünde temizleyici özellikleri vardır. Bu etkisinde hidet yoktur. Yaprığında da aynı etki vardır. O, diken ve benzeri dokuya batan şeyleri dışarı çeker ve onun içi dolu olanı yakı (lapa) şeklinde, etlerin derinlerini etkiler.}¹¹⁶¹

¹¹⁵⁹ "Bilinen bir drogdur."T.M.

¹¹⁶⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁶¹ { } arası T.M.'de yok.

Süslenme: Onun kabuğu ve kökü saçkırana (dai's-sa'leb) ve yaprağı ve kökü kirleri temizler. {Onun kökü, balla birlikte dokudaki zararlı nesneleri çekip atar.}¹¹⁶²

Şişler: Onun tazesinin yaprağı, yangılı yaralar ve şişlere hâricen uygulanır.

{**Hareket Organları:** Sinirleri teskin eder, rahatlatır.}¹¹⁶³

Baş Organları: Çiçeği kulak içine konursa, sağırılık (summ) meydana getirir; çünkü kulağa sıkışıp kalır; kulaktan dışarı çıkarılamaz. {Başta oluşan uyuz yaralarının son bulmasını sağlar.}¹¹⁶⁴

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür.

Zehirlenme: Akrep sokmasına yararlıdır.

KASABÜ'Z-ZERİRE

(Kandindiren; Swertia chirata)

Genel Nitelikleri: Zcric (bu bitki), Hindistan'da yetişir.

Özel Nitelikleri: İyisinin rengi, yakut rengindedir ve sık boğumludur. Kesildiği zaman çok dilimli bir görüntü verir. İç kısım beyaza çalar ve örümceğe benzer bir yapıdadır. Çiğnendiğinde ekşi buruk bir tadı vardır; onun içinde yakıcı, keskin lezzette bir şey vardır. Isıtıldığı zaman kokulu olup, sarı ve beyaza çalan renkte olandır.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; onda kabız etki vardır ve ekşi, yakıcı bir özelliği de vardır. Onun cevherinin (maddesinin) içinde madenî maddeler ve havaî (gaz cinsi uçucu maddeler) vardır. Bunlar karışık kaynaşmıştır ve normal bir yapı meydana getirmişlerdir. Genellikle kurutucu özellik taşır; onun maddesi bütün baharatlar (kokulu maddeler) gibi yumuşaktır.

Süslenme: Ölü kanının kurummasını engeller.

Şişler: Şişlerin çözülüp, erimesini sağlar.

Hareket Organları: Kasların kesilmesine iyi gelir.

Göz Organları: Görmeyi iyileştirir; temizler, parlatır.

¹¹⁶² { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁶³ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁶⁴ { } arası T.M.'de yok.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğazdaki kasılmalarda, tutulmalarda onu açar; bu tutukluğu giderir ve öksürüğe yararlı olur ve kendi başına veya butum zamkıyla bu etkiyi yapar.

Beslenme Organları: Karaciğer ve mide şişlerine, balla ve kerfes (kereviz) tohumu ile birlikte iyi gelir. O, ödeme iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kerfes tohumu ile birlikte böbreklere ve idrarın damla damla akmasına iyi gelir. Onun kaynamışı içilirse, rahim ağrısına iyi gelir ve ona oturulursa da iyi gelir. O, balla ve kerfes tohumu ile içilirse, rahim şişlerine iyi gelir.

KANTURYUN

(Kantaron; *Erythraea officinalis*)

{**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bir grup insandan naklen diyor ki, o, dad el-rumi'dir. Ona, Arapça luka el-sagir denir. Bazı insanlar ise, ona sema-i limebisun derler. Bu isim, meni kelimesinden müştaktır (gelir). O, mai'l-kaim'dir. Ereksiyon suyudur. Çünkü o, su kenarında ve sahilde biter. O, bir tiryaka benzer ve pelin otuna benzer; genellikle onun gövdesi 1 karıştan daha uzundur. Çiçeği kırmızı olup, muza çalar; onun çiçekleri lahmedes denen bitkinin çiçeklerine benzer. Yaprığı küçüktür ve uzunluğu bakımından sedef otunun yaprakları kadardır. Onun meyvası, buğday yapraklarına benzer ve kökü küçük olup, herhangi bir yararı yoktur. Onun yendiğinde lezzeti çok acıdır ve bu bitki bir ağaçtır. İnce bir gövdesi vardır. Beş gün suda bekletilip maserasyon yapılır ve sonra tencere içine konur; üzerine su konur ve bir tarafa bırakılır. Saf olanı tencereye tekrar konur ve tekrar tekrar saflaştırılır. Ateşte kaynatılır. Bal kıvamına gelene kadar da bu kaynatma işlemine devam edilir. Bir grup insan, bu bitkinin tazesinden alırlar; onun tazesı daha yeşildir. Onun tohumu öğütülüp, un hâline getirilir, onun suyu çıkarılır ve toprak kap içinde toplanır. O, güneşte bırakılır ve temiz, saf hâle gelene kadar hareket ettirilir; hattâ suyla karıştırılır. Bu üst tarafında çok olup, bu kısmı süpürgeye benzer; onun kabızlığı rutubete meyillidir; sıvıları ve nemleri engeller; onları yumuşatır veya dondurur. Ancak onun kökü ve kuru olanının, aromatik köklerden centiyananın kaynatılmasında zikrettiğimiz gibi, kaynatılarak öz suyu çıkarılır. Nemli kök ve gövdesi ve taze nebat, güneşte bekletilir ve o

bütün olarak onlara söylediğimiz gibi muamele edilir. Onun küçük ve büyüğü, her ikisi de çarpıcıdır. Onlar, dördüncü ayda biter; İran'da ve Anadolu'da yetişir. O, yapraklardan oluşan bir ottur.} ¹¹⁶⁵

{**Özel Nitelikleri:** Onun iyi cinsi, ince, küçük olan olup, lezzeti dilde safra gibi lezzet bırakır.} ¹¹⁶⁶

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda temizleyici, kabız ve hafif tatlılık ve parlaticılık özelliği vardır. O, yakmadan kurutur. Etle kaynatıldığında, kesilmiş eti birleştirdiği söylenir.

Cerahat ve Yaralar: Taze yaralara, cerahatlere yararlıdır. Eski yaralara faydalıdır; onları kurutan merhemler içinde yer alır. Nasırları giderir ve derin yaraları ve kötü huylu cerahatleri giderir. Bazen nasır, kanturyunla doldurulup bağlanır; bu işlem nasırı iyileştirir.

Hareket Organları: Kaslardaki kesilmelere ve irine iyi gelir; özellikle onun küçük cinsinin bu etkisi olur. Siyatiğe, sinir ağrılarına onunla yapılan lavman iyi gelir. Muhtemelen küçük olanı bütün bunlara daha yararlı olur. Bunun yaralar üzerinde ilkin kanatıcı etkisi olur; fakat sonra yarayı tedavi eder. Bundan dolayı kanturyunun külleri, su ile birlikte lavman şeklinde uygulanır.

Göz Organları: İnce öz suyu, balla karıştırılıp, gözde oluşan katarakt için kullanılır. Ayrıca aynı terkip, gözdeki yaralar için de yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kabız etkisi dolayısıyla ağızdan gelen kanamaları dindirir. Her iki cinsi de ağız yoluyla alındığında, nefes darlığına etkili olur. Zatülcenb ve soğuk algınlığı ve kanamalara (ağızdan gelen kana) karşı 2 dirhem şarapla karıştırılıp alınırsa, yararlı olur.

¹¹⁶⁵ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁶⁶ { } arası T.M.'de yok. "**Genel Nitelikleri:** Ve küçük iki cinsi olan bir bitkidir; her iki türü de bahar sonunda ortaya çıkar. Yaprakları asel (ilgün) yaprağına benzer. Büyük kantaryunun beyaz sarı gövdeli iki türü vardır. Gövdenin ucu yeşildir. Bitki süpürgeye benzer. Isıtıcı etkisi için 2 dirhem doza kadar içilir. Küçüğünün bitkisi futenec-i cebeli ve hayufarikun, yaprakları da sedef otu yapraklarına benzer. Kurusundan ve yaşından usare elde edilir. Kurusunun usaresi için, su içinde kuvveti suya çıkıncaya kadar kaynatılır ve süzöntü alınır."T.M.

Beslenme Organları: Karaciğer tıkanıklığına ve dalaktaki katılığa karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Regl kanını atar; cenini atar; kurtları öldürür; idrar söktürür ve 2 dirhemi çiğnenirse, rahim ağrılarına iyi gelir ve kulunca yararlıdır. Küçüğü ishal yapar. Pişmiş, balgamı, ham ve safravî hıltları atar. Eğer fazla içilirse, kanamalara sebep olur; özellikle ununun bu etkisi vardır.

Hummalar: Hummalara yararlı olur ve 2 dirhem şerbeti içilirse, hummalara iyi gelir.

{KASB

(Kuru Hurma)

Genel Nitelikleri: O, kuru hummadır. Hicaz halkı, ona kasb der. Neced halkı, ona urk ve yersum derler.

Yapısı: Normal kuruluk ve sıcaklıktadır. Onun ikinci dereceye yakın sıcaklıkta olduğu söylenir.

Etkileri: Onda kabız etki vardır.

Dışarı Atan Organlar: Mizacı tutar.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir.¹¹⁶⁷

KURTUM

(Yalancı Safran; *Carthamus tinctorius*)

Genel Nitelikleri: Onun bostanî ve yabanî nevileri vardır. İnsanların yabanî diye adlandırdığı etrituvalistir ve onun dikenleri bostanî kurtuma benzer. Ancak ondan daha uzundur ve yaprakları bostanî kurtum yaprakları gibidir. Ancak onun yaprakları daha çoktur. Şüphesiz ki, dalları tarafında biter ve dallar çıplak kalır. Onun çiçekleri sarıdır ve kökü incedir. Onun herhangi bir yararı yoktur. Onun yaprağı veya meyvası öğütülürse, o, yararlı olur.

Yapısı: Yabanî olanı, ikinci derecede sıcaktır ve üçüncü derecede kurudur. O, birinci derecede sıcak, ikinci derecede kuru olarak bilinir.

Etkileri: Onun yağı, encere yağına benzer. Ancak o, daha zayıftır; onun sütü ayrıştırıcı ve suyunu ayırıcı maddelerdendir. Mesih, onun donmuş sütü erittiğini ve sıvı sütü de dondurduğunu sanmıştır. Kurtumun besleyici değeri çok azdır. {Dioscorides, yabanîsinin akrep

¹¹⁶⁷ { } arası T.M.'de yok.

sokmasına iyi geldiğini söylemiştir. O, burada bir şeyle karıştırılmadan ağrıyan yerin üzerine tatbik edilir.¹¹⁶⁸

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüse yararlıdır; sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. O, midedeki sütü mayalandırır.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca yararlıdır ve eğer incir veya bala karıştırılıp verilirse, balgamin atılmasını sağlar. Cinsel güç üzerinde olumlu etki yapar. Bostanî olanın yağı, karında (iç organlarında) müshil etkisi yapar ve bunun tohumlarından çürümede, kokuşmada hap yapılır veya onlar badem ve balla hepsi 4 dirhemlik olarak alınıp, hap yapılır.¹¹⁶⁹ Şayet kurtum tohumları, kust ve acı badem (levz-i mür)den 3 evsali ve anason ve natrun hepsinden birer dirhem olmak üzere ve kuru incir ve balla birlikte karıştırılıp, iki ceviz büyüklüğünde yense, vücut sıvılarının atılmasını sağlar. Bazen sıvıların atılmaları için bu drogdan bir çeşit tatlı (natf ?) yapılır. Bu tatlının terkiibi şöyledir: Kurtum, kabuğu soyulmuş badem ve anason, balla birlikte karıştırılıp, kaynatılır; bu tatlı karışım akşam yemeğinden önce alınır, bir defada yenir. Onun taze sütünden 10 dirhem alınır ve kaynamış sıcak suda 10 dirhem beyaz şeker ile birlikte eritilip, çözülüp, parçalanarak, bu terkip içilirse, balgam atar.

Zehirlenme: Yabanîsinin yaprağı yararlıdır ve onun meyvası veya bütün olarak şarapla birlikte alınırsa, akrep sokmasına iyi gelir ve bazı insanlar, kurtumu ağızlarında tutup emseler veya meyvasını aynı şekilde ağızlarında tutsalar, onları haşarat ısırduğında, ağrı hissetmez, eğer ağzından çıkarırsa, ağrı yine başlar, demişlerdir.

KATRAN

(Sedr Ağacı; Cedrus libani)

Genel Nitelikleri: Bir cins ağacın sızıntısıdır. Bu ağaca şerbin denir. Onun tütsüsünün kuvveti zift kuvvetine, benzer. Onun yağı vardır ve ziftin yağı yünle alındığı gibi ondan da yünle alınır.¹¹⁷⁰

¹¹⁶⁸ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁶⁹ "Bazı nüshalarda, badem yerine acı badem yağı kayıtlıdır."T.M.

¹¹⁷⁰ "Şöyle ki, katran veya zift kaynatılır ve kabin üzerine yün parçası asılır. Kaynamayla çıkan buhar yünde toplanır ve islanan yün parçası sıkılarak, sıvısı alınır. Bu sıvıya katranın veya ziftin yağı denilir."T.M.

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Cesetleri koruyucu özelliği vardır ve ısıtıcı, kızartıcı ve dağılayıcı özellik gösterir.

Süslenme: Bitlere karşı yararlıdır ve çocuklarda, bize dendiğine göre, dört ayaklı hayvanlardaki haşaratı öldürür.

Cerahat ve Yaralar: Gevşek dokuları güçlendirir ve uyuza iyi gelir; hattâ hayvanlardaki uyuza da iyi gelir. Özellikle onun yağı dört ayaklı hayvanlarda, köpeklerde ve deveadaki uyuzu giderir.

Hareket Organları: Kasların kopmasına, ezilmesine (sedeha) ve orada kan toplanmasına ve irine karşı yararlı olur. O, fil hastalığı ve varis karşı iyi gelir. Bu hastalıklarda koklayarak veya pastil şeklinde kullanılır.

Baş Organları: Soğuk baş ağrılarında başın katranla sıvanması iyi gelir; baş ağrısını sakinleştirir. Kulağa damlatılırsa, kulak kurtlarını öldürür; zufa otu suyuyla karıştırılıp, damlatılırsa, dil ağrısını, diş ağrılarını giderir ve çürümelerini önler.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir; parlaklaştırır ve gözdeki yaraların izlerini temizler.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz üzerine bademcik ağrılarında sürülür. Akciğer yaraları için 1,5 okka katran, pastil şeklinde alınsa, yaraları iyileştirir. Kronik öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Katran ağacının meyvası mide için iyi değildir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklardaki kurtları öldürür ve özellikle lavman şeklinde uygulanırsa, bu etkisi vardır. Bütün kurtlar üzerinde öldürücü etkisi vardır. Regl kanını söktürür ve cenini öldürür; meni üzerinde zararlı etkisi vardır. Cinsel birleşme öncesi penis onunla sıvanırsa, ereksiyonu engeller. Eğer lavman yapılırsa, cenini dışarı çeker. Damla damla idrar akmasına karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Zatü'l-karn denen yılanın sokmasına karşı hâricen ve dâhilen iyi gelir. Aynı şekilde, deniz tavşanı içirilene hâricen ve dâhilen katran verilir. Geyik yağı ile karıştırılıp, organlara sürülse, hiçbir hayvan insana dokunamaz; gelip onu ısıramaz (sokamaz).

KUŞT

(Arap Zamkı; Saussurea lappa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kustun üç gruba ayrıldığını söylemiştir. Bunlardan birisi, Arabî olanıdır ve o beyazdır, hafiftir, kokuludur. İkincisi, Hindî olanıdır; siyahtır ve hafiftir, kunnaî gibidir ve üçüncüsü, Suriye'den gelir ve o öldürücüdür ve rengi odun rengindedir. Onun kokusunun kötü olduğu söylenir. Bunlardan kokusu sarı sabıra benzeyenler vardır. O, siyahtır ve Şamî olanıdır ve o iğneye benzer; kokusu kötüdür.¹¹⁷¹ Bazen kust, sert ardıç kökleriyle karıştırılır; halbuki rasenin dili yakıcı bir lezzeti ve etrafa yayılan güçlü kokusu yoktur. Zararlı olanlardan biri daha vardır; o acıdır. Onun Hindî türü olduğu sanılmaktadır.

Özel Nitelikleri: Kustun iyi olanı, Arabî, beyaz, taze, olgun ve yenmeyen, kokulu, dili yakan, keskin lezzette olmayandır. Daha sonra siyah olan Hindî türü gelir. Siyah, Şamî cinsi de iyi sayılanlardandır. Onun iyisi denizdedir. Deniz kenarında bulunur; ince yapraklıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Onda cidden acılık özelliği vardır. Yakıcıdır; hattâ o kadar ki, yara meydana getirir. O, bütün ısınmaya ihtiyacı olan organlar için yararlıdır. O, organların derinliklerinden maddeyi çeker.

Süslenme: Ballı su ile birlikte tatbik edilirse, ciltteki bütün döküntüleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Onun yara yapıcı özelliği vardır. Rutubetli yaraları kurutur. Acı kustun iltihaplı, sulu yaraları kurutma özelliği vardır.

Hareket Organları: Kas ve sinir gevşemelerine, bozulmuş kas dokularına iyi gelir. Hâricen siyatige tatbik edilse, yararlı olur.

Baş Organları: Unutkanlığa (lisergus) yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ağrılarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Şurubu, regl kanı söktürür ve biti dışarı atar. Cenini öldürür; idrar söktürür ve bağırsak kurtlarını ve solucanları dışarı atar; cinsel gücü takviye eder. O, rahim ağrıları için fitil olarak kullanılır. Kust içilirse, kaynatılmışı üzerine oturulursa, soğuk

¹¹⁷¹ "Bazı nüshalarda, Şamî cinsi, sinâi diye geçmiştir." T.M.

rahim ağrılarını iyi gelir. Şarapla birlikte içildiği zaman, bağırsaklarda uyarıcı etki gösterir. Cinsel gücü takviye etmesinin sebebi, fazladan içerdiği rutubetin gaz yapıcı etkisidir. Çünkü gaz yapıcı fazlalık rutubet, cinsel gücü artırır, ona yararlı olur.

Hummalar: Zeytinyağı ile birlikte hâricen kullanılırsa, ateşin sebep olduğu nöbetlerde yararlı olur.

Zehirlenme: Yılan ve diğer zehirli hayvanların sokmasına karşı şarap ve afsantinle birlikte içilir.

Bedeli: Onun bedeli, yarısı ölçüde 'akırkarhadır.

KURUKUMGAMA¹¹⁷²

(Crocomaqa)

Genel Nitelikleri: Safran yağının tortusuna verilen isimdir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, güzel kokulu, ağır yapıda, siyah renkli ve çöpsüzdür. Eğer suda eritilirse, suyu sarıya boyar. Eğer ağızda çiğnenirse, dişleri de kalıcı şekilde boyar.

Etkileri: Isıtıcı ve olgunlaştırıcı etkisi vardır.

Göz Organları: Gözü temizler; güçlendirir ve onun kararmasını giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür.

KANKABİN¹¹⁷³

(Hint Yağı Ağacı; *Ricinus communis*)

Genel Nitelikleri: Onun yağı hura' yağıdır.

Etkileri: Uyuza ve başta olan yaralara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağzındaki dönmelere, tıkanmalara ve makadın yangılı şişlerine iyi gelir. Ağız yoluyla alındığında, müshil etkisi nedeniyle bağırsak kurtlarının atılmasını sağlar. Çok iyi bir drogdur.

KINNA

(*Ferula galbaniflua*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kinnanın bir bitkinin zamkı olduğunu söylemiştir. Bu zamkın elde edildiği bitkinin görünüşü kinnaya¹¹⁷⁴ (kısa, hıyar?), benzer. Suriye yöresinde, yani Şam'da yetişir. Bazı in-

¹¹⁷² "Kurkumgama" T.M.

¹¹⁷³ "Kankikan" T.M.

¹¹⁷⁴ "hıyar" T.M.

sanlar, onu yetiştigi yerle ilgi kurarak adlandırmışlardır. Bazıları da, rezene, nohut ve bakla ile karıştırmışlardır. Genel olarak iki çeşide ayrılır. Biri köpük gibi çok hafif ve saf beyaz renktedir. Diğeri ise, yoğun ve ağırdır.

Özel Nitelikleri: Onun her ikisinin de iyisi, kalın ve yoğun, kendire benzeyen, ince, ele yapışmayandır. Onun içinde odunsu madde çok değildir. O, bitkinin tohumundan elde edilir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Onun etkisi yumuşatıcı, eritici, kötü kokuludur. O, eti çürütür. Isıtıcıdır ve iltihab oluşturuca, çekici, çözücüdür.

Süslenme: Adesiyatı (vücut üzerinde kötü huylu kabartılar, çiçek?) keser.

Şişler: Sıracaya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Süt yaraları üzerine sirkeyle karıştırılıp sürülür.

Hareket Organları: Yorgunluğa, spazma ve kas kasılmalarına yararlı olur.

Baş Organları: Saradan kaynaklanan baş ağrılarına iyi gelir. Eğer başı ağrıyan kişiye koklatılırsa, onun baş ağrısını giderir. Baş dönmesi, diş ağrısı, çürük diş ağrısına iyi gelir. Sirkeyle birlikte diş çürümesine karşı iyi gelir. Kulakta soğuktan oluşan kulak ağrısına yararlıdır ve onlardaki şişleri çözer, giderir. Bunun için süsen yağı içinde halledilir, öyle damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım ve kronik öksürüğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetle regl söktürür ve cenin üzerinde abortus etkisi yapar. Şarapla içilirse, rahim tıkanmalarına iyi gelir ve idrar zorunu bertaraf eder.

Zehirlenme: O, zehirlere karşı panzehir etkisine sahiptir. Yılan ve akrep sokmalarına karşı etkili olur. Tütsüsü, haşaratı kaçıtır. El ve ayaklara bu zamktan sürmek, insanı haşarat sokmasına karşı korur. O, zeytinyağı ve kısa mahmut otu ile karıştırılıp, ele ve ayaklara sürülürse, o kişiyi haşarat ısırsa, hayvan ölür. Bu, her türlü zehire karşı etkili olmasına rağmen, sekbinec (bir çeşit reçine) kadar kuvvetli değildir.

Bedeli: Sekbinectir.

KANBİL

(Kamala Ağacı; *Mallotus philippinensis*)

Genel Nitelikleri: O, dökülmüş tohumlardır. Onun dışı, safran gibi, ancak ondan daha az kırmızıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: İbn-i Maserceveyh, onun şiddetli kabız etkisi olduğunu söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtları ve solucanları öldürerek, atılmasını sağlar.

KAFRU'L-YAHUD

(Kara Sakız, Yahudi Zifti; *Alphalthum*)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, Afrika'da, Medine'de, Seylan'da, ve Akriş şehirlerinde bulunduğunu söylemiştir. O, aşağı bölgelerde bulunduğu gibi bazı dağlık yerlerde de bulunur.}¹¹⁷⁵ Bazılarına göre, o, zeytinyağı gibi hafiftir. Ancak siyahtır; onda pislikler vardır. Ancak o, farklıdır. Bundan dolayı ziftle karıştırılmıştır. Bu çiğnenirse, onda zift tadı vardır. O, hafifçe kara safrayı keser.

Özel Nitelikleri: İyisi, morumsu renkte, güçlü reçine şeklindedir. Ama hafif siyahtır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve aynı derecede kurudur.

Etkileri: Onun etkisi, zeytininkine yakındır. Oral yolla alındığında, organları güçlendirir; karındaki donmuş kanı çözer.

Süslenme: Tırnaklarda meydana gelen beyaz lekelerle faydalıdır.

Şişler: Sıracayı olgunlaştırır.

Cerahat ve Yaralar: Hâricen, uyuza ve şişmeye başlayan cerahatli yaralara uygulanır ve siyatik için hâricen ve dâhilen uygulanır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe, akciğer yaralarına iyi gelir ve solunum için uygundur. Göğüsten (bronşlardan) gereksiz maddelerin atılmasını sağlar. Bademcik ve boğazdaki şişlere yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahim sertliğini giderir ve kendisi veya tüt-süsü kullanıldığı zaman, rahimin şişmesini ve onun ağrılarını önler. Eğer arpa suyu ile karıştırılıp, lavman yapılırsa, dizanteriye yararlıdır.

¹¹⁷⁵ { } arası T.M.'de yok.

KALİMİYAÜ'Z-ZEHEB¹¹⁷⁶ (Altın Tozu)

Özel Nitelikleri: Altından elde edilen maden tozunun en iyisi, sal-kım şeklinde ve kül renginde ve taze olanlardır. Onların tabakaları kalındır.

Yapısı: Normaldir; üçüncü dereceye kadar kurudur.

Etkileri: Onun yıkanmış, gümüş tozundan yumuşaktır. Onda kurutma ve yıkayıp, temizleme özelliği vardır.

Cerahat ve Yaralar: Cerahatlerin içini doldurur ve onları temizler; fazlalık etleri yer ve temizler; kötü huylu yaraları giderir.

Göz Organları: Gözdeki katarakta yararlıdır ve başlangıcında göze su inmesine karşı yararlı olur; gözü güçlendirir.

KALİMİYA-İ FUDDA (Gümüş Tozu)

Genel Nitelikleri: Oluşumu ve elde edilişi, altın tozu, bakır tozu ve markaşitadan (demir sülfür) elde edilen toz gibidir. O, ağırdır; kalıplanırken (sebk) veya tutsu yapılırken kalan artığa kalimiya adı verilir.

Yapısı: Yapı olarak altın tozuna benzer.

Etkileri: Onda normal kurutucu, yıkayıcı, temizleyici etki vardır. Özellikle yıkanmış olan gümüş tozunun bu etkileri daha fazladır. Onun merhemlerin terkibine konması uygundur. Onun mutedil vücutlarda kurutucu ve temizleyici etkisi vardır. Sert etli insanlarda (bedenlerde) bu etki azalır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz (cerb) ve zor iyileşen yaralarda yararlıdır. Bunun için pomat şeklinde terkiplere girer.

KALKAND¹¹⁷⁷

(CuSO₄, Bakır Sülfat, Kalkidis; Copper Sulphate)

Yapısı: Dördüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bütün bedende kurutucu, katılaştırıcı, yoğunlaştırıcı etkisi vardır. Bedende kabız ve yakma etkisi de bulunur.

Cerahat ve Yaralar: Burundaki sulu yaralara yararlıdır.

¹¹⁷⁶ "Genel Nitelikleri: Dökülen altın üzerindeki zerreciklerdir. Altın tozu, onun tozudur. Aynı şekilde, altın eridiği zaman dumanı ve buharı kesildikten sonra geride kalan tozudur. Kalimiya, altından elde edildiği gibi, bakır ve demirden de elde edebilir."T.M.

¹¹⁷⁷ "Genel Nitelikleri: Tanınmış bir drogdur."T.M.

Baş Organları: Burun kanamasını önler; eğer ondan bir damlası su içinde eritilip, buruna damlatılırsa, başı temizler. O, kulağı temizlemek için kullanılan droglar arasında yer alır. Kulağın soğuk ağrılarını iyi gelir. Kulak kurtlarını öldürür.

Dışarı Atan Organlar: Balla karıştırılarak, içilirse, kurtlardan ve solucandan, rahimin kan tutmasından kurtulmak mümkündür.

Zehirlenme: Zararlı ve zehirli hayvanları defeder.

KALKATAR (Fe₂SO₃, Demir Oksit)

Genel Nitelikleri: Galenos, kalkidisin (FeSO₄) zaman içinde kalkatara (Fe₂SO₃) dönüştüğünü söylemiştir.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kuvvetli yakıcı etkisi vardır. Bütün kanamalarda büzücü ve kurutucu etki gösterir. Onun yakıcı etkisi çok azdır. Ekseriya kurutucu etkisi görülür. Pek az yakıcı etkisi vardır; bununla birlikte kabız etkisi de vardır. Ekseriya çok ısıtıcı etkisi görülür.

Şişler: Karıncalanmaya ve kızarıklığa, küzbere suyu ile hâricen kullanılırsa, iyi gelir. Habis yara ve çibanlar üzerine hâricen tatbik edilir. Demir oksit, et fazlalıklarını yakarak, yok eder. Kuru kabuklar (haşkerişe) oluşturur.

Baş Organları: Burun kanamasına, diş eti şişlerine yararı olur. Damak şişlerine iyi gelir.

Göz Organları: Göz damlaları terkebine katılır ve gözü parlatır; göz kapaklarındaki hıtları inceltir, yumuşatır.

Dışarı Atan Organlar: Rahimden kaynaklanan kanamaları durdurur.

KUNABERA¹¹⁷⁸ (Kazayağı Bitkisi; Cynachum vincetoxi)

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Yumuşatıcı, temizleyici, tutucudur, Folus (?),¹¹⁷⁹ onun sevdâ (kara safra) oluşturduğunu söylemiştir ve özellikle tuzla salamura yapılmış olanın bu etkisi vardır.

¹¹⁷⁸ "Genel Nitelikleri: Dioscorides, kanaberrinin bir cins uzun bitki olduğunu söylemiştir. Yaprakları uzun ve haşhaş yaprağına benzer. Kökleri uzundur. Kokusu kötü değildir. Tohumları sarı yonca tohumuna benzer. Dağlık ve kıraç bölgelerde yetişir."T.M.

¹¹⁷⁹ "Bolus" T.M.

Süslenme: Ciltteki leke ve bozulmaları temizler. Oral yoldan alınırsa, behaka (lepra) karşı iyi gelir. Hâricen, onun yağı birkaç gün yakı şeklinde tatbik olursa [aynı hastalık için yararlıdır]. Bu usûl, Arabın uyguladığı usûldür.

Cerahatve Yaralar: Yaprakları hâricen pomat şeklinde uygulandığı zaman, memedeki kötü huylu yaralara iyi gelir.

{Baş Organları: Onun kökü hâricen uygulanırsa, beyindeki ağır rutubeti giderir.}¹¹⁸⁰

{Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerlerdeki (bronşlardaki) tıkanıklığı açar ve onların iltihaplarını giderir.}¹¹⁸¹

Baş Organları: Karaciğer ve dalaktaki tıkanıklıkları açar.

Dışarı Atan Organlar: Onun suyu, bağırsaklar üzerinde boşaltıcı etki gösterir. O, hâricen basur memelerine uygulanırsa [yararlı olur] ve koliki giderir. Rahimin sertliğini, katılığını giderir ve ağır keymusları atar.

Zehirlenme: Kunabera, bütün zehirli hayvan (haşarat) ısırma-larına karşı yararlıdır.

KUSUS, KİSUS

(Duvar Sarmaşığı; *Cistus creticus*)

Genel Nitelikleri: Onun, a) siyah, b) beyaz, c) kırmızı olmak üzere üç nevi vardır. Bütün nevileri ekşi ve buruk lezzettedir. Bu türlerden birine laden adı verilir. Asıl kusus, ladenin kendisi veya ona çok benzeyen bir başka türdür.

Yapısı: O, mizaç olarak sıcağa meyillidir. Bazı nevilerinde soğuk mizaç da görülür. Lâkin ladenin kendisi ikinci derecenin sonunda sıcaktır.

Etkileri: Sinirlere iyi gelmez. Özellikle yapraklarında kabız etki vardır. Çiçeği daha az kabız etkildir. Nevilerin içinde özellikle laden (lazen?) olarak bilinen nevi, ısıtıcı, damarları açıcı ve yumuşatıcıdır.

Süslenme: Onun kanı (sızan suyu), bitler için öldürücüdür. Saç çıkarır. Eğer edrumali şarabıyla karıştırılırsa ve hâricen yara izleri üzerine uygulanırsa, onları giderir. Eğer sarı yonca şurubu ile ve as

¹¹⁸⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁸¹ { } arası T.M.'de yok.

(mersin) yağı ile karıştırılırsa, saç dökülmesini önler. Lâkin bu etki, meselâ saçkıranı engelleyecek kadar güçlü değildir; çünkü çözücü, eritici etkisi azdır.

Cerahat ve Yaralar: Şarapla kaynatılmış drog, genellikle yaralara faydalıdır. Habis yaralara mani olur. Yanık yaralarını giderir.

Hareket Organları: Sinirler için zararlıdır.

Baş Organları: Eğer ırasa (iris kökü) yağı ve bal ve natrunla birlikte alınırsa, kronik baş ağrısını giderir. Eğer siyah olanın baş öz suyu alınırsa, nar suyunun içinde ısıtılıp, kulağa damlatılırsa, aksi istikametteki dişin ağrısını giderir. Bu drogun suyu, başı temizlemek için ve [fazlalıklarını] boşaltmak için yararlı olur. Kronik burun akıntılarını dindirir. Onun yaralarını kurutur.

Beslenme Organları: Sirke ile tazeşi, yakı şeklinde dalağa tatbik edilirse, yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Beyaz çiçeklerinden 3 dirhem alınıp, şarapla içilirse, dizanteriye iyi gelir ve ondan günde iki defa içilir. Eğer taze baş kısımlarından pomat hazırlanırsa, regl söktürür ve cenini çıkarır. Tütsü yapılırsa, meşimeyi dışarı atar. Çiçeği, tabiat olarak kabız etki gösterir.

Zehirlenme: Kökü, sirkeyle ve şarapla içilirse, zehirli örümceğe karşı panzehir etkisi yapar.

KAYKAHİN¹¹⁸²

(Bir Çeşit Zamk)

Genel Nitelikleri: Arabistan bölgesinden elde edilen kökü, lezzetli bir zamktır. Bazıları, onun sandarus olduğunu söylerler. Fakat bu kesin değildir. Bazen bu drog, halile ve sarı sakız ile tütsü yapılır.

{Etkileri: O, kolayca ayrılır.}¹¹⁸³

Süslenme: Yaraların izlerini süratle giderir. Onda zayıflatıcı özellik vardır. Her gün 1 dirhem 3/4'ü kadar sekincebin (oxymel) veya su ile içilir. O kişiyi zayıflatır.

Baş Organları: Diş ağrıları ve diş eti çekilmeleri için kullanılır ve benzeri bir ilâç daha yoktur.

¹¹⁸² "Kırkır" T.M.

¹¹⁸³ { } arası T.M.'de yok.

Göz Organları: Görmeyi parlaklaştırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ballı su ile astıma iyi gelir. Güreşçiler (masariyun) kullanır.

Beslenme Organları: Ondan üç gün ballı sirke ile içilirse, dalağı zayıflatır.

Dışarı Atan Organlar: Ballı su ile regl söktürür.

KUTUN, KUTN

(Pamuk; *Goscypium herbaceum*)

Genel Nitelikleri: Tanınmış bir drogdur.

Etkileri: Onun tohumu, ısıtıcıdır ve yumuşatıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun tohumu, göğüse iyi gelir ve öksürüğe yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun tohumları, iç organları (karın organlarını) yumuşatır. Onun öz suyu ve yaprakları, çocuklarda ishal yapar.¹¹⁸⁴

KINNAB¹¹⁸⁵

(Kendir, Kenevir, Kenevir Lifi; *Cannabis sativa*)

Etkileri: Onun tohumları, gaz gidericidir; kurutucudur; hazmı zordur ve vücutta zararlı maddeler oluşturur. Isıtıcı etkisi kuvvetlidir. Suda ıslatılmış olanının zararlı etkisi daha azdır. Sirkeli balın şekeri, onun zararını yok eder.

Şişler: Yabanîsinin kökleri, kaynatılırsa ve hâricen yakı olarak uygulanırsa, yangılı kırmızı şişleri bertaraf eder.

Baş Organları: Onun öz suyu ve yağı, kulak ağrısına iyi gelir ve yaprağının öz suyu ile baş yıkanır, onu kötü oluşumlardan (iberriyeye) korur. Tohumları iyi gelir. Şiddetli ısıtıcıdır ve buharlaştırıcı olduğundan baş ağrısı yapıcıdır.

¹¹⁸⁴ "Toz edilmiş çekirdekleri sıracayı yumuşatır. Çekirdeğinin yağı parçalanıp, ezilmiş ve yağı solüsyon hâline gelmiş sini usaresi ile gözden beyaz ve kırmızı perdeyi geçirir. Bu ifade yalnız Sultanî nüshada kayıtlıdır." T.M.

¹¹⁸⁵ "Genel Nitelikleri: Dioscorides, berri ve bostani olmak üzere iki nevi olduğunu söylemiştir. Bostani türü, yapraklarında ve dallarında başlıkları olan bir bitkidir. Tohumları yuvarlaktır ve yenebilir. Fakat berrisinin siyah renkte dalları vardır ve boyu bostaniye göre bir karış kadar kısıdır. Yaprakları bostani türüne benzer fakat daha serttir. Siyah renklidir. Çiçekleri kırmızıya çalan renktedir. Hekimlikte kökleri kullanılır. Kabuklarından sicim yapılır." T.M.

Beslenme Organları: Onun tohumu, zor hazmedilir ve mide için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Tohumu, çok kullanılırsa, meniye (üreme sıvısı) keser.

KATAD

(Zamk Ağacı, Kitre Zamkı; *Astragalus gummi*)

Genel Nitelikleri: “Kef” kısmında söz edilmiş olan, aslında kesira içinde olan bir nevi zamktır.¹¹⁸⁶

KALA

(Soda, Kalye Taşı, Potasyum Hidrat)

Yapısı: Sıcak, yakıcıdır; tuzdan daha fazla yiyicidir.

Süslenme: Behaka (adison hastalığına) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuza ve fazlalık etlere iyi gelir.

KAİMULİYA, KİMOLYA

(Parlatılmış Mermer; Terra cemolia)

Genel Nitelikleri: Mermer gibi tabakalar hâlinde, beyaz, berrak ve güzeldir. Tadında kafur tadı vardır ve bütün türleri çabucak parçalanır.

Cerahat ve Yaralar: Ateş, yanık yaralarına iyi gelir, özellikle sirke ve su ile bu etkiye sahiptir. Yıkanmış ve yakılmış drog, zor iyileşen yaralara iyi gelir.¹¹⁸⁷

KULKAS

(Kolakasya)

Genel Nitelikleri: Uşnana (çok tuzlu, alkali bir bitki) benzeyen bir bitkidir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve kurudur.

¹¹⁸⁶ “KALI-KALA (Potas)-Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Yapısı: Sıcak, yakıcı, temizleyici ve yiyicidir. Tuza göre daha kuvvetlidir. Adison (behak) hastalığının cilt lekelerine gözle görülür faydası olur. Fazla doku ve etleri yok eder.”T.M.

¹¹⁸⁷ “KIRFA(Tarçın)-Genel Nitelikleri: Darsini denen drogdur. Gerekli açıklama ilgili bölümde verilmiştir. KIRTUMA-Genel Nitelikleri: Dioscorides’e göre, bol meyveli ve yapraklı bir bitkidir. Alacalı, kırmızı bir renge sahiptir. Kökleri küçük ve incedir; kökleri sevgiye sebep olur. Bunun dışında hıkimlik açısından herhangi bir faydası yoktur. KARİS (Isırgan)-Genel Nitelikleri: Ancura dediğimiz ısırgan bitkisidir. Yapısı: Hafif sıcak ve kuvvetli kuru yapısı vardır. Etkileri: Kaşıntıya sebep olur. Vücutta su toplanmasına (dropsi) iyi gelir. Sindirim sisteminin boşaltılmasında etkilidir. KUNBURE (Alude?)-Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Zor hazmedilen fakat besleyici değeri yüksek olan bir drogdur.”T.M.

Etkileri: Tuzlu ve kabız bir yapısı vardır; kısımları birbirine benzemez; acıdır.¹¹⁸⁸

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, sütle karıştırılıp, tuzla birlikte gargara yapılır.

Dışarı Atan Organlar: Safranın boşaltımını kolaylaştırır ve özellikle onun tohumu ve bitkinin öz suyu bu etkiyi taşır. Hasta tedavi sırasında zayıflamasın diye az miktarda kullanılır. İdrar söktürür; safrayı ve diğer sıvıları atar. Onun dozu (şerbetinin dozu) 3 ilâ 1/3 ratl arasındadır.

KIRTAS¹¹⁸⁹

(Kâğıt; Papyrus)

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yanmış kâğıt, kanamayı durdurur.

{**Şişler:** Onun yanmış, saafa (tırnak kırıkları, yarıkları) engel olur.}¹¹⁹⁰

Baş Organları: Yanmış, baş ağrısını engeller.¹¹⁹¹

KAYSUM¹¹⁹²

(Pelin; *Artemisia abrotanum*)

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve üçüncü¹¹⁹³ derecede kurudur.

Etkileri: Hafif acıdır; içinde madenî maddeler vardır ve yumuşatıcıdır.¹¹⁹⁴ Galenos, çiçeklerinin afsantinden (pelin otu) daha büyük olduğunu söylemiştir. Açıcı özellik taşır.

Süslenme: Yanmış olan drog, saçkırana iyi gelir. Özellikle Hint yağı ve turp yağı veya zeytinyağı ve kabsum ile kullanıldığında bu etkisi vardır. Eğer ısıtıcı yağlarla kaynatılırsa, geç çıkan sakalların çıkmasına yararı olur ve hattâ diş etlerini pekiştirir.

¹¹⁸⁸ "Hafif gaz yapıcıdır." T.M.

¹¹⁸⁹ "Genel Nitelikleri: Tanınmış bir drogdur." T.M.

¹¹⁹⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁹¹ "Aç karına çiğnenirse, kâğıt, şekerin kokusunu alır. Yine yanmış kirtas akıntıları engeller." T.M.

¹¹⁹² "Genel Nitelikleri: Berin casife verilen diğer bir isimdir." T.M.

¹¹⁹³ "ikinci" T.M.

¹¹⁹⁴ "Burukluk ve tuzluluk vardır. Kısımları birbirine benzemez. Hafif gaz yapıcılığı ve yumuşatıcılığı vardır." T.M.

Şişler: Balgamî şişleri çözer ve eğer ayvayla birlikte pişirilecek olursa, erimesi, çözülmesi güç olan şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yeni kesiklere, yanma yapacağı için, uygulanması doğru değildir.

Hareket Organları: Kaynamışı (pişirilmiş drog), bozulmuş kas dokusuna ve kronik siyatik ağrısına iyi gelir.

Baş Organları: Zeytinyağı ile pişmiş, başı ısıtıp, onun soğukluğunu giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Pişmiş, nefes darlığına iyi gelir. Onun bu konuda etkin olanı, pişmiş drog ve pişmiş çiçekleridir.

Beslenme Organları: Zeytinyağı ile pişirilirse, mideyi ısıtır ve onun soğukluğunu giderir.

Dışarı Atan Organlar: Regl söktürür ve abortus etkisi vardır; mesane ve böbrek taşlarını parçalar. Onun yağı, ısıtıcıdır ve rahimin ağzı tıkanıklığını giderir ve idrar zoruna iyi gelir.

Hummalar: Yağıyla beden ovulursa, sıtmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Şarapla içilirse, zehirlenmeye karşı yararlıdır ve eğer serpilirse, serpildiği bölgelerdeki haşaratı kaçıır.

KATİL'Ü-Z-ZİB

(Kurtboğan; *Acontonium napellus*)

Etkileri:¹¹⁹⁵ Bu drogun kuvveti hanekü'n-nemr (kaplanboğan) denen drogun kuvvetine benzer. Fakat bunun ancak sinekler üzerinde etkisi vardır.

KATİL'Ü'L-KELB¹¹⁹⁶

(Köpekboğan; *Strychnos nuxvomica*)

{Etkileri-Baş Organları: Baş ağrısına sebep olur.}¹¹⁹⁷

Solunum ve Göğüs Organları: Şiddetli¹¹⁹⁸ ağızdan kanama yapar.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁵ "Genel Nitelikleri:"T.M.

¹¹⁹⁶ "Genel Nitelikleri: Bu drog diğer bir nevidir."T.M.

¹¹⁹⁷ { } arası T.M.'de yok.

¹¹⁹⁸ "burun" T.M.

¹¹⁹⁹ "Akciğer kanamasına sebep olur."T.M.

Zehirlenme: Köpekleri süratle öldürür ve insanlarda burun ve ağızdan kusmaya sebep olur.¹²⁰⁰

KATAF

(Kara Pazi; *Atriplex hortensis*)

Genel Nitelikleri: Sermek (surmak) dediğimiz drogdur.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar soğuk ve aynı derecede rutubetlidir.

Etkileri-Dışarı Atan Organlar: Tohumlarında safravî hıltları yumuşatma etkisi vardır.

KARATÜ'L-'AYN

(Su Kerevizi; *Masturtium officinale*)

Genel Nitelikleri: Su cırcırına verilen isimdir. Su kerevizi de denir. Kokuludur ve durgun sularda bulunur.

Etkileri: Çok iyi eritici ve ısıtıcıdır.

Dışarı Atan Organlar: Regl ve idrar söktürür; böbreklerdeki taşı kırar. Eğer çiğ veya kaynatılarak (pişirilerek) yenirse, bağırsak yaralarına iyi gelir.

KAR⁴¹²⁰¹

(Kabak, Su Kabağı; *Cucurbita pepo*)

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Pişmiş kabağın pek az besin değeri vardır. Sindirimi süratlidir. Eğer midede bozulmazsa, bundan zararlı hılt oluşmaz. Eğer midede zararlı hıltlar varsa, onlarla birleşip, uzun süre midede kalırsa, o zaman zararlı şekle girip bozulabilir. Kar'dan (kabak) oluşan hılt, tatsız ve yavan olur. Şayet ona başka bir şey katılırsa, ona katılan şeyin tadı baskın olur. Eğer ayva katılacak olursa, safravî yapıda olanlar için iyi gelir. Yine koruk ve nar suyu katılırsa, safravî yapılara uygun olur. Fakat bağırsaklar için zararlı olur. Kabağın yapısından kaynaklanan

¹²⁰⁰ "KAMARYUN-Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun ayvaya benzeyen bir ağaç olduğunu fakat yapraklarının kalın, meyvesinin sert ve erik büyüklüğünde olduğunu, meyvesinin çekirdeği olmadığını söylemiştir. Meyvesi olgunlaştığı zaman rengi kırmızı yakut rengine benzer. Bu droga ait kullanım ve etkisi hakkında bilgi verilmeyecektir. Çünkü bu drogun faydasından çok zararı vardır. Bu drog sadece Sultanî nüshada kayıtlıdır."T.M.

¹²⁰¹ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

bir özellik, onun birlikte olduğu diğer maddelerin tadını almasıdır. Meselâ, hardalla birlikte yense, kabaktan oluşan hılt da büzücü olur. Tuzla birlikte karıştırılıp yense, hılt tuzlu olur. Kabız bir maddeyle yenecek olursa, kabağın hıltı da kabız olur. Hepsi vücut için bütün olarak zararlıdır. O, sevdavî ve balgamî yapıdakilere zararlı olur. Safravî veya ikisi arasında ve dört hılttan da etkilenmiş olanlara iyi gelir. [Bu durumda] ilâçlar içine giremez ve bir şey soğutmayı ve ısıtmayı başaramaz. Muhtemelen lezzeti için tüketilir.

Baş Organları: Öz suyu, müsekkkin etkilidir ve yangılı kulak ağrılarını teskin eder ve özellikle gül yağı ile kullanılırsa, bu etkiye sahiptir. Beyindeki şişlere, sersama (delirium)ya yararlıdır ve boğaz ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kabağın çorbası, öksürüğe iyi gelir ve memelerin yangılı ağrıları gibi olan göğüs ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Pişmiş, midede yangı yapan fazlalıklar üzerinde etkindir ve onları temizler. Aynı zamanda, onun boşluğundaki sab'ı (dökülen madde) daha sonra kullanılır ve aynı etkiyi yapar. Onun öz suyu, diş ağrısına çok iyi gelir ve o, midede meydana gelen susuzluğu giderir ve susuzluğun midede yaratacağı zarardan onu korur. Hattâ çocukların midesinde bile aynı etkiyi yapar. Kabak, mide bulantısı ve kusmalara iyi gelir; ancak kalın bağırsakta onun büyük zararı olur.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ballı su ile pişirilirse ve içine natrun atılırsa, karnı yumuşatır. Aynı zamanda, hamur içine konup pişirilirse ve suyu (kendi suyu) ve şekerle içilirse, bu da aynı etkiyi yapar. O, su ile birlikte çok zararlıdır ve özellikle kolon üzerinde zararlı etki yapar.

Hummalar: Yangılı nöbetlerde iyi gelir.

KISA¹²⁰²

(Bir Çeşit Hıyar; Cucumis melovar utilissimus)

Özel Nitelikleri: Tohumları, hıyar tohumlarından daha iyidir. Olgunlaşmış iyi ve yumuşaktır.

Yapısı: Birinci dereceden soğuk ve rutubetlidir.

¹²⁰² "Genel Nitelikleri: Tanınmış bir drogdur."T.M.

Etkileri: Harareti ve safrayı teskin eder; ancak bağırsaklarda meydana getirdiği keymus, zararlı ve bozulmaya müsaittir. Titreme ve ateşi giderir. Batih ondan daha süratle bozar ve olgun kabak temizleyicidir. Onun tohumu, hıyar tohumundan daha faydalıdır ve o hıyardan daha çok sindirime müsaittir ve damarlarda kanı tahrip edici maddeleri dolaştırır. Kronik hummalar meydana getirir. Onun bu zararını katı anasonlu ekmek yok eder veya midenin iltihabını şiddetlendirir.

Şişler: Balla yaprağı, balgamî kurdeşen üzerine konur ve ona bu terkip yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Yüksek ateşten dolayı bulantısı olan kişilere kabak koklatılırsa, kusarlar.

Beslenme Organları: Midedeki susuzluğu teskin eder. Çünkü o midede iyi sindirilir. Eğer kökü edrumali içinde 2 ölçü karıştırılırsa, yumuşatıcı etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Onda idrar söktürücü güç vardır ve yumuşatıcıdır ve zikredilen [organların] idrar yolları ağrılarına iyi gelir. O, mesane için uygun bir ilâçtır ve idrar söktürücü olarak batihin daha az etkisi vardır.

Zehirlenme: Yaprağı, kuduza karşı etkilidir.

KISA-İ HIMAR

(Eşek Hıyarı, Acı Dülek; Momordica elaterium)

Genel Nitelikleri: Bitkinin usaresi çıkarılır. Şöyle ki: Yaz sonuna doğru meyvası sararmaya başlayınca toplanır ve bir torba içine konup, suyu süzülmesi için bir yere asılır. Süzülen su, bir kaba konup, tül üzerinde kurutulur ve sonra gölgede düz bir levha üzerine serilir.

Özel Nitelikleri: Eşek hıyarının iyisi, sarı renktedir ve diğer hıyar gibi acıdır. Onun öz suyu beyazdır, pek az lezzeti vardır. O, bu bakımdan yabanî soğana benzer. Onun iyisi, üzerinden bir yıl geçmiş olanlardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, çözücüdür. Kökü ve yaprakları ve meyvası, temizleyici ve çözücüdür. Kabuğunun çok fazla kurutucu etkisi vardır. Öz suyu ve kökü ve yapraklarının bu etkisi daha azdır.

Süslenme: Öz suyu ve kökünün öz suyu ve yaprağı, sarılığa iyi gelir ve ilâcın kuru su, döküntülere yararlıdır ve lekeleri giderir; yüzdeki kirleri, pislikleri temizler.

Şişler: Onun kökünden arpa unuyla yakı yapıp, balgamî şişler üzerine tatbik edilirse, onların hepsini çözer. O, iltihapları akıtır, özellikle sakız ağacı zamkıyla birlikte tatbik edildiğinde, bu etkisi vardır ve özellikle onun öz suyu bu etkidedir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve kaşıntı üzerine onun kuru su uygulanırsa, yararlı olur.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına iyi gelir ve kaynamış ile lavman yapmak siyatiğe yararlıdır ve onunla sirkeyi karıştırıp, gut üzerine yakı olarak hâricen uygulanırsa, yararı olur.

Baş Organları: Onun öz suyu, sütle birlikte hâricen tatbik edilirse, şakak ağrılarına iyi gelir. Eğer süt ve eşek hıyarı, karıştırılıp, burun deliklerinden damla olarak uygulanırsa, başta birikmiş olan fazlalıkları dışarı atar. Gözdeki beyaza ve kronik baş ağrısına karşı yararlıdır. Yapracağının öz suyunun etkisi daha azdır. Eğer onun suyu kulaklara damlatılırsa, kulak ağrılarını sakinleştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun usaresi, bağırsakları bozulana fevkalâde yararlıdır. Solunum bozukluğuna iyi gelir. Usaresi, balla ve beklemiş eski zeytinyağı ile karıştırılıp, ağız yoluyla verilirse, balgamî boğaza iyi gelir.

Beslenme Organları: Bu droğun sıvıları atma özelliği vardır. Zarar vermeden vücutta toplanan fazla sıvıları atar. Bunun için, köklerinden 1/5 usulus içilir veya ondan 1/2 ratl¹²⁰³ şarapla kaynatılır ve bu terkipten üç günde bir aç karnına 3 ilâ 5 usulü (etusat veya usulusat) dozda içilirse, bu yönde aynı etki görülür. Kökünden 1,5 usulus veya kabuğundan 1/4 eksunafen her gün içilirse, balgamı kusturarak çıkarır. İki defa alınırsa, safrayı söktürür. Ballı su ile içilirse, gözle görülür faydası vardır. Kolayca idrar söktürür ve bundan mide için başka eza ve zarar görülmez. Usaresine iki katı tuz katıp hazırlanan terkipten gersene büyüklüğünde haplar yapılsa, bu haplar su ile birlikte iyi müşhil özelliği gösterir. Kusturucu hap yapımı şöyledir: Onan

¹²⁰³ "3 ratl" T.M.

bir parça su¹²⁰⁴ içinden alınır ve dil kökü ve etrafı onunla sıvanır ve eğer şiddetli ve hızlı kusturucu etki isteniyorsa, usare (?) zeytinyağı ve susam yağı ile muamele edilir. Eğer aşırı kurutucu etki gösterirse, zeytinyağı¹²⁰⁵ ile içilir. Bunların yararı olmazsa, arpanın soğuk su ile yapılan çorbası ve sirke içilir.

Dışarı Atan Organlar: Balgam ve kanı atar ve onun öz suyu, idrar ve regl atar ve fitil şeklinde uygulanırsa, cenini öldürür.

KARN¹²⁰⁶

(Boynuz; Cornu)

Etkileri: Yakılmış geyik ve keçi boynuzları, dişler üzerinde kuvvetli temizleyici etkiye sahiptir. Diş etlerini pekiştirir. Apseli diş ağrılarını teskin eder. Boynuzların beyazlanana kadar yakılmaları gerekir.

Göz Organları: Beyazlanmış, tuz hâline getirilmiş ve yıkanmış boynuz, gözdeki çapaklanmayı giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yanmış ve yıkanmış boynuz, ağızdan gelen kanı engeller.

Beslenme Organları: Habin denen karın şişkinliğine (siroz ?) yakı şeklinde uygulanır; mideye zararı yoktur ve sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yakılmış ve yıkanmış boynuz, dizanteriye iyi gelir.

KARİS

Genel Nitelikleri: O, enceredir (ısırgan otu).¹²⁰⁷

Yapısı: Harareti zayıf ve kuruluşu kuvvetlidir.

Etkileri: Sevda oluşturur. Vücutta su toplanmasına, ödeme etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: İshale iyi gelir.

KAVANİS¹²⁰⁸

(Kuş Taşlığı)

Etkileri: Kuş taşlığı, çok besleyicidir; fakat tavukların taşlığı diğer kuşların taşlığı gibi geç hazmedilmez.

¹²⁰⁴ "onun usaresi" T.M.

¹²⁰⁵ "veya şarapla" T.M.

¹²⁰⁶ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Boynuz demektir" T.M.

¹²⁰⁷ "Bilinen bir drogdur." T.M.

¹²⁰⁸ "Genel Nitelikleri: Kuşların taşlığı herkes tarafından bilinir." T.M.

Beslenme Organları: Onun iç kısmındaki zar, kurumuş mide ağzına iyi gelir; midenin ağrısına yararlıdır. İbn-i Maserceveyh, özellikle horoz taşlığının bu etkisinin fazla olduğunu söylemiştir.

KUKA

(Bir Nevi Kunduz; *Monodon monoceros*)

Genel Nitelikleri: Bir deniz hayvanıdır. Onun gücü kunduz hayasına yakındır.

Baş Organları: Eti, saraya karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki yanmalara iyi gelir.

KUNFUZ

(Kirpi; *Echinus morionus*)

Genel Nitelikleri:¹²⁰⁹ Yabanî kirpiye verilen addır ve dağda yaşayan cinsine daldal denir ve üzerinde ok gibi dikenler vardır. Dağda yetişenin yapısı yabanî olanına benzer ve denizde yaşayan türü (deniz kestanesi), kabuklu sedefe sahip deniz hayvanlarındanır.

Etkileri: Yağ ve aynı zamanda kurumuş karaciğeri, maddelerin iç organlarının (karın organları) inmesini engeller. Berri ve denizde yetişeninin de külleri, temizleyici, çözücü, kurutucudur.

Süslenme: Tuzlanmış kirpinin şiddetli kurutucu etkisi vardır ve fil hastalığına karşı yararlıdır ve kirpi eti, cüzzama yararlı olur; o, şiddetli çözücüdür ve kurutucudur ve yanmış kara kirpisi, cilde zeytinyağı ile karıştırılarak yararlıdır.

Şişler: Deniz kirpisinin (deniz kestanesi) derisi, kaşıntı için kullanılan bir ilâçtır ve eti cidden sıracaya yararlıdır.

Cerhat ve Yaralar: Derisinin küllü, yaralara (pis, küllü yaralar) iyi gelir ve fazlalık etleri yok eder; eti, sıracaya iyi gelir; bağırsaklardaki sertleşmeleri iyi eder.

Hareket Organları: Tuzlanmış kirpi eti, felce, titremeye ve bütün sinir hastalıklarına ve fil hastalığına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kirpi eti, akciğer iltihaplarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Kirpi eti, kötü mizaca karşı iyi gelir. Onun ballı sirke ile karışımı, ödem için çok yararlıdır ve aynı zamanda

¹²⁰⁹ "Tanınmıştır. Kirpiye verilen isimdir." T.M.

karaciğerinin güneşte kurutulmuşu, yanık üzerine tatbik edildiğinde yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Deniz kirpisi, mide için çok yararlıdır ve karın organlarını yumuşatıcıdır. Kirpi etinin tuzlanmış ve oxymelle (ballı sirke) muamele edilmiş, baş ağrısına ve böbrek ağrılarına iyi gelir. Kara kirpisinin eti, gece altını ıslatan çocuklara iyi gelir. Hattâ belli aralıklarla yenirse, idrar zorunu ortadan kaldırır.

Hummalar: Kirpi eti, kronik nöbetlere iyi gelir.

Zehirlenme: Kirpi eti, haşarat sokmalarına iyi gelir.

KABC, KABCAT (Keklik; Alectoris chukar)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır. Bir nevi kekliktir.

Etkileri: Onun eti, etlerin en yumuşağıdır.

Süslenme: Eti, besleyicidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun eti, solunum yollarını temizler.

Beslenme Organları: Onu eti, ödeme iyi gelir ve mideye yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Eti, hafiftir; fakat yavaş hazmedilir ve cinsel uyarıcı etki yapar.

{KUBERE (Tarla Kuşu)

Beslenme Organları: Eğer yenirse, besleyicidir ve ancak hazma ağırdır.}¹²¹⁰

KADM-I KIRIŞ (Çam Fıstığı; Picea abies)

Genel Nitelikleri: “Tenbub” (köknar) başlığı altında verilmiştir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesane ağrıları için iyi gelir.

KULT¹²¹¹ (Delichos biflorus)

Genel Nitelikleri: Bu drog, Hint fasulyesidir. Keten tohumu büyüklüğündedir ve biraz büyüktür. Dumana çalan renktedir.

¹²¹⁰ { } arası T.M.’de yok.

¹²¹¹ “Kult-ı kırış” T.M.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve birinci derecede rutubetlidir.

Beslenme Organları: Hıçkırığı giderir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek taşlarını ve mesane taşlarını atar ve bağırsaklardaki ishale (boşaltıma) karşı etkili olur.

{KAYSUR (Deniz Köpüğü)

O, deniz köpüğü (fıynek) olup, “Zeydü’l-bahr” (deniz çıkıntısı) kısmında verildi.} ¹²¹²

KAT (Yonca; Medicago sativa)

Genel Nitelikleri: O, usfustur, ratbedir. O, bütün hayvanlar için yemdir.

Hareket Organları: Yonca yağı, titremeye (ra’şe) yararlı olup, onu giderir.

KARZ (Akakiya, Akasya Zamkı)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı insanların ona akakiya dediğini söylemiştir. Bazıları, bu ağacın usaresine akakiya demişlerdir. Mısır dışında her yerde yetişir. Ağacın büyüklüğünde ve genişliğinde ve çok dallı oluşu dolayısıyla gerçek olmayan dikenleri vardır. O, devamlı değildir. Çiçekleri beyazdır ve meyvası tırmisinki (turmus) gibidir. [Ancak] beyaz bir kılıf içindedir. İçinde sıvı vardır. O, güneşte kurutulur ve eğer meyva çiğnenirse, onun sıvısının rengi siyahtır. Eğer meyva açılacak olursa, onun içinin suyunun rengi yakut rengidir ve onun rengi yakut şeklinde olanı zararlıdır. O, diğer akakiya ile zayıflatılırsa, kokusu güzelleşir ve kıvamı yoğunlaşır. Onun yaprağının meyvası ile birlikte öz suyu çıkarılır. Bu aynı zamanda, Arap zamkıdır. Ondan diken olur ve o yıkanır ve göz ilâçlarına ilâve edilerek alınır. Suyla karıştırılırsa (içine ufalanırsa), yasper (yasb) ona hâkim olur (yayılır, hâkim hâle gelir, dağılır) ve izole olmaz. Bu drog, bu terkiple fonksiyonunu yapar. Hattâ su görülür ve hemen çıkarılır.

¹²¹² { } arası T.M.’de yok.

Sonra ondan tablet yapılır. Akakiya, toprak bir kap içinde yakılır ve su ile fırının içine konur. Burada pişmesi için beklenir ve kömür üstünde kızartılır. Onun üzerinden balonlar çıkar (gazı çıkar). Bundan güzel zamk olur. Onun dikenini kurta benzer; rengi saf cam gibidir. Onda odun yoktur ve ikinci olarak iyi olanı, beyaz renkte olanıdır ve o rezeneninkine benzer, açık seçiktir. Onun kötü olanı heyecan verir. Şiddetli sıcak, tutucu, şiddetli kabız özelliği olan bir drogdur. O da aynı şekilde Kapadokya'da biten akakya ağacıyla karıştırıldığında, diğer grup Mısır'dan gayrı yerlerde biten akasyaya benzer. O, diğer çoğunlukta olan ağaçlardan küçüktür ve daha incedir. O, dikenlerle doludur, temizlenmiş tereyağı gibi. Onun yaprağı, sedef otunun yaprağına benzer ve bir kılıf içinde tohumları oluşur, onun kılıfı içindeki tohumlarının her birinin de kılıfı vardır; onlar 3 ile 4 kılıf içindedirler ve bu tohumlar mercimekten küçüktür. Bu akakiya da kabız yapar ve ağacının öz suyu çıkarıldığında, onun etkisi Mısır'da biten zayıf akakiyanın gücü ile aynıdır ve bu sınıflama çok sağlıklı, çok iyi değildir. Göz için drog dâhilen kullanılır. Bize, onun bir grup insana göre karz diye adlandırıldığı söylendi. Kirman halkı, rivâyete göre, karz suyunu akakiya diye adlandırmıştır. Onun bedenle ilgili etkilerini geçen kısımda açıkladık.

KAMER-İ KAMERİŞ (Çam Fıstığı; *Picea abies*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kamerkurişe bazı insanların fontuydas (fontundas) dediğini söylemiştir. Hâlbuki bu isim tenbubun (tennub) meyvasına verilen addır. Bu meyvanın etrafında bir kılıf bulunur; ona sanavber adı verilir.

Etkileri: Onun etkisi kabız niteliktedir ve biraz ısıtıcı etki taşır.

Solunum ve Göğüs Organları: O, tek başına veya balla alındığında, öksürüğe ve göğüs ağrısına yararlı olur.

“Kaf” harfinde verilen açıklamaların sonuncusudur ve bu kısımda 62 (55 ?) ilâç zikredilmiştir.

YİRMİNCİ MAKALE¹²¹³ (Re Harfi)

REYHAN (Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir. İki nevi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer dövülüp, basura hâricen tatbik edilirse, iyi gelir. Yağıyla pomat yapılırsa, makad şikâyetlerine yararlı olur.

REYHAN-I SÜLEYMAN

Genel Nitelikleri: İsfahan dağlarının tepelerinde yetişir. Onun bitkisinin taze dere otuna benzediği ve yaprağının hatmininki gibi olduğu, dallarının tıpkı lablab gibi küçük ve ağaçtan aşağı sarkmış olduğu söylenmiştir. Bu ifadede ihtilâf var gibidir. İkinci bir söz de şöyledir: Bu bitki cemkerem adı verilen bitkidir. O, halk arasında [Hz. Süleyman'a atfen] Süleyman diye bilinir.

Etkileri: Yumuşatıcı ve kurutucudur.

Şişler: Sirkeyle yangılı şişler üzerine konursa, yararlı olur. Balgamî şişler üzerine tatbikinde yarar vardır. Yaprığı ve aynı zamanda yağı, balgamî şişler üzerine hâricen uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle birlikte işleyen yaralar üzerine uygulanır.

Hareket Organları: Gut üzerine tatbik edilirse, ona özellikle yararlı olur.

Baş Organları: Lagraya (saçma sapan konuşma) iyi gelir.¹²¹⁴

Dışarı Atan Organlar: Gül yağı ile birlikte rahim ağrılarına iyi gelir.

Zehirlenme: Akrebin soktuğu yere hâricen tatbik edilirse, yararlı olur.¹²¹⁵

¹²¹³ "Bu makalede 25 drog vardır." T.M.

¹²¹⁴ "Yağı, felç, titreme ve uyuşukluklara iyi gelir." T.M.

¹²¹⁵ "RAYE'L-HAMAM VE'L ABL-Genel Nitelikleri: As gibi tohumları olan bir cins ottur; çok fazla hararet gösterir. Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Etkileri: Yumuşatıcıdır; bunu yiyen devede zehirli hayvanların zehirinin herhangi bir zararı olmaz. Kaynatılmış drog, saç ve kulları siyahlaştırır. Bilinmelidir ki, Sultani nüshada ve bütün baskı nüshalarda bu drog birinci levhada yazılmıştır. Kânün'un bazı nüshalarında ve müfredat kitapların diğerlerinde, her birinde ayrı ayrı yazılmış ve ifade edilmiştir. Bu değişiklikler göz önünde tutularak örneklemek uygun görülmüştür."

RA'ÎL-HAMAM (Hamamdeğneği; Jateorhiza palmata)

Genel Nitelikleri: Onun odunsu bir yapısı vardır; taneleri as tohumları gibidir veya ona çok benzer. Ancak onun tozu daha şiddetlidir ve süt rengindedir. Lezzeti mercimeğe benzer. Kabuk içindedir; onun lezzeti tatlı gibidir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Cerahat ve Yaralar: Eğer onunla sirke karıştırılıp, yakı yapılırsa, cerahati kurutur ve habis huylu, zararlı fonksiyonları engeller.

Şişler: Balgami şişleri çözer.

Süslenme: Pişmişi, saçların rengini koyulaştırır.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş dalları, idrar söktürücüdür ve regl söktürücüdür. Cenini dışarı atar; abortus etkisi vardır ve eğer onunla yıkanılırsa, fercedeki (kadın dış genital organı) kaşıntıyı giderir.

RA'ÎL-EBL (Bir Nevi Küçük Kakule; Echinops echinatus)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve hafif kurutucudur.

Etkileri: Onun haşarat ve diğer böceklerin üzerinde zararlı bir etkisi yoktur; ancak bir panzehir özelliği vardır.

Zehirlenme: Haşaratın ısırığının veya sokmasının etkisini teskin eder.

RETTE (Hint Fındığı; Sapindus saponaria)

Genel Nitelikleri: O, Hint fındığıdır ve onun meyvası büyük (Rumî fındık büyüklüğünde) bir meyvadır. Haşhaşa benzer. Dış kabuğu açıldığında içinden narcil gibi taneler çıkar.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Şişler: O, sirkeyle sıracaya tatbik edilirse, iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: O, uyuya ve kaşıntıya iyi gelir.

Hareket Organları: Sırtta¹²¹⁶ olan ağırları giderir (gazları, buharları bertaraf eder).

T.M.

¹²¹⁶ "ve omuzda" T.M.

Baş Organları: Ondan kuvvetle buruna çekilirse, yararlı olur.¹²¹⁷ Aynı zamanda şakaklardaki, baştaki ağrıya iyi gelir. Baş dönmesine, saraya, deliliğe, malihülyaya iyi gelir. Ondan üç gün boyunca (yüzü felçli) [hastanın] burnuna tatbik edildiğinde, üçüncü günün sonunda burundan bol miktarda rutubet ve balgam dışarıya alınmıştır. Hasta¹²¹⁸ bu sürede karanlık odada tutulmalıdır. Böylece ham olan hıltların vereceği zarara da ilâç etki eder.

Göz Organları: Damla olarak kullanıldığında, gözdeki akıntıyı giderir; özellikle küçüğünün usaresinin bu etkisi vardır. Katarakta ve göze perde inmesi durumlarında yararlıdır. Bunun için, merzen-cüş suyuyla buruna çekilir. Şaşılık için sürme taşı çözeltisi ile birlikte damla şeklinde kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: 2 dirhem şarap, rette köküyle (bir nevi Hindistan cevizi) içildiğinde, zatülcenb, soğuk algınlığı, astım, kronik öksürük ve göğüsten gelen kanı durdurur. Onun kabız özelliği dolayısıyla yararı vardır.

Beslenme Organları: Regle yararı vardır ve ondan 2 dirhemi soğuk mideye (mide üşütmesi) iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağrısına da bu terkip iyi gelir. Yonga veya toz edilip, fitil yapılırsa, regle iyi gelir. Abortus etkisi vardır. Onun usaresi de aynı etkiyi gösterir. Kara sevdayı (kara safra) ve balgam ve benzeri sıvıları atar; safrayı diğer bütün işe yaramayan maddelerle bedenden atar. O, ciltteki döküntülere, sarılığa, cilt bozukluklarına iyi gelir. Kuluncu giderir. Onun şurubundan 3 kerme yani 6 kıratır; tatlı şarap ve sekincebinle birlikte içilir. Rette, fetresalyun, yabanî havuç tohumu veya sakamonya ile karıştırılarak verilirse, atılımı artırır (ishal etkisi gösterir) ve bu karışımla etkisi güçlenir. Her dirhem drog için sakamonyadan 3 usul ilâve edilir. Bazen ondan 2 dirhem Hindistan cevizi rette alınıp, iyice dövülür; un hâline getirilir; tatlı şarap içinde veya sekincebin içinde bir süre bekletilir. Daha sonra mercimek veya arpa, tavuk etiyle pişirilip kullanılır; bu terkip ateşe iyi gelir. Buna sakamonya da katılabilir.

¹²¹⁷ "Yüz felci için buruna çekilir."T.M.

¹²¹⁸ "yüzü felçli" T.M.

Hummalar: Bu terkip sıtmaya, özellikle dört günde bir gelen nöbeti olan sıtmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep ve örümcek zehirine panzehirdir. Çaba harcayarak, üst kabuğundan mercimek kadar bir parça alınır, parçalanıp, ısırılan yere tatbik edilir.

RAVEND

(İlgın; Rheum emodi)

Genel Nitelikleri: Bazıları, ravendin Çin'de yetişen behmenin kökü olduğu ve oradan diğer ülkelere taşındığının söylendiğini zannederler. Bazen kaynatılarak karıştırılır ve ondan suyu alınır. [Süzülerek] alınan suyu kurutulur. Sonra posası kurutulur. Sonra olduğu gibi satılır. Eğer çok yoğun olarak alınırsa, kabız etkisi de ona göre şiddetli olur. Eğer zafıranla çiğnenirse, bu etkisi azalır.

Etkileri: Onun ağacının, maddesi hava ve su ile karışmıştır ve onda yakıcılığı dolayısıyla madenî maddeler vardır. Aynı zamanda, onun gevşetme özelliği ve kabız özelliği, mineral maddelerine bağlıdır. Yuvarlaklığı da aynı şekilde mineral yapıdaki kabız etkiden kaynaklanır. Belki rutubetinin ve etkilerinin tamamı bu mineral maddelerden kaynaklanmaktadır. Hâlis ravendde kabız etki azdır.

Süslenme: O, derideki döküntülere ve cilt üzerindeki izlere yararlı olur. Eğer sirkeyle tatbik edilirse veya içilip kusulsa, faydası olur.

Şişler: Yangılı şişler üzerine bazı sıvılarla hâricen uygulansa, yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle hâricen uyuz üzerine tatbik edilse, yararlı olur.

Hareket Organları: Travmalara ve burkulmalara çok iyi gelir. Huzi, dozunun 2 dirhem olduğunu ve karışık şarapla içildiğini söylemiştir. Şayet reyhan şarabıyla içilse, çürüklere iyi gelir. Aynı zamanda, yağı, kas çürüklerine veya yaralarına ve hayatı uzatmaya iyi gelir. Fıtık için yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma, kanamaya, ağızdan kan gelmesine iyi gelir.

Beslenme Organları: O, karaciğer ve mide için ve onların ikisinin zaafı ve ağrıları, iç organların (bağırsakların) ağrıları, hıçkırık için yararlıdır. Dalağı koruyucu etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Gurultu ve gaz için yararlıdır ve de dizanteri, karaciğer ağrısı, mesane veya rahim ağrısı için ve kanama için yararlıdır.

Hummalar: Kronik hummalara (ateşli hastalıklar) ve devrî nöbetler gösteren ateşli hastalıklara yararlıdır.

Zehirlenme: Böcek sokmaları için yararlıdır. Onun alınması gereken şerbetinin dozu, garikununki (agarikum) gibidir.

RAZYANE

(Rezene; *Foenicum vulgare*)

Genel Nitelikleri: Tohumu, kereviz tohumuna benzer. Onun kuvveti yabancısininkine benzer; ancak daha zayıftır ve çoğunlukla yabancısinden daha kuvvetlidir.¹²¹⁹

Yapısı: Yabanî rezene daha çok sıcaktır ve kuruluşu da kuvvetlidir; üçüncü derecede yer alır. Bostanî olanın sıcaklığı ise, ikinci derecedir.

Etkileri: Tıkanıklıkları açar.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendirir ve özellikle zamkında bu etki fazladır. Göz akıntılarında yararlıdır. Hippokrates'e göre, ham rezene tohumları, görmeyi güçlendirir. Bütün yılanlar kış geçtikten sonra yuvalarından çıkarak, gözleri daha iyi görsün diye gözlerini rezene bitkisine sürerler.

Solunum ve Göğüs Organları: O, süt ifrazatını artırır ve özellikle bostanî olanının, kudret helvası ile kullanıldığında bu etkisi görülür.

Beslenme Organları: Soğuk suyla içildiği zaman, mide bulantısı ve kusma etkisi yapar ve böylece mide iltihabını giderir. Onun hazmı güçtür ve besin olarak cidden kötüdür.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür ve özellikle taşları kırıp, dışarı atar. Yabanîsi ve nehirde yetişeni, mesane ve böbreklere yararlı olur. Özellikle yabanîsi, damla damla çıkan idrara yararlıdır ve nefsaie (kırk içindeki lohusa, ancak doğumdan sonra kendini toplayamamış lohusa) iyi gelir. Onun kökü, tohumu ile birlikte yenirse, tutucu özellik gösterir.

¹²¹⁹ "Bazı nüshalarda, kereviz yerine küzbere yazılmıştır. Etkisi yönünden kereviz tohumlarına benzer, fakat kereviz tohumundan biraz daha zayıftır. Rezenenin iyisi, tohumları iri olanıdır." T.M.

Hummalar: Kronik hummalara yararlı olur. Hummalarda soğuk suyla birlikte alınıp, bulantı oluşup kusulduğunda [hastanın] mide-sindeki iltihabı yok eder.

Zehirlenme: Onun şarapla kaynatılan drogu, böcek sokmalarına yararlıdır. Onun kökü un hâline getirilip, kuduz köpeğin ısırıldığı yer üzerine bağlanırsa, faydalı olur.

RAMEK¹²²⁰

(Koruk ve Nar Kabuğu ile Hazırlanan Bir Preparat)

Yapısı: Soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Kabız, yumuşatıcı, tutucu etkileri vardır. Maddelerin doku aralarında toplanmalarını engeller ve ateşi düşürür.

Beslenme Organları: Eğer asın suyu ile içilirse, mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda şiddetli kabız etki yaratır.

{RUTAB, RUTUB (Taze Olgun Hurma)

Genel Nitelikleri: Bütün nevilerinden hurmanın yeni toplanmışıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir. Onun sıcaklığının rutubetinden fazla olduğu söylenir. Bütün sınıfları [bu bakımından çok] birbiri ile aynı değildir. Onların hepsi çok sıcak olduğu kadar, çok da tatlıdır.

Etkileri: Ondan oluşan kan, kokuşturma ve bozma özelliğine sahiptir (ondan oluşan kan, bozan, kokuşturan, kötü etkiye sahiptir). O, bademle ve sekincebinle iyileştirilir (kötü etkileri giderilir). Sirke ve ballı sirkeyle bu muamele tamamlanır.

Beslenme Organları: O, soğuk mideye yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ses ve hançereye yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Mizacı yumuşatır ve meni cevherini artırır.}¹²²¹

RATİNEC, RAYTİNEC

(Çam Sakızı, Çam Reçinesi; Colophonq)

Genel Nitelikleri: O, {çam ağacının bir nevi zamkıdır.}¹²²²

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve birinci derecede kurudur.

¹²²⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

¹²²¹ { } arası T.M.'de yok.

¹²²² { } arası T.M.'de yok. "bilinen bir drogdur."T.M.

Etkileri: Kurumuş olan dokularda et bitirir. Ancak sağlıklı ve yumuşak bedenlerde sıkıntı meydana getirir.¹²²³ Yaraların tedavisi için cülnar¹²²⁴ benzerleri ile birlikte kullanılır.

RASEN

(Anduz Otu; *Enula helenium*)

Genel Nitelikleri: Onun bir türü bostanî olandır. Diğer bir nevinin bütün yaprakları bir parmakla, bir karış arası boydadır. Yaprakları, mercimeğin ve kekiğin yaprakları gibi yere serilidir. Drogun faydalı kısmı kökleridir.

Özel Nitelikleri: Kuvvet yönünden etkili olduğundan şurubu kullanılır. Sirkeyle birlikte koyu kıvam hâline getirilen şurubu, ateş düşürmek için kullanılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Ayrıca biraz rutubet ihtiva ettiği için bedende ısıtıcı etki gösteremez.

Etkileri: Bütün şişlere ve soğuk ağrılara ve heyecana, gaz sancılarına iyi gelir. Ondaki yakıcı güç, temizleyici özellik gösterir.

Hareket Organları: Siyatige, mafsâl ağrılarına iyi gelir. Onun kökü ve yaprağı ile yapılan yakı, soğuk ağrılara ve kasların yırtık ve kesiğine iyi gelir.

Baş Organları: O, baş ağrısı yapar. Ancak, şakaklardaki balgamî ağrıları çözer, giderir ve özellikle çay hazırlanır.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla pastil yapılırsa, nefese iyi gelir; onun etkisi olumludur. Eğer hazırlanan preparat göğüse sürülürse, o, insanı ferahlatır, rahatlatır. Kalbi güçlendirir ve ondan 50 miskal alınır; 6 usul meyva suyu alınır ve üç ay bekletildikten sonra ondan içilirse, göğüsü ve akciğerleri temizler.

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynatılmış kökü, idrar söktürücüdür ve özellikle içilirse, yararlı olur ve anduz otu içenler, sık sık idrara çıkma isteği duymazlar.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına iyi gelir. Özellikle Mısır anduz otu, bu etkiye sahiptir.

¹²²³ "Bazen" T.M.

¹²²⁴ "urku's-safr" T.M.

REMAD¹²²⁵**(Kül; Cinder)**

Etkileri: Bütün küllerde temizleyicilik ve kurutuculuk etkisi vardır; ancak etkilerinin şiddetinde farklılık vardır. Yıkandığı zaman, külün temizleyici özelliği azalır ve yapışmadan kurutan bir özellik kazanır. Külün suyu, kötü ilâçlar grubundan sayılır. Kül nevinin iyisi, incir külü ve sütleğen külüdür. Bu ikisinin külünün suyu, diğer küllerin sularından daha etkili temizleyicidir. Bu ikisinden daha az etkili olan, mazeryon külüdür; o, temizleyicidir ve kokuşturucu, çürütücüdür. Palamut nevinden kabız (büzücü) odunların külü, kan dindirici olarak kullanılır.

Şişler: İzaye (azait, bir nevi kerttenkele, onun daha büyüğü) külü, hâricen uyuz ve bit için kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: İncir ağacı külü, habis yaralara çok iyi gelir; yaradaki fazlalıkları yiyerek yok eder; çok derin yaralara da faydası olur. Çünkü zararlı, bozuk dokuları yaradan uzaklaştırır; orada et bitmesini (doku teşekkülü) sağlar; tıpkı yapışkan cerahatlerin ilâçları gibi, onları yapıştırır.

Hareket Organları: Kül suyu, özellikle incir külünün suyu veya bir parça zeytinyağı kasları zayıf ve güçsüz olanlara içirilir. Eğer onunla zeytinyağı, karıştırılırsa ve onunla masaj yapılırsa, damarları çözer¹²²⁶ ve sinir ağrılarına iyi gelir ve felce de yararlı olur.

Baş Organları: Kül suyu, diş etlerini pekiştirir ve özellikle palamut külünün suyu, böyle bir etkiye sahiptir.

Göz Organları: Mazeryon külü, görmeyi güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Mazeryon külü, kokulara (gazlara) karşı yararlıdır; özellikle bu konuda kullanılan ilâçlara (hatatif) katılır.

Beslenme Organları: İncir külü suyu, zeytinyağı ile birlikte içilirse, midede kan toplanmasını engeller.

Dışarı Atan Organlar: İncir külü suyu ile veya bellut külü suyu ile lavman yapılırsa, bağırsaklardaki yaralara ve kronik akıntılara, basura, fistüle iyi gelir.

¹²²⁵ "Genel Nitelikleri: Tanınmış bir maddedir."T.M.

¹²²⁶ "kanlanmayı sağlar."T.M.

Zehirlenme: Örümcek sokmuşlara, aynı şekilde palamut ve incir külünün suyu içirilirse, iyi gelir. Cibsin içenlere de incir ve palamut küllerinin suyu iyi gelir.

RİCL-Ü CERAD

(Çekirgeayağı; *Taxus baccata*)

Genel Nitelikleri: Bukl-ü Yemanînin (Yemen baklası) yetiştiği yerlerde bulunur.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğer iltihabına iyi gelir.

Hummalar: Kaynamış, sermek ve diğer dört günde bir gelen hummaya, sürekli humma, tarbata ve beligen (fazla efor harcama) türünden hastalıklara iyi gelen droglar gibi, bu ateşli hastalıklara yararlı olur.

RİCL-Ü GURAB¹²²⁷

(Keçiboynuzu, Harnub Meyvası; *Ammi majus*)

Dışarı Atan Organlar: Bu otun kökü kaynatılırsa, kronik ishale yararlı olur. Bolis'e göre, kulunca da yararlıdır ve diğer zararlı etkiler bakımından¹²²⁸ suruncana benzer.

RUMMAN¹²²⁹

(Nar; *Punica granatum*)

Yapısı: Tatlı olan nar, birinci dereceye kadar soğuk, aynı derecede rutubetli, ekşi olan, ikinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: Ekşi olan, saf rayı tutar ve fazlalıkların bağırsaklara akışını engeller. Özellikle onun şurubunun bu etkisi vardır. Bütün nevileri, hattâ ekşi olanı bile, kabız etkisi taşır.

Şişler: Nar tanesi, balla birlikte hâricen tatbik edilirse, dolamaya iyi gelir.

Cerhat ve Yaralar: Nar tanesi, balla hâricen, kötü huylu, haşin (sert) yaralara tatbik edilir ve cerhatleri açar. Yanmış olanları daha

¹²²⁷ "Genel Nitelikleri: Adı herkesçe malûm bir drogdur. Üzerinde çok tartışma vardır. Kimisi, bir önceki drog olduğunu, kimisi de başka bir drog olduğunu ifade etmişlerdir ve bu iki drogun farklı olduğunu söylemişlerdir."T.M.

¹²²⁸ "ishal etkisi bakımından" T.M.

¹²²⁹ "Genel Nitelikleri: Lezzet olarak tatlı, ekşi ve mayhoş olarak ayrılır."T.M.

da etkilidir. Nar çiçekleri, sıcaklığıyla cerahatlı yaraları yumuşatır. Ekşi olan, yumuşatıcıdır ve hepsi de pek az besleyicidir. Ancak tanesi zararlıdır.¹²³⁰ Daha tutucudur; kısımları parçalayıcıdır ve bütün taneleri tatlı olanlar da, olmayanlar da, böyledir.

Baş Organları: Nar taneleri, balla kulak ağrılarına iyi gelir; hâricen kulağın altına tatbik edilirse, aynı etkiyi yapar. Ayrıca balla karıştırılıp, dövülmüş nar taneleri, hâricen uygulanınca, kepeğe iyi gelir. Bir adet tatlı nar, şarap içinde pişirilip, sonra iyice ezilse, sonra şişmiş kulağa (kabakulak ?) yakı yapılsa, iyi gelir. Nar şurubu ve şarabı, sarhoşluğu önler. Özellikle ekşi olanının bu etkisi güçlüdür.

Göz Hastalıkları: Ekşi öz suyu, balla birlikte katarakta iyi gelir. Tatlısının öz suyu, ve acısının öz suyu, balla birlikte güneşletilirse, gözün ateşine, hararetine, cehere (gündüz körlüğü) iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ekşi nar, boğazı tahriş eder ve göğüsü tahriş eder. Tatlı nar, her ikisini de yumuşatır ve göğüsü güçlendirir. Eğer nar tanesi, yağmur suyu ile içilirse, ağızdan gelen kanamayı durdurur ve bütün nar çeşitleri çarpıntıya iyi gelir ve hıçkırığı keser.¹²³¹

Beslenme Organları: Hepsi keymus için iyidir ve midenin kronik iltihabına iyi gelir. Tatlı nar, mide için uygundur, onun hafif bir kabız etkisi vardır. Ekşi olan nar, mide için zararlıdır. Bundan başka, mide için nar tanesi kötü etki yapar; midede yakıcı etki yapar. Onun kavrulmuş taneleri, hamilelerin iştihasını artırır; aynı zamanda ekşi narın özünü, ateşli kimselerin yemekten önce yudumlamasından, yemekten sonra yudumlaması daha iyidir. Yemekten sonra ekşi nar yemek, buharının organlara ulaşmasına engel olur. Yemek öncesi nar yemek, yenen yemeğin hazmedilmesini engeller. Bütün nar çeşitlerinin pek az gıda değeri vardır; muhtemelen elma ve ayva, mideye daha yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Ekşi nar, genellikle tatlı nardan daha çok idrar söktürücüdür ve her ikisi de (ekşi ve tatlı) idrar söktürücüdür; balla birlikte nar taneleri, midedeki yaralara yararlıdır; ekşi olan, mi-

¹²³⁰ "Güzel ve kaliteli bir meyvadır. Mayhoş nar, elma veya ayvaya göre mideye daha iyidir." T.M

¹²³¹ "Kalp çarpıntısına iyi gelir. Kalbi düzenler." T.M.

deye ve bağırsaklara zararlıdır; kavrulmuş nar çekirdekleri, safra salgısına faydalıdır ve mideyi güçlendirir. Nar kökünün kabuğu, nebizle (hurma ve üzümünden yapılan bir çeşit içki) bağırsak kurtlarını doker. Bunun için ya olduğu gibi, ya da pişmiş olarak kullanılır.

Hummalar: Acı nar, hummalara ve iltihaplara iyi gelir. Ancak tatlı olanı, genellikle ateşli hummalarda zararlıdır.

RİBAS, REBAS (Kuzukulağı; Rheum ribes)

Genel Nitelikleri: Dağlarda, bahar aylarında yetişen bir bitkidir. Bu drogda yabancı kuzukulağı, portakal ve koruk gücü vardır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: İltihap giderici, kan dindirici ve ateş düşürücüdür.

Şişler: Taun (veba) için yararlıdır.

Göz Organları: Eğer göz damlası olarak kullanılırsa, görmeyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Safravî ishaller için yararlıdır.

Hummalar: Çiçek, kızamık (cidarî) ve taun (veba) için yararlıdır.

RİE¹²³² (Akciğer; Pulmones)

{Etkileri: Akciğer, balgamî bir yapıya sahip olup, pek az besin değeri vardır.}¹²³³

Cerahat ve Yaralar: Deve akciğeri, eğer ayakta çizik olursa, o yerin üzerine konduğunda, eğer o kısımda ateşlenme varsa, iyi eder. Aynı zamanda kuzu akciğeri de, aynı şikâyeti olanlara yararlı olur. Onda şiş olmasını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerler için restorativdir (akciğerleri tamir eder).

Beslenme Organları: O, kolayca hazmedilir.

Dışarı Atan Organlar: Karın organlarına kabız etkisi vardır.

¹²³² "Genel Nitelikleri: Hayvanlara ait bir organdır, ve kalbi rahatlatmak için yaratılmıştır. Türkçe akciğer denir. **Etkileri:** İbn-i Sinâ, akciğer için, köpük gibi boş diyerek, kullanılmamasını söylemiştir. Aslında akciğerin safravî organlardan biri olduğu gerçektir. Dolayısıyla, safravî organ balgamî yapıda hazım ürünü oluşturur."T.M.

¹²³³ { } arası T.M.'de yok.

RAHME¹²³⁴ (Akbaba)

Baş Organları: Onun safrası, menekşe yağı ile karıştırılıp, ağrının olduğu şakağın aksi tarafındaki kulağa damlatıldığında, kulak ağrısını¹²³⁵ giderir. Ayrıca burnunda veya kulağında kir olan çocuklara bu hayvanın safrası damlatılır veya enfiye gibi çektirilir. Çocukların gazına da bu drog iyi gelir.

Göz Organları: Eğer safrasından göze soğuk su ile karıştırılıp, damlatılsa, katarakta iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer bununla (buharıyla) tütsü yapılsa, abortus etkisi gösterir.

Zehirlenme: İbn-i Batrik, safranın, bir kap içinde gölgede kurutulursa, yılan sokmasında, yılan zehirine karşı kullanılabileceğini ve yaranın üzerine damlatılacağını söylemiştir. Ancak bunun yararlı olduğu söylenemez. Bazıları da, akrep, yılan ve arı zehirlenmelerine karşı yararlı olduğunu söylemiştir. Bu durumlarda safra, hayvanların soktuğu yere hâricen tatbik edilir.

RASAS (Kurşun; Plumbum)

Genel Nitelikleri: Ondan “Asreb” (kurşun) kısmında bahsedilmiştir. O, kalaydır. Üstübec ve onun sınıfları, *Akrabadin* kısmında ele alınacaktır.

Özel Nitelikleri: Yakılmış kurşun, yumuşaktır ve esfidac da denir. Onun yanarken çıkardığı kokusundan kaçınmak gerekir.

Yapısı: Soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Onun yanmışının yumuşatıcı, çözücü, kanı dindirici özellikleri vardır. O (üstübec), soğutucu ve yapıştırıcıdır. Onun kuvveti, yanmış tutya gibidir. Bozulmuş kurşunun kuvveti de yanmış kurşununki gibidir.

Şişler: Eğer o şurup veya başka bir şey veya soğuk bir öz suyu içine konursa, şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Kötü ve iyi huylu yaralar için yararlıdır. Üstübec ise, yarayı doldurup, kapanmasını sağlar.

¹²³⁴ “Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır.”T.M.

¹²³⁵ “baş ağrısını”T.M.

Zehirlenme: Eğer kurşunun üstübeci, deniz akrebi veya deniz canavarının ısırıldığı yer üzerine konursa, yararlı olur.

READE¹²³⁶

(Elektrikli Yılan Balığı; *Silurus electruans*)

Etkileri: Reade (elektrikli, çarpan, uyuşturan yılan balığı), ağrıyan başın üstüne konursa, baş ağrısının kaybolduğunu söylemişlerdir. Galenos, bunun doğru olduğunu zannettiğini, ancak bu balığın öldürücü olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla, böyle bir uygulama, bu balıkla yapılmaz.

Hareket Organları: Bolus, bu balığın içinde kaynatıldığı yağın, eklem ağrılarına, hâricen kullanıldığında, iyi geldiğini söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Bu balıkla dışarı fırlamış makada lavman yapılırsa, makat kuvvetlenir. Basur üzerinde de hâricen uygulandığında yararlı olur.

RUBYAN

(*Karides; Crangon vulgaris*)

Genel Nitelikleri: Galenos, yengeç şeklinde bir hayvan olduğunu söylemiştir.

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun normal sıcaklık ve rutubette olduğunu söylemiştir.

Etkileri: O, tuzlanıp bekletilirse, kara safra ve kötü kaşıntı hâsil eder.

Şişler: Galenos, onun sert şişleri çözüp, erittiğini söylemiştir.

Beslenme Organları: İyi bir besin maddesidir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi ve cinsel gücü artırır. Karın organlarını yumuşatır ve bağırsak kurtlarını atar.

RATBE

(*Yonca; Medicago sativa*)

Genel Nitelikleri: Onun adı kutdur. Bundan dolayı “Kaf” kısmında ele alınmıştır.

RUBİSA¹²³⁷

(*Tuzlu Sardin Balığı; Sardine*)

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, rubisanın daha sıcak mizaçta olduğunu söylemiştir.

¹²³⁶ “Genel Nitelikleri: Uyuşturucu balıklara verilen isimdir.”T.M.

¹²³⁷ “Rubian”T.M.

Beslenme Organları: Mide için yararlıdır; onun rutubetini kurutur. Eğer sedef otu, şevniz, kereviz ve zeytinyağı ile yenirse, bu etkiyi gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırıcı etkisi vardır.

RECİN¹²³⁸ (Öldürücü Bir Zehir)

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir. Kötü hıltları meydana getirir. Sıcak mide için iyidir.

Beslenme Organları: Onun sindirimi yavaştır; ancak iyi sindirilir.

Dışarı Atan Organlar: Lavman şeklinde uygulanırsa, karın organlarını yumuşatır.

REKAKES, REFAKİN (Satyriion; Satyrium minus)

Genel Nitelikleri: [Dioscorides], bu drogun nevme (sarmısak) benzer bir İran ilacı olduğu söyler. İki gövdesi vardır. Bunlar birbirine sarılmıştır. Başları yarıktır.

Dışarı Atan Organlar: Bu, meniyi fevkalâde artıran bir drogdur.

REBİTA' (Yengece Benzer Taş)

Genel Nitelikleri: Yengeç şeklinde bir taştır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Parçalar, temizler.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir.

Bu, "Re" harfindeki son sözdür. Burada zikredilen ilâçlar toplam 25 adettir.

YİRMİ BİRİNCİ MAKALE (Şın Harfi)

ŞEKAİK (Anemone coronaria)

Genel Nitelikleri:¹²³⁹ Fâzıl hekim Dioscorides, bazı hekimlerin onu armiyun diye adlandırdığını ve arminun da dediklerini söylemiştir. Drogun iki nevi vardır. Bunlar, onun yabanî ve bostanî neveleri olup,

¹²³⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

¹²³⁹ "Bilinen bir drogdur."T.M.

bostanî olanın çiçekleri kırmızıdır ve onun bazısının çiçekleri beyaza meyillidir. Hattâ süt gibi beyazdır. Bazısı da erguvanîdir. Onun yaprakları küzbereye benzer; ancak biraz daha zayıftır. Bitkinin yaprakları, yere yakın olup, yere serilmiş gibidir. Dalları, ince ve yeşil olup, etrafında haşhaşınki gibi çiçekleri vardır. Çiçeklerin ortasında siyah renkte başları vardır. Kökleri, zeytin büyüklüğünde ve biraz daha büyüktür ve hepsi birbirine geçmiş durumdadır. Yabanîsi, bostanî olan dan daha büyüktür ve yaprakları daha geniştir ve serttir. Başı daha uzundur; çiçeklerinin rengi kırmızımtıraktır. Kökünün saçakları çoktur (kökleri ince ve çok miktardadır). Yabanîsinin bir nevi de siyah tır ve bu siyah cinsin ekşiliği daha fazladır. Bazı insanlar, cehaletleri dolayısıyla yabanîsi¹²⁴⁰ ile şekaik-i numani arasındaki farkı ayırdememişlerdir; aynı şekilde rumman-i berri ile ve haşhaş ve şekaik arasındaki farkı da görememişlerdir. Onların çiçeklerinin kırmızı ve erguvanî olması dolayısıyla, bu bitkilerin birbirine benzedikleri sonucunu çıkarmışlardır. Onun başından zafıran rengine bir sıvı çıkar ve bu başından çıkan sıvı beyaza yakın bir renktedir. Şekaik ile bu bitki arasındaki farklar şunlardır: Şekaikte başından bir sıvı yoktur, haşhaş veya nar tanesi yoktur. Lâkin onun yanlarında helyuna benzeyen bazı şeyler vardır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Çözücü ve temizleyicidir. Galenos, temizleyici, yıkayıcı, çekici, olgunlaştırıcı olduğunu söylemiştir.

Süslenme: Ceviz kabuğu ile kullanıldığında, saçları siyahlaştırır. Normal hâlde yaprağı ve dalları veya pışmış hâli, saçları güzelleştirir, canlılık verir.

Şişler: Pışmış şişlerin üzerine tatbik edildiğinde, onların sertliğini giderir ve onları oluşturan sebepleri ortadan kaldırarak, sıcak yangılı şişlere yararlı olur.

Cerhat ve Yaralar: Onun kurusu, iltihaplı, pis yaralara iyi gelir. Yaraların kabuklanmasına, sıyrıklara, uyuz yaralarına etkisi çok fazladır.

Baş Organları: Öz suyu, baş ve beyin hastalıklarında buruna çekilir. Kökü, başın rutubetini çekmek için ağızda çiğnenir. Uyuzu giderir.¹²⁴¹

¹²⁴⁰ "humunya-i berri" T.M.

¹²⁴¹ "bitleri öldürür." T.M.

Göz Organları: Balla birlikte, körlüğü ve kataraktı ve yara izlerini gidermek için kullanılır. Tazesi, kaynatılıp, gözdeki her çeşit katı şişleri iyi eder. Onun için dıştan, lapa şeklinde uygulanır.

Solunum ve Göğüs Organları: Yaprığı, dallarıyla ve sa'ter otuyla birlikte kaynatılır ve yenirse, gerektiği şekilde süt salgısı meydana getirir.

Dışarı Atan Organlar: Fitil olarak regl söktürür.

ŞAHDANEC¹²⁴²

(Kınnab Tohumu; *Cannabis satia*)

Genel Nitelikleri: O, kınnab ağacının tohumudur. "Kınnab" başlığı altında verilmiştir. Onun iki bâbda da ele alınması gerekir. Şahdanecin bostanî olanı bilinen bir drogdur. Onun yabanîsi de vardır. İbn-i Hüney, yabanî olanın ağacının sulak yerlerde yetiştiğini söylemiştir. Bir karış boyundadır; beyaz renk yapraklarında hâkimdir. Meyvaları karabiber gibidir. Meyvalarında tanecikler vardır. Onlardan yağ çıkarılır. Bu konu, tohumlarla ilgili kısımda verilmiştir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gaz gidericidir ve kuvvetli kurutucudur. Hıltı biraz zararlıdır.

Şişler: Yabanî kınnab kökleri, kaynatılıp, pişirilirse ve sert yangılı şişlerin bulunduğu yerlere tatbik edilirse, şişliği giderir; bu şişlerde keymus olması gerekmez. Drog, ateşi sakinleştirir ve katılığı çözer.

Baş Organları: Sıcaklığı ile baş ağrısı yapar; onun öz suyu, kulağa damlatılırsa, kulağın tıkanıklığı ve ağrısını giderir. Aynı zamanda, onun yaprağının yağı, baştaki kepekleri giderir.

Göz Organları: Gözde körlük yapar.

Beslenme Organları: Dendiğine göre, mideye zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi kurutur ve yabanî şahdanec, süt salgılamasını sağlar. Onun öz suyundan 1/2 ratl çözücüdür ve balgamı atar ve safrayı söktürür ve "Kartum"da zikredildiği gibi.

ŞAHTEREC

(Şa tere Ötu; *Fumaria officinalis*)

Genel Nitelikleri:¹²⁴³ İyisi, yeşil ve acı lezzettedir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

¹²⁴² "Kenevir otu tohumu" T.M.

¹²⁴³ "Bilinen bir drogdur."

Etkileri: Kanı temizler; tıkanıklıkları açar; onda birçok değişik etki vardır. Buruk etkisi nedeniyle soğukluğu vardır. Acılığı, hararetini gösterir; soğukluğu daha etkilidir.

Cerahat ve Yaralar: Kaşıntı ve uyuz için içilir.

Baş Organları: Diş etlerini pekiştirir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir ve karaciğerdeki tıkanıklığı açar.

Dışarı Atan Organlar: Tabiatı (bağırsakları) yumuşatır ve idrar söktürür ve dozu 10 dirhemden 1/2 veya 2/3 ratl'a kadar ilâçtan şekerle içilir. Kurusundan diğer ilâçlarla kullanılacaksa, 10 dirheme kadar değişen dozda kullanılır. Toz edilerek kullanılacaksa, 3 dirhemden 7 dirheme kadar değişen dozlarda kullanılır.

Bedeli: Uyuz ve kronik hummalar için, onun 1 dozunun yarısı kadar sinameki kullanılır.

ŞİTAREC, ŞADANEC

(Kuduz Otu; *Lepidium latifolium*)

Genel Nitelikleri: Hindî türü, bir nevi yumuşak ve küçük odundur. Yani kabuklardır. Bu kabuklar tarçın kabuklarına benzer. Kırılan yüzeyleri siyah ve kırmızıya çalan renktedir. Eski duvar diplerinde ve kar yağmayan yerlerde yetişir; yaprakları bahçe teresi yaprakları gibidir. Yaz aylarında büyür. Daha sonra küçülür, öyle ki küçüklüğü dolayısıyla ne kokusu vardır, ne de kendisi kullanılabilir hâlde kalır. Şitarecin yiyeceği ve kokusu kardamanaya benzer (etkisi de aynı onunki gibidir).

Yapısı: İkinci derecenin sonunda sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yaraları temizleyiciliği, lezzeti ve etkileri bakımından yabani kimyonun etkisine benzer.

Süslenme: Hâricen behak (lepra ?) ve beres (vitiligo) hastalığının oluşturduğu ciltteki beyaz- siyah lekeleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Hâricen sirkeyle birlikte tatbik edilirse, ciltteki kabukları ve döküntüleri çözüp, yok eder, giderir.

Hareket Organları: Eklemlerin ağrılarında içilir; ağrıya karşı yararlı olur.

Beslenme Organları: Dalak üzerine tatbik edilir.¹²⁴⁴

¹²⁴⁴ "dalağın büyümesini engeller." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökünden kulak üzerine asılırsa, dendiğine göre, mesanedeki ağrıyı giderir.

Bedeli: Katı fuvvedir (kırmızı boya).

ŞEYLEM

(Darı; *Lolium temulontum*)

Genel Nitelikleri: Darı, arpa, buğday gibi ekinler arasındaki otlardır. Galenos, ilkin ağaçlardan elde edileninin olması gerektiğini söylemiştir.

Yapısı:¹²⁴⁵ Onun, birinci derecenin başlarında sıcaklığı olması gerektiğini söylemiştir. Kurutması ise, ikinci derecededir.

Etkileri: Yumuşatıcı, temizleyici, çözücü, eriticidir.

Süslenme: Kükürtle birlikte ciltteki behak döküntüsü üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Şişler: Şişleri çözer ve keten tohumu ile sıracaya (hanazir) iyi gelir. Keten tohumuyla birlikte kullanılırsa, bu şişlerin içindekini akıtır.

Cerahat ve Yaralar: Buğdayla birlikte yetişen darı, yaraların üzerine tatbik edilirse ve aynı darı onların üzerine tatbik edilirse, söküp atar. Uyuz yaralarına hâricen tatbik edilirse, onlara da yararlı olur. Turp kabuğu ile birlikte yapılan lapa (yaku), yaralar üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Safran suyu ile pişirilip, siyatığın üzerine yakı şeklinde kullanılır.

Baş Organları: Uyku ve sarhoşluk yapar.¹²⁴⁶

Dışarı Atan Organlar: Eğer tütsü yapılsa, özellikle arpa¹²⁴⁷ ile birlikte tütsü yapılsa, hamile kalmaya yardımcı olur.

ŞİH

(Pelin Otu; *Artimisia maritima*)

Genel Nitelikleri: Rumî ve Türkî olmak üzere iki nevi vardır. Biri dikenli sevr, yapraklı ve içi boş, odunsu yapıdadır. Bu tür, sadece tütüsü yapmakta kullanılır. Diğerinin yaprakları adi ılgın ağacına ben-

¹²⁴⁵ "Galenos" T.M.

¹²⁴⁶ "Bazı nüshalarda, baş ağrısı yazılmıştır." T.M.

¹²⁴⁷ "sater" T.M.

zer. Onda üç nevi (alt nevi) daha bulunur ki,¹²⁴⁸ el-Ermeni el-asfer adı verilir. Ona Dioscorides, bazı insanlar arasında sarikun dendiğini söylemiştir. Bazı insanlar onu afsantin-i bahri diye adlandırmıştır. O, çoğunlukla Turi dağında (Sina dağı yetiştir).¹²⁴⁹ {Meyvası ebhele benzer. İçi tohumla yapışkan bir sıvı ile doludur. Eğer o tüketilirse, kilo aldırır, özellikle filiz olanı 1 okka alınsa, kontrol edilmez olur. Aynı zamanda afsantin nevinden 3 okka alınsa, bu etkiyi yapar. O, yaramaz yerlerde yetiştir ve Çin halkı tarafından o şekilde, o adla kabul edilir ve yetiştigi yerden dolayı ona bu ad verilmiştir. Onun afsantine benzerliği tohumlarının çokluğundan dolayı değildir. Ancak o, acılığa meyillidir ve etkisi de sarikunun etkisindedir.}¹²⁵⁰

Özel Nitelikleri: En iyisi, Ermeni nevidir.

Yapısı: İkinci¹²⁵¹ derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Bütün nevileri kesici, gaz giderici, çözücüdür. Onda afsantinden daha az kabız etkisi vardır. Acılığı ve ısıtıcı özelliği afsantinden daha fazladır. Yapısında tuzluluk da vardır.

Süslenme: Drogun külleri, zeytinyağı veya badem yağı ile saçkırana karşı yararlıdır. Saçkırana karşı hâricen tatbik edildiğinde yararlıdır. Onun yağı, geç büyüyen sakalların çıkmasını sağlar.

Şişler: Apseleri ve ödemleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Etlerin yenmesini ve kara safranın etkilerini önler (yaraların aşındırıcı etkisini önler).

Baş Organları: Baş ağrısı yapar.

Göz Organları: İlâcın suyu, oftalmia denen göz iltihabında kullanılır {ve onu çözer, eritir, yok eder. Onun külleri doluluk yaratır; yaradan dolayı göz kapağında oluşan doluluğu bertaraf eder.}¹²⁵²

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır; özellikle üçüncüsü (serbiyan denenen nevi).

¹²⁴⁸ "serbibun" T.M.

¹²⁴⁹ "Busir diye adlandırılan, Mısır'da bir kasaba yetiştir. O, uşbattır." T.M.

¹²⁵⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁵¹ "Üçüncü" T.M.

¹²⁵² { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarını atar; kurtları döker; onları öldürür; regl ve idrar söktürür. O, bu konuda afsantinden daha güçlüdür.

Hummalar: Yağı, sıtmadaki titremelere (nöbete) yararlıdır.

Zehirlenme: Akrep ve örümcek sokmalarına karşı iyidir; diğer zehirlere panzehir etkisi yapar.

ŞENCAR

(Eşek Marulu, Havlican; *Onosma echiioides*)

Genel Nitelikleri: O, hassü'l-hımar (eşek marulu) denen bitkidir. Onun çok çeşitleri vardır. Onun yaprakları, marul yaprağına benzer. Kenarları dikenli, siyaha çalan renktedir. Yaz dönemlerinde kırmızı renk alır. Odunu, kan gibidir, eli boyar.

Özel Nitelikleri: Onun yaprağı, kendisinin en zayıf kısmıdır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Ebukalya denen türü, kabız etkilidir; onda acılık vardır. Kalevisi diye bilinen nevi, daha şiddetli kabız etkilidir ve anulus¹²⁵³ denen nevi, onlardan daha ekşidir. Dördüncü nevin (bir diğer nevi) başka adı yoktur; şencar diye bilinir. Bunun keskinliği ve ekşiliği abulusa (anulus) benzer. Bütün türler, eğer yağla karıştırılıp, onunla damarlar ovulursa, kurutucu etki yaparlar.¹²⁵⁴

Süslenme: O, hâricen uygulandığında, behak (adison ?) ve sarılığa iyi gelir.

Şişler: Onunla iç yağı karıştırılıp, hâricen kabuk kabuk olan kısımlara sürülürse, iyi olur. Mercanköşk yağı ile özellikle de halus denen nevi, uyuz yaraları üzerine sürülürse, iyi olur.

Baş Organları: Kulak ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Özellikle anukalya içilirse, sarılığa iyi gelir; özellikle de dalak ağrılarına bu terkip iyi gelir. Kabukları mide çeperlerini sarar.

Dışarı Atan Organlar: Şencar denen isimsiz nevi, 1,5 miskal kardamana veya zufa veya ekşi bir şeyle birlikte içilirse, bağırsak solucanlarını ve kurtlarını döker. Anukalya (ebukalya), böbrek ağrılarına iyi gelir.

¹²⁵³ "veya abulus" T.M.

¹²⁵⁴ "sarılığa iyi gelir." T.M.

Zehirlenme: Yafsus¹²⁵⁵ adıyla tanınan nevi, dâhilen ve hâricen kullanıldığı zaman, yılan sokmasına panzehir etkisi gösterir. İsimsiz olan nevi de, buna benzer etki gösterir.

ŞİL, ŞAL (Aegta marmetos)

Genel Nitelikleri: Zencefile benzer. Hindistan kökenli bir drogdur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Acı, buruk ve ekşidir. Gaz gidericidir. Bala benzer etkisi vardır. Eritici ve yumuşatıcı etkisi çok fazladır.

Hareket Organları: Sinirler ve lifler üzerinde etkilidir.

ŞEVKERAN (Baldıran Ötu; Conium maculatum)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, Curcan halkının “but” diye adlandırdığını söylemiştir. Razyanece (rezene) benzer. Ancak ondan gövde olarak daha büyük gövdesi olan yaprakları, hıyar yaprağına benzer; ancak ondan daha incedir; kokusu ağırdır. Onun üstünde sıvı vardır. Onun içi yenir. Çiçekleri beyazdır. Tohumları anasona benzer. Çünkü o beyazdır. Köklerinin içi boştur. Kökünde kavisler yoktur ve bu drog tek başına öldürücü ilâçtır ve soğukta olur. Bu bitkinin tamamı alınır ve tohumu kurumadan önce yaprağı ezilir, öğütülür, ondan suyu çıkarılır ve güneşte kurutulur. Bunun çok şeye yararlı olduğu söylenir.}¹²⁵⁶ Rufus, onun yaprağının yebruhun yaprağı gibi olduğunu, onun çok sarı renkte olup, kökünün ince olduğunu, onun meyvası olmadığını ve tohumunun renginin, nanhah (ekmek yapımında kullanılan anasonlu ot) renginde, büyük olduğunu; lezzeti ve kokusu olmadığını; onun ezmesinin yapıldığını söylemiştir. Mesih ise, kurtboğandan mülhem olduğunu (bişten elde edilen bir şey olduğunu) söylemiştir. O, güzel değildir.¹²⁵⁷ Ben diyorum ki, Yunanca kitaplarda kubiyun¹²⁵⁸ adıyla bir bitki olduğu yazılmıştır. Bazıları şevkeran, bazıları kurtboğan olarak çevirmişlerdir. Ancak kubiyun veya kunyun ile biş arasında insanlara göre zıtlıklar vardır.

¹²⁵⁵ “Maksus”T.M.

¹²⁵⁶ { } arası T.M.’de yok.

¹²⁵⁷ “Mesih ise, bir cins bitki olduğunu söyleyip, kendine göre açıklamayı yeterli görmüştür.”T.M.

¹²⁵⁸ “kunyaun”T.M.

Yapısı: Üçüncü dereceden dördüncü dereceye kadar soğuk ve kurudur.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi bakriti ve kalikalan arasında olandır.

Etkileri: Kanamayı durdurur ve kanın pıhtılaşp donmasını sağlar.

Süslenme: Eğer kıllar alındıktan sonra o yere şevkeran sürülürse, orada bir daha kıl çıkmaz. Memelere sürülecek olursa, memelerin büyümesine engel olur.

Şişler: Onun öz suyu, uçuk ve sivilceleri giderir.

Hareket Organları: Sıcak yangılı gut için yararlıdır.

Baş Organları: Onun suyunun, kulakta olan akıntının giderilmesinde yararlı olduğu söylenmiştir.

Göz Organları: Göz ağrılarında onun öz suyundan yararlanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüslere¹²⁵⁹ sürüldüğünde, onların büyümesini engeller ve süt salgısının ifrazatını engeller.

Dışarı Atan Organlar: Kanı hapseder ve rahim ağrılarında yararlı olur. Testisler üzerine sürülürse, onların büyümesine engel olur. Cinsel organlar bu drogla oğuşturulursa, cinsel boşalmayı önler.

Zehirlenme: O, öldürücü bir drogdur. Onun saf şarapla içilmesi gerekir.

ŞEKAKİL¹²⁶⁰

(*Asparagus racemosus*)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Onda yumuşatıcı özellik vardır ve onun besleyici (mürebba) özelliği öldürücü bir güçtür.

Dışarı Atan Organlar: O, cinsel gücü artırır.

Bedeli: Burındandır.

ŞECERETÜ'L-MERYEM

(Sıklamen, Tavşankulağı; *Cyclamen europaeum*)

Genel Nitelikleri: O, buhur-u meryem denen drogdur. Onun hakkında "Mim" bâbında (kısımında) "Miklai" adı altında bilgi verilmiş-

¹²⁵⁹ "yukarıda söylendiği gibi" T.M.

¹²⁶⁰ "Genel Nitelikleri: Kökleri beyazdır, boğumludur, vecce benzer, fakat daha büyüktür." T.M.

tir. Onun üç nevi vardır. Onun ikisinin de, biri dışında, meyvası yoktur.¹²⁶¹

Baş Organları: Soğuk nezleye yararlıdır.

Göz Organları: Gözden su gelmesine (göz nezlesi) iyi gelir.

ŞEHMANEC¹²⁶²

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok iyi çözücü ve eriticidir. Aşırı tükürük salgısı olan çocukların yastığının altına konursa, yararlı olur.

Hareket Organları: Felce karşı hâricen ve dâhilen şarapla veya enfiye gibi çekilirse, yararlı olur.

Baş Organları: {Beyinden inen salgılara iyi gelir ve aynı zamanda lakve ve saraya şarapla içilirse, iyi gelir.}¹²⁶³

Beslenme Organları: Midenin rutubetine iyi gelir. Çocukların aşırılı salgisına yararlıdır; onların yastığı altına konur.

Dişarı Atan Organlar: Rahimdeki gazlara karşı etkilidir.

ŞABB

(Şap; Alumen)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, birçok şap çeşidinin olduğunu, ancak sadece üç çeşidinin drog olarak kullanılabildiğini söylemiştir. Bunlar, parçalı, rutubetli ve yuvarlak olanlardır. Parçalı olan, Yemanî nevidir. O, sarıya çalan beyaz renktedir; ekşilik ve kekrelilik gösterir.¹²⁶⁴ Onun bir çeşidi de taş cinsindendir. Bunun lezzeti buruk değildir. Aslında o, şap olarak kabul edilmez.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kanamayı dindirir; kurutucudur ve kanın inmesine engel olur. Fazlalıkların akmasını engeller ve onun kabız etkisi bazaverd etkisi gibidir ve özellikle onun kabuğunda ve kökünde de bu etki vardır. Aynı zamanda, bu iki kısım diğer kısımlardan daha güçlüdür.

Süslenme: Zift suyuyla birlikte bit ve kepek için hâricen kullanılır. Tütsü olarak da hâricen etkili olur.

¹²⁶¹ "Onun hakkında "Maklameynus" başlığı altında bilgi verilmiştir." T.M.

¹²⁶² "ŞAHMAYİH-Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

¹²⁶³ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁶⁴ "Madensel bir maddedir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Şapın tortusu, şarap ve palamut kadar şap, zor yaralara iyi gelir ve aynı miktarda şap, tuzla birlikte bütün ateş yanıklarına iyi gelir.

{Baş Organları: Pişmiş eğer yakı şeklinde uygulanırsa, diş ağrısına iyi gelir.}¹²⁶⁵

ŞEKÂİ

(Eşek Dikeni, Arap Dikeni; Onopordon arabicum)

Genel Nitelikleri: Kökleri seada (kol ?) benzeyen bir bitkidir; çok acıdır ve çok boğumludur; kunir el-'akd diye adlandırılır.

Etkileri: Onun kabız etkisi bazaverdden (ak diken) daha fazladır; özellikle kabuğunda ve kökünde bu etki vardır. Aynı zamanda, bu kısımlarındaki kabız etki diğer kısımlarından daha güçlüdür.

Baş Organları: Onun pişmiş, eğer yakı şeklinde hâricen uygulanırsa, diş ağrısına iyi gelir. Onun kökü, bademcik şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynamış kökleri, siyatığı engeller ve ondan fitil yapılır veya içine oturulursa, makad şişlerine iyi gelir.

Hummalar: Eski hummalara, özellikle çocuklardaki hummalara iyi gelir.

ŞİR-İ HUŞK

(Bir Nevi Manna; Fraxinus ornus)

{Genel Nitelikleri: Bu, uzundur; ekseriya ağacın sırtı üzerinde bulunur, çoğunlukla da orta kısmındadır.

Etkileri: Akıcıdır.

Yapısı: İtidale yakındır.}¹²⁶⁶

Dışarı Atan Organlar: O, ishal etmede turunçla benzer etki gösterir ve muhtemelen etki gücü ondan daha fazladır.

ŞUNİZ¹²⁶⁷

(Siyah Kimyon, Kışniş; Nigella sativa)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yakıcıdır. Balgamin akışını keser ve gazları çözüp atar; sancıyı temizleyip atar, ortadan kaldırır.

¹²⁶⁵ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁶⁶ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁶⁷ Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

Süslenme: Kabarmış siğilleri keser. Çilleri adison (behak) ve viti-ligoya, özellikle sirkeyle birlikte süt lekelerine iyi gelir, bertaraf eder.

Şişler: Sirkeyle karıştırılıp, yaralara karşı kullanılır; balgamî ve sert şişleri çözer, eritir.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle birlikte balgamî yaralara ve uyuz ya-ralarına iyi gelir.

Baş Organları: Nezleye iyi gelir; özellikle ketenden kese içinde pişirdikten sonra kullanılırsa ve hâricen alına konursa, soğuk baş ağ-rılarına iyi gelir. Eğer sirke içinde bir gece bekletilir ve daha sonra ezilip, buruna çekilirse veya koklanırsa, baştaki kronik ağrıları giderir ve yüz felcine iyi gelir. Siyah kimyon, sinüsleri açarak, sinüziti açar. Onun sirkeyle pişmişi de gargara yapmak suretiyle diş ağrılarına iyi gelir; özellikle çam bitkisiyle karıştırılmış olanının (çam odunu) bu etkisi vardır.

Göz Organları: Göz sulanmalarına ve akıntılarına ırasa (zanbak) yağı ile birlikte engel olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Natrunla birlikte içilirse, nefes darlığına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarını ve solucanlarını öldürür ve birkaç gün süre ile kullanıldığında, regl söktürür. Böbrek ve mesa-ne taşı olanlara sıcak su ve balla birlikte içirilir.

Hummalar: Balgamî ve sevdavî ateşleri giderir.

Zehirlenme: Tütsü yapıldığında, haşaratı kaçıır. Bazıları, şunizin aşırı dozda kullanıldığında öldürücü olacağını söylemişlerdir. 1 dir-hem dozda içildiğinde, örümcek sokmasına iyi gelir.

ŞİBİS¹²⁶⁸

(Dere Otu; *Peucedanum graveolens*)

Yapısı: Onun sıcaklığı ikinci ve üçüncü arasındadır ve kurutma kabi-liyeti birinci ve ikinci arasındadır ve eğer yakılacak olursa, sıcaklık ve kuruluğu ikinci derecede yer alır.

Etkileri: Soğuk hıtlar üzerinde çok iyi olgunlaştırıcı etki gösterir; ağrı ve gaz gidericidir. Aynı zamanda, onun yağında olgunlaştırıp,

¹²⁶⁸ Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

yumuşatan özellik vardır. Onun mizacı olgunlaştırıcı, açıcı özelliktedir. Ancak ısıtıcı özelliği ve rutubeti vardır; ancak nemliliği daha fazladır ve kuruluşu çözme kabiliyetinden daha fazladır.

Şişler: Şişleri şişiricidir.

Cerahat ve Yaralar: Onun külü, şiş yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Yağı, sinir ağrıları ve benzerleri için yararlıdır.

Baş Organları: Uyku vericidir; özellikle yağı ve usaresi, sevdavî kulak ağrılarına yararlıdır ve kulağın rutubetini kurutur.

Göz Organları: Çok yenirse, gözde görme zaafı yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Dere otu ve tohumu, sütü artırır; özellikle aynı etkiye sahip droglarla kullanılırsa, sütü çok artırır.

Beslenme Organları: Aşırı yemek ve doluluktan dolayı mide ağzında oluşacak olan zararlı etkileri dere otu önler. Galenos, dere otunun mideye zararlı olduğunu söylemiştir ve tohumlarının kusturucu olduğunu söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Koliti giderir ve meniye azaltır. Eğer bunun için lavman yapılırsa veya oturak banyosu yapılırsa, yararlı olur. Tohumları hemoroidi giderir. Külleri, makat ve penis yaralarına iyi gelir.

ŞEM'

(Mum, Balmumu; Cera abba)

Genel Nitelikleri: Mum denen drogdur.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

ŞEBREM

(Deniz Marulu; Euphorbia pityuse)

Genel Nitelikleri: Bahçelerde ve bostanlarda yetişir. Üzerinde tüylü, ince kabuklu dalları vardır. Yaprığı tarhun yaprağı gibidir. Sütleğen gibi sütü de vardır.

Özel Nitelikleri: İyisi, hafif kırmızıya çalan renkte olup, kabuğu ince kılıf gibidir; onun dalları hafiftir, kırmızıdır, pek azı kalın dalıdır; kırmızıdır, serttir, zararlıdır. İran kökenli olanlar da zararlıdır; dolayısıyla kullanmak doğru olmaz.

Yapısı: İbn-i Hüneyn, sıcaklığının ikinci derecenin başında olduğunu ve kuruluşunun üçüncü derecenin sonunda olduğunu söylemiştir. Ancak onun sütü dördüncü dereceye kadar ulaşır.

Etkileri: Onda kabız etki vardır; bu etkisi şiddetlidir. Damar ağızlarını açar ve bu ilâç tek başına kullanılmalıdır; başka droglarla bu etkiyi göstermez. Eğer terbiye edilirse, o zaman etkisi kalmaz. Dolayısıyla şebrem zararlı bir drogdur; özellikle sıcak mizaçlı insanlar için zararlı olur.

Baş Organları: Onun sütü, sallanan dişlere iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere zararlıdır ve vücutta su toplanmasına karşı kullanılan bir ilâçtır. Bunun için şebrem, ilkin hindiba, rezene ve it üzümü usareleri içinde üç gün bekletilir; daha sonra kaynatılıp, kurutulup, tuzu türbid, helile ve sabırla birlikte tablet yapılır ve gerektiği zaman kullanılır. Bu şekilde hazırlanan drog yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Sevdavî (kara safra) balgam ve suyu kolayca atar. Şebrem, bir zamanlar (eski tıpta) kullanılırdı; fakat daha sonra meniye azalttığı için kullanımı terk edilmiştir. Şebremi terbiye edilme işi şöyle yapılır: Şebrem, süt içinde bir gün bir gece bekletilir ve bu işlem birkaç defa tekrarlanır. Böylece şebremi etkisi zayıflatıldığı gibi, zararlı hıtları da ortadan kaldırılmış olur. Kullanılmak istendiğinde, anason, rezene ve kimyon karıştırılıp, o şekilde içilir. Onun dozu 1 danek ile 4 danek arasındadır. O, ot cinsinden olup, onun sütünde herhangi bir yarar olmadığı için ilâç olarak içilmesine müsaade edilmez. Eğer şebrem içildiğinde fazla ishal olursa, soğuk suya oturmamak gerekir. Bu ishali hafifletir. Şayet şebrem kulunç için kullanılacak olursa, amonyak zamkı, akgünlük, ballı sirke ve kurt pisliği ile karıştırılıp, kulunç üzerine tatbik edilir.

Hummalar: Onun hummaya sebep olması dolayısıyla kullanılmasından vazgeçilmiştir.

Zehirlenme: Şebremi 2 dirhemi öldürücüdür.

ŞELCEM

(Şalgam; Brassica rapa)

Genel Nitelikleri:¹²⁶⁹ {Dioscorides, onun yabanî ve bostanî neveleri olduğunu söylemiştir. O, birçok dalları olan bir bitkidir. Alaca karalıktaki, güvenilmeyen yerlerde biter; yan taraflarında yaprakları var-

¹²⁶⁹ "Liftir ve ilgili bölümde gerekli açıklama verilmiştir."T.M.

dır. Bunların genişliği bir baş parmak veya ondan biraz daha fazladır. Meyvası bahili gibi kılıf içindedir. Onun kılıfı açılınca içinde küçük siyah tohumları vardır. O kesilirse, içi beyazdır. Çok miktarda hıltlardaki soğukluğa karşı yararlıdır ve o temizleyen ilaçlardandır. Tarmusu (asit mizahta bir sebze) gibi ve diğer hintet ve bakla ve kersene gibilerinin unu gibi temizleyen etkileri vardır. Onun pek az besleyici olduğu söylenir. Eğer öldürücü ilaçlardan önce onun tohumu içilirse, bu etkiyi bertaraf eder.

Yapısı: İkinci derecede sıcaktır ve rutubeti birinci derecededir.

Etkileri: Galenos, onun pişirilip yendiğini de söylemiştir. Kaynatılmış olanı, çok besleyicidir. Gıdası çok ağırdır; o yendiğinde tıkanıklık ve gaz hâsıl olur. Su ile biraz fazla pişirilmiş olanı, besleyicidir ve onun et yağı ile pişirilmiş, en iyisidir.

Süslenme: Şalgam aldım ve onu yaktım; parçalanıp, ayrıldı. Gül yağı ile sıcak kül üzerinde karıştırdım. Bu terkip müzmin (kronik) siyatige yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Aynı şekilde, bu hazırlanan terkip, soğuktan oluşan yanık şeklindeki yaralara (çatlaklara) yararlı olur. Pişmiş turp-tan bu tip yakılar yapılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Et yağı ile pişirilirse, boğaz ve göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Aynı zamanda, etle birlikte pişmiş, fevkalâde besleyici bir besindir ve böbrekleri ısıtır. Şalgam, mide için iyidir.

Hareket Organları: Pişmiş, gut ağrısı olan yerlere hâricen uygulanırsa, iyi gelir. Etle birlikte pişmiş, sırtı ısıtır.

Göz Organları: Şelcemin (şalgam) pişmişinin yenmesi veya çiğ yenmesinin görmeye iyi geldiği söylenir.

Dışarı Atan Organlar: O, meni oluşturur. Onun suyu, idrar söktürür ve etle birlikte pişirilirse, bu özellikler görülür, yani idrar söktürür; cinsel gücü artırır ve aynı zamanda tohumu, cinsel münasebet arzusunu artırır. Turp yaprağı, idrar söktürür. Su ve az tuzla pişmiş, cinsel gücü artırır.}]¹²⁷⁰

¹²⁷⁰ { } arası T.M.'de yok.

ŞAZENC

(Kan Taşı; Hacmatitis lapis)

{Genel Nitelikleri: O, madenler içinde bulunur. Mısır madenlerinden sağlanan şazenc taşından elde edilir. Bunun bir nevi, kırılarak, taştan elde edilir ve bir nevi ise, yuvarlak taştan elde edilir. Sıcak kül içinde onu kurutucu sığağa terkederiz ve 1 saat bırakırız. Sonra onu alırız ve toprağa süreriz. Bu topraklanmış taşın renginin şazencin (kan taşı) rengine benzediği görülür. Ateşe meyillidir.

Özel Nitelikleri: Onun iyi cinsi, çabuk kırılan, normal ve sert olanıdır; karışık olmayandır; kirli olmayandır. Rengi muhtelifdir. Onda çizgi yoktur. Yanlış (hatâlı) olanla arasında fark vardır. Onda güzel koku görülmez. Kırılgan taştır. Kantaşının üzerinde düz çizgiler görülmez. Bir nevinde, bunun aksine, üzerinde damarlar vardır. Şazenc onunla uyuşmaz ve aynı zamanda üstü renklidir; bu şazenc denen taş değildir. Eğer ovalarsak, rengi biraz kırmızıdır.} ¹²⁷¹

Yapısı: Yıkanmamış olanı, birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur. Yıkanmış olanı, ikinci dereceye kadar soğuk ve üçüncü dereceye kadar kurudur.

Etkileri: Şiddetli kabız etkisi vardır. Eğer suda ezilirse, hattâ eritilirse, tozu ona katılırsa, büzücü etkisi vardır. Onun gücü, suyu ısıtıcıdır; yumuşatıcıdır ve kurutucu etkisi vardır. Bazılarına göre, markâşitanın kuvvetindedir. Ancak daha az kurutucu ve diğerlerinden daha az ısıtıcı, yumuşatıcı ve temizleyicidir.

{Cerahatve Yaralar: Fazlalık et çıkıntılarına iyi gelir; onların üstüne yakı şeklinde uygulanır.} ¹²⁷²

Göz Organları: Göz yaralarını temizler ve eğer yumurta akıyla birlikte kullanılırsa, onlara iyi gelir. Tek başına kullanıldığında, göz kapaklarının sertliğini giderir ve yangılı şişlere iyi gelir. Şazenc dâima su ile kullanılır. Dolayısıyla ilkin toz hâline getirilip, sonra yavaş yavaş suya karıştırılır ve kıvamlı hâle gelene kadar devam edilir. Toz şeklinde kullanıldığında, fazlalık doku ve etleri yok eder. Muhtemelen tek başına göz yaralarının izlerini yok eder. {Sütle birlikte gözün

¹²⁷¹ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁷² { } arası T.M.'de yok.

hastalıklarına, ağrılarına iyi gelir. Kantaşının tek başına göz kapaklarındaki sertliğe karşı alındığını söylemişlerdir. Eğer sertlik yangılı şişle birlikte olursa, yumurta akıyla veya pişmiş yoğurt suyuyla birlikte uygulandığı söylenir. Göz kapaklarındaki yangılı şişlere suyla karıştırılıp, uygulanır, demişlerdir. Göz hastalığında, onun tozu göze damlatılır, muhtemelen onun yoğun olduğunda etkisi tamamen zıddır. Hattâ birikmeye meyillidir. Hattâ muamele edildikten sonra göz kapağı altı onunla boyanır. Bu drog gerçekten ısıtıcıdır ve maddeleri çekmekte yararlıdır.¹²⁷³

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte, idrar zoruna iyi gelir ve regl kanamalarına iyi gelir. Şazenc, meninin de normal hâle gelmesini sağlar.

ŞA'RU'L, GUL

(Şeytantüyü, Şeytankılı, Şeytansaçı; *Adiantum capillus*)

Genel Nitelikleri: Kökleriyle birlikte toplanan bir bitkidir. Rengi kırmızı ve siyah arasındadır. Sürüngen ve boğumlu bir bitkidir.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerlere yararlıdır.

ŞABABEK, ŞABENEC

(Sert Mısır Unu, Köpek Menekşesi)

Genel Nitelikleri: Kuvvet olarak, kara pelin otuna benzediği söylenir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Baş Organları: Saraya iyi gelir. Salya akıntısını keser ve özellikle çocukların salyasında etkili olur.

Bedeli: Onun sara ve diğerlerine etkisi açısından bedeli, mercan-köşk (merzencüş)tür.

ŞERBİN

(Katran Ağacı; *Oxycedrus*)

Genel Nitelikleri: O, katran ağacıdır. Burada, katran ağacı ve katran ağacının etkileri hakkında bilgi verilecektir. Bu ağaç, bir nevi çam ağacıdır. Onun meyvası servininki gibidir. Ancak ondan daha kü-

¹²⁷³ { } arası T.M.'de yok.

çüktür ve dikenlidir. Onun, kısa ve uzun olmak üzere iki nevi vardır Dioscorides, onun servi gibi büyük bir ağaç olduğunu söylemiştir. Katranın servi gibi meyvaları vardır. Ancak onunkiler biraz daha küçüktür. {Şerbin ağacı küçük ağaçlar arasındadır. Aynı zamanda, dikenleri vardır. Onun meyvası 'ar'ara (ardıç) benzer; as (mersin ağacı) taneleri gibi yuvarlaktır ve biz onun katran olduğunu belirledik. Onun kara toprak gibi kokusu olduğunu buldum. Eğer o distile edilirse, ondan katranı elde edilir. Ancak bu kalıcı değildir. Bu ağaç, Farsça urs diye adlandırılır.}¹²⁷⁴

Etkileri: Kabuklarında kabız etki vardır. Dioscorides, katranın kabız etkisi olduğunu söylemiştir. Bu etkinin muhalifi parçalamadır. Bu drog taneciğin (tohumun) kısımlarını büzer (birleştirir); onun parçalarının ölmesine engel olur. Bundan dolayı onun adı “ölünün hayata kavuşmuşu”dur.

Baş Organları: Genellikle bu ağacın meyvası, baş ağrısı ve ayrıca midede yakıcı etki yapar. Bu da dolaylı olarak baş ağrısı yapar. Sirke içinde kaynatılan yaprakları, diş ağrılarını dindirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Meyvası, öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide için yakıcı olduğundan, zararlıdır. Ancak karaciğere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Meyvası, idrarın damla damla akmasına yararlıdır ve biberle birlikte içilirse, idrar söktürür. Eğer kabuğu ile tütü yapılırsa, abortus etkisi yapar ve meşimelyi dışarı atar. Eğer şarapla alınırsa, karında peklik yapar ve muhtemelen idrarın tutulmasına sebep olur.

Zehirlenme: Meyvası, deniz tavşanı içenlere içirilir ve geyik yağı ile karıştırılıp, bedene sürülürse, haşarata karşı koruyucudur.

ŞA'İR-U ŞEK (Arpa; Hordeum vulgare)

Genel Nitelikleri: Arpa bilinen bir ilâttır. Şek, onun kabuksuz olan nevidir. Onun etkisi de diğerine benzer.

Yapısı: Birinci derecede kuru ve soğuktur.

¹²⁷⁴ { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Onda temizleyici etki vardır ve besleyici değeri buğdayınkinden daha azdır. Arpa suyu, kavrulmuş arpadan daha etkilidir. Kendisi ve suyu, çok hıltı meydana getirir. Kabuksuz arpadan elde edilen su, rutubet meydana getirir. Bütün arpa suları yararlıdır.

Süslenme: Cilt lekelerine karşı hâricen sıcak olarak tatbik edilir.

Şişler: Onun suda kaynatılmışıyla zift ve rezene birlikte yakı yapılır ve katı şişler üzerine uygulanır. Drog, tek başına sıcak şişler (yanıklı şişler) üzerine uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Arpa, sirke tortusuyla birlikte pişirilip, uyuz yaraları üzerine lapa şeklinde uygulanır.

Hareket Organları: Ayva ve sirkeyle birlikte gut hastalığında yakı olarak hâricen uygulanır ve mafsallara fazlalıkların akmasını¹²⁷⁵ önler.

Solunum ve Göğüs Organları: Suyu, göğüs hastalıklarına yararlıdır. Eğer rezene tohumu ile birlikte alınır, süt salgısını artırır. Arpa unu, haşhaş kabuğu ile birlikte böğür ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun suyu, mideye zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Arpa bulamacı, karın organlarında ishal etki yapar; aynı zamanda, onun bulamacı (çorbası), keşkeki, idrar söktürür. Buğdayın çorbası (bulamacı), daha etkili idrar söktürücüdür.

Hummalar: Hummalarda onun suyu, ateş düşürücü, rutubet oluşturunucudur. Ancak sıcak olarak sedef otu ve soğuk olarak kereviz ve rezene birlikte kullanılır. Aynı zamanda, arpa kille kaynatılıp, kraten suyu ile karıştırılıp, balgamî hummalar için kullanılır.

ŞAHM

(Yağ, İç Yağı; Sevum adeps)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

{Yapısı: Erkeğin yağı, daha ısıtıcı ve daha kurudur. Sonra içdiş edilmiş hayvanın yağıdır. Daha sonra yaşlı hayvanın iç yağı gelir.}¹²⁷⁶

{Özel Nitelikleri: Ördek yağı, çok yumuşaktır ve tavuk yağından daha ısıtıcıdır ve horoz yağı normaldir.}¹²⁷⁷ Geyik yağı daha fazla ısıtıcıdır. İnek yağı, aslan ve keçi yağı arasında yer alır. Aynı yağ, yumu-

¹²⁷⁵ "eklemlerin kireçlenmesini" T.M.

¹²⁷⁶ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁷⁷ { } arası T.M.'de yok.

şatılır ve bütün hayvanlarda erkek hayvanın yağı daha güçlüdür. Yaşlı hayvan yağı hafiftir. Dişi keçi yağı, en kabız özellikte olan yağdır. Erkek keçi yağı, en çok çözücü, eritici özellikte olandır.

Süslenme: Ayı yağı ve öküz yağı, saçkırana iyi gelir. Eşek yağı, ciltteki lekeleri giderir ve kaz yağı, şakak ve dudak derisine çok iyi gelir.

Şişler: Domuz yağı, şişlere yararlıdır. Aslan yağı, katı şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Eşek yağı, ateş yanıklarına iyi gelir.

Baş Organları: Kaz yağı, kulak ağrısını sakinleştirir. Aynı zamanda tilki yağı da bu şikâyeteye çok iyi gelir. Tavuk yağı, dilin sertliğine iyi gelir.

Hareket Organları: Geyik yağı, titremeye iyi gelir.

Göz Organları: Balık yağı, göz için yararlıdır ve balla birlikte görmeyi güçlendirir. Taze yılan yağı, katarakta ve göze su inmesine (sulanmasına) iyi gelir; göz kapaklarında dökülen kirpiklerin yenilerinin çıkmasını sağlar.

Dişarı Atan Organlar: Erkek keçi yağı, bağırsakların yangılı yaralarına iyi gelir. Eğer ağız yoluyla alınırsa, yaralara (bağırsak yaraları) iyi gelir. Dişi keçinin yağı, bağırsak yaraları üzerinde domuz yağından daha etkilidir. Çünkü daha hızlı donar. Ancak domuz yağı daha şiddetlidir. Devenin hörgücünün yağı, tütsü şeklinde kullanılırsa, basura iyi gelir. Bütün kümes hayvanlarının yağları, meselâ tavuk yağı veya diğerlerinin, rahim ağrılarına iyi gelir. Ancak beklemiş yağların etkisi kötüdür. Aynı şekilde kaz yağı, rahime yararlı olur.

Zehirlenme: Domuz yağı, böcek sokmasına karşı yararlıdır. Fıl yağı ve yabani keçi yağı, eğer cilde sürülürse, haşarat kaçır. Dişi keçi yağı, haşarat zehirlenmesine karşı iyi gelir.

ŞA'R¹²⁷⁸

(Kıl; Pile pilus)

Etkileri: Yakılmış kıl, çok kuvvetli kurutucu ve ısıtıcıdır.

Süslenme: Yakılmış kıl, dişleri temizler; parlatır ve onun suyu, saç bitmesini sağlar.

¹²⁷⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Yanmış kıl, işinli ve kötü yaraları kurutur.

Baş Organları: Yanmış kıl, dişleri temizler, parlatır.

Zehirlenme: İnsan kılı, sirkeyle, kuduz köpeğın ısırdığı yere hâricen tatbik edilir.

ŞUKURES, ŞAKURUS¹²⁷⁹

{Etkileri: Onun sıcak etkisi vardır. Onun usaresi, ağrılar için içilir. Kuvvetli çekici etkisi vardır.}¹²⁸⁰

Süslenme: Taze şarapla birlikte adison (behak, lepra) üzerine uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Kronik yaraları iyileştirir ve fazlalık etlerin üzerine toz şeklinde ekilir.

Hareket Organları: Sirkeyle birlikte gut hastalığında hâricen kullanılır. Omurga ağrıları için kayrutı yapılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürük için, tatlılarla birlikte yalamak (emmek) suretiyle alınır.

Beslenme Organları: Mide yanması için ondan 2 dirhem edrumali ile birlikte alınır (içilir).

Dışarı Atan Organlar: 2 dirhem edrumali ile birlikte karıştırılıp, fitil yapılırsa, idrar zoruna ve dizanteriye iyi gelir. Dendiğine göre, kadınlarda regl söktürücü olarak da etki gösterir.

ŞECERETÜ'L-BAK

(Kara Ağaç, Tahtakurusu Ağacı; *Ulmus dryopteris*)

O, "Dal" harfinde ele alınmış olan derdardır. Ona bak ağacı da denir.¹²⁸¹

ŞEVKETÜ'L-BEYDAİ

(Arap Kayını, Akdiken; *Fagonia Arabica*)

Genel Nitelikleri: Ak diken denen bitkidir. {Dağlarda ve ormanlık yerlerde yetişir. Onun yaprağı beyaz hamalavun (mazeryon) yaprağına benzer. Ayrıca o daha incedir ve onun beyazı daha beyazdır ve onun

¹²⁷⁹ "Genel Nitelikleri: İbn-i Sınâ, ne tür bir drog olduğunu bilmediğini söyler. Yapısı: Şiddetli ısıtıcı etkisi vardır."T.M.

¹²⁸⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁸¹ "Genel Nitelikleri: Dard diye tanınan ağaçtır ki, ilgili bölümde gerekli açıklama verilmiştir. Yapısı: Birinci derecede soğuk ve kurudur. Etkisi: Sirkeyle birlikte hâricen gut için kullanılır."T.M.

üzerinde altına benzer bir şeyler vardır. O, dikenlidir. Onun gövdesinin uzunluğu bir karış ve kalınlığı baş parmak kadardır ve o boştur, beyazdır ve baş tarafında deniz kazının (kunfeze, dişi kirpi) dikenlerine benzer dikenler vardır. Ancak onunki diğerinden daha küçüktür ve düzdür. Çiçeklerinin rengi fıfır rengindedir. Tohumu safran tohumuna benzer. Ancak onunki diğerinden daha çoktur. Onun kökü kırmızıdır.} ¹²⁸²

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve kurudur.

{Etkileri: Böcek ısırıklarına karşı kullanılır.} ¹²⁸³

Şişler: Onun kökü ile balgamî şişler üzerine yakı yapılır.

Baş Organları: Onun kökü, kaynatılıp pişirilirse ve onunla gargara yapılırsa, diş ağrılarını giderir.

Hareket Organları: Onun pişmişi, gut ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kökü, içilirse, ağızdan gelen kanı durdurur.

Beslenme Organları: Mide gevşekliğine iyi gelir.

{Dışarı Atan Organlar: Eğer kökü içilirse, kronik ishale iyi gelir. O, idrar söktürücüdür.} ¹²⁸⁴

{Zehirlenme: Haşarat sokmasına karşı yararlıdır.} ¹²⁸⁵

ŞEVKETÜ'L-YAHUDİYYE ¹²⁸⁶

(Yahudi Diken; Erygium planum)

Yapısı: Sıcaktır.

Hareket Organları: Yumuşatıcı ve çözücüdür.

Eklemler: Tetanusa iyi gelir.

Baş Organları: Pişirilip, onunla gargara yapılırsa, azı dişi ağrısına iyi gelir. Bütün nezlelere iyi gelir. Aynı zamanda onun kökü bu şikâyetlerde etkindir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsteki kanamalara iyi gelir.

{Beslenme Organları: Onun kökü, kusmaya karşı yararlı olur.} ¹²⁸⁷

¹²⁸² { } arası T.M.'de yok.

¹²⁸³ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁸⁴ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁸⁵ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁸⁶ "Genel Nitelikleri: Bu isimle tanınır." T.M.

¹²⁸⁷ { } arası T.M.'de yok.

{Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, rahimdeki kronik akıntıları giderir.}¹²⁸⁸

ŞEVKETÜ'L-MISRIYYE¹²⁸⁹ (Acacia Arabica)

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kurutucu ve nezle gidericidir.

Cerahat ve Yaralar: Kökü ve özellikle tohumu, şiddetli tedavi edici güce sahiptirler.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide şişlerine iyi gelir.

ŞARAB

Genel Nitelikleri:¹²⁹⁰ Onunla üzüm şarabı anlaşılır.

Etkileri: Acı, safra cinsinden hıltları (fazlalıkları) düzene sokar. Taze şarap, ağır, koyu kıvamlı olan damarlarda doluluk ve hıltlar meydana getirir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, ekşi, ince, olgun üzümden yapılanıdır. Mizacı (yapısı) dolayısıyla şarap içmenin birçok usulü vardır. Gençler, nar suyu ile az miktarda içerler. Eğer dozunu kaçırıp, fazla miktarda içerlerse, zararlı olur.¹²⁹¹ Gençler, yıllanmış şarap içtikten sonra üstüne soğuk su içmelidir.¹²⁹² Çünkü soğuk su, şarabın yapısını değiştirir, zararını giderir.¹²⁹³

Süslenme: Şarap, insanı güzelleştirir. Bazı insanlara kilo aldırır. Lepra ve vitiligo gibi hastalıklarda zikredilen ilaçlarla birlikte alınır-sa, cildi temizler, güzelleştirir.

Cerahat ve Yaralar: Şarap, kötü huylu ve sulu çıbanların üzerine damlatılarak uygulanır. Nasırlara şarapla muamele edilirse, iyi gelir. Aynı zamanda süt yaraları da şarapla yıkanacak olursa, yararlıdır.

¹²⁸⁸ { } arası T.M.'de yok.

¹²⁸⁹ "Genel Nitelikleri: Bir önceki drogun benzeridir. Bu isimle tanınır." T.M.

¹²⁹⁰ "Şarab denince genellikle üzüm şarabı anlaşılır." T.M.

¹²⁹¹ "ani ölümlere sebep olur." T.M.

¹²⁹² "veya suyla şarabı karıştırıp, içmelidir." T.M.

¹²⁹³ "Özellikle yaz aylarında şarabın soğuk suyla karıştırılarak içilmesi onlar için en uygun şekildir. Üzüm şarabı hekimlik açısından diğerlerine göre daha iyidir, yani üzüm şarabı meyva şaraplarından, kuru üzüm şarabından ve benzeri şaraplardan daha üstündür." T.M.

Baş Organları: Şarap, içenleri sarhoş eder; hâfızayı yok eder. Nefsani güçlerin kaybına sebep olur.

Hareket Organları: Şarap, sinirler için zararlıdır. Hareketleri etkileyip, alışkanlık ve titreme yapar. Alışkanlıktan dolayı her gün içilir ve sinirlerin gevşeyip, zayıflamasına sebep olur. Ancak bal şarabı, eklem ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: İbn-i Maserceveyh, eski (beklemiş) şarabın göze çok zararlı olduğunu söylemiştir. Yıllanmış şarapla göz ilâçları karıştırılarak, macun yapılır ve katarakt için ilâç olarak kullanılır. Çünkü katarakta şarap çok faydalıdır. Aynı zamanda şiyaf-ı kayser (kayser damlası) de şarapla hazırlanarak, katarakt için göze damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ağır hararate engel olur ve kalbi ferahlatır. Tatlı şarap, akciğer damarlarını açar ve solunumu yavaşlatır.

Beslenme Organları: Çabuk hazmedilir ve emilir; yüksek besleyici değere sahiptir. Bağırsak muhtevasına (keymus) iyidir; zarar vermez. Zaman zaman bulantı yaparak, kusmayı sağlar ve böylece midenin temizlenmesini temin eder. Normal dozda alındığında, besleyici olur. Aşırı miktarda alınması, karaciğer ve böbreklerde tıkanıklığa sebep olur ve az miktarda şarap, besinlerden azami faydayı ve olumlu hazmı sağlar; kan dolaşımını hızlandırır. Aşırı cinsel arzuyu azaltır.

Dışarı Atan Organlar: Beyaz ve hafif şarap, çok iyi idrar söktürücüdür; mesanedeki yanmayı giderir. Yıllanmış şarap, mesane için zararlıdır. Ballı şarap, bağırsaklarda yumuşatıcı etki gösterir. Fakat deniz suyu ile yapılanı, gaz oluşturur ve ishal etkisi gösterir; makad gevşekliğini giderir. Ballı şarap, rahim ağrılarına iyi gelir. Sıvı şarap, içildiğinde, ekseriya iyi bir idrar söktürücüdür. Ancak tatlı şarapta bu etki görülmez. Karışık şarabın yumuşatıcı ve gaz yapıcı etki göstermesi, bağırsaklara zarar vermesine sebep olur. Sek şarap, büzücü ve ısıtıcı etkileriyle bağırsakları takviye eder ve gazı giderir.

Zehirlenme: Yıllanmış şarap, bütün haşarat sokmalarına iyi gelir. Deniz suyu ile hazırlanan şarap, zehir ve uyuşturucu madde içenler için panzehir etkisi yapar. Aynı şekilde, zehirli şurup içenlere, zehirli mantar yiyenlere, soğuk zehiri olan hayvanlar tarafından sokulanlara (afyon ve şevkeran içenlere de) panzehir etkisi yapar.¹²⁹⁴

¹²⁹⁴ "Bu anlatılanlar bilimlik ve doğru gerçeklerdir." T.M.

Allah'a hamd olsun ki, şarabın belli bir miktarının iyi bir gücü vardır. Bu söz (şarab), "Şın" harfindeki son madde idi. Burada 32 drog zikrettim.

YİRMİ İKİNCİ MAKALE (Te Harfi)

TEMÜRHİNDİ (Demirhindi; Tamarindus indica)

Genel Nitelikleri: Hint kaynaklı olarak bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: İyisi ve yararlısı, tazesı olup, kurumuş, büzüşmüş olmayanıdır. Onun belli oranda ekşiliği vardır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur.

Beslenme Organları: Kusmaya, susuzluğa karşı yararlıdır. Çok kusmaktan kaynaklanan mide gevşekliğini giderir; onu büzer, toplar.

Dışarı Atan Organlar: Safra salgısını artırır. Kaynamış drogun bir içimlik dozu, 1/2 ratl kadardır.

Hummalar: Yüksek ateşten dolayı görülen bayılmalara yararlı olur ve özellikle yumuşak yapıya ihtiyacı olanlarda yararlıdır.

TUDERİ (Ebegümeci; Malthiola incana)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, yapraklarının ferasyun yaprağına benzediğini söylemiştir. Yarım karış boyunda kök yumrusu bulunmaktadır. Çiçekleri vardır. Çiçeklerinde uzun, siyah tohumları vardır. Tuderinin kullanılan kısımları bu kısımlardır. Yabanî tuderinin tohumları yuvarlaktır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Özel Nitelikleri: Tereye benzeyen baharatlı bir yapısı vardır.

Etkileri (Şişler): Kansere yararlıdır. Hâricen kullanılırsa, balla birlikte kanserli yaralara iyi gelir. Bütün katı şişlere karşı yararlıdır. Ödemlere karşı hâricen uygulanır.

Hareket Organları: Katı nikrisli yapılara hâricen uygulanır ve faydalı olur.

Baş Organları: Kulak kökündeki şişlere iyi gelir.

Göz Organları: Balla birlikte, göz yaralarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yollarına, pastil ve süspansiyon terkbine katılır veya içi yıkandıktan sonra suda kaynatılır ve bir testi içerisine konularak [solunum yolları mukoz salgıları için] kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücün artmasında yararlı olur. Özellikle şarapla pişirilirse, bu etkisi vardır.

TENNUB, TENBUB (Kökner; *Picea abies*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ağaçtır. Kufi bunun bir türüdür. Kadm-i Kureyş, bunun tohumlarıdır. Zift-i berri,¹²⁹⁵ bu ağaçtan elde edilir.

Etkileri: Tohumları büzücüdür.¹²⁹⁶ Tohumlarının (kadm-i Kureyş) hem büzme, hem de fevkalâde yumuşatma gücü vardır.

Şişler: Bu ağacın yaprakları, yangılı şişler için yakı yapılarak, hâricen kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Onun yaprakları ve tohumları, öküz yağı, kurşun oksit ve kendir tozuyla (unuyla) karıştırılırsa, hâricen (derideki) yaralara faydalıdır. Eğer mum, as yağı ile karıştırılırsa, vücutta yanık yaralarına ve bütün yangılı yaralara ve rutubetlere iyi gelir. Onun (ağacın) kabuğu, toz şeklinde cerahatli yaralara iyi gelir. Eğer yaprakları taze cerahatler (yeni oluşmuş cerahatli yaralar) için kullanılırsa, onların bozulmasını (enfekte olmasını) engeller.

Baş Organları: Onunla gargara yapılırsa ve özellikle sirkeyle pişirilerek uygulanırsa, diş ağrısına iyi gelir. Bazen odunu talaş edilip, sirkeyle kaynatılıp, diş ağrısı için kullanılırsa, o da aynı şekilde iyi gelir.

Göz Organları: Onun buharı, göz damlalarına katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun tohumu, göğüsten gelen mukoz akıntıya yardımcı olur ve bu bitkinin kronik öksürüğe fevkalâde yararı vardır. Onun zifti de yararlıdır.¹²⁹⁷

Beslenme Organları: Ondan 1 miskal ballı su ile içilirse, karaciğerin fonksiyonunu düzenler.

¹²⁹⁵ "zift-i rumî" T.M.

¹²⁹⁶ "yumuşatıcı kuvveti de vardır." T.M.

¹²⁹⁷ "Onun zifti bir çeşit zamk gibidir." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Dâhilen alınırsa, bağırsaklarda kabız ve idrarda tutukluk yapar.

TERENCEBİN

(Manna, Kudret Helvası; Hedysarum alhargi)

Genel Nitelikleri: Bu, bir nevi çiğdir, yani gökten inmiştir; genellikle Horasan ve Maverâünnehir civarında görülür. Bizim yörelerimizde genellikle deve dikenini üzerinde kullanılır.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, taze ve beyaz olandır.

Yapısı: O, sıcağa meyilli, normal bir yapıya sahiptir.

Etkileri: O, sağlıklı bir yumuşatıcı ve temizleyicidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe iyi gelir ve göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Susuzluğu teskin eder.

Dışarı Atan Organlar: Düzenli bir şekilde safra salgılanmasını sağlar ve bu söktürücü etkisinden kaynaklanır. Bu etkileri sağlamak için doz 10 miskalden 20 miskale kadar mizaca göre ayarlanır.

TUTYA

(Çinko, Çinko Karbonat)

Genel Nitelikleri: Aslında tutya (çinko), bir dumandır ve bakır filize karışık maddelerden ve kurşundan ayırıştırma ve saflaştırmanın yapıldığı bölgelerden elde edilir. Bazen maden tozlarının saflaştırılmasıyla kaliteli tutya elde edilir; çökeltir veya curufuna suhudus adı verilir. Çinkonun bazısı beyaz, bazısı sarı, bazısı da yeşil olur. Hint kökenli tutyanın (yani tutya-i Hindî) yıkama suyu tutyanın altında tortu gibi toplanır. Bu suya sukurdiyun¹²⁹⁸ denir ve bunun tutyadan farkı, rafine edilmemesidir. Tutya rafine edilir; sukurdiyun rafine edilemez. Kabın dibinde toplanır. Sukurdiyun bakırı parlatmakta kullanılır. Bu çökelti bakır tozu veya curufu gibidir; distile edildiğinde tutya elde edilir. O, gerçekten yumuşaktır.

Özel Nitelikleri: Onun en iyisi, beyaz renkte olandır; o uçucudur; sonra sarı yeşilimsi ve kırmızı olanlardır. Hepsinin taze ve kokulu olanları daha iyidir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

¹²⁹⁸ "sufudiyun" T.M.

Etkileri: Yakmadan kurutucu etkiye sahiptir. Yıkanmış, kaliteli kurutucular sınıfına girer.

Süslenme: Ter kokularını giderir.

Cerahat ve Yaralar: Yıkanmış drog, yara ve kanser yaralarına karşı yararlıdır.

Göz Organları: Göz ağrılarına yararlıdır. Göz kanallarında tıkanıklık yapan zararlı maddelerin birikmesini engeller; onların atılmasını sağlar. Bunun için yıkanmış drog kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Zikredilmiş mide yaralarına faydalıdır; onun şişliklerini bertaraf eder.¹²⁹⁹

TENKAR

(Bakır Çalığı, Bakır Karbonat)

Genel Nitelikleri: Onun madenî (tabii) ve yapay nevi vardır. Kuyumcular kullanırlar ve ona lehem-üz-zeheb derler.

Baş Organları: Diş ağrılarına ve çürüklerine iyi gelir.

TEŞMİRİH¹³⁰⁰

(Cassia absus)

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Etkileri: Etki olarak kabızdır.

TURMUS, TIRMIS

(Mısır Fasulyesi, Acı Bakla, Yahudi Baklası; Lupinus albus)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, Yahudi baklasının bostanî ve yabanîsinin olduğunu söylemiştir. Yabanîsi bostanîsinden daha küçüktür. O, bostana benzer. Her ikisi de yararlıdır ve onların lezzeti acı, şekli yassı, geniş, yüzeyi çukurdur; baklî il-Mısırî denen drogdur.

Özel Nitelikleri: Yabanî olanı, bütün etkileri bakımından daha güçlüdür; ancak o, daha küçüktür.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yahudi baklası acı olup, bu acılık nedeniyle temizleyici özelliğe sahiptir; çözücüdür; ancak yakıcı değildir. Galenos, Yahudi baklasının acılığı giderir olanının ağır olup, temizleme özelliğini kay-

¹²⁹⁹ "Cinsel organların şişlerinde etkilidir."T.M.

¹³⁰⁰ "Teşmizec. Sinameki" T.M.

bettiğini ve yapışkanlık kazandığını söylemiştir. Onun (bütün Yahudi baklalarının) hazmı zordur. Eğer hazmı iyi olmazsa, damarlarda duman hâsıl eder (tıkanıklık yapar). İyi Yahudi baklası besleyicidir ve pişmiş Yahudi baklası iyidir; yendikten ve hazmedildikten sonra oluşan hıtları zararlı değildir. Acılığı giderilmek için o, ilkin ıslatılıp öğütülür, ancak bu durumda drog kuruluk ve yapışkanlık özelliği kazanır. Yahudi baklasının bütün nevileri yiyecek olarak kullanılmaktan çok, ilâç olarak kullanılırlar.

Süslenme: Saçları inceltir; kepeği temizler; ciltte oluşan leke ve yara izlerini yok eder ve yüzü parlak hâle getirir. Özellikle eğer yağmur suyu ile kaynatılıp pişirilirse, temizleyici özelliği iyice artar. Pişmişi, vitiligoya (beres) iyi gelir.¹³⁰¹

Şişler: Yüzdeki iltihaplı yaralara, yangılı şişlere, sıracaya iyi gelir. Sirkeyle veya ballı sirkeyle birlikte sertliklere iyi gelir. Bu terkip bedeni şişmanlatıcı maddeler gibi kullanılır. Kaynamışı, gangara (gangren) üzerine uygulanır ve bozulmayı önler.

Cerahat ve Yaralar: Uyuza iyi gelir. Hattâ o, siyah mazeryon kökü ile birlikte kullanılır. Uyuzun kaşıntısını giderir ve kaşıntıdan oluşan yaralara, kötü yaralara etkilidir. Yahudi baklasının unu, arpa unuyla cerahat ağrılarını teskin eder ve yılancığa (nâr-i farisi) yararlıdır.

Hareket Organları: Eğer Yahudi baklasıyla siyatikte yakı yapılıp, kullanılırsa, yararlı olur.

Baş Organları: Onun unu, rutubetli baş ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalaktaki tıkanıklıkları açar ve özellikle eğer sirkeyle ve balla pişirilirse, bu etkisi vardır; özellikle bal, sedef otu ve biberle pişirilirse, bu etkisi vardır. Acılığı olmayan Yahudi baklası, mide bulantısını giderir ve arzuyu keser. Ancak ondan acılığı giderilirse, nüfuz etme gücü düşer, azalır.

Dışarı Atan Organlar: Bu drog, bağırsak kurtlarını, solucanları düşürür. Bunun için balla fitil hâlinde veya içerek uygulanır. O, siyatığın ağrılarına iyi gelir; regl söktürür; ceninde düşük etkisi yapar. Bunun için sedef otu ve biberle birlikte kullanılır. Eğer sarı yonca ve balla birlikte alınırsa, aynı şekilde bağırsak kurtlarını düşürür. Eğer

¹³⁰¹ "Vitiligo için 1ratl kullanılır." T.M.

balla ve sirkeyle birlikte içilirse, bu etkiyi yapar. Aynı şekilde, idrar söktürür ve bu drog bağırsaklarda kabız etkisi yaratır. Bazılarına göre, Yahudi baklasının tek başına kabız etkisi yoktur.

TENİN-İ BAHRÎ¹³⁰²

(Deniz Canavarı, Deniz Yılanı, Köpek Balığı; *Draco* sps.)

Zehirlenme: Galenos, bu hayvanın ısırıldığı yere, hemen o hayvanın yakalanıp, yarıp, konmasının yararlı olduğunu söylemiştir.

TİMSAH¹³⁰³

(*Crocodylus palustris*)

Göz Organları: Gübresi katarakta iyi gelir. Denir ki, böbrek civarından 1 miskal¹³⁰⁴ alınırsa ve şarapla içilirse, cinsel arzuyu artırır ve bu uyarılmayı marul yaprağı sakınleştirir.

Zehirlenme: Şayet timsahın ısırıldığı yere onun yağı bağlanırsa, ağrısını alır.

TENBUL

(*Chavica betel*)

Genel Nitelikleri: Hindistan'da bu adla anılan yörede yetişen bir ağacın yapraklarıdır. Ağacın dal ve yaprakları, limonun dal ve yapraklarına benzer. Bunun nevreye (arsenik ve civadan oluşan kıl dökücü) benzeyeni ağızda çiğnendiğinde, dişleri kırmızıya boyar ve kokusu güzeldir ve Hint halkı bunu yemeye özen gösterirler ve her zaman da yerler ve bu drogu her zaman överler, onunla övünç duyarlar.

Süslenme:¹³⁰⁵ Nefesin güzel kokmasını sağlar. Kötü kokuları bertaraf eder. Dişleri kırmızıya boyar. Onun öz suyunun ve yaprağının şarapla birlikte lepra lekelerini bertaraf ettiği söylenir.

Baş Organları: Küçük dil ve diş etlerini takviye edip, onları pekiştirir. Hint halkı bu yüzden, bu drogu devamlı çiğner.

Beslenme Organları: Mide ağzını ve sindirimi güçlendirir. Gazı ve geçirme kokusunu giderir. Bundan dolayı, Hintliler dâima onu çiğner.

¹³⁰² "Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır."T.M.

¹³⁰³ "Genel Nitelikleri: Herkesçe bilinen bir hayvandır."T.M.

¹³⁰⁴ "dişi timsah derisinden 1 miskal alınırsa" T.M.

¹³⁰⁵ "Etkileri: Kurutucu ve büzücü etkileri vardır."T.M.

TIMR, TAMR (Hurma; *Phoenix dactylifera*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve rutubetlidir; onun sıcaklığı rutubetinden daha fazladır; o meniye artırır ve parçalayıcıdır; ancak bademle, haşhaşla ve sonra sekincebin (oxymel) ve sedef otuyla iyileştirilir.} ¹³⁰⁶

TEFSİYA, SAFSİYA (Yabanî Sedef Otu Zambkı; *Ruta sybestris*)

Genel Nitelikleri: Tefsia, yabanî sedef otunun zambkıdır. Bazen “te” yerine “se” ile de söylenir. Drogun tazesı kullanılır. Bir sene bekletilen drogun kuvveti azaldığından hekimlik yönünden kullanılmaz hâle gelir. Ancak, rutubetli olanı yararlıdır.

Yapısı: Çok sıcaktır, yakıcıdır ve kuvvetli ısıtıcıdır. Kuvvetli kurutucu etkisi vardır. Zayıf rutubet oluşturmazı sözkonusudur. Bundan dolayı, öncelikle yakıcı değildir.

Etkileri: Temizleyici, sökücü, olgunlaştırıcı ve akıttıcı etkileri vardır; {yakıcı değildir. Şiddetli çekicidir, [bedenin derinlerindeki eskiden kalma artıkları] çeker. Ancak belli bir süre sonra fazla rutubeti ile bunu yapabilir. Sıcak mizacından dolayı ona besleyici olarak bakılmaz.} ¹³⁰⁷

Süslenme: Tüy (saç) bitirir ve saçkıran için cidden yararlıdır. Onun benzeri çok az bulunur; o da ilgili bölümde açıklanmıştır. Kanamaya sebep olanlara karşı etkilidir; fakat bir saatten fazla tutulamaz. Aynı zamanda, cilt bozukluklarında yararlı olur.

Hareket Organları: Eklemlerin gevşeklikleri, gut, romatizma için hâricen sürülür. Siyatik için makattan fitil olarak kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yolları enfeksiyonlarına ve nefes darlığına iyi gelir ve böğürlerin ağrılarına yararlı olur. Özellikle kronikleşmiş olan ağrılara hâricen pomad (yakı) şeklinde ve kusturma yoluyla etkili olur. Hâricen göğüse sürüldüğünde, bronşiyal salgıları düzenler.

Dışarı Atan Organlar: Kökü, kabuğu ve sızıntı salgısında, söktürücü güç vardır.

¹³⁰⁶ Bu drogun adı Türkçedir. { } arası T.M.'de yok.

¹³⁰⁷ { } arası T.M.'de yok.

Hummalar: Sıtma ve ateşli hastalıklar için kabuklarından 3 dirhem, usaresinden 3 usul ve sızıntısından 1 dirhem dozda kullanılır. Daha fazlası zararlı etki gösterir.

Bedeli: Bedeli, 2/3 dozda kesira ve aynı miktarda hurf tur.

TUFFAH¹³⁰⁸

(Elma; *Pyrus malus*)

Özel Nitelikleri: En iyisi, Şam kaynaklı olandır. Elmanın yenmeyen, tatsız cinsi yararsızdır. Kendine has etkisi vardır. Olmamış elma da aynı etkiye sahiptir.

Yapısı:¹³⁰⁹ İhtiva ettiği sıvı nedeniyle soğuk ve rutubetli olur. Buruk ve ekşi olan sert ve soğuktur. Tatlı ve sulu olanlar diğerlerine göre sıcağa yatkın olurlar. Tatlı sıvısında hafif soğukluk baskın olsa da bu yapıyı gösterirler. Elmanın meyva ve yaprakları ve ağaçları değişik şekiller gösterir. Hepsinin yapısında fazla soğuk rutubet bulunduğundan, bu özellik baskın özellik olarak görülür. Çok tatlı olanların yapısında hararet ve hararete meyil görülür.

Etkileri: Elmada fazlalığı önleyici etki görülür; özellikle yapraklarında bu etki daha fazla görülür. Tatlı meyva hâriç diğerlerinde gaz yapıcı özellik görülür. Buruk ve ekşi elma mineral cinsi suludur, fakat tatlı olan daha da suludur. Hattâ fazla sulu meyvalar türüne meyillidir. Bundan dolayı meyvanın suyu çabuk bozular.¹³¹⁰ Bal, elma suyunu koruyucudur. Buruk ve büzücü elmalardan minerali yoğun hılt, olmamış ve ekşi elmadan bozukluk ve hummalar oluşturan hıltlar meydana gelir. Onun hamı (olgunlaşmamış), bozukluk oluşturur ve büzen hıltlar oluşturan ekşi hıltlar meydana getirir ve elma şarabının diğer şaraplar gibi yıllanmış, tazesinden eskisi (yıllanmış) daha iyidir. Çünkü zararlı buhar (uçucu maddeler) ondan uzaklaşmıştır.

Şişler: Elmanın yaprakları ve usaresi, yangılı şişler ve karıncalanmalar üzerine tatbik edilirse, faydalı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yapağı ve dallarının kabuğu (lahv), tedavi edicidir. Aynı zamanda, buruk (ekşi) elmanın da etkisi aynıdır.¹³¹¹

¹³⁰⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir meyvadır."T.M.

¹³⁰⁹ "mesih (şekli değişmiş olanı)"T.M.

¹³¹⁰ "rengi kararır."T.M.

¹³¹¹ "Ekşi elmanın örtücü, kapatıcı etkileri vardır."T.M.

Hareket Organları: Bütün elmalar, sinir ağrıları yapar. Özellikle bahar aylarında erken yetişen elmaların bu etkisi vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir; özellikle kokulu Şam elmasının bu etkisi vardır. Bunun tatlı ve ekşi olanları, sıcaktan bunalan ve çarpıntısı olanlara iyi gelir. Közlenmiş elmanın da aynı etkisi vardır.

Beslenme Organları: Zayıf mideleri güçlendirir. Ekşi elma da mideye yararlıdır. Ancak midede hararet ve rutubet olmamalıdır. Aynı zamanda, buruk ve ekşi elma, mide zaafına yararlıdır. Ancak onda ağır hıltlar ve çok çok soğuk hıltlar olmaması gerekir. Hamurla sarılarak kebab yapılan elma, mideyi güçlendirir ve kusmayı engeller.

Dışarı Atan Organlar: Tatlı ve ekşi elma, bu hıltları biraz yumuşatarak mideye yardımcı olur ve mideyi korur. Hamur içinde közlenmiş elma, bağırsak kurtlarına ve dizanteriye etkilidir. Özellikle ekşi elmanın dizanteri üzerinde etkisi güçlüdür. Ancak şeker katılarak, ekşi elma kavrulursa, böylece tatlanır ve bu etkisi kaybolur.

Hummalar: Buruk lezzetli elma, ateşli hastalıklara sebep olur; çünkü vücutta buruk, ham hıltlar meydana getirir.

Zehirlenme: Zehirlere yararlıdır ve aynı zamanda usaresi ve yaprakları da panzehir görevi yapar.

TİRBİD, TÜRBD (Ipomoea turpethum)

Genel Nitelikleri: Parçalıdır; ağır odun cinsindendir; Hindistan'dan getirilmiş olanı incedir.

Özel Nitelikleri: En iyisi, beyazdır; acı olmayandır. Yumuşak, ince, kamyş boru gibi olup, parlak, pürüzsüz olan ve çabuk dağılındır. O, ağır (yoğun) değildir. Yenebilen cinsi, zayıf yapıda olandır. Onun kuvveti cidden çok azdır ve bu drog olduğu gibi kullanılmaz; ıslatılır. Şöyle ki: Gri olan dış kabuklarının süt beyaz olana kadar kazınması, törpülenmesi gerekir. Daha sonra beyaz kısımları ezilip, badem yağı ile muamele edilir.

Etkileri: Bu drog, kullananın bedenini kurutur; rutubetini atar. Bundan dolayı, badem yağı ile karıştırılarak kullanılır.

Hareket Organları: Sinir hastalıklarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Balgamı söktürür; az da olsa yakıcı hıltların

oluşmasına sebep olur. Bu etkileri, bu drog toz olarak kullanıldığında da görülür. Eğer kaynatılarak kullanılırsa, tersine yakıcı hıtlar daha çok, tersine balgamî hıtlar daha az söktürür. Hekim Maserceveyh, bu drogun yoğun ve ağır hıtları söktürdüğünü söylemiştir. Bazıları da, ham hıtları kalçalardan söktüğünü söylemişlerdir. Gerçekte, bu drog zencefil ve diğer kuvvetli droglarla takviye edilirse, sert ve olgunlaşmamış balgamî hıtları söktürücü etki gösterir. Kendi başına kullanıldığında, yoğun hıtları söküp atan etki göstermez. Şayet mide ve bağırsaklarda, ondan 2 dirhemden 4 dirheme kadar pişmiş olarak alınır, ağır hıtları söktürücü etki yapar.

TİN

(İncir; *Ficus carica*)

Genel Nitelikleri: İncirin kendisi, yaprakları ve sütü, ayrı ayrı incelenir. İncirin yaprağı bulunamazsa, yaban incirinin dalları kesilip, ezilerek, diğer drogların dal ve gövdelerinden usare çıkarıldığı gibi, bunun da usaresi çıkarılır. İncirin katılmış sütü, etki yönünden bala benzer.

Özel Nitelikleri: En iyi kaliteli incir, beyaz, sonra kırmızı, sonra siyah olandır. Çok olgun olan incirin, tıbbî açıdan fazla bir etkinliği olmaz. Kuru incirin göstereceği bütün etkileri bünyesinde taşır. Fakat ondan oluşan kan çok iyi değildir. Bundan dolayı, bit oluşmasına sebep olur. Fakat cevizle birlikte yenirse, çok faydalı keymus oluşturur. Bademle birlikte yenirse, aynı şekilde iyi etki yaratır. En iyi incir, beyaz incirdir.

Yapısı: Taze incir, biraz (pek az) sıcaktır ve rutubeti çoktur, ancak bu rutubetinin tıbbî değeri azdır. İncirin sütü bunun dışındadır. Kuru incir, birinci derecede sıcak ve birinci derecenin sonunda yumuşaktır.

Etkileri: Kuru incir, özellikle ekşisi, kuvvetli temizleyici, olgunlaştırıcı, çözücü, parçalayıcıdır. Taze incirin olgunlaştırıcı etkisi fazladır; onda yapıştırıcı, parçalayıcı ve yumuşatıcı etkiler vardır. Yabanî incirin asitliği, ekşiliği, batıcı ve yakıcıdır. Parçalayıcı ve yumuşatıcı etkisi kuvvetlidir. İncirin besleyici özelliği diğer meyvalara göre daha fazladır. Çok olgun incirin tıbbî açıdan fazla bir etkinliği olmadığı gibi, bozulmaya başlamıştır. Buruk kuru incir, bazen temizleyici özelliğini aşip, yara yapıcı özellik kazanabilir. Hattâ kuru yaprakları kara mazeryun kökleriyle kaynatılarak, hayvanlarda görülen uyuz

için kullanılır. Onun yapraklarının usaresi, kuvvetli ısıtıcı ve temizleyicidir; eritici etkisi de vardır. İltihabı ve yangıyı ciltten uzaklaştırır ve tatbik edildiği bölgeyi terletir. Bize göre, bu harareti giderme özelliği, iltihabı ciltten uzaklaştırma sırasında ve bu sebepten olur. Kuru incir de aynı özelliği gösterir. İncir sütü, akan kanı pıhtılaştırır. Aynı şekilde, sütü de keserek çöktürür.¹³¹² Midede süratle hazmedilip, emilir ve incir besleyici olsa da, onun besleyiciliği et ve hububatın besleyiciliğine benzemez (onlar gibi besleyici değildir). O, bütün meyvalardan daha besleyicidir (doldurucudur; doyurucudur). Onun öz suyunun büzücülüğü, onun sütünün kuvvetine yakın olarak kabul edilir. Onun odununun külü, ekseriya karında sütün toplanmasını sağlar. Meşe odununun külünün suyu, bağırsaklarda benzeri etki yaratır. İncir şarabı yumuşatıcıdır; kötü hıltları atar. İncir dalları öyle bir yumuşatıcı özelliğe sahiptir ki, etle birlikte kaynatıldığında, eti dağıtır. Cummeyz incirinde (Firavun inciri) öyle bir çekim gücü vardır ki, vücudun derinliklerinden maddeleri çekerek süratle eritir.

Süslenme: Ham incir, ben ve siğil türleri üzerinde yakı şeklinde tatbik edilirse ve lepra hastalığının derideki izleri üzerine tatbik edilirse, iyi gelir. Aynı zamanda yaprağı da aynı gayelerle kullanılır. Ciltteki renk bozukluğuna sebep olan cilt hastalıklarına, yangılı şişlere, sarkıklara karşı incir yemek yararlıdır. İrasa, natrun veya nevre ile birlikte kullanıldığı zaman, apseleri olgunlaştırır. Nar kabuğu ile birlikte dolama üzerine sarılır. Firavun inciri, [tedavisi] zor şişlere yararlıdır; onları çözer ve sıracaya da¹³¹³ iyi gelir. Aynı zamanda, Firavun incirinin pişmiş, dut şeklinde urlara yararlı olur; özellikle de Firavun incir usaresi etkilidir.¹³¹⁴

¹³¹² “Tersine, donmuş olanları ve pıhtılaşmışları da eritme özelliği vardır.” T.M.

¹³¹³ “Bazı nüshalarda, ve bağlacı kullanılmadan yazılarak, sıracanın zor iyileşmesine ve sıracanın çıktığı kas dokusuna iyi gelir, şeklinde yazılmıştır. Bana göre, böyle yazılan ifade daha doğrudur. Çünkü adale ve afle ifadesindeki afle öyle bir hastalıktır ki, ur şeklinde kadınların rahminde çıkar ve çoğunlukla erkeklerdeki fitaka benzer bir şeydir. Şayet bu çıkan ur küçükse, karn (rahim uru) adını alır. Bu ur bazen sert, beze şeklinde görülür. Bazen uzamış et parçası (dut, tuse) şeklinde, bazen de büyük yapıda olur. Dolayısıyla karn, beş kötü hastalıktan biridir ve karı-kocanın hastalığın bulaşmasını engellemek için boşanması açısından Hanefi ve Şafii mezhepleri arasında görüş ayrılıkları vardır.” T.M.

¹³¹⁴ “İncir ve özellikle firavun inciri, dut görünümlü et benleri üzerinde etkilidir.” T.M.

İncir yaprağı usaresi, dövme izlerini yok eder. Kayrutı ile soğuktan oluşan baş ağrılarına iyi gelir. Aynı şekilde, sütü de aynı etkiyi gösterir. Bütün olarak incir besleyicidir, şişmanlatıcıdır.¹³¹⁵ Genellikle çözücü, parçalayıcıdır. Fazla incir yemek dolayısıyla oluşan kötü hıtlar, bit olmasına sebep olur. Ayrıca, incirin, oluşturduğu hıtların dışa vurmasıyla, hayvan oluşmasına uygun bir ortam yarattığı söylenir.

Şişler: İncir, sert şişler üzerine hâricen tatbik edilir. Aynı amaçla, Firavun inciri, arpa unuyla kaynatılarak, tatbik edilir. Ham incir, lepranın ciltte meydana getirdiği lekelerin üzerine sürülür. İncir, apseleri olgunlaştırır. Taze incir kullanılacak olursa, ürtiker oluşturur. Pişmiş, ¹³¹⁶ boğaz şişlerine yararlı olur ve kulak dibi şişlerine iyi gelir. Bunun için, nar kabuğu ile birlikte kullanılır. Kuru incir, karaciğer ve dalak şişleri için yararlı olur. Bu da, onun tatlılığından kaynaklanır. Fakat şişlikte sertlik söz konusu ise, zararlı olmamasına rağmen faydası da olmaz. Şayet yumuşatıcı ve eritici droglarla birlikte karıştırılıp, verilirse, sertleşmiş şişlere iyi gelir. Firavun inciri, tedavisi zor şişlik ve ödemleri kuvvetle eritir, çözer.

Cerahat ve Yaralar: İncir yaprağı usaresi, yara açıcıdır. Kaynatılmış şekli hardal köpüğü ile birlikte hâricen uyuz için kullanılır.¹³¹⁷ Kuru ve sulu yaralar üzerine tatbik edilir. İncir ağacı külünün distilasyonu yoluyla elde edilen su, kronik yaralara ve cerahatli yaralara tatbik edilirse, yaraları aşındırıp, temizleyerek iyileştirir. Nar kabuğuyla birlikte dolamaya iyi gelir. Kalkand (bakır veya demir sülfat çeşitleri) ile birlikte bacaklardaki kötü huylu yaralara faydası olur. Firavun inciri, cerahatli yaraların üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: İncir yaprağı ve ham incir, haşhaş yaprağı ile birlikte açık kemik yüzeyler üzerine uygulanır. İncir odununun külünün distile edilmiş suyu, sinir ağrılarında hâricen kullanılır; ağır yaralarda haricen uygulanır. Bazen de 1,5 okka dozda içilir.

Baş Organları: Taze ve kuru incir, saraya¹³¹⁸ iyi gelir. Hardal köpüğü ile pişirilirse, kulağın çınlamasında, damla şeklinde kulağa uy-

¹³¹⁵ "Fakat şişmanlatıcı etkisi geçicidir."T.M.

¹³¹⁶ "gargara şeklinde" T.M.

¹³¹⁷ "Yaprakları kurt ve solucanlara karşı etkilidir."T.M.

¹³¹⁸ "baş ağrısına" T.M.

gulanır. Onun sütü veya dallarının (yaprak çıkmadan) usaresi, çürük dişlere uygulanırsa, yararlı olur. Kulak altında çıkan şişlere yakı şeklinde (hâricen uygulanırsa), iyi gelir. Ham incir toz hâline getirilip, başa uygulanırsa, baş yaralarına iyi gelir.

Göz Organları: Onun sütü, balla birlikte, göz sulanmasına, konjonctiva ve başlangıçtaki göze su inmesine (katarakt ?) ve sert doku-daki ağırlığa (yoğunlaşmaya) iyi gelir. Yapraklarıyla, göz kapaklarındaki sertlik ve kaşıntıyı giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Taze ve kuru incir, boğaz sertliğine ve bronşlardaki sertliğe (rahatsızlığa ?) iyi gelir. İncir şarabı, süt¹³¹⁹ salgısını söktürür. Aynı zamanda, onun şarabı, kronik öksürüğe, göğüs ağrılarına, bronşlara ve yangılı akciğer şişlerine karşı kullanılır.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki ve dalaktaki tıkanıklıkları giderir. Galenos, taze incirin zararlı olduğunu, kuru incirin zararlı olmadığını, çok yendiğinde, midneyi fazlalıklardan temizlediğini söylemiştir. Tuzlu balgam dolayısıyla meydana gelen susuzluğu giderir. Kuru incir, susuzluğu artırır. Pelin otu ile birlikte kullanıldığında, vücutta su birikmesini önler. Aynı zamanda, onun şarabı da mideye yararlıdır. İştihayı keser. İncir, süratle sindirilir ve absorbe olur ve bu özellikleriyle dokulara çabuk ulaşır. Kuru incir, temizleyici özelliği ile karaciğer ve dalakta görülen şişlere iyi gelmez. Ancak aç karnına incir yendiğinde, sindirim kanallarını açmada ve temizlemede çok etkilidir. Özellikle ceviz ve bademle birlikte yenmesi, besleme özelliği açısından yararlı olur (onun besin değerini artırır). Şayet incir, ağır besinlerle birlikte yenirse, o zaman zararı çok fazla olur. Firavun incirinin besleyici değeri az olduğu gibi, mideye de zararı çok fazladır. Fakat kuşakla birlikte dalak sertliğinde hâricen yakı olarak uygulanırsa, yararlıdır. Bütün nevileri (incirin), eğer kişinin midesinde fazla salgı varsa, iyi gelmez (uygun besin değildir).

Dışarı Atan Organlar: Taze ve kuru incir, böbrek ve mesaneye faydalı olur; idrar tutukluğunu giderici etki gösterir. Bağırsaklarından fazla madde atan kişilere yararlı olmaz. Yaprakları, makad damarlarının ağzını açar. Taze incir, yumuşatıcı olduğundan, az da olsa ishal

¹³¹⁹ "idrar" T.M.

etkisi gösterir. Dövmüş bademle birlikte yendiğinde, bu etki belirgin olur. İncir, rahimdeki ırlara (sertleşmeye) iyi gelir. Aynı zamanda, bunun için incir, natrun ve kurtum ile karıştırılarak, yemekten önce yenir. İncir sütü, yumurta sarısıyla birlikte fitil olarak kullanılırsa, rahimi temizler; regl söktürür; idrar da söktürür ve hulbe ve yoğurt ile pomat yapıp¹³²⁰ kullanılır. Aynı şekilde, sedef otu ile incir birlikte lavman yapılır. Özellikle onun sütü, böbrek kumunu döker. İncir, peynir sütü ile birlikte alınır, bağırsaklarda müşil ve böbreklerde temizleyici etki yapar. Terkip şöyle hazırlanır: Hayvan sütü, bir incir dalı parçasıyla karıştırılırken, incir sütü üzerine yavaş yavaş damlatılır. Bu terkip, tabiatı güçlendirir ve böbrekleri temizler. Onun odununun külünün distile edilmiş suyu, 1,5 okka dozda alınır, ishal ve dizanteri olan hastalara içirilir. Ayrıca her iki terkip de zeytinyağı ile karıştırılıp, lavman yapılırsa, aynı etkiyi yapar. İncir şarabı, yumuşatıcı ve söktürücü etki gösterir. İncirin süratle iç organlarına nüfuz etme etkisi dolayısıyla temizleme özelliği vardır.

Zehirlenme: Onun sütü, akrep ve örümceğin soktuğu yere hâricen hafifçe oğuşturularak sürülürse, faydalı olur. Kuduz için ise, hâricen ham incir veya taze incir yaprakları kullanılır. Ayrıca ham incir ve taze incir yaprakları ile gersene uyuza ve gelinciğin ısırdığı yerin üzerine tatbik edilir. Onun odununun küllerinin suyu, distile edilerek, örümcek sokmasına hâricen uygulanır veya içilirse, yararlı olur. Firavun inciri veya yabanî incir, haşarat sokmalarının hepsine hâricen ve dâhilen yararlıdır.

TUT

(Dut; *Morus nigra*)

Genel Nitelikler: Dutun iki cinsi vardır. Bunlardan birisi tatlı ve kırmızıdır. Bu nevi, incir gibi temizleyicidir. Fakat besleyici değeri incirden daha azdır; kanı bozar; mide ve diğer durumlar için incir gibidir; ancak daha zayıftır. Şam dutu denen sarı yoncanın ekseriya bir yararı yok gibidir. Onun hamı kurutulularak, sumak yerine kullanılır.

Yapısı: Tatlısı, sıcak, rutubetlidir ve ekşi olan Şam dutu, soğuğa meyillidir, rutubetlidir.

¹³²⁰ "ödem için" T.M.

Etkileri: Onda büzücü, soğutucu etkiler vardır. Dut usaresi, çok fazla büzücü etki gösterir. Özellikle bakır kapta kaynatılan usaresi, maddelerin dokulara nüfuzunu engeller. Ham dutun bu etkisi daha fazladır. Şam nevi, sumak gibi kullanılır.

Süslenme: Dut yaprakları, asma ve kara incir yaprakları, saf suyla kaynatılıp kullanılırsa, saç ve kılları gürleştirir.

Şişler: Ekşi dut, ağız ve boğaz şişlerini giderir ve yaprakları, bademciklere ve yeni doğan çocukların ağızlarındaki yara ve pamukçuğa (asphyxia) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Ekşi dut, kötü yaraları kurutmakta yararlıdır; suyu (usaresi) da¹³²¹ aynı etkiyi yapar.

Baş Organları: Ekşi dut kurusu, ağızdaki sulu yaralara faydalıdır ve onun pişmiş kökü, dişleri gevşetir; eğer ekşi dut yapraklarının suyu ile gargara yapılırsa, dil yaralarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Dut, mide için zararlıdır. Özellikle kırmızı, tatlı dut daha çabuk bozulur. Eğer midede çabuk bozulmazsa, herhangi bir zararı olmaz.¹³²² {Ancak Şamî nevinin safravî mideye zararı yoktur.}¹³²³ Onun kötü etkisi yoktur. Ama besleyici değildir veya pek az yararlıdır. Bütün dut çeşitlerinin yemekten önce ve mide salgısının yoğun olmadığı zaman yenmesi uygundur. İştihâ ile yense bile, mideden çabuk atılır. Ancak bütün dutlar mideden süratle atılsa bile, bağırsaklarda yavaş hareket eder.

Dışarı Atan Organlar: Ekşi dut, tuzlanarak kurutulursa, bağırsaklarda şiddetli kabız etki gösterir ve dizanteriye çok iyi gelir. Dutun sıvı zıttı sıvılarında boşaltıcı etki, ağaç kabuklarında ise, hem temizleyici, hem de boşaltıcı etki vardır; boşaltıcı etkisi daha fazladır. Tatlı dutun seri şekilde mideden bağırsaklara geçmesinin sebebi, rutubetine veya tatlı sıvısına mide asidinin konması olabilir.

Hekim Erhanhanes, dut fevkalâde yavaş olarak sindirim sistemini terkeder, demiştir. Ben zannediyorum ki, bu görüş ekşi dutla ilgili olabilir. Dut, tabiaten boşaltıcı etkisi olmakla beraber, kronik ishali

¹³²¹ "onunla gargara yapılırsa" T.M.

¹³²² "Bütün dut çeşitlerinin yemekten önce ve mide salgısının yoğun olmadığı zaman yenmesi uygundur." T.M.

¹³²³ { } arası T.M.'de yok.

ve bağırsak ülserlerini giderir; özellikle kuru dutun bu etkisi vardır. Dutun bütün çeşitlerinde idrar söktürücü etki vardır. Şamî nevi dut, mideden ne kadar hızlı geçerse, bağırsaklardan o kadar geç çıkar (atılır).

Zehirlenme: Dut ağacının kabukları, baldıran zehirine karşı panzehirdir. Dut yaprağı öz suyundan 1,5 okka dozda içilirse, örümcek sokmasına iyi gelir. Viskos (yoğun) yapısı ve gaz yapıcı etkisiyle ve yumuşatıcı tabiatıyla bağırsakları yumuşatarak, onlara yararlı olur.

TİRSİ

(Bir Nevi Erik; Kevke; Alyssum alpstre)

Genel Nitelikleri: O, alusendir ve onun etkileri “Elif” bâbında (kısmında) ele alınıp, “Alusen” başlığı altında anlatılmıştır.

TUBAL¹³²⁴

(Maden Tozu)

Genel Nitelikleri: En güçlü maden tozu, demir tozudur ve demir dökülürken üzerinden dökülür. Bütün madenî tozlar, kurutucu özelliğe sahiptir ve aynı zamanda bu, “Te” harfindeki son maddedir (sözdür).¹³²⁵

{Buradaki (“Te”deki) bütün maddeler 19 adettir.}¹³²⁶

YİRMİ ÜÇÜNCÜ MAKALE¹³²⁷

(Se Harfi)

SUM

(Sarmısak; Allium sativum)

Genel Nitelikleri: Sarmısağın bostanî olanı bilinir ve onun kurraşı (pırasa gibi olan) ve yabanîsi vardır. Yabanîsinde acılık vardır. O, selhü’l-hayye (yılan sarmısağı) diye adlandırılır. Kurras (pırasa) nevi, bileşik kuvvet içerir. Hem pırasa, hem sarmısak etkisi gösterir.

Yapısı: Isıtıcı ve kuruluşu üçüncü derecededir. Dördüncü dereceye kadardır. Ekseriya yabanîsi de böyledir.

¹³²⁴ “Tubal-i hadid” T.M.

¹³²⁵ “Tubal çeşitlerinin iyisi, demir ve bakır olanlardır. Bunlar hakkındaki bilgiler ilgili başlıklar altında verilmiştir.” T.M.

¹³²⁶ { } arası T.M.’de yok. “Allah’a şükür ve selâm olsun ki, bu makale de bitti.” T.M.

¹³²⁷ “Bu makalede 6 drog açıklanacaktır.” T.M.

Etkileri: Yumuşatıcı, eritici, çözücü ve çok iyi gaz gidericidir.

Süslenme: Cildi aşındırır; sıvıların bozulmasını önler. Dağ sarmısağı kaynatılarak içilirse, bitleri öldürür. Çocuklarda bile öldürücü etki yapar. Onların derisi üzerine hâricen sürülerek uygulanır. Sarmısak külü, balla karıştırılıp, behak (lepra, adison hastalığı) lekeleri ve göz morluklarına hâricen uygulanırsa, faydalı olur. Bazı zararlı maddeler ve saçkıran nedeniyle dökülen saçların çıkmasını sağlar.

Cerahat ve Yaralar: Ciltte yara meydana getirir. Balla birlikte uyuz yaraları üzerine tatbik edilir. Yaraları açar ve dağ sarmısağı, kötü huylu, cerahatli yaralara dışarıdan tatbik edilir.

Hareket Organları: Siyatiğe, eğer fitil şeklinde uygulanırsa, iyi gelir. Bu şekilde, ham ve kötü hıtları söküp atar.

Baş Organları: Sarmısak, baş ağrısı yapar. Sarmısağın pişmişi ve közlenmişi diş ağrılarını giderir. Pişmiş sarmısağa özellikle kendir katılırsa, ağrı kesici özelliği artar.

Göz Organları: Sarmısak, görmeyi (gözü) zayıflatır ve gözde sulu yara çıkmasına sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Pişmiş sarmısak, boğazı temizler ve kronik öksürüğe yararlıdır. Soğuktan oluşan göğüs ağrılarını iyi gelir; boğaza yapışan¹³²⁸ kan pıhtılarını çıkarır.

Beslenme Organları: Siroz denilen hastalıkta yararlı olur ve özellikle Nasarî'nin kullandığı pişmiş sarmısağın etkisi fevkalâde fazladır. Nasarî, sarmısağı zeytinyağı ve havuçla pişirir.

Dışarı Atan Organlar: Sarmısağın yaprakları ve gövdesi, suda kaynatılıp, bu suya hasta oturtulursa, idrar ve regl söktürücü olarak etki gösterir; placentayı (meşime) çıkarır. Aynı şekilde, fitil halinde kullanıldığında da aynı etkiyi gösterir. Nasarî'nin kullandığı, yukarıda zikredilen terkibi de yendiğinde, aynı etkiyi gösterir. 2 dirhem dozda sarmısak dövülüp, ballı suyla birlikte içilirse, balgamı dışarı atar. O, bağırsak kurtlarını attığı gibi, bağırsakları da boşaltır. Ancak şiddetli kurutucu ve çözücü etkisi dolayısıyla, cinsel güç üzerinde olumsuz etkisi vardır. Sarmısak, keskinliği gidene kadar su içinde kaynatılırsa, harareti çok azalacağından, kurutucu etkisi de hafifler; bundan meni

¹³²⁸ "sülüğü" T.M.

oluşabilir. Balgamî maddeleri, balgamî mizaçta kokulara dönüştürür ve yayılmasına engel olur. Bu maddeler kanallarda karışıp, gaza dönüştüğünde, cinsel gücü artırıcı etki yapar.

Zehirlenme: Haşarat ve yılan sokmasına karşı etkilidir. Bu etki, yılan ve haşarat sokan kişilere sarmısak içirilerek, denenmiştir. Kuduza karşı bile aynı etkiyi göstermiştir. Gelincik türü hayvanların ısırmasına karşı da incir yaprağı ve kimyonla birlikte hâricen pomat şeklinde uygulanır.

SÜMUN, SÜMUS¹³²⁹

(Bir Çeşit Kimyon; *Thymus serpyllum*)

Yapısı: Onun tohumunun harareti güçlüdür.

Dışarı Atan Organlar: İdrar atan ve ölü cenini atan, abortus etkili bir drogdur. Kanı söktürür ve safravî (acı) hıltları atar. Bunun için 1/2 dirhem dozda kullanılır. Bağırsak kurtları üzerinde bile dışarı atan bir etkiye sahiptir.

SİL

(Bir Çeşit Enginar; *Scirpus lacustris*)

Genel Nitelikleri: Onun bendekina denilen bitki olduğu söylenir. Tebristan (Tabaristan) yöresinde, ona bendevas denir. O, bilinen bir drogdur. Boğumlu ve sürünge dalları vardır; toprak yüzeyinde yayılır. Kökleri, dallarından toprağın derinliklerine iner. Onun lezzeti tatlıdır. Yaprakları parçalıdır, keskin kenarlı ve serttir. Küçük havuç yaprakları gibidir. Küçük ve büyük baş hayvanlar bu otu yer. Dioscorides, bu bitkinin iki nevi olduğunu ve bu iki çeşidin yaprak, dal ve köklerinin yukarıda açıklanan türden daha çok olduğunu, fakat hekimlikte (tıpta) kullanılmadığını söylemiştir. Bu türü, hayvanlar için öldürücüdür. Özellikle Babil yöresinde yetişen türün öldürücü etkisi daha fazladır. İkinci nevi *Ursus* (Tarsus) yöresinde yetişir. Yaprakları, börülce (lablab) yaprağına benzer. Onun dalları diğerlerinden daha çoktur. Beyaz, güzel kokulu çiçekleri vardır. Meyvaları küçüktür. Bu nevi, hekimlik için yararlıdır. Kökleri, beş veya altı dallıdır ve bir baş parmak kalınlığındadır, beyazdır, yumuşaktır, tadı kötüdür. Usaresi

¹³²⁹ "Genel Nitelikleri: Bu isimde tanınan bir drogdur." T.M.

çıkarılıp, normal şarap veya balla birlikte ve onların her birinden 1/2 kadar dozda sarı yonca, 1/3 kadar fülful, onun kadar kendirle birlikte kaynatılır ve kaynatıldıktan sonra bakır bir kapta saklanırsa, kış hastalıklarına iyi gelir. Kaynatılmış kökleri de aynı amaç için kullanılır. Bu bitkinin tohumları da drog olarak kullanılır. Bu drogun üçüncü bir türü daha vardır. Yetiştigi bölgede ona nebt denir. Bunu hayvanlar yediğinde, süratle doyunluğa ulaşırlar, yani süratle doyarlar (tokluk hissederler). Bunu yiyen büyük baş hayvanlar şişerler.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve kurudur. Bu özellik taze köklerinde daha da belirgindir.

Etkileri: Büzücü etkisi vardır ve yakıcıdır. Öz suyu, maddelerin iç organlara nüfuz etmesini önler.

Cerahat ve Yaralar: Kökü, taze cerahatlere faydalıdır. Eğer onların üzerine dışarıdan tatbik edilirse, o kısmı etlendirir. Özellikle onun kökünün hâricen uygulanması yararlı olur.

Baş Organları: Bütün nezleleri engeller.

Göz Organları: Onun öz suyu, birer misli şarap, bal ve 1/2 kısım kendir ve 4 cüz¹³³⁰ sabırla kaynatıldığı zaman göz için çok iyi ilâç olur. Hekimler tarafından bu drogdan çeşitli ilâçlar hazırlanır. Şöyle ki: Bu drogun usaresi kadar soğuk su alınır; yarısı kadar mürr, 1/3'ü kadar kendir alınıp, hepsi karıştırılarak, göz için kullanılan ilâç yapılır.¹³³¹

{Beslenme Organları: Onun tohumları parçalayıcıdır; kökü kusturucudur ve mide salgısını engeller. Onun tohumu, genel olarak, mide için iyidir.}¹³³²

Dışarı Atan Organlar: {Onun tohumu taşları parçalar.}¹³³³ Bu, onun hararet ve kuruluk göstermesinden olur (göstermesiyle sağlanır). {Aynı zamanda, onun kökünün pişmiş olanı, mesane yaralarına iyi gelir; pişmiş gazlara iyi gelir ve idrar zoruna, mesanede görülen yaralara iyi gelir.}¹³³⁴

¹³³⁰ "1 cüz" T.M.

¹³³¹ "Bu terkinin bakır kapta saklanması gerekir." T.M.

¹³³² { } arası T.M.'de yok.

¹³³³ { } arası T.M.'de yok.

¹³³⁴ { } arası T.M.'de yok.

SÜFL¹³³⁵ (Tortu)

Özel Nitelikleri: İyi tortu ve zeytinyağının tortusudur.¹³³⁶

Yapısı: Zeytinyağının ağır tortusu birinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Zaferan yağının tortusunun dili ve dişleri boyadığını ve bu boyanın uzunca bir süre kalıcı olduğunu söyledik.

Yaralar: Zeytinyağının ağır tortusu, kuru bedenlerde oluşan yaraların tedavisinde etkindir.

SELC¹³³⁷

(Kar, Kar Suyu; Aqua Astricta)

Etkileri: Yaşlılarda kötü etki yapar ve soğuk hıltlar meydana getirir.

Baş Organları: Kar (kar suyu), sıcak (yangılı) diş ağrılarını teskin eder.

Hareket Organları: Sinirlere zararlı etki gösterir. Onun fitil şeklinde uygulanması, sıcak buharları çeker ve böyle yapmasıyla, ondaki erimede, çözülmede engel yaratır.

Beslenme Organları: Soğuk hıltlar meydana getirdiği için, özellikle mideye zararlıdır ve herkeste susuzluk oluşturur.

SA'LEB¹³³⁸

(Tilki; Yulpes vengalensis)

Etkileri: Onda çözücü etkiler vardır. Tilki kürkü, diğer kürklere nisbetle daha fazla ısıtıcıdır. Dolayısıyla, rutubetli yapıya sahip olanlar bu kürkten faydalanırlar.

Hareket Organları: Tilki, suda kaynatılarak, ağrıyan eklem yerlerine sarılıp, bağlanırsa, faydası çok olur. Aynı şekilde, içinde tilki kaynatılmış zeytinyağında hastanın uzun süre oturması uygun olur. Aynı zamanda, uygulamaya geçmeden önce hastanın kusturularak, içinin temizlenmesi yararlı olur. Çünkü bu terkipte (zeytinyağlı ter-

¹³³⁵ "Genel Nitelikleri: Süfl-i mutlak dendiği zaman, zaferan yağının ve zeytinyağının sıklımasından sonra kalan küspesi anlaşılır." T.M.

¹³³⁶ "Tohumunun iyisi, zaferan süflünün yoğun ve ağır olanıdır." T.M.

¹³³⁷ "Genel Nitelikleri: Bir cins donmuş sudur, kardır. Yağışlı havalarda havanın soğukluğu kar şekline dönüştürür." T.M.

¹³³⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır. Tilki anlamına gelir." T.M.

kip) çekici güç vardır, ve maddeleri eklemlere doğru çekerek, orada toplanmasına sebep olur ve toplansa bile mesele oluşturmaz. Tilki yağı, nesneleri çekme özelliğine sahiptir; çekici etkisi daha yoğundur. Zeytinyağı içinde kesildikten sonra, tilkinin testisleri pişirilirse veya kesildikten sonra kendisi iyice kaynatılırsa ve o alınırsa (dâhilen ?), mafsallardaki madde birikimini çözer.

Baş Organları: Onun yağı, kulak içine damlatılırsa, ağrıyı (kulak ağrısını) giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kurutulmuş akciğeri, astıma çok iyi gelir ve onun şurubunun içim dozu 1 dirhemdir.

{SAFİSA

(Dağ Sedef Otunun Zambı; Gumma Ruta sylvestris)

Genel Nitelikleri: O, yabani sedef otu zambıdır.

Özel Nitelikleri: Olgun olmadığı takdirde yararlı olmaz. Onun üzerinden yarım yıl geçmezse, onun çözücü ve eritici yararı olmaz. Çünkü onda fazla rutubet vardır.

Yapısı: Çok sıcaktır ve güçlü bir yakıcı gücü vardır ve kurutucudur; ondaki rutubet bir acayıptir; eriyik hâlindeyken yakıcı değildir.

Etkileri: Onun müshil etkisi vardır; çiğnenince açıcıdır; rutubeti dolayısıyla genişletir. Ancak bir saat sonra yakıcı değildir. O, beden derinliklerinden çekme niteliğine sahiptir. Ancak, fazla rutubetinden sonra bu etkisini gösterir. Sıcaklığa meyilli mizacında değişme görülmez.

Süslenme: Saç bitirir ve saçkıran hastalığına karşı cidden çok yararlıdır ve buna benzer şikâyetlerde yararlıdır. Biz, bu konu ile ilgili olarak, ilgili kısımda bilgi verdik. Bu drog, kanın bozukluğunda yararlıdır ve belli bir sürenin (1 saat) altında bırakılmamalıdır. Aynı zamanda, vitiligo (kelef) ve lepra (adison, bers) lekelerini giderir.

Hareket Organları: Gut üzerine ve gevşeklik olan kısımlar üzerine ve soğuk eklemler üzerine tatbik edilirse, yararlı olur. Siyatikte, fitil şeklinde uygulanmalıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: İltihaplı akıntıları, solunum zorluğunu engeller; böğür ağrılarına iyi gelir. Özellikle onun beklemeşi, hâricen ağrılara yararlı olur. Yakı şeklinde uygulanırsa, yararlı olur.

Eğer onunla kusulursa ve hâricen uygulanırsa, fazlalık akıntıları atar. Ondan yalayarak alınır, yumuşatıcı olarak etki eder (dokuları yumuşatır).

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü ve usaresi, ishal etkiye sahiptir.

Hummalar: Onun kabuğundan 3 dirhem ve onun usaresinden 3 dirhem veya 1/3 ve sıvısından 1 dirhem alınır. Eğer daha fazla alınır, zararlı olur.

Bedeli: Onun bedeli 3 dirhem, aynı miktarda bahçe biberine eşittir.

Bu (drog), “Se” harfindeki son maddedir. “Se” harfinde 7 tane drog vardır.} ¹³³⁹

YİRMİ DÖRDÜNCÜ MAKALE

(Hı Harfi)

HAŞHAŞ

(Papaver somniferum)

{**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, ona bazı insanların menkur dediklerini ifade etmiştir. Onun birçok çeşidi vardır. Bunlardan birisi bostanî olanıdır. Onun tohumu alınır, sağlıklı şekilde yenir ve aynı zamanda balla birlikte, balla ve natrunla ve bu nevinin başı diktir; tohumu beyazdır. Yabanî olanın başı eğiktir ve onun tohumu siyahtır ve onu insanlar raves diye adlandırmışlardır. Çünkü o, rutubetlidir ve dolayısıyla yumuşaktır ve üçüncü nevi, yabanî olan iki neviden küçük olanıdır. O daha serttir. Başı düzdür ve üç nevi de soğutucudur ve [bunun için] başını öğütmek gerekir. Onun tazesinden tabletler yapılır, kurutulur ve saklanır. Ancak bu bitkiden afyon çıkarılır. İnsanlara göre, o (afyon), siyah haşhaşın başından ve yaprağından çıkarılır. Onların ikisi de öğütülüp, sıkılır, usareleri çıkartılır ve bu usare ateşte pişirilir ve ufanılır, toz hâline getirilir. Sonra ondan tabletler yapılır. Buna haşhaş denir. Aslında bu ad, onun elde edildiği bitkinin adıdır. Eğer haşhaşın başı bıçakla ince bir yarma yapılarak açılırsa, bu yarılan yerden hafif bir sızıntı meydana gelir. Burada yarık şeklinde

¹³³⁹ { } arası T.M.'de yok.

bir açma yapılır; delik şeklinde açma yapılmaz. Buradaki yarma (çizik) gibi başın yan taraflarındadır. Bu çizik derinliğine olmamalıdır; düz doğrultuda (yüzeysel) olmalıdır. Eğer onun sütü çıkmazsa, parmakla zamkı alınır ve o bir kap içinde toplanır. Toplananlar ağır olduğunda üzerine sürülür. Eğer o sürülüp, öyle kısa bir süre bırakılırsa, zamkı iyi gelir. Eğer uzun, gün boyu tatbik edilecekse, onun zamkının kullanılması yararlı olur. O, sert yere sürülür ve ondan hap yapılır ve öylece saklanabilir. Onun bir başka sınıfı daha vardır. Ona bazı insanlar fari'l-yevl (?) derler. Onun anlamı, bir kıydan (fari'l-yol? ~ karü'l-yol) diğerine (sahilli) demektir. O, bir bitkidir; yaprakları beyazdır; üzerinde kolumus yapraklarındaki gibi sarı tüyler vardır. Yabanî haşhaş yapraklarında olduğu gibi yan taraflarında yaygın olarak çıkıntı vardır. Onun gövdesi de diğerininkine benzer; onun çiçeği sarıdır; meyvası küçüktür ve kurun (cep) gibi meyvası kılıfı içinde bulunur. İçinde siyah, küçük tohumlar vardır; bu tohumlar siyah haşhaş tohumlarına benzer. Kökü yeryüzünde biter; kalın ve siyah renktedir. [Bu nevi] deniz kenarlarında biter. Ancak haşindir (sert etkilidir) ve insanların söylediklerine ve tahminine göre, mamisadır. Bu bitkiden elde edilir. Yine söylendiğine göre (insanlar arasında yaygın olan bilgiye göre), onun etkili kısmı yaprağıdır. Haşhaşın son nevi, haşhaş el-zebdi olarak adlandırılır. Onun bu isimle adlandırılmasının sebebi, beyazlıkta köpüğe benzemesidir. İnsanlara göre, onun bu ismi onun beyaz olmasından kaynaklanmaktadır. Afrodus'un gövdesinin uzunluğu 1 karış kadardır. Küçük yaprakları, ismatoryun yapraklarına benzer. Meyvası bu bitkinin beyazdır; gövdesi, yaprakları ve meyvası köpüğe benzer. Onun kökü incedir ve meyvaları yeterince büyüyüp olgunlaşınca toplanır. Bu da yaz mevsimine rastlar. Toplandığında kurutulup saklanır.)¹³⁴⁰

{Özel Nitelikleri: Onun iyisi ve olumlusu, beyazdır. Bütün haşhaşlar arasında başı taze iken, ince, nazik olan, makbul olanıdır. Bundan hap (tablet) yapılır ve o saklanır. Onun zamkının en iyisi, kesif olanıdır, fevkalâde yoğun olanıdır (katı olanıdır); keskin bir kokusu vardır; lezzeti acıdır; normal yumuşaklıkta eriyiktir; düz beyazdır. Keskin

¹³⁴⁰ { } arası T.M.'de yok.

değildir, don değildir; içinde tanecik yoktur. Su ile karıştırılırsa, mum gibi donar ve güneşe konunca erir. Normal olan, lambada kullanılır. Onun koyu renk olanından bu yapılmaz. Onun güçlü kokusu olanının baygınlık verdiği kabul edilir. Mamisa (kırmızı boynuzlu haşhaş) veya yabanîsinin yaprağının usaresi veya zamkı karıştırılırsa, o baygınlık verir. Mamisa ile rengi zafiran renginde olanla karıştırılırsa, kokusu bayıltıcı olur. Yabanîsinin usaresi ile birlikte [karıştırılırsa], bayıltıcı olur. Onun kokusu zayıf ve keskinse [fakat] belirgin değilse, o zamkla bayıltıcı hâle gelir. Bu zamkın rengi saftır ve etkisi zayıftır; insanlara göre (bazı hekimlere göre), ondan yalayan onun kötü etkisi dolayısıyla bayılır. O, iç yağı ile birlikte bayıltıcı etkiye sahiptir. Yunanlı hekimlerden bir hekim, onun ilâç olarak göz ağrısında veya kulak ağrısında ve benzeri ağrılarda kullanılmaması gerektiğini söylemiştir. Çünkü o, gözleri karartır ve ışıtmeyi ağırlaştırır. İdrıyus hekim (Rodoslu hekim?), bu drogun kullanıldığında bayıltıcı olduğunu, çünkü görmeyi etkileyerek, kör ettiğini söylemiştir. Bir başka hekim, onun kokusunun uyku vermesi dolayısıyla yararlı olduğunu söylemiştir. Ancak diğer şeylerde o hayat için zararlıdır. Halk arasında söylendiğine göre ve deneyle de bilindiğine göre, bu ilâçta görülen ve onda deneysel olarak işaret edilen gerçeği onun etkilerine dayanarak anlattık.¹³⁴¹

Yapısı: Bostanî türü, ikinci derecede soğuk ve kurudur ve siyah olanı, üçüncü dereceden soğuk ve kuru olup, dördüncü dereceye meyllidir.

Etkileri: Haşhaş çeşitleri soğutucudur. Onların besleyici değeri yoktur. Siyah haşhaş, ağır kurutucu etkiye sahiptir ve deniz haşhaşı yani meyvası öküz boynuzu gibi olan haşhaş, kuvvetli parçalayıcı ve temizleyicidir. Çiçekleri, yaşlıların gözlerindeki yara izlerini giderir.

Şişler: Kötü deniz haşhaşı dışındaki haşhaşlar, kızarıklık¹³⁴² üzerine tatbik edilirler.

Cerhat ve Yaralar: Sahilde yetişen haşhaşın yaprağı, yaralara yararlıdır; onları iyi eder ve o, et fazlalıklarını yiyip temizler ve uyuza benzer deride meydana gelen pul pul yapıları bertaraf eder. Aynı za-

¹³⁴¹ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁴² "ve sivilceler" T.M.

manda, onun çiçeği de aynı etkiyi gösterir. Bu haşhaş nevi (sahillerde yetişen, mukarrin), ciltteki yüzeysel yaralar için iyi değildir; onun temizleyici özelliği bu tip yaralarda olumsuz etki yapar. Yabanî haşhaş, zeytinyağı ile karıştırılıp, yakı (pomat) şeklinde yara üzerine tatbik edilirse, tedavi eder (onu yok eder).

Hareket Organları: Bahrî çeşidi, sütle birlikte gut için yararlı olur ve eğer yabanî haşhaş kökü, yarısı kalana kadar pişirilirse ve içilirse, siyatiğe iyi gelir.

Baş Organları: Haşhaş, uyku verir ve özellikle onun siyah olanı uyuşturucudur. Fital şeklinde kullanıldığı zaman sakinleştirici ve uytucu etki gösterir. Akıntıları dindirir. Haşhaş, yüze ve alına merhem şeklinde sürülse, uykusuzluğu (seher) giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yangılı ve ateşli öksürüğe, göğüsten kan gelmesine karşı yararlıdır. Bu durumlarda haşhaş pastili yararlıdır. Eğer pastil özellikle akakya ve tekesakalı suyu ile karıştırılarak yapılırsa, faydalı olur. İbn-i Maserceveyh, kara haşhaş tohumunun göğsü temizlediğini, fakat kabuğunun dışında bulunan bir maddenin nefes darlığı yaptığını ve tohumun bütün yapısı itibariyle temizleyici özellik gösterdiğini söylemiştir.

Beslenme Organları: Haşhaş, mide rutubetine iyi gelir. Sahilde yetişen cinsi, suda yarısı kalıncaya kadar kaynatıldığında, karaciğer hastalıklarında etkili olur. Aynı şekilde, sindirim sisteminde yoğunlaşmış hıltı olanlarda da etkilidir. Köpük gibi olan haşhaş, dendiğine göre, yabanî haşhaş gibi kusturucudur.

Dışarı Atan Organlar: Siyah ve beyaz haşhaş, iyice dövüldükten sonra buruk kırmızı şarapla içilirse, kronik ishali keser. Haşhaşın yapısı normalde ishal yapıcı etki göstermesine rağmen, bu etkiyi sağlayan maddelerle suda çözücü hâle gelir. Haşhaş, pişirilip, lavman yapılırsa, dizanteriye iyi gelir. Eğer tohumu kratin şarabıyla içilirse, bağırsakları yumuşatır. Eğer köpük şeklindeki haşhaş, eksunafen miktarı kratin suyu ile birlikte içilirse, kusturur. Bu nevi haşhaşın tohumu, balgam söktürür ve Mısır haşhaşı, kokulu tohumlar içeren sıvılarla birlikte içilir. Bostanî türünün tohumları, balla birlikte meniyi artırıcı etki gösterir.

HATMÎ (*Althae officinalis*)

Genel Nitelikleri: Onun Yunanca adı “çok faydalı” anlamına gelen bir isimden gelmiştir.

Yapısı: Normal yapıda sıcaktır.

Etkileri: Hatmide yumuşatıcı, eritici, gevşetici ve olgunlaştırıcı kuvvetler vardır. Tohumları ve kökleri bitkisine göre daha fazla etkindir ve ekseriya daha kurutucudur.

Süslenme: Tohumları sirke ile birlikte hâricen adison gibi cilt lekeleri üzerine sürülür. Güneşte oturulursa, lekeler kaybolur.

Şişler: Şişleri yumuşatır ve onların oluşmasını engeller ve hematomları eritip çözer. Demamile (sulu şişler, döküntüler), iltihaplı şişlere ve sıracaya iyi gelir, tedavi eder. Butum zamkıyla karıştırılıp, rahim sertlikleri için kullanılır. Kükürtle ve zamkla sıracaya üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Eklem ağrılarını teskin eder ve özellikle öküz yağı ile birlikte iyi gelir. Siyatiğe, titreme, kas gevşemesine, kırık, sinirlerin uzamasına yararlı olur.

Baş Organları: Onunla yakı yapılırsa, kulak bezlerinin şişmesine yararlı olur.

Göz Organları: Göz kapağında oluşan arpacığı (sivilce) iyi eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Tohumu, yangılı öksürüğe iyi gelir ve nefesi açar. Büzücü gücü ile kanamayı engeller. Yaprakları, meme şişlerinde etkilidir; akciğerler ve böğüre yakı şeklinde uygulanır.

Beslenme Organları: Onun zamkı, susuzluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökünün pişmişi, idrar yangılarına ve bağırsak yangılarına iyi gelir; makat şişlerine de iyi gelir. Aynı zamanda, kötü ishale karşı etkilidir. Onun tohumu, sakız ağacı zamkıyla rahim sertliğine ve dolgunluğuna fitil şeklinde kullanılır. Aynı zamanda, pişmişi de aynı etkiye sahiptir. O, tek başına iyi bir temizleyicidir. Onun pişmiş kökü, şarapla içilirse, idrar zoruna iyi gelir ve taşları dışarı atar ve özellikle tohumu ve zamkı, karında kabız etki yapar.

Zehirlenme: Eğer sirkeyle ve zeytinyağı ile hâricen uygulanırsa, haşaratın oluşturduğu rahatsızlığı giderir ve pişmişi, karışık sirke veya şarapla aynı miktarda olmak üzere karıştırılıp, haşarat sokmasına karşı kullanılır.

HARDAL (Brassica juncea)

Genel Nitelikleri: O, bilinen bir drogdur.

Yapısı: Dördüncü dereceye meyilli, sıcak ve kurudur.

Etkileri: Balgamı keser ve yağı, turp yağından daha ısıtıcıdır; hardal dumanından haşarat kaçır; yabancı hardal kökü, zararlı hıtlar meydana getirir ve temizleyici, eritici, çözücü etkilere sahiptir. Bilenler, hardalın kök ve yapraklarını pişirip, yerler.

Süslenme: Cildi temizler; sivilce ve morlukların ciltte oluşturduğu lekeleri giderir. Yabancı hardal, lepra (behak) için iyidir ve hardal, dili kurutur ve saçkırana iyi gelir.

Şişler: Yangılı şişleri çözer ve bütün kronik şişleri eritir, çözer. Kükürtle¹³⁴³ birlikte sıracı üzerine yakılır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve uyuz yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Mafsal ağrılarına ve siyatige yararlıdır.

Baş Organları: Baş rutubetine yararlıdır ve onu temizler. Unutkanlığa (isergus) karşı başa hâricen tatbik edilir. Onun suyu, kulak ağrılarında ve çınlamasında damla olarak kullanılır. Hardal yağı, aynı şekilde kullanılır. Yağında şeytanboku kaynatılır ve o açıcı özelliğe sahiptir. Tıkanıklıklar için süzgeçtir. Bazılarına göre, o açkarnına içilirse, zekâyı açar.

Göz Organları: Toz hâlinde hardal, ballı su ile içilirse, akciğerin bronşlarındaki müzmin sertliği giderir (kronik bronşite yararlı olur).

Beslenme Organları: Dalak şişini giderir. Susuzluk hissi verir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki doluluk hissini bertaraf eder ve cinsel arzuyu artırır.

Hummalar: Sıtma ve kronik ateşli hastalıklarda yararlıdır.

HASİ'S-SALEB (Tilkihusyesi, Orkide; Orchis militaris)

{Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bir bitki olduğunu söylemiştir. Yaprakları, yaygındır ve yüzleri yere dönüktür ve onlar yeşil olup, rengi zeytin yaprağına benzer. Ancak onlar ondan daha incedir; daha uzundur ve daha geniştir. Uzunluğu bir karıştır; üzerinde morumsu

¹³⁴³ "lahana" T.M.

renkli çiçekleri vardır. Kökü, yabanî soğaninkine benzer. Ancak onunki daha uzundur ve daha zayıftır. Zeytininki gibi dallanmıştır; her biri diğerinin üzerine doğru gelen kolları vardır. Onun kökleri yumuşak dokular şeklindedir. Bu kökler tıpkı yabanî soğan (sarmısak) kökleri-ninki gibi olup, onlar gibi kaynatılıp, yenir. Denir ki, bu kökleri yiyen az miktardaki erkeklerin erkek çocuğu oldu ve bundan yiyen az mik-tardaki insanın, eğer kadınsa, kız çocuğu oldu. Drogun bu nevi, taşlık yerde biter ve kumluk yerde yetişir. Bu drogdan kumlu yerde biteni-ne bazı insanlar tarafından enderiyas adı verilmiştir. Çünkü bunların faydası çoktur. O bitkinin yaprağı pırasaya benzer, uzundur. Ancak onunkinden daha geniştir ve kendine ait bir rutubeti vardır. Onun dalları uzundur ve uzunluğu iki karıştır ve çiçeklerinin rengi mordur ve onun kökü testislere benzer. Bu köklerden dolayı, ona böyle (til-kihusyesi) denmiştir. Onun bütün nevilerinin lezzeti iyi değildir.¹³⁴⁴

Yapısı: Birinci dereceye yakın rutubetlidir. Onun rutubeti fazlacadır.

Hareket Organları: Sırt bölgesindeki titremeye ve çekilmeye (spazmlara) yararlıdır. Ayrıca felç üzerinde etkili olduğu kadar, cinsel uyarıcı olarak da etkilidir. {Özellikle de şarapla alındığında bu etkisi görülür.}¹³⁴⁵ Yararı bakımından, iskenfur (bir nevi kertenkele) yerine geçebilir.

{Dışarı Atan Organlar: Onunla yakı yapıldığında, nasırları açar ve eğer şarabın içinde içilirse, karında (bağırsaklarda) akıntı meydana getirir, diye kabul edilmiştir.¹³⁴⁶

HUSYE-İ KELB

(Köpekhusyesi; *Orchis militaris*)

Genel Nitelikleri: Bu, bir bitki olup, daha önceki bitkiye benzer. Bu bitkiler arasındaki fark hakkında şöyle derler: Bunlardan biri fevkalâde lezzetlidir. Bazıları da köklerinin benzediğini söyler. Her iki bitkinin de etkileri birbirine yakındır. Bu aslında tek drog olup, iki çeşidi vardır. Bunlardan biri küçüktür ve o çifttir. Alttaki çift ve üstteki çift,

¹³⁴⁴ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁴⁵ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁴⁶ { } arası T.M.'de yok.

onlardan birincisinin içi boştur ve diğerinin içi doludur ve bunlardan içi dolu olan, boş olana göre daha büyüktür.

Etkileri: Büyük olanının rutubeti fazladır.

Şişler: Balgamî şişleri çözerler, eritirler.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları açar; temizler; tahrip olan yerlerdeki kaşıntıyı engeller; nasırları (fistül) açar ve dokuları yiyen kötü mizaçlı yaraları tedavi eder.

Baş Organları: Kepeğe karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Bu drogun büyük cinsini yiyen erkeklerin çocukları çoğunlukla erkek olur. Aksine, küçük çeşidini yiyenlerin kız çocukları olur. Drogun tazesinin yendiğinde cinsel gücü arttırdığı, kurusunun yendiği zaman cinsel gücü azalttığı söylenir. Bunlar birbirinin etkisini ortadan kaldırır. Büyük ve küçük hakkında bütün söylenenler bundan ibarettir.

HUSYE

(Erbezi, Testis, Yumurta)

Genel Nitelikleri:¹³⁴⁷ Hayvan organlarından, yumuşak dokudan (etten) meydana gelmiştir.

Özel Nitelikleri: Husyenin en iyisi, genç ve canlı olan hayvanların husyeleridir (testisleridir). Teke, koç ve büyük baş hayvanların testisleri sindirilemez. En iyi testis, horoz husyesidir. Özellikle de besili horoz testisi, en kalitelisi diye kabul edilir.

Etkileri: Testisin besleyici özelliği, yumurtalıkların besleyici özelliği kadar iyi değildir. Ancak horoz testisi onlar kadar besleyicidir. Bütün testisler ve hattâ zor sindirilenler bile, sindirildikten sonra çok besleyici olurlar.

Beslenme Organları: Onun sindirimi zordur ve besleyici değeri yüksektir. Özellikle de eti sert, büyük baş hayvanların testisleri böyledir.

HARBAK-I ESVED

(Siyah Çöpleme; Helleborus niger)

{ **Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bazı insanlarca ona malinudun denildiğini söylemiştir. Çünkü ona bu ismi Malinus adını taşıyan bir adam

¹³⁴⁷ "Bilinen bir drogdur." T.M.

vermiştir. Bu bitki temizleyicidir. Bu [ikinci] bitki ile delilikten kurtulmak mümkündür. Deliliği tedavi edip (bertaraf eder); kara çöplenenin yaprağı daha yeşildir ve onlar dulb yaprağına benzer ancak onunkiler daha küçüktür. Büyük olanı, yabani sedef otu gibidir; yumuşaktır. Onun karası daha kuvvetlidir; onda kuşunet (zarar verici özellik) vardır.} ¹³⁴⁸ Onun gövdesi kısıdır; çiçekleri beyazdır; kendi rengi morumtıraktır. {Çiçeğinin yaprakları toplu hâldedir; salkım şeklindedir; meyvası kurtuma benzer ve onlara semsemundas denir. ¹³⁴⁹ Onun damarları incedir ve siyahtır. Onun kökünden soğan gibi yumrular çıkar. Bu siyah harbaktan çıkan soğanlar alınıp, kullanılır. O, sert yerlerde ve mağaralarda, metruk yerlerde yetişir; o, katı ve serttir ve [bazı] hekimlere göre, suyu çıkarılıp, nesnelerin üzerine onun suyu sıkılırsa, onları kuruttuğu düşünülür. Bundan dolayı eğer istenirse, o bu iş için kullanılır. Bunun için drogun yere yakın kısmı yere doğru meyillendiğinde toplanır. [Bu dallar onun] etrafında sanki onu selâmlıyor gibidir. Onlar dallandığı vakit toplanır; dallarından ayrılır. {Onlar kökleriyle birlikte çekilir. Çünkü onun kökleri yararlıdır. Kurutucu özelliğe sahiptir; onun söküp atma özelliği öldürücüdür. Harbak, köküyle söküp çıkarıldıktan sonra çıkarılan bitki temizlenir. Onun başında ağır bir kökü vardır (onun kökündeki yumrulara ağır bir koku vardır). Onun sarmısağa benzeyen, fazla zararlı kısmı atıldıktan sonra yenir ve şarabı içilir. Aynı muamele beyaz çöpleme için de yapılır.} ¹³⁵⁰

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, olgunluk döneminde; eski, beklemiş olan değildir; yani ne çok taze olanı, ne de çok fazla beklemiş olanıdır. Onun rengi kül rengidir; çabuk kırılan, sıcak olmayan, üzüm salkımı şeklinde olandır; lezzeti fevkalâde keskindir; dili yakar ve ondan köke yakın yerdeki küçük dalları alınıp, biraz suya konur ve kabukları soyulur ve bu gölgede kurutulur; dövülür ve ondan 3 dozda alınır. Onun fetrasalyun ve dokuva ile birlikte içilmesi doğru olur. İnsan mizacının zıtlıkları nedeniyle bazen 1 dirhem bile içilebilir.

¹³⁴⁸ { } arası T.M.'de yok. "Parçalar hâlinde bir drogdur; bir talaş görüntüsündedir. Karası ve beyazı vardır. Karasının burukluğu beyazına göre daha kuvvetlidir. Harbak toplayanlar sarmısak yiyip, şarap içerek, onun zararlarından korunmaya çalışırlar." T.M.

¹³⁴⁹ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁵⁰ { } arası T.M.'de yok.

{Yaş, alışkanlıklar, mevsim zamanı sebebi dolayısıyla bu konuda hekimin önerisine uyulmalıdır.}¹³⁵¹

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, çözücüdür; eriticidir; çok iyi temizleyicidir. Ölü dokuları bile yiyebilir ve asmanın dibinde yetişenlerin söktürücü etkisi görülür. Çöpleme, etkisiyle bedenden [zararlı] maddelerin atılmasını sağlar. Onun söktürücü etkisi ile [zararlı maddelerin] dışarı atılması sağlanır. Ancak onun kusturma, ishal ve temizleme etkisi de vardır. Onun erkek ve kadınlardan daha çok kuvvetli, sağlam ve sebze ile beslenen erkeklerde etkisi daha çok görülür. Diğerlerinde aynı derecede faydalı olmaz. Çöpleme kullanmanın faydalı olduğu zaman, Nisan ayıdır¹³⁵² ve Ekim'den sonradır. Ancak onu almadan önce üç gün sert yiyecek ve içeceklerden uzak durmak gerekir; diyet uygulamalı ve basit şeyler yemelidir. Akşam yemeğini yedikten sonra iki veya üç defa kusma işlemi uygulanmalıdır. Sonra bu drog alınabilir.

Süslenme: Çöpleme, sirkeyle birlikte lepra yara izleri üzerine uygulanır ve aynı zamanda samyeli denen güneş lekeleri üzerine de uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Beyaz ve siyah çöpleme sütü, uyuz ve uyuz yaraları üzerine sirkeyle karıştırılıp, uygulanır. Bu tedavi sert, kabuk bağlamış yaralara iyi gelir. Onların atılmasını sağlar. Onların sertliğini giderir ve eğer nasur¹³⁵³ içine fitil şeklinde uygulanırsa ve üç gün kadar orada bırakılırsa, çıkarıldığında fitille birlikte o yaralı, bozuk doku da çıkar.

Hareket Organları: Felçlere ve mafsalsal ağrılarına yardımcı olur ve bu tip ağrılar için etkili bir drogdur.

Baş Organları: Eğer sirke ile pişirilirse ve kulağa damlatılırsa, onun ağrısını dindirir ve sirke ile karıştırılıp, diş ağrıları için gargara şeklinde kullanılır. Eğer kaynatılmışı, ağır işiten kulaklara damlatılırsa, onu güçlendirir ve kuruntu, malikulya, sara ve migren türü başla ilgili bütün hastalıklar üzerinde kara çöplemenin yararlı etkileri vardır.

¹³⁵¹ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁵² "Mayıs'tır" T.M.

¹³⁵³ "basur" T.M.

Göz Organları: Eğer görmeyen gözler üzerine uygulanırsa, görmeyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Sevdavi hıtlara ve sertleşmiş olan sevdavi hıtlara karşı yararlı olur. Bütün bu hıtların vücuttan atılmasını sağlar. Aynı şekilde safravî ve balgamî hıtların da atılmasını sağlar. Kana karışmış hıtların atılmasını sağlar. Hattâ vücudun uzak yerlerinden, ciltten atılmasını sağlar. Sakamonya ile seri bir temizleyici hâline gelir. Dağ maydonozu ve yabanî havuç tohumu ile karıştırılır ve sekincebinle ve tatlı şarapla ıslatılır ve onlar içinde bir süre bırakılır ve sonra bu şurup mercimek veya arpa suyu ve tavukla kaynatılır ve çorba yapılır ve 2 dirhem siyah çöpleme, 3 evsalus sakamonya karıştırılır veya balla kaynatılır. Çöplemenin faydasını görebilmek için bu yöntemler üzerinde düşünüp doğru karar vermek gerekir. Çöpleme, bağırsak ve mesanedeki şişlere iyi gelir; regl ve idrarı söktürür.

Bedeli: Bedeli 1/2 ölçü mazeryun ve 2/3 sarmısak ve İbn-i Maserceveyh, onu bedelinin kundus (bir çeşit siyah kök) olduğunu söylemiştir.

HUSRUDARU, HUSRANDARU

(Havlican; Alpina galanga)

Genel Nitelikleri: İbn-i Maserceveyh, husrudarunun havlican olduğunu söylemiştir. Diğerleri buna karşı çıkmıştır.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Etkileri: Eritici, çözücüdür. Kulunç ağrısına yararlıdır; cinsel gücü artırır ve ekseriya böbrek ağrıları üzerinde etkilidir.

HARBAK-İ EBYED

(Beyaz Çöpleme; Veratrum viride)

{Genel Nitelikleri: Dioscorides, bunun bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun yaprağı, hamile dili veya yabanî sülük gibidir. Ancak o daha kısıdır ve beyaz çöpleme siyahına göre daha çok ısıtıcıdır. Onun rengi kızıla çalar. Onun gövdesi uzundur ve boyu 4 karış uzunluğundadır. İçi boştur. Eğer o başlangıçta boşsa, kabukla çevrilidir. Bir tek baştan birçok ince damarları çıkar ve bu baş düzdür ve sinir otu veya yalancı pancara benzer ve dağlık yerlerde biter. Ekinlerin hasat döneminde toplanarak kurutulur. Bu drogün iyisi uygun şekilde yassıtılmış, beyaz

renkli, çabuk dağılan, büyük hacimde ve yumuşak olanlardır; etlidir, [bu drogun] iyi cinsleri uygun şekilde yassıtılmış, beyaz renkli, kenarları izhir gibi keskin olmayandır. Eğer o sırtından açılırsa, ondan toz şeyler çıkar. Onun dokusu incelikte örümcek gibidir. O, dilde yakıcı etki göstermez; ancak hâricen yakıcı özelliktedir, ki onun yakıcı olan nevi kötü nevidir. Birinci nevileri onun yakıcı olanlarıdır. Onun açıcı olarak etkisi vardır. Böyle kullanılır. Isıtıcı olarak kullanılır ve ondan önce bize göre hekim Filonidis onu şöyle betimlemiştir: O, uzundur; bundan dolayı tıp sanatında diğer droglardan daha üstün tutulur. Bazılarına göre, bundan biraz bir kaba koyup, buğdayla pişirilir ve eğer bu terkipteyseniz, zayıftır. Zararlı bir şey değildir. Bundan dolayı o, tek başına baş organlarına tatbik edilmez. [Bu, terkip şeklinde uygulanır] ve diğer başka şeylerle karıştırılarak da uygulanmaz. Antikunu diğer dillerdeki semerehdelus diye adlandırdılar. Bu harbak, beyaz çöpleme ile karıştırılır. O da aynı şekilde yararlıdır ve beyaz çöpleme, ilâçların terkebine girer ve bu bitki futence benzer ve onun yaprağı çok uzundur, çiçekleri beyazdır, kökü incedir ve onunla ilâç yapılmaz; tohumu yenen simsime benzer ve çok yararlıdır.} ¹³⁵⁴

Özel Nitelikleri: Bu drogun iyisi, uygun şekilde yassılmış, beyaz renkte, çabuk dağılan, büyük hacimde, ince (yumuşak) olandır. Dili şiddetli bir şekilde yakmaz ve tükürük salgısı oluşturur; ancak çabuk yakıcı etki gösteren kurtboğandır ve o ilgili bölümde anlatılmıştır.

Yapısı: Üçüncü derecenin ortasında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Beyaz çöplemenin acılığı ve kara çöplemenin sıcaklığı kuvvetlidir. Fareler yiyecek olurlarsa, ölürler. Dolayısıyla fare zehiri olarak kullanıldığı zaman, kavrulmuş buğday ve balla karıştırılarak, tuzak yemi olarak hazırlanır. Etle birlikte kaynatıldığı zaman, etin dağılmasını sağlar. Etkisi zayıflatılmış çöpleme hazırlamak için, 5 dirhem çöpleme parçalarından alınarak, 9 okka saf su içinde üç gün boyunca bekletilir. Daha sonra süzülerek çöpleme elde edilir. Daha da hafif çöpleme çözeltisi hazırlamak için, 1 ratl miktar çöpleme parçaları, 2 ratl miktarı ilâve edilerek, kıvama getirilir. Üç gün bekletilir. Hattâ 3 kısım kalana kadar kaynatılır. Sonra çöpleme içinden çıkarılır

¹³⁵⁴ { } arası T.M.'de yok.

ve 2 ratl balla suyun üzerine dökülür ve kıvam kazandırılır. Bu terkip-ten büyük bir kaşık alınır veya sıcak su ile içilir. En zayıf (hafif) çöpleme, kabukları soyulmuş çöpleme parçalarının kazınıp toz edilmiş olanıdır ve bunlar arpa suyu ile birlikte içilir. Bundan amaç, boğazda ve midede kalıntı bırakmamasıdır. Ayrıca ballı suyla kıvam kazandırılmış çöpleme de çok hafifletilmiş çöpleme türüdür. Çoğunlukla bir şekilde çöpleme kullanımı sindirim sistemi içinde kalıntı bırakacağından zararlı olur (öldürücü olabilir). Onun spazmlarını önleyebilmek için diğer bazı maddelerle birlikte kullanılır. Meselâ tavuk çorbası, zufa şurubu, nane, sedef otu, mercimek gibi, ayrıca su'd, süsen ve turmustan elde edilen yağlar gibi kokulu yağlar da kullanılabilir. Bunun yanında kokusu kuvvetli olan sirke, elma, ayva, sıcak ekmek, reyhan şurubu, aksırtıcı droglar, süzgeç, oturak, karyola, çok yumuşak yatak ve bardak gibi şeyler hazır olmalıdır. Şayet rahatlıkla içilebilirse, soğuk suyla içilebilir veya tabii olarak koklanabilir. Bağırsak sıvısı kaliteli olan yiyeceklerle birlikte alınabilir. Hastada spazm ve güç kaybı sözkonusuysa, şarapla veya ballı suda ekmekle şerbet yapılabilir. Eğer etki tekrarlansın isteniyorsa, bundan sonra soğuk suda ezilmeli, ekmek yenmelidir. Eğer tedavinin ortasında veya sonunda hıçkırık görülürse, o zaman drogun içinde kaynatılmış ballı su içilir. Bu drog eğer etkilemezse, o zaman hastaya ballı su ile kaynatılmış sedef otu içirilir veya süsen yağı kullanılarak, hasta kusturulur ve salıncakta sallanır. Eğer hasta boğulur gibi bir reaksiyon gösterirse, o zaman 3 okka miktarı bu drogdan kaynatılarak içirilir ve sıkıntı giderilmiştir. Eğer bu uygulama etkili olmazsa, sıcak lavman yapılır. Boğulmayı önlemek için, 3 usulusat dozda içirilir. Bu uygulamada kusma etkisi aranmaz. Aksırık giderici droglar verilip, kusma sonucu hıçkırık giderilmezse, hastanın omurga ve kürekleri üzerine şişe çekilir. Çok sıcak olan yağlarla spazma uğramış organlar ovulur ve banyo yapılır.

Süslenme: Onun cilt üzerindeki etkisi, siyah çöpleme ile ilgili olarak verilen açıklamalarla aynıdır.

Cerahat ve Yaralar: Beyazı da, siyahın etkisi hakkında burada verilen etkiyi yapar.

Baş Organları: Eğer toz edilmiş çöpleme koklanırsa, aksırtıcı etki gösterir.

Göz Organları: Görmeyi keskinleştirir, güçlendirir.

Beslenme Organları: Beyaz çöpleme, kuvvetli kusturucudur. Onda temizleyici etki vardır; ancak tıkama tehlikesi de vardır. Bundan dolayı kusmak için hafifletilerek kullanılır. Boğulmasından korkulan hastalara aç karnına çöpleme içirilmesi gerekir. Midesi zayıf olanlara verilmez.

Zehirlenme: Fazla verilirse, öldürücü olur. Köpek ve domuzlar için zehir olarak kullanılır ve çöpleme yiyenlerin dışkısını yiyen tavuklar ölür.

HIYAR-I ŞENBIH (Çin Tarçını; Cassia fistula)

Genel Nitelikleri: Kabulî, Basrî (Basra) ve Hindî (Hindistan) tipi vardır. Basra türü, Hindistan kökenli olup, Basra'ya getirildikten sonra diğer bölgelere dağıtıldığı ve Basrî olarak tanındığı ihtimali kuvvetlidir.

Özel Nitelikleri: İyisi, gövde ve saplarından arınmış, temiz yapraklı olanlardır. Gövde ve saplarının iyisi, temiz ve pürüzsüz yapıda olanlardır.

Yapısı: Sıcak ve soğuklukta normal yapıdadır ve rutubetlidir.

Etkileri: Çözücü ve yumuşatıcıdır.

Şişler: Yangılı şişlere, iç organlardaki özellikle boğazdaki şişlere iyi gelir. Eğer inebû's-sa'leb (tilki üzümü) suyu ile karıştırılıp, gargara yapılırsa, katı şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Hâricen gut ve eklem ağrıları için yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, küzbere suyu ve biraz katura (pire otu) ezmesiyle birlikte solüsyon hazırlanıp, bu solüsyonla gargara yapılırsa, tonsillere iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısına ve sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda yumuşatıcı etkisi vardır; yakıcı safranin ve bağırsak muhtevasının atılmasını sağlar. Sıkıntı vermeden ishal etkisi gösterir. Hamilelikte kullanılmasında bir sakınca yoktur.

Bedeli: Bu drogun bedeli, yarısı kadar terebentin veya üç katı kadar kuru üzüm ve 1/8 kadar türbiddir. Bazılarının ifadesine göre, kuru üzüm yerine meyan balı kullanılabilir.

HASS

(Marul; *Lactuca scariola*)

Genel Nitelikleri:¹³⁵⁵ Yabanîsinin kuvveti, kara haşhaş gibidir.

Yapısı: Galenos, bostanî marulda soğukluk olmadığını, ancak gül suyu kadar soğukluk olduğunu söylemiştir. Onun rutubeti, pancar ve ebegümecinin rutubeti arasında yer alır. Bazılarına göre, marulun yapı ve kuruluk bakımından lâhanayla pazı türü sebzeler arasında yer aldığı söylenir. Ben, onun üçüncü derecede soğuk olduğunu söylediklerini ifade ediyorum. Hekimlere göre, besin olarak zararlı veya pek az besleyicidir. Bu doğru değildir. Marul, ikinci derecede soğuktur.

Etkileri: Marulun temizleyici, büzücü ve söktürücü özellikleri yoktur. Tuzlu, ekşi gibi özellikleri olmadığı için, bundan oluşan kan, diğer sebzelerden oluşan kana göre daha kırmızıdır. Pişmiş marul besleyicidir. Marul, sıvıların birbiri ile uyuşmazlığından doğan şikâyetlerde yararlıdır. Yıkanmış marul iyidir. Yıkamak, marulun gaz yapıcı özelliğini artırır ve aynı zamanda bütün sebzelerin soğukluğunu fazlalaştırır. O, süratle hazmedilir. O, şarap içinde alınırsa, sinirsel şikâyetleri (hastalıkları) önler ve siyah haşhaştaki kuvvet gibi ondan serbest kılar.

Şişler: Yangılı şiş ve ödemler üzerinde etkilidir. Fakat büyük ve şiddetli ödemler üzerinde etkili olamaz.

Hareket Organları: Eklemler üzerine hâricen (yakı, lapa) uygulandığında yararlı olur.

Baş Organları: Çiğ ya da pişmiş, uyku verir; dolayısıyla uykusuzluğu giderir. Sayıklamayı önler. Ayrıca başı güneşte yanmaktan korur. Bu drog, tıkanıklıkların ilâcıdır.

Göz Organları: Yabanî marulun sütü, kornea yaralarını temizler. Bostanî marulun sütü de aynı etkiyi gösterir. Marul külü, yanıklar için kullanılır. Yabanî marul sütü, kirpiklerin dökülmesini önler. Yenmesi, göze zarar verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Sütü artırır.

Beslenme Organları: Susuzluğa ve midenin sıcaklığına, iltihabına yararlıdır. Bostanî marul, çabuk sindirilir ve süratle yağa dönüşür ve onun yenmesi sarılık için yararlıdır.

¹³⁵⁵ "Marul denen, bilinen bir bitkidir."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun tohumu, meniye kurutur, cinsel arzuyu azaltır; orgazmı yavaşlatır ve ben bu etkilerin onun tohumunda görüldüğünü söylüyorum. Yarım dirhem marul sütü, suyla içilirse, bağırsaklarda ishal etkisi yapar. Büyümüş göbekli bostanî marulun sütü, yabanî marul sütüne yakın etkiye sahip olur. Marulun bağırsaklar üzerinde ishal ya da kabız etkisi yoktur. Bu da, onun ekşi, tuzlu veya temizleyici özelliklerinin olmamasından ileri gelir. Yabanî marul sütü, regl söktürür.

Zehirlenme: Yabanî marul sütü, örümcek ve akrep sokmalarına karşı içilirse, yararlı olur.

HUNSA

(Çiriş Otu; *Asphodelus tenuifolius*)

Genel Nitelikleri: Onun yaprağı Şam pırasasına benzer, parlak ve pürüzsüz bir gövdesi ve gövdesinin üstünde, başında çiçekleri ve meyvası vardır. Meyvaları uzun, düz, palamut gibidir; o, buruk lezzettedir.

Yapısı: O, sıcak ve kurudur. Bazıları, onun soğuk ve rutubetli olduğunu söylemişlerdir. Bu doğru değildir.

Etkileri: Temizleyici, eritici, çözücüdür ve özellikle onun kökü bu etkiye fazlasıyla sahiptir. Bitkinin kökleri etki yönünden en kuvvetli kısmıdır. Onun etkisi luf-u ca'd (yılanyastığı) kuvvetine benzer.

Süslenme: Çiriş otu, saçkıran ve yılancık üzerinde etkilidir. Bunun için özellikle köklerinin külü kullanılır. Külleri, ciltteki beyaz lekeler üzerine sürülüp, güneşte oturulursa, yararlı olur.

Şişler: Onun kökü, şarap tortusuyla birlikte bütün bezlerin şişlerine, hâricen tatbik edilir ve dolamanın üzerine [aynı şekilde] uygulanır. Eğer arpa unuyla birlikte yangılı şişler üzerine başlangıçta tatbik edilirse, faydası olur.

Cerahat ve Yaralar: Kökleri, şarap tortusuyla habis ve iltihaplanmış yaraların üzerine uygulanır.

Hareket Organları: Onun kas gevşekliğine yararı vardır.

Baş Organları: Usaresi, tek başına veya bal, şarap ve ve mürre birlikte baş ağrısı için uygulanır. Kulağında zonklama ve çınlama olanların diğer kulaklarına bu öz suyundan damlatılırsa, yararlı olur.

Göz Organları: Onun kökünün öz suyu, göz üzerinde yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun 1 dirhemi, şarapla birlikte alınırsa, böğür ağrısına ve öksürüğe iyi gelir. Kökleri, şarap tortusu ile birlikte meme şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür. Meyvası ve çiçekleri, şarapla birlikte içilirse, ishal etkisi gösterir. Kökleri, şarap tortusuyla hâricen testislere uygulanırsa, testis şişlerine iyi gelir.

Zehirlenme: 3 dirhemi, haşarat sokmalarına karşı içilir. Çiçek ve meyvası şarapla birlikte içildiği zaman, akrep ve çıyan gibi hayvan sokmasına karşı çok etkilidir. 4 veya 14 dirhemi, akrep sokmalarında¹³⁵⁶ yararlı olur.

HAVLİCAN (Alpina galanga)

Genel Nitelikleri: Kırmızı renkli, siyah, kırmızı veya koyu renkli, keskin lezzetli, güzel hafif kokulu, Çin kökenli bir bitkidir.¹³⁵⁷ İbn-i Maserceveyh, bu bitkinin havlican olduğunu söylemiştir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, koku gidericidir.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir.

Beslenme Organları: Midedeki sindirime gayet iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca ve böbrek ağrılarına iyi gelir. Cinsel güç üzerinde iyi etkisi vardır.

Bedeli: Onun ağırlığı kadar karanfildir.

HASS-I HIMAR (Eşek Marulu, Şencar, Havaciva; Onosma echiioides)

Genel Nitelikleri: O, çok ince, marul yaprakları gibi çok sayıda esmer (koyu renk), üzeri tüylü yapraklar içeren bir drogdur. Yaprakları koyu kıvamda bir sıvı içerir. Köklerinin rengi kırmızıya çalar. Eli ve parmakları bu sıvı boyar. O, kırmızı topraklarda yetişir. Kimyasal yapısı, sıvı ve mineral maddelerden meydana gelmiştir. Bu drog, şencar diye de çağrılır.

¹³⁵⁶ "zehiri atmada" T.M.

¹³⁵⁷ "Yuvarlak, odunsu parçalar hâlinde bir drogdur." T.M.

Özel Nitelikleri: Küçük olanları daha kuvvetlidir. Beyazı, sulu ve zayıf olur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Temizleyici, açıcı ve kurutucu etkilere sahiptir. Çiçekleri bunların en güçlüsüdür. Köklerinin özelliği, tohumlarının özelliğine yakındır. Kurutulmuş kökleri de etkilidir. Bolus,¹³⁵⁸ çekici özelliğe sahip olduğunu, dokuların derinliklerinden maddeleri, hattâ sıvıları bile çektiğini söyler.

Şişler: Hangi organda olursa olsun, sertleşmiş şiş dokular üzerinde etkilidir.

Cerâhat ve Yaralar: Bu drogla yaralar için fitil yapıp, tatbik edilirse, örtücü, iyileştirici etki gösterir. Drogun suyu da aynı yöntemle aynı etkiyi gösterir.

Hareket Organları: Bu drog, kökleriyle birlikte gut hastalığı üzerine hâricen tatbik edilir. Sirkeyle birlikte hâricen siyatik için kullanılır.

Baş Organları: Usaresi, buruna çekilse, sinüsleri boşaltıp, başı rahatlatır. Kepek için balla birlikte kullanılır. Enfiye şeklinde de kullanılabilir.

Göz Organları: Gözdeki yara izlerini ve sertleşmiş dokuları (katarakt) temizler.

Beslenme Organları: Karaciğeri temizler; sirkeyle ıslatılmış olan drog dâhilen ve hâricen etkisini gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Şiddetli regl söktürür. Cenin üzerinde öldürücü etki gösterir ve atılmasını sağlar. Fitil veya oturma banyosu şeklinde rahim urlarında etki gösterir. Kaliteli idrar söktürücüdür. Dâhilen ve fitil şeklinde 1 miskal dozda kullanılır. Ayrıca fitil şeklinde, makat çatlaklarında kullanılır.

HARNUB

(Keçiboynuzu; *Ceratonia siliqua*)

Genel Nitelikleri:¹³⁵⁹ Aslı, Şamî (Şam'da yetişen) ve kuru olandır.¹³⁶⁰

Yapısı: Nebatî olanın kuruluşu ve soğukluğu daha şiddetlidir.

¹³⁵⁸ "Kulus" T.M.

¹³⁵⁹ "Keçiboynuzu olarak bilinen drogdur." T.M.

¹³⁶⁰ "Nebatî ve Şamî olan iki kısım vardır." T.M.

Etkileri: Şamî olan, kurutucu, kabızdır ve onun meyvası da aynı özelliği gösterir; ancak meyvası tatlıdır. Bağırsaklarda da kabız etkilidir. Bununla birlikte, bağırsaklarda şiddetli kurutucu etki yapar. Yakıcı değildir. Nebatî olanı, tazeyken yenir ve ağır kökü, bir hılt meydana getirir.

Süslenme: Taze keçi boynuzu, Suriye karpuzuyla (fic) birlikte siğiller üzerine bastıra bastıra sürülürse, siğillerin düşmesine sebep olur.

Baş Organları: Kaynamışının suyu ile ağız gargara yapılırsa, diş ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Şamî olanın taze, mide için kolay sindirilebilir bir besin değildir. Kurutucudur. {Hazmı yavaşlatır ve içinde sindirilen besin maddelerinin geçişini (aşağıya inişini) yavaşlatır. Galenos, bu meyvanın başka memleketlere gönderilmediğini, sadece yetiştiği yerde kaldığını söylemiştir; o sarılığa iyi gelir.}¹³⁶¹

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynamışı üzerine oturmak, mideyi güçlendirir; idrar söktürür ve özellikle kuru üzümle takviye edilirse, bu etkisi daha belirgindir. Şamî nevinin taze, ishal etkisi gösterir ve ters etkisi, yani kurutucu etkisi de vardır. Ağız kokusunu giderir ve muhtemelen nebatî olanı, fazla regl akıntısına yararlıdır. Yenirse, bu etkisi vardır. Onun nevilerinden olan yenbut,¹³⁶² çiğnenirse, ishal etkisi vardır.

HAZEF¹³⁶³

(Çamur; Porselen çamuru)

Etkileri: Kurutucu, temizleyicidir; özellikle fırın kabı şeklinde olan da bu etki vardır. Diğer, bunun yumuşağı, deniz yengeci (seretan-i bahri) [diye adlandırılan olup], karamid denen bileği taşı (senbazec) gibidir.¹³⁶⁴

Süslenme: Deniz yengeci çömleği, kurutucudur ve ciltteki lekeleri ve siyah beyaz noktaları giderir; onları temizler.

¹³⁶¹ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁶² "yernub" T.M.

¹³⁶³ "Genel Nitelikleri: Hazef dendiğinde, sadece gazair ve kavair anlaşılmaz; diğer saksı türlerini de kapsamı içine alır. Gazair, pişmiş kilden yapılan çömlektir. Kavair ise, demirci ocağıdır." T.M.

¹³⁶⁴ "Senbazec, zımpara anlamına gelir." T.M.

Şişler: Ondan sıracanın üzerine, tatbik edilecek ilâçlı sargılar hazırlanır.

Cerahat ve Yaralar: Ondan hazırlanan ilâçlar, yaraların çabuk iyileşmesini sağlar. Uyuzu temizler ve özellikle deniz yengeci çömleği (kabı) daha çok etkilidir.¹³⁶⁵

Göz Organları: Çin çömleği, diğer yerlerin çömleğinden daha incedir. Çin kaynaklı çömlek, pamuk tohumu¹³⁶⁶ yağı ile birlikte kronik katarakta iyi gelir ve yine deniz yengeci çömleği, kazılıp çıkarılmış tuzla karıştırılırsa, katarakta yararlı olur. Gözdeki yaralardan dolayı ârız olan beyaza (katarakt, pterygium denen hastalık?) iyi gelir.

Hareket Organları: Fırın kiremiti (çömleği), gut üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

HUFFAŞ

(Baykuş; *Blecotus aurtus*)

Genel Nitelikleri: Bazıları, onun baykuş sütü (şirzek) olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise, onun baykuş idrarı olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Baykuş sütü, temizleyicidir ve çok ısıtıcıdır.

Süslenme: Yağı, aşınmanın başlangıcında çok etkilidir. Saç ve kılların çıkmasını engellediği söylenir. Olumlu etkisi yoktur.

Göz Organları: Baykuş beyni, balla birlikte kullanıldığında, göz akıntılarını başlangıçta engeller. Sütü, katarakta ve pterygium'a iyi gelir.

HANEKÜ'Z-ZİB

(Kurtboğan; *Aconitum napellus*)

Genel Nitelikleri: Kurt, domuz ve diğer hayvanlarda boğucu etki gösteren ve bu isimle anılan bir drogdur.

Zehirlenme: O, öldürücü bir drogdur ve o "Kaf" kısmında ele alındı.

HANEKÜ'N-NEMR

(Kaplanboğan; *Aconitum pardalianches*)

Genel Nitelikleri:¹³⁶⁷ {Dioscorides, onun ince dalları olduğunu, onların uzun olduğunu, zor parçalandığını ve yaprağının lablaba ben-

¹³⁶⁵ "Bu etki, deniz yengeci Çin yöresinde çıkarıldıktan sonra donup, çömlek gibi olduğu için, diğer çömlek kaplardan ayrı tutulmuştur."T.M.

¹³⁶⁶ "veya kartum tohumunun" T.M.

¹³⁶⁷ "Bilinen bir drogdur." T.M.

zediğini söyler. Ancak o diğerlerinden daha yumuşaktır; ağır kokuludur; sarı, yumuşatıcı rutubeti vardır ve onun bakla kılıfı gibi parmak uzunluğunda kılıfı vardır. Onun boşluğunda küçük, sert siyah tohumları vardır.

Etkileri: Bu bitkinin yaprakları, et yağı ile karıştırılırsa ve ekmekle karıştırılıp kurta, kaplana, köpeğe, tilkiye verilirse, onları öldürür. O yenirse, gücü azaltır. O, dâhilen alınmamalıdır ve hâricen de alınmamalıdır.

Zehirlenme:¹³⁶⁸ Bu bitkinin akrebe yaklaştırıldığı zaman akrebi öldürdüğü söylenir.}¹³⁶⁹

HANEKÜ'L-KELB

(Köpekboğan, İtboğan; *Aconitum pardalianches*)

O, kaplanboğandır ve ondan daha önce söz edildi.

HİLÂF

(Sögüt; *Salix coprea*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir. Onun yaprakları çizilip, yırtılırsa, yaprağından güçlü bir zamk çıkar.

Etkileri: Meyvası ve yaprakları, yakmaksızın büzücü etki (kabız) yaparlar. Onda yeterince kurutucu etki vardır ve külü şiddetli kurutucudur. Eğer tazesinden zamk yapılırsa, kötü huylu kanamalarda etkin olur; kanı dindirir. Yapraklarından çıkan zamk, kuvvetli temizleyici ve yumuşatıcıdır.

Süslenme: Külleri, sirkeyle hâricen siğillerin üzerine tatbik edilir.

Cerâhat ve Yaralar: Kemiklerde oluşan iltihaplara iyi gelir ve özellikle yaprağı ve külü, eğer sirkeyle birlikte hâricen uygulanırsa, kaşınıtıyı giderir.

Baş Organları: Tomurcukları ve suyu, baş ağrısını giderir ve yapraklarının öz suyu, burun akıntısı için iyi bir ilâttir; kulaktan gelen akıntıyı durdurmakta yararlı olur.

Göz Organları: Meyvası ve suyu, vurma sonucunda göz papillasında oluşan zedelenmeye karşı göz üzerine tatbik edilir. Onun hâricen yakı (pomat) şeklinde göze uygulanması, görme zaafını giderir.

¹³⁶⁸ "İran kaplanını ve diğer hayvanları boğan." T.M.

¹³⁶⁹ { } arası T.M.'de yok. "Bu bitki katilü'n-nemrdir ve ilgili bölümde gerekli açıklama verilmiştir." T.M.

Beslenme Organları: Onun suyu, karaciğerdeki tıkanıklık ve sarılığa karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun meyvası, kan ihtilâfı olan kişilere yararlıdır.

HUBBAZİ

(Ebegümeci; *Malva rotundifolia*)

Genel Nitelikleri: Maluhya (bir çeşit hatmi) bitkisinin bir nevidir. Bu ağacın bir nevi yabanîdir ve bir grubu da bostanîdir. Ebegümecinin bir nevine maluhya ağacı denir. Bu nevi, hatmi diye bilinen nevidir. Baklanın da bu sınıfa sokulmasında bir sakınca yoktur. Bu neviden olan bakla kırmızı olur.

Özel Nitelikleri: Yabanî ebegümeci, yumuşaktır, kurutucudur; fazlasıyla su içerir. Bostanî olan nevi, yabanî olanlara nisbetle daha azdır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Bostanî olanın sıcak ve kuru olduğu söylenmiştir ve bu ifade Bolis'e¹³⁷⁰ göre, büzücü etkiye sahiptir. Ayrıca, aşındırıcı etkisi de vardır. Yakmadan, ayrıştırıcı, dağıtıcı etki gösterir. Onun bu ifadeleri, Yahudi baklasına aittir. Ona maluhya adı verilmiştir.

Etkileri: Onda yumuşatıcı güç vardır. Onun bir nevinin (sermek) daha yumuşak olduğu, silkten (pancar kökü) daha ağır olduğu söylenir. Yabanîsi daha yumuşak ve daha kurutucudur. Bostanî olanın azıcık ısıtıcı olduğu söylenir. Süratle şişkin yapar, şişirir. Onun rutubeti, yakıcılığı, acılığı zeytinyağı ile giderilir. Ebegümecinin hazmı mutedildir (normaldir) ve onun rutubetinin ağır olduğu söylenir ve rutubeti hasdan (bir çeşit ot) daha fazladır. Bolis, onun büzücü olduğunu söylemiştir. Ayrıca, aşındırıcı etkisi de vardır. Yakmadan eritcidir, çözücüdür. Onun (Bolis, Paulus) bu ifadeleri de yine Yahudi baklasına aittir.

Şişler: O, kaşıntıya, kızarmaya iyi gelir; yabanîsinin yaprağı, zeytinyağı ile birlikte ateş yanıklarına iyi gelir. Pişmiş şekli de aynı amaçla kullanılır. Bostanî türü, başlangıçtaki yangılı ödemlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Ebegümeci, iyice ezilerek, nasır üzerine tatbik edilir; gözde çıkan sert yaralara (arpacık?) da, özellikle küçüklerine, iyi gelir.

¹³⁷⁰ "Kolos" T.M.

Baş Organları: Onunla baş yaralarına idrarla yakı yapılırsa, çok faydalı olur ve bu terkip (ebegümeci ezmesi) kepeklere çok iyi gelir.

Göz Organları: Onun yaprağı, tuzla ezilirse, gözdeki arpacığa iyi gelir ve onları temizler, yok eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Yaprakları ve çiçekleri, her ikisi de, göğüs için yumuşatıcıdır ve anne sütünü artırır.¹³⁷¹ Tohumları, göğüsün (solunum organlarının) sertliğini gidermekte daha yararlıdır.

Beslenme Organları: Bostanî olanı, mide için iyi değildir ve o, karaciğerdeki tıkanıklıkları açar.

Dışarı Atan Organlar: Çiçeği, bütün böbrek ve mesane yaraları için içilirse, iyi gelir. Zeytinyağı ile çırpılıp, kullanılır. Hatmi tohumu, bağırsak yara ve ülserlerine faydalıdır ve bostanî ebegümecinin büzücü etkisi vardır. Bağırsaklara, mesaneye yararlıdır; karın organlarını yumuşatır ve onların ağrılarına karşı eğer onun suyu içilirse veya onun suyu ile hazırlanan şarap (içki) içilirse, iyi gelir. Kaynamış ebegümeci ile rahim sertliği için oturma banyosu yapılır veya rahimin içi lavman şeklinde yıkanır. İdrar söktürücü etkisi vardır. Yabanî ebegümecinin güneşle birlikte dönen nevinin salgı ve safra söktürücü etkisi vardır. Kanın akışını artırır; bu yüzden uzun süreli kanamalara sebep olur.

Zehirlenme: Zeytin ile yakı yapılırsa ve özellikle zeytinyağı ile yakı yapılırsa, arı sokmasına iyi gelir. Zehirlenen kişiler, sürekli ebegümeci şurubu içerlerse, faydalı olur; örümcek sokmasına iyi gelir.

HAMİR¹³⁷²

(Hamur; *Sacchoromyces cerevisiae*)

Yapısı: Harareti vardır; rutubeti ve kuruluğu, içerdiği tuzla orantılıdır; ona göre değişir. Eğer fazlaysa, hamur kurutur. Eğer eksikse, hamur rutubetli olur.

{**Etkileri:** Tuzu dolayısıyla, onda temizleyici güç vardır. Buğdayın yaprağı (tabakaları?) ve ondaki ekşilik dolayısıyla soğutma gücü vardır. Vücuttaki derinlerde olan maddeleri vücudun yüzeyine doğru çeker ve onları çözüp, eritir.

¹³⁷¹ "Sıcak ve kuruluştan oluşan öksürüğe iyi gelir."T.M.

¹³⁷² "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir."T.M.

Hareket Organları: Onunla ayağın aşağı kısımlarında olan ağrılarda yakı yapılır. }¹³⁷³

HUH

(Şeftali Ağacı; *Prunus persica*)

Yapısı: İkinci derecenin sonunda soğuk ve birinci derecede rutubetlidir, fakat bu rutubetliliği birinci derecenin sonuna yakındır.

Etkileri: Rutubeti sebebiyle çabuk bozulur; yumuşatıcıdır. Kurusunda büzücü etki vardır ve akışkanlığı önleyici bir yapıya sahiptir. Ham olanı da büzücü etki gösterir.

Süslenme: Yaprakları hâricen sürülerek kullanıldığında,¹³⁷⁴ kötü kokuları giderir.

Baş Organları: Yapraklarının usaresi, damla şeklinde kullanılırsa, kulak kurtlarına öldürücü etki gösterir. Yağı, şakaklardaki ağrıya iyi gelir. Aynı zamanda, soğuk veya sıcak kaynaklı kulak ağrılarına da iyi gelir.

Beslenme Organları: Olgun şeftali, mide için yararlıdır. İştihacı etkisi vardır: Şeftalinin yemek üzeri yenmesi doğru olmaz. Çünkü yiyecekleri bozar. Dolayısıyla, yemekten önce yenmesi doğru olur. Besleyici özelliği fazladır.¹³⁷⁵

Dışarı Atan Organlar: Yaprakları, hâricen belli bir süre karın üzerine pomat şeklinde uygulanırsa, bağırsak kurtları üzerinde öldürücü etki gösterir. Aynı şekilde çiçek petallarına onun usaresi içilse, aynı etkiyi gösterir. Olgun şeftali, bağırsaklara yumuşatıcı etki verir ve ham şeftali kabız etki gösterir. Bazıları, onun cinsel gücü artırdığını söyler. (Bu etki hekimin verdiği doz ve emirler doğrultusunda olabilir.) Bu etki sıcak ve kuru mizaçlı bedenlerde görülebilir.

HUTTAF

(Kırlangıç; *Airund urbica*)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur.

Etkileri-Baş Organları: Dioscorides, kırlangıcın genci (yavrusu?) alınır ve ilkin onun içi açılır ve içinden (karın boşluğundan) olan iki

¹³⁷³ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁷⁴ "tüyleri döken terkiplerdeki" T.M.

¹³⁷⁵ "Kurusunun hazmettirici özelliği vardır. Güzel değildir." T.M.

taş alınır; bunların birisinin kendine has rengi vardır; diğeri çeşitli renklerden meydana gelmiştir; bu taşlar toprağa dönüşmeden alınır ve sonra bir parça buzağı veya geyik derisine konup, saklanır ve aklı karışanların veya sara krizi geçirenlerin boynuna veya ensesine asılırsa, tedavi edici olduğunu söyler. Dioscorides, saralı hasta üzerinde bunu denediğini ve başarılı olduğunu söylemiştir.

Göz Organları: Kırangıç yenirse, görmeyi güçlendirir ve bazen kurutularak kullanılır. Bir içimlik dozu 1 miskaldir. Özellikle kırangıç yavrusu ve anası kilden yapılmış bir kap içinde yakılıp, elde edilen terkip (kül), balla birlikte damla damla şeklinde göze tatbik edilirse, gözü ve görüşü güçlendirir, kuvvetlendirir, parlatır. Başlangıçtaki göz sulanmasına ve onun beyni de aynı etkiye sahiptir; aynı zamanda yarsa beyni de aynı etkiye sahiptir.¹³⁷⁶

Solunum ve Göğüs Organları: Bademcik iltihaplarında kırangıç külüyle atuşman yapılır. Tuzlanıp, kurutulmuş kırangıçtan 1 dirhem dozda içilirse, öksürüğe iyi gelir ve küçük dil ve bademcikteki şişleri iyi eder.

Dışarı Atan Organlar: Hekimlere göre, eğer kırangıç yuvalarından bir parça alınıp, suda eritilip içilirse, doğumu kolaylaştırır.

HALL¹³⁷⁷

(Sirke; Acetum vinegar)

Yapısı: Soğuk ve sıcak kısımlardan meydana gelmiştir. Her iki kısım da yumuşaktır. Soğuk yapısı biraz daha ağır basar. Buruk olmayanlar soğuk ve rutubetlidir. Eğer sirke kaynatılırsa, soğukluğu azaltılır.

Etkileri: Kuvvetli kurutucudur. Maddelerin, dokuların derinliklerine nüfuzunu engeller. Yumuşatıcı ve parçalayıcıdır.¹³⁷⁸ Kanama olan yerin üzerine damlatılırsa, kanamayı keser. Kötü şiş ve ödemi engeller. Hazım için uygun, balgam için zıttır. Safravî yapıya iyi gelmesine rağmen, sevdavî yapıya zararlı olur.

¹³⁷⁶ "Bazı nüshalarda beyni yerine kanının kullanıldığı yazılıdır. Aynı şekilde, yarasanın beyni ve gübresi de balla karıştırılarak, göz yaraları iyileştikten sonra yerinde kalan beyaz izleri gidermek için kullanılır. Göz akıntılarında da iyi gelir."T.M.

¹³⁷⁷ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir."T.M.

¹³⁷⁸ "Bazen kanamalarda kullanılır."T.M.

Süslenme: Morartılar üzerine balla birlikte uygulanırsa, iyi olur. Fakat çoğunlukla, sirke, cilt lekelerini sarartır.

Şişler: Şişlerin oluşmasını engeller. Gangrenlerin ilerlemesini engeller. Dâhilen ve hâricen kullanıldığında, her türlü şiş ve ödemin oluşmasını önler. Dolama ve diğer iltihabî ödemlere iyi gelir.¹³⁷⁹

Cerahat ve Yaralar: Eğer ıslatılmış bir bez parçası, kesik ve yaralar üzerine kapatılırsa, iltihaplanıp şişmeyi önler. Sulu yaralara, uyuza, bitlenmeye iyi gelir. Ateş yanıkları üzerinde bütün diğer ilâçlardan daha hızlı etki gösterir.

Hareket Organları: Sinirler üzerinde zararlı etki gösterir. Eğer sirke, kükürtle birlikte hâricen gut üzerine uygulanırsa, yararlıdır.

Baş Organları: O, zeytinyağı veya gül yağı ile karıştırılıp, emülsiyon hâline getirilip, yıkanmamış yün parçasına bu terkip emdirilerek, başa tatbik edilirse, yangılı baş ağrısına iyi gelir. Bu solüsyonla baş yıkandığında da aynı etki görülür. Sirkeyle, özellikle şaplı sirkeyle, yapılan gargara, sallanan dişleri pekiştirir ve diş eti kanamalarını giderir. Sirke buharı, iştihayı zayıflığını giderir ve duyma yeteneğini artırır. Tıkanıklığı kuvvetle açarak, giderir. Kulak çınlamasını önler.

Göz Organları: Sirke ve bal karışımı, göz altı morluklarını gidermekte kullanılır. Devamlı sirke kullanmak, görme yeteneğini zayıflatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Sirke, küçük dili büzer, küçültür. Sirkeyle yapılan gargara, boğaz akıntılarını önler. Küçük dilin sarkmasını da önler. Kronik öksürüğe, nefes darlığına, [solunum organlarını] ısıtmaya, herhangi birşey takılmasına karşı iyi gelir.

Beslenme Organları: Rutubetli, yangılı mide salgılarına iyidir. İştihayı keser ve midedeki sindirime yardımcı olur. Midneyi sıvayarak kapladığı için bu etkileri gösterir. Sirke buharı, vücutta su toplanmasını engeller; bazen de sürekli kullanılırsa, ödeme sebep olabilir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim soğukluğunu giderir. Bağırsak ülser ve yaraları için, önce sıcak sirke ve tuzla, sonra yumuşatıcı maddelerle lavman yapılırsa, kurutucu etki gösterir.

¹³⁷⁹ "Hâricen kullanıldığında, (iltihabi ödemlerin) oluşumunu da engeller." T.M.

Zehirlenme: Sirke, haşarat üzerine serpilir; afyon ve kurtboğan gibi bitkilerin zehir etkilerine karşı yararlıdır. Yabanî üzümle yapılmış sirke, tuzla birlikte kuduz köpek ısırıkları için kullanılır. Çok öldürücü olan zehirli droglar alındığında, üzerine sıcak sirke içilir.

HUNNAFIS¹³⁸⁰

(Bok Böceği; Blatta)

Etkileri-Baş Organları: Zeytinle bok böceği kaynatılarak elde edilen terkip, kulak ağrıları için kullanılır. Ezilmiş drog da aynı etkiye sahiptir.

HUBZ¹³⁸¹

(Ekmek)

Özel Nitelikleri: Ekmeğin temiz, tuzlu, iyi mayalanmış, yoğrulmuş, düzgün ve iyi pişmiş olması gerekir. Ekmeğin sıcakken yenmeyip, bekletilmesi ve bayatladıktan sonra yenmesi gerekir. Fırından yeni çıkmış, dumanı üstünde ekmeğin yenmesini tıp kabul etmez. Ekmeğin iyisi, tandır ekmeğidir; daha sonra fırın ekmeği gelir. Tandır ve fırın dışında başka yolla pişirilen ekmekler iyi değildir. Ayrıca somun ekmek, yufka ekmekten daha iyidir. Temiz ve beyaz undan hamur yapıldığı zaman, mayalanıncaya kadar bırakılmalıdır. Un ne kadar beyaz olursa, o kadar çok bekletilir ve daha çok tuz konup, daha çok yoğrulur. Tandır ekmeği fırın ekmeği gibi değildir. Tandır ekmeğinin her tarafı pişer; fırın ekmeğinin içi, dışı gibi pişmez, olgun değildir. Islak ekmek soğutucudur; az besleyicidir; midede yüzer; sıcak mizaçlı kişilere iyi gelir. Tıkanma yapmaz; yatıştırıcı etkisi de yoktur. Islak ekmek şöyle elde edilir: Temiz bayat ekmek, sıcak suda iyice ıslatılır; üzerinde kalan su alınarak, tekrar saf su ilâve edilir. Ekmek hamuru içinde bulunan diğer maddelerin kuvveti kaybolup, hamur iyice kararıncaya kadar bu işleme devam edilir.

Etkileri: Simitin besleyici değeri, diğer ekmek türü gıdalara göre daha fazladır; fakat sindirim ve emilimi geç olur. Bazen hâlis un da simit gibidir. Elenmemiş kepekli unun emilmesi fevkalâde hızlı iken, az besleyicidir. Tam olgun olmayan ekmeğin besleyici değeri çok faz-

¹³⁸⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır."T.M.

¹³⁸¹ "Genel Nitelikleri: Herkesçe bilindiği için açıklamaya gerek yoktur."T.M.

ladır. Mayası az olan ekmeğin de besin değeri daha fazladır; ancak örtücü ve yoğun bir yapısı olduğu için perhiz yapanlara yararlıdır. Sıcak küilde pişirilen ekmek de aynı özelliği gösterir; çünkü bu ekmeğin içi de tam pişmez. Islak ekmeğin besleyici değeri azdır; tıkanma yapmaz ve ağırlık yönünden de hafiftir. Yufka ekmeği, kepekli ekmek benzeri özellik gösterir. Ekmek kadayıfı yoğunluk oluşturur. Küçük ekmek kabarıktır; gaz yapar; zor hazmedilir. Bunun iyisi, badem yağı ile karıştırılandır ve gölgede kurutulmuş olması gerekir. Sütle yapılan ekmeğin besleyici değeri çok fazladır; fakat sindirimi yavaştır; tıkanmaya sebep olur. Hâricen kullanıldığı zaman, normal ekmeğe göre daha çok ısıtıcı etki gösterir. Çünkü normal ekmekte tuz vardır.

Süslenme: Taze buğdaydan yapılmış olan ekmek, şişmanlatıcıdır.

Şişler: Kratin suyu ve diğer uygun öz sularıyla birlikte kullanıldığı zaman, yangılı şişleri yumuşatıp, soğutarak, yangısını alır.

Cerahatve Yaralar: Ekmek, su ve tuzla yoğrularak, kuru cilt oğuşturulursa, faydası olur.

Beslenme Organları: Sıcak ekmek, susuzluk yapar; rutubeti ve buharı dolayısıyla çok çabuk doymuşluk hissi verir. Sıcak ekmeğin sindirimi çok çabuk, fakat bundan dolayı emilmesi yavaş olur.

Dışarı Atan Organlar: Kepekli ekmek, bağırsaklarda yumuşatıcı etki gösterir. Hâlis un ekmeğinin tersine kabız etkilidir. Aynı şekilde, mayalı hamur yumuşatıcı, mayasız olan kabız etkilidir. Sıcak küilde pişen ekmek de kabız etki gösterir (besinleri tutar). Kadayıf ekmeği de aynı özelliği gösterir. Yufka ekmeğinin kabız etkisi, somun ekmeğe göre daha fazladır.

HUBS

(Maden Pası, Curuf)

Genel Nitelikleri:¹³⁸² Kuru cinsleri içinde en iyisi demir pasıdır.

Yapısı: Demir curufu, üçüncü derecede kurudur. Bakır curufu da buna yakın bir yapı gösterir. Diğer madenlerinkinin harareti azdır.

Etkileri: Bütün curuflar kurutucu etkilidir; içlerinde en kuvvetlisi demir curufudur. Bütün hepsinin kurutucu etkisi vardır.

Şişler: Demir curufu, yangılı şişleri kurutur.

¹³⁸² "Bilinen bir drogdur." T.M.

Cerihat ve Yaralar: Gümüş curufu, uyuz ve sulu çıbanlara iyi gelir ve yaraları tedavi eder. Basur ve fistül yaralarını keser.

Göz Organları: Demir curufu, göz kapağındaki sertliği giderir ve bol mürdasenc¹³⁸³ (kurşun curufu)le muamele edilen bakır curufu terkibi, göz yaralarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Demir curufu, mideyi takviye eder ve ağır, yoğun rutubeti dağıtır. Mide gevşekliğini gidererek, düzene sokar. Bunun için, kuru üzüm veya meyva şuruplarıyla birlikte alınmalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle kuru üzümle karıştırılıp, macun hâline getirilen demir curufu, basur kanamalarını dindirir. Aynı terkip, hamileliği ve regl kanamalarını önler. Regl ve idrar tutucu etkisi çok fazladır. Makata hâricen sürüldüğünde, anüsün kapanmasına sebep olur. Demir curufu, ballı sirkeyle birlikte karnitus adı verilen drogun zararlı etkilerini önlemede kullanılır.

HALİDUMİYUN

(Kırlangıç Otu; *Chelidonium mikron*)

Genel Nitelikleri: Bazıları, bu drogun mamiran denen kökler olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, bu drogun büyük ve küçüğünün olduğunu ve küçüğüne mamiran dendiğini, büyüğünün zerdecuk olduğunu söylemişlerdir.

Etkileri: Onun küçük bir cinsi vardır ki, yara açıcıdır.

Şişler: Şarapla birlikte hâricen karıncalanma için kullanılır.

Cerihat ve Yaralar: Küçük cinsi, uyuzu giderir.

Baş Organları: Kökleri, ağızda çiğnendiği zaman, diş ağrısını giderir. Yarısı kalıncaya kadar ateşte kaynatılan usaresi, gözü kuvvetlendirici etki gösterir. Kırlangıç yavrularında körlük olduğunda, anne bu bitkileri yavruya getirip sürer ve görmesini sağlar. Dolayısıyla bu droga huttafi denir.

HAMSE-İ EVRAK

(Beşyaprak Otu; *Potentilla reptans*)

Genel Nitelikleri: Bu kantaflon denen drogdur.

{**Etkileri:** Şiddetli olmayan ve yakmadan, yapıyı bozmadan kurutucu etkisi vardır. Yakı olarak, hâricen kanamayı durdurur.

¹³⁸³ "mürdasenk" T.M.

Şişler: Hâricen uygulandığında, sıracaya ve derideki pistüllere, balgamî sertliklere iyi gelir. Onun kökünün pişmişi, kötü huylu yaralara iyi gelir. Kökünün sirkeyle pişmişi, kaşıntıya, uyuza, kızarıklığa, balgamî sertliklere iyi gelir.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına ve siyatige iyi gelir. Onun hem içilmesinin, hem de yakısının yararlı olduğu söylenir.

Baş Organları: Onun kökünün pişmişi, eğer pomat şeklinde kullanılırsa, diş ağrısına iyi gelir. Yaprğından günde 30 ölçü içilmesi, baş ağrısına yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi ile gargara yapmak, boğazın sertliğini giderir; kökünün suyu, akciğer ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun kökünün suyu, karaciğer ağrısına iyi gelir. Eğer tuz ve balla içilirse, sarılığa iyi gelir. Onun şerbetinden günde 3 kuvasusat (çorba kaşığı) alınmalıdır.¹³⁸⁴

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, ishale, bağırsak yaralarına ve basura iyi gelir. Aynı zamanda, onun kökünün pişmişi, hummalara iyi gelir. Yaprğı soğutucudur ve bol miktarda veya şarapla, büyüme için ve benzeri durumlarda kullanılır.

Zehirlenme: Kökünün öz suyu, öldürücü bir drogdur.

HANDARUS

(Yunan Buğdayı; *Triticum dicoccum*)

Genel Nitelikleri: Bu, huntu'r-rumiyye (Anadolu buğdayı) denen drogdur.

Yapısı: Onun besini buğdaydan daha fazla soğuktur ve [ancak] bununla birlikte, çok kuvvetli ve ağır besin değerine sahiptir.

HAMALAVUN¹³⁸⁵

(Mazeryon; *Atractylis gummifera*)

Etkileri: Herhangi bir şey için kullanılmaz,¹³⁸⁶ fakat bütün hâricen kullanılan temizleyici ve yumuşatıcı, eritici, temizleyici ilâçların ter-kibine katılır.

Süslenme: Leprada hâricen tatbik edilir.

¹³⁸⁴ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁸⁵ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

¹³⁸⁶ "Herhangi bir şey için kullanılmaz, ancak başka droglarla kullanılır."T.M.

Cerahatve Yaralar: Uyuz ve uyuz yaralarında ve eti yiyen yaralarda hâricen kullanılır.

Beslenme Organları: Beyaz kökleri, 1 eksuna şarapla birlikte alınırsa, vücutta su toplanmasına karşı etkili olur. Bağırsak kurtlarına karşı öldürücü etki gösterir.

Zehirlenme: Siyah cinsinde öldürücü bir madde bulunur.

HUR'

(Hayvan Pisliği; Faeces)

Genel Nitelikleri: (Bu drog, "Zeb1" başlığı altında, "Ze" harfinde ele alınmıştır.

Etkileri: Bu drogun ısıtıcı, çözücü ve kurutucu etkileri vardır.

HARATİN¹³⁸⁷

(Solucan; Lumbricus sps.)

Yapısı: Sıcak yapıdadır.

Etkileri: Ezilmiş drog, hâricen sinir ve tendon üzerine uygulanır. Bu tür şişler üzerine sarılan drog, üç gün süre ile açılmazsa, gerçekten yararlı olur.

Baş Organları: Onun kaz yağı ile pişmişi, kulak ağrılarına iyi gelir. Bazen zeytinyağı ile birlikte ağrıyan dişler için ters tarafındaki kulağa damlatılırsa, yararlı olur.

Beslenme Organları: Meyva suları ile birlikte alındığında, sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Drog iyi ezilip, meyva şurubu ile birlikte içilirse, idrar söktürücü etkisi vardır. İdrar yolları taşlarında da etkisi vardır.

HAYR-I BEVVA

(Küçük Kakule, Afrika Kakulesi; Electaria cardomomum)

Genel Nitelikleri: Kakuleye benzeyen küçük yapıda bir drogdur. Afrika kıtasının güneyinden gelir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kuvveti karanfile benzer ve temizleyici ve yumuşatıcıdır. Kakuleye göre daha yumuşaktır.

¹³⁸⁷ "Genel Nitelikleri: Bir cins kırmızı kurttur. Toprak altında yuvalanır."T.M.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğer soğukluğuna iyi gelir. Bu etkisi kakuleden daha kuvvetlidir. Ayrıca kusmayı önler.

HIRVA

(Hint Yağı Bitkisi; *Ricinus communis*)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, bazı insanların ona kurantuba dediklerini söylemiştir. O, parazit özelliği gösteren böcektir (karad). Şüphesiz ki, onun tohumu ile bu böcek arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır.}¹³⁸⁸ O, küçük bir ağaçtır; onun küçüklüğü incir ağacı kadardır. Yaprığı çınar ağacının yaprağına benzer. Fakat daha büyük, daha pürüzsüz ve parlaktır ve daha koyu renklidir. Gövdesinin ve dallarının içi kamyş gibi boştur; meyvaları bir kapsül içindedir ve serttir. Meyvanın şekli kapsülününkü gibidir. Meyvalarından yağ çıkarılır. Bu yağa iknikas denir.¹³⁸⁹ O, yumuşatan bir yağdır. Onun yenmesi doğru olmaz. Çoğunlukla kandil yapımında kullanılır ve bazen merhemlerin ve bazı ilaçların terkibine karıştırılır. {Onun taneciklerinden 30 tanesi alınıp, dövülüp, un edilerek, kusma için kullanılır ve yine un hâline getirilip, balgam söktürmek için içilir.}¹³⁹⁰

Etkileri: Dimişki, Hint yağı bitkisinin çözücü, yumuşatıcı olduğunu, yağının zeytinyağı ve sedef otuna göre daha fazla yumuşatıcı etkisi olduğunu söylemiştir.

Süslenme:¹³⁹¹ Eğer [meyvaları] iyice dövülüp, toz edilip, pomat hâline getirilirse, siğil ve cilt bozukluklarına iyi gelir.

Şişler: Yaprığı dövülüp, un yapılırsa ve arpa unuyla karıştırılırsa, balgamî şişleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Yağı, uyuza ve rutubetli yaralara iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer 30 tane tohumu ezilip, yutulursa, kusturucu özellik gösterir. Çünkü mideyi çok fazla gevşetir, bu da kuvvetli kusma etkisi yaratır.

Solunum ve Göğüs Organları: Tek başına veya sirkeyle, meme şişlerini giderir.

¹³⁸⁸ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁸⁹ "Presleme veya kaynatma yoluyla çıkarılır."T.M.

¹³⁹⁰ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁹¹ "Dioscorides" T.M.

Dışarı Atan Organlar: Tanecikleri (tohumları) ezilip, içilirse, balgamî hıltları dışarı atar ve karındaki kurtları dışarı atar.¹³⁹²

HAMR (Şarap)

Genel Nitelikleri: O, içecektir ve onu “Şın” harfinde ele aldık.

“Hı” harfinin bu son maddesidir ve biz “Hı” harfinde 37 drogdan söz ettik.

YİRMİ BEŞİNCİ MAKALE¹³⁹³ (Zel Harfı)

ZEHEB (Altın; Aurum)

Genel Nitelikleri: O, şerefli bir maddedir.¹³⁹⁴

Yapısı: Normal yumuşaklıktadır.

Etkileri: Altın tozu, sevdâvî hastalıklara karşı kullanılan ilâçların ترکیbine girer. Altından yapılan dağlama âletleriyle uygulanan dağlamada yara ve kesikler çok çabuk iyileşir.

Süslenme: Ağızda altın tutulursa, ağız kokusunu giderir. Altın tozu, yılanlık ve saçkıran hastalıklarında hâricen ve dâhilen kullanılan terkiplere katılır.

Göz Organları: Göz terkiplerinde gözü takviye edici özellik gösterir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalp ağrısına, çarpıntıya ve bu şikâyetler dolayısıyla görülen nefes darlığına iyi gelir.

ZERİRE (Kandindiren Otu; Smertia chirata)

Genel Nitelikleri: “Kaf” kısmında “Kasabü’l-zerire” başlığı altında verilmiştir. Burada onun diğer özellikleri hakkında açıklama yapılmaktadır.

¹³⁹² “Kolite bile iyi geldiği söylenir. Lavman şeklinde kullanıldığı zaman da etkisini gösterdiği ifade edilmiştir. Özellikle bağırsaklarda sindirilmeyen maddeler üzerinde etkisi çok fazladır. Bedeli: Bedelinin, birbuçuk misli dozda fıstık olduğu söylenmiştir. **HAMAFİTUS** (Yer Palamudu, Meşecik)-Genel Nitelikleri: Kemafitus denen drogdur ve gerekli açıklama ilgili bölümde verilmiştir.”T.M.

¹³⁹³ “Bu makalede 6 drog açıklanacaktır.”T.M.

¹³⁹⁴ “O, madensel bir maddedir.”T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onun ateş yanıklarına gül yağı ile birlikte yararlı olduğu söylenir.

Beslenme Organları: Mide ve bağırsaktaki şişlere, karaciğerdeki şişlere ve istiskaya (ödem, siroz) çok etkilidir.

ZENEBÜ'L-HAİL

(Atkuyruğu; Equisetum arvense)

Genel Nitelikleri: Kazı ve hafriyat yapılan bölgelerde yetişen bir bitkidir. Kırmızıya çalan, içi boş gövde ve dalları vardır; odunsu kısımları sert ve birbirine karışmış, boğumlu yapıdadır. Boğumlarından önce izhir yaprakları gibi ince ve çok sayıda yaprağı vardır. Ağacımsı görüntüde olan bitkide bu yapraklar daha belirgindir. Yaprakların olduğu yerden at kuyruğu gibi oluşumlar çıkar. Bitkinin kökleri sert yapıdadır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Büzücü (kabız) etkilidir; özellikle öz suyunun yakıcı olmayan şiddetli kurutucu etkisi vardır. Kuvvetli kan dindirici etkisi vardır.

{**Cerahat ve Yaralar:** Yara ve iltihaplı yaraları (cerahatları), eğer dâhilen alınır, çok çabuk iyi eder. Aynı zamanda, sinirlerin yara ve iltihaplarına da iyi gelir.

Hareket Organları: Aynı zamanda, kaslara çarpma sonrasında üzerlerine sürülürse veya yakı yapılırsa, yararlıdır. Bağırsaklara da hâricen yakı şeklinde uygulandığında, yararlı olduğu söylenir.}¹³⁹⁵

Beslenme Organları: Mide ve karaciğer şişlerine ve siroza (ödem) karşı yararlıdır.

ZERARİH

(İspanyol Sineği, Kantarit; Cantharidcs vesicatoria)

Genel Nitelikleri: Tahtakurusuna benzeyen bir hayvandır. Kırmızı renklidir. İspanyol sineği, daha çok buğday yetiştirilen arazilerde görülür ve oralarda çoğalır. Gerektiği zaman toplanır ve topraktan yapılmış bir kap içine konur ve kabın ağzı keten bir bezle kapatılır ve bağlanır. Aynı bir yerde şarap tortusu ve sirke kaynatılır ve bunun

¹³⁹⁵ { } arası T.M.'de yok. "Bağırsakların tembelliğini düzene sokar." T.M.

buharına (sineğin) bulunduğu kap tutulup, bezden geçen buharın etkisiyle hayvanların ölmesi sağlanır. Daha sonra ölen hayvanlar çıkarılıp, keten bir ipe dizilir.

Özel Nitelikleri: Etki yönünden kuvvetli olan hayvanlar, muhtelif renkte olanlardır; kanatları iki yanda toprakla temas hâlinde iken aynı hizadadır, çizgidedir. Bu görüntüsüyle hamam böceğine benzer. Bu görüntüde olmayıp, tek renkli olanların etkisi, karışık renkte olanlardan daha zayıftır.

Yapısı: Bazıları, [onun] çok sıcak olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemişlerdir. Birincisi doğrudur.

Etkileri: Sıcaklığı yakıcı, bozucudur.

Süslenme: Hâricen kullanıldığında, siğilleri yok eder ve ilâçlı bez şeklinde hazırlanırsa ve tırnakların üzerine bağlanırsa, tırnakların üzerindeki beyaz lekeleri yok eder. Kırılmaya, dönmeye müsait yumuşak tırnakları süratle iyi eder. Hâricen sirkeyle uygulanırsa, lepra ve vitiligoda oluşan cilt lekelerini yok eder. Hardalla birlikte, dövülerek kullanılırsa, saç çıkarıcı etki gösterir. Zeytinyağı ile koyulaşana kadar kaynatılırsa, bu drog aynı etkiyi gösterir.

Şişler: Kanserojen ırlar üzerine tatbik edildiğinde, bu ırları critir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve bit için de hâricen kullanılır.

Göz Organları:¹³⁹⁶ Gözdeki pterygium (zıfır) denen hastalığı gerçekten iyi ettiği söylenir.

Dışarı Atan Organlar: Çok az dozda bile idrar söktürücü etki gösterir. Hattâ vücutta su toplanmasında bile etkilidir. Bu drogdan çok az miktarda idrar söktürücü droglara karıştırılırsa (idrar söktürücü terkiplere karıştırılırsa), zararsız, normal idrar söktürücü etki gösterir. Ayrıca regl söktürür ve cenin üzerinde abortus etkisi yapar. Bazıları (bazı hekimler), mesanesinde hastalık olup da iyileşmemiş hastaların ondan bir tane içerlerse, iyi olacağını söylemişlerdir. 3 tisas¹³⁹⁷ ondan içilirse, mesanede yara meydana gelir. Galenos, mesanedeki yaranın vücutta çok yakıcı maddelerin mesanede toplanmasından meydana geldiğini söylemiştir.

¹³⁹⁶ "İbn-i Musa, İbn-i Masareyh (?)" T.M.

¹³⁹⁷ "kaplar, taslar" T.M.

{**Zehirlenme:** Bazı insanlara göre, İspanyol sineği ve onun ayaklarından fazla miktarda içilerek alınırsa, ondan zarar hâsıl olur. Buna ilâve olarak denmiştir ki, ondan 1 miskal içenin bedeninde ur hâsıl olur ve bundan sonra her gün idrarı öldürücü olur.}¹³⁹⁸

ZÜBAB¹³⁹⁹

(Sinek)

{**Zehirlenme:** İsa, onun yarasının (onun oluşturduğu yaranın) veya uyuzunun yakıcı olduğunu ve bunun eğer akrebin soktuğu yerin üstüne uygulanırsa, yararlı olduğunu söylemiştir.}¹⁴⁰⁰

Zİ'B¹⁴⁰¹

(Kurt; Canis lupus)

Etkileri-Dışarı Atan Organlar: Kurt pisliğinin kulunç üzerinde fevkalâde iyi etkisi vardır.¹⁴⁰²

Bu “Zel” harfindeki son drogdur. “Zel” harfinde 6 drog hakkında bilgi verilmiştir.

YİRMİ ALTINCI MAKALE¹⁴⁰³

(Dad Harfi)

DİR̄V, ZERV

(Terebentin, Sakız Ağacı; Pistacia lentiscus)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Bu drog yetiştirilir ve zamkı Mekke'ye götürülür. Bundan dolayı ona bu ad verilir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri: Temizleyici, çözücü, eriticidir; [maddeleri] vücudun derinlerinden çeker ve onun zamkı sakız ağacındaki zamktır. Etkisi ladedene benzer ve güzel etkilidir. Kadınlar onu parfüm olarak kullanır.

¹³⁹⁸ { } arası T.M.'de yok.

¹³⁹⁹ “**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır.”T.M.

¹⁴⁰⁰ { } arası T.M.'de yok. “Akrep sokan yere sürülürse yararlıdır.”T.M.

¹⁴⁰¹ “**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır.”T.M.

¹⁴⁰² “Sultani nüshada, bu etkisinin yanısıra bir etki daha kayıtlıdır; şöyle ki, aynı zamanda ciltteki lekeleri yok eder.”T.M.

¹⁴⁰³ “Bu makalede 7 drog açıklanacaktır.”T.M.

Baş Organları: Bu ağaç yetiştirilir; ağız ve yaralardaki akıntılara karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bu drog, bağırsaklarda tutan etki yaratır.

DAMİRAN, ZAMİRAN

(Fesleğen, Reyhan; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Onun bir cins şahesferem olduğu söylenir.

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onda sıcak olduğunu ve onun ikinci derecede kuru olduğunu söylemiştir. Birçok kişi onun soğuk olduğunu ve ateşli olanların bu droglardan etkilenmediklerini ve onun hararetinin (sıcaklığının) birinci derecede olduğunu söylerler. Bana göre, bu drog bileşik yapı gösterir; hem soğuk, hem de sıcak yapı içerir ve soğuk etkisi sığağa göre daha baskın karakterde görünür.

Etkileri: Sıcak mizaçlı kişilere, özellikle üzerine gül suyu serpildiğinde, faydalı olur.

Cerahat ve Yaralar: Onun zamkı [ateş] yanıklarına tatbik edilir.

Baş Organları: Kepeğe iyi gelir. Beyinin tıkanıklıklarını açar.

Dışarı Atan Organlar: Kavrulmuş tohumları, kronik ishale karşı gül yağı ve soğuk suyla birlikte içirilir.

DAR¹⁴⁰⁴-ZAR¹⁴⁰⁴

(Hayvan Memesi)

Yapısı: Memelerde büyük sinirler olduğu için soğuk ve kurudur.

Etkileri: Sütle dolu memenin besin değeri et üstüne yakındır. İyisi, içinde sütü bol olan ve baharatlarla yenen memedir. Çünkü baharat memenin sindirim ve emilmesini hızlandırır. Eti güzel olan hayvanın memesinin oluşturduğu hılt da iyi olur ve eti ağır olanın memesinin meydana getirdiği hılt da ağır olur.

DAFDA', ZAFDA'¹⁴⁰⁵

(Kurbağa; Rana tigrina)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Kurbağa olarak tanınır.

Etkileri: Kurbağa külü, kanı dindirici olarak kullanılır.

¹⁴⁰⁴ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

¹⁴⁰⁵ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Kurbağa olarak tanınır."T.M

Süslenme: Kurbağa, eğer tuzla ve zeytinyağı ile pişirilirse ve yenirse, cüzzama iyi geldiği söylenir.¹⁴⁰⁶ Haşarata karşı panzehirdir.

Şişler: Kurbağa çorbası, tendonların şiş ve ödemlerine iyi gelir.

Baş Organları: Su (nehir) kurbağasının haşlama suyuyla gargara yapılırsa, diş ağrısını giderdiği söylenir. Ancak, onun içindeki ağrıyı da dindirir. Diş çekilmesini kurbağa eti, özellikle yağı, kolaylaştırır. Ben (İbn-i Sînâ) zannediyorum ki, bu kurbağa, bostan (bahçe) ve ağaç kurbağasıdır. Çünkü hekimler ve tecrübe sahipleri, merada otlayan hayvanların bu hayvanlara denk geldikleri takdirde dişlerinin düştüğünü söylemişlerdir.

Zehirlenme: Kurbağa eti yiyen veya kanını içenlerin bedeni şişer; ödem oluşur; cilt rengi değişir. O, kusmayı ve bedeni boşaltmayı engeller. Hattâ kişi ölene kadar bu etki devam eder ve bedeni şişer.

{Eğer tuz ve zeytinyağı ile kaynatılıp yenirse, cüzzam ve haşarata karşı iyi gelir.}¹⁴⁰⁷

DAN, ZAN¹⁴⁰⁸

(Koyun; Ovis vignei)

Etkileri: Safrasının etkisi inek safrası gibidir.

DEB, ZEB

(Mısır Kertenkelesi; Varanus bengalensis)

Genel Nitelikleri: Zeb (deb), bizim bölgemizde bulunan verelin (kertenkele) bir türüdür. Genel özellikleri yönünden kertenkeleye benzer. Zeb (deb), Arabistan bölgesinde çokça bulunur.¹⁴⁰⁹

Süslenme: Deb (zeb), hâricen cilt döküntüleri için kullanılırsa, yararlıdır.

Göz Organları: Onun dışkısı, katarakt için ve göze su inmesine karşı yararlıdır.

¹⁴⁰⁶ "Kurbağa ctinin çekici özelliği vardır. Derisi yüzüldükten sonra, diken, çöp vs. batan yere sarılırsa, batan maddeyi çektiği söylenir."T.M.

¹⁴⁰⁷ { } arası T.M.'de yok.

¹⁴⁰⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

¹⁴⁰⁹ "Diğer bölgelerde nadir görülür."T.M.

DEBİ', ZEBİ'¹⁴¹⁰**(Sırtlan; Hayaena hyaena)**

Etkileri: Bu hayvanın gut ve eklem ağrılarına iyi geldiği, *Üçüncü Kitap*'ta açıklandı. Burada yeniden ele alıp, anlatmak gereksizdir.

Bu drog, bu makalenin son maddesidir. Burada 7 drog hakkında bilgi verildi.

YİRMİYEDİNCİ MAKALE¹⁴¹¹**(Zı Harfi)****ZALİM****(Erkek Devekuşu; Struthio camelus)**

Bu drog "Na'am" adı altında anlatıldı.¹⁴¹²

ZALEF, ZILF**(Çift Tırnak, Hayvan Ayağı)**

Genel Nitelikleri: Bilinen bir yapıdır.¹⁴¹³

Süslenme: Keçi tırnağı külleri, sirkeyle birlikte saçkırana karşı kullanılır.

Bu drog, "Zı" harfindeki son drogdur. Burada 2 drog zikredildi.

YİRMİ SEKİZİNCİ MAKALE¹⁴¹⁴**(Gayın Harfi)****GUBEYRA, GUBERAI¹⁴¹⁵****(İğde; Sorbus domestica)**

Yapısı: Birinci derecenin başlangıcında soğuk ve ikinci derecenin sonunda kurudur.

Etkileri: Bütün akıntıyı keser. Alıça nisbetle daha az büzücüdür. Kabız (tutucu) etkisi vardır. Safranın sindirim sistemine inmesini engeller. Onunla şarap birlikte yavaşlatıcı etkiye sahiptir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yangılı öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Kusmayı durdurur.

¹⁴¹⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır."T.M.

¹⁴¹¹ "Bu makalede 3 adet drog verilecektir."T.M.

¹⁴¹² "Genel Nitelikleri: Na'am (devekuşu) başlığı altında gerekli bilgiler verilmiştir. ZABI (Antilop)-Genel Nitelikleri: "Lahm" (Et) başlığı altında etiyile ilgili gerekli bilgiler verilmiştir."T.M.

¹⁴¹³ "Hayvanların çift tırnağı anlamına gelir."T.M.

¹⁴¹⁴ "Bu makalede 11 adet drog açıklanacaktır."T.M.

¹⁴¹⁵ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Safravî (safradan oluşan) ülserleri engeller. İç organlarda maddeyi hapsedicidir ve kusmayı engeller. Alıçla aynı etkiyi gösterir. İdrar artırır ve onun unu karın organlarına alıça göre daha az kötü etkilidir. İdrar için kötü etkisi yoktur.

GARİKUN

(Ağaç Mantarı; *Polyporus officinalis*)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bitkinin erkek ve dişi bulunduğunu ve bu türünün ancudan (şeytantesi) köküne benzediğini söylemiştir. Ancak ancudan köklerindeki sertlik ağaç mantarında yoktur. Bazılarına göre, yenen ağaçlar üzerinde bu drog bozulma meydana getirir; onun yenmesinde hararet meydana getirir ve yanma yapar, kabız (büzme) oluşturur. Onun yapısı su, hava (gaz), hafif mineral yapıdadır. Onun dişi ve erkeği arasında fark vardır. Dişisinin iç kısmı düzgün tabakalarla dilimlidir. Erkeği yuvarlaktır ve iç kısmında tabakalar yoktur. Yekpare yapıdadır. Onlar dış görünüş olarak birbirine benzerler. Her ikisi de tatlıdır. Ağaç mantarının bu tadı gelişim süreci içinde değişir; acılaşır. Ağaç mantarı kullanmak gerektiği zaman hastalığı geçirecek kadar kullanılmalıdır; senesine, adedine ve hava şartlarına da dikkat edilmelidir. Eğer bunlara dikkat edilirse, tedaviden istenen sonuç alınabilir.

Özel Nitelikleri: Ağaç mantarının iyisi, parlak, beyaz, çabuk dağılabilen, tam olgun, acılık ve tatlılık yönünden karışık tat veren ve bağlantı gövdesi olan türleridir. Bu özelliklere sahip olan dişi ağaç mantarıdır. Erkeği kaliteli değildir. Sert, koyu ve çok zararlıdır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, sert hıtları yok edici, bütün kanalları ve tıkanıklıkları açıcıdır ve eritici etkilere sahiptir. Bazıları, kabız etkisinin de bulunduğunu söylemişlerdir. Muhtemelen bunun sebebi, ilkin onun lezzetinin tatlı olması, sonra acılaşmasıdır.

Şişler: Ağaç mantarı, bütün şişlere yararlıdır.

Hareket Organları: Ballı sirke ile birlikte içilirse, siyatiğe iyi gelir. Yapısal özelliği dolayısıyla sinirlerdeki fazlalıkları temizler. Travma sonucu oluşan kas ve doku zedelenmelerine iyi gelir. Bunun bir içimlik dozu 3 kırattır. Eğer hastanın ateşi, titremesi varsa, kratin suyu veya gül suyu ile birlikte içilir.

Baş Organları: Bu drog, saraya yararlıdır; beyindeki fazlalıkları temizler.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma ve akciğer yaralarına 1 dirheme kadar meyva suyu ile birlikte içilir. Eğer [ondan] 3 enulusatı su ile içilirse, göğüsteki kanamalara yararlıdır.

Beslenme Organları: Bu drog, sarılığa iyi gelir. Oxymel (ballı sirke) ile birlikte dalak şişlerinde içerek kullanılır. Eğer o tek başına çiğnenirse veya olduğu gibi yutulursa, mide ağrılarına ve mide asidi-ne iyi gelir. 1 dirhem dozda kullanılsa, karaciğer ağrılarını yok eder.

Dışarı Atan Organlar: Muhtelif sevdâvî ve balgamî ağır hıltları atar ve onların boşaltılmasını sağlar. Bunun için 1 veya 2 dirhem dozda ve kratin suyu ile birlikte içilirse, etkisi daha fazla olur. Ağaç mantarı bazen ishal etkili terkiplerin içine katılır. Bu diğer drogların etki edeceği organlara (dokulara) daha çabuk ulaşmasını sağlar. O, idrar ve regl söktürücüdür. Böbrek ağrılarını giderir. Bunun için dozu 1 dirhemdir. Rahim tıkanıklığında da etkisi vardır.

Hummalar: Ateşli hastalıklar ve sıtma üzerinde etkilidir. Nöbet gelmeden önce şarapla birlikte 1 miskal bu drogdan içilmelidir; nöbeti engeller.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarında, haşaratın soktuğu yere veya ısırılan yere ağaç mantarı sarılır ve ayrıca 2 dirheme kadar bu drogdan içilirse, yararlı olur. Aynı şekilde, soğuk zehiri olan haşarata karşı da faydalıdır. Zehirlerin zararlı etkilerini yok eder.

GAR

(Defne; *Laurus nobilis*)

Genel Nitelikleri: Küçük, fındık büyüklüğünde taneler hâlinde bir drogdur. Üzerinde siyah ve ince bir kabuk vardır; sıkıldığında iki parçaya ayrılır ve içinden sarıya çalan esmer renkli bir çekirdek çıkar. Tadı güzel, kokulu ve yaprakları as yapraklarına benzer, fakat ondan daha büyüktür. Meyvaları kırmızı renklidir; dağlık yörelerde yetişir.

Yapısı: Çekirdekleri ısıtıcıdır, fakat kabuğunda bu etki azdır. Tamamı ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çekirdeği, yaprağına göre daha çok ısıtıcıdır. Droğun ısıtıcı ve kurutucu etkisi çok kuvvetlidir. Meyvanın etli kısımları bu etkileri daha zayıf olarak gösterir. Defnenin yağı, ceviz yağından daha çok ısıtıcı etkiye sahiptir.

Süslenme: Şarapla birlikte lepra hastalığının ciltteki etkilerini gidermekte kullanılır.

Şişler: Ekmek ve un bulamacıyla birlikte yangılı şişlere karşı etkili olur. Bütün sinir ağrılarına iyi gelir. Yağı, yorgunluk ve bitkinliği giderir.

Baş Organları: Defne, baş ağrısına iyi gelir; yağı da aynı etkiyi gösterir. Soğuk kulak ağrılarına da giderir; işitme gücünü artırır. Ayrıca kulak ağrılarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hâricen sürüldüğünde veya balla pastil yapıldığında, astım ve nefes darlığına iyi gelir. Aşırı salgının akciğerlere inmesine engel olur. Balla hazırlanan pastilleri, akciğerlerin yaralarına iyi gelir. Bunun için özellikle meyvaları kullanılır.

Beslenme Organları: Yağı, reyhan şarabıyla birlikte karaciğer ağrılarında kullanılır. Fakat midede gevşetici etki gösterir; kusmayı uyandır.

Dışarı Atan Organlar: Yağı, bulantı ve kusma yapar. İdrar söktürücüdür. Kaynatılmış yaprakları, rahim ve mesane hastalıklarına iyi gelir. Suyunda oturma banyoları uygulamak da yararlı olur. Söktürücü etkisi için 2 dirhem dozda ballı su ve ballı sirke ile birlikte içilir. 1 dirhem doz, böbrekteki taşları parçalar. Bu drogun cenin üzerinde öldürücü etkisi vardır; çünkü acılığı diğer droglara göre daha fazladır. Şurubu 9 kırat dozda içilir. Çekirdeklerinin de¹⁴¹⁶ parçalayıcı etkisi vardır.

{Hummalar: Yağı, ateş dolayısıyla titremeyi geçirir.}¹⁴¹⁷

Zehirlenme: Akrep sokmalarına karşı defne içilir ve hâricen yakı hâlinde arı gibi haşaratın sokmalarına karşı kullanılır. Defnenin bütün kısımları bütün zehirlenmelere karşı hâricen kullanılır.

Bedeli: Kekik yaprağıdır.

GAFES

(Kasık Otu; *Gentiana dahurica*)

Genel Nitelikleri: Dikenli bitkilerdendir. Kendir otu tohumu veya kantaflon (bentaflun) yapraklarına benzer yaprakları vardır. Çiçekleri nilüfere benzer. Tıpta çiçekleri veya usaresi kullanılır.

¹⁴¹⁶ "meyvalarının" T.M.

¹⁴¹⁷ { } arası T.M.'de yok.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır. Çekmeden temizleyicidir ve büzücüdür; ısıtıcı değildir, yakıcıdır; acılığı sabır gibi şiddetlidir.

Süslenme: Saçkırana ve yılancığa, başlangıcında, çok etkilidir.

Cerahat ve Yaralar: İyileşmesi güç yaralar üzerine beklemiş eski yağ ile hâricen tatbik edilir. Şahterec suyu veya ballı sirke ile birlikte içilirse, uyuz ve kaşıntılara iyi gelir. Onun çiçekleri de aynı etkiye sahiptir. Öz suyu da kuvvetlidir.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısı ve tıkanmalara iyi gelir. Bitkinin usaresi, dalak sertliğine, karaciğer ve mide şişlerine iyi gelir. Drog, kötü şişlere (besinlerin dağılımının yeterli olmadığı hâllerde) ve vücutta su toplanmasına da iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte bağırsak yaraları için içilir.

Hummalar: Kronik ateşli hastalıklar üzerinde etkilidir. Bunun için, usaresi özellikle pelin otu usaresiyle birlikte kullanılır.

Bedeli: Bir misli asarun (yabanî Hint sünbülü, nardin yağı) ve yarısı kadar afsantindir.

GAGATİ

(Siyah Kehribar; Gagates lithos)

Genel Nitelikleri: Hafif bir taştır; kötü kokusu vardır.

Hareket Organları: Gut hastalığına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim dolgunluğu ve tıkanıklığına iyi gelir.

Zehirlenme: Haşarata karşı tütsü şeklinde kullanılır.

GİRA, GARA¹⁴¹⁸

(Tutkal; Taurocolla gelatinum)

Yapısı: Deri tutkalı, birinci derecede sıcak ve kurudur. Balık tutkalı, sıcaklığının az olmasına rağmen kurudur.

Etkileri: Bütün tutkallarda yapıştırıcı ve kurutucu özellik vardır.

Süslenme: Balık tutkalı, nemlendirici terkiplerin bileşimine girer. Cilt lekelerine karşı kullanılan terkiplerin bileşimine girerse, etkili ve faydalı olur. Deri tutkalı, özellikle sığır derisinden elde edilmiş olanı yakılıp, yıkansa, deodorant terkiplerinde kullanılan tutyanın yerine geçebilir ve onun yerine kullanılabilir.

¹⁴¹⁸ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Deri tutkalı, çibanların üzerine sürülebilir. Ateş yanıklarında kullanılırsa, yanık yüzeyin kabarmasını önler. Balık tutkalı da aynı etkiyi gösterir. Bit ve uyuzdan oluşan kaşıntı ve sıyrıklar üzerine sirkeyle birlikte tatbik edilirse, faydalı olur. Kesikler üzerine bal ve sirkeyle birlikte tatbik edilir.

Baş Organları: Aşındırıcı, iltihabî yaralarda kullanılan pomatlara balık tutkalı katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Balık zamkı, sirkeyle birlikte akciğerlerden gelen kana karşı kullanılan terkiplerin içine girer.

GALİYUN

(Bir Çeşit Koku, Muaviye'nin Kıymetli Deddiği Şey; Galuim verum)

Genel Nitelikleri: Güzel kokulu bir drogdu.

Etkileri: Kurutucudur; sütü keser; keskin bir lezzeti vardır. Kanamalara engel olur. Gaz yapar.

Cerahat ve Yaralar: Ateş yanıklarında yararlı olur.

GÜŞNE

(Bir Nevi Mantar, Domalan)

Genel Nitelikleri: Bir mantar cinsidir. Kuruduğu zaman kıkırdak gibi olur. Şekli küçük fincana benzer; sert yapıdadır. Bununla giyecekler yıkanır. Ekşi yiyeceklerle birlikte yenir. Kıkırdak lezzeti gibi lezzeti vardır.

Yapısı: Diğer mantarlar kadar soğukluğu yoktur.

Etkileri: Diğer mantarlar gibi zararlı hılt oluşturmaz. Onun tabiatı, ekşi ve kalevidir (alkalin özellik taşır).¹⁴¹⁹

GARB¹⁴²⁰

(Kara Ardiç; Populus alba)

Özel Nitelikleri: O drogün kabuğu ve zamkı kullanılır. Zamkı yarma veya çizme yoluyla çıkarılır. Onun üzerinde gayet iyi boraks vardır. Bu boraks sınıfı yemek için en iyisidir.

Etkileri: Çiçeği ve yaprağı ve onların öz suları, yakmadan kurutucu etki gösterir. Tadında burukluk vardır. Kabukları bu etkileri gösterir; fakat kurutucudur. Yapraklarının usaresi çıkarılarak, saklanır.

¹⁴¹⁹ "Yapısında bir cins etimsi özellik vardır ve böbreğe benzer."T.M.

¹⁴²⁰ "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdu."T.M.

Süslenme: Garb ağacının külleri, sirkeyle birlikte siğilleri yok etmede kullanılır. Kök kabukları, saç boyası terkiplerine katılır.

Cerahat ve Yaralar: Kabukları ve yaprakları iyice dövülüp, toz edilerek, kesilen doku ve organların kesik yüzlerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Hareket Organları: Kaynatılmış drog, gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Yapraklarının usaresi, gül yağı ile birlikte nar kabuğu içinde kaynatılarak, kulak ağrısı için damla şeklinde kullanılır. Taze kabukları da aynı yöntemle muamele edilirse, etkili olur. Onun kaynatılmışı ile deriler yıkanır.

Göz Organları: Onun zamkı, temizleyicidir ve çiçeği, görme gücünü artırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun meyvası, kanamaya iyi gelir ve aynı şekilde kabuğu da yararlıdır.

Beslenme Organları: Onun öz suyu, boğaza yapışan sülüşü çıkarır.

GALIYE

(Misk ve Amberle Yapılan Bir Koku; Galiamoschata)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır.

Şişler: Galiye, sert şişleri yumuşatıcıdır.

Baş Organları: Ban yağı veya öküzgözü otu yağı içinde eritilen galiye, kulak ağrısı için kullanılır. Kokusu, baş ağrılarının ve zonklamaların dağılıp, sakinleşmesini sağlar; soğuk baş ağrısını giderir. Şaraba katılırsa, sarhoşluğu artırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Galiye, koklandığında kalbe ferahlık verir.

Dişarı Atan Organlar: Galiye, soğuk rahim ağrılarına karşı kullanılır. Rahimin sertleşmiş urlarına ve balgamî şişlerine de iyi gelir. Regl söktürür. Rahimin dolgunluğunu gidererek, onu temizler. Onunla tenkiye yapılırsa, abortus etkisi gösterebilir.

GALMUN

Genel Nitelikleri: Ayva sarısı renkte, güzel kokulu bir bitkidir.

Etkileri: Kurutucu etkisi vardır; sütü keser ve çiçekleri, kanamayı durdurur.

Cerahat ve Yaralar: Onun yanıklara yararlı olan ilâçlardan olduğu tahmin edilmektedir.

Bu “Gayın” harfindeki son sözdür. Biz, “Gayın” harfinde 11 drog-dan söz ettik.

{Bu, *İkinci Kitap*’ın son sözüdür. Aynı zamanda, biz görevimizi yapacağımız ve ancak *Üçüncü Kitap*’ta konuyu açacağımıza söz veriyoruz.

Bu metinde, bu kelâm *İkinci Kitap*’ın son sözüdür. *İkinci Kitap* tamamlandı. İkinci Kitap’ta, tıptaki Yunanca ve diğerlerindeki tenirlerin (drogların) açıklaması yapıldı. [Meselâ,] malikraton, bal suyudur. Anomali ise, su ile yıkanmış sakd (bal) olarak kabul edilir ve bu su pişirmeden korunur. Edrumali, baldan bir kısım ve beklemiş yağmur suyunun karıştırılıp, güneşte bekletilmesinden meydana gelmiştir. Ballı şarap, 5 kısım şarapla, 1 kısım balla birlikte genişçe bir kaba konur, üzerine tuz konur, onun taşı atılır ve eğer kaynatılırsa, o, kavanozda, mahzende saklanır. Bal Şarabı: Eski ve buruk lezzetteki şaraptan iki kısım alınır ve iyi kalite baldan bir kısım alınır ve kayta (vazo) olgunlaşsın diye konup, mahzende bekletilir. Pomat: Üzüm alınır ve sıkılır ve kaynatılır. Oksumah: Sirke ve devamlı yeşil ve tırmanıcı bitkiler ve deniz tuzu alınır ve de 10 menn bal veya yeşil bitkilerden 10 menn balla karıştırılır. Hattâ 10 birim kaynamışı alınır. Rudumali: Bu balla gül suyundan hazırlanmış içecektir.

İkinci Kitap bitti. İki âlemin Rabb’ine şükürler olsun. Allah’a ve Efendimiz, Peygamber ve İlahî Varlık Muhammed’e selâm.

Birinci kısım ve ikinci kısım tamamlandı.

Esirgeyen ve yarlıgayan Allah’ın adıyla.

Allah’a şükür ve kullarına selâm ve peygamberlerine salât olsun.} ¹⁴²¹

¹⁴²¹ { } arası T.M.’de yok.

“Şefkatin neçesinde hüznünlü güzel kuşu rahatlatan saltanat tahtında makamın ebedi olsun. Efendilerin efendisi, bu yüce müfredatı ilân ettiğinde, lütfunun düzenini açıldı. Anlaşılr kaynak İkinci Kitap tamamlanmıştır ki, sen, onun tadını sincan aşından değil, şekerden alırsın. Her devânın özelliklerini levhalar halinde sunarak, [bu drogların] organlar üzerinde başka başka [türlü türlü] yararları olduğunu gösterdi. Türkçe metinlerde en yapılan şey, tarih düşürmektir. Basit ilâçlar cetvellerine bak; derde derman kıl (1179 Hicri).”T.M.

SÖZLÜK

A

Abanos: Abanoz; *Diospyros ebenum*.

'Abisran: *Artemisia abrotonum*.

'Ades: Mercimek; *Lens esculenta*.

'Afs: Mazi; *Quercus infectria oliv*.

Afsantin: Pelin otu; *Artemisia absinthium*.

Aftimon: Küsküt, Cinsaç; *Cuscuta epithymum*.

Afyon: Afyon; *Papaver somniferum*.

Afyus: Avafinus; *Scilla bifolia*.

Ağalucin: Peygamber ağacı; *Aquilaria agallocha*.

Ağlacun: Peygamber ağacı; *Aquilarie agallocha*.

Ahilus: Ardıç, civan perçemi.

Akakya: Arap zambkı; *Acacia arabica*.

Akatmakat: Akitmakit; *Caesalpinia bonducella*.

Akferaskun, Akferasfus: İran kaynaklı bir drog.

'Akırkarha: Nezle otu, Yapışkan otu; *Anacyclus pyrethrum*.

'Akreb: Akrep; *Scorpion*.

'Akrü'z-zeyt: Zeytinyağı tortusu.

Aksun: Beyaz kenger otu; *Berberis vulgaris*.

Alusen: Bir cins erik; *Lupinus termis*.

'Alusıs (?): *Galiopris*; *Scrophularia peregrina*.

'Alyun: Alaryun; Sütü peynirleştiren bir bitki.

Anagallis: Farekulağı; *Anagallis*.

'Anaylı, anili: Şalgam; *Brassica rapa*.

'Anber: Bir deniz hayvanından elde edilen koku; *Ambera grasia*.

Anberbaris: Kadıntuzluğu; *Barberis aristata*.

Ancudan: Şeytanterisi; *Ferula assafoetida*.

Ancura: Isırgan otu; *Urtica urens*.

Andarusarun: Hanımeli; *Helysarum coronarium*.

Ander, Akder: Kirman civarında yeşiten bir hububat.

Anison: Anason; *Pimpinella anisum*.

'Ankebut: Örümcek; *Aranca diodema*.

Anzarut, Enzerut: Geven; *Astragalus sarcocolla*.

'Ar'ar: Ardiç; *Juniperus communis*.

Ardakyani: Kebere; *Capparis spinosa*.

'Arn, 'Urun: Mahmuz, At mahmuzu; *Calamintha incana*.

'Artenisa: Buhur-u meryem, Yemen tavşan kulağı, Yunan siklameni;
Juniperus communis.

As: Hazeran, Bit otu; *Myrtus communis*.

Asabi'ü'l-hermes: Çiğdem, Alaca çiğdem; *Colchium variegatum*.

Asabiü'l-safer: Zerdeçal; *Curcuma longa*.

Asarun: Yabanî nardin, Kedi otu; *Valeriana wallichii*.

'Asel: Bal; Mel.

'Asa'u'r-ra'i: Çobandeğneği; *Polygonum aviculare*.

Asfanak: Ispanak; *Spinacia olecracia*.

Astarek: Günlük, Sığla; *Styrax officinalis*.

Asyus: Yumuşak sarımsı taş; Asya taşı.

Atmut, Atmat: Hint baklası; *Corylus avellana*.

Atyut: Hint fasulyesi; *Corylus avellana*.

'Avsec: Kuşburnu; *Lycium europaeum*.

'Azait: Bir nevi Kertenkele; *Lacerta lizard*.

'Azam: Kemik; Os.

Azaddıraht: Tesbih ağacı, Çin mürveri; *Melia azedarach*.

Azaraki: Azrakıyın, Köpük.

Azeryun: Şakayık; *Helianthus annuus*.

Azfarü't-tıb: Şeytantırnağı; *Trombus* sps.

'Aziz: Kantaryon otu; *Hypericum colycinum*.

B

Ba'rü'l-hayevan: Gübre, Hayvan dışkısı.

Babilus: Yabani gelincik; *Papaver dubium*.

Babunc: Papatya; *Matricaria chamomilla*.

Baderuc, Bazeruc, Bazruc: Reyhan; *Ocimum basilicum*.

Badıncan: Patlıcan; *Solanum melongena*.

Bakla: *Vicia faba*.

- Bakla-i yahudiyye:** Yahudi baklası; *Malya rotundifolia*.
Bakla-i yunaniyye: *Amaranthus blitum*.
Baklatü'l-hamka: Semiz otu; *Portulaca oleracea*.
Bal, Bul: Hint hıyarı; *Cucumis* sps.
Balilac: Helile; *Terminalia belerica*.
Ban otu: *Hyasciamus niger*.
Barü'l-hayevan: Gübre, Hayvan dışkısı.
Basal: Soğan; *Alium cepa*.
Basl-ı zir: Bir çeşit soğan.
Bat: Badi, Ördek; *Anas*.
Batbat: Çobandeğneği; *Polygonum ariculare*.
Bazaverd: Boğa diken, Eşek diken; *Centurea phyllaca phalla*.
Bazrencbuyeh: Oğul otu; *Melisa officinalis*.
Bedaşkan: Katır tırnağı; *Spartium junceum*.
Behar: Krizantem, Kasımpatı, Öküzgözü; *Anthemis arvensis*.
Behmen: Zerdali diken; *Centauria behman*.
Behramec: Söğüt çiçeği; *Salix caprea*.
Beladır ağacı: Beladur, Mürekkep ağacı; *Semecarpus anacardium*.
Belsan: Balsam ağacı, Mekke pelesenki; *Commiphora opobalsamum*.
Benat-ı verdan: Hamam böceği; *Periplaneta orientalis*.
Benc: Ban otu; *Hyoscyamus niger*.
Bencenküş: Hayıt; *Vitex agnus costus*.
Benefsec: Menekşe; *Viola odorata*.
Beneksa, Benkih: Şimşir; *Buxus sempervirens*.
Berdî: Hasır otu, Papirüs; *Papyrus antiquorum*.
Bersiyavuşan: Kız saçı; *Adiantum capillus*.
Bertaniki: Horozibiği.
Berz-i kattan: Keten tohumu; *Linum usitatissimum*.
Besbase: Küçük hindistan cevizi; *Myristica fragrans*.
Besfayec, bısbayıc: Çıyan otu, Benekli eğrelti; *Polypodium vulgare*.
Bevl: İdrar, Peri ouron.
Bevrak, Burak: Boraks; *Sodium borate*.
Beyd, Beyz: Yumurta; *Ovum*.
Bezr-i katuna: Karnıyarık; *Plantago ovata*.
Bındık: Fındık; *Corylus avellana*.
Bilmun, Baylmun: Yabani semiz otu; *Portulaca oleracea*.

Birincasf: Civan perçemi; *Achilea millepholium*.
Birinki'l-kabuli: *Embelia ribes*.
Biş: Kurtboğan; *Acontinum napellus*.
Bişmuş-u buha: Kurtboğan Faresi.
Bittih: Tatlı kavun, Karpuz; *Cucumis melo*.
Bukisa: Karaağaç; *Fraxinus ornus*.
Bulbus: Ada soğanı; *Scilla* sps.
Bullut: Palamut, Meşe palamudu; *Quercus robur*.
Bunk: Menengiç, Sakız.
Busir: Ayıkulağı; *Verbascum thapsus*.
Busr ve balah: Ham ve yarı olgun hurma; *Phoenix dactylifera*.
Bussed: Mercan; *Corolium rubrum*.
Buş-u derbendi: Bush darbandrium.
Butm: Yabani fıstık zımkı; *Pistacia terebinthus*.
Buyanus: Maydanoz; *Petroselinum sativum*.
Buzak: Tükürük, Salye; *Ptysis*.
Buzidan: Sahlep; *Orchis morio*.

C

Ca'de, co'da: Yavşan, Koyun yavşanı; *Teucrium polium*.
Caru'n-nehr: Bir nevi nilüfer; *Potamogetan nataus*.
Cas: Hydrous calcium sulphate.
Casus: Serçe otu; *Silena inflata*.
Cavres: Darı; *Panicum miliaceum*.
Caşşir: *Ferula galbaniflua*.
Ceblahenk: Sarı süsen; *Xanthoxilon badruna*.
Cedvar: Kurkum; *Delphinium denudatum*.
Cemisafrum: Fesleğen; *Ocimum basilicum*.
Cenah: Kuş kanadı; *Palergium*.
Centiyana: Eşek turbu, Eşek hıyarı; *Gentiana lutea*.
Cerad: Çekirge; *Locusta migratoria*.
Cevz: Ceviz; *Juglas regia*.
Cevzü'l-buva, cevzü'l-buya: Küçük hindistan cevizi; *Myristica fragrans*.
Cevzü'l-cundum: Ardıç; *Juniperus*.
Cevzü'l-hindi: Hindistan cevizi; *Cocos nucifera*.
Cevzü'l-masel: Tatula, Şeytan Elması; *Datula stramonium*.
Cevzü'l-rumi: Anadolu'da yetişen ceviz; *Fructus juglans regia*.

Cevzü'l-serv: Servi kozalağı; *Compressus sempervirens*.

Cevzü'l-tarfa: Ilgın, Tamarisk; *Tamarix gallica*.

Cezer: Havuç; *Daucus carota*.

Cırcır: Tere; *Eraca sativa*.

Cibsin: Cıbs; Hyrous calcium sulphate.

Cild: Deri; *Cutis*.

Cillezv: Çam fıstığı; *Pinus gerardiana*.

Cubn: Peynir; *Seriparium*.

Cuft-i afrend, Cufat-ı efrend: Orkide; *Satyrium minus*.

Cummar: Hurma tomurcuğu; *Phoenix dactylifera*.

Cummeyz: Yabanî incir; *Ficus glomerata*.

Cülнар: Nar çiçeği; *Punica granatum*.

Cündibedester: Kunduz testisleri; *Castoreum*.

D

Dafda', Zafda': Kurbağa; *Rana tigrina*.

Damiran, Zamiran: Fesleğen, Reyhan; *Ocimum basilicum*.

Dan, Zan: Koyun; *Ovis vignei*.

Dar', Zar': Hayvan memesi.

Dar-ı şeş'an: Debbağ mersini; *Myrica nagi*.

Darkise: Köknar; *Abies webbians*.

Darsini: Tarçın; *Cinnamomum zeylanicum*.

Darubtaris: Eğrelti, Besfayec; *Dryopteris filixmas*.

Darü'l-fülfül: Sivri biber; *Piper longum*.

Darzi: Binbir delik otu; *Hypericum perforatum*.

Debi', Zebi': Sırtlan; *Hayaena hyaen*.

Deb, Zeb: Mısır kertenkelesi; *Varanus bengalensis*.

Deccac ve dıyk: Tavuk ve Horoz.

Dehmest: Defne; *Laurus mobilis*.

Dem: Kan; *Sanguine*.

Demü'l-ahvey: Kardeş kanı; Ejder kanı; *Calamus draco*.

Dend: Kene otu, Habbü's-selâtin; *Croton tiglium*.

Derdar: Meşe; *Ulmus dryopteris*.

Devser: Yulaf; *Triticum ovata*.

Dıfla: Defne, Taflan; *Nerium odorum*.

Diodar: Sedr Ağacı; *Cedrus deodara*.

Dibk: Ökse Otu; *Viscum album*.

Dimag: Beyin; Cerebrum.

Dinaruye: Çördük, Züf ra, Devrak; *Echinophora tenuifolia*.

Dirv, Zerv: Terebentin, Sakız ağacı; *Pistacia lentiscus*.

Doku: Yabani havuç; *Daucus*; *Peucedanum grande*.

Dud: Kurtcuk, Kurt.

Duhan: Tütün, Tütsü dumanı.

Duhn: Yağ, Bitkisel yağ; *Oleum*.

Dulb: Çınar; *Platanus orientalis*.

Durdi, Dordu: Tortu, Çökelti.

Durrac, Turac: Çil, Çil kuşu; *Francolinus perdicinae*.

Durunc: Kaplan otu; *Droncum hookeri*:

E

Ebhel, Übhel: Ardıç; *Juniperus communis*.

Ebrak: Talk; *Lapis specularis, talcum*.

Ebu hulsa: Eşek marulu; *Onosma echinoides*.

Ehretü'n-nuhas: Bakır çiçeği, Bakır cevheri; *Flos aeris*.

El-ibar ve'l-anuk: Siyah kurşun; *Plumbum*.

El-lebah: Sedr ağacı; *Balanites aegyptica*.

Elmas: Elmas; *Adamus*.

El-Nefel: Yonca, Sarı yonca, Su yoncası.

El-Sefanî: Deve otu; *Echinopes echinatus*.

Emlec, Amlec: Helile meyvası; *Embllica officinalis*.

Enfaha: Memede olan hayvanların midesindeki süt; *Rehnet, Congulum pitua*.

Ermak: Kısarak.

Erneb-i bahrî: Deniz tavşanı; *Aplysia depilans*.

Erneb-i berri: Kara tavşanı; *Lepus ferrist*.

Erteberid: Bir çeşit soğan.

Erz: Pirinç; *Oryza saliva*.

Ezhar ve fukahe: Sakal otu, Kan dindiren; *Andropogon muricatus*.

F

Fagra: Zambak, Iris; *Zauthoxylum alatum*.

Fagye: Kına tomurcuğu; *Henna blossom*.

Fakilaminus: Günlük, Buhur; *Cyclamen europaeum*.

Faniz: Şeker kamışı şekeri.

Far: Fare.

- Faşera:** Şeytan şalgamı; *Bryonia alba*.
Faşersetin: Kara şeytan şalgamı; *Tamas communis*.
Fat: Türklere has bir drogdur.
Favanya: Şakayık, Şakayık kökü; *Paeonia officinalis*.
Felencemişk: Fesleğen, Reyhan; *Ocimum gratissimum*.
Fencencişt: Beşparmak otu; *Vitex agnus costus*.
Ferasiyun: *Marribium vulgare*.
Ferbiyun: Sütleğen zamkı; *Euphorbia resinefera*.
Feres: At; *Equus caballus*.
Ferfah: Semiz otu; *Portulaca oleracea*.
Fetresalyon: Kereviz, Kaya maydanozu; *Petroselenium sativum*.
Fıstık: Çam fıstığı; *Pistacia vera*.
Filizehrec: Teke diken, Oftalmik diken Üzüümü.
Fisafis: Tahtakurusu; *Cimex lectularius*.
Fu: Kedi Otu; *Valeriana officinalis*.
Fucl, Fucul: Turp; *Raphanus sativus*.
Fudda: Gümüş; *Argentum*.
Fudenc, Fudenec: Yarpuz, Dağ nanesi; *Mentha sylvestris*.
Fufel: Bir çeşit Hindistan cevizi; *Ascca catechu*.
Fuka: Boza.
Ful: Yasemin; *Jasminium fruticans*.
Fuleylun, Fulelun: Bir tür yasemin, Yasemin yağı; *Phullon merurialis*.
Fusirikun: Kurşun oksit ve demir sulfat karışımı; *Ferrous Sulphate*.
Fusirikun: Kurşun oksit ve demir sülfat karışımı.
Futr, Futur: Zehirli mantar; *Boletus crocatus*.
Fuve's-sabagin: Kırmızı boya; *Rubia tinctorium*.
Fülül: Biber.
Fülfülmuya: Sivri biber kökü; *Piper longum*.
- G**
Gafes: Kasık otu; *Gentiana dahurica*.
Gagati: Siyah kehribar; *Gagates lithos*.
Galiye: Misk ve amberle yapılan bir koku; *Galiamoschata*.
Galiyun: Bir çeşit koku, Muaviye'nin kıymetli dediği şey; *Galuum verum*.
Galmun: Sarı renkte, güzel kokulu bir bitki.
Gar: Defne; *Lauras nobilis*.
Garb: Kara ardıç; *Populus alba*.

Garikun: Ağaç mantarı; *Polyporus officinalis*.

Gira, Gara: Tutkal; *Taurocolla gelatinum*.

Gubeyra, Gubera: Ğde; *Sorbus domestica*.

Guşne: Bir nevi mantar, Domalan.

H

Habbü'l-ban: Ban otu tohumu; *Melia azedarach*.

Habbü'l-gar: Def ne tohumu; *Laurus nobilis*.

Habbü'l-hadra: Sakız, Menengiç, Terebentin meyvası; *Pistacia terebinthus*.

Habbü'l-kalkal: Yabanî nar tohumu; *Cassia sophora*.

Habbü'l-misem: Mensim tohumu.

Habbü'l-nil: Mavi gece sefası tohumu; *Ipomoea hederacea*.

Habbü'l-simne: Mayasıl tohumu; *Buchanania latifolia*.

Habbü's-sanavber: Çam fıstığı; *Pinus gerardiana*.

Habbü'z-zelem: Topalak, Kara topalak; *Cyperus esculentus*.

Hacerü'l-'aseli: Bal taşı; *Lapis melitites*.

Hacerü'l-acı: Fil dişi, Mermer; *Marmor lapis ivory*.

Hacerü'l-asakife: Kunduracı taşı; *Demir sülfat*.

Hacerü'l-efruhi: Parlak taş, Işıklı taş; *Lapis phrygius*.

Hacerü'l-ermenî: Ermeni taşı; *Lapis arminium*.

Hacerü'l-habeşi: Haleşistan taşı; *Lapis thyites*.

Hacerü'l-hayye: Yılan taşı; *Lapis ophites*.

Hacerü'l-isfenc: Sünger taşı; *Lapis spongia*.

Hacerü'l-kamer: Ay taşı; *Lapis lunaris*.

Hacerü'l-lebeni: Süt taşı; *Galactites lithos*.

Hacerü'l-mesane: Mesane taşı; *Lapis vesicae*.

Hacerü'l-misen: Bileği taşı, Yağ taşı; *Lapis escota noxia*.

Hacerü'l-ruha: Değirmen taşı; *Lapis asius*.

Hacerü'l-semitus, Hacerü'l-ismitus: Kan taşı; *Hematite*.

Hacerü'l-yehud: Yahudi taşı; *Laudorikos lithos*.

Hacerü'l-yeşim: Yeşim taşı; *Lapis jaspis*.

Hacerü'l-yufta bi'z-zeyt: Therakios lithos.

Hacerü's-sahr: Ciğer otu, Liken.

Hadid: Demir; *Ferrum*.

Hal: Gül nar-ı huzi, Huzi narının çiçeği.

Halibî: Ayıkulağı; *Aster atticus*.

Halidumiyun: Kırlangıç otu; *Chelidonium mikron*.

- Hall:** Sirke; Acetum vinegar.
- Halzun:** Deniz salyangozu; Turbenella rapa.
- Hamalavun:** Mazeryon; Atractylis gummifera.
- Hamir:** Hamur; Sacchoromyces cerevisiae.
- Hammam:** Güvercin; Calumba livia.
- Hammama:** Kakule; Amomum cardamomum.
- Hamr:** Şarap.
- Hamse-i evrak:** Beşyaprak otu; Potentilla reptans.
- Handarus:** Yunan buğdayı; Triticum dicoccum.
- Handukuk:** Kara yonca; Trigonella corniculata.
- Hanekü’l-kelb:** Köpekboğan, İtboğan; Aconitum pardalianches.
- Hanekü’n-nemr:** Kaplanboğan; Aconitum pardalianches.
- Hanekü’z-zib:** Kurtboğan; Aconitum napellus.
- Hanzal:** Ebu cehil karpuzu, Koloşint; Citrillus colocynthis.
- Haratin:** Solucan; Lumbricus sps.
- Harbak-ı ebyed:** Beyaz çöpleme; Veratrum viride.
- Harbak-ı esved:** Siyah çöpleme; Helleborus niger.
- Hardal:** Brassica juncea.
- Harmal:** Üzerlik; Peganum harmala.
- Harnub:** Keçiboynuzu; Ceratonia silique.
- Hasek:** Demir diken; Tribulus terrestris.
- Hasi’s-sa’leb:** Tilkihüsyesi, Orkide; Orchis militaris.
- Hasis:** Sütleğen otunun özel bir türü.
- Hass:** Marul; Lactuca scariola.
- Hass-ı hımar:** Eşek marulu, Şencar, Havaciva; Onosma echiioides.
- Haşa:** Yabani kekik; Thymus vulgaris.
- Haşhaş:** Papaver somniferum.
- Haşişetü’z-zücac:** Yapışkan otu, Cam otu; Capsella bursa – pastoris.
- Hatmi:** Althae officinalis.
- Havlican:** Alpina galanga.
- Hayr-ı bevva:** Küçük kakule, Afrika kakulesi; Electaria cardomomum.
- Hayye:** Yılan.
- Haza:** Yabani Anason; Echinophora tenuifolia.
- Hazef:** Çamur; Porselen çamuru.
- Helilec:** Helile; Terminalia chebula.
- Helyun:** Kuşkonmaz; Asparagus officinalis.

- Henna:** Kına; *Lawsonia alba*.
Herise: Dibek, Bir nevi yemek.
Herkalus, Herfulus: Eşek marulu; *Avena sterilis*.
Hernavah: Öd ağacının meyvası.
Herşef, hurşuf: Enginar; *Cynara scolymus*.
Heyufarikun: Kantaron; *Hypericon perforatum*.
Heyufastidas, Heyufaksatidas: Yer narı; *Cystinus hypocistis*.
Hezarceşan: Şeytan şalgamı; *Bryonia alba*.
Hezartuman: Hurtuman, Burçak; *Avena sativa*.
Hiltit: Şeytantesi; *Ferula assafoetida*.
Hımar: Eşek; *Equus assinus*.
Hımmus: Nohut; *Cicer arietinum*.
Hintet: Buğday; *Triticum sativum*.
Hırba: Bir cins kertenkele, Bukalemun; *Chameleon zeylancinus*.
Hırba: Pırasa; *Allium porum*.
Hırva: Hint yağı bitkisi; *Ricinus communis*.
Hırzun: Kertenkele; *Flamidactylus flovivirdis*.
Hıyar-ı şenbîh: Çin tarçını; *Cassia fistula*.
Hilâf: Söğüt; *Salix coprea*.
Hilbevva; Halbevva: Küçük kakule; *Elettaria cardamomum*.
Hindiba: *Cichorium intybus*.
Hubbazi: Ebegümeci; *Malva rotundifolia*.
Hubs: Maden pası, curuf.
Hubz: Ekmek.
Hudad: Kadıntuzluğu, Diken üzümü; *Berberis aristata*.
Huffaş: Baykuş; *Blecotus aurtus*.
Huh: Şeftali ağacı; *Prunus persica*.
Hulbe: Boy otu; *Trigonella foenum graceum*.
Hulbib: Hulyeb, Hulbe, Boy otu?, Köpek zehiri.
Hummas: Kuzukulağı; *Rumex crispus*.
Hunnafis: Bok böceği; *Blatta*.
Hunsa: Çiriş otu; *Asphodelus tenuifolius*.: avlican: *Alpina galanga*.
Hur: Bir nevi çam ağacı; *Vateria indica*.
Hur': Hayvan pisliliği; *Faeces*.
Hurf: Bahçe teresi; *Lapidium sativum*.
Husrudaru, Husrandaru: Havlican; *Alpina galanga*.

Husye: Erbezi, Testis, Yumurta.
 Husye-i kelb: Köpekhusyesi; *Orchis militaris*.
 Huttaf: Kırlangıç; *Airund urbica*.
 Hür-i rumî: Tarus.

I

Iccas, İcas: Erik; *Prunus domestica*.
 'İrk: Kan Serumı.
 Irsa: Süsen; *Iris florentina*.
 Iskanfur, Askankur: Bir nevi kertenkele; *Malaya carinata*.
 Itabas: Polulus alba.
 Itratikus: Sığırkuyruğu; *Verboscum* sps.
 Itriye, Utriye: İtrium vermicilli.

İ

İbrişim: İpek ibrişim; *Bombyx mori*.
 İkli'l el-melik: Sarı yonca; *Melilotus officinalis*.
 'İlk: Sakız; Resin.
 'İneb: Üzüm, Taze üzüm; *Vitis vinifera*.
 'İnebü's-sa'leb: İt üzümü; *Solanum nigrum*.
 İnsan: *Homo sapiens*.
 İsfenc: Deniz sünger; *Spongia officinalis*.
 İsfidac: Üstübec, Kurşun karbonat; *Plumbum carbonicum*.
 İskil: Ada Soğanı; *Urginea indica*.
 İsmad: Antimon, Sürme taşı; *Stibium antimonium*.

K

Kabc, Kabcat: Keklik; *Alectoris chukar*.
 Kadm-ı kırış: Çam fıstığı; *Picea abies*.
 Kafu'l-yahud: Kara sakız, Yahudi zifti; *Alphalthum*.
 Kafur: Kafuru; *Samphora officinarum*.
 Kaimuliya, Kimolya: Parlatılmış mermer; *Terra cernolia*.
 Kakenc: Fener çiçeği; *Physalis alkakenge*.
 Kakule: *Elettaria cardomomum*.
 Kala: Soda, Kalye taşı, Potasyum hidrat.
 Kalimiya-i fudda: Gümüş tozu.
 Kalimiyaü'z-zeheb: Altın tozu.
 Kalkand: CuSO_4 , Bakır sülfat, Kalkidis; Copper Sulphate.

- Kalkatar:** Fe_2SO_3 , Demir oksit.
- Kamer-i kameri:** Çam fıstığı; *Picea abies*.
- Kanbil:** Kamala ağacı; *Mallotus philippinensis*.
- Kankabin:** Hint yağı ağacı; *Ricinus communis*.
- Kankarzid:** Enginar zamkı; *Cynara scolymus*.
- Kanturyun:** Kantaron; *Erythraea officinalis*.
- Kar':** Kabak, Su kabağı; *Cucurbita pepo*.
- Karanfil:** *Caryophyllus aromaticus*.
- Karatül'-ayn:** Su kerevizi; *Masturtium officinale*.
- Kardamana, Kardamon:** Yabani Kimyon; *Carum carvi*.
- Karis:** Bir nevi ısırgan otu.
- Karkarhan:** Yapışkan otu; *Sileri chlorifolia*.
- Karn:** Boynuz; *Cornu*.
- Karz:** Akakiya, Akasya zamkı.
- Kasab:** Kamış; *Arunda donax*.
- Kasabü'-zerire:** Kandindiren; *Swertia chirata*.
- Kasb:** Kuru hurma.
- Kasila:** Bir çeşit Tarçın.
- Kaşim:** Selam otu; *Levisticum officinalis*.
- Kat:** Yonca; *Medicago sativa*.
- Katad:** Zamk ağacı, Kitre zamkı; *Astragalus gummi*.
- Kataf:** Kara pazı; *Atriplex hortensis*.
- Katil'ü-z-zib:** Kurtboğan; *Acontonium napellus*.
- Katilü'l-kelb:** Köpekboğan; *Strychnos nuxvomica*.
- Katran:** Sedr ağacı; *Cedrus libani*.
- Kavanis:** Kuş taşığı.
- Kaykahin:** Bir çeşit zamk.
- Kaysum:** Pelin; *Artimisia abrotanum*.
- Kaysur:** Deniz köpüğü.
- Kazurban:** Kavuzban, Sığırdili; *Anchusa officinalis*.
- Kebabe:** Hint biberi, Kebebe; *Cubeba officinalis*.
- Kebed:** Karaciğer, Hepar.
- Keber, Kebere:** Gebere; *Capparis spinosa*.
- Kebikec:** Yabani kereviz; *Linus usitatissimum*.
- Kehriba:** Kehribar, Ceviz zamkı; *Vateria indica*.
- Kelb:** Köpek.

Keles: Hint narı.

Kemaderyus: Yer meşesi, Kısa mahmut otu; *Teucrium chamaedrys*.

Kemafitus: Yer palamutu, Meşecik; *Teucrium chamaephytis*.

Kemalyun: Bir nevi mezeryon; *Atractylis gummifera*.

Kemaşir: *Ferula galbanufrae*.

Kemat: Yer mantarı; *Tuber Cibarium*.

Kemun: Kimyon; *Cuminum cyminum*.

Kendir: Günlük; *Boswellia glabra*.

Kendis: Kundus; *Soponaria* sps.

Kerefs, Kerfis: Kereviz; *Apium graveolens*.

Keremdane: Bir çeşit mezeryon; *Coccus cacti*.

Kereviya: Yabani kimyon; *Carum carvi*.

Keriş: İşkembe; *Rumen*.

Kerm, Germ: Üzüm asması; *Vitis vinifera*.

Kerneb: Lâhana; *Brassica oleracea capitata*.

Kersene: Bezelye; *Pisum sativum*.

Kesira: Kitre zamkı; *Astragalus gummifer*.

Keştberkeşt: Çit sarmaşığı; *Calystegia sepium*.

Kezmazek: Ilgın; *Tamarix*; *Tamarix articulata*.

Kınna: *Ferula galbaniflua*.

Kinnab: Kendir, Kenevir, Kenevir lifi; *Cannabis sativa*.

Kırfatüd-darsini: Kokulu tarçın kabuğu; *Cinnamomum zeylanicum*.

Kırfatüt-tayyib: Tarçın?, Hint karanfili kabuğu; *Cinnamomum cassia*.

Kırtas: Kâğıt; *Papyrus*.

Kısa: Bir çeşit hıyar; *Cucumis melovar utilissimus*.

Kısa-i hımar: Eşek hıyarı, Acı dülek; *Momordica elaterium*.

Kibrit: Kükürt; *Sulphur*.

Kildaru-gildaru: Eğrelti; *Dryopteris felixmas*.

Kilye: Böbrek; *Ren*.

Kişniş: Domalan; *Tuber cibarium*.

Kubere: Tarla kuşu.

Kuka: Bir nevi kunduz; *Monodon monoceros*.

Kulkas: Kolakasya.

Kult: *Delichos biflorus*.

Kunabera: Kazayağı bitkisi; *Cynachum vincetoxi*.

Kunfuz: Kirpi; *Echinus morionus*.

Kura': Paça.

Kurras: Pırasa; *Alium parrum*.

Kurtum: Yalancı safran; *Carthamus tinctorius*.

Kurukumgama: *Crocoma*.

Kust: Arap zamkı; *Saussurea lapa*.

Kusus, Kısus: Duvar sarmaşığı; *Cistus creticus*.

Kutun, Kutn: Pamuk; *Goscypium herbaceum*.

Kümesra: Armut; *Pyrus communis*.

Kürkümdüm: Bir nevi liken.

Küşut: Kusküt, Bağbozan; *Cuscuta reflexa*.

Küzbere: Kişniş; *Coriandrum sativum*.

L

Lablab: Boru çiçeği; *Dolichos lablab*.

Laden reçinesi: *Cistus creticus*.

Lahm: Et.

Laiyye: Bir nevi sütleğen; *Euphorbia officinarum*.

Lazuverd: Lapis Lazuli.

Leben: Süt; Galacto.

Lehye: Tekesakalı; *Tragopogon porrifolius*.

Levz: Badem; *Amygdalus communis*.

Leymuson, Limoson: Limonyum, Limon; *Citrus limonium*.

Lisan: Dil; Lingua.

Lisanü'l-asafir: Dişbudak ağacı; *Holarrhena antidysenterica*.

Lisanü'l-hamel: Sinir otu; *Plantago major*.

Lisanü's-sevr: Hodan; *Onosma brateatum*.

Lizakü'z-zeheb: Hydrous copper silicate.

Lu'betü'l-berberiyye: Acı çiğdem, Bir nevi süsen.

Luab: Tükürük, Salya; *Ptyisma*.

Lubya: Bakla; *Vigna sinensis*.

Luf: Yılanyastığı, Danaayağı; *Arum daracunculus*.

Luffah: Yebruh, Güzel avrat otu; *Atropa belladonna*.

Luk: Zamk; *Coccus lacca*.

Lukferules, Lufkardis: *Lapis aegyptica*.

Lübna: Günlük; *Liquidambar orientalis*.

M

Ma: Su; Aqua.

- Magarat, Magra:** Bolus armenus rubra.
- Magnisya:** Magnezyum ve demir oksit; Magnesia.
- Mahizehre:** Zehirli sarı çiçekli süt otu, Sığır kuyruğu; Verbascum thapsus.
- Mahleb:** Yabani kiraz; Prunus virginiana.
- Mahrut:** Ancudan, Küçük Hindistan cevizi.
- Mahudane:** Bir nevi kiraz; Croton tiglium.
- Maluhiya:** Ebegümeci; Malva rotundifolia.
- Mamiran:** Kırlangıç otu; Chelidonium majus.
- Mamisa:** Gelincik, Boynuzlu haşhaş; Glaucium corniculatum.
- Manna:** Fraxinus ornus.
- Markaşıta:** Markasit, Demir sülfür; Pyrites.
- Masl:** Misal, Torba yoğurdu.
- Mastaki:** Damla sakızı, Mastika; Pistacia lentiscus.
- Maş:** Fasulye; Phaseolus mungo.
- Mayıh, Mayec:** Camelina sativa.
- Mazeryun:** Defne; Daphne mezereum.
- Melih:** Bir nevi topalak.
- Men'ur, Menkur:** Bir nevi haşhaş.
- Merare:** Safra; Vesica Fellea.
- Meri, Murri:** Bir cins balık sosu.
- Mermahuz:** Mermahur, Mısır mercanköşk; Origanum maru.
- Mermarad:** Mısır süseni; Origanum marru.
- Merv:** Mercanköşk; Origanum maru.
- Merzencüş:** Mercanköşk; Origanum majorana.
- Mevz:** Muz; Musa paradisiaca.
- Mey'a, Mia:** Günlük; Strex officinalis.
- Meyfuhdec:** Üzüm usaresi.
- Meyvizec:** Zebib-i cebeli, Dağ üzümü; Delphinium staphysagria.
- Mıgnatıs:** Mıknatıs; Magneticum.
- Mılh, Melh:** Tuz; Sodium chloride.
- Midad:** Mürekkep taşı.
- Milvah:** Koyun sarmaşığı; Atriplex hortensis.
- Misem:** Çitlembik; Celtis australis.
- Misk:** Moschus morchiperus.
- Mışmış:** Kayısı; Prunus armeniaca.
- Mizmarü'l-ra'y:** Çobançubuğu; Alisma plantago.

Mugas: Ervalenta; Litsea sebifera.

Muh: Kemik iliği; Marrow mucloi.

Mukl el-yehud ve el-mukl el-mekkî: Yahudi balsamı ve Mekke balsamı;
Hyphaena thebaica.

Mum: Balmumu; Cera alba.

Mumya: Asphaltum.

Muran, Murran: Kızılıcık; Lornus mascula.

Murd-u esferem, Mardasperem: Bir nevi mersin; Myrtus communis.

Muşktaramüşir: Bir nevi misk; Dictamnus albus.

Muv, Mu: Erkek kızılıcık; Cornus mascula.

Mürdasenc: Kurşun oksit; Plumbi oxidum.

Mürr: Sarı sakız, Sarı yonca; Balsomodendrom myrrha.

N

Na'am, Nahham: Deve kuşu.

Na'na': Nane; Mentha viridis.

Naft: Naftalin; Naphtha alba.

Nahl: Hurma; Phoenix dactylifera.

Nanahan: Carum copticum.

Nardin: Sünbül.

Narmüşk: Hint narı; Mesua ferrea.

Natrun: Boraks.

Nebk: Lotus meyvası, 'Hunnap, Mısır fulü; Zizypus jujupa.

Necm: Domuz ayrığı; Cymodon dactylon.

Nemer: Leopar; Pelis pardus.

Nemmam: Fesleğen; Ocimum basilicum.

Nercis: Nergis; Narcissus tazetta.

Nertis, Nertikis: Kabız etkili bir drog.

Nesiyandaru: Çobandeğneği, Madımak; Polygonum cognatum.

Nesrin: Bir cins gül.

Nevre, Nure: Kireç; Calx.

Nil: Çivit, Çivit otu; Isatis tinctoria.

Nilüfer: Su zambağı; Nymphaea lotus.

Nişa: Nişasta.

Nitafile (?): Beş yapraklı sütlü bir bitki.

Nuhale: Kepek.

Nuhas: Bakır; Cuprum.

Nuşadur: Nişadır; Amonyum clorid.

Nuşare: Talaş.

Nüve: Çekirdek.

O

Onumalı yağ: Palmyra ve Tadmar bölgesinde yetişen ağacın gövdesinden sızan sıvı.

R

Ra'î'l-ebî: Bir nevi küçük kakule; *Echinops echinatus*.

Ra'î'l-hamam: Hamamdeğneği; *Jateorhiza palmata*.

Rahme: Akbaba.

Ramek: Koruk ve nar kabuğu ile hazırlanan bir preparat.

Rasas: Kurşun; *Plumbum*.

Rasen: Anduz otu; *Enula helenium*.

Ratbe: Yonca; *Medicago sativa*.

Ratinec, Raytinec: Çam sakızı, Çam reçinesi; *Colophonq*.

Ravend: Ilgın; *Rheum emodi*.

Razyane: Rezene; *Foenicum vulgare*.

Reade: Elektrikli yılan balığı; *Silurus electruans*.

Rebita': Yengece benzer taş.

Recin: Öldürücü bir zehir.

Rekakes, Refakin: *Satyrium minus*.

Remad: Kül; Cinder.

Rette: Hint fıncığı; *Sapindus saponaria*.

Reyhan: *Ocimum basilicum*.

Reyhan-ı Süleyman: İsfahan'da yetişen bir reyhan türü.

Ribas-rebas: Kuzukulağı; *Rheum ribes*.

Ricl-ü cerad: Çekirgeayağı; *Taxus baccata*.

Ricl-ü gurab: Keçiboynuzu, Harnub meyvası; *Ammi majus*.

Rie: Akciğer; *Pulmones*.

Rubisa: Tuzlu sardin balığı; *Sardine*.

Rubyan: Karides; *Crangon vulgaris*.

Rumman: Nar; *Punica granatum*.

Rutab, Rutub: Taze olgun hurma.

S

Sa'leb: Tilki; *Yulpes vengalensis*.

Sa'ter: Yabanî kekik, Mercanköşk; *Zataria multiflora*.

Sabr, Sabır: Öd ağacı, Sarı sabır; *Alae littoralis*.

Sabun: Saponis.

Sadavran: Demir tozu.

Sadi'l-hadid: Demir pası.

Safisa: Dağ sedef otunun zamkı; *Gumma ruta sylvestris*.

Safsaf: Söğüt; *Solix sofsaf*.

Sagragul: Yağmacı kuşu; *Motacilla flava*.

Sahnat: Tuzlu balık jölesi; *Atherina hejalosma*.

Sakamonya: Mahmude, Kısa mahmut otu; *Canvalvulus camononia*.

Sakunkur: Kertenkele; *Mabuya carinata*.

Sa'leb: Tilki; *Yulpes vengalensis*.

Samg: Zamk.

Samm-ı abras: Büyük bir nevi zehirli kertenkele.

Sanavber: Çam; *Pinus pinea*.

Sandal: *Sandalum album*.

Sandarus: Kırmızı arsenik, Kırmızı ardıç zamkı; *Trachylobium horeman-nioum*.

Sarmak, Surmak: Tel pancarı; *Chenopodium album*.

Sarsar: Ağustos böceği; *Polyphaga aegyptica*.

Satruniyun, Sutureniyun: Dağ salebi; *Orchis trifolium*.

Sazec: Tarçın; *Cinnamomum tamala*.

Sedef: İstiridye; *Ostrea edulis*.

Sefendasfend: Yabanî sedef otu, Suriye sedef otu; *Peganum harmala*.

Sefercel: Ayva; *Cydonia oblonga*.

Sefidus: Eşek hıyarı, Acı dülek; *Momordica elaterium*.

Sekbinec: Çakşır otu; *Ferula persica*.

Sekindulyun: Yabanî kimyon; *Herocleum spendiliu*.

Selc: Kar, Kar suyu; *Aqua Astricta*.

Selhü'l-hayye: Yılan gömleği.

Seliha: Seylan tarçını, Çin tarçını; *Cinnamomum cassia*.

Semek: Balık; *Piscis*.

Semen: İç yağı, Et yağı.

Semurbiiyun, semurniiyun: Yabanî kereviz; *Apium petrosilinum*.

Seretan-ı bahrî: Deniz yengeci; *Cancer marina*.

Seretan-ı nehri: Tatlı su yengeci, Kerevit; *Cancer fluvial*.

- Serhas:** Eğrelti otu, Erkek yosun; *Dryopteris*, *Filix-mas*.
Seriş: Çiriş otu; *Asphodelus tenui folius*.
Serv: Servi; *Cypressus semper*.
Sevik: Kavrulmuş buğday veya arpa.
Sevlan: Kan kökü, Parmak otu; *Rhamnus persicus*.
Sezab: Sedef otu; *Ruta graveolens*.
Sıdr: Lotus ağacı; *Zizyphus spina christita*.
Sıkurdiyun: Yabani sarmısak; *Teucrium scordium*.
Sıracü'l-kutrub: Şeytan elması; *Mandrogora officinarum*.
Sırınc, Surunc: Kırmızı kurşun oksit.
Sil: Bir çeşit enginar; *Scirpus lacustris*.
Silk: Pancar; *Beta vulgaris*.
Simsim: Susam; *Sesamum indicum*.
Sisalyus: Yabani kereviz, Selam otu; *Levisticum aegyptica*.
Sisarun: Siyah kimyon odunu.
Sisban: Beşparmak otu tohumu; *Sesbania aegyptiaca*.
Siyun: *Sium aquaticum*.
Su'd: Hint selvisi; *Cypress rotundus*.
Suali: Öksürük otu; *Tusillago farfara*.
Suf: Yün, Keçi yünü; *Linen*.
Suk: Bir nevi sirke; *Embllica officinalis*.
Sukkarü'l-asr: Bir nevi şeker; *Calotropis procera*.
Sukker: Şeker; *Saccharum officinarium*.
Sukulukendiryun: Baldırıkara cinsi bir bitki; *Asplenium sps*.
Sulahfat: Kaplumbağa; *Testudo elegans*.
Sum: Sarmısak; *Allium sativum*.
Sumak: *Rhus coriaria*.
Sumali: Bildırcın; *Coturnix*.
Sumkutun, Sukutun: Herdemtaze, İt üzümü cinsinden bir bitki; *Semper vivum tectorum*.
Suruncan: Çiğdem; *Colchium luteum*.
Sus: Meyan kökü; *Glyeyrrhize glabra*.
Süfl: Tortu.
Sülusun: Örümcek otu; *Cyanotis axillaris*.
Sümun, Sümus: Bir çeşit kimyon; *Thymus serpyllum*.
Sünbül: *Nardostachys jatamansi*.

Süsen: İris; Iris florentina.

Ş

Şa'ir u şek: Arpa; Hordeum vulgare.

Şa'r: Kıl; Pile pilus.

Şa'ru'l-gul: Şeytantüyü, Şeytankılı, Şeytansaçı; Adiantum capillus.

Şababek, Şabenec: Sert mısır unu, Köpek menekşesi.

Şabb: Şap; Alumen.

Şahdanec: Kinnab tohumu; Cannabis satia.

Şahm: Yağ, İç yağı; Sevum adeps.

Şahterec: Şahtere otu; Fumaria officinalis.

Şarab: Üzüm şarabı.

Şazenc: Kan taşı; Hacmatitis lapis.

Şebrem: Deniz marulu; Euphorbia pityuse.

Şeceretü'l-bak: Kara ağaç, Tahtakurusu ağacı; Ulmus dryopteris.

Şeceretü'l-meryem: Sıklamen, Tavşankulağı; Cyclamen europaeum.

Şehmanec: Çözücü özellikte bir bitki.

Şekai: Eşek dikenini, Arap dikenini; Onopordon arabicum.

Şekaik: Anemone coronaria.

Şekakil: Asparagus racemosus.

Şelcem: Şalgam; Brassica rapa.

Şem': Mum, Balmumu; Cera abba.

Şencar: Eşek marulu, Havlican; Onosma echinoides.

Şerbin: Katran ağacı; Oxycedrus.

Şevkeran: Baldıran otu; Conium maculatum.

Şevketü'l-beydai: Arap kayını, Akdiken; Fagonia Arabica.

Şevketü'l-mısıryye: Acacia Arabica.

Şevketü'l-yahudiyye: Yahudi dikenini; Erygium planum.

Şeylem: Darı; Lolium temulentum.

Şibis: Dere otu; Peucedanum graveolens.

Şih: Pelin otu; Artemisia maritima.

Şil, Şal: Aegta marmetos.

Şir-i huşk: Bir nevi manna; Fraxinus ornus.

Şitarec, Şadanec: Kuduz otu; Lepidium latifolium.

Şukures, Şakurus: Ağrı kesici bir drog.

Şuniz: Siyah kimyon, Kişniş; Nigella sativa.

T

Talabyun, Talaiyun: Semiz otu; *Portulaca oleracea*.

Talisfer: Köknar; *Abies webbiana*.

Talk: Mika; *Talcum*.

Taragayun: ...

Taragyun: Tarabun, Geyzi; *Pimpinella trarium*.

Taraiyis, Tarasis, Tursus: Mantar; *Cynomovium coccineum*.

Tarfa: Ilgın; *Tamarix gallica*.

Tarfulus: Kısamahmut otu cinsinden bir bitki; *Teucrium flavum*.

Targafina, Targakinta: Kesira zamkı; *Astragalus gummifer*.

Tarhaşkuk: Yabani hindibağ; *Cichorium intybus*.

Tarhun: *Artemisia dracunculus*.

Taricumanus, Tarafhumas: Baldırıkara; *Asplenium trichomones*.

Tarikan: *Carthamus oxya cantha*.

Tarikulbun: Tarifulun, Katran yoncası; *Psoralea bituminosa*.

Tatikas: Ağustos böceği.

Tebaşir: Hint kamışı ?, Bambunun silisli katı kısmı; *Bambosa arundinacca*.

Tefsiya, Safsiya: Yabanî sedef otu zamkı; *Ruta sybestris*.

Temürhindi: Demirhindi; *Tamarindus indica*.

Tenbul: *Chavica betel*.

Tenin-i bahri: Deniz canavarı, Deniz yılanı, Köpek balığı; *Draco sps*.

Tenkar: Bakır çalığı, Bakır karbonat.

Tennub, Tenbub: Köknar; *Picea abies*.

Terencebin: Manna, Kudret helvası; *Hedysarum alhargi*.

Teşmirih: *Cassia absus*.

Tıhal: Dalak.

Tımr, Tamr: Hurma; *Phoenix dactylifera*.

Tırbid, Türbid: *Ipomoea turpethum*.

Tırsi: Bir nevi erik; Kevke; *Alyssum alpstre*.

Timsah: *Crocodilus palustris*.

Tin: İncir; *Ficus carica*.

Tin-i akritaş: Akritaş kili, Girit adası kili.

Tin-i ardini'l-mezru'at: Tarla kili; *Terra eretria*.

Tin-i beledi'l-mastaki: Sakız kili; *Terra chia*.

Tin-i ermeni: Ermeni çamuru; *Bolus armania rubra*.

Tin-i kaymolya: Terra cimolia.

Tin-i kerm: Asma çubuğu toprağı; Amphititis.

Tin-i magret: Aşu; Bolus armenia rubra.

Tin-i mahtum: Kırmızı toprak, Mühür çamuru; Terra sigillata.

Tin-i me'kul: Yenebilen çamur.

Tin-i mutlak: Adi toprak.

Tin-i sama'î: Sama toprağı; Terra sania.

Tin-i şamus: Samos adası çamuru; Terra Samios.

Tıykakuvavun: Bir nevi it üzümü.

Tubal: Maden tozu.

Tuderi: Ebegümece; Malthiola incana.

Tuffah: Elma; Pyrus malus.

Tufuryus, Tukuryus: Çobandeğneği, Acı yavşan; Teucrium flavum.

Tuhlub: Yosun; Lemna minor.

Turmus, Tırmıs: Mısır fasulyesi, acı bakla, Yahudi baklası; Lupinus albus.

Tut: Dut; Morus nigra.

Tutya: Çinko, Çinko karbonat.

U

Ubutilun-Ebu taylun: Abutilan indicum.

'Ud: Sarı sabır, Öd ağacı; Aquilaria agallocha.

'Udu's-salib: Şakayık, Ayı gülü; Paeonia officinalis.

Ukhuvan: Papatya, Köpek papatyası; Pyrethrum parthenium.

'Ulleyk: Böğürtlen, Ahududu; Rubus fruticosus.

'Unnab: İğde; Zizyphus vulgaris.

'Unsul: Ada Soğanı; Scilla indica.

'Urkub, urkun: Çakmuz; Geranium tuberosum.

'Uruk-u sibagin: Zerdeçal; Curcuma longa.

Usbid: Bir nevi nilüfer; Nymphaca sps.

'Usfur, asfar: Yabanî safran; Carthamus tinctoris.

Ustuhüdüs: Lavanta, Karabaş; Lavandula stoechas.

Ustur: Usturgaz, Kudret helvası; Echinops echinatus.

Uşak: Amonyak zamkı; Gum ammoniac.

'Uşer, uşr: Boğa diken; Caloptris gigatea.

Uşnan: Sabun Otu, Çöğen otu; Saponaria officinalis.

Utruc: Ağaç kavunu, Limon; Citrus medica.

Uznü'l-far: Mercanköşk, Sıçankulağı; Auricula muris.

Ü

Ümm-ü gılan: Akasya; *Acacia arabica*.

Üşnet: Meşe Yosunu; *Parmelia perlata*.

V

Vec: Azak eğiri, Tatlı, Hoş kokulu su zambağı; *Acorus calamus*.

Veda: Sedef; *Concha veneris*.

Verd: Gül; *Rosa damascus*.

Verel: Kertenkele; *Varanus sps.*

Vereşan: Güvercin, Kumru.

Vers: Seylan kızcılığı ağacı, kurtum, kundur; *Memecylon tinctorium*.

'Vesah, Vesih: Kir.

Vesme: Nil yaprağı, Gecese fası yaprağı.

Y

Yasemen: Yasemin; *Jasminum grandiflorum*.

Yebru: Abdüsselâm otu, Adam otu; *Mandragora autumnalis*.

Yenbun: Dağ sedef otunun zamkı; *Ruta sylvestris*.

Yenbut: Keçi boynuzu; *Ceratonia siliqua*.

Yetu: Sütü bitki, Sütleğen; *Euphorbia officinarum*.

Z

Za'rur: Beşbiyık, muşmula, Alıç; *Mespilus azarolus*.

Zac: Bakır sülfat, H_2CuSO_4 ; *Ferrous sulphate*.

Zafıran: Zaferan, Safran; *Crocus sativus*.

Zalef, Zıl: Çift tırnak, Hayvan ayağı.

Zalim: Erkek devekuşu; *Struthio camelus*.

Zamaretü'r-ra'y: Saz; *Alisma plantago*.

Zebdü'l-bahr, Zebedü'l-bahr: Deniz köpüğü, Sünger; *Alcyonium*.

Zebib: Hezeran, Kuru unnab, Kuru üzüm; *Vitis vinifera*.

Zabl, Zibl: Gübre.

Zedever, Zedvar: Cedvar.

Zeheb: Altın; *Aurum*.

Zehre: Bir nevi mercimek.

Zehretü'n-Nuhas: Bakır çiçeği, bakır cevheri; *Flosaeris*.

Zencar: $CuSO_4$, Göztaşı.

Zencebil: Zencefil; *Zingiber officinalis*.

Zencebilü'l-kulab: Su biberi, Köpeklere zararlı zencefil; *Apocynum venetum*.

- Zenebül-hail:** Atkuyruğu; *Equisetum arvense*.
Zerarih: İspanyol sineği, Kantarit; *Cantharides vesicatoria*.
Zeravend: Lohusa otu; *Aristolochia indica*.
Zerire: Kandindiren otu; *Smertia chirata*.
Zerneb: Porsuk ağacı; *Toxus baccata*.
Zerrindirah: Portakal ağacı; *Melia azadirachta*.
Zevan: Delice otu, Çavdar?, Burçak; *Lolium temulentum*.
Zeytun: Zeytin; *Olea europea*.
Zırnıh: Arsenik, As_2O_3 .
Zi'b: Kurt; *Canis lupus*.
Zibak: Civa; Mercury.
Zift: Kara sakız; *Pix nigra*.
Zincefr: Kırmızı kurşun; *Murcuris sulphide*.
Zufa-i ratb: Ermeni koyunlarının kuyruğunda bulunan pislik, Kir.
Zufa-i yabis: Çürdük otu; *Hyssopus officinalis*.
Zufera: Zat uşşak, Yabanî anason; *Iphiona sps*.
Zübab: Sinek.
Zübd: Tereyağı.
Zücac: Cam, Sırça.
Zürunbad, Zerenbad: Yabanî zencefil; *Curcuma zedoaria*.

DROG ADLARI DİZİNİ

-A-

abanos, 105.

abdüsselam otu, 311.

'abisran, 467.

acı badem, 206, 207, 208, 364, 365,
454, 524.

acı badem yağı, 206, 207, 208, 365.

acı costus, 32.

acı dülek, 164, 540.

ada keberesi, 114.

adam otu, 101, 311, 415.

ada soğanı, 72, 73, 133, 134, 434,
469.

'ades, 479.

adrucuali, 384.

afar-ı rumî, 404.

'afs, 475.

afsantin, 66, 252, 381, 400, 565.

afsantin-i bahrî, 565.

aftimon, 38, 85, 86.

afyon, 33, 36, 61, 99, 100, 101, 111,
145, 203, 250, 399, 482, 583,
605, 631.

afyus, 118.

agriyun, 332.

ağaçkakan eri, 375.

ağaç kavunu, 10, 101, 102, 141,
226, 233.

ağaç mantarı, 11, 644, 645.

ağalucin, 94.

ağlacun, 85.

ağustos böceği, 307, 516.

ahinus, 309.

ahududu, 476.

akakya (akasya), 70, 71, 378, 513,
546, 608.

akakya zamkı, 513.

akciğer, 51, 56, 69, 75, 87, 112, 113,
116, 126, 127, 135, 136, 148,
167, 244, 247, 279, 280, 285,
299, 301, 347, 358, 371, 414,
423, 424, 449, 463, 475, 525,
529, 537, 543, 555, 557, 583,
596, 634, 645.

akferaskun, 115.

ak günlük, 573.

'akırkarha, 217, 469.

akit, 181.

akitmakit, 113.

'akreb (akrep), 61, 68, 70, 73, 102,
124, 148, 151, 162, 171, 172,
177, 180, 189, 214, 241, 245,
247, 250, 262, 264, 269, 271,
293, 343, 352, 367, 377, 391,
396, 398, 400, 408, 418, 420,
426, 432, 433, 437, 442, 449,
465, 483, 501, 505, 519, 520,
523, 524, 528, 550, 558, 566,
597, 620, 621, 640, 646.

akritaş kili, 303.

- aksun, 117.
 alaisi, 187.
 alıç, 241.
 alkol, 389.
 allim boyası, 300.
 altın, 5, 88, 144, 168, 174, 227, 228,
 229, 230, 241, 255, 274, 319,
 330, 356, 394, 401, 530, 637.
 altın tozu, 5, 530, 637.
 alusen, 115, 599.
 'alusis, 484.
 'alyun, 184.
 amamitis, 323.
 amlec-emlec, 81.
 amonyak zamkı, 87, 168, 170, 366,
 573.
 anadolu buğdayı, 634.
 anadolu kerevizi, 184.
 anadolu sünbülü, 454, 490.
 anagallis, 117.
 anais-abais, 133.
 anason, 65, 240, 276, 334, 353, 409,
 442, 474, 524, 573.
 'anayli, 484.
 anbarikun, 464.
 'anber, 472.
 anberbaris, 90.
 ancidan-i rumi, 439.
 ancudan, 88, 260, 261, 398, 403,
 644.
 ancura, 97, 98, 206, 535.
 ancura yağı, 206.
 andarusarun, 118.
 ander-akder, 120.
 anduz, 514, 553.
 ankardia, 129.
 'ankebut, 464, 478, 503.
 anne sütü, 112.
 antikun, 616.
 antilop, 81, 377, 392, 643.
 antilop safrası, 392.
 anuk, 85, 91, 389.
 anuk el-muharrrik, 389.
 anutadis, 461.
 anzarut-enzerut (anzarot), 76.
 arap zamkı, 42, 70, 263, 323, 435,
 526.
 'ar'ar, 466.
 ardakyani, 115.
 ardıç, 77, 78, 120, 172, 188, 199,
 427, 466, 526, 577, 648.
 armiyun-arminun, 560.
 armut, 103, 248, 349, 350.
 arpa, 34, 69, 70, 86, 87, 88, 98, 116,
 127, 139, 157, 158, 172, 213,
 215, 235, 243, 247, 257, 267,
 307, 316, 339, 345, 347, 350,
 352, 358, 397, 413, 416, 430,
 457, 529, 541, 549, 564, 577,
 578, 588, 595, 615, 617, 620,
 636.
 arpa keşkeki, 158.
 arpa suyu, 34, 87, 88, 98, 213, 247,
 358, 397, 529, 578, 615, 617.
 arpa unu, 116, 307, 578.
 arsenik, 32, 230, 325, 396, 427, 589.
 arsimon, 458.
 'artenisa, 467, 468, 507.
 as, 68, 190, 200, 207, 230, 318, 319,
 352, 386, 532, 547, 548, 577,
 585, 645.
 asabi'ü'l-hermes, 119.
 asabi'ü'l-safer, 93.
 asafir, 297, 360.
 asarun, 68, 75, 190, 429, 647.
 asdaf-ı sagir, 223.

'asel, 481.
 'asel-i lübna, 355.
 asparagus, 214, 404, 568.
 'asi-i ra'y, 308.
 aslan kemiği, 485.
 aslan yağı, 579.
 asma yaprağı, 450.
 asni, 440.
 aspalathe meyvası, 140.
 assafoetida, 88, 131, 260.
 as yağı, 585.
 asyus, 116.
 aşır, 153.
 aşu, 305.
 aşyet, 308.
 at, 13, 203, 305, 357, 370, 373, 488,
 507, 638.
 atatis, 306.
 at gübresi, 507.
 at kanı, 203.
 atkuyruğu, 638.
 at mahmuzu, 488.
 atmut, 119.
 at testisi, 507.
 atyut, 116, 119.
 'avsec, 404, 476, 477.
 ayaska, 291.
 ayıkulağı, 144, 276.
 ayı safrası, 392.
 ayı sarmaşığı, 163.
 ayı yağı, 117, 579.
 aylakton, 174.
 ayrık otu, 75, 181, 424.
 ay taşı, 289.
 ayva, 206, 207, 335, 409, 423, 462,
 463, 470, 479, 480, 481, 538,
 556, 578, 617, 649.

ayva şurubu, 409.
 ayva yağı, 206.
 azaddıraht, 95.
 'azait, 554.
 azak eğiri, 168, 219.
 'azam, 485.
 azaraki-azrakyun, 94.
 azeryun, 83.
 azfarü'l-tayyib, 79.
 'aziz, 487.

-B-

babilüs, 159.
 babunc, 122, 144, 206.
 badem, 86, 119, 120, 132, 134, 185,
 193, 206, 207, 208, 234, 236,
 266, 317, 319, 348, 356, 364,
 365, 406, 418, 441, 453, 487,
 502, 524, 565, 592, 632.
 badem yağı, 86, 119, 120, 185, 206,
 207, 208, 234, 236, 266, 348,
 364, 365, 406, 418, 441, 453,
 524, 565, 592, 632.
 badem zamkı, 364.
 baderuc-bazeruc-bazruc, 147, 148,
 432.
 badıncan (patlıcan), 141.
 bak ağacı, 580.
 bakır, 19, 32, 39, 40, 85, 104, 111,
 160, 228, 238, 239, 246, 281,
 302, 305, 366, 421, 422, 436,
 530, 586, 587, 595, 598, 599,
 602, 632, 633.
 bakır çalığı (bakır karbonat), 422,
 587.
 bakırlı su, 387.
 bakır sülfat, 32, 39, 40, 228, 530.
 bakır tozu, 238, 281, 530, 586.

- bakla, 71, 122, 132, 152, 157, 158, 159, 163, 209, 223, 244, 261, 333, 348, 363, 364, 386, 400, 430, 451, 506, 528, 574, 587, 625, 626.
 bakla-i arabiyye, 132.
 bakla-i yahudiyye, 163.
 bakla-i yunaniyye, 132.
 baklatül-hamka, 149, 502.
 bakla unu, 122, 261.
 baklava-i yahudiyye, 215.
 bal, 23, 26, 27, 29, 31, 83, 84, 86, 87, 88, 93, 128, 132, 134, 139, 140, 153, 156, 165, 167, 169, 170, 171, 207, 221, 230, 240, 247, 272, 278, 281, 285, 289, 299, 303, 316, 321, 326, 331, 336, 349, 350, 353, 355, 357, 369, 371, 393, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 424, 436, 441, 446, 449, 450, 452, 454, 481, 482, 488, 503, 511, 521, 533, 583, 588, 591, 602, 620, 630, 648, 650.
 balah, 135.
 baldıran, 61, 68, 81, 126, 501, 567, 599.
 balık, 11, 133, 152, 231, 316, 320, 357, 392, 410, 422, 459, 460, 461, 473, 482, 513, 579, 647, 648.
 balık tutkalı, 461, 647, 648.
 balık yağı, 579.
 balilac, 140.
 bal kabağı, 26, 278.
 ballı sirke, 87, 133, 138, 151, 164, 250, 261, 397, 534, 543, 544, 573, 644, 645, 646, 647.
 ballı su, 96, 103, 112, 145, 152, 230, 263, 299, 334, 348, 361, 369, 404, 428, 445, 464, 472, 491, 507, 526.
 balmumu, 27, 155.
 balsam, 42, 125, 126, 187, 206, 238, 277, 383, 384.
 balsam (belesan) yağı, 125, 206.
 bal şarabı, 583, 650.
 bal taşı, 289.
 ban otu, 33, 61, 75, 101, 121, 144, 145, 146, 180, 190, 277, 373, 437, 438.
 ban otu tohumu, 101, 277, 437.
 ban yağı, 122, 206, 397, 649.
 barfasis, 398.
 ba'rül-hayevan, 161.
 basal-basl, 131, 162, 386.
 basar, 629.
 basl-ı far, 162.
 basl-ı zir, 162.
 bassed, 153.
 bat-badi (ördek), 146.
 batbat, 164, 308, 420, 466.
 batih, 540.
 baykuş kanı, 205.
 bazakül-kamer, 289.
 bazaverd, 124, 569.
 bazerenc, 256.
 bazrencbuye, 141.
 bazuvard, 404.
 bebek idrarı, 160.
 bedişkan, 163.
 behar, 143.
 behmen, 127, 378, 550.
 behram, 142.
 behramec, 142.
 beктаşi üzümü, 33.

- beladır-beladur, 128.
belesan, 125, 129, 206, 208, 210, 277.
bellut, 209, 326, 554.
bellut-u serhas, 209.
benc, 144, 438.
bencenkeşt, 492.
bendekina, 601.
bendevas, 601.
benefsec, 127, 206, 340.
benefsec (menekşe) yağı, 206.
benek, 139, 181.
benekli eğrelti, 77, 152.
beneksa, 146.
bentafileun-benteflan, 317, 646.
berdi, 157, 168, 219.
bermahun, 281.
bersan, 168.
bersiyandar, 420.
bersiyavuşan, 146, 307.
bertaniki, 148.
berz-i kittan, 156.
besfayec-besfayic, 152, 209.
beşparmak otu, 450, 492.
beşparmak otu tohumu, 450.
beşyaprak otu, 633.
bevl, 159, 259, 310, 439, 481.
bevrak, 129.
beyaz asma, 352.
beyaz biber, 17, 493.
beyaz çöpleme, 613, 615, 616, 618.
beyaz neft, 129.
beyd-beyz, 138.
bezr-i circir, 256.
bezr-i katuna, 134.
bezri'l-fah, 101.
bıldırcın, 147, 452.
bındık, 119, 150.
biber, 17, 42, 74, 120, 197, 223, 224, 250, 253, 262, 277, 278, 292, 328, 361, 381, 400, 492, 493, 494, 512.
bilab, 345, 438, 440.
bileği taşı, 288, 623.
bilyun, 149.
bin en-nas-i ekber, 219.
birincasf, 128.
birinki'l-kabuli, 143.
biş, 153, 163, 183, 454, 499, 500, 567.
bişmuş, 163.
bişmuş-u buha, 163.
boğa diken, 124, 482.
boğa kanı, 204.
bok böceği, 631.
boraks, 67, 129, 130, 156, 239, 364, 420, 648.
boru çiçeği, 366.
boru elması, 32.
bostan (bahçe) teresi, 184.
boynuz, 105, 332, 377, 542.
boy otu, 64, 156, 159, 267, 271, 272, 273.
boy otu tohumu, 159.
boy tohumu, 207, 208, 271, 272.
boza, 508, 509.
böbrek, 59, 75, 91, 106, 108, 117, 127, 140, 150, 161, 163, 166, 188, 200, 205, 208, 214, 232, 233, 244, 259, 264, 266, 280, 287, 288, 290, 292, 308, 322, 326, 328, 339, 342, 343, 347, 357, 360, 363, 365, 377, 388, 402, 410, 411, 439, 440, 444, 445, 456, 457, 475, 483, 486, 502, 514, 519, 537, 544, 545,

- 566, 571, 589, 596, 597, 615, 621, 627, 645.
 böğürtlen, 311, 476, 477.
 börülce, 34, 38, 248, 317, 601.
 bufravet, 357.
 buğday, 108, 117, 133, 137, 198, 215, 251, 262, 266, 267, 309, 310, 345, 353, 365, 397, 437, 449, 457, 468, 479, 480, 495, 521, 564, 616, 638.
 buğday bulamacı, 578.
 buğday unu, 266, 437, 449, 479.
 buğday yağı, 137.
 buhur-u meryem, 384, 467, 507, 568.
 bukl-u multefe, 386.
 bul, 140.
 bulbus, 72, 133, 353.
 bulut (bellut) el-arz, 326.
 burçak, 181, 215, 251, 265, 317, 318.
 burından, 568.
 burkü'l-ermenî, 420.
 busenc, 357.
 busir, 144, 565.
 buşneci, 317.
 buş-u derbendi, 164.
 butm-butum, 284.
 butm dumanı, 201.
 butm esansı, 284.
 butu', 283.
 buyanis, 135.
 buzağı beyini, 194.
 buzidan, 119, 142.
 -C-
 ca'de-co'da, 176.
 caf, 517.
 cam, 129, 232, 275, 546,
 cam otu, 275.
 cardamon, 226.
 cardamon yağı, 70.
 caru'n-nehr, 180.
 cas, 176, 179.
 casus, 186.
 cavers, 185.
 cavşir-cavaşir, 168, 169, 170, 240, 336.
 ceblahenk, 173.
 cedit, 516.
 cedvar, 183, 248, 251.
 celencebin (gül+bal), 219, 502.
 celkiş, 219.
 cemmisafrim, 181.
 cenah, 179.
 centiyana, 171, 432, 471.
 cerad, 180, 361, 555.
 ceri, 460.
 cevz (ceviz), 164, 172, 174, 233, 325, 490.
 cevzü'l buva- cevzü'l buya- cevzü'l bevva, 166.
 cevzü'l cendim, 172.
 cevzü'l delb, 470.
 cevzü'l hindi, 173.
 cevzü'l kay, 186, 328.
 cevzü'l masel, 186.
 cevzü'l rumî, 174.
 cevzü'l serv, 172.
 cevzü'l tarfa, 174.
 ceviz yağı, 129, 165.
 ceviz zamkı, 325.
 cezer, 184, 201.
 cırcır, 184, 256, 260, 470.
 cıbsin-cıbs, 176, 179, 182, 230, 555.
 ciğer otu, 291.

cild, 179, 313.
 cillez, 170.
 cinnabar, 32.
 civa, 227, 228, 232, 296, 397.
 costüs, 32, 151, 207, 238, 492.
 cubn, 181.
 cuftafrid-cufat-ı efrend, 175.
 cummar, 177.
 cummeyz, 178, 594.
 curdek, 206.
 curuf, 632.
 cüdacüd, 516.
 cülban, 215.
 cülmar, 175, 295, 553.
 cündibedester, 101, 166, 356, 512.
 cündibedester yağı, 356.

-Ç-

çam, 72, 78, 79, 125, 170, 175, 191,
 235, 279, 280, 283, 316, 319,
 323, 395, 505, 506, 513, 544,
 546, 552, 571, 576.
 çam fıstığı, 170, 279, 505, 544, 546.
 çam reçinesi (zamkı, sakızı), 191,
 395, 552.
 çam yağı, 125.
 çavdar, 251.
 çekirdek, 241, 424, 645.
 çekirge, 61, 180, 242, 361, 461.
 çekirge ayağı, 555.
 çınar, 182, 191, 195, 636.
 çıyan otu, 152.
 çift tırnak, 643.
 çiğdem, 36, 119, 142, 360, 434, 435.
 çil kuşu, 209.
 çin helilesi, 211.
 çinko, 586.
 çin mürveri, 95.

çin tarçını-çin ravendi, 22, 177,
 188, 326, 456, 491, 618.
 çiriş otu, 464, 620.
 çivit otu, 413.
 çobançantası, 234.
 çobançubuğu, 388.
 çobandeğneği, 164, 307, 308, 420,
 466.
 çocuk idrarı, 112, 238, 366.
 çocuk kakası, 244.
 çöğen otu, 92, 93.
 çömlek, 169, 624.
 çöpleme, 44, 96, 168, 291, 314, 612,
 613, 614, 615, 616, 617, 618.
 çörek otu yağı, 245.
 çürdük otu, 29, 225.

-D-

dad el-rumî, 521.
 dafda'-zafda', 641.
 dağ keçisi gübresi, 243, 244.
 dağ keçisi safrası, 392.
 dağ maydanozu, 615.
 dağ sedef otu zamkı, 315, 604.
 dalak, 57, 65, 67, 72, 88, 97, 116,
 122, 135, 147, 153, 169, 172,
 175, 177, 191, 198, 211, 225,
 226, 237, 250, 257, 265, 272,
 275, 282, 294, 297, 309, 310,
 353, 387, 398, 414, 415, 416,
 444, 491, 493, 494, 495, 498,
 500, 505, 508, 563, 566, 595,
 596, 610, 645, 647.
 daldal, 543.
 damiran-zamiran, 641.
 damla sakızı, 125, 378.
 dan-zan, 642.
 dar'-zar', 641.

- darı, 185, 192, 208, 393, 504, 564.
 dar-ı şeş'an, 207.
 darı unu, 504.
 darkise, 209.
 darsini, 518, 535.
 darubtaris, 209.
 darü'l-fülül, 197.
 deb-zeb, 642.
 debbağ mersini, 189, 190.
 debi'-zebi', 643.
 deb gübresi, 223.
 deccac, 193.
 defne, 196, 197, 198, 207, 208, 272,
 277, 380, 381, 382, 383, 645,
 646.
 defne tohumu, 277.
 defne yağı, 207, 272.
 değirmen taşı, 141, 288.
 dehmet, 197, 198.
 delice otu, 67, 251, 346, 412.
 dem, 203, 204, 387, 461.
 demir, 19, 32, 39, 40, 43, 72, 124,
 202, 258, 259, 281, 282, 291,
 360, 373, 388, 394, 395, 435,
 494, 509, 516, 530, 531, 595,
 599, 632, 633.
 demirdikeni, 124, 258, 259.
 demirhindi, 424, 425, 584.
 demirli su, 387.
 demir pası, 281, 282, 516.
 demir soğanı, 72.
 demir sülfat, 32, 39, 40, 291, 494,
 509, 595.
 demir sülfür, 394, 530.
 demir tozu, 394, 435.
 demü'l-ahveyn, 201.
 dend, 202, 203.
 dend-i sini, 202.
 deniz anası, 133.
 deniz kazı, 581.
 deniz kestanesi (kirpisi), 543.
 deniz köpüğü, 94, 231, 472, 545.
 deniz marulu, 405, 572.
 deniz salyangozu, 273.
 deniz suyu, 386, 387, 388, 480, 583.
 deniz sünger, 90.
 deniz tavşanı, 61, 106, 112, 116,
 250, 299, 385, 508, 525, 577.
 deniz yengec, 230, 432, 623, 624.
 deniz yılanı, 148, 589.
 derdar, 198, 580.
 dere otu, 30, 168, 184, 206, 208,
 285, 547, 571, 572.
 deri, 30, 31, 32, 36, 55, 62, 147, 160,
 179, 212, 221, 227, 286, 301,
 473, 481, 483, 485, 647, 648.
 deri tutkalı, 647, 648.
 dirv-zerv, 640.
 destecü'l-havun (havaneli), 358.
 devdem, 383.
 deve beyini, 195.
 deve diken, 223, 586.
 deve gübresi, 161.
 deve eti, 425.
 deve idrarı, 160.
 deve kanı, 204, 205.
 deve otu, 114.
 deve sütü, 161, 368, 370, 371, 372,
 373, 453.
 devrak otu, 206, 240.
 devsa, 198.
 dıb, 273.
 dıfla, 196.
 dırakit, 358.
 dibek, 216.
 dibk, 190.

dikenli çöğen, 141.
 dil, 19, 20, 21, 53, 97, 104, 133, 202,
 220, 229, 240, 306, 363, 371,
 374, 387, 400, 408, 424.
 dimağ, 194.
 dinaruye, 206, 240.
 dişbudak ağacı, 360.
 dişi keçi safrası, 392.
 dişi keçi yağı, 579.
 diş otu, 114.
 divdar, 199.
 doğum taşı, 113.
 domalan, 339, 648.
 domuz dalağı, 297.
 domuz eti, 203, 374.
 domuz gübresi, 243.
 domuz idrarı, 159, 161.
 domuz kanı, 203.
 domuz safrası, 391, 392.
 domuz yağı, 154, 158, 243, 324,
 579.
 draht-i telh, 263.
 dud, 191, 192.
 dud el-bakl, 192.
 dud-u kırmızı, 192.
 duhan, 201.
 duhn, 206, 245, 274, 346.
 duhnü-l babunc, 206.
 duhnü-l belesan, 206.
 duhnü-l dar-ı şeş'an, 207.
 duhnü-l ficl, 206.
 duhn-u hırva, 245.
 duhnü-l hiri, 206.
 duhnü-l hurug, 206.
 duhn-u luffah, 206.
 duhnü-l nercis, 206.
 duku, 184, 441.
 dulb, 195, 613.

durdu-dordu, 200.
 durrac-turac, 209.
 durunc, 189, 190, 226, 495.
 dut, 320, 374, 397, 594, 597, 598,
 599.
 dut şurubu, 397.
 duvar sarmaşığı, 353, 532.

-E-

ebabil kuşu eti, 377.
 ebegümeci, 106, 128, 206, 360, 409,
 584, 626, 627.
 ebegümeci yağı, 206.
 ebhel-ühhel, 77.
 ebrak, 118.
 ebrunü'l-berri, 307.
 ebu cehil karpuzu, 263, 264.
 ebu cehil kavunu, 263.
 ebu celsus-evcalsus, 108.
 ebu eksufanir, 108.
 ebu hulsa, 107, 108.
 ebu savirus, 107.
 ebu taylun, 116.
 edrumali, 326, 422, 425, 444, 482,
 507, 508, 532, 540, 580, 650.
 efriend, 175.
 efsulabayin, 267.
 eğrelti, 77, 152, 209, 331, 387, 427,
 428.
 ehilec, 211.
 ekhuvan, 428.
 ekmek, 32, 122, 154, 180, 185, 244,
 251, 259, 270, 403, 443, 540,
 567, 617, 631, 632, 646.
 ekmek unu, 122.
 ekşi ayran, 129.
 el-akt, 181.
 elani çamuru, 300.

- eleberus, 274.
 el-ermenî el-asfer, 565.
 el-ıbar ve'l-anuk, 91.
 el-lebah, 110.
 elma, 191, 207, 241, 378, 423, 434, 441, 462, 470, 556, 591, 592, 617.
 el-mas (elmas), 109.
 elma şarabı, 591.
 el-nefel, 114.
 el-sefani, 114.
 el-sulhafat, 114.
 encel, 506.
 encere, 275, 523.
 encere-i sevda, 275.
 encere yağı, 523.
 enderiyas, 611.
 enfaha, 80.
 enginar, 269, 270, 331, 601.
 enginar zamkı, 331.
 engürpaşen, 307.
 enzerut, 76.
 erbezi, 612.
 ergalan, 220.
 erik, 23, 35, 103, 104, 114, 178, 397, 538, 599.
 erik suyu, 23, 104, 397.
 erkek devekuşu, 643.
 erkek keçi kanı, 204, 298.
 erkek keçi yağı, 579.
 ermak, 109.
 ermenî çamuru, 300, 361, 398.
 ermenî eriği, 103.
 ermenî inciri, 176, 398.
 ermenî taşı, 278, 291.
 erneb-i bahrî, 116, 121.
 erneb-i berri, 121.
 ertedberid, 118.
 erz-erzet, 319.
 esfer-i ezrak, 321.
 esfidac, 232, 305, 558.
 esimedyun, 121.
 esved-i hindî, 211.
 eşek, 77, 107, 108, 124, 130, 160, 161, 168, 171, 172, 203, 204, 215, 243, 245, 287, 368, 370, 371, 372, 373, 375, 377, 391, 432, 464, 507, 540, 541, 566, 570, 579, 621.
 eşek dikenî, 124, 570.
 eşek eti, 287.
 eşek gübresi, 243, 507.
 eşek hıyarı, 108, 171, 464, 540, 541.
 eşek idrarı, 160, 161, 287.
 eşek karacığeri, 287.
 eşek marulu, 107, 108, 215, 566, 621.
 eşek sütü, 168, 203, 368, 370, 371, 372, 373.
 eşek yağı, 375, 377, 579.
 et, 23, 29, 32, 36, 50, 70, 85, 88, 96, 103, 105, 147, 158, 205, 218, 232, 236, 280, 294, 320, 335, 347, 356, 361, 373, 374, 375, 377, 389, 391, 394, 407, 408, 420, 421, 422, 445, 453, 460, 476, 484, 495, 497, 531, 553, 554, 574, 575, 594, 607, 625, 641, 643.
 evmali, 230.
 ezak-ı zeheb, 87.
 ezhar, 73, 490.
 -F-
 fagra, 492.
 fagye, 498.

fakilaminus, 507.
 falancamüşk, 489.
 fanid-faniz, 280.
 fare gübresi, 243, 244.
 farisi asfer, 332.
 fasulye, 335, 405, 406, 432.
 faşer-faşera, 212, 254, 494, 496.
 faşersetin, 496.
 fat, 501.
 fatr, 339, 447.
 favanya, 501.
 felencemişk, 491.
 felfelek, 224.
 fenasuri, 321.
 fencencişt-fencenkeşt, 492.
 fener çiçeği, 330.
 ferasyun-ferasiyun, 584.
 ferbiyun, 496, 497.
 feres, 507.
 ferfah, 502.
 fersen, 461.
 fersiyuk, 459.
 fesleğen, 181, 185, 414, 491, 641.
 fetrasalyon, 340.
 fevva, 329.
 findık, 129, 137, 150, 169, 277, 285,
 402, 423, 548, 645.
 findık yağı, 137.
 fırfır, 511, 512, 581.
 fisfis, 114.
 fıstık, 164, 202, 279, 280, 284, 417,
 505, 506, 637.
 fiçl-fuçl, 206.
 fil dişi, 289, 313.
 fil gübresi, 244.
 filizec, 252.
 filizehrec, 252, 253, 498.
 fil yağı, 579.

fisafis, 506.
 fontuydas, 546.
 forbiyun, 203.
 fu, 490, 514.
 fuceyl, fuhil, 512.
 fudda, 227, 489, 530.
 fudenc-fudenec, 499, 500, 503.
 fudenc el-tiş, 499.
 fufel, 490.
 fuh, 458.
 fuka, 508.
 fukahe, 73.
 ful, 492.
 fulad, 281.
 fuleylun-fulelun, 509.
 furufus, 512.
 fusirikun, 494, 509.
 futenec-futenc, 152, 381, 522.
 futenec-i cebeli, 381, 522.
 futr-futur, 502.
 fuveis-sabagin, 491.
 fuvve, 385.
 fülful, 197, 226, 250, 280, 292, 328,
 492, 493, 602.
 fülful-ü esved, 292.
 fülful-ü ma, 226, 493.
 fülfülmuya, 494.
 fûrfahüül-berri, 317.

-G-

gafes, 646.
 gagati, 647.
 galihun, 500.
 galiye, 649.
 galiyun, 648.
 galmun, 649.
 galucin, 500.
 gangitis, 454.

gar, 197, 198, 207, 277, 493, 519, 645.

garb-garab, 119, 363, 648, 649.

garikun, 11, 380, 644.

gebere, 38, 172, 338, 438.

gece sefası yaprağı, 216.

gelincik, 100, 159, 376, 377, 399, 400, 601.

gelincik eti, 376, 377.

gendum, 266.

gerefiyun, 321.

germ, 304, 351.

germine, 417.

gersene, 165, 318, 352, 360, 412, 494, 541, 597.

geyik boynuzu, 40, 308.

geyik derisi, 244.

geyik dili, 114.

geyik eti, 376.

geyik kanı, 206.

geyik iliği, 410.

geyik yağı, 525, 577, 578, 579.

gezmezlek, 174.

gira-gara, 647.

girit adası kili, 303.

gubeyra, 643.

guşne, 648.

gübre, 161, 242, 243, 303.

gübre suyu, 243.

gühercile, 153.

gül, 4, 33, 65, 67, 97, 99, 100, 111, 126, 129, 130, 132, 134, 139, 140, 145, 148, 156, 158, 167, 183, 192, 196, 204, 206, 208, 209, 217, 218, 219, 227, 231, 232, 233, 235, 243, 246, 247, 272, 275, 276, 284, 292, 301, 323, 324, 347, 348, 351, 355,

358, 359, 365, 367, 371, 397, 414, 415, 429, 436, 437, 441, 456, 458, 471, 478, 480, 481, 482, 485, 486, 500, 515, 539, 547, 574, 576, 619, 630, 638, 641, 644, 649, 650.

gülnarü'l-huzi, 274.

gül suyu, 218, 235, 301, 500, 619, 641, 644.

gül yağı, 33, 65, 67, 97, 99, 100, 111, 126, 132, 134, 139, 140, 145, 148, 156, 158, 167, 183, 192, 204, 206, 208, 209, 217, 218, 219, 227, 231, 232, 233, 243, 247, 272, 275, 323, 324, 347, 351, 355, 365, 367, 371, 397, 415, 436, 437, 441, 458, 471, 478, 480, 481, 482, 486, 515, 539, 547, 574, 630, 638, 641, 649.

gümüş, 227, 394, 489, 530, 633.

günlük, 76, 83, 139, 158, 201, 202, 236, 244, 303, 322, 355, 401, 507, 509.

günlük zamkı, 76.

güreşçi kiri, 222.

güvercin, 204, 205, 209, 222, 242, 243, 244, 282, 283, 344.

güvercin gübresi, 242, 243, 244, 283.

güvercin kanı, 204, 282.

güvercin karaciğeri, 343, 344.

-H-

habbü'l-arus, 415.

habbü'l-ban, 277.

habbü'l-gar, 197, 198, 277.

habbü'l-hadra, 164, 283.

- habbū'l-kılkıl, 280.
 habbū'l-kurtum el-hindî, 278.
 habbū'l-misem, 277.
 habbū'l-müluk, 202, 316, 334, 335, 402.
 habbū'l-nil, 278.
 habb-ı reşad, 256.
 habbū's-sanavber, 279.
 habbū's-selatin, 202, 206.
 habbū'l-simne, 278.
 habbū'z-zelem, 277.
 habeş zebercedi, 289.
 hacerū'l-acı, 289.
 hacerū'l-asakife, 291.
 hacerū'l-aseli, 289.
 hacer-i cas, 176.
 hacerū'l-efruhi, 290.
 hacerū'l-ermenî, 291.
 hacerū'il-habeşi, 289.
 hacerū'il-hayye, 290.
 hacerū'il-isfenc, 288.
 hacerū'il-kamer, 289.
 hacerū'il-lebenî, 288.
 hacerū'il-mesane, 292.
 hacerū'il-misen, 288.
 hacer-elnur, 394.
 hacerū'il-ruha, 288.
 hacerū'ir-ruşnayı, 394.
 hacerū'il-sahr, 291.
 hacerū'il-semitus, 289.
 hacer-i şerit, 289.
 hacerū'il-şif, 290.
 hacer-i ukab, 113.
 hacer-i vcladet, 113.
 hacerū'l-yufta bi'z-zeyt, 290.
 hacerū'il-yehud, 287.
 hacerū'il-yeşib, 290.
 hadad, 252, 253.
 hadeş, 118.
 hadid, 281, 387, 599.
 haffaş, 205.
 hai, 513, 514.
 hal, 12, 14, 18, 23, 212, 274, 346.
 halibi, 115.
 halidumiyun, 633.
 halile, 533.
 halkiderun, 332.
 hall, 274.
 hamafi-tus, 637.
 hamalavun-hamalyun, 330, 580.
 hamam böceği, 162.
 hamamdeğneği, 548.
 ham ekmek, 32.
 ham hurma, 135, 136.
 hamir (hamur), 64, 408, 539, 592, 627, 631, 632.
 hammam, 204, 282.
 hammama, 254, 256.
 hamr, 637.
 hamse-i evrak, 633.
 hanafis, 195, 196.
 hanakiyas, 317.
 handarus, 634.
 handekuk, 270.
 hanek, 373, 537, 624, 625.
 hanekū'in-nemr, 537, 624.
 hanekū'iz-zib, 624.
 hanımeli, 118.
 hannak, 403, 408.
 hanzal, 263, 278, 408.
 haratin, 635.
 harbak, 314, 330, 360, 428, 452, 612, 613, 615, 616.
 harbak-ı ebyed, 615.
 harbak-ı esved, 360, 428, 612.
 harbak şarabı, 761.

- harbiyan, 593.
 hardal, 31, 184, 188, 224, 256, 338, 364, 595, 610.
 hardal yağı, 610.
 harmal, 260, 519.
 harnub, 196, 309, 315, 386, 555, 622.
 harnub meyvası, 555.
 harnub-u as, 386.
 harnub-u şamî, 386.
 harrü'l-defai, 296.
 harzehre, 196.
 hasck, 258, 259.
 hasır otu, 157.
 hasi, 312.
 hasis, 276.
 hasi's-sa'leb, 610.
 hass, 215, 271, 619, 621.
 hassü'l-hımar, 107, 566.
 hatmi, 27, 609, 626, 627.
 haşa, 29, 257, 438, 499.
 haşhaş, 44, 99, 159, 340, 353, 400, 411, 412, 459, 509, 531, 561, 578, 595, 605, 606, 607, 608, 619.
 haşhaş tohumu, 459.
 haşîşetü'l-akreb, 278.
 haşîşetü'l-far, 318.
 haşîşetü'l-zücac, 275.
 haşna, 189.
 havz-i rumî, 274.
 havlican, 566, 615, 621.
 havuç, 87, 110, 184, 201, 295, 341, 549, 601, 615.
 havz-i hamam, 274.
 haykatan, 209.
 hayr-ı bevva, 212, 635.
 hayvan ayağı, 643.
 hayvan memesi, 641.
 hayye, 285, 358, 435, 479, 599.
 hayyü'l-alem, 248, 445.
 haza, 276.
 hazaz, 296, 498.
 hazef, 623.
 helile-helilec, 42, 68, 81, 95, 140, 211, 573.
 helilec-i çinî, 211.
 helyun, 137, 214.
 henna, 253, 435, 498.
 herdemtaze, 248, 445.
 herise, 216.
 herkalus-herfulus, 215.
 herşef, 269, 331.
 herşef zamkı, 331.
 heştduhan, 216.
 heyetü't-tıs, 175, 215.
 heyufarikun, 210.
 heyufastidas-heyufakistidas, 215.
 hezarceşan, 212, 494.
 hezartuman, 215.
 hezeran, 251, 278.
 hıltit, 88, 262, 337, 497.
 hımar, 107, 215, 287, 540, 566, 621.
 hınna-i kırış, 291.
 hıntet, 262, 267, 457, 574.
 hırba, 275.
 hırı yağı, 649.
 hırrü'l-hamam, 336.
 hırva, 202, 245, 372, 636.
 hıyar, 140, 148, 168, 213, 283, 398, 527, 539, 540, 567, 618.
 hıyar-ı şenber, 213.
 hıyar-ı şenbih, 618.
 hıyar tohumu, 283.
 hilaf, 198, 517, 625.
 hilbevva-halbevva, 212.

himalaya meşesi, 68.
hindiba, 8, 9, 226, 271, 480, 573.
hindistan cevizi, 122, 155, 166,
173, 193, 208, 250, 398, 403,
417, 490, 495, 549.
hindistan cevizi kabuğu, 495.
hindistan cevizi yağı, 173, 208.
hint baklası, 119.
hint biberi, 155, 328, 331.
hint çamı, 199.
hint fasulyesi, 116.
hint findığı, 119, 548.
hint hıyarı, 140.
hint kamışı, 292.
hint karanfili, 518.
hint keneviri, 518.
hint narı, 155, 337, 417.
hint nilüferi, 118, 415.
hint sünbülü, 455, 647.
hint tarçını, 255.
hint tuzu, 406.
hint yağı, 174, 202, 206, 207, 208,
209, 245, 372, 377, 504, 527,
536, 636.
hint yağı bitkisi, 202, 372, 636.
hint zeytini, 297.
hira, 206, 240, 298.
horoz, 147, 148, 152, 179, 193, 194,
377, 390, 402, 447, 503, 543,
578, 612.
horoz eti, 377, 402.
horozibiği, 148.
horoz kursağı derisi, 179.
horoz pislği, 503.
horoz safrası, 447.
horoz taşığı, 543.
hubbazi, 409, 626.
hubbü'l-kersene, 320.

hubs, 632.
hubz, 631.
hudud-huzuz, 246.
hudud-u hindi, 246.
huh, 628.
hulbe-hulyeb, 267, 271, 272, 274,
345, 494, 597.
hulbib, 267.
hulbuît-nuhal, 88.
hummas, 10, 267.
humus, 265.
hunnaş, 631.
hunsa, 620.
huntuîr-rumiyye, 634.
hurî, 635.
hurş, 256, 257.
hur el-asafır, 92.
hurma, 135, 136, 177, 180, 193, 195,
272, 346, 407, 408, 420, 425,
458, 503, 523, 552, 557, 590.
hurma şarabı, 425.
hurma tomurcuğı, cummar. 177.
hurtuman, 215.
huruf, 260.
huruf-u tere-i tız, 260.
husrudaru, 615.
husurufun, 174.
husye, 611, 612.
husye-i kelb, 611.
hüsrevani, 68.
huttaf-huttafi, 628, 633.

-İ-

ıcas-ıcas, 103.
ıdhır, izhir, 210, 258.
'ıkrü'z-zeyt, 488.
ılğın, 77, 174, 293, 294, 327, 522,
550, 564.

ırasa-ırsa, iris, 96, 219, 226, 321,
346, 365, 435, 436, 437, 492,
533, 571, 594,
ırsa yağı, 437.
'ırk, 486.
ısfanak (ıspanak), 113, 331.
ısrırgan, 97, 98, 99, 208, 209, 275,
535, 542.
ıskanfur, 103.
ıstarek-ıstırak, 355.
ıtabas, 119.
ıtraf-i kerim, 206.
ıtratikus, 115.
ıtriye, utriye, 120.
itrü'l-menşem, 277.

-İ-

ıbrışım, 40, 112, 191.
iç yağı, 108, 375, 376, 453, 566,
578, 607.
ıdrar, 25, 26, 29, 37, 38, 39, 58, 65,
67, 70, 72, 87, 88, 92, 109, 111,
112, 114, 121, 123, 126, 127,
138, 140, 147, 148, 152, 155,
156, 159, 160, 161, 163, 166,
172, 177, 180, 184, 185, 188,
190, 192, 201, 208, 210, 214,
220, 232, 237, 241, 248, 253,
258, 259, 260, 262, 266, 269,
270, 271, 273, 274, 275, 280,
282, 283, 285, 310, 314, 326,
327, 328, 330, 332, 333, 334,
335, 336, 338, 342, 346, 347,
348, 352, 353, 355, 356, 357,
359, 365, 366, 372, 377, 379,
380, 381, 384, 390, 396, 398,
402, 405, 410, 415, 419, 422,
424, 426, 429, 431 439, 440,

442, 445, 451, 456, 457, 463,
465, 466, 467, 472, 479, 481,
482, 486, 490, 492, 493, 495,
496, 498, 500, 501, 502, 503,
506, 507, 509, 514, 519, 520,
523, 525, 526, 527, 528, 536,
537, 538, 540, 541, 542, 544,
548, 551, 553, 556, 563, 566,
574, 576, 577, 578, 580, 581,
583, 589, 596, 597, 599, 600,
601, 602, 609, 621, 622, 623,
627, 633, 635, 639, 644, 645,
646.

iğde, 242, 474, 643.

ikli'l el-melik, 63, 480.

iknikas, 636.

ilik, 68, 237, 410.

'ilk, 467.

'ilk-i enbat, 467.

inci, 39, 79, 401.

inci külü, 434.

incir, 31, 67, 151, 168, 178, 178, 272,
309, 386, 407, 408, 448, 450,
458, 524, 554, 555, 593, 594,
595, 596, 597, 598, 601, 636.

incir şarabı, 594, 596, 597.

'ineb, 485.

'inebü's-sa'leb, 470.

inek paçası, 182.

inek sütü, 368, 370, 372, 373.

inek yağı, 578.

insan, 4, 7, 9, 11, 12, 13, 36, 37, 84,
111, 112, 159, 160, 161, 203,
217, 221, 228, 242, 286, 296,
308, 311, 335, 344, 353, 367,
368, 382, 483, 485, 521, 580,
613.

insan dışkı, 111, 112.

insan idrarı, 111, 160, 161.
 insan kemiği, 111, 485.
 insan kılı, 111, 580.
 insan menisi, 111.
 insan salyası, 367.
 iplik, 120.
 isfidac, 104, 275.
 isfidac-ı rasas, 275.
 iskifun, 63.
 iskil-işkil, 72, 444.
 iskilikiyun, 168.
 iskolokundiryun, 327.
 ismatoryun, 606.
 ismed, 84, 85, 353.
 ismedyun, 121.
 ismed, 84, 85.
 ispanyol sineği, 130, 638, 640.
 istiridye, 511.
 itboğan, 625.
 it üzümü, 309, 398, 445, 470, 471,
 472, 573.
 it sineği, 163.
 izanü'l-far, 317, 385.
 izaye külü, 554.

-K-

kabc-kabcat, 544.
 kabsum, 536.
 kadıntuzluğu, 90, 125, 252.
 kadm-ı kırış, 544.
 kadm-ı kureyş-kazm-i kureşi, 235,
 585.
 kaf ru'l-yahud, 529.
 kafsifus, 322.
 kafur-kafuru, 24, 41, 42, 148, 189,
 321, 322, 341, 367, 378, 397,
 535.
 kâğıt, 87, 157, 536.

kaknec, 472.
 kakule, 212, 254, 517, 548, 635.
 kala-kalı, 316, 535.
 kalay, 5, 85.
 kaldikiyun-kalkandikun, 230.
 kalimiya-i fudda, 530.
 kalimiyaüz-zeheb, 530.
 kalkadis, 228, 229.
 kalkand-kalkataran, 228, 229, 595.
 kalkatar, 228, 531.
 kamaryun, 538.
 kamer-kameriş, 289, 546.
 kan, 31, 39, 50, 55, 70, 73, 83, 85,
 88, 91, 94, 120, 124, 127, 128,
 140, 145, 148, 153, 155, 157,
 159, 175, 181, 200, 203, 204,
 205, 209, 218, 232, 234, 241,
 243, 253, 258, 263, 271, 279,
 289, 296, 299, 301, 325, 333,
 336, 343, 347, 349, 358, 362,
 363, 365, 367, 368, 369, 371,
 379, 380, 386, 387, 388, 389,
 390, 393, 407, 419, 427, 428,
 429, 430, 434, 435, 445, 458,
 461, 480, 486, 487, 494, 525,
 531, 550, 552, 554, 557, 566,
 575, 583, 593, 600, 608, 619,
 626, 638.
 kanbil-kamala, 529.
 kandindiren, 520, 637.
 kandiriyun, 275.
 kankarzid, 331.
 kankabin, 527.
 kan kökü, 429.
 kanserin, 219.
 kan serumu, 486.
 kantaflon, 633, 646.
 kantarit, 373, 513, 638.

- kantaron-kantaryun, 210, 521.
 kan taşı, 39, 232, 289, 575.
 kantaryon, 210, 487.
 kaplanboğan, 61, 537, 624.
 kaplan otu, 189, 226.
 kaplumbağa, 114, 392, 451.
 kaplumbağa kanı, 451, 452.
 kaplumbağa safrası, 392.
 kar-kar suyu, 603.
 kar' (kabak), 538.
 karaağaç, 143.
 kara ardıc, 648.
 karabaş, 38.
 karabiber, 400, 493, 562.
 karaciğer, 49, 57, 65, 67, 75, 79, 85,
 88, 94, 97, 150, 155, 166, 172,
 213, 220, 224, 233, 256, 257,
 265, 293, 343, 344, 357, 362,
 365, 367, 372, 379, 402, 415,
 417, 419, 424, 441, 443, 446,
 447, 451, 452, 453, 456, 462,
 464, 483, 492, 506, 514, 515,
 521, 523, 532, 550, 551, 583,
 588, 595, 596, 608, 618, 634,
 636, 638, 645, 646, 647.
 karanfil, 152, 189, 517, 518.
 kara pazu, 132, 480, 538.
 kara sakız, 234, 235, 236, 529.
 karatü'l-ayn, 538.
 kara yonca, 270.
 kardamana-kardamon, 518.
 kardeşkanı, 35.
 karga düğlegi, 263.
 karides, 559.
 karis, 353, 535, 542, 553.
 karkarhan, 331.
 karn, 105, 525, 594.
 karnibahar-kanbit, 344.
 karnıyarık, 10, 134, 135.
 karnıyarık tohumu, 10, 135.
 karnitus, 633.
 karpuz, 137, 284.
 kartal, 113, 391.
 kartal safrası, 391.
 kartum, 562, 624.
 karz, 545, 546.
 kasab (kamış), 435, 519.
 kasabü's-sukkar, 452.
 kasabü's-zerire, 520, 637.
 kasb, 523.
 kasık otu, 68, 646.
 kasımpatı-krizantem, 143.
 kasila, 329.
 kasus, 249, 333.
 kaşım, 337.
 kat, 155, 198, 295, 545.
 katad, 308, 535.
 kataf, 538.
 katilü'l-kelb, 537.
 katil'ü-z-zib, 537.
 katran, 84, 91, 201, 306, 320, 397,
 524, 525, 576, 577.
 katran ağacı, 576.
 katuna, 134, 618.
 kavanis, 542.
 kavkalades, 426.
 kavm-i ani, 292.
 kavrulmuş un, 297, 313, 314, 416.
 kavrulmuş buğday, 449, 457, 480,
 616.
 kavz-ı fuzuh, 436.
 kavun, 137, 138, 187, 319, 375.
 kavun kabuğu, 375.
 kayısı, 103, 409.
 kaykahin, 533.
 kaymak, 107.

- kaymolya-kimolya, 303, 304, 323, 324, 362, 392, 535.
 kayruti, 229, 239, 254, 275, 300, 321, 333, 367, 440, 497, 500, 580, 595.
 kayser damlası, 583.
 kaysum (kara pelin), 536.
 kaysur, 545.
 kaz, 138, 140, 146, 179, 180, 324, 375, 579, 635.
 kazein, 4.
 kaz kanadı, 180.
 kazurban-kavuzban, 336.
 kaz yağı, 324, 375, 579, 635.
 kaz yumurtası, 140.
 kebabe, 188, 328, 518.
 keber-kebere, 338.
 kebikcec-kebikengi, 31, 330.
 kebir kökü, 38.
 keçi, 81, 154, 160, 162, 179, 183, 197, 204, 205, 206, 233, 242, 243, 244, 245, 295, 298, 354, 370, 371, 372, 373, 374, 390, 392, 410, 516, 542, 578, 579, 643.
 keçi boynuzu, 196, 309, 315, 555, 622, 623.
 keçi boynuzu ağacı, 309.
 keçi derisi, 179.
 keçi eti, 374.
 keçi gübresi, 242, 243, 244, 245.
 keçi idrarı, 160.
 keçi kanı, 204, 205, 298.
 keçi karaciğeri, 197.
 keçi safrası, 392.
 keçi sütü, 295, 370, 371, 372, 373.
 keçi tırnağı, 643.
 keçi yağı, 154, 578, 579.
 kehriba-kehribar, 164, 174, 274, 283, 325, 357, 427, 647.
 kedi otu, 75, 490.
 kekik, 29, 85, 86, 157, 225, 257, 258, 438, 646.
 keklik, 138, 209, 260, 374, 377, 390, 392, 544.
 keklik eti, 209.
 keklik ödü, 260.
 kelb, 224, 611, 625.
 keler, 273.
 kemaderyus, 326.
 kemadiris, 308.
 kemadesyas, 308.
 kemaftus, 325, 637.
 kemai, 339, 340.
 kemalyun, 330.
 kemaşir, 336.
 kemerzehre, 352.
 kemaftus, 325, 637.
 kemik, 98, 144, 205, 243, 244, 254, 327, 351, 353, 410, 468, 485, 495, 595.
 kemik iliği, 410.
 kemmun, 332.
 kemusbufa, 353.
 kenad, 459.
 kendir, 284, 322, 323, 324, 355, 398, 492, 507, 511, 534, 585, 600, 602, 646.
 kendir esansı, 284.
 kendir otu tohumu, 492, 646.
 kendir zamkı, 323.
 kendir yağı, 324.
 kendis, 327, 504.
 kene otu, 202.
 kenevir, 95, 534, 562.
 kenevir otu tohumu, 562.

- kepek, 120, 130, 185, 270, 351, 392, 417, 569, 622.
 kerefs-kerfis-kerfes (kereviz), 340, 508, 509, 521.
 kerefs tohumu, 342, 442, 521.
 kereviya, 334, 397, 398.
 keriş, 343.
 kerkend, 269, 270.
 kerm, 351.
 kermetü'l-beyda, 494.
 kerneb, 346, 382.
 kersene, 265, 318, 319, 334, 335, 494, 574.
 kertenkele, 103, 161, 162, 205, 214, 222, 223, 242, 243, 273, 285, 344, 450, 451, 483, 554, 611, 642.
 kertenkele gübresi, 223.
 kesifun, 352.
 kesyus, 353.
 kesira, 42, 263, 308, 329, 535, 591.
 kesira zımkı, 263, 308.
 kesirü'l-asla, 361.
 kestane, 154.
 keş, 181, 407.
 keşiş, 353.
 keşk, 108, 479.
 keştberkeş, 331.
 keten-kitan, 10, 30, 64, 96, 156, 157, 209, 318, 408, 434, 459, 544, 564, 638, 639.
 keten tohumu, 30, 64, 156, 408, 459, 544, 564.
 keten yağı, 209.
 kevhebü'l-arz, 301.
 kevheb-i şamus, 301.
 kez mazek-gez mazek, 174, 327.
 kıbrıs demir sülfatı, 43.
 kıla', 234, 254, 362, 461, 517.
 kına, 87, 89, 125, 140, 150, 209, 253, 254, 292, 435, 486, 498.
 kına yağı, 87, 89, 125, 140, 486.
 kınna, 442, 443, 527.
 kinnab, 562.
 kırfa, 187, 535.
 kırfatü'd-darsini, 518.
 kırfatü't-tayyib, 518.
 kırkboğum, 93.
 kırkır, 533.
 kırlangıç, 243, 353, 404, 628, 629, 633.
 kırlangıç otu, 404, 633.
 kırmızı ardıç zımkı, 427.
 kırmızı arsenik, 325, 427.
 kırmızı (kızıl) boya, 122, 328, 491, 564.
 kırmızı kurşun, 84, 232, 389, 440.
 kırmızı toprak, 298, 301, 302, 305.
 kırmızı zac, 228, 229.
 kırtas, 536.
 kırtuma, 535.
 kısa, 77, 96, 128, 176, 183, 186, 202, 275, 284, 314, 326, 336, 353, 405, 426, 440, 454, 464, 468, 527, 528, 540, 577, 606.
 kısa-i hımar, 540.
 kısa mahmut otu, 326, 440, 528.
 kısarak, 109.
 kış mercanköşk, 383.
 kızıl Hint yağı, 202.
 kızıl cık, 380, 400.
 kibrit, 227, 235, 329.
 kil, 87, 268, 303, 304, 305, 336, 406.
 kildaru, 331.

- kilermenî, 42.
 killi su, 387.
 kilye, 343.
 kimyon, 73, 163, 220, 332, 333, 334, 397, 398, 444, 462, 518, 563, 570, 571, 573, 601.
 kimyon suyu, 333, 397.
 kindis, 254.
 kireç, 27, 39, 40, 116, 191, 420.
 kirman-ı esved, 332.
 kirman zacı, 43.
 kirpi eti, 376, 377, 543, 544.
 kişniş, 9, 82, 146, 184, 271, 283, 339, 348, 349, 570.
 kitre zamkı, 42, 263, 329, 535.
 koç boynuzu, 214.
 kolorhun, 428.
 koluşint, 263.
 kolumus, 606.
 koniyun, 461.
 koruk, 20, 23, 140, 247, 283, 322, 351, 397, 488, 538, 552, 557.
 koruk suyu, 23, 247, 283, 322, 397, 488.
 koyun derisi, 179, 244.
 koyun eti, 373, 375.
 koyun gübresi, 162, 242, 243.
 koyun safrası, 390.
 koyun yavşanı, 176.
 kök boya, 474.
 köknar, 209, 279, 297, 544, 585.
 köpekbalığı, 589.
 köpekboğan, 537, 625.
 köpek böğürtleni, 476, 477.
 köpek gübresi, 243.
 köpek husyesi, 611.
 köpek idrarı, 351.
 köpek kanı, 206, 351.
 köpek karacığeri, 344.
 köpek menekşesi, 576.
 köpek zencefili, 223, 224, 226.
 kratin, 169, 170, 394, 403, 404, 487, 491, 502, 608, 632, 644, 645.
 kubere, 544.
 kubiyun-kunyun, 567.
 kudret helvası, 89, 551, 586.
 kuduz köpek kanı, 206, 351.
 kuduz otu, 563.
 kuhl, 353.
 kulak kiri, 111, 222, 505.
 kulkas-kolakasya, 535.
 kult, 544.
 kunabera, 531, 532.
 kunbure, 535.
 kundur suyu, 403.
 kunduz, 29, 31, 41, 100, 101, 166, 167, 168, 202, 397, 399, 543.
 kunduz testisi, 167.
 kunduz yağı, 397.
 kunfeze, 581.
 kunfuz (kirpi), 375, 376, 377, 543, 544, 581.
 kunire, 519.
 kunir el-akd, 570.
 kura', 350.
 kuraşi, 241.
 kurbağa, 204, 205, 229, 231, 375, 377, 641, 642.
 kurbağa eti, 375, 377, 642.
 kurbağa kanı, 204, 205.
 kurbağa külü, 641.
 kurbağa yosunu, 231.
 kurd-u kelbiye, 204.
 kurdumana, 188.
 kurkum, Bkz., cedvar. 183, 221.
 kurnuve, 215.

kurras, 346, 386, 599.
 kurşun, 84, 85, 91, 92, 104, 111, 227, 232, 343, 389, 390, 440, 494, 509, 558, 585, 633.
 kurşun curufu, 633.
 kurşun oksit, 111, 227, 389, 390, 440, 494, 509, 585.
 kurt, Bkz., zi'b. 111, 118, 191, 192, 204, 221, 222, 231, 244, 391, 573, 595, 624, 640.
 kurtboğan, 13, 36, 153, 154, 163, 183, 202, 245, 378, 537, 567, 624, 631.
 kurtboğan faresi, 163.
 kurt gübresi, 244.
 kurt kanı, 204.
 kurt safrası, 391.
 kurtum, 194, 203, 206, 278, 348, 523, 524, 597.
 kurtum yağı, 348.
 kurukumgama, 527.
 kuru üzüm, 251, 364, 486, 582, 618, 633.
 kust, 207, 218, 524, 526.
 kust yağı, 207.
 kusus, 532.
 kuş beyini, 194.
 kuşburnu, 477.
 kuşer, 317.
 kuş kanadı, 179.
 kuşkonmaz, 137, 214.
 kuş tersi, 219.
 kutn-kutun, 231, 337, 534.
 kuzu, 194, 204, 375, 376, 377, 557.
 kuzu akciğeri, 557.
 kuzu beyini, 194.
 kuzu eti, 375, 377.
 kuzu kanı, 204.

kuzukulağı, 10, 182, 267, 268, 557.
 küçük Hindistan cevizi, 155, 166, 193, 250, 398, 403, 417.
 kükürt, 227, 230, 235, 328, 504.
 kükürtlü su, 386, 387.
 kül, 22, 91, 133, 264, 288, 290, 305, 306, 462, 507, 530, 554, 574, 575, 613, 629.
 kümesra, 103, 349, 350, 503.
 kürek kiri, 221.
 kürkendim, 336.
 küsküt, 83, 85, 86, 153, 331.
 küşut, 331.
 küzbere, 9, 184, 271, 283, 330, 348, 376, 377, 438, 531, 551, 618.

-L-

lablab, 317, 345, 366, 384, 547, 601.
 laden, 354, 532.
 laden reçinesi, 354.
 lahana, 8, 316, 341, 344, 345, 346, 468, 496, 610.
 lahm, 373, 643.
 lahmedes, 521.
 laiyye, 317, 320, 357.
 lale, 248.
 la'nun, 368.
 lapis lazuli, 356.
 lavanta, 38, 86.
 laziya, 316, 317.
 lazuverd, 356.
 lebabiti, 369.
 leben, 317, 320, 368.
 leben-i yetu', 317, 320.
 leblab, 496.
 lehem üz-zeheb, 587.
 leopar, 425.
 lesmah, 360.

leymuson-limozon, 366.
 lihyetü't-tis, 357.
 lif, 8, 331.
 lif-i mekkî, 331.
 liken, 291, 336.
 limon, 101, 233.
 linus, 330, 360.
 lisan, 297, 349, 363.
 lisanü'l-asafir, 360.
 lisanü'l-hamel, 361.
 lisanü's-sevr, 336, 337, 361.
 lizakü'z- zeheb, 366.
 lohusa otu, 32, 38, 248, 249, 468.
 lonhinitis, 275.
 lotus ağacı, 433.
 lotus meyvası, 423.
 luab, 142.
 lu'betü'l-berberiyye, 360.
 lubya, 363.
 luf, 358, 620.
 lufas-ı erdi, 360.
 luffah, 311, 312, 314, 355.
 luffah-ı ebyez, 312.
 luffah sütü, 314.
 luf-u ca'd, 620.
 lufu'l-hayye, 358.
 luk, 357.
 luka el-sagir, 521.
 lukferules-lufkardis, 363.
 lübna, 355.

-M-

ma, 296, 322, 493.
 maden pası, 632.
 magarat-magra, 402.
 magnisya (magnezyum karbonat),
 395.
 mahizehre, 405.

mahleb, 401, 492.
 mahmude, 440, 442.
 mahmuz, 488.
 mahrus, 261.
 mahrut, 403.
 mahtum, 298, 402.
 mahudane, 316, 317, 402.
 mahyabe, 513.
 ma-i barid el-revc, 322.
 mai'l-buruk, 386, 387.
 mai'l-hadid, 387.
 mai'l-kaim, 521.
 mai'l-kibritiyye, 386.
 mai'l-nuhas, 387.
 mai'l-şab, 387.
 makasiri, 510.
 makedonya maydonozu, 30.
 maklamensus-maklameynus, 384.
 maleyferun, malifrun, 385.
 malikraton, 650.
 maluhıya, 409, 626.
 mamiran, 404, 633.
 mamisa, 100, 399, 400, 607.
 mandrake meyvası, 311.
 mandrake kökü, 487.
 manna, 406, 570, 586.
 mantar, 61, 172, 176, 231, 232, 295,
 307, 339, 438, 502, 583, 648.
 mardasferem-mardasperem, 403.
 marmahic, 460, 461.
 markaşıta-markasit, 360, 394.
 martis, 385.
 marul, 132, 271, 295, 398, 450, 566,
 589, 619, 620, 621.
 marzuvan, 385, 409.
 masl, 411.
 mastaki, 284, 303, 325, 378, 379,
 409, 518.

- maş, 181, 405, 412, 427.
 mavi gece sefası tohumu, 278.
 mayasıl otu, 210.
 mayıh-mayec, 411.
 mazeryun-mazaryon, 352, 380, 381, 469, 615.
 mazeryon külü, 554.
 mazi, 202, 431, 475, 476.
 mekke palmiyesi, 331.
 melh-mılh, 406.
 melih, 404.
 melilot, 140.
 menekşe, 42, 127, 134, 147, 155, 206, 209, 393, 558.
 menengiç, 136, 164, 283.
 mensim tohumu, 277.
 men'ur-menkur, 412, 605.
 merare, 390.
 mercan, 39, 153.
 mercanköşk, 106, 147, 361, 364, 382, 395, 396, 397, 438, 491, 566, 576.
 mercimek, 8, 64, 100, 146, 167, 176, 188, 191, 212, 316, 334, 335, 353, 362, 397, 446, 479, 480, 481, 488, 518, 549, 550, 615, 617.
 meretun-mefrefilun, 385
 meri-murri, 273, 410.
 mermahuz-mermahur, 382, 383.
 mermarad, 406.
 mersin ağacı, 347, 386, 577.
 merv, 300, 382.
 merv-i ma'huz, 382.
 merzencüş, 209, 549, 576.
 merzencüş yağı, 209.
 mesalutifiye, 438.
 mesane taşı, 59, 292, 571.
 meşe, 32, 78, 154, 191, 198, 331, 487, 594.
 meşecik, 325, 637.
 meşe kömürü, 32.
 meşe palamudu, 154, 487.
 meşe yosunu, 78.
 mevakinus, 214.
 mevrıtıtıs, 317.
 mevz (muz), 409, 410.
 mey'a-mia, 401.
 meyan kökü, 122, 147, 149, 439.
 meyhabetec, 439.
 meyfuhdec, 411.
 meyvizec, 396.
 mezgube, 440.
 mıgnatıs (mıknatıs), 393.
 mılh-ı beri, 406.
 mılh-ı enduranî, 408, 482.
 mılh-ı hindî, 406.
 mılh-ı keş, 407.
 mısır fasulyesi, 246, 587.
 mısır kertenkelesi, 642.
 mısır-i hader, 182.
 mızrak, 275, 353.
 midad (mürekkap), 3, 4, 15, 23, 32, 39, 68, 128, 170, 201, 297, 323, 369, 378, 395.
 midye, 223.
 miklai, 568.
 milvah, 403.
 mina'nurairiyun, 448.
 mirbah, 81.
 misem, 277, 403.
 misk, 41, 154, 231, 377, 378, 390, 649.
 misk-i suluk, 231.
 mişbehar, 382.
 mişmiş, 409.

mizmarü'l-ra'y, 388.
 mugas, 280, 388.
 mugasü'l-hindi, 337.
 muh, 410.
 mukl, 383, 384, 395, 435.
 mukl el-yehud, 383.
 muklibayurus, 461.
 mukl-u ezrak, 435.
 muktaad, 503.
 mum, 84, 108, 162, 167, 191, 237,
 276, 298, 320, 321, 393, 412,
 472, 572, 585, 607.
 mumlu bez, 229, 300.
 mumya, 397, 398.
 muran-murran, 400.
 muriyun, 312.
 muşktaramüşir, 390.
 muşktaramüşir-i hak, 390.
 muşmula, 241, 386.
 muvelli, 448.
 müluk, 202, 316, 334, 335, 402.
 mürdasenc, 227, 389.
 mürdasenc-i vasasi, 227.
 mürdümük, 215.
 mürekkep ağacı, 32, 128.
 mürr, 100, 201, 218, 230, 250, 398,
 399, 400, 449, 602.
 müsellesü'l-alem, 241.

-N-

na'am-nahham, 425.
 naft (naftalin), 422.
 nahl-nahle, 420, 425.
 nahnavat, 398.
 na'na (nane), 268, 317, 416, 417,
 500, 508, 509, 617.
 nanhah, 340, 419, 567.
 nar, 89, 132, 175, 177, 182, 190,
 192, 198, 202, 243, 257, 261,

274, 280, 295, 320, 335, 344,
 345, 388, 406, 417, 431, 449,
 480, 487, 503, 518, 533, 538,
 552, 555, 556, 557, 561, 582,
 588, 594, 595, 649.
 nar ağacı, 177.
 narcil, 173, 548.
 nar çiçeği, 175, 295.
 nardin, 75, 76, 364, 413, 428, 429,
 454, 455, 490, 647.
 nardin yağı, 647.
 nar kabuğu, 89, 182, 192, 202, 431,
 449, 480, 552, 594, 595, 649.
 narmüşk, 155, 417.
 nar suyu, 132, 261, 344, 345, 503,
 518, 538, 582.
 nar şarabı, 556.
 natrun, 67, 272, 306, 329, 346, 420,
 524, 539, 594, 597.
 nebiz, 425, 503.
 nebk, 423, 433.
 necar, 366.
 necitis, 275.
 necm, 424.
 neft, 129, 201, 406.
 nemer, 425.
 nemmam, 414.
 nercis (nergis), 133, 206, 412, 415,
 490.
 nergis yağı, 206.
 nertis-nertikis, 419.
 nesiyardaru, 420.
 nesrin, 414.
 nevin, 560.
 nevre-nure, 420.
 nezle otu, 469.
 nibkaetaris, 428.
 nil bitkisi, 306.

nil timsahı, 450.
 nil tohumu, 203.
 nilüfer, 24, 118, 180, 209, 415.
 nilüfer yağı, 209.
 nil yaprağı, 216.
 nişa (nişasta), 203, 222, 326, 386, 418.
 nişadır, 421.
 nitafile, 424.
 nohut, 112, 190, 191, 265, 266, 284, 295, 316, 348, 471, 517, 528.
 nohut unu, 265, 348.
 nuhale, 417, 418.
 nuhas, 85, 238, 239, 240, 281, 353, 387, 394, 421.
 nuhas-ı muhrik, 238.
 nuşadur, 421.
 nuşare, 418.
 nücum-u meryem, 316.
 nüve, 424.

-O-

ocak kiri, 221, 222.
 odü'l-bark, 189.
 oğul otu, 141.
 oksumah, 650.
 onumali yağı, 93.
 opoponaks, 167, 168.
 opoponaks ağacı, 168.
 orkide, 175, 610.
 osuruk böceği, 195.
 oxymel, 410, 415, 491, 533, 590, 645.

-Ö-

öd, 215, 473, 474, 514.
 ökse, 190, 191.
 öküz, 160, 245, 391, 392, 579, 585, 607, 609.

öküzdili, 382.
 öküzgözü otu yağı, 649.
 öküz gübresi, 245.
 öküz idrarı, 160.
 öküz safrası, 392.
 öküz yağı, 579, 585, 609.
 ördek, 122, 138, 146, 195, 242, 273, 343, 344, 375, 578.
 ördek beyini, 195.
 ördek dışkısı, 242.
 ördek eti, 146, 375.
 ördek karaciğeri, 344.
 ördek yağı, 122, 375, 578.
 örümcek, 61, 70, 110, 162, 189, 193, 194, 214, 262, 285, 295, 367, 432, 464, 478, 503, 550, 555, 566, 571, 597, 599, 616, 620, 627.
 örümcek ağı, 478.
 örümcek otu, 464.

-P-

paça, 179, 350.
 palamut, 78, 136, 154, 155, 191, 192, 209, 241, 294, 326, 464, 512, 554, 555, 570, 620.
 palamut külü, 554.
 pamuk, 61, 257, 337, 534, 624.
 pamuk tohumu, 61, 624.
 pancar, 312, 362, 429, 446, 447, 448, 615, 619, 626.
 papatya, 8, 29, 82, 122, 123, 168, 206, 207, 208.
 papatya yağı, 206, 208.
 papirüs, 157, 219.
 parlatılmış mermer, 535.
 patlıcan, 141, 142, 181, 322.
 pazı, 132, 480, 538, 619.

pelin, 66, 67, 68, 106, 128, 169, 176,
181, 203, 280, 407, 408, 416,
417, 435, 521, 536, 564, 576,
596, 647.

peygamber ağacı, 85, 94.

peynir, 159, 181, 182, 183, 303, 316,
370, 371, 372, 373, 499, 597.

peynir suyu, 181, 182, 183, 370,
371, 372, 499.

peynir sütü, 597.

pirasa, 97, 160, 191, 261, 266, 275,
346, 347, 386, 425, 456, 599.

pirasa tohumu, 97, 347.

pire otu, 27, 618.

piring, 85, 119, 120, 172, 242, 319,
421.

portakal, 186, 241, 299, 557.

portakal ağacı, 241.

potas, 535.

potasyum hidrat, 141, 535.

-R-

rahme, 244.

ra'î'l-ebl, 114, 548.

ra'î'l-hamam, 548.

ramek, 431.

rank, 142.

rasas, 85, 91, 275, 558.

rasen, 553.

ratbe, 559.

ratinec-raytiyanec, 191, 322, 467,
552.

ravend, 13, 32, 42, 550.

raves, 605.

raye'l-hamam ve'l-abl, 547.

razyane-razyanec-rezene, 65, 168,
184, 260, 419, 449, 467, 528,
551, 567, 573, 578.

razyanec-i rumî, 65.

reade, 559.

rebita, 560.

recin, 560.

regl kanı, 88, 92, 104, 111, 112,
201, 327, 336, 347, 348, 372,
380, 526.

rekakes-refakin, 560.

remad, 554.

rette, 548, 549.

reyhan, 138, 143, 147, 305, 326,
386, 465, 491, 547, 550, 617,
641, 646.

reyhan-ı süleyman, 547.

reyhan şarabı, 386.

reyukas, 312.

ribas-rebas, 557.

ricletü'l-berrî, 307.

ricl-ü cerad, 555.

ricl-ü gurab, 555.

rie, 557.

riyahi, 321.

rubyan, 559.

rubisa, 559.

rudumali, 650.

rumman, 388, 561.

ru's, 438.

rutab, 552.

-S-

sabr-sabır, 27, 35, 42, 66, 442, 458,
473, 511, 514, 515, 647.

sabr-ı hindî, 515.

sabun, 92, 513.

sabun otu, 92.

saburkan, 281.

sadavran, 435.

sadenc, 232, 289, 440.

- sadi'l-hadid, 516.
safisa, 604.
safıyan, 315.
safra, 22, 23, 47, 61, 68, 70, 86, 87, 104, 126, 127, 149, 150, 175, 181, 183, 242, 257, 268, 269, 273, 278, 297, 334, 363, 364, 367, 369, 372, 377, 381, 390, 391, 392, 400, 422, 442, 443, 452, 464, 486, 497, 507, 518, 522, 531, 549, 557, 558, 559, 573, 582, 584, 586, 627.
safran, 26, 42, 64, 100, 108, 124, 168, 203, 206, 208, 209, 236, 242, 360, 384, 396, 403, 416, 468, 523, 529, 564, 581.
safran suyu, 108, 396, 564.
safran tohumu, 124, 581.
safsaf, 517.
safsiya, 32, 315, 590.
sagragul, 516.
sahibü'l-kıla', 461.
sahlep, 142.
sahnat, 513.
sakal otu, 73, 74.
sakamonya, 11, 245, 440, 441, 549, 615.
sakunkur, 450.
sakaritki, 454.
sakız, 82, 88, 93, 100, 136, 164, 181, 201, 218, 234, 234, 236, 239, 277, 283, 284, 301, 302, 303, 357, 398, 399, 400, 409, 442, 467, 511, 529, 533, 541, 609, 640.
sakız ağacı, 164, 239, 283, 541, 609, 640.
sakız ağacı zamkı, 239.
sakız kili, 303.
sarı ağaç, 173.
sakr dışkısı, 242.
saksağan, 254.
salamura, 246, 460, 531.
salatalık, 386.
sa'leb, 315, 351, 470, 520, 610, 618.
salya, 367, 576.
salyangoz, 512.
sameryuma, 278.
samg, 512.
samm-ı abras, 451, 483.
sanavber, 170, 279, 280, 353, 513, 546.
sanavberi'l-hindi, 199.
sandal, 41, 253, 331, 510.
sandarus, 120, 325, 427, 533.
saparna, 137.
sardunya, 461.
sarı mermer, 289.
sarıparmaklar, 93.
sarı sabır, 473, 514.
sarı sakız, 82, 88, 93, 100, 201, 218, 398, 399, 400, 511, 533.
sarı sünbül, 454.
sarı yonca-su yoncası, 63, 64, 65, 114, 398, 399, 480, 481, 511, 531, 532, 588, 602.
sarikun, 565.
sarmak-surmak, 451.
sarmaşık, 254.
sarmısak, 8, 133, 226, 386, 428, 431, 448, 449, 560, 599, 600, 601, 611, 613.
sarsar, 516.
sa'ter, 438, 479, 562.
satruniyun-suturniyun, 434.
saz, 250.
sazec, 255, 428.

su mercimeği, 428.

sebh, 460.

sebisban, 397.

sedef, 31, 32, 69, 79, 99, 116, 132, 151, 165, 166, 172, 187, 197, 207, 208, 220, 223, 224, 240, 241, 247, 248, 255, 262, 273, 315, 394, 399, 400, 441, 443, 448, 449, 450, 456, 462, 463, 469, 511, 512, 519, 521, 522, 546, 560, 578, 588, 590, 597, 604, 613, 617, 636.

sedef otu, 31, 132, 151, 165, 166, 172, 187, 207, 208, 240, 247, 262, 400, 443, 448, 449, 450, 456, 463, 519, 522, 560, 578, 588, 590, 597, 604, 613, 617.

sedef otu tohumu, 31, 450.

sedef otu yağı, 207, 450.

sedef tuzu, 99.

sedr ağacı, 110, 199, 524.

sefendasfend, 463.

sefercel, 462.

sefidus, 464.

sehr-i uşer, 316.

sekbinec, 442, 528.

sekincebin, 83, 261, 371, 410, 444, 503, 533, 549, 590.

sekindulyun, 462.

selahi, 122.

selc, 603.

selhü'l-hayye, 435, 599.

seliha-seylan tarçını, 78, 188, 238, 456, 457.

sema-i limebisun, 521.

semek, 459, 461.

semen, 185, 453.

semerniyun, 487.

semiz otu, 120, 149, 150, 185, 196,

280, 307, 318, 502.

semrinus-semernun-semerniyun, 340, 487.

semurbiyun, 340, 464.

senbazec, 623.

sencefre, 227.

sepind, 260.

serçe gübresi, 243.

seretan-ı bahri, 432, 623.

seretan-ı nehri, 432.

serhas, 209, 331, 427.

serhas-ı teberi, 331.

sermek, 538, 555, 626.

serv (servi), 77, 78, 172, 319, 430, 467, 577.

servi kozalağı, 172.

servi zamlı, 467.

sevam, 222.

sevik, 345, 386, 457.

sevlan, 429.

seysiban, 402.

sezab, 240, 254, 255, 443, 448.

sıcak ekmek, 617, 632.

sıçan gübresi, 242.

sıçankulağı, 106.

sıçan otu, 32.

sıdr, 423, 433.

sıfyanus, 461.

sığırıcık gübresi, 242, 243.

sığırıcık kuşu, 13, 242, 243.

sığırıldı, 336.

sığır eti, 345, 346, 374, 375, 376, 377.

sığır gübresi, 243, 244.

sığır kemiği iliği, 410.

sığırkuyruğu, 115.

sığır safrası, 252, 391.

sıgla, 83.

- sık, 18, 152, 183, 267, 520, 553.
sıklamen, 568.
sırça, 232.
sırınc-surunc, 440.
sırtlan karaciğeri, 344.
sırtlan safrası, 390.
sil, 601.
silk, 268, 446.
silk-i berri, 268.
simsim, 458.
sin ağacı, 186.
sinameki, 140, 563, 587.
sinderistis, 120.
sinek, 198, 259, 640.
sini, 202, 350, 473, 534.
sinir otu, 27, 171, 250, 349, 361, 362, 480, 615.
sirac-ı katrib-sıracü'l-kutrub, 311, 433.
siriş, 464.
sirke, 22, 31, 69, 72, 73, 80, 83, 87, 91, 97, 98, 102, 104, 107, 108, 121, 133, 134, 136, 138, 140, 142, 145, 151, 157, 164, 167, 168, 176, 192, 200, 213, 227, 237, 238, 243, 245, 250, 254, 257, 258, 261, 264, 274, 282, 286, 306, 309, 320, 322, 323, 347, 359, 364, 365, 367, 377, 378, 380, 384, 386, 389, 397, 407, 430, 431, 437, 441, 449, 460, 461, 469, 491, 493, 500, 503, 505, 508, 509, 533, 534, 535, 542, 543, 544, 548, 552, 571, 573, 577, 578, 609, 614, 617, 629, 630, 631, 638, 644, 645, 646, 647, 650.
sirke tortusu, 200, 238.
sisalyus, 326, 438.
sisarun, 444.
sisban, 450.
sisenber, 414.
sivri biber, 197, 492, 493, 494.
siyah çöpleme, 44, 291, 612, 614, 615, 617.
siyah kehribar, 647.
siyah kimyon, 333, 444, 570, 571.
siyah kurşun, 91.
siyah mum, 393.
siyun, 445.
sodyum karbonat, 67, 346.
soğan, 8, 9, 118, 131, 132, 133, 162, 166, 226, 386, 448, 449, 611, 613.
solucan, 58, 67, 381, 635.
soykemoron, 178.
söğüt, 142, 196, 197, 198, 223, 226, 517, 625.
söğüt çiçeği, 142.
sönmemiş kireç, 27, 116.
su, 3, 4, 8, 10, 11, 12, 14, 18, 20, 21, 22, 27, 34, 38, 39, 40, 53, 54, 56, 57, 64, 65, 67, 68, 72, 75, 76, 79, 88, 90, 91, 96, 103, 106, 112, 114, 121, 130, 132, 135, 139, 143, 145, 151, 152, 156, 160, 166, 171, 175, 179, 180, 192, 193, 211, 212, 219, 223, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 239, 243, 244, 246, 247, 256, 257, 259, 260, 263, 265, 266, 271, 272, 274, 278, 282, 285, 286, 287, 288, 290, 295, 299, 301, 304, 305, 306, 309, 314, 319, 327, 330, 334, 336, 337, 340, 342, 344, 346, 348,

- 352, 357, 361, 362, 366, 368,
369, 372, 374, 375, 376, 382,
384, 385, 386, 387, 388, 389,
392, 398, 401, 402, 404, 405,
415, 418, 420, 422, 425, 426,
428, 429, 432, 435, 436, 445,
446, 447, 454, 455, 459, 460,
464, 472, 476, 477, 479, 480,
482, 491, 493, 495, 500, 501,
505, 507, 509, 514, 519, 521,
522, 526, 530, 531, 533, 534,
535, 538, 539, 540, 541, 542,
545, 546, 550, 558, 569, 571,
573, 574, 575, 578, 579, 582,
585, 595, 596, 600, 602, 607,
610, 616, 617, 626, 630, 631,
632, 635, 639, 642, 644, 645,
646, 647, 650.
- suali, 444.
- su aygırı derisi, 179.
- su biberi, 226, 493.
- su cırcırı, 538.
- su'd, 88, 425, 426, 454, 455, 617.
- suf, 516.
- su kabağı, 14, 278, 538.
- su kerevizi, 538.
- sukkar, 452.
- sukkarü'l-aşr, 453.
- sukulukendiryun-sukulukinruyun,
444.
- su lahanası, 415.
- sulahfat, 451.
- sum, 386, 599.
- sumak, 210, 406, 446, 597, 598.
- sumali, 452.
- sumkutun-sukutun, 445.
- sura, 483.
- surdi', 319.
- suri, 228, 229, 454.
- suriya, 260.
- suriye karpuzu, 623.
- suruncan, 229, 271, 360, 434.
- sus-suniz, 66, 332, 439.
- susam, 67, 206, 280, 348, 442, 458,
459, 542.
- susam yağı, 67, 206, 458, 542.
- su teresi, 34, 446.
- su yosunu, 509.
- süfl, 603.
- sülusun, 464.
- sümun, 601.
- sünbül, 61, 79, 161, 218, 378, 413,
454, 455, 456.
- sünbül toprağı, 455.
- sünbül-ü tayyib, 218.
- sünger, 91, 98, 129, 200, 231, 239,
288.
- sünger taşı, 288.
- sür-i divdar, 199.
- sürme taşı, 84, 549.
- süsen, 89, 96, 97, 117, 125, 173,
207, 208, 218, 321, 332, 334,
346, 353, 360, 434, 435, 436,
437, 469, 528, 617.
- süsen yağı, 89, 125, 207, 208, 528,
617.
- süt, 4, 5, 38, 65, 80, 81, 95, 96, 112,
125, 138, 148, 159, 178, 185,
190, 199, 202, 214, 228, 231,
267, 288, 289, 309, 316, 318,
320, 323, 330, 335, 352, 368,
369, 370, 371, 372, 373, 374,
386, 393, 402, 405, 441, 442,
501, 504, 505, 528, 541, 548,
551, 561, 562, 568, 571, 573,

578, 582, 592.
 sütleğen, 11, 17, 32, 36, 41, 42, 81,
 316, 353, 357, 398, 438, 482,
 496, 497, 554, 572.
 sütleğen külü, 554.
 sütleğen zambakı, 496, 497.
 süt taşı, 288, 289.
 süt yağı, 125, 373.

-Ş-

şababek, 576.
 şabb (şap), 308, 569.
 şabb-ı yemânî, 308.
 şadenc-şaden, 232, 289.
 şahdanec, 562.
 şahemrud (şah armudu), 349.
 şahesfer-şahesferem, 390, 428, 641.
 şahm, 177, 578.
 şahmayih, 569.
 şahmü'l-hanzal, 278.
 şahterc-şahterec, 124, 332, 562, 647.
 şa'ir, 172, 192, 457, 577.
 şa'ir u şek, 577.
 şakayık, 83, 262, 487, 501, 502.
 şalgam, 254, 255, 484, 573, 574.
 şam dutu, 597.
 şam eriği, 103, 104.
 şam pırasası, 464, 620.
 şamus adası çamuru, 301.
 şaplı su, 387, 388.
 şa'r, 579.
 şarab, 14, 79, 97, 130, 138, 148,
 153, 161, 162, 192, 197, 241,
 264, 281, 282, 301, 309, 313,
 314, 332, 336, 338, 339, 365,
 382, 386, 399, 409, 418, 439,
 449, 457, 465, 502, 515, 527,
 549, 556, 570, 582, 583, 584,

602, 613, 619, 620, 621, 627,
 637, 638, 643, 650.
 şarap tortusu, 621, 638.
 şa'rü'l-gul, 576.
 şazenc, 575, 576.
 şebes, 193, 449.
 şebrem, 317, 405, 572, 573.
 şebruru's, 438.
 şebut safrası, 391.
 şeceretü'l-bak, 198, 580.
 şeceretü'l-meryem, 568.
 şeftali, 212, 628.
 şehmanec, 569.
 şehri-i hırva, 202.
 şekai, 570.
 şekaik, 560, 561.
 şekaik-i numani, 561.
 şekakil, 184.
 şeker, 4, 59, 280, 281, 350, 418, 452,
 453, 455, 481, 482, 489, 524,
 592.
 şeker kamışı, 452, 481, 482, 489.
 şeker kamışı şekeri, 489.
 şelcem, 484, 573.
 şem', 572.
 şencar, 107, 566, 621.
 şenciyyar, 215.
 şerbin, 279, 524, 576, 577.
 şevkeran, 501, 567, 568, 583.
 şevketü'l-beydai, 580.
 şevketü'l-mısıryye, 582.
 şevketü'l-yahudiyye, 581.
 şevniz, 560.
 şeyhü'l-rumi, 66.
 şeylan, 78, 221, 251, 456, 529.
 şeylem, 414, 564.
 şeytan elması, 186, 433.
 şeytanipliği, 498.

şeytan şalgamı, 212, 359, 494, 495, 496.
 şeytantesi, 41, 88, 89, 260, 326, 644.
 şeytantırnağı, 79.
 şeytantüyü-şeytansaçı, 576.
 şeytan unu, 67.
 şibis, 298, 571.
 şibit, 262, 285.
 şih, 176, 564.
 şil, 424, 567.
 şimşir, 146.
 şir-i emlec, 81.
 şir-i huşk, 406, 570.
 şirzek, 624.
 şitarec, 563.
 şiyaf-ı kayser, 583.
 şukures-şakurus, 580.
 şuniz, 332, 444, 570, 571.

-T-

taflan, 196, 384.
 tahtakurusu, 506, 580, 638.
 tahtakurusu ağacı, 580.
 talabyun, 307.
 talaş, 418, 585, 613.
 talhabiyya, 133.
 talikun, 421.
 talisfer, 209, 297.
 talis-i atık, 512.
 talk, 118, 295, 301.
 tamarisk, 174.
 taragyun-tarabun, 309, 310.
 taraiyis-tarsis-tursus, 295.
 taranhumas, 307.
 tarçın, 26, 77, 109, 122, 186, 187, 188, 207, 254, 328, 329, 428, 429, 456, 518, 535, 563.

tarçın yağı, 207, 428.
 tarfa, 174, 294, 327.
 tarfulus, 310.
 targafına, 308.
 tarhaşkuk, 226, 293.
 tarhaşkuk-u berri, 226.
 tarhun, 293, 316, 572.
 tarikan, 298.
 tarikulbun, 306.
 tarikunikun, 241.
 tarkakiba, 329.
 tarla kuşu, 377, 544.
 tarmus, 574.
 tarsus, 87, 426, 601.
 tatikas, 307.
 tatlı ekmek, 443.
 tavşan, 88, 107, 203, 204, 206, 254, 375, 376, 467.
 tavşan eti, 375, 376.
 tavşan kanı, 107, 203, 204.
 tavşankulağı, 568.
 tavuk, 8, 131, 138, 139, 179, 193, 194, 195, 204, 244, 245, 260, 343, 345, 374, 375, 387, 390, 503, 549, 578, 579, 617.
 tavuk eti, 194, 345, 375.
 tavuk gübresi, 244, 245.
 tavuk safrası, 260.
 tavuk taşlığı, 542.
 tavuk yağı, 131, 579.
 tavuk yumurtası, 138.
 tavus kuşu, 374.
 taykakuvaun, 309.
 tebaşir, 292.
 teberzed, 280, 281.
 tebriz şekeri, 170.
 tefsia, 590.
 teke diken, 498.
 teke eti, 374.

- teke safrası, 391.
 teke sakalı, 176.
 temr, 420.
 temürhindi, 584.
 tenbul, 589.
 tenin-i bahrî, 589.
 tenkar, 587.
 tennub-tenbub, 544, 546, 585.
 tere, 257, 184, 185, 260.
 terebentin, 201, 239, 283, 284, 329, 618, 640.
 terebentin meyvası, 283.
 terencebin, 406, 586.
 tereyağı, 69, 107, 111, 230, 233, 234, 315, 352, 398, 408, 449, 453, 482, 546.
 termes-tırmıs, 587.
 tesbih ağacı, 95.
 tesbih böceği, 192.
 testis, 64, 65, 145, 166, 392, 450, 612, 621.
 teşmirih, 587.
 tıhal, 297, 387.
 tıla, 430.
 tımr-tamr, 590.
 tırbid-turbid-türbid, 173, 203, 573, 592.
 tırfa, 233.
 tırsı, 599.
 tilki, 269, 579, 603, 604, 618.
 tilki testisi, 610.
 tilki yağı, 579, 604.
 timsah, 103, 243, 450, 589.
 timsah gübresi, 243.
 tin (incir), 386, 593.
 tin-i ahmer, 178.
 tin- i akritaş, 303.
 tin-i ardini'l-mezru'at, 305.
 tin-i beledi'l-mastaki, 303.
 tin-i ermeni, 176, 300, 398.
 tin-i germ, 304.
 tin-i har, 300.
 tin-i kahini, 298.
 tin-i kaymolya, 303.
 tin-i magret, 305.
 tin-i mahtum, 298.
 tin-i mastaki, 303.
 tin-i mek'ul, 302.
 tin-i mutlak, 300, 303.
 tin-i sama'i, 305.
 tin-i şamus, 301.
 tiryakü'l-furavi, 317.
 torba yoğurdu, 411.
 tormentil, 210.
 tortu, 200, 298, 586, 603.
 tubal, 599.
 tuderî, 584.
 tufuryus, 308.
 tuhlub, 231, 297.
 turak otu, 30.
 turdi, 173.
 turmus, 244, 246, 273, 346, 400, 545, 587.
 turp, 8, 42, 118, 206, 209, 245, 256, 266, 504, 505, 536, 564, 574, 610.
 turp tohumu, 42, 256, 504.
 turp yağı, 206, 209, 504, 536.
 turunç, 183.
 tus, 637.
 tutkal, 191, 647.
 tutya, 69, 200, 462, 558, 586.
 tutya-i hindi, 586.
 tuyus, 298.
 tuz, 19, 20, 22, 116, 130, 132, 157,

180, 193, 285, 364, 373, 389,
406, 407, 408, 442, 453, 503,
541, 542, 631, 632, 634, 642,
650.
tuzlu balık, 460, 482, 513.
tuzlu su, 20, 299, 387.
tüffah-ı berri, 241.
tükürük, 150, 161, 269, 367, 374,
400, 445, 569, 616.
tütüsü dumani, tütün, 201.

-U-

ubutılun, 116.
'ud, 473, 474.
'udu's-sa'leb, 487.
ufarikun, 121.
ukhuvan, 82.
'ulleyk, 311, 476.
unkud, 255.
'unnab, 169, 264, 411, 474, 475.
'unsul, 469.
urk, 523.
'urkub, 485.
urku's-safr, 553.
urs, 577.
'uruk-u gafet, 327.
'uruk-u sibagin, 474.
usbid, 118.
'usfur, 468.
usfust, 545.
ustuhüdüs, 38, 86.
ustur-usturgaz, 89.
uşak, 87.
uşbat, 565.
'uşer, 316, 482.
uşnan, 92.
uşturgar, 223.
utruc, 101, 102, 233, 468.

-Ü-

ümm-ü gilan, 94.
üstübec, 85, 104, 192, 232, 275,
305, 440, 449, 558.
üşkirgar, 295.
üşnan, 141, 306.
üşne-üşnet, 78.
üveyik, 204, 205, 282.
üzerlik, 260.
üzüm, 23, 160, 206, 212, 224, 248,
249, 251, 254, 255, 304, 351,
364, 397, 409, 411, 470, 485,
486, 582, 613, 618, 633, 650.
üzüm asması, 351.
üzüm asması çubuğu, 351.
üzüm suyu, 23, 351, 397, 409.
üzüm şarabı, 409, 582.

-V-

vahşi eşek idrarı, 287.
vahşi eşek yağı, 377.
vasifehu, 382.
vec, 219, 255, 429.
veda', 223.
verd, 217.
verd-i munkin, 218.
verducan, 76.
verel, 205, 222, 273.
verel yağı, 222.
vereşan, 180, 204, 222.
vers, 221.
vesah-vesih, 221.
vesahül'l-mesaric, 222.
vesih-i mutlak, 221.
vesih-i kuvvari, 221.
vesme, 216.
vezag, 222, 344.

-Y-

- yabani anason, 240, 276.
yabani bakla, 464.
yabani buğday, 309.
yabani eşek, 375, 391.
yabani haşhaş, 159, 606, 608.
yabani havuç, 184, 201, 549, 615.
yabani incir, 178, 597.
yabani keçi, 579.
yabani kekik, 85, 86, 257, 438.
yabani kereviz, 330, 341, 438, 464.
yabani kimyon, 73, 163, 332, 333, 334, 397, 398, 462, 518, 563, 566.
yabani kuzukulağı, 148, 557.
yabani marul, 619, 620.
yabani mersin, 404.
yabani nar, 280, 388.
yabani nardin, 75, 76, 490.
yabani nar tohumu, 280.
yabani safran, 360, 468.
yabani sarmısak, 431.
yabani sedef otu, 187, 448, 450, 463, 519, 590, 604, 613.
yabani sedef otu zamkı, 590.
yabani semiz otu, 149.
yabani soğan, 611.
yabani tere, 184.
yabani turp, 118.
yabani tuz, 406.
yabani zencefil, 38, 183, 226.
yabani zeytin, 246, 247, 248.
yafesya, 191.
yağ, 19, 77, 84, 95, 101, 125, 150, 167, 180, 187, 206, 208, 221, 231, 245, 271, 288, 354, 364, 368, 378, 385, 422, 562, 578, 636, 647.
yağmacı kuşu, 516.
yağmur suyu, 314, 556, 588.
yahudi baklası, 132, 163, 244, 246, 273, 346, 430, 545, 587, 588.
yahudi baklavası, 215.
yahudi balsamı, 383.
yahudi dikenli, 581.
yahudi kirazı, 115.
yahudi taşı, 32, 287.
yahudi zifti, 529.
yalancı safran, 523.
yanmış kurşun, 85, 92.
yapışkan otu, 217, 275, 293, 331, 345, 469.
yarasa, 203, 205, 629.
yarasa kanı, 203.
yarpuz, 31, 152, 167, 183, 255, 258, 499, 500, 501.
yasemen (yasemin), 206, 315, 316, 356, 397, 412, 414, 492, 509.
yasemin yağı, 397, 509.
yavşan, 68, 176, 177, 308.
yebruh, 206, 311, 312, 313, 314, 355, 492.
yebruh şarabı, 313.
yebruh-u sanemi, 311.
yemen baklası, 555.
yemen kırsığı, 109.
yemen şabı, 308.
yenbun-yentun, 315.
yenbut, 235, 279, 315, 623.
yengeç, 40, 432, 559, 560.
yer fıstığı, 277.
yer meşesi, 308, 326.
yer palamutu, 251, 325.
yer sarmaşığı tohumu, 278.
yersum, 523.
yeşil üşnan, 141.
yeşim taşı, 290.

yetu', 316, 317, 320.

yetui', 399.

yetuat, 402.

yılan, 61, 73, 102, 109, 112, 117,
118, 126, 152, 161, 164, 179,
183, 222, 223, 234, 236, 245,
259, 264, 285, 286, 290, 299,
335, 348, 352, 359, 376, 377,
388, 400, 418, 419, 435, 459,
460, 461, 479, 505, 527, 528,
558, 559, 567, 579, 599, 601.

yılan balığı, 459, 460, 461, 559.

yılan derisi, 179.

yılan eti, 286.

yılan sarmısağı, 599.

yılan taşı, 290.

yılan yağı, 117, 286, 579.

yı lanyastığı, 358, 359, 620.

yoğurt, 576, 597.

yonca, 30, 63, 64, 65, 114, 270, 398,
399, 480, 481, 511, 531, 532,
545, 559, 588, 602.

yosun, 78, 79, 106, 254, 296, 427.

yulaf, 67, 122, 133, 198.

yulaf unu, 67.

yumurta, 64, 71, 99, 133, 138, 139,
140, 158, 162, 188, 191, 295,
434, 575, 576, 597, 612.

yumurta akı, 64, 140, 158.

yumurta kabuğu, 295.

yumurta sarısı, 133, 139.

yün, 82, 90, 139, 196, 316, 359, 385,
468, 476, 477, 508, 516, 524,
594, 630.

-Z-

zabi, 643.

zac, 228, 229.

zac-ı ahmer, 228, 229.

zac-ı habr, 228.

zac-ı kıbrısı, 228.

zac-ı mısri, 228.

zafıran-zaferan, 100, 203, 236, 312,
377, 378, 398, 401, 428, 470,
514, 561, 603, 607.

zafıran yağı, 428, 603.

zalef, 643.

zalim, 643.

zamk, 70, 71, 84, 167, 168, 174,
239, 260, 261, 274, 278, 283,
284, 296, 308, 322, 323, 329,
352, 355, 357, 383, 398, 406,
408, 423, 427, 441, 442, 443,
452, 464, 496, 512, 517, 533,
535, 546, 585, 625.

zamk ağacı, 323, 535.

zanbak, 232, 255, 353, 492, 571.

zanbak yağı, 232, 571.

za'rur, 241, 386, 423.

zarv, 284.

zea'l-esba, 487.

zebedül'l-bahr, 200, 231.

zebib, 251, 396, 458.

zebib-i cebeli, 396.

zebl-zibl, 242.

zedever-zedvar, 248, 251.

zeheb, 5, 87, 366, 530, 587, 637.

zehirli mantar, 339, 340, 502, 583.

zehre, 251.

zencar, 32, 238, 239, 281.

zencebil, 223, 224, 435.

zencebil-i acem, 223.

zencebil-i kelb, 224.

zencebilü-l kıláb, 226.

zencebil-i sani, 223.

zencefil, 34, 38, 41, 138, 183, 189,
223, 224, 226, 383, 417, 454, 59

3.
 zenebü'l-hail, 638.
 zerarih, 131, 483, 513, 638.
 zeravend, 170, 219, 248, 249, 317, 320, 345.
 zeravend-i müdahrec, 249.
 zeravend-i tavil, 249, 317.
 zerdecuk, 633.
 zerire, 520, 637.
 zerneb, 233.
 zerrindirah, 241.
 zevan, 251.
 zevan el-kesib, 251.
 zevsahatü'l-asla, 361.
 zeytin, 20, 69, 83, 151, 245, 246, 247, 248, 287, 307, 317, 318, 320, 360, 381, 404, 468, 470, 503, 517, 561, 610, 627.
 zeytin-i beni israil, 287.
 zeytin çekirdeği, 247, 517.
 zeytinyağı, 69, 72, 88, 89, 91, 111, 123, 125, 135, 139, 140, 142, 147, 162, 165, 182, 183, 188, 192, 193, 211, 237, 245, 246, 247, 248, 252, 262, 264, 285, 286, 287, 290, 297, 315, 323, 324, 327, 333, 349, 351, 382, 391, 399, 407, 419, 441, 450, 451, 462, 469, 483, 484, 488, 493, 494, 497, 498, 504, 507, 511, 527, 528, 529, 536, 537, 541, 542, 543, 554, 560, 565, 597, 600, 604, 608, 609, 626, 627, 630, 635, 636, 639, 642.
 zeytun, 245.
 zırnıh, 230, 231.
 zi'b, 640.
 zibak, 227, 232.
 zift, 201, 235, 236, 354, 397, 524, 529, 569, 578, 585.
 zift-i berri, 585.
 zift dumanı, 201, 236.
 zift yağı, 235.
 zincefr, 227, 232.
 zir, 162, 307.
 zufa, 130, 225, 408, 525, 566, 617.
 zufa-i ratb, 225.
 zufa-i yabis, 225.
 zufera-zufra-zat uşşak, 206, 240, 276.
 zübab, 640.
 zübd, 234, 453.
 zübedü'l-kamer, 289.
 zücac, 232, 275.
 zühretü'n-nuhas, 239, 240.
 zürünbad-zerenbad, 226.

EL-KÂNÛN Fİ'T-TİBB

Meşhur hekim ve filozof İbn-i Sînâ'nın meşhur eseri El-Kânûn Fî't-Tıbb'ın İkinci Kitabı basit ilaçlara ayrılmış olsa da, bu kitabın başında, fevkalade ayrıntılı bir şekilde hastalıkların sistematik bir sınıflaması verilmekte; ilaçların ayrıntılı bir sınıflaması yapılmaktadır. İbn-i Sînâ bu açıklamalarından sonra, her bir drogu tek tek ele alıp, hangi sistemin hangi hastalığın tedavisinde kullanılacağını vermiştir. Ayrıca o ilaçların ne şekilde kullanılacağını, terkip içinde yer alıp almadığını ve dozlarını da vermektedir. Burada ele alınan droglar bitkisel, hayvansal ve madeni kökenli olup, yazar zaman zaman bunların mahalli adını da vermektedir. Bunlar arasında Türkçe ilaç adlarına da rastlanmaktadır.

